Національна академія наук України
Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського

АРХІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

МІНІСТЕРСТВО ЗАКОРДОННИХ СПРАВ

ДИПЛОМАТИЧНІ ДОКУМЕНТИ ВІД ВЕРСАЛЬСЬКОГО ДО РИЗЬКОГО МИРНИХ ДОГОВОРІВ (1919–1921)

УПОРЯДКУВАВ
ВАЛЕНТИН КАВУННИК

КИЇВ 2016

Хай судить нас історія. Ми з радістю приймемо вирок, навіть жорстокий вирок, аби він був винесений вільним українським народом в незалежній Українській державі.

Андрій Лівицький

National academy of sciences of Ukraine
Mykhailo Hrushevsky institute of ukrainian archeography and source studies

ARCHIVE
MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS

DIPLOMATIC DOCUMENTS IN THE PERIOD FROM THE VERSAILLES TO THE RIGA PEACE TREATIES (1919-1921)

EDITED BY
VALENTYN KAVUNNYK

KYIV 2016

УДК 930.253:94(477) «1919/1921»
ББК 79.3(4Укр)+63.3(4Укр)6
А87

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України
(Протокол № 6 від 30 червня 2016 року)

Упорядник, автор передмови: Валентин Кавунник
Літературна редакція: Лариса Білик
Переклад з французької та редагування: Георгій Потульницький
Переклад з німецької та редагування: Дмитро Бурім
Переклад з англійської та редагування: Богдан Гирич
Переклад з російської та редагування: Лариса Білик

ПОДЯКА

Дослідження та друк здійснено за фінансування Канадського інституту українських студій (Canadian Institute of Ukrainian Studies) та Фонду Стефанії Букачевської-Пастушенко (Stephania Bukachevska-Pastushenko Archival Fund). Дякую за сприяння у підготовці видання керівництву і працівникам Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України та Державної наукової архівної бібліотеки. Особливу подяку висловлюю доктору історичних наук Ігорю Гиричу, доктору історичних наук Василеві Даниленку, доктору історичних наук Валентині Піскун за допомогу у вивченні історії Української Народної Республіки.

Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ.
А 87 Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919–1921) / Упоряд.: Валентин Кавунник. – Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2016. – 796 с.
ISBN 978-966-02-8049-6

У збірнику друкуються раніше не публіковані дипломатичні документи з архіву Канцелярії міністра та Департаменту чужоземних зносин Міністерства закордонних справ УНР, в яких визначено зовнішню політику УНР: узагальнювальний огляд міжнародного становища УНР, ноти (до Росії, Польщі, Антанти та інших держав), обіжники (у справі взаємин із Росією, Польщею та Добровольчою армією). Упорядковано звіти (справоздання), листи та ноти керівників: Делегації УНР на Мирну конференцію в Парижі, конференцію Балтійських держав, на Мирну конференцію в Ризі, до Ліги Націй; Місій УНР до Франції, Великої Британії, Швейцарії, Румунії, Польщі, Латвії, Данії, Голландії та Бельгії; Посольств УНР в Австрії, Туреччині та Німеччині.

ISBN 978-966-02-8049-6

ЗМІСТ

МІНІСТЕРСТВО ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР
КАНЦЕЛЯРІЯ МІНІСТРА

ДЕПАРТАМЕНТ ЧУЖОЗЕМНИХ ЗНОСИН

НОТИ

ОБІЖНИКИ

ДЕЛЕГАЦІЯ УНР ДО ЛІГИ НАЦІЙ В ЖЕНЕВІ (ШВЕЙЦАРІЯ)

Олександр Шульгин, голова делегації (листопад – грудень 1920)

МІСІЯ УНР У ФРАНЦІЇ (ПАРИЖ)

МІСІЯ УНР У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ (ЛОНДОН)

МІСІЯ УНР У ШВЕЙЦАРІЇ (БЕРН)

МІСІЯ УНР В РУМУНІЇ (БУХАРЕСТ)

МІСІЯ УНР У ПОЛЬЩІ (ВАРШАВА)

АРХІВ МІНІСТЕРСТВА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР: ВІД ВЕРСАЛЬСЬКОГО ДО РИЗЬКОГО МИРНИХ ДОГОВОРІВ (1919–1921)

Архів Міністерства закордонних справ є найбільшим серед архівів інших урядових відомств УНР, оскільки зберігає інформацію про зовнішнє і внутрішнє становище України; складається із дипломатичних документів та документів Державної Канцелярії Головного Отамана, голови Уряду, Міністерства внутрішніх справ, Головного управління Генерального штабу армії УНР, Міністерства фінансів та інших відомств.

Дипломатичний документ — узагальнювальне поняття для зовнішньополітичних (міжнародні договори, меморандуми, ноти) та внутрішньовідомчих (інструкції, обіжники, справоздання й листи) документів, виданих Міністерством закордонних справ (міністр і товариш міністра, директори департаментів та відділів) й закордонними представництвами (головами та членами посольств, дипломатичних, торговельно-фінансових, військових місій та делегацій, а також консульств).

Справоздання є узагальнювальним терміном для рапортів, донесень, доповідей, звітів, звідомлень та інших форм звітності голів посольств, місій та делегацій до зовнішньополітичного відомства, а також для ознайомлення зі змістом цих документів Головного Отамана та голови Уряду УНР.

На відміну від справоздань зміст листів не передбачався для публічного використання, оскільки крім зовнішньої політики в них порушувалися кадрові та фінансові питання. Деякі листи розповсюджувалися обіжно з метою інформування Головного Отамана, голови Уряду та керівників відповідних міністерств.

У *нотах / меморандумах*, які видавалися урядом та головами посольств місій, делегацій УНР, зазначалася інформація у справі зовнішнього і внутрішнього становища України для президентів мирних конференції, голів урядів та міністрів закордонних справ чужоземних держав. Ці дипломатичні документи готувалися французькою або мовою тієї держави, в якій діяли закордоні представництва УНР.

В *обіжниках,* які видавалися Міністерством закордонних справ УНР головам дипломатичних представництв, з’ясовувалася зовнішня політика уряду та поточна

внутрішня ситуація в Україні. Деякі обіжники були для таємного вжитку, зміст яких не передбачався для розголошення в чужоземній пресі. Як обіжники розсилалися окремі листи, ноти / меморандуми, додатки до справоздань (стенограми, протоколи), інструкції міністра, або товариша міністра, закордонних справ до дипломатичних представників.

Міністерство закордонних справ УНР складалося з Канцелярії міністра, Департаменту загальних справ та Департаменту чужоземних зносин. У Канцелярії міністра в особових справах зберігалося листування з членами Ради Міністерства, послами, головами місій та делегацій УНР за кордоном; у підпорядкованому відділі преси було зібрано огляди військового, стратегічного і політичного становища в Україні (від травня 1919 до листопада 1920), огляди діяльності Міністерства закордонних справ (від червня 1920 до лютого 1921), реферати, підготовлені в актуальних справах.

До Департаменту загальних справ входили три відділи. У відділі персонального складу зібрано інформацію щодо урядовців, які перебували на службі у відділах, департаментах Міністерства закордонних справ та у посольствах, місіях, делегаціях УНР до чужоземних держав. У бухгалтерсько-господарському відділі зібрано дані про видатки на утримання зовнішньополітичного відомства та дипломатичних представництв УНР, а в юридичному — накази Міністра закордонних справ, закони Ради міністрів та Державної Канцелярії (Директорії).

При Департаменті чужоземних зносин діяли консульський та дипломатичний відділи. У консульському відділі, крім зразків закордонних паспортів, було зосереджено відомості про кількість виданих віз та справоздання консулів УНР. У дипломатичному відділі було зібрано справоздання та листи з додатками (протоколи, стенограми, ноти / меморандуми) голів (керуючих (виконувачів обов'язків)), штатних (заступників, секретарів, радників) та позаштатних членів посольств, дипломатичних, військово-санітарних, фінансово-торговельних місій, делегацій УНР. За підписом голови Уряду та Міністра закордонних справ окремо готувалися ноти / меморандуми. Обіжники цього відділу є найважливішими серед інших циркулярів Міністерства закордонних справ УНР.

До збірника «Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919–1921)» вкючено документи з архіву Канцелярії міністра та Департаменту чужоземних зносин Міністерства закордонних справ УНР. За цими документами зовнішня політика УНР зумовлювалася єдиним чинником – оборонною війною проти армії большевицької Росії, «Вооруженных сил Юга России» генерала Антона Денікіна та «Русской армии» генерала Петра Врангеля. Для пошуку союзників уряд УНР, починаючи з 1919 року, надсилає делегацію на Мирну конференцію в Парижі, дипломатичні місії до Антанти, нейтральних

держав та держав, утворених на території колишньої Австро-Угорської й Російської імперій. На підставі інформації з листів та справоздань, включаючи додатки (ноти, протоколи, заяви, газети) Міністерство закордонних справ сформулювало зовнішню політику УНР: орієнтація на Румунію та Польщу як на союзні держави, що зацікавлені в існуванні самостійної України.

«Українська справа» на **Мирній конференції в Парижі** взагалі і зокрема у Франції з'ясована у справозданнях голів (Григорій Сидоренко, Михайло Тишкевич) та уповноважених членів **делегації УНР** (Арнольд Марголін, Олександр Шульгин, Михайло Лозинський). Як додаток, публікується колективна заява членів делегації Сергія Шелухина, Макара Кушніра, Миколи Шумицького, Григорія Лисенка, Володимира Тимошенка, Артема Галіпа, Дмитра Ісаєвича до Директорії УНР, доповідна записка Миколи Шумицького та узагальнювальний огляд діяльності Михайла Тишкевича, підготовлений секретаріатом.

Засідання Ліги Націй у Женеві були фактичним продовженням Мирної конференції в Парижі. У листах та справозданнях Олександра Шульгина, голови, та Арнольда Марголіна, члена **делегації УНР до Ліги Націй**, встановлено причини відмови прийняття України та інших держав, утворених на території колишньої Російської імперії, до Ліги Націй.

Найважливішим джерелом у вивченні ставлення Франції до самостійності України є узагальнювальні справоздання, листи Олександра Шульгина, голови **Місії УНР до Франції (Париж)**, до Андрія Ніковського та Симона Петлюри. У нотах та меморандумах, які Олександр Шульгин подав до уряду Франції, представлено основні етапи історії УНР.

Справоздання, листи та ноти Миколи Стаховського та Арнольда Марголіна, голів **Місії УНР у Великій Британії (Лондон)** доповнені справозданнями та нотами Ярослава Олесницького й Марка Вішніцера, які свого часу виконували обов'язки голови місії. У цих дипломатичних документах з'ясовано ставлення англійських громадських та політичних кіл до самостійності України.

Крім справоздань Миколи Василька, голови **Місії УНР у Швейцарії (Берн)**, подані його листи до Костя Мацієвича, що пізніше розсилалися обіжно з огляду на важливу інформацію, яка визначала зовнішньополітичний напрямок діяльності УНР. Ноти Місії УНР, подані на **Мирну конференцію у Спа** за підписом Михайла Тишкевича, фактично підготував Микола Василько, тому вони і публікуються як додаток до його справоздання.

Листи Костя Мацієвича, голови **Місії УНР у Румунії (Бухарест)**, складають основу дипломатичних документів до дипломатичних представництв УНР за кордоном. Свої справоздання до Головного Отамана та уряду УНР голова Місії у Румунії мав можливість робити усно і особисто з огляду на конфіденційний зміст.

Із дипломатичних документів **Місії УНР у Польщі (Варшава)** вибрано справоздання, листи (які поширювалися обіжно) Андрія Лівицького від початку діяльності українського представництва з моменту створення до укладання політичного (21 квітня 1920) і військового (24 квітня 1920) договорів з Польщею. Польсько-український союз детально розглянуто у справозданнях Леоніда Михайліва, заступника голови місії.

У справозданнях Володимира Кедровського, голови **Місії УНР у Латвії (Рига)** зібрано інформацію про дві конференції, які проходили в Ризі: Балтійських держав та польсько-російської. Зокрема зазначено ставлення Балтійських держав до уряду УНР, уряду Християна Раковського та проаналізовано їхні взаємини з Росією.

В окрему групу виділено справоздання та листи Сергія Шелухина, голови **Делегації УНР на польсько-російську мирну конференцію в Ризі**. Щоб розглянути, як погляди одіозного дипломата протягом одного місяця кардинально змінилися, до чотирьох раніше не опублікованих доповідей додано вже відомі його листи до Андрія Ніковського, Міністра закордонних справ УНР, та Симона Петлюри, Головного Отамана військ УНР.

Опубліковане справоздання Дмитра Левицького, голови **Місії УНР в Данії (Копенгаген)**, є цінним джерелом не тільки щодо можливостей розв'язання східноєвропейського питання з позицій нейтральної держави, але й для висвітлення ставлення большевицької Росії до УНР – через свого представника Максима Литвинова.

У листах та справозданнях Андрія Яковліва, голови **Місії УНР в Голландії та Бельгії (Гаага й Копенгаген)**, ключові події в історії УНР оцінюються у загальноєвропейському контексті.

Із дипломатичних документів **Посольства УНР у Австрії (Відень)** обрано лист В'ячеслава Липинського до Володимира Темницького як цінне джерело для вивчення поглядів В'ячеслава Казимировича та перше справоздання Григорія Сидоренка як виконувача обов'язків посла УНР у Відні починаючи з грудня 1919 р.

Для з'ясування становища **Посольства УНР в Туреччині (Царгород)** за січень 1919 – березень 1920 обрано до видання справоздання Олександра Лотоцького.

Дипломатичні документи, включаючи додатки, **Посольства УНР в Німеччині (Берлін)** є найбільш інформативні в архіві Міністерства закордонних справ УНР. Крім вже відомих документів, опубліковано справоздання та листи Миколи Порша та Романа Смаль-Стоцького, в яких зазначено військові, політичні та суспільні особливості держав Антанти, країн Східної Європи, ставлення

Німеччини до польсько-українського союзу зокрема та існування самостійної України загалом.

Крім цього надруковано узагальнювальний огляд зовнішньої політики УНР Андрія Ніковського, ноти уряду УНР до большевицької Росії, Польщи, Антанти та обіжники, в яких з'ясовано ставлення УНР до добровольчих армій генералів Антона Денікіна, Петра Врангеля, а також Росії та Польщі.

Всього у збірнику опубліковано 183 дипломатичних документа із яких передруковано 12 (посилання на збірники зазначені в примітках до цих документів):

копія справоздання (машинопис) Михайла Тишкевича, 20 липня 1920;
оригінал справоздання (машинопис) Арнольда Марголіна, 16 липня 1920;
нота (машинопис) Андрія Ніковського, 30 серпня 1920;
оригінал справоздання (машинопис) Олександра Шульгина, вересень 1919;
оригінал листа (машинопис) Олександра Шульгина, 8 листопада 1920;
копію листа (машинопис) Олександра Шульгина, 12 листопада 1920;
копію листа (машинопис) Олександра Шульгина, 15 листопада 1920;
копію листа (машинопис) Олександра Шульгина, 18 листопада 1920;
оригінал листа (рукопис) Олександра Шульгина 22 листопада 1920;
копію листа (машинопис) Олександра Шульгина 25 листопада 1920;
оригінал справоздання (машинопис) Олександра Шульгина 7 грудня 1920;
оригінал справоздання (машинопис) Олександра Шульгина 24 грудня 1920.

Французькі, німецькі, англійські тексти та їх авторські українські переклади подаються за сучасним правописом. У примітках до кожного документа зазначено його опис: оригінал (примірник) або копія, машинопис або рукопис, місце зберігання та, за наявності, публікацію у збірниках. Усі прізвища уніфіковані в українському або французькому / німецькому / англійському написанні та доповнені іменами в квадратних дужках. Лаконічну інформацію про згаданих у документах діячів подано в іменному покажчику, який складається з кириличного та латинського алфавіту. Всі скорочення доповнені за винятком абревіатур УНР (Українська Народна Республіка), БНР (Білоруська Народна Республіка), РСФСР (Російська Соціалістична Федеративна Совітська Республіка), УССР (Українська Соціалістична Совітська Республіка). У текстах документів номери внутрішнього документообігу вилучені беззастережно.

Лексику й синтаксис авторів документів збережено. Титули, назви національностей, місяців подано з малої літери за сучасним правописом, а назви посад та державних установ залишено, як у документах, – з великої букви. За сучасним правописом подається написання слів разом, окремо і через дефіс, вживання великої літери, апострофа й лапок, більшість географічних назв, а також

осучаснено пунктуацію. Збережено написання закінчення «–и» в родовому відмінку іменників жіночого роду – «діяльности», «сміливости» та інші; у низці слів іноземного походження збережено м'яку «л» та суфікс «ія», написання «ин» на початку слова, а також літеру «е» у словах «Европа», «европейський» та похідних формах. Решту правописних особливостей документів не відтворено (зокрема використання «і» замість «ї» та «е» замість «є» пояснюється відсутністю відповідних літер у тогочасних друкарських машинках, тому залишати такі особливості написання слів недоцільно).

За аналогією збірників дипломатичних документів «Foreign Relations of the United States», «Documents on British Policy Overseas», «Documents Diplomatiques Français» коментування подій відсутнє.

Валентин Кавунник

ДОДАТОК: ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ КАНЦЕЛЯРІЇ МІНІСТРА І ДЕПАРТАМЕНТУ ЧУЖОЗЕМНИХ ЗНОСИН МІНІСТЕРСТВА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР

Українська Народна Республіка, як суб'єкт міжнародних відносин, існувала з моменту підписання мирного договору 9 лютого 1918 року в Бересті (між Українською Народною Республікою з одної і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Оттоманською імперією з другої сторони) до укладання мирного договору 18 березня 1921 року в Ризі (між Польщею з однією та Російською Соціалістичною Федеративною Совітською Республікою та Українською Соціалістичною Совітською Республікою з другої сторони), а фактично до ратифікації Ризького миру у квітні 1921 року. «Україна», «Українська держава», «Ukrainian Republic», «Républiquе Démocratique Ukrainienne», «Républiquе Ukrainienne» є назвами однієї держави – Української Народної Республіки.

Дипломатичні документи УНР публікувалися в історичних працях:

Винниченко В. Відродження нації (історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]) / Володимир Винниченко; репринтне видання. – Київ, 1920. – Частина ІІІ. – 536 с.;

Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції 1917–1920 рр. / Павло Христюк. – Відень, 1922. – Т. IV: відновлення й повалення УНР. – 192 с.;

Доценко О. Літопис української революції: матеріяли й документи до історії української революції / Олександр Доценко. – Тернопіль – Львів, 1924. – Т. 2. – кн. 5: Польща визнає самостійність України. – 400 с.;

Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923. / Дмитро Дорошенко. – Ужгород, 1930–1932. – Т. 1: доба центральної ради. – 437 с.; – Т. 2: Українська гетьманська держава 1918 року. – 424 с.;

Лотоцький О. Сторінки минулого / Олександр Лотоцький. – Варшава, 1934. – ч. 3. – Кн. 4: в Царгороді. – 392 с.

Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921 / Ісаак Мазепа. – К.: Темпора, 2003. – 608 с.;

та збірниках:

Notes présentées par la mission diplomatique de la République Ukrainienne en Suisse aux représentants diplomatiques en Suisse (novembre 1918 a juin 1919). – Bern, 1919. – 44 p.

Notes présentées par la délégation de la République Ukrainienne a la Conférence de la paix a Paris (février – avril, 1919). – Paris, 1919. – 39 p.;

Notes présentées par la délégation de la République Ukrainienne a la Conférence de la paix a Paris (avril – juillet, 1919). – Paris, 1919. – 66 p.;

A collection of the notes and memories etc. presented by the Ukrainian special diplomatic mission in London to the British foreign office, ministers and the other persons and institutions / the Ukrainian press bureau. – London, 1919. – 64 p.;

Україна і Польща в документах (1918-1922) / Зібрав і зредагував Тарас Гунчак. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Наукове товариство ім. Шевченка, 1983. – Частина 1. – 456 с.;

Україна і Польща в документах (1918-1922) / Зібрав і зредагував Тарас Гунчак. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Наукове товариство ім. Шевченка, 1983. – Частина 2. – 468 с.;

Українська революція. Документи 1919–1921 / Редактор Тарас Гунчак. – Нью-Йорк, 1984. – 478 с. – (Джерела до новітньої історії України. – Т. 2);

Мирні переговори між Українською державою та РСФРР 1918 р. Протоколи і стенограми пленарних засідань / Упоряд. Олексій Лупандін. – Київ – Нью-Йорк – Філадельфія: Вид-во М. Коця, 1999. – 367 с.;

Надія і розчарування українства. До 90-річчя підписання Варшавського договору між Українською Народною Республікою і Річчю Посполитою Польською / В. Сергійчук. – К.: ПП Сергійчук М., 2010. – 264 с.;

Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917–1921 роки з аналізом сьогодення / Володимир Сергійчук. – 2-е вид., доповн. – К.: ПП Сергійчук М., 2012. – 872 с.;

Матяш І. Мушка Ю. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, архівні документи / Ірина Матяш, Юрій Мушка. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 400 с.;

Надзвичайна дипломатична місія УНР у Греції (1919–1920 рр.) / Упоряд., передм., комент. Василя Даниленка, Надії Миронець. – Кам.-Под.: Абетка, 2006. – 136 с.;

Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.): документи і матеріали / Авт. проекту Ірина Матяш. – К.: Вид-во гуманіст. л-ри, 2010. – 590 с.;

Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918–1922): документи і матеріали / Упоряд. Василь Даниленко, Наталя Кривець. – К.: Смолоскип, 2012. – 590 с.

Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці / Збірник наукових праць та документів: Наукове видання / Упоряд. Валентина Піскун. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2016. – 432 с.

Опубліковані дипломатичні документи Канцелярії міністра та Департаменту чужоземних зносин упорядковано за структурою Міністерства закордонних справ

УНР. Документи посольств, делегацій, дипломатичних, фінансово-торговельних, військово-санітарних місій розміщено в порядку початку фактичної діяльності цих представницьких організацій. Обіжники, інструкції, листи та справоздання в хронологічному порядку об'єднано в групи відповідно до посад їхніх авторів. Опис документа доповнений даними про збірник, де його було надруковано.

МІНІСТЕРСТВО ЗАКОРДОННИХ СПРАВ
КАНЦЕЛЯРІЯ МІНІСТРА

Володимир Темницький, Міністр закордонних справ УНР (квітень – серпень 1919)

інструкція Михайлу Тишкевичу, 17 вересня 1919 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 348–350).*

Андрій Ніковський, Міністр закордонних справ УНР (травень 1920 – грудень 1921)

інструкція Івану Красковському, 24 червня 1920 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 401–402);*

інструкція Олександру Шульгину, 19 листопада 1920 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 433–434);*

інструкція для переговорів з представниками «Русского политического комитета» у Варшаві, листопад 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 270–271);*

інструкція Костю Мацієвичу, 21 грудня 1920 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 440–441);*

інструкція Арнольду Марголіну, 10 січня 1921 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 336–337);*

інструкція Леоніду Михайлову, 10 січня 1921 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 449–450);*

інструкція Костю Мацієвичу, 23 січня 1921 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 453–454);*

інструкція В'ячеславу Прокоповичу, 26 квітня 1921 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 468–471);*

інструкція Роману Смаль-Стоцькому, 19 квітня 1921 *(УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В НІМЕЧЧИНІ, С. 401–402*);

Іван Токаржевський-Карашевич, керуючий Міністерством закордонних справ УНР (січень 1922)

інструкція Олександру Шульгину, 9 лютого 1922 року *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 96–98);*

інструкція делегації на Конференцію в Генуї, 23 квітня 1923 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 105–112);*

нота Міністру закордонних справ Польщі, 1 листопада 1923.

КАНЦЕЛЯРІЯ МІНІСТРА: ВІДДІЛ ПРЕСИ

«огляд стратегічного і політичного становища в Україні за 15–25 липня 1919» *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 24–27);*

«огляд стратегічного і політичного становища в Україні за 15–31 серпня 1919» *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 28–44);*

«огляд стратегічного і політичного становища в Україні за 1–5 жовтня 1919» *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 53–65);*

«воєнно-політичний огляд, 31 жовтня 1919» *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 66–73);*

«огляд подій в Україні за листопад-грудень 1919» *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 76–79);*

«про ситуацію в Україні 10–19 січня 1920» *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 98–100);*

«воєнно-політичний огляд, 23 грудня 1920» *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 402–407).*

«огляд діяльності Міністерства закордонних справ УНР за липень 1920» *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 240–252);*

«огляд діяльності Міністерства закордонних справ УНР за серпень 1920» *(УКРАЇНА І ПОЛЬЩА В ДОКУМЕНТАХ, Ч. 2, С. 123–144);*

«огляд діяльності Міністерства закордонних справ УНР за вересень 1920» *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 343–363);*

«огляд діяльності Міністерства закордонних справ УНР за жовтень 1920» *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 309 –330);*

ДЕПАРТАМЕНТ ЧУЖОЗЕМНИХ ЗНОСИН:

ДИПЛОМАТИЧНИЙ ВІДДІЛ

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ:

мирний договір між УНР з одної і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Оттоманською імперією з другої сторони, 29 січня (9 лютого) 1918 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, с. 48–52; ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 84–86);*

текст додаткового договору між Україною і Німеччиною 27 січня 1918 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 87–95);*

мирний договір між УНР і РСФСР, 12 червня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 299–301; НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, с. 209–211);*

договір між УНР і Грузинською республікою, 5 грудня 1918 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, с. 601–603).*

політична конвенція між Польщею і УНР, 21 квітня 1920 *(УКРАЇНА І ПОЛЬЩА В ДОКУМЕНТАХ, Ч. 2, С. 33 –35; НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, с. 641–643; ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 396–397);*

військова конвенція між Польщею і УНР, 24 квітня 1920 *(УКРАЇНА І ПОЛЬЩА В ДОКУМЕНТАХ, Ч. 2, С. 36–40, 41–45; НАДІЯ І РОЗЧАРУВАННЯ УКРАЇНСТВА, С. 140–142; НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, с. 641–643);*

договір між УНР та Кубанським краєм, 7 серпня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С .179–180);*

конвенція між урядом УНР і Донською демократичною групою, 1921 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 191–193).*

НОТИ, МЕМОРАНДУМИ:

Дмитро Дорошенко, Міністр закордонних справ УНР (травень – листопад 1918)

нота до посла Німеччини в Україні, 30 травня 1918 року *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 348–350).*

Володимир Чехівський, Міністр закордонних справ УНР (грудень 1918 – лютий 1919)

нота до всіх урядів, 28 грудня 1918 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 587–588);*

нота комісару закордонних справ Росії, 5 січня 1918 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 257–258);*

додаток: нота комісара закордонних справ Росії, 5 січня 1919 *(ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІЇ Ч.3, С. 205-208; ЗАМІТКИ І МАТЕРІЯЛИ Т.4, С. 35-36; НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 221–223);*

нота комісару закордонних справ Росії, 9 січня 1919 *(ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІЇ Ч.3, С. 213-217; ЗАМІТКИ І МАТЕРІЯЛИ Т.4, С. 37-38; НЕУСВІДОМАЕННЯ УКРАЇНИ, С. 223–226);*

додаток: нота комісара закордонних справ Росії, 10 січня 1919 *(ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІЇ Ч.3, С. 218-221; ЗАМІТКИ І МАТЕРІЯЛИ Т.4, С. 38-39; НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 227–229).*

Володимир Темницький, Міністр закордонних справ УНР (квітень – серпень 1919)

нота до Міністра закордонних справ Фінляндії, 31 липня 1919 року *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 689–690).*

Андрій Ніковський, Міністр закордонних справ УНР (травень 1920 – грудень 1921)

нота до держав світу, 3 серпня 1920 *(УКРАЇНА І ПОЛЬЩА В ДОКУМЕНТАХ, Ч. 2, С. 148–151);*

меморандум до уряду Польщі, 3 серпня 1920 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 411–412);*

нота до Міністра закордонних справ Польщі, 30 серпня 1920 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 420–421);*

нота до Міністра закордонних справ Королівства сербів, хорватів і словенців, 8 червня 1921 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 806–809);*

нота до всіх урядів, 17 вересня 1921 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 446–447).*

Іван Токаржевський-Карашевич, керуючий Міністерством закордонних справ УНР (січень 1922)

нота Міністру закордонних справ Польщі, 1 листопада 1923 *(НАДІЯ І РОЗЧАРУВАННЯ УКРАЇНСТВА, С. 248–249; НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 662–663).*

ОБІЖНИКИ:

Володимир Темницький, Міністр закордонних справ УНР (квітень – серпень 1919)

обіжник у справі надсилання інформацій про діяльність посольств і місій, 12 червня 1919 (*УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В НІМЕЧЧИНІ, С. 177–178);*

обіжник у справі підпорядкування всіх спеціальних комісій і окремих державних урядовців дипломатичним посольствам та місіям, 24 червня 1919 (*УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В НІМЕЧЧИНІ, С. 182–183; ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 315).*

Андрій Лівицький, керуючий Міністерством закордонних справ УНР (вересень 1919 – травень 1920)

обіжник у справі надсилання інформацій про діяльність посольств і місій, 28 жовтня 1919 (*УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В НІМЕЧЧИНІ, С. 226–229);*

обіжник у справі ведення політичної і дипломатичної діяльності виключно головами посольств і місій, 7 листопада 1919 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 74–75; УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В НІМЕЧЧИНІ, С. 231–232);*

обіжник у справі внутрішнього становища УНР, 22 грудня 1919 *(ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ Т.2, С. 364-366);*

обіжник у справі суміщення Андрієм Лівицьким посад голови Місії в Польщі і Міністра закордонних справ УНР, лютий 1920 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 386 –387).*

обіжник у справі внутрішнього становища УНР, 10 березня 1920 *(ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ Т.2, С. 383-384).*

Микола Багриновський, товариш керуючого Міністерством закордонних справ УНР (вересень 1919 – травень 1920)

обіжник у справі внутрішнього становища УНР, 21 січня 1920 *(ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ Т.2, С. 124);*

обіжник у справі внутрішнього становища УНР, 21 січня 1920 *(ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ Т.2, С. 375-377);*

Андрій Ніковський, Міністр закордонних справ УНР (травень 1920 – грудень 1921)

обіжник у справі союзу України з Польщею, 5 липня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 148–149);*

обіжник «становище уряду УНР до галицького питання», 14 грудня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 396–399);*

обіжник у справі Ліги Народів, 24 грудня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 408–411);*

обіжник у справі політичного становища Прибалтійських держав та успіхи політично-дипломатичної праці представництва УНР в цих державах, 31 січня 1921 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 454–456);*

обіжник у справі Міжнародної конференції Червоних хрестів, 21 лютого 1921 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 458–549);*

обіжник про політичну діяльність різних груп політичної еміграції, 10 квітня 1921 (*УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В НІМЕЧЧИНІ, С. 390–400*);

обіжник у справі взаємин із Кубанню, березень 1921 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 471–473);*

обіжник «Загальна інструкція в справі організації конференції Союзу Причорноморських Держав», 21 квітня 1921 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 466–468);*

обіжник у справі можливого повстання в Україні, 28 жовтня 1921 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 448–457);*

Іван Токаржевський-Карашевич, керуючий Міністерством закордонних справ УНР (січень 1922)

обіжник, 8 серпня 1923 року *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 264–266).*

ДЕЛЕГАЦІЯ УНР НА МИРНУ КОНФЕРЕНЦІЮ В КИЄВІ

Сергій Шелухин, голова делегації (травень – вересень 1918)

нота Християну Раковському, голові делегації РСФРР, 24 травня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 291-292);*

додаток: нота Християна Раковського, 24 травня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 292-295);*

додаток: нота Християна Раковського, 24 травня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 295-296);*

додаток: нота Християна Раковського, 25 травня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 296-297);*

додаток: нота Християна Раковського, 14 червня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 301-302);*

справоздання «Записка голови української мирової делегації про мирові переговори з Росією», 31 липня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 305-311; НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 211-221);*

нота Християну Раковському, голові делегації РСФРР, 15 серпня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 317-318);*

нота Християну Раковському, голові делегації РСФРР, 31 серпня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 318-319);*

додаток: нота Християна Раковського, 10 вересня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 324-326);*

нота Християну Раковському, голові делегації РСФРР, 20 вересня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 327-330);*

нота Християну Раковському, голові делегації РСФРР, 26 вересня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 335-338);*

додаток: нота Християна Раковського, 26 вересня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 331-334);*

додаток: нота Християна Раковського, 26 вересня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 338-340);*

справоздання Дмитру Дорошенку, 2 вересня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 319-323; ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 262-266).*

Петро Стебницький, голова делегації (жовтень 1918)

нота Християну Раковському, голові делегації РСФРР, 3 жовтня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 341-343);*

додаток: нота Християна Раковського, 3 жовтня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 344);*

нота Християну Раковському, голові делегації РСФРР, 3 жовтня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 344-345);*

нота Християну Раковському, голові делегації РСФРР, 7 жовтня 1918 *(МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ, С. 34-34);*

справоздання Федору Лизогубу, 10 жовтня 1918 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 271-272).*

МІСІЯ УНР В РОСІЇ (МОСКВА)

Семен Мазуренко, голова місії (січень – серпень 1919)

справоздання Володимиру Темницькому, 1 серпня 1919 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 261-263).*

ПОСОЛЬСТВО УНР В НІМЕЧЧИНІ (БЕРЛІН)

Федір Штейнгель, посол (червень 1918 – лютий 1919)

справоздання Дмитру Дорошенку, 6 липня 1918 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 183-184; УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В НІМЕЧЧИНІ, С. 64-65);*

додаток до справоздання, 6 липня 1918 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 182-183);*

лист до Дмитра Дорошенка, 12 липня 1918 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ С. 186-187);*

справоздання Дмитру Дорошенку, 12 липня 1918 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С.184-185; УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В НІМЕЧЧИНІ, С. 66-67);*

справоздання Дмитру Дорошенку, 12 липня 1918 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 185; УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В НІМЕЧЧИНІ, С. 67);*

лист до Дмитра Дорошенка, 18 липня 1918 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 188-189);*

лист до Дмитра Дорошенка, 30 липня 1918 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 599-600);*

справоздання Федору Лизогубу та Дмитру Дорошенку, 8 жовтня 1918 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 354-357);*

справоздання Дмитру Дорошенку, 9 жовтня 1918 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 357-359).*

Микола Порш, посол (лютий 1919 – вересень 1920)

справоздання Володимиру Чехівському, 4 лютого 1919 (*УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В НІМЕЧЧИНІ, С. 92-94);*

справоздання Володимиру Темницькому, 25 квітня 1919 (*УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В НІМЕЧЧИНІ, С. 155-157);*

справоздання Володимиру Темницькому, 6 травня 1919 (*УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В НІМЕЧЧИНІ, С. 259-265);*

додаток до справоздання, 5 травня 1919 (*УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В НІМЕЧЧИНІ, С. 158-159);*

справоздання Володимиру Темницькому, 22 липня 1919 (*УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В НІМЕЧЧИНІ, С. 197-198);*

справоздання Андрію Лівицькому, 22 жовтня 1919 (*УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В НІМЕЧЧИНІ, С. 221-222).*

Роман Смаль-Стоцький, радник, керуючий посольством (серпень 1920 – березень 1923)

справоздання Андрію Ніковському, 27 лютого 1921 *(УКРАЇНА І ПОЛЬЩА В ДОКУМЕНТАХ, ч. 2, С. 353-361);*

меморандум Міністру закордонних справ Німеччини, 4 березня 1923 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 372-373; УКРАЇНСЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В НІМЕЧЧИНІ, с. 468-469).*

ПОСОЛЬСТВО УНР В АВСТРІЇ (ВІДЕНЬ)

В'ячеслав Липинський, посол (липень 1918 – червень 1919)

нота уряду Польщі, 16 листопада 1918 *(NOTES PRESENTEES PAR LA MISSION DIPLOMATIQUE DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE EN SUISSE, С. 14-16);*

нота уряду Польщі, 4 грудня 1918 *(NOTES PRESENTEES PAR LA MISSION DIPLOMATIQUE DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE EN SUISSE, С. 29-31);*

нота Міністру закордонних справ Австро-Угорської імперії, 24 липня 1919 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 200).*

Іван Токаржевський-Карашевич, радник (перший секретар) (червень 1918 – червень 1919)

справоздання 23 жовтня 1918 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 202-204).*

Григорій Сидоренко, посол (грудень 1919 – грудень 1921)

справоздання Андрію Ніковському, 24 липня 1920 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 761-769).*

ПОСОЛЬСТВО УНР У БОЛГАРІЇ (СОФІЯ)

Олександр Шульгин, посол (червень – листопад 1918)

справоздання, 8 вересня 1918 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 209-210).*

ПОСОЛЬСТВО УНР В ОТТОМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (ЦАРГОРОД)

Микола Григорович Левицький, посол (березень – травень 1918)

справоздання Миколі Любинському, 29 квітня 1918 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, с. 412-416);*

справоздання Миколі Любинському, 30 квітня 1918 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, с. 416-419);*

справоздання Дмитру Дорошенку, 17 вересня 1918 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, с. 678-679).*

Михайло Суковкін, посол (листопад 1918 – квітень 1919)

справоздання Дмитру Дорошенку, 8 листопада 1918 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, с. 216-217).*

Олександр Лотоцький, посол (квітень 1919 – березень 1920)

нота комісару Франції у Царгороді, 3 липня 1919 *(СТОРІНКИ МИНУЛОГО. В ЦАРГОРОДІ, С. 153-155);*

нота представникам Антанти у Царгороді, 9 серпня 1919 *(СТОРІНКИ МИНУЛОГО. В ЦАРГОРОДІ, С. 158-159);*

нота комісару Франції у Царгороді, 10 серпня 1919 *(СТОРІНКИ МИНУЛОГО. В ЦАРГОРОДІ, С. 155-156);*

нота комісару Великої Британії у Царгороді, 9 вересня 1919 *(СТОРІНКИ МИНУЛОГО. В ЦАРГОРОДІ, С. 167-168);*

нота комісару Франції у Царгороді, 23 вересня 1919 *(СТОРІНКИ МИНУЛОГО. В ЦАРГОРОДІ, С. 159-160);*

нота комісару Франції у Царгороді, 24 вересня 1919 *(СТОРІНКИ МИНУЛОГО. В ЦАРГОРОДІ, С. 156-157);*

нота комісару Великої Британії у Царгороді, 25 вересня 1919 *(СТОРІНКИ МИНУЛОГО. В ЦАРГОРОДІ, С. 160);*

нота комісару Великої Британії у Царгороді, 29 вересня 1919 *(СТОРІНКИ МИНУЛОГО. В ЦАРГОРОДІ, С. 168-169);*

нота комісару Великої Британії у Царгороді, 9 жовтня 1919 *(СТОРІНКИ МИНУЛОГО. В ЦАРГОРОДІ, С. 170-172);*

нота представникам Антанти у Царгороді, 9 жовтня 1919 *(СТОРІНКИ МИНУЛОГО. В ЦАРГОРОДІ, С. 163-164);*

нота представникам Антанти у Царгороді, 6 грудня 1919 *(СТОРІНКИ МИНУЛОГО. В ЦАРГОРОДІ, С. 164-165);*

нота представникам Антанти у Царгороді, 6 січня 1920 *(СТОРІНКИ МИНУЛОГО. В ЦАРГОРОДІ, С. 165-167);*

нота Міністру закордонних справ Оттоманської імперії, 13 лютого 1920 *(СТОРІНКИ МИНУЛОГО. В ЦАРГОРОДІ, С. 161-163);*

Іван Токаржевський-Карашевич, радник (серпень 1919 – грудень 1921)

справоздання Олександру Лотоцькому, 15 березня 1920 *(ЛОТОЦЬКИЙ СТОРІНКИ МИНУЛОГО. В ЦАРГОРОДІ, С. 172-173; НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, с. 426-428);*

нота Міністру закордонних справ Оттоманської імперії, 15 березня 1920 *(СТОРІНКИ МИНУЛОГО. В ЦАРГОРОДІ, С. 173-174);*

справоздання Андрію Ніковському, 25 грудня 1920 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, с. 441-443);*

справоздання Андрію Ніковському, 28 березня 1921 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, с. 428-430);*

справоздання Андрію Ніковському, 30 березня 1921 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, с. 606-609);*

справоздання Андрію Ніковському, 20 травня 1921 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, с. 431-435).*

ПОСОЛЬСТВО УНР У ФІНЛЯНДІЯ (ГЕЛЬСІНГФОРС)

Костянтин Лоський, посол (жовтень 1918 – жовтень 1919)

справоздання Дмитру Дорошенку, 21 жовтня 1918 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 219-220);*

справоздання Дмитру Дорошенку, 22 жовтня 1918 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 686-687; ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 220-221);*

(переклад з французької) справоздання Володимиру Темницькому, 18 червня 1919 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 317-319).*

Микола Залізняк, виконувач обов'язків посла (жовтень 1919 – липень 1920)

справоздання, листопад 1919 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 690-695).*

МІСІЯ УНР У ШВЕЙЦАРІЇ (БЕРН)

Євмен Лукашевич, голова місії (жовтень 1918 – липень 1919)

нота голові уряду Швейцарії, 13 листопада 1918 *(NOTES PRESENTEES PAR LA MISSION DIPLOMATIQUE DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE EN SUISSE, C. 3-8);*

меморандум голові уряду Швейцарії, 22 листопада 1918 *(NOTES PRESENTEES PAR LA MISSION DIPLOMATIQUE DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE EN SUISSE, C. 18-28);* \

меморандум голові уряду Швейцарії, листопад 1918 *(NOTES PRESENTEES PAR LA MISSION DIPLOMATIQUE DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE EN SUISSE, C. 32-37);*

нота голові уряду Швейцарії, 1 травня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA MISSION DIPLOMATIQUE DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE EN SUISSE, C. 38-39);*

нота голові уряду Швейцарії, 24 травня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA MISSION DIPLOMATIQUE DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE EN SUISSE, C. 40-44).*

Микола Василько, голова місії (липень 1919 – серпень 1923)

лист Костю Маціевичу, 24 листопада 1919 *(УКРАЇНА І ПОЛЬЩА В ДОКУМЕНТАХ, Ч. 1, С. 424-428);*

лист Симону Петлюрі, 27 листопада 1919 *(УКРАЇНА І ПОЛЬЩА В ДОКУМЕНТАХ, Ч. 1, С. 428-430);*

лист Симону Петлюрі, 20 січня 1920 *(УКРАЇНА І ПОЛЬЩА В ДОКУМЕНТАХ, Ч. 2, С. 8-9);*

лист Андрію Лівицькому, 2 лютого 1920 *(УКРАЇНА І ПОЛЬЩА В ДОКУМЕНТАХ, Ч. 2, С. 10);*

нота Мирній конференції у Спа (Бельгія), 16 липня 1920 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ С. 404-407);*

справоздання Симону Петлюрі, 26 серпня 1920 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 415-417);*

справоздання Андрію Ніковському, 16 грудня 1920 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 439-440).*

ДЕЛЕГАЦІЯ УНР НА МИРНУ КОНФЕРЕНЦІЮ В ПАРИЖІ

Григорій Сидоренко, голова делегації (січень – серпень 1919)

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 10 лютого 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (FEVRIER – AVRIL, 1919), C. 5-8);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 10 лютого 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (FEVRIER – AVRIL, 1919), C. 9-11);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 12 лютого 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (FEVRIER – AVRIL, 1919), C. 12-15);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 25 лютого 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (FEVRIER – AVRIL, 1919), C. 16-18);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 5 березня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (FEVRIER – AVRIL, 1919), С. 19-20);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 18 березня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (FEVRIER – AVRIL, 1919), С. 21-22);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 27 березня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (FEVRIER – AVRIL, 1919), С. 23-25);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 28 березня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (FEVRIER – AVRIL, 1919), С. 26-27);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 4 квітня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (FEVRIER – AVRIL, 1919), С. 28-29);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 7 квітня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (FEVRIER – AVRIL, 1919), С. 30-31);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 11 квітня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (FEVRIER – AVRIL, 1919), С. 32-37);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 18 квітня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (FEVRIER – AVRIL, 1919), С. 38-39);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 23 квітня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), С. 7-8);*

нота президенту українсько-польської комісії в Парижі (Франція), 30 квітня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), С. 9-10);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 9 травня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), С. 11-12);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 17 травня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), С. 13-17);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 27 травня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), С. 18-20);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 29 травня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), С. 21-23);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 30 травня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), C. 24-26);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 6 червня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), C. 27-30);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 2 липня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), C. 31-39);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 3 липня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), C. 40-43);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 5 липня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), C. 44-45);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 5 липня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), C. 46-47);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 7 липня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), C. 48-50);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 10 липня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), C. 51-52);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 11 липня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), C. 53-58);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 15 липня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), C. 59-61);*

нота президенту Мирної конференції в Парижі (Франція), 15 липня 1919 *(NOTES PRESENTEES PAR LA DELEGATION DE LA REPUBLIQUE UKRAINIENNE A LA CONFERENCE DE LA PAIX A PARIS (AVRIL – JUILLET, 1919), C. 62-66);*

Михайло Тишкевич, голова делегації (вересень 1919 – січень 1921)

нота голові Уряду Франції, 12 вересня 1919 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 50-51);*

(переклад з французької) нота голові Уряду Франції, 6 жовтня 1919 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 355-357);*

справоздання Андрію Ніковському, 20 липня 1920 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 408-409);*

відкритий лист, 21 жовтня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 399-401);*

нота голові Уряду Франції, 11 листопада 1920 *(УКРАЇНА І ПОЛЬЩА В ДОКУМЕНТАХ, Ч. 2, С. 247-248).*

Олександр Шульгин, член делегації (квітень – вересень 1919)

справоздання Симону Петлюрі, вересень 1919 *(ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 180-187);*

Петро Адамович, військовий аташе (жовтень 1919 – листопад 1920)

справоздання Михайлу Тишкевичу, 21 січня 1920 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 319-325).*

Володимир Колосовський, військовий аташе (1920–1921)

справоздання Андрію Ніковському, 25 жовтня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 290-292; НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 302-304);*

справоздання Андрію Ніковському, 30 жовтня 1920 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 421-424);*

справоздання Андрію Ніковському, 6 листопада 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 335-337);*

лист Віктору Зелінському, 8 листопада 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 337-338).*

ДЕЛЕГАЦІЯ УНР ДО ЛІГИ НАЦІЙ (ЖЕНЕВА)

Олександр Шульгин, голова делегації (листопад – грудень 1920)

лист Андрію Ніковському, 4 листопада 1920 *(ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 187-188);*

лист Андрію Ніковському, 8 листопада 1920 *(ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 189-191);*

лист Андрію Ніковському, 12 листопада 1920 *(ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 191-194);*

лист Арнольду Марголіну, 15 листопада 1920 *(ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 194-195);*

лист Андрію Ніковському, 18 листопада 1920 *(ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 196-200);*

лист Андрію Ніковському, 22 листопада 1920 *(ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 200-201);*

лист Андрію Ніковському, 25 листопада 1920 *(ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 202-206);*

справоздання Андрію Ніковському, 7 грудня 1920 *(НАДІЯ І РОЗЧАРУВАННЯ УКРАЇНСТВА, С. 205-211; НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 79-86; ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 212-219);*

справоздання Андрію Ніковському, 25 грудня 1920 *(ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 219-229).*

МІСІЯ УНР У ФРАНЦІЇ (ПАРИЖ)

Олександр Шульгин, голова місії (березень 1921 – серпень 1922)

лист Андрію Ніковському, 12 червня 1921 *(ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 229-234);*

лист Андрію Ніковському, 20 червня 1921 *(ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 235-236);*

(переклад з французької) меморандум голові Уряду Франції, 24 червня 1921 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 87-95; ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 236-246);*

лист Андрію Ніковському, 28 червня 1921 *(ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 246-249);*

лист Андрію Ніковському, 8 липня 1921 *(ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 249-253);*

лист Симону Петлюрі, 11 серпня 1921 *(ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 253-261);*

лист Івану Токаржевському-Карашевичу, 20 червня 1921 *(ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГИН В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ, С. 261-266).*

МІСІЯ УНР У ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНІ (ПРАГА)

Максим Славинський, голова місії (лютий 1919 – травень 1923)

справоздання Симону Петлюрі, 9 серпня 1919 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 336-338).*

МІСІЯ УНР У ГОЛЛАНДІЇ ТА БЕЛЬГІЇ (ГААГА ТА БРЮССЕЛЬ)

Андрій Яковлів, голова місії, січень 1919 (до Голландії), березень 1920 (до Бельгії) – грудень 1922)

нота до послів Великої Британії, США, Франції, Італії, Японії, Бельгії, Румунії в Голландії, 25 жовтня 1919 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 44-52);*

справоздання Андрію Ніковському, червень 1920 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 752-754; 811-814).*

МІСІЯ УНР В УГОРЩИНІ (БУДАПЕШТ)

Микола Ґалаґан, голова місії (лютий 1919 – вересень 1920)

справоздання Володимиру Темницькому, 30 серпня 1919 *(ДІЯЛЬНІСТЬ НАДЗВИЧАЙНОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ УНР В УГОРЩИНІ, С. 217-220);*

справоздання Андрію Лівицькому, 4 листопада 1919 *(ДІЯЛЬНІСТЬ НАДЗВИЧАЙНОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ УНР В УГОРЩИНІ, С. 221-224);*

справоздання Андрію Лівицькому, 24 грудня 1919 *(ДІЯЛЬНІСТЬ НАДЗВИЧАЙНОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ УНР В УГОРЩИНІ, С. 237-238);*

справоздання Андрію Ніковському, 14 липня 1920 *(ДІЯЛЬНІСТЬ НАДЗВИЧАЙНОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ УНР В УГОРЩИНІ, С. 252-254).*

МІСІЯ УНР У ДАНІЇ (КОПЕНГАГЕН)

Дмитро Левицький, голова місії (січень 1919 – лютий 1921)

нота Міністру закордонних справ Данії *(УКРАЇНА І ПОЛЬЩА В ДОКУМЕНТАХ, Ч. 2, С. 15-18);*

справоздання Андрію Ніковському, 12 лютого 1921 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 732-734).*

МІСІЯ УНР У ГРЕЦІЇ (АФІНИ)

Федір Матушевський, голова місії (березень – жовтень 1919)

справоздання Володимиру Темницькому, 19 квітня 1919 *(НАДЗВИЧАЙНА ДИПЛОМАТИЧНА МІСІЯ УНР У ГРЕЦІЇ, С. 50-86);*

справоздання Володимиру Темницькому, 8 (21) серпня 1919 *(НАДЗВИЧАЙНА ДИПЛОМАТИЧНА МІСІЯ УНР У ГРЕЦІЇ, С. 86-92; ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 327-335);*

справоздання Володимиру Темницькому, 11 (24) серпня 1919 *(НАДЗВИЧАЙНА ДИПЛОМАТИЧНА МІСІЯ УНР У ГРЕЦІЇ, С. 94-106);*

справоздання Володимиру Темницькому, 12 (25) серпня 1919 *(НАДЗВИЧАЙНА ДИПЛОМАТИЧНА МІСІЯ УНР У ГРЕЦІЇ, С. 106-108).*

Модест Левицький, виконувач обов'язків голови місії (жовтень 1919 – серпень 1920)

справоздання Андрію Лівицькому, 22 листопада 1919 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 725-728);*

справоздання Андрію Лівицькому, 9 грудня 1919 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 366-369).*

МІСІЯ УНР В ІТАЛІЇ (РИМ)

Дмитро Антонович, голова місії (січень – листопад 1919)

справоздання Володимиру Чехівському, 9 лютого 1919 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 302-303);*

справоздання Костю Мацієвичу, 24 березня 1919 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 309-310);*

додаток: справоздання 24 березня 1919 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 308);*

справоздання Андрію Лівицькому, 21 вересня 1919 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 502-503);*

справоздання Андрію Лівицькому, 16 жовтня 1919 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 503-504).*

Василь Мазуренко, заступник голови місії (травень 1919 – грудень 1921)

справоздання «Короткий огляд діяльності української дипломатичної місії в Італії за час з 5 травня по 1 серпня 1919 року» Володимиру Темницькому, 16 серпня 1919 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 492-502; ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 338-346).*

МІСІЯ УНР У ВАТИКАНІ

Микола Лучинський, секретар місії

справоздання Андрію Лівицькому, 25 жовтня 1919 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 544-548).*

МІСІЯ УНР У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ (ЛОНДОН)

Микола Стаховський, голова місії (травень – вересень 1919)

нота посольству Великої Британії у Швеції, 17 березня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 5);*

нота посольству Великої Британії у Швеції, 24 березня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 6);*

нота посольству Великої Британії у Данії, 9 квітня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 7-9);*

нота посольству Великої Британії у Данії, 23 квітня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 10);*

нота Міністру закордонних справ Великої Британії, 13 червня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 11-15);*

нота Міністру закордонних справ Великої Британії, 13 червня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 16-17);*

нота Міністру закордонних справ Великої Британії, 21 червня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 18-20);*

нота Міністру закордонних справ Великої Британії, 4 липня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 21);*

нота Міністру закордонних справ Великої Британії, 7 липня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 22-23);*

нота Міністру закордонних справ Великої Британії, 24 липня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 24-26);*

нота Міністру закордонних справ Великої Британії, 25 липня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 27-30);*

нота Міністру закордонних справ Великої Британії, 29 липня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 31-32);*

нота Міністру закордонних справ Великої Британії, 7 серпня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 33-35);*

нота Міністру закордонних справ Великої Британії, 8 серпня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 36-40);*

нота Міністру закордонних справ Великої Британії, 20 серпня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 41);*

нота Міністру закордонних справ Великої Британії, 23 серпня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 42-43; УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 51-52);*

нота Міністру закордонних справ Великої Британії, 30 серпня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 44-45);*

нота Міністру закордонних справ Великої Британії, 17 вересня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 46-48);*

меморандум представникам Естонії, Латвії, Литви, України, Грузії, 9 вересня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 49-50);*

меморандум Міністру закордонних справ Великої Британії, 16 вересня 1919 *(A COLLECTION OF THE NOTES AND MEMORIES, С. 51-64).*

Арнольд Марголін, голова місії (січень – вересень 1920)

(переклад з англійської) Міністру закордонних справ Великої Британії, 10 лютого 1920 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 63-65);*

справоздання Андрію Лівицькому, 10 березня 1920 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 325-326);*

справоздання Андрію Ніковському, 16 липня 1920 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 326-331);*

Ярослав Олесницький, радник, виконувач обов'язків голови місії (травень 1919 – вересень 1920)

справоздання Андрію Ніковському, 10 березня 1921 *(НАДІЯ І РОЗЧАРУВАННЯ УКРАЇНСТВА, С. 221-223; НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 660-662).*

МІСІЯ УНР У США (ВАШИНГТОН)

Юліан Бачинський, голова місії (липень 1919 – квітень 1921)

(переклад з англійської) нота Президенту США, 12 лютого 1920 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 708-709);*

(переклад з англійської) нота Державному секретарю США, 23 квітня 1921 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 719-723).*

МІСІЯ УНР В РУМУНІЇ (БУХАРЕСТ)

Мацієвич Кость, голова місії (жовтень 1919 – грудень 1922)

лист Миколі Васильку, 23 листопада 1920 *(УКРАЇНА І ПОЛЬЩА В ДОКУМЕНТАХ, Ч. 1, С. 416-418);*

лист Симону Петлюрі, 1 березня 1920 *(ЛИСТИ МАЦІЄВИЧА ДО ПЕТЛЮРИ, С. 11-15);*

лист Симону Петлюрі, 6 березня 1920 *(ЛИСТИ МАЦІЄВИЧА ДО ПЕТЛЮРИ, С. 15-20);*

лист Симону Петлюрі, 7 березня 1920 *(ЛИСТИ МАЦІЄВИЧА ДО ПЕТЛЮРИ, С. 20-24);*

лист Симону Петлюрі, 13 серпня 1920 *(ЛИСТИ МАЦІЄВИЧА ДО ПЕТЛЮРИ, С. 24-27);*

лист Симону Петлюрі, 2 жовтня 1920 *(ЛИСТИ МАЦІЄВИЧА ДО ПЕТЛЮРИ, С. 28-31);*

лист Симону Петлюрі, 14 лютого 1921 *(ЛИСТИ МАЦІЄВИЧА ДО ПЕТЛЮРИ, С. 42-43);*

лист Симону Петлюрі, 19 лютого 1921 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 456-458; ЛИСТИ МАЦІЄВИЧА ДО ПЕТЛЮРИ, С. 43-45);*

лист Симону Петлюрі, 28 лютого 1921 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 459-461; ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 45-47);*

лист Симону Петлюрі, 19 травня 1921 *(ЛИСТИ МАЦІЄВИЧА ДО ПЕТЛЮРИ, С. 48-50);*

лист Симону Петлюрі, 6 вересня 1921 *(ЛИСТИ МАЦІЄВИЧА ДО ПЕТЛЮРИ, С. 50-53);*

лист Симону Петлюрі, 12 жовтня 1921 *(ЛИСТИ МАЦІЄВИЧА ДО ПЕТЛЮРИ, С. 53-57);*

лист Івану Огієнку, 19 вересня 1922 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 475-477).*

МІСІЯ УНР В ПОЛЬЩІ (ВАРШАВА)

Андрій Лівицький, голова місії (жовтень 1919 – жовтень 1920)

нота уряду Польщі, 2 жовтня 1919 *(НАДІЯ І РОЗЧАРУВАННЯ УКРАЇНСТВА, С. 43-44);*

заява, 28 жовтня 1919 *(НАДІЯ І РОЗЧАРУВАННЯ УКРАЇНСТВА, С. 47-48);*

заява, 12 листопада 1919 *(ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ Т.2, С.43-46; НАДІЯ І РОЗЧАРУВАННЯ УКРАЇНСТВА, С. 61-64);*

декларація, 2 грудня 1919 *(УКРАЇНА І ПОЛЬЩА В ДОКУМЕНТАХ, Ч. 1, С. 435-437; НАДІЯ І РОЗЧАРУВАННЯ УКРАЇНСТВА, С. 69-73);*

нота урядові Польщі, 2 грудня 1919 *(НАДІЯ І РОЗЧАРУВАННЯ УКРАЇНСТВА, С. 91-94);*

справоздання Ісааку Мазепі, 3 грудня 1919 *(ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ Т.2, 72-75)*

(переклад з французької) нота урядові Польщі, 17 лютого 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 100-102);*

лист Симону Петлюрі, 31 серпня 1920 *(НАДІЯ І РОЗЧАРУВАННЯ УКРАЇНСТВА, С. 163-164).*

Леонід Михайлів, заступник голови місії (жовтень 1919 – березень 1921)

справоздання Андрію Ніковському, 10 листопада 1920 *(НАДІЯ І РОЗЧАРУВАННЯ УКРАЇНСТВА, С. 186-191);*

справоздання Андрію Ніковському, 1 січня 1921 *(УКРАЇНА І ПОЛЬЩА В ДОКУМЕНТАХ, Ч. 2, С. 315-317; ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 443-445).*

МІСІЯ УНР ДО ЕСТОНІЇ (РЕВЕЛЬ)

Євген Голіцинський, голова місії (листопад 1919 – жовтень 1920)

справоздання Андрію Лівицькому, 1 лютого 1919 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 381-385);*

справоздання Симону Петлюрі, 12 лютого 1920 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 385-386);*

справоздання Андрію Лівицькому, 1 березня 1920 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 390-392);*

Михайло Паращук, секретар місії (листопад 1919 – січень 1921)

справоздання Андрію Ніковському, 25 грудня 1920 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 775-776).*

ВІЙСЬКОВА МІСІЯ УНР В ПОЛЬЩІ (ВАРШАВА)

Віктор Зелінський, генерал-поручник, голова місії (лютий 1920 – березень 1921)

справоздання Симону Петлюрі, 21 серпня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 194-196);*

справоздання Симону Петлюрі, В'ячеславу Пропоковичу, Андрію Ніковському, 27 серпня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 206-209);*

додаток: Kapoustiansky, colonel de l'Etat-major Général «Le rôle de l'armée ukrainienne dans la lute engagée sur le front polono-ukrainien», 25 серпня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 201-206);*

справоздання Симону Петлюрі, В'ячеславу Пропоковичу, Андрію Ніковському 27 серпня 1920 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 331-336);*

справоздання Симону Петлюрі, В'ячеславу Пропоковичу, Андрію Ніковському, 27 серпня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 210-212);*

справоздання Симону Петлюрі, 10 вересня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 213-215);*

справоздання Симону Петлюрі, В'ячеславу Прокоповичу, 14 вересня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 217-219);*

справоздання Симону Петлюрі, Володимиру Сальському, 22 вересня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 230-237);*

лист Володимиру Колосовському, 6 жовтня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 260-263);*

справоздання Симону Петлюрі, 6 жовтня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 263-268);*

справоздання Симону Петлюрі, 15 жовтня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 278-280);*

справоздання Симону Петлюрі, 21 жовтня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 282-286);*

справоздання Симону Петлюрі, В'ячеславу Пропоковичу, Андрію Ніковському, 29 жовтня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 296-298);*

справоздання Симону Петлюрі, 29 жовтня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 293-295);*

справоздання Симону Петлюрі, 30 жовтня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 298-300);*

справоздання Симону Петлюрі, Андрію Лівицькому, Андрію Ніковському, 30 жовтня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 301-304);*

додаток: лист Михайла Кочубея Симону Петлюрі, 20 жовтня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 306-308);*

додаток: стаття Михайла Кочубея «Украинский вопрос», 25 жовтня 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 304-306);*

справоздання Симону Петлюрі, 8 листопада 1920 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 130-133);*

справоздання Симону Петлюрі, 10 листопада 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 338-341);*

лист Володимиру Колосовському, 21 листопада 1920 *(УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, С. 364-366);*

нота голові французької військової місії у Польщі, 7 березня 1921 *(УКРАЇНА І ПОЛЬЩА В ДОКУМЕНТАХ, Ч. 2, С. 364-375).*

МІСІЯ УНР В ЛАТВІЇ (РИГА)

Володимир Кедровський, голова місії (січень 1920 – січень 1921)

справоздання Андрію Ніковському, 22 листопада 1920 *(НЕУСВІДОМАЕННЯ УКРАЇНИ, С. 793-798)*;

Микола Святогорців, секретар місії (січень – квітень 1920)

справоздання, 20 квітня 1920 *(НЕУСВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНИ, С. 783-785)*.

ДЕЛЕГАЦІЯ УНР НА МИРНУ КОНФЕРЕНЦІЮ В РИЗІ

Сергій Шелухин, голова делегації (жовтень 1920)

нота нота голові польської делегації на Мирну конференцію в Ризі, 7 жовтня 1920 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 425-426)*;

лист Андрію Ніковському, 4 листопада 1920 *(ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ, С. 427-432)*.

ПОЯСНЕННЯ РІДКОВЖИВАНИХ ТА ІНОЗЕМНИХ СЛІВ І ВИРАЗІВ

міродайний – авторитетний
партаж – поділ
товариш – заступник міністра
шпихлір – комора
a priori (*латин.*) – те, що передує досвіду
ad hoc (*латин.*) – для цього випадку
admission (*фр.*) – прийняття
allogenés (*фр.*) – інородці
ante bellum (*латин.*) – до війни
armistice (*фр.*) – перемир'я
«boche» (*фр.*) – образлива назва німців
chargé d'affaires (*фр.*) – повірений
désintéressement (*фр.*) – незацікавленість
dolce far niente (*im.*) – солодка бездіяльність
etc. (*латин.* et cetera) – і так далі
encouragement (*англ.*) – заохочення
erratum (*латин.*) – список помилок
hochstapler (*нім.*) – шахрай
honoris causa (*латин.*; *букв.* – «заради шани») – науковий ступінь, присуджений за загальні заслуги
katexochen (*грец.*) – головним чином
ordre (*фр.*) – наказ, припис
placet (*латин.*) – прохання
political intelligence (*англ.*) – «політична розвідка»
porte-parole (*фр.*) – офіційний представник
postfactum (*латин.*) – після того, що відбулося
postscriptum (*латин.*) – після написаного
prodomosua (*латин.*; *букв.* – «для власного дому») – на свій захист; для себе
quantité négligeable (*фр.*; *букв.* – «кількість, якою можна знехтувати») – те, що не потребує уваги
resnullius (*латин.*) – безгосподарна річ, річ без власника
schatzchein (*нім.*) – рахунок
sineiraetstudio (*латин.*) – без гніву і пристрасті, неупереджено
terraincognita (*латин.*) – невідома земля
Ukrailian – українське кооперативне товариство у Франції.

МІНІСТЕРСТВО ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР
КАНЦЕЛЯРІЯ МІНІСТРА

«ОГЛЯД СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО СТАНОВИЩА УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ І ЗАКОРДОННОЇ ПОЛІТИКИ УРЯДУ»

Тарнів, 11 березня 1921

Міжнародне становище кожної держави цілком залежить від сили її внутрішнього положення – себто від рівноваги та розвитку її політичних, культурних та господарських чинників, впливу тієї держави на політичне і економічне життя других держав і від спроможности оборони своїх прав та інтересів від посягання або нарушення їх з зовнішнього боку. Коли ми матимем цю аксіому на увазі і примінимо її до умов нашого державного життя та наших відносин – то мусимо прийти до тяжких і невідрадних висновків. Через відсутність внутрішньої сили нашого державного організма і брак потенціональности оборонити свою Державу від зовнішніх ворогів Уряд Української Народної Республіки зостався саме тепер без території, без населення, без великих перспектив, без матеріяльних та оборонних засобів, і тому сучасне міжнародне становище нашої Держави скрутне і в великій небезпеці. Воно ускладняється ще і тим, що Українська Держава не визнана ще всіма державами світу і що українська державна ідея зв'язана нерозривно з цілим комплексом важних питань, що становлять так звану проблему Сходу, в яку входить і російське питання.

Через розбіжність і суперечність інтересів політичного та економічного характеру тих держав, що покликані до вирішення цієї, для европейської рівноваги, дуже важної проблеми, розв'язка цього питання, отже, і української державної справи, являється дуже трудною. Дотеперішні спроби великих держав підійти ближче до цієї проблеми не принесли із-за відсутности повної згоди поглядів на спосіб її розв'язки ніяких успіхів і ускладнили та утруднили ще більше ситуацію на Сході Европи, бо викликали великий зріст і зміцнення большовиків. Міжнародне становище української державности цілком залежне від вищезазначених умов, які надавали той чи инший напрям закордонної політики Уряду Української Народної Республіки чи викликали його зміну. Через те, що недовга історія Української самостійної незалежної Держави, то і тих напрямів чи орієнтацій в нашій закордонній політиці не багато.

Умови і події, які повстали в зв'язку з розвитком революції в Росії, довели Українську Державу до заключення миру з Центральними Державами, які Берестейським договором визнали самостійність і незалежність Української Держави і втягнули її в круговорот своїх планів. Силою обставин, викликаних

нашим слабим внутрішнім положенням і окупацією української території німецькими військами, закордонна політика Уряду Української Народної Республіки в свій час мусила мати німецький напрямок чи орієнтацію, чи власне силою фактів бути в орбіті німецького впливу. Цей період закордонної політики тривав до повстання проти гетьмана [Павла] Скоропадського і скінчився з моментом побіди Директорії, як верховної влади, що стала в закордонній політиці на новий шлях.

Уряд Української Народної Республіки, бажаючи отримати від держав Антанти моральну допомогу в формі визнання з їх сторони української державности і матеріяльну підтримку в боротьбі з большовиками, пішов у закордонній політиці за антантською орієнтацією і старався позискати головним чином допомогу одного з великих і впливових членів Антанти – Франції. Переговори, однак, з французькими представниками не принесли позитивних наслідків, і Уряд Української Народної Республіки, не одержавши ніякої ні матеріяльної, ні моральної, допомоги, не з'єднав собі могучого протектора, який захищав би своїм престижем і своєю силою право України на незалежне державне життя. Уряд Української Народної Республіки мусив власними силами будувати свою Державу в бурхливий час революції і в той же час боронитися перед большовизмом, який при всіх наших героїчних зусиллях все більше і більше підривав підстави нашої державности і захоплював українську територію та її багацтва.

В кінці Українська Народна Республіка блокована сусідніми вороженастроєними державами і обтяжена війною з Совітською Росією та [Антоном] Денікіним, дійшла до повної внутрішньої політичної та економічної руїни, а в закордонній політиці не здобула ніякого успіху. Нашим міродайним чинникам не щастило при всіх їх величезних зусиллях переконати инші держави щодо потреби визнання Української Держави, хоч потребу і необхідність такого визнання аргументовано «правом самоозначення» і за нашею слушною справою промовляли гуманітарні, правничі, історичні, політичні і етнографічні мотиви. Міжнародне положення держави вирішує сила внутрішнього її становища, а цеї сили не було в Українській Державі.

Польсько-румунський напрямок. Уряд Української Народної Республіки, свідомий катастрофічного положення, що витворилось з неуспіху нашої армії на фронті в листопаді 1919 року і переходом частини Уряду на територію Польщі, і переконаний, що для врятування української державности треба принести певні матеріяльні жертви, мусив зректись територіяльного максималізму і вибрати новий шлях в закордонній політиці, який привів Українську Народну Республіку до згоди з сусідніми державами – Польщею та Румунією. Правительству Української Народної Республіки не лишалося нічого, як вибрати згоду і союз з однією з сусідніх держав, Росією або Польщею – з однією з тих двох сил, без яких ми не могли вийти з того становища, до якого нас привели події [19]19-го року, – і воно вибрало з важних причин порозуміння і союз з Польською Річчю Посполитою.

Українсько-польські взаємовідносини

Переговори. В цілях осягнення порозуміння з Урядом Польської Річи Посполитої український Уряд вислав до Варшави Надзвичайну дипльоматичну Місію ще восени [19]19-го року, однак переговори в міру того, як наше внутрішнє становище слабло і стратегічні обставини гіршали – все прибирали чимраз більше затяжний характер. Зворот у політичних переговорах наступив з моменту видання нашою Місією від імени Уряду УНР політичної декларації від 2-го грудня 1919 року, в якій зазначено умови польсько-українського порозуміння, що послужили основою дальших переговорів, які довели остаточно до заключення Політичного Договору від 21-го квітня 1920 року, підписаного уповноваженими представниками обох республік в м[істі] Варшаві.

Квітневий договір. На підставі цього договору Польська Річ Посполита, признаючи право України на незалежне державне існування на території в межах на північ, схід і південь, якщо ці межі будуть позначені договорами Української Народної Республіки з її з тих сторін сусідами, визнала Директорію незалежної Української Народної Республіки на чолі з Головним Отаманом п[аном] Симоном Петлюрою за верховну владу нашої держави. Цим договором встановлено також границі між Українською Народною Республікою і Польською Річчю Посполитою. Обидві договірні сторони зобов'язались не заключати жодних міжнародних умов, направлених супроти одного з контрагентів і в найблищій майбутности заключити спеціяльні торговельні умови і Військову Конвенцію. Ця остання була заключена уже 24-ого квітня, і вона означувала умови спільних військових операцій. Всі вищеозначені акти стали реальним ґрунтом наших відносин з сусідньою нам Польською Республікою і лягли в основу нашої закордонної політики.

Значіння згоди. Польсько-Український союз лежав в площині і польських і українських державних інтересів і обопільної користи. Польська Республіка збільшується на основі квітневого договору територіяльно коштом українських етнографічних земель і входить в союз з Українською Державою та відтягає її від можливого майбутнього союзу з Росією і таким чином значно ослаблює силу російського імперіялізму. Польська Річ Посполита з'єднує собі союзника в боротьбі з большовиками, що готовили їй рішучий удар, і находить на території України необхідні їй хлібні продукти і вироби сільського господарства.

Українська Народна Республіка отримала на основі цього договору моральну допомогу в формі визнання «де-юре» державної суверенности і реальну підтримку на політичному, мілітарному і фінансовому полі з боку представника Антанти на Сході. Після довгої і впертої боротьби з ворогами української державности, большовиками і [Антоном] Денікіним Україна вперше знайшла союзника, війська якого разом з

переорганізованою і добре виеквіпованою нашою армією мали очистити українську територію від ворожої окупації, допомогти в заведенню на ній ладу і спокою, якого населення так дуже бажало. Українська Народна Республіка, до цього часу замкнена ворожими сусідніми державами, розбила ціною цього договору бар'єр, що загорожував їй дорогу в Західну Европу, і через Польщу, яка своїми культурними та економічними цінностями і своїм географічним положенням є порогом до Европи, зблизалася до західних держав, особливо до Франції, до якої Польща по традиції завжди близько стояла і стоїть.

Уряд Української Народної Республіки сподівався, що за допомогою союзної Польської Речі Посполитої антантські держави оцінять значіння української державности при вирішуванню Східного питання, визнають суверенність Української Держави і підтримають політику Уряду, яка так багато могла причинитись до замирення близького Сходу, економічного його відродження і встановлення політичної рівноваги.

Виходячи з розуміння всеї ваги і реальної вигоди Українсько-Польського союза, що лежить в державних політичних і економічних та національних інтересах українського і польського народів, я, принявши обов'язок керманича закордонної політики УНР в кінці травня 1920 р[оку], продовжував вже намічену Урядом лінію закордонної політики, випливаючу з суті політичного союзу, і також доложив і докладаю всіх зусиль, щоби цю згоду і союз закріпити, вивести на шлях повної взаємности та поглибити. Приступивши до ведення закордонної політики, я запевнив польський Уряд окремою нотою, висланою в червні до Міністра закордонних справ Польської Речі Посполитої, що доложу усіх старань, щоби поширити тісні, дружеські, політичні зв'язки, які існують вже між нашими двома державами, рівнож і економічні відносини, взаємокорисні для нашого спільного розвитку.

Виконання зобов'язань. Мушу зазначити, що за весь час моєї праці в сфері закордонної політики – Уряд Української Народної Республіки виконував завжди і при всяких обставинах лояльно взяті на себе зобов'язання, що випливають з квітневого Політичного Договору, на ґрунті якого твердо стояв навіть у найтяжчі хвилини, коли ворог був на передмістях столиці Польської Держави. Нема найменших сумнівів, що коли б розвиток подій склався нам на користь і воєнне щастя стало на нашому боці – всі ті сподівання, які Уряд Української Народної Республіки покладав на союз з Польщею, були б здійснились, видно це було тоді, коли Уряд був на своїй території і військові операції проходили успішно для української армії.

Українська справа стала не тільки предметом живого інтересу та обміркування в світовій пресі, як прихильній, так і ворожій, але і предметом нарад офіціяльних, політичних і парляментарних кол всіх держав, особливо Англії та Франції. Ця

остання пильно стежила за подіями на Україні і готовилась до вислання військової Місії, яка допомогла би організації української армії і приїзд якої означав би визнання «де-факто» Української Держави з боку Франції.

Але по короткому періоді військових успіхів наступила зміна воєнного щастя на користь большовиків, які, скупчивши на території України велике число війська, добре виекіпованого здобутою на денікінській армії зброєю, амуніцією і одягом, вдарили на меншу по числу польську і українську армії і змусили її до відвороту і виходу за Збруч. Через це Уряд Української Народної Республіки перейшов разом з армією на територію Польщі. На цей раз пробування Уряду і війська на території Польщі мало характер, зв'язаний тільки з військовими операціями, і міжнародно-правного становища УНР не міняло. Скорим і впертим натиском большовики примусили союзні армії відступити до лінії Вісли, Львова, Дністра, героїчний відрух об'єднаної і міцної духом польської і української армій стримав большовицький наступ і відкотив червону армію за етнографічні межі Польщі. Необхідно зазначити, що українська армія, хоч залишила свою територію, дотримувала весь час братерства зброї польським товаришам і з твердостю та відомим мужеством обороняла союзну Річ Посполиту.

Хоч стратегічне становище польської армії кріпшало, все-таки було воно так непевне, що польське військове командування вважало потрібним припинити дальшу боротьбу з большовиками і приступити до переговорів про розмир, які і мали початись. На розпочаття переговорів про розмир, а слідом за тим переговори про мир з Совітською Росією вплинули негативно вислiди переговорів польського Президента Міністрів [Władysław'a] Grabsk'ого з представниками Антанти на конференції в Спа і невідрадне становище, в якому наслідком цього опинилася Польща. А відмова ширшої фінансової допомоги Польщі в Спа виходила з побоювання Антанти, що Польща бере занадто великий імперіялістичний розмах. Уряд Української Народної Республіки бачив ясно, що це тяжке політичне і економічне становище, яке присилувало Польщу при невідрадних умовах вступити в переговори з Совітською Росією, не дозволить її обстоювати належно права та інтереси Української Народної Республіки як свойого союзника, а енергійне заступництво української справи може поставити Польщу в безвихідне становище, тим більше, що поміч Антанти виявилася замало активною.

Мінські переговори про розмир. Керуючись повним довір'ям до свойого союзника та бажаючи по можности усунути труднощі, рішив Уряд Української Народної Республіки, з зазначених причин, не настоювати на приняттю безпосередньої участи Делегації Української Народної Республіки в перемирних переговорах в Мінську. В переданій мною ноті від 30-го серпня м[инулого] р[оку] Міністру закордонних справ Польської Речі Посполитої зазначено становище Уряду Української Народної Республіки до переговорів про розмир в Мінську.

Бажаючи усунути труднощі, які могли б виявитися наслідком безпосередньої співучасти представників Уряду Української Народної Республіки в переговорах Уряду Польської Речі Посполитої з совітським Правительством Росії про заключення розмиру та миру, та щоби не допустити до яких-небудь перепон в ході зазначених переговорів, Уряд Української Народної Республіки рішив не настоювати на своїй безпосередній співучасти в тих переговорах, глибоко переконаний, що всі принципові та справедливі інтереси союзної держави будуть Урядом Польської Речі Посполитої взяті під увагу і належно боронені. Уряд Української Народної Республіки звернув також увагу польського Уряду на те, що по певним відомостям російське совітське Правительство задумує вжити маневра, який спрямований проти національної української самостійности та її державного устрою і впровадити як співучасника в переговорах про розмир і мир також большовицько-окупаційну владу, яка видає себе за Уряд Української Радянської Республіки і на чолі стоїть румунський емігрант [Християн] Раковський. Знаючи всі методи і маневри большовицької дипльоматії, Уряд Української Народної Республіки мав поважні підстави вважати всі ці відомості правдивими і тому звернувся до польського Уряду, покликуючись на квітневий Політичний Договір, з проханням не признати в ніякій формі співучасти представництва Української Соціялістичної Радянської Республіки в розмирних та мирових переговорах.

Офіціяльної відповіди на ту ноту Урядом Української Народної Республіки не отримано, і, як виявилося із ходу переговорів в Мінську, польська Делегація не виявила відносно цього питання відповідної енергії та послідовности. Щоби, одначе, по можности піти назустріч нашим домаганням, польська Делегація використала момент обосторонньої провірки уповноважень, та зложила заяву, що відношення Правительства Совітської Росії до Української Соціялістичної Радянської Республіки не є для неї ясним, тим більше, що, на її думку, Українська Радянська Республіка являється складовою частю Совітської Росії. Це спонукало [Георгія] Чичеріна до зложення заяви, що «Українська Радянська Республіка не є частиною Російської. Навіть тоді, коли федеративний зв'язок усталиться точно, існувати будуть між обома Республіками лише тісні взаємини при захованню самостійності обох держав».

Стратегичні успіхи польських і українських військ на фронті під час переговорів в Мінську зміцнили політичне становище Польської Речі Посполитої. Польський Уряд зажадав перенесення місця переговорів з совітської території на невтральне місце, себто до Риги. Про прийняття Польщею умов, поставлених їй Совітською Росією, якої внутрішнє положення ставало в міру розгрому большовицьких армій на фронті дуже скрутне і майже катастрофічне, не могло бути і мови. Правительство Української Народної Республіки могло при такому сприятливому

ходові подій одмовитися од присутности своєї Делегації на розмирних переговорах і зажадало, за посередництвом польського Правительства, участи Делегації Української Народної Республіки в цих переговорах як рівноправної сторони.

В ноті, переданій польському Урядові головою української дипльоматичної Місії в Польській Речі Посполитій, вказав Уряд Української Народної Республіки на шкідливість відсутности української Делегації в перемирних та мирових переговорах в Ризі, що загрожувало найбільш життьовим інтересам Української Держави, та рішучо обстоював допущення своєї делегації до цих переговорів. Уряд Української Народної Республіки мав надію, що польський Уряд, який заняв наслідком стратегічних побід на фронті диктуюче становище, зробить енергійні заходи для корисного вирішення піднятого питання.

Відповідно нашим намаганням польський Уряд віднісся до совітського Уряду з пропозицією допущення нашої Делегації до переговорів в Ризі. Як можна було сподіватись, відповідь [Георгія] Чичеріна була не лише негативна, але вистилізована в тоні невідомім в звичайній дипльоматичній переписці. Цьому становищу Правительства Совітської Росії український Уряд не надавав великого значіння з огляду на те, що мілітарне становище Польщі було стільки сильне, що забезпечувало їй повну свободу ставленню умов миру та перемир'я переможеному противникові – Совітській Росії – що положення російського совітського Уряду, викликане програною війною, було дуже невідрадне, як також з огляду на ті позитивні сліди конференції дипльоматичного представництва Української Народної Республіки з представниками польського Уряду, які велись тоді саме в Варшаві. Наш Уряд мав підстави сподіватись, що польська мирова Делегація в повному розумінні високої ваги і обосторонньої цінности польсько-українського договору від 21-го квітня 1920 року доложить з свойого боку при мирових переговорах з Росією належних трудів і старань не лиш в напрямі охорони прав та інтересів Української Народної Республіки як свого союзника, але по можности також і придбання для неї відповідних політичних користей.

Уряд Української Народної Республіки, виходячи з такого погляду про союзні відносини і допускаючи можливість, що переговори про розмир, які велись в Мінську, а опісля в Ризі, можуть потягнути за собою і мирові переговори між Польською Річу Посполитою і російським совітським Урядом, вважав потрібним подати польському Уряду ще в місяці серпні меморандум, в якому просив приняти на увагу в можливих мирових переговорах і думки та погляди на відносини між Українською Народною Республікою і Совітською Росією.

Переговори про розмир в Ризі. Спираючись на запевнення з боку відповідальних польських чинників, даних нашому дипльоматичному представництву,

про майбутню підтримку української справи в розмирних і мирових переговорах в Ризі, Уряд Української Народної Республіки вислав на ці переговори мирову Делегацію Української Народньої Республіки з сенатором [Сергієм] Шелухиним на чолі в тій думці, що оскільки виявиться виключеним безпосередня участь нашої делегації в переговорах, то посередній, себто в злуці з польською Делегацією, нічого не буде стояти на перешкоді. І коли би польська позиція твердо стала на домаганню участи в переговорах і нашого Уряду, совітські представники змушені були б на це пристати, то було дано Делегації відповідні уповноваження.

Однак сподівання Уряду УНР не оправдались. Зараз на початку розмирних переговорів в Ризі заступник голови польської мирової Делегації [Leon] Wasilewski заявив одверто нашому представникові в Ризі, що «про допущення української Делегації на мирові переговори не може бути і мови». Ця заява, а також неопротестування п[аном] [Jan'ом] Dąbsk'им уповноважень представлених совітською Делегацією також і від імени Української Совітської Соціялістичної Республіки і неясність польської декларації в справах спільних кордонів з Росією – все це примусило мирову Делегацію Української Народної Республіки віднестись до поставлення української справи на мировій конференції через польську Делегацію з певним застереженням.

Не беручи безпосередньої участи в мирових переговорах, роля нашої Делегації обмежилася тільки на пильному слідкуванню за розвитком подій, на веденню роботи в напрямку якнайширшого піднесення української справи в пресі, доводячи неможливість мати спокій на Сході Европи через поминення на конференції Української Народної Республіки і на зложенню протесту перед польською Делегацією проти способу трактування української справи при переговорах. Здавалось, що остаточне відношення і тактика польської Делегації вияснилися з моментом, коли голова польської Делегації заявив нашій офіціяльній особі, що польська Делегація і надалі стоїть на основах, зазначених у попередньому порозумінню з Урядом УНР, але – щоб не розбивати з першого дня переговорів, польська Делегація – з тактичних причин – прийняла совітські мандати з позначенням УССР – не піднімаючи поки що з цього приводу протесту; та це вважається справою тільки титулатури, яку в потрібний момент можна буде відповідно поставити. З свого боку, польська Делегація предложила уповноваження для переговорів тільки з РСФСР, які були приняті без застережень також російською Делегацією. Польська Делегація свідомо не вживає ні в дебатах, ні в деклараціях, ні загалом у документах УССР, але тільки РСФСР – як навпаки, російська Делегація демонстративно вживає обох назв спільно. Певний момент, коли справа дійде до формулування пункту договору, де зазначатимуться договорні сторони, польська Делегація на підставі своїх уповноважень опротестує УССР як

контрагента. Отже, по словам п[ана] [Jan'a] Dąbsk'ого, юридичне визнання УССР не мало наступити. Ця заява покривалася приблизно з інформаціями, які Міністерство закордонних справ отримало від Надзвичайної дипльоматичної Місії УНР в Речі Посполитій Польській, котрі Міністерство з свого боку передало мировій Делегації УНР як інструкцію.

Одначе заява [Jan'a] Dąbsk'ого не відповідала дійсности, бо вже 5-го жовтня голови мирових делегацій підписали протокол, у якому говориться, що вони постановили: підписати договір про перемир'я і прелімінарні умови розмиру між Польщею з одної, а Росією і Україною з другої сторони, не пізніше п'ятниці 8-го жовтня. Передбачаючи тяжкі для Української Народної Республіки наслідки цього акту, наша мирова Делегація старалась 5-го жовтня побачитись з головою польської мирової Делегації [Jan'ом] Dąbski'м – що 7-го жовтня і наступило. В цьому побаченні з української сторони взяла участь мирова Делегація з паном С[ергієм] Шелухиним на чолі. На цій конференції вияснилось також неприхильне становище польської Делегації в справі оборони інтересів союзної держави; п[ан] [Jan] Dąbski заявив, що українське військо в цей час вже на своїй території і Уряд УНР мусить сам подбати про розвиток своїх сил. Виясснивши в той спосіб ситуацію, було ясним, що приступлення польської Делегації до переговорів з делегаціями Совітської Росії і т[ак] зв[аної] Радянської України як рівноправними сторонами – являлось визнанням «де-факто» інсценованого Москвою Уряду Радянської України.

Тому наша Делегація внесла на руки голови польської Делегації ноту з протестом проти вступлення польської Делегації як репрезентації союзного Українській Народній Республіці Уряду у мирові переговори з Правительством Радянської України. В ноті зазначено, що законним Урядом України являється лиш цей Уряд, який відповідно законові від 28-го січня 1919 року отримав свою владу від народного Трудового Конгресу і має своє правне представництво в Варшаві. В ноті вказано дальше на те, що наведений вчинок польської Делегації загрожує шкідливими наслідками Україні, яка у переговорах участи не бере. Совітський Уряд Росії послугується віддавна впровадженням на політичну арену ріжнородних фіктивних урядів. Вистарчить пригадати такі фіктивні совітські уряди Естонії, Латвії, Литви а навіть Польщі. В даному випадкові, коли вся Україна горить боротьбою проти большовизму, Уряд Совітської Росії, аби добитися своєї цілі – поневолення України – утворив фікцію українського совітського Уряду і впровадив його для переговорів у Ризі, щоби осягнути цим способом визнання його від Польської Речі Посполитої як одної з держав Антанти. Це, розуміється, додає нової сили большовизму, завдає великих труднощів законному Урядові Української Народної Республіки і загрожує не тільки Україні, але і Польщі і цілій

культурній Европі. В кінці зазначено, що всі акти вирішення визнання і постанови мирової конференції, доконані без співучасти Правительства УНР, воно вважатиме для себе необов'язковими. Цю ноту передано польській Делегації, а також усім чужоземним представникам в Латвії.

Крім цього, коли на 4-му засіданню Ради уповноважених держав Прибалтійського союзу в Ризі – польський Посол заявив, що польською Делегацією не нарушено польсько-українського договору, наш представник зложив заяву, що приступивши польська Делегація до мирових переговорів з фіктивним урядом т[ак] зв[аної] Радянської України як рівноправним контрагентом, договір з Українською Народною Республікою цим самим порушила. На цьому самому засіданню подано з боку нашого представництва слідуючу декларацію для внесення в протокол: «Договором від 21-го квітня 1920 року польський Уряд зобов'язався не заключати жодних міжнародних умов, направлених проти Української Народної Республіки, тому визнання совітського українського Уряду, який єсть емісаром російського Уряду на Україні як противовіс Уряду УНР, є порушення договору».

Не вважаючи на всі ці заяви відпоручників Уряду УНР, мимо Політичного Договору від 21-го квітня 1920 і Військової Конвенції від 24-го квітня 1920, заключених між Польщею і Україною – з хвилею, коли польська мирова Делегація в Ризі погодилася на Уряд т[ак] зв[аної] Радянської України як другого контрагента, а українське питання зручно обходилося та не ставилося на чергу дня, нічого не стояло на перешкоді прискореному темпу мирових переговорів, які в дійсности дня 12-го жовтня 1920 покінчилися підписанням прелімінарних умов про мир і перемир'я між Польською Річчю Посполитою з одного та Совітською Росією і Совітською Україною – з другого боку.

Заключення військового перемир'я і мирові прелімінари. На підставі військового перемир'я мала припинитись воєнна акція на фронті між обома воєнними сторонами дня 18-го жовтня о 12 год[ині] вночі. Від цього моменту мали відбуватися рухи польських і совітських військ до меж, означених в мирових прелімінарах, після умовленого в договорі про розмир способу і речинця, без бою.

Ратифікація договору про мирові переговори мала наступити до 15 днів після його підписання, себто до 28-го жовтня, а виміна ратифікаційних грамот в 6 днів після упливу речинця, передбаченого для ратифікації, значить – найпізнійше до 3-го листопаду. Якщо в цих речинцях ратифікується мирові прелімінари, виміняються відповідні ратифікаційні грамоти і спишуться відповідні протоколи, тоді після постанов договору про мирові прелімінари і перемир'я – обидва війська мають зайняти призначені їм позиції і сторони обов'язані почати переговори про заключення остаточного миру.

Так і сталося. Розмир і мирові прелімінари з обох сторін ратифіковано; обмінялися відповідними грамотами в Лібаві і розпочато переговори про заключення остаточного миру, які ведуться ще й зараз.

Наслідки заключення прелімінарів перемир'я і миру:

1) Загальні. Наслідки заключення згаданого договору взагалі, а для УНР зосібна – ясні, а власне:

Несподіване заключення Ризького договору викликало не у всіх політичних кругах Европи однакові почуття. Коли малі держави, що повстали на території б[увшої] Російської імперії, які стояли вже в певних зносинах з совітами, були в певній мірі вдоволені з цього договору, сподіваючись миру на Сході, то більші держави дивились на ці переговори иншими очима і в пресі одверто зазначували своє незадоволення. Навіть Франція, союзниця Польщі, не могла цього сховати, тим більше, що знала, з одного боку з хвилею договору – [Петро] Врангель загрожений, котрого вона визнала і підпирала, і що з другого боку – наступило фактичне визнання Совітської Росії Польщею як одним із членів Союза Народів, а це не лежало в концепції політики Франції на Сході. Німеччина знов занепокоїлася, бо вона бачила ясно, що по заключенню остаточного договору повинно наступити зміцнення як політичного, так економічно-фінансового становища Польщі, а це не лежить в інтересі Німеччини.

2) Для Польщі. Щодо Польщі, то наслідки виявились в припиненню війни, якою Польська армія була перемучена і якою спричинилось тяжке фінансово-економічне становище. Польща згаданим договором з'єднала прилучення до своєї держави великих непольських територій і, використовуючи тяжке внутрішнє становище Совітської Росії, сподівалась примусити її до великих і послідовно тяжких зобов'язань у свою користь.

3) Для большовиків. Большовики заключили мир саме з тим, щоби його в дійсности не виконати. Відомо, що за весь час свойого існування російський совітський Уряд у важкій для себе хвилині не уступав з свого боку обдумано навіть перед найбільшими жертвами для використання моменту передишки, для розгромлення мілітарно слабшого противника, щоб опісля звернутися проти свого контрагента, який заключенням перемир'я дав совітському Урядові змогу переорганізувати, поповнити і скріпити свої військові сили.

Наслідки договорів для України:

а) Політичні. Розмирний договір і мирові прелімінарії завдали тяжкого удару Українсько-Польському союзові. Через заключення цих договорів і логічно з цього випливаючого нав'язання Польщею правних взаємовідносин із самозванним харківським Урядом порушено права і інтереси Української Народньої Республіки, що без сумніву не може бути корисним для інтересів Польської

Держави. Фіктивний Уряд Радянської України не являється нічим иншим, як лиш встановленою центральним російським Урядом окупаційною владою, отже, чинником, який не має ніякого права називати себе суверенним Урядом України. Через заключення ризьких договорів з правительством Радянської України Уряд Польської Речі Посполитої зайняв становище, яке стоїть в суперечности з постановами квітневого Політичного Договору, що в першій статті зазначеного договору польський Уряд визнає законним Урядом України, Уряд Української Народної Республіки, а в 4-ій статті того ж таки договору зобов'язується не заключати ніяких договорів, направлених проти державних інтересів Української Народної Республіки. Визнання на певній державній території одного Уряду законним і суверенним виключає переговори з якою-небудь иншою організацією, що присвоює собі право до тієїж території.

Друга стаття мирових прелімінарів, яка зобов'язує Уряд Польської Речі Посполитої не підтримувати військових акцій проти другого контрагента, позбавляє Польщу можливостивиконання всіх політичних і військових зобов'язань, які вона приняла перед Українською Народною Республікою. Щоби не допустити до хибного толкування становища Польської Речі Посполитої, Уряд Української Народної Республіки в ноті від 20-го жовтня 1920 року, переданій мною польському Уряду через Міністра закордонних справ, дозволив собі звернути увагу союзного Уряду на факт нарушення квітневого Політичного Договору і висловив побажання, щоб Уряд Польської Речі Посполитої зложив перед приступленням до переговорів в справі тривкого миру з Совітською Росією, заяву, яка вповні відповідала б постановам Політичної Конвенції від 21-го квітня та військової конвенції від 24-го квітня 1920 року.

Наслідком сеї заяви Уряду Української Народної Республіки нашим варшавським представництвом було вияснено в компетентних урядових кругах, що зміна, викликана Ризьким прелімінарним договором, буде торкатись тільки формального боку зобов'язання Польської Речі-Посполитої перед нашим Урядом, прийнятого військовою конвенцією від 24-го квітня м[инулого] р[оку]. В основі приязне і доброзичливе відношення Польщі до Уряду Української Народної Республіки залишається не зміненим і надалі. На думку польського Уряду і згідно заяви польського Міністра закордонних справ в соймовій комісії, Політичний Договір з нашим Урядом не тратить цілком своєї законної сили, він єсть обов'язковим для польського Уряду і через те його повинен польський Уряд виконати.

Становище Польщі до України по договорі. Визнання радянського Уряду на Україні створило того рода ситуацію, що на одній території існують два Уряди, визнані Польщею. Вирішення питання, який із тих двох урядів має залишитись,

являється ніби внутрішньою справою України. Відношення польського Уряду до нашого Уряду в основі повинно бути прихильне, тимчасом як те відношення до недавно визнаного радянського Уряду – це тільки відношення до пунктів прелімінарного договору, якого стилізація допускає широку інтерпретацію. Офіціяльні відношення поміж обома союзними урядами мали бути не змінені і надальше.

Доля Договору 21 квітня. Польський Уряд через свойого Міністра закордонних справ зробив заяву нашому представникові в Варшаві, що Польща вважає Польсько-Український договір від 21-го квітня для себе обов'язковим і для утримання союзних і приязних відносин і після заключення тривкого миру з Росією повинно бути у мировому договорі ясно і недвозначно зазначено це становище Польщі. Рівночасно при цьому признав польський Уряд, що Українська Народна Республіка совісно виконала свої союзні обов'язки. Такі були політичні наслідки заключення Ризького договору і так представлялись відносини між обома республіками. Але далеко тяжчі наслідки викликало заключення договору про розмир і мирових прелімінарів на військовому і стратегічному становищі Української Народної Республіки;

б) Стратегічні. Заключення і підписання ризьких розмирних прелімінарій між Річчю Посполитою Польською і Урядом Російської Совітської Федеративної Республіки дало нагоду командуванню совітської армії звернути увагу на двох останніх для неї політично грізних ворогів, а саме проти армії УНР і військових частин генерала [Петра] Врангеля. Використовуючи фактичний розмир на лінії польських і українських військ, совітське командування перекинуло свої головні військові сили проти армії [Петра] Врангеля і, розбивши її, вдарило на лівім крилі свого фронту на українське військо, саме в тому часі, коли це останнє закінчувало свою реорганізацію і готовилось до поведення рішучого наступу проти совітських військ. Українські фронтові частини, перетомлені постійними боями останніх часів, не забезпечувані як слід технічними засобами, зброєю та головно амуніцією і набоями, мусили, із-за великої переваги ворога і відсутности відповідної сили потрібних резервів на тому відтинку фронту, відступити.

Відхід польських військ до розмиром встановленої демаркаційної лінії відкрив ліве крило української армії і уможливив совітським військам повести сильний наступ переважаючими силами на всій лінії українського фронту. Через те українське військо, згідно наказу і по плану свого верховного командування, при завзятих боях і великих втратах, викликаних головно недостатком амуніції, було приневолене відступити поза лінію Збруча. Головною причиною військової невдачі української армії була недостача зброї і амуніції, до постачання якої Уряд Польської Речі Посполитої, як союзний Українській Народній Республіці, по думці Політичної та Військової Умови від 21-го квітня зглядно 24-го квітня 1920 був зобов'язаний.

Теперішнє положення Уряду Української Народної Республіки та його Армії являється нічим иншим, як дальшим наслідком заключення прелімінарної умові о мир та розмир в Ризі, наслідком принятих зобов'язань, які стоять в різкій суперечности з постановами Польсько-Українського договору. На всі негативні сторони та наслідки договору Речі Посполитої Польської з Совітською Росією Уряд Української Народної Республіки дозволяв собі своєчасно як через свою мирову Делегацію в Ризі і диплоьматичне представництво в Варшаві, а також і відповідними нотами та меморандумами звертати увагу Високого Уряду Польської Речі Посполитої. На жаль, дружні перестороги Уряду УНР не осягнули бажаних наслідків.

Після заключення Ризького договору Уряд Української Народної Республіки, фактично оставлений своїм власним силам і глибоко заведений в своїх оправданих надіях на політичну і військову підтримку, все-таки вважав своїм обов'язком вірно і точно виконувати зобов'язання, які накладав на него союзний договір з Польською РіччюПосполитою. Від часу заключення зазначеного Польсько-Українського договору напрямок закордонної політики Уряду Української Народної Республіки йшов все по лінії начеркненій союзним договором. Закордонні представництва Української Народної Республіки отримали вказівки і інструкції координувати свою працю з діяльністю польського дипльоматичного представництва і іти шляхом взаємної допомоги.

Відношення українського і польського громадянства до союзу. Українське громадянство, що гуртувалось під стягом Української Народної Республіки, і українська преса старались, помимо часами дійсно важких обставин і моментів, співділати в напрямі зміцнення і поглиблення ідеї Польсько-Української згоди і союзу як серед українського народа, так і в українській армії.

Згадавши про щире і лояльне відношення українського громадянства і преси до ідеї союзу, я не можу не згадати і про таке ж відношення польського громадянства і преси. Факт заключення Політичного Договору викликав в деяких кругах, які недоцінювали значіння Польсько-Українського порозуміння для державних інтересів самої Польщі, негативне а навіть вороже становище. Це неприхильне відношення поширилось відтак особливо після початку переговорів в Мінську і Ризі на ширші круги польського громадянства і польської преси. В тому часі помічено в польській пресі, навіть в півофіціяльних польських органах, відомости і статті, що виступали проти Уряду Української Народної Республіки і проти армії, яку обвинувачували в погромах та инших злочинних ексцесах. Виступи польської преси своїми тенденційними замітками про деякі події, що виникли в зв'язку з військовими операціями обох союзних армій, старались негативно вплинути на приязні відносини між урядами обох союзних республік. Рівночасно з тим замічено і подібні неприхильні замітки з боку деяких офіційних органів Уряду Польської Речі

Посполитої. Навіть Польське телеграфне агентство, користуючись нагодою відвідувань Східної Галичини відповідальними особами Уряду Польської Речі Посполитої, старалось своїми виступами на кожному кроці дискредитувати Правительство УНР і командування її армії в очах польського громадянства і тенденційними повідомленнями підірвати у обох союзних народів взаємне довір'я та віру в зреалізовання польсько-українського договору. Уряд Української Народної Республіки не міг не звернути на цей сумний прояв належної уваги і не протестувати проти подібного відношення до нашого Уряду і армії, яка захищала хоробро своїми грудьми не тільки свою, але і Польську Державу перед большовицькою руїною.

Уряд УНР в переданій мною ноті протесту польському Уряду на руки польського Міністра закордонних справ від 11-го жовтня звернув увагу союзного Правительства на неслушність і несправедливість обвинувачень і на ті шкідливі наслідки того осуду, які вони чинили не тільки державним і національним інтересам України, але також і Польщі, якої політичні і військові справи трактувались чужою пресою у взаємному Польсько-Українському зв'язку. Уряд УНР висказав побажання, щоби союзний Уряд вжив заходів проти ворожої агітації і зробив певний вплив на ті круги польського громадянства, які в своїй короткозорости не добачали і не добачають справжньої ціни в теперішньости і на майбутнє Польсько-Українського союзу, який був осягнений тяжкими зусиллями і жертвами обох союзних Урядів і який має міцні підстави в життьових інтересах обох народів. Зазначену ноту-протест передав представник УНР польському Міністрові закордонних справ, який під час особистого з ним побачення зложив заяву, що польський Уряд не поділяє думок преси і все з повною доброзичливостю і приязню відноситься до Української Народної Республіки, як свого союзника.

Торговельний договір. Уряд Української Народної Республіки, не вважаючи на це відношення деяких кругів польського громадянства і преси і не вважаючи на те, що заключенням Ризького договору фактично анульовано квітневий Політичний Договір, що Польською Річчю Посполитою не дотримано зобов'язань, випливаючих з цього договору, заключив вже після Ризького прелімінарного договору від 12 жовтня з Урядом Польської Речі Посполитої Торговельний Договір 17-го жовтня м[инулого] р[оку], який подиктований спільними економічними інтересами обох сторін, дає Польщі і Україні великі і цінні економічні привілеї. І в перші ж дні після заключення цього договору Уряд УНР, маючи ще тоді значну територію, приступив до його непорушного виконання, не дивлячись на тяжкі воєнні обставини і катастрофічне становище транспорту, даючи змогу польському Урядові щасливо полагоджувати внутрішню продовольчу тяжку ситуацію. Останні події і невдачі на фронті припинили на деякий час дальшу реалізацію Торговельного Договору, а навіть і змінили його дату.

Демісія Міністра закордонних справ. Помимо всіх зусиль і старань, які Уряд Української Народної Республіки зробив в напрямі здійснення, зміцнення і поглиблення Польсько-Українського союзу, все-таки не осягнув позитивних наслідків. Ратифікація прелімінарів мирного договору між Совітською Росією і Польщею спричинювала для Української Народної Республіки важкі консеквенції. В факті признання уряду [Християна] Раковського на території Української Народної Республіки, переведення Уряду УНР на становище приватної організації, ворожої державам, з якими Польща закладає тривкий мир, в факті зламання квітневого договору від 21-го квітня м[инулого] р[оку] і порушення основ Польсько-Українського союзу – і в тому, що дальша фактична допомога Українській Народній Республіці з боку Польщі і відносини між обома республіками не можуть бути скеровані по шляху взаємної рівноваги і справжньої незалежности Української Народної Республіки, зарисовується і невдача нашої закордонної політики. З огляду на те я, як керманич і виконавець закордонної політики Української Народної Республіки, був примушений дня 7-го листопаду м[инулого] р[оку] внести голові Ради Міністрів прохання про демісію.

Становище Уряду і Армії на польській території. З моментом відступу української армії за лінію Збруча Уряд Української Народної Республіки був примушений залишити також свою територію і перейти на землю союзної держави. Відповідно союзові Польської Речі Посполитої і Української Народної Республіки, посвяченому спільно пролитою кров'ю українських і польських героїв в боротьбі зі спільним ворогом, Уряд УНР мав право надіятись, що на союзній території найде увагу, охорону та підтримку з боку польського Уряду, яка так дуже потрібна для збереження і переорганізування армії і приготовання державного апарату на майбутню близьку діяльність на території України, і в цьому напрямкові надії Уряду не дуже оправдались. Частину армії, що перейшла на польську територію, інтерновано і роззброєно, а Уряд та державний апарат переведено на становище приватних людей. До цих вчинків примусили польський Уряд ті зобов'язання, які взяв на себе в мирових прелімінарах в Ризі. З огляду на відсутність остаточної матеріяльної підтримки робота Уряду по виконанню намічених ним завдань і по реорганізації армії потрапляє на великі перешкоди.

Це тяжке і невідрадне становище, в якому опинився Уряд на території Польщі, з'ясовано в окремому меморандумі, який був переданий мною від імени нашого Уряду дня 5-го грудня польському Міністру закордонних справ. В цьому меморандумі звернено увагу союзному Урядові на тяжкі умови побуту Уряду УНР на його території, які можуть допровадити Уряд УНР до повної ліквідації як суверенного державного організму і позбавити зовсім боєздатности інтернованої армії. В цьому меморандумі Уряд Української Народної Республіки висказав

сумнів щодо щирости Совітської Росії довести переговори в Ризі до заключення договору про тривкий мир з Польщею. Большовики використовують час ризьких переговорів для поліпшення свого внутрішнього становища і реорганізації армії, щоби в недалекій майбутности напасти на Польщу, яка зараз являється бар'єром для спинення комуністичної пропаганди і підняття соціяльної революції на Заході Европи. В тому випадкові армія, що стратить свою боєздатність, не тільки не буде в силі допомогти польській армії, але серед української армії і людности взагалі буде підірвана віра, що Польська Держава являється дійсно вірним і доброзичливим Українській Народній Республіці союзником. Уряд УНР сподівається, що польське Правительство, розуміючи вагу обопільного дотримання союзних обов'язків і керуючись постановами обох договорів з Українською Народною Республікою, зробить в справі співжиття обох союзних держав все можливе, щоби не поставити Уряду УНР і його армії в безвихідне становище і тим самим змусити Уряд звернутись в його дальшій боротьбі з большовицьким імперіялізмом до других держав про захист і підмогу в цьому тимчасовому критичному для Української Народної Республіки моменті. Треба вважати цей тяжкий момент тільки тимчасовим, бо всі ми переконані твердо в тому, що большовицький устрій не відповідає ні в якому разі волі українського народа і що він не втримається на майбутнє на території України.

Уряд Української Народної Республіки буде рішучо провадити далі аж до побідного кінця боротьбу за свободу і незалежність своєї Батьківщини без огляду на те, чи держави окажуть чи не окажуть в сучасному тяжкому моменті так дуже потрібну допомогу.

Небезпечна ситуація під покровом миру. Але ж в інтересі всіх держав і народів виступити проти тої страшної небезпеки, що насувається зі Сходу в формі большовизму і грозить руїною культурного, політичного та економічного життя. Большовизм – це елемент, що нищить цивілізацію і повертає культуру до первобутного ступня. Кожний Уряд, якому дорога культура і поступ – політичний і економічний розвиток рідного народу – повинен стати в ряди борців проти воюючого большовизму, який зараз приготовляється і зміцняється, щоби з цілою силою вдарити на Европу і запалити її вогнем комуністичної революції. Коли саме тепер припинились воєнні операції большовиків і коли навіть такий стан потриває ще якийсь час – то це не значить, що большовики одмовилися від переведення в дійсність своїх ідей, а вказує на те тілько, що вони використовують час передишки на те, щоби закріпитись на зайнятих позиціях, набрати внутрішньої сили і приготовитись до виконання своїх завдань способом огня і меча і шляхом найенергічнійшої пропаганди.

Большовизм мусить бути активним і агресивним, бо в цьому його життя, сила і розмах. Большовики не потерплять демократичного державного устрою сусідніх

республік і перший удар будуть старатись нанести Польщі і Румунії. Польський нарід, перемучений довгою і тяжкою війною і діткнений невідрадним економічно-фінансовим становищем, бажає миру і спокою, щоби віддати свої сили на зміцнення і розвиток культурного, політичного і економічного положення. Тому польський Уряд, ідучи за волею свого народа, прикладає усіх зусиль, щоби закінчити з Совітською Росією воєнний стан і заключити мировий договір.

Застій в мирових переговорах. Однак переговори про тривкий мир, що ведуться зараз в Ризі, становлять з природи речі один з найважнійших предметів заінтересовання як польської, так і української суспільности, бо вони вирішають питання миру і війни. Відповідно заявам офіціяльних осіб, мирові переговори находяться на гладкому шляху і доведуть в скорому часі до заключення мирового договору. Але дійсність показує, що перспективи на заключення миру ще дуже далекі. Мирові переговори прийшли в період стаґнації. Останні відомости вказують на те, що мирові переговори відкладаються з дня на день і проволікаються по вині большовицької Делегації, яка про людське око мало не в кожній справі зноситься з Москвою і запитує про погляд совітського Уряду на всі обговорювані справи.

Найбільші трудности в переговорах під сучасний мент викликають питання звороту золота і залізничного табору. Польська Делегація домагається видачі 500 паротягів або еквіваленту за них у золоті. Большовицька Делегація погоджується на триста, але застерігає собі спосіб заплати за них. Щодо звороту золота, яке припадає Польщі як пай з поділу золотого запасу б[увшої] царської імперії, польська Делегація домагається суми 85 мільйонів в золоті. Совітська Росія погоджується лише на 30 мільйонів і то не в золоті, а в формі концесій, доставок і т[ому] п[одібне]. Всі инші питання відкладаються до вирішення питання про зворот золота. До цього часу з 50 статей, які мають складати акт мирного договору, складено ледво 4 чи 5 статей. Хоч остаточне заключення постійного миру по всім даним ще досить далеко, то все-таки серед українських урядових і громадянських кол повстає занепокоєння і певні побоювання, як остаточно буде вирішена на Ризькій конференції справа Української Народної Республіки.

Тому Уряд УНР в відповідній ноті від 21 січня біжучого року, переданій мною польському Міністру закордонних справ, звернувся до польського Уряду з проханням, щоби цей останній повідомив наш Уряд заздалегідь про своє становище, яке займе УНР в переговорах в Ризі і про способи загарантовання прав та інтересів нашої Республіки в можливому майбутньому мировому договорі з Совітською Росією. Уряд Української Народньої Республіки ніколи не визнає і не може визнати законної сили постанов мирового договору Польщі з совітами, що накладали би які-небудь зобов'язання чи тягарі політичного та економічного характеру на український

нарід, і про це своє становище повідомив польський Уряд через наше дипльоматичне представництво в Варшаві.

Але, судячи по спішних військових приготуваннях Совітських Росії і України, по скорій реорганізації червоної армії, і по скупченню великих сил військових на демаркаційній польсько-російській лінії, і по тій силі пропаганди та агітації, яку розвинули большовики на території сусідніх держав, – заключення постійного миру досить сумнівне. Сам хід теперішніх ризьких переговорів так діаметрально ріжний від минулих переговорів в Мінську і Ризі, повинен розвіяти великі надії на можливість та скорість покінчення мирових переговорів.

Сучасне становище польсько-українських відносин. Але від того, власне, чим покінчаться переговори в Ризі і в яку форму – війни чи миру – виллються в найближчому майбутньому відносини большовиків до Европи взагалі, а до Польщі зокрема, залежить і суть і характер польсько-українських відносин, перспектив спільних акцій і виступів обох союзних республік в майбутньому.

Коли, отже, – з тої чи иншої причини, під тим чи иншим претекстом, буде поновлена війна з большовиками, то в тому випадку очі Польської Речі Посполитої в пошукуванню за союзниками будуть в першу чергу також звернені і в сторону Української Народної Республіки. Тоді Польська РічПосполита повинна буде заключити з УНР – як рівний з рівним – новий оборонний союз, опертий на цілком ясних основах, між тим як все, що до цього часу було зроблено в тому напрямкови, всі державні польсько-українські акти-умови політичного, військового, фінансово-господарського і и[ншого] характеру будуть віддані основній ревізії. В цьому майбутньому союзові будуть передбачені і відповідно загарантовані всі вимоги та обопільні зобов'язання обох контрагентів, на певних, як цього вимагає міждержавне і міжнародне становище обох республік, принципах. В разі війни з большовиками Українській Народній Республіці забезпечена з боку Польщі всяка матеріяльна допомога (військова поміч, фінансування і ин[ше]). Польська армія не спиниться, в випадку успішної боротьби, в свойому майбутньому поході проти большовиків в півдорозі, як це було в часі останньої польсько-української офензиви в минулому році; вона допоможе союзній армії УНР остаточно звільнити територію Української Народної Республіки від російських окупантів і закріпити державну владу УНР на всій Україні. Все це має бути зроблено Польщею так в інтересах союзної їй УНР, як також не менше і в інтересах Польської Речі Посполитої, для якої безпосереднє сусідство з Росією – як те показали події останніх часів – являється весь час серйозною небезпекою.

Коли ж, з другого боку, ходом історичних подій в найблищій будучині всяка військова офензивна акція з боку большовиків буде виключена, то Польща у свойому відношенню до Української Народної Республіки дасть політично-

дипльоматичну підтримку УНР перед Европою, головно ж Францією, в тому напрямкови, щоби ми в новому етапові нашої дальшої боротьби з большовизмом дістали від Европи моральну (в формі визнання УНР), і матеріяльну поміч. Польський Уряд дасть своїм дипльоматичним представництвам за кордоном детальні інструкції, щоби вони розвинули якнайбільш інтенсивну акцію в справі зазначеної допомоги для УНР з боку поодиноких держав Европи і всіми засобами підтримали відповідні змагання Уряду УНР і його закордонних представників в тому напрямкови.

При з'ясуванні деяких, зараз дуже актуальних, справ польсько-українських взаємин, головно ж справи тимчасового фінансування УНР з боку Польщі, реорганізації армії УНР і приведення її в стан повної боєздатности для майбутнього і ин[ше], представники польського Уряду зазначили, що зараз на дальше фінансування, видавання позичок, хоч би і в малих розмірах, не можна покладатись вже хоч би тому, що на це не дозволяють державні фінанси Польщі; що ж торкається справ армії УНР, її державного апарату, його праці і ин[ше], то Уряд Польської Речі Посполитої виходить в тих справах із становища нашого фактичного інтернування і він, керуючись великим симпатіями до справи державности УНР, може толерантно дивитись на продовжування праці Уряду УНР над справою її державного будівництва на території Польської Речі Посполитої.

Кінцеві міркування. Представляючи в коротких нарисах всі етапи польсько-українських взаємовідносин, я мушу зазначити, що Польсько-Український союз витримав тяжкий іспит. Уряд Української Народної Республіки, що перший дав почин до припинення вікової ворожнечі між двома братніми народами і до осягнення між ними порозуміння, яке вимагається в спільности національних і державних інтересів і потребою взаємної допомоги та нерозлучного зв'язку для забезпечення свойого існування, – доказав помимо дуже тяжких умов і проб, що вміє щиро і вірно додержувати договорів, що мусить збільшити йому повагу і довір'я не тільки польського Уряду і громадянства, але і других держав, з якими бажає нав'язати дружні зносини. Тільки дружне співжиття і приязні відносини з другими державами, особливо сусідніми, дадуть вільній від всякого імперіялізму Українській Народній Республіці спроможність виконати своє міжнародне завдання: бути огнищем справжнього демократизму серед народів Сходу і одною з підстав нормального економічного розвитку всеї Европи. Тому одним з важних завдань нашої закордонної політики було і є закріплення дальших дружніх відносин з Польською РіччюПосполитою і встановлення найсердечніщих відносин з нашим другим безпосереднім сусідом – Королівством Румунією.

Українсько-румунські взаємовідносини

Характер закордонної політики УНР. Український нарід бажав і бажає жити з усіма народами в мирі та спокою і всі свої духові і матеріяльні засоби посвятити закріпленню своєї державности, культурному розвиткові та економічному відродженню та добробутові країни. Уряд УНР веде, отже, свою закордонну політику таку, яка відповідає державним і національним інтересам далеко від всякої імперіялістичної закраски. Уряд УНР рівночасно з заходами нашої закордонної політики в напрямі порозуміння з Польщею старався встановити добросусідські і доброзичливі відносини з Королівством Румунії, яке завдяки розумній і далекозорій політиці свойого Уряду осягнуло здійснення ідеї великої Румунії – приєднавши до старого Королівства всі етнографічно-румунські землі.

Політика Румунії. Завдяки цьому, що Румунія займає таке географічне положення, в якому стикались суперечні інтереси: експансивні змагання Росії, з одної сторони, Туреччини і Австрії – з другої, Румунія змогла осягнути державну суверенність, оборонитись від протекторату Російської імперії, а по европейській війні приєднати Семигород, Буковину і Бессарабію, і инші з румунським населенням области, і стати головним чинником сили на Сході Европи, значіння якого щоразу більше зростає в міжнародній політиці. Здійснивши ідеал національного об'єднання в одній великій державі, румунський Уряд провадить мирну політику, закріпити внутрішне становище і загоїти рани, нанесені останньою війною.

Бессарабське питання. Одним з найважнійших питань, які ще остаточно не вирішені румунським Урядом, є т[ак] зв[ана] проблема Бессарабії. Ця дуже багата і плодородна країна (70% румунського населення) була частиною молдавського господарства і зайнята була Росією в 1812 році. З причини програної кримської війни Росія була примушена повернути частину цеї частини Румунії, але знову її відзискала на берлінському Конгресі. Бессарабія стала, отже, символом російської небезпеки, якої експансивна політика в напрямі Балканського півострова несла грізну небезпеку такої ж самої долі і иншим румунським областям. Російська революція і упадок могучої Російської імперії усунули цю страшну примару російської небезпеки і дали можливість легким і мирним способом приєднати Бессарабію до Румунії. Національний і самостійницький рух, який огорнув всі народи б[увшої] царської імперії, виявився в Бессарабії в утворенню Народного Зібрання («Sfatul Ţării»), яке обняло управління країною. В 1918 році Sfatul Ţării ухвалив з'єднання Бессарабії з Румунією. Ухвала про прилучення Бессарабії до Румунії затверджена була і декретом королівським, і постановою І-го Парляменту Великої Румунії.

Становище Росії до бессарабської справи. Санкцію на прилучення Бессарабії до Румунії отримала ця остання від великих держав в Лондоні м[инулого] р[оку] якою Франція, Англія і Італія дали своє «placet» без ніяких застережень, отже, виключили всяке рішення з бокубудучої Росії і евентуальне переведення референдума на території Бессарабії, якого домагались росіяне. Отже, спір про Бессарабію, який тривав ціле століття, неначе скінчився в користь Румунії. Ні Совітська Росія, ні ті російські організації, які претендують на заступництво Росії, не погодились на приєднання такою дорогою Бессарабії до Румунії. Вистачить пригадати відомий приказ ген[ерала] [Антона] Денікіна, виданий в часі заняття Одеси і лінії Дністра, в якому наказує своїм військам «зараз» не занимати Бессарабії, а очікувати полагодження бессарабської справи мирною дорогою. Із-за справи Бессарабії Совітська Росія все ще находиться в стані війни з Румунією, яку вона видала її прилученню Бессарабії, в формі воєнної декларації. Однак фактичної війни большовики з Румунією не починали, а тільки висилали румунському Урядові протести, ноти і мирні пропозиції.

Становище Уряду УНР в справі Бессарабії. В справі Бессарабії була заінтересована і Українська Народна Республіка. Тим більше, що деякі повіти Бесарабії цілком заселені українським народом. Бессарабія і була причиною, яка кожної хвилі могла викликати спір і непорозуміння між обома республіками і яка була перешкодою в нав'язанню щирих добросусідських відносин між ними. Події [19]19-го року, що привели Українську Народну Республіку до дуже тяжкого внутрішнього і стратегічного становища, примусили Уряд Української Народної Республіки виявити свою позицію в бессарабській справі. І всі ті причини, які заставили Уряд УНР піти за всяку ціну на порозуміння з Польщею, привели нас до встановлення прихильних відносин з Румунією через зложення декларації, в якій Уряд Української Народної Республіки висказав безінтересовність в справі Бессарабії, за моральну і активну допомогу з боку Румунії в боротьбі з большовиками. Зазначена декларація сталась основою лояльних і доброзичливих відносин між обома республіками і народом.

Відношення Румунії до УНР. Відношення Уряду і громадянства Румунії до ідеї суверенности УНР, яка відсуває далеко від границь Румунії і заслонює її від небезпеки грізного російського імперіялізму, зовсім прихильне. Існування самостійної і незалежної Української Держави диктується, отже, життьовими інтересами Румунського Королівства. Справа формального визнання Української незалежної Держави була в Румунії уже декілька разів близькою до здійснення. Наші державні змагання і героїчна боротьба, яку ми ведемо з російським імперіялізмом без огляду, чи він під білим, чи червоним прапором, – рівно грізного для інтересів Румунії, – стрічала завжди повне співчуття, симпатію та

активну допомогу. Єдина і неділима царська імперія, проти відновлення якої бореться український нарід, завжди була небезпекою для Румунської Держави і ніколи не тішилась великою симпатією, тому і відродження її не являється побажаним. Російські групи чи організації, що змагали до відбудови колишнього царства, не мали в Румунії співчуття. Відновлення Росії в колишніх границях викличе безперечно втрату Бессарабії.

Можливість війни Румунії з совітами. Великі військові успіхи і концентрація червоних військ на кордоні Румунії вздовж лінії Дністра викликали серйозні побоювання серед румунських урядових і громадянських кол, із-за можливости військових акцій Совітської Росії і, в разі неуспіху, втрати Бессарабії, частина населення якої не гравітує до старої Румунії, а тужить за давньою Росією. Уряд Румунії вживає заходів, щоби не допустити до оружного конфлікту і поладнати справу про Бессарабію дипльоматичним шляхом. Щоби забезпечити собі побіду над совітами в випадку військової розправи, румунський Уряд іде назустріч бажанню Польщі, щоби заключити військово-оборонний союз з нею.

Спільна велика небезпека від совітів для обох держав зближає їх і дозволяє мати надію, що переговори, які в сучасний мент ведуться між ними в ціли заключення військової конвенції, доведуть до позитивних наслідків. З огляду на те, що майбутній Польсько-Румунський союз матиме величезне значіння для української державної справи і буде майже рішаючим чинником для проблеми Сходу Европи, Уряд Української Народної Республіки робить всі можливі заходи, аби в Польсько-Румунському союзному договорі були забезпечені права і інтереси нашої Держави, і щоби справа вирішення російського питання покривалась і з нашим становищем в цій справі. Тому що українська державність лежить в сфері і польських, і румунських інтересів, то можна надіятись моральної і матеріяльної підтримки з сторони Польсько-Румунського союзу. Наша дипльоматія і спеціяльні делегати енергійно працюють в цьому напрямі після даних їм інструкцій, і останні відомости дозволяють дивитись на цю справу оптимістично.

Відсутність спірних питань між Українською Народною Республікою, спільна небезпека з півночі і потреба тісного економічного зближення обох держав, – дають підстави вірити, що дотеперішні добросусідські і прихильні взаїмовідносини, які, не дивлячись на наше політичне і військове положення, оставались незмінними, переміняться в недалекій майбутности в форму тривкого, щирого і міцного союзу для блага обох народів і для забезпечення від всякого зовнішнього порушення суверенних прав обох держав.

Значіння Польсько-Румунського союзу на сході. Заключення Польсько-Румунського військового союзу матиме величезне значіння і вплив на хід подій на Сході Европи і стане імовірно центром, при якому повстануть нові політичні угрупования чи союзи тих держав, що повстали на території б[увшої] царської імперії.

Окраїнні держави

Спільність завдань нових держав. Народи, що входили в склад Російського царства, по його розпаді станули на шлях творення своїх національних держав і твердими та впертими зусиллями і тяжкою боротьбою зі своїми ворогами за право на самовизначення і свободу, прямують до здійснення поставлених собі завдань. Багато сил та жертв положено освободженими народами на будову і закріплення своїх держав і на оборону від зовнішніх ворогів.

Потреба об'єднання. Спільність стремлінь і завдань, спільна російська неволя, спільна боротьба з російським червоним і білим імперіялізмом і постійна небезпека від нього зв'язує вільні народи вузлами симпатії, приязни і співчуття й викликує потребу взаємної допомоги та загальної координації всіх акцій, що зміряють до зміцнення внутрішнього та зовнішнього становища. Глибокі мотиви національного, політичного, культурного, економічного та військового характеру лежать в потребі утворення єдиного фронту всіх окраїнних держав у всіх напрямках. До новоутворених на території б[увшої] Росії належать крім України, Фінляндія, Латвія, Литва, Естонія, Польща, Білорусь, Кубань, Дон, Грузія, Азербайджан та Арменія.

Відношення України до нових держав. Український Нарід, що по віковому царському поневоленню досягнув своїх національно-політичних змагань, все з найбільшою симпатією і прихильностю слідкував за визвольним рухом других поневолених народів і оказував їм чи то моральну, чи матеріяльну допомогу. Український Уряд старався з самого початку існування Української Держави нав'язати приязні і дружні відносини з усіми новими національними державами і вже з 1917 року робив спроби довести до зближення і порозуміння всі ті держави в культурному, економічному і політичному відношенню, бо тільки таким шляхом можна усунути грізну небезпеку російського імперіялізму, закріпити свою державну незалежність і запевнити економічний розвиток та добробут вільних народів. Лише об'єднані нові національні держави представлятимуть самі по собі велику силу і кращу запоруку миру і культури на Сході Европи.

Події, які розвинулись на території б[увшої] Росії, не дозволили нашій державі взяти провід над усіми окраїнними державами, як цього вимагає наше державне становище з огляду на нашу величину території, кількість населення, природні багатства і географічне положення. Українська Держава, що три роки витримує натиск червоної і білої Росії, станула навіть в гірше положення від других окраїнних держав, які, не ведучи війни, могли за цей час сконсолідувати свої національні сили, укріпити внутрішнє і зовнішнє становище і піднестись з економічної руїни.

В далеко кращому становищу (завдяки трудностям совітів і чужоземної помочі) найшлись

Балтійські держави

Становище Балтійських держав. Після побіди большовиків в Росії і поширення їхнього режиму на території окраїнних народів німецькі війська заняли територію латишів, естів та фінів і увільнили їх з-під опіки большовиків. Освободжені з-під російського ярма балтійські народи не мали ще достаточної сили, щоби позбутись власними силами червоних урядів і забезпечити свої території від можливого нападу з боку большовиків. З тої причини затримали ці народи німецькі війська аж до весни 1919 року і доперва тоді, коли з одної сторони – поява англійського флоту в балтійських пристанях, з другої сторони – польської армії на території Литви та Білорусі – утворювала запоруку, що большовики, заняті війною з Польщею, Україною та [Антоном] Денікіним, не попробують підбивати силою територій балтійських народів, ці народи приступили до очищення своїх земель від німецьких військ. Маючи незаняту територію і необтяжені війною з большовиками, балтійські держави зуміли покласти підвалини до самостійного державного життя і закріпити своє становище в міжнародному відношенню, осягнувши признання державної суверенности з сторони великих держав і отримавши від них значну матеріяльну підтримку.

Найсильнішою державою Прибалтики являється

Фінляндія

Взаємовідносини УНР і Фінляндії. Фінський народ, що одзначається великою національною свідомостю та почуттям державности і впертостю в прямуванню до здійснення своєї незалежности, вийшов скоро з революційного хаосу, станув на твердий шлях закріплення свойого внутрішнього та міжнародного становища і довів країну до нормального життя. Фінський народ пережив тільки тримісячний період большовизму і то не весь, але лише південна його частина. Фінляндський Уряд при помочі народної гвардії генерала [Gustaf'a] Mannerheim'a і за допомогою німців звільнив всю територію Фінляндії від большовицького режиму, завів лад і спокій в країні і довів свою Батьківщину до економічного відродження. Відношення фінляндського народу і Уряду до Української Народної Республіки щире і доброзичливе. Взаїмне визнання суверенности обох держав наступило ще за часів гетьманщини і стверджене було декларацією фінляндського Уряду від 12-го червня 1920 року, в якій фінляндський Уряд визнає Україну з її Урядом під проводом Головного Отамана. Фінський народ і його Уряд слідкують з великим інтересом за ходом подій на Україні, виходячи з глибокого розуміння, що від становища, яке займе Українська Народна Республіка після цеї боротьби, залежить і дальша доля Фінляндії. Вони уявляють собі в достаточній степені ту небезпеку, яка грозить від большовицької Росії чи з'єдиненої і відновленої на старих підставах Московщини. Це глибоке

розуміння фінляндського Уряду в потребі існування незалежної України найшло вислів в факті, що коли фінляндський Уряд запитано про його згоду на приняття участи Делегації Української Народної Республіки в Ризькій конференції Балтійських держав, Уряд Фінляндії відповів, що не тільки погоджується, але настоює на такій участи делегації УНР в працях конференції. Такі дружні взаємовідносини були до певного часу також між Українською Народною Республікою і з другими Балтійськими державами, особливо з Латвією.

Взаємовідносини УНР і Латвії. Висловом дружніх взаємовідносин Української Народної Республіки і Балтійських держав був єдиний дипльоматично-політичний фронт, який закордонні представництва УНР і Балтійських держав утворили на паризькому ґрунті в часі праць мирової конференції. Делегації згаданих держав працювали в контакті і порозумінню і часто виступали спільно перед Мировою конференцією і урядами великих держав. Український нарід і Уряд завжди з великою симпатією і прихильностю ставився до латвійського народу і до ідеї його державности. Коли латвійський народ стогнав ще під німецькою окупаційною владою весною 1918 року і Латиська Національна Рада примушена була мовчати, коли Латвія не була ще проголошена самостійною і незалежною державою і коли здавалось, що надії в цьому напрямі не оправдаються на майбутнє, Уряд Української Держави після видання закона про громадянство від 2-го липня, розпорядженням Міністра закордонних справ і внутрішніх справ, признав громадян Латвії чужоземцями і разом з тим фактично визнав латвійську державність в тому часі, коли німецька окупаційна влада на Україні робила заходи в противному напрямі. Щоби формально признати свої суверенні державні права, український і латвійський уряди обмінялись грамотами про визнання.

Об'єднана діяльність представництв закордону. Український Уряд завжди змагався до того, щоби об'єднати окраїнні держави в одну міцну цілість, з огляду на ту велику небезпеку, що насувається зо Сходу, і з огляду на ті перешкоди, які зустрічали делегації окремих окраїнних держав в своїй діяльности за кордоном в справі визнання незалежности тих держав з боку великих держав, і ті перепони, які робили їм російські групи і організації. За ініціятивою нашої Делегації при Мировій конференції в Парижі утворено спільний дипльоматичний фронт і доведено до об'єднання представництв окраїнних держав під проводом українського заступника, що надавало всім делегаціям більше поваги та значіння перед Мировою конференцією. Це об'єднання на паризькому ґрунті дало почин до підняття заходів в цілі утворення такого об'єднання безпосередньо між урядами, що диктувалось політичними, економічними та військовими мотивами.

Конференція в Дорпаті. Першою спробою в напрямі зближення окраїнних держав була конференція в Дорпаті, яка відбулась 9-го листопаду 1919 року і в якій

взяли участь представники Балтійських держав, Польщі і України. На цій конференції прийшло до постанови про необхідність союзу окраїнних держав, до яких приєдналася б Україна і Польща. Нарада в Дорпаті не довела до конкретних наслідків, тому що представники держав не мали відповідних уповноважень від своїх урядів і вона мала неофіціяльний характер. Все ж таки на цій нараді прийшло до виміни думок про становище кожної держави в справі заключення тривкого союзу в найближчій майбутности.

Перша конференція в Ризі. Не принесла бажаних наслідків і друга конференція Балтійських держав, яка відбулась в Ризі при кінці 1919 р[оку] і на якій брали участь Польща, Естонія, Латвія і Литва. Україна на цій конференції участи не брала. На конференції в Ризі вирішено скликати слідуючу конференцію в Гельсінгфорсі з тою самою метою, як також постановлено, що, коли б яка окраїнна держава хотіла брати участь в конференції Балтійських держав в Гельсінгфорсі, то це мусить статись тільки за згодою всіх держав, які брали участь в конференції в Ризі, а щодо України, то її участь, по думці конференції, є безумовно бажана.

Конференція в Гельсінгфорсі. 15-го січня 1920 року скликано конференцію Балтійських держав до Гельсінгфорсу при участи Польщі, але офіціяльно не запрошено представника Української Народної Республіки тому, що проти цього виступив з протестом представник Польщі.

Наслідки невдалих спроб об'єднання нових держав. Гельсінгфорська конференція надії не оправдала. До здійснення головного її завдання – утворення оборонного союзу окраїнних держав – не прийшло, як також не вирішено питання усталення відношення конферуючих держав до справи війни і миру з Совітською Росією. Ці питання мали вирішитись на слідуючій конференції, яку вирішено скликати в Ризі. Наслідки всіх дотеперішніх конференцій були дуже малі, вони не довели до союзу між окраїнними державами, а доказали, що між окраїнними державами є дуже багато спірних питань, які не дозволяють сподіватись в скорому часі утворення союзу окраїнних держав, а навіть на мирне їх полагодження.

Мирові переговори Балтійських держав з большовиками. Балтійські держави, вважаючи на ці трудности з одної сторони і великі успіхи червоних армій та зріст большовизму, з другої, пішли на рішення почати мирові переговори з Совітською Росією як на крок, який мав їм забезпечити незалежне державне життя і охоронити від большовицької анархії. Першою державою, що вступила в мирові переговори з Совітською Росією, була Естонія, і вона заключила досить корисний для себе мировий договір. Вслід за нею пішла Литва, Латвія і Фінляндія. В мирових переговорах з цими державами Совітська Росія проявила велику уступчивість, хотячи показати свою миролюбивість народам і державам світу і тим здобути прихильне їх становище до себе і признання з їх сторони большовицького режиму

в Росії, як також прокласти собі дорогу за всяку ціну на захід. Совітській Росії важно було здобути бодай одну пристань, через яку моглаб спроваджувати товари і здобути нейтральний терен, з якого б можливо було повести світову пропаганду большовицьких ідей. З тих причин Совітська Росія пішла в мирових переговорах на великі уступки і заключила мир з Балтійськими державами, будучи певною, що в короткому часі большовицька пропаганда і агітація, введена в цих краях, буде мати такий великий успіх, що викличе внутрішній большовицький переворот в цих краях, закріпить большовицький режим і ті держави з радянським устроєм увійдуть в федерацію з другими соціялістичними радянськими республіками.

Друга конференція окраїнних держав в Ризі. Уряди Балтійських держав, не вірячи в щирість Совітської Росії встановити з ними мирні відносини і відчуваючи тяжку економічну пресію б[ольшови]ків, не покидали, однак, спроб заключення союзу між собою і тому по ініціятиві латвійського Уряду скликано 4-ту по порядку конференцію Прибалтійських держав в Ризі, яка почала свою діяльність 3-го серпня 1920 року.

Запрошення УНР на конференцію в Ризі. Латвійський Уряд, виходячи з становища, що чим більше держав братиме участь в конференції, тим більша буде повага і значіння її, і оцінюючи належно значіння Української Народної Республіки як політичного чинника на Сході, звернувся дня 6-го липня до нашого Уряду з запрошенням до співучасти представників УНР в працях конференції. Латвійський Уряд запевнив нашого представника в Латвії, що з його боку буде вжито заходів в цілі допущення делегації УНР на конференцію на тих самих підставах, як делегації 5-х инших держав, що брали участь в Гельсінгфорській конференції. Конференція в Ризі мала вести до створення «Східної Антанти» з тих держав, які брали участь, і тому викликала велике зацікавлення в політичному світі.

Участь України на конференції. Уряд Української Народної Республіки, прикладаючи велике значіння до постанов Ризької конференції і до союзу окраїнних держав, який мав бути вислідом цієї конференції погодився, на співучасть і вислав окрему делегацію під проводом Міністра внутрішніх справ п[ана] [Олександра] Саліковського.

Конференція в Ризі началась в дуже тяжкому часі і при тяжких обставинах. Хвиля большовизму докотилась майже під столицю Польщі, Варшаву, і здавалось, що червоні війська заллють всю територію Польщі. Латвія і Фінляндія, які до цього часу проволікали хід переговорів з Совітською Росією, вживали всіх способів, щоби якнайскоріше заключити мировий договір. Помимо того затемненого політичного горизонту постановлено все-таки відкрити конференцію. В той час виявилось, що не з'ясовано ще питання, як поставляться до справи участи

української Делегації на Ризькій конференції фінляндський, естонський та литовський уряди. В даному менті певним було, що латвійський Уряд робить найінтенсивніші заходи для допущення нашої Делегації як рівноправного члена на конференцію, а польська Делегація категорично цього вимагає.

Фінські й естонські делегати звернулись до своїх Урядів по вирішення цієї справи і отримали позитивні відповіді. Литовський Уряд поставився до справи участи нашої Делегації на Ризькій конференції негативно, мотивуючи своє становище тим, що його згода в даному випадкові викличе конфлікт з Совітською Росією і що становище українського Уряду непевне щодо облади атрибутами уряду. В результаті довгих пертрактацій литовський Уряд вислав 17-го серпня на конференцію ноту, в якій принципово висловлюється проти співучасти Української Народної Республіки як рівноправного члена на конференції і то з причин, що юридичне становище Уряду УНР неясне, що конференція в Ризі займається виключно питаннями, що торкаються Балтійських держав, що Російська Совітська Республіка вважатиме допущення України на Ризьку конференцію актом втручання в внутрішні справи Росії, як також, що Литва сумнівається про можливість позитивних результатів з конференції для України. Однак в випадкові, коли би більшість членів делегації висловилась за допущення української Делегації на Ризьку конференцію, Делегація литовського Уряду не усунеться з конференції, але залишає за собою право утриматись від обговорювання на конференції питань, що торкаються України. Того самого змісту декларацію зложив литовський представник на засіданню конференції від 20-го серпня 1920 року. Конкретно означало таке становище литовської Делегації утримання від голосування з боку Литви, але це питання конференція вирішила в нашу користь, змінивши відповідний пункт статута таким чином, що утримання від голосовання одної держави не порушує принципу одноголосности, і таким чином українську Делегацію допущено до співучасти в працях конференції на рівних правах з иншими делегаціями.

Праця конференції поділена була на комісії і підкомісії, в яких брали участь і члени української Делегації. На перший план вибивались наради політично-юридичної комісії. Вихідним пунктом належить вважати декларацію естонської Делегації, в якій скристалізована ідея східної Антанти в формі політичного і економічного об'єднання новоутворених держав і заключення військового союзу. Се мало бути першою і головною ціллю конференції. Зазначена декларація являлась рівночасно посередною відповіддю на ноту Сполучених Держав Північної Америки від 10-го серпня 1920 року до італійського Уряду в справі неподільности російської державної території. Майже у всіх питаннях, обговорюваних на конференції, виявилась повна згідність поглядів делегацій Латвії, Естонії, Польщі та України. Всі делегації згідно і рішучо вели до спільної цілі, себто заключення союзу Прибалтійських держав. Відмінне становище

литовської Делегації на конференції диктувалось ворожими стосунками між Польщею і Литвою і небажанням викликати конфлікт між Литвою і Совітською Росією. Фінляндська Делегація проявила в нарадах конференції велику обережність, не бажаючи, без сумніву, утруднювати становище фінляндського Уряду в мирових переговорах з Совітською Росією.

Успіх конференції. Незважаючи на те, всеж таки конференція Балтійських держав в Ризі за час 4-дневних нарад винесла цілий ряд ріжних постанов, пропозицій та конвенцій, які мали на меті зблизити Прибалтійські держави на політичному, економічному і мілітарному полі і вирішити питання, що торкалися комунікації, культури, науки та мистецтва. Заключені договори мали бути ратифіковані не пізнійше 31-го грудня 1920 року і уведені в життя навіть в тому випадкови, коли б котра із конферуючих держав відмовила своєї ратифікації. Більшість винесених постанов є без ніяких застережень з боку латвійської, естонської, української та польської делегації; застереження фінляндської Делегації мають формальний характер, а застереження литовської Делегації являються більш принциповими. Велике значіння мають ті постанови конференції, які торкаються ріжних спільних постійних установ, які мають зайнятись виконанням постанов зазначеної конференції, як також підготовкою матеріялів для майбутньої конференції.

Рада Уповноважених. Найважнійшою інституцією, яку утворено на конференції в Ризі, є, без сумніву, Рада Уповноважених представників тих держав, що брали в ній участь. Зазначеній Раді підлягає економічна Рада, яка мала зайнятись фінансовими, торговельними, промисловими, комунікаційними та иншими справами і, крім неї, військова і воєнно-морська комісія, бюро для справ культури та мистецтва, санітарне і закордонної пропаганди. Рівночасно з тими інституціями мав бути утворений розмирний трибунал (арбітраж) Прибалтійських держав. Для полагодження справ, зв'язаних з поліпшенням поштової, телеграфної і залізничної комунікації поміж договірними державами, має бути скликана до Риги конференція представників пошт і телеграфів, а до Гельсінгфорсу – конференція представників залізниць тих держав, які брали участь в конференції в Ризі.

Політична конвенція. Результатом нарад Ризької конференції було заключення політичної конвенції, найважнійшими постановами якої було:

1) взаїмне визнання конферуючих держав «де-факто» і «де-юре». Важним фактом для України було визнання з боку Естонії і Литви, бо инші держави – Польща, Латвія та Фінляндія – визнали вже суверенність Української Народної Республіки. При нагоді ратифікації договору, підтвердження визнання України польським Урядом було би внесло бажану ясність огляду на непевність політичного становища, яке виникло з факту підписання Польщею Ризького прелімінарного договору з Радянською Україною;

2) зобов'язання договірних держав не дозволяти і не підтримувати на своїй території політичних чи військових організацій, направлених проти одної з договірних держав;

3) постанова про заключення військової конвенції, яка мала вийти в силу тоді, коли всі договірні сторони заключать мир з Совітською Росією;

4) постанова про взаїмну гарантію національно-культурних прав громадянам договірних держав. Значіння цеї постанови для України дуже важне з огляду на те, що є дуже багато громадян Української Народної Республіки в договірних державах;

5) постанова про відкриття вільного торговельного шляху між Балтійським і Чорним морем.

Польська Делегація внесла при цій постанові застереження в тому напрямкові, щоби не давати вільного транзиту товарам, направленим з Німеччини на Україну. Відповідно до цього українська Делегація зробила застереження про відкриття вільного транзиту товарам, які походять з держав, що не беруть участи в конференції, лиш по принципу взаємности. Підраховуючи результати конференції Прибалтійських держав, Уряд Української Народної Республіки бачив, що вислід конференції та її постанови є поважним кроком на шляху до утворення на Сході Европи союзу держав, що повстали на території б[увшої] Росії і зв'язані поміж собою спільними політичними і економічними інтересами.

Ратифікація політичної конвенції. Уряд Української Народної Республіки позитивно поставився до політичної конвенції і ратифікував її з слідуючих причин:

1) Союз Балтійських держав з включенням Польщі і України являвся великим і сильним чинником проти російського імперіялізму;

2) він причиняється до консолідації політичних і економічних відносин на Сході, до усунення грізної небезпеки балканізації Східної Европи і таким чином буде аргументом проти відреставровання Росії в очах великої Антанти;

3) відділяє Німеччину від Росії і, таким чином, служитиме перешкодою проти можливих у майбутньому спроб Німеччини відбудувати єдиную Росію в її довоєнних кордонах;

4) результатом утворення такої Антанти може бути певна солідарність держав, що її складатимуть, по відношенню до держав Згоди і через це зміцнення їх політичного впливу на Заході. Посереднім наслідком буде і зміцнення Української Народної Республіки, оскільки вона матиме такий вплив серед других членів цеї «Східної Антанти».

З другого боку, невступлення Української Народної Республіки в члени Східної Антанти потягнуло б за собою втрату симпатії і впливу, якими користується вона зараз

на побережу Балтійського моря, та ізоляцію, яка надзвичайно шкідливо відбилася б на успіхах боротьби з большовиками і ослабила б політичну позицію Української Народної Республіки при творенню будучого союзу Чорноморських держав, в якому Україна мусить бути головним із звен, що зв'язують Чорне море з Балтійським.

Зміна ситуації в Балтійських державах. Хоч Уряд УНР ратифікував постанови політичної конвенції, все ж таки до взаємної виміни ратифікаційних грамот між договірними сторонами не прийшло. В межичасі – між заключенням в політичній конвенції і речинцем ратифікації – зайшли такі важні події у відносинах договірних сторін, які зробили ратифікацію цеї конвенції сливе неможливою, і союз тих 6-ти держав – нереальним. По припиненню війни з Совітською Росією група польських військ під командою ген[ерала] [Lucjan'a] Żeligowsk'ого зайняла Вільно і поставила Польщу на непримиримо-вороже і воєнне становище з Литвою. Цей польсько-литовський конфлікт викликав зміну в відносинах Латвії до Польщі, бо група польських військ ген[ерала] [Lucjan'a] Żeligowsk'ого загрожувала в Латгалії кордонам Латвії, і ця ціла акція насувала латвійському Урядові думку, що в планах Польщі лежить захоплення важної пристані Балтійського моря – Лібави – щоби цим способом добути Польщі свобідний вихід до моря. Військові операції ген[ерала] [Lucjan'a] Żeligowsk'ого на Литві спричинили тісне зближення і заключення 27-го листопаду м[инулого] р[оку] військової конвенції Латвії з Литвою і Литви з білоруським Урядом [Вацлава] Ластовського.

Причини одмови ратифікації Балтійськими державами. В цьому якраз і треба дошукуватись причин негативного становища Естонії, Латвії і Литви до справи ратифікації політичної конвенції і причин зменшення інтенсивности або й припинення всієї праці у Раді Уповноважених і по комісіях, особливо в комісії по заключенню військового договору. На негативне становище Фінляндії до ратифікації вплинув факт заключения мирового договору з Совітською Росією. Більш реальною ідеєю являється заключення союзу виключно з Балтійських держав – себто Фінляндії, Латвії, Литви, Естонії, – для забезпечення своїх спільних інтересів. При певних умовах майбутній союз буде прихильний до Української Народної Республіки, натомість до агресивних змагань Польщі буде, без сумніву, ворожий. Ратифікація політичної конвенції полишена деякими договірними державами мовчки, – а другими відкладена до більш одповідного моменту.

Зміна відносин большовиків до Балтійських держав. На одмову ратифікації політичної конвенції зовсім змінене становище Совітської Росії до Балтійських держав. Припинення війни на всіх фронтах – заключення мирових прелімінарів з Польщею – зміцнене внутрішнє становище совітів в Росії – дозволяє Совітській Росії по зібранню «руських» земель здійснити ідею Петра Великого вдруге вибити вікно в Европу і проявити більше заінтересування Балтійськими державами. Офіціяльні

представники і агенти Совітської Росії в цих державах, особливо в Естонії та Латвії, розтягнули велику опіку над місцевим комунізмом, почали наче у себе дома господарити і наказувати латвійській владі, яка виступає проти большовицького руху і спроб большовицького перевороту, як має поступати. Дійшло до того, що коли латвійський Уряд закрив комуністичну газету «Воля», то совітській Посол в Ризі [Яков] Фюрстенберг [-Ганецький] зажадав знесення наказу і заявив, що доки це не наступить, то вагон золота, признаний Латвії по мировому договору, не буде їй висланий. Вагон золота був, дійсно, в дорозі затриманий. Рівнож намічається концентрація значних большовицьких сил на латвійсько-естонському кордоні. Ситуація досить ясна. Большовикам ходить про большовицький переворот в Латвії і Естонії. Мають його почати місцеві елементи, захищені старанно совітською дипльоматією, і в відповідний момент прийде їм допомога з Совітської Росії. Таким чином большовики уникнуть закиду, що зламали мировий договір, і доконають об'єднання радянських республік естонської та латвійської з російською тим способом, як це зробили відносно України і Білоруси. Так об'являється і такими способами керується російський централізм в сучасній своїй большовицькій формі. Політика [Володимира] Леніна і [Лева] Троцького не є несподіванкою – вона є продовженням лише політики старих коронованих російських імперіялістів.

Зміна відносин Балтійських держав до УНР. Під впливом большовицької пропаганди соціялістичний рух, близький до большовизму, сильно поширюється в Прибалтійських державах, і демократичні уряди не в силі заспокоїти вимог цього руху, підтримуваного іззовні, і тратять ґрунт під собою, себто – в населенню. Неприйняття цих держав до Ліги Націй скріпило лише большовицькі впливи і значіння місцевих лівих партій, які роблять серйозний натиск на свої уряди, особливо в напрямі зміни закордонної політики в відношенню до УНР. Уряди згаданих держав із страху перед Совітською Росією, як також під напором своїх лівих партій, що домагаються нав'язання дипльоматичних зносин з Радянською Україною і заключення торговельного договору з нею й при цьому якнайскорійшого повороту своїх громадян з території України, – мусили піти назустріч цим домаганням і висловити побажання вступити в переговори з Урядом Радянської України. Уряд Української Народної Республіки вжив всіх можливих заходів через свойого представника в Латвії, щоби вказати урядам Латвії і Естонії на шкідливість того рода політики відносно Української Народної Республіки. Негативні наслідки такої політики дадуть відчутись з повною силою в недалекій майбутности, а нічим не оправдані надії на отримання хліба та сирівців з України скоро розвіє тверда дійсність. Коли наші заходи не увінчались успіхом, Уряд Української Народної Республіки, не мігши допустити до неприємних для себе

наслідків, дав своїм представникам в Латвії і Естонії відповідні інструкції і накази предложити ратифікаційні грамоти, вияснити причини прийняття Делегації Радянської України документально, зложити протест проти її приїзду і прийняття латвійським Урядом, як перед Урядом Латвії так і представниками Антанти і виїхати.

Такі були приблизно етапи відносин нашої республіки з державами Прибалтики. Можна думати, що в скорому часі взаїмовідносини між Україною і Прибалтикою знов станують на лінії приязни і дружби, бо Українська Народна Республіка вийде з того скрутного становища, в якому вона зараз находиться, і стане могучим чинником і запорукою існування всіх національних держав, з одної сторони, з другої Англія, яка є протекторкою Прибалтійських держав, не дозволить підпасти їм під большовицьку централістично-російську окупацію.

Взаємовідносини з Білоруссю

Уряд Української Народної Республіки, хоч і не мав в Білорусі свойого постійного представництва, то все таки між їм і Урядом Білоруської Республіки велась безпосередньо (між обома центральними урядами) чи посередньо (головнож через дипльоматичні представництва УНР в Німеччині та Латвії) акція в справі затримання та закріплення взаємовідносин між обома республіками. Голова Ради Міністрів Білоруської Республіки звернувся між иншим 29-го вересня 1920 відручним письмом на мою адресу, в якому він, вітаючи перемоги армії УНР над большовиками, заявляє, що історичні події висувають питання Білорусі та України на світову політичну арену. Не дивлячись на ті чи инші обставини в сучасний момент, Уряд Білорусі вважає, що остаточна розв'язка української і білоруської проблеми наближається до кінця. Тому-то Уряд Білоруської Народної Республіки звертається з пропозицією нав'язати якнайбільш тісне порозуміння щодо координації спільних сил. В листі зазначується далі, що білоруси все стояли і стоять за найбільш тісну білорусько-українську дружбу і взаємну підтримку на ґрунті національно-державного визволення білоруського і українського народів. Білоруси, виходячи з такого погляду, готові пійти якнайбільш охоче на зустріч потребам та інтересам української державности і сподіваються на такі ж саме відносини з боку України до справи державності Білорусі. Прем'єр білоруських міністрів повідомляє також, що справи конкретного змісту має обговорити білоруський Посол і Уповноважений Міністр О[лександр] Цвікевич, якого Уряд БНР збирається в найближчій будучині вислати до Уряду УНР.

Голова Ради Білоруської Республіки [Петро] Кречевський переслав в томуж часі на ім'я голови Директорії Головного Отамана військ УНР також привітання з приводу перемоги армії УНР над большовиками і висловив від імени білоруського

народу бажання і готовість допомогти нам в нашій справі. У відповідь на вищезазначений лист голови Ради Міністрів Білорусі я висловив 23.X.1920 від імени Уряду УНР належну подяку Урядові Білорусії; зазначив, що пропозиція голови Ради Міністрів Білоруської Республіки щодо нав'язання тісного порозуміння між Білоруссю і Україною стрічає з боку Уряду УНР цілком позитивне відношення. Я висловив також надію, що успіхи нашого славного війська немало причиняться до того, що ми зможемо білорусько-українському порозумінню надати цілком реальні форми та що уряди обох республік Білорусі і України солідарно вестимуть політику в напрямі забезпечення білоруських і українських державних здобутків. Я повідомив голову Ради Міністрів БНР, що відомість про приїзд уповноваженого міністра Білорусі до Уряду УНР прийнята цим останнім з правдивим задоволенням до відома, і зауважив, що з ним будуть детально обговорені всі біжучі і актуальні питання, що торкаються взаємовідносин обох республік. Подібний лист подяки за привітання і запевнення дружніх відносин між білоруським і українським народами був посланий 28.X.1920 також п[аном] головою Директорії Головним Отаманом на ім'я голови Ради Білоруської Республіки п[ана] [Петра] Кречевського.

Крім цього Уряд Білорусі звертався до нас кількакротно за грошовою підтримкою, одначе, крім одноразової незначної позички виданої мною представникові Білорусі у Відні, в рахунок давньої асигновки Р[ади] М[іністрів] білоруському Урядові, Уряд УНР через своє власне тяжке фінансове становище дальших прохань Уряду БНР не міг задовольнити.

Треба також завважити, що представник Уряду БНР [Олександр] Цвікевич через зміну ситуації на Україні після того, як Уряд БНР повідомляв про його призначення, до нашого Уряду не виїхав, а дальші зносини з білоруським Урядом провадились посередньо через представників УНР в Латвії та Німеччині і таких же представників БНР в тих самих державах. Представник Уряду УНР в Латвії, виходячи з становища, що для української справи, як військової, так і політичної, являється необхідним забезпечення північно-східньої границі України через якнайскорше розпочаття активної боротьби Білорусі проти Совітської Росії, порозумівався з білоруськими політичними колами щодо можливости певної акції в зазначеному напрямку. Білорусам необхідно розпочати організування своєї армії, яка у відповідний момент повела би звільнення Білорусі від Московщини. Для Білорусі було б дуже бажаним формування армії на українській території, бо Україна користується серед білоруського населення виключними симпатіями. Білоруська армія, організована на Україні, була би надзвичайно популярною і притягнула б у свої ряди всі течії білоруської політичної думки. При успіхові така армія нерозривно зв'язала б між собою білоруський і український народи.

Значіння національно-політичної, а також військової підтримки Білорусі з нашого боку зважив Уряд УНР, і ще восени 1919 року заключене було з представником БНР п[аном] [Олексанром] Цвікевичем відповідний договір щодо формування в складі української армії білоруських частин. Одначе ця акція зновтаки через переміну ситуації на Україні не дала ніяких результатів. Через те білоруси вважали актуальним розпочати цю акцію восени 1920 року знову і запитували Уряд УНР про його міркування і остаточне вирішення справи, для чого мала бути з боку Уряду БНР вислана на Україну спеціяльна військова делегація. Уряд УНР визнав справу формування білоруських частин на Україні зовсім можливою, одначе через брак відповідних грошових засобів, потрібних для переведення цієї справи, реалізацію цієї думки тимчасово не було здійснено.

Додати ще належить про ноти, якими обмінялись дипльоматичні представництва України та Білорусі в Берліні 27-го листопаду і 7-го грудня 1920 з взаїмними запевненнями про найкращі стремління обох сторін в справі поглиблення якнайбільш дружніх взаємовідносин між центральними урядами обох республік, як також в напрямкові співпраці їх кордонних дипльоматичних представництв.

Кавказькі республіки

Кавказькі республіки Грузії, Азербайджану, Вірменії, Кубані з Чорноморщиною та Республіка гірських народів з вибухом російської революції взялись також за будівництво свойого незалежного державного життя. Їх визвольна боротьба має чимало спільних признак з такою ж боротьбою українського народу та його Уряду. Всім Кавказьким республікам (окрім Грузії) приходилось за останні роки пережити так само, як і Україні, всі можливі перипетії боротьби з імперіялізмом російських большовиків, добровольців і и[нших]; всі вони ходом історичних подій опинились тимчасово під пануванням червоного терору. Одначе боротьба на Кавказі все-таки продовжується. Масові повстання дають найкращий вислів незадоволення місцевого населення з большовицького режиму, а в тому лежать певні гарантії, що при відповідній організації спільних сил їм пощастить в недалекому майбутньому увільнитись з-під панування комісарів Москви. Питання близького Сходу, а головно ж взаємовідносини України і молодих республік Кавказу були предметом уваги Уряду УНР взагалі, а Міністерства закордонних справ зокрема. Уряд УНР розуміє, що без забезпечення України з боку Чорноморщини і Кубані не може бути справжньої повної перемоги України над імперіялістичними тенденціями Московщини, червоної чи білої.

Уряд УНР ясно здає собі справу з того, що пр[иміром] Кубань, не об'єднана з Україною, без одностайного національно-державного напрямку, може бути легко

захоплена Росією. Тенденції повного відокремлення Кубані від України живуть тільки серед козако-русофільських елементів Кубані, між тим як нарід Кубані, українці і горці, бажають собі повного об'єднання з Україною, яке зовсім відповідає справжнім інтересам Кубані і кубанських горців.

Забезпечення східних українських кордонів не може бути зреалізованим без активної підтримки з боку горського населення Кавказу, яке, навчене гірким досвідом подій останніх років, мало вірить в політичну силу і твердість напрямку політики самостійної Кубані і бажає безпосереднього тісного військово-політичного союзу з Україною, з умовою, що Україна дасть горцям можність виходу до Чорного моря через Туапсе; зазначена умова являється, на думку Уряду УНР, цілком законною і з свого боку корисною для України ще й тим, що в той спосіб горці якнайтісніше зв'яжуться з Україною. Уряд УНР розуміє при цьому також, що союз з горцями-мусульманами, а разом з ними з мусульманським Азербайджаном з одного боку, і Абхазією, з другого боку, веде до союзу України з мусульманським світом взагалі, тим більш, що інтереси України в напрямкові східної політики сходяться з інтересами мусульманства, бо зв'язана з цим останнім так географічним сусідством, як і загальноекономічною політикою Чорного моря і Кавказу, як також і тим що Україна і мусульманство мають одного і того ж самого спільного ворога, а саме північний російський імперіялізм. Це розуміють так політичні діячі мусульманства, як і Уряд УНР, що в своїй політичній діяльности старався всіми засобами підготовити ґрунт для широкої україно-мусульманської акції на Сході.

Урядам Кавказьких республік Міністерство через свойого представника в Тифлісі не раз заявляло, що Уряд УНР все придержувався і далі придержується своєї з початку вибраної лінії закордонної політики, яка змагає до того, щоб осягнути остаточне визнання державности України всіми державами і стати повним суб'єктом міжнародних відносин та зайняти відповідне і достойне для України в сім'ї держав та народів світу. В відповідній ноті до Міністра закордонних справ Грузії я вважав потрібним зазначити, що Українська Народна Республіка все мала великі симпатії до Республіки Грузії, з якою вона натурально і тісно зв'язана політичною дружбою та економічними інтересами. В зазначеній ноті я підкреслив, що Уряд УНР буде вважати за свій неуклінний обов'язок непорушно охороняти сердешне відношення України до Грузії як до дружньої держави, і зазначив, що Міністерство з свойого боку буде сприяти підтриманню і розвиткові політичних зносин та економічних зближень між Грузією і Україною. Подібні ноти післані мною також Міністрам закордонних справ Азербайджану та Вірменії.

З боку дипльоматичного відомства Уряду УНР була поведена акція в тому напрямкові, щоби кавказькі національні держави всі без виїмку зрозуміли, що без

незалежности України їхнє незалежне державне існування коли не неможливе, то принаймні дуже проблематичне. Підкреслювано факт, що навіть західно-европейські держави не бачать вже великих інтересів в відбудуванні старої Росії. Для Англії, пр[иміром] в особі б[увшого] російського колоса зник найсильнійший соперник в Азії, для Італії – на Балканах, Франція починає бачити більше забезпечення своїх капіталів в національних державах.

Особливу ж увагу звернено на події на Кубанщині в напрямку якнайбільш тісного об'єднання України з цією рідною нам країною. Нав'язання якнайщиріших зносин з політичними провідниками Кубані, як також повна координація діяльности чорноморських і кубанських українців були предметом відповідної праці Міністерства і його представництва на Кавказі.

Пильну увагу звернено також на Чорноморщину в напрямку так політичної, як і культурно-освітньої організаційної праці чорноморських українців. При цьому взято на увагу зреалізування тенденції, щоби Чорноморщина злилась в одну державну одиницю з Кубанщиною, з якою Україна буде певно в федеративному чи якомусь иншому зв'язку, форму якого не слід зараз передрішати.

Щодо політики відносно Криму Уряд УНР притримувався ідеї об'єднання Криму з Україною, без якого наша морська межа тратить всяку реальну вартість. Поруч з акцією за приєднання Криму до України пороблено також відповідні кроки щодо культурно-економічної організаційної праці на Криму взагалі.

Маючи на увазі скорочення нашого сухопутного кордону з Росією, я вважав одним з невідкладних завдань нашої закордонної політики також нав'язання якнайкращих зносин з Доном, де після упадку большовизму безперечно повстане своя донська влада. В тому напрямкові були дані Міністерством певні вказівки та інструкції представництву УНР в Тифлісі.

При своїй відповідній праці Міністерство керувалось думкою, що Українська Народна Республіка мусить взагалі використати своє географічне положення у відношенню до країн Сходу, використати економічну зацікавленість, як також ті симпатії, якими користується український нарід між народами Передньої Азії. В колоніях, які обігають весь чорноморський беріг і протягаються через Кавказ (Терщина, Могань, Дагестан) та західну частину Азії (Закаспій, Туркестан) аж до Далекого Сходу – Зелений Клин – Українська Народна Республіка може мати великі економічні та політичні користи; тією думкою керувалось Міністерство, даючи відповідні вказівки свойому представництву.

Що торкається конкретних фактів діяльности Уряду УНР в справі взаємовідносин України з Кавказькими республіками, належить зазначити, що Уряд УНР, виходячи з твердого переконання спільности історичної долі і завдань та спільности інтересів Української Республіки і Кубані в їх боротьбі за політичне

визволення і державну незалежність, заклав з краєвим Урядом Кубані через своїх відповідних представників 7.VIII.1920 р[оку] відповідну військову конвенцію, з метою спільної боротьби проти большовиків. В зазначеному договорі уряди Української Народної Республіки і Кубанської Ради взаїмно визнали обидві республіки політичнонезалежними суверенними державами і зобов'язались помагати собі в боротьбі з ворогами їх незалежности.

Згадати також належить, що між відповідними чинниками Уряду УНР і представником Великого військового Кругу Терського козачого війська велись в місяці грудні м[инулого] р[оку] розмови про заключення військового договору між обома сторонами, метою якого булаб також спільна боротьба з большовизмом. Був виготовлений проект такої військової конвенції, одначе остаточну справу зафіксування та підписання договору відкладено через брак деяких формальних даних у представника Терщини.

Вже після того, як Надзвичайна дипльоматична Місія УНР в Тифлісі через підписання Грузією миру з Совітською Росією була змушена покинути Кавказ, представники Кубанської республіки (І[ван] Макаренко) звернулись безпосередньо до Уряду УНР з відповідним меморандумом та пропозиціями в тому напрямкові, щоби всяка майбутня ідейна, дипльоматична і оружна боротьба провадилась обома республіками спільним шляхом в повному розумінню того слова. В меморандумі висловлені побажання щодо спільности методів боротьби, єдиної стратегії, одночасности виступів та спільного обміркування і вирішування питання про союзників, про джерела зброї, санітарного майна і т[ак] д[алі]. Кубань, яка являється мостом між Україною і кавказькими народами, вважає своїм історичним завданням зібрати разом Кавказькі республіки, підтримати козачі країни в їх боротьбі з імперіялізмом Москви і утворити з них прихильників України. Уряд Кубанської Республіки, стоючи на ґрунті необхідности спільної між Україною і Кубанню праці по всіх галузях життя і нарешті остаточного з'єднання Кубані і України в одну могутню незалежну державу, звертається (шляхом зазначеного меморандуму) до Уряду УНР з проханням допомогти переведенню на практичний діловий ґрунт братських і союзних відносин обох країн, України і Кубані.

В порушеному питанню я обстоював і обстоюю порозуміння Міністерства закордонних справ УНР з головними керовниками кубанської політики щодо загальних політичних ліній та принципів і метод. Це має бути зроблене в найкоротшому часі через особисте порозуміння, а також шляхом інформування з боку Міністерства закордонних справ членів кубанського Правительства про відповідні заходи Міністерства в цій справі. Стоючи на ґрунті етнографічної і державної єдности українського народу, ми повинні вважати Кубань, признавши і поважаючи її самостійність, відпоручником української національної політики на

Сході і при Чорному морі та обороною нашого південно-східного політичного флангу. Наш пріоритет в справах відносин з Кубанню і наша ініціятива в розподілі політичних ролів не повинні вважатися проявом якогось імперіялізму, але тільки обороною істотних умов існування обох республік і всього нашого народу; через те зовсім природно гегемонія Кубані серед кавказьких і козачих республік повинна і внутр, і на вні спиратися на факт існування самостійної України та на її політичний та ідейний авторитет.

Міністерству закордонних справ відомо, що Кубанська Республіка має ряд своїх фінансових агентур і ряд договорів економічного характеру. Трактована подекуди своїми агентами загально тільки як багата країна без виразного політичного національно-державного обличчя і без зв'язку з економічно-політичними проблемами України, Кубань може, як це вже було й вище сказано, і фактично, і в очах Західної Европи опинитися випадковою одиницею земель б[увшої] Росії і може бути концептована як тимчасова перехідна ступінь відбудови великої Росії. І коли на самій Кубані з причин агітаційного і тактичного характеру справу самостійности, може, і слід ставити як справу специфічно козачу, то в свідомости її провідників і перед державами Західної Европи Кубань має показуватись безумовно окремою державною, національною, політичною з особливими національно-культурними потребами одиницею, в тіснім ідейнім, культурнім і господарчім зв'язку з старою Україною. В цьому напрямкові має бути, без висування зараз моменту зверхности, пріоритет України в її відносинах з Кубанщиною – поведена дальша політика Уряду УНР, на Кубані зокрема, а в зв'язку з цим і відповідна політика в поодиноких республіках Кавказу взагалі.

Зелений Клин

Приходиться згадати бодай коротко також про справи, що торкаються нашої колонії на Далекому Сході. Далеко над тихоокеанськими берегами Азії в плодючій, багатій на вугіль та ліси, озера і ріки країні живе понад три четверти мільйона українців. Довголітня недоля гнала туди здавна наших людей шукати собі ліпшої долі. Поселялись вони в тій малознаній світові стороні, основували оселі, вносили життя в мертві нетрі цього тихого кута і утворили з його на Далекому Сході українську колонію. За час війни збільшилось значно число українського населення новими поселенцями, і зараз там б'є нове життя в культурному, політичному і економічному напрямку.

«Зелений Клин» займає коло 1 400 000 км^2 простору східної частини Азії над Тихим океаном і числить около 1 250 000 всього населення. Він обіймає половину (північну) острова Сахаліна, цілу Сахалінську область (на приморській границі Азії, від устя ріки Амур, вздовж цієї ріки і океанського берегу до Сарапульської

пристані на полудні), всю Приморщину (властивий Зелений Клин, звідки та назва перенеслась на всі инші області Далекого Сходу, замешкані українцями), тобто цілий надморський клин вздовж ріки Уссурі аж до міста Владивостока і трохи ще далі на полудні, Амурщину (від м[ису] Уда на полудневий схід до ріки Амуру і вздовж цієї ріки аж до китайської границі), і дальше по китайській границі врізується клином до заходу і кінчається коло ріки Селенге, недалеко Байкальського озера на Забайкаллю.

Українці поселилися найгустіше в Приморщині, де займають 60 до 90% всього населення. Найбільш заселені українцями (85 до 95%) повіти: Микольсько-Уссурійський, Іманський, Ольгинський і Хабаровський (всі 4 на півночі від Владивостока). Побіч українського населення в Приморщині живе також около 10% корейців, 5% москалів і 5% китайців (головно по містах). В Амурській области українці займають 30 до 60% населення, багато українців живе в північній частині острова Сахаліна, в Сахалінській області і на Забайкаллю. В Китаї, вздовж Маньчжурської китайської залізниці поселилося теж чимало українців, так що вся та залізниця переважно в їх руках.

Загальна розруха, що захопила Росію в 1917 році, потрясла також і Далекосхідним краєм, і українці Зеленого Клину взялись там негайно після революції до організування громадського життя. Вже в червні 1917 року (11 до 14-го червня) зібрався в м[істі] Микольську Уссурійському перший всеукраїнський з'їзд Далекого Сходу, який накреслив дальшу програму планової організаційної праці серед українського громадянства на Далекому Сході. Слідуючі з'їзди ставили цю справу все більш на реальний ґрунт, і третій всеукраїнський Далекосхідний з'їзд, що зібрався в Хабаровську в квітні 1918 року, вибрав український краєвий Далекосхідний Комітет, який являвся деякий час найвищою тимчасовою владою по всім справам, українського населення Далекого Сходу. На тим же з'їзді обговорено між иншим організацію вільного козацтва (народної міліції), справу виборів до українських Установчих Зборів та виборів в українську Далекосхідну краєву Раду. Четвертий Всеукраїнський Далекосхідний з'їзд, що радив у Владивостоці від 25-го жовтня до 1-го листопаду 1918 року, вибрав між иншим виконавчий орган української Далекосхідної краєвої Ради, т[ак] зв[аний] український Далекосхідний Секретаріят. В діяльности української Далекосхідної краєвої Ради належить підкреслити між иншим вироблення Конституції українців Далекого Сходу, яку ухвалено на 2-ій сесії краєвої Ради 27.V.1919 року і на основі якої українці Далекого Сходу мають користуватись повною національно-культурною автономією.

Приходиться, одначе, констатувати, що весь український рух, при всьому розмахові енергії визначних діячів нашої Далекосхідної колонії, не міг осягнути, головно ж в політичному напрямкові, намічених успіхів. Нормальний розвиток

життя спиняли до певної міри і цілком паралізували всякі спроби найріжноріднійших ворожих українству чинників, які за час останніх бурхливих 4-х літ змагалися та й досі змагаються над захопленням влади в Сибіру. Колчаківська влада, якої бажанням було відновити в Росії давній лад, виявилась більш реакційною та жорстокою, ніж влада царська, і становище в українськім питанню не було лагіднійше, як до 1917 року. Українські організації замикались, видатних діячів переслідувано, українські газети припинювано. Тяжко відбились на розвиткові української справи також військові авантюри отамана [Григорія] Семенова, якого підтримувала і досі підтримує Японія; не легко живеться далекосхідному українству також під червоним режимом московських большовиків.

І коли в політичному життю українці Далекого Сходу в залежности від того чи иншого пануючого там режиму мусили задовольнитись тільки можливими здобутками, то в економічному і культурному життю вони, помимо всіх неприятливих обставин, все-таки можуть виказатись певними позитивними результатами. Праця, розпочата з великим розмахом в 1917 р[оці] над організацією сільського господарства, торговлі і промислу, поступала скоро наперед, так що вже в 1917 році на Зеленому Клині було 65 кооперативних спілок, об'єднаних тимчасово в Союзі приамурських кооперативів. У Владивостоці основано кооперативний інститут, кооперативний музей, намічується основання кооперативної політехніки.

З початком 1919 року заходами української Далекосхідної краєвої Ради засновано у Владивостоці 1-ше українське Далекосхідне краєве позичково-кооперативне товариство «Чумак», до якого приєдналося вже чимало українських кооперативних спілок, а також культурно-просвітніх організацій. Метою «Чумака» являється несення моральної і матеріяльної допомоги економічному і культурно-національному розвиткові далекосхідного українського громадянства. Інтенсивна кооперативна і культурно-освітня праця успішно розвивається у всіх важнійших місцях Зеленого Клину. Крім Владивостоку, що являється центром Приморщини, та праця зосереджується також в Благовіщенську і Свобідному в Амурщині, а також в Читі на Забайкаллю.

Рівнобіжно з організуванням економічного життя Зеленого Клину йде також праця в напрямку культурно-освітньої організації. У всіх важніщих заселених українцями місцевостях засновано українські школи, клуби, драматичні гуртки, «Просвіти» і инше. Розпочато видавання часопису і журналів для народу, як, пр[иміром]«Амурська Українська Справа» в Хабаровську, «Ранок» в Харбіні, ілюстрований тижневник «Засів» і ин[ше]. Політичні обставини примусили українське громадянство у Владивостоці припинити видавання часописей «Українець на Зеленому Клині» та «Щире слово», зате вжито заходів для видавання нових часописів. Щоби хоч в части зарадити недостаткові книжок на українській мові, відкрито два видавничітовариства:

«Видавниче товариство ім[ені] [Тараса] Шевченка» у Владивостоці і «Українське видавниче товариство» в Хабаровську.

Відсутність всякого зв'язку з центральним Урядом Української Народної Республіки, брак інформацій з рідного краю, а також організаційних сил учителів, книжок і ин[ше], дуже тяжко дається відчувати нашим далекосхідним колоністам.Через бурхливі події останніх років Уряд УНР не мав змоги цілком задовольняти тих потреб, тим більше, що про безпосередній зв'язок з Далекосхідною українською краєвою Радою не могло бути і мови. Зносини центрального Уряду УНР з Далекосхідною колонією не були, отже, систематичні, а тільки випадкові. Уряд УНР надавав все велике значіння тій політичній та економічній ролі, яку може відограти в міжнародних відносинах справа Зеленого Клину, тої одинокої української колонії. Громадянство ж Зеленого Клину, з свого боку розуміючи вагу тісного зв'язку колонії з матерньою Україною, часто присилало через посередництво Української Далекосхідної Краєвої Ради своїх представників до Центральної Ради УНР з метою інформування про політично-економічну організацію Далекосхідного українського громадянства та одержування від неї директив для його дальшої праці.

Політичні обставини, викликані всякого рода окупаціями України, а також поширення большовицької руїни на Сибір порвали зв'язок державного центру УНР з її далекосхідною колонією. Щоби, одначе, бодай частинно виконати свої обов'язки супроти Зеленого Клину, Уряд УНР користувався всіми можливими засобами, щоби бути в зв'язку з краєвою Радою Зеленого Клину. Нами, між иншим, використано факт евакуації чеських військ з Сибіру, і Уряд УНР через своє дипльоматичне представництво в Празі пересилав на Далекий Схід інформації про кожночасне становище на Україні, план дальшої державної праці Уряду і инше. Однак і цей випадковий зв'язок не тривав довго. В серпні м[инулого] р[оку] закінчилась евакуація чеського війська з Далекого Сходу, а слідом за тим припинились також зносини Праги з Владивостоком. Справу дальших зносин з Зеленим Клином перебрало на себе Посольство УНР в Берліні, що війшло в відповідний контакт з представником Японії в Німеччині. В листопаді м[инулого] р[оку] Уряд УНР звернувся через своє берлінське Посольство з меморандумом до правительств Китаю та Японії, в якому з'ясував повстання та історичний розвиток Зеленого Клину та підкреслив, що інтереси Японії та Китаю в справах б[увшої] Росії сходяться до певної міри з інтересами новоповсталих держав на російській території, а в першій мірі з інтересами Української Народньої Республіки. У відповідній ноті, висланій Урядом УНР в тому ж часі до урядів вищезазначених держав, підкреслено побажання, щоби уряди Японії та Китаю 1) признали поодиноким урядовим інституціям, встановленим українським громадянством

Зеленого Клину, державний характер; 2) прийняли зазначені інституції під свою охорону і забезпечили їм можливість користуватись правом самовизначення і 3) прийшли їм з матеріяльною допомогою на культурно-освітні справи. Треба надіятись, що з моментом переміни сучасного тяжкого політичного становища на краще Уряд Української Народної Республіки вживе всіх зусиль, щоби далекосхідну колонію, так дуже важну для України як своїм національним моментом, а також своїми матеріяльними цінностями, злучити якнайбільш тісними життєвими вузлами з державним центром і життям УНР.

Причорноморський Союз

Нав'язуючи до справ республік Кавказу, треба згадати ще справу, що торкається мабутньої зовнішньої консолідації цих останніх в їх дальшій спільній боротьбі з ворогами їхньої незалежности. Маю тут на думці ідею створення і остаточного оформлення союзу Причорноморських держав, яку дипльоматичне відомство Уряду УНР в останнім часі знов підняло і якою старалось зацікавитиміродайні круги поодиноких заінтересованих держав. Приглянувшись пильно до тої боротьби, яка вже 4-ий рік ведеться на Сході Европи, приходиться констатувати, що найбільш активної сили та енергії в боротьбі проти російського імперіялізму – червоного чи білого – виявили, окрім України, в головній мірі держави, що зорганізувались на північному побережу Чорного моря. Ідея створення відпорно-оборонного союзу тих молодих держав (України, Кубані, Дону, Тереку і и[нших]) не нова; її підносили поодинокі круги нашого громадянства, а також відповідних державних чинників, починаючи вже з 1917 року. Одначе події останніх літ розвивались таким скорим темпом, що провести в життя ту ідею, зреалізувати її, було неможливим. Вона призабулась – занепала, а поодинокі держави, що намічались в склад тієї спілки, пішли в процесі своєї дальшої визвольної боротьби ріжними окремими шляхами.

В результаті 1920 рік приніс (хоч і тимчасово) перевагу большовикам; зазначені держави прийшли протягом останніх літ до однакової недолі, і всі вони майже без виїмку опинились під большовицькою окупацією. Урядові Української Народної Республіки видалось зараз дуже своєчасним поновлення тої ідеї об'єднання Причорноморських держав для спільного виступу проти спільного ворога, тим більше, що намічений союз беручи з цілком об'єктивної точки погляду, диктується як національно-державним, так і соціяльно-економічними інтересами. Констатуємо, що селянство і козацтво України, Кубані, Дону, Терщини і т[ак] д[алі] ніколи не мирилося і зараз не погоджується з большовицькою окупацією, чого найкращим доказом являються ті численні, масові оружні повстання проти останньої; так, отже, народні маси явно ворожо ставляться до соціяльно-

економічної політики большовиків і з зброєю в руках виступають в обороні своєї державности та економічної незалежности. В тих державах (Кубань, Дон і т[ак] д[алі]) ми маємо коли не переважаючу більшість, то принаймні половину українського населення. Природні багатства тих країн – це головна причина постійного походу проти них з боку москалів. Народне господарство тих держав цілком відмінне від московського; вони, приналежачи до Чорного і Азовського моря, мають всі дані для свойого незалежного від Росії економічного розвитку.

Спільність національно-державних і економічних інтересів тих держав вимагає зараз і в майбутньому вимагатиме того чи иншого військово-економічного союзу тих держав як оборони проти Совітської Росії, так також для знівечення всяких можливих реставраційних планів ріжних російських реакційних елементів. Тільки створення і покликання до життя наміченого союзу держав (його могли б скріпити ще й такі держави, як Греція, Румунія, Туреччина), могло би встановити і забезпечити тривалий мир на Сході Европи, тільки такий союз міг би протистанути у всіх відношеннях російській державі, яка б вона не була. Крім того, намічена спілка держав має всі дані економічно відродитись ранійше Росії і через те раз на все уникнути загрози економічної залежности від московської метрополії. Що ж торкається майбутніх відносин того союзу Причорноморських держав до Росії як такої, то тут розуміється, що в силу географічних причин, а також во ім'я добросусідських відносин цієї останньої Причорноморська спілка дасть Росії можливість транзиту до чорноморсько-азовських портів і заключить напевно з нею, як рівний з рівним, відповідний економічний договір, корисний для обох сторін.

Розвал давньої Росії являється для всіх доконаним історичним фактом, подібно як таким самим фактом являється і правне існування на її території цілого ряду окремих самостійних державних організмів, які відірвались від неї. Боротьба, одначе, ще не покінчена; вона триває ще й якийсь час триватиме, страшна, грізна, на життя і смерть, бо це боротьба нових держав за їх національну і економічну незалежність проти Росії, яка все-таки ще не стратила надій економічно відродитись коштом своїх нових сусідів.

Остаточне зреалізування ідеї Причорноморської спілки держав лежить, отже, в життьових інтересах так самої України, як не менше і других відповідних держав. Урядові Української Народної Республіки вдалось вже до певної міри поробити відповідну підготовчу працю в напрямкови скоординування сил поодиноких заінтересованих в цьому держав (військова конвенція Уряду УНР з Кубанню, проект такої ж конвенції з Терщиною, Доном), а дефінітивне покликання до життя наміченого зв'язку буде одним з важнійших завдань дальшої закордонної політики Уряду УНР. Останні відомости того рода, що представники Великого Кругу війська

Донського стараються прибути до Уряду Української Народної Республіки, щоби увійти з ним у тісний контакт і співучасть в антибольшовицькій акції. Всі причорноморські і кавказькі народи відчувають потребу з'єднання з українським народом в цілях забезпечення свойого національно-політичного існування і економічного розвитку.

Але не тільки засобом самооборони явивсяби Причорноморський союз проти імперіялістичної Росії, але також у значній мірі і засобом повної незалежности від держав Европи, котрі хотіли би безоглядно порядкувати справами Сходу Европи і Західної Азії. Поки що, коли опанована національним рухом частина Туреччини пробуває в зв'язку з большовиками, можна говорити, що Европа блокує Совітську Росію не в більшій мірі, ніж Росія Европу. А власне: зваживши, що Мала Азія вільно оперує золотою й срібною валютою, що вона не кидається на товари европейські, що ці самі товари не можуть при теперішній вартости російського карбованця спродуватись у Росії, що зновже задовольняючись виробами натурального господарства і не симпатизуючи справі Севрського договору, треба признати, що вже тепер цілий ряд держав коло Чорного моря мають у рівній своїй долі та в тимчасовім економічнім стані дуже сильну запоруку проти того, щоб хто-небудь робив собі з тих країв звичайного типу колонію.

Відносини до Росії

Роль революції в осободженню Росії. Обговоривши наші відносини до окраїнних держав і освободжених народів, я не можу поминути щоби не обговорити відношення українського народу і його державних чинників до російського народу і тих його організацій і груп, що претендують на його репрезентацію і вважають себе спадкоємцями розваленої царської імперії, на якій визволені народи, опираючись на признане всім світом право самоозначення, стали до будування своїх національних держав. Процес визволення гноблених царським режимом народів вже давно почався, а велика революція 1917 року приспішила тільки його закінчення, і дальший її розвиток доказав, що всі росіяне без ріжниці політичних переконань від крайніх правих до крайніх лівих політичних партій не хочуть помиритись з вільним державним життям народів, що належали до бувшої Російської імперії, і стоять на ґрунті поневолення їх в єдиній російській державі без огляду на державну форму влади.

Месіянізм російського народу. Вікове панування російського народу над другими слабшими народами – користування їх духовими і матеріяльними багатствами – витиснули на психіці російського народу, особливо на його інтелігенції, прикмету егоїстичного світогляду і безоглядного поневолення та

використання слабших народів. Яскраво це видно в цілому процесі російської революції, коли поступова інтелігенція і демократія всіх відтінків на словах голосила великі ідеї та істини, а на ділі не зрікалась і не зрікається прав на закріпощення народів б[увшої] Росії, не признає їх державної суверенности і вживає всяких способів привернути їх на службу панросійському богові.

Панрусизм зробився месіянізмом і увійшов в кров і плоть російського народу та його провідників. І ті, що тепер мають фактичну владу в Московщині, себто большовики, і ті противники большовиків, що десь по всіх закутинах ріжних країв розгублені, хочуть представляти і заступати російський народ, згодні в одному, – поневолити знову визволені народи, а в першу чергу український нарід. Доказ цьому – 4-ий рік кривавої, безпощадної, руйнуючої всі основи життя війни, яку український нарід мусить провадити як з большовицькою, так і з антибольшовицькою Росією, обороняючи рідну країну від гніту і визиску.

Війна УНР з Совітською Росією

Причини війни між Росією і УНР. Після жовтневої революції 1917 року большовики прийшли до влади і проголосили постановою Ради народних Комісарів від 4-го грудня того ж року народам б[увшої] Російської імперії права рішати самим про свою державну приналежність аж до відірвання від Росії включно. Одначе російський імперіялізм, прийнявши форму большовизму, не признав українському народові цього найбільшого права на самовизначення, йдучи війною проти тих, що в його імени взялись творить незалежну Українську Державність. Головним мотивом цієї боротьби з українським народом було в першій мірі те, що російський червоний імперіялізм не зійшов щодо України з провідної лінії дореволюційної політики Росії, стоючи далі на ґрунті повної її інкорпорації: політичної, економічної, національної і культурної.

Нехтування всіх прав і актів відносно українського народу. Він знехтував акти з 4-го грудня 1917 року про самовизначення народів, від 20-го грудня 1917 року про визнання України незалежною державою, від 3-го березня 1918 року (6 пункт договору з Центральними Державами) про заключення миру з Українською Республікою і відтягнення своїх військ з території України, від 30-го червня 1918 року, де протоколярно знов признано з боку Російської Совітської Республіки устами [Християна] Раковського і [Дмитра] Мануїльського державну незалежність України, перейшов до порядку дня над визвольними стремліннями українського народу, які він так яскраво виписав на своїх прапорах, не хотів зрозуміти, що для українського селянства і робітництва комунізм являється цілком чужою формою господарювання, що рішуче не підходить під розуміння їх національно-політичних

і економічних стремлінь. Тому слідом за большовицькими військами, що нечуваним терором і знущаннями стали переводить свій лад на Україні, примінено всі методи російської дореволюційної політики, а в першій мірі русифікацію.

Большовицький обман і фікція української державности. Відповіддю українського народу на русифікаційні заходи московських большовиків і їх соціяльну політику були повстання, що охопили цілу Україну. Не можучи з ними боротися, московський совітський Уряд симулював визнання незалежности України, створив фіктивний Уряд [Християна] Раковського і виставив гасло федерації України з Росією, за яким крилась боротьба із всім, що носило на собі прикмету організованости і українства. Московські большовики заявили, що потім зафіксовано договором від 28-го грудня 1920 року, що самостійна Українська Соціялістична Радянська Республіка являється державою, що має свій Уряд і законодавчу владу, з тим, одначе, що функції фінансові, військові, народнього господарства, залізниць, пошт і телеграфів, регулювання і організація праці виконуються для України не українським або якимсь федеральним Урядом, але Урядом московським, котрий цілком є Урядом Російської Соціялістичної Федеративної Республіки (РСФСР) і разом з тим Урядом України остільки, коли цього вимагають вище вичислені справи, себто замалим не цілим Урядом.

Уряд [Християна] Раковського. Цим способом уряд [Християна] Раковського явивсь не правним Урядом українського народу і його землі, але тільки адміністративним органом московського Правительства на Україні, що не має ніякого права говорити од імени українського народу. До цього сам радянський Уряд, що складається з [Християна] Раковського, [Мирона] Владимирова, [Дмитра] Мануїльського, [Мойсея] Гуревича, [Григорія] Гринька, [Євгена] Терлецького, [Микола] Скрипника, [Василя] Манцева і представників московських комісарів (яких нема на Україні) Глебова, [Власа] Чубаря, [Миколи] Туманова, Дяка і [Володимира] Ксандрова, – в своїй подавляючій більшости неукраїнський. Приглядаючись поділові державної роботи зміцненим договором між урядами совітів в Росії і на Україні від 28-го грудня 1920 року, належить підкреслити, що з огляду на те, що військо, фінанси, народне господарство, залізниці, пошта, телеграф і праця творять основу суспільного життя, то управління ними московським центром вказує на цілковите злегковаження т[ак] зв[аного] радянського Уряду [Християна] Раковського в державно-правнім розумінню.

Та безсильність українського радянського Уряду і рівночасно вороже відношення до нього українського народу, який вже трьома наворотками проганяв його з своєї землі, яскраво виявилась в заяві [Християна] Раковського про причину скасування військового Комісаріяту на Україні. В ній сказано: «Через те, що на

Україні дуже розвинена партизанщина і нам трудно буде зорганізувати свою армію, ми закрили український Комісаріят для військових справ, і тільки тоді, як на Україні скріпиться радянська влада, можна буде зорганізувати червоні полки, українську червону армію» («Нова доба», ч[астина] 22). Піддаючись під оборону оружної сили другої держави, [Християн] Раковський підтвердив цією заявою не тільки хиткий ґрунт свого Уряду на Україні, повну його безсильність боротися із народною стихією, але також факт окупації України, переміняючи її на безправну провінцію, яку нині безмежно визискується, а всякі найменші прояви протесту задавлюються черезвичайками і військовими експедиціями та иншими випробуваними способами большовицько-московського управління. Не меншим доказом слабосильности радянського Уряду України і непевности в даний мент його становища серед населення являється наказ [Християна] Раковського від 12.IX.1920, в якому заряджується цілий ряд репресивних заходів для боротьби з населенням, яке наказів цієї влади не слухає і із зброєю в руці повстає проти ненависної окупаційної влади.

Політика Совнаркому в українській справі. Проаналізувавши докладно становище російської большовицької політики в українській справі, переглянувши ці факти, що з'ясовують відношення на Україні у всіх напрямках державного і суспільного життя, стане ясно, що всі декларації і заяви московського Совнаркому являються нічим иншим, як пустими грубо демагогічними словами. Проголошуючи поновно на мінських переговорах самостійність Української Республіки, московська дипльоматія руководилась тут не проявами волі українського населення, не їх бажаннями, але зовсім другими мотивами. Її старанням було видістати від поляків офіціяльне признання самостійности Української Радянської Республіки, щоб цим способом анулювати всякі договори Польської Речі Посполитої з Директорією і Урядом УНР. Та влучна, але і рівночасно недостойна гра московських большовиків з «самостійностю» України ще раз підтверджує факт, що не тільки немає ніякої самостійної Радянської України, ніякого самостійного його Уряду, ніякої дипльоматичної, військової, економічної, адміністративної самостійности, але і немає навіть федерації. Є тільки деякі фікції, котрими орудують большовицько-російські дипльомати з метою повного підпорядковання України «єдиній неділимій Росії», виконуючи в цей спосіб історичну місію російського народу і постуляти московської культури.

Московський Совнарком своєю політикою абсолютного централізму вбив не тільки самостійність України, але й її самодіяльність. Все зцентралізовано і в політичному, і економічному відношенню: адміністрація, торгівля, транспорт, робітничі ринки, фінанси зв'язано кріпкими узами з московським центром, звідки йдуть накази і вказівки, що рішуче не відповідають умовам на Україні, але завдяки

теророві і безпощадности переводяться в життя. Більшість урядових установ на Україні заповнено елементами неукраїнського походження, які не знають ні української мови, ні прикмет українського життя*.

Політика Уряду УНР до совітів. Переходячи тепер до політики Уряду Української Народної Республіки до Уряду Совітів Росії взагалі і на Україні зокрема, треба зазначити, що вона від акта Директорії УНР з 9-го січня 1919 року, в котрому ультимативно домагалося від Уряду Совітської Росії до 48-ми годин припинити воєнні операції проти Української Народної Республіки та її трудового народу і вивести своє військо з території України, в своїх основних лініях не улягла зміні. Уряд УНР мусив прийняти боротьбу з російськими окупантами, яка ведеться досі і вестиметься до повної перемоги над ними.

Фактично боротьба з клясовою політикою російських большовиків, з одного боку, і рівночасно національною політикою росіян – з другого, почалась ще при кінці 1917 року, коли російські большовики перейшли до порядку дня над проголошеним ними правом на самовизначення народів б[увшої] Російської імперії і двинули свої війська на Київ, проти національного війська Центральної Ради. Під натиском німецько-австрійських армій, що ввійшли в 1918 році на землі України, згадана боротьба тільки припинилася. Одначе по поваленню гетьманського режиму вона відновилась знов і тягнеться по сьогоднішній день. За весь цей час Уряд, УНР бажаючи припинити непотрібний пролив крови, не залишав спроб порозумітись з народом російським щодо справи Української Державности на Україні. Одначе всі його заходи розбивались о непримиримість московських большовиків так само, як недовели до нічого спроби порозуміння тих українських груп, що ідейно зближались до большовицької програми. Вистарчить тут згадати хоч би висилку Надзвичайної дипльоматичної Місії на чолі з [Семеном] Мазуренком до Москви в січні 1919 року, висилку [Михайла] Ткаченка і [Семена] Мазуренка в тому ж році вдруге і спроби порозуміння [Володимира] Винниченка.

Становище Уряду до російського народу і його державности. Становище Уряду УНР до російського народу і його державности було совітам Росії відомо. Вже в декларації від 28-го грудня 1918 року Директорія УНР зазначила виразно, що в сфері міжнародних відносин стоїть вона на ґрунті цілковитого нейтралітету і бажання мирного співжиття з народами всіх держав. Ставлячи перед собою великі та складні завдання, Директорія хотіла б всі здорові, трудові сили свого народу вжити не на криваву боротьбу з сусідами, а на утворення нового життя в краю та на заведення порядку і ладу, так бажаного усім працюючим. Потім в пізнійших своїх

* Стверджус це навіть лідер українських комуністів [Володимир] Винниченко в листі до українських робітників і селян.

меморандумах, нотах і деклараціях, які висилало до держав світу і сусідніх з Україною держав, Уряд УНР постійно підкреслював: 1) що прагне миру і добросусідських стосунків з сусідніми державами, а в тим числі і з Росією; 2) що не має ніяких агресивних намірів в війні з Росією, а обстоює лише суверенні права України в межах етнографічної більшости; 3) що є того переконання, що Українська Народна Республіка не має з Російською Республікою Рад таких спірних питань, які при добрій волі не могли б бути полагоджені мирним шляхом; 4) що в інтересах якнайскоршої відбудови як власної країни, так і країн сусідніх Уряд УНР готовий вступити в порозуміння економічні, торговельні та транспортові з усіми своїми сусідами, в тім числі і з Росією, та договоритись про заходи над відновленням зруйнованих промислів; 5) що вона не має наміру ізолювати економічно Росію, не думає відмежувати її певним окресленням границь від зв'язків з культурним світом, а власне закрити Росії вихід до моря чи коротші шляхи комунікації через землі України до відповідних держав Заходу. Отже, той чи инший спосіб користування Росією з відповідної бази на морі чи певним накресленням границь для вільного виходу до моря може бути знайдений в процесі самих переговорів і закріплення окремим актом*.

В цей спосіб Уряд УНР не один раз зазначав свою готовність помиритись з Совітською Росією і приступити до встановлення мирних відносин. Одначе його добра воля розбилась о непримиримість московських большовиків, які нічого не хотіли чути про самостійницькі бажання українського народу і його волю жити своїм незалежним державним життям. Останню спробу порозуміння підняв Уряд УНР восени 1920 року, коли звернувсь з нотою до польського Уряду, щоби цей останній поробив заходи з метою допущення української Делегації до мирових переговорів з Совітською Росією в Ризі. Одначе і тут всі заходи в справі порозумінь не довели до нічого.

Уряд УНР примушений, отже, боротись далі за державну незалежність Української землі, хоч звертав в цілому ряді дипльоматичних актів увагу сусідніх держав, як і держав Антанти, на цей факт, що без підтримки України як суверенної держави не вдержаться не тільки ті окраїнні держави, але також ніколи не установиться сталий мир на Сході Европи, що без увічнення українських земель від большовицької окупації пануватиме на Сході Европи ще довгий час той загальний хаос і анархія, внаслідок якої економічне відродження Европи, зруйнованої війною – неможливе. Ті всі заходи Уряду Української Народної Республіки полагодити оружний конфлікт мирним шляхом хоч би при допомозі урядів других держав не увінчались поки що бажаним для українського народу вислідом. Тяжка, кривава

* Нота до Уряду Польської Речі Посполитої від 2.III.1920 року; меморандум польському Урядові від 3.VIII.1920 року.

боротьба на землях України не припинюється і не припинюється ні на хвилину, а навпаки – вона ведеться з щораз більшою завзятостю.

Сталість Уряду УНР і підтримка його з боку народних мас. В тій трьохлітній вже боротьбі за українську державність Уряд УНР стрічав і стрічає велику фізичну і моральну піддержку з боку українського народу. Цей факт являється незбитим доказом цього, що український нарід вже остаточно переконавсь, що тільки справжня українська влада дасть йому можливість розвиватись культурно, охоронить його економічні та соціяльні інтереси і подбає про усталення такого правного ладу, при якому розпічнеться відродження народного господарства, встановиться так необхідний нині для населення товарообмін, знищиться ті страшні пошести серед яких доводиться жити і буде забезпечено взагалі життя людини та право кожного на його майно і здобутки праці. Та піддержка національного Уряду і рівночасно рішучість в боротьбі за українську державність проявилась у народних мас на Вкраїні в формі постійних повстань проти російсько-большовицької системи і в тій допомозі, яку отримував завжди Уряд УНР, коли зі своїми військами посувавсь вперед, проганяючи большовиків з України. Цей відрадний факт, що український нарід, в лиці своїх повстанців, навіть в хвилину найтяжчого для нас державного життя не тратив віри в свою кращу будучність і остаточну перемогу над національним і соціяльним ворогом, піддержуючи через представників повстанців живий, постійний зв'язок з Урядом УНР, доказує, що суверенність українських земель стала для народних мас державною необхідністю.

Залог побіди. І власне в цьому, що український нарід дав не тільки найкращих героїв-патріотів в українську армію, але весь стихійно виступив з оружем в руках проти чужої ненависної йому большовицької влади, накинутої йому Москвою, лежить залог нашої побіди. Уряд Української Народної Республіки вестиме так довго накинуту йому війну, як довго хоч один чужий жовнір займатиме українську землю, – бо цього зараз вимагає український нарід. Тісний зв'язок широких народних мас з Урядом УНР, в ім'я якої йде кривава боротьба з окупантами, вказує на те, що ідея української державности сталась рішучим постулатом наших народних мас і це найбільше відрадний факт в визвольній історії тяжкого будівництва Української Народної Республіки – факт, який позволяв мати непохитну надію, що підвалини нашої державности міцні, тривалі і здорові.

Большовицька пропаганда проти УНР. Большовизм воює з своїми ворогами не тільки мечем, але і словом. Проти української державности виступили большовики не лише рішучою оружною силою, але і безпощадною злочинною і подлою агітацією як на Україні, так і за кордоном. Щоби закрити свої дійсні наміри і цілі, які вони переводять на території України, і щоби обманути другі

держави і народи, большовики зручно послугуються методами і аргументами, якими послугувались старі російські реакціонери, і новими способами, в формі оголошеного признання самостійности т[ак] зв[аної] Радянської України і створення Уряду [Християна] Раковського, який в дійсности є лише фікцією. Тому Український Уряд УНР крім боротьби військовою силою на терені України вів боротьбу з большовиками шляхом дипльоматичних заходів перед державами світу і шляхом чужоземної преси. Уряд УНР вів цю боротьбу при помочі нашої дипльоматії, яка, крім виконання наложених на неї завдань, прикладала великі зусилля і вживала ріжних аргументів для опрокинення фальшивих вісток і злобної агітації большовиків проти змагань українського народу. В сучасний мент загальна европейська опінія зовсім ознайомлена зі становищем на Україні, вважає большовицьку окупацію на Україні тільки тимчасовою і співчуває українському народові в його тяжкій боротьбі, яку веде з московським імперіялізмом.

Антибольшовицька Росія

Відношення антибольшовицької Росії до української державности. Вороже відношення до українського народу і його державности стрічається не тільки з боку большовиків, але від всіх других політичних груп російського громадянства: від монархічно-абсолютистичного до т[ак] зв[аного] федеративного напрямку, які стоять на становищі непризнання радянської влади Росії.

Невдача знищення большовизму. При фактичному поширенню большовицької влади на всю російську територію всі ті політичні російські напрямки представляє зараз російська еміграція, яка робила спроби при помочі зорганізованої за допомогою антантських держав армій знищити большовизм в Росії і відбудувати колишню Російську державу. Власне в цьому, що ті оружні спроби повалити большовизм провадились під гаслами привернення старого державного ладу, лежить їх невдача. Розгром армії [Олександра] Колчака, [Антона] Денікіна, [Миколи] Юденіча, [Петра] Врангеля показав, що такого ладу і повороту до старого не бажають не тільки вільні народи б[увшої] Росії, на території яких розігрались оружні розправи з большовиками, але навіть сам російський нарід. В першій мірі український нарід, якому відмовлено зі сторони реставраційних російських чинників признання права на власну суверенну державність, виступив активно проти т[ак] зв[аних] білих армій, на прапорах яких видніла поновна неволя українського народу в майбутній Росії. Російські генерали, що пішли війною проти українського народу, забували, що шлях на Москву веде через українські землі і що без признання насущних прав цьому народові не можна вести ніякої оружної боротьби з большовизмом. В тому лежала причина скорого їх пораження. Колеса в історії політичного життя освободжених народів, зокрема українського, що пробудились до нового державного існування, – не можна

обернути в противну сторону, як не можна повернути природного бігу води річки. Тому вся боротьба, яку Українська Народна Республіка вела і веде з т[ак] зв[аною] білою Росією, мусить скінчитись її побідою. Український нарід поконав легко реставраційні армії, а Уряд усуває всі ті перешкоди, які робить йому і ця антибольшовицька Росія за кордоном, що використовує давні зв'язки з державами Антанти і не допускає до визнання з їх сторони нашої державности, як також допомоги в державному будівництві та боротьбі з большовизмом.

Діяльність російської еміграції за кордоном. Російська еміграція, що в своєму політичному засліпленню і традиційних централістичних тенденціях ніколи не могла зрозуміти природного розвитку національної ідеї і логічної еволюції подій, що стались в зв'язку з революцією на території Росії, осівши в головних політичних центрах, – Берліні, Парижі, Лондоні і др[угих] містах, – веде весь час рішучу пропаганду і дипльоматично-політичну роботу проти інтересів УНР. Треба зазначити, що, приглянувшись сучасній діяльности російської еміграції і поодиноким її виступам, приходиться до висновку, що під впливом розбиття армії [Петра] Врангеля, зміцнення внутрішнього положення большовиків, – як також заключення прелімінарного мирового договору большовиків з Польщею, – запанував в ідеології цеї еміграції хаос і велика ріжниця поглядів на справу відродження Росії. Російська еміграція представляє доволі ясно картину політичного, морального та ділового розпаду. В поодиноких політичних партіях прийшло до роздвоєння. Зорганізувалась сила всяких груп і організацій по ріжних знатних політичних огнищах.

Політичні угрупування російської еміграції за кордоном. І так в Берліні, головному зараз центрі російської реакції, створено «Комітет 4-х Дум», зложений переважно з октябристів і кадетів. До комітету вступило декілька есерів, за що екзекутиви їх партії виключили їх з числа своїх членів. Берлінська група кадетів, з [Йосипом] Гессеном і [Володимиром] Набоковим на чолі, поріжнилась з паризькою, якої більшість пішла в справі організації закордонного політичного центра за [Павлом] Мілюковим і т[ак] д[алі].

В Парижі існують: 1) т[ак] зв[аний]«Діловий комітет», що займається ліквідацією справ, зв'язаних з упадком ген[ерала] [Петра] Врангеля. 2) «Комітет членів б[увших] Державних дум і Державної ради», який під керовництвом [Олександра] Гучкова працює головно з парляментськими кругами европейських держав. 3) Центр, якого ініціятором являється [Володимир] Бурцев; він противиться скликанню російської Конституанти і стоїть за скликання зібрання «Державної ради», складеного з осіб, спеціяльно для того запрошених. 4) «Російський національний центр», що повстав з тісної злуки кадетів з есерами; в цьому комітеті працюють головно [Павло] Мілюков і [Олександр] Керенський (останній без визначної ролі), причому треба зазначити, що есери мають тут значну більшість.

Вони, головно ж [Олександр] Керенський, є тої думки, що справи національностей б[увшої] Росії не можуть бути вирішувані, доки Росія як така не відзискала належного їй місця в европейському політичному концерті. Цей третій кадетсько-есеровський центр був між иншим ініціятором скликання з'їзду членів б[увшої] російської Конституанти. Зазначена вище нарада членів б[увшої] російської Конституанти відбулася в Парижі 8-го січня ц[ього] р[оку]. Вона звернула досить значну увагу політичних чинників і викликала заінтересовання в европейській опінії, тому слід обговорити її значіння.

Нарада членів російської Конституанти в Парижі. Не місце тут розбирати питання про те, оскільки члени б[увшої] російської Конституанти мають зараз яке-небудь моральне та юридичне право висловлюватись про Росію взагалі, а про справи народів б[увшої] Росії, що давним-давно живуть своїм державним життям, зокрема. Підкреслити треба тільки, що члени російських Установчих Зборів 1917-го року були вибрані при цілком иншій ситуації, коли ще існувала стара Росія як політично зорганізована цілість. За три останні роки вона розложилась на цілий ряд самостійних республік з цілком зміненою соціяльною структурою, і через те вже сама ідея всеросійських Установчих Зборів стратила всяку рацію. Зараз члени б[увшої] російської Конституанти не мають права висловлювати волю народа, що їх послав туди в 1917 році, і всякі спроби з їхнього боку наповнити конкретним змістом цю політичну фікцію являються річчю, немаючою реального значіння.

Тим більше не мають права недобитки б[увшої] російської Конституанти розпоряджатися долею народів б[увшої] Росії, а зокрема народу українського. Протягом останніх літ український нарід заявив свою тверду волю самому рішати про себе і реалізувати своє право на самовизначення; рішення його дальшої судьби спочива, отже, виключно в його руках. Хвиля революції в жовтні 1917 року давно перекотилась через голови Керенських, Чернових і и[нших] ініціяторів паризького зібрання; їх партія,«переліцитована» партією [Володимира] Леніна і [Лева] Троцького, давно зійшла з політичної арени для Московії, а для нас вона ще раніше зникла з горизонту.

Відношення наради до вільних народів б[увшої] Росії. Міркуваннями про хід і вислід наради членів б[увшої] російської Конституанти в Парижі нам хочеться тільки ще раз сконстатувати, що російська демократія на еміграції станула в своїй політичній ідеології на мертвій точці, не пішла ані кроку вперед. Міркування-резолюції, прийняті на з'їзді б[увших] членів всеросійської Конституанти головно в питанню, що торкається національностей б[увшої] Росії і держав, що повстали на її території, не являються для громадянської опінії взагалі, а для українського громадянства зокрема, чимсь несподіваним. Досить пригадати виступи поодиноких представників російської демократії ще до часу нарад Конституанти, а

резолюції сучасного з'їзду не здивують нас своєю цинічністю. Ще довго до зазначеного паризького з'їзду голова тогож [Микола] Авксентієв висловлював в «Совр[еменных] записках», паризькому органі есеровської партії, свої гіркі жалі над відсутністю патріотизму серед російської еміграції, яка раділа перемозі військ в Українській Народній Республіці над большовиками в Києві, тому «исконно русском городе». Українське громадянство пам'ятає також цинічну по свойому тону і змістові заяву [Олександра] Керенського, одного з ініціяторів січневого зібрання в Парижі, в справі українського питання. [Олександр] Керенський не задумуючись ні на хвилину над власною роллю в історії російської революції і над судьбами рідної країни під пануванням [Володимира] Леніна – [Лева] Троцького, свого часу заявив: «Украинцы доказали на протяжении 3-х лет, что они абсолютно неспособны ни к какой государственной творческой работе, что они могут быть только составной частью единой великой России». Згадати ще, що «Русский сборник», орган кадетської партії в Софії, свого часу підкреслив, що українці являються «злейшими и упорнейшими врагами России», то, маючи перед собою такі есенціональні вислови членів січневого паризького зібрання чи їх груп або партій, треба признатись, що українське громадянство не було надто несподівано заскочене резолюціями нарад паризьких спасителів Росії.

В нарадах членів б[увшої] російської Конституанти в Парижі брали участь 32 члени колишньої російської Конституанти. Заступлена була головно партія есерів – 23 члени, і кадетів 4 члени. В свойому результаті і ця спроба створення єдиного провідного політичного центру антибольшовицьких партій знов зробилася, і поміж московськими провідними групами і окремими особами прийшло до ще більш різкого роз'єднання. Нас цікавить головно 5-й пункт дневного порядку паризьких нарад російської демократії, в якому такі мужі Росії, як [Микола] Авксентієв, [Микола] Брешко-Брешковський, [Марк] Вишняк, [Дмитро] Гавронський, [Олександр] Керенський, [Віктор] Чернов, [Павло] Мілюков, [Олександр] Коновалов, [Василь] Маклаков, [Вадим] Руднєв, [Микола] Чайківський і и[нші], весь цей, здавалось би, політичний мозок антибольшовицькоїросійської демократії, старалися по свойому рецепту розв'язати питання про національности і держави, що повстали на території б[увшої] Росії.

Становище наради до окраїнних держав. Відповідна резолюція наради начебто підкреслює, що російська демократія все визнавала за народами, що входять в склад Росії, право на самовизначення, і покликується при цьому на ухвалу засідання російської Конституанти, якою оголошено перебудову Росії на принципах федерації. Одначе в трагічних сучасних умовах, – говорить дальше зазначена резолюція, – змагання до самовизначення прийняло форму цілковитого

відірвання окраїнних держав від Росії і розірвання з нею всіх вузлів, щоби забезпечитись перед деспотичною владою та руїнницькою політикою большовиків-диктаторів.

Система федерації. В резолюції йде дальше мова про те, що російські демократи переконані в тому, що після упадку большовиків в Росії в окраїнних державах виявиться «в спосіб рішучий – категорична солідарність громадських, політичних і культурних інтересів, яка диктує політичні і економічні зближення, однаково корисні і необхідні для обох сторін». Найбільш відповідною формою для такого зближення являється, відповідно резолюції, федеративний устрій, який найкраще відповідає «загальним тенденціям історичного розвитку та культурним інтересам людства». В кінці йде мова про те, що російська демократія, беручи за пункт виходу перебудову Росії на принципах федерації, не має наміру нікому накидувати оружною силою того рода публічного зв'язку, і що найліпшою дорогою до згоди вважає порозуміння, оперте на волі і рівности обох сторін. При цьому належить додати, що деякі бесідники, як, пр[иміром] есер [Володимир] Зензинов, говорили в тому питанні не тільки від імени своєї партії чи фракції, чи демократії Росії, але від імени «народів Росії». Також [Павло] Мілюков говорив про «культурно-національні» вольности для російських народів, а [Микола] Чайківський радив навіть агітувати в нових окраїнних державах за з'єднання з Росією «в власнім інтересі». Всі ці вислови – думки членів б[увшої] Конституанти в зв'язку з повищою резолюцією – свідчать ясно про те, що борці за «майбутню» Росію всіми своїми думками і почуваннями погружені в Росії бувшій, Росії, що минула безповоротно. Між иншим, харатеристичним являється факт, що ані бесідники, ані відповідна резолюція ні словечком не згадують пр[иміром] про Україну, Польщу, Фінляндію і инші держави, які вже мають за собою історію свого державного існування навіть в новійших часах. Російські демократи, певне, надіються, що, очевидно, і ці держави захотять федеруватись з Росією, коли тільки зникне большовизм.

Народи, що самовизначились після упадку давньої Росії, а спеціяльно ж український нарід, добре знають, що значить на мові Ц[ентрального] К[омітету] [Олександра] Керенського і [Віктора] Чернова федерація. А ці останні розуміють федерацію і зараз в спосіб своєрідний. Ми, мовляв – демократи, проголошуємо Росію федеративним зв'язком, але взамін за те, ви, неросійські народи, висловитеся за з'єднання з Росією. Иншими словами, проголошують федерацію, а бажають собі Росії єдиної, великої, зцентралізованої. Вони проголошують право самовизначення, але рівночасно, коли народи змагають до самостійности, вони дорікають їм за їх змагання відокремитись від Росії. Автори резолюції йдуть так

далеко, що бажання поодиноких нових держав відірватись від Росії вони приписують тільки наслідкам деспотичного режиму большовиків. І те вони говорять в часі, коли, пр[иміром] Ірландія веде завзяту боротьбу з ліберальною Англією, яка пропонує Ірландії культурно-політичну автономію, автономію, безумовно, в ширшому масштабі, чим те думають російські ліберали та есери. Як мало, зрештою, вірять самі автори резолюції в голошену їми федерацію, доказує те туманне захвалювання з їхнього боку самої федерації, яка мала б відповідати «загальним тенденціям історичного розвитку і культурним інтересам людства». Система федерації тільки тоді може бути тривка, коли вона випливає з доброї волі заінтересованих народів та зі зрозуміння спільности їхніх інтересів. Ніхто, одначе, не буде лучитись в федерацію тому, що це відповідає «загальним тенденціям розвитку», а вже рішучо ніхто не повірить, щоби федерування з давньою Росією могло послужити «культурним інтересам людства». Вся облуда резолюції видна ясно з кінцевого запевнення, що російська демократія не хоче нікого примушувати до федерування. Дійсно, зараз російська демократія безсильна і мусить рахуватись з фактом існування незалежних держав на території б[увшої] Росії. Одначе на основі практичних дослідів єсть певність в тому, що російська «демократія» заговорила б инакше, коли б дійсно прийшла до влади. Найновіша спроба російських есерів розв'язати судьбу народів колишньої Росії по своюму старому рецепту дасть безперечно такі самі наслідки, як аналогічні спроби колчаків, денікінів і и[нших]. Російська демократія зі своєю специфічною політичною ідеологією може бути певна, що ні один з освободившихся народів б[увшої] Росії, а український нарід зокрема, не піде до неї за допомогою чи дозволом в свойому дальшому визвольному процесі.

Відносини українського народу і Уряду УНР до Росії. Що торкається українського народу і його відносин до сусідів, то український нарід, ставлячи принцип самовизначення основним атрибутом своєї державної ідеї, все щиро бажав собі і жити мирно і в згоді зі всімисвоїми сусідами, а в першу чергу з народом російським. Принципи свободи і вільного мирного розвитку являються для українського народу провідною метою його національного відродження: мирні відносини з Росією він вважає для себе конечними. Одначе з боку Росії, з її тим чи иншим соціяльним і політичним ладом, повинно бути українському народові вповні забезпечене право його самостійного національного і державного існування.

Ці основні точки свойого відношення до Росії український нарід неоднократно заявляв устами свойого правового Уряду цілому світові взагалі, а російським відповідним кругам зокрема. Одначе російська демократія в своїй переважаючій більшости не звертала належної уваги на факт існування на території б[увшої] Росії самостійних державних організмів і не прислухалася до голосу

національностей, що висловили свою волю жити самостійним життям. Через те всякі спроби зближення чи порозуміння з російською демократією залишались ще все безрезультатними. Освободжені народи б[увшої] Росії, а головно ж український нарід знов і знов мусив приходити до переконання, що російська демократія у всіх її політичних групуваннях чи відтінках всеціло жиє ще ідеологією Росії давньої, царської, централістичної. Як довго з боку російської демократії не буде визнане право висловлювати свою волю до вільного життя через свої Установчі Збори не тільки за російським народом, але і за всіма иншими народами колишньої Росії, так довго українському громадянству з російською демократією не по дорозі.

Повертаючи до справ з'їзду членів б[увшої] російської Конституанти, треба зазначити, що той з'їзд не довів до логічного кінця своїх нарад і не дійшов до порозуміння навіть в справі утворення політичного чинника, який мав би перебрати провід і опіку бодай над тими півторамільйонами російських емігрантів, розсіяних поза межами Росії. Справа та після формального розвивання з'їзду доручена спеціяльній комісії, в якої склад ввійшли [Микола] Авксентієв, [Максим] Винавер, [Володимир] Зензинов, [Олександр] Керенський, [Олександр] Коновалов, [Микола] Макеєв, [Садретдін] Максудов, [Павло] Мілюков і [Осип] Мінор. Крім цеї комісії з'їзд членів б[увшої] російської Конституанти залишив по собі ще хіба тільки цілий ряд инших резолюцій і побажань. На з'їзді дійшли тільки до якого-такого порозуміння партії, яких спеціяльним презентом являється боротьба з большовизмом, одначе і те порозуміння обняло тільки групу правих есерів і лівих кадетів. Від з'їзду відсепарувався, між иншим, весь значний відламок ортодоксальної соціялістичної лівиці. Помірковані кадети в Берліні і Константинополі воліли зв'язатись з т[ак] зв[аними] думськими комітетами замість з паризьким з'їздом і там вони рівно ж од імени всієї Росії продовжують свою працю над утриманням в цілости військ ген[ерала] [Петра] Врангеля. Крім того група монархістів, що вибрала собі осідком Берлін і Будапешт, конспірує з реакційними кругами Німеччини та Угорщини і мріє про відбудову монархії при помочі багнетів Центральних Держав.

Ідеологія політичної групи Бориса В[ікторович] Савінкова. Цілком на боці стоїть політична група Б[ориса] В[ікторовича] Савінкова в Варшаві, група релятивно найбільш ідейна, що має найбільше шансів для підмінування большовизму. З тією групою заключили між иншим представники Уряду Української Народної Республіки восени м[инулого] р[оку] відповідну військову конвенцію для ведення спільної боротьби з большовиками. Провідники тої групи, т[ак] зв[аного]«Російського політичного комітету в Варшаві», основаного в липні м[инулого] р[оку] під проводом Б[ориса] В[ікторовича] Савінкова, своєю

дотеперішньою працею і практикою доказали, що вони дійсно бажають собі бачити ту третю Росію справді демократичною. Група та в своїй політичній орієнтації не оглядається на Берлін і не кидає громами в сторону аліянтів, а навпаки старається ввійти з останніми в тісний зв'язок. Головно ж в справі боротьби з большовизмом і відбудови демократичної Росії, після упадку останнього, – група покладає великі надії на Францію, а до певної міри і Польщу. Провідники тієї групи, – в першу чергу Борис Савінков, – являються представниками і реалізаторами тієї російської думки, що запанувала серед незначного числа справжньої російської демократії після упадку [Миколи] Юденіча, [Олександра] Колчака і [Антона] Денікіна. Вони зрозуміли як слід способи повалення большовизму, витягнувши потрібні висновки з психіки подій останніх років, з настрою мас, як також цілого нового укладу сил і відносин.

Що торкається справ неросійських національностей і держав, що повстали на території б[увшої] Росії, то так голова Російського політичного комітету в Варшаві Б[орис] В[ікторович] Савінков, як також і члени того комітету [Дмитро] Філософов (він же заступник голови, [Дмитро] Одинець, [Олександр] Дикгоф-Деренталь, [Микола] Буланов, [Володимир] Ульяницький і и[нші] неоднократно заявляли, що комітет стоїть непохитно на погляді признання права самовизначення народів та випливаючого із цього признання факту незалежности народів, що відділилися від Росії або заявили своє бажання відділитися від неї. Комітет переконаний в цьому, що визнання і закріплення нових держав, що повстали і повстають на території б[увшої] Росії відповідно принципові самовизначення, являється одним з найбільш необхідних факторів успішної боротьби з большовизмом.

Треба зазначити, що ген[ералу] [Петру] Врангелеві, який для зовнішнього вигляду все і всюди прикривав себе і свій кримський Уряд маркою широкого демократизму, якому, одначе, на основі його практичних виступів не вірила від початку до кінця демократія Европи, а головно український нарід його правовий Уряд та верховна влада з головою Директорії Головним Отаманом С[имоном] В[асильовичем] Петлюрою на чолі, все-таки удалось було, бодай і в части, втягнути того російського ідеаліста-патріота Б[ориса] В[ікторовича] Савінкова і його групу в певного рода мезаліянс. Це, одначе, треба, мабуть, приписати високій ідейній дисциплінованости Б[ориса] В[ікторовича] Савінкова, а може, надто великому довір'ю цього останнього до «демократії Врангеля». Треба при цьому завважити, що з боку ген[ерала] [Петра] Врангеля в свойому часі роблені заходи в справі порозуміння також з Урядом УНР.

Незначні спроби військового порозуміння з ген[ералом] [Петром] Врангелем. Таке порозуміння захвалювали Урядові УНР між иншим і представники Франції,

мотивуючи це тим, що програм [Петра] Врангеля є дійсно демократичний і що тільки порозуміння з [Петром] Врангелем може мати в своїх наслідках загальну і матеріяльну допомогу Україні з боку Франції. Одначе Уряд УНР, керуючись досвідом, зробленим на попередниках [Петра] Врангеля, поставився до справи порозуміння дуже обережно. В розмовах, які велись між відповідними представниками обох сторін, обмірковувались справи виключно військового характеру, а головно справи розмежування сфер військових акцій, яке мало б на цілі уникнення тих прикрих конфліктів, що мали місце свого часу в Києві при зустрічі військ Армії УНР і військових відділів ген[ерала] [Антона] Денікіна, а які вийшли тільки на користь большовикам. Щодо бажання Уряду [Петра] Врангеля в напрямкові розмов про політичне порозуміння, то Уряд УНР, базуючись на даних, які виявлялись при реалізації «демократичної» програми [Петра] Врангеля і його Уряду – занехаяв взагалі вести переговори на ці теми. Визнання [Петром] Врангелем прав українського народу на самостійність, чи «автономію», або «федерацію», чи невизнання тих прав рішучо не могло нічого змінити в процесі розвитку українського руху. Український нарід, який на протязі останніх років дав цілком конкретні підвалини свойому державному існуванню, легко обійдеться без визнання своїх прав з боку того чи иншого царського генерала. Український нарід, хоч і важким шляхом величезних жертв, все-таки доходить і в головній мірі вже дійшов до своєї мети: Українська Самостійна Суверенна Держава в формі Української Народної Республіки існує вже так само, як існує сам український нарід. Всяке порозуміння з [Петром] Врангелем могло мати виключно військовий і тимчасовий характер, тільки на час боротьби зі спільним ворогом – большовиками.

Становище Б[ориса] В[ікторовича] Савінкова до [Петра] Врангеля. Належить признати, що не без застережень станув до співпраці з генералом [Петром] Врангелем і Російський політичний комітет в Варшаві та його провідник Б[орис] В[ікторович] Савінков, чоловік цілком одмінного ідеологічного покрою, який ясно бачив і своєчасно зрозумів силу сучасних переворотів. Щоби бути об'єктивним в цій справі, треба бодай частинно згадати про ті письма, заяви, протести і и[нше] комітету, якими він реагував на поодинокі виступи «вольнодумного» генерала і його Уряду. Коли з розвитком акцій кримської армії [Петра] Врангеля все частіше виявлялось, що практично ані ген[ерал] [Петро] Врангель, ані його Уряд не думають дотримуватись проголошених їми в свій час лозунгів «широкого демократизму», коли виявилось, що [Петро] Врангель гідний наслідник своїх попередників, які стараються вливати нове вино в старі російські централістичні міхи, то Російський політичний комітет в Варшаві в своїх офіціяльних деклараціях і приватних заявах неоднократно підкреслив, що взаємовідносини державних організмів, що повстали на території колишньої Росії і тої ж Росії – можна означити не силою зброї, а

тільки свобідно і правосильно виявленою волею самих самовизначившихся народів. Російський політичний комітет з свойого боку часто перестерігав ген[ерала] [Петра] Врангеля і його уряд, що попередні спроби оружної боротьби з большовиками вже доволі показали, що головною причиною невдачі тих спроб була непослідовна і нещира політика попередників [Петра] Врангеля у відношенню до нових державних творів, що повстали на руїнах царської Росії.

Фікція українського Уряду у кримському Уряді ген[ерала] [Петра] Врангеля. Коли ж [Петро] Врангель створив з Моркотунів, Могилянських, Цитовичів і и[нших] фікцію українського Уряду і коли правовий Уряд УНР відповідною нотою запротестував перед Европою проти такого фальшування публічної опінії, то голова Російського політичного комітету Б[орис] В[ікторович] Савінков написав по тому питанню такого листа: «До генерала [Петра] Врангеля, [Михайла] Гірса, [Володимира] Горлова і [Петра] Махрова. Нота українського Уряду спричинена приїздом на Крим [Сергія] Моркотуна, [Миколи] Могилянського, [Сергія] Гербеля і [Ігора] Кістяківського, незвичайно погіршила справу. В тому приїзді, а також у приїзді [Володимира] Гурка, [Володимира] Коковцева, [Олександра] Вишнеградського і и[нших], українці добачують одступлення від принципів, висловлених в декларації [Петра] Струве від 20-го липня 1920 року в напрямку політики [Антона] Денікіна в національних справах, а також зазначення здецидованого монархічного напрямку Вашого Уряду. Наслідки української ноти можуть бути дуже шкідливі. Недовір'я українців зачинають поділяти Естонія і Латвія, в їх сліди можуть вступити також і инші народи, які відділилися від Росії. Бажаю конечним, – пише [Борис] Савінков, – цілковите виповнення всіх точок декларації [Петра] Струве...».

Що торкається справи українського питання і відношення до його [Петра] Врангеля та його Уряду, то варшавська «Свобода», орган Російського політичного комітету в Варшаві, часто дуже різко виступала проти легковажного ігнорування ген[ералом] [Петром] Врангелем справи України. Газета енергійно протестувала також проти всяких сурогатів з Моркотунів і тов[аришів] та перестерігала ген[ерала] [Петра] Врангеля, що такі поступки знищать і його самого, і його камарилью, як також всю, ним підняту, військову акцію.

І [Петро] Врангель дійсно провалився. Його упадок, одначе, ні в якому разі не передрішив остаточного тріумфу большовиків в Росії і не позбавив антибольшовицьких російських елементів ані права, ані обов'язку дальшої боротьби з червоним терором. З упадком [Петра] Врангеля не упала ідея боротьби з большовиками; впали тільки методи отримані [Петром] Врангелем в спадщині по його попередниках: [Олександра] Колчака, [Миколи] Юденіча, [Антона] Денікіна. Головним же чином провалилась остаточно тенденція, якою [Петро] Врангель старався так

неуміло маскувати себе і свій Уряд, і яка по своїй суті містилася в оперуванні ідейним і психологічним матеріялом Росії царської.

Заключення перемир'я між Польщею і Російською Совітською Республікою, з одного боку, і провал армії [Петра] Врангеля, з другого паралізували тимчасово діяльність Російського політичного комітету в Варшаві і заставили його війська (відділи [Станіслава] Булак-Балаховича і [Бориса] Пермикіна) відступити на польську територію. Політична група Б[ориса] Савінкова як політичний російський комітет розв'язана; вона, одначе, не зрезиґнувала з дальшої боротьби.

Становище Руського політичного комітету до других політичних груп російської еміграції. Згадати ще треба, як поставилась група Б[ориса] Савінкова до останніх січневих виступів російської демократії в Парижі. «Російський національний комітет, – пише [Борис] Савінков в «Свободі», – збудований на пустих словах і байдужности для корисної акції, не може рахувати на підтримку активних борців». Та ж сама «Свобода» помістила недавно заяву представників російських і инших озброєних сил та організацій північного і західного фронтів та країн. Заява дуже гостро виступає проти російської еміграції в Парижі, Лондоні і Празі та протестує проти права тих емігрантів представництва Росії. Другий пункт згаданої заяви звучить так: «Російська організована політична еміграція за кордоном своєю короткозорою та цілком кабінетною політикою у відношенню до відділившихся від Росії окраїнних національностей і держав постійно ставила і продовжує ставити нас і всіх других, що борються з большовиками не на словах, а зі зброєю в руках, у важке і часто безвихідне становище... Наше становище, – Руського політичного комітету, – кардинально ріжниться перш всього від поглядів груп Конституанти в справах національностей. Він вважає себе єдиною групою, яка без всяких застережень визнала принцип самовизначення народів; держави, які повстали на території б[увшої] Росії, вважає цілком суверенними. Судьба Сходу мусить спиратись на вільному співжиттю незалежних народів, і великороси не мають права нав'язувати їм свою волю чи обмежувати їхню свободу. Від групи Конституанти в Парижу ріжниться тим, що хоче умовлятись з визволеними народами як рівний з рівним, прямуючи до конфедерації з їми, між тим як група Конституантів в Парижу не спиняється вжити сили, щоби спонукати до цього неохочих. Російська Конституанта в Парижі, відірвана від російського народу, не може мати належного авторитету. Народні маси в Росії не відчувають, що Конституанта веде свої наради, а прецінь ті маси, та якраз сьогоднішня Росія і так само як не вірила та Росія [Антону] Денікінові та [Петру] Врангелеві, так само не вірить вона і паризькій Конституанті, яку називає Конституантою [Олександра] Керенського. Вважаю, що всі такі плани, – змагання, відірвані від російського ґрунту,– не принесуть позитивних результатів, хоча б вони і мали за собою

підтримку закордону. Як зникли без сліду [Антон] Денікін і [Петро] Врангель, так само не оставлять по собі глибших слідів і група паризької Конституанти».

Заходи групи [Бориса] Савінкова в напрямі об'єднання протибольшовицьких акцій. Як сказано вище, група [Бориса] Савінкова розв'язуючи офіціяльно як політичний комітет, не зрезиґнувала з дальшої боротьби. Зараз ведеться з її боку інтенсивна праця в напрямку створення федеративного російсько-большовицько-українського повстанчого комітету, який в контакті з відповідними кругами Польщі і під руководством Франції мав би взяти в свої руки ведення дальшої оружної боротьби з большовиками, причому з 15 тисяч останків військових відділів [Станіслава Булак-] Балаховича і [Бориса] Пермикіна мало б бути створене ядро невеличкої регулярної армії. З боку ініціятивної групи Б[ориса] Савінкова робляться заходи нав'язання зносин з відповідними чинниками Уряду УНР, політичним комітетом Білорусі, національними радами Інгерманландії і Карелії, Козацької Республіки Кубані, Республіками Фінляндії, Естонії, Латвії і Грузії та також козачою Республікою Донців, Республікою Терською і гірських народів північного Кавказу.

Всупереч міркуванням [Миколи] Юденіча, [Антона] Денікіна і [Петра] Врангеля, комітет, заініційований [Борисом] Савінковим, вважає, що жива регулярна сила нової експедиції проти большовиків не повинна мати надто великих розмірів. Росії як такої, по думці комітету, не можна завоювати; в ній можна робити тільки революцію, а не можна провадити горожанської війни. Невеличка регулярна армія, складена з виборних людей, з відповідним складом командним, де кожна одиниця знала б, в ім'я чого вона бореться, не буде падати великим тягарем на місцеве населення і, посуваючись при активній допомозі місцевих повстанців – селян – вперед, має більше шансів на успіхи, чим великі армії [Олександра] Колчака, [Антона] Денікіна, [Петра] Врангеля і и[нших]; головно фінансова допомога з боку західних держав, особливо Польщі і Франції, про що комітетом робляться теж відповідні заходи.

Такі менш-більш плани дальшої антибольшовицької акції одинокої під сучасний мент активної російської групи Б[ориса] В[ікторовича] Савінкова. Оскільки і в якому напрямкові вони найдуть відгук серед відповідних чинників заінтересованих других народів та поскільки вони можуть рахувати на співчуття і підтримку з поодиноких західних держав Европи, а вслід за тим і на позитивні успіхи, покаже найблища майбутність. Однак певне, що освободжені народи б[увшої] Росії, а між їми український нарід в головній мірі, навчені досвідом на [Антоні] Денікіну, [Петру] Врангелю і и[нших] російських «демократах», що так щедрою рукою роздавали їм всякі блага «автономій», «федерацій» чи «конфедерацій», будуть безумовно з дуже великою обережністю ставитись і до щирих, може, змагань ініціяторів нового федеративного

повстанчого комітету. Народи, що увільнились з ярма царської Росії, будуть для російської демократії остільки союзниками, оскільки будівничими нової Росії будуть без всяких застережень визнані принципові права тих народів на їх незалежне державне існування.

Союз Народів

Уряд Української Народної Республіки і зокрема наше дипльоматичне відомство звернули саму серйозну увагу в своїй діяльности на Союз Народів і сподівались признання права на самоозначення українського народа від тої високоавторитетної міжнародної інституції, яка мала перевести в життя високогуманні ідеї, проголошені Президентом [Woodrow] Wilson'ом, скерувати міждержавне життя по шляху принципів права справедливости і запобігти збройним конфліктам між державами.

Союз Народів являється міжнародною політичною інституцією і постійним міжнародним трибуналом. Хоч нема обов'язковости для держав відкликуватися в спірних справах до цього міжнародного трибуналу, то все-таки саме існування такого ареопагу не може остатись без впливу на полагодження всяких міждержавних непорозумінь і спорів. Признання компетенції цього трибуналу полишено волі самих держав. Судді, члени цього трибуналу, мають бути вибирані Радою Союзу на пропозицію Мирового Суду в Гаазі. Як політична установа, Союз Народів проявляє слабі сторони тому, що він став виконавцем волі антантських держав, які хотіли і хочуть забезпечити свої інтереси і виконання Версальського, Сен-Жерменського і и[нших] договорів. Союз Народів має 42 членів держав, з яких 27 підписали Версальський договір і стоять на становищі недоторкальности його. Союз Народів при таких умовах не може здійснити поставлених йому завдань і проявляє всі недуги політики. Але значіння Союза Народів як політично-адміністраційної установи є досить велике, і в цьому проявив Союз Народів деяку корисну діяльність головно на полі опіки робітників, транспорту, гігієни, моралі (боротьба з торгівлею опіумом, дівчатами і т[ому] п[одібне]) та розділення сирівців.

Надії народів і держав, – великих і малих, – вільних і поневолених, – могучих і слабих, які покладались на Союз Народів, – наразі не оправдались, принаймні судячи по вислідах зібрання Союзу на сесію в Женеві. Найважнішою справою, яку Союз Народів мав вирішити на сесії в Женеві, було прохання про прийом до Союзу тих держав, які до цього часу не входили до нього, між цими проханнями було і прохання Уряду Української Народної Республіки.

Справа УНР на зібранню Союза Народів в Женеві. В справі допущення Української Народної Республіки до Союза Народів наше дипльоматичне

відомство розпочало завчасу підготовчу працю, приготовляло потрібні до цього акти та документи, видавало потрібні інструкції та розпорядження нашому закордонному представництву і призначило особливого представника Української Народної Республіки та дало йому відповідні уповноваження на заступництво інтересів УНР перед Союзом Народів у кожному відношенню і всіми доступними засобами. Прохання Української Народної Республіки Уряд вислав ще 14-го квітня 1920 р[оку] через нашого заступника в Лондоні на ім'я Генерального Секретаря Союзу п[ана] [Eric'a] Drummond'a. Генеральний Секретар, отримавши наше прохання, звернувся до голови Ради Міністрів УНР листом від 25-го серпня м[инулого] р[оку], в якому просить надіслати всі відомости щодо становища України, особливо автентичні копії актів, якими Україна проголосила свою державну незалежність, а також документи, потверджуючі ці факти, і автентичні копії декларацій, якими инші Уряди визнали суверенність Української Держави. Потрібні документи і акти Міністерство закордонних справ виготовило і вислало п[анові] Секретареві Союзу Народів, як також подало найточнійші відомости з історії української визвольної боротьби через представництво в Лондоні. Генеральний Секретар Союзу Народів зробив на основі наших нот, пояснень і інформацій дуже прихильний для нас доклад в окремій книжці, в якій помістив всі передані нами документи про незалежність УНР та вказав на заходи Уряду в справі прийняття України до Союзу Народів.

Справи про прийняття держав до Союзу Народів розбирались в окремих комісіях і підкомісіях. Наше прохання розбиралось в V-ій комісії Союза Народів під головуванням представника Чилі. Ця комісія розділила свою працю між 3 підкомісії, які мали зайнятись підготовчою працею в справі прийому нових держав. Українська справа попала в підкомісію «С» під головуванням норвезького делегата д[окто]ра [Fridtjof'a] Nansen'a. Комісія сформувалась 21-го грудня м[инулого] р[оку] і її склад для нас не міг бути гіршим: був там іспанець, китаєць, грек, австралієць, румун – люде, що дуже мало знали про Україну. Наші представники, щоби приготовити відповідний ґрунт для прихильного полагодження нашого питання, розвинули найбільшу енергійну діяльність як в Женеві, так і других політичних центрах. Згідно інструкціям і наказам Міністерства закордонних справ вислали масу нот і інформації до ріжних урядів і нав'язали посередньо чи безпосередньо контакт зо всіма членами асамблеї, звернувши головну увагу на тих великих державних мужів, що мали великий вплив в асамблеї і рішаючий голос при вирішуванню української справи. Делегація наша відбула ряд важних конференцій з представниками: Англії ([Robert] Cecil), Франції ([Leon] Bourgeois), Італії ([Carlo] Schanzer), Чехії ([Edvard] Beneš), Польщі ([Szymon] Askenazy), Румунії (Thoma Ionescu), Швеції ([Karl] Branting), Чилі ([Antonio] Huneeus), Норвегії, Іспанії, Індії, Сербії й Персії.

Майже всі члени Союза Народів віднеслися до української справи симпатично, так що можна було сподіватися прихильного, позитивного полагодження нашої справи в Женеві. Але на фронті наслідком заключення перемир'я між Польщею і Росією в Ризі наступила мілітарна невдача армії УНР, і всі ті симпатії нараз охолонули. Стало ясним, що наша справа у підкомісії «С» V-ої комісії не випаде на нашу користь. 25.XI була поставлена справа України в цій підкомісії на дневному порядкові. Наших делегатів запрошено туди дати потрібні пояснення. Комісія поставилася до нашої справи серйозно і не вороже. Питання ставлено доцільно і добре, також дано делегатам досить часу до з'ясування і уґрунтування своїх висновків. Голова підкомісії [Fridtjof] Nansen інтересувався головно питанням про тривалість Української Держави і її Уряду, говорив про існування на Україні двох Урядів і запитував про це, які держави визнали Україну «де-юре» або «де-факто», та чи була на Україні Конституанта і чи Головний Отаман був обраний в українські Установчі Збори. На ці всі питання давали наші відпоручники потрібні – дуже влучні – пояснення.

Помимо знаменитої оборони справи нашими делегатами, рішення підкомісії випало негативне, а що підкомісія до цього результату прийшла була вже 23-го листопаду, вже два дні перед тим, то і виводи делегатів могли тільки викликати деякі симпатії, роз'яснити деякі питання, але не могли змінити вже передрішеної відмови. Таке саме рішення запало також в загальній п'ятій комісії, де наша справа була в дневнім порядку 1 і 6 грудня. Головною причиною відмови був § 10 статута Союза Народів, який говорить про необхідність оборони своїх членів, навіть оружною силою. Другою причиною нашої «невдачі» в Женеві – це наша мілітарна невдача на фронті; зрозуміла річ, що всі дивляться на події на фронті і всі бояться ангажуватися в «непевну справу». Однак негативне рішення прийому України до Союзу зараз не виключає, що Україна у майбутньому все-таки буде прийнята до Союзу Народів. Це закомуніковано офіціяльно підкомісією у офіціяльному журналі. Подібної долі, як Україна, зазнали в Женеві і инші окраїнні держави б[увшої] Російської імперії. Це улекшує нашу справу остільки, що ми не самі на боці.

<u>Українська справа на загальному зібранню С[оюзу] Н[ародів]</u>. Українська справа прийшла на дневний порядок загального зібрання 17-го грудня і, розуміється, не могла бути вирішена инакше, як в підкомісії і V-ій комісії Союза Народів. Помимо всіх старань нашого представника п[ана] [Олександра] Шульгина, які він робив в межичасі, після негативного вирішення справи в підкомісії і комісії, ухвала асамблеї запала рівно ж негативно. Хоч українське питання не являється тією ухвалою остаточно порішеним, то всеж таки ухвала ця для нас болюча, тим більш, що наша справа появлялась уперше на світовій трибуні.

Генеральний Секретар V-ої комісії повідомив нашого делегата відношенням од 8-го грудня, що негативне рішення асамблеї не може мати иншого результату, як повернення справи в її попередній стан, себто ми маємо право відновити наші заходи і внести заяву про бажання приступити до Союза Народів перед слідуючою асамблеєю вдруге. Одначе п[ан] [Олександр] Шульгин старався всіма доступними засобами і можливими способами поладнати нашу справу в Женеві до 17-го грудня, для остаточного вирішування справи теперішньою асамблеєю як найбільш популярною. 8-го грудня п[ан] [Олександр] Шульгин був у голови І-ої підкомісії V-ої комісії делегата Бразилії п[ана] [Rodriguo] Octavio, бо ця підкомісія мала переглянути ще раз справи всіх держав що відділилися від Росії. П[ан] [Rodriguo] Octavio вислухав нашого делегата вважливо і при кінці розмови запевнив його, що відкинення нашої справи немає принципового характеру і що це мусило наступити дякуючи нашим сучасним обставинам. В цьому змісті була вистилізована також і резолюція V-ої комісії до Асамблеї в справі прийняття України.

Деякі помилки і неточности у резолюції спонукали п[ана] [Олександра] Шульгина написати ноту на ім'я голови асамблеї як відповідь на всі закиди V-ої комісії. Ноту, датовану днем 11-го грудня, передав наш делегат голові асамблеї 12-го грудня. Нота опрокидає ошибки резолюції, а провідною думкою її було представити асамблеї, яку Уряд Української Народної Республіки має ціль в боротьбі з большовиками, і доказати, що Союз Народів, не приймаючи в свої члени України, відступає від своїх власних принципів, що неприйняття України до Союзу є якраз на руку большовикам і означає рівночасно їх фактичну політичну перемогу. Генеральний Секретаріят розіслав ту ноту п[ана] [Олександра] Шульгина всім делегатам асамблеї. Своїм річевим змістом і достойним тоном нота зробила на членів асамблеї добре враження.

У самій асамблеї почалося обміркування «admission» 15-го грудня вечором. По останній вступній дебаті голова асамблеї розділив держави, що подали заяви про бажання вступити до Союза, на 3 групи. Першу групу творили 5 держав, які мали бути прийнятими. Тому він запропонував прохання тих держав обміркувати в першу чергу. До другої групи належали держави, яких комісія пропонувала не приймати до Союза, а допустити тільки до технічних комісій. Третю групу складали ті держави, відносно яких комісія висловилася за неприйняття до Союзу. До цієї групи належали Албанія, Азербайджан, Ліхтенштейн і Україна. Помимо того, що найбільші симпатії зі всіх «admission» мала Грузія, бо за нею промовляли п[ан] [Robert] Cecil і п[ан] [Fridtjof] Nansen, то вона зібрала тільки всього 6 голосів за прийняттям. В користь Естонії, Латвії і Литви промовляли деякі делегати, але і їхні, хоч прихильні, промови звичайно кінчалися тим, що зі згляду на сучасні обставини вони будуть голосувати проти їхнього прийняття.

Розуміється, що нашого делегата при Союзі Народів цікавило в даний мент найбільше, чи і хто скаже щось прихильного за Україну, тим більше, що заміткою стала зміна відношення, головно делегатів европейських держав до нашої справи після мілітарної невдачі нашої армії на фронті. Всіх европейських делегатів перейняв якийсь страх перед Совітською Росією. Навіть поляки, наші союзники, прямо говорили, що ніхто не відважиться зараз вступитися за нас. Все ж таки п[ан] [Олександр] Шульгин звернувся до п[ана] [Karl'a] Branting'a і делегата Персії п[ана] Zoka ed Dowleh з проханням, піддержати нашу справу в асамблеї. П[ан] [Karl] Branting, мимо висказаної симпатії до нас при своїй стрічі з нашим делегатом, не з'явився в Асамблеї під час вирішування нашої справи. За те Zoka ed Dowleh дійсно в двох промовах, присвячених allogènes'ам, з великою симпатією і захватом говорив за Україну. Висловлюючи свій жаль, що зараз Україна опинилася в такому тяжкому становищі, він таки сподівається, що в скорому часі Україна скине своє ярмо. В другій промові він з жалем зазначив, що зі згляду на сучасні обставини, серед яких опинилася Україна, він примушений утриматися від голосування, одначе він вірить, що ці обставини зміняться і дадуть йому можливість в слідуючій сесії голосувати за прийняття України до Союзу Народів. За цю оборону української справи наш делегат подякував бесідникові усно і листовно як від себе, так і від Уряду і від українського народу. Дуже добру, блискучу з ораторського боку, промову сказав також делегат Польщі п[ан] [Ignacy] Paderewski з приводу всіх allogènes'ів, згадуючи симпатично і про Україну, якому опісля п[ан] [Олександр] Шульгин переслав листа з подякою.

Дня 17-го грудня 1920 прийшла черга в асамблеї на Азербайджан і Україну. Спеціяльних дебат не було. Голова асамблеї, [Paul] Hymans, прочитав рішення V-ої комісії і перейшов до голосування. Проти прийняття Азербайджана висловилося 29, проти України – 23, другі делегації були або випадково не присутні, або навмисне утрималися від голосування. До цих останніх належали делегати Персії, Польщі, Португалії, Італії і декілька неевропейських делегацій. Характерно, що Україна і Азербайджан опинилися в цілком однакових умовах у відношенні до їх Асамблеї, що пояснюється війною на їх державних територіях і окупацією з боку большовиків.

Держави Антанти

Значіння Росії в міжнародній політиці. Обговоривши події, що сталися на території б[увшої] царської імперії, і наші відносини до сусідніх народів і держав, в тім числі і до білої та червоної Росії, слід звернути увагу на становище української справи в державах Антанти, яка зараз по побіді, віднесеній в останній війні, відограє у всіх справах рішучу ролю. Побіда антантських держав означала свободу народам і право на

самовизначення, проголошене устами [Woodrow] Wilson'a, і тому всі освобіджені народи, між ними і український, покладали надії, що їх слушні змагання знайдуть підтримку в державах Антанти, признання їх державности і допомогу в борьбі з найбільшим ворогом культури – большовизмом. Сподівання ті не оправдалися, український нарід помимо всіх прикладених зусиль не дістав ніякої підтримки, ні «моральної» в формі визнання його державности, ні «матеріяльної» в боротьбі з большовиками, яку 4-й рік провадить з великими втратами, захищаючи своїми грудьми і Західну Европу перед большовизмом, який «katexochen» є руйнуючим елементом. Українська справа натрапляла в державах Антанти на величезні перешкоди тому, що вона являється, по думці антантської політики, складовою частиною незвичайно важкого до розв'язання російського питання. Скільки разів не підходили державні чинники антантських держав до українського питання, завжди трактували його в зв'язку з тим чи иншим вирішенням проблеми Росії. Відомо, що колишня царська імперія була одним з найважніших чинників міжнародної політики і світової рівноваги і відогравала в економічному життю першорядну ролю з огляду на свої багацтва.

Розбіжність поглядів антантських держав на російські справи. З одної сторони, існування її як могутньої держави лежало в сфері життьових інтересів деяких держав при довоєнній політичній констеляції, з другої сторони, могучість Росії, її експансивність, її конкуренція на всіх полях ставали на перешкоді деяким державам, і тому зараз, коли ця небезпечна конкурентка впала, вони не мають великої охоти відбудувати її. Власне така розбіжність поглядів на значіння Росії замічається весь час в політиці антантських держав, а досить яскраво виступає вона зараз, коли держави Антанти приступають до ліквідації всіх справ, викликаних великою війною, а до тих справ належить і російське питання, і питання большовизму, від вирішення яких залежатиме в великій мірі мир і спокій в Европі та підняття її з економічної руїни, спричиненої світовою війною. Залежно від цього, наскільки сильна могуча Росія лежить чи не лежить в інтересах поодиноких держав Антанти, постільки в окремих державах зустрічається українське питання з прихильностю чи ворожостю. Відповідно до цього держави Антанти поділяються на дві групи: Англія, Італія, Японія, інтереси яких не вимагають відбудови Росії в довоєнних границях, і друга група: Америка і Франція, яких політичні і економічні вимоги вказують на конечність реставрації Росії.

Англія

Значіння Англії в міжнародній політиці. Наймогутнійшою світовою державою, якої значіння і рішаючий вплив по світовій війні проявився в кожних справах являється Англія. До війни вона була царицею моря, після війни вона

старається обняти гегемонію і на европейському континенті. Суперництво о гегемонію з Францією на континенті насуває її на шляхи, суперечні політичним інтересам Франції. Франція зв'язана своїм географічним положенням, має певні і докладно означені лінії своєї політики, Англія вважає европейський континент за поле вільної політичної гри, в якій може політикою союзів і конфліктів поступати після потреб моменту – так або инакше. І саме ця розбіжність в політиці зазначилась не тілько в політиці відносно Німеччини, але відносно і справ Росії. Англія в останній війні осягнула всі цілі своєї політики – в першій мірі колоніяльної, вона знищила німецький флот і забрала значну частину німецьких колоній. Німеччина не може, отже, явитися конкурентом для Англії.

Становище Англії в російському питанні. Рівно ж втратила дуже грізного і небезпечного конкурента, особливо на азійському терені, в Росії. При такому становищі – Англія не дозволяє на відновлення Росії, того колосу, який знов загрожував би на майбутнє її інтересам на Сході і станув би до суперництва в політиці і торгівлі. Тому-то Англія станула недавно на принципі розчленування Росії і визнала та оказала значну допомогу в державному будівництві освобødженим народам б[увшої] Росії.

Протекторат над окраїнними державами. Вона перша з усіх антантських держав, що станула на цей ясний і правдивий шлях, стаючи протекторкою окраїнних народів. Вона стала рівно ж і господаркою в цих краях, присвоюючи собі монополь на виключну експлуатацію природних багацтв, віддаючи лишки своїх товарів і виробів високорозвиненої індустрії. В тому випадкові англійська політика пішла шляхами, начерченими віковими традиціями, які наказують використати з усією безоглядністю кожну політичну кон'юнктуру для власної потреби. Політика Англії все під сильним впливом торговельних і промислових кол, які стараються здійснювати свої цілі. Велика Британія, створивши своїх протеже на Балтійському морю, зачинила таким чином це вікно в Европу, яке відкрив для Росії Петро Великий, а обнявши протекторат над Кавказькими державами, особливо Грузією, яку називають нелегальною дитиною Англії, вона твердо станула і на Чорному морю і обняла на ньому панування.

Відношення до Англії большовицької Росії. Ті групи російського громадянства і політичні організації, що змагають до реставрації старої Росії, не тішились великими симпатіями англійського громадянства ані не мали великої підтримки з боку офіціяльних англійських кол. Офіціяльна група англійських політиків, яка стояла за відбудовою старої Росії з давнім ладом, була незначною і не стрічала підтримки з боку англійського громадянства, англійський Уряд, переконавшись на делікатних спробах знищити большовизм і відродити Росію та вирішити російське питання старими методами при помочі організованих російських військових сил, як армії [Миколи] Юденіча, [Олександра] Колчака,

[Антона] Денікіна, [Петра] Врангеля, змінив зовсім свою політику в російському питанню і свої методи в боротьбі з большовиками. Крім [Антона] Денікіна, Англія завжди дуже осторожно ставилася до тих всіх антибольшовицьких російських сил. І домагання [Антона] Денікіна підтримувала вона тільки тому, щоби якнайбільше ослабити Росію. Далекозора політика Англії передбачала, що генерал [Антон] Денікін ніколи не осягне своїх цілей, бо проти нього виступили не тільки большовики, як проти контрреволюціонера, але і всі освободжені народи, як українці, донці, кубанці, кавказські народи, які знали, що побіда [Антона] Денікіна явилась би кінцем їхньої національної і політичної свободи. Продовження затяжної горожанської війни на теренах б[увшої] Росії, анархії хаосу лежало почасти в інтересах англійської політики, бо ослаблювало експансивність російського народу на просторі Азії. Треба, однак, зазначити, що англійська політика робила натиск на [Антона] Денікіна в напрямі зміни його відношення до освободжених народів і до державного устрою тої Росії, яку мав [Антон] Денікін при сприятливих умовах створити. Англійські круги бажали бачити федеративну Росію, бо в державі з таким політичним устроєм завжди появляється боротьба між центром і окраїнами, що значно ослаблює агресивність і імперіялізм тої держави.

Відношення Англії до большовиків. Як можна було передбачити, всі спроби царських генералів покінчилися фіяском, і Англія мусила шукати нових метод так в обороті з большовиками як взагалі в розв'язанню східного питання. Большовики, віднісши побіду над всякими контрреволюційними заговорами і здобувши великі військові засоби на розбитих арміях, скріпили своє становище внутрі Росії і сталися дуже небезпечним і грізним ворогом Англії. Вони вимірювали Англії найтяжчий удар в саме серце, яким являється Індія. Большовики, припинивши війну майже на всіх фронтах, звернули увагу на Англію і Францію, які вони вважають найбільшими ворогами. Тому старалися завдати цим двом державам в першу чергу рішучий удар. До цього вони мали дійти, по заявам [Володимира] Леніна і других большовицьких провідників, через зревольтовання народів в Азії та Африці, де большовизм легко прищеплюється із-за низького рівня культури. Середником знищення Англії мала бути пропаганда комунізму на Кавказі, Малій Азії, Месопотамії, Персії і особливо в Індіях, які творять підставу грандіозности і могучости Великобритійської імперії. В цьому напрямку працювала большовицька політика дуже енергічно і з безсумнівним успіхом. Її пропаганда викликала досить великий большовицький рух, який прийняв не тільки соціяльний характер, але і національно-релігійний. Центром большовицької пропаганди на Сході являється Баку, де большовики заложили окремий університет пропаганди і зцентралізували всю діяльність комітетів, розкиданих по широких просторах Азії. В Баку відбувся

також з'їзд поневолених азіятських народів, який зустрів провідника національно-мусульманського совіту [Ismail] Enver'a Paşa дуже сердечно і вітав його як героя, що має вивести поневолені Англією і Францією народи до свободи. [Ismail] Enver Paşa заключив порозуміння і союз з большовиками та, отримавши підтримку з боку турецького народа, відніс ряд побід над окупаційним військом, як грецькі, так і англійські, опинилися в тяжкому положенню і приготовані очистити зайняті території. Союзні держави, щоби рятувати свій престиж серед азійських племен, приневолені були погодитися на ревізію Севрського договору, в напрямі великих полегш[ень] для турецького народу. Це перший крок зі сторони союзних і заприязнених держав, яким вони змінили свої постанови продиктовані поконаним народам. Заколотом в колоніях англійських і французьких большовики хочуть поставити ці дві держави в таке тяжке положення, щоби не могли інтервенювати з достаточною енергією в випадку їх походу на захід з метою знищити буржуазний політичний і економічний устрій Европи. Большовицька пропаганда віднесла досить значні успіхи в Індіях і виявилася в формі народних повстань проти англійської влади.

Причини навязання торговельних переговорів з большовиками. Під вражінням успіху пропаганди на Сході і побід червоних армій над противниками на европейському фронті Англія, а слідом за нею і деякі другі держави почали торговельні переговори з Совітською Росією. Англія надіялася, що шляхом нав'язання торговельних зносин вона улагіднить большовизм в Росії і припинить грізну для неї пропаганду на Сході. Це основний, але не одинокий мотив нав'язання переговорів з Совітською Росією. Другою причиною того до смілого зі сторони Англії кроку був натиск на англійський Уряд з боку робітничих мас, які домагалися припинення економічної блокади і нав'язання економічних зносин з Совітською Росією. Англійські робітничі маси зайняли негативне становище відносно Третього інтернаціоналу і не бажають піти під диктатуру Москви. Вони відкидають большовизм для Англії, різко критикують большовицький режим, вбачають навіть близький його упадок, коли піде прийнятими досі шляхами, але, з другої сторони, вони бояться упадку революції і приходу реакції в Росії. Деякі індустріяльні круги домагалися рівнож нав'язання торгівлі з Росією, бажаючи збути великі запаси промислових виробів за ціну російського золота чи сирівців, потрібних їм для дальшого розвитку індустрії. Промислові кола Англії недвозначно виявляли побоювання, що, коли Англія не нав'яже першою торговельних зносин з Росією, то це зробить Німеччина.

Совітська Росія під тягарем повної руїни економічно-господарського життя радо пішла на переговори з Англією і проявила в них великі уступки. Большовики

признали всі російські публічні і приватні довги, поробили великі концесії, запродали англійським капіталістам великі природні російські та українські багацтва. Большовики сподівалися, що за ціну тих уступок і розрахунок золотом і награбованими бриліянтами отримають потрібні їм товари і засоби для провадження дальшої війни в ціли осягнення тої мети, яку вони прийняли на себе. Вони хотіли піднестись з економічної руїни і поліпшити таким чином внутрішнє своє становище, як також позискати надламане вже довір'я російського пролетаріяту до диктатури [Володимира] Леніна і [Лева] Троцького. Провідники комунізму рахували, що тими фактами переконають робітничі маси цілого світу про доцільність, сталість і високість комуністичного устрою і про потребу заведення якнайскорійше такого ладу в їхніх країнах.

Затяжність торговельних переговорів. Торговельні переговори большовиків з Англією прийняли дуже затяжний характер і викликали масу нот з обох сторін, обвинувачуючих себе взаїмно в проволіканню, але найважніщою причиною проволікання тих переговорів було жадання англійського уряду припинити большовицьку пропаганду проти Великобританської імперії. По довгих пертрактаціях сформуловано остаточно текст торговельного договору, який формулює англійські умовини відносно большовицької пропаганди таким чином, що обі сторони будуть стримуватися від всяких ворожих акцій та не виступати одна проти другої. Кожна сторона буде стримуватися також від всякої пропаганди поза своїми кордонами проти державних установ другої сторони. Зокрема, совітський Уряд відмовляється вести всяку пропаганду і акцію в Об'єднаному Королівстві та який-небудь країні Британської імперії проти англійських установ. Совітський Уряд зобов'язується стримуватися від всякої посередньої і безпосередньої акції шляхом пропаганди чи яким-небудь другим, підтримувати який-небудь азійський нарід проти інтересів Британської імперії чи на Кавказі, Персії, Малій Азії, Афганістані чи Індії. Радянський Уряд зобов'язується заборонити російським громадянам вести індивідуально пропаганду в тому напрямку.

Усталений текст договору повіз представник сов[тської] Росії [Леонід] Красін до Москви на затвердження совітів, але до цього часу совіти зволікають з подібною постановою. З останніх нот, якими обмінялися совітський і англійський уряди, видно, що затримка лежить якраз в пункті, в якому совіти зобов'язуються не вести ворожої пропаганди. Англійський Уряд домагається від Уряду совітів, щоби якнайскорійше вирішив прийняття тексту торговельного лондонського договору і припинив большовицьку пропаганду в Азії, яку ведуть офіціяльні і неофіціяльні установи совітів. Англії залежить на тому, щоби 3-ій Інтернаціонал припинив також свою діяльність на території, як зазначено в тексті договору, але совітський Уряд на це не погоджується, заявляючи Англії, що ця організація не є установою,

залежною від Совітської Республіки. Розуміється, що це звичайний викрут большовицької дипльоматії, бо кожному відомо, що 3-ій Інтернаціонал єсть в Росії синонімом совітів, теж найвищої законодавчої влади. В кожному разі треба зазначити, що текст торговельного договору прийнятий обома урядами – російським і англійським; ходить лише о гарантію в справі большовицької пропаганди в азійських краях.

Наслідки нав'язання торговельних зносин з Англією для УНР. Наслідки нав'язання торговельних переговорів Совіт[ської] Росії з Англією, а вслід за тим і торговельних зносин, являються для українського народу дуже тяжкими. Привіз краму із закордону до Росії скріпляє значно большовицький режим, бо все те зуживають вони на поліпшення становища червоної армії, з якою бореться український нарід. Між крамом большовики отримують силу залізничного і воєнного матеріялу. Нав'язання торговельних зносин з Англією означає для Совітської Росії фактичне її визнання. Англійсько-большовицькі умови своїм змістом торговельні, а характером політичні, бо для виконання їх треба взаємно обмінятись політично-економічними представниками в характері консулів. Вони відкривають большовикам прямий шлях до Европи і значно скріпляють їх міжнародне становище, що також не лежить в інтересах українського народу. Большовики поробили також англійським капіталістам великі уступки і концесії території України і обіцяли вивозити цукрові і хлібні продукти української землі. Тому Уряд УНР через дипльоматичне відомство і шляхом пропаганди ознайомлював англійський нарід і Уряд про недоцільність і безвартність торговельних переговорів з большовиками. Відповідно інструкціям Міністерства закордонних справ наші дипльоматичні представництва внесли цілий ряд нот і протестів проти нав'язання торговельних зносин з большовиками.

Дипльоматичне відомство старалось переконати великі і впливові держави, що всі їхні спроби нав'язати економічні зносини з большовиками, яких режим ненависний російському, а ще більш українському населенню в ціли отримання хліба і сирівців, скінчиться абсолютною невдачею, так як скінчились їхні спроби реставрації єдиної неділимої Росії. Україна силою свойого положення внутрішніх економічних обставин і великих природних багацтв завжди була дуже важним поставщиком Західньої Европи. Доки, одначе, не будуть унормовані на Україні відносини так, як цього бажає український нарід, який є власником тих багатих економічних джерел, а нарід неоднократно виявляв свою волю до самостійного державного життя, так довго всяка надія на отримання від його тих багатцв єсть не здійснима. Український нарід дасть і хліб, і цукор, і сирівці взамін за потрібні йому товари західної індустрії, але тільки тоді, коли не буде терпіти під чоботом червоноармійця і большовицького комісара – експлуататора. Досвід показав, що український нарід вірить тільки Урядові УНР і уважає його своїм правним

представником назовні і тільки за посередництвом державного і правового апарату віддасть охоче свої величезні запаси хлібних продуктів, які так дуже потрібні Західній Европі. Акція, розвинена дипльоматичним відомством проти нав'язання торговельних зносин з большовиками, велась досить успішно і викликала деякі наслідки. Навіть серед англійських кол замічається недовір'я в цій справі до большовиків. Зараз давнійші великі противники торговельної умови з большовиками бажають перевести її якнайскорше, бо вони впевнились, що з тієї умови нічого реального не вийде; прихильникиж умови зараз не дуже настоюють на її здійсненню.

Большовики хотіли тільки скріпити своє економічне положення імпортом всякого краму з закордону, щоби відтак повести активний виступ для здійснення світової революції. Сила большовизму лежить в його активности і агресивности, яку большовики проявляють як у формі оружних акцій, так і пропаганди. Помимо ведення торговельних переговорів з Англією та иншими державами вони спритно та енергійно ведуть завзяту пропаганду, не соромлячись в своїх способах злочинної агітації, безглуздої брехні, крутійства і насильств. Помимо мирових договорів вони нападають на окраїнні народи, нищать їх національну і політичну самостійність і примушують признавати радянський устрій та федеруватись з Росією. Останній напад большовиків на демократичну Грузію, з якою вони недавно заключили мир, повинен бути пересторогою так для инших окраїнних держав, як також для держав Антанти. Ті останні особливо мусять зрозуміти всі свої дотеперішні помилки в своїх змаганнях побороти большовизм; вони мусять найти инші способи знищити його, якщо хочуть затримати так дорого куплену в останній світовій війні перемогу і як хочуть забезпечити своє існування перед грізною небезпекою.

Держави Антанти, особливож Англія, в інтересах яких лежить осягнення миру на Сході, повинні остаточно найти спосіб повалення або бодай знейтралізування большовизму в самій Московщині, де він запустив найбільш глибоко коріння. Найлегше завдати рішучий удар большовизмові безперечно на території України, якої населення досі вже доволі ясно виявило свої антибольшовицькі змагання та свою волю жити мирно у своїй власній демократичній державі.

Відношення до України. В українських справах Англія майже цілком не розбиралася і не цікавилася ними ще до початку 1919 року. Завдяки праці нашої Місії в Лондоні, а також піднесенню нашого питання в Західній Европі тепер наша справа в Англії стоїть инакше. Але все ж треба признати й підкреслити тут, бо цим в великій мірі пояснюються відношення до нас Англії, велику незорієнтованість у всьому тому, що сталося взагалі на Сході Европи, а зокрема на Україні. Англійці слабо знають нашу історію, хід нашого визвольного руху, наші економічні ресурси, і легковажать ту величезну потенціональну політичну і культурну енергію України, яка, як би в близькій будуччині не вирішилась наша справа, все ж піднесе нас на

значну висоту і зробить нас одним з найважніших чинників політичного життя Східної Европи. Ті непереможні об'єктивні фактори економічного і політичного життя, які висунули нас на політичну арену, зістаються для англійців мало помітними і не беруться ними на увагу у всьому їх комплексі. Навіть в питаннях політики біжучого дня, в справі повалення большовизму Англія все ж не може переконатися в тому, що без України всі заходи в цій справі будуть даремні. До всього цього треба додати, що англійці по своїй консервативній натурі і психології не люблять докладно зупинятися над справами, що не в'яжуться тісно з їх безпосередніми інтересами або не підпадають під вироблені вже готові погляди.

Все вищезазначене рядом з несприяючими нам впливами ріжних чинників світової політики і пояснює ту невиразну, мінливу політику Англії щодо України. Відношення Англії до неї під впливом ріжних факторів постійно хиталося, переходячи від симпатій до ворожости (акредитування до українського Уряду свого військового представника п[ана] [Picton'а] Bagge в 1917 році і відношення під час українсько-польської офензиви проти большовиків). Але все ж поскільки наші стремління до самостійного державного життя вкладуються в загальну концепцію світової політики Англії, її відношення до нас не є вороже, скоріше прихильне. Теж, що ми не находимо реальної підтримки в Англії, можна пояснити цілим рядом причин: це перше всього зв'язаність Англії союзом з Францією, бажання нав'язати торговельні зносини з большовиками і вже згадана вище слаба зорієнтованість в політичній ситуації, яка утворилася взагалі на півдні б[увшої] Росії і на Україні зокрема. На з'їзді Союзу Народів англійці ставилися до нас дуже прихильно, але ця прихильність була в значній мірі викликана їхньою ворожостю до імперіялістичних тенденцій Польщі.

Італія

Міжнародне становище Італії. Італія, яка виступала в світовій війні разом з Англією та Францією, разом з ними ділить і наслідки перемоги. В своїй зовнішній політиці вона йде по лінії замирення Европи і самовизначення народів. Виходячи з цих засад вона договором з Югославією в Рапалло вирішила врешті т[ак] зв[ане] адріатичне питання. Стремить також до підтримання добросусідських відносин з Грецією, так, в відомому випадкові повернення на престол в Греції Короля Constantin'а вона зайняла осібну від Англії, особливо Франції, позицію і визнала цей факт, вживаючи заходів, щоб нахилити до того і Англію. В справах Німеччини Італія находить необхідним зробити все, щоб Німеччина могла відродитися. Про це свідчить також і те, що Італія все ближче сходиться з Англією, почасти шукає шляхів до зближення з Німеччиною і все більш відходить від Франції. Згідно з останньою концепцією т[ак] зв[аної] Малої Антанти до неї буде входити і Італія (Чехословаччина – Югославія – Італія).

Становище Італії у російському питанню. Зразу по закінченню війни відношення Італії до справ б[увшої] Росії не було виразним і певним. До спроб військових антибольшовицьких груп Італія відносилась досить індиферентно, хоч офіціяльно, поскільки Італія була зв'язана з Францією і Англією і приймала участь в окупації Царгороду, представники Італії в Царгороді вели загальну лінію допомоги [Антону] Денікіну, але грали у всьому тому другорядну ролю. Правда, посилалися до [Антона] Денікіна російські полонені також із Італії, але це робилося по вимозі англійців. Скептично тут дивилися і на справу [Петра] Врангеля, і італійська преса ще до його упадку один час отверто почала висловлюватися за розділ Росії.

Тепер Італія в східноевропейському питанню займає позицію невтручання у внутрішні справи окремих країв, а також і Росії, а з другого боку, виявляє досить недвозначне бажання бачити Росію поділеною по етнографічним кордонам. Це пояснюється небезпекою російських впливів на Балканах, де Італія хотіла б грати переважну роль. Італія одна з великих держав висловилася на з'їзді Союзу Народів в Женеві за прийняття в Союз Балтійських та Кавказьких держав.

Відношення Італії до большовиків. Щодо Совітської Росії, то Італія з приходом до влади Уряду [Giovanni] Giolitti (червень [19]20 р[оку]), згідно з побажанням Парляменту і всіх політичних партій, твердо стала на точці необхідности визнання «де-факто» совітського Уряду Росії. До цього спричинилися: вплив Соціялістичної партії, бажання широких робітничих мас, тяжке економічне становище держави, яка бажала через нав'язання торговельних зносин з большовиками дістати хліба і сирівців. В вересні 1920 року уряд Італії дав згоду на приїзд до Риму офіціяльного представника совітського Уряду, обіцяючи йому всі дипльоматичні прерогативи, а також обіцяючи вислати до Москви свого представника, правда, сей обмін представниками не відбувся. Разом з тим італійський Уряд почав обговорювати з італійськими кооператорами справу організації торговельних зносин Італії з Росією (через українські порти). Пізніше Уряд Італії вживав деяких заходів до того, щоб скласти з большовиками торговий договір. На лондонській нараді в місяці грудні м[инулого] р[оку] Італія йшла разом з Англією у всіх питаннях, зв'язаних з нав'язанням комерційних зносин з Росією, граф [Carlo] Sforza бачився з [Леонідом] Красіним; і італійській Уряд дав згоду, щоби представник московського Центросоюзу в Італії виконував там обов'язки офіціяльного представника Росії. Таким робом, нема жодних сумнівів, що Італія при першій змозі зав'яже з большовиками торговельні зносини і визнає їх уряд.

Відношення до України. До України Уряд Італії завше відноситься з співчуттям, ніколи не виступаючи, однак, офіціяльно в українській справі. Не можна замовчати, що завдяки деяким несприятливим обставинам і негативним

фактам, що лежали в сфері нашого внутрішнього життя, наша справа не стоїть в Італії так, як могла би стояти. Але можна сказати, що якби українська справа набрала для Італії актуальности, то вона віднеслася б до нас не инакше, як і до других держав, що повстали на території б[увшої] Росії. З політичних партій до нас відноситься дуже прихильно «Народна партія», друга по своїй численности партія Італії. Ця партія завше виступала на нашу користь. Соціялістичні партії, за виїмком партії соціялістів-реформістів, що дуже симпатизує нашій справі, всі дивляться на нас очами большовиків. Успіхи наші військові в кінці жовтня і початку листопаду м[инулого] р[оку] викликали велике заінтересування до нашої справи в політичних, комерційних і навіть урядових колах Італії. Почала вже виникати можливість і до того, щоб почати спробувати поставити наші взаємовідносини з Італією на конкретний ґрунт, але наші давніші невдачі, які в очах Італії через большовицькі і варшавські повідомлення набрали характеру катастрофи, змінили зацікавлення до нас деякою індиферентностю.

Ватикан

Наша дипльоматична Місія до Ватикану на чолі з гр[афом] М[ихайлом] Тишкевичем була зустрінута Ватиканом дуже прихильно і користувалася великою увагою. Листом від 16.VII.[19]19 р[оку] кардинал [Pietro] Gasparri повідомив пана голову Директорії про приїзд Місії і заявив про визнання УНР з боку Св[ятого] Престолу. На прийомах у Папи наші представники завше інформували його про становище нашого народу, подавали йому меморандуми в відповідних справах і т[ак] д[алі].

Інтерес до української справи і найдоброзичливійше відношення до України і до нашого представництва ніколи не мінялися при Св[ятому] Престолі. Там завше підкреслювалось, що Св[ятий] Престол добачає для себе користь від зміцнення Української Держави. Варт одмітити іменування папського візитатора для України (о[тця] [Giovanni] Genocchi), а також допомогу з боку Св[ятого] Престолу населенню України видачею на цю ціль нашій Місії 100 т[исяч] лір. За другу половину [19]20 р[оку], через відсутність голови Місії і виїзд його заступника за браком коштів до Відня, наші зносини з Ватиканом підупали, але в останні часи Уряд УНР знову поставив на чолі Місії гр[афа] [Михайла] Тишкевича, який користується в Ватикані великим впливом, і з цим призначенням можна ждати оживлення діяльности Місії при Св[ятому] Престолі.

Японія

Ревізія капітуляційних договорів, переведена Японією в останніх десятиліттях XIX-го століття, впровадила її як рівноправний державний чинник в світову політику.

Закінчивши внутрішню свою організацію на европейський лад, намітила Японія для своєї закордонної політики твердий шлях, якого консеквентно по нинішні дні придержується. Метою Японії в закордонній політиці єсть стати першою державою, наймогутнійшою під мілітарним і економічним оглядом, на азійському континенті. На шляху, який провадить до здійснення цієї цілі, Японія не уступає перед нічим та вміло використовує непорозуміння, які від часу до часу повстають між европейськими державами. Війна з Китаєм та мир в Сімоносекі (1895) віддали під безпосередний вплив Японії цісарство Кореї разом з її неперебраними економічними багацтвами. Позбувшися в цей спосіб свого одинокого грізного ворога на азійському континенті Китаю, Японія звернула пильну увагу в першу чергу на ці европейські держави, які могли станути бар'єром в досягненню домінуючого становища в цілій Азії, а тим самим і на Тихому океані.

На перший план висовувались тут дві европейські держави, Росія, яка в нестримному, експансивному поході на Схід, сколонізувавши Сибір, захоплювала все дальші землі, які належали до Китайського цісарства, а навіть зручною дипльоматичною грою загрожувала життьовим інтересам Японії на Корейському півострові, та Англія, в якої руках були найкращі китайські порти (Гонконг, Вей-га-вей), та яка через це ставала все більш важним регулятором економічного життя Східної Азії. Японія бачила ясно, що вона не може боротися рівночасно з обома цими державами, хоч вони обі рівно для неї небезпечні. Використовуючи зручно розбіжність англійських і російських інтересів на азійському континенті, заключила вона в 1902 році через свого особливого посланника маркіза [Hirobumi] Itō та барона [Tadasu] Hayashi договір з Англією, який розв'язував їй руки у поступованні проти Росії. Запевнивши собі в цей спосіб прихильність з боку могутньої Англії, Японія рішилася об'явити Росії війну. Побідний для Японії результат цеї війни, закріплений мировим договором в Портсмуті (1905-6 р[оку]), поставив Японію на становище наймогутнійшого і під зглядом реальної сили первоклясного чинника в політиці на азійському континенті.

Світова війна заставила Японію залишити наразі на боці дальшу реорганізацію внутрі держави, а зайнятися в першу чергу через вступлення в ряди Антанти, ліквідацією здобутків Німеччини на азійському континенті. Версальський договір дозволив Японії дальше скріпити своє становище в Азії через отримання Шантунгу з портом і твердинею Кіао-Чау. Російська революція та незвичайне поширення большовизму викликали серед урядових кругів Японії зрозуміле занепокоєння. Мимо того, що відбудовання єдиної неділимої не лежало в інтересах Японії, вона рішається прийти з допомогою Урядові [Олександра] Колчака. Катастрофальний вислід колчаківської концепції та акції його замісника на Сибіру генерала [Сергія] Розанова приневолив Японію до окупації великої частини

Сибіру, щоби в той спосіб не допустити до поширення большовизму на теренах Далекого Сходу. Побіди червоної армії над всіми спробами реакції заставили Японію вивести свої армії із сибірської території залишаючи за собою лише Владивосток разом з найближчим тереном. Відносно розв'язки Далекосхідного питання у противобольшовицькому напрямку підтримує Японія думку утворення Далекосхідної республіки, яка станула б бар'єром для дальшої большовицької експансії. Реалізуючи цю думку, японський Уряд підтримує акцію отамана [Григорій] Семенова, і тій обставині рівно ж належить приписати дружні і прихильні відношення японського Уряду до нашого Зеленого Клину. З боку Уряду УНР не повзято дотепер конкретних спроб для зискання прихильности Японії в напрямку використання її допомоги у питанню визнання УНР суверенною державою. Наші спроби обмежилися до ноти і меморандума берлінського Посольства УНР до урядів Японії і Китаю в цілях здобуття підтримки для урядових установ нашої колонії Зеленого Клину. Нав'язання ближчих взаємин з Японією належить рахувати необхідним і дуже корисним хоч би тому, що впливом Японії можна б паралізувати надто імперіялістичні змагання декотрих европейських держав. В останніх часах давнє суперництво Японії з Америкою щодо панування над Тихим океаном стає все більш різким, і тут належить добачувати причини відомої ноти американського Уряду до італійського Уряду з 10-го серпня 1920 р[оку] в справі нероздільности території б[увшої] Росії, якої відбудування необхідне Америці для шахування Японії, та ноти американського Уряду до японського в справі залишення Японією території Сибіру.

Франція

Революційна стихія, яка в 1917 році повалила царську Росію, приневолила Антанту, а в першу чергу Францію, звернути серйозну увагу на найсильніший із новоповставших на території б[увшої] Росії державних організмів – Україну. Франція покладала на Україну великі надії як на одинокий чинник на Сході, що міг і мав би заступити відпавшого союзника Росію з його невичерпаним резервуаром людського матеріялу і незвичайними економічними багацтвами. Недостаток інформацій про народ і територію України, про напрямок державної ідеології її Уряду, як також бажання залишитися цілком лояльно супроти свого бувшого союзника Росії спричинили початково неясне і вичікуюче становище Франції у відношенню до України. Дальший розвиток революції в Росії, захоплення влади большовиками та криза на Західному воєнному фронті, як також побоювання, щоби догідного моменту приходу з допомогою новоорганізуючихся держав не використав союз Центральних Держав, склонили Францію, що вона рішилася визнати Україну як самостійну державну одиницю і акредитувати при її Уряді генерала [Georges'a] Tabouis'а як свого офіційного представника. В ноті,

пересланій українському Урядові дня 11 січня 1918 року, ген[ерал] [Georges] Tabouis зазначає, що від того дня «Франція увійшла в офіційні відносини з Україною».

Надії втягнення України в орбіту виключно французьких впливів зруйнував Берестейський мир. З менту заключення цього миру Франція рішуче змінила своє поводження супроти українського Уряду. Питання України її суверенної державности вважається Францією справою Центральних Держав, отже, ворожою. На цих предумовах виросли і три тези тогочасного політичного французького напрямку відносно України: 1) Україна ствердила свою німецько-австрійську орієнтацію Берестейським миром і підчинилася цілком впливам Центральних Держав, 2) Союз з Росією силою факту ліквідований, 3) Ролю Росії як противовіса німецької мілітарної і економічної сили та як сторожі французьких інтересів на Сході мусить перейняти нова держава, Польща. Зазначені тези характеризують незрозуміння з французького боку тогочасного безмірно важкого політичного становища України. Серед політичних французьких кол починає промощувати собі дорогу думка, що розвал Росії як державної одиниці не єсть остаточним та реставрація її може бути питанням найближчої майбутности.

В межичасі провідна думка Франції, в якій зосереджувалася ціла воля її як держави і народу, – знищення за всяку ціну Німеччини та її союзників – дочекалася здійснення. Версальський, а відтак Сен-Жерменський, Тріанонський, Севрський та Нойонський трактати завершили мілітарне, а ще більш економічне знищення Центральних Держав.

Студіюючи хід французької політики менту незвичайного підйому міжнародного значіння Франції, не можна позбутися враження, що зазначені договори поставили Францію, зглядно цілу Антанту, перед цілий ряд питань безмірно важких завдань, в яких вона, самовпевнена побідою, не здавала собі ясно справи в мент заключування зазначених договорів, як їй здавалось, остаточної перебудови Европи не по бажанню безпосередньо інтересованих народів, а по лінії своїх виключно інтересів. Як до розгромлення Центральних Держав всі змагання Франції зосереджувалися в стремлінню до розгрому Центральних Держав, так по доконанім розгромі провідною думкою Франції стали змагання забезпечити здобутки чотирьохлітньої війни. Франція здавала собі ясно справу, що розгром Німеччини, знищення її значіння як перворядного політичного і економічного світового чинника побудить серед знаменито державноорганізованого німецького громадянства тверду ідею реваншу і що ця ідея стане керуючим мотивом політичної думки Німеччини без згляду на те, яка форма державної влади в ній остаточно усталиться. Це почування вічного жаху перед реваншем з боку Німеччини та все зростаюча в мілітарну силу та загроджуюча руїною не лиш

території бувшої Росії, але і цілому культурному світові большовицька експансія приневолюють Францію шукати кріпкого опертя в Польщі і Румунії, які і становити мають вал і охоронний бар'єр перед поширенням большовизму на Захід та рівночасно загрожувати Німеччині від Сходу. За цею конечністю слідує конечність оцінки політичних випадків на Сході з точки інтересів зазначених держав.

Повстання проти Гетьмана на Україні та антантофільський напрямок політики нового українського Уряду не змінили раз зайнятого становища Франції в українському питанню на більш прихильне. Зростаюча економічна криза у Франції та чимраз більш актуальне питання повернення російського боргу скріпляють серед офіційних французьких кол ідею активної допомоги у відбудові єдиної неділимої Росії. Невдалий експеримент з армією [Józef'a] Haller'a, яку Польща використала передовсім для своїх цілей, не навчив Францію обережности в цих справах. Певні надії зміни орієнтації французького Уряду викликало уступлення [Georges] Clemenceau, вибір [Paul'я] Deschanel'я Президентом Франції та обняття [Alexandr'ом] Millerand'ом прем'єрства Кабінету. Мимо безумовно серйознішої оцінки випадків на Сході з боку тогочасного французького Уряду, зазначені надії не справдилися. Французький Уряд все ще заступав погляд, що російська революція находиться в добі закріплювання здобутих свобод та відродження національного чуття, як також внутрішньої консолідації сил, яка мусить проявитися експансією. Вперве тут помічається у відношенню до Східного питання опозицію частини офіційних кол Франції, так урядових, як і військових до прийнятого французьким Урядом офіційного напрямку. Все більш і більш промощує собі дорогу зрозуміння, що нез'ясованість політики вичікування веде лиш до катастрофи, а відбудовання Росії грозить Франції новою небезпекою, а іменно, що Росія зв'яжеться з Німеччиною, щоби зліквідувати повставші на німецьких і російських територіях державні новотвори. Ідея відбудовання Росії, так горячо підтримувана офіційними французькими колами, сходиться з політикою Німеччини з напрямком політики, який у відбудованню Росії бачить еквівалент за втрачені колонії, як новий ринок збуту для продукції свого промислу.

Відповідно назріваючому властивому розумінню східного питання з боку Франції Уряд УНР не залишив ніякої нагоди, щоби зі свого боку запевнити французький Уряд про свою тверду постанову заплатити припадаючу на Україну частину всеросійського французького боргу та звернути увагу, що існування УНР лежить в першу чергу в переважному інтересі Франції тому, що воно зменшує для неї небезпеку німецько-російського союзу та дає Франції великі економічні користи та унезалежнює її від імпорту хлібних продуктів та инших сирівців з країв з дуже високою валютою. Ідея визнання Української Народної Республіки починає

серед французьких парляментаристів находити своїх упевнених прихильників передовсім під впливом зростаючої небезпеки комуністичних заворушень в лоні французького робітництва. Свій вислів находить ця ідея в дебаті французького Парляменту в лютім і березні 1920 року, в якій депутати [Hyacinthe de] Gailhard-Bancel, [Anatole de] Monzie і Louis Perrollaz рішучо жадали від французького Уряду визнання України не лиш як активного чинника в боротьбі з большовизмом, але і економічно високоцінну державну одиницю. Це побажання ідейних французів лишалося наразі без видимого наслідку – французький Уряд не дав відповіді, в кожному, одначе, разі впровадило воно українське питання в Франції на широкі тори.

Заключення Польсько-Українського договору від 21.IV.1920 збільшує заінтересовання Франції українським питанням в високій мірі. Союз з Польщею, французьким бар'єром на Сході, впроваджує і Україну в орбіту французьких державних впливів та інтересів. Слід зазначити, що зазначене заінтересовання виявляється під даний мент серед французьких громадянських кол не лише в корисному, а навіть і некорисному для нас напрямкові. Польсько-Українська офензива на Київ викликала велике негодовання серед французьких соціялістичних організацій, які дивились на всі питання Сходу через призму отримуваних з большовицьких джерел інформацій. Це негативне відношення так важних під теперішню хвилю в політичному державному життю робітничих організацій змінилося на краще внаслідок розвитку інформаційної діяльности.

Корисний хід воєнних подій поглиблював зміну відношення французького Уряду до українського питання в корисному напрямкові. Це виявилося в розмовах нашого представника з начальником Кабінету французького Прем'єр-Міністра паном [Eugèn'ом] Petit'ом, який в червню 1920 року заявив, що французький Уряд виніс принципову постанову визнати самостійність Української Нар[одної] Респ[убліки] з Головним Отаманом С[имоном] Петлюрою на чолі, але поки що лише «де-факто». Припинення самого факту визнання пояснюється тогочасним вичікуючим становищем французького Уряду відносно результатів польсько-української протибольшовицької офензиви та бажанням переконатися в здібности України до тривалої державної творчости. Паралельно із цим об'явлено українському представництву побажання французького Уряду вислати на Україну спеціяльну Місію, складену з фахових урядовців відповідних міністерств. Зазначені події вказують недвозначно на рішучу переміну поглядів французького Уряду на можливість майбутнього вирішення східного питання.

Вступаючи на шлях реальної політики відносно Сходу Европи та можливих майбутніх розв'язок злучених з цим питань Франція переконалася, що визвольний українській рух не є штучним твором, а що він має глибоке коріння в народних масах України і уявляє з себе єдину реальну протибольшовицьку силу, яка

спирається на народ, а не на добровольчі армії, в яких моральний та ідейний рівень цілком низький. Катастрофальний вислід київської офензиви так для Української Республіки, як і Польщі вплинув дуже негативно на хід питання визнання Францією Української Народної Республіки. Грізне положення Польщі, здавленої большовицькою перемогою, заставило Францію з напруженням всіх своїх сил рятувати свою позицію на Сході – Польщу – від червоної загибелі. В той мент припинились всякі балачки про можливість визнання УНР. Франція знова повернула до своєї давньої орієнтації на єдину неділиму і рішуче заявилася проти ідеї роз'єднання Росії на національні держави за виїмком Польщі і Фінляндії. Всі прочі новоповсталі державні організми вважала Франція частинами будучої Російської імперії, яку бажає бачити відновлену по принципу федерації.

Логічним наслідком цього звороту в політичних міркуваннях Франції являються підтримка з її боку акцій ген[ерала] [Петра] Врангеля на Кримі. Мимо що Франція не покладала великих надій на його військові успіхи, дивилася, одначе, на нього, зглядно на концепцію полудневo-російського Уряду, як на ту силу, що внесенням ладу, супокію та щирого демократизму на частині б[увшої] російської території розкладе російський большовизм та силою факту займе його місце. Тут слід зазначити, що, з другого боку, урядові кола Франції були занепокоєні все більш поступаючим ходом торговельних переговорів Англії з Совітською Росією, які мимо аподиктичного тону [David'a] Lloyd George'a і природньої большовикам перфідної затяжливости переговорів зі сторони [Леоніда] Красіна, все ж таки наближались до кінця. Перед Францією станула дилема цілковитої втрати своїх давніх впливів (так політичних як і економичних) на території б[увшої] Росії на річ свого відвічного ворога а тимчасового союзника – Англії. Щоби хоч частинно врятувати свій престіж на Сході, Франція рішила визнати полудневo-російський Уряд [Петра] Врангеля та прийти йому з широкою допомогою. На тих змінених предмовах базується і відношення Франції до УНР, від якої вона жадає осягнення згоди та ближчого порозуміння з [Петром] Врангелем.

З боку Уряду УНР не понехаяно ніякої нагоди, щоби звернути увагу Франції на цілу хиткість цього рода концепції на випадок незапевнення підтримки [Петра] Врангеля і з боку українського населення, який єсть рішаючим чинником в протибольшовицькій війні. Зазначена підтримка з боку українського народу можлива лиш в тому случаю, коли Франція піде шляхом одинокої можливої розв'язки східного питання, це є визнання Укр[аїнської] Нар[одної] Респ[ублики] суверенною державною одиницею. Український Уряд вважає можливим порозуміння з ген[ералом] [Петром] Врангелем лиш на платформі признання з його боку незалежности Української Народної Республіки. Це одиноко правильне поставлення справи знайшло повну підтримку з боку найвищих військових кол у

Франції, які в розмовах, ведених своїми представниками так в Парижі, як і в Варшаві, з представниками УНР, заявляли свою найбільшу прихильність до визвольних змагань українського народу та ідеї суверенної державности УНР в першу чергу як найповажнійшого і найреальнішого чинника в боротьбі з большовизмом. Належить підкреслити, що французькі генерали [Maxime] Weygand, [Henri] Niessel та инші робили зі свого боку заходи в відповідних центральних французьких установах, одначе, зі згляду на все негативне відношення французького Міністерства закордонних справ до українського питання, безуспішні. Тим часом хід воєнних подій на польсько-українському фронті змінився рішуче на некористь совітських військ, яких розбито і примушено до відступу з колосальними втратами так в людському, як і воєнному матеріялі.

Вступлення поляків на шлях переговорів з совітською Росією о заключення прелімінарного перемирного та мирового договору не знайшов серед французьких кол, зі згляду на врангелівську концепцію, симпатичного відгуку. Цілковите негодовання викликало в Франції дуже скоре успішне закінчення перемирних та мирових договорів, яке дозволяло Польщі використати момент побіди над большовиками, одначе лиш на свою користь, але рівночасно дозволило совітському командуванню перекинути здіймлені з польського фронту маси військ проти [Петра] Врангеля та української армії. На небезпечні наслідки польсько-російського прелімінарного Ризького договору для цілої противобольшовицької акції, Уряд Української Народної Республіки звернув увагу французького Уряду та вказав йому як одиноку можливість відвернення розгрому [Петра] Врангеля визнання Української Народної Республіки та допомоги ій воєнним матеріялом. І ця нота не змінила відношення Уряду Франції до нас. Французьким Урядом вирішено підтримувати [Петра] Врангеля до останнього менту без згляду на те, який хід возьмуть воєнні операції на Кримі та південній Україні. Катастрофа на Кримі, повне розбиття [Петра] Врангеля, наступила скорше, як можна було сподіватись, і вона остаточно закріпила дотеперішній напрямок французької політики відносно Сходу. Наслідком цього добачується повну розгубленість французької політичної думки відносно Сходу. На це вказує заява французького Міністра закордонних справ, що Франція в російському питанню буде продовжувати політику [Alexandr'a] Millerand'a (непримиримости до большовиків, підтримка [Петра] Врангеля), а з другого боку, що визнання Уряду [Петра] Врангеля скасоване само собою ліквідацією [Петра] Врангеля. Дальше, що Франція не визнає совітської влади, одначе не буде ставити перешкод в нав'язуванню економічних зносин французької фінансерії з большовиками. Доповнює провал французької політики на Сході зміна політичної ситуації в Греції, якої нарід покликав назад на свій престол своєчасно Антантою прогнаного Короля Constantin'a.

Зазначені події вплинули на це, що Франція починає шукати другої розв'язки східної проблеми. Знова на перший план вибивається українське питання. В перший раз Франція заявила через своє Міністерство закордонних справ, що вона відноситься з повною прихильністю до антибольшовицького напрямку політики українського Уряду, але, поважаючи право самовизначення народів, вичікує виразного виявлення волі українського народу. Нерішучість закордонної політики, яка, крім негативних, инших овочів не приносила, довели з початком січня 1921 р[оку] до зміни Кабінета. Новий Кабінет станув перед важкими завданнями. Французький нарід, якому наслідком економічної кризи доводиться багато терпіти, жадає від свого Уряду рішучої політики, так у відношенню до реалізацій здобутків світової війни (Паризька дипльоматична конференція від 24 січня 1921 р[оку], якої метою було обеззброєння Німеччини, встановлення висоти воєнного відшкодовання та способу його уплати), як також в відновленню торговельних ринків Росії для продуктів французької промисловости.

Надії французького Уряду, покладені на свій новий Кабінет, частинно вже справдилися. Франція перевела ревізію напрямків своєї східної політики та, визнаючи на Паризькій конференції державну суверенність Латвії і Естонії не лиш де-факто, але і де-юре, відмовилася в цей спосіб від підтримки ідеї єдиної неділимої Росії. Логічним наслідком цього першого кроку виявляється і зріст заінтересовання Франції українським питанням. Станувши раз на шляху признавання державної суверенности національним організмам державним на території б[увшої] Росії Франція не може втримуватись довго перед визнанням Української Народної Республіки.

На серйозність останнього політичного напрямку Франції відносно розв'язки проблеми Сходу вказує велике заінтересовання закордонних французьких представників українським питанням та зміна їх відношення до наших дипльоматичних закордонних представництв. Сучасний хід подій на території б[увшої] Росії – борьба контрреволюції з совітськими Урядами Росії і України, повстання народів Росії і України проти зненавидженого большовицького режиму, полишають Франції реальною оцінкою подій одвертий шлях дорогою відповідної консеквентної і рішучої політики здобути той політичний і економічний вплив на Сході, який вона мала ще в перших роках світової війни.

Америка

Становище З'єднаних Держав в европейській політиці. З'єднані Штати не мають в Европі своїх економічних інтересів, і тому після світової війни вони не претендували на вплив в вирішенню чисто европейських справ, хоч забирали в них свій голос, базуючись головним робом на своїм моральнім авторитеті, більш-менш солідаризувалися з своїми союзниками, але часто й розходились з ними в питаннях більшої ваги, наприклад, Ліги Націй і справи б[увшої] Росії.

Становище З'єднаних Держав в російському питанню. В цім останнім питанню З'єднані Держави зацікавленні через те, що воно є питанням не тільки Сходу Европи, але й північно-східної Азії, і зайняли зразу та тримаються і досі певної і ясної позиції, заснованої на принципі збереження цілости Росії. Таке відношення до справ б[увшої] Росії є наслідком інтересів З'єднаних Держав в східнім Сибиру, де вкладено значні американські капітали в експлуатацію мінеральних скарбів і яким загрожує тепер Японія. Щоб вдержати концесії і не лише продовжувати, але й поширити дотеперішні експлуатації, мати терен для використання тих величезних фінансових коштів, які придбали під час війни американські капіталісти, вашингтонський Уряд держиться принципу непорушности російської території і змагається зберегти його, щоб не допустити до загарбання східного Сибіру Японією, що, по думці З'єднаних Штатів, може статися внаслідок розпаду і знесилення Росії. До цього треба додати також слабу освідомленість в справах Східної Европи, як і те, що З'єднані Штати рахують найкращою для Европи свою політичну державну систему – з'єднаних в федерацію держав. Цим пояснюється вся політика вашингтонського Уряду відносно Росії; за це висловлювався він постійно, а особливо ясно в ноті до італійського представника в Вашингтоні (нота Уряду З['єднаних] Д[ержав] 10.VIII.1920 р[оку]). Для нових держав, що повстали на території б[увшої] Росії, в тому числі і до Української Держави, вашингтонський Уряд ставиться негативно і визнає тільки самостійність Польщі, Фінляндії та Арменії (та ж нота). Вашингтонський Уряд готовий визнати нові державні формації на території б[увшої] Росії, як Сполучені Держави Росії на взірець З'єднаних Штатів Америки, з одною зовнішньою політикою і єдиною мілітарною силою (розуміється, для вдержання тої ж Японії за межами Росії, отже і Сибіру). Таке принципіяльне становище вашингтонського Уряду супроти російського питання. До инших планів він ставиться байдуже.

Можна все ж думати, що, якби можна було забезпечити американському капіталові його інтереси в Сибіру якимись иншими способами, не конче через вдержання непорушности території б[увшої] Росії, можливо, що вашингтонський Уряд був би індиферентний, якщо не прихильний, до новопоставших держав Сходу Европи. В згаданій ноті до Італії З'єднані Держави висловлюють своє відношення й до російського совітського Уряду в такий спосіб: Уряд Сполучених Держав не вважає можливим визнати сучасних кордонів Росії як Уряд, з яким могли б бути підтримувані взаємини, як поміж двома заприязненими урядами. Причини, які спонукають до цього уряд З['єднаних] Держав не мають нічого спільного зі справами політичного або соціяльного напрямку, який би російський нарід вибрав при відбудові держави; вони спираються на цілком инших фактах. Ці

факти переконали Уряд Сполучених Держав, що сучасний режим в Росії базується на запереченню принципу чести, моралі та доброї волі, а також кожного взаємного порозуміння, яке ставить підставу міжнародного права. Провідники большовицького режиму виявляють намір складання договорів з другими державами, не маючи наміру додержуватись цих договорів чи контрактів. Вони просто виявляють свої наміри викликати у всіх державах, як також і в Сполучених Державах, соціяльну революцію. По думці Уряду Сполучених Держав, не мається спільної бази, на якій він міг би зійтися з Правительством, якого погляди і міжнародні зв'язки йому цілком чужі, а в своїй моралі просто осоружний. Необхідно забезпечити цілість Росії, за виїмком Польщі, Фінляндії та Арменії, всіма союзними державами і цим позбавити большовиків можливости фальшивого, але багатого наслідками заклику до російського націоналізму, а совітський Уряд змусити до розваги та пошанування загальноприйнятих прав...

Як відомо, З'єднані Держави не забороняють приватним особам і предприємствам входити в торговельні зносини з Совітською Росією, але не беруть на себе відповідальности в разі порушення інтересів цих осіб та предприємств.

Цікава заява [Володимира] Леніна в кінці мин[улого] року на однім зібранню в Москві про слідуюче: радянський Уряд згодився дати одній американській фірмі концесії на Камчатці на 10 років. Американці цілком одверто заявили, що Сполучені Держави мусять мати в Східній Азії базу на випадок війни з Японією. Радянському Урядові разом з тим було дано зрозуміти, що Америка визнає радянський лад, якщо Камчатка буде продана Америці. На це радянський Уряд не згодився; можна вірити і не вірити [Володимиру] Леніну, але нічого неможливого в його заяві нема, коли взяти на увагу відношення між Америкою і Японією.

Відношення до України. Відношення до Української Держави, як було вже зазначено, є цілком негативне, поінформованість американців в наших справах дуже слаба, зв'язків з офіціяльними колами нема. Такі зв'язки маються тільки з дипльоматичними представниками Америки в деяких державах Европи. Треба признати, що в становищі нашої справи в Сполучених Державах винен також невлучний вибір нашого представництва, яке не тільки нічого не зробило для нашої справи, а ще й досить скомпромітувало себе відомим процесом Ю[ліан] Бачинський – Імханицький. Міністерство закордонних справ кілька часу тому назад запропонувало п[ану] [Юліану] Бачинському ліквідувати свої службові справи і звільняє його від обов'язків представника України, а також ввійшло в зносини з Українським національним комітетом в справі умов, які треба поставити до особи Посла в Сполучених Державах відповідно до місцевих політичних і суспільних обставин.

Німеччина

Після підписання мирового договору в Версалі німецькаполітика пішла по лінії виповнення взятих на себе зобов'язань, щоб таким чином дати Антанті докази «доброї волі», чого Антанта постійно від Німеччини домагається. На перший план прийшла зміна Конституції Німеччини згідно з Версальським договором (підчеркнення єдности території Німеччини, зміна організації армії і т[аке] и[нше]). В той час довелось Урядові боротись з внутрішніми політичними труднощами, перш усього з ріжними замахами на публічний порядок так з боку лівих ([Karl] Liebknecht), як і правих партій ([Wolfgang] Kapp). Особливу вагу кладено на перебудову соціяльного законодавства. Під впливом кличів російської революції кладуться перші підвалини, під соціялізацію національних дібр (копальні вугілля, селітри, заліза). Парляментом вирішується закон про заведення робітничих Рад при заводах і копальнях, але тільки з компетенцією збереження професіональних інтересів. Найважніщим здобутком є заведення Державної Ради Господарчої, до котрої входять, як члени, представники ріжних галузей промислу, представники робітників і власників. Усі закони, що торкаються економічного життя Німеччини, в цій Раді розробляються і як готові проекти передаються на затвердження чи відкинення Парляментові.

З внутрішньої політики підчеркнути слідує затію доктора [Hans'a] Dorten'a (підтримуваного Францією) відірвати від Німеччини Надрейнські області і зорганізувати в окрему незалежну республіку та сепаратистичні виступи Баварії. В обох цих дуже важних питаннях завдяки однодушному патріотичному становищу німецького громадянства віднесла побіду ідея одноцільности та єдности Німецької Держави.

В закордонній політиці Німеччина вповні абсорбована виповненням мирових постанов. Нав'язується дипльоматичні зносини з бувшими ворогами. На спільних конференціях з прем'єрами антантських держав в Спа 5.VII.1920 і в Брюсселі 23.IX.1920 встановляються практичні способи до розоруження Німеччини і виплата відшкодовань (вугіль). Армію Німеччини зредуковано до 100 000 добровольців. Военний матеріял передано Антанті або знищено (42 000 гармат, 4 мільйони крісів і ин[ше]).

З важких постанов Версальського договору зроджуються труднощі одна за другою. Як один з епізодів, слід згадати заняття Францією Франкфурту над Майном літом минулого року. Кульмінаційною точкою в розвою подій треба вважати конференцію в Парижі 24 січня 1921 року, де встановлено висоту відшкодовання на 226 мільярдів марок в золоті і платних в 42 роках. На щойно відбутій конференції в Лондоні – Німеччина предложила свої контрпропозиції – 50 мільярдів, платних в 30 роках, які Антанта відкинула. Це потягнуло за собою

обсадження військами Антанти найбільш цінних під економічним зглядом територій Німеччини: Дюссельдорф, Рурорт і Дуйсбург, яким ходом підуть дальші події, годі зараз передбачити. Після втрати ріжних областей (Шлеськ, Мальмеді, Гданськ, Торунський коридор, Познанщина) саме тепер розграється послідній акт з територіяльних постанов Версальського договору, а саме на 20.III має початись плебісцит у Шлеську.

Крім цих т[ак] сказати, штативних проявів, слідно в закордонній політиці позитивні заходи відновити впливи Німеччини на політичні події світу. На перший план висуваються взаємини з Росією. В Німеччині з'являється перший в Европі большовицький Посол [Віктор] Копп. Через Німеччину ведеться зближення між Росією і соц[іялістичними] партіями Европи. Уряд Німеччини перший підписує з Росією договір про виміну полонених та дає дозвіл виїхати в Росію першій партії німецьких кваліфікованих робітників числом в 100 000 осіб. Поки ще Англія вела переговори з [Леонідом] Красіним, Німеччина підписує договір з проф[есором] [Юрієм] Ломоносовим, обов'язуючись постачати Росії ріжні матеріяли залізнодорожні і инші. Але рівночасно не зриваються зв'язки з бувшими реакційними політиками Росії. До Берліну переноситься центр російської еміграції. Повстають ріжні плани (генерал [Max] Hoffmann, [Erich] Ludendorff – затія [Василя] Біскупського і т[аке] ин[ше]), інтервенції в Росії, які, однак, не находять підтримку з боку Антанти.

У відношенню до окраїнних держав б[увшої] Росії помітно тенденцію ривалізації з впливами Англії і використання свого географічного положення для розвою торговельних взаємин. На протязі другої половини 1920 року підписано торговельні договори з Латвією, Литвою та Фінляндією. З приводу невирішеного шлезького питання – відносини до Польщі – остались дуже холодні. Польща закидує Німеччині, що вона навмисне понизила курс польської валюти, чим спричинила катастрофальне положення в країні. У відношенні до України Німеччина заховує повну резерву, утримуючи дипльоматичні зв'язки з Урядом УНР, не перестає підтримувати б[увшого] свого ставленика [Павла] Скоропадського, даючи йому кредити на його злочинну агітацію.

Хоч Уряд Німеччини взяв в Версалі на себе зобов'язання не прийняти в склад своєї держави німецьких областей бувшої Австрії, все-таки серед німецького громадянства ведеться сильна агітація за прилучення Австрії – це представляється як найвищий національний постулят німецького народу, який в остаточному сполученню усіх замешкалих німцями територій бачить здійснення свойого національного ідеалу.

Німецька закордонна політика, розбиваючись на Заході Европи о явні докази недовір'я з боку Антанти, – шукає для своєї експансії дорогу на Сході. З тривогою нотує французька преса зріст німецьких симпатій в Румунії; в Греції, не без впливу

Берліну, вертає на престол вигнаний Антантою в часі війни Король Constantine, швагер б[увшого] імператора Wilhelm'а. Справді відома своєю залежністю від Німеччини молода турецька партія на чолі з [Ismail'ом] Enver Paş'ою, усунена випадками від активної політики в Туреччині, то вплив Німеччини на національний Уряд в Ангорі є більш як певний. Ціла маса німецьких офіцерів і досі служить в турецькій армії, яка так щасливо обороняється проти Антанти.

На підставі договору в Версалі Німеччина стратила, усі свої колонії, але ріжниця поглядів між Антантою і Америкою на спосіб розділу мандатів над поодинокими колоніями та спір о Кабелі і т[аке] ин[ше] дає змогу Німеччині скріпляти свої впливи в поодиноких державах поміж своїми бувшими ворогами. Великі надії кладе Німеччина на нового Президента Американських Північних Держав [Warren'а] Harding'а, якого політика іде врозріз з непримиримим становищем [Woodrow] Wilson'а щодо Німеччини.

В відношенні до малих держав Европи треба згадати про спеціяльно добросусідські взаємовідносини з Голландією (торговельний і фінансовий договір) та зі Швецією. Мимо позірної зміни політичної орієнтації в Угорщині, між Німеччиною і Угорщиною існує інтимний зв'язок, диктований негативним відношенням Угорщини до Чехії, з котрою Німеччина піддержує цілком коректні стосунки: якраз ведуться між Берліном і Прагою торговельні переговори.

Поміж антантськими державами найкращі відносини склалися з Італією, надія на піддержку Англії завела, як це доказала промова [David'а] Lloyd George'а на Лондонській конференції.

Австрія

Міжнародне становище Австрії. Сучасна Австрія як чинник світової політики не грає жодної ролі, а в господарсько-фінансовому відношенню перебуває в стані майже цілковитої руїни. Сен-Жерменський договір не тільки позбавив її можливости нормального розвитку, а майже засудив її на повільну смерть. Помимо політичної залежности від Антанти, Австрія опинилася в великій залежности економічній від своїх сусідів: Чехословаччини, Угорщини та Югославії, в сирівцях яких, а особливо в засобах поживи Австрія має величезну потребу.

Становище Австрії і ті сумні перспективи, які повстали перед нею, оживили, надали характер питання життя чи смерті, поширили між всіма колами громадянства і зробили національно-політичним ідеалом стару ідею австрійських пангерманістів – з'єднання з Німеччиною. На дорозі до цього стоїть Франція, яка за всяку ціну хоче перешкодити цьому з'єднанню. Відносини Австрії до її сусідів, спочатку цілком ворожі, згодом під впливом Антанти прибрали більш мирний характер і тільки з Угорщиною остаються і досі неприязні. Причиною таких

відносин служить т[ак] зв[ана] Західна Угорщина, яку Сен-Жерменський договір віддає Австрії і яка і досі до неї не прилучена. Від цеї области Австрія сподівається значного поліпшення свого продовольчого стану. В цій справі провадиться завзята боротьба між австрійськими і угорськими дипльоматами, як в Парижі, так і в самім Відні. Недивлячися на все своє бажання піти назустріч Угорщині, від якої тепер Франція чекає більш, ніж від Австрії, Франція все ж не може одверто зломати договору і старається вплинути на Австрію, щоб вона добровільно зреклася принаймні частини призначеної їй угорської території, але австрійські провідники закордонної політики твердо стоять на своєму, і нема надій на якісь серйозні уступки з їхнього боку.

Установленню добрих відносин з Чехословаччиною мішає справа німецьких меншостей в цій державі, але все ж мається певного роду зближення на ґрунті економічнім. По переведенню голосування в Карінтії, яке випало на користь Австрії, з'явилася можливість унормування відносин Австрії до Югославії, тим більш, що й сама Югославія має потребу в нав'язанні ближчих відносин з Австрією для того, щоб вжити її як міст до Німеччини і таким робом похитнути економічну монополію Антанти на Балканах.

Надзвичайна в останні часи економічно-фінансова криза в Австрії примусила політичні кола поставити альтернативу: або вистарчаюча фінансова поміч Антанти, або негайне прилучення до Німеччини. Це викликало занепокоєння в кругах Антанти, але там почали вже розуміти, що вимога допомоги не є якимсь політичним маневром, а викликається більшою життьовою необхідностю Австрії, і почали шукати способів допомоги. Виробляються всякі плани, проекти допомоги Австрії, але коли і в яких формах прийде ця допомога, ще не видно. Таким чином, Австрія здобуде допомогу від Антанти, власне від Франції, яка дбає про це, щоб перешкодити прилученню Австрії до Німеччини. Разом з тим мусить Австрія старатися про можливо тіснійшу злуку з Німеччиною, від якої лише й може прийти остаточна поміч Австрії. Взагалі ж на закордонній політиці Австрії тяжить напруження відносин між Антантою і Німеччиною і не дає змоги взяти якусь точно зазначену лінію, і Австрія лавірує між симпатіями до Німеччини і залежностю від Антанти.

Становище Австрії в російському питанню. На Захід загалом Австрія дивиться без порівняння більше, ніж на Схід, бо всі найгостріші питання її політичного та економічного життя зв'язані безпосередньо з Заходом. Крім того, східноевропейське питання вимагає більш-менш активного відношення до себе, а на це у Австрії не вистарчає сил. Симпатій до Росії у Австрії не помітно. До російських антибольшовицьких груп тут відносяться байдуже, бо тенденції цих груп відбудувати велику Росію не сходяться з інтересами Австрії, яка зацікавлена в розвитку невеликих самостійних держав на Сході Европи перш усього з господарських

поглядів, бо валюта тих держав, як показав приклад Польщі, в силу цілого ряду причин не могла б стояти значно вище австрійської і тим самим уможливлювала б експорт сирівців з цих країн до Австрії.

Відношення до большовиків. До російських большовиків відношення не визначаються симпатіями, але під впливом соціялістичних кол і взагалі широких мас населення, яке бажало енергійних заходів з боку свого Уряду до повороту австрійських полонених з Росії, австрійський Уряд мусив скласти з Совітською Росією договір в справі виміни полонених, сподіваючись при тому, що цей договір послужить першим кроком і в напрямку нав'язання з Совітською Росією також і господарських і політичних зносин. Це наклало на Австрію обов'язок строгого нейтралітету в справах б[увшої] Росії. Почасти ж на відношення Австрії до большовиків впливає відношення до них Німеччини, яка старається використати Росію для осягнення деяких своїх політичних інтересів в Західній Европі. З боку большовиків також робилися заходи до нав'язання господарських зносин з Австрією, але ці заходи не дали конкретних наслідків, і Австрія тепер нічого не сподівається від того. В Австрії ждуть весняного наступу на Европу і сподіваються, що на боротьбу з ними буде покликано й Німеччину, яка зможе відбити большовиків, а за це зажадає принаймні мінімума свого національного програму, себто звороту окупованих поляками німецьких територій та з'єднання з Австрією. Серед робітництва большовики все більш і більш гублять симпатії, і серед нього навіть помічається тенденція боротися з шкідливими впливами большовиків на австрійський пролетаріят.

Відношення до України. Відношення Австрії до України не змінилося до цеї пори від часів Берестейського договору. Австрія стоїть на ґрунті визнання України як самостійної держави, відноситься до нас прихильно і по можливости йде нам назустріч. Про це свідчить прийняття нашого нового Посла і вірительних грамот від нього, в той час, коли проти нас велася шалена агітація з боку наших політичних ворогів і коли Берестейський договір був знищений, а повалена Австрія, здавалось би, мусила прислухатися до бажань своїх переможців. Незалежність України набула в Австрії характеру традиції не тільки в офіціяльних колах, а і в приватних. Співробітництво наше з Польщею вплинуло зле на відношення до нас ріжних груп австрійського громадянства, в першій мірі пролетаріяту, а також реакційно-національних груп, які ненавидять поляків, що забрали деякі землі з німецьким населенням. Але Уряд, інтелігенції та торгово-промислові кола не змінили від цього свого відношення до нас і вірять, що рано чи пізно Україна зміцниться як самостійна держава і вони зможуть перенести свої симпатії на ґрунт реальних господарських і політичних зносин.

Угорщина

<u>Міжнародне становище Угорщини</u>. Світова війна виснажила державні ресурси Угорщини і майже зруйнувала її фінанси. Відомі всім внутрішні події, румунська окупація і врешті Тріанонський мир, що позбавив Угорщину найбагатійших її країв, довели цю державу до цілковитого упадку. Втративши всяке значіння як активний чинник міжнародної політики, зруйнована економічно, оточена державами, яким дісталися території, що до війни входили в склад земель Корони св[ятого] Стефана, державами, які ставляться вороже до Угорщини через побоювання з її боку військового наступу, – Угорщина змушена всю свою зовнішню політику звернути в такому напрямі, щоб зменшити тяжкі умови Тріанонського миру, а в першу чергу вийти з свого ізольованого становища і найти собі союзника. З цею метою вживаються заходидля зближення з Польщею, робляться також кроки до зближення з Австрією. На перешкоді до цього останнього стоїть питання територіяльне, таке болюче для обох держав. По Тріанонському трактату Угорщина має віддати Австрії частину своєї території, заселеної австрійцями (німцями), т[ак] зв[ану] Західну Угорщину. Угорщина не хоче зріктися цеї области і шукає иншого виходу. З цього приводу в останні часи угорським Міністром закордонних справ п[аном] [Gusztáv'ом] Gratz'ом велися в Відні переговори, але без жодних наслідків.

Угорщина також старається ослабити Чехословаччину і веде агітацію між словаками та між карпацькими українцями, обіцяє їм найширшу автономію, а навіть не від того, щоб відокремити їх як осібну державу. Але на перешкоді всім тим заходам стоїть Антанта, а тому центр зовнішньої політики Угорщини полягає в тому, щоб, як зазначено вище, зм'ягчити умови миру, та цього можна сподіватися лише по ратифікації мирового договору; тому Угорщина прикладає всі зусилля, щоб придбати собі якнайбільше прихильників серед націй, що мають представників в Союзі Народів. Щодо держав Антанти, то спершу загальна опінія зверталася в бік Англії, потім з'явилася орієнтація на Францію. Коли ж надії на цих двох могутніх членів Антанти не здійснились, повстала дезорієнтація, і Угорщина зайняла політику очікування. Велику тривогу викликав договір між Італією і Югославією в Рапалло, яким впорядковано спільні кордони тих держав і покладено основу зачіпно-відпорного союзу проти Угорщини. В останні часи Міністр закордонних справ Угорщини так з'ясував головні точки свого програму: оборона Угорщини перед небезпекою нападу з боку російських большовиків, порозуміння з сусідніми державами, з якими Угорщина бажає жити в згоді, і тісніший зв'язок з державами Антанти.

<u>Становище Угорщини в російському питанні</u>. Відносно справ б[увшої] Росії взагалі Угорщина не виявляє особливого інтересу, через те, що вся її увага звернена на

поліпшення власної долі, яка безпосередньо не залежить від ходу події на Сході Европи, розуміється, якщо викинути можливість наступу большовиків на Західну Европу. Антибольшовицьким російським групам симпатизується постільку, поскільку ними ослаблюються большовики. Самі ж ці групи в Угорщині не користуються значними впливами, про що свідчать між иншим і невдачі зроблених в свій час денікінцями спроб використати протибольшовицькі настрої Угорщини. В великій мірі це треба віднести на кошт того, що Угорщина дуже добре орієнтується в східноевропейському питанню взагалі, а в українському зокрема. Доказом цього може служити пояснення впливовими політиками Угорщини денікінських і врангелевських невдач тими ж причинками, якими ми й самі ці невдачі пояснюємо.

Відношення до України. Відношення до України дуже прихильне, уважне і повне співчуття. Наші представники в Угорщині, і раніш і тепер, підкреслюють в своїх докладах, що відношення України з боку Уряду носить характер визнання не тільки «де-факто», але і «де-юре», бо цілим рядом актів і фактів угорський Уряд трактував нашу дипльоматичну Місію, полонених, військових і цивільних так, як би Україна була визнана ним вповні. Розуміється, заявити офіціяльно про таке признання Угорщина поки не могла і не може. Мало в якій другій державі до нас ставляться так делікатно і так старанно уважно виконують звичаї міжнародних дипльоматичних зносин, як в Угорщині. Угорський Уряд завше йде назустріч нашій Місії, а наш представник користується у неї великою увагою і пошаною.

Представництво Західної Області (Сх[ідна] Галичина) угорський Уряд перестав визнавати з 1-го січня б[іжучого] р[оку] і воно мусило виїхати з Угорщини. Угорський Уряд заявив також що ніяких українських представництв, крім дипльоматичної Місії УНР, він не визнає. Таке ж прихильне відношення до нас виявляється з боку преси, а також мадярського громадянства.

Зараз в Угорщині все суспільство звертає очі на Україну. Преса постійно підкреслює героїчну визвольну боротьбу українських повстанців, що одні тільки й лишилися активними супротивниками російських большовиків. В цьому прихильному відношенню до української справи не заважає та агітація, яку нишком ведуть тепер проти нас в Угорщині російські чорносотенці та врангелевські недобитки, що в останні часи все більш і більш наїзжають в Будапешт.

Чехословаччина

Міжнародне становище Чехословаччини. Чехословаччина, що повстала по розпаді Австрії, зуміла швидко зорганізуватися як держава і являється тепер одним з видатніших чинників міжнародного життя Центральної Европи. Географічне становище Чехословаччини, як і ріжні політичні й економічні причини, заставляють її шукати союзників, яких вона вже і найшла в Югославії, а також в

близькій будучині, мабуть, і в Італії. Первісна концепція т[ак] зв[аної] Нової Антанти в кінці минулого року значно змінилася, і в ній на перше місце висовується Італія. В склад Малої Антанти по новішій концепції має ввійти Чехословаччина, Югославія та Італія. Через це в зовнішній політиці Чехословаччини використовуються нові лінії. Коли взяти на увагу суперечности поміж Югославією і Італією, то можна думати, що в Малій Антанті по новій концепції Чехословаччині усміхається впливова роль посередника між цими двома державами, а також деякий вплив на їхню Балканську політику, і хоч спроба Чехословаччини виступити посередником між Болгарією і Югославією скінчилася невдачею, то все ж можна рахувати це невдачею тимчасовою, коли тільки вдасться зреалізувати ідею Малої Антанти. У відношенню до Польщі помічається останніми часами зворот в напрямі витворення добросусідських взаємин. Щодо загального міжнародного становища Чехословаччини і її зовнішньої політики, то вона стремить до того, щоб викристалізувати собі таку закордонну політику, яка б, остаючись в основі осередньоевропейською, була рівночасно і антантофільською, з метою забезпечити свої кордони головно перед імперіялістичними та ірредентичними планами Угорщини.

Становище Чехословаччини в російському питанні. В відношенню до справ б[увшої] Росії Чехословаччина продовжує зберігати свою позицію нейтралітету, хоч до цих справ має велике зацікавлення. В останні часи, очевидно в зв'язку з актуальністю большовицької небезпеки для Західної Європи, т[ак] зв[ана] російська проблема все підноситься та порушується з ріжних боків. Треба зазначити, що в самій Чехословаччині нейтральна офіціяльна політика її до Росії мало кого задовольняє: комуністи вважають її контрреволюційною і продиктованою з Парижу, елементи помірковані і настроєні національно бачать в ній скриту большовицьку тенденцію і страх перед червоною Росією. Але в останніх заявах п[анів] Президента і Міністра закордонних справ, якраз в зв'язку з січневою порадою членів російської Конституанти, було зазначено пресою і підкреслено симпатизування Чехословаччини з Росією, – очевидно по всьому, що не з большовицькою, – та трактування Росії як союзника, бувшого члена Антанти. При цій нагоді знову підкреслювалося, що Чехословаччина йнадалі буде вести свою антиінтервенційну політику, як найдоцільнішу. Це найшло признання і в деяких інтервенційних російських кругах, а тому нема підстав ждати з боку Чехословаччини яких-небудь активних антибольшовицьких виступів, за виключенням, розуміється, того випадку, коли большовицька небезпека буде безпосередньо загрожувати Чехословаччині. Вже зі сказаного вище видно, як відноситься Чехословаччина до большовиків, які находять в цій державі співчуття тільки у комуністів.

Відношення до України. Щодо України, то відношення Чехословаччини остається коректним і доброзичливим. Наша справа, якщо йне найшла бажаного нам

відношення до ідеї нашої державної самостійности, то взагалі зайняла поважне місце, а хід подій викликав до неї велике зацікавлення. З офіціяльними колами відносини дуже добрі, і якщо ми нічого реального не можемо з цього позискати, то це пояснюється в найбільшій мірі тим, що Чехословаччина не є міродайним чинником в міжнародній політиці і сама знаходиться під впливом міродайних держав. Для характеристики відношення Чехословаччини до України можна навести зміст одного уступу з новорічного інтерв'ю п[ана] Міністра закордонних справ [Edvard'a] Beneš'a. В цьому інтерв'ю констатується, що українська справа останніми часами два рази була на черзі політичних обговорювань антантських урядових сфер. Далі, що відносно неї нема унітарної концепції в Західній Европі: є погляди за й проти самостійности Української Держави. Може, найбажанійшою формою вирішення тої проблеми була б східноевропейська, або, як каже п[ан] Міністр [Edvard] Beneš, російська федерація, в якій би згарантовані права і самостійність поодиноких народів і де Україні припала б значна роль.

Югославія

Міжнародне становище Югославії. Сербія, знищена як держава під час світової війни, з перемогою Антанти вернулася до життя, хоч і зруйнована значно економічно, але збільшена новими краями, які довгий час були ціллю великосербських змагань. На місці старої Сербії повстала Югославія, що об'єднує в собі сербів, хорватів і словенців. Таким робом на Балканах з'явився новий впливовий політичний чинник. Через те, що інтереси Югославії спіткалися на Адрійському побережі з інтересами Італії, відносини між цими двома державами були довгий час дуже напружені, але згодом шляхом компромісів їх було згладжено, і недавно, в кінці мин[улого] року, в Рапалло Італія заключила з Югославією договір, яким було між иншим впорядковано спільні кордони і покладено підстави для зачіпно-відпорного союзу проти Угорщини. Югославія має входити в Малу Антанту.

Становище Югославії в російському питанні. В питанні про відношення Югославії до справ б[увшої] Росії треба взяти на увагу, що б[увша] Сербія, яка тепер грає в Югославії домінуючу роль, жила в останнє 10-тиліття, як і її сусідка Болгарія, під великими політичними і культурними впливами Росії. Небезпека для Сербії з боку Австро-Угорщини примушувала її шукати дужого і впливового покровителя. З другого боку, Росії для зреалізування її ідей щодо Близького Сходу необхідно було б підчинити своїм впливам Сербію. Обидві ці обставини спричинилися до зближення Сербії з Росією. Таким робом міжнародне становище Сербії до світової війни, як рівно ж і вперто ведена в Сербії російська пропаганда т[ак] зв[аного]«слов'янофільства», власне замаскованого панрусизму, утворили

ґрунт для сербського русофільства, яке старанно підтримувалось Росією. Позиція Росії в Балканській війні, коли і серби, і болгари дивилися на неї як на арбітра в їхньому кривавому спорі, позиція ця, хоч і нещира і двозначна, все ж хилилася більш на користь Сербії. Далі, виступ Росії в світовій війні під гаслом оборони Сербії. Це все тільки зміцнило симпатії сербів до Росії і остаточно віддало їх впливам останньої.

Відношення до України. Розпад Російської імперії зустрінуто було в Сербії з почуттям щирого жалю. Тому всякі спроби антибольшовицьких російських груп до врятування Росії зустрічали признання, співчуття і яку було можливо поміч з боку Сербії. Большовизм, по їх думці, викликав і закріпляє розвал Росії. Звідси їхня ворожость до большовиків. Всякий сепаратизм тільки ослаблює шанси на відродження великої Росії, через це й негативне, а то й прямо вороже відношення Сербії до українського руху і Української Держави. Звичайно, що поражаюча непоінформованість Сербії щодо справ і відносин на Сході Європи, незорієнтованість в тих економічних і політичних факторах, які розвалили б[увшу] Росію, засліплення славою б[увшої] імперії, недооцінювання й нехтування всього, що не вкладується в старі звиклі погляди – це все найбільш спричинилося до неприхильного відношення Сербії до нас. Югославія не згодилась на приїзд до неї нашої дипльоматичної Місії, робила і робить утруднення для переїзду наших громадян через її територію, наших полонених з Німеччини та Болгарії, які, блукаючи по Европі, шукали виходу на Україну, серби під час денікіади оддавали в руки агентів [Антона] Денікіна. Все сказане вище відноситься власне до сербів і центрального Уряду Югославії, бо в Хорватії, населення якої є найближчим до нас з усіх південних слов'ян по мові, вдачи і звичаям, і яка довго боролася за свою волю з турками і бореться і тепер з сербами, відношення до нас дуже прихильне. Тут нас розуміють. Словенці відносяться невиразно, але не вороже. В останні часи коли українська справа набирає в Західній Европі чимраз більшого значіння і збільшує зацікавлення до нас, починають і серби потроху хитатися в своїй позиції і ставитися до нас з деякою увагою. Представництва України в Сербії до цього часу не було. Тепер робляться заходи до нав'язання дипльоматичних зносин.

Болгарія

Міжнародне становище Болгарії. Після катастрофи на македонському фронті Болгарія, що йшла в світовій лінії разом з Центральними Державами, мусила капітулювати, прийняти продиктовані їй надзвичайно тяжкі мирові умови і здатися цілком на ласку переможців. Болгарія весь час стреміла до об'єднання земель з переважаючим болгарським населенням: Східна Тракія, Добруджа і Македонія. Під час світової війни це їй вдалося, але поразка знову позбавила її цих

земель. Не тільки земель, бо Ньойський мир позбавив її армії, наклав величезний порівнююче тягар економічний, одняв частину коренної болгарської території на користь Сербії, заставив відмовитися від найкращих народних ідеалів і змагань, що були зв'язані ідеєю об'єднаної Болгарії. Залишена своїй власній долі, Болгарія скорилася перед Антантою і своєю в деякій мірі сервілістичною, запобігливою політикою намагалася зменшити тягар, накладений на неї Антантою. Побачивши, що на це немає надії і що ізольованість її ще збільшує цей тягар, Болгарія в останні часи починає шукати способів налагодити добрі політичні і економічні відносини з більш щасливими державами: Чехословаччиною, Польщею і Югославією, цею своєю найбільш сильною сусідкою і старою соперницею на Балканах. Яким способом вийде Болгарія з свого надзвичайно тяжкого політичного і економічного становища, сказати трудно, але на це можна сподіватися, беручи на увагу хліборобський характер країни і здорові почуття державности її населення.

Становище Болгарії в російському питанні. Щодо відношення Болгарії до справ б[увшої] Росії, то треба сказати слідуюче: від часів визволення Болгарії Росія мала тут особливо великий вплив політичний і культурний. Для такого впливу утворював дуже сприятливий ґрунт психологічний настрій народних мас, для яких Росія була могутньою матір'ю-покровителькою всіх слов'ян. Росія блискуче використовувала свій вплив в цій країні – порозі до Дарданелів. Цілий ряд засобів, якими провадився і скріплявся російський вплив, починаючи від участи в будуванні держави і пропаганди слов'янофільських ідей, в тій концепції, яку витворили російські офіціяльні слов'янофіли (власне, замаскований панрусизм), і кінчаючи матеріяльними подарунками, – це все витворило в Болгарії вірних прихильників російської політики, які, свідомо, чи несвідомо, закривали очі перед тими перспективами для Болгарії, які відкривав для неї напрям російської політики, основаної на імперіялістичних змаганнях на Близькому Сході. Иноді (в часи [Стефана] Стамболова, [Василя] Радославова) Болгарія боролася проти російської політики, проти російських впливів. Але все ж домінуючий характер відношення Болгарії до Росії був і є більш ніж прихильний, це є русофільство. Правда, світова війна і здорове національне почуття, що пробудилося в останні роки переважно серед молодшої генерації болгарської інтелігенції, дуже вдарили по цьому русофільстві. Це традиційне русофільство, а також дезорієнтованість в справах б[увшої] Росії, примусили Болгарію в тяжку годину її життя після світової війни шукати свою стару покровительку Росію. Але тої вже не було. Правда, у більшости активних політиків Росія втратила вже свій ореол «святости й справедливости», але традиція була ще так жива і свіжа, перед подавленою дійсністю уявою маячила надія, що Росія «воскресне» і всею силою своєї могутности й авторитету заявить про свої права, а разом з тим стане на обороні прав всіх покривджених, порабованих... Це

спонукало Болгарію щиро вітати спроби російських антибольшовицьких груп возродити єдину неділиму Росію, давати їм захист і яку можна було допомогу, невиключаючи й мілітарних засобів. Болгарія бачила, що большовизм, якому вона завдячувала розвал північної імперії, руйнує самийґрунт для «возсозданія» Росії, а тому відносилась до них дуже вороже. Російські большовики знайшли симпатії до себе тільки серед болгарських комуністів. Правда, жадоба скоріше побачити воскресшу, велику, єдину Росію була так сильною, що був момент (після поразки [Антона] Денікіна), коли громадська опінія Болгарії була готова вітати і большовиків як об'єдинителів і возсоздателів великої Росії і месників Антанти.

Відношення до України. Болгарія разом з Центральними Державами визнала самостійність України і ввійшла з нею в дипльоматичні зносини. Під час війни відношення її до України було коректним і цілком доброзичливим. Але потім виявилося, що це відношення було доброзичливе тільки назверх. Поразка Болгарії, наші невдачі і старі симпатії до Росії заставили Болгарію, як сказано вище, звернути свої очі на Росію. Але хід події, українська пропаганда, зміна в відношенні до українського питання з боку других держав, поводження денікінців, невдачі [Антона] Денікіна і т[аке] и[нше] виявили, що надія на перемогу антибольшовицьких російських груп мала, а без рішення українського питання проблема Сходу Европи не може бути вирішена. Це все поволі розбивало той лід недовір'я і байдужости, а часто і ворожости, який був у болгар до України. З'явилися навіть прихильники самостійної України, але більшість болгар хилиться на бік нашої федерації з Росією. До нашого представництва в Софії офіціяльна Болгарія ставиться весь час прихильно йуважно, за виїмком періоду денікініади, коли, рахуючи на допомогу [Антона] Денікіна в разі його перемоги, а також під впливом денікіновських агентів і не без впливу деяких антантських представників, болгарський Уряд заявив, що ні самостійної України, ні її Посольства в Софії не визнає. Коли період денікініади минув та коли наша справа стала в Західній Европі гостріша, Болгарія знову почала визнавати наше представництво, хоч і як напівофіціяльне. Взагалі ж можна сказати, що тепер Болгарія відносно України веде політику доброзичливости і очікування розв'язки подій на Сході Европи. В останні часи болгарський Прем'єр-Міністр [Олександр] Стамболійський, який до нас ставився ранійш неприхильно, при побаченню з головами наших місій в Варшаві та Букарешті підкреслив прихильність Болгарії до нас і висловив віру, що незалежна Україна буде існувати.

Туреччина

Міжнародне становище Туреччини. Після того як в жовтні місяці 1918 р[оку] Болгарія була змушена від боротьби з Антантою, не могла провадити далі боротьби і Туреччина, і мусила також її припинити. З цього моменту міжнародне становище

Туреччини стало надзвичайно тяжким. Столиця і цілий ряд провінцій були окуповані антантським та грецьким військом. Через те, що в Туреччині зблизилися між собою інтереси всіх держав Антанти та Греції, інтереси, які часто впадали в суперечність (Греція – Італія, Англія – Франція), а також через внутрішнє становище держави (рух проти Антанти під проводом Mustaf'и Kemal'я, національний рух арабів, вірменів і т[ак] д[алі]), – через все це становище міжнародне, як і внутрішнє, ускладнилося надзвичайно і зав'язалося в такий вузол, якого заінтересовані держави не можуть розв'язати і досі.

Севрський договір нищить Туреччину як державу і позбавлює її цілого ряду найкращих провінцій, напр[иклад] Аравійського півострову, Вассалату в Египті і т[ак] д[алі]. Тепер турецьке питання є одним з найболючіших питань. Агресія союзників та їхня окупаційна політика викликала в Туреччині національний рух проти союзників. Тереном, на якому зорганізувалися і розвивають свою акцію турецькі націоналісти, стала Мала Азія (Анатолія). Тут національний рух прийняв конкретні форми: збройної організації і скликання окремого від Царгороду Парляменту. На чолі цього руху став генерал Mustafa Kemal, який користується великою популярностю в народі, особливо в армії. Союзники всіма силами намагалися подавити цей рух, але врешті, зайняті боротьбою в окупованих ними провінціях, втративши величезні кошти, боячися остаточної втрати поваги серед мусульман, доручили за відповідні територіяльні компенсації мілітарну боротьбу з [Mustaf'ою] Kemal'ем Греції. Але греки потерпіли серйозну невдачу. Притому Франція не в силі була поборювати повстання арабів в Північній Сирії, Англія зустріла великі труднощі в Месопотамії. А до цього всього ще й виникли зближення і договір [Mustaf'и] Kemal'я з большовиками. Ці всі обставини дуже занепокоїли Антанту і загострили суперечність Англії та Франції.

Англія, яка через поразку Туреччини осягнула своїх цілей в Передній Азії, бажала точного виконання Севрського договору і не хтіла йти на уступки урядові в Анатолії. Франція, заангажована в справах Німеччини, не могла побороти труднощів, які принесла їй окупація Сирії та Кілікії, шукає компромісу та впливає в цьому напрямку на Англію. В останні часи, як відомо, становище Англії в Туреччині захиталось, і вона мусила звільнити від своєї окупації Месопотамію. Греція, невдержавши побережжя Мраморного моря, хоче задержати Смірну, але навряд чи в цьому її буде підтримувати Франція.

Становище Туреччини в російському питанню. Зайнята своїми справами Туреччина мало займається справами б[увшої] Росії і загалом відноситься до них досить байдуже. Антибольшовицькі російські групи її симпатіями не користуються. Російські аспірації на т[ак] зв[ану] Близькому Сході були постійно, відколи повстала Рос[ійська] імперія, наточені на зниження Туреччини, або

принаймні на витиснення її в Малу Азію. Через це Туреччина завше і цілком справедливо вбачала в Росії свого найбільшого ворога, а тому, коли він упав, вона не може бажати його воскресення. І, звичайно, всякі спроби антибольшовицьких російських груп, які, помимо повалення большовиків, завше ставили собі завдання відбудови єдиної Росії, ніякими симпатіями з боку Туреччини користуватися не могли, а навпаки, дратували і викликали тривогу, що Росія, яка і раніш дивилась на себе як на головного спадкоємця після очікуваної смерті «больного человека», захоче взяти свою долю на Близькому Сході. Тим більше, що самі росіяне з цим не ховалися. Вся та допомога [Антону] Денікінові, [Петру] Врангелеві, яка йшла з Царгороду, була допомогою з боку Антанти, цього фактичного господаря в Царгороді, і викликала у турків незадоволення.

Відношення до большовиків. Про справжнє відношення царгородського Уряду до большовиків судити не можна, бо ніяких зносин він з ними не мав, а притому був, власне, фікцією Уряду. Господарем була Антанта. Але в принципі це відношення, розуміється, було негативне. Між тим боротьба з національним рухом під проводом Mustaf'и Kemal'я оскладнилася союзом [Mustaf'и] Kemal Paş'і з большовиками. Mustafa Kemal Paşa, шукаючи собі союзників, зупинився на большовиках. Переговори велися досить довгий час але до зближення дійшло під час Конгресу мусульманських народів в Баку. Пункти умови [Mustaf'и] Kemal'я Paş'і з большовиками не відомі, але що взаємовідносини між ними дуже близькі, свідчать декрети [Mustaf'и] Kemal Paş'і в большовицькому дусі, спільні акції в Вірменії, нав'язання взаємних дипльоматичних зносин і т[ому] п[одібне].

Це зближення кемалістів з большовиками заслуговує на увагу, особливо після того, як стало відомим слідуюче: коли на домагання комісара Антанти в кінці листопаду м[инулого] р[оку] ратифікувати Севрський договір великий Візир [Ahmet] Tevfik Paşa заявив, що без порозуміння з національним Урядом в Ангорі він нічого не може зробити, Антанта після довгого вагання мусила зцим примиритися. Це було до певної міри визнання [Mustaf'и] Kemal'я і його Уряду Антантою. Тепер це визнання пішло ще далі. В Ангорі між царгородським Урядом і правим крилом націоналістів, а значить, і з [Mustaf'ою] Kemal'ем, прийшло до порозуміння, зміст котрого, одначе невідомий. Головним домаганням кемалістив є ревізія Севрського договору. Під впливом перш усього невдач в Малій Азії і зросту большовицького впливу серед мусульманських народів Азії Антанта мусила згодитися на те, щоб на лондонську конференцію, яка зараз відбувається, з'явилася Делегація як від царгородського Уряду, так і від ангорського. Як відомо, обидві ці делегації дійсно виїжжали до Лондону і добилися принципіяльної згоди на ревізію Севрського договору в напрямі вимог кемалістів. Що ці переговори кемалістів з Антантою вплинуть на зміну їх відношення до большовиків – нема сумніву. Згаданий союз з

большовиками виник не через те, що турецькі націоналісти перейнялися ідеями комунізму, а бажанням використати большовиків в боротьбі з Антантою, і, як бачимо, дав дещо позитивного Туреччині, бо вплинув на політику Антанти щодо Туреччини.

Відношення до України. Ті причини, які диктують Туреччині її відношення до спроб відбудувати велику Росію, диктують цілком протилежне відношення до України, бо в ній Туреччина бачить найголовніший фактор, який не тільки ослаблює велику Росію, а нищить взагалі агресивні заміри Росії на Чорному морі і Близькому Сході. Туреччина дивиться на Україну як на сусіда, з яким вона має багато спільних життьових інтересів. Це викликало ще за часів Берестейського миру надзвичайне прихильне відношення Туреччини до нас. Про таке відношення свідчать той прийом, який зустріло наше Посольство в Царгороді, позиція Уряду після авантюри Посла [Михайла] Суковкіна, визнання його заступника, ріжні пертрактації в практичних справах і т[ак] д[алі]. Коли антантські комісари в Царгороді, під ріжними ворожими для нас впливами, ставили всякі труднощі нашому Посольству, то турецьке громадянство завше було за нами. Неприхильне відношення до нас з боку турецького Уряду почувалося тільки тоді, коли на чолі його був [Mehmed] Damat Ferid Paşa (кінець [19]18 року – червень [19]19 і березень [19]20 – листопад [19]20 р[оку]), але і це треба пояснити його запобігливою політикою до Антанти.

В теперішньому турецькому Кабінеті маються великі прихильники нашої справи, серед яких треба одмітити великого знавця російських і українських справ, прихильника нашої незалежности і ідеї союзу Чорноморських держав п[ана] Міністра закордонних справ, – [Bekir] Sami bey. Відносини з цим Урядом у нас найліпші, і тільки становище внутрішнє і зовнішнє Туреччини, як і наше, мішає зреалізувати ті відносини і перенести їх в сферу ділових, практичних питань обох держав. Треба додати, що [Mustafa] Kemal Paşa був раніш теж великим нашим прихильником, як він відноситься до нас тепер – невідомо. З ревізією Севрського договору і з поліпшенням політичного становища Туреччини стан нашої справи в цій державі набере для нас знову великої ваги, не так в питаннях принципіяльних, як в чисто практичних, особливо в зв'язку з тим, що в Туреччині скупчені головні маси евакуйованої [Петром] Врангелем армії, серед якої мається великий відсоток українців, а також через те, що звідси будуть намагатися російські праві кола, як і ті українці, що підтримують акцію [Сергія] Моркотуна, розпочати свою активну мілітарну діяльність на Україні.

Греція

Міжнародне становище Греції. До світової війни Греція була дуже незначна держава, розкидана по островах та побережжях архіпелагу та Іонійського моря, з

невеличкою армією, досить значним торговельним флотом і військовим, що стоять значно нижче італійського та австрійського. На Балканах Греція займала 3-є місце після Туреччини та Болгарії. Але під кінець світової війни, коли Греція виступила на боці Антанти, відомий грецький політик і патріот [Eleftherios] Venizelos блискуче використав ситуацію. Тепер Греція, після упадку Турції та Болгарії, стала найсильніщою на Балканах державою і грає роль агента Антанти на Близькому Сході. Коли національний рух в Малій Азії під проводом [Mustaf'и] Kemal Paş'і прибрав загрожуючі для Антанти форми, то боротьба з ним була доручена Греції, і вона почала було ждати, що здійсниться давня мрія греків-націоналістів реставрувати Грецію в межах давньої Візантії, тобто з усією Македонією, Тракією і більшою частиною Малої Азії, за винятком Сирії, Арменії та англійських провінцій. Але невдачі Греції в боротьбі з кемалістами, невдачі англійців в Месопотамії, утруднення Франції в Сирії і другі причини, які привели до того, що Антанта дала принципіяльну згоду на ревізію Севрського договору, звичайно дуже міняє ситуацію, і Греція буде змушена задовольнитися більш скромними здобутками. Як остаточно вирішиться для Греції справа Турції, покаже будучина. Як відносно мала держава, Греція цілком залежнавід великих держав Антанти і, запобігаючи їх прихильности, особливо Англії, для своєї імперіялістичної мети на Близькому Сході, не веде самостійної політики, а цілком пристосовується до політики Антанти, а найбільше Англії. Англія використовує географічне становище Греції і піддержує її й буде піддержувати, доки вона зуміє бути для неї потрібною: Англія має в Греції і Царгороді свою базу для Близького Сходу.

Становище в російському питанню. Велика єдина Росія з її претензіями на Царгород, протоки і навіть Трапезунд була і буде небезпечним супротивником Греції. Греки, які вважають себе єдиним правомочним претендентом на ці області, добре розуміють небезпеку великої Росії для їх планів, а тому ідея відбудови такої Росії не користується їхнім признанням і викликає у них страх. Крім того, Греція має запеклого ворога в Болгарії, яка, хоч і знесилена, все ж викликає у Греції страх не менший, ніж Германія у Франції. А Греція знає про русофільство болгар та їхню прихильність загалом до ідеї єдиної неділимої Росії, в якій вони бачать свого захисника.

Відношення до України. З боку незалежної України Греція для себе небезпеки не бачить. Греція має більш мільйона своїх колоністів на побережжі Чорного моря, зв'язана економічно з цим побережжям і дуже хтіла би, щоб це був не «Юг Росії», а незалежна Україна. Але, як сказано вище, Греція в своїй зовнішній політиці йде за Антантою, через це вона готова визнати цю незалежність після того, як це зробить Антанта або хоч Англія. Це, майже одверто, висловлювали не раз офіціяльні кола Греції нашому представництву в Атенах. Не визнаючи держави нашої, офіціяльна

Греція не визнала і нашої Місії, як дипльоматичного органу, вірительної грамоти від голови Місії Міністр закордонних справ Греції не схотів прийняти; Прем'єр-Міністр [Eleftherios] Venizelos під ріжними претекстами ухилявся прийняти голову нашої Місії, хоч у розмовах з нашими представниками в других державах висловлював найгарячійші симпатії до України.

Крім того, Греція, добувши собі вихід на Чорне море через анексовану за згодою Антанти Східну Тракію, мріє про Чорноморський союз, тобто союз тих держав, що торкаються Чорного моря. Коли б з півночі в той союз увійшла Україна, то Греції в тому союзі належала б найвидатнійша роль як найсильнійшій морській державі того союзу; коли ж України незалежної не буде, то і сама ідея того союзу упадає, бо тоді велика Росія просто буде прагнути, як це вже було раніш, зробити Чорне море своїм внутрішнім морем. Громадянство Греції, як і більшість преси, ставляться до нашої справи прихильно також через зазначені вище причини.

Бельгія

Міжнародне становище Бельгії. Бельгія потерпіла від війни більш ніж побідні держави і прикладає багато зусилля, щоби ліквідувати негативні наслідки військової бурі, що пронеслась над нею. В зовнішній політиці Бельгія стремить до реалізації Версальського договору і до забезпечення себе від нової війни. Вона склала військово-відпорний договір з Францією і робить заходи до складення такого ж договору з Англією. Самостійної політики зовні Бельгія не веде і орієнтується на дві згадані держави. Хоч політика нейтралітету тепер дуже критикується бельгійською пресою, але не тільки по інерції а й по міркуванням небезпеки географічного становища Бельгії та її слабости, ця політика продовжується і тепер. Великі надії на Лігу Народів починають змінюватися розчаруванням. Необхідність пристосовуваться до політики Франції та Англії примусила Бельгію віддати Англії, яка ніякими симпатіями у населення не користується, дуже велику частину бельгійської колонії в Африці – Руанди.

Становище в російському питанні. Відносно Сходу Европи Бельгія жодних кроків не робить і напевне буде продовжувати стару політику, себто йти за Антантою. Літом мин[улого] року Міністр закордонних справ [Henri] Jaspar, перебуваючи в Лондоні, під впливом [David'a] Lloyd Georg'a згодився був від імени Бельгії на товарообмін з большовиками; тоді ж була заключена в Копенгазі умова в большовиками про обмін полоненими. Також під час українсько-польської офензиви Уряд заборонив транпортування амуніції до Польщі. Але все це викликало в суспільстві незадоволення, а заборона транспортування амуніції для Польщі – міністерську кризу.

Відношення до України. Після довгих, майже на протязі цілого року, зусиль з боку нашої Місії в Голландії, вдалося в початку мин[улого] року нав'язати зносини з урядовими і впливовими приватними особами в Бельгії, але тільки в березні місяці голова нашої Місії в Бельгії (він же голова Місії в Голландії) був прийнятий на офіціяльній авдієнції Міністром закордонних справ п[аном] [Paul'ем] Hymans'ом і Місія могла розпочати свою працю. Загалом відношення офіціяльних кол до Місії в Бельгії і до української справи не вороже, але й далеке від повної прихильности. Причиною цього являється те, що Бельгія є держава антантська, що на неї великий вплив має Франція, представники б[увшої] Росії і бельгійські капіталісти-промисловці, які довго жили в Росії і відтіля вивезли з собою симпатії до російського царизму та мілітаризму. До цього треба додати несприятливу для нас пропаганду російських та польських кол, що зв'язувала нашу справу державної незалежности з «німецькими інтригами», та місцеве явище – автономічні і навіть сепаратистичні тенденції бельгійців-фламандців проти бельгійців-валлонців.

Та все ж помалу справа змінилася на нашу користь не тільки в колах офіціяльних а і в пресі і в суспільстві. Дуже прихильні до нас фламандці, які находять багато аналогії в становищі свойому і українського народу. Врешті Місія добилася становища офіціяльного представництва. Особливе зацікавлення викликали в Бельгії економічні ресурси України. Коли торік Рада Міністрів винесла постанову прийняти участь в переговорах з [Леонідом] Красіним в Лондоні, ця постанова викликала загальне обурення суспільства, і велика та впливова група депутатів висловила в зв'язку з цим бажання підняти справу торговельних зносин з Україною. Але використати цього по ріжним незалежним від Міністерства закордонних справ причинам не було змоги. Щодо визнання нашої державности, то, розуміється, Бельгія раніш антантських великих держав визнати нас не може, але тут багато зроблено для такого визнання і підготовлено ґрунт для реальних зносин, перш всього на ґрунті економічному.

Голландія

Міжнародне становище Голландії. Невелика торговельна Голландія участи в світовій війні не брала, і їй пощастило залишитись до кінця нейтральною. В міжнародному політичному життю Голландія грає другорядну роль і не веде активної закордонної політики в питаннях, в яких вона не зацікавлена безпосередньо, у відносинах між державами Антанти й між Центральними Державами. В відношенню до цих двох груп держав Голландія намагається грати посередницьку роль, бо вона зв'язана, з одного боку, великою торгівлею з Німеччиною і Центральною Европою, а з другого – має багато спільних інтересів з Англією. Як і її велика сусідка, Голландія живе переважно торгівлею, має великий торговельний

флот, Нідерландська Індія лежить між Британською і Австралією. Крім того, з Англією її зв'язують великі народні симпатії. При допомозі Англії Голландії вдалося недопустити до ревізії договору 1839 року з Бельгією і до анексії останньою Лімбургу й Зеландської Фландрії. До Ліги Націй Голландія ставиться без ентузіазму, все ж на з'їзді в Женеві в кінці мин[улого] року мала успіх і добилася ухвали, що інтернаціональний суд буде міститися у Гаазі.

Становище в російському питанню. В справах Східної Европи Голландія займає очікуюче становище і йде слідом за великими европейськими державами. Большовики абсолютно не користуються тут признанням або симпатіями, крім маленької групи комуністів. Пропозиція цеї групи почати торговельні і дипльоматичні зносини з Совітською Росією була Генеральними Штатами в минулому році два рази відкинута великою більшостю.

Відношення до України. Голландія, яка у свій час багато потерпіла від імперіялізму своїх сусідів, є рішучим ворогом всякого імперіялізму, а з тим і російського. Це є одна з причин, чому зараз Україна користується у Голландії глибокою прихильністю з боку суспільства і преси. Дипльоматична Місія наша і Пресбюро з самого приїзду з початку [19]19 року знайшли тут плодовитий ґрунт для своєї праці. Дуже добре освідомлена голландська преса подає відомости про Україну більше, ніж преса инших країн. Дуже важним фактором зацікавлення Україною є економічний. На нав'язання торговельних умов з Україною голландці покладають великі надії. Наша кооперація викликала зацікавлення не тільки в торговельних та фінансових колах, але й у нідерляндського Міністерства торгу і промисловости. Крім загальнополітичних та економічних факторів, зацікавлення Україною в Голландії та її симпатії до нас пояснюються почасти тим, що на Україні найшли собі нову батьківщину менонїти, народ голландського походження, яких в північній Таврії є 60-80 тисяч. Долею цих менонітів на Україні в Голландії дуже зацікавлені.

Одначе праця нашої Місії не могла дати позитивних наслідків в справі чисто дипльоматичній, себто в справі визнання незалежности України. Голландія під час війни заховувала нейтралітет і вела таку політику, щоб жити в приязні як з Антантою і з Центральними Державами. Вона уникає робити якісь кроки, котрі не в'язались би або суперечили політиці оточуючих її великих держав. Крім того, Голландія, де в останні 10-ліття відбувалось так багато всяких інтернаціональних конгресів та конференцій, звикла строго додержуватися всіх формальностей міжнародних законів і звичаїв та вважати себе охоронцем цих законів, через те не тільки не вважає можливим зробити першою акт визнання якоїсь нової держави, але визнає останньою вже визнані держави, так було з Фінляндією, Чехословаччиною, Польщею... Через це ж, не дивлячись на всі заходи Місії, Міністр закордонних справ Голландії дав зрозуміти, що Голландія не може

визнати України, поки її не визнають инші держави, а в першу чергу Антанта. Було сказано при тому, що Голландія певна, що Україна зрештою буде визнана і що голландський Уряд ставиться до Місії прихильно і не буде робити труднощів в її роботі. Це пізнійш цілком справдилося, і наша Місія в Гаазі врешті добула для себе права фактично визнаного представництва України. Зокрема відношення голландських соціялістів яскраво виявилося на Амстердамській конференції в [19]19-му році, де вони на чолі з відомим [Pieter'ом] Troelstr'ою гаряче обстоювали визнання України і всі свої голоси подали за Україну. Через пресу, офіціяльні меморандуми та ноти Голландія широко і докладно ознайомилась з нашою справою. Констатуючи це, голова нашої Місії в Гаазі в останні часи підняв питання про другі методи праці, про перехід від чистої пропаганди до більш реальної праці на ґрунті в даному разі економічних зносин між Голландією і Україною, а через неможливість цього тепер, до підготовчої праці на цьому полі.

Данія

Данія, як і Скандинавські держави, була під впливом Антанти і переважно орієнтувалася на неї. Данія, не маючи особистої політичної лінії, веде антантську політику і зараз стоїть під впливом Франції. Будучи країною з економічного боку високорозвиненою, вона находиться зараз в дуже хиткому економічному стані завдяки накопленню великої кількости товарів, які не мають збуту, бо тепер, коли Данія не має тієї посередньої торговлі, яку вона вела перед війною між Англією і Америкою, з одного боку, і Німеччиною та Росією – з другого, прибутки її впали. Правда, Данія зараз веде торгівлю з Прибалтійськими державами і Польщею, але це не дає великої підмоги її хиткому економічному стану. Вся ж її політична ситуація залежить цілком од фіналу тієї симфонії, що розігрується між Англією, Німеччиною і Росією.

Щодо Східного питання, то опінія Данії ще й досі не вияснена. Вона цілком залежатиме від дальшого ходу подій. Сучасний Уряд Данії все ще в певній мірі симпатизує ідеї відбудови бувшої Росії. Цьому є, властне, чотири причини: 1) вплив деяких міродайних кругів Франції; 2) боязкість перед большовиками, 3) особисті переконання теперішнього Міністра закордонних справ п[ана] [Erik'a] Scavenius'a, який був довгий час Послом в Петрограді і який є великим прихильником Росії, і 4) впливи бувшої цариці-матері, яка постійно тепер живе в Данії.

Що ж до України зокрема, то відношення Данії можна назвати прихильним. У початку 1919 року Данія визнала українське представництво, як фактичне представництво фактично існуючої держави. Формальне визнання України Данією може бути тільки після того, як Україна буде визнана Антантою. Зацікавлення

Україною дуже велике. Доказом цього можуть служити такі факти, що з 1919 року по школах почали вчити про Україну як про осібну державу і осібний нарід; в університетах дуже часто читаються лекції про Україну; багато письменників і поетів студіюють українське життя і його стремління до самостійності.

Датська преса ставиться дуже прихильно до України.

Треба одмітити два факти, які виявилися з відношення Данії до України. Перше – велике зацікавлення в боку Союзу скандинавських жінок, які хотять закладати на Україні приюти для дітей-сиріт і робили вже для цього приготовлення. Друге – це справа наших полонених, які втікли з Німеччини до Данії. 80 полонених, національно свідомих українців, дістали дозвіл лишитися в Данії, і зараз вони приміщені при взірцевих хазяйствах та молочарнях на дуже вигідних з культурного боку умовах.

Невідрадне фінансове становище України примусило тимчасово ліквідувати дипльоматичну Місію, яка працювала дуже інтенсивно, головним чином, в напрямку освідомлення політичних і громадських кол датського суспільства про справи України.

Швеція та Норвегія

Швеція і Норвегія, будучи нейтральними державами, економічно багато виграли підчас Великої війни. Служачи, свого роду, перехідними воротами між Англією та Росією, ці держави не мали самостійної політики, а були під впливом цих двох чинників: Норвегія – Англії, а Швеція – Росії. Спочатку Швеція, маючи на своїй території велику кількість російських емігрантів, симпатизувала ідеї «єдиної неділимої». Тим часом большовицька агітація розвивала свою акцію, і Швеція, як слаба держава, мусила прислухатися і до большовиків. Щодо відношення Швеції та Норвегії до України, то у початку 1919 року політичні і економічні чинники цих держав зацікавилися Україною, але не мали сміливости визнати Україну офіціяльно, чекаючи, поки Українська Народна Республіка буде визнана Антантою. Преса, особливо шведська, дуже багато писала про Україну, розвиваючи, таким чином, українське питання серед шведського громадянства. В останні часи відношення Швеції виявилося в допомозі медикаментами нашій інтернованій армії. Звичайно, це все, що можна було би вимагати від Швеції. Що ж до Норвегії, то вона находиться цілковито під впливом Англії і охарактеризовала своє відношення України (як і Швеція) тільки признанням наших паспортів, прийомом шифрованих телеграм і т[аке] и[нше].

Еспанія

Некорисний для Еспанії вислід війни зі Сполученими Державами Америки та втрата на річ цеї останньої колонії Куби і Філіппінських островів, довголітня

борьба клерикалів з лібералами внутрі держави, – не дозволили Еспанії стати міродайним чинником у світовій політиці. Відносно всіх питань, затруднюючих під теперішній момент европейські держави, Еспанія заховує строгий нейтралітет, користуючись закріплюванням економічних здобутків та поширюванням ринків збуту для продуктів своєї промисловости. У відношенні до новоутворених на території б[увшої] Росії державних організмів Еспанія займає становище прихильне. Уряд УНР не мав змоги дотепер нав'язати ближчі взаємини з Еспанією, одначе заходи в тому напрямкові Урядом вже пороблені, і є повна надія на їх успішний результат.

Швейцарія

Закордонна політика Швейцарії іде по лінії затримання за всяку ціну строгого нейтралітету у всіх міжнародних конфліктах. Відповідно консеквентному притримуванню зазначеного принципу Швейцарія виходить зі всіх воєнних заколотів не лиш не ослабленою, а противно з економічного боку незвичайно скріпленою. В притримуванню раз вибраного шляху нейтралітету Швейцарія рішена ставити навіть опір великим европейським державам, як, пр[иміром], Франції у питанні транспорту військ французьких через територію Швейцарії для наміченої своєчасно Францією окупації Баварії. У відношенню до Української Народної Республіки належить зазначити щиру прихильність Швейцарії, яка виявилась у прийняттю нашої дипльоматичної Місії та дуже ввічливому та доброзичливому тоні тамішньої преси.

Загальні висновки. Актуальні завдання і ин[ше]

Заключення польсько-большовицького перемир'я, що в своїх наслідках дало большовикам можливість вільного пересування і сконцентрування знятих з польського фронту військ в одному напрямкові, ізольоване становище армії УНР, викликане тим перемир'ям, а також цілковита відсутність набоїв у нашої армії – це головні причини нашої останньої військової невдачі, силою якої як наша армія, так також державний апарат були примушені відступити на територію Польщі.

Оцінюючи, одначе, безсторонньо смисл наших минулих військових подій, не можна тієї нашої останньої військової невдачи кваліфікувати як ліквідацію нашої державности, наших державних стремлінь-зусиль, а треба вважати її тільки одним з епізодів нашої боротьби, наших мілітарних змагань з большовицькою окупантською владою України.

Запорукою цьому являються ті наскрізь прихильні настрої населення України до Уряду і армії УНР, його стремління до створення української державности, його

крайнє вороже відношення до большовиків, яке виявило населення України в часі останнього нашого приходу на її територію.

Маючи це на увазі як головну базу в нашому державному будівництві, як основний стимул в нашій дальшій державній і військовій боротьбі, Уряд УНР, опинившися в умовах перебування на чужій території, не міг і не смів ліквідувати ні себе, ні своєї державної роботи, а навпаки, доложити всіх зусиль для скріплення свойого становища, зміцнення своїх дальших змагань.

Наше перебування на еміграції, – це, розуміється, факт великого негативного значіння для нашої дальшої національно-державної справи. Одначе наше сучасне становище не виключає відповідної праці в тому напрямкові, тим більше, що об'єктивні обставини нашої боротьби зовсім не погіршились. Україна палає полум'ям масових повстань проти большовицьких окупантів, вона прагне нашого приходу, чекає від нас скорого визволення. Не погіршилось також наше міжнародне становище; навпаки, силою фактів останніх часів европейська дипльоматія відступає вже остаточно від своєї застарілої думки в справі вирішення питання Сходу Европи, а в цьому і українського питання, і піддає її основній ревізії напрямкові задовольнення правних домагань новоповставших на Сході держав-народів.

Для держав, що в останній світовій війні вийшли побідниками, стало ясним, що міжнародна кон'юнктура, яка витворилась завдяки останній большовицькій перемозі, криє в собі також для їх чимало грізних перспектив. Небезпека большовизму вийшла для тих держав вже із стадії теорії, вона набирає в їх очах все більш реального характеру. Помимо мирових кличів, що лунають зараз на конференції в Ризі, большовицька червона рука все-таки не думає кидати зброї і всіх инших засобів, щоби спалити Европу вогнем комуністичної революції. Силою фактів приходиться зараз европейській політиці – дипльоматії – приступити до справи підшукання союзників в боротьбі з большовизмом більш практично, їй приходиться змінити кардинально свою попередню тактику в цій справі.

Дотеперішні ставки Антанти на єдину Росію, Росію Колчаків, Денікіних, Врангелів, всеціло потерпіли остаточний крах. Цей крах не являється нічим несподіваним, і про те Уряд УНР, базуючись на певних основах, попереджав через своїх закордонних представників Уряди поодинокі европейських держав.

Кримська катастрофа потягнула за собою всесторонній крах політичної програми всіх російських громадських кругів, крах національно-державних ідеалів російського громадянства на еміграції, яке майже всеціло орієнтувалося на Добровольчу армію та її акцію, пересякнуту духом крайньої реакції та традиційного російського імперіялізму. Її наслідками являються той абсолютний хаос і заколот, та повна дезорганізація та дезорієнтація і політичне банкротство, які зараз запанували серед російських антибольшовицьких елементів, про що була

мова вище, при обговорюванню нарад членів бувшої Конституанти, що відбулися в січні цього року у Парижу.

Російська демократія зараз без усякої акції, плану і програми; і вона буде такою так довго, доки не стане на правдивий ґрунт, доки не зречеться своїх реакційних імперіялістичних тенденцій, доки не стане на правдивий демократичний шлях.

Наше становище супроти Росії – червоної чи білої – ясне і недвозначне: воно диктується нашою основною позицією, самим фактом суверенности та самостійности нашої Республіки. Ми не збиралися йти війною на Росію, а навпаки, Росія повела свій руйницький похід на Україну; війну ту ми мусили прийняти і ми доведемо її до кінця, до повного визволення нашої Батьківщини, тим більше, що всяке мирне порозуміння при всіх дотеперішніх тенденціях і апетитах росіян являється зараз ілюзією.

Катастрофа [Петра] Врангеля має ще й те за собою, що на основі цього факту европейська політична думка зробила цілковитий політичний зворот в своїй орієнтації на справи бувшої Росії. Вона (катастрофа), здається, остаточно розбила-розвіяла всі надії та ілюзії консервативних міродайних кругів Европи щодо життєздатности бувшого російського коло́са і розкрила їм очі на всю фіктивність внутрішньої сили цього останнього. Европа раз на все зрозуміла, що немає такої сили, яка примусила б звільнені народи бувшої Росії ввійти знов в ту ославлену «тюрму народів», яку вони розвалили власними руками. Західні держави Европи вже, мабуть, цілком зрозуміли, що в справі розв’язання проблеми Сходу, яка коштувала досі стільки даремних жертв, єдиним виходом являється: опертися, замість на фантомах мертвеччини, на нових життєвих силах реальної дійсности, в першій мірі на Україну, що в дотеперішній боротьбі з большовизмом виявила безсумнівно найбільше енергії та сили.

Єсть певні підстави думати, що Україна займе в новій фазі боротьби Европи з большовизмом, а через те і в міжнародних комбінаціях, належне їй місце. Захід Европи на основі логічних висновків з подій останніх часів склонюється вже також до переконання, що большовизм може дістати смертельний удар тільки на Україні, і зараз ходить, мабуть, тільки про те, щоби цей удар наступив якнайскоріше, щоби большовизм, удержавшись ще деякий час на Україні, не наніс катастрофи цілій Европі.

В тому менш-більш напрямкові йдуть зараз комбінації світової дипльоматії, в тому напрямкові – головно ж основного закріплення хитаючихся ще в тій справі певної міри змагань міжнародної дипльоматії – іде зараз праця нашого дипльоматичного відомства взагалі і наших поодиноких дипльоматичних представників за кордоном зокрема.

Діяльність нашої дипльоматії за кордоном можна би безперечно піддавати широкій критиці. Можна закидувати їй недосвідченість, малодіяльність, брак відповідної енергії в послідовности її акції, піднятої в справі знання України з боку держав Европи і т[ак] д[алі] і т[ак] д[алі], та все-таки кожний неупереджений чоловік, беручи справу sine ira et studio, ознайомлений з умовами та результатами нашої дипльоматичної праці за кордоном, мусить, констатувати: завдяки цій останній українська справа за кордоном все-таки добула собі цілком нові позиції в Европі, яких вона ніколи перед тим не мала.

Перш за все треба підкреслити, що дипльоматичному представництву УНР за кордоном вдалося перебороти ті старі міжнародні традиції Европи, зв'язані з існуванням на протязі цілих віків великої Російської імперії, та з розпадом якої і випливаючою з того розвалу зміною цілого ряду міжнародних комбінацій приходилось нашому представництву тяжким шляхом освоювати політичну думку Заходу.

Праця дипльоматичних представників Уряду УНР за кордоном в напрямку розбивання того муру незнання в українських справах та упередження до цих останніх їх з боку Европи була безсумнівно дуже тяжка, головно ж, коли візьмемо під увагу, що наші дипльоматичні представники перебували дуже часто за кордоном без зв'язку з своїм провідним органом – Міністерством закордонних справ. Головно широку діяльність розвинуло наше дипльоматичне відомство на полі всестороннього освітлення нашої національно-державної справи і осягнуло в тому напрямкові великі реальні результати. Найкращим доказом цього може послужити факт, сконстатований нашим представництвом на засіданню Ліги Народів восени минулого року в Женеві. Для женевського зібрання Україна та її життєві правні домагання не були вже якоюсь terra incognita; члени Ліги Народів не вимагали вже від нашого представника тих примітивних початкових роз'яснень в справах України, як це було коли-небудь раніше. Це тільки підкреслює, що нашою дипльоматією пройдено вже першу стадію дипльоматичної роботи, а саме стадію освідомлення Европи в наших справах. Щойно після цього ми могли станути і до певної міри вже станули перед справжньою дипльоматичною роботою.

Зараз наше дипльоматичне відомство використовуючи, нові міжнародні кон'юнктури, стало проводити в своїй роботі акцію реальних здобутків, щоби остаточно добитися реальних результатів для справи УНР. Дипльоматичне відомство УНР по одному організованому ясному плану відмітило перші та другорядні ставки наші в міжнародній грі, за відповідні концесії з нашого боку повинні дати нам реальну допомогу і підтримку з боку міродайних чинників Европи та поставити нас в безпосередній зв'язок і тісне реальне заінтересування з боку зазначених чинників.

Щодо відношення Уряду УНР до тих чи инших европейських держав і їх поодиноких політичних групувань, то Уряд УНР здає собі ясно справу з того, що

попри шукання практичних здобутків у поодиноких чинників, підбирання із їх найбільш для нас придатних і ин[ше], в дипльоматичній праці не може бути і мови про якусь вузьку, односторонню орієнтацію, наприклад, на одну з груп недавньої світової війни і т[ак] д[алі]. Ті групи самі переплітають свої взаємовідносини з погляду користи взаємних інтересів. Всякі однобічні позиції, які-небудь одні напрямки політики зараз неможливі або і виключені; зараз грає роль напрямок всебічний, так мовити, універсальний, продиктований об'єктивною оцінкою обставин. Коли ж які-небудь односторонні орієнтації були досі в нашій політиці, то були вони тому, що це було можливим, як рівно ж і тому, що складались вони під певним тиском обставин.

Уряд Української Народної Республіки здає собі справу також з того, що, крім шукання контакту з головними чинниками европейського світа, головну працюдержавного будівництва треба вести нам самим у тісній спілці та активній допомозі наших найближчих сусідів. Так, наприклад, велика безсумнівно роль припаде Україні в системі державних формувань Чорноморського басейну. Україна має стати центром уваги для таких державних організмів, як Дон, Кубань та їх південні сусіди, вона має підтримати федералістичні змагання Терського, Донського козацтва і перетворити їх в конфедералістичні. В такому ж напрямкові має піти і вже до певної міри пішла праця дипльоматичного відомства УНР відносно держав Балтійського басейну, яка досі виявилася в ухвалах Ризької конференції цих останніх держав.

Уряд УНР правдиво оцінює зараз також питання мусульманського світа і наші з ним взаємовідносини. Наслідки світової війни зрушили довголітню інерцію мусульманства, розбудили в ньому його питомі й духові сили, і зараз мусульманство висовується в світовій констеляції знов на видне місце як в політично-дипльоматичному напрямкові, так і військовому напрямкові. Нашому дипльоматичному представництву за кордоном приходиться зараз розвинути якнайбільш інтенсивну акцію в Туреччині через те, що туди (через Дарданелли) проходить шлях усякої реальної европейської підмоги щодо України, а також і головно тому, що турецькі елементи без ріжниці їх сучасних політичних орієнтацій всі без виїмку розуміють всю шкоду для себе існування великої Росії і правдиво оцінюють всі вигоди з існування незалежної України.

Урядові УНР необхідно зараз же звернути відповідну увагу на Балканські держави (Міністерством закордонних справ вже пороблені початкові кроки в цій справі і намічена дальша робота на майбутнє). Балканські слов'яни, які донедавна всі свої надії покладали на відбудування великої Росії, зараз (після розгрому [Петра] Врангеля) цілком зрозуміли всю утопію своїх надій, а остання навала російських добровольців в ті країни зовсім підірвала віру балк[анських] слов'ян в

непереможність російських псевдодемократичних елементів. Дипльоматичному відомству УНР приходиться, отже, негайно використати відповідно в тої спосіб підготовлений ґрунт держав Балканів.

Це важнійші з найближчих завдань закордонної політики Уряду УНР, зреалізування яких повинно дати Україні повну можливість стати актуальним і важним чинником в міжнародній політиці. В зреалізуванню цих завдань лежить також гарантія виборення і тривкого закріплення Українській Народній Республіці як повноправному державному суб'єкту відповідного місця в сім'ї державних організмів Европи.

***

Друкується за примірником Андрія Ніковського із правками Павла Дякова, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 404. – АРК.1-214.

ДЕПАРТАМЕНТ ЧУЖОЗЕМНИХ ЗНОСИН: НОТИ

НОТА КОМІСАРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ РОСІЇ

Київ, 3 січня 1919

На телеграмму Вашу Министерство иностранных дел уведомляет, что регулярные войска Советской России, а именно: 9 Курская дивизия, 4 Брянская дивизия, 17 стрелковая дивизия, направлены на Украину. Впереди регулярных войск посылаются партизанские отряды, снабжаемые оружием и средствами военным командованием. Уже заняты Валуйки, Купянск, Белгород, Новгород-Северский и другие города, находящиеся на украинской территории. Не предполагая воевать, Правительство Украинской Народной Республики не посылало войск для обороны занятой территории. Вывозится сахар из четырех заводов. Жители подвергаются ограблению и смерти. Вырезана, например, вся семья писательницы [Александры] Ефименко. Директория Украинской Народной Республики, свергшая власть гетмана и контрреволюции на Украине, признает полноту политических прав и власть только за трудовым народом: рабочими и крестьянами. Восстановляются советы рабочих и крестьянских депутатов, поэтому наступление на Украину в тот момент, когда рабоче-крестьянский пролетариат выдержал только что тяжелую борьбу с контрреволюцией, может вызвать лишь новую оккупацию. Министерство иностранных дел надеется, что советское Правительство немедленно приостановит дальнейшее пролитие крови братского трудового народа. Уверен, что было бы преступлением теперь решать отношения между социалистическими республиками штыком. Мирный выход вполне возможен,

Народный Министр иностранных дел
[Владимир] Чеховский.

***

Друкується за оригіналом (телеграфна стрічка), машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 1. – СПР. 182. – АРК. 2-3.
Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП.1. – СПР. 182. – АРК. 1; ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП.1. – СПР. 182. – АРК. 4.

Переклад Лариси Білик

Київ, 3 січня 1919

На телеграму Вашу Міністерство закордонних справ повідомляє, що регулярні війська Совітської Росії, а саме: 9 Курська дивізія, 4 Брянська дивізія, 17 стрілецька дивізія, направлені на Україну. Попереду регулярних військ посилаються партизанські загони, що їх постачає зброєю та засобами воєнне командування. Вже зайняті Валуйки, Куп'янськ, Білгород, Новгород-Сіверський та інші міста, що знаходяться на українській території. Не передбачаючи воювати,

Уряд Української Народної Республіки не посилав військ для оборони зайнятої території. Вивозиться цукор з чотирьох заводів. Мешканці зазнають грабунків і смерті. Вирізано, наприклад, усю сім'ю письменниці Олександри Єфименко. Директорія Української Народної Республіки, що скинула владу гетьмана і контрреволюції в Україні, визнає повноту політичних прав і владу лише за трудовим народом: робітниками й селянами. Відновлюються ради робітничих і селянських депутатів, тому наступ на Україну в той момент, коли робітничо-селянський пролетаріат витримав щойно важку боротьбу з контрреволюцією, може викликати лише нову окупацію. Міністерство закордонних справ сподівається, що совітський Уряд негайно призупинить подальше пролиття крові братнього трудового народу. Впевнений, що було б злочином тепер вирішувати стосунки між соціалістичними республіками багнетом. Мирне вирішення цілком можливе.

Народний Міністр закордонних справ
Володимир Чехівський

НОТА КОМІСАРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ РОСІЇ

Київ, 4 січня 1919

Правительство Украинской Народной Республики не получило ответа на вторую радиотелеграмму от 31 декабря, между тем наступление вооруженных сил на Украину со стороны Советской Республики продолжается и становится угрожающим. Если наступление делается не по распоряжению народных Комиссаров, то прошу оказать влияние на соответствующие организации, которые находятся в сфере влияния народных Комиссаров, чтобы приостановить наступление, захват городов, имущества. Для возобновления мирных переговоров избрана делегация. Прошу уведомить, куда она может выехать для переговоров.

Председатель Совета Министров и Министр иностранных дел
[Владимир] Чеховский.

***

Друкується за оригіналом (телеграфна стрічка) / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 1. – СПР. 182. – АРК. 9.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП.1. – СПР. 182. – АРК. 10.

Переклад Лариси Білик

Київ, 4 січня 1919

Уряд Української Народної Республіки не отримав відповіді на другу радіотелеграму від 31 грудня, тим часом наступ збройних сил на Україну з боку Совітської Республіки триває і стає загрозливим. Якщо наступ здійснюється не за розпорядженням народних Комісарів, то прошу справити вплив на відповідні

організації, які перебувають у сфері впливу народних Комісарів, щоби призупинити наступ, захоплення міст, майна. Для відновлення мирних переговорів обрано делегацію. Прошу повідомити, куди вона може виїхати для перемовин.

Голова Ради Міністрів і Міністр закордонних справ
Володимир Чехівський

ДОДАТОК: НОТА КОМІСАРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ РОСІЇ

Київ, 4 січня 1919

Ваши радиотелеграммы от 31-го декабря и от 3-го января нами получены. Не могу не указывать Вам, что имеющиеся в Вашем распоряжении сведения не соответствуют действительности. Перечисленные Вами воинские части Советской России на Украину не направляются и даже не находятся около украинских границ. Военные действия на украинской территории в настоящее время ведутся между войсками Директории и войсками украинского советского Правительства, обладающего безусловной политической независимостью. Между Украиной и Советской Россией не происходит в настоящее время никаких вооруженных столкновений. Выраженное в Ваших радиограммах желание достижения мирного исхода может относиться только к конфликту между Директорией и украинским советским Правительством.

Если Ваши радиотелеграммы должны быть истолкованы в том смысле, что Вы желаете содействия российского советского Правительства для улажения конфликта с украинским советским Правительством, народный Комиссариат по иностранным делам просил бы вас более определенно выразить Ваши пожелания в этом направлении. Во всяком случае несомненно, что движение украинских рабочих и крестьянских масс, имеющее целью установление Советов на украинской территории, будет продолжать выливаться в форме вооруженной борьбы, пока Директория будет применять к Советам тактику насильственного подавления.

Перечислять примеры применения этой тактики властями Директории здесь излишне. Достаточно будет напомнить о насильственном разгоне харьковского совета, происходившем не один раз, о запрещении собраний и митингов как в Харькове, так и в других местах, о разгоне съезда крестьянских советов Харьковщины, об арестах харьковских стачечников, в частности Коллегии железнодорожников, о приказах атамана Харьковской губернии с угрозой расстреливать в 24 часа руководителей стачки, об его же телеграмме командованию флота держав Согласия с заявлением, что Директория поставила себе целью борьбу против большевизма, об изданных в Киеве приказах Директории, запрещающих

всякую идущую вразрез с ее политикою агитацию, о многократных ее заявлениях, что она не потерпит образования советов как политических органов, и, наконец, об ее обращении к правительствам держав Согласия с заявлением, что она будет стремиться к подавлению большевизма.

Если заключающиеся в Ваших обращенных к нам радиотелеграммах заявления, идущие вразрез с такой политикой Директории, означают, что она намеревается изменить направление свой внутренней политики, мы будем Вам благодарны, если, в случае желания с Вашей стороны об оказании нами содействия для улажения происходящей на украинской территории борьбы, Вы нам определеннее об этом сообщите. Что же касается поставленного Вами в конце Вашей радиотелеграммы от 3-го января вопроса, указания по этому поводу были нами даны находящемуся в г[ороде] Могилеве уполномоченному советского Правительства [Дмитрию] Мануильскому.

Народный Комиссар по иностранным делам
[Георгий] Чичерин

***

Друкується за оригіналом (телеграфна стрічка), машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 1. – СПР. 182. – АРК. 5-6.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 1. – СПР.182. – АРК. 7.

Переклад Лариси Білик

Москва, 4 січня 1919

Ваші радіотелеграми від 31 грудня й від 3 січня нами отримані. Не можу не вказати Вам, що відомості, які є у Вашому розпорядженні, не відповідають дійсності. Перелічені Вами військові частини Радянської Росії на Україну не направляються і навіть не перебувають біля українських кордонів. Воєнні дії на українській території у теперішній час ведуться між військами Директорії і військами українського радянського Уряду, який має безумовну політичну незалежність. Між Україною і Радянською Росією не відбувається у цей час ніяких збройних зіткнень. Висловлене у Ваших радіограмах бажання досягнення мирного залагодження може стосуватися тільки конфлікту між Директорією та українським радянським Урядом.

Якщо Ваші радіотелеграми мають бути витлумачені в тому розумінні, що ви бажаєте сприяння російського радянського Уряду для залагодження конфлікту з українським радянським Урядом, народний Комісаріат закордонних справ просив би Вас більш чітко висловити Ваші побажання в цьому напрямку. В будь-якому разі безсумнівно, що рух українських робітничих і селянських мас, який має за мету

встановлення Рад на українській території, продовжуватиме виливатися у формі збройної боротьби, поки Директорія застосовуватиме до Рад тактику силового придушення.

Перелічувати приклади застосування цієї практики властями Директорії тут зайве. Досить буде нагадати про силовий розгін Харківської ради, що відбувався неодноразово, про заборону зібрань і мітингів як у Харкові, так і в інших місцях, про розгін з'їзду селянських рад Харківщини, про арешти харківських страйкарів, зокрема Колегії залізничників, про накази отамана Харківської губернії із погрозою розстрілювати у 24 години керівників страйку, про його ж телеграму командуванню флоту держав Згоди із заявою, що Директорія поставила собі за мету боротьбу проти большовизму, про видані в Києві накази Директорії, що забороняють будь-яку агітацію, котра йде врозріз з її політикою, про багаторазові її заяви, що вона не потерпить утворення рад як політичних органів, і, нарешті, про її звернення до урядів держав Згоди із заявою, що вона прагнутиме придушення большовизму.

Якщо заяви, які містяться у Ваших звернених до нас радіотелеграмах і йдуть урозріз з такою політикою Директорії, означають, що вона має намір змінити напрям своєї внутрішньої політики, ми будемо вам вдячні, якщо, в разі бажання з вашого боку щодо подання нами допомоги для залагодження боротьби, яка ведеться на українській території, ви нам виразніше про це повідомите. Що ж стосується питання, поставленого Вами в кінці Вашої радіотелеграми від 3 січня, вказівки з цього приводу були нами дані уповноваженому радянського Уряду Дмитру Мануїльському, який перебуває в Могильові.

Народний Комісар закордонних справ
Георгій Чичерін

ДОДАТОК: НОТА КОМІСАРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ РОСІЇ

Москва, 5 января 1919

Ваши радиотелеграммы от 31 декабря и от 3 и 4 января нами получены, прежде всего мы принуждены указать Вам, что имеющиеся в Вашем распоряжении сведения не соответствуют действительности, перечисленные Вами воинские части Советской России на Украину не направляются и даже не находятся около ее границ и никаких войск Российской Социалистической Федеративной Советской Республики на украинской территории не имеется. Военные действия на украинской территории в настоящее время ведутся между войсками Директории и войсками украинского советского Правительства, обладающего полной независимостью. Между Украиной и Советской Россией не происходит в настоящее время никаких вооруженных столкновений. Выраженное в Ваших радиотелеграммах

желание достижения мирного исхода может относиться только к конфликту между Директорией и трудящимися массами Украины, стремящимися к установлению советского строя; это есть также борьба трудящегося народа за свое полное освобождение, которая ведется и в Литве, и в Латвии, и в Эстляндии, и в Польше, и в Белоруссии против власти эксплуататоров и поработителей собственных и чужеземных и против всех их агентов и прислужников. Движение украинских рабочих и крестьянских масс, имеющее целью установление Советов на украинской территории, будет несомненно продолжать выливаться в форме вооруженной борьбы, пока Директория будет применять к Советам нынешнюю тактику насильственного подавления (перечисляет применение тактики властями Директории).

Здесь излишне будет напомнить о насильственных разгонах харьковского совета, о запрещении собраний и митингов как в Харькове, так и в других местах, о разгоне съезда крестьянских советов Харьковщины, об арестах харьковских стачечников, в частности Коллегии железнодорожников, о приказах атамана Харьковской губернии с угрозой расстрелять в двадцать четыре часа руководителей стачки об его же телеграмме командованию флота держав Согласия с заявлением, что Директория поставила себе целью борьбу против большевизма, об изданых в Киеве приказах Директории, запрещающих всякую идущую вразрез с ее политикой агитацией, о многократных ее заявлениях, что она не потерпит образования советов как политических органов и, наконец, об ее обращении к правительствам держав Согласия с заявлением, что она будет стремиться к подавлению большевизма.

Нам известно и о ноте Директории державам Согласия с призывом оказывать ей помощь против большевизма, то есть против движения трудящихся масс, имеющего целью создание действительно народной власти. Нам известно далее, что в этих призывах Советская Россия обвиняется в стремлении к подавлению самостоятельности Украины и даже самого существования украинского народа как национальности. Это обвинение является грубой клеветой, так как Директории не может не быть известно, что Правительство Российской Социалистической Федеративной Республики не посягает нисколько на независимость Украины и что еще весной прошлого года им было послано самое горячее приветствие образовавшемуся тогда самостоятельному украинскому советскому Правительству. Политика же Директории по отношению к державам Согласия есть ничто иное, как повторение прежней политики Украинской Рады по отношению к германскому империализму, военным силам которого она помогала поработить Украину.

Если заключающиеся в Ваших обращенных к нам радиотелеграммах заявления, идущие вразрез со всей политикой Директории, означают, что она

намеревается в корне изменить ее направление, то мы будем ожидать фактических доказательств этой перемены. Мы должны прежде всего убедиться, что Директория прекратила борьбу против грудящихся масс Украины и решила отстаивать ее свободу против грозящего ей наступления англо-французского и американского империализма.При этих условиях мы с удовольствием примем в Москве Вашего представителя.

Народный Комиссар по иностранным делам
[Георгий] Чичерин.

***

Друкується за оригіналом (телеграфна стрічка), машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП.1. – 182. – АРК. 21-22.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917 – 1921 роки з аналізом сьогодення / В. Сергійчук. – 2-е видання, доповнене. – К.: ПП Сергійчук М., 2012. – С. 221-223.

Переклад Володимира Винниченка (нота датується 6 січня 1919): Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]) / В. Винниченко; репринтне видання. – Київ, 1920. – Частина III. – С. 205-208; Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції 1917 – 1920 рр. / П. Христюк. – Відень 1922. – Том IV: Відновлення й повалення УНР. – С. 35-36.

Переклад Лариси Білик

Москва, 5 января 1919

Ваші радіотелеграми від 31 грудня і від 3 й 4 січня нами отримані, насамперед ми змушені вказати Вам, що відомості, які Ви маєте у своєму розпорядженні, не відповідають дійсності – перелічені Вами військові частини Радянської Росії на Україну не направляються і навіть не перебувають біля її кордонів, і ніяких військ Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки на українській території немає. Воєнні дії на українській території у цей час ведуться між військами Директорії та військами українського радянського Уряду, який має повну незалежність. Між Україною та Радянською Росією не відбувається у теперішній час ніяких збройних зіткнень. Висловлене в Ваших радіотелеграмах бажання досягнення мирного залагодження може стосуватися лише конфлікту між Директорією та трудящими масами України, які прагнуть встановлення радянського ладу; це є також боротьба трудового народу за своє цілковите визволення, яка ведеться і в Литві, і в Латвії, і в Естляндії, і у Польщі, і в Білорусі проти влади експлуататорів і поневолювачів власних і чужоземних та проти всіх їхніх агентів і

прислужників. Рух українських робітничих і селянських мас, який має за мету встановлення рад на українській території, буде безсумнівно продовжувати виливатися у формі збройної боротьби, поки Директорія застосовуватиме до рад нинішню тактику силового придушення (перелічує застосування тактики владою Директорії).

Тут зайвим буде нагадувати про силові розгони харківської ради, про заборону зібрань і мітингів як у Харкові, так і в інших місцях, про розгін з'їзду селянських рад Харківщини, про арешти харківських страйкарів, зокрема Колегії залізничників, про накази отамана Харківської губернії з погрозою розстріляти у двадцять чотири години керівників страйку, про його ж телеграму командуванню флоту держав Згоди із заявою, що Директорія поставила собі за мету боротьбу проти більшовизму, про видані в Києві накази Директорії, що забороняють будь-яку агітацію, котра йде врозріз з її політикою, про багаторазові її заяви, що вона не потерпить утворення рад як політичних органів, і, нарешті, про її звернення до урядів держав Згоди із заявою, що вона прагнутиме придушення більшовизму.

Нам відомо і про ноту Директорії державам Згоди із закликом надавати їй допомогу проти більшовизму, тобто проти руху трудящих мас, який має на меті створення дійсно народної влади; нам відомо також, що у цих закликах Радянська Росія звинувачується у прагненні до придушення самостійності України і навіть самого існування українського народу як національності. Це звинувачення є брутальним наклепом, оскільки Директорії не може не бути відомо, що Уряд Російської Соціалістичної Федеративної Республіки не зазіхає аніскільки на незалежність України і що ще навесні минулого року послав якнайгарячіше привітання самостійному українському радянському Урядові, який тоді утворився. Політика ж Директорії стосовно держав Згоди є не що інше, як повторення колишньої політики Української Ради щодо німецького імперіялізму, військовим силам якого вона допомагала поневолити Україну.

Якщо заяви, що містяться у ваших звернених до нас радіотелеграмах і йдуть урозріз зі всією політикою Директорії, означають, що вона має намір корінним чином змінити її напрям, то ми очікуватимемо фактичних доказів цієї зміни. Ми маємо насамперед переконатися, що Директорія припинила боротьбу проти трудящих мас України й вирішила відстоювати її свободу проти наступу англо-французького й американського імперіялізму, який їй загрожує; за цих умов ми із задоволенням приймемо у Москві Вашого представника.

Народний Комісар закордонних справ
Георгій Чичерін

НОТА КОМІСАРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ РОСІЇ

Київ, 5 січня 1919

Правительство Украинской Народной Республики, руководствуясь нотой Директории от 28.XII ко всем державам, веря об установлении добрых отношений со всеми народами и стремясь к скорейшему осуществлению добрососедских отношений Украинской Народной Республики с Российской Социалистической Федеративной Советской Республикой, пришло к заключению о безусловной необходимости прекратить борьбу между трудящимися народами обеих социалистических республик особенно в виду угрожающей в настоящее время опасности со стороны контрреволюционных течений, и потому считаем необходимым, чтобы со стороны российской социалистической власти были немедленно приняты все меры к прекращению продвижения советских войск на территорию Украины, имеющего место в некоторых пограничных пунктах, а также разоружению регулярных российских войск и недопущению их к выступлениям, наблюдающимся на территории Украины.

Исходя из вышеприведенных соображений Правительство Украинской Народной Республики обращается к Правительству российской Социалистической Федеративной Советской Республики с нижеследующим предложением: 1) в самом непродолжительном времени возобновятся приостановленные гетманским Правительством работы мирных делегаций обеих сторон и 2) в основу этих работ положить принципы обсуждения, найденные приемлемыми в соответствующих пунктах согласия между представителем Семеном Мазуренком с товарищем [Дмитрием] Мануильским, 3) сообщить немедленно ответ о согласии на настоящее предложение, по получении какого ответа украинская Чрезвычайная Миссия незамедлит выехать в Москву для заключения прелиминарного договора, как о месте и времени открытия предстоящих работ мирной делегации, так и об установлении принципиальных положений, на основании которых должен быть заключен договор о добрососедских отношениях республик.

Министр иностранных дел
[Владимир] Чеховский

***

Друкується за оригіналом (телеграфна стрічка), машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 1. – СПР. 182. – АРК. 18-20;

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917 – 1921 роки з аналізом сьогодення / В. Сергійчук. – 2-е видання, доповнене. – К.: ПП Сергійчук М., 2012. – С. 257-258.

Переклад Лариси Білик

Київ, 5 січня 1919

Уряд Української Народної Республіки, керуючись нотою Директорії від 28.XII до всіх держав, вірячи у встановлення добрих відносин з усіма народами і прагнучи до якнайшвидшого здійснення добросусідських відносин Української Народної Республіки з Російською Соціалістичною Федеративною Совітською Республікою, дійшов висновку про безумовну необхідність припинити боротьбу між трудовими народами обох соціалістичних республік, особливо з огляду на небезпеку з боку контрреволюційних течій, яка загрожує в теперішній час, і тому вважаємо за необхідне, щоб з боку російської соціалістичної влади було негайно вжито всіх заходів до припинення просування совітських військ на територію України, яке має місце в деяких прикордонних пунктах, а також до роззброєння регулярних російських військ та недопущення їх до виступів, які спостерігаються на території України.

Виходячи з вищенаведених міркувань, Уряд Української Народної Республіки звертається до Уряду Російської Соціалістичної Федеративної Совітської Республіки з нижчезазначеною пропозицією: 1) у найближчий час відновиться призупинена гетьманським Урядом робота мирних делегацій обох сторін і 2) в основу цієї роботи покласти принципи обговорення, визнані прийнятними у відповідних пунктах згоди між представником Семеном Мазуренком з товаришем Дмитром Мануїльським, 3) повідомити негайно відповідь про згоду на цю пропозицію, по одержанні такої відповіді українська Надзвичайна Місія негайно виїде до Москви для укладення прелімінарної угоди, як про місце і час початку наступної роботи мирної делегації, так і про встановлення принципових положень, на підставі яких має бути укладено договір про добросусідські відносини республік.

Міністр закордонних справ
Володимир Чехівський

ДОДАТОК: НОТА КОМІСАРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ РОСІЇ

Москва, 6 січня 1919

Российское рабоче-крестьянское Правительство не может не отметить еще другое доказательство стремления Директории сфальсифицировать подлинную волю украинских рабочих и крестьян созывом так называемого Трудового съезда на двенадцатое января 1919 года. Полицейская и военная обстановка, при которой сзывается этот съезд, заранее намеченное соотношение сил между деревней и городом, срок созыва недопускающей никакой возможности агитации ясно доказывает, что и в данном случае Директория далека от того, чтобы идти навстречу явно выраженным стремлениям украинских рабочих и крестьян к

созданию украинской советской власти, и открывает дверь контрреволюции на Украине и вмешательству союзных империалистов.

Народный Комиссар по иностранным делам
[Георгий] Чичерин

***

Друкується за оригіналом (телеграфна стрічка), машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 1. – СПР. 182. – АРК. 17.

Переклад Лариси Білик

Москва, 6 січня 1919

Російський робітничо-селянський Уряд не може не відзначити ще інший доказ прагнення Директорії сфальсифікувати справжню волю українських робітників і селян скликанням так званого Трудового з'їзду на 12 січня 1919 року; поліцейська та воєнна обстановка, за якої скликається цей з'їзд, заздалегідь намічене співвідношення сил між селом і містом, термін скликання, що не допускає жодної можливості агітації, ясно доводить, що і в даному випадку Директорія далека від того, щоб іти назустріч явно вираженим прагненням українських робітників і селян до утворення української радянської влади, і відчиняє двері контрреволюції в Україні та втручанню союзних імперіалістів.

Народний Комісар закордонних справ
Георгій Чичерін

НОТА КОМІСАРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ РОСІЇ

Київ, 9 січня 1919

В ответ на ноту Комиссара по иностранным делам от 5 января 1919 года Директория Украинской Народной Республики заявляет следующее: утверждение Комиссара по иностранным делам, будто на территорию Украины российские войска не вступают, по проверенным сведениям является или умышленным искажением правды, или же совершенной неосведомленностью Комиссара по иностранным делам. В районе Харькова оперируют регулярные войска советской российской армии. Состоят они преимущественно из китайцев, латышей, мадьяр и отчасти русских. Отсюда и второе утверждение Комиссара по иностранным делам, будто эти войска состоят из украинцев, явно не отвечают действительности. Эти китайско-латышские войска, проходя по территории Украинской Республики, опустошают села, грабят у крестьян и всего населения все их имущество, складывают на возы, грузят на захваченные поезда и отправляют в Россию.

Представителей украинской народной власти и отдельных лиц украинской национальности крестьян, робочих, интеллигенции латыши и китайцы

расстреливают без всякого суда, предварительно подвергая зверским истязаниям. Ввиду того, что указанные выше латышско-китайские войска содержатся и формируются на счет русского Правительства и вторгаются в пределы Украинской Республики, посягая на жизнь и достояние крестьян и рабочих Украины, а с другой – ввиду того, что Комиссар по иностранным делам Российской Республики явно избегает прямого ответа на поставленный ему Правительством Украины вопрос о целях производимого советскими войсками наступления на Украину, Директория Украинской Народной Республики в последний раз спрашивает Правительство Российской Республики: что должно означать это наступление российских войск, их поведение на территории Украины как на завоеванной земле?

При этом Директория считает необходимым добавить следующее: Комиссар по иностранным делам отрицал участие российских войск в нападении на Украину, в то же время предлагает Правительству Украинской Республики вступить в мирные переговоры на условиях изменения курса внутренней политики украинского Правительства по отношению к партии коммунистов и советам рабочих депутатов. Из этого прежде всего вытекает то, что российское Правительство без всякого на это права вмешивается во внутренние дела украинского народа. Во-вторых, силой китайско-латышских штыков желает ввести на Украине такой строй, какой желателен русскому Правительству. На это Директория заявляет, что никому не позволит за спиной украинского трудового народа решать его судьбу.

Власть на Украине принадлежит и будет принадлежать украинскому трудовому народу, тем трудовым классам его, которые составляют основу всей социально-экономической и национальной жизни на Украине, а именно: трудовому крестьянству, составляющему 86 процентов всего населения, рабочим и трудовой интеллигенции. Созываемый из представителей этих классов Конгресс трудового народа в соответственной значению каждого класса пропорции будет иметь в Украинской Республике всю полноту власти и право окончательного определения формы власти как в центре, так и на местах. Между тем российское Правительство ставит условием перемирия передачу власти на Украине советам рабочих депутатов, т[о] е[сть], другими словами, весь трудовой украинский народ желает подчинить власти городского рабочего класса и то только той его части, которая называется большевиками, – класса, составляющего не более 4 процентов всего населения. Причем рабочий класс Украины в значительном количестве состоит из русских пришельцев, переехавших сюда во время войны. Таким образом, образование таких так называемых большевистских советов, на каких настаивает российское Правительство, отдало бы все трудовое украинское крестьянство и интеллигентный пролетариат под диктатуру фабричного количест-

венно незначительного пролетариата, а государственность Украины на произвол пришлого элемента.

Директория этого не допускает Директория ясно видит цели Правительства народных Комиссаров – ему необходимо посредством этих большевистских советов захватить богатую хлебом, углем и другими продуктами Украину, а также сделать ее своей колонией, каковою она была почти 300 лет во владении русских царей и всех русских империалистов. Поэтому власть на Украине в руках местного действительно украинского трудового народа, главным образом крестьянства, является препятствием для империалистических целей российского советского Правительства, и потом этим Правительством Конгресс трудового народа Украины уже заранее не признается, отдается на поругание и служит оправданием наступления на Украину.

Директория Украинской Народной Республики ставит в известность весь трудовой народ Украины и весь мир, с какой целью наемные советские китайцы и латыши идут на Украину, и повторяет, что трудовой украинский народ никому не позволит насиловать свою волю – наемным латышам и китайцам он противопоставит свою силу и будет до последней капли крови бороться против насилия за право свободного распоряжения своей судьбой. Однако, повторяя, что Правительство Украинской Народной Республики желает жить в мирных отношениях со всеми своими соседями, не желая проливать кровь даже наемных китайцев, а тем более сыновей своего народа стремясь мирно разрешить всякие конфликты. Директория предлагает Правительству Российской Республики в продолжение 48 часов дать ответы на следующие вопросы: 1) Согласно ли Правительство Российской Республики прекратить военные действия против Украинской Республики и ее трудового народа? 2) Если согласно, то обязуется ли немедленно вывести свои войска из территории Украины?

С своей стороны, Директория заявляет, что при выполнении условия вывода российских войск Правительство Украинской Республики готово приступить к мирным переговорам и товарообмену. При этом Директория заявляет: всякое уклонение от прямого ответа или же молчание в течение предлагаемых 48 часов т[о] е[сть] до 24 часов 11 января, будет считаться Директорией официальным объявлением войны со стороны российского Правительства Украинской Республике. Директория это объявление войны примет со всеми вытекающими из этого последствиями как по отношению к Российской Советской Республике, так и по отношению ко всем ее политическим и военным агентам на территории Украины.

Председатель Директории: В[ладимир] Винниченко,
члены Директории: [Симон] Петлюра, [Панас] Андриевский,
Министр иностранных дел: [Владимир] Чеховский

***

Друкується за оригіналом (телеграфна стрічка), машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 1. – СПР. 182. – АРК. 27-35.

Примірник Державної Канцелярії УНР, копія, машинопис / Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917 – 1921 роки з аналізом сьогодення / В. Сергійчук. – 2-е видання, доповнене. – К.: ПП Сергійчук М., 2012. – С. 223-226.

Переклад Володимира Винниченка: Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]) / В. Винниченко; репринтне видання. – Київ, 1920. – Частина III. – С. 213-217; Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції 1917 – 1920 рр. / П. Христюк. – Відень 1922. – Том IV: Відновлення й повалення УНР. – С. 37-38.

Переклад Лариси Білик

Київ, 9 січня 1919

У відповідь на ноту Комісара закордонних справ від 5 січня 1919 року Директорія Української Народної Республіки заявляє таке: твердження Комісара закордонних справ, ніби на територію України російські війська не вступають, за перевіреними відомостями є або зумисним спотворенням правди, або ж цілковитою необізнаністю Комісара закордонних справ. У районі Харкова оперують регулярні війська совітської російської армії. Складаються вони переважно з китайців, латишів, мадяр і почасти росіян. Звідси й друге твердження Комісара закордонних справ, нібито ці війська складаються з українців, явно не відповідає дійсності. Ці китайсько-латиські війська, проходячи територією Української Республіки, спустошують села, грабують у селян і всього населення все їхнє майно, складають на вози, вантажать на захоплені поїзди та відправляють до Росії.

Представників української народної влади та окремих осіб української національності селян, робітників, інтелігенції латиші й китайці розстрілюють без всякого суду, перед тим піддаючи звірячим тортурам. З огляду на те, що вищевказані латисько-китайські війська утримуються і формуються за рахунок російського Уряду і вдираються в межі Української Республіки, посягаючи на життя та майно селян і робітників України, а з іншого боку – з огляду на те, що Комісар закордонних справ Російської Республіки явно уникає прямої відповіді на поставлене йому Урядом України питання про мету наступу на Україну, що його здійснюють совітські війська, Директорія Української Народної республіки востаннє запитує Уряд Російської Республіки: що має означати цей наступ російських військ, їхня поведінка на території України як на завойованій землі?

При цьому Директорія вважає за необхідне додати наступне: Комісар закордонних справ заперечував участь російських військ у нападі на Україну, в той же час пропонує Уряду Української Республіки вступити у мирні переговори на умовах зміни курсу внутрішньої політики українського Уряду стосовно партії комуністів і рад робітничих депутатів. З цього перш за все випливає те, що російський Уряд без будь-якого на те права втручається у внутрішні справи українського народу. По-друге, силою китайсько-латиських багнетів бажає запровадити в Україні такий лад, який є бажаним російському Уряду. На це Директорія заявляє, що нікому не дозволить за спиною українського трудового народу вирішувати його долю.

Влада в Україні належить і належатиме українському трудовому народові, тим трудовим класам його, які становлять основу всього соціально-економічного та національного життя в Україні, а саме: трудовому селянству, що складає 86 відсотків усього населення, робітникам і трудовій інтелігенції. Конгрес трудового народу, що скликається з представників цих класів у відповідній значенню кожного класу пропорції, матиме в Українській Республіці всю повноту влади як у центрі, так і на місцях. Тим часом російський Уряд ставить умовою перемир'я передання влади в Україні Радам робітничих депутатів, тобто, іншими словами, весь трудовий український народ бажає підпорядкувати владі міського робітничого класу й те тільки тій його частині, яка зветься більшовиками, – класу, що становить не більше 4-х відсотків усього населення. Причому робітничий клас України значною мірою складається з російських прибульців, які переїхали сюди під час війни. Таким чином, утворення цих так званих більшовицьких рад, на яких наполягає російський Уряд, віддало б усе трудове українське селянство та інтелігентний пролетаріат під диктатуру фабричного кількісно незначного пролетаріату, а державність України на добру волю зайшлого елементу. Директорія цього не допускає.

Директорія ясно бачить цілі Уряду народних Комісарів – йому необхідно за посередництвом цих більшовицьких рад захопити багату хлібом, вугіллям та іншими продуктами Україну, а також зробити її своєю колонією, якою вона була майже 300 років у володінні російських царів та всіх російських імперіалістів. Тому влада в Україні в руках місцевого дійсно українського трудового народу, головним чином селянства, є перешкодою для імперіалістичних цілей російського совітського Уряду, і потім цим Урядом Конгрес трудового народу України вже заздалегідь не визнається, віддається на поталу і служить виправданням наступу на Україну.

Директорія Української Народної Республіки ставить до відома весь трудовий народ України і весь світ, з якою метою наймані совітські китайці й латиші йдуть в

Україну, і повторює, що трудовий український народ нікому не дозволить насилувати свою волю – найманим латишам і китайцям вона протиставить свою силу й буде до останньої краплини крові боротися проти насильства за право вільно розпоряджатися своєю долею. Однак, повторюючи, що Уряд Української Народної Республіки бажає жити у мирних відносинах з усіма своїми сусідами, не бажаючи проливати кров навіть найманих китайців, а тим більше синів свого народу, прагнучи мирно розв'язати будь-які конфлікти, Директорія пропонує Уряду Російської Республіки протягом 48-ми годин дати відповіді на такі питання: 1) Чи згоден Уряд Російської Республіки припинити воєнні дії проти Української Республіки та її трудового народу? 2) Якщо згоден, то чи зобов'язується негайно вивести свої війська з території України?

Зі свого боку, Директорія заявляє, що за виконання умови виведення російських військ Уряд Української Республіки готовий розпочати мирні переговори і товарообмін. При цьому Директорія заявляє: будь-яке ухилення від прямої відповіді або ж мовчання упродовж пропонованих 48-ми годин, тобто до 24-ї години 11 січня, вважатиметься Директорією офіційним оголошенням війни з боку російського Уряду Українській Республіці. Директорія це оголошення війни прийме з усіма наслідками, що випливають із цього, як стосовно Російської Совітської Республіки, так і щодо всіх її політичних та воєнних агентів на території України.

Голова Директорії: Володимир Винниченко,
члени Директорії: Симон Петлюра, Панас Андрієвський,
Міністр закордонних справ: Володимир Чехівський

ДОДАТОК: НОТА КОМІСАРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ РОСІЇ

Москва, 10 січня 1919

В ответ на Вашу телеграмму от 10-го января российское советское Правительство вновь подтверждает в самой категоричной форме свое прежнее заявление, что среди борющихся против Директории войск нет никаких воинских частей Российской Советской Республики. Ваше ультимативное требование прекращения нами военных действий против Директории и вывода российских войск из Украины является поэтому беспредметным.

Ваше утверждение, что на Вас наступают латыши, мадьяры и китайцы, завербованные на средства российского советского Правительства, является повторением той клеветы, которую распространяет против нас уже в течение года империалистическая и контрреволюционная печать, желая этим обессилить и скомпрометировать удачную революционную оборону, которую Советская Россия ведет против всех белогвардейских фронтов. Вы не можете не знать, что среди борющихся против Вас украинских советских войск не имеется ни китайцев, ни

мадьяр, ни латышей. Какие элементы сражаются против войск Директории, Вам отлично известно хоть бы из того факта, что большевистски настроенные крестьяне Киевской, Полтавской и Черниговской губерний, восставшие еще в прошлое лето в период господства гетмана и немецкой оккупации, сражались целыми месяцами за лозунги советской власти. Гражданская война, которая происходит теперь на Украине, не есть дело каких-то агентов российской советской власти, а естественный результат той внутренней борьбы, которая ведется на Украине между рабочими и бедным крестьянством, с одной стороны, и украинской буржуазией – с другой.

Ваше стремление представить сторонников действительной советской власти состоящими из одного городского пролетариата Украины, противопоставляя ему все крестьянство, якобы являющееся сторонником Директории, находится в противоречии с общественным фактом, что украинское повстанческое движение, борющееся за советскую власть на Украине, происходило преимущественно в деревнях тогда как в городах имело место забастовочное движение. Мы с негодованием протестуем против Ваших попыток представить городской и промышленный пролетариат на Украине, трудом которого создана вся украинская промышленность, как сброд пришельцев, борющихся не за свое политическое и экономическое освобождение, а являющихся проводниками российского империализма, в котором Вы считаете повинной и саму советскую власть России, между тем только советская форма власти, открывающая широко дорогу самостоятельности рабочих и крестьян, в состоянии обеспечить настоящее национальное самоопределение трудового народа на Украине.

Ваше стремление представить имеющую теперь место на Украине гражданскую войну как войну между Украиной и войсками русского Правительства, опровергается уже одним тем фактом, что представители и члены Вашего Правительства, считаясь с возрастающим влиянием украинской Коммунистической партии и с успехами войск украинского советского Правительства, неоднократно выражали желание соглашения с обоими, причем заявлялось, что в случае установления нормальных отношений представители украинской Коммунистической партии могут, по Вашему мнению, войти в состав Правительства. Такая попытка с Вашей стороны показывает, что Вы считаете украинскую Коммунистическую партию реальным представителем украинских рабочих и крестьян. Мы должны в то же время протестовать против Вашего стремления представить советскую власть на Украине как диктатуру ничтожного количества городского пролетариата, ибо советская власть представляет не только промышленный пролетариат, но и все трудовое крестьянство.

Ввиду выраженного со стороны Директории согласия разрешить путем официальных и междупартийных переговоров все спорные вопросы, мы

предлагаем Вашим делегациям приехать в Москву. Несмотря на то, что в Вашей последней телеграмме Вы вместо того чтобы идти навстречу нашему предложению, грозите нам объявлением войны, мы остаемся при нашем предложении, имеющем целью избежать столкновения между Советской Россией и Украиной. Подходящим местом для переговоров мы считаем Москву, откуда Ваши делегации, пользуясь обычной неприкосновенностью и экстерриториальностью, будут иметь возможность сноситься по прямому проводу с Директорией.

Народный Комиссар по иностранным делам
[Георгий] Чичерин

***

Друкується за оригіналом (телеграфна стрічка), машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 1. – СПР. 182. – АРК. 12.

Примірник Державної Канцелярії УНР, копія машинопис / Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917 – 1921 роки з аналізом сьогодення / В. Сергійчук. – 2-е видання, доповнене. – К.: ПП Сергійчук М., 2012. – С. 227-229.

Переклад Володимира Винниченка: Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]) / В. Винниченко; репринтне видання. – Київ, 1920. – Частина ІІІ. – С. 218-221; Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції 1917 – 1920 рр. / П. Христюк. – Відень 1922. – Том IV: Відновлення й повалення УНР. – С. 38-39.

Переклад Лариси Білик

Москва, 10 січня 1919

У відповідь на Вашу телеграму від 10 січня російський радянський Уряд знову підтверджує у найбільш категоричній формі свою попередню заяву, що серед військ, які борються проти Директорії, немає ніяких військових частин Російської Радянської Республіки. Ваша ультимативна вимога припинення нами воєнних дій проти Директорії та виведення російських військ з України тому є безпредметною.

Ваше твердження, що на Вас наступають латиші, мадяри й китайці, завербовані на кошти російського радянського Уряду, є повторенням того наклепу, який поширює проти нас вже протягом року імперіалістична та контрреволюційна преса, бажаючи цим знесилити й скомпрометувати вдалу революційну оборону, яку Радянська Росія веде проти всіх білогвардійських фронтів. Ви не можете не знати, що серед українських радянських військ, які борються проти Вас, немає ні китайців, ні мадяр, ні латишів. Які елементи воюють проти військ Директорії, вам чудово відомо хоч би з того факту, що більшовицьки налаштовані селяни Київської, Полтавської та Чернігівської губерній, які повстали ще минулого літа у період панування гетьмана й німецької окупації, воювали цілими місяцями за гасла

радянської влади. Громадянська війна, що відбувається тепер в Україні, не є справою якихось агентів російської радянської влади, а є природним результатом тієї внутрішньої боротьби, яка ведеться в Україні між робітниками й незаможним селянством, з одного боку, й українською буржуазією – з другого.

Ваше прагнення представити прихильників дійсної радянської влади такими, що складаються з самого міського пролетаріату України, протиставляючи йому все селянство, яке нібито є прихильником Директорії, перебуває у суперечності зі суспільним фактом, що український повстанський рух, який бореться за радянську владу в Україні, відбувався переважно по селах, тоді як у містах мав місце рух страйкарів. Ми з обуренням протестуємо проти Ваших спроб представити міський і промисловий пролетаріат в Україні, працею якого створена вся українська промисловість, як натовп прибульців, котрі борються не за своє політичне й економічне визволення, а є провідниками російського імперіалізму, що в ньому Ви звинувачуєте і саму радянську владу Росії, тим часом лише радянська форма влади, яка широко відкриває дорогу самостійності робітників і селян, у змозі забезпечити справжнє національне самовизначення трудового народу в Україні.

Ваше прагнення представити громадянську війну, яка має тепер місце в Україні, як війну між Україною та військами російського Уряду, спростовується вже самим тим фактом, що представники і члени Вашого Уряду, рахуючись із зростаючим впливом української Комуністичної партії та з успіхами військ українського радянського Уряду, неодноразово висловлювали бажання угоди з обома, причому заявлялося, що в разі встановлення нормальних відносин представники української Комуністичної партії можуть, на Вашу думку, ввійти до складу Уряду. Така спроба з Вашого боку показує, що Ви вважаєте українську Комуністичну партію реальним представником українських робітників і селян. Ми повинні у той же час протестувати проти Вашого намагання представити радянську владу в Україні як диктатуру мізерної кількості міського пролетаріату, бо ж радянська влада представляє не лише промисловий пролетаріат, а й усе трудове селянство.

З огляду на висловлену з боку Директорії згоду вирішити шляхом офіційних та міжпартійних переговорів усі спірні питання, ми пропонуємо Вашим делегаціям приїхати до Москви. Незважаючи на те, що у Вашій останній телеграмі Ви, замість того щоб іти назустріч нашій пропозиції, погрожуєте нам оголошенням війни, ми залишаємося при нашій пропозиції, що має на меті уникнути зіткнення між радянською Росією та Україною. Підходящим місцем для переговорів ми вважаємо Москву, звідки Ваші делегації, користуючись звичайною недоторканністю й екстериторіальністю, матимуть можливість зноситися по прямому проводу з Директорією.

Народний Комісар закордонних справ
Георгій Чичерін

НОТА ДЕРЖАВАМ АНТАНТИ ТА ВСЬОГО СВІТУ

Kamianetz-Podilsky, le 4 septembre 1919

Deux ans sont passés depuis que le Peuple Ukrainien a déclaré au monde entière sa volonté d'avoir sa vie libre et indépendante et de ce moment il mène une lutte incessante contre les bolcheviks-communistes moscovites. Malgré toutes les difficultés internationales, étant isolée, la République Démocratique Ukrainienne constituait la guerre contre les bolcheviks, en mettant des obstacles invincibles à la marche bolcheviste vers l'Ouest. Cette lutte qui coûtait de nombreuses victimes et une grande quantité de matériaux, eut de grandes réussites, car une grande partie du territoire de l'Ukraine fut libéré des envahisseurs.

La prise de Kiev, capitale de l'Ukraine, laquelle eut lieu après des combats sanglants et pénibles, le mémorable trente août de l'année courante à six heures du soir, a mis le comble aux succès des Armées glorieuses Ukrainiennes. Le lendemain, le trente et un août, à neuf heures du matin, des détachements volontaires de l'armée de [Anton] Denikine sous le commandement du général [Nikolai] Bredov entrèrent sans férir dans la ville de Kiev.

Les troupes de la République Démocratique Ukrainienne n'avaient pas d'intention de se battre dans les rues de Kiev contre les troupes de [Anton] Denikine et ne résistaient pas à leur entrée, trouvant possible de régler cette question d'une manière pacifique et croyant que les troupes de [Anton] Denikine n'ont pas de quoi prendre Kiev, qu'avaient quitté les bolcheviks rejetés par les troupes Ukrainiennes. Mais ce fut bien autre chose: étant entrées en Kiev avec des forces supérieures, les troupes de [Anton] Denikine, les armes à la main, ont pris du commencement une attitude hostile envers les troupes de la République Démocratique Ukrainienne, et ont engagé des escarmouches, des rencontres et commencé le désarmement de quelques détachements. En conséquence de cela les troupes Ukrainiennes dans l'intérêt des habitants abandonnèrent leur capitale pour ne pas admettre des combats dans les rues de la ville. De cette manière l'armée de [Anton] Denikine, sans faire attention à la menace continuelle de l'ennemi commun – des bolcheviks, – s'était pris pour but principal l'anéantissement de la souveraineté de la République Démocratique Ukrainienne – but pour lequel avaient lutté les bolcheviks.

Le détachement de l'armée de [Anton] Denikine entra en Kiev sans moindres efforts, car les bolcheviks avaient jeté toutes leurs forces contre les troupes Ukrainiennes et de cette manière avaient découvert le front de [Anton] Denikine. Ayant pris connaissance de la marche de l'armée de [Anton] Denikine contre les bolcheviks, soutenue par les Etats de l'Entente, le Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne a pris des mesures afin de ne pas admettre des escarmouches et de parvenir à un arrangement stratégique avec [Anton] Denikine, ayant cru que son but est la lutte contre les bolcheviks Russes et non contre les Armées Ukrainiennes, qui ont prouvé leur

persévérance et leur fermeté dans la lutte contre les bolcheviks. Encore avant la prise de Kiev le Commandement Suprême des Armées Ukrainiennes avait envoyé une mission spéciale, avec le général [Mykhaylo] Omelainovitch-Pavlenko à le tète, pour entrer en pourparlers avec l'armée de [Anton] Denikine dans la région de Kiev répondit à la proposition d'entrer en pourparlers qu'il tient les armées de [Symon] Petlioura pour les bolcheviks et qu'il refuse d'une manière catégorique d'entrer en pourparlers, en menaçant d'arrêter la Mission en cas si elle cherchait à passer chez la commandement de l'armée des volontaires.

En même temps sur le territoire de l'Ukraine occupé par les troupes de [Anton] Denikine, les nouvelles Autorités mènent une lutte énergique contre la civilisation ukrainienne : elles défendent l'emploi de la langue ukrainienne dans les écoles, les églises et les institutions étatiques et publiques. En opprimant l'idée de la conscience nationale, le Gouvernement de [Anton] Denikine révolte contre soi les masses populaires, en créant une atmosphère d'un grand mécontentement, ce qui sera la cause de nouvelles insurrections et d'un nouveau versement du sang.

Au lien de faire un arrangement stratégique dans la lutte contre les bolcheviks, [Anton] Denikine, aide en effet aux bolcheviks par sa politique imprévoyante, en diminuant ses propres forces et les nôtres, en créant des conditions favorables pour une nouvelle propagande bolcheviste.

Par conséquent le Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne, en protestant d'une manière énergique contre une telle attitude de l'armée de [Anton] Denikine, espère que les Puissances de l'Entente dans l'intérêt d'humanité tacheront doser de son influence sur [Anton] Denikine, afin qu'il s'arrange avec le Commandement Suprême des Armées Ukrainiennes en évacuant immédiatement territoire occupé par les Armées Ukrainiennes et ensuite en évacuant graduellement le territoire de l'Ukraine à mesure que l'armée Ukrainienne avancera.

Se basant sur le principe de la lutte énergique contre l'anarchie bolcheviste, le Gouvernement de l'Ukraine estime, que l'arrangement stratégique raisonnable entre toutes les forces actives qui luttant contre les bolcheviks, seul ferait remporter une victoire définitive et liquider complètement les communistes russes.

Résident du Conseil des Ministres
de la République Démocratique Ukrainienne Isaak Mazepa
Le Ministre des affaires étrangèresAndré Livitzky

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 13. – АРК. 138-139.

Переклад Міністерства закордонних справ: примірник Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП.1. – СПР. 13. – АРК. 137.

Переклад Георгія Потульницького

Кам'янець-Подільський, 4 вересня 1919

Два роки минуло з того часу, як український народ на весь світ проголосив свою волю на вільне й незалежне життя і з того часу проводить невпинну боротьбу з московськими комуністами-більшовиками. Незважаючи на всі міжнародні труднощі і залишаючись в ізольованому становищі, Українська Народна Республіка продовжувала боротьбу проти більшовиків, ставлячи нездоланний бар'єр на шляху більшовиків на Захід. Ця боротьба, яка коштувала численних людських жертв і велику кількість матеріальних засобів, увінчалася значними успіхами, оскільки велика частина території України була звільнена від загарбників.

Вінцем цих успіхів для славного Українського Війська стало здобуття після кривавих та тяжких боїв столиці України – Києва, що відбулося пам'ятного дня 30-го серпня цього року о 6 годині вечора. Наступного дня, 31 серпня, о 9 годині ранку, до Києва вступили без бою добровольчі загони армії Антона Денікіна під командуванням генерала Миколи Бредова.

Війська Української Народної Республіки не мали наміру битися з загонами Антона Денікіна на вулицях Києва і не чинили спротив їхньому вступу до міста, вважаючи можливим полагодити справу мирним шляхом і сподіваючись, що й денікінці не мають причин захоплювати Київ, який покинули більшовики, вибиті українськими військами.

Сталося однак інакше: денікінці, увійшовши переважаючим числом до Києва, зі зброєю в руках, відразу зайняли ворожу позицію по відношенню до військ Української Народної Республіки, спровокували декілька сутичок та розпочали роззброєння окремих частин. Внаслідок цього українські війська, виходячи з інтересів місцевих жителів, покинули столицю, щоб не допустити військових дій на вулицях міста. Таким чином армія Антона Денікіна, не приділяючи уваги постійній загрозі збоку спільного ворога – більшовиків, – поставила собі за головну мету насамперед знищити самостійність Української Народної Республіки, за що також боролись і більшовики.

Військові формування армії Антона Денікіна вступили до Києва без будь-яких зусиль, оскільки більшовики кинули всі свої сили проти українських військ і відкрили фронт Антону Денікіну. Довідавшись про похід армії Антона Денікіна проти більшовиків, підтримуваний Державами Антанти, Уряд Української Народної Республіки вжив заходів, аби не допустити сутичок і досягнути стратегічного порозуміння з Антоном Денікіним, гадаючи, що його метою є боротьба з російськими більшовиками, а не з українським військом, яке довело свою сталість і стійкість в боротьбі з більшовиками. Ще до здобуття Києва Головне Командування

Українських Військ вислало спеціальну комісію до військ Антона Денікіна на чолі з генералом Михайлом Омельяновичем-Павленко, але на пропозицію місії вступити в переговори командуючий групою військ Антона Денікіна в районі Києва відповів, що вважає військо Симона Петлюри більшовицьким і від переговорів категорично відмовився, погрожуючи арештом у випадку, якби місія шукала спосіб потрапити до Командування добровольчою армією.

Водночас на території України, окупованій військами Антона Денікіна, нова влада провадить рішуча боротьбу проти української культури: забороняється українська мова в школах, в церквах, в громадських і державних установах. Пригнічуючи національну свідомість, Уряд Антона Денікіна підбурює проти себе народні маси, створюючи атмосферу гострого незадоволення, що стане причиною для нових повстань і для нового кровопролиття.

Замість стратегічного порозуміння в боротьбі проти більшовиків Антон Денікін своєю короткозорою політикою фактично допомагає більшовикам, послаблюючи свої і наші сили, створюючи сприятливу атмосферу для нової більшовицької агітації.

Тому Уряд Української Народної Республіки, енергійно протестуючи проти такого поводження армії Антона Денікіна, сподівається, що Держави Антанти в загальнолюдських інтересах намагатимуться вплинути на Антона Денікіна, аби він порозумівся з Головним Командуванням Українських Військ, звільнивши негайно територію, здобуту українською армією, а потім поступово звільнив всю територію України по мірі просування українських військ вперед.

Базуючись на принципі рішучої боротьби з більшовицькою анархією, Уряд України сподівається, що тільки розумне стратегічне порозуміння між всіма силами, що активно борються з більшовиками, призведе до остаточної перемоги і повної ліквідації російських комуністів.

Голова Ради Народних Міністрів УНР: Ісаак Мазепа
Міністр закордонних справ: Андрій Лівицький

НОТА ДО ДЕРЖАВ АНТАНТИ І ДЕРЖАВ СВІТУ

Kamianetz Podilsky, le 7 octobre 1919

Privé depuis des siècles de la vie politique et publique et sans avoir perdu son esprit national, et sa foi invincible en un plus bel avenir, voilà la troisième année que le peuple Ukrainien lutte avec un héroïsme inouï en défendant sa nationalité et ses droits sociaux ; au fort de l'anarchie générale il construit la République Démocratique Ukrainienne indépendante sans être aidé par personne. Prédiqué tout le temps cette lutte se faisait contre les troupes armées des impérialistes communistes moscovites qui en enfreignant la volonté de leur peuple et celle du notre voulaient par le fer et le feu nous imposer leurs

idées nationales et sociales. Mais les derniers jours le Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne fut obligé de même engager une lutte déterminée contre un group tout à fait contraire au point de vue social représenté par le général [Anton] Denikine qui personnifie l'impérialisme réactionnaire moscovite. Tout en concevant au point de vue idéal et stratégique le grand danger de la lutte dans ces deux directions contraires, surtout de la lutte menée exclusivement de propres forces sans être aidé par d'autres peuples, le Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne ne put néanmoins résister à la, volonté de son peuple qui a déjà manifesté par toute une suite de prises d'armes sa révolte contre la violence et les faits honteux du général [Anton] Denikine.

Le général [Anton] Denikine en déclarant pour son but l'établissement de la Russie une et indivisible agit non seulement en contradiction avec la volonté (du peuple Ukrainien exprimée main tes fois, mais aussi contre la volonté) des autres peuples de l'ancienne Russie tzariste qui tendent décidément à une vie souveraine et indépendante de leurs états. Le général [Anton] Denikine et d'autant plus ses suppôts et ses complices ne cachent point leurs sympathies pour le régime monarchique ardemment désiré par eux. Mais le peuple Ukrainien créa il y a déjà quelques siècles à l'est de l'Europe un des premiers et de plus beaux exemples du régime républicain et de la souveraineté du peuple. Sans faire attention aux conseils des Etats qui la soutiennent, le général [Anton] Denikine dédaigne entièrement la volonté du peuple et désire expressément d'établir la dictature des groupes peu nombreux réactionnaires de la droite, tandis que le peuple Ukrainien lutte en connaissance de cause et ne cessera jamais de lutter contre toute dictature sans faire attention si elle vient de la part du prolétariat ou de classes possédantes. L'histoire de la brève domination de l'Hetman [Pavlo] Skoropadsky prouve d'une manière éclatante que de telles épreuves conduisent non seulement leurs initiateurs à la chute, mais aussi compromettent pour toujours aux yeux du peuple tous ceux qui leur prêtent secours.

Prenant pour modèle les lois réactionnaires de l'ancien régime général [Anton] Denikine détruit sans pitié la culture Ukrainienne, nous prive du droit et de la possibilité d'apprendre dans l'école ukrainienne, nous interdit de nous servir de la langue Ukrainienne a l'église, ferme nos institutions culturelles, en un mot fait ce que même nos ennemis communistes moscovites ne se sont point permis de faire. L'animosité et la haine contre tout ce qui est ukrainien arrivèrent à un tel point que l'administration de l'armée volontaire ruine et ferme même la Société Ukrainienne de la Croix Rouge. Sans présenter jusqu'à présent aucun plan du rétablissement de la vie économique, ruinée par des communistes moscovites, le général [Anton] Denikine détruit en même temps la base de notre système national économique – la coopération Ukrainienne qui depuis longtemps a uni tous les consommateurs et producteurs ukrainiens en une association économique grande et puissante. Le général [Anton] Denikine détruit cette coopération qui, dans le sens propre de ce mot, fut et sera toujours l'orgueil de peuple Ukrainien, la

preuve de ses forces créatrices et la base économique de son existence nationale. En annulant les droits et les lois acquis par les citoyens de la République Démocratique Ukrainienne, le général [Anton] Denikine se permet aussi d'assouvir sa vengeance nationale en arrêtant et en fusillant un grand nombre de paysans, d'ouvriers et de chefs politiques de tous les groupes sociaux et nationaux de la population Ukrainienne, sans faire exception aux femmes. Les représentants du général [Anton] Denikine font des violences particulièrement infâmes aux juifs en organisant partout dans les endroits ou leur armée passe des pogroms juifs inouïs, qui par leurs dimensions, leur cruauté et sans-gêne dépassent de beaucoup toutes ces violences qui avaient jamais eu lieu sur le territoire Ukrainien.

Le général [Anton] Denikine s'était permis d'une manière infâme d'attaquer l'armée Ukrainienne dans la capitale de l'Ukraine ce qui porta un outrage sanglant à notre peuple. Sans faire attention aux faits provocateurs de l'armée de [Anton] Denikine, le Commandement Supérieur Ukrainien fit la dernière tentative pour éclaircir si nous avons à notre côte un allie dans la lutte contre les bolcheviks, ou bien, un ennemi ayant les mêmes tendances que les communistes moscovites. Pour épargner à nos cosaques héroïques, fatigués par les luttes précédentes, de nouvelles pertes sanglantes et inutiles, le Commandement Supérieur Ukrainienne avait envoyé une délégation pour entrer en pourparlers avec le Commandement de l'armée volontaire, mais le général [Anton] Denikine refusa de traiter avec nos représentants, ayant envoyé à leur rencontre une délégation non correspondante et ayant posé des conditions préalables blessantes. Par ce fait le général [Anton] Denikine souligna une fois de plus qu'il ne veut et qu'il ne peut point établir l'ordre et la paix dans notre pays qu'il a le même but et qu'il se sert de mêmes moyens que tous les autres ennemis du peuple Ukrainien. En même temps l'armée volontaire sans avoir déclarér la guerre, entreprit l'offensive contre l'armée Républicaine Ukrainienne. En réponse, le Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne publia un appel à l'armée et au peuple de se mettre à la décence et à la lutte décisive.

En renonçant à toute responsabilité pour l'effusion inutile de sang, qui va avoir lieu, nous appelons l'attention du monde entier sur la violation des droits séculaires du peuple Ukrainien à une vie libre et indépendante, de même que sur les voies de fait portées par l'armée volontaire à la population juive et nous protestons énergiquement contre de telles violences inouïes.

Ayant perdu tout espoir d'aboutir à un accord avec l'armée volontaire, le Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne espère que les Grandes Puissances Démocratique de l'Entente, qui avaient prêté leur aide au général [Anton] Denikine dans sa lutte contre les oppresseurs-communistes, ne voudront pas soutenir ses violence envers le peuple libre Ukrainien.

Au nom du droit et de la justice nous sollicitons les Puissances de l'Entente à obliger le général [Anton] Denikine d'évacuer le territoire de l'Ukraine et à mettre le Gouvernement de la République Démocratique en état de possibilité d'établir l'ordre et la paix en Ukraine libre.

Isaak Mazepa,
Président du conseil des ministres
de la République Démocratique Ukrainienne
André Livitzky,
Gérant du ministère des affaires étranger

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 13. – АРК. 197-198.
Переклад Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП.1. – СПР. 13. – АРК. 195-196.

Переклад Георгія Потульницького

Кам'янець-Подільський, 7 жовтня 1919

Позбавлений протягом століть свого державного і громадського життя, але не втративши свого національного духу і непереможної віри в краще майбутнє, український народ вже третій рік з нечуваним героїзмом бореться за свої національні та соціальні права; і серед загальної анархії без жодної допомоги будує Українську Народну Республіку. Майже весь час ця боротьба провадилась проти озброєних загонів московського комуністичного імперіалізму, котрий, порушуючи волю свого і нашого народів, хотів вогнем та мечем нав'язати нам свої національні та соціальні ідеали. Але в останні дні Уряд УНР був змушений провадити таку ж рішучу боротьбу і з цілком протилежною з соціального погляду групою, представленою генералом Антоном Денікіним, який уособлює московський реакційний імперіалізм. Розуміючи всю небезпеку боротьби на двох протилежних як ідейно, так і стратегічно, напрямках, особливо боротьби виключно власними силами, без жодної допомоги з боку інших народів, Уряд УНР однак не міг не виконати волі свого народу, котрий шляхом повстань виказав свій рішучий протест проти насильства і ганебних вчинків генерала Антона Денікіна.

Генерал Антон Денікін, проголошуючи своєю метою будівництво єдиної неділимої Росії, не тільки діє всупереч неодноразово висловленої волі українського народу, але і проти волі інших народів колишньої царської Росії, що рішуче прагнуть самостійного незалежного державного життя. Генерал Антон Денікін, а тим більше його прибічники і помічники, не приховують своїх симпатій до так бажаного для них монархічного ладу. Але український народ вже декілька століть

тому створив на Сході Європи один з перших і найкращих зразків вільного республіканського ладу і народовладдя. Генерал Антон Денікін, не зважаючи на поради держав, що йому допомагають, цілком нехтує волею народу і виразно бажає встановити диктатуру малочисельних правих реакційних груп, тоді як український народ свідомо боровся і завжди буде боротись проти всякої диктатури чи то з боку пролетаріату, чи то з боку імущих верств. Історія недовгого панування гетьмана Павла Скоропадського найкраще свідчить, що такі спроби не тільки призводять до падіння їх ініціаторів, але і назавжди компрометують в очах народу тих, хто їм допомагав.

Генерал Антон Денікін, беручи за зразок реакційні закони старого режиму, немилосердно нищить українську культуру, позбавляє нас права і змоги навчатися в українській школі, забороняє нам вживання української мови в церкві, закриває наші культурні установи, нищить українські книжки, тобто робить те, чого навіть наші вороги – московські комуністи не дозволяли собі робити. Ворожість та ненависть до всього українського дійшла до того, що адміністрація добровольчої армії нищить і закриває навіть Українське Товариство Червоного Хреста. Генерал Антон Денікін, не представивши жодного плану відбудови економічного життя, зруйнованого комуністами, нищить одночасно першооснову нашої національної економічної системи – українську кооперацію, котра вже віддавна міцно з'єднала українських споживачів і виробників у велику і могутню економічну асоціацію. Генерал Антон Денікін нищить ту кооперацію, котра в прямому розумінні цього слова, була і буде гордістю українського народу, доказом його творчих сил і економічною базою його національного існування. Скасовуючи здобуті громадянами УНР права і закони, генерал Антон Денікін задовольняє також свою національну помсту, котра виливається в численні арешти і розстріли робітників, селян і політичних провідників всіх соціальних і національних груп українського населення, не роблячи винятку навіть для жінок. Особливо ганебно представники генерала Антона Денікіна поводяться по відношенню до євреїв, влаштовуючи на шляху, котрим просувається їхнє військо, нечувані єврейські погроми, які своїми розмірами, жорстокістю і відвертістю сягають набагато далі тих насильств, що коли-небудь мали місце на терені України.

Генерал Антон Денікін дозволив собі в ганебній спосіб напасти на українське військо в столиці України і тим наніс криваву образу нашому народові. Не зважаючи на провокаційні вчинки Денікінської армії, Українське Головне Командування зробило останню спробу з'ясувати з ким ми маємо діло, чи з нашим союзником у війні з більшовиками, чи з ворогом, що має ті самі наміри, що і московські комуністи. Аби вберегти наших героїв-козаків, стомлених попередніми боями, від нового кровопролиття, Українське Головне Командування вислало військову делегацію для переговорів з командуванням добровольчою армією, але

генерал Антон Денікін відмовився розмовляти з нашими представниками, виславши до них невідповідну делегацію і запропонувавши ганебні попередні умови. Тим самим генерал Антон Денікін ще раз підкреслив, що він не хоче і не може встановити лад та спокій на нашій землі, і що в нього та сама мета і ті самі засоби, що і в інших ворогів українського народу. Разом з тим Добровольча армія без проголошення війни перейшла в наступ проти Українського Республіканського Війська, відповіддю на що був заклик Уряду УНР до армії і народу до оборони і рішучої боротьби.

Складаючи з себе всіляку відповідальність за даремну кров, яка проллється, ми звертаємо увагу всього світу на порушення одвічних прав українського народу на вільне та незалежне життя, на знущання Добровольчої армії над єврейським населенням і заявляємо проти такого нечуваного насильства свій рішучий протест.

Втративши останню надію на порозуміння з Добровольчою Армією, Уряд УНР сподівається, що великі демократичні держави Антанти, які допомагали генералу Антону Денікіну в його боротьбі проти гнобителів-комуністів, не будуть допомагати його насильству над вільним українським народом.

В ім'я права і справедливості ми домагаємось, аби держави Антанти примусили генерала Антона Денікіна залишити територію України і дали можливість Уряду Української Народної Республіки встановити лад і спокій у вільній Україні.

Голова Ради Народних Міністрів
Української Народної Республіки Ісаак Мазепа
Керуючий Міністерством закордонних справ Андрій Лівицький

НОТА «ДЕКЛАРАЦІЯ УРЯДУ УНР»

Vinnitza, le 2 juin 1920

Il y a trois ans que l'Ukraine s'est affranchie du joug du tsarisme, et depuis lors il lui a fallu livrer une lutte sanglante pour conserver son existence indépendante, car jusqu'ici les efforts faits pour anéantir notre peuple n'ont point cessé. Tantôt nous sommes attaqués par les bolchéviks moscovites, commandés par l'étranger [Christian] Rakovsky, tantôt ce sont les volontaires sous le commandement du général tsariste [Anton] Dénikine. Ils ruinent le pays, ils emprisonnent nos gens et essayent d'introduire de force le régime moscovite chez nous. Les meilleurs enfants de l'Ukraine qui ont pris les armes sous la conduite de l'Ataman en Chef Symon Petlioura, convaincus de la sainteté de la cause de l'affranchissement du pays et, dans les derniers temps, avec l'aide amicale de la nation polonaise, qui est également menacée du péril moscovite – ont affranchi une partie considérable de notre pays de la puissance moscovite.

Maintenant, notre peuple peut se mettre à la besogne d'introduire en Ukraine les institutions dont il a besoin; il peut recommencer une vie indépendante. L'organisation de

l'Ukraine doit répondre réellement aux besoins de ses habitants; il faut créer une représentation du peuple, un parlement, sur les principes du suffrage universel, égal pour tous, direct, au scrutin secret et proportionnel. Alors il ne sera plus possible qu'un parti politique quelconque soumette à sa volonté la population entière comme le désiraient au profit de leur parti les communistes bolchévistes.

Afin d'accomplir les travaux préparatoires à la convocation de ce parlement et pour maintenir l'ordre jusqu'à cette époque, l'Ataman en Chef Symon Petlioura nous appelle au travail que nous accomplirons en prenant pour base les principes suivants :

Pour délivrer le territoire entier de l'Ukraine des ennemis et pour ne pas, à l'avenir, rester sous leur botte, nous devons avant tout nous efforcer de créer la force active du peuple ukrainien, une armée disciplinée et forte, assez forte pour protéger le pays contre ses ennemis soit qu'ils lui viennent du dehors, soit qu'il s'agisse d'arrêter les efforts de la révolution à l'intérieur.

Seulement une armée régulière, qui ne fasse pas de politique, consciente de tous ses devoirs envers l'état, assurera à notre peuple l'indépendance et protégera les frontières de l'Ukraine après que l'armée alliée polonaise, après nous avoir secouru, sera rappelée dans ses foyers.

Comme cadres d'organisation, l'armée ukrainienne comprend outre les formations crées en Podolie et en Pologne, aussi l'armée héroïque, qui, sous la conduite du général [Mykhaylo] Omélianovitch-Pavlenko a rejoint au commencement de mai, les lignes ukraino-polonaises après cinq mois de luttes sans exemple contre l'invasion moscovite.

Pour maintenir cette armée, faire et conserver l'ordre dans le pays, des grandes dépenses sont nécessaires. Il ne serait pas possible de les couvrir avec des billets d'état comme on peut s'en convaincre par l'exemple des bolchéviks et de [Anton] Dénikine, qui ont émis une quantité considérable de papier sans que cela tournât à l'avantage de l'état. C'est pourquoi le gouvernement prendra soin d'améliorer la situation économique du pays.

Tout en assurant les conquêtes de la révolution aux classes ouvrières et pour garantir à l'état des sources sûres de revenus, le gouvernement se servira de tous les moyens pour inciter l'initiative privée et renouveler l'industrie détruite, aussi bien la grande que la petite. De plus, il soutiendra les artisans, afin qu'ils puissent se développer et s'organiser dans les plus favorables conditions. On assurera aussi la liberté du commerce aussi bien extérieur qu'intérieur.

Considérant nos coopératives comme le plus ferme pilier du développement de notre état, le gouvernement favorisera le fonctionnement de ces institutions et les aidera à développer leur influence dans le pays.

Il sera également nécessaire d'introduire des impôts modérés. Ces impôts ne serviront qu'à améliorer la situation financière de l'état, à rendre possible l'émission mesurée de billets d'état, à augmenter leur valeur et à diminuer ainsi la terrible cherté de

vie dont la population souffre plus que des impôts réels. Pour arranger la situation économique de l'Ukraine il sera de la plus grande importance de régler la question de transport, et on ne peut la résoudre sans un certain nombre de locomotives, de wagons, de bateaux à vapeur, sans combustible et sans ingénieurs. C'est pourquoi le gouvernement prendra toutes les mesures pour atteindre ce but, soit en favorisant la production indigène et en renouvelant l'outillage, soit avec l'aide des voisins et des alliés occidentaux.

La vie intérieure de la République exige, pour se maintenir, un ordre continuel dans les municipalités. Le gouvernement se fera un devoir de réaliser en même temps les réformes intérieures, avant tout d'introduire des autorités résolues et d'établir méthodiquement l'ordre, aussi bien que la sécurité qui assurera la vie et le bien-être à toute la population du pays sans distinction de nationalité. Comme un fondement de ces réformes intérieures, on établira une solide administration locale, démocratique et autonome, sur laquelle pourra s'appuyer dans son activité la future représentation populaire. Jusqu'à ce que les circonstances permettent, les élections, le gouvernement, s'inspirant des principes exposés plus haut, convoquera dans le plus bref délai une Assemblée Nationale provisoire – composée de représentants de la population, de ceux des organes de l'autonomie locale, des institutions politiques, publiques et corporatives et des coopératives. Cette Assemblée Nationale accomplira le travail législatif que par suite des circonstances le conseil des ministres est forcé d'accomplir lui-même actuellement. Il est résulté pour l'Ukraine de grands dommages à propos de la solution de la question agraire. Toutefois, maintenant que la révolution a atteint ces buts sociaux les plus élevés, que la distribution du sol aux paysans est devenue un des principes de notre état, la question agraire peut être plus tranquillement résolue conformément à l'intérêt des paysans et à l'intérêt économique général de notre état, manifesté par la volonté du peuple lui-même. C'est pourquoi le gouvernement tient à ce que jusqu'à la solution définitive de la question agraire par le parlement, tout le sol reste à l'usage des agriculteurs qui le cultiveront et l'ensemenceront d'après les réglements généraux du ministère de l'agriculture, et de ses organes locaux.

Notre nation renouvelle son existence politique dans des circonstances très pénibles. Ce n'est que récemment qu'elle a pu reprendre l'enseignement dans sa langue maternelle et se développer intellectuellement. C'est pourquoi le gouvernement s'efforcera de développer normalement l'enseignement et l'éducation en Ukraine en établissant des écoles nationales de tous les degrés. L'église ukrainienne, qui doit être nationale et indépendante, sera affranchie du joug, sous lequel Moscou voulait la tenir, s'efforçant de garder entre ses mains la conscience de la nation. En même temps le gouvernement assurera la liberté à toutes les autres confessions en Ukraine.

La paix avec la Pologne, la reconnaissance par cet Etat de l'indépendance de la nation ukrainienne, son aide amicale dans la lutte contre l'ennemi commun, tout cela

donne à l'Ukraine le ferme espoir de pouvoir s'associer à la vie culturelle et économique de toute l'Europe. Le gouvernement croit que les nations occidentales ont enfin compris les efforts fait par notre peuple pour son indépendance et qu'elles ne se laisseront plus tromper par les manifestations malicieuses de nos anciens oppresseurs, qui prétendent que notre nation n'a aucun droit de s'ériger en état indépendant. Le gouvernement s'efforce de faire connaître à tout le monde la raison pour laquelle il lutte avec l'aide de la Pologne pour la liberté contre l'impérialisme moscovite. Il fera son possible pour que notre république soit reconnue par les autres Etats dans les traités à venir.

Le gouvernement espère qu'il consolidera ses rapports amicaux avec la Roumanie et qu'il nouera des relations directes avec les nouveaux Etats de la Baltique, de la Mer Noire et du Caucase.

Le gouvernement considère comme un mal l'oppression de n'importe quelle nationalité et fera tout son possible pour éviter la protestation des minorités nationales : dans la maison commune, la paix et la concorde doivent régner, et il n'y a pas de place pour la discorde.

En se mettant au travail dans ces temps pleins de responsabilité, le gouvernement fait appel à la collaboration de tous les citoyens qui restent sur le territoire de la république indépendante. Désirant sacrifier toutes ses forces à ce travail patriotique, le gouvernement compte sur l'aide efficace de toute la population ukrainienne, sans distinction de nationalité et de parti.

Ayant en vue le but élevé du relèvement de l'Ukraine ruinée et épuisée, le gouvernement est fortement convaincu que la nation ukrainienne rassemblera toutes ses forces créatrices et toute son énergie pour atteindre par le travail infatigable et par une lutte décisive, à l'honneur et au bien-être de notre patrie.

Les luttes sanglantes de l'héroïque armée ukrainienne, la noble mort des meilleurs de ses fils, la mer de larmes et de sang versés pendant les quatre ans qu'a duré la lutte pour la liberté, imposent à tous les citoyens le devoir et exigent un travail extraordinaire pour le bien et l'honneur de tous les habitants de notre République.

Dans ce moment solennel, historique et décisif, où tout le monde civilisé suit des yeux nos efforts héroïques, le gouvernement fait appel à tous les fidèles enfants de la Patrie pour qu'ils se rangent à ses côtés et luttent infatigablement et avec acharnement pour la liberté de l'Ukraine indépendante.

Président du Conseil des Ministres: Viatcheslaw Prokopovitch,

Vice-président du Conseil et Ministre de la Justice: André Livitsky,

Ministre des Affaires Etrangères: André Nikovsky,

Ministre de l'Intérieur: Alexandre Salikovsky,

Ministre de Guerre: Vladimir Salsky, colonel d'Etat Major,

Ministre de l'Agriculture: Isaac Mazepa,

Ministre des Finances par intérim: Apollinaire Marchinsky,
Ministre du Commerce et de l'Industrie: Eugène Arkhipenko,
Ministre des Voies et Communications: Serge Timochenko,
Ministre de l'Instruction Publique par intérim: Pierre Kholodny,
Ministre des Postes et Télégraphes: Illarion Kosenko,
Ministre de Santé Publique: Stanislav Stempowski,
Ministre du Travail: Joseph Bezpalko,
Ministre des Cultes: [Ivan] Ohiyenko,
Ministre des affaires juives: Pinkos Krassny

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 38. – АРК. 7-11.

Переклад Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 405. – АРК. 8-10.

Переклад Георгія Потульницького

Вінниця, 2 червня 1920

Три роки, як Україна звільнилася від царського панування і три роки їй доводиться вести криваву боротьбу за своє самостійне існування, бо й досі не припиняються спроби знов поневолити наш народ. То нас атакують московські більшовики, очолювані чужоземцем Християном Раковським, то добровольці під орудою царського генерала Антона Денікіна. Вони нищать край, арештовують наших людей і силою намагаються встановити на нашій землі московський порядок.

Збройною боротьбою кращих синів України під проводом Головного Отамана Симона Петлюри, твердою вірою в святе діло визволення, а в останній час ще й за дружньої допомоги польського народу, якому від Москви загрожує таке саме лихо, як і нам, звільнено значну частину нашої землі від московської влади.

Тепер наш народ може приступити до зведення в Україні необхідних державних інституцій; може відновити своє незалежне життя. Порядок в Україні повинен відповідати дійсним потребам її населення; необхідно встановити народне представництво – парламент, на підставі загального рівного, прямого, таємного та пропорційного виборчого права. Тоді не зможе одна якась партія підкорити своїй волі все населення, як цього бажають більшовики-комуністи для своєї партії.

Щоб виконати підготовчу роботу для скликання парламенту та, щоб підтримувати порядок в країні до цього моменту, Головний Отаман Симон Петлюра закликав працювати на наступних принципах:

Щоб звільнити всю територію України від ворогів, та щоб і надалі не опанували нами чужоземці, в першу чергу необхідно створити з усіх активних сил

українського народу міцну дисципліновану армію такої сили, щоб вона могла захищати край від ворога, не зважаючи на те, чи він прийде ззовні, чи намагатиметься підняти революцію всередині країни.

Тільки регулярна армія, аполітична, свідома своїх державних обов'язків, забезпечить нашому народові незалежність і зможе захистити кордони України після того, як союзне польське військо, допомігши нам, буде відкликане додому.

Організаційно до складу української армії входять окрім частин, сформованих на Поділлі і в Польщі, героїчні війська під проводом генерала Михайла Омельяновича-Павленка, що на початку травня з'єдналася з загальним українсько-польським фронтом після п'ятимісячної безкомпромісної боротьби проти московського вторгнення.

Щоб утримувати армію, створити та зберігати державний лад в країні, необхідні великі кошти. Не видається можливим покрити ці витрати випуском паперових грошей, як можна переконатися на прикладі більшовиків та Антона Денікіна, що випустили значну кількість паперових грошей, але державі це не зарадило. Тому уряд подбає про поліпшення економічної ситуації в країні.

Забезпечуючи робітничим масам здобутки революції, а державі гарантовані джерела доходу, уряд вживе всіх заходів, щоб стимулювати приватні ініціативі й відновити зруйновану промисловість, як дрібну, так і велику. До того ж, він підтримає ремісників, щоб вони могли розвиватися і організовуватися в найбільш сприятливих умовах. Буде забезпечено також вільну торгівлю, як зовнішню, так і внутрішню.

Вважаючи наші кооперативи однією з найміцніших основ економічного розвитку нашої держави, уряд сприятиме функціонуванню цих установ і допомагатиме поширенню їх впливу в країні.

Крім того необхідно буде ввести помірні податки. Це оподаткування слугуватиме лише покращенню фінансового становища держави, дасть можливість розмірено випускати паперові гроші, підійме їх цінність і тим самим зменшить ту страшну вартість життя, від якої населення страждає більше, а ніж від реальних податків. Для налагодження економічної ситуації Україні особливо важливе місце займає вирішення транспортного питання, і його не можливо вирішити без потрібного числа локомотивів, вагонів, пароплавів, без палива та інженерів. Уряд вживе всіх заходів, щоб вирішити цю справу, як сприяючи вітчизняному виробництву та відновленню обладнання, так і за допомогою сусідів і західних союзників.

Внутрішнє життя Республіки потребує для підтримки сталого ладу відповідних муніципальних органів. Уряд вважає своїм завданням провести систему внутрішніх реформ, насамперед ввівши рішучу владу та встановивши

порядок і безпеку, що забезпечать життя і добробут всього населення країни незалежно від національності. Основою цих внутрішніх реформ буде зведення міцних органів місцевого демократичного самоврядування, на які й спиратиметься в своїй діяльності майбутнє народне представництво. Поки складуться умови, які зроблять можливим проведення виборів в парламент, на зазначених вище підставах, Уряд в найближчий час скличе тимчасовий орган – Національну Асамблею, що складатиметься з представників населення, органів місцевого самоврядування, політичних, громадських, професійних організацій і кооперативів. Ця Національна Асамблея буде виконувати законодавчу функцію, яку тепер силою обставин примушена провадити Рада Народних Міністрів.

Великої шкоди зазнала Україна, коли вирішувалося аграрне питання. Але тепер, коли революція досягла своєї найвищої соціальної мети, передавши землю до рук селянства, яке є основою нашої державності, аграрне питання може бути спокійно вирішене згідно з інтересами селян та економічними інтересами всієї держави, проголошеними самим народом. Тому Уряд вважає, що до остаточного вирішення земельного питання парламентом вся земля і надалі повинна залишатися в користуванні землеробів, котрі її обробляють і засівають, під загальним регулюванням Міністерства земельних справ та його органів на місцях.

Наша нація відбудовує своє державне існування в дуже тяжких умовах. Тільки недавно ми отримали змогу вчитися рідною мовою та інтелектуально розвиватися. Тому Уряд дбатиме про нормальний розвиток освіти в Україні, створивши національні школи всіх ступенів. З української церкви, що повинна бути національною і незалежною, буде скинуто те ярмо, яке старається закріпити на ній Москва, намагаючись тримати свідомість українського народу в своїх руках. Водночас Уряд забезпечить вільне віросповідання всім іншим конфесіям в Україні.

Мир з Польщею, визнання нею незалежності українського народу, її дружня допомога в боротьбі зі спільним ворогом, дає Україні надію долучитися до культурного та економічного життя всієї Європи. Уряд вважає, що західні народи нарешті зрозуміли зусилля нашого народу по досягненню незалежності і не дадуть більше себе обдурити злісними вигуками наших колишніх гнобителів, які стверджують, що наш народ не має жодних прав на будівництво незалежної держави. Уряд подбає, щоб про визвольну боротьбу проти московських імперіалістів, яка ведеться нині за союзної допомоги Польщі, було відомо всьому світу. Він зробить все можливе, щоб наша республіка була визнана іншими державами в майбутніх договорах.

Уряд сподівається закріпити добросусідські відносини з Румунією і встановити прямі відносини з новими державами Прибалтики, Чорномор'я та Кавказу.

Уряд вважає злом всілякі національні утиски і буде робити все можливе, щоб запобігти протестам національних меншин: в спільному домі повинні панувати мир та злагода, і не має місця для розбрату.

Беручись до роботи в цей відповідальний час Уряд закликає до співробітництва всіх громадян, що знаходяться на території незалежної республіки. Бажаючи пожертвувати всі сили на цю патріотичну роботу, Уряд розраховує на активну допомогу всього українського народу, незалежно від нації чи політичної партії.

Ставлячи перед собою велику ціль відновлення зруйнованої та знесиленої України, Уряд глибоко вірить, що український народ збере всі свої творчі сили і всю свою енергію для невтомної праці, для рішучої боротьби за щастя і долю нашої батьківщини.

Кривава боротьба героїчної української армії, лицарська смерть кращих синів українського народу, море сліз і крові, що пролилось за часи чотирирічної визвольної боротьби, накладають на всіх громадян обов'язок і вимагають надзвичайної праці на благо і добробут всього населення нашої Республіки.

В цей урочистий, визначальний, історичний момент, коли весь цивілізований світ слідкує за нашими героїчними змаганнями, Уряд закликає всіх вірних синів Вітчизни не покладати рук в невтомній завзятій боротьбі за Велику Вільну Самостійну Україну.

Голова Ради Міністрів: В'ячеслав Прокопович

Заступник голови і Міністр юстиції: Андрій Лівицький

Міністр закордонних справ: Андрій Ніковський,

Міністр внутрішніх справ: Олександр Саліковський

Військовий міністр: половник Генштабу Володимир Сальський

Міністр земельних справ: Ісаак Мазепа

Керуючий Міністерством фінансів: Аполінарій Маршинський

Міністр народного господарства: Євген Архипенко

Міністр шляхів: Сергій Тимошенко

Керуючий Міністерством освіти: Петро Холодний.

Міністр пошти і телеграфів: Іларіон Косенко

Міністр здоров'я: Станіслав Стемповський

Міністр праці: Осип Безпалко

Міністр віросповідань: Іван Огієнко

Міністр єврейських справ: Пінхос Красний

НОТА ДЕРЖАВАМ І НАРОДАМ

Varsovie, le 3 août 1920

En 1654 l'Etat Ukrainien avec le Hetman Bohdan Khmelnitski à la tête conclut avec le Gouvernement de l'Etat Moscovite un traité, selon lequel l'Ukraine et l'Etat Moscovite sa gardent chacun sa souveraineté fermèrent une alliance étroite pour défendre les intérêts communs de deux peuples. Mais des premières années de l'existence de l'union Moscovite-Ukrainienne – les tsars russes se mirent à mettre leur lourde main sur la souveraineté du Peuple Ukrainien se mirent à attaquer l'indépendance du Peuple Ukrainien, ses anciennes libertés. Et des ce moment durant trois siècles le Peuple Ukrainien lutte obstinément contre l'impérialisme moscovite. Dans cette lutte les despotes moscovites tachaient de détruire non supplément l'indépendance du Peuple Ukrainien, mais aussi sa vieille culture, sa langue, ses traditions populaires. En tête l'Ukraine sévissait le terrible régime de chauvinisme moscovite, était poursuivi tout qui était ukrainien, périssaient sur les potences et dans les prisons les meilleurs fils de la patrie dans la lutte pour les droits sacrosaints du People. La bourgeoise, la noblesse et le clergé de l'Ukraine acceptèrent les signes extérieurs de la culture moscovite et il semblait, que la nation ukrainienne périt, que l'idée même de la culture ukrainienne est sur le point de mourir.

Mais le sort voulut autrement. Le libre Peuple Ukrainien comptant 40 millions ne peut périr et ne périt pas, plongé dans les ténèbres moscovites, il rêvait de l'avenir rayonnant et attendait le moment pour se lever contre ses oppresseurs. Et le moment arriva. Quand la révolution de 1917 fit écrouler les murs pourris de la prison des Peoples, la Grande Russie – le Peuple Ukrainien présenté par son premier Parlement Populaire Rada Ukrainienne Centrale – proclame devant tout le monde son vouloir inébranlable de faire remettre l'Etat Ukrainienne indépendante et proclamer la République Démocratique Ukrainienne.

Mais le centralisme moscovite bien que peint en socleurs rouge de communisme n'eut pas reconnu les droits saints du Peuple Ukrainien à la libre détermination et déclara la guerre contre la jeune République Ukrainienne. Et des se moment le Peuple Ukrainien pendant trois années conduit une lutte difficile et sanglante pour sa liberté contre le communistes moscovites contre les armées rouges de [Vladimir] Lenin et [Lev] Trotzky. A présent le Peuple Ukrainien pour qui a près trois siècles de l'opposition brilla enfin le soleil de la liberté ne posera pas les armes avant d'aboutir à son but – d'être maitre dans sa maison – dans l'Ukraine Indépendante. Quand les armées sovietistes parvinrent à occuper presque le territoire entier de l'Ukraine le Peuple Ukrainien se leva atouts et chassa les oppresseurs de sa patrie. Même, quand ils tenaient formellement le pouvoir en Ukraine les bolchevistes n'avaient jamais le pourvoir de facte, n'étaient jamais

reconnus par le Peuple Ukrainien. C'est ne que par une terreur terrible et inouïe qu'ils pouvaient se tenir en Ukraine.

Quand en 1919 le Peuple Ukrainien avec le Gouvernement de la R[épublique] D[émocratique] U[krainienne] et Otoman en Chef [Symon] Petlioura à la tète délivra le territoire entier de l'Ukraine des troupes sovietistes. C'était l'armée de [Anton] Denikine qui voulut incorporer l'Ukraine dans la Russie «Une est Indivisible». Mais l'impérialisme noir de [Anton] Denikine ne satisfit plus la population Ukrainienne que l'impérialisme rouge de Lenins [Vladimir]. Le Peuple Ukrainienne se leva de nouveau contre les bandes de la «Dobrarmée» et mit terme à l'aventure de [Anton] Denikine.

Le Gouvernement des Soviets sentent son impuissances dans la lutte avec les tendances nationales du Peuple Ukrainien fit semblant de reconnaitre l'indépendance de l'Ukraine et mit son agent [Christian] Rakovsky à la tête de soi-disant Gouvernement de la République Ukrainienne des Soviets, le Gouvernent d'ailleurs est composé des hommes qui n'ont rien de commun avec la nation Ukrainienne. Mais ses expédients des Bolchevistes Russes ne pouvaient pas satisfaire le Peuple. Le Peuple Ukrainien luttait et lutte non seulement pour l'indépendance de l'Etat Ukrainienne, mais contre cette forme du pouvoir, qui lui était imposé par les Bolchevistes russes. Contre cette forme sovietiste qui dans le courant des dernières années transforma l'Ukraine riche et fertile en une ruine morte.

La Peuple Ukrainien n'est peint aveugle pour ne pas voir que la communication et le commerce périssent dans toute Russie, que les fabriques et les usines chôment que la famine et le froid déciment la population des villes - les intellectuels et les ouvriers. Le Peuple Ukrainien à bout de ses forces voit la mort menaçant à la civilisation mondiale sous la botte du soldat rouge, l'agonie de la fleuve de la nation dans les « Commissions extraordinaires » des Soviets, les épidémies terribles menaçant à la vie de la population de l'Ukraine. Mais le Peuple Ukrainien rejette la paix. Il désire la lutte contre les oppressions. Le peuple qui pendant tant de siècles rêvait d'un travail paisible et tranquille sur le sol Ukrainien ne peut vouloir une paix avec les Bolcheviks. Le Peuple Ukrainien ne prête pas confiance à ses allusions de la paix avec la Russie des Soviets, les illusions qu'ont les peuples de l'Europe qui n'avaient pas été sous le joug bolcheviste. Le Peuple Ukrainien ne croit pas aux bolcheviks et répond à toutes les propositions de paix les insurrections dans toute l'Ukraine en Podolie, en Volyn, dans les régions de Kherson, de Kiev de Poltava de Kharkov et de Jekaterynoslav.

Les troupes de la République Ukrainienne et le Gouvernement da la République Ukrainienne avec l'Otoman en Chef [Symon] Petlioura à la tête n'avait pas eu le droit de proposer la paix à la Russie Sovietiste pendant que le Peuple Ukrainien aspirait non à la paix, mais à la lutte, à la victoire et à la libération. Le Gouvernement de la R[épublique] D[émocratique] U[krainienne] et l'armée héroïque Ukrainienne mènent la lutte contre les Bolcheviks, sans aucun aide, isolés de tout le monde, non reconnus par

les Puissances et les Peuples les Puissances qui aidaient énergiquement [Anton] Denikine dans sa lutte d'aventurier contre les Bolcheviks et les peuples subjugués de l'ancienne Russie, ne voulaient pas reconnaître les droits naturels de la Nation Ukrainienne et ne voulaient pas souvenir le Gouvernement de la R[épublique] D[émocratique] U[krainienne]. Ces Etats qui comprenaient bien touts la terreur du bolchevisme n'ont point compris que dans la lutte contre le bolchevisme il faut s'appuyer sur les forces vivantes des peuples qui luttent contra la Russie Sovietiste.

Le monde civilisé ne comprend pas que la nation Ukrainienne est sourde pour la démagogie bolcheviste que la saint devoir des Etats et des peuples puissants et civilisés – c'est de soutenir la nation Ukrainienne dans sa lutte contre le vandalisme bolcheviste pour l'existence indépendante. Ce ne sont que les Etats qui viennent de se former sur les ruines de l'ancienne Russie tzariste qui ont passé par toute la terreur du bolchevisme, qui comprennent et reconnaissent notre droit à la lutte.

Au nom du Peuple Ukrainien le Gouvernement de la République Ukrainienne proclame devant toute le monde que la paix et la tranquillité à l'Est de l'Europe que désirent tant des Puissances de l'Entente, n'arrivera qu'au moment, quand le Peuple Ukrainienne Souverain aura le droit de décider librement du sort des terres ukrainiennes. Si l'Ukraine doit devenir un Etat Indépendant et souverain on doit s'unir aux autres Etats dans en grande organisme. Si ce droit n'est pas reconnu au Peuple Ukrainien si il ne peut décider de son sort librement. L'Ukraine ne se calmera pas.

Après un long sommeil l'Ukraine recommença la lutte pour sa liberté et ni les communistes moscovites, ni les généraux du tzar ne pourront écraser cette force. Ne désorant que la paix pour l'Ukraine ruinée le Gouvernement de la R[épublique] D[émocratique] U[krainienne] déclare qu'ils accepteraient avec joie la paix, si l'armée d'occupation sovietiste abandonnait le territoire de l'Ukraine, si le Gouvernement de la R[épublique] D[émocratique] U[krainienne] avait la possibilité de convoquer la Constituante Ukrainienne sur une base démocratique qui deciderait du sort de l'Ukraine et installerait l'ordre sur la terre ukrainienne jadis prospérant à présent ruinée.

Au nom du Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne
Président du Conseil des Ministres Viacheslav Prokopovitch
Vice-président du Conseil des Ministres André Livitzky
Ministres des Affaires Etrangères André Nikovsky
Président de la Mission Diplomatique Ukrainienne en Pologne
A[ndré] Livitzky

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 325. – АРК. 95-99.

Переклад Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 325. – АРК. 17-20.

Польський переклад: Україна і Польща в документах (1918-1922) / Зібрав і зредагував Т. Гунчак. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Наукове товариство ім. Шевченка, 1983. – Частина 2. – С. 33-35.

Переклад Георгія Потульницького

Варшава, 3 серпня 1920

1654 року Українська Держава на чолі з гетьманом Богданом Хмельницьким заключила договір з урядом Московської Держави, згідно якого Україна і Москва, зберігаючи власний суверенітет, об'єдналися в тісний союз для оборони спільних інтересів обох народів. Але з перших років існування московсько-українського союзу російські царі стали накладати свою важку руку на суверенітет українського народу, почали здійснювати нападки на свободу українського народу, на його давні вольності. І з того часу протягом трьох століть український народ вперто боротися проти московського імперіалізму. В цій боротьбі московські деспоти намагались знищити не тільки незалежність українського народу, а і його давні культуру, мову, народні звичаї. По всій Україні ширився страшний режим, московського шовінізму, переслідувалось все українське, гинули на шибеницях і в тюрмах кращі сини батьківщини в боротьбі за найсвятіші права народу. Буржуазія, дворянство і духовенство України приймали зовнішні ознаки московської культури і здавалось, що українська нація зникає, що гине сама ідея окремої української культури.

Але доля вирішила інакше. Не міг згинути і не згинув великий вільний 40 мільйонний український народ, окутаний московською темрявою, він мріяв про світле майбутнє й чекав слушного часу, щоб повстати проти своїх гнобителів. І той час настав. Коли під натиском революції 1917 року повалились гнилі стіни всеросійської тюрми народів, український народ в особі свого першого народного Парляменту – Центральної Української Ради, оголосив на весь світ свою непохитну волю відродити незалежну українську державу і проголосив Українську Народну Республіку.

Але московський централізм, перефарбований в червоний колір комунізму, не визнав священних прав українського народу на самовизначення і пішов війною проти молодої української республіки. І з того часу український народ протягом трьох років веде тяжку криваву боротьбу за волю проти московських комуністів, проти червоних армій Володимира Леніна й Льва Троцького. Тепер український народ, побачивши після 300-літнього гніту сонце свободи, не складе зброї доти, поки не досягне своєї кінцевої мети – бути господарем в своєму домі – самостійній українській державі. Коли радянським арміям вдалося зайняти майже всю

територію України, український народ по всій українській землі повставав і виганяв окупантів за межі своєї батьківщини. Маючи навіть формальну владу в Україні, більшовики ніколи фактичної влади не мали, ніколи не були визнані українським народом. Вони трималися в Україні лише за рахунок страшного нечуваного терору.

Коли в 1919 році український народ під проводом Уряду УНР на чолі з Головним Отаманом Симоном Петлюрою звільнив всю територію України від радянських військ, прийшла армія Антона Денікіна і намагалась знову повернути Україну в лоно «Єдиної та Неділимої Росії». Але чорний імперіалізм Антона Денікіна не задовольнив українське населення так само, які і червоний імперіалізм Володимира Леніна. Український народ знову повстав проти грабіжницьких банд Добровольчої армії і поклав край авантюрі Антона Денікіна.

Розуміючи безнадійність боротьби проти національних прагнень українського народу, Радянський Уряд симулював визнання незалежності України і поставив свого агента Християна Раковського на чолі так званого Уряду Української Радянської Республіки, що складається з людей, які нічого спільного з українським народом не мали. Але такі заходи російських більшовиків не могли задовольнити народні маси. Український народ боровся й бореться не тільки за самостійну українську державу, але й проти тієї форми влади, яку йому нав'язують російські більшовики. Проти цієї радянської форми влади, яка протягом останніх років перетворила багату і родючу українську землю в мертву руїну.

Не сліпий український народ, щоб не бачити, як зникала комунікація й торгівля по всій Росії, як зупинилися фабрики й заводи, як гине від голоду й холоду міське населення – інтелігенція й робітники. Бачить змучений український народ, як гине під чоботом червоноармійця світова цивілізація, як агонізує національний потік в радянських «надзвичайних комісія», як ширяться по Україні страшні епідемії, що загрожують життю українського народу. Але не хоче миру український народ. Він бажає боротьби проти гнобителів. Не хоче миру з більшовиками той народ, який довгі віки тільки й мріяв про мирну спокійну працю на українській землі. Не вірить український народ тим натякам на мир з Радянською Росією, тим ілюзіям, що мають народи Європи, які не відчували на собі більшовицького панування. Не вірить український народ більшовикам і на численні мирні пропозиції відповідає повстаннями по всій Україні: на Поділлі, Волині, Херсонщині, Київщині, Полтавщині, Харківщині та Катеринославщині.

Українське республіканське військо й Уряд УНР на чолі з Головним Отаманом Симоном Петлюрою не має права пропонувати мир Радянській Росії доти, поки український народ домагається не миру, а боротьби, перемоги і

визволення. Уряд УНР і героїчне українське військо провадять боротьбу з більшовиками, не маючи жодної допомоги, ізольовані від усього світу, не визнані державами і народами. Ті держави, що енергійно допомагали авантюрній боротьбі Антона Денікіна проти більшовиків і проти поневолених народів колишньої Росії, не хотіли визнавати природних прав української нації і не хотіли допомагати Уряду УНР. Ці держави, які добре бачили весь більшовицький терор, не розуміли, що в боротьбі проти більшовизму треба опиратися на живі сили народів, що борються проти Радянської Росії.

Не розуміє цивілізований світ, що українська нація глуха до комуністичної демагогії, що святий обов'язок цивілізованих держав і народів підтримати український народ в його боротьбі проти більшовицького вандалізму за самостійне державне існування. Лише ті держави, що утворились на руїнах колишньої царської Росії, що пройшли крізь більшовицький терор, зрозуміли нас і визнали наше право на боротьбу.

Як репрезентант українського народу, Уряд УНР на весь світ заявляє, що мир і спокій на Сході Європи, якого так бажають держави Антанти, наступить лише тоді, коли суверенний український народ матиме право вільно вирішувати долю української землі, – чи має бути Україна цілком незалежною самостійною державою, чи має об'єднатися з іншими державами в один великий організм. Доки це право не буде визнане за українським народом, доки народ не зможе вільно вирішувати свою долю, Україна не заспокоїться.

Після довгого сну Україна відновила боротьбу за свою свободу, і ні московські комуністи, ні царські генерали не в змозі роздавити цю силу. Бажаючи лише миру для зруйнованої України, Уряд УНР заявляє, що з радістю прийме мир, коли окупаційна радянська армія залишить територію України, коли Уряду УНР дадуть можливість скликати на демократичних основах українські Установчі Збори, які остаточно вирішать долю України та встановлять порядок на колись благодатній нині зруйнованій українській землі.

Від імені Української Народної Республіки:
Голова Ради народних Міністрів: В'ячеслав Прокопович
Заступник голови Ради народних Міністрів: Андрій Лівицький
Міністр закордонних справ: Андрій Ніковський
Голова дипломатичної Місії УНР в Польщі: Андрій Лівицький

МЕМОРАНДУМ УРЯДУ ПОЛЬЩІ

Тарнів, 3 серпня 1920

Переговори про розмир, що почалися 30.VII, можливо, потягнуть за собою і мирові переговори між Річчю Польською Посполитою і російським совітським

Урядом. Вважаючи на те, що війну проти совітського Уряду провадили обидві республіки, Україна та Польща, що договір від 21.IV.1920 р[оку] кладе тверді основи союзу обох республік та що в війні проти Росії показали обидва народи, польський та український, велике довір'я один до одного, братню приязнь та глибоке розуміння спільности державних інтересів і потреби взаємодопомоги та непорушного зв'язку між цими двома народами, Уряд УНР просить прийняти до уваги в можливих мирових переговорах такі його думки і погляди на відносини між Україною і Росією.

Уряд Речі Польської Посполитої, керуючись давніми вільнолюбними традиціями благородного народу польського, ставить одною з передумов мирних відносин з Росією принцип самовизначення народів, що замешкують землі між Росією та Польщею, і ми віримо, що ставить його твердо як основний атрибут польської державної ідеї. Принципи свободи і вільного розвитку так само являються і для нас провідною метою всього нашого національного відродження та державного будівництва, через що ми мислимо собі мирні відносини з Росією з тим чи иншим соціяльним і політичним ладом цілком конечними, в разі, коли саме наше існування не буде загрожене чи піддане під волю чужих нашому народові сил. Тому, розвиваючи принцип самоозначення народів, приходимо до таких основних точок можливих мирних пропозицій Совітській Росії, котрі просимо Уряд польський мати на увазі і при нагоді й потребі офіціяльною дорогою оголосити:

1)«Українська Народна Республіка» на основі принципа самовизначення народів, волі українських народних мас і рішень верховних органів влади на Україні та міжнародних актів і договорів існує як самостійна Держава, границі якої позначаються принципіяльно межами розселення її народу, а фактично актами Уряду і актами міжнародного значіння.

2) Самостійність українського народу, а також воля входити в ті чи инші державні зв'язки і сполучення рішена постановою верховних органів власти та Урядів, має бути скріплена на українській Установчій Раді (Конституанта), котру скличе Уряд УНР, в певних гарантіях, а власне на демократичних основах виборів з забезпеченням участи і контролю в виборчих комісіях всіх окремих партій і національних меншостей.

3) Твердо вірячи, що український нарід вже непохитно виявив свою волю до державного самостійного існування і в значній мірі накреслив форми державно-політичного ладу на Україні, що й потвердить на своїй Установчій Раді, Уряд УНР, одначе, не допускає думки, щоб самостійне державне існування України могло загрожувати тим господарським і фінансовим інтересам, котрі давніше були до певної міри спільні Росії, Польщі та Україні. Тому окремий торговельний договір мав би не тільки усунути погрозу економічної війни, але навіть зав'язати живі

торговельні стосунки між сусідніми республіками та обмін продуктами народного господарства Росії і України.

4) Так само Уряд УНР як немає на думці провадити економічну ізоляцію Росії, не думає він певним окресленням своїх границь відмежувати Росію від зв'язків з культурним світом, а власне закрити Росії вихід до моря чи коротші шляхи комунікації через землі України до відповідних держав західних. Отже, той чи инший спосіб користування Росією з відповідної бази на морі чи певним накресленням границь для вільного виходу до моря може бути знайдений в процесі самих переговорів і закріплений особливим актом.

Голова Ради народних Міністрів: [В'ячеслав] Прокопович

Міністр закордонних справ: Андрій Ніковський

***

Друкується за редагованим примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 326. – АРК. 26.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917 – 1924 рр.): документи і матеріали / Автор проекту І. Матяш. – К.: Вид-во гуманіст. л-ри, 2010. – С. 411-412.

НОТА МІНІСТРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ПОЛЬЩІ

Тарнів, 30 серпня 1920

Ваша Ексцеленціє.

Бажаючи усунути труднощі, які могли б виявитися наслідком безпосередньої співучасти представників Уряду Української Народної Республіки в переговорах Уряду Речі Посполитої Польської з совітським Правительством Росії о заключення перемир'я та миру, та щоби не допустити до яких-небудь перепон в ході зазначених переговорів, Уряд Української Народної Республіки глибоко переконаний в цьому, що всі принципові та справедливі інтереси молодої Української Держави, які являються для неї питанням життьової ваги, будуть урядом Речі Посполитої Польської і Вашою Ексцеленцією взяті під розвагу – рішив не обстоювати при думці своєї безпосередньої співучасти в наведених переговорах.

В сучасну хвилю розповсюднюються відомости, що совітське Правительство Росії задумує вжити маневра, який спрямований проти національної української самостійности та її державного строю як Української Народної Республіки і впровадити як співучасника в переговорах про перемир'я та мир з Урядом Речі Посполитої Польської також большовицьку, окупаційну владу, яка подає себе за Соціялістичну Совітську Українську Республіку з її резиденцією у Харкові і румунським емігрантом Х[ристияном] Г[еоргійовичем] Раковським на чолі.

Тому, що зазначений маневр цілковито сходиться з відомими маневрами совітського Правительства Росії в відношенню до їхніх сусідів та що відомі методи і маневри большовицької дипльоматії з часів переговорів Уряду Української Народної Республіки з Совітською Росією в Києві 1918 р[оку], при участи того ж [Християна] Раковського, як голови совітської російської Делегації, – Уряд Української Народної Республіки має поважні підстави вважати подані вісти правдивими.

Отсим маю честь, з доручення Уряду Української Народної Республіки звернутися до Вашої Ексцеленції з уклінним проханням, з покликанням на Політичну Конвенцію, заключену 21 квітня 1920 року між Річчю Посполитою Польською і Українською Народною Республікою, не признати в ніякій формі співучасти представництва Української Социялістичної Совітської Республіки в переговорах Уряду Речі Посполитої Польської з Правительством Совітської Росії в Мінську о перемир'я та мир.

[Андрій Ніковський]

***

Опубліковано: Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917 – 1924 рр.): документи і матеріали / Автор проекту І. Матяш. – К.: Вид-во гуманіст. л-ри, 2010. – С. 420-421.

НОТА МІНІСТРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ПОЛЬЩІ

Тарнів, 11 жовтня 1920

Ваша Ексцеленціє.

Правительство Української Народної Республіки стоїть твердо і непохитно на ґрунті Політичної Конвенції з Урядом Польської Речі Посполитої від 21-го квітня 1920 року в повній вірі та переконанню, що сього договору притримується у всіх його деталях також і Уряд Польської Республіки. Урядові УНР доводиться, одначе, констатувати, що останні виступи польської преси своїми тенденційними замітками про деякі події, що виникають в зв'язку з воєнними операціями обох союзних армій, стараються негативно вплинути на приязні відношення обох союзних Республік.

Військові операції Армії УНР на території Східної Галичини, при цілковитій майже відсутности внутрішньої організації в прифронтовій полосі, дали невідповідальним чинникам (польським і українським дезертирам, большовицьким полоненим та агентам, як також иншим непевним елементам) нагоду до надужить і знущань над місцевим населенням. Ці прикрі інциденти приписує польська преса неправдиво військовому командуванню і поодиноким частинам Армії УНР, не беручи на увагу, що Армія УНР, для якої польська союзна преса тепер не має

чомусь иншого найменування, як «петлюрівці» і ин[ше], захищаючи хоробро своїми грудьми не тільки свою і Польську Державу в критичному моменті, але і Захід перед большовицькою руїною, при пасивному взагалі, а в деяких випадках навіть ворожому до неї настроєві місцевого населення, не все мала змогу своєчасно виступити проти справжніх каригідних ексцесів.

На неправдиве обвинувачування Армії УНР з боку польської преси, може, і не приходилося би реагувати Урядові УНР, коли б з їми не йшли в парі подібні замітки та коментарі з боку деяких офіційних органів Уряду Польської Речі Посполитої. Правительство УНР не може не протестувати проти того, прим[іром], що Польське телеграфне агентство (ПАТ), користуючись нагодою відвідувань областей Східної Галичини відповідальними особами Уряду Польської Речі Посполитої, старається своїми виступами на кожнім кроці дискредитувати Правительство УНР і командування його Армії в очах польського і українського громадянства і своїми нелояльними, а навіть тенденційними повідомленням підірвати у обох союзних народів взаємне довір'я та віру в зреалізування польсько-українського Договору.

Уряд УНР зазначує, що ведення війни в теперішніх обставинах, при дуже ненормальному постачанню Армії УНР зі сторони дотичних польських військових органів, не виключає певного роду надужить, проти яких Уряд УНР виступає з усією рішучостю, а українське військове командування строго карає по законам воєнного часу; з другої ж сторони, Уряд УНР не може не висловити свойого здивування з причин вищезазначених виступів союзної польської преси, які ще більш рельєфно стають перед очі, коли в тій справі проводиться паралель між фактами «ґвалтів» і «грабунків» у Східній Галичині, що їх стараються приписати поодинокі органи польської преси українській армії, і між ексцесами, зв'язаними з наступом польської армії на Україні весною цього року та наскрізь лояльним відношенням до їх української преси, українського Уряду та громадянства взагалі.

Ефект, якого добуває зараз польська преса, падає тягарем не тільки на репутацію України, але також і Польщі, бо поскільки через нерозважну агітацію европейська громадська думка буде осужувати нас, остільки рефлекс цього осуду впадає і на репутацію польського Уряду, котрий до цього часу тримається Польсько-Українського союзу, а політичні і військові справи Польщі трактуються в европейській пресі як зв'язані і спільні Україні.

Окрім того, українська армія, виходячи зараз з теренів Галичини і чуючи за собою ворожий голос польської преси як вислів думки польського народу, підтриманий акцією офіціяльних польських чинників, не принесе українському народові бажаної вісті, що Польща нам дружня і доброзичлива по-старому, отже, в масах народних з огляду на близьке скликання виборних органів, котрі мають

остаточно закріпити Польсько-Український союз, може утворитися не бажаний для цеї справи настрій.

Молодий Польсько-Український союз, освячений доволі кров'ю героїв-борців обох народів в боротьбі з спільним ворогом, большовиками, не повинен бути плямований тими кругами польського громадянства, які в своїй короткозорости недобачають його дійсної ціни в теперішності і на майбутнє.

Правительство УНР вірить, що Уряд Польської Речі Посполитої з свойого боку не дозволить, щоби акт Польсько-Українського договору, що кинув давно бажаний двома сусідніми народами місток згоди і приязні, мав би стратити актуальність через подібні виступи польської преси і деяких офіційних органів Польської Речі Посполитої – якраз в хвилі, коли спільними кривавими зусиллями обох славних армій тяжко розбитий ворог тікає з окупованих територій Польської і Української Держави.

В момент тих побід на фронті обох союзних армій та теперішніх мирових переговорів з Совітською Росією в Ризі Правительство УНР твердо переконане, що Уряд Польської Речі Посполитої, входячи з глибокого розуміння спільности інтересів обох держав і необхідности взаємної допомоги, прийме потрібні заходи, щоби це розуміння закріпити і поглибити серед найширших верств польського народу і відповідним та успішним заступництвом інтересів свойого союзника на Мировій конференції в Ризі покладе тривкі підвалини до дружного життя обох народів та цим докаже всім державам та народам світу, що Польсько-Український союз, осягнений тяжкими усиллями, має міцні основи в життєвих інтересах обох народів.

Ваша Ексцеленція зволить приймати запевнення в моїй високій пошані.

Міністр закордонних справ УНР,
Андрій Ніковський

***

Друкується за редагованим примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 325. – АРК. 27, 32.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 325. – АРК. 35, 38.

НОТА МІНІСТРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ПОЛЬЩІ

Тарнів, 20 жовтня 1920

Ваша Ексцеленція.

Делегація Уряду Польської Речі Посполитої підписала дня 12-го жовтня 1920 р[оку] прелімінари мирового договору Польської Речі Посполитої з Російською Соціялістичною Федеративною Совітською Республікою і так званою Українською Соціялістичною Радянською Республікою. Через заключення цього

державного договору Уряд Польської Речі Посполитої посередньо визнав так звану Українську Соціялістичну Радянську Республіку і нав'язав правні взаємовідносини з самозваним харківським Урядом п[ана] [Християна] Раковського і тов[аришів]. Уряд Української Народної Республіки рахує своїм обов'язком звернути увагу союзного Уряду Польської Речі Посполитої на порушення прав і інтересів Української Народної Республіки, яке випливає з зазначеного акта та яке, без сумніву, не може бути бажаним для польського Уряду.

Уряд так званої Української Соціялістичної Радянської Республіки являється нічим иншим, як установленою центральним російським Урядом окупаційною владою, отже, чужим чинником, який не має ніякого права називати себе суверенним Урядом України. Харківський Уряд не спирається на волю українського народу і не є вислідом дійсного становища країни. Він являється лиш наслідком раз у раз міняючоїся військової переваги по містах та залізницях. Доказом того, що харківський Уряд являється лиш окупантом, єсть безвпинна збройна боротьба проти його українського народу на всій українській території під гаслом Української Народної Республіки.

Через заключення прелімінарів мирового договору і перемир'я з Урядом п[ана] [Християна] Раковського Уряд Польської Речі Посполитої зайняв становище, яке не погоджується зі зобов'язаннями польського Уряду, прийнятими ним в Політичній Конвенції, заключеній з Урядом Української Народної Республіки дня 21-го квітня 1920 року тому, що в першій статті зазначеної Конвенції Уряд Польської Речі Посполитої визнає Уряд Української Народної Республіки законним Урядом України, а в IV-ій статті зазначеного договору зобов'язується не заключати ніяких договорів, направлених проти державних інтересів Української Народної Республіки. Визнання ж на певній державній території одного Уряду законним та суверенним рівночасно виключає переговори з якою-небудь иншою організацією, що присвоює собі право до тієї ж території.

Крім цього, в різкій суперечности з зазначеною Політичною Конвенцією з 21-го квітня 1920 року, а також з Польсько-Українською Військовою Конвенцією з 24-го квітня 1920 року стоїть II-га стаття договору о мирових прелімінарах в Ризі з дня 12-го жовтня 1920 року в тексті, який подала Польська телеграфна агенція, а який текст задля відсутности офіційної нотифікації зі сторони польського Уряду мусить поки що вважатися за міродайний. Постанови зазначеної II-ої статті заключають в собі виразне зобов'язання Уряду Польської Речі Посполитої не підтримувати військове ділання проти «другої сторони», отже, позбавляє польський Уряд можливости виконувати політичні та військові зобов'язання, прийняті ним перед Українською Народною Республікою.

Щоби не допустити до хибного толкування становища польського Уряду в цій справі, – адже ж це хибне толкування могло б без сумніву бути використане ворожими Українській Народній Республіці чинниками, – Уряд Української Народної Республіки дозволяє собі висловити побажання, щоби Уряд Польської Речі Посполитої перед розпочаттям переговорів в справі тривкого миру з Росією зложив заяву, яка вповні відповідала б постановам Політичної Конвенції від 21-го квітня 1920 року та Конвенції Військової від 24-го квітня 1920 року. Ця заява причиниться безперечно до закріплення приязних відносин між нашими союзними народами.

Прийміть, Ексцеленціє, вислови моєї глибокої до Вас пошани.

Міністр закордонних справ
Української Народної Республіки
[Андрій Ніковський]

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 324. – АРК. 69-70.
Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 585. – АРК. 106, 108.

МЕМОРАНДУМ УРЯДУ ПОЛЬЩІ

Тарнів, 5 грудня 1920

Заключення і підписання Ризьких розмирних прелімінарій між Річчю Посполитою і Урядом Російської Совітської Федеративної Республіки дало нагоду командуванню совітської армії звернути увагу на двох останніх для неї політично грізних ворогів, а саме проти Армії УНР і військових частин генерала [Петра] Врангеля. Використовуючи фактичний розмир на лінії польських і українських військ, совітське командування перекинуло свої головні військові сили проти Армії [Петра] Врангеля і, розбивши її, вдарило на лівім крилі свого фронту на українське військо, саме в тому часі, коли це останнє закінчувало свою реорганізацію і готовилось до поведення рішучого наступу проти совітських військ. Українські фронтові частини, перетомлені постійними боями останніх часів, не забезпечувані як слід технічними засобами, зброєю та головно амуніцією і набоями, мусили із-за великої переваги ворога і відсутности відповідної кількости потрібних резервів на тому відтинку фронту – відступити. Відхід польських військ на лінії Летичів – Бужок до розмиром встановленої демаркаційної лінії відкрив ліве крило української армії і уможливив совітським військам повести сильний наступ переважаючими силами на всій лінії українського фронту. Через те українське військо, згідно наказу і по плану свого верховного командування, при завзятих боях і великих втратах, викликаних головно недостатком амуніції, було

приневолене відступити поза лінію Збруча. Як виходить з зазначеного, головною причиною військової невдачі української армії був недостаток зброї та амуніції, до постачання якої Високий Уряд Польської Речі Посполитої, як союзний Українській Народній Республіці, по думці політичної та військової умови від 21.IV зглядно 24.IV 1920 був зобов'язаний.

В момент ведення розмирних та мирових переговорів між Польською Річчю Посполитою і совітським Урядом, польский Уряд бачив ясно, що Совітська Росія іде на якнайдальші уступки супроти Польської Речі Посполитої лише тому, що не тільки її мілітарне положення, але і внутрішнє, наслідком ворожого настрою російських народних мас до комуністичної влади, безвихідне. Так само мусило бути польському Урядові відомим, що за цілий час свого існування російський совітський Уряд в важкій для себе хвилі не уступав зі свого боку перед найбільшими жертвами для використання моменту передишки, для розгромлення мілітарно слабшого противника, щоби опісля звернутись проти свого контрагента, який заключенням перемир'я дав совітському Урядові змогу переорганізувати і скріпити свої військові сили.

Несподіваний хід мирових та розмирних переговорів в Ризі, які давали Совітській Росії так дуже бажану їй передишку і тим самим не відповідали інтересам Польської Речі Посполитої та нарушували союзні обов'язки Речі Посполитої Польської супроти Української Народної Республіки, прийняті нею в вищезазначених договорах – викликав в Уряду Української Народної Республіки дуже прикре почуття. Рівно ж неясним було Урядові Української Народної Республіки, що Високий Уряд Речі Посполитої Польської навіть не старався використати того вигідного стратегічного становища, в якому найшлося по розгромі большовиків, – польське і українське військо. Теперішнє положення Уряду Української Народної Республіки та його Армії являється нічим иншим як дальшим наслідком заключення прелімінарної умови о мир та розмир в Ризі, наслідком прийнятих зобов'язань, які стоять в різкій суперечности з постановами Польсько-Українського договору.

На всі негативні сторони та наслідки договору Речі Посполитої Польської з Совітською Росією Уряд Української Народної Республіки дозволяв собі своєчасно, як через свою мирову Делегацію в Ризі, дипльоматичне представництво в Варшаві, а також і відповідними нотами та меморандумами звертати увагу Високого Уряду Польської Речі Посполитої. На жаль, дружні перестороги Уряду УНР не осягнули бажаного наслідку. Фактично оставлений своїм власним силам і глибоко заведений в своїх оправданих надіях, Уряд Української Народної Республіки вважав все своїм першим і святим обов'язком вірне і точне виконання усіх зобов'язань, які накладав на нього союзний договір з Польською Річчю Посполитою. Доказом того

являється, що від часу заключення зазначеного Польсько-Українського договору напрямок закордонної політики Уряду Української Народної Республіки ішов все по лінії побажань польського Уряду; закордонні дипльоматичні представники Української Народної Республіки одержали вказівки координувати свою працю з діяльністю польського дипльоматичного представництва і йти шляхом взаємної орієнтації, а українська преса зі свого боку старалась, мимо часами дійсно важких моментів, співділати в напрямку поглиблення ідеї Польсько-Українського союзу як серед українського народу, так і армії. Дозволяючи вивозити без обмежень свої цукрові та хлібні засоби та инше майно для потреб населення Польської Речі Посполитої – дав Уряд УНР польському Урядові змогу щасливо полагодити внутрішню апровізаційну кризу. Українська Народна Республіка дала командуванню польських військ вільну руку та весь ініціятивний бік у веденню боротьби проти спільного ворога – большовизму.

Крім військової допомоги в людях, Уряд УНР віддав в повне користування польської влади всі технічні засоби, які мались лише в його розпорядженню (залізниці і инш[е]). Розуміючи важке матеріяльне та економічне становище свойого союзника Польської Речі Посполитої Уряд УНР вважав для себе моральним обов’язком поділитися тими і так скупими – завдяки воєнній завірюсі – економічними засобами (цукру, хліба, м’яса і инш[им]) і заключив з Урядом Польської Речі Посполитої так дуже корисний для останньої торговельно-економічний договір. Реалізацію зазначеного торговельно-економічного договору Уряд УНР розпочав з днем його підписання першими транспортами хлібних та цукрових припасів – на жаль, останні невдачі на фронті припинили на деякий час єго дальшу реалізацію. Уряд УНР заявляє свою готовність дотримання цих економічних зобов’язань по повороті на свою територію. З моментом відступу української армії за лінію Збруча також і Уряд УНР був примушений залишити свою територію.

Відповідно союзові Польської Речі Посполитої та Української Народної Республіки, освяченому спільно пролитою кров’ю українських і польських борців-героїв, Уряд УНР мав право надіятися, що, переходячи на територію союзноїдержави, буде мати право вимагати тої уваги, охорони і підтримки, яка випливає вже хоч би з Польсько-Українського союзного договору. І в цьому напрямку надії Уряду УНР не оправдалися. Уряд УНР і його армія находяться зараз в становищі, яке не відповідає достоїнству союзника. Центральні українські установи, яких праця мусить бути продовжувана, морально не забезпечені. Українській армії, яка кілька місяців тому назад обороняла в великій мірі своїми грудьми Польську Річ Посполиту від большовицького наїзду, – грозить інтернування та розпорошення як боєвої одиниці. Реасумуючі повищі дані уряд, УНР мусить прийти до переконання, що Високий Уряд Польської Речі Посполитої не має наміру дотримати союзних зобов’язань, прийнятих договором

від 21 квітня 1920, а бажає допровадити умовами інтернування союзний собі Уряд УНР до його повної ліквідації як суверенного державного організму.

Уряд УНР вважає, проте, своїм обов'язком звернути увагу Високого Уряду Польської Речі Посполитої на слідуючі моменти. Досвід останніх років показує, що ніяка умова з Совітською Росією не є заключувана цею останньою з наміром її дотримання, тим більше, що в цьому випадкові Польща являється найважнішим зараз бар'єром для спинення комуністичної пропаганди і суспільного перестрою на Заході Европи. Ясно і недвозначно заявили це члени совітського Уряду [Володимир] Ленін і [Лев] Троцький, що по розгромленню [Петра] Врангеля і армії УНР прийде черга на Польщу. В тому випадкові Уряд Української Народної Республіки, якого армія буде позбавлена своєї боєздатности, не тільки не буде в силі допомогти польській армії, але серед української армії і української людности взагалі буде підірвана віра, що Польська Держава являється дійсно вірним і доброзичливим Українській Народній Республіці союзником.

Переконаний твердо в цьому, що большовицький устрій не відповідає ні в якому разі волі українського народу і що він не вдержиться на майбутнє на території України, Уряд УНР буде рішучо провадити далі аж до побідного кінця боротьбу за свободу і незалежну державність своєї Батьківщини.

Уряд УНР вірить твердо, що Високий Уряд Польської Речі Посполитої, розуміючи вагу обопільного дотримання союзних обов'язків і керуючись постановами обох договорів з Українською Народною Республікою та зобов'язаннями, які з них випливають, зробить в справі співжиття обох союзних держав все можливе і не поставить Уряду УНР і його армії в так безвихідне становище, щоби цьому останньому приходилось звертатися в його дальшій боротьбі з большовицьким імперіялізмом до других, що є заінтересовані в розбиттю большовизма з проханням о захист і підмогу в так дуже критичному для Української Народної Республіки моменті.

[Андрій Ніковський]

Друкується за редагованим примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 325. – АРК. 42-45. Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 325. – АРК. 79-82.

НОТА МІНІСТРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ПОЛЬЩІ

Тарнів, 26 січня 1921

Ваша Ексцеленціє.

Відповідно відомостям, поширюваним польською пресою, як також висловами офіційних дипльоматичних представників Польської Речі Посполитою, справа заключення тривкого миру між Польською Річчю Посполитої, а

Російською Соціялістичною Федеративною Совітською Республікою та реально не існуючою Українською Радянською Республікою, являється питанням найближчої майбутности.

Нотою від дня 20 жовтня 1920 року Уряд Української Народної Республіки мав честь звернути увагу Високого Уряду Польської Речі Посполитої, що заключення прелімінарів розмирного і мирного договору між Польською Річчю Посполитою і Совітською Росією та т[ак] зв[аною] Радянською Україною, якого логічним висновком являється визнання де-факто на Україні самозваного окупаційного Уряду п[ана] [Християна] Раковського, порушує основи Політичного Договору, заключеного 21-го квітня 1920 року поміж Польською Річчю Посполитою і Українською Народною Республікою. Щоби не допустити до хибного толкування становища польського Уряду в цій справі, яке робило б важке становище Уряду Української Народної Республіки ще більш ускладненим, Уряд Української Народної Республіки висловив в зазначеній ноті побажання, щоби Високий Уряд Польської Речі Посполитої перед розпочаттям переговорів в справі тривкого миру з Совітською Росією зложив заяву, яка відповідала б постановам договору від 21-го квітня 1920 року та випливаючим з цего договору зобов'язанням Польської Речі Посполитої супроти Української Народної Республіки.

Зазначеної заяви Високий Уряд Польської Речі Посполитої дотепер не зложив та розпочав мирові переговори з Совітською Росією – мимо, що не підлягає сумніву, що серед загалу польського громадянства немає зараз віри в можливість тривкого миру з Совітською Росією і що ця віра цілком підірвана навіть в нечисленних давніх приклонниках. Цеї віри не підтримують також останні ноти п[ана] [Георгія] Чичеріна і [Адольфа] Йоффе, а тим менше нагромадження великої кількости большовицьких військ на демаркаційній лінії, в околицях Мінська та ліній Кам'янець-Подільський – Жмеринка – Проскурів. В кінці надії на тривкий мир ослаблює сам хід теперішніх переговорів в Ризі, так діяметрально ріжних від минувших переговорів, який відслонює третє, правдиве обличчя Совітської Росії – грізне цілому культурному світу.

Заключення прелімінарів о мир та розмир з Совітською Росією в Ризі 12-го жовтня 1920 року нарушило права та інтереси Української Народної Республіки, хоч до оборони зазначених прав та інтересів Української Народної Республіки, як свого союзника, Високий Уряд Польської Речі Посполитої був відповідно постановам договору з 21 квітня 1920 без сумніву зобов'язаний. Тому, що прелімінарна умова о мир мала по своїй суті характер тимчасовий, переминаючий, Уряд УНР мав повну надію, що при майбутніх переговорах о тривкий мир Високий Уряд Польської Речі Посполитої не допустить до винесення постанов,

які порушували б права та інтереси Української Нар[одної] Республіки як свого союзника, тим більше, що договір від 21-го квітня 1920 року, заключений між Польською Річчю Посполитою а Українською Народною Республікою, являється відповідно думкам польських знатоків міжнародного права та офіційної заяви Вашої Ексцеленції, зробленої представнику Української Народної Республіки в Варшаві, як фактично, так і юридично для Польської Речі Посполитої обов'язуючим. Під нинішній момент, коли переговори о тривкий мир польської Делегації з Делегацією Совітської Росії в повному ході, положення являється принципіяльно иншим, а висновки заключених в майбутньому умов дальше ідучі.

Уряд Української Народної Республіки не може погодитись з тим, щоби в майбутньому тривкому мировому договорі Польської Речі Посполитої з Російською Соціялістичною Федеративною Совітською Республікою права та інтереси Української Народної Республіки були нарушені, і тому, спираючись на зазначений договір, висловлює своє безумовно оправдане побажання, щоби в текст мирового договору включено заяву Високого Уряду Польської Речі Посполитої в тому напрямкові, що Польська Річ Посполита вважає договір з 21-го квітня 1920 року, заключений з Українською Народною Республікою для себе важним і обов'язковим.

Ваша Ексцеленція зволить прийняти запевнення в моїй високій пошані.

Міністр закордонних справ
Андрій Ніковський

***

Друкується за редагованим примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 325. – АРК. 90-91.
Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 325. – АРК. 89, 92.

ДЕПАРТАМЕНТ ЧУЖОЗЕМНИХ ЗНОСИН: ОБІЖНИКИ

ОБІЖНИК У СПРАВІ ВЗАЄМИН УНР ІЗ НАЙБЛИЖЧИМИ СУСІДАМИ

Кам'янець-Подільський,18 вересня 1919

Не подаючи тут остаточної своєї думки, що мала би бути викликаною тутешніми обставинами на Україні і взагалі на території бувшої Росії, дозволимо собі, користуючись нагодою, подати тут кілька інформацій головним чином з зовнішнього нашого життя, з ділянки наших відносин з найближчими сусідами.

Поки що лишаються невиясненими стосунки з [Антоном] Денікіним. Цей царський генерал свій похід проти большовиків почав майже одразу з ріжного роду розпоряджень, що мають своєю метою встановити відносини і становище на території бувшої Росії ante bellum, у всім обйомі.

Зокрема щодо нас похід його відзначився копією долученої тут відозви «Населению Малороссии», але в дальших своїх вчинках він пішов ще далі, так що в тих місцях, де перебуває зараз денікінська влада а то: Київщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина (не вся) й частина Херсонщини, а також Чернігівщини, не виходить жодної української газети і українці як такі переслідуються його представниками чи не згірше від большовиків і навіть об'явлені як большовики «второго сорта». Розуміється, що порозумітися з цим представником найлютійшої реакції не маємо наміру, тілько чекаємо вияснення деяких подробиць, аби достойним чином відповісти на подібні заміри. Між иншим, коли фактично ми перші послали до нього свою Місію (це було перед нашим вступом до Києва), він тої Місії не прийняв і заявив, що й взагалі розмовляти не збирається. Вчора ж наспіли звістки про те, що [Антон] Денікін, навпаки, запросив наших делегатів сам, котрі й виїхали до нього. Ще раніше, до початку його наступу на Вкраїну, наше Посольство в Туреччині дійшло до активних суперечок з представниками Добровольчої армії. Посольство оповістило в часописах необхідність візування пашпортів у нього тих громадян, що вертаються на Вкраїну, а також мали би вертатися до Посольства й ті біженці з Одеси, що вертаються зараз туди. В відповідь на ці оповістки на дверях російської секції голландського Посольства з'явилася оповістка такого роду, що хто буде брати посвідчення й перепустки в «так называемой украинской миссии» «выезд таких российских граждан в Россию и Малороссию будет воспрещен».

На це наше Посольство відповіло протестом, як перед голландським Посольством, так і перед Портою, а також знов зазначило оповісткою в часописях, що хто з громадян буде звертатись до цих представників, той втратить характер українських громадян.

Щодо наших стосунків з Румунією, то їх можна вважати за вповні добросусідські. Ці відносини дедалі стають все виразнішими і використовуються нами при відповідних уступках з нашого боку, головним чином щодо помочі зброєю і амуніцією проти большовиків. Во всякім разі не виключена можливість остаточного встановлення відносин дійсно дружно настроєних двох сусідніх держав, оскільки ся дружність та добросусідство щодо нас диктуються в найбільшій мірі сучасним нашим військовим становищем, а з другого боку й чисто економічними інтересами.

З Польщею вдалося дійти до тимчасового порозуміння й встановити демаркаційну лінію, котра, грубо її накреслюючи, проходить по р[ічці] Збруч, далі переходить на Волинь, де поляки займають ст[анцію] Славуту (ми Шепетівку), і йде на північ до Сарни – Лунінець, і переходить до Білорусії. Можна одмітити також ніби бажання з їх боку дійти до тіснійших порозумінь, головним чином на полі економично-торговельнім. Так, перебуває вже в дорозі польська торговельно-економічна Місія, і одержані відомости, що вслід за цею місією на ст[анцію] Гусятин прибувають для нас з Польщі товари. Взагалі можна сказати, що наше військове становище примушує миритися з тими тимчасовими втратами, що ми вже маємо, а також і з тими відносинами польської влади до української людности, що існують в зайнятих поляками місцевостях і носять характер виключної жорсткости і варварства до українців. З донесень, що маємо помимо всяких реквізицій до останнього, які носять характер нічим не прикритих грабунків, видно ще і наруги над усім найдорожчим людині. Взагалі, заборона в школах мови, розгон вчителів, арешти духовенства й інтернування його, всякі здирства й насильства з позбавленням життя – переходять большовицькі звірства, а найбільше – це не чувана досі річ – запрягання в вози інтелігенції української для ріжних робіт. Це провадиться головним чином в Галичині, але й не краще по лінії демаркаційній і за нею, котра раз у раз порушується поляками.

Як вже сказано, з цим тимчасом приходиться миритися, бо наша військове становище не позволить нам битись на три фронти, маючи на увазі, окрім большовиків, ще й [Антона] Денікіна. Але, разом з тим, треба нашим представництвам ввійти з польським й румунським представниками в тіснійші зносини, з останніми має бути більш дружній характер і, разом з тим, вповні щирі відносини встановити з представниками Чехії, Грузії, Кубані, Латвії, Литви, Естляндії, Азербайджану, Білорусії та Дону. В разі відсутности таких представництв нав'язати зносини з окремими невеликими громадськими діячами цих країн. Більш докладнійші й вичерпуючі відомости будуть подані пізнійше й незабаром.

А[ндрій] Лівицький,
керуючий Міністерством закордонних справ

Української Народньої Республіки
Д[окто]р [Михайло] Кочерга,
в[иконуючий] о[бов'язок] директора Департаменту [чужоземних зносин]

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис завірений Миколою Левицьким / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 15. – АРК. 20-21.

ОБІЖНИК У СПРАВІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВЗАЄМИН

Варшава, 22 грудня 1919

В додаток до попередніх повідомлень Міністерство закордонних справ має за честь довести до Вашого відома слідуюче:

В зв'язку з зрадою генерала [Мирона] Тарнавського наддніпрянська армія опинилась в надзвичайно тяжкому стратегічному положенню. В цілях порятунку армії Правительство Української Народної Республіки вирішило перенести свою державну та військову базу на північ, де сильні були противоденікінські настрої населення, які виявлялися в тому опорі, котрий воно давало добровольчим отрядам. Передавши під тимчасову охорону польського правительства Кам'янець-Подільський та його околиці і залишивши на місці більшість державних апаратів під зарядом спеціяльно призначеного для того Головноуповноваженого українського Правительства, Міністра культів професора І[вана] Огієнка, частина українського Уряду на чолі українських республіканських військ перенесла свою активну базу в район, ще не зайнятий ворогом.

Перед правительством УНР в зв'язку з цим повстало питання про напрямок дальнійшої його діяльности.

Зрада генерала [Мирона] Тарнавського з її наслідками – проривом українського фронту і перенесенням бази до иншого місця – висунула на перший план ті завдання, які з огляду на співділання наше з самостійно працювавшим галицьким Урядом д[окто]ра [Євгена] Петрушевича не діставали протягом попереднього часу певного рішення. Одною з таких задач було – польсько-українське порозуміння, що диктувалося всім характером нашого державного життя за останній рік. Ми мусили мати сполучення з зовнішнім світом і особливо з тими країнами, де робилися всякі необхідні для нас закупи або де вони концентрувалися. Таке сполучення необхідно було зробити якнайскоріше в ім'я тих, хто боровся з переважаючими силами ворогів української державности, як і в інтересах забезпечення всього державного апарату.

Переговори, що проводилися в Варшаві українською дипльоматичною Місією, саме мали на меті забезпечення наших актуальних потреб. В момент катастрофи на денікінському фронті ці переговори виділялися в форму декларацій

української дипльоматичної Місії, запротокольовані в одповіді представників польського правительства, копії яких додаються до цього. Як випливає з цих актів, Правительство Української Народної Республіки дістає певну можливість налагодження всього державного життя, спокійний творчий хід котрого був порушений останніми подіями на Україні; нав'язання доброзичливих відносин з Польщею, що в значній мірі може спричинитися до сприяючого нам вирішення багатьох питань, важливих для майбутности України, зокрема до збереження і зібрання значної кількости українських розпорошених сил, котрі в силу обставин польсько-української боротьби опинилися в надзвичайно тяжкому становищу. Крім того, декларація дасть найголовніше, чого досі бракувало нашій Республіці – можливість транзиту всяких без виїмку товарів через територію Польщі. В такий спосіб ми могли б забезпечити найактуальніші наші потреби.

Подаючи все це до Вашого відома, Міністерствозакордонних справ сподівається, що Ви, Високоповажний пане, в мірі фактичної можливости керуватиметеся сучасними завданнями українського Правительства так на ґрунті офіціяльної дипльоматичної і пресової роботи, як і на ґрунті широкого інформування і відповідного зацікавлення в цій справі українських громадянських кол, бо розмір допомоги Польщі нам щодо будування Української Держави залежить від того оскільки щирі, дружні відношення до порозуміння з Польщею виявить опінія українських громадських кол і партій. Неосягнення цього затримує бажаний рух в справі реалізації нашого порозуміння з Польщею в окремих докладних актах і договорах. Близько до бажаного зачеплення також і друге важливе питання – а саме, транзит з Европи на Україну через Латвію і Польщу.

Взагалі наші відношення з Латвією і иншими Прибалтійськими державами обіцяють значні наслідки. Латвійське Правительство зробило офіційне завірення в визнанні Української Народної Республіки в найближчому часі, і зараз питання йде лише про остаточне оформлення цього. Крім Місії до Латвії, висилаються місії також до Естонії, згідно проханню цієї держави, і до Литви. Підтримується зв'язок з Грузією і Кубанню. Політика наша поруч з політикою цих нових національних організмів йде по лінії тієї думки, що Антанта і Англія нарешті розчаруються в спробах реакційними методами збудувати Росію й дати їй спокій (по маючимся відомостям після знищення [Олександра] Колчака і [Миколи] Юденіча черга наступає для [Антона] Денікіна, план і метод якого має в собі ті ж самі хиби). Тоді Антанта стане перед фактом існування Совітської Росії (Московщини) і повинна буде її терпіти, себто фактично визнавати. Звичайно, імперіялізма Совітської Росії Антанта підтримувати не буде, бо вона не зацікавлена поширенням території і зміцненням такої держави. І позаяк Антанту ніщо не зв'язує з Совітською Росією, то логікою подій буде висунута думка про санкціонування існування окремих

національних держав – спадкоємців єдиної Росії. В цей мент потрібна солідарність між всіма такими державами, солідарність, яка вже зараз росте, набирає все більш популярности і складає ґрунт до ідеї союзу військового і економічного, в складі Прибалтійських держав, України, Польщі, Румунії, Кубані і Кавказа (Чорноморсько-Балтійський союз).

Визнаючи надзвичайно важливим саме актуальне проведення в життя цієї орієнтації Уряду, Міністерство закордонних справ прохає всіх представників Української Народної Республіки за кордоном координувати з цими засадами свою діяльність і забезпечити напрям енергійної діяльности згідно цієї орієнтації. Існування протилежних думок серед відповідальних урядових осіб Української Народної Республіки за кордоном не повинно бути, бо це руйнувало б або саботувало б працю центра.

Друге питання, що встало перед Українським Правительством, полягало в сфері нашої внутрішньої політики. Повстання, котрі широкою хвилею розлялися на Правобережній Україні, проходили в досить неорганізований спосіб. Повстанським групам бракувало відповідної організації, як і твердо вироблених національних гасел. Представники цих груп не раз зверталися до українського Правительства з проханням о відповідну допомогу. Виходячи з того, що для інтересів української державної справи необхідно було, щоб ці повстання проходили під гаслом Української Народної Республіки, щоб всі повстанські групи тісно були зв'язані єдиною командною волею і щоб вони, в такий спосіб, могли здобути якнайбільшого співчуття з боку українського населення, головне командування, в порозумінню з Правительством, частину своїх військ направило на з'єднання з ріжними повстанськими групами. В зв'язку з цим тимчасовим осередком для Уряду і його технічних засобів намічається покищо, до змінення стану на півночі, місто Кам'янець-Подільський, для чого передбачаються нові призначення для поповнення складу Ради Міністрів, з метою осягнення консолідації всіх українських громадських сил і збудування єдиного національного фронту.

Положення української державної справи й її найближчі аспірації вимагають об'єднання і притягнення до державної праці всіх творчих сил нашої країни. Правительство певне того, що за допомогою широких кол українського громадянства воно осягне цієї мети – примирити ріжні стремління, і направить їх в напрямкові оборони, зміцнення й розвитку української державности.

Головний Отаман С[имон] В[асильович] Петлюра знаходиться в цей час в Варшаві. Відбувалося побачення з Начальником Держави п[аном] [Józef'ом] Piłsudsk'им, на якому обговорювалися державні питання першорядного значіння. Користуючись нагодою, просимо Послів та голів місій негайно подати до

Міністерства закордонних справ точні відомости про коштовність прожиття в місцях, де знаходяться їх посольства та місії, подати при цьому ціни в пансіонах, ціни на речі першої потреби і відповідні прожиточні мінімуми. Просимо послів та голів дипльоматичних місій всю кореспонденцію, як до Уряду, так і до Міністерства закордонних справ, а також до відкомандированих урядовців направляти на адресу пана Міністра закордонних справ А[ндрія] Лівицького: Варшава, Aleja Róż 6, помешкання 9.

Міністр закордонних справ
[Андрій] Лівицький
в[иконуючий] о[бо'язки] директора
Департаменту [чужоземних зносин]
[Микола] Багриновський

***

Друкується за примірником Посольства УНР в Австрії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3581. – ОП. 1. – СПР. 11. – АРК. 1-2.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / Доценко О. Літопис української революції: матеріяли й документи до історії української революції / О. Доценко. – Тернопіль – Львів, 1924. – Т. 2. – Кн. 5: Польща визнає самостійність України. – С. 364-366.

ОБІЖНИК У СПРАВІ ВНУТРІШНЬОГО СТАНОВИЩА УНР

Варшава, 21 січня 1920

Надсилаю для керування точно встановлені інформації за час після 15 грудня. Уряд УНР на чолі з [Ісааком] Мазепою має в свойому розпорядженні значну армію, в склад якої увійшли 16-го грудня галицькі частини, що стояли в вінницькому районі, а також ріжні частини повстанців. Командує армією [Михайло] Омелянович-Павленко. Влада Уряду охоплює повіти Брацлавський, Вінницький, Літинський, Летичівський, Липовецький, Таращанський, Звенигородський, Сквирський. Наші війська в останні дні зайняли Вапнярку, Бірзулу, Могилів і Бар. Кабінет [Ісаака] Мазепи ніякого зв'язку або порозуміння з большовиками не має, і не має нічого спільного з київським Урядом.

На чолі Уряду в Києві стоять [Дмитро] Мануїльський, [Володимир] Затонський і [Григорій] Петровський. Ніхто з українців навіть самих лівих течій не приймає участи в урядуванню большовицкому. Вже мали місце сутички між нашим військом і большовиками. Сподіваємось, що большовики нас не будуть більше зачіпати. Повстанці цілком підлягають Уряду.

При Уряді утворена комісія, яка почала вже технічну працю по скликанню предпарлямента. Урочисто проголошує принципи широкого демократизму і

парляментаризму. Будь-яка диктатура класів або партій рішуче відкидається. Чутки про існування декілька урядів цілком спростовуються. В розпорядженні Уряду знаходиться в якости як адміністраційно-господарського органа краєва управа на декілька повітів, яка заступає попереднє земство і комісаріят. Всі нації, що жиють на Україні, туляться до Уряду, також всі кола суспільства.

Військовий суд звільнив від обвинувачення генерала [Мирона] Тарнавського, який довів документами, що він лиш, яко військовий, повинен був виконати наказ диктатора [Євгена] Петрушевича про згоду з [Антоном] Денікіним. Зрада, яка в листопаді зруйнувала наш фронт, не урятувала справи [Антона] Денікіна, але лише затягнула на один місяць агонію [Антона] Денікіна, помилкою якого було те, що він намагався знищити Самостійну Україну, замість того, щоб іти поруч з Україною, яка весь час боролася з большовиками і буде ту боротьбу вести і далі.

Осередком державного і військового життя нині заявляється район Вінниці. Армія щодалі збільшується. Переводиться консолідація як військових, так і всіх громадських сил. Головний Отаман і голова Директорії об'єднує своїм іменем всі кола громадянства.

[Микола] Багриновський,
товариш керуючого Міністерством закордонних справ,
в[иконуючий] о[бов'язки] директора
Департаменту [чужоземних зносин]

***

Друкується за примірником Посольства УНР в Австрії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3581. – ОП. 1. – СПР. 11. – АРК. 55.

Примірник Місії УНР у Швейцарії / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 3. – АРК. 225;

Примірник Місії УНР у Польщі датований 11 січням / Доценко О. Літопис української революції: матеріяли й документи до історії української революції / О. Доценко. – Тернопіль – Львів, 1924. – Т. 2. – Кн. 5: Польща визнає самостійність України. – С. 124.

ОБІЖНИК У СПРАВІ ВНУТРІШНЬОГО СТАНОВИЩА УНР

Варшава, 22 січня 1920

В додаток до надісланих всім місіям і посольствам Української Народної Республіки через Місію в Празі: 1) Ноти до Найвищої Ради; 2) Листа Міністра праці п[ана] [Осипа] Безпалка до редакції «L'Humanite»; 3) Ноти українського Уряду до Польщі і 4) Інтерв'ю п[ана] Міністра [Осипа] Безпалко з польським Прем'єр-Міністром. Міністерство закордонних справ звертає увагу на додатку до цього резолюцію Цен[трального] Ком[ітету] Рос[ійської] Ком[уністичної] партії про раджену владу на Вкраїні, з якої яскраво свідчить неможливість для нас

сподіватись на те, щоб Уряд [Володимира] Леніна дав українському народові вільно дихати і жити, коли український нарід силою не оборонить свого права на це. Большовики прийшли втретє з тими самим цілями, але трохи тактику змінили. Перше за все кидається в очі, що всюди у них на Вкраїні російське військо. Далі їхній київський Уряд не допускає до праці поруч з собою навіть українських боротьбистів і незалежників.

Їхні заяви свідчать про бажання лише заспокоїти український нарід, а на ділі провадити свою лінію. Так, напр[иклад], большовики устами [Володимира] Затонського в декларативній промові заявляють, що не будуть всажувати комунізм на Вкраїні серед селян, але... тут же закликають до рішучої боротьби проти «кулаков». Зрозуміло, що під категорією «кулаків» підганяють якраз самі широкі верстви нашого селянства і повстанців. Далі, з одного боку, заявляють, що будуть підтримувати українську національну культуру, але... тут же підкреслюють, що навкруги української національної ідеї купчаться елементи контрреволюційні, з якими рішуче треба боротись. А врешті в цей час большовики поводяться на Вкраїні значно гірше ніж торік; і це є стимулом для українського народу ще зміцнити ті свої організації, які торік боролися з большовиками, потім повернули зброю проти [Антона] Денікіна, а нині знов відновляють свою працю проти червоної армії.

Держави Антанти повинні використати цю сприяючу їх інтересам ситуацію на Вкраїні і повинні підтримати нас, щоб таким чином локалізувати большовизм проти поширення на південно-східну частину Европи. Поруч з цим, нашим закордонним представництвам належить перевести саму напружену і активну діяльність в напрямі зорганізування нашої військової сили, улаштовання транспорту і використання факту знесення блокади (провізоричні закупи, прелімінарні торговельні договори, питання фінансової політики, самі широкі пертарктації в цій сфері – все це повинно робитись вже зараз). Ця діяльність повинна ґрунтуватися на тих засадах широкого демократизма, які від імени Уряду Української Народної Республіки висловлюються в зазначених вище актах і в цьому комунікаті.

Уряд Української Народної Республіки вкупі з нашим народом бажає лише спокою і вільного життя без всяких авантюр і експериментів. До таких небажаних експериментів належить зараховувати, напр[иклад], думки про якусь федерацію або унію, накинуті зверху. Все це повинно відсувати навіть без обговорення, тим більше, що зараз всі нації, з яких складається людність України, ідуть щиро назустріч змаганням Уряду в його праці по будуванню незалежної Держави, яка закликає до творчої праці всі верстви суспільства і всі нації. Треба широко проклямувати, що ми будуємо Українську Державу не всупереч інтересам будь-якої з націй і не проти їх, а

при їхній допомозі і з їх рядів черпуємо державні будівничі сили. Праця Уряду в сучасний мент іде під гаслом – все повинно творитися парляментною дорогою, все повинно робитися на Вкраїні громадськими силами, всі – і праві, і ліві – з'єднуються для цієї праці на користь держави, і кожний з них готов іти на всяку уступку, якої вимагає наша держава.

Те тяжке становище, в якому опинилась наша Місія в Польщі, примушена 2-го грудня 1919 р[оку], для урятування державности, після подій, викликаних зрадою [Мирона] Тарнавського і [Євгена] Петрушевича, який дав відповідний наказ [Мирону] Тарнавському, – підписати декларацію до польського Уряду, накладає в сучасний мент принаймні обов'язок використовувати § 2-й згаданої декларації і висовувати, де тільки це заявляється відповідним, ту засаду, що: «Політичне становище Східної Галичини розв'язується польським Урядом в порозумінню з представниками українського народу, мешкаючого в тій провінції».

Заступник керуючого Міністерством закордонних справ
[Микола] Багриновський

***

Друкується за примірником Посольства УНР в Австрії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3581. – ОП. 1. – СПР. 11. – АРК. 9.
Примірник Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 15. – АРК. 47.

ОБІЖНИК У СПРАВІ ВНУТРІШНЬОГО СТАНОВИЩА УНР

Варшава, 3 лютого 1920

З наказу пана голови Високої Директорії і Головного Отамана військ УНР Міністерство подає Вам як директиви для Вашої діяльности нижченаведене:

Українська армія в процесі своєї концентрації зайняла лінію Могилів – Бар – Рибниця – Балка, творячи таким чином західноукраїнський протибольшевицький фронт. Передбачається незабаром з'єднання з частинами українського війська Херсонщини, тоді українська армія одноцільним фронтом обіпреться на Одесу. Кабінет Міністрів, маючи зв'язок з головою Директорії УНР, перебуває в зазначеному районі, об'єднуючи щораз більше українське громадянство.

Російські большовики керуються надалі своїми імперіялістичними цілями. Окуповуючи знищений наш край, вони ще раз намагаються завести на Вкраїні ненависний народу комуністичний лад, чим, звичайно, викликають з боку українських мас нові повстання. Вволюючи бажання народа уряд, УНР ні в які зносини з большовиками не входить і поступово провадить дальше увільнення території України від окупації. Отже, нинішня військова ситуація виявляється в стремлінні утворення з українського війська єдиного фронту і забезпечення за

собою південного району, не втрачаючи зв'язків з протибольшовицькою польською армією. Повідомлення большовицькі про зайняття большовиками Кам'янця й Проскурова і посування їх далі на захід цілковито неправдиві. Пресові бюра, що підхоплюють большовицькі комунікати, керуються тенденційним стремлінням представити непереможним панування большовиків на сході, аби тероризувати деякі держави й досягти цим певних цілей. Подібні відомости можуть тільки шкодити урядові УНР в його бажанні притягти на свій бік в боротьбі з російськими комуністами сили західних держав, отже, ці відомости Ви маєте паралізовувати і до найпильнішої уваги прийняти ідеологію нашого народу й Уряду, що подиктовує безоглядний бій з окупаційними силами, з якого боку вони не надходили б.

Руйнація краю ворожими окупаційними арміями з часу жовтня 1917 року, довга, знесилююча боротьба, яку мусив провадити український нарід зі своїми ворогами, примушують Уряд УНР категорично домагатися допомоги від великих держав в боротьбі з російськими большовицькими окупантами. Український народ в міру своїх досить виснажених сил через організацію повстань допомагає регулярному військові й Урядові в їх великій визвольній праці. Нехай же ті, що здекларували співчуття стремлінню українського народу і оголосили своє вороже відношення до насильного заведення комунізму серед мас українського індивідуалістичного селянства, нарешті перетворять слова в діло. Тому покладається на Вас справа найенергійніших виступів в справі відзискання негайної і найширшої допомоги українському військові амуніцією та зброєю, а селянству українському – речами першої необхідности для його матеріяльного добробуту. Діяльність Ваша в цьому напрямку мусить бути в повному порозумінні з відповідальними представниками Республіки за кордоном і має цілком відповідати стремлінням і поглядам Уряду УНР.

В цей рішучий момент в історії нашої республіки має бути захована непохитність ідеї соборної української державности, з огляду на це всякі окремі виступи чи резолюції на з'їздах, що підривають одноцільність нашої політики за кордоном, Міністерство прохає Вас паралізувати в самий рішучий спосіб. Офіціяльні ж комунікати та повідомлення, які вияснюють ситуацію на Україні і стремління Уряду УНР, мають найширше й найшвидше з'являтись не тільки в пресі держави, в якій ви представлені, але негайно передаватись до инших представництв наших чи пресових бюр для широкого опублікування.

Каригідні виступи злочинного елементу, що силкується в фальшивому світілі представити ситуацію на Україні й спровокувати справжні стремління українського народу, про що свідчать надходячі артикули закордонної преси, як, наприклад, стаття проф[есора] [Михайла] Грушевського в «L'Humanite», маєте

спростувати та попереджати, як того вимагають обов'язки представництва Вами Уряду Української Народної Республіки. По можливости ширша опіка над громадянами України в державі, при якій Ви представлені, й найтісніші стосунки з колоніями українських громадян в цей же державі, а також допомога громадянам Української Народної Республіки щодо правдивого освітлення ситуації й ідеології уряду УНР мають бути доведені до широких розмірів, аби привести українську думку за кордоном до найбільшої одноцільности і таким чином запобігти ворожому впливові та деморалізації. Так само найрішучими засобами маєте поборювати стремління ввести дух партійности в роботу уряду УНР та його представників за кордоном. Знову артикул з чужої преси, прим[іром] «České slovo» з дня 25.I ц[ього] р[оку], дає право звернути пильну Вашу увагу на тенденційне освітлювання за кордоном подій на Вкраїні і на потребу негайного й рішучого паралізування подібних виступів.

Зазначеній вище Вашій діяльности по об'єднанню українських громадян за кордоном і утворенню одноцільности української акції і орієнтації з їх боку Міністерство закордонних справ надає дуже велике значення. Нарешті, насаджування та розвиток державного апарату на Україні вимагає присутности на Україні найбільшого числа інтелігентних сил її, і тому в обов'язок Вам ставиться регістрація українських громадян в державі, в якій Ви представлені, і співділання до негайного й численного повороту громадян на Україну.

[Микола] Багриновський,
Товариш керуючого Міністерством закордонних справ УНР

***

Друкується за примірником Посольства УНР в Австрії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3581. – ОП. 1. – СПР. 11. – АРК. 58-59.

Примірник Місії УНР у Швейцарії / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 14. – АРК. 2-3;

Примірник Місії УНР у Польщі / Доценко О. Літопис української революції: матеріяли й документи до історії української революції / О. Доценко. – Тернопіль – Львів, 1924. – Т. 2. – Кн. 5: Польща визнає самостійність України. – С. 375-377.

ОБІЖНИК У СПРАВІ ВНУТРІШНЬОГО СТАНОВИЩА УНР

Варшава, 10 березня 1920

Звістки про непевне становище большовицької влади на Україні підтверджуються з большовицьких джерел. Член київського большовицького Уряду [Володимир] Затонський стверджує, що селянські повстання в Чернігівщині та Полтавщині справді мають місце. Проти них послали большовики артилерію і кавалерію. [Володимир] Затонський має надію, що серйозними гарнізонами в

городах при допомозі міцного кулака большовицький уряд задушить повстання. Фактичний стан речей не дає місця такому оптимізму. Селянські повстання керуються не анархістами, як запевняє [Володимир] Затонський, а офіцерами української армії. Вибухають вони несподівано для большовиків, які на селах не мають сили і бояться туди показатись без більших військових відділів. Українські повстанці нежданно нападають на большовиків і нищать їх. Залізниця між Києвом та Полтавою попсована. Так само між Києвом і Бахмачем. В даний мент особливо сильні розрухи селян в Кролевецькому, Ніжинському, Остерському та Сосницькому повітах Чернігівщини та Переяславському, Прилуцькому і Пирятинському повітах Полтавщини. Большовицькі потяги можуть ходити тільки ескортою панцерників, через те, що їх часто чекають несподівані обстріли і катастрофи.

Селяне большовицьким реквізиційним комісіям хліба не дають і пояснення Комісара большовиків [Ісидора] Гуковського, голови торговельної комісії большовицької, що хліба московський Уряд не може доставити Европі через лихий транспорт в Росії, треба розуміти так, що цей транспорт лихий не тільки через технічне безладдя, але і через те, що хліба в Росії нема: є він на Україні, а українські селяни його не дають большовикам, чекаючи прихода свого Правительства, якому одному тільки і вірять.

Большовицькі гроші українські селяне не приймають, вимагаючи українських гривень. Під впливом такої ситуації большовицькі великоруські дивізії, прибувши на Україну після офензиви на [Олександра] Колчака і [Антона] Денікіна, починають деморалізуватись і не виявляють особливого бажання битись з українськими повстанцями, бо бачать, що це не контрреволюціонери, як їх обманюють большовицькі комісари, а такі ж селяни і робітники, як і вони, тільки бажаючі свого національного порядку і своєї демократичної влади. В кожному разі дезертирство в великоруських дивізіях збільшується.

На Україні неспокійно, і весна, як і торік, може принести большовикам великі утруднення та несподіванки, які в силі захитати досить серйозно їхній стан на Україні, тим більше, що большовики, як і торік, творять насильства над українськими політичними громадськими діячами, розстрілюють їх, а спробою реквізиції селянського хліба викликають велике озлоблення українських селян, котре може виявитись в новому стихійному повстанню проти узурпаторів і насильників.

[Андрій] Лівицький,
керуючий М[іністерством] з[акордонних] с[прав]
[Микола] Багриновський,
директор Департаменту [чужоземних зносин]

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 22. – АРК. 5.

Примірник Місії УНР у Польщі / Доценко О. Літопис української революції: матеріяли й документи до історії української революції / О. Доценко. – Тернопіль – Львів, 1924. – Т. 2. – Кн. 5: Польща визнає самостійність України. – С. 383-384.

ОБІЖНИК У СПРАВІ ВЗАЄМИН УНР ІЗ РОСІЙСЬКИМИ АНТИБОЛЬШЕВИЦЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Кам'янець-Подільський, 6 липня 1920

З боку генерала [Петра] Врангеля, Головнокомандуючого бувшої добровольчої армії, яка зветься нині, мабуть,«Народною», вживаються від деякого часу більш і менш інтенсивні, побільшій части посередні спроби подготовити ґрунт на те, щоби війти в порозуміння з українським військовим командуванням. При цьому, як нас запевняють з деяких кругів, вищеназване командування генерала [Петра] Врангеля начебто рішило формально визнати самостійність Української Народної Республіки і незалежність її від Росії, щоби тільки достигнути бажаної їми згоди з нами. Наш Уряд не рахував би такої згоди неможливою, очевидно під зазначеною вище умовою щодо відношення генерала [Петра] Врангеля до питання про самостійність України. Одначе наше військове командування не перестає ставитися із скептицизмом й недовір'ям до щирости і дійсних намірів майбутньої пропозиції. Через те прошу Вас всі такі пропозиції, з якими могли б звертатись до Вас чужі представники в цій чи другій формі, під тим чи другим видом, на всякий випадок, уважно вислухати, осторожно і основно розвідати їхній реальний і справжній підклад, одначе не давати ніяких ясно означених обіцянок і не відкрити, хоча б тільки особисто від себе, яких-небудь перспектив на таке чи инше вирішення питань Урядом УНР. Про все, що Ви почуєте, дізнаєтесь в названій справі, будьте ласкаві інформувати мене негайними реляціями, додаючи свої потрібні пояснення, про те, яке враження зробили на Вас відбуті Вами розмови в цій справі й Вашу ласкаву, мотивовану, критичну оцінку характеру отриманої Вами пропозиції в цій справі.

Прийміть вислови глибокої до Вас пошани.

Міністр закордонних справ Анд[рій] Ніковський

За Директора чужоземних зносин [Михайло] Шкільник

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 318. – АРК. 292.

ОБІЖНИК У СПРАВІ ВЗАЄМИН УНР ІЗ РОСІЙСЬКИМИ АНТИБОЛЬШЕВИЦЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Тарнів, 2 жовтня 1920

Відповідно повідомленням деяких дипльоматичних представників УНР за кордоном справа визнання України, яка в останні часи набирає чимраз більшої актуальности на міжнародній політичній арені, иноді ставиться поодинокими представниками закордонних Урядів, так офіціяльними, як і півофіціяльними, в якусь безпринципну політиканську площину. Міністерство закордонних справ відомий між иншим, пр[иміром], такий випадок, де представники т[ак] зв[аного] «Уряду Врангеля» і инше при обговорюванні справи визнання УНР розмежовували поодинокі фактори Правительства УНР, зазначуючи свою згоду чи охоту говорити раднійше з Правительством УНР, а виключаючи при цьому особу п[ана] голови Директорії... Міністерство закордонних справ категорично підкреслює, що всякі переговори, ведені в такому напрямкові, треба вважати не тільки принципіяльно з погляду гідности держави недопустимими, а також недоцільними... Правительство УНР і його верховна влада в особі п[ана] голови Директорії і Головного Отамана С[имона] В[асильовича] Петлюри являється одним нероздільним поняттям правного державного Представництва Українського Народу... І коли б заходила можливість визнання з боку Уряду УНР т[ак] зв[аного]«Уряду Юга России», то Уряд УНР в тому випадкові не проявляв би офіціяльно при цьому підозріння та неохоти до особи верховного правительства Юга России генерала [Петра] Врангеля, хоч добре відомо Урядові УНР, як цей головнокомандуючий армією «Південної Росії» і підлеглі йому чинники віднісся до Кубанської краєвої Ради, в який спосіб заспокоїв ген[ерал] [Петро] Врангель самостійницькі змагання кубанця [Олексія] Калабухова, як також не аналізував би висновків про безпощадну боротьбу ген[ерала] [Петра] Врангеля з усякими автономними змаганнями взагалі. Таким чином Міністерство закордонних справ пропонує Вам, Вельмишановний пане, завжди і всюди підкреслювати, що з представниками Уряду [Петра] Врангеля не може бути і мови про який-небудь політичний договір чи порозуміння, як довго не буде всестороннє вияснено питання про те, яку Росію репрезентує той Уряд та щоб всякі розмови в державних справах УНР, в яких сепарується чи критикується особу пана голови Директорії С[имона] В[асильовича] Петлюри як верховної влади УНР припиняти відповідними в таких випадках заявами чи протестами.

Відносно порозуміння з ген[ералом] [Петром] Врангелем Міністерством закордонних справ зазначено, що таке порозуміння в чисто військових справах не є виключене, а навіть можливе, вже хоч би задля уникнення непорозумінь між армією УНР і військовими частинами ген[ерала] [Петра] Врангеля, які в свойому поході про-

ти большовиків раніше чи пізніше мусять безпосередньо зіткнутися на території УНР. Ідея стратегічного порозуміння може бути зреалізована, одначе таке порозуміння являється головним чином справою військового командування Армії УНР. Щодо політичного порозуміння з ген[ералом] [Петром] Врангелем і його Правительством, то Уряд УНР стоїть на цьому становищі, що ніякої політичної згоди не може бути доти, доки не буде признана з його сторони повна суверенність УНР. При всяких нагодах, зустрічах, розмовах, як офіціяльних, так і приватних, з агентами ген[ерала] [Петра] Врангеля наші представники непохитно повинні стояти на цьому принципі, заявляючи, що УНР існує як самостійна держава на основі права самоозначення, виявлення волі народних мас та рішення верховних органів влади на Україні, як також на основі міжнародних актів і договорів.

Уряд УНР не сумнівається, що коли з боку представників Росії буде признане українському народові певне право на самостійне і незалежне державне життя, всі спірні питання, що виникати мусили з довгого співжиття обох народів, – українського і російського, – в одній державній організації, налагодяться шляхом політичних і економічних договорів і порозуміння на основі тих чи инших взаємних уступок. Таким чином управильниться мирне співжиття обох народів і добросусідські політичні та господарські відносини України і Росії. Український народ, здобувши тяжкими жертвами право на самостійне державне життя, вирішить остаточно форму та устрій своєї держави та виявить волю входити в ті чи инші зв'язки та союзи на українських суверенних Установчих Зборах, що відбудуться на підставі демократичних виборів з забезпеченням участи та контролю всіх окремих партій і національних меншостей.

Але ж ні зі сторони «Правителя Юга Росії», ні зі сторони російських політичних і громадських кол нема ніяких признак, що Росія, яка б вона не була, і хто б її зараз не представляв, має нахил зрікатися прав панування над українським народом. Франція визнала ген[ерала] [Петра] Врангеля, зобов'язавши його, між иншим, увійти в згоду з усіма антибольшовицькими національними державними організаціями. Ген[ерал] [Петро] Врангель виконує це зобов'язання в той спосіб, що творить фіктивну згоду зі зрадниками українського народу. Викликує своїх власних агентів з Парижу, т[ак] зв[аний] «Український національний комітет», себто [Сергія] Моркотуна, [Миколу] Могилянського, Цитовича на Крим, щоби разом з [Сергієм] Гербелем та Ігорем Кістяковським утворити псевдоукраїнський Уряд, що був би сліпим оруддям для здійснення поставленої ним мети відбудови «єдиної неділимої Росії».

Тому представники УНР повинні вжити самих рішучих заходів, щоби освітлити за кордоном всіми способами і стоячими у них в розпорядимости средствами так перед офіціяльними, як і перед громадянськими кругами закордону факт

фальсифікації «згоди» ген[ерала] [Петра] Врангеля з українським народом. Створення українського Уряду із Моркотунів і Кістяківських являється єдиною із звичайних провокацій українського народу і грубим обманом держав Антанти, особливо Франції та Америки, а для Польської Речі Посполитої актом прямо ворожим. Та спроба воскресити гетьманський Уряд дуже пошкодить єдности антибольшовицького фронту і викличе зрив нових повстань на Україні і матиме найпагубнійші наслідки для спокою на Сході. Прохаю Вас, Вельмишановний пане, мати все вищесказане пильно на увазі і строго дотримуватись всіх вищезазначених вказівок-роз'яснень у Ваших відповідних розмовах з представниками поодиноких чужих держав чи урядів.

Міністр закордонних справ А[ндрій] Ніковський

За директора Департаменту чужоземних зносин [Михайло] Шкільник

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 318. – АРК. 304-305.

ОБІЖНИК «ПРО ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ»

Тарнів, 11 жовтня 1920

Початкові, незвичайні успіхи большовицької армії проти польської, яка відступала на послідню оборонну лінію, Віслу, негативні висліди переговорів польського Прем'єра [Władysław'a] Grabsk'ого з представниками Антанти (в першій мірі [David'ом] Lloyd George'м) на конференції в Спа та невідрадне становище, в якому наслідком цього найшлася Польща, викликали необхідність уважного слідкування за цим, в яку форму виллються дальші взаємини польського Уряду до Уряду УНР.

Уряд УНР бачив ясно, що катастрофальне становище, яке присилувало Польщу, при незвичайно важких умовах, вступити в переговори з Совітською Росією, не дозволить їй обстояти прав та інтересів Української Народної Республіки як свого союзника, а енергійне заступництво української справи може поставити Польщу в безвихідне становище. Керуючись повним довір'ям до свого союзника та бажаючи по можливости усунути труднощі, рішив Уряд УНР з зазначених причин не настоювати на прийняттю безпосередньої участи Делегації УНР в перемирних і мирових переговорах в Мінську.

В переданій польському Урядові ноті зазначено згадані причини становища Уряду УНР та обмежилося до побажання, щоби польська мирова делегація відповідно Конвенції Політичній обох союзних республік 21 квітня 1920 року не визнала представництва не існуючого Уряду Української Соціялістичної

Радянської Республіки рівнорядною стороною при переговорах. Причини, які приневолили Уряд УНР до прийняття щойно позазначеного становища, були усунуті з хвилею остаточного закріплення побідної акції Польсько-Української армії проти совітських військ та дальших наслідків тої акції – перенесення місця переговорів з Мінська до Риги.

В ноті, переданій польському Урядові головою української дипльоматичної Місії в Речі Посполитій Польській, вказує Уряд УНР на шкідливість відсутности української Делегації в перемирних та мирових переговорах в Ризі, що загрожує найбільш життьовим інтересам Української Народної Республіки та рішучо обстоює при побажанню допущення Польщею Делегації УНР до переговорів як рівноправної сторони. Відповідно цьому побажанню Уряду УНР віднісся Міністр закордонних справ Речі Посполитої Польської по радіо до совітського Уряду в справі допущення нашої делегації до переговорів. Як можно було сподіватися, відповідь [Герогія] Чичерина була не лиш негативна, але вистилізована в тоні, не відомім в звичайній дипльоматичній переписці.

Дальший, катастрофічний для большовиків, хід подій на фронті, зв'язаний тісно з важким внутрішнім положенням Совітської Росії, успіхи військ УНР і паралельно до цього все більш корисне становище Польщі, невдала спроба викликання комуністичної революції Італії, втрата симпатії певної части закордонних робітних організацій до совітської влади, а вслід за цим і сподівана уступчивість совітського Правительства дозволяють нашому Урядові надіятися, що питання співучасти нашої Делегації при переговорах буде вирішено в нашу користь, а совітське Правительство буде мусити ясно і недвозначно з'ясувати своє становище відносно Української Народної Республіки. Хоча в мент розпочаття польсько-російських переговорів в Мінську стратегічне становище польської армії кріпшало, то все-таки було воно так непевне, що польська Делегація, в заступництві зазначеного в першій ноті побажання Уряду УНР (непризнання представництва Радянської України як рівноправної сторони при переговорах), не могла чи не зуміла виявити належної енергії.

Щоби, одначе, по можности піти назустріч нашим домаганням, польська Делегація використала момент обосторонного провірювання уповноважень та зложила заяву, що відношення Правительства Совітської Росії до Української Соціялістичної Радянської Республіки не єсть для неї ясним, тим більше, що на її думку, Українська Радянська Республіка являється складовою частю Совітської Росії. Це спонукало [Георгія] Чичеріна до зложення заяви, що «Українська Республіка не єсть частю Російської. Навіть тоді, коли федеративний зв'язок установиться точно, існувати будуть між обома республіками лиш тісні взаємини при захованню самостійности обох сторон».

Наслідком цеї заяви можна було надіятися на зміну відносин совітського Правительства до Уряду Української Соціялістичної Радянської Республіки в напрямі поширення незалежности цього останнього, що знайшло свій вислів, хоч слабий, в назначенню осібних українських представництв на конференцію в Ризі – а в дальшій послідовности необхідна зміна режиму в користь українського народного елементу.

Надію Уряду УНР на корисний для нас зворот в політиці Сходу скріплює тісне та приязне взаємовідношення Польщі та Української Народної Республіки. В особі Начальника Польської Речі Посполитої має Українська Народна Республіка серйозного, щирого та розважного приклонника, його становище, яке своєчасно наслідком невдач на фронті було важке, а навіть хвилями (задля незвичайно ворожої агітації Національно-демократичної партії) захитане, змінилося основно з моментом закріплення побіди польської армії. Вірний своїй концепції тісного союзу з Українською Народної Республікою, стоїть він твердо на ґрунті Українсько-Польського Договору. Польські політичні круги свідомі цього, що спроби заключення тривкого миру з большовиками не доведуть до позитивних вислідів. Згода обох мирних делегацій відносно спірних питань при рівночаснім відсуванні на майбутнє вирішення принципіяльного українського питання каже надіятися, що дальше негативне відношення Совітської Росії до УНР доведе до зірвання переговорів.

Ідею союзу Польщі з УНР, яка в початках мала приклонників лиш польських лівих партій та військових кругів, присвоюють собі все більш і більш другі партії. Шістьмісячна боротьба української армії поруч з польською за спільну ідею оборони батьківщини перед большовиками скріпила ідею союзу, і зараз ця ідея найшла повне зрозуміння також в селянській та аристократичній партії (людовців та консерватистів).

Відносно рішаючих побід польсько-української армії, які принесли Польщі визволення, а нам дали змогу захистити державне існування, Уряд УНР дав вислів своїм почуванням, пересилаючи на руки польського Прем'єра [Wincent'a] Witos'a телеграму з побажаннями для польського Уряду, в якій зазначує, що побіда над спільним ворогом буде тривалою підвалиною кращого майбутнього обох республік. В відповідь одержано телеграму заступника голови Ради Міністрів Польської Республіки, в якій висказується нашому Урядові подяку за побажання та підкреслюється думку, що українсько-польська побіда дає заповнення сердечних взаємин обох народів, які боряться в ім'я кличів справедливости та свободи.

Використання успіхів акцій української армії через закріплення влади УНР на звільнених від большовицького наїзду територіях, запровадження ладу та порядку і обновлення господарського життя, користі мілітарні та в першу чергу господарчо-економічні, якими дорожить вбога в сирівці Польща, дозволяють сподіватися, що союз-

ні взаємини між обома республіками будуть поглиблюватися і що вони дадуть змогу громадянам обох республік зайнятися спокійно справою державного будівництва.

Відносно справи польсько-українських взаємин взагалі, Міністерство закордонних справ ясно і недвозначно підкреслює, що Уряд УНР твердо і непохитно стоїть на ґрунті Політичної Конвенції від 21 квітня 1920 року у всіх у ній зазначених пунктах. Останні величезні успіхи українських військ в боротьбі з большовиками дають Урядові УНР певні надії на остаточне успішне закінчення українсько-большовицької війни. Успіх військ Української Народної Республіки поставлять так Уряд Польської Речі Посполитої, з одного боку, як Уряд УНР, з другого боку, перед факт необхідности ревізії зазначеного договіру, головно в справах внутрішньої організації краю, організації запілля, звільнюваного постепенно від ворога, що походить з иншого плану спільного наступу та иншого фактичного становища союзних армій. Уряд УНР маючи гарантії повного довір'я до своїх стремлінь з боку Уряду Польської Речі Посполитої, має певність, що зазначена ревізія договору не тільки не внесе небажаних непорозумінь, але навпаки в деталях закріпить і остаточно висвітлить союзно-приязне відношення обох республік.

Бажанням Міністерства закордонних справ є, щоби союзно-приязне відношення обох республік було використано представниками УНР за кордоном через координацію дипльоматичної праці наших представників з закордонними представництвами Польської Речі Посполитої.

Міністр закордонних справ [Андрій] Ніковський

За директора Департаменту чужоземних зносин [Михайло] Шкільник

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 318. – АРК. 163-165.

ОБІЖНИК У СПРАВІ ВЗАЄМИН УНР ІЗ РОСІЙСЬКИМИ АНТИБОЛЬШЕВИЦЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Тарнів, 21 листопада 1920

В доповнення і пояснення до обіжників від 6-го липня ц[ього] р[оку] і від 2 жовтня ц[ього] р[оку] Міністерство закордонних справ має честь подати Вам, Вельмишановний пане, огляд взаємовідносин Уряду Української Народної Республіки з ріжними антибольшовицькими російськими організаціями і докладнійше зазнайомити Вас про погляд Міністерства на користь, яку може мати Українська Народна Республіка з контакту з цими організаціями.

Коли французький Уряд визнав Уряд «Главнокомандующего вооруженными силами Юга России» ген[ерала] [Петра] Врангеля, то одною з умов, на які цей Уряд

при визнанні мусив погодитись, було зобов'язання знайти реальний шлях до порозуміння, принаймні військового, з антибольшовицькими національними групами на території б[увшої] Російської імперії. В першій черзі малась на увазі Україна, адже ж досвід з [Антоном] Денікіним дав зрозуміти французьким сферам (особливо фахово-військовим), що нехтувати згодою з Українською Народною Республікою жодна військова сила на півдні був[шої] Російської імперії не повинна. В урядових сферах генерала [Петра] Врангеля з самого початку виявилось дві течії в справі здійснення цього порозуміння з Україною. Одна з них (генерал [Василь] Кирей) хотіла утворити в Криму сурогат українського Уряду з «малоросійським» відтінком і для цього інсценіровано було відому подорож [Сергія] Моркотуна і тов[аришів]. Все ж таки більш сильним оказався погляд, що армія [Петра] Врангеля є занадто слаба, щоб не рахуватись з такою видатною антибольшовицькою силою, як українська армія, підтримана національними повстанческими організаціями.

До Ставки Головного Отамана була вислана генералом [Петром] Врангелем Делегація з генералом [Ярославом] Ногою на чолі; Делегація ця мала характер чисто інформаційний, без усяких уповноважень. Зі свого боку Уряд Української Народної Республіки вислав до Врангеля таку ж інформаційну Делегацію з полковником [Іваном] Литвиненком на чолі, щоб з'ясувати дійсне становище врангелівської армії і зв'язані з цим становищем можливости заключення військового або політичного порозуміння. Результатом поїздки цієї Делегації було таке кристалізування поглядів Уряду на політичне значіння [Петра] Врангеля і порозуміння з ним: 1) військове становище [Петра] Врангеля не є задовольняюче, і завжди можливим є різкий поворот в його військових успіхах; 2) урядові сфери [Петра] Врангеля є в значній мірі позбавлені розуміння політичної ситуації і не є склонні в переговорах з українським Урядом стати на ґрунті державности і самостійности Української Народної Республіки, їх ціллю в таких переговорах буде обмежитись неясними обітницями; 3) належить говорити з [Петром] Врангелем, тому що контакт з ним, не маючи зрештою великого впливу на моменти внутрішньополітичні, може відкрити певні перспективи в закордонній політиці і дати нам змогу добитись уважливого відношення до України з боку Франції; 4) необхідним мінімумом, який мусить бути підставою переговорів з [Петром] Врангелем, є політична гарантія з боку Уряду [Петра] Врангеля, щодо визнання самостійности Української Народної Республіки і суверенности українських Установчих Зборів; 5) порозуміння з [Петром] Врангелем мусить бути мілітарним і поза згаданою політичною гарантією не мусить ангажувати політично українського Уряду, з огляду на нещирість кримського «демократизму» і реакційний зміст

намірів переважаючої більшости тамошніх політиків. 27 вересня 1920 року Радою Народних Міністрів ухвалено було таку постанову: з приводу нових інформацій визнати можливим скласти з генералом [Петром] Врангелем військову конвенцію з політичними гарантіями, а саме при умові визнання Урядом генерала [Петра] Врангеля самостійности Української Народної Республіки та її сучасного Уряду.

Внаслідок заключення миру між Росією і Польщею порозуміння з Україною стало в Криму актуальною потребою, бо навіть короткозорі політики типу [Петра] Струве бачили всю ефемерність уряду «Главнокомандующего вооруженными силами России» і його військових успіхів. Вести переговори з представниками ген[ерала] [Петра] Врангеля уповноважено п[анів] голову Надзвичайної дипльоматичної Місії в Румунії К[остя] Мацієвича, голову військової Місії в Румунії ген[ерал]-пор[учника] [Сергія] Дельвіга і адмірала [Михайла] Остроградського. Ці особи весь час мали інформаційний зв'язок з Севастополем і багато спричинились до регулярного повідомлення Уряду про дійсне тамошнє становище, так що Уряд ніколи не переоцінював сили [Петра] Врангеля і не був заскочений його впадком. В своїх докладах вони особливо підкреслювали інтерес, який виявляють до справи українсько-врангелівського порозуміння французькі військові представники, і з цієї власне точки погляду настоювали на потребі продовжувати переговори з [Петром] Врангелем, які, по їх словам, могли привести до одержання нами реальної допомоги військовим матеріялом з боку Франції.

Окрім переговорів, які велись в Букарешті з генералом [Олександром] Геруа, тамошнім представником севастопільського Уряду, вже в місяці серпні намічались аналогічні політичні розмови у Варшаві. «Русский политический комитет» Б[ориса] В[ікторовича] Савінкова, якому підлягають народна армія [Станіслава Булак-] Балаховича і добровольчі формації генерала [Бориса] Пермикіна, внаслідок заключення польсько-большовицького миру, зрозумів конечну потребу як-найскорше договоритись з українським Урядом щодо спільної акції проти большовиків. При цьому «Русский политический комитет» далеко ясніше уявляв собі політичну сторону такого порозуміння, ніж [Петро] Врангель, розуміючи неминучу потребу рахуватись з фактом державности і самостійности України.

Голова військової Місії в Варшаві ген[ерал]-пор[учник] [Віктор] Зелінський в своїх докладах також підкреслював, з яким надзвичайним інтересом ставиться французький військовий представник ген[ерал] [Henri] Niessel до можливости нав'язати переговори між [Борисом] Пермикіним і українським військовим командуванням. Особливо коли ратифікація російсько-польського прелімінарного мирового договору зробила надалі неможливим перебування армії ген[ерала] [Бориса] Пермикіна на польській території, ген[ерал] [Henri] Niessel енергічно почав впливати на «Русский политический комитет» в напрямку осягнення порозуміння з українським Урядом, хоч би за ціну політичних уступок. Коли між

українською делегацією в складі Міністра народнього здоров'я С[таніслава] Г[убертовича] Стемповського, товариша Міністра закордонних справ проф[есора] О[тто] О[ттовича] Ейхельмана, заступника голови Місії в Польщі Л[еоніда] Д[митровича] Михайлова, О[лександра] О[лександровича] Ковалевського, Л[евка] Є[вгеновича] Чикаленка і делегатами «Рус[ского] пол[итического] ком[итета]» [Володимиром] Ульяницьким, [Борисом] Гершельманом, [Миколою] Булановим і [Дмитром] Філософовим почалися в другій половині жовтня місяця переговори, то ця остання досить легко пішла на уступки, принципово погодилась на включення до військової конвенції політичної гарантії про визнання самостійности Української Народної Республіки і суверенности її Установчих Зборів.

Під час переговорів прийшли поважні події на антибольшовицькому фронті. [Петро] Врангель упав, на українському фронті большовики концентрували величезні сили і примусили армію розпочати рішуче перегрупування. При таких умовах реальне значіння як варшавських, так особливо і букарестських переговорів, надзвичайно зменшилося. Все ж таки вони ще ведуться, з огляду на велику моральну вагу самостійности України з боку російських організацій, особливо савінковської, яка в російській опінії рахується щиро демократичною, яка, після упадку [Петра] Врангеля, має поважні вигляди на обняття провідництва над російською еміграцією і усіма антибольшовицькими російськими колами.

Про дальші висліди цих переговорів Міністерство Вас, Вельмишановний пане, своєчасно повідомить.

Міністр закордонних справ Андрій Ніковський

За директора Департаменту чужоземних зносин [Михайло] Шкільник

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 318. – АРК. 227-230.

ОБІЖНИК У СПРАВІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВЗАЄМИН

Тарнів, 25 листопада 1920

Важка політична ситуація, яка витворилася з хвилею поновленого вступлення Польщі в мирові та перемирні переговори з совітським Урядом Росії в Ризі, найшла належну оцінку з боку Уряду УНР, який вжив всіх доступних йому заходів для оборони державного престижу Української Народної Республіки.

Корисне мілітарне становище Польщі, яке забезпечувало їй повну свободу в ставленню умов миру та перемир'я переможеному противникові, Совітській Росії, невідрадне положення російського совітського Уряду, спричинене програною війною, та позитивні висліди конференції дипльоматичного представництва УНР з польським Урядом давали Уряду УНР підставу сподіватись, що польська мирова Делегація, в повному розумінні високої ваги і обосторонньої цінности Польсько-

Українського Договору від 21 квітня 1920, доложить, зі свойого боку, і при мирових переговорах з Росією належних трудів і старань не лиш в напрямі охорони прав та інтересів Української Народної Республіки як свого союзника, але по можности також і придбання для неї відповідних політичних користей.

Спираючись на це, вислав Уряд УНР, помимо відомої, негативної відповіди [Георгія] Чичеріна на пропозицію, зроблену польським Міністром закордонних справ відносно допущення до переговорів в Ризі як рівноправної сторони також і Делегації УНР, делегацію з сенатором [Сергієм] Шелухиним на чолі, в тій думці, що оскільки виявиться виключеним безпосередня участь нашої Делегації в переговорах, то посередно, себто в злуці з польською Делегацією, нічого не буде стояти на перешкоді.

Сподівання Уряду УНР не покривалися з намірами польської Делегації. Більшість її, з головою Делегації [Jan'ом] Dąbski'м на чолі, рішила під впливом катастрофального становища Польщі під фінансовим і економічним зглядом (повна невдача акцій польського Міністра фінансів [Władysław'a] Grabsk'ого щодо взискання позички у Франції, малий успіх внутрішньої позички, відсутність зимового одягу для армії, недостатки в апровізації, спричинений заняттям великих теренів большовицькими військами і вивезенням з-відтам всяких припасів та наслідком цього неспокійний настрій загрожених голодом робітничих мас), змагатись до негайного заключення миру за ціну забезпечення здобутків лиш для самої Польщі, без узгляднення обов'язку охорони прав свого союзника Української Народної Республіки. До здійснення цього змагання польської Делегації провадив лиш один шлях – через залишення охорони прав і інтересів Української Народної Республіки і вступлення в мирові переговори також з совітським Урядом України. Коли б цього шляху не вибрано, то не лиш що переговори перетягали би ся в нескінченність, але російські війська, які будь-що-будь, хоч розбиті, все-таки представляли поважну мілітарну силу, змінили б лиш назву з російських червоних військ на українські червоні війська, і війна розгорілась би дальше.

Делегації УНР не дано можности співучасти в переговорах, і її роля обмежилася лиш до конференції з польськими й иншими закордонними представниками в Латвії та допильного стеження за розвоєм подій.

Було загальновідомо, що російська Делегація отримала з Москви вказівки піти можливо найдальше в уступках Польщі, а щодо України, то, по словам голови російської Делегації п[ана] [Адольфа] Йоффе, він готовий був боротися тижнями, коли не місяцями, за визнання мандатів Совітської України як рівноправного контрагента при переговорах. Мимо дійсно важкого положення Польщі не оправдана і несподівана податливість польської Делегації в тому напрямі була для російської делегації великим виграшем.

Приступлення польської делегації до переговорів з делегаціями Совітської Росії і Радянської України як рівноправними сторонами являлось визнанням дефакто, інспірованим Москвою, Уряду Радянської України. З цього приводу внесли представники Уряду УНР на руки голови польської мирової Делегації [Jan'a] [Dąbsk'ого] ноту з протестом проти вступлення польської Делегації як репрезентації союзного Українській Народній Республіці Уряду в мирові переговори з Правительством України, яка по договорі від 21 квітня 1920 єсть союзницею Польщі і разом з нею провадить своїми військовими силами воєнну акцію проти Совітської Росії. В ноті зазначено, що законним Урядом України являється лиш цей Уряд, який відповідно закону від 28 січня 1919 одержав свою владу від народного трудового Конгресу і який має своє правне представництво в Варшаві. В ноті вказано дальше на те, що наведений вчинок польської Делегації загрожує шкідливими наслідками Україні, яка в переговорах участі не бере. Совітський Уряд Росії послугується вже здавна впровадженням на політичну арену ріжнородних фіктивних урядів. Вистачить пригадати такі фіктивні, совітські уряди Естонії, Латвії, Литви а навіть Польщі. В даному випадкові, коли вся Україна горить боротьбою проти большовизму, Уряд Совітської Росії, щоби добитися поневолення України, утворив фікцію українського совітського Уряду і впровадив його для переговорів в Ризі, щоб осягнути визнання його від Польської Речі Посполитої як одної з держав Антанти. Нема сумніву, що це додає нової сили большовизмові, спричинює великі труднощі законному Урядові УНР і загрожує не лиш Україні, але і Польщі та цілій культурній Европі. Висновком із зазначеного являється, що всі акти, вирішення, визнання і постанови мирової конференції, доконані без співучасти Правительства Української Народної Республіки воно вважатиме для себе необов'язковими.

Згадану ноту передано, крім польської репрезентації, також всім закордонним представникам в Латвії, і вона зробила глибоке враження. Крім цього, коли на 4-му засіданню Ради Уповноважених держав в Ризі польський Посол в Латвії [Witold] Kamieniecki заявив, що польською Делегацією не нарушено Польсько-Українського Договору, сенатор [Сергій] Шелухин зложив заяву, що через приступлення польської делегації в мирові переговори з фіктивним Урядом Радянської України як рівноправним контрагентом договір з Українською Народною Республікою цим самим був порушений. На цьому самому засіданню подано з боку нашого дипльоматичного представника в Латвії слідуючу декларацію, для занесення в протокол: «Договором від 21 квітня 1920 року польський Уряд обов'язався не заключати жодних міжнародних умов, направлених проти Української Народної Республіки, тому визнання совітського українського Уряду, який є емісаром російського Уряду на Україні, як противовіс Уряду Української Народної Республіки, є порушенням договору».

Нема сумніву, що совітська дипльоматія віднесла через заключення Ризького договору як моральну, так і фактичну блискучу побіду над дипльоматією Антанти. Від початку свого існування добивався російський совітський Уряд свойого визнання Антантою і не міг добитися. Ризький договір створив незвичайно ускладнене і нелогічне політичне становище. Замість одного невизнаного Антантою російського совітського Уряду виявилось три совітські уряди, себто Росії, України і Білорусії, визнані членом Антанти, – Польщею. Висувається питання про те, яку форму приберуть дальші взаємини Уряду УНР до Польщі після підписання нею Ризького договору і в який спосіб відповість вона зобов'язанням, прийнятим супроти Уряду УНР в договорі від 21 квітня 1920.

Уряд УНР здає собі ясно справу, що наслідками заключення Ризького договору Польщею єсть: 1) признання Уряду [Християна] Раковського на територіях Української Народної Республіки, 2) зламання варшавського Договору від 21 квітня 1920 і порушення основ Польсько-Українського союзу, 3) в разі фактичної допомоги Українській Народній Республіці з боку Польщі відносини не можуть бути скеровані по шляху взаємної рівноваги і справжньої незалежности УНР.

Тому Міністерство закордонних справ переслало від імени Уряду УНР на руки польського Міністра закордонних справ ноту, в якій вказує, що через заключення Ризького договора і логічно з цього випливаючого нав'язання Польщею правних взаємовідносин з самозваним харківським Урядом, порушено права та інтереси Української Народної Республіки, що, без сумніву, не може бути корисним для польського Уряду. Фіктивний Уряд Радянської України не являється нічим иншим, як лиш встановленою центральним російським Урядом окупаційною владою, отже, чинником, який немає ніякого права називати себе суверенним Урядом України. Через заключення Ризького договору з Правительством Радянської України Уряд Польської Речі Посполитої зайняв становище, яке стоїть в суперечности з постановами Політичної Конвенції від 21 квітня 1920 тому, що в першій статті зазначеного договору польський Уряд визнає законним урядом України Уряд Української Народної Республіки, а в IV статті того ж договору зобов'язується не заключати ніяких договорів, направлених проти державних інтересів Української Народної Республіки. Визнання на певній державній території одного Уряду законним і суверенним виключає переговори з якою-небудь иншою організацією, що присвоює собі право до тієї ж території. Друга стаття Ризького договору, яка обов'язує Уряд Польської Речі Посполитої не підтримувати військових акцій проти другого контрагента, позбавляє Польщу можливости виконання всіх політичних і військових зобов'язань, які вона прийняла перед Українською Народною Республікою. Бажанням Уряду Української Народної Республіки єсть, щоби Уряд Польської Речі Посполитої

зложив перед приступленням до переговорів в справі тривкого миру з Росією заяву, яка вповні відповідала б постановам політичної конвенції від 21 квітня 1920 та військової конвенції від 24 квітня 1920. Офіційної відповіди на ту ноту Міністерство досі не одержало.

Заключення прелімінарного миру та перемир'я з совітами було несподіванкою як для офіційних, так і громадських польських кол. Трактування української справи при мирових переговорах в Ризі викликало серед військових кол, які стоять близько до Бельведеру, і серед певних урядових та громадських кругів, які оцінюють реальну вагу Польсько-Українського Договору для Польщі, глибоке незадоволення, яке постійно росте. Це спричинює також неясна і шаблонна редакція договору і повний брак довір'я до контрагентів щодо дотримання точок договору.

Хід переговорів в Ризі та виразне змагання голови польської Делегації [Jan'a] Dąbsk'ого, заключити мир перед приїздом до Риги польського Міністра закордонних справ [Eustachy'я] Sapieh'и, якого метою було поставлення українського питання на чергу в повній ширині, вказує на те, що тим спішним підписанням миру та розмиру польський Уряд був до певної міри поставлений перед доконаним фактом і не міг відмовити своєї згоди, коли большовицька Делегація погодилася на всі умови, які торкалися інтересів самої Польщі.

Логічним висновком Ризького договору мусила бути певна зміна взаємовідносин Урядів обох союзних народів, одначе вона, після з'ясування питання нашим варшавським представництвом перед польським Урядом, буде торкатися тільки формального боку в певних напрямках (зобов'язання Польщі перед Урядом УНР, прийняті Військовою Конвенцією від 24 квітня 1920).

В основі приязне і доброзичливе відношення Польщі до уряду УНР залишається незмінним і надалі. На думку певних польських відповідальних осіб, договір з 24 квітня 1920, як підписаний раніш від Ризького, не тратить цілком своєї законної сили; він есть обов'язковим для польського Уряду, а через те повинна його Польща виконати. Визнання радянського Уряду на Україні створило того рода ситуацію, що на одній території існують два уряди. Вирішення питання, котрий з тих двох Урядів має залишатися єдиним, являється внутрішньою справою України.

Відношення Польщі до Уряду Української Народної Республіки в ґрунті прихильне, між тим як те відношення до недавно визнаного радянського Уряду, – це тільки відношення до пунктів прелімінарного договору, якого стилізація допускає широку інтерпретацію. Офіційні відносини поміж обома союзними Урядами (а саме Уряду Української Народної Республіки і Уряду Польської Речі Посполитої) лишаються ні в чому не змінені і надальше. Доказом того єсть підписання 17 жовтня 1920 торговельного договору поміж Польщею а

Українською Народною Республікою. Великі обопільні користи, що випливають з зазначеного договору, дають запевнення, що Польща, під цей момент економічно дуже слаба, доложить всіх зусиль для утримання якнайтісніших зносин з Українською Народною Республікою для додержання згаданого торговельного трактату.

До заключення мирового договору Польща не може бути ніким атакована з приводу дальших приязних взаємин з Українською Народною Республікою. Для утримання тих взаємин і після заключення тривкого миру з Росією повинно бути в мировім договорі ясно і недвозначно зазначено, що Польща вважає Польсько-Український Договір з 21 квітня 1920 для себе обов'язковим. В тім напрямі одержано Урядом УНР через нашого представника в Польщі запевнення з боку польського Міністра закордонних справ. Польський Уряд признає, що Українська Народна Республіка сумлінно виконала свої союзничі обов'язки. Назначення головою Ради Народних Міністрів щирого прихильника Польщі пана А[ндрія] М[иколайовича] Лівицького, дає Польській Речи Посполитій запоруку, що з боку Української Народної Республіки відносини її з Польщею підуть далі шляхом взаємної вірности і приязни. Не можна поминути того, що прихильна до якнайскоршого заключення миру більша частина польської Делегації стала на тім, що обов'язок Польщі уділення підтримки Урядові УНР кінчиться з моментом повороту Уряду і армії на територію України.

Треба зазначити, що в тому часі помічено в польській пресі, навіть в півофіціяльних польських органах, статті, що посилались на звідомлення офіціяльного Польського телеграфного агентства, які обвинувачували армію УНР в погромах та инших злочинних ексцесах. З приводу цього вислало Міністерство закордонних справ УНР до польського Міністерства закордонних справ ноту з протестом проти того рода виступів офіціяльних органів польської преси, які стараються в очах не тільки польського та українського, але і громадянства цілого світу здискредитувати престиж Уряду УНР і головного командування його військ та підірвати у обох союзних народів взаємне довір'я та віру в зреалізування Польсько-Українського Договору. В ноті зазначено, що відповідальности за такі жалюгідні вчинки в прифронтовій полосі не несе армія УНР, та зауважено, що воєнний час та ненормальне постачання армії УНР з боку польських органів, пасивний, а в декотрих випадках просто ворожий настрій місцевого населення не виключали певного рода випадкових надужить. Погроми і инші злочинні вчинки являються ділом невідповідальних елементів (польських та українських дезертирів, большовицьких полонених та агентів-провокаторів), і з ними головне командування армії УНР бореться з усею строгістю законів воєнного часу.

В ноті звернено увагу на те, що рефлекс осуду польською пресою армії і Уряду Української Народної Республіки паде не лиш тягарем на Україну, але рівночасно і на Польщу, якої політичні і військові справи трактуються совітською пресою у

взаємному польсько-українському зв'язку. Дальшою небезпекою, яка викликається послідовно з нерозважної агітації польської преси, єсть те, що під теперішній момент, коли українська армія вертає на Україну і чує за собою ворожий голос преси союзної держави, вона не принесе українському народові бажаної вісти, що Польща нам дружна і доброзичлива по-старому, а це з огляду на близьке скликання виборних органів, які остаточно мають одобрити та закріпити Польсько-Український союз, може витворити серед українського загалу небажаний для цеї справи настрій. Міністерство закордонних справ Української Народної Республіки переконане, що польський Уряд не дозволить плямити Польсько-Українського союзу тим кругам польського громадянства, які в своїй короткозорости не добачають його справжньої ціни в теперішности і на майбутнє, і вживе заходів щодо порозуміння між обома сусідніми народами закріпити і поглибити серед найширших верств польського народу, і докаже, що осягнений тяжкими зусиллями Польсько-Український союз має міцні підстави в життєвих інтересах обох народів...

Зазначену ноту передав заступник голови української дипльоматичної Місії в Варшаві особисто польському Міністрову закордонних справ, який зложив заяву, що польський Уряд не поділяє думок часописей, все з повною доброзичливістю і приязню відноситься до Української Народної Республіки як свого союзника.

З моментом, отже, коли польська мирова делегація в Ризі погодилася на Уряд Радянської України як другого контрагента, а українське питання зручно обходилося та не ставилося на чергу дня, нічого не стояло на перешкоді прискореному темпу мирових переговорів, які в дійсности дня 12-го жовтня 1920 покінчилися підписанням прелімінарних умов про мир та перемир'я між Польською Річчю Посполитою, з одного, та Совітською Росією, з другого боку.

Спираючись на дальші приязні і доброзичливі, союзні відносини обох Урядів, Уряд Української Народної Республіки сподівається, що енергійній та доцільній праці наших дипльоматичних представників вдасться використати незадоволення польських кол Ризьким договором, недовір'я до совітів Росії і України в тім напрямі, щоби при майбутньому мировому договорі Польщі з Росією права і інтереси Української Народної Республіки були ясно і всебічно забезпечені.

Міністр закордонних справ [Андрій] Ніковський,
в[иконуючий] об[ов'язки] директора
Департаменту чужоземних зносин
[Михайло] Шкільник

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 318. – АРК. 241-246.

ОБІЖНИК «СТАНОВИЩЕ УРЯДУ УНР ДО ГАЛИЦЬКОГО ПИТАННЯ»

Тарнів, 14 грудня 1920

В зв'язку з заключенням квітневого Політичного Договору Уряду УНР з Урядом Польської Речі Посполитої, в якому зазначені західні кордони нашої держави, питання державної приналежности Східної Галичини, як також питання про компетенцію рішати про долю цієї країни, зробилось предметом численних політичних декларацій і протестів деяких кол галицького та наддніпрянського громадянства, гарячих політичних дискусій, спорів і газетних виступів, а подекуди і об'єктом дипльоматичних розмов та пертрактацій з представниками чужоземних держав. Верховній владі, яку представляє пан Головний Отаман, і Урядові УНР деякі кола українського громадянства роблять закиди, начебто вони зреклись Східної Галичини і віддали її під панування Польщі. Рівно ж деякі представники Польської Республіки старались прихилити представників УНР до прийняття формули, що «Україна без Польщі існувати не може, а Польща без Галичини» – значить, що українські представники за кордоном мусять переконувати уряди чужоземних держав, особливо англійський, – який ворожо ставиться до імперіялізму Польщі, – що Галичина мусить належати до Польщі.

Все вищезазначене примушує Міністерство закордонних справ подати Вам, Вельмишановний пане После, свої міркування про становище Уряду УНР в галицькому питанню і прохає Вас керуватися ними в своїй работі. По упадку Габсбурзької монархії український нарід Східної Галичини спираючись, на право самоозначення, проголосив свій край самостійною Західноукраїнською Республікою і потім на основі однодушної волі народа з'єднався з Українською Народною Республікою. Але цим з'єднанням не вирішено і не могло бути вирішене питання державної приналежности території Східної Галичини, бо Східна Галичина була частиною території б[увшої] Австро-Угорщини і тому вона, як і всі инші території, – підпадала рішенню союзних та заприязнених держав – себто точно сказати – рішенню Найвищої Ради (Стаття 91 Сен-Жерменського договору). 25 червня 1919 року Найвища Рада, помимо рішучого протесту з сторони української Делегації, надала санкцію польській окупації Східної Галичини, а постановою від 11-го липня м[инулого] р[оку] – віддала управу над нею Польщі на основі окремого договору між Польщею і Антантою, а українському народові обіцяла, що той договір «забезпечуватиме по змозі автономію території як також політичні, релігійні і особисті вольности населення і опиратиметься на праві самоозначення, яке населення Галичини виконає пізніше щодо своєї політичної приналежности».

Зазначене становище в галицькій справі, зокрема в справі приналежности, було змінене тимчасовим «Статутом для Східної Галичини», прийнятим на засіданню Найвищої Ради 20-го падолиста 1919 року. Найвища Рада ухваленим

статутом надавала Східній Галичині автономію, але відбирала населенню цієї території право самоозначення – а саме постановила, що по 25 роках польської управи має рішати не воля народу, а Ліга Націй. Після того на домагання поляків Найвища Рада рішила завісити свою ухвалу про тимчасовий характер приналежности Східної Галичини до Польщі, застерігаючи собі рішити цю справу пізнійше (а до часу рішення віддала Східну Галичину під дальшу окупацію Польщі).

Таким чином справа Східної Галичини була і є об'єктом міжнародного права та його диктуючих тепер чинників і вона не могла і не може бути вирішена ні волею населення, ні тим більше квітневим договором Уряду УНР а Урядом Речі Посполитої Польської. Уряд УНР не тільки не має права рішати про долю Східної Галичини з погляду міжнародного права, але він не міг цього зробити і на основі державноправної окремішности Східної Галичини, бо з'єднання обох республік вправді наступило, але фактичної злуки зовсім не переведено і Західноукраїнська Республіка лишилась і надалі самостійною і незалежною.

На підставі умов від 3.XII.1918 року і 3.I.1919 року галицька Національна Рада затримала аж до часу скликання Установчих Зборів обох республік найвищу законодавчу владу щодо території Західної Області УНР, а виконання цивільної і військової адміністрації доручила свому, перед нею відповідальному, Державному Секретаріятові як виконавчому органові. З актів злуки виходить, що Західна Область УНР застерегла собі самостійність і остаточну розв'язку питання про державну приналежність полишила волі самого народа.

Таким чином, Уряд УНР, стоючи на ґрунті державноправної окремішности Східної Галичини і вважаючи, що питання її політичної приналежности належить до вирішення міждержавних чинників, які безперечно візьмуть на увагу волю населення цієї країни, – не міг ні насильно відривати, ні зрікатись в користь Польщі Східної Галичини і, визначуючи західні кордони в декларації української дипльоматичної Місії в Речі Посполитій Польській від 2 грудня 1919 р[оку] і після того в Політичному Договорі від 21 квітня 1920 не мав ні права, ні наміру предрішати питання про політичне становище Східної Галичини.

Подаючи Вам, Вельмишановний пане После, вищезазначені міркування, прохаю Вас взяти їх під ласкаву увагу, інформувати правильно закордонні офіціяльні, політичні, суспільні, громадянські круги про становище Уряду УНР в галицькій справі, як також давати відповідні пояснення польським представникам за кордоном. Також прошу Вас інформувати Міністерство закордонних справ про стан галицького питання за кордоном, особливо в цій державі, де Ви акредитовані.

Прошу Вас, Вельмишановний пане После, прийняти вислови найглибшої пошани.

Міністер закордонних справ [Андрій] Ніковський

За директора Департамента чужоземних зносин [Михайло] Шкільник

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 318. – АРК. 258-259. Примірник Місії УНР в Італії / Українська революція. Документи 1919 – 1921 / Редактор Т. Гунчак. – Нью-Йорк, 1984. – С. 396-399. – (Джерела до новітньої історії України, Том 2).

ОБІЖНИК У СПРАВІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН

Тарнів, 20 лютого 1921

В доповнення інформацій про польсько-українські взаємовідносини, пересланих Вам, Вельмишановний пане, обіжниками Міністерством від 11 жовтня і 25 листопада м[инулого] р[оку] Міністерство закордонних справ має за честь пересилати дальші відомости, що торкаються вищезазначеної справи в <u>теперішньому часі</u>.

Високоавторитетні і відповідальні урядові чинники Уряду Польської Речі Посполитої в розмові з представниками Уряду Української Народної Республіки торкнувшись питання про сучасне становище польсько-українських відносин та перспектив спільної акції та виступів обох союзних республік в майбутньому, ясно і недвозначно підкреслили, що форма і суть дальших польсько-українських відносин та відповідної реалізації цих останніх залежить виключно від того, в яку форму – <u>війни чи миру</u> – виллються в найближчому майбутньому відносини большовиків до Европи взагалі, а до Польщі як такої зокрема і спеціяльно.

Коли, отже, – з тої чи иншої причини, під тим чи иншим претекстом, – буде поновлена війна з большовиками, то в тому случаю очі Польської Речі Посполитої в пошукуванні за союзниками будуть в першу чергу звернені також в сторону Української Народної Республіки. Тоді Річ Посполита Польська заключить з УНР – як рівний з рівним – новий оборонний союз, опертий на цілком ясних основах, між тим як <u>все</u>, що до цього часу було зроблено в тому напрямкові, всі державні польсько-українські акти, умови політичного, військового, фінансово-господарського і и[ншого] характеру будуть віддані <u>основній ревізії</u>. В цьому майбутньому союзові будуть передбачені і відповідно загарантовані всі вимоги та обопільні зобов'язання обох контрагентів, на нових, як цього вимагає міждержавне і міжнародне становище обох республік, принципах. В разі війни з большовиками Українській Народній Республіці забезпечена з боку Польщі всяка матеріяльна допомога (військова поміч, фінансування і и[нше]). При цьому представниками польського Уряду зазначено, що в випадку успішної боротьби в свойому майбутньому поході проти большовиків польська армія не спиниться в півдорозі, як це було в часі останньої польсько-української офензиви в минулому році; вона допоможе союзній армії УНР остаточно звільнити територію Української

Народної Республіки від російських окупантів і закріпити державну владу УНР на всій Україні. Все це буде зроблене Польщею так в інтересах союзної їй УНР, як також не менш і в інтересах Польської Речі Посполитої, для якої безпосереднє сусідство з Росією – як те показали події останніх часів – являється весь час серйозною небезпекою.

Коли ж, з другого боку, ходом історичних подій і в найближчій будучині всяка військова офензивна акція з боку большовиків буде виключена, то Польща у свойому відношенню до Української Народної Республіки дасть політично-дипльоматичну підтримку УНР перед Европою, головно ж Францією, в тому напрямкові, щоби ми в новому етапові нашої дальшої боротьби з большовизмом дістали від Европи моральну (в формі визнання УНР) і матеріяльну поміч. В цій справі відповідним представником Уряду Польської Речі Посполитої дані запевнення в тому, що польський Уряд дасть своїм дипльоматичним представництвам за кордоном детальні інструкції, щоби вони розвинули якнайбільш інтенсивну акцію у справі зазначеної допомоги для УНР з боку поодиноких держав Европи і всіма засобами підтримували відповідні змагання уряду УНР і його закордонних представників в тому напрямкові.

При з'ясуванні деяких зараз дуже актуальних справ польсько-українських взаємин, головно ж справи тимчасового фінансування УНР з боку Польщі, реорганізації армії УНР і приведення її в стан повної боєздатности для майбутнього і и[ншого] представники польського Уряду зазначили, що зараз надальше фінансування, видавання позичок, хоч би і в малих розмірах, не можна покладатись вже хоч би тому, що на це не дозволяють державні фінанси Польщі; що ж торкається справ армії УНР, її державного апарату, його праці і и[ншого], то Уряд Польської Речі Посполитої виходить в тих справах із становища нашого фактичного інтернування, і він, керуючись великими симпатіями до справи державности УНР, може толерантно дивитись на продовжування праці Уряду УНР над справою її державного будівництва на території Польської Речі Посполитої.

Міністерство закордонних справ пересилає ці дані Вам, Вельмишановний пане, для відома та орієнтації у справах.

Міністр закордонних справ [Андрій Ніковський]

директор Департаменту чужоземних зносин [Михайло Шкільник]

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 434. – АРК. 88-89;

Примірник Державної Канцелярії УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 1429. – ОП. 2. – СПР. 109. – АРК. 135-136.

ОБІЖНИК У СПРАВІ УКЛАДАННЯ РИЗЬКОГО МИРУ

Тарнів, 4 червня 1921

Ратифікація мирового договору, заключеного 18-го березня 1921 в Ризі між Польською Річчю Посполитою а Совітською Росією та Радянською Україною та зв'язані з зазначеним політичним актом заяви польських і російських політичних кол можуть викликати у дисциплінованих кадрах українських закордонних дипльоматичних представництв певного рода дезорієнтацію та побоювання щодо дальшої судьби Уряду УНР, його державного центру, його апарату, армії і ин[ше]. Через те, що наслідки таких толкувань могли б негативно відбитися на скоординованости та однолінійности нашої закордонної політики, Міністерство закордонних справ вважає доцільним подати відповідне роз'яснення теперішнього становища уряду УНР та підлеглих йому чинників.

Момент відступлення армії УНР за ріку Збруч в листопаді м[инулого] р[оку], переїзд Уряду УНР на територію Польщі, розпочаття Польщею переговорів з Совітською Росією та Радянською Україною над заключенням тривкого Ризького миру поставив уряд УНР перед дві можливости:

1) Розпочаті мирові переговори через перехідну тактику большовиків не покінчаться успішно, і Польща буде примушена знов збройним виступом боронити цілости своєї території перед большовицьким імперіялізмом; в тому випадкові відкривались перед урядом УНР сприятливі перспективи (про те йде мова в обіжнику від 20.II с[ього] р[оку]).

2) Уряд УНР рахувався з фактом, що польський нарід, знесилений кількалітньою безперервною війною та економічним положенням держави, буде старатися через заключення хоч би і коротко триваючого миру добути собі час для внутрішньої відбудови держави і консолідації своїх сил.

Зараз Уряд УНР станув перед доконаним фактом другої комбінації, комбінації в своїх логічних висновках більш несприятливої для його, чим перша.

14-го квітня 1921 р[оку] Уряд Польської Речі Посполитої ратифікував Ризький договір, а тим самим зазначений договір перейшов в стадію реалізування з боку Польщі поодиноких зазначених в йому умов – пунктів. П'ята стаття зазначеного договору обов'язує обі заключаючі договір сторони не підтримувати на своїх територіях організацій, які стреміли б до зміни насильним способом (війною) державного і громадського ладу другої сторони та не підпирати організацій, які присвоювали б собі назву суверенної влади території другої сторони. Через прийняття зазначеної статті договору Уряд Польської Речі Посполитої був поставлений у відношенні до Уряду УНР в дуже тяжке становище. Тому Уряд УНР, рахуючись з фактом ратифікації Ризького договору, визнав, що дальші обстоювання з боку Уряду УНР точного дотримування Договору від 21 квітня

1920 Урядом Польщі під цей мент могли б цю останню пхнути знову до війни з Совітською Росією, війни в тяжких для Польщі умовах, рішив повести свої справи на території Польщі шляхом офіціяльної ліквідації. Притому треба одначе Вам, Вельмишановний пане, знати і кому слід заявити, що Уряд УНР як такий абсолютно не збирається себе ліквідувати взагалі, що частину акцій будування української державности переносить він на Україну, а частину в одну з держав Европи, про що Вам будуть в недалекому майбутньому подані Міністерством детальні відомости і відповідні директиви.

Зараз необхідно звернути увагу урядів европейських держав головно на те, що від їх залежить доля інтернованого українського війська більш, чим коли-небудь досі. Програма Уряду УНР приведе його, може, вже в недалекій будучині на терен України; отже, в інтересах держав Европи єсть підтримати нашу (щоби вона, здана даже сама собі і не підтримана відповідними засобами европейських держав, не дала знов же хаосу-пожежі, грізної так справі державности Української Народної Республіки, як і життєвим інтересам держав Европи), яка має на цілі заведення демократичного державного ладу і тривкого спокою на українській землі і піднесення цеї багатої країни з економічного занепаду, спричиненого большовизмом, – що безперечно приведе до скорої рівноваги господарських відносин в Европі і унормування стосунків на Сході.

Міністерство закордонних справ просить Вас, Вельмишановний пане, освідомити в тому напрямкові відповідні чинники політичних і військових кол держав, при Уряді якої Ви акредитовані, а справу допомоги обстоювати серйозно-найсточиво. Дальші інформації в тій справі будуть Вам, Вельмишановний Пане, переслані в недалекому часі.

Міністр закордонних справ [Андрій] Ніковський

директор Департаменту чужоземних зносин [Михайло] Шкільник

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО України ф. 3696. – оп. 2. – спр. 434. – арк. 165-166.

ОБІЖНИК У СПРАВІ УКЛАДАННЯ РИЗЬКОГО МИРУ

Тарнів, 6 травня 1921

На мировій конференції в Ризі в вересні-жовтні місяці 1920 року Делегація Польської Речі Посполитої найшла можливим, як це пояснювала вона українському Уповноваженому, по тактичним причинам розпочати переговори і заключити прелімінарний мировий договір з Російською Соціялістичною Федеративною Совітською Республікою, а також іменуючою себе Українською Соціялістичною Совітською Республікою; представники від обох совітських

урядів були призначені одним загальним мандатом за підписами народних Комісарів закордонних справ обох правительств. Так само «остаточний» мировий договір заключений одночасово між Польщею, з одної сторони, і Совітською Росією та Українською Соціялістичною Совітською Республікою, з другої сторони. Очевидно в зв'язку з цим УССР збирається вже призначити собі окремі дипльоматичні представництва в чужоземних державах. По відомостям преси, такі представництва так званої УССР намічаються в Берліні та Римі.

Маючи на увазі, що чутки, які ширяться в пресі про такі заміри, можуть справді здійснитися, я вважаю потрібним доручити Вам зараз же заздалегідь і цілком ґрунтовно інформувати Правительство держави, при якому Ви призначені Представником УНР, що іменуюча себе «українська» совітська влада вже 3-ій рік руйнує ріжні місцевости на Україні, являється тут без всякого права і тримається виключно силою воєнного окупанта, який не користується, ані визнанням краю, ані якимись-будь симпатіями українського народу; і вона не являється представником національної влади, а лише чужоземним Комісаріятом від російської совітської влади у Москві, себто чужоземним завойовником. Український нарід усіма можливими силами і засобами противиться цьому насильникові, переслідує його на просторах усієї території України, позбавляючи всякої можливости закріпити тут свою державну владу, завжди проганяючи цю т[ак] зв[ану] УССР з частин української території, зайнятих большовицькими військовими силами. Т[ак] зв[ана] УССР може триматися лише в містах і на самому близькому віддаленню від залізниць. При таких умовах большовицька УССР може рахувати себе фактичним військовим окупантом, правда, ніде не забезпеченим, – не більш як на одній двадцятій території України, притому в місцевостях роз'єднаних, між якими цілком не забезпечений залізничний зв'язок, що переривається постійним псуванням залізничного шляху, а також досить частим роззброюванням бронепотягів Червоної армії з боку повстанських відділів населення, які з великою спритністю і майже без всяких втрат ведуть цю боротьбу з військовими силами окупанта – большовицького совітського Уряду.

Від військових фахівців, що служать у червоній армії, оперуючій на території України, маються вже цілий рік певні відомости, що в штабі червоної армії визнають, що при існуючім селянськім повстанні на Україні проти большовицького режиму т[ак] зв[аної] УССР, яке протягом року ще в багато разів збільшилось, совітська влада, що прийшла на Україну як військовий завойовник з Москви (подробиці про це Вам відомі), на Україні вдержатися не може, а значить, вона і не в силах завести тут постійного мирного державного порядку. Осягнути такий порядок т[ак] зв[ана] УССР до цього часу не могла; це не підлягає найменшому сумніву. В такому безнадійному становищу ця виключно окупаційна

влада – антинаціональна і невизнана в краю, – починає вести, так само безнадійно, боротьбу при допомозі нечуваного терору проти населення; терору, що міг би врешті привести до повної руїни заселених місць і до знищення самого населення. Совітська влада перед цими жорсткостями для досягнення своїх цілей не спиняється, а породжує їх спокійно, рахуючи на жахливий ефект такого нелюдського поводження.

На Україні селянство, що складає 85% населення, добре зрозуміло ці вандальські наміри і крайню рішучість большовиків комуністів, виключно складаючих персонал верховного правительства УССР, повсюди за останній рік зміцнило свій повстанський рух через чисельні відділи партизанів, проти цієї чужоземної, підлягаючої Москві, совітської влади, і вживає заходів для нормального об'єднання партизанських відділів проти сил УССР, і вирішило з наступаючою весною підняти загальне масове повстання, аби вигнати з України непроханих чужинців, іменуючих себе УССР. Совітська влада в Москві визнала серйозність цього положення і вирішила ще збільшити терор, доведений вже до останнього ступеня.

Все вищезазначене доводить, що т[ак] зв[ана] УССР за визнане Правительство та нормальну владу державну на Україні не може вважатися. А значить, і дипльоматичних представників від УССР чужоземні уряди приймати у себе не повинні, тому що УССР від імени України нічим зобов'язатися не може, бо пропоновані УССР, як неправомочним органом, зобов'язання для України не будуть вважатися обов'язковими. Необхідно попередити про це правительства чужоземних держав, щоби вони не зробили несвідомо прикрої для себе помилки. Наш обов'язок цілком ясний: забезпечити (охоронити) їх від шкоди та збитків, які можуть статися внаслідок такої несподіваної помилки.

Весь український нарід в його великих масах виключно і переконано орієнтується і в теперішній час, більш рішуче і уперто, чим коли б то не було, – на авторитет Головного Отамана С[имона] В[асильовича] Петлюри та Уряд УНР, який він репрезентує. Цей настрій і рішучість всього селянства на Україні на її 500 000 км^2 остаточно зміцнились. На це маються самі позитивні дані, які доставлені в останній час делегатами повстанців, що прибувають з ріжних районів України. В цьому рішучому та активному напрямкові українського народу чужоземні уряди можуть цілком переконатися, перевіривши стан речей на місці. В кінці грудня місяця 1920 року, по свідоцтву большовицько-комуністичної преси, відбувся з'їзд представників українських партій, не виключаючи лівих есерів і боротьбистів, в Білій Церкві, який вирішив одноголосно вигнати чужоземну совітську окупацію з України і орієнтуватися на національний Уряд УНР.

Відступ регулярного війська УНР на польську територію перед большовицькою червоною армією, після перемир'я Польщі з Москвою і розгрому большовиками військових сил [Петра] Врангеля, трапився єдино через недостачу набоїв в українській армії, тому що постачання їх з-за кордону було з усіх боків утруднено з причини додержання сусідніми державами строгого нейтралітету відносно неіснуючих прав невизнаної большовицької Росії. Такий прикрий стан речей став на перешкоді тому, щоби встановити зв'язок сильних кадрів регулярних військ УНР з партизанськими масами і підняти загальне повстання, що могло би опертися на військо і партизан. Доконаний таким чином відступ українського Уряду і регулярного війська з рідної території є лише військовим епізодом, себто явищем і становищем тимчасовим, – переміна військового щастя, як сказано, – ні в якім разі не є остаточним закріпленням завойовника на зайнятій території, яку він захоплює епізодично лише на обмежених частях.

Партизани в тісній моральній та національній єдности з Урядом УНР, з С[имоном] В[асильовичем] Петлюрою на чолі, уявляють з себе на території України військову силу УНР, проти якої сили большовики можуть триматися лише в містах та коло залізниць, але і тут їх постійно виганяють. Партизани ж вдалими несподіваними нападами на чрезвичайців відбивають в значній кількости військові матеріяли, набої та иншу цінну здобич у ворога і майже без виїмку лишаються для ворога невловимими. Знаходячи всюди по селах теплий прийом і забезпечений притулок, не маючи ані заводів для виготовлення амуніції, ані інтендантських установ, ані можливости налагодити транспорт амуніції з закордону, партизани знаходять все потрібне для своїх відділів, які далеко розкидані один од одного, на місцях, у свого ворога. При тім партизани, зберігаючи свої сили і засоби, виступають обережно і, маючи можливість дуже точно оцінити положення, роблять напади на ворога завше цілком певно. Втрат в ранених, забитих, полонених та в військових матеріялах майже ніколи у їх немає. Регулярні війська УНР, розуміється, не можуть рахувати на забезпечення своїх потреб, хоча би і в значній мірі тими засобами, що партизани, і їх становще і з боку стратегічного на театрі війни цілком инше.

У всякім разі держави Антанти, від яких українці і не бажають одержувати помочі військом (війська на Україні УНР може здемобілізувати сама в цілком вистачальній кількости), могли би успішному виступу народного повстання на Україні з підтримкою стійких кадрів регулярного війська проти большовиків оказати величезну поміч постачання ріжної амуніції та технічних і інструкторських сил. Нерегулярна кіннота, на яку совітський Уряд головним чином покладає свої надії на успішні військові виступи, може бути легко паралізована численною повітряною флотою, проти якої совітська червона армія знайдеться безсилою, а

держави Антанти мають в свойому розпорядженню значні запаси повітряної флоти, яка зараз знаходиться без діла.

Далі, по кількості, може, і дуже численний, ворог вже не такий сильний, як це здавалося б по тим надзвичайним методам, що він вживає, аби поповнювати свої постійно рідіючі кадри. Бо у всякім разі червона армія все ж мало обучена і в масі своїй не дуже надійна. Фронт її сильно розхитується дезерціями, опором військовим наказам, а особливо відсутністю військового духа, тому набрані з мобілізованих селян червоноармійці в масі зовсім не мають бажання виступати як ворог на війні проти тих же селян на Україні, проти яких совітська влада посилає червону армію для їх замирення і підчинення комуністичній УССР.

Тільки з великими труднощами большовицький режим підтримує свій фронт засобами самого суворого терору у військах, зміцнених наймитами-китайцями і захопленими правом на усякий розбій і грабунки частинами з інородців. Надійного забезпечення у запіллю у большовицьких червонармійців немає, навпаки, в запіллю у них всюди ворожий антибольшовицький настрій селян українців. При існуванню усіх вищезазначених реальних обставин, які можуть бути легко перевірені і вже досить відомі, хоча би з докладних повідомлень західноевропейської періодичної преси, само собою ясно і не підлягає сумніву, що сталої державної влади так званої УССР на Україні немає, а і в будучому вона так само не має ніякої надії здійснитися. Тому чужоземні держави не мають жодних підстав приймати від УССР офіційних представників як від сталої державної влади на Україні.

Уряд УНР, хоча й на чужоземній території, приклав вже до сього часу всі зусилля, аби у здійсненню демократичного республіканського принципу скликати на підставах всебічної демократичної організації делегатський предпарлямент, який і був 3-го лютого ц[ього] р[оку] відкритий у Тарнові і з того часу заповадливо функціонує як законодавчий і контрольний орган державної влади в УНР. Свідома свого обов'язку перед українським народом державна влада УНР вживає всіх можливих засобів для утворення і забезпечення тих умов, що повинні привести до нової перемоги над большовицьким насильником, захопившим Україну і хазайнуючім у ній як розбійник-грабіжник у дійсному розумінню цього слова.

Пропоную Вам: інформувати про з'ясований тут стан на Україні Уряд держави при якій Ви уповноважені як представник УНР. Приложити усіх старань, аби дипльоматичне або яке небудь инше представництво від іменуючої себе УССР большовицької, що знаходиться в сучасний мент після виїзду з Києва у Харкові на чолі з Х[ристияном] Г[еоргійовичем] Раковським, не було прийнято Правительством, при якому Ви уповноважені яко представник УНР.

Гадаю, що було би доцільним перекласти вищевикладене, виключаючи другий пункт уступу, на французьку мову або на мову тої держави, де Ви перебуваєте, і в

залежности від обставин передати яко вербальну ноту або меморандум, п[анові] Міністру закордонних справ, а також і військовому Міністрові. Прошу Вас повідомити мене про виконання вищезазначеного доручення і про наслідки. Наш Уряд зацікавлений у можливо повному освітленню існуючого положення. Тому прошу Вас не затримувати Ваших звідомлень по цій справі, а надсилати Ваші повідомлення періодично в міру того, як Ви будете здійснювати окремі прописані Вам кроки і буде з'ясовуватись відношення до цієї справи з боку Правительства, при якому Ви уповноважені.

За Міністра закордонних справ [Отто] Ейхельман
директор Департаменту чужоземних зносин [Михайло] Кочерган

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 434. – АРК. 131-134.

ДЕЛЕГАЦІЯ УНР НА МИРНУ КОНФЕРЕНЦІЮ В ПАРИЖІ (ФРАНЦІЯ)

«ДОКЛАД» ГРИГОРІЯ СИДОРЕНКА СИМОНУ ПЕТЛЮРІ

Кам'янець-Подільський, 29 вересня 1919

Повернувшись в ноябрі місяці прошлого року з Румунії, з Яс, куди я був командірований українським Національним Союзом для переговорів з представниками Антанти відносно прийнятого президією Союза рішення: скинення [Павла] Скоропадського, знищення гетьманщини і відновлення Української Народної Республіки, я був уповноважений Високою Директорією, яка перебувала тоді у Вінниці, їхати представником Республіки в Париж на конференцію Мира, куди і виїхав ще до взяття нами Києва і скинення [Павла] Скоропадського без всяких віз, тільки з мандатом Високої Директорії, з яким я проїхав через Венгрію й Австрію і добрався до Відня, де в нашому Посольстві взяв дипльоматичний паспорт. Але ж у Відні не було представників Антанти і тому не можна було дістати візи до Парижа, а швейцарська границя була замкнена. Тоді мені поставив візу чехо-словацький представник у Відні п[ан] [Vlastimil] Tusar, теперішній Прем'єр-Міністр в Чехо-Словакії, який взагалі дуже прихильно поставився до мене і взагалі старався зробити все можливе для улекшення мого переїзду до Парижа, але ж віза чехо-словацька оказалася недійсною для переїзду до Парижа.

З Відня я виїхав в Інсбрук на італійсько-австрійський і рішив пробитись через італійський фронт в Італію, щоб звідти вже пробиватися у Францію, алеж в італійському штабі мені заявили, що без згоди Рима не можна проїхати через фронт в Італію. Я тоді заявив, що маю мандат Високої Директорії Української Народної Республіки, і прохав послати телеграму відносно мого бажання проїхати через фронт в Італію головнокомандуючому фронтом, і, не дивлячись на те, що штабні офіцери мене запевняли, що це немислима річ, щоб мені був дан дозвіл, головнокомандуючий дав приказ мене негайно пропустити через фронт в Італію, і я приїхав до Мілана, а звідти направився до Франції, але ж на першій французькій станції Модані мене не пропустили далі, позаяк не було дозволу французького уряду.

Тоді я зупинився в Модані і послав французькому Міністрові закордонних справ [Stephen'у] Pichon'у телеграму з проханням дати мені по телеграфу дозвіл проїхати до Парижа. Я прочекав в Модані три дні і відповіди не одержав. Тоді я рішив, що представнику Української Народної Республіки не подобає чекати ще далі відповіди і тому я послав другу телеграму п[ану] [Stephen'у] Pichon'у вже з вимогами пропустити мене і то негайно, і заявив, що я кидаю Францію і повертаюсь до Італії і відповідь прохав прислати мені до Туріна, куди я негайно і

виїхав. Одночасно я послав телеграми до урядів англійського, американського, італійського і японського з заявою, що я маю мандат для переговорів в Парижі з представниками цих урядів, а мені не дається дозволу на проїзд до Парижа. По приїзді в Турін я одержав, нарешті, дозвіл на проїзд до Парижа, куди я негайно і виїхав вкупі з секретарем п[аном] Антоном Петрушевичом, сином д[иктато]ра Євгена Петрушевича, і прибув до Парижа 20 січня сього року.

По приїзді в Париж я перш усього побачився з Міністром закорд[онних] справ [Stephen'ом] Pichon'омі з'ясував йому ганебність поводження французького консула в Одесі [Emil'я] Henno, причому п[ан] [Stephen] Pichon цілком погодився зі мною і при мені написав телеграму з приказом про увільнення [Emil'я] Henno з посади. Я пропонував п[ану] [Stephen'у] Pichon'у, а потім і Президенту конференції Мира, французькому Прем'єр-Міністру п[ану] [Georges'у] Clemenceau, щоби Франція підтримала питання про визнання самостійности Укр[аїнської] Нар[одної] Республіки і взяла ініціятиву в свої руки, алеж мені було сказано, що се дуже важко зробити, бо Франція зараз майже зруйнована, має біля 2-ох мільйонів забитих на війні, не має транспорту і їй не можна вести значну політику на сході, і було добавлено, що се питання буде дебатуватись і що можна буде зробити, буде зроблено.

Тоді я звернувся до других делегацій великих держав – англійської, американської, італійської і японської й рядом побачень і переговорів з визначними членами їх, як лорд [Charles] Hardinge, п[ан] [Edward] House, [Giuseppe] Salvago Raggi, барон [Nobuaki] Makino і иншими. Мені удалось добитися того, що в Раді Чотирьох ініціятиву по визнанню самостійности Української Народної Республіки взяла в свої руки Америка, причому Англія залишалась резервованою з обіцянкою в критичну хвилю допомогти нам, Італія прихильною і Японія, представник якої не брав участи в засіданні Ради Чотирьох, тоді менш-більш прихильною.

По приїзді в Париж я узнав, що Францією підпирається бар'єр з держав Польщі і Румунії з спільною границею між ними, причому Галичина мусила входити в Польщу як польська провінція, а Буковина – в Румунію. Цей бар'єр Польща – Румунія мусив грати ролю, з одного боку захищати ЗахіднуЕвропу від російського большевизма, а з другого боку – роз'єднати Росію від Германії в майбутньому і не давати Германії змоги безпосередньо впливати на Росію і ввести її в сферу своєї політики проти Антанти. Тоді я з президентом делегацій инших самостійних держав, що повстали на території бувшої Росії, як Естонія, Латвія, Литва, Біла Русь, Грузія, Азербайджан і північний Кавказ, увійшов в самий тісний контакт, і ми утворили другий бар'єр держав від Балтійського до Чорного моря, який при визнанню самостійности цих держав грав би туже ролю, що і бар'єр, був би більш міцний, ніж перший бар'єр; і, крім того, Україна через Галичину і Буковину входила б одночасно і в перший бар'єр Польща – Румунія.

Тому мною, крім принципа самостійности Української Народної Республіки, був піднятий перед конференцією Мира ще другий принцип – недопуска партажа українських земель, базуючись на тому, що воля українського народа утворити одну державу спільну і жити вкупі – була висловлена ясно актом 3-го січня сього року відносно приєднання Галичини і Буковини до України. На цих двох принципах українське питання і дебатувалось і досі дебатується на конференції Мира. Для закріплення цих принципів офіціяльним шляхом, крім словесних переговорів, мною був поданий на конференцію Мира цілий ряд писаних нот з пропозицією визнання самостійности Української Народної Республіки із протестами проти намічаемих приєднань Галичини до Польщі, Буковини до Румунії і Угорської України до Чехо-Словаччини.

Спочатку Америка для розв'язання російського питання видвигнула проект конференції представників всіх держав, виникших на території бувшої Росії вкупі з представниками большевицького російського Уряду на островах Принкипо, причому було намічено, що на цій конференції большевицький російський Уряд мусить признати самостійність всіх нових держав, виведе свої війська з цих держав і, зробивши деякі уступки з своеї большевицької програми, буде визнаний російським Урядом в етнографічних межах Росії (Великоросії). Я так само, як і президенти всіх инших держав в межах бувшої Росії, подав офіціяльну ноту про згоду прийняти участь в цій конференції. Так само прислав по радіо згоду і російський большевицький Комісар по закордонних справах [Георгій] Чичерін. Але ж цей проект завдяки рішучому протесту Франції був провалений в Раді Чотирьох.

Після того як Америка зняла ініціятиву в питанню про визнання самостійности Української Народної Республіки і погодилась з принципом недопуска партажа українських земель, мені була поставлена умова припинити війну з Польщею з тим, щоби спочатку був, по завішенні оружжя, заключений armistice. Я дав на се згоду, причому поставив вимоги, щоб українська Делегація була юридично в протоколі конференції Мира визнана рівноправною з польською Делегацією і щоби питання про armistice, коли згодяться уряди український і польський на се, вирішилося би в Парижі, з участю української і польської делегацій і з приглашенням спеціялістів з місця – з України і Польщі. Питання про визнання юридично української Делегації на конференції Мира рівноправною з польською Делегацією я поставив рішуче і твердо, відмовившись до сього вияснення давати в комісію конференції Мира, де брали участь поляки як рівноправні члени, які-небудь пояснення відносно українсько-польського питання і armistice з Польщею, бо я рахував, що се було б, з одного боку, приниженням гідности Української Народної Республіки, на що я, яко репрезентант її на

конференції Мира, ні в якім разі не міг згодитися, а з другого практичного боку, се давало б велику перевагу членам польської Делегації в боротьбі з нами. Ці мої вимоги були Радою Чотирьох признані цілком слушними, справедливими і прийняті були в засіданню 19 марта сього року, коли за підписом чотирьох репрезентантів великих держав – [Woodrow] Wilson'a, [David'a] Lloyd George'a, [Georges'a] Clemenceau й [Vittorio] Orlando були вислані телеграми до командуючого українською армією ген[ерала] [Михайла Омеляновича-] Павленка і до командуючого польською армією з пропозицією негайного завішення оружжя і про встановлення armistice, чи на місці, чи в Парижі з участю української і польської делегацій. Це в зв'язку з тим, що Америка взяла в свої руки ініціятиву в питанню про визнання самостійности Української Народної Республіки рахувалось в усіх дипльоматичних колах нашою першою крупною дипльоматичною побідою на конференції Мира.

З самих перших днів мого перебування в Парижі мною було помічено, що про Українську Народну Республіку ніхто нічого докладно не знає, не тільки в широких масах, але й серед дипльоматичних і політичних кол, не знають про українську справу взагалі, про домагання українського народу й його Уряду, і тому вороги Республіки розповсюджували вільно всякі брехні і інсинуації про нас і ширили провокацію; головним робом напирали на те, що ми є большевики й германофіли. Для розбиття цих брехень і провокацій мною було закладено в Парижі Українське пресове бюро, яке почало видавати і видає досі на французькій мові «Bulletin d'Information» – три рази на тиждень, і було видано багато брошур, книжок і листків на французькій мові, в яких було освітлено з усіх боків українське питання і нарешті – видано мемуар про самостійність України, який був поданий на конференцію Мира, і все це було розповсюджено і розповсюджується не тільки в Парижі й у Франції, але й в Англію, в Америку, в Італію і в нейтральні страни, так що тепер можна сказати, що пророблена колосальна чорна робота в змислі інформацій культурного світа про українську справу, і тепер вже ніхто не тільки з дипльоматичних і політичних сфер, але й з широких верств інтелігенції в Европі і в Америці не вірить в те, що ми усі германофіли. Одночасно для сієї кампанії була по можливості притягнена і французька преса, і італійська, і нейтральна, в якій тепер вже сміливо пишеться про необхідність визнання самостійности Української Республіки, тоді як раніш всі статті були дуже ворожі чи неприхильні до нас. З другого боку, прийшлось також розбивати дуже розповсюджені серед крайніх лівих течій французького громадянства репрезентованих п[аном] [Jean'ом] Longuet й його газетою «Le Populaire» переконання, що ми є контрреволюціонери. Це також удалось розбити, бо було нами заявлено й доказано, що український Уряд опирається тільки на демократію і стоїть на принципі парляментаризму й при

першій змозі скличе Конституанту, причому той самий [Jean] Longuet, який на Інтернаціональному з'їзді в Амстердамі голосував проти визнання інтернаціоналом самостійности Укр[аїнської] Нар[одної] Р[еспубліки], вже в Люцерні голосував за визнання самостійности Укр[аїнської] Нар[одної] Респ[убліки], переконавшись, що ми дійсні демократи.

Після того, як конференція Мира постановила взяти вирішення українсько-польського armistice в свої руки, була утворена при конференції Мира особлива комісія по українсько-польському armistice, якої перше засідання було 30 апріля, на якому мною була проголошена декларація відносно цього питання, потім приїхали з місця представники д[окто]р [Михайло] Лозинський і полк[овник] [Дмитро] Вітовський і була вироблена лінія armistice, по якій Львів одходив до поляків, а нафтоносний район Бориславський до нас. Наша Делегація згодилась підписати цю лінію armistice, але польська Делегація не згодилася підписати її, й поляки на місці в Галичині зробили офензиву, яка скінчилась розбиттям нашої армії в Галичині і окупацією Галичини польськими військами. Під час сієї офензиви українська Делегація послала в Раду Чотирьох рішучий протест проти сієї офензиви, і в той же день було екстрено скликано під предсідательством [Woodrow] Wilson'а засідання Ради Чотирьох, на яке була запрошена українська Делегація.

На цьому засіданню мною було освітлено в цілому українське питання, боротьба українського народу і його уряду за самостійну Українську Республіку, його боротьба з большевиками і ті удари, які він одержує ззаду свого противобольшевицького фронту від поляків, а Віце-президентом Делегації [Василем] Панейком було освітлене спеціяльно галицьке питання. При сьому характерним являються деякі питання, на яких Рада Чотирьох особливо спинилась. До тих питань треба віднести слідуючі. [David] Lloyd George мене запитав:«Ви кажете, що весь український нарід з'єднався, так?». Всі члени Делегації відповіли одноголосно – «Так є...». «І надалі гадаєте завжди йти вкупі?». Знова всі члени делегації відповіли – «Так». Тоді було поставлено таке питання: «А скільки тут зараз є серед Вас членів з Великої України і скільки з Галичини?». І позаяк мною були взяті на засідання і [Михайло] Лозинський і [Дмитро] Вітовський, то оказалось, що з Галичини навіть на одного члена було взято більше, ніж з Великої України і це зробило велике враження, бо розбивало ту силу провокацій, що українці з Великої України і українці з Галичини йдуть порознь у відбудові єдиної Української Народної Республіки. Друге характерне питання, яке задав мені той же [David] Lloyd George, було таке: «Я нічого не хочу сказати про питання про визнання самостійности Української Нар[одної] Р[еспубілки], але коли б так трапилось, що Вам прийшлось би приєднуватись до Росії чи до Польщі, то куди б Ви предпочли приєднатись?». На це я відповів «Ні до тої, ні до другої, бо воля українського

народу незламна – утворити свою самостійну Українську Республіку і жити в ній вкупі», і далі з'ясовував чому се так. Це зробило тоді велике враження, і взагалі ми вийшли з засідання Ради Чотирьох в переконанні, що вона стоїть на нашому боці, бо всі наші домагання юридично справедливі. Після засідання Ради Чотирьох п[ан] [Woodrow] Wilson, як мене сповістили по телефону з американської Делегації і про що було надруковано в газетах, сів сам писати ноту про українське питання, щоби провести її в Раді Чотирьох, і обурення поляками було досить велике, і навіть п[ан] [Georges] Clemenceau, який підтримував Польщу, не виступав в Раді Чотирьох проти нас і висловлював своє незадоволення ними, коли ми на другий день були у нього.

Але ж поляки, не дивлячись на незадоволення ними Антанти, продовжували свою офензиву, й коли приїхав до Парижа п[ан] [Ignacy] Paderewski, то поставили справу так, що на місці українці почали офензиву і вони тільки примушені були відповідати на сю офензиву своєю офензивою, і, окрім того, привіз ще договір, підписаний ним з п[аном] [Борисом] Курдиновським, який був командірований ще з Одеси, як вони казали, українським Урядом. Правда, сей договір не мав ніякого рішучого значіння, але для провокації грав деяку ролю, бо рішаючим чинником була побідоносна польська офензива і твердження, що вони виступили проти большевиків, також допомогли їм. Тоді Антанта, рахуючись з довершившимся фактом, дала постфактум дозвіл полякам окупірувати Галичину польським військам, якоби для захисту населення від большевицьких банд, і 3-го іюля мені було прислано від конференції Мира запрошення прислати в субкомісію по польських справах членів делегації родившихся в Галичині для обговорення внутрішнього статуту, на що я, порадившись з галичанами відповів, що Галичина є частиною Української Народної Республіки, а не Польщі, і в комісії по польських справах не зможуть брати участи по сьому питанню члени української делегації, а 11 іюля мене було повідомлено, що полякам розрішено завести цивільну владу в Галичині, на що я відповів протестуючою нотою. Таким чином і досі, не дивлячись на всі заходи поляків, Галичина не приєднана до Польщі яко польська провінція і претензії на то Української Народної Республіки находяться юридично в силі.

В той же час п[ан] [Woodrow] Wilson мусив виїхати до Америки, приславши мені листа, в якому пишеться, що доля українського народу лежить на серці і він в Америці буде працювати над посуненням українського питання, і Рада Чотирьох розпалася, передавши всі справи Раді П'ятьох, де беруть участь міністри закордонних справ.

Одночасно піднялась друга велика небезпека з боку [Олександра] Колчака і [Антона] Денікіна, який признав верховну владу [Олександра] Колчака. Позаяк [Олександр] Колчак підписав спочатку з Японією, а потім і другими високими

державами великі концесії на території всієї бувшої Росії, то у держав Антанти виникла думка призначити уряд [Олександра] Колчака всеросійським Урядом, і мене і одночасно і президентів делегацій других держав, повставших в межах бувшої Росії, почали агенти Антанти умовляти відмовитись від самостійности і піти на федерацію з Росією, а також почалась обробка в цьому напрямі і инших членів Делегації, але ж всі президенти нових держав рішучо й твердо одкинули сі пропозиції і виступили проти призначення колчаківсього Уряду всеросійським Урядом, і тільки дякуючи сьому енергічному і одностайному виступу, а також і тому, що російські репрезентанти [Олександра] Колчака в Парижі твердо стояли на єдиній, неділимій Росії й проти всяких федерацій, уряд [Олександра] Колчака не був визнаний всеросійським Урядом і [Олександру] Колчаку тільки було вирішено допомогти матеріяльно, щоби він знищив большевиків і захопив владу в свої руки.

Але після того як большевики розбили [Олександра] Колчака, в усіх делегаціях прямо й одверто кажуть, що вони бачать тепер ясно, що справа [Олександра] Колчака програна, а в [Антона] Денікіна абсолютно ніхто не вірить, бо він захопив пусту від большевиків територію, і кажуть, що він також буде ліквідований і нарешті, чим скорше буде ця справа зліквідована, тим краще – і восени прийдеться знов вести переговори про самостійність окремих держав, причому виринають проекти, які з початку конференції Мира признали при звісних уступках соціяльних большевицький Уряд урядом Росії в етнографічних її межах за ціну визнання цим Урядом самостійности нових національних держав. При цьому зокрема щодо скорійшого визнання самостійности Української Народної Республіки ставлять слідуючі вимоги: 1) твердо стояти на самостійности і непартажу українських земель; 2) ясно стояти на принципі демократії, відкидаючи рішучо всякі ексцеси в роді передачі владі радам, подібно большевикам; 3) скликати, як тільки буде змога, Конституанту на основі загального, рівного, прямого і таємного голосування; 4) потрібно тримати в своїх руках Київ яко столицю і Одесу яко порт; 5) від Уряду вимагається тільки одного, щоби він твердо стояв на національно-державному будівництві цілком незалежно від того, до яких би партій не належали окремі члени Уряду; 6) щоби не було державних переворотів і ексцесів з метою захоплення влади в роді оскілковщини; 7) рішуча боротьба з жидівськими погромами.

Після того як справа armistice з поляками розстроїлась, українська Делегація звернула усі зусилля на те, щоби через румунську Делегацію в Парижі привабити на бік Української Республіки Румунію, причому румунська Делегація поставила перш усього питання, чи буде український Уряд стояти за самостійність Української Народної Республіки до кінця, і після нашої відповіді позитивної і завіруючої почалися ближчі переговори і обмін телеграмами і донесеннями між

румунською Делегацією в Парижі і румунським Урядом в Букарешті, причому румунська Делегація в Парижі стала підпирати українську Делегацію й одверто виступала за визнання самостійности Української Республіки, а також обіцяла впливати на Уряд, щоби Україні було видано майно запорозького корпусу і робилася допомога в війні з [Антоном] Денікіним, який, яко прямуючий до єдиної, неділимої Росії, є одночасно ворог і України, й Румунії, яка зацікавлена в справі Бессарабії.

Жидівські погроми на Україні дуже перешкоджали праці української Делегації в Парижі, і весь час приходилось вести переговори з жидівськими делегаціями, відклоняючи їх від одвертого виступу проти самостійности Української Народної Республіки і доказуючи, що український Уряд веде боротьбу з цим злом.

Зазначивши в головних рисах найбільш важні точки праці української Делегації в Парижі, причому в переданих мною в Міністерство закордонних справ збірниках нот, поданих делегацією на конференцію Мира і в «Bulletin d'Information», можна знайти багато деталей цієї праці, мушу сказати, що тепер Українська Народна Республіка стане вже об'єктом міжнародних комбінацій і позаяк число прихильників єдиної неділимої Росії з кожним днем все падає, а прихильників самостійної Української Народної Республіки зростає, то визнання самостійности Укр[аїнської] Нар[одної] Респ[убліки] являється питанням самого близького часу в залежности від наших власних успіхів в боротьбі за сю самостійність і від нашої власної праці в будові нашої державности.

Одним з показників того, наскільки рахуються серйозно з Укр[аїнською] Нар[одною] Респ[ублікою] може служити той факт, що українська делегація купила в Парижі від Уряду Американських Сполучених Держав для Укр[аїнської] Нар[одної] Республіки військового майна (чоботи, одягу, сорочок, шинелів, штанів і т[акого] и[ншого], 75 автомобілів, 100 мотоциклетів і т[акого] и[ншого]) на суму 11 мільйонів долярів в кредит на строк 5 років від обов'язання Української Народної Республіки, причому по одписці і обов'язань ми одержали всі товари і перевезли їх в найняті нами склади в Марселі й Бордо. Тепер потрібно тільки перевезти ці товари, про неможливість в скорім часі мати в своїх руках Одесу, через Румунію в Галац і далі по залізниці на Україну.

Президент делегації Української Народної Республіки на конференції
Мира в Парижі
Г[ригорій] Сидоренко

***

Друкується за копією, рукопис Миколи Мироновича / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 280. – АРК. 142-154.

СПРАВОЗДАННЯ АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА ВОЛОДИМИРУ ТЕМНИЦЬКОМУ

Bern, 30 Juli 1919

Sehr geehrter Herr Minister!

Ich schreibe Ihnen gleichzeitig «konfidenziell» über eine sehr wichtige Information, welche mir hier in der Schweiz gelungen ist, zu erhalten.

Am 1. August fahre ich von Bern direkt nach Paris, wo ich mich direkt an die Engländer wegen der Frage betreffend die Reise unserer offiziellen Delegation nach London, mit Ihnen, Herr Minister, an der Spitze, wenden werde.

Als Mitglied der Pariser Delegation erlaube ich mir meine tiefste Ueberzeugung über die Notwendigkeit der Zurücknahme der [Alexander] Demission [Alexander] Schulgines und sein weiteres Verbleiben dort, auszudrücken. Seine Arbeit in Paris ist sehr wichtig und sehr nützlich, besonders durch seine frankophile Reputation und seine guten Beziehungen mit den französischen Kreisen. Seine Demission hätte einen sehr schlechten Eindruck besonder auf den Franzosen und Grossrussen gemacht. Gerade jetzt, wo wir, für die Franzosen unbemerkbar, unsere ganze Aufmerksamkeit auf die Engländer lenken müssen, mussmann bitten, dass [Alexander] Schulgine seine Beziehungen mit den Franzosen weiterführe. Ausserdem führt [Alexander] Schulgine die Pressecampagne in der «Temps» und anderen Zeitungen, spricht gut französisch und macht auf alle den Eindruck eines gebildeten, europäisch denkenden und höchst aufrichtigen Menschen. Ich bitte Sie sehr, Herr Minister, allen Ihren Einfluss auszuüben, damit [Alexander] Schulgine seine Demission zurücknimmt.

Ich denke, wenn Sie ihm dies sofort telegrafisch proponieren, so wird er doch in Paris bleiben.

Falls Sie, Herr Minister, Herr [Vjatscheslav] Lipinskyj und die anderen Mitglieder der offiziellen Delegation, via Holland fahren, werde ich mich bemühen, mit Ihnen schon in Holland zusammenzutreffen, wo dann mit unserer holländisch – belgischen Mission die Fragen über Handels- und Industriebeziehungen mit Belgien zu besprechen sind, da ich in Belgien auch entsprechende Beziehungen habe. Zum Schlusse möchte ich Ihnen, sehr geehrter Herr Minister, die Hauptlinien der Unterredungen in Paris mit den Grossrussen bekanntgeben.

Als ich aus England nach Paris zurückkam (Ende Mai) habe ich Herrn [Grygorij] Sydorenko und den anderen Mitarbeitern in Paris meinen folgenden Plan auseinandergesetzt:

Wir müssen den Grossrussen vorschlagen man solle in Paris eine Konferenz von den in Paris anwesenden Repräsentanten der Völker einberufen, welche auf dem Gebiete des alten Russischen Reiches jetzt den Kampf mit der Anarchie und Bolschewiki führen. An dieser Konferenz müssen je die gleiche Anzahl von Repräsentanten der von Grossrussen, Ukrainer, Weissrussen, Estonier, Letonen,

Litauer, Georgien, Nordkaukasier, Armenier, Aisaberdjaner, Donier und Kubanier teilnehmen (zumBeispiel 5 Repräsentanten von jedem obgenannten Volk).

Die Aufgaben dieser Konferenz wären, beim Rate der Friedenskonferenz zu fordern, man solle

1) nicht nur [Alexander] Koltschak und [Anton] Denikin, sondern auch [Symon] Petljura und den anderen im Kampfe mit der Anarchie stehenden Völkern (jedem auf seinem Territorium) technische Hilfe leisten und gleichgerecht behandeln,

2) man solle die Regierungen aller obengenannten auf dem Gebiete des alten Russischen Reiches entstandenen staatlichen Formationen sofort de facto anerkennen und jede dieser Regierungen solle alle mögliche Hilfe bekommen, um die Anarchie zu bekämpfen und Ordnung zu machen, damit endlich das Schicksal dieser Territorien durch die eigenen Konstituanten gelöst werde.

Alle meine Mitarbeiter und selbst Herr [Grygorij] Sydorenko waren der Ansicht, dass dieser Plan positive Seiten hat, hauptsächlich, weil wir endlich den Grossrussen vorschlagen, sie sollen im Namen von «Gross Russland» und nicht von dem ganzen früheren russischen Reiche, sprechen. Andererseits wäre es auch sehr wichtig, mit der Entente im Namen eines imponierenden Kollektives zu sprechen, da die Entente sich in einer sehr schweren Lage fühlt, wenn sie mit jeder einzelnen Regierung über den Kampf mit Bolschewismus, etc. zu sprechen hat, weshalb sie auch die Neigung hat, nur mit [Alexander] Koltschak und [Anton] Denikin zu gehen.

Als wir von diesem Plane mit [Alexander] Kerenski, [Nikolai] Awksentjew und anderen russischen Sozialrevolutionären gesprochen haben, war es unmöglich diese Leute zu überzeugen, sie sollen, sowie wir nur im Namen des Ukrainischen Volkes sprechen, auch nur im Namen des Grossrussischen Volkes sprechen. Nur [Vasyl] Maklakow hat es verstanden, dass wir in dieser Beziehung logisch denken und gerecht diese Frage aufstellen. Er hat sogar versprochen, dass, obwohl er selbst als offizieller Gesandter in Paris nicht an einer solchen Konferenz teilnehmen könne, sich zu bemühen, unter den Grossrussen solche ausfindig zu machen, welche die Repräsentanz über die speziellen grossrussischen Interessen übernehmen werden. Das «Suchen» nach solchen Grossrussen hat bei [Vasyl] Maklakow 3 Wochen gedauert. Er hat natürlich solche nicht gefunden, weil sie, wie ich es der englischen Delegation gesagt habe, einstweilen überhaupt noch nicht existieren.

Diesen Plan habe ich Ihnen, Herr Minister, aus dem Grunde auseinangesetzt, um zu zeigen, wie vorsichtig wir die Unterredungen mit den Grossruseen führen, und wenn es auch bis jetzt zu obgenannter Konferenz nicht gekommen ist, so ist es doch sehr wichtig, den Engländern und Amerikanern ad oculos zu zeigen, dass die Grossrussen auch Jetzt mit uns nicht als gleichberechtigt gehen und sprechen wollen, sondern wie sie immer weiter alle Völker des alten russischen Reiches majorisieren und unterjochen wollen.

З глибокою пошаною А[рнольд] Марголін

«Konfidienzell»

Im Laufe der letzten 3–4 Wochen hatte ich hier in der Schweiz die Möglichkeit, mitden Meinungen der leitenden deutschen Kreise über unsere aeussere Politik mich bekannt zumachen. Zuerst hatte ich mehrfache Konferenzen mit dem hiesigen deutschen Gesandten Herrn [Adolf] Müller (Sozialdemokrat der Scheidemann'schen Richtung) und dann speziell mit D[okto]r Ludwig Hass (mein Bekannter), welcher durch Vermittlung des Auswärtigen Amtes in Berlin über meine Bitte nach Bern berufen wurde. Er ist Mitglied des Reichstages und der Weimarer Nationalversammlung, Exminister des Innernin Baden. Ich hatte mit ihm und dem Gesandten wiederholte Konferenzen gehabt. Aus allen diesen Unterredungen ist es klar geworden, dass auch der Meinung der obgenanten Herren nach, England die erste Rolle in den Fragen des Staatsbaues auf den Territorien des alten russischen Reiches spielen wird. Sie raten uns deshalb, unsere ganze Aufmerksamkeit auf die Engländer zu konzentrieren. Was die Rolle Deutschlands anbelangt, so muss Deutschland jetzt keinesfalls ihre Sympathien für die Selbständigkeit der Ukraina bekennen, dies würde nur einen natürlichen Gegenstrom bei der Entente hervorrufen. Jedenfalls finden die Herren, als unsere aufrichtigen Freunde, dass es notwendig ist, zuerst das Resultat von unseren Demarchen bei den Engländern anzuwarten, erst dann wird man konstatieren können, in welcher Weise uns Deutschland, möglichst im Kontakt mit England wird helfen können.

Ich habe D[octo]r [Ludwig] Haas gebeten, mit unserer Gesandtschaft in Berlin weiter Fühlung zu nehmen – andererseits wäre es sehr notwendig, unseren Gesandten in Berlin sofort davon zu verständigen, dass er sich mit D[octo]r [Ludwig] Haas in Verbindung setzen solle. Abg[eordnete] [Ludwig] Haas ist ein Jude und kann uns auch in den jüdisch – deutschen Kreisen sehr nützlich sein.

А[рнольд] М[арголін]

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4456. – ОП. 1. – СПР. 1. – АРК. 13-16.

Переклад Дмитра Буріма

Високоповажний пане Міністре!

Берн, 30 липня 1919

Пишу Вам водночас «конфіденційно» про інформацію, яку мені вдалося отримати тут у Швейцарії.

1 серпня їду з Берна прямо до Парижа, де я маю звернутися безпосередньо до англійців (англійської місії) щодо питання відносно візиту нашої офіційної делегації з Вами, пане міністре, на чолі, до Лондона.

Як член Паризької делегації дозволю собі висловити найглибше переконання у необхідності відкликання подання про відставку Олександра Шульгина та його подальшого перебування на посаді. Його праця в Парижі є дуже важлива та дуже необхідна, особливо через його репутацію франкофіла та його добрі стосунки з французькими колами. Його відставка матиме дуже поганий вплив, особливо на французів та росіян.

Саме зараз, коли ми, непомітно для французів, мусимо зосередити всю нашу увагу на англійцях, необхідно просити аби Олександр Шульгин продовжував підтримувати відносини з французами. Крім того, Олександр Шульгин проводить кампанію у газеті «Temps» та інших газетах, добре володіє французькою та справляє враження освіченої, думаючої по-європейському та високо порядної людини. Я дуже прошу Вас, пане міністре, задіяти всі Ваші можливості аби Олександр Шульгин відкликав свою відставку.

Думаю, що якщо Ви йому це негайно запропонуєте телеграфічно, він все ж таки залишиться у Парижі.

У випадку, якщо Ви, пане міністре, пан В'ячелав Липинський та інші члени офіційної делегації прямуєте через Голландію, я буду намагатися зустрітися з Вами в Голландії, де нам необхідно обговорити з нашою голандсько-бельгійською місією питання щодо торговельних та промислових відносин з Бельгією, оскільки я також маю відповідні відносини в Бельгії. Нарешті, хотів би повідомити Вам, вельмишановний пане Міністре, основні напрямки перемовин з росіянами у Парижі.

Після повернення з Англії до Парижа (в кінці травні), я роз'яснив пану Григорію Сидоренку та іншим співробітникам у Парижі свій план:

Ми маємо запропонувати росіянам скликати конференцію присутніх у Парижі представників тих народів, які ведуть боротьбу на території старої Російської імперії проти анархії та більшовиків. У цій конференції має взяти участь рівна кількість представників від росіян, українців, білорусів, естонців, литовців, латишів, грузин, народів Північного Кавказу, вірменів, азербайджанців, народів Дону та Кубані (наприклад, по п'ять представників від кожного вищеназваного народу).

Завданнями цієї конференції було б вимагати у Ради Мирової Конференції:

1) проводити рівноправні політичні відносини та надавати технічну допомогу не тільки Олександру Колчаку та Антону Денікіну, а також Симону Петлюрі та іншим народам, які протистоїть анархії (кожний на своїй території);

2) негайно визнати де-факто уряди всіх вище перелічених державних утворень, що повстали на території старої Російської імперії, і кожен з цих урядів має отримати всю можливу допомогу, щоб перемогти анархію та навести лад, та шляхом скликання власних Установчих зборів зрештою вирішити долю цих територій.

Усі мої співробітники, в тому числі пан Григорій Сидоренко, були тієї думки, що цей план має позитивні сторони, головним чином тому, що ми нарешті запропонуємо росіянам, щоб вони говорили від імені «Великої Росії», а не від імени всієї бувшої Російської імперії. З іншого боку, було б також дуже важливо, говорити з Антантою від імени поважного колективу, тому що Антанта опиняється в складному становищі, коли їй доводиться говорити з кожним окремим урядом про боротьбу проти більшовизму та інше, та оскільки вона також має схильність мати справу лише з Олександром Колчаком та Антоном Денікіним.

Коли ми поговорили про цей план з Олександром Керенським, Миколою Авксентієвим та іншими російськими соціялістами-революціонерами, виявилось неможливим переконати цих людей, що вони мають говорити тільки від імени великоросійського народу, як ми маємо говорити лише від імени українського народу. Лише Василь Маклаков зрозумів, що ми маємо рацію в цьому відношенні та справедливо піднімаємо це питання. Він навіть обіцяв, що, хоча він сам як офіційний посланець в Парижі не може взяти участь у подібній конференції, докладе зусиль, розшукати серед великоросів таких, хто міг би взяти на себе представництво великоросійських інтересів. Ці «пошуки» подібних росіян Василем Маклаковим тривали три тижні. Зрозуміло, що таких він не знайшов, бо таких, як я про це розповів англійській делегації, взагалі ще не існує.

Пане міністре, я повідомив Вам, про цей план з тієї причини, щоб показати, як обережно ми проводимо переговори з росіянами, і, якщо до цього часу вище зазначена конференція не відбулась, все одно є дуже важливим наочно показати англійцям та американцям, що росіяни і зараз не бажають з нами говорити та поводитися як з рівними, і, як завжди, бажають пригнічувати всі народи старої Російської імперії.

З глибокою пошаною Арнольд Марголін

«Конфіденційно»

Протягом останніх 3-4 тижнів тут, в Швейцарії, я мав можливість познайомитися з думками провідних німецьких кіл щодо нашої зовнішньої політики. Спочатку я мав багаторазові зустрічі з місцевим німецьким послом паном Adolf'ом Müller'ом (соціал-демократом Scheidemann'івського спрямування), потім окремо з доктором Ludwig'ом Hass'ом (мій знайомий), якого було призначено на моє прохання та за посередництвом Міністерства закордонних справ в Берліні до Берну. Він є депутатом Рейхстага та Веймарського Національного Зібрання, колишнім Міністром внутрішніх справ в Бадені. З ним та з послом я мав повторні зустрічі. З усіх цих перемовин стало зрозуміло, що також вищеназвані пани вважають, що Англія відіграє провідну роль у справах державного будівництва на території колишньої Російської імперії. Тому вони нам

радять, щоб ми сконцентрували всю увагу на англійцях. Що стосується ролі Німеччини, то Німеччина на сьогоднішній день не повинна демонструвати свої симпатії щодо самостійності України, оскільки це викличе природний рух спротиву з боку Антанти. В будь-якому випадку, ці пани, як наші щирі друзі, вважають за необхідне спочатку дочекатися результатів наших дипльоматичних заходів перед англійцями, лише після цього можна буде констатувати, яким чином Німеччини може бути нам корисна в контактах з Англією.

Я попросив доктора Ludwig'a Hass'e налагодити зв'язок з нашим посольством в Берліні – з іншого боку, є надзвичайно необхідним, терміново пояснити нашому послу в Берліні, щоб він встановив контакт з доктором Ludwig'ом Hass'e. Депутат Ludwig Hass є євреєм за національністю та може бути корисним для нас у єврейсько-німецьких колах.

Арнольд Марголін

«КОНСПЕКТ» АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА ВОЛОДИМИРУ ТЕМНИЦЬКОМУ

Париж, 4 серпня 1919

1) Зроблені мною тут, в Парижі, заходи щодо пропуску надзвич[айної] Делегації до Англії. Сьогодні мені сказано в англійс[ькій] Делегації, що не варто їхати до Лондону і що краще приїхати до Парижу, бо тут находяться представники [Антона] Денікіна. На це я дав відповідь, що ми навіть бажалиб їхати до Лондону, минуючи Париж, – по зрозумілим причинам, – і що справа здобуття паспортів до Франції теж може дуже затягнутися. Після цього мені дали зрозуміти: 1) що Англія булаб цілком задоволена, колиб ми зробили згоду з [Антоном] Денікіним військового характеру проти большевиків, 2) що Англії, не дивлючись на таке її бажання, не зручно одверто втручатися в цю справу і що нам треба по своїй інціятиві почати розмови, а вже після буде можливість для Англії нам допомогти. Цими днями тутешня англ[ійська] Делегація дасть дефінітивну відповідь і тоді я доведу її до відома у Відень.

2) Щодо праці нашої Делегації в Парижі, то її зараз все менш і менш. Цілком поділяю думку тих, котрі знаходять необхідним скоротити склад Делегації в Парижі. Що торкається мене, то чекаю тільки, поки закінчиться й з'ясується питання про подорож до Англії, після чого не рахую потрібним продовжувати мою працю в Парижі, де все те, що од мене залежало, я зробив в межах уповноваження, що мені було дано.

А[рнольд] М[арголін]

***

Друкується за оригіналом, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 280. – АРК. 135.

СПРАВОЗДАННЯ АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА ВОЛОДИМИРУ ТЕМНИЦЬКОМУ

Париж, 12 серпня 1919

Имею точные сведения, что послано (или будет этими днями послано) в Берн ответное сообщение о том, что по известному делу незачем ехать в Англию, так как все эти вопросы рассматривают и решаются в Париже. Вообще, за последние время во Франции сильно укрепилось то желание, которое я представил в моем докладе М[инист]ру из Берна под литерою А. Благодаря этому получается единство в отношении к главному вопросу во взглядах Анг[лии], Ам[ерики] и Фр[анции]. Хлопочу о пропуску для М[инист]ра [Владимира] Т[емницко]го в Париж.

Получил из Лондона от члена укр[аинской] Миссии д[окто]ра [Марка] Вишницера письмо, причем он сообщает ряд фактов, всецело подтверждающий правильность моего сообщения (доклада) об Англии. Между прочим, и д[окто]р [David] Jochelman, и д[окто]р [Марк] Вишницер пишут мне о том огромном вреде, который наносят украин[скому] делу погромы. Он ([Марк] Вишницер) предлагает весьма целесообразную меру для успокоения умов: надо опубликовать от имени М[инист]ра [Владимира] Т[емниц]кого как управомоченного Директории заявление, что Правит[ельство] Директории приглашает для расследования на месте погромов комиссию из видных еврейск[их] обществ[енных] деятелей: писателя Ahad Ha'am'a ([Asher] Ginsberg), членов центр[ального] комитета сионистской организации [Менахема] Усышкина и [Александра] Гольдштейна (оба сейчас в Париже как члены еврейск[ой] делегации из Украины при конференции Мира) и д[окто]ра [David'a] Jochelman'a, вице-президента центр[ального] лондонского комитета «Jewish Territorial Organisation» в Лондоне. Ahad Ha'am тоже сейчас в Лондоне. Советую сделать это немедленно.

[Арнольд Марголін]

***

Друкується за оригіналом, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 280. – АРК. 136.

Переклад Лариси Білик

Париж, 12 серпня 1919

Маю точні дані, що надіслано (або буде цими днями надіслано) до Берна повідомлення у відповідь, про те, що по відомій справі нема чого їхати до Англії, оскільки всі ці питання розглядаються й вирішуються у Парижі. Взагалі останнім часом у Франції дуже зміцнилося те бажання, яке я представив у моєму справозданні Міністру з Берна під літерою А. Завдяки цьому виходить єдність стосовно головного питання у поглядах Англії, Америкиі Франції. Клопочуся про перепустку для Міністра Володимира Темницького в Париж.

Отримав з Лондона від члена української Місії доктора Марка Вішніцера листа, причому він повідомляє низку фактів, що цілковито підтверджує правильність мого повідомлення (доповіді) про Англію. Між іншим, і доктор David Jochelman, і доктор Марко Вішніцер пишуть мені про ту величезну шкоду, якої завдають українській справі погроми. Він (Марко Вішніцер) пропонує вельми доцільний захід для заспокоєння умів: треба опублікувати від імені Міністра Володимира Темницького як уповноваженого Директорії заяву, що Уряд Директорії запрошує для розслідування на місці погромів комісію з визначних єврейських громадських діячів: письменника Ahad Ha'am'a (Ginsberg'a), членів центрального комітету сіоністської організації Менахема Усишкіна й Олександра Гольдштейна (обидва зараз у Парижі як члени єврейської делегації з України при Конференції Миру) і доктора David'a Jochelman'a, Віце-президента центрального лондонського комітету «Jewish Territorial Organisation» у Лондоні. Ahad Ha'am теж зараз у Лондоні. Раджу зробити це негайно.

Арнольд Марголін

«ДОКЛАД О ПОСЛЕДНИХ ПЕРЕГОВОРАХ В ПАРИЖЕ 2-19 АВГУСТА И ВЫВОДЫ» АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА ВОЛОДИМИРУ ТЕМНИЦЬКОМУ

Париж, 19 серпня 1919

1) Прежде всего я обратился к английской Делегации по вопросу о поездке специальной делегации с М[инист]ром [Владимиром] Темницким во главе в Лондон. По этому поводу здешняя английская Делегация снеслась с Лондоном, и за сим мне было сообщено, что поездка в Лондон является излишней, так как все переговоры должны вестись в Париже, где находится английская Делегация с широчайшими полномочиями. Вместе с тем мне сказали следующее: очень желательно, чтобы [Симон] Петлюра сошелся с [Антоном] Деникиным для борьбы с большевиками, но такое соглашение должно произойти непосредственно между сторонами, т[о] е[сть] [Симоном] Петлюрой или его представителями. Англии же неудобно брать на себя инициативу переговоров! В этом же духе говорят теперь члены американской Делегации.

2) Вследствие вышеизложенного я обратился во французское Министерство иностранных дел к наиболее осведомленным лицам с просьбой о выдаче пропуска (визы) Министру г[осподину] [Владимиру] Темницкому для проезда в Париж. Как я телеграфировал, мне определенно обещали, что дадут телеграмму о выдаче М[инист]ру named визы в Вену (я не знал тогда точно, где м[инист]р, – в Карлсбаде или Вене). Засим, при вторичном свидании, мне откровенно нарисовали последние настроения французских официальных кругов. «Мы не очень-то любим [Антона] Деникина, но ничего не поделаешь – он всесилен, так как

его решительно поддерживают англичане. Польско-украинско-румынский проект (изоляция Великороссии) сейчас оставлен всеми, кроме ничтожной группы [Jean] Pélissier и его К°; восстановление России неизбежно, поэтому сойдитесь с [Антоном] Деникиным и [Александром] Колчаком, столкуйтесь здесь с их представителями ([Василий] Маклаков, [Георгий] Львов, [Николай] Чайковский, [Сергей] Сазонов). Когда столкуетесь и сойдетесь – мы поможем в борьбе с большевизмом». Таково буквальное содержание сказанного мне.

3) Как мне передал А[лександр] Я[кович] Шульгин со слов А[ртема] М[елетиевича] Галипа, последний виделся недавно с [Stephen'ом] Pichon'ом, который ему сказал, что желательно, чтобы [Антон] Деникин помирился с [Симоном] Петл[юрой].

4) Сегодня я имел продолжительный разговор с [Василем] Маклаковым. Из этого разговора ясно, что для решительных шагов ни у него, ни у других здесь нет полномочий и что все равно им пришлось бы сноситься всякий раз с правительствами [Александра] Колчака и [Антона] Деникина. Больше всего он боится момента встречи войск [Антона] Деникина и [Симона] Петлюры и указывает на крайнюю необходимость предупредить столкновение и наладить хотя бы чисто военное соглашение. Перехожу к выводам.

А) За последние полтора месяца в Париже наше положение значительно ухудшилось, так как не только Англия и Америка, но и Франция (относительно последней напоминаю свой доклад из Берна) решительно и единодушно стоят теперь все на [Александре] Колчаке и [Антоне] Деникине, не хотят слушать о самостийности и ждут с нетерпением проекта федеративной России, который изготовляют сейчас россияне (кадеты и примыкающие к ним) и который они, Антанта, намерены поддерживать.

Б) Начинаю сильно сомневаться в том, своевременно ли теперь приехать г[осподину] М[инист]ру сюда, в Париж, так как заранее твердо уверен в том, что ему повторят все то, что уже сказано решительно нам. То же самое относится к Лондону, откуда имею самые неутешительные сведения, от весьма авторитетного и осведомленного деятеля – моего друга по еврейской территориальной организации – д[окто]ра [David'a] Jochelman'a и от члена нашей английской Миссии, весьма преданного Украине и вдумчивого человека – д[окто]ра [Марка] Вишницера. Туда ехать сейчас оказывается несвоевременно.

В) Полагаю, что надо сильно сократить состав парижской Делегации, превратив ее в Миссию для агитационно-литерат[урной] работы среди широких обществ[енных] кругов. Необходимы здесь особенно те, кто 1) владеет франц[узким] языком, 2) имеет связи и 3) хорошо знает истории укр[аинской]

культуры и, вообще, весь национальный вопрос – словом, украиноведы. Для канцелярии нужны иностранцы – для переводов на иностр[анные] языки.

Г) Сейчас весь центр тяжести в военных успехах армии [Симона] Петлюры и в силе восстания населения против большевиков. Наряду с этим следует, по моему глубокому убеждению, лично Министру ин[остранных] дел, столковавшись с Директорией, вступить в непосредственные переговоры с Правительством [Антона] Деникина о военном соглашении (сначала письменно, а затем, если понадобится, то и устно; можно съехаться в Константинополе или одном из румынских портов).

Д) Что касается лично меня, то теперь нахожу мое присутствие в Париже излишним, равно как и считаю мою поездку в Англию сейчас несвоевременной. Жду телеграфного ответа от министра о том, намерен ли он все же приехать в Париж или, ввиду настоящего доклада, отменить свою поездку. Во всяком случае я хотел бы не позже 1-го сентября уехать отсюда в Прагу – Вену. Если г[осподин] Министр найдет полезным совещание со мной в Вене, то я готов в первых числах сентября быть у него в Вене и, если понадобится, готов также принять посильное участие в попытках предупреждения войны на почве приемлемого для нас соглашения. Однако трудно допустить, чтобы такое соглашение состоялось, если деникинская армия будет иметь успех – слишком враждебны отношения...

Забыл сообщить очень характерный факт. Эстонское Правительство, как и мы, купило у американского Правительства товары. Сегодня я узнал, что американцы обратились теперь к делегации [Александра] Колчака – [Антона] Деникина (т[о] е[сть] [Георгий] Львов, [Василий] Маклаков и т[ак] д[алее]) с предложением гарантировать уплату за Эстонию, причем названная Делегация дала требуемую гарантию. Вероятно, то же самое проделают и с нашим договором о покупке товаров – ясно, что американцы считают нас слабыми векселедателями, а единую Россию – надежным гарантом.

Специально об еврейских погромах и об освещении их украинским Правительством

Единственная декларация о погромах, которая не вызывает протестов со стороны еврейства, это декларация [Бориса] Мартоса (краткая) и декларация [Владимира] Темницкого (опубликованная [Николаем] Васильком). Необходимо держаться того тона, в котором написана названная декларация министра [Владимира] Темницкого – я ее прилагаю. Самое неудачное – это отрицание факта погромов, обвиняя евреев же в том, что они, как большевики, вызывают погромы и т[ак] д[алее], так как в этом же стиле писало старое царское Правительство о погромах. Особенно вредят погромы украинскому вопросу в Англии и Америке я послал копию прилагаемой телеграммы также д[окто]ру [Марку] Вишницеру в

Лондон с просьбой огласить ее где удастся. Напишу ему, чтоб он специально повидался с лордом Reading'ом (он же Isaacs Rufus), английским Послом в Америке (евреем), которые сейчас, кажется в Лондоне. Reading имеет большое влияние и на англичан и на еврейство.

[Арноль Марголін]

***

Друкується за оригіналом, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3603. – ОП. 1. – СПР. 6. – АРК. 23-24.

Переклад Лариси Білик

Париж, 19 серпня 1919

1) Насамперед я звернувся до англійської Делегації з питання про поїздку спеціальної Делегації з Міністром Володимиром Темницьким на чолі до Лондона. З цього приводу наявна тут англійська Делегація зв'язалася з Лондоном, і затим мені було повідомлено, що поїздка до Лондона є зайвою, оскільки всі переговори мають вестися в Парижі, де перебуває англійська Делегація з якнайширшими повноваженнями. Разом з тим мені сказали таке: є дуже бажаним, аби Симон Петлюра зійшовся з Антоном Денікіним для боротьби з більшовиками, але така угода має відбутися безпосередньо між сторонами, тобто Симоном Петлюрою чи його представниками. Англії ж незручно брати на себе ініціятиву переговорів! У цьому ж дусі висловлюються тепер члени американської делегації.

2) Внаслідок вищевикладеного я звернувся до французького Міністерства закордонних справ до найбільш обізнаних осіб з проханням про видачу візи (перепустки) Міністрові пану Володимиру Темницькому для проїзду до Парижа. Як я телеграфував, мені певно обіцяли, що дадуть телеграму про видачу М[ініст]ру згаданої візи до Відня (я не знав тоді достеменно, де Міністр, – у Карлсбаді чи Відні). Затим, під час другого побачення, мені відверто змалювали останні настрої французьких офіційних кіл. «Ми не дуже-то любимо Антона Денікіна, але нічого не вдієш – він всесильний, оскільки його рішуче підтримують англійці. Польсько-українсько-румунський проект (ізоляція Великоросії) зараз покинутий усіма, крім мізерної групи Jean'a Pélissier та його K°; відновлення Росії неминуче, тому зійдіться з Антоном Денікіним і Олександром Колчаком, домовтеся тут з їхніми представниками (Василь Маклаков, Георгій Львов, Микола Чайковський, Сергій Сазонов). Коли зійдетесь і домовитесь – ми допоможемо в боротьбі з більшовизмом». Таким є буквальний сенс сказаного мені.

3) Як мені передав Олександр Якович Шульгин зі слів Артема Мелетійовича Галіпа, останній бачився недавно з Stephen'ом Pichon'ом, який йому сказав, що бажано, аби Антон Денікін помирився з Симоном Петлюрою.

4) Сьогодні я мав тривалу розмову з Василем Маклаковим. З цієї розмови ясно, що для рішучих кроків ні у нього, ні в інших тут немає повноважень і що все одно їм довелось би зв'язуватися щоразу з урядами Олександра Колчака і Антона Денікіна. Найбільше він боїться моменту зустрічі військ Антона Денікіна й Симона Петлюри і вказує на доконечну потребу запобігти зіткненню й налагодити хоча б суто воєнну угоду. Переходжу до висновків.

А) За останні півтора місяця у Парижі наше становище значно погіршилось, оскільки не тільки Англія та Америка, але й Франція (стосовно останньої нагадую своє справоздання з Берна) рішуче й одностайно стоять тепер усі на Олександру Колчакові й Антону Денікіні, не хочуть чути про самостійність і чекають з нетерпінням на проект федеративної Росії, який виготовляють зараз росіяни (кадети та близькі до них) і який вони, Антанта, мають намір підтримувати.

Б) Починаю дуже сумніватися в тому, чи своєчасно тепер приїхати пану Міністру сюди, до Парижа, бо заздалегідь твердо переконаний у тому, що йому повторять усе те, що вже сказано рішуче нам. Те саме стосується й Лондона, звідки маю дуже невтішні відомості від вельми авторитетного й обізнаного діяча – мого друга по єврейській територіальній організації – доктора David'a Jochelman'a і від члена нашої англійської місії, вельми відданої Україні і вдумливої людини – доктора Марка Вішніцера. Туди їхати зараз виявляється несвоєчасним.

В) Думаю, що треба дуже скоротити склад паризької делегації, перетворивши її на Місію для агітаційно-літературної роботи серед широких громадських кіл. Є необхідними тут особливо ті, хто 1) володіє французькою мовою, 2) має зв'язки і 3) добре знає історію української культури та, взагалі, все національне питання – словом, українознавці. Для канцелярії потрібні іноземці – для перекладів іноземними мовами.

Г) Зараз увесь центр ваги у воєнних успіхах армії Симона Петлюри і в силі повстання населення проти більшовиків. Разом з цим слід, на моє глибоке переконання, особисто Міністру закордонних справ, домовившись із Директорією, розпочати безпосередні переговори з урядом Антона Денікіна про воєнну угоду (спочатку письмово, а потім, якщо виникне потреба, то й усно; можна з'їхатись у Константинополі або одному з румунських портів).

Д) Що стосується особисто мене, то тепер вважаю мою присутність у Парижі зайвою, рівно ж як і вважаю мою поїздку до Англії зараз несвоєчасною. Чекаю телеграфної відповіді від Міністра про те, чи все ж він має намір приїхати до Парижа, чи, з огляду на це справоздання, відмінить свою поїздку. В усякому разі я хотів би не пізніше 1 вересня поїхати звідси до Праги – Відня. Якщо пан Міністр вважатиме за корисне провести нараду зі мною у Відні, то я готовий у перших числах вересня бути у нього у Відні та, якщо буде потреба, готовий також по змозі

узяти участь у спробах запобігти війні на ґрунті прийнятної для нас угоди. Однак важко припустити, щоб така угода відбулася, якщо денікінська армія матиме успіх – надто ворожі відносини...

Забув повідомити дуже характерний факт. Естонський Уряд, як і ми, купив у американського Уряду товари. Сьогодні я дізнався, що американці звернулися тепер до Делегації Олександра Колчака – Антона Денікіна (тобто Георгій Львов, Василь Маклаков і так далі) з пропозицією гарантувати оплату за Естонію, причому вказана Делегація дала відповідну гарантію. Мабуть, те саме пророблять і з нашим договором про купівлю товарів – зрозуміло, що американці вважають нас за слабких векселедавців, а єдину Росію – надійним гарантом.

Спеціально про єврейські погроми та про висвітлення їх українським Урядом

Єдина декларація про погроми, яка не викликає протестів з боку єврейства, це декларація Бориса Мартоса (коротка) і декларація Володимира Темницького (опублікована Миколою Васильком). Необхідно додержуватися того тону, в якому написано названу декларацію Міністра Володимира Темницького – я її додаю.

Найбільш невдале – це заперечення факту погромів, звинувачуючи євреїв же в тому, що вони, як більшовики, викликають погроми і так далі, оскільки у цьому ж стилі писав колишній царський Уряд про погроми. Особливо шкодять погроми українському питанню в Англії та Америці; я надіслав копію доданої телеграми також доктору Марку Вішніцеру до Лондона з проханням оголосити її, де вдасться. Напишу йому, щоб він спеціально побачився з лордом Reading'ом (він же Isaacs Rufus), англійським Послом в Америці (євреєм), який зараз, здається, у Лондоні. Reading має великий вплив і на англійців, і на єврейство.

«КОРОТКИЙ ВІДЧИТ О ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯХ УКРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ АНТАНТИ» АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА СИМОНУ ПЕТЛЮРІ

Бухарест, вересень 1919

1) З Одеси я виїхав 1-го квітня. В Букарешті зустрів полковника [Andreas'a] Friedenberg'a, з котрим виїхав одним потягом до Парижу (13 квітня). В Відні на станції зустрілись з американським капітаном [Simon'ом] Reisler'ом, який їхав з Галичини в Париж. Ця чисто випадкова спільна поїздка стала надзвичайно корисною, т[ак] як [Andreas] Friedenberg одержав од [Simon'a] Reisler'a і од мене цілу низку даних для його докладу про Україну. По приїзді в Париж [Andreas] Friedenberg приставив обширний доклад (Міністерству військовому і закордонних справ) про Україну. Після цього американський капітан [Ulysses] Bachman також приставив ґрунтовний доклад американській Делегації. Обидва ці таємні доклади уявляють по своєму змісту надзвичайно важними і корисними; короткий зміст докладів прикладається.

2) В зв'язку з докладом [Andreas'a] Friedenberg'a французьке Міністерства закордонних справ офіціяльно написало нашій Делегації о тім, що рішено послати на Україну французську військову Місію в поміч українській армії для боротьби з большевиками. За цим нам усно заявили, що поїздка цеї Місії відкладається до завішення зброї з поляками, перед моїм первим од'їздом з Парижа в Швейцарію (30.VI) знову були чутки о поїздці названої Місії в близчому часі, та після подій в Галичині, чутки ці заглухли.

3) В Париж я прибув 17 квітня. З перших же днів виявилися слідуючі обставини:

Франція.

А)[Stephen] Pichon й його співробітники по Міністерству закордонних справ знаходяться під сильним впливом [Василя] Маклакова, хотять відродження єдиної Росії на федеративних началах, но через всеросійській Установчі Збори. Цей нечисленний гурток ([Stephen] Pichon, [Philippe] Berthelot, [Albert] Kammerer) порівнюючи вільний од польського впливу, обурений поведінкою поляків в відношенню до Галичини, но зато, з другого боку різко і рішуче ставиться проти самостійности України.

Б) Найбільш впливові верстви ([Georges] Clemenceau й його близчі співробітники) являються гарячими прихильниками утворення великої Польщі, котру вони хотять противоставити на сході Германії як гегемонію антигерманської коаліції. Цей гурток, в таємницях своїх бажань, готовий був один час навіть визнати самостійність Маленької України, ціною оддачі Галичини, Холмщини і навіть частини Волині – Польщі, при умові військової згоди Польщі, України і Румунії проти Германії. На жаль, за останній час (серпень) в настрою [Georges'a] Clemenceau й його співробітників спостерігається еволюція в розумінню посилення страху перед Росією. Урядові кола Франції бояться, що Росія «все одно повстане», що це стане навпаки всім препонам «стихійно»... Такі буквальні вирази, які проривались у французів при бесідах зі мною. Звідси і витікає їх побоювання, що відроджена Росія вкінці буде мстити Франції, якщо Франція виявить тепер співчуття ідеї поділення Росії. [Albert] Kammerer і Селіньї заявили мені перед моїм другим од'їздом з Парижу (29 серпня), 1) що усе французьке Правительство, в тому числі і його голова [Georges] Clemenceau, зараз співчувають утворенню єдиної Росії «з автономіями для народностей», 2) що хоч французьке Правительство і не рахує [Антона] Денікіна великим генералом, но, маючи на увазі рішучу поміч армії [Антона] Денікіна з боку Англії, вони рішуче радять нам вступити в безпосередні переговори з Правительством [Антона] Денікіна для складання згоди.

В) Малочисленний, на жаль, мало впливовий гурток наших друзів, – [Henry] Franklin-Bouillon й його гурток, дуже добре інформовані по українському питанні, – щиро бажає нам успіху, дає посильну поміч. Співчуваючи утворенню самостійної України, вони радять нам говорити о федерації як о можливій формі взаємовідношень окремих держав в будучому і творить самостійність. Досвід дипльоматичної праці в Парижу д[окто]ра [Василя] Панейко, О[лександра] Я[ковича] Шульгина і мої стверджує правдивість такої тактики. Треба було з першого дня перебування Делегації в Парижу порахувати той факт, що всі держави Згоди, при всій ріжниці їх політики і тактики, бояться одверто говорити о можливости остаточного розділення Росії на ряд окремих держав, і що найлучшою формою навіть для щирих прихильників самостійности України є вимога самовизнання населення шляхом вотума українських Установчих Зборів.

Англія.

В середніх числах травня я поїхав в Лондон, де пробув всего 8 день, т[ак] я[к] виявилося, що в той час вся англійська політика велася в Парижу. Все ж таки іменно в Лондоні вдалося викликати в Міністерстві закордонних справ велику цікавість до українського питання. Завідуючий «відділом російських справ», м[істе]р [Walford] Selby, хоч і заявив, що він і взагалі англійські керівничі кола проти самостійности, що Англія за [Олександра] Колчака і особливо за [Антона] Денікіна, но все ж приставив змістовний писаний доклад лорду [Georg'y] Curzon'y, і др[угим] о моїй з ним бесіді і після цього звернувся до мене з проханнєм написати мій висновок о відомій пропозиції «російської політичної конференції» від 9-го березня б[іжучого] р[оку]. Маючи на увазі яскраво виявлену ворожу англійського Міністерства закордонних справ до Самостійности, я написав мій висновок в відповідному тоні, для завоювання симпатій англійського правительтства до українського питання.

В Лондоні вдалося досягнути деяких результатів в єврейських колах, стурбованих погромами і отравлених ріжними докладами і інформаціями численних росіян з [Павлом] Мілюковим на чолі. Мій словесний доклад в єврейському гуртку, інтерв'ю в єврейській пресі, а головне – мої близькі лондонські друзі – розсіяли блудів і непорозумінь; зокрема в Парижу представник англійських євреїв Lucien Wolf відвідав нашу Делегацію і висловив симпатію українському рухові і задоволення відношеннєм українського Правительтства до єврейства і визнаннєм персонально-національної автономії.

В Парижу серед англійської делегації весь час спостерігався нахил до утворення федеративної Росії і явні симпатії до [Антона] Денікіна. І лише в останній час (червень, серпень) стали виявлятися деякі хитання по питанню о

Англії до всіх державних новоутворень на території бувшої Росії. Першим ознаком цих виявлень була заява профес[ора] [James'a] Simpson'a в розмові з О[лександром] Я[ковичем] Шульгиним о тім, що «хоч значна більшість англійської делегації стоїть за єдину Росію, все ж з'явилось деяка меншість, котра висловлюється за визнання всіх новоутворених урядів». Професор [James] Simpson, радив ради цього, О[лександру] Я[ковичу] Шульгину, аби українська Делегація одклала переговори з англійською Делегацією до осени, коли, може бути, ґрунт буде більш бажаний. Ця бесіда з [Олександром] Шульгиним мала місце в початку липня. Далі, в вересню я одержав від секретаря нашої Місії в Лондоні, д[окто]ра [Марка] Вішніцера, повне ствердження того, що говорив [Олександру] Шульгину о настроях Англії проф[есор] [James] Simpson. [Марко] Вішніцер пише, що не виключається можливість визнання de facto уряду Естонії і що це може послужити прецедентом для останніх, в тому числі для України. Теж саме в формі натяків говорив мені в кінці серпня член американської Делегації, проф[есор] [Robert] Lord, однако додаючи при цім оговорку, «но Антанта всеж рішуче проти роздроблення Росії».

Італія і Японія

Більш всіх поінформован д[окто]р [Василь] Панейко. Я особисто не в курсі, позаяк за відсутности часу не мав можливости познайомитись блище з цими делегаціями. Взагалі становище неясне цих держав, на мій погляд, і мало надійно, т[ак] як з ними поки мало рахуються в питанні про Україну.

Америка

З американською Делегацією я особисто ознайомився лише по повороті з Лондона, себто в кінці квітня, причім погляди і настрої американської Делегації взагалі зводилися до ідеї створення федеративної російської держави. Но зато в той період часу (кінець травня і перша половина червня) американці боролися з англійцями в відношенні визнання [Олександра] Колчака, знаходячи в кожному випадку неможливим визнання його правительства всеросійським.

Після заняття Галичини поляками

Дякуючи енергійним заходам д[окто]ра [Василя] Панейко, Делегація виступила з енергійним миттєвим протестом проти захвата Галичини поляками, в результаті чого Делегація була запрошена в Раду 4-х, а далі до [Georges'a] Clemenceau, і в зв'язку з чим відбулося також наше побачення з [Stephen'ом] Pichon'ом. Виявилося, що [Georges] Clemenceau старається нас тримати і ввести в блуд, що Франція явно і ще більш тайно робить все для утворення великої Польщі за рахунок України, що, навпаки, Англія і Америка різко розходяться з Францією в питанні о долі Галичини. З ряду бесід з англійцями і американцями вдалося

остаточно встановити, що Англія і Америка вирішила нейтралізувати Галичину на кілька літ (говорили о 3, 5, 10 і 15 років, постановити в голові управи комісію з представників Антанти з американським Комісаром в голові, а за цим через кілька літ виявити шляхом плебесциту, с[еб]т[о] самовизначення населення, дійсну волю останнього. Ми встановили також, що англійці і американці обурені поведінкою поляків і що вся їх симпатія по питанню о Галичині – на стороні українців).

Навпаки, Франція в особі [Georges'a] Clemenceau і значних кол, як офіціальних, так і громадських, вся на стороні Польщі. Чим більш це виходить наверх (особливо після статті в «Libre Parole», при цім прикладаю), тим глибше робилися провалля між політикою [Georges'a] Clemenceau, з одного боку, і політикою Англії і Америки – з другого. Америка, як це показало побачення (30 липня) д[окто]ра [Теофіла] Окуневського і моє з Міністром [Robert'ом] Lansing'ом і [Henry] White'ом, відкрила і різко стала на сторону [Олександра] Колчака і взагалі Великоросії як гегемонії для утворення єдиної федеративної Російської Держави. І коли [Robert] Lansing твердо заявив, що Америка проти самостійности, що нам технічно поможуть лише в тому випадку, як ми підемо з Великоросією і визнаємо [Олександра] Колчака, в противному разі ми все програємо, то за цими словами явно бриніло: не ідіть з Польщею, не захоплюйтесь самостійністю польсько-румунсько-французького виробу, бо це – єсть будівля на піску, бо Америка і Англія проти цього.

Таким було становище в день мого від'їзду з Парижу. Добавлю до цього, що Франція по старому повна ненависти до Германії, що навпаки Англія очевидячки іде до встановлення з Германією добрих взаємовідношень і що далі вся територія бувшої Европейської Росії буде залежати більш всього од зговору Англії і Германії, поскільки, розуміється, річ іде про чужосторонні впливи зовнішні, залишаючи на боці питання о внутрішніх силах.

Переговори з Великоросією

1) З дня приїзду до Парижу я весь час був в контакті з [Василем] Маклаковим, котрого сей час же познайомив, згідно з висловленим ним же бажаннєм, з [Василем] Панейком і [Олександром] Шульгиним. Ми весь час обстоювали ту думку, що необхідно, щоби найшлися великороси, котрі говорили би не од імени всеї Росії, а тільки од імени Великоросії. [Василь] Маклаков погодився, в кінці кінців, з логічністю нашої заяви – і старався найти такий гурток великоросів, котрий говорив би від імени Великоросії, но всі його розшуки лишилися даремними, так як поки таких великоросів в природі ще немає. Все ж таки нахожу переговори з [Василем] Маклаковим надзвичайно важними і корисними, маючи на увазі його все зростаючий вплив, а головне приймаючи під увагу превосхідне враження, як залишили у нього зустрічі з [Олександром] Шульгиним і [Василем]

Панейко. Все це будує деякий міст і встановляє дипльоматичні взаємовідношення з представниками Великоросії.

2) Зовсім безрезультатними залишилися поки наші переговори з членами бувших російських Установчих Зборів, [Олександром] Керенським, [Миколою] Авксентієвим і иншими. Російські соц[іялісти]-рев[олюціонери] твердо стоять за всеросійські Установчі Збори і за «згоду російської демократії з народностями». Очевидно, життя і події нічому їх не навчили, і, хоч їх дійсний демократизм ближче нам по духу, ніж маклаковський великодержавний патріотизм, но за [Василем] Маклаковим есть моральна і матеріяльна підтримка держав Антанти, крім того,[Василь] Маклаков являється лідером реальної політики і не блудить в області мрій і старих вицвівших лозунгів революції часів [Олександра] Керенського.

3) В останній час виявився ряд факторів, які свідчать о тім, що [Василь] Маклаков, [Микола] Чайківський, [Георгій] Львов, [Борис] Савінков зараз загубили потрібний вплив на правительство [Антона] Денікіна, який мали раніш. Дальше мої останні бесіди з [Михайлом] Челноковим і [Федором] Родічевим також залишили дуже тяжке враження о дійсних теперішніх бажаннях навіть таких людей, як [Федір] Родічев, виключаючих навіть федерацію і припускаючих лише куцу автономію з губерніяльними земськими зборами «як вищим органом». Накінець поведінка армії [Антона] Денікіна на Україні також красномовно говорить о неможливости зараз ніякої політики згоди.

З всего зазначуваного роблю слідуючі висновки:

1) Маючи на увазі то, що дійсність в данний час ствердила користь системи добрих взаємовідносин і співробітництва з Румунією, а почасти і з Польщею, необхідно триматися її як етапа нашої реальної політики в даний момент.

2) Необхідно паралельно з цим прикласти всі зусилля до того, аби завести міцні і постійні симпатії Англії і Америки і забезпечити їх матеріяльну і моральну підтримку на зручній приємлемій для всіх платформі признання de facto всіх державних новоутворень з предоставленем вирішення їх остаточної долі їх національно-територіяльними Установчими Зборами.

Додаток

В свойому докладі, котрий читали О[лександр] Я[кович] Шульгин й я, полковник [Andreas] Friedenberg визнає, що вся поведінка французів в Одесі і на Україні була загальною помилкою. Директиви з центру були дані в тому змісті, що армія [Антона] Денікіна єдина творча сила на півдні Росії, здібна утворити порядок і державність, і що весь український рух – есть большевизм і безґрунтована анархія. Ці директиви, говориться в докладі, були стверджені на місці п[аном] [Emile'м] Henno, котрий стверджував, що дійсність відповідає предбаченням центру. Потребувалося багато часу, говориться в докладі, аби впевнитись в повній

брехливости названих поглядів центрального правительства і [Emil'я] Henno. Виявилося, що [Антон] Денікін й його армія несуть реакцію, що, навпаки, в українськім руху є здоровий націоналізм і дійсний демократизм, що [Симон] Петлюра ворог большевизма і антантофіл і т[ак] д[алі]. В висновковій частині [Andreas] Friedenberg висловлюється проти єдиної Росії, позаяк рахує, що вона була би реакційною і германофільською, дає дуже добрий відзив об українсько-галицькій армії і радить негайно визнати de facto самостійність України і послати військову французьку Місію в поміч для боротьби з большевизмом і анархією. Капітан [Ulysses] Bachman також захищає в свойому докладі самостійність України і висловлюється проти єдиної Росії. Номер «Libre Parole» – в одному примірнику надісланий з докладом п[ану] Президенту Директорії, одночасно з цим.

[Арнольд Марголін]

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3809. – ОП. 2. – СПР. 9. – АРК. 20-26.

СПРАВОЗДАННЯ ОЛЕКСАНДРА ШУЛЬГИНА СИМОНУ ПЕТЛЮРІ

Париж, вересень 1919

Частина І. Проблема визнання Української Народної Республіки і загальна ситуація.

Визнання Української Республіки – це та проблема, яка найбільш обнімає всі питання, які стосуються до діяльности делегації в Парижі і моєї зокрема. Всі ми добивалися цього визнання, але досі не досягнули. Необхідно з'ясувати, які саме перешкоди і яке відношення до справи зустріли ми в Парижі.

Незнання української справи. Перш за все наша справа була майже зовсім невідома в Парижі серед усіх делегацій і громадянства. В той час, як кожна нація вела роками свою агітацію, в той час, коли чехи, поляки, румуни, югослави, греки мали силу літератури, сипали грішми, щоб мати за собою пресу, ми нічого не робили, і паризька Делегація мусила одночасно і давати самі елементарні відомості про справу, і займатися дійсно дипльоматичною роботою. До того ж в нашому розпорядженню майже зовсім не було літератури на французькій мові, з відповідними науковими і статистичними даними. Тільки з часом Делегація могла випустити кілька праць «Chronologie des Principaux événements en Ukraine...» – написану мною, брошуру [Михайла] Лозинського «La Galicie Orientale», мою брошуру «Les problèmes de l'Ukraine», офіціяльний «Mémoire sur l'indépendance de l'Ukraine...», головним редактором і співробітником якого довелося бути мені, дві инші брошури п[ана] [Михайла] Лозинського з документами про галицько-польські стосунки і про галицьку справу перед конференцією, нарешті журнал,

спільний з иншими народами колишньої Росії, і бюлетень, що виходить вже кілька місяців. Тепер можна сконстатувати, що українську справу знають значно краще, але ще багато треба працювати.

Недовір'я до України за колишні відношення до Німеччини. Крім незнання нашої справи нам дуже шкодять колишні стосунки з німцями. Ні Берестейського миру, ні справи з [Павлом] Скоропадським представники Антанти забути не можуть. Більшість дипльоматів знає, як ми пояснюємо ці стосунки, які події були прикінці періоду [Павла] Скоропадського, як народилася Директорія, але все ж недовір'я залишається. Берестейського миру вони забути не можуть. А при страшенній лютости щодо німців з боку всіх трьох великих держав Антанти, і особливо Франції, це нам дуже шкодить. Але все ж потроху нові надії і постійні заяви президента Директорії отамана [Симона] Петлюри про нашу антантську лінію примушують потроху зміняти цей погляд.

Бажання утворити велику силу на Сході Европи – ця сила Росія. Справі визнання України ще дуже заважає ідея сильної Росії, якої і досі не відкинули держави Антанти, а саме Англія і особливо Франція. Німеччина з своїм 70-мільйонним, трудолюбивим населенням навіть тепер, побита і знесилена, не дає спокою Франції, а навіть і Англії. Щоб компенсувати силу Німеччини, багато дипльоматів і політиків цих країн рахують і досі на Росію. При цьому відділення України від Росії вони вважають як ослаблення останньої і ставляться до незалежности негативно. До того росіяни скрізь, не дивлячись на нашу контракцію, впевняють, що Росія без України жити не може. Звичайно, проти ідеї сильної Росії ми боремося весь час, і головна наша зброя – се приклад недавнього минулого: Росія в критичний момент розвалилася. Треба сказати, що скептицизм до Росії є досить широкий, але все ж надії на псів покладають.

Страх перед майбутньою Росією, коли вона дійсно відновиться. Але ще більшим нашим ворогом є страх перед Росією, коли вона відновиться. Настрій людей, преси і дипльоматів міняється в справі відношення до Росії в зв'язку з успіхами і невдачами [Антона] Денікіна і [Олександра] Колчака. Але все ж більшість переконана цілком в тому, що большевики упадуть і відновиться Росія. Відновиться новий колос, якого зарані всі бояться. Про це завжди говорять французи, про це мені сказав один видний представник Америки: всі ми боїмося Росії і Ви самі розумієте чому. Росії, себто [Олександру] Колчаку і [Антону] Денікіну, дають допомогу, хоч вона і не така велика, як Антанта могла б дати. Почасти, щоб відновити сильну Росію на Сході Європи, але ще далеко більше для того, щоб запобігти ласки у росіян на будуче. І одна з найголовніших причин, чому України не визнають, це страх перед майбутньою Росією.

Як боротись з цим «страхом». Нам допомагають самі росіяни. Потроху вони починають схилятись до німецької орієнтації. Росіяни гадали, що за їх вірність Антанті навіть під час большевизму французи, англічани та инші дадуть і військо, і зброю, і гроші, але та допомога, яку вони мають, їх зовсім не задовольняє. Антанта вже знає, що серед росіян починається поворот, але поки що це є для їх стимул, щоб ще більше боятися Росії і їй угоджати. Тільки коли росіяни підуть виразніше в бік німців, відношення до Росії круто зміниться. Тоді Росію почнуть ослабляти і підтримуватимуть наш «сепаратизм». І от для того, щоб нам виграти на цей випадок, необхідно і далі, не дивлячись на всю неприязнь до нас з боку Англії та Франції, стояти на антантофільській лінії. Те, що в цьому напрямку пан голова Директорії Головний Отаман [Симон] Петлюра робить нам вказівки, справляє якнайкраще враження. Все ж треба пам'ятати, що страх перед Росією домінує над усім. І проти волі Росії Антанта іти не зважується. Коли дійсно відновлення Росії піде разом з Німеччиною, Франції кінець, Англії теж ця перспектива не дуже приємна.

Негодність влади на Україні. Далі, визнанню України заважає стан внутрішній і військовий, який досить добре відомий є представникам Антанти. Раз у раз доказуємо ми їм, що коли Україна мусить одступити свої землі большевикам, ми мали військовий неуспіх, то це є результатом їх невдалої політики: одеської та галицької. Багато французів і инші самі це розуміють, але факт остається фактом: на Україні ще немає певного ладу, анархія панує, з цього погляду величезну шкоду роблять нам єврейські погроми. Про це вже відомо скрізь, і я прикладаю навіть протест, який підписаний був дуже визначними людьми Франції. Я глибоко переконаний, що Уряд наш робить все, що можливо, щоб не допустити цих погромів надалі, але чим яскравіші будуть повідомлення про боротьбу з цим тяжким явищем, тим краще враження буде в Европі.

Дуже часто також робили нам закиди дипльомати, що у нас, українців, Уряд занадто лівий, що ми часом поближаємося до большевизму. На це ми категорично відповідаємо, що наш Уряд є демократичний, але поміркований. Ми не бажаємо бути месіями Европи, як росіяни. Ми хочемо утворити державу на тих самих підставах, на яких до цього часу існували инші европейські держави. Цілком не з погляду внутрішніх наших відношень, а з погляду міжнародного я вважаю, що нам дійсно потрібне коаліційне демократичне Правительство. Взагалі ж досі в Европі не певні в тому, що ми здібні до державного життя. Коли ми доводимо, що ми вже показали свої сили, нам кажуть, що сього не досить і треба працювати надалі, коли ми хочемо самостійности або навіть будь-якого забезпечення наших прав. В усякім разі, поки хоч половина України не буде в наших руках, поки не заведемо ми певного ладу, ніхто й ніякі делегації не доб'ються того, щоб Україну визнали

держав Антанти. При таких умовах як зараз, а особливо при тих, які були два-три місяці назад, нас могла визнати тільки держава, яка кровно зацікавлена в нашому існуванню. На жаль, поки що серед держав Антанти ніхто, крім, може, Румунії, такого кровного інтересу в нашому існуванню немає.

Загальне резюме настроїв. Підводячи ітоги тому, які настрої панують серед урядових кол антантських держав, можна сказати так: не одкидаючи, що в майбутнім обставини складуться так, що Україна буде визнаною, вони заявляють: ми проти розділу Росії, а нам радять федерацію з цією останньою.

Частина II. Як ми доводили, що Україну необхідно визнати. Суверенітет українського народу.

Як же при таких умовах переконувати Антанту, що Україну треба визнати, які аргументи мала наша Делегація; перш за все найтвердіше приходилось стояти на тому, що наш народ, як і всі инші народи, має право на свій суверенітет. Докази етнічні, історичні, економічні, політичні приводилися нами якнайширше, мною в цій справі написана вже згадана брошура «Les problèmes de l'Ukraine», де я хочу обов'язково довести, що воля нашого народу, віковічна воля його ясна: він хоче творити сам своє життя, хоче бути державним і незалежним. Але загальних уваг не досить – необхідно спиратися на певні докази, які б здавалися найбільш переконуючими і зацікавлювали б представників Антанти. Таких головних доказів можу сконстатувати чотири:

Воля народу.

1) Ми, українці, розвалили Росію. Коли Росія знов штучно відновиться, ми знов її розвалимо. Воля українського народу існувати самостійно, і перечити цій волі ніхто не може. Поки Україна на буде визнаною, спокою на сході Европи не буде. Це аргумент, який найбільше вживався п[аном] [Григорієм] Сидоренком, але якого і я теж не ігнорував, за винятком першої фрази, бо гадаю, що Росія розвалилася сама, в усякому разі, розвал Росії в Парижі рахують криміналом, і така заява справляє тільки негативне враження.

Економічний і фінансовий аргумент.

2) Другий доказ спирався на момент економічний і фінансовий. Україна заплатить свою частину боргу (щось коло 30 % російського боргу). Крім того, нам на Україні потрібні капітали. Ми будемо тільки раділи, коли західні капітали прийдуть до нас, бо наша буржуазія національно нам чужа, і ми воліємо мати краще чужоземний капітал. Говорилось, що, коли Україна буде визнаною, можливі ріжні економічні порозуміння, вигідні для держав Антанти. Особливо ми звертали увагу Франції, але також і Англії. Цю точку обороняли в ріжних формах, здається, всі делегати, і вони справляли певне враження.

Необхідність визнати Україну навіть виходячи з ідеї Антанти про федерацію.

3) Третій доказ виходив з психіки антантських держав і страху перед Росією і бажання утворити федерацію Російську. Ми, говорилось їм, стоїмо на ґрунті незалежности Республіки і суверенности нашого народу. Ви хочете федерації. Але, питаємо ми, як Ви її утворите. Росія не існує, Росія розпалася... ніякої федерації зверху ніхто утворити не може. Для того, щоб утворилась ця федерація, необхідно спершу, щоб організувалися ті держави, які Ви хочете федерувати. Ці держави необхідно консолідувати, а для того необхідна допомога Антанти. Антанта перш за все мусить визнати всі держави, які утворилися на території бувшої Росії, і перш за все Україну. Тільки визнані, сконсолідовані держави в силі заключити ріжні договори і між иншим і договори про федерацію і конфедерацію. Ви кажете, що стоїте на ґрунті самовизначення націй: і наш нарід вже не раз висловив свою волю до державного життя і, коли хочете, він скаже ще своє слово, коли прийде час Установчих українських Зборів. Таким чином, чи стоїте ви на ґрунті незалежності, чи федерації, – Ви мусите визнати Українську Республіку. Так приблизно я формулюю цей аргумент в «Les problèmes de l'Ukraine». Але найбільш енергійно розвиває його п[ан] [Арнольд] Марголін в своєму листі до [Walford'a] Selby, шефа відділу російських справ при англійському міністерстві. Цей аргумент настільки сам з собою нав'язується в розмові з іноземцями, що його фактично більш або менш вживали і инші члени делегації.

Необхідно визнати Україну для успіху боротьби з большевиками.

4) Четвертий важний аргумент будується на ідеї боротьби з анархією і большевизмом. Єдиний засіб, казали ми представникам Антанти, завести лад, – побити большевиків, – це спертись і допомогти національним державам, що повстали навколо Совітської Росії. Ця думка формульована мною в моєму останньому інтерв'ю в газеті «Temps», надрукованому «Humanite»: Le seul moyen de réaliser l'ordre dans l'est européen en menant une lutte efficace contre le bolchevisme, est de soutenir les Etats nationaux qui se sont formés autour de la Russie Sovietiste. Or jusqu'ici ces Etats et notamment l'Ukraine, n'ont pas été aidés par l'Entente qui a prêté son appui aux Généraux Russes. Mais tandis que malgré cette aide, [Alexandre] Koltchak pécule dans les plaines Sibériennes et que [Anton] Denikine a du son avance surtout a l'action parallèle de [Symon] Petlioura nous voyons tout au contraire le General [Symon] Petlioura, fort seulement de la conscience de son peuple et de son bon droit délivrer la terra natale et notre capitale Kief. Le conclusion est claire : il faut que la France, il faut que l'Entente reconnaissent la République Ukrainienne en lui donnant l'appui nécessaire.

Цей аргумент мені здавався особливо конкретним і, здається, він примушував дипльоматів конференції найбільш звертати на себе увагу, бо для боротьби з большевизмом вони могли піти досить далеко. От ті головні точки на яких, крім

загальних історичних, економічних та етнографічних уваг, базіровали ми наші докази про необхідність визнати Україну.

Частина III. Резюмативна.

Резюмуючи, мушу сказати, що коли на початку вересня 1919 року я побував в делегаціях, мені сказали, що хоч вони і не признають зараз Україну, але вони не зрікаються, що в майбутньому Україна буде признаною. Це буде залежати перш за все від нас самих. «Треба дати факти, які показують, що українці здібні організувати державу», – говорив англієць. «Організуйте державу, в яку можна було б післати своїх людей без риску і спевнитися, що в Вас є лад», – говорив француз.

Існування небольшевицької Росії і самостійної України до певної міри виключать одно друге. Германофільська Росія – визнання України. Далі, як це видно з попереднього викладу, визнання України Антантою і саме її існування залежить від двох міжнародного характеру причин: 1) чи буде існувати Росія, чи ні. Коли стан анархії продовжиться в Росії, тоді прийдеться прийти до ідеї Берестейського миру і визнати Україну; 2) на випадок коли Росія існуватиме – справу рішить питання, чи буде Росія з німцями, чи з Антантою. Коли з німцями, а се дуже можливо, тоді Англія і Франція почнуть ослабляти Росію і першу чергу визнають Україну.

Необхідно і надалі домагатись визнання Української Республіки. Все це показує, що і надалі необхідно домагатись визнання Української Республіки, що в майбутньому, може, і здійсниться.

Можливе великих держав в східноєвропейських справах. Питання тільки в тому, що буде, коли дійсно повстане Росія, коли вона все ж не кинеться в обійми німців і не матиме проти себе Антанти. Що буде, коли великі держави, як Англія та Франція, заклопотані своїми внутрішніми справами, не зможуть мішатись в наші східні справи. Треба сказати, що французькі справи настільки тяжкі, що мені в міністерстві вже тепер було висловлено майже повне désintéressement – незацікавленість – і неможливість втручатись в наші справи. Ясно, що тоді нам сам на сам прийдеться одстоювати свою незалежність від північного сусіда і тоді вже на місці прийдеться судить, чи маємо ми на те сили, чи ні, і на яких умовах ми можемо помиритися. В усякому разі, не дивлячись на те, що ідеалом міждержавних відносин я вважаю федерацію, так, як всі українські політики, гадаю, що Росія – це найгірший контрагент федерації. Російський імперіялізм для нас найопасніший. Через це ідею федерації з Росією я вважаю можливим допускати тільки на дуже поганий кінець, котрий ми повинні все ж передбачати. Ні з большевизмом, ні з реакцією ми порозумітись не можемо. Иншої ж сили поки що на півночі і не видно. В усякому разі, ми повинні в нашій дипльоматичній праці скрізь і з усією енергією продовжувати добиватись визнання з боку великих держав Антанти і з

боку всіх инших сусідів, в тому числі і від росіян, хоч вони, звичайно, були останніми (але обставини і їх можуть привести до того).

Кінчаючи огляд загальної ситуації, я повинен сказати, що цілком поділяю політику зближення з Румунією. Румунія нас не врятує цілком, не збудує нам держави, але підтримає нас в цей критичний момент. Щодо Польщі, то я хоч і бажаю зближення з нею, але на підставі порозуміння хоч якого-будь в справі Галичини. Гадаю, що треба одняти од поляків всяку можливість казати, що ми хоч часово зрікаємось Галичини. Галичину я вважаю, певно як і весь Уряд, абсолютно необхідним каменем при будуванню держави. Не так нам потрібно з'єднати відразу наші всі етнографічні землі. Це може прийти з часом, коли ми існуватимемо, але без Галичини я не уявляю собі України.

[Олександр Шульгин]

***

Опубліковано: Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці / Збірник наукових праць та документів: Наукове видання / Упоряд. В. Піскун. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2016. – С. 180-187.

«УКРАЇНСЬКА СПРАВА НА МИРОВІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ. ЗВІДОМЛЕННЯ Д[ОКТО]РА МИХАЙЛА ЛОЗИНСЬКОГО» СИМОНУ ПЕЛТЮРІ

Відень, 13 вересня 1919

1) Міжнародно-правне становище української Делегації в Парижі. Мирову конференцію в Парижі творять делегації тих держав, які віднесли побіду над центральними державами, і делегації тих нових держав (Чехо-Словакія, Польща, Юго-Славія), які держави Антанти признали своїми союзниками. Разом усі держави, які творять Мирову конференцію називаються «Puissances Alliées et Associées».

Делегації побіджених держав (Німеччина, НімецькаАвстрія, Болгарія, Туреччина) не мають в Мировій конференції ніякої участи. Є вони інтерновані в окремих поміщеннях: німецька делегація вВерсалю, німецько-австрійська делегація в Сен-Жермен, і їх роля зводиться до того, що вони дають письменні відповіди на предложення Мирової конференції, а при кінці спільно з представниками держав, які творять Мирову конференцію, підписують мир.

Третьою групою делегацій в Парижі є делегації таких держав, яких держави Антанти, з одної сторони, не уважають ворожими, але, з другої сторони, ще не признають їх державами. До сеї групи належить Делегація Української Республіки і инших держав, які повстали на території бувшої Росії. Сі делегації містяться в локалях, які вони самі собі повинаймали, і мають в Парижі повну свободу рухів, одначе не

мають офіціяльного признання. Їх урядові зносини з Мировою конференцією зводяться до того, що вони висилають до Мирової конференції ноти, меморіяли і т[ому] п[одібне] на що дістають з секретаріяту Мирової конференції повідомлення, що нота одержана і буде предложена Мировій конференції. Поза тим представники сих делегацій відбувають конференції з ріжними членами делегацій держав Антанти. В такім міжнародно-правнім положенню знаходиться делегація Української Республіки.

2) Становище Мирової конференції супроти Української Республіки. Досі Мирова конференція не займалася справою Української Республіки як справою окремої держави, а тільки трактувала справу окремих територій УНР в зв'язку зі справою инших держав. І так справою угорської України займалася Мирова конференція в зв'язку зі справою границь Чехо-Словакії, призначаючи майже всю територію угорської України Чехо-Словацькій Республіці. Справою Галичини займалася Мирова конференція в зв'язку зі справою Польщі, справою Буковини в зв'язку зі справою Румунії, справою Бессарабії також в зв'язку зі справою Румунії, трактуючи Бессарабію як територію спірну між Румунією і Росією. Поза сим справою українських земель бувшої Росії Мирова конференція властиво ще не займалася. В виміні нот між Мировою конференцією і [Олександром] Колчаком про Україну не було ніякої згадки, з чого можна вносити дві річи: або Мирова конференція стояла тоді на тім, що Україна се часть Росії, або оставила українську справу до окремого трактування.

3) Діяльність української Делегації супроти становища Мирової конференції.

I) В справі угорської України. Як тільки появився проект мира з Німеччиною, де знаходилася між иншим постанова, що угорська Україна має творити автономну часть Чесько-Словацької Республіки, українська Делегація запротестувала проти сеї постанови нотою, в якій умотивовано право приналежности угорської України до Української Республіки. Після підписання мира між Антантою і Німеччиною українська Делегація поновила свій протест.

II) В справі Буковини. Коли появився проект мира між Антантою і Німецькою Австрією, українська Делегація внесла ноту з протестом проти того, що в справі територій, які належали до бувшої Австро-Угорщини, Мирова конференція не звернулася також до української Делегації, яка представляє Українську Республіку, в якої склад входять також українські території бувшої Австро-Угорщини, а окремо піднесено тут права Української Республіки до Східної Галичини і до української части Буковини. Наскільки сягають інформації української Делегації, Мирова конференція признала Румунії не цілу Буковину, так що часть Буковини від галицької границі, одначе без Чернівців, мала би остати до

розпорядимости Мирової конференції. З сього виходило би, що сю часть Буковини Мирова конференція думає прилучити до якогось комплексу українських земель.

III) В справі Бессарабії. В справі Бессарабії Мирова конференція вислухала з одної сторони румунську Делегацію, з другої сторони [Василя] Маклакова, який був Амбасадором Росії у Франції від Правительства [Олександра] Керенського і якого досі Франція уважає Амбасадором Росії. [Василь] Маклаков виступає тепер як представник тих російських груп, які стоять коло [Олександра] Колчака і [Антона] Денікіна. З приводу вислухання [Василя] Маклакова в справі Бессарабії українська Делегація вислала ноту з заявою, що Бессарабія є частею Української Республіки і тому в справі Бессарабії повинна бути вислухана українська Делегація, а не представник російських груп.

4) Справа Східної Галичини. Одинокою справою, в якій Мирова конференція зносилася офіціяльно з українською Делегацією, була справа Східної Галичини, а саме справа військового перемир'я між польською і українською армією в Східній Галичині. Справу перемир'я віддала Мирова конференція окремій комісії, зложеній з представників Франції, Англії, Італії і Америки. Президентом комісії був бурський генерал [Louis] Botha, член англійської Делегації. Комісія відбувала окремі засідання з українською Делегацією і окремо з польською Делегацією, трактуючи обі сторони зовсім рівнорядно.

Перше засідання комісії з українською Делегацією було 30-го квітня с[ього] р[оку]. На сім засіданню явилися Президент української Делегації [Григорій] Сидоренко і член делегації [Олександр] Шульгин і заявили, що для справи польсько-українського перемир'я має приїхати окрема українська Делегація.

Друге засідання відбулося 8 мая 1919. В сім засіданню взяв участь Президент української Делегації [Григорій] Сидоренко і окрема Делегація для польсько-українського перемир'я зложена з д[окто]ра Михайла Лозинського і полковника Дмитра Вітовського. Засідання мало інформаційний характер. На питання Президента комісії [Louis'a] Botha українські делегати давали інформації про становище свого Правительства в справі перемир'я. На сім засіданню Президент [Louis] Botha між иншим заявив, що Мирова конференція стоїть на тім, що до мериторичного полагодження польсько-українського спору приступить аж по заключенню перемир'я.

Третєзасідання комісії відбулося 12 мая 1919. Українські делегати явилися з тою зміною, що замість Президента [Григорія] Сидоренка прийшов Віцепрезидент [Василь] Панейко. На сім засіданню комісія вручила українській Делегації проект перемир'я, заявляючи, що українська Делегація має дати до слідуючого дня 10 год[ини] рано свою відповідь на той проект, а в 4 год[ині]

пополудні прибути на нове засідання. Того самого дня вручено той самий проект перемир'я польським представникам.

Проект перемир'я був настільки кориснійшим від проекту комісії [Joseph'a] Barthélemy, що оставляв Дрогобицький повіт з нафтовими копальнями українцям: українська Делегація рішила сей проект прийняти. В письменній відповіді на сей проект Українська Делегація поставила цілий ряд поправок як територіяльного, так і військового характеру (прим[іром] домагалася поправлення демаркаційної лінії так, щоби повіти Самбірський і Старосамбірський належали до українців, далі домагалася, щоби перемир'я розтягалося на польсько-український фронт також поза Галичиною і т[ому] п[одібне]).

На четвертім засіданню комісії 13 мая 1919 Президент [Louis] Botha заявив, що демаркаційна лінія не може бути змінена, а инші українські домагання можуть бути до певної міри узгляднені, і запитався, чи українська Делегація готова проект перемир'я на таких основах прийняти. На се українська Делегація заявила, що проект перемир'я приймає. Президент [Louis] Botha, подякував українській Делегації за її згідливість і заявив, що повідомить її, коли має явитись для підписання перемир'я.

Одначе минув тиждень, а запрошення до підписання перемир'я не приходило. Натомість преса приносила щодня нові вісти про поступи польської офензиви. З огляду на се українська Делегація на засіданню 20 мая 1919 рішила звернутися до Ради Чотирьох (Президент Злучених Держав [Woodrow] Wilson'a і Президентів Кабінетів Франції, Англії і Італії) з нотою, яка представляла безуспішність заходів української Делегації і в справі помочи Антанти проти большевиків, і в справі спинення польського наїзду на Східну Галичину, і кінчилася рефлексією, що з огляду на таке становище Мирової конференції в українській справі українська Делегація стоїть перед питанням, чи має вона чого оставати надалі в Парижі. Сю ноту вислано 21 мая 1919 рано. Того самого дня в 2 годині пополудні Делегація дістала телефонічне запрошення до [Woodrow] Wilson'a на 4 годину пополудні. Від української Делегації удалися [Григорій] Сидоренко, [Василь] Панейко, [Олександр] Шульгин, [Михайло] Лозинський і [Дмитро] Вітовський. Їх прийняла ціла Рада Чотирьох ([Woodrow] Wilson, [David] Lloyd George, [Georges] Clemenceau і в заступстві неприсутнього [Vittorio] Orlando – [Sidney] Sonnino). На засіданню була також присутня комісія для перемир'я під проводом Президента [Louis'a] Botha.

Засідання отворив [Woodrow] Wilson, заявляючи, що справа польсько-українського перемир'я лежить Мировій конференції дуже на серці та що він просить українську Делегацію помогти полагодити цю справу. На се відповів короткою загальною заявою [Григорій] Сидоренко, а опісля [Василь] Панейко

представив справу Східньої Галичини і її злуки з Великою Україною. Потім почав [David] Lloyd George ставити ряд питань політичного, військового а навіть філологічного і релігійного характеру. Як про найважніше, згадаю про отсі питання: зазначивши, що він не передрішає справи, а тільки висловлює гіпотезу, він запитав, з ким ми воліли би бути на випадок, колиб не повстала самостійна Українська держава: з Росією чи з Польщею. На се одержав відповідь, що ми обстоюємо державну самостійність України. Далі запитав: незалежно від того, що станеться з Україною, чи Галичина в кожнім випадку хоче ділити долю України. На се ми відповіли, що Галичина в кожнім випадку жадає з'єдинення з цілою Україною. Питав також, чи се правда, що поляки перешкоджають нам звернути всі сили свої проти большевиків. На се очевидно одержав потакуючу відповідь.

Слідуючого дня 22 мая 1919 прийняв українську Делегацію [Georges] Clemenceau. На наше запитання, що зарядила Рада Чотирьох в справі польської офензиви, він відповів, що вони звернулися до [Ignacy'я] Paderewsk'ого і [Józef'a] Piłsudsk'ого, жадаючи вияснення, та що взагалі стараються спинити пролив крови. Ся відповідь очевидно не подавала великих надій. Далі йшла розмова про Велику Україну, про потребу помочи для [Симона] Петлюри в боротьбі з большевиками. [Georges] Clemenceau вислухав, не виявляючи своєї думки. Для дальшої акції в сій справі Делегація рішила, щоб [Михайло] Лозинський і [Дмитро] Вітовський звернулися до генерала [Louis'a] Botha з просьбою про вияснення як властиво стоїть справа перемир'я. Генерал [Louis] Botha відповів, що з огляду на те, що поляки проект перемир'я відкинули, комісія уважає свою задачу покінченою й передала справу Раді Чотирьох. Тоді Делегація вирішила, щоб [Михайло] Лозинський і [Дмитро] Вітовський звернулися до Ради Чотирьох з нотою, в якій представлено би справу польського наїзду на Східну Галичину і прохано би о особисте прийняття в цілі вияснення справи. На сю ноту прийшло тільки повідомлення від секретаріяту Мирової конференції, що нота одержана і буде предложена Мировій конференції.

Дня 6 червня 1919 появилася в газетах відомість, що [Józef] Piłsudski відповів, що польська офензива була тільки відповіддю на українську офензиву. Тоді Делегація рішила, щоб [Михайло] Лозинський і [Дмитро] Вітовськiй дали в окремій ноті відповідь на се твердження [Józef'a] Piłsudsk'ого. Дальший розвиток справи слідив [Василь] Панейко, використовуючи зносини з членами окремих делегацій держав Антанти. Його інформації зводилися до того: про те, щоби Антанта наказала полякам очистити зайняту територію Східної Галичини та щоби привернула власть Національної Ради і Державного Секретаріяту, не може бути мови. Найкориснійшим полагодженням справи було би знейтралізовання Східної Галичини під протекторатом Антанти. Сей проект має прихильників і противників. Далі розважується проекти автономії Східної Галичини при Польщі.

На основі інформацій [Василя] Панейка проект нейтралізації Галичини має все-таки вигляди на здійснення. Одному з членів одної делегації (правдоподібно членові американської Делегації [Robert'y] Lord'ові) [Василь] Панейко предложив навіть загальний нарис конституції для знейтралізовання Галичини; сей нарис мав той член предложити як свій власний проект.

Одначе надія на нейтралізовання завела. Дня 25 червня 1919 Рада Чотирьох рішила уповноважити польську армію зайняти Східну Галичину аж по Збруч, «щоб забезпечити спокійних мешканців від большевицьких банд». Далі сказано в сім рішенню, що воно не пересуджує будучности Східної Галичини. Проти сього рішення українська Делегація вислала ноту з протестом.

Дня 3 липня 1919 дістала українська Делегація повідомлення, що субкомісія для польських справ має радити над внутрішнім статутом для Східної Галичини. До участи в сих нарадах запрошувано також українську Делегацію, причім в запрошенню зазначено дословно, що це не є українська справа, тільки справа внутрішнього статуту для Галичини, і тому українська Делегація нехай вишле на сі наради своїх членів, уроджених і приналежних в Галичині. Тут треба пояснити, що комісія для польських справ (яка має ріжні субкомісії) є одною з численних комісій Мирової конференції. Президентом сеї комісії є член французької Делегації Jules Cambon. Займається вона справами зв'язаними з утворенням Польської Держави. Одній з підкомісій сеї комісії поручила Мирова конференція справу внутрішнього статуту для Східної Галичини. Українська Делегація стала в цій справі на тім, що брати участь в нарадах в підкомісії для польських справ, і не в характері представників Української Держави, а тільки в характері представників українського населення в Галичині, значило би зійти з українського державного становища. В сім дусі післано заяву на Мирову конференцію, відмовляючися від участи в нарадах.

Основним урядовим повідомленням Мирової конференції в галицькі справі, яке одержала українська Делегація, було повідомлення про ухвалу Найвищої Ради з 11-го липня 1919. Ся ухвала звучить: «Польське Правительство буде уповноважене завести в Східній Галичині цивільну управу після того, як заключить з державами Антанти договір, який запоручить автономію території і політичні, особисті і релігійні свободи мешканців. Сей договір буде спиратися на праві самоозначення, яке мешканці Галичини виконають пізнійше в часі, який означать держави Антанти або инша організація, уповажнена ними до сього».

З сього повідомлення випливає: 1) що Мирова конференція не уважає Східної Галичини за часть польської держави, а тільки дає Польщі мандат завести цивільну управу в Східній Галичині від імени держав Антанти; 2) що основи цивільної управи, яку має Польща завести в Галичині, будуть означені в окремім договорі,

який буде заключений між державами Антанти і Польщею; 3) що сей договір має запоручити Східній Галичині територіяльну автономію і політичні, особисті та релігійні свободи мешканців; 4) що се управильнення справи Східної Галичини є тільки тимчасове та що пізнійше має відбутися в Східній Галичині плебісцит, який рішить дефінітивно про її державну приналежність. Очевидно, що Українська Делегація запротестувала проти вище наведеного рішення Мирової конференції.

Про дальший хід справи відомо тільки се, що польське Правительство предложило Мировій конференції проект автономії для Східної Галичини та що підкомісія для польських справ радить над сею справою. В половині серпня були відомости, що підкомісія вже кінчить свою працю. Близших даних про цілу справу Української Делегації до хвилі мойого виїзду з Парижа (12 серпня 1919) не вдалося розвідати. Отже, невідомо, яка має бути західна границя Східної Галичини, яке виборче право і яка компетенція Східно-Галицького Сойму, за який час і в який спосіб має бути переведений плебісцит. Не відомо також в якім часі справа буде полагоджена на Мировій конференції і переведена в краю; член американської Делегації проф[есор] [Robert] Lord, який бере участь в працях над внутрішнім статутом Східної Галичини, в одній приватній розмові сказав мені загально, що Мирова конференція хоче полагодити справу якнайшвидше. Вкінці треба додати, що українська Делегація в міру одержування матеріялів про польські жорстокости в Східній Галичині пересилає ті матеріяли Мировій конференції.

5) Роля росіян і галицьких москвофілів в галицькій справі. Згадана комісія для польських справ покликала між иншим [Василя] Маклакова, щоби він в імени Росії висловився про східні границі польської держави. Про своє становище в сій справі [Василь] Маклаков подав мені особисто отсі інформації: він заявив, що в склад Польської Держави повинна входити т[ак] зв[ана] Конгресова Польща без Холмщини і без литовських етнографичних частин. Щодо Галичини, то він подав етнографічну границю між Східною і Західною Галичиною на основі елаборату, виробленого ще царським Правительством, коли воно підносило претензії до Східної Галичини. Ся границя сягає місцями на захід від Сяну.

На моє питання, яке є становище тих російських кругів, які представляє [Василь] Маклаков в справі Східної Галичини, він відповів: Росія не видержала в війні як союзниця Антанти до кінця, отже, і не може мати претензій, щоб Антанта сповнила своє зобов'язання супроти Росії в справі Східної Галичини, Дарданеллів, Царгороду і т[ому] п[одібне]. «Ми домагаємося від Антанти тільки того, щоб вона охороняла Росію як охороняється раненого жовніра і як з раненого жовніра забороняється стягати чоботи, так, щоб Антанта не позволила розривати Росії на окремі части. Але до нових територіяльних набутків ми не можемо мати претензій.

Отже, не домагаємося Східної Галичини для Росії, а тільки стоїмо на тім, щоб народові Східної Галичини дано змогу виконати право самоозначення. Нехай він сам рішає, чи хоче належати до Польщі, чи до Росії, чи до Румунії».

Таке становище заступав [Василь] Маклаков і в Комісії для польських справ, заявляючи, що Східна Галичина не польська територія та що вона повинна одержати змогу висловитися про свою приналежність.

На се становище [Василь] Маклаков звертав особливу увагу тому, бо в деяких українських кругах шириться погляд, що Східну Галичину можна було рятувати від польської окупації при помочі російських кругів. Як видко з вищеподаної заяви [Василя] Маклакова, російські круги зайняли в справі Східної Галичини становище чисто платонічне і для нас безвартне.

Також галицькі москвофіли, яких представляє в Парижі бувший Посол австрійського Парляменту [Дмитро] Марков, зголосили свої претензії до Східної Галичини. Їх запрошено до згаданої підкомісії для польських справ, якій вони предложили свій меморіял. Думаю, що до сеї комісії запрошено їх наслідком заходів, з одної сторони, російських, а з другої – польських. Провідна думка москвофільського меморіялу така: Східна Галичина є російська земля і повинна належати до Російської держави. Заки Російська держава буде відбудована, Східна Галичина повинна творити окреме галицько-володимирське князівство під протекторатом Антанти. В сім князівстві російська мова повинна бути урядовою, російська культура повинна мати змогу повного розвитку. Москвофільські організації повинні дістати з публічних фондів триста мільйонів корон відшкодовання за знищення, яке вони потерпіли наслідком війни. Коли в Росії буде большевизм винищений і Росія буде відбудована в давніх границях, тоді Східна Галичина має бути прилучена до Росії.

На мою думку, сей москвофільський виступ, хоч він заперечує права Польщі до Східної Галичини, є для поляків корисний, а для нас шкідливий. Полякам ходить о се, щоб доказати, що український елемент в Східній Галичині не є одноцільний, а ділиться на українців, росіян, русинів і т[ак] д[алі], та що серед сього хаосу не тільки культурно і економічно найсильнійшим, але також релятивно найчисельнійший є елемент польський. З сих причин – на мою думку – поляки постаралися, щоб підкомісія для польських справ вислухала галицьких москвофілів як представників части населення Східної Галичини.

6) Самостійна Українська Держава чи Федеративна Росія. Як се не дивно, а кругом Делегації Української Республіки в Парижі починає повставати легенда, що в Делегації панують два напрями: один, який обороняє ідею державної самостійности України, і другий, який схиляється до ідеї федеративної Росії. Фактичні дані, які послужили й для утворення сеї легенди, представляються ось як:

Менше-більше в половині мая 1919 панове [Арнольд] Марголін, [Олександр] Шульгин і [Василь] Панейко заявили Президентові Делегації [Григорію] Сидоренкові, що всі делегації держав Антанти ставляться до ідеї державної незалежности України негативно і дають пізнати, що українська справа позискає прихильність держав Антанти тільки тоді, коли українці стануть на становище відбудови Росії на основі федерації. Таким шляхом, як часть федеративної Росії, і Україна зможе запевнити собі політичну самостійність.

Вказуючи на се, згадані члени делегації предложили таку тактику: треба не ставитися негативно до ідеї федеративної Росії, а тільки треба рішення сеї справи відложити на пізнійше. Отже треба вказувати на те, що дорога до утворення федеративної Росії веде тільки через признання самостійности національних держав утворених на території бувшої Росії. Треба домагатися, щоб Антанта признала самостійність кожної з сих держав, помогла кожній з них упорядкувати внутрішні відносини і довести справу до скликання в кожній державі Установчих Зборів, а Установчі Збори повинні рішити, чи утворити самостійну державу, чи змагати до федеративної Росії. Щоби осягнути успіх перед Антантою, треба, щоби всі держави, утворені на території бувшої Росії, як також російські політичні групи, виступали перед Антантою солідарно. В тій цілі треба предложити російським групам, щоб вони уконституувалися як окреме представництво російського (великоруського) народу і війшли в порозуміння з представництвами народів бувшої Росії на тій основі, що кожний нарід аж до скликання національних Установчих Зборів зберігає державну самостійність; Установчі Збори висловляться, чи державна самостійність має існувати далі, чи мається приступити до будови федеративної Росії. Щоби російські групи на сю програму згодилися, треба, щоби Делегації національних держав, утворених на території бувшої Росії, взяли на себе зобов'язання на своїх Установчих Зборах заступати ідею федерації.

Президент української Делегації [Григорій] Сидоренко поручив згаданим членам Делегації нав'язати зносини з російськими групами, як вони ставляться до такої програми. Згадані члени Делегації нав'язали зносини з двома російськими групами, з групою [Василя] Маклакова, яка представляє [Олександра] Колчака і [Антона] Денікіна і з групою [Олександра] Керенського, яка поборює [Олександра] Колчака і [Антона] Денікіна як реакціонерів і монархістів. По якимсь часі згадані члени Делегації подали таке звідомлення: група [Олександра] Керенського відкинула проект Установчих Зборів окремих національних держав, стоячи на становищі, що про долю цілої Росії мають право рішати тільки всеросійські Установчі Збори. З групою [Василя] Маклакова можна говорити далі.

Коли в Парижі почали ширитися чутки, що часть української Делегації не стоїть за самостійність Української Держави, тільки за всеросійську федерацію, і на

сю тему почала вестися полеміка в самій Делегації, п[ан] [Арнольд] Марголін, що дуже можливо, що противники з яких-небудь розмов про федерацію мали слушність до програми, предложеної ним, не позискано ані держав Антанти, ані російські групи. Стільки фактичних даних про сю справу. Очевидно, що всего того, що згадані члени Делегації говорили про федерацію, чи в кругах Антанти, чи в кругах російських, не можна провірити. Та треба ствердити, що на основі тих їх розмов, дійсно, і круги Антанти, і круги російські почали ширити вісти, що в українській Делегації панує розділ, що на становищі державности і незалежности України стоїть тільки Президент Делегації. Зате такі визначні члени Делегації, як [Арнольд] Марголін, [Олександр] Шульгин і [Василь] Панейко, які мають дипльоматичні уповноваження нарівні з [Григорієм] Сидоренком, стоять на становищі федерації.

Щоби провірити особисто становище російських груп в українській справі, постарався я о розмову з [Василем] Маклаковим, з яким був до певної міри знайомий з взаїмної пресової дебати в «Русских ведомостях» весною 1914 р[оку]. Я бачився з ним два рази: раз сам, а другий раз в товаристві д[окто]ра Теофіля Окуневського, який в червні приїздив до Парижа. Становище [Василя] Маклакова зводиться до сього: він не признає факту, що Росія розпалася. Для нього Росія юридично існує далі. Україна як часть Росії не має права самовільно виділитися з російського державного зв'язку; на се мусив би згодитися російський Парлямент. Одностороннього проголошення Україною своєї державної самостійности він не може узнати. Шлях до порозуміння між Україною і російськими кругами можливий тільки такий: з одної сторони представник російських кругів ([Олександр] Колчак і [Антон] Денікін), з другого боку представники українських кругів ([Симон] Петлюра) умовляються, як відбудувати зруйновану Росію. З нагоди сеї умови може бути запоручена Україні певна самостійність в рамах всеросійської державности; в сій справі можна би евентуально нав'язати до Переяславського договору, одначе вихідною точкою мусить бути відбудова Росії. Програми через самостійність окремих національних держав до федерації – він не признає. Говорячи про шлях договорів між російськими і українськими кругами і про нав'язання до Переяславського договору [Василь] Маклаков зазначив, що се його особиста думка. Під час першої розмови [Василь] Маклаков представив мені своє становище в галицькій справі, про що було сказано вище.

7) Вигляди на найблизшу будучність.

I) Щодо Української Держави взагалі. Як уже зазначено, справу Української Держави взагалі Мирова конференцій відкладає до часу, коли буде займатися всіма питаннями, зв'язаними з упорядкуванням відносин на території бувшої Росії. Сей час, здається, вже недалекий. Мабуть, сеї осені Мирова конференція приступить до

розв'язання сих питань. Досі офіціяльно міродатні держави Антанти стоять на становищі відбудови Росії. Повну державну самостійність признали вони тільки Польщі і заявилися за державною самостійністю Фінляндії. Всі инші народи бувшої Росії мали би одержати певну самостійність в межах Росії, відбудованої на автономно-федеративних основах. В згаданій вже виміні нот між державами Антанти і [Олександром] Колчаком згадується про автономію для Литви, Латвії, Естонії і Закавказзя; про Україну нема там ніякої згадки. З сього роблено два ріжні висновки: один, що Мирова конференція вважає Україну частю Росії; другий, що вона думає полагодити Українську справу незалежно від справи відбудови Росії. На мою думку, Мирова конференція була просто ще зовсім нерішена, що має зробити з українською справою, і тому її промовчала.

Коли звернемося до офіціяльних або півофіціяльних заяв представників окремих держав Антанти, то побачимо ось що. Французький Міністр заграничних справ [Stephen] Pichon в одній парляментарній заяві в червні сказав, що Франція і союзники стоять на становищі відбудови єдиної демократичної федеративної Росії. В англійськім Міністерстві заграничних справ по інформаціях [Арнольда] Марголіна стоять також на становищі відбудови федеративної Росії. Тепер у Відні д[окто]р Ярослав Олесницький поінформував мене, що українській Місії в Англії вказують на потребу порозуміння з [Антоном] Денікіним і федерації з Росією. Американський Міністер заграничних справ [Robert] Lansing, який приняв [Арнольда] Марголіна, [Олександра] Шульгина і [Теофіла] Окуневського, заявив їм, що Україна може числити на прихильність Антанти тільки тоді, коли стане на становищі відбудови Росії.

Всі сі голоси промовляли би проти самостійности, за федерацію. Їм треба протиставити отсі голоси за самостійність. Американський полковник [Edward] House, муж довір'я [Woodrow] Wilson'a, заявив [Григорію] Сидоренкові, що він є прихильний державній самостійности України. Притім вказав на те, що ідея самостійности має ще багато ворогів. Треба проявити більше державно-творчої сили і треба старатися знайти собі союзників. Натякнув також на потребу порозуміння з Польщею. В кругах англійської Делегації [Григорію] Сидоренкові в часі, коли вже стала ясною невдача [Олександра] Колчака, сказали: «Ми пробували з [Олександром] Колчаком, але не вдалося. Тепер будемо пробувати з [Антоном] Денікіним. Коли експеримент відбудови Росії не удасться, тоді признаємо вас. Але мусите до того часу вдержатися. Се може потягнутися пару років». З італійських кругів передають, що вони хотіли би бачити Україну самостійною державою, хотіли би нав'язати з ними ближчі господарсько-торговельні зносини, але покищо мають зв'язані руки і мусять вести політику цілої Антанти.

Щодо Франції, політика [Georges'а] Clemenceau йде перед усього в напрямі будови Великої Польщі. Можливо, що коли б ми не стояли тут на перешкоді, [Georges] Clemenceau ставився би прихильнійше до справи державної незалежности України. Одначе у Франції швидко прийде до зміни Кабінету. В жовтні мають відбутися нові вибори до Палати Послів на основі нового виборчого закона, який між иншим опирається на пропорціональности. Теперішня опозиція проти Кабінету [Georges'а] Clemenceau, зокрема соціялісти, сподіються вийти з виборів значно скріпленими. Можливо, що опозиції вдасться повалити Кабінет [Georges'а] Clemenceau ще перед виборами. Се лежить в її інтересі, щоб, маючи власть, могла мати вплив на переведення виборів, та в кожнім разі прийде вона до влади по виборах. Президентом Міністрів мав би стати [Aristide] Briand, Міністром заграничних справ, мабуть, [Frédéric] Franklin-Bouillon, тепер Президент парляментарної комісії для заграничних справ. Оба вони, як і їх групи, настроєні прихильно до української справи; в сім напрямі працював давнійше [Григорій] Сидоренко, а тепер з його припоручення веде в тих кругах працю д[окто]р Артем Галіп. Крім того, до нового Кабінету увійдуть мабуть представники правого крила соціялістів.

Завдяки праці с[оціял]-д[емократів] членів Делегації [Бориса] Матюшенка і [Петра] Дідушка, с[оціяліста]-р[еволюціонера] члена Делегації [Дмитра] Ісаєвича, почасти моїй праці, а також праці проф[есора] [Михайла] Грушевського, який в червні і липні був у Парижі, вдалося французьких соціялістів позискати для справи державної незалежности України. Як відомо, міжнародна Соціялістична конференція в Люцерні (початок серпня) заявилася всіми голосами (проти одного тільки голосу російського с[оціяліста]-р[еволюціонера] [Василя] Сухомліна) за державною незалежністю України. Отже, ясна річ, що коли представники правого крила французьких соціялістів вступлять до Кабінету, то вони будуть підпирати політику, прихильну для самостійности України.

Треба згадати, що в останніх часах румунська Делегація починає прихильно відноситися до справи самостійности України, боячися відбудови Росії. Також в польських соціялістичних кругів були деякі спроби приблизитися до українських соціялістів. Одначе всім польським залицянням не можна вірити, і треба відноситися до їх дуже обережно.

Коли б прийняти за вихідну точку нашої політики, що Директорія бореться з російським большевизмом і хоче зискати прихильність Антанти, то найважнійшою справою, яка насувається на денний порядок, було б уладження відносин між Директорією і тими російськими групами, які підпирає Антанта. Відноситься се передусім до [Антона] Денікіна. Очевидно, коли б українська армія могла [Антона] Денікіна в короткім часі прогнати з України, то се був би успіх рішаючого

значіння. Думаю, що Антанта витягнула би консеквенції з цього доконаного факту і увійшла би в ближчі зносини з Директорією. Одначе, коли знищення [Антона] Денікіна неможливе, то треба побоюватися, що конфлікт між [Антоном] Денікіним і Україною мігби скінчитися так, як скінчився конфлікт між Україною і Польщею в Галичині: Антанта готова підпирати [Антона] Денікіна доти, аж він переможе знесилену українську армію. Щоби до цього не допустити, треба вжити дипльоматичних заходів, щоб Антанта встановила між [Антоном] Денікіним і Директорією якесь провізоричне перемир'я.

II) Щодо Галичини. Прийнявши за вихідну точку нашої політики, що Директорія змагає до нав'язання зносин з Антантою та що сю ціль швидко осягне, вказана є в галицькій справі отся політика.

Коли б внутрішній статут для Галичини в короткім часі був ухвалений і переведений в життя, треба його використати для скріплення наших внутрішніх сил. Пізнійше, коли Директорія увійде вже в зносини з Антантою треба буде дипльоматичною дорогою старатися усунути некорисні для нас постанови статута і осягнути якнайкориснійші умови плебісциту. Коли до часу нав'язання зносин між Директорією і Антантою галицька справа не буде ще полагоджена, треба всіми силами змагати до того, щоб Мирова конференція покликала до життя окрему комісію для цілого комплексу польсько-українських спірних питань. І до сеї комісії відіслала також галицьку справу.

З міжнародно-правного становища се було би ствердженням рівнорядности України і Польщі щодо галицької справи (тепер галицька справа трактується без участи України); з фактичного боку в такій комісії ми малиби вигляди на поважні успіхи. Коли ж настрої в державах Антанти змінилися би на нашу користь, коли Українська Держава представлялаби для держав Антанти певну вартість, тоді Польщу можна б і силою заставити уступитися в українських справах.

Взагалі, в галицькій справі Антанта не проявила супроти нас доброї волі. Але, з другого боку, з її поступовання видно, що вона Східну Галичину хоче на всякий випадок держати в своїх руках для дальшої політичної гри. Вона не віддала Східної Галичини дефінітивно Польщі, бо хоче держати Польщу в своїх руках перспективою одержання Східної Галичини, а рівночасно хоче мати вільну руку, коли Східну Галичину треба буде віддати чи Україні, чи Росії, тому коли вже раз будуть зладжені добрі зносини між Україною і Антантою, тоді Галичину можна буде відзискати.

Очевидно так представляється мені справа зі становища теперішньої хвилі. Вся політична штука в тім, щоби примінювати політичну тактику до кожночасних обставин. Коли б нам удалося довший час задержати в наших руках більшу територію і перевести на ній яку-таку державну організацію, тоді, в зв'язку з

вказаними вище виглядами на зміну настрою в державах Антанти, можна сподіватися рішаючого звороту на ліпше.

8) Внутрішня праця в паризькій Делегації. Очевидно, що годі мені тут представити подрібно цілий механізм внутрішньої праці Делегації; ходить мені о зазначення тільки найважнійших моментів.

Президент делегації [Григорій] Сидоренко, позавчасною дипльоматичною працею, займається очевидно розділом праці і інформується про її висліди. Наскільки все те йому вдається, се залежить не тільки від нього, але також від внутрішніх відносин Делегації, про які буде мова пізнійше.

Побіч президента [Григорія] Сидоренка дипльоматичною працею займалися головно [Олександр] Шульгин, [Арнольд] Марголін і [Василь] Панейко. [Василь] Панейко мав у своїх руках всі галицькі справи, а разом з двома вищенаведеними членами Делегації займався також загальноукраїнськими справами. Від початку липня [Олександр] Шульгин і [Арнольд] Марголін знаходяться постійно на відпустці; були навіть внесли демісію на руки Міністра [Володимира] Темницького, яку недавно взяли назад. [Василь] Панейко в другій половині липня виїхав був до Швайцарії, Відня і Карлсбаду, де в першій половині серпня була нарада представників заграничних місій під проводом Міністра [Володимира] Темницького; при кінці серпня вернув до Парижа. Від липня дипльоматичну працю побіч президента [Григорія] Сидоренка вів головно д[октор] [Артем] Галіп.

З початком серпня д[октор] [Артем] Галіп був прийнятий французьким Міністром заграничних справ, [Stephen'ом] Pichon'ом, якому представив вироблені на нашій спільній нараді ([Григорій] Сидоренко, [Артем] Галіп, [Михайло] Лозинський) отсі домагання:

1) признати Директорію єдиною силою, яка на українських землях бореться з російським большевизмом, і всю підмогу, призначену Антантою для боротьби з большевизмом давати Директорії, а [Антону] Денікінові приказати уступити з українських земель;

2) утворити при Мировій конференції окрему комісію для польсько-українських спірних питань включно з питанням Холмщини і Східної Галичини;

3) посередничити в нав'язанню приязних зносин між Україною і Румунією;

4) посередничити в приязних зносинах мін Україною і Чехословаччиною, зокрема для полагодження справи угорської України.

[Stephen] Pichon сказав, що ся платформа є реальна, та що одначе справа не залежить від нього, тільки від [Georges'а] Clemenceau, якому він передасть всі українські пропозиції.

Побіч самостійної акції делегації президент [Григорій] Сидоренко разом з президентами делегацій инших національних держав, які повстали на території

бувшої Росії (Естонія, Латвія, Литва, Грузія і инші держави Закавказзя), уряджував спільні засідання, обговорювання спільних справ і уряджування спільних дипльоматичних виступів. Таким способом вислано на Мирову конференцію кілька спільних нот з домаганням признання самостійности кожної з тих держав. Зокрема запротестовано спільною нотою проти підпирання [Олександра] Колчака і його змагань до відбудови Росії.

Треба також згадати про спільну акцію соціялістичних груп народів бувшої Росії. Ця спільна акція мала за ціль переконати французьких соціялістів про потребу признання самостійности національних держав на території бувшої Росії соціялістичним Інтернаціоналом. Як уже вище зазначено, ця акція осягнула на міжнародній соціялістичній конференції в Люцерні повний успіх.

Для впливання на публічну опінію у Франції делегація старалася нав'язати з паризькою пресою зносини. З огляду на недостачу відповідних фондів (инші делегації видавали на се десятки мільйонів) сі заходи не могли мати таких успіхів, яких ми бажали би. Одначе все-таки багато паризьких газет містило відомости і статті в нашім інтересі. Крім того, при Делегації існує пресове бюро, яке видає три рази на тиждень бюлетені з найважнійшими інформаціями про нашу справу.

Заходом Делегації вийшли також окремі публікації, а саме: 1) меморіял про українську справу, призначений для Мирової конференції; є се об'емиста книга, де основно обговорені всі справи, зв'язані з утворенням Української Держави; 2) брошура [Олександра] Шульгина, яка коротко представляє політичну і культурну історію України аж до утворення Української Республіки; 3) брошура [Михайла] Лозинського про Західну Україну, де представлена політична історія Галичини включно з найновійшими подіями до 25-го червня 1919 р[оку]; 4) брошура [Михайла] Лозинського про польсько-українські відносини в Галичині за останніх 25 літ; ся брошура написана з сього приводу, що поляки представляли на Мировій конференції справу так, немов польсько-українські відносини в Галичині в останніх часах укладались щораз ліпше та що українці легко погодяться з приналежністю до Польщі; се твердження освітлено власне в сій брошурі; 5) брошура [Михайла] Лозинського п[ід] н[азвою] «Рішення Найвищої Ради в справі Східної Галичини», де зібрано всі рішення Найвищої Ради і ноти, якими Делегація реагувала на ті рішення, сі документи попереджує вступна стаття, яка освітлює ті рішення з українського становища; 6) брошура [Володимира] Тимошенка про господарські відносини на Україні; 7) і 8) два випуски нот, які Делегація вислала Мировій конференції. Крім того, приготовляються до друку инші річи.

Делегація через заложене для сеї цілі Товариство, зложене з трьох французів і американців і двох українців ([Володимир] Тимошенко і Іван Петрушевич)

закупила в американців велике число товарів (одіж, взуття, санітарніматеріяли і т[ому] п[одібне]) потрібних для української армії. Ся справа тепер власне переводиться. Докладніше представлення сеї справи належить до тих, котрі нею займаються.

9) Внутрішні відносини в Делегації. Приїхавши до Парижа, я застав в делегації такі відносини:

I) Противенство між [Григорієм] Сидоренком і [Василем] Панейком, яке полягало на тім, що п[ан] [Василь] Панейко стояв на становищі, що він властиво творить окрему галицьку Делегацію. Формально се противенство згладжувалося тим, що п[ан] [Василь] Панейко виступав назверх, як Віце-президент цілої Делегації, одначе мимо сього се противенство зарисувалося дуже сильно, особливо у внутрішних відносинах. П[ан] [Василь] Панейко робив багато виступів в галицькій справі, про які не повідомляв ані [Григорія] Сидоренка, ані Делегацію. Галицькі справи полагоджував він при помочі п[ана] [Степана] Томашівського в своїм окремім бюрі, зовсім незалежнім від бюра Делегації, так, що ані [Григорій] Сидоренко, ані Делегація не мали вгляду в працю цього бюра. Так само інформації й матеріяли, які п[ан] [Василь] Панейко одержував з віденського Посольства Західної Области УНР, вважав він виключно своєю політичною власністю і за малими виїмками не подавав він до відома Делегації.

Через недостачу координації в праці між [Василем] Панейком і Делегацією було кілька випадків, де в тій самій справі вислано на Мирову конференцію окрему заяву від [Василя] Панейка, а окрему від [Григорія] Сидоренка. З другої сторони п[ан] [Василь] Панейко відмовлявся від спільних з [Григорієм] Сидоренком виступів у галицькій справі. Так, приміром, відмовився підписати ноту, яка була відповіддю на рішення Найвищої Ради з 25 червня про окупацію Галичини поляками. Свою відмову п[ан] [Василь] Панейко мотивував тим, що се нігде не водиться, щоб ноту підписував Президент і Віце-президент, та що підпис Президента зовсім вистачає. Одначе з огляду на те, що п[ан] [Василь] Панейко перед тим робив самостійні виступи в галицькій справі, [Григорій] Сидоренко, [Дмитро] Вітовський і я стояли на тім, що ноту повинен підписати також [Василь] Панейко, бо инакше готова вона викликати враження, що представник Галичини з нею не годиться. Коли ж [Василь] Панейко таки відмовився її підписати, на предложення [Григорія] Сидоренка підписали її я і [Дмитро] Вітовський, щоби було видно, що з нею солідаризуються делегати з Галичини.

Маю враження, що ся політика [Василя] Панейка робила на Мировій конференції некорисне для української справи враження. Між иншим використовували її поляки, вказуючи на те, що Галичина є щось зовсім окреме від України та що галицькі українці не дуже бажають собі злуки з Україною і тим

самим легше їх прилучити до Польщі. Позатим зазначування окремішности Галичини від решти України викликало природню думку, що треба оставити між українськими землями давню австрійсько-російську границю з тою тільки ріжницею, що місце Австрії має зайняти Польща.

II) Противенство між [Григорієм] Сидоренком, з одного боку, і [Олександром] Шульгиним та [Арнольдом] Марголіним – з другого. Се противенство полягало на тім, що [Григорій] Сидоренко стояв на становищі самостійности і вважаввсяку розмову про федерацію шкідливою для української справи, а [Олександр] Шульгин і [Арнольд] Марголін стояли на тім, що треба зачати розмови про федерацію. До [Олександра] Шульгина і [Арнольда] Марголіна прилучився [Василь] Панейко, який як, з одного боку, стояв на тім, що про галицькі справи не сміє говорити ніхто, крім нього, так, з другого боку, вважав себе укомпетентним говорити про справи загальноукраїнські. Про федеративну орієнтацію згаданих трьох членів Делегації була вже мова вище. Треба зазначити, що проти цієї орієнтації були всі инші члени Делегації.

III) З моїм і [Дмитром] Вітовського приїздом до Парижа повстало ще одно противенство, а саме п[ан] [Василь] Панейко демонстративно дав до пізнання, що наш приїзд для нього не бажаний та що він не бажає працювати разом з нами. Проти того, щоб ми брали участь в урядових засіданнях комісії для польсько-українського перемир'я, він очевидно не міг нічого зробити. Одначе поза тим поставив справу так, що унеможливив нам майже всяку дипльоматичну діяльність. На нашу думку, вся дипльоматична діяльність в галицькій справі повинна була бути ведена на основі взаємного порозуміння й взаємних інформацій про заходи окремих осіб. Тимчасом п[ан] [Василь] Панейко поставив справу так, що відмовився порозуміватись з нами, інформувати нас про свої заходи і взагалі мати з нами що-небудь спільного. Наслідком цього нам оставалось або вести дипльоматичну діяльність на власну руку, або відмовитися від неї. На власну руку ми не хотіли нічого починати, бо могло вийти так, що наша акція могла відріжнятися від акції [Василя] Панейка, що тільки компрометувало би цілу справу. Отже, ми рішили поза офіціяльними засіданнями ніяких инших кроків в кругах делегацій держав Антанти не робити, щоб не нарватися зі сторони п[ана] [Василя] Панейка на закид, що ми перешкоджаємо його діяльності.

Зате, працювали ми в повнім контакті з Президентом Делегації [Григорієм] Сидоренком і з цілою Делегацією. Ми від самого початку стали принципіяльно на тім, що Делегація повинна бути одноцільна, і ввійшли в склад Делегації. Ми брали участь в усіх засіданнях і нарадах Делегації. Я особисто був з доручення Делегації автором майже всіх нот, які висилала Делегація під час мого побуту. П[ан] [Олександр] Кульчицький, який виїхав разом з нами, як секретар і перекладчик,

був приділений Президентом [Григорієм] Сидоренком до праці в секретаріяті Делегації, де показався дуже корисною силою, особливо як літературний перекладчик нот і публікацій на французьку мову.

10) Справа забезпечення родини [Дмитра] Вітовського. Дня 7-го липня [Дмитро] Вітовський виїхав з припоручення [Григорія] Сидоренка, щоб завести особисто усне звідомлення і письменні реферати про стан справи в Парижі до Директорії. Ми мали надію, що дістанемо для нього вільний проїзд через Румунію. Коли, одначе, справа затяглася, він, хотячи якнайшвидше виповнити свій обов'язок, вибрався літаком. Літак розбився, і він погиб. По німосталася вдова і двоє малих дітей. Очевидно належиться їм матеріяльне забезпечення від Уряду Української Республіки. В сій справі я говорив з Міністром [Володимиром] Темницьким, і він обіцяв мені предложити Директорії внесок на забезпечення родини [Дмитра] Вітовського одноразовою відправою в сумі 150 000 корон. Від себе ставлю внесення, щоб оба Уряди Української Республіки порозумілися в тій справі і якнайшвидше її полагодили. Одноразову відправу в теперішніх відносинах треба уважати настільки ліпшою, що дає відразу забезпечення без огляду на непевну будучність. Одначе з огляду на дуже низький курс корон треба признати по змозі високу суму, навіть вищу від висшезгаданої. Як член паризької Делегації [Дмитро] Вітовський оставав на службі цілої Української Республіки, і тому оба Уряди Республіки повинні у взаїмнім порозумінню забезпечити його родину.

11) Справа реорганізації паризької Делегації. З огляду на висше представлені відносини в Делегації, требаби її зреорганізувати в тім напрямі, щоби між окремими групами і членами її не було таких різких політичних і особистих противенств. Ніяких внесень в сім напрямі не ставлю. Сподіваюся, що Президент [Григорій] Сидоренко, приїхавши для особистого докладу до Директорії, докладнійше представить справу, і тоді Директорія зможе на тій основі видати відповідні зарядження. Зазначу тільки одно, що доки стоїться на становищі державної самостійности і єдности Української Республіки, доти цьому становищу повинна відповідати вся політика делегації. Взагалі в заграничній політиці і в заграничних репрезентаціях повинна бути переведена більша плановість і одноцільність. Очевидно оперта не на тім, щоб придніпрянці нехтували галичан або галичани придніпрянців, але на тім, щоб підбирати елементи, які розуміють вагу з'єдинення всіх українських земель в одну державу і вагу того, щоб всі части українського народу у взаємнім порозумінню спільно змагали до сеї ціли.

12) Моя дальша діяльність. Я виїхав до Парижа з уповноваження Державного Секретаріяту для полагодження польсько-українського перемир'я і взагалі польсько-української справи. У Відні дістав від Президента Української

Національної Ради ще особисті інструкції, що в разі потреби можу остатися в Парижі. Тим часом склалося так, що я хоч і хотівби був повернутися на своє становище до краю, то не було для цього змоги. В Парижі, як уже згадано, увійшов я в склад Делегації і весь час брав участь у всіх працях Делегації, не обмежуючися тільки до галицької або до польської справи. Дня 12 серпня виїхав я з Парижа з мандатом бути представником Делегації на конференції представників заграничних місій в Карлсбаді. З огляду на те, що паризька Делегація не була поінформована докладно про час тої конференції, приїхав я до Карлсбаду вже тоді, коли конференція властиво закінчилася, так що відбув нараду тільки з Міністром [Володимиром] Темницьким і Державним Секретарем [Осипом] Бурачинським. Опісля задержався я у Відні, ждучи на полагодження пашпортових формальностей, і за кілька днів виїду до Швейцарії, а звідти до Парижа.

З огляду на те, що я маю уповноваження тільки від Державного Секретаріяту, звертаюся до Директорії, щоб вона, наскільки вважає мою діяльність в Парижі потрібною, дала мені також від себе уповноваження (мандат делегата такий саме, як мають п[ани] [Григорій] Сидоренко, [Василь] Панейко, [Олександр] Шульгині [Артем] Галіп). Взагаліж я ставлю себе і свою дальшу діяльність до розпорядимости Української Республіки і прошу оба Уряди Республіки уділити мені дальші уповноваження і інструкції.

В першій мірі маю на увазі дальшу діяльність в паризькій Делегації. Власне незабаром розпочне Мирова конференція полагоджувати питання, зв'язані з бувшою Росією, так що нашу Делегацію в Парижі жде важна праця. В дальшій мірі треба мати на увазі підготовчу працю для утворення Української Республіки в осідку Ліги Народів в Женеві. В часі, коли Ліга Народів вже зачне офіціяльно свою діяльність (се станеться тоді, коли Мирова конференція покінчить свої праці і розв'яжеться, отже, можливо, з початком будучого року), треба, щоб ці підготовні праці з нашої сторони вже були покінчені. В кінці в зв'язку з організацією української пресово-інформаційної служби в Західній Европі я міг би обнять в цій области відповідне, самостійне становище. Взагалі наскільки я не мав би остатися в Парижі, вважав би за найвідповіднійше місце діяльности для себе в Швейцарії.

Відень, 12 вересня 1919

В справі організації української пресової служби заграницею. В місцях осідку представництв Української Республіки заграницею повстали звичайно заходом сих представництв українські пресові бюра. Такі бюра існують у Відні, Берні, в Парижі, в Амстердамі, в Гаазі, в Лондоні. Декуди проявляють вони більшу діяльність, декуди меншу. Головною недостачею діяльности сих бюр є те, що вони

організаційно не є зв'язані з собою і кожне з них працює на свою руку. Дальшою недостачею те, що на них нема окремих певних фондів і їх діяльність залежить від того, чи і оскільки фондів може Місія, при якій таке бюро існує, на нього обернути. Щоб такі бюра сповняли як слід свою задачу, треба конче перевести їх реорганізацію, утворити заграницею один центр, який управляв би діяльністю всіх бюр, і визначити на сю ціль відповідні фонди.

Окрему увагу треба звернути на бюро у Відні. Воно повстало при Посольстві Західної Области УНР і на етаті сього Посольства остає досі.

Маючи до розпорядимости тільки дуже скромні фонди, се бюро може сповняти своєї задачі в тій повноті, яку на нього наклали обставини. А саме досі воно було тим центром, з якого розсилаються відомости до всіх инших заграничних бюр. Таким чином се бюро обслуговує інформаційні інтереси цілої Української Республіки. Ясна річ, що коли воно має як слід сповняти сю задачу, повинно воно одержувати на се такої фонди від цілої Української Республіки, бо ті фонди, які воно може дістати від Посольства Західної Области УНР, далеко не вистають на сповнення сеї задачі. Отсі мої уваги прошу оба Уряди Української Республіки взяти під розвагу і видати відповідні зарядження.

Д[окто]р М[ихайло] Лозинський

***

Друкується за копією, машинопис завірений Миколою Мироновичем / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 280. – АРК. 164-186.

Частина справоздання була надрукована: Лист з Парижу (від власного кореспондента) / Михайло Лозинський. – Воля. – Відень, 1919. – Том 3. – Число 3. – С. 113-118.

СПРАВОЗДАННЯ МИХАЙЛА ТИШКЕВИЧА СИМОНУ ПЕТЛЮРІ

Париж, 12 листопада 1919

Приймаючи на себе обов'язки голови української Делегації в Парижу, я був свідомий того, що спіткаю через край багато всяких утруднень, одначе я вжив всіх залежних від мене заходів, щоб виконати прийняті на себе обов'язки. Для мене ясно було, що Делегація повинна добиватися зв'язків і зносин не так з урядовими, а із громадськими колами, щоб утворити і використати найширше всякі впливи. Ще в Римі я чув, що члени політичної секції української Делегації в Парижі завели зв'язки з соціялістичними колами суспільства. Я, для певности справи, рішив звернути свою увагу більше на урядові і другі впливові кола.

Мушу завважити, що утруднення побачень ще збільшилося з того часу, як Вищою Радою було вирішено провізорично питання за Західну Область УНР

(Галичину), а питання за східну Україну відкладено до розгляду загального питання про бувшу Росію. В Римі я прохав Папу підтримати нашу справу, і Папа зараз же зателеграфував в Париж до свого легата Монсиньора [Bonaventura] Cerretti, який після свого повороту до Риму сказав, що він говорив з Радою П'ятьох і довідався, що справа наша стоїть дуже погано через те, що наші вороги представили її як німецько-большевицьку авантюру купки недоспілих політиків, позаяк маса населення є темна і національно не свідома. З цього приводу я негайно зробив спростовання в офіціозну італійську часопись «Populo Romano», яке було передруковано в багатьох часописах инших держав. Папа запевняв мене, що він цілком на боці Самостійної України, і сказав, що Рада П'ятьох останнє слово про Україну не сказала.

Результатом моєї праці в Римі було і те, що кардинал [Pietro] Gasparri – Державний Секретар – надіслав Отаманові [Симонові] Петлюрі листа, який є фактично визнанням нашої самостійности: «Подаючи подяку Вашому Превосходительству за ввічливе послання, спішу запевнити, що Св[ятий] Престол, шануючи як належить благородний характер українського народу, буде слати гарячі молитви про його добробут і, твердо віерячи в право самовизначення, визнане за другими народами, які належали до бувшої Російської імперії, вірить, що і Україна скористується цим правом».

В Парижі я приступив до виконання своїх обов'язків 31-го вересня 1919-го року. Призначення моє до Парижа зробило, може, деяке враження на антантські кола, а викликало сильну пресову кампанію в «Cause Commune», «Общее дело», «Солдат-Гражданин», «L'Ukraine», «National Zeitung», «Kurjer Warszawski» etc. Паризька преса зустріла моє призначення прихильно, опріч московських та польських часописей і большевицької «L'Humanite», а орган [Georges'a] Clemenceau «L'homme Libre» помістив спростовання наклепів [Володимира] Бурцева. За час перебування в Парижі мене інтерв'юірувало 6 журналістів, і ці інтерв'ю були передруковані в 30-ти журналах, як «Le Temps», «Figaro», «Le Petit Parisian», «Gazette de Lausanne», «L'homme Libre», «Revue Diplomatique», «Démocratie Nouvelle», «Le Pays», «La Construction», «Suisse Orient», «La Petit République», «Journal d'Orient», «l'Europa Nouvelle», «Journal d'Alésasse Lorraine», «Paris Midi», «La Croix», «La Libre Parole», «L'Evénement», «Le Gaulois» etc.

За недовгий час свого перебування в Парижі я мав багато ділових побачень з ріжними впливовими особами: граф [Jean] de Castellane, який має вплив в колах міністрів, граф Segur і дипльомат бернської Амбасади граф de Chateauneuf давали для мене обіди, на яких я зустрічався з поважними представниками тутешнього суспільства. Іспанський Інфант Alfonso з дружиною, ангельською королівською княжною, запросили мене на сніданок. З свого боку я дав обіди для депутатів і

дипльоматів Франції для румунського Посла [Nicolas] Misu, для свого товариша з Ватікану – голландського Посла і Президента Парляменту Van Nispen'а, для дружини шведського Посла графа Erenswar, для дружини англійського морського Міністра леді Вімс і т[ак] д[алі]. Ближчі зносини я зав'язав з [Tommaso] Tittoni, якому в додаток до своїх заходів ще в Римі подав меморіял в справі наших полонених в Італії, наслідком чого є дозвіл італійського Уряду формувати з наших полонених бойові частини. Також зносини я зав'язав з [Nikola] Pašić'ем – президентом сербської Делегації, [Ante] Trumbić'ем – сербським Міністром справ закордонних, [Nikolaos'ом] Politis'ом – грецьким Міністром справ закордонних, а особливо з [Eleftherios'ом] Venizelos'ом та румунською Делегацією, на яку звернув особливу увагу. Я мав побачення також з маршалком [Ferdinand'ом] Foch'ем, який прийняв мене надзвичайно вічливо. З початку розмови маршалок заявив, що він зовсім не ознайомлений зі справою України, а в кінці розмови, міцно стискаючи мою руку, сказав: «Треба, щоби самостійність України була визнана». Окрім того бачився з американським делегатом [Allen'ом] Dulles'ом. З иншими членами Мирової конференції я не міг бачитись, позаяк вони були зайняті справами Австрії, Фіуме, Болгарії і Турції...

Згідно моїм бажанням, мій знайомий депутат від Парижу Дене нині організує групу французьких депутатів ріжних політичних партій, яка має звернути увагу на справу України в добрім для нас напрямку. Мав я наради також з визначнійшими представниками фінансового світу: п[анами] [Edmond'ом] Fabre-Luce – головним директором Crédit Lyonnais, Боранделем, який має великі інтереси на Україні, Канном, якого банк виробляє позики (Emprunts d'Etat) і др[угими]. Я запевнив їх, що український Уряд готов їм допомогти і дати гарантії інтересам французьких підприємців, і послав циркуляр в тім дусі до головних фінансових підприємств. Для допомоги фінансової справи я прийняв до помочи бувшого антантського Посла, який має зв'язки тут і в Лондоні.

На запись мою з візитом до Президента Французької Республіки, на другий день до мене прислав Президент свого особистого секретаря [Charles'а] Adolph'а Pichon'а– сина Міністра [Stephen'а] Pichon'а.

Комітет відбудування Лювенського університету вибрав мене своїм почесним членом. Почесними членами цього комітету пробувають також: [Arthur] Balfour, дюк Коннот, [Edvard] Beneš, [George] Curzon, [Robert] Lansing, [Paul] Deschanel, [Ignacy] Paderewski, [Luigi] Luzzatti, Басьфур, [Stephen] Pichon, Тафт, [Tommaso] Tittoni, [Eleftherios] Venizelos. За час мого пробування на чолі Делегації мною подано до Президента Мирової конференції три ноти з протестом проти наїзду на Україну генерала [Антона] Денікіна.

[Михайло] Тишкевич

***

Друкується за примірником Посольства УНР в Австрії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3581. – ОП. 1. – СПР. 2. – АРК. 28-32.

Примірник Місії УНР в Данії / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3542. – ОП. 1. – СПР. 4. – АРК. 23-27;

Частина справоздання була надрукована: Лист з Парижу (від власного кореспондента) / Михайло Тишкевич. – Воля. – Відень, 1919. – Том 5. – Число 2. – С. 61-63.

ДОДАТОК: ЗАЯВА МИХАЙЛА ТИШКЕВИЧА

Париж, грудень 1919

В довгій, але цікавій і характеристичній промові професора [Степана] Томашівського я передовсім бачу песимізм, якого не розділяю, як не розділяю оптимізм пана [Григорія] Сидоренка. Закоротко будучи в Парижі і небудучи в можливости виробити собі твердого в сій справі погляду, я, одначе, певний, що проф[есор] [Степан] Томашівський помиляється в своїй характеристиці відносин держав до нас.

З дуже прихильного прийняття, яке мені зробили: румунський президент Делегації [Nicolas] Misu, грецький Президент [Nikolaos] Politis, і сам [Eleftherios] Venizelos, сербський Президент [Nikola] Pašić, сербський Міністр закордонних справ [Ante] Trumbić, італійський – [Tommaso] Tittoni, а з французів маршалок [Ferdinand] Foch, я вважаю, що справа України не є програна. Тут є не тільки банальна куртуазія, але є факт: дозвіл, який Італія дала нашим полоненим вступити в армію [Симона] Петлюри, і запевнення румунського президента Делегації, що Румунія готова нас визнати, не чекаючи на дозвіл Ради П'ятьох.

Ми ближче будем до правди, як скажем, що, мимо страшної акції наших ворогів і великих помилок з нашого боку, справа наша є не безнадійна і що держави заняли становище вичікуюче і не абсолютно негативне. Я зрештою о тім мав реляцію ще в Римі від особи, яка цю відомість мала впрост від членів Ради П'ятьох. Я мав відомість з Лондону і переказав її Урядові, що нехай [Антон] Денікін буде побитий, і ми будем негайно визнані, аби тільки наш Уряд дав гваранцію порядку.

Все залежить від геройства нашої армії і її відпорности. Наша справа не рішається за зеленим столиком конференції, але на полі битви не в Парижі, але на Україні, і для того, я думаю, що наш Уряд добре чинить, що він навіть, обов'язаний в своїх заявах піддержувати духа нашого народу, який переживає найстрашнішу трагедію своєї історії, цеї історії славної, кровавої, яку він опущений і безталанний, сам завжди робив і сам робить і нині. Це все ж таки не значить, що ми мали нехтувати значіння признання конференцією нашої самостійности і держави. Не потрібно доказувати цього, здається, це мета, для якої ми тут знайшлися і для якої всі сили наші, всі

зусилля ми повинні відати. Люди, які б самі себе своїми руками загребували, які, не чекаючи навіть присуду конференції, зрікалися б самостійности, які після досвіду московських федерацій чи «автономій», досвіду цілих століть ярма йшли би знов на це саме, булиби тільки доказом, що Україна справді не є нація, не доросла до волі і навіть не варта її. Якби була така наша ціль, не требаб було висилати делегатів до Парижу, – [Василь] Маклаков сам постарався би за все.

Я мушу сказати, що з боку галичан я розумію огиду, яку вони почувають перед накинутим їм польським ярмом, ту велику дезілюзію, яку їм принесли останні події, але ніколи не зрозумію ілюзії, яка би їх кинула в об'яття [Антона] Денікіна, чи инших представників Москви. Зрозумілі з тактичного боку такі заяви за федерацію Галичини з Росією можуть мати розмірно тяжки наслідки для цілої нашої справи. Не будучи соціялістом, я розділяю деякі погляди пр[офесора] [Степана] Томашівського на соціялістичні експерименти, які мали місце у нас.

Я певний, що наскільки Антанта буде підтримувати демократію у нас, настільки вона ніколи не допустить великої соціялістичної держави в Европі. Одначе і тут я мушу сконстатувати, що Уряд наш, хоть би і не був соціялістичний, мусив би і був би повинен негайно перевести якнайширші і радикальні реформи не тільки з тактичного боку, але з того приводу, що народ наш – це нація наша, це Україна, що він виборов собі і нам волю, що він, а не хто инший, з дуже ріжними виїмками, є представником нашої національности. Дворянство є елемент взагалі непевний – доказом цього ціла Скоропадщина. Ми у себе повинні бути дуже ліві – розуміється, не більше, як самий народ.

Я констатую, що професор [Степан] Томашівський схарактеризував відносини всіх націй до нас, а забув нам сказати про відносини з Росією. Але ми їх знаємо, і на всі спроби, звідки би вони не йшли, – звернути нас в бік чи старої, чи ново відбудованої – «регенерованої» тюрми, ми маємо тільки одно слово – ніколи.

[Михайло] Тишкевич

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3603. – ОП. 1. – СПР. 6. – АРК. 87-89.

Заява передрукована у журналі: Відповідь пану проф[есору] [Степану] Томашівському / Михайло Тишкевич. – Воля. – Відень, 1919. – Том 5. – Число 5. – С. 205-207. На початку документа зазначалося: «Відповідь на заяву проф[есора] [Степана] Томашівського, який висловлювався про будучність України на зібранні наших делегатів в Парижі, а навіть на сторінках паризької преси, гр[аф] [Михайло] Тишкевич надіслав нам слідуюче відкрите письмо».

НОТА ПРЕЗИДЕНТУ МИРНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ В ПАРИЖІ (ФРАНЦІЯ)

Paris, le 29 Décembre 1919

Excellence,

Les paroles mémorables, que vous avez prononcé à la Chambre des Députés: « Toute nation qui est attaquée par les bolcheviks nous aura pour alliés », me remplissent d'espoir pour la cause de l'Ukraine, qui mène une lutte terrible et combat depuis longtemps avec l'armée des Soviets. Aujourd'hui étroitement unie sur le même front avec la Pologne et la Roumanie, elle demande du secours en munitions et en médicaments, elle demande une aide en officiers et malgré d'opposition néfaste de certains partis - en soldats et en sous-officiers volontaires pour son armée qui se réorganise sous les ordres du General [Serhiy] Delwig, Commandant de la légion d'honneur, ancien inspecteur General de l'Artillerie russe sur le front de Sud-Ouest.

L'Ukraine demande à la France de prendre le Commandement Suprême de ses troupes, de lui donner aussi des administrateurs, des instituteurs, des industriels et des travailleurs.

Séparée et différant de la Russie par des siècles de civilisation latine elle ne demande qu'à resserrer les liens qui l'ont toujours uni à l'Occident.

J'ai l'honneur de vous prier, Monsieur le Président, de bien vouloir agréer, avec mes vœux d'heureuse Nouvelle Année, l'assurance de ma plus haute considération.

C[om]te [Mykhaylo] Tyszkiewicz

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3603. – ОП. 1. – СПР. 9. – АРК. 29; 60.

Переклад Георгія Потульницького

Париж, 29 грудня 1919

Ваша Екселенціє,

Пам'ятні слова, які Ви проголосили в Палаті Депутатів: «Будь-яка нація, яка піддається нападу з боку більшовиків, є нашим союзником», сповнили мене надією щодо України, яка вже довгий час веде жахливу боротьбу з радянською армією. Сьогодні тісно об'єднана в один фронт з Польщею і Румунією, вона просить про допомогу боєприпасами і медикаментами, не дивлячись на злощасну протидію з боку деяких партій, їй також необхідні волонтери з числа офіцерів, унтер-офіцерів та солдат для її армії, яка реорганізовується під командуванням генерала Сергія Дельвіга, командувача Почесним легіоном, колишнього генерала від артилерії російської армії Південно-Західного фронту.

Україна просить Францію ухвалити Верховне Командування над своїми військами, також надати адміністраторів, інструкторів, промисловців та працівників.

Відокремлена від Росії століттями латинської цивілізації, вона просить тільки про укріплення зв'язків, які завжди об'єднували її із Заходом.

Я маю честь просити Вас, пане Голово, люб'язно прийняти, з моїми побажаннями щасливого Нового Року, запевнення у моїй глибокій повазі.

Граф Михайло Тишкевич

«ДОКЛАД ГОЛОВИ ПАРИЗЬКОЇ ДЕЛЕГАЦІЇ ПРО ЇЇ СТАН» МИХАЙЛА ТИШКЕВИЧА СИМОНУ ПЕТЛЮРІ

Париж, 17 січня 1920

Останні зміни в Делегації домагаються деяких роз'яснень щодо самої атмосфери праці в Делегації і умовин, які були причиною висланої телеграми з дня 27 грудня 1919, підписаної 9 членами Делегації. Мені відомо, що вже в першім місяці перебування делегації в Парижі конфлікти між поодинокими членами і головою Дел[егації] п[аном] [Григорієм] Сидоренком були одною з перворядних причин спаралізованої праці в Делегації.

Принцип, на підставі якого була складена «Надзвичайна дипльоматична Місія» до Франції, не рахувався зовсім з умовинами, в яких мусили працювати всі паризькі делегації, а особливо ті, які були офіціяльно непризнаними і зустрічалися на кожному кроці з великими труднощами щодо самого признання їх офіціяльного представництва. Українська паризька Делегація не була в ніякому разі діловою організацією. Вона складалася з представників ріжних партій, з яких кожна вважала своїм обов'язком боронити власних принципів, не рахуючись з тими завданнями, які має перед собою кожний член кожної Делегації. Члени т[ак] зв[аної] політичної секції, делегати з уповноваженнями і без уповноважень найбільше часу присвячували суперечкам про ріжниці поглядів, як це доказують самі протоколи з засідань Делегації. В той же час, коли Делегація як представниця держави мусила робити заходи для приєднання симпатій до укр[аїнської] справи в пануючих сферах французького Уряду, поодинокі члени Делегації дозволяли собі те, що вважалось би нелояльним навіть з боку якого-небудь члена англ[ійської] Делегації – входили в зв'язки з поодинокими представниками опозиційних, протидержавних партій і ходили заявляти приватно про згоду на федерацію з Росією.

Повне нерозуміння нюансів дипльоматичного середовища не було зовсім дивним з боку людей, які до нинішньої днини полишились на паризькому ґрунті незорієнтованими чужинцями. Слаба знайомість французької мови, яку вони придбали на протязі майже річного тутешнього побуту, не вистачає для розуміння дуже складної політичної і культурної атмосфери. Написані ними статті, – можна сказати це без застережень, – не лишень не посунули нашої справи вперед, а

вразили чимало з тих, які мали для нас бодай чисто платонічні симпатії. У французькому середовищі, де є такі сильні традиційні симпатії польські та московські, не можна основувати своєї пропаганди на примітивних методах, які могли бути дуже успішні на нашому національному ґрунті. Чисто негативні міркування про нашу вроджену ненависть до Польщі і Росії є щонайменше великою незручністю, бо збільшують недовір'я щодо позитивної сили нашої справи.

Самі функції членів т[ак] зв[аної] політичної секції і деяких аташе були зовсім неозначені, і тому вони обмежувались лишень до засідань, на яких особисті і партійні обрахунки займали головне, коли не єдине, місце. Пам'ятаю, що кілька кількагодинних засідань було присвячених виключно на теоретичну суперечку з д[окто]р[ом] [Василем] Панейко і д[окто]р[ом] [Степаном] Томашівським, инші знов на тему уповноважень д[окто]р[а] [Михайла] Лозинського в відношенню до компетенцій д[окто]р[а] [Василя] Панейка, і все те без ніякого практичного вислідку.

Я стягнув на себе велику неласку з боку згаданої колегії, коли по кількох перших засіданнях не бачив можливости брати участи в слідуючих. Ті засідання не лишень забирали багато часу, але ще й загострювали особисту ворожнечу та ставили мене здебільша в таке прикре становище, що одиноким способом було уступитись від них. Навіть нерви здорової людини не могли без шкоди для себе виставляти себе на дискусії, супроти яких чемність не позволяла реагувати на них безпосередньо. Члени, які любили дискутувати про політику, не розуміли, що голова не може вести її по вказівках і методах людей, які самі не знали того світа, з яким дипльомат мусить бути в зносинах. Їх похвальний зрештою патріотизм був наскрізь наївний, бо виявлявся у формі чистих протестів і був політично непримиримий. Ясно, що в такому становищі полишалось сидіти в помешканню Делегації і вести безконечні дискусії. Кожну спробу приєднання симпатій для нас вони вважали майже зрадою народної справи, хоча всім відомо, що єдина можлива праця на тутешньому ґрунті виходила з загальнонаціональних українських інтересів і не могла бути ні партійною, ні особистою. Ріжниці партійних поглядів кожного члена Делегації повинні були лишитись його особистою справою і повинні були зійти на другий план на терені, де вони не мають ніякого примінення.

Члени делегацій, які підписали телеграму, протестували з чисто особистих мотивів проти рішення Уряду, яке не мало в собі нічого такого, що могло би обнижити становище якого-небудь члена Делегації. Вони говорять з емфазою про бюрократичний характер нової Делегації, який мають усі инші европейські делегації в протилежности до колегіяльного виїмкового, який повинна мати українська. Оцей погляд дуже добре характеризує оцю погорду для европейської культури, яку мають деякі панове, що вважають свою працю корисною на тутешньому ґрунті. Всі делегації, вислані на Мирову конференцію, мусили перш

усього мати діловий характер і стояти на принципі найзагальнійших національних інтересів. Делегація, в якій поодинокі члени вважають себе уповноваженими від народу, кожний від иншої групи, верстви і організації – така делегація, де кожний при кожній нагоді протестує проти діяльности инших членів, не має навіть змоги вести найбуденнішої національної пропаганди.

Як розуміли деякі члени свої функції, найкращим доказом може послужити виступи юридичного радника Делегації Сергія Шелухина, який писав на моє ім'я офіціяльні заяви з закидами, що «не хожу на службу», пригадуючи мені карні закони на тій підставі, що він є юридичним радником і був сенатором.

Домагаючись уповноваження для перетворення делегації, я мав виключно на увазі технічний бік справи, якого не можна було ніяким робом налагодити при існуючих обставинах: коли сама Делегація була ареною постійної взаємної боротьби, наклепів і інтриг. Щоби не вносити роздору, я з існуючого складу Делегації мав намір залишити майже всіх, лишень приділивши кожному відповідне поле до праці згідно з його компетенцією. Нині, коли підписані в телеграмі члени виступили проти мене особисто, щоб рятувати своє дотеперішнє солодке «dolce far niente», я не маю ніяких перепон, щоб сказати з свого боку рішуче, що їх співробітництво є мені дуже мало потрібне, бо цього співробітництва я не почував і донині.

Мені відомо, що діяльність п[анів] [Сергія] Шелухина, М[акара] Кушніра і [Дмитра] Ісаєвича була дуже корисна на Україні, де вони, знаючи добре умовини життя і пристосовані до них, могли відповідно до свого таланту і доброї волі найти широке поле до праці. Нічого з цього не можна сказати про їх працю в Парижі. Кілька видрукуваних ними статей вказує найкраще, що вони зовсім не розуміють читачів, до яких звертаються, і що погляди їх грішать великою провінціяльністю.

Про яку-небудь працю п[ана] Григорія Лисенка мені зовсім невідомо. За весь час свого побуту в Парижі він не рушив ні пером, ні устами. Зате до мене доходили кілька разів слухи з достовірних джерел, про які знають і деякі члени Делегації, що він у приватному життю перед чужинцями величав себе українсь[ким] генералом і вів себе як Хлестаков, не поминаючи кількох неприємних скандалів.

Присутність в Делегації д[окто]ра [Сергія] Зархі, як усім відомо, була від першої хвилини непорозумінням. Його рекомендував на посаду перекладника Місії в Києві д[окто]р [Арнольд] Марголін, а він по непорозумінню попав в дипльомати і представляє буцімто укр[аїнських] жидів, хоча не має на це ніяких уповноважень. Його минувшина не є зовсім чиста, а з політичного боку він дуже погано записаний в Міністерстві закорд[онних] справ у Парижі і в Лондоні.

Д[окто]р [Артем] Галіп має всі дані на те, щоб бути корисним дипльоматом: поверховість, знання мов, і т[аке] и[нше]. На жаль, чистота його характеру викликує великі сумніви. Відомо, що він працює одночасно на всі фронти, так як в

часі революції зміняв напереміну становище при всіх «орієнтаціях». Його відношення до [Сергія] Моркотуна, бувшого приват[ного] секретаря [Павла] Скоропадського, має тривати донині. Сам він рекомендував мені його в секретарі, хоча діяльність [Сергія] Моркотуна всім відома. Д[окто]р [Артем] Галіп, працюючи в масонських ложах, одночасно веде переговори з роялістами, яким обіцює гетьманський престол на Україні, має дуже неясні зв'язки з [Василем] Маклаковим і [Миколою] Авксентієвим, які мали попирати його кандидатуру на голову укр[аїнської] Делегації. Найбільша біда в цьому, що про все те всі знають, і тим самим його праця втратила від почасти ґрунт.

Роля п[ана] [Миколи] Шумицького була весь час дуже дволична і наскрізь особиста. Відомо, що його особисті порахунки з [Сергієм] Моркотуном були причиною брутального виступу [Сергія] Моркотуна проти [Симона] Петлюри в бурцевськім «Общем деле». В момент одержання телеграми з уповноваженнями п[ан] [Микола] Шумицький прохав мене, щоб його залишити в Делегації, і приготував ліквідаційний лист для инших, а сам одночасно підписав телеграму з протестом проти мене.

П[ан] [Володимир] Тимошенко не приймав в політиці ніякої участи, працюючи в «Ukrailian» і в свої поглядах полишався під впливом п[анів] [Сергія] Шелухина і [Макара] Кушніра, з якими мешкає.

Становище членів Делегації, які неначе то вийшли з неї і залишились, є зовсім неясне. Більшість з них заявляє, що Уряд у Варшаві є самозванцем і не має права видавати наказів в імени Укр[аїнської] Республіки. Тим самим вони заявляють про свої большевицькі симпатії, які на тутешньому ґрунті можуть мати для справи якнайгірші наслідки. Адже тутешні газети пишуть про з'єднання Уряду в Білоцеркві з большевиками. Рахувати на успіх справи при таких поглядах не можна. Тут рішає не те, чим поодинокі члени були на Україні, а те чим, уважають їх тут. А її опінія є у франц[узького] Уряду дуже погана.

[Михайло] Тишкевич

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3603. – ОП. 1. – СПР. 7. – АРК. 54-60.

ДОДАТОК: «ДОКЛАДНА ЗАПИСКА УРЯДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ»

Париж, 17 грудня 1919

Не торкаючись детально у цьому нашому докладі дипльоматичної та політично-інформаційної діяльностинашої Делегації, коли на чолі її стояв п[ан] [Григорій] Сидоренко, ми повинні констатувати, що з прибуттям до Парижу

нинішнього виконуючого обов'язки голови Делегації пана М[ихайла] Тишкевича ся праця не тілько не поширила своїх впливів поміж дипльоматичним представництвом великих та малих держав, не тілько не покращала якістю праці, не тілько українська справа не придбала собі нових впливових прихильників та друзів поміж тими керуючими колами, які нині претендують вирішувати долю майже цілого світу, а навпаки, мусимо з жалем констатувати, що розмах праці делегації значно зменшився, творча енергія її членів поволі почала підупадати і замість цього розпочалися в Делегації ще більші внутрішні непорозуміння, ніж то було раніше, так що коли об'єктивно подивитися на нинішнє становище Делегації, то вона знаходиться в стані внутрішньої хвороби, з якою можна боротися з успіхом тільки оперативним способом.

Будучи одрізана від безпосередніх стосунків з Урядом, Делегація вже і стала на цей шлях, керуючись як патріотичним почуттям, так і взятими на себе відповідальністю перед Урядом та обов'язками перед Українською Республікою. На засіданні 30 листопаду 1919 року Делегація одноголосно висловила недовір'я до членів її п[анам] [Василя] Панейка та [Степана] Томашівського, про що ми сповіщаємо Вас окремим докладом, і ухвалила, щоб вони тимчасово припинили свою діяльність в Делегації. Се було зроблено через те, що сі обидва члени делегації своєю тактикою вносили розклад в працю Делегації і, працюючи сепаратно, засвоїли не той політичний курс, якого тримається Делегація згідно інструкціям Уряду.

С жалем та сумом повинні ми також констатувати, що і між виконуючим обов'язки голови Делегації п[аном] гр[афом] [Михайлом] Тишкевичем та членами Делегації також на протязі трьохмісячної праці не тільки не прийшло до тісного контакту для спільної праці, а навпаки – поволі ці відносини все гіршали, і нарешті на засіданні від 13 грудня 1919 року було ухвалено довести до відома Уряду Української Народної Республіки, що Делегація не може працювати спільно з п[аном] [Михайлом] Тишкевичем, визнає його для тої справи, яка йому доручена, невідповідним і прохає Уряд призначити замість його иншу особу.

Причини, які привели до цієї постанови Делегації, такі. П[ан] гр[аф] [Михайло] Тишкевич на протязі трьохмісячної своєї дипльоматичної праці не мав ніяких успіхів. В своєму докладі Директорії, який було між иншим видрукувано в журналі «Воля» т[ом] 5, ч[исло] 2 в тому вигляді, як він ще не був виправлений по проханню [Михайла] Тишкевича, для подачі Урядові, п[ан] тимчасовий голова вказує, що хибою попередньої роботи представників Делегації було те, що ніби вона звертала увагу не на урядові кола, а на опозицію.

Ми повинні констатувати, що це зовсім не так. Делегація увесь час стояла на тому, що для визнання незалежної Української Республіки необхідно працювати як

в урядових колах, так і в суспільних всякого напрямку, бо коли ми не можемо безпосередньо мати негайний успіх в урядових колах, то треба цього добиватися в усіх инших сферах, поскільки вони можуть впливати на Уряд. Не треба забувати, що, напр[иклад], сама Делегація або національна Капела прибули до Франції завдяки якраз заступництву бувшого голови парляментської комісії по закордонних справах п[ана] [Henry] Franklin-Bouillon'а. Через се-то представники Делегації мали побачення не тільки з п[аном] [Georges] Clemenceau та деякими членами його кабінету, як [Stephen] Pichon, і ин[ші], не тілько конферували з членами французької Делегації на Мирову конференцію, як [André] Tardieu або [Jules] Cambon, і підтримували відносини з французьким Міністерством закордонних справ через п[анів] директорів [Philippe'а] Berthelot і [Albert'а] Kammerer'а, а були також в контакті з усіма тими діячами, які прихильно ставляться до України і мають вплив в урядових колах. Через се члени Делегації мали зв'язок з [Henry] Franklin-Bouillon'ом, [Aristid'ом] Briand'ом, [Rene] Viviani, [Louis'ом] Barthou і ин[шими]. А поскілько для визнання суверенности України дуже важно і необхідно було признання її незалежности інтернаціональною соціялістичною конференцією, то було звернено і на це увагу, яка на Люцернській конференції увінчалася успіхом. Розвивали певну акцію деякі члени Делегації і в масонських ложах, щоб за їх допомогою вплинути на утворення добрих відносин до України, а також з французькими кооператорами зав'язали тісні зносини.

Звичайно, що члени Делегації ніколи не обмежувалися в своїй діяльности тілько працею в французьких колах, а навпаки, до приїзду п[ана] [Михайла] Тишкевича, вони піддержували відносини з англійцями, американцями, італійцями, румунами, чехами, сербами, греками і инш[ими], що прибули на Мирову конференцію. Побачення з [Woodrow] Wilson'ом, [David] Lloyd George'м, [Vittorio] Orlando'м, [Nikola] Pašić'ем, [Alexandru] Vaida-Voevod'ою, [Eleftherios] Venizelos'ом, [Edvard'ом] Beneš'ом, проф[есором] [Robert'ом] Lord'ом, проф[есором] [James'ом] Simpson'ом та иншими делегатами на Мирову конференцію свідчить, що Делегація до прибуття гр[афа] [Михайла] Тишкевича мала широкі зносини і з урядовими колами.

За той же час Делегація енергійно боронила українську справу, посилаючи на Мирову конференцію ріжні ноти, поскілько то вимагалося подіями на Україні та ходом праці на конференції Мира. Досить енергійно розвинула вона також інформаційну діяльність в пресі та видання книжок і брошур, поскілько дозволяли те робити фінансові ресурси Делегації. За ініціятивою нашої ж делегації відбувалися не раз наради всіх новоутворених Держав на Сході Европи, в результаті чого вони спільно виступали перед Мировою конференцією в оборону своїх державних інтересів.

Подивимось, до яких же змін прийшло з прибуттям до Парижу пана гр[афа] [Михайла] Тишкевича. Се правда, що тимчасовий голова Делегації по приїзді дав чимало інтерв'ю для французьких часописів, але в дипльоматичній праці се була скорше помилка, ніж успіх. Не мавши попереду ніяких офіціяльних побачень, якраз з урядовими колами, він розповів співробітникам газет мету його прибуття, виклавши все, що він має робити і боронити, так що для всіх урядових чинників і до побачення з ним стало відомим все те, що п[ан] [Михайло] Тишкевич мав їм особисто докладати. А через те що урядові кола під час його прибуття покладали ще великі надії на [Олександра] Колчака та [Антона] Денікіна, з ним ні про що вже було говорити. Але сі інтерв'ю коштували нашій касі чималих грошей.

Дійсно, після сих інтерв'ю п[ан] [Михайло] Тишкевич ні з ким з членів французького Уряду та делегатів Америки, Англії і Японії не мав побачення. Правда, п[ан] [Михайло] Тишкевич бачився з ген[ералом] [Ferdinand] Foch'ем, але ж се побачення не мало політичного значіння. Побачення з [Eleftherios] Venizelos'ом, [Tommaso] Tittoni, [Nikola] Pašić'ем були тілько продовженням зносин, які з ними Делегація мала ще раніше. Так само побачення гр[афа] [Михайла] Тишкевича з фінансистами було тілько продовженням попередніх зносин Делегації з ними. Про те, що правий депутат Дене, якого не вибрано на останніх виборах, організовував групу парляментських діячів для підтримки українських справ, в Парижі нікому нічого не відомо.

Правда, що під час головування в делегації п[ана] гр[афа] [Михайла] Тишкевича продовжилося кілька чергових нарад представників новоутворених держав, але відбулися вони не по його ініціятиві, і він не відограв на них ніякої ролі і не виявив ніякої ініціятиви, навіть не завжди буваючи на них. Таким чином, необхідно констатувати, що п[ан] гр[аф] [Михайло] Тишкевич не мав в Парижі ніякого дипльоматичного успіху. Пояснюється се тим, що в урядових і парляментських колах до його склалася негативні відношення, на основі того, що п[ан] [Михайло] Тишкевич завдяки своїм старим зносинам з католицькими та аристократичними колами, а також праці при Ватикані має певну репутацію, з якою не можна досягти навіть персонального прихильного відношення в урядових колах Франції, не кажучи вже про опозицію. А ті особисті зв'язки, які має п[ан] [Михайло] Тишкевич, зовсім не вистарчають для того, щоб змінилося відношення до його.

Ще гірші результати вийшли од праці виконуючого обов'язки голови Делегації для внутрішньої роботи Делегації. П[ан] [Михайло] Тишкевич не зумів порозумітися з членами Делегації і, вважаючи себе ніби Послом в Францію, поволі сепарувався од Делегації, не одріжняючи Місії від Делегації, яка має свою особливу законну конструкцію і утворена по принципу колегіяльности, як то ведеться і в усіх

инших делегаціях на Конгрес Миру; гр[аф] [Михайло] Тишкевич ніяк не може і не хоче помиритися з колегіяльним устроєм Делегації.

Наша Делегація звичайно відбуває свої офіціяльні засідання двічі на тиждень, обмірковуючи на них всі справи. Пан [Михайло] Тишкевич чомусь поставився неприхильно до сих засідань і з ріжних мотивів почав уникати їх, доручаючи вести ці засідання то п[ану] [Артему] Галіпові, то п[ану] [Сергію] Шелухину. Далі він перестав навіть заходити в помешкання делегації і заснував в своєму отелі свою окрему канцелярію. Делегація, не маючи тісного контакту з виконуючим обов'язки голови, почала топтатися на місці, бо п[ан] [Михайло] Тишкевич нічого не докладав про свою роботу і не виявляв ніякої ініціятиви, не маючи ніякого плану, а всякі пропозиції з боку членів Делегації або критичні уваги приймав як особисту образу, або як втручання в його компетенцію. В зв'язку з усим цим видавнича діяльність Делегації припинилася, а в канцелярії Делегації запанувало повне безладдя. Ігноруючи вимоги Уряду про скорочення видатків, п[ан] [Михайло] Тишкевич зробив декілька зовсім не потрібних для Делегації призначень з великими окладами платні, як, напр[иклад], барона [Paul'я de] Groote, на посаду якогось дорадника по фінансових справах, про діяльність якого ми нічого не знаємо, п[ана] Цитовича та [Леоніда] Галяфре, як секретарів канцелярії, тоді як він користується їх працею для власних потреб, пана [Валер'яна] Моцарського як свого ад'ютанта. Делегація з приводу сього робила п[ану] [Михайлу] Тишкевичеві свої уваги, але ж без всякого результату.

Вживаючи особливих заходів для пропуску до Франції своїх особистих знайомих як свящ[еника] Сембратовича, п[ан] [Михайло] Тишкевич не вжив тих заходів для проїзду [Бориса] Матюшенка та [Петра] Дідушка, і вони зосталися не пропущеними до Франції після Люцернського з'їзду*. Тим часом до членів Делегації почали доходити відомости, що бюро, яке було засновано п[аном] [Григорієм] Сидоренком для доставлення Делегації інформацій, почало замість виконання своїх завдань докладати гр[афу] [Михайлу] Тишкевичеві ріжні вигадки і сплетні про членів Делегації, в результаті яких в Делегації утворилася атмосфера надзвичайно важка. З того бюро п[ан] [Петро] Адамович, посланий до Франції для зовсім инших справ, поширив про п[ана] [Артема] Галіпа чутки, що він працює в масонській ложі, яка начебто йде проти самостійности України, що він має в тих же цілях зв'язки з росіянами і провадить якусь дволичну політику, що він інспірував виступи [Сергія] Моркотуна проти українського Уряду в пресі і т[аке] и[нше]. Було пущено поголоску також, що п[ан] [Сергій] Шелухин має якісь зв'язки з представниками [Олександра]

* Заяви ж, що вони мали якісь стосунки з німцями не зовсім провірені. Ми сподіваємось, що п[ан] [Борис] Матюшенко з'ясує Вам детально сю справу.

Колчака, [Антона] Денікіна, [Василем] Маклаковим і т[ак] д[алі]. Делегація зрозуміла всю шкоду цих непровірених чуток, спеціально направлених на дискредитацію членів Делегації, і рекомендувала п[ану] [Михайлу] Тишкевичу скасувати се бюро, бо воно фактично вже давно нічого корисного для Делегації не давало, а коштувало багато. П[ан] [Михайло] Тишкевич згодився його скасувати, але п[ана] [Петра] Адамовича залишив для безпосередньої праці при його особі.

Через деякий час члени Делегації довідалися, що п[ан] [Михайло] Тишкевич в своїх листах до послів в Берні та Бухаресті висловлює своє повне невдоволення членами Делегації, особливо соціялістами, вважає їх невідповідними і домагається для себе од Уряду права на розформування Делегації по його вподобі. Для початку він незаконно одкомандирував по телеграфу [Бориса] Матюшенка та [Петра] Дідушка від Делегації. Се ще збільшило ті напружені відношення, які утворилися між членами Делегації та тимчасовим головою її.

Делегація побачила, що п[ан] [Михайло] Тишкевич оточує себе всякими прислужниками, які готові служити йому персонально, а не Українській Республіці, і констатувала, що він не має доброї волі порозумітися з членами Делегації, хоч останні півтора місяця назад посилали для цього окрему Делегацію в складі [Сергія] Шелухина, [Артема] Галіпа і [Макара] Кушніра. Се виявилося особливо в зв'язку з тим випадком, який дозволив собі п[ан] [Петро] Адамович в помешканні п[ана] [Михайла] Тишкевича проти уповноваженого делегата п[ана] [Артема] Галіпа. Коли ж п[ан] [Артем] Галіп доклав про се членам Делегації, то вони послали до п[ана] [Михайла] Тишкевича уповноважених [Макара] Кушніра, [Григорія] Лисенка та [Михайла] Лозинського, щоб сей інцидент ліквідувати. Але він не тільки не пішов назустріч Делегації, а навпаки, висловив своє повне недовір'я до п[ана] [Артема] Галіпа, заявивши, що він знає про якіськомпромітуючі його документи. Таким чином, сим він ніби виправдав вчинок [Петра] Адамовича проти [Артема] Галіпа, що звичайно унеможливлює останньому бувати у [Михайла] Тишкевича, як також і иншим членам делегації, які всі одноїдумки про вищевказану інтриганську роботу. Нема ніякої гарантії, що такі інциденти не повторяться і з иншими членами Делегації. Ми переконалися, що з якоюсь ціллю утворення проти членів Делегації всяких вигадок і пліток продовжується і має вигляд систематичної роботи.

Мало того, п[ан] [Михайло] Тишкевич заявив, що він взагалі не може працювати з «такою компанією», як наша Делегація. Після сього делегація на своєму засіданні 13 грудня, розглянувши всі документи, на які посилався гр[аф] [Михайло] Тишкевич в основу свого недовір'я до п[ана] [Артема] Галіпа, одноголосно визнала, що вони не дають ніяких підстав для недовір'я п[ану] [Артему] Галіпові, і прохала його продовжувати свою працю в Делегації. Навпаки,

прийнявши заяву п[ана] [Михайла] Тишкевича про Делегацію та обговоривши детально відносини, ухвалила ту постанову, яку приведено вище. Звичайно, що Делегація, стоячи на цілком законному ґрунті і маючи завше на першому плані інтереси Української Республіки, ухвалила, щодо вияснення сієї справи Урядом вона буде підтримувати офіціяльні відносини з п[аном] [Михайлом] Тишкевичем постілько, поскілько се потрібно для продовження роботи, яка вимагається од Делегації.

Делегація звертає увагу Уряду, що Мирова конференція можливо вже на передодні її розв'язання без розгляду східноевропейської проблеми, а що замість неї буде скликано нову міждержавну конференцію. Можливо також що сі справи розглядатиме Ліга Націй, коли б вона зорганізувалася в ближчому часі. Ся комбінація вимагає організації для Франції звичайної української дипльоматичної Місії, а для нової конференції чи Ліги Націй – особливої делегації. Ся делегація повинна одержати од Уряду нові мандати, коли механічно не матимуть права продовжити свою діяльність всі нинішні делегації новоутворених Держав. У всякому разі, тими мандатами Делегація не повинна бути прив'язаною до якогось одного місця, а призначеною для цілої справи, де б вона не розглядалася. Місія цеї роботи не зможе виконувати. Для того потрібна спеціальна організація з спеціяльними уповноваженнями.

Після повороту [Georges'a] Clemenceau од [David'a] Lloyd George'a з Лондону в колах конференції кажуть, що Мирова конференція продовжить свою діяльність в Парижі ще скілько місяців, а східноевропейська проблема розглядатиметься приблизно коло лютого-березня 1920 року. Розуміється, сей план теж може змінитися. У всякому разі, як би не було, ми повинні констатувати, що нинішня Делегація не має ні справжнього голови, ні його товариша, і має тільки одного уповноваженого п[ана] [Артема] Галіпа. Пан [Михайло] Лозинський мав мандат тільки од галицького Уряду. Через те конче є необхідним призначення нового голови Делегації, його товариша та ще одного чи двох уповноважених на переговори й підписи. Звичайно, що в Делегації повинні лишитися також представники політичних партій та радники-спеціялісти, бо цього вимагає як праця в соціялістичних колах, так і політична інформаційна робота по ріжних справах юридичних, економічних і т[ак] д[алі].

На наш погляд делегація мала б складатися з 10 або 12 затверджених урядом осіб, а що торкається до канцелярії, то се залагодила б сама Делегація. Місія у Франції мала б бути організованою, як всі наші місії за кордоном, з тих людей, що є за кордоном, і треба тільки призначити голову Місії.

Ми вважаємо, що така організація якраз на часі. Се не викликало б нігде ніякого здивовання. Що ж торкається заміни п[ана] [Михайла] Тишкевича, то

вона пройшла б також непомітною, бо він був призначений тілько тимчасово, в додаток ще в деяких инших делегаціях вже було по кілько змін голов, напр[иклад], у італійців, поляків, чехів, румин. Але ми ще раз звертаємо увагу Уряду, що для оборони інтересів Української Республіки потрібні зовсім инші люде, ніж п[ан] [Михайло] Тишкевич. Ми не знаємо тих мотивів, які викликали призначення його до Парижу. Одначе, коли се були відомости про якісь особливі зв'язки гр[афа] [Михайла] Тишкевича з французькими урядовими колами, то се не має під собою ніяких реальних підстав. Натомість се людина досить хвора і вже в таких літах, що їй взагалі не по силам та праця, на яку його призначено, не кажучи вже про те, що по своїй вдачі він цілком не здібен до колегіяльної праці.

Мало того, якщо припустити, що на конференцію будуть допущені офіціяльно чи не офіціяльно представники Совітської Росії, то яке буде становище Української Народної Республіки, коли її буде репрезентувати п[ан] гр[аф] [Михайло] Тишкевич, консерватор по своїм переконанням і одвертий ворог всякої соціялістичної думки. В деяких колах вже тут і звернули увагу на те, що він ніяк не репрезентує нашого Уряду, а тілько самого себе. Далі ми повинні одверто признати, що гр[аф] [Михайло] Тишкевич, може, й був би корисним Послом в нормальні часи для салонної політики вже існуючої держави, але ж для складної боротьби з нашими противниками на конференції він зовсім не підходить. На наш погляд, п[ан] [Михайло] Тишкевич навіть не знав української справи в тій мірі, як се вимагається од голови Делегації, та майже не розбирається в тій ситуації та подіях, що відбуваються на Україні. Він не знає зовсім обов'язків державної служби і не має необхідного такту. Він, напр[иклад], дозволив собі надрукувати в т[омі] 5 ч[ислі] 5 «Волі» свою промову в секретному засіданні Делегації, що може викликати полеміку з боку членів Делегації і всякі противні українським інтересам міркування сторонніх людей.

Не маючи ні ініціятиви, ні сміливости, він навіть в уже одобреній і прийнятій Урядом справі купівлі майна од американців підписав потрібні папери тілько після настойчивого пояснення йому, що він утворює великий скандал і незмірні шкоди для Української Держави, коли не виконає звичайних формальностей.

Отже, очевидно, що ся людина, коли б довелося робити рішучі політичні виступи в конференції з большевиками, поляками та московськими монархістами, звичайно, зовсім не була б на належній вишині, а разом з тим прихильні відношення до нас в соціялістичних колах, в зв'язку з тим, що він репрезентує Українську Республіку, були б дуже ослабленими.

На голову Делегації необхідно призначити людину, яка не тілько знала б мови, не тілько мала б дипльоматичний такт та вміла б увійти в добрі персональні відносини з урядовими колами, але не викликала б ніяких сумнівів і невдоволення також в

демократичних та соціялістичних верствах суспільства. Це повинна бути людина рішуча і смілива, з великою творчою енергією, з повним і детальним знанням української справи, яка імпонувала б дипльоматам великих держав і викликала б пошану до своєї особи в колах наших противників. Ми знаємо, що такі люде на Україні знайдуться.

Що торкається до тов[ариша] голови та ще одного делегата, то се справа легка. Так само на голову в Місію до Франції треба призначити людину, яка була б не стілько салонним дипльоматом, скілько енергійним борцем за українську справу, знавцем її і дотепним до зав'язання зв'язків. Сей представник повинен уміти говорити французам до серця і бути приємлемим для широких демократичних кол.

Ми цілком розуміємо, яке сумне враження може викликати сей наш доклад на людей, які перебувають на Вкраїні в безмірно тяжкому становищі і борються в тяжких умовах за нашу будучину, але якраз, пройняті високим почуттям патріотизму та бажанням допомогти Урядові досягти нашу заповітну мету, а також тою відповідальностю, яку ми на себе взяли перед нашою Республікою та народом, ми вважаємо своїм обов'язком зовсім одверто докласти про все отсе і як, на нашу думку, полагодити справу.

Члени Делегації:
С[ергій] Шелухин, Гр[игорій] Лисенко (осаул), д[окто]р Артем Галіп, Волод[имир] Тимошенко, д[окто]р М[ихайло] Лозинський, М[акар] Кушнір, Д[митро] Ісаєвич, д[окто]р Кирило Білик, предст[авник] Украї[нського] Народ[ного] Коміт[ту] в Злучених Державах, [Микола] Шумицький (з додатком особистого погляду)

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографами / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3603. – ОП. 1. – СПР. 6. – АРК. 91-106.

ДОДАТОК: СПРАВОЗДАННЯ «ДО ВИСОКОЇ ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ»

Париж, 8 грудня 1919

Делегація Української Народної Республіки на конференцію Мира на засіданні своїм від 5.XII.1919 р[оку] висловила своє недовір'я до панів представників галицького Уряду д[окто]ра [Василя] Панейка та проф[есора] [Степана] Томашівського і бажання, щоб вони тимчасово припинили свою діяльність в Делегації до вияснення їх становища як членів делегації Урядом Української Народної Республіки.

Така постанова викликана як дуже сумними подіями за останні часи на Вкраїні, в яких замішано вище галицьке військове командування та деяка частина членів галицького Уряду і політичних діячів в Кам'янці, з якими, по відомостям Делегації, д[окто]р [Василь] Панейко був у тісних зносинах, так і тою політичною

тактикою, яку увесь час в Парижі провадили д[окто]р [Василь] Панейко та проф[есор] [Степан] Томашівський. Отже, доводимо до Вашого відома, що д[окто]р [Василь] Панейко та проф[есор] [Степан] Томашівсьвкий за весь час своєї праці в Парижі ігнорували Делегацію Української Народної Республіки і провадили свою працю цілком сепаратно, як в галицькій, так і в загальноукраїнській справі. Вони не тільки рідко ходили на наради Делегації, на засідання її, а навіть заснували були своє окреме бюро, через яке і подавали ноти та всякого роду доклади й меморандуми зовсім без відома Делегації, так що й нині делегація не знає, що було зроблено її членами [Василем] Панейком та [Степаном] Томашівським не тільки за той час, коли бюро се існувало, а навіть і за час після скасування його по постанові Делегації. Проіснувало воно з маю аж до августа.

Останнім вироком сеї сепаратної політики була подача п[анами] [Василем] Панейком та [Степаном] Томашівським в Найвищу Раду Антанти і до Міністерств особливої ноти, від 23.VIII.1919 року, в якій було заявлено, що українська Делегація віднині позбавляється права виступати в обороні інтересів Галичини і що се законно можуть робити тільки вони, [Василь] Панейко та [Степан] Томашівський. Про сю ноту делегація довідалась випадково, і тільки після сього [Василь] Панейко та [Степан] Томашівський призналися в тім і відчитали на засіданні повний текст ноти. Цим п[ани] [Василь] Панейко та [Степан] Томашівський фактично цілком відсепарували себе від Делегації і таким чином ліквідували не тільки єдність її, а також підорвали значіння народного акту від січня [19]19 р[оку] про з'єднання двох Республік в одну Соборну Україну.

Яке враження викликала ся політика, видно найкраще з того, що наша делегація часто зустрічала в кругах представників чужих держав запитання, чи існує одна Українська Держава, чи дві, і чи в Парижі є одна чи дві делегації, і яка з них правомічна.

Та не тільки своєю сепаратною роботою розійшлися п[ани] [Василь] Панейко та [Степан] Томашівський з Делегацією, як про це свідчить дискусія, ведена на засіданнях Делегації про міжнародне становище Української Народної Республіки; в жовтні [19]19 р[оку] п[ани] [Василь] Панейко та [Степан] Томашівський заступали думку і уперто підтримували її, що треба миритися з фактом підпори Антантою, зокрема, Англією, [Антона] Денікіна і тому не треба воювати з [Антоном] Денікіним, а тільки треба шукати замирення з ним, бо всяка офензива [Симона] Петлюри даремна, тоді як Делегація стоїть на становищі Директорії Української Народної Республіки, яка веде війну проти [Антона] Денікіна за державну незалежність Української Народної Республіки.

Ми не знаємо, чи і в якій мірі ця сепаратна політика та ідеологія підтримувалася галицьким Урядом, але Делегація УНР в засіданні 31 октября

[19]19 р[оку] ухвалила визнати цю ноту цілком незаконною і поробила заходи сповістити про се уряд УНР, одночасно з цим підкреслюючи шкідливість для України всієї сепаратної політики цих репрезентантів Галичини.

І дійсно, на основі особливого закону про делегацію УНР на конференцію Мира п[ани] [Василь] Панейко та [Степан] Томашівський є уповноважені і від галицького Уряду, і від Директорії. Значить, Делегація повинна бути спільна, а члени галичани не мають права виступати сепаратно в галицьких справах без згоди і відома наддніпрянців, а також і навпаки. Инакше і бути не може, бо того вимагає і юридична природа як державного організму, так і представництва його. Фактично ж виходило так, що п[ани] [Василь] Панейко та [Степан] Томашівський ходили в Делегацію, щоб контролювати діяльність її та одержувати платню, а працювали сепаратно в галицькій справі і таємно від Делегації Соборної України.

Ми повинні підкреслити, однак, що крім цих двох представників Галичини в нашій делегації працювала з нами при тім цілком солідарно товариш Державного Секретаря зак[ордонних] справ п[ан] [Михайло] Лозинський та покійний полковник [Дмитро] Вітовський. Вони, разом з рештою членів Делегації, осуджували сепаратну діяльність п[анів] [Василя] Панейка та [Степана] Томашівського, одстоюючи єдність та одноцільність праці всієї Делегації, яка і надалі стоїть на тому, щоб на конференції Миру була тільки одна Делегація УНР, в склад якої входилиб і представники Галичини, але ніколи не мирилася з незаконною діяльністю п[анів] [Василя] Панейка та [Степана] Томашівського, через що особливо нині і ухвалила неможливість залишити надалі їх шкодливу діяльність в делегації, поки не буде в цій справі роз'яснення від Уряду УНР, тоді як п[ан] [Михайло] Лозинський і надалі повинен продовжувати свою діяльність в Делегації, як товариш Держ[авного] Секретаря і на основі уповноважень, виданих йому галицьким Урядом.

По уповноваженню голови Делегації президуючий в цім засіданні делегації

Радник і сенатор: С[ергій] Шелухин;
члени Делегації: М[акар] Кушнір, М[икола] Шум[ицький],
Гр[игорій] Лисенко, осаул; радник В[олодимир] Тимошенко,
д[окто]р А[ртем] Галіп, Д[митро] Ісаєвич.

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 15. – АРК. 37-38.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3603. – ОП. 1. – СПР. 6. – АРК. 53-54.

ДОДАТОК: МИКОЛА ШУМИЦЬКИЙ «ОСОБИСТИЙ ПОГЛЯД ДО ДОКЛАДНОЇ ЗАПИСКИ ЧЛЕНІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕЛЕГАЦІЇ»

Париж, 20 грудня 1919

Сим маю честь докласти Високому Уряду Української Народної Республіки, що я підписав зазначену записку з слідуючими пороками:

1) Будучи призначен до складу Делегації наказом Директорії від 5 вересня 1919 року, я нічого не знаю про діяльність Делегації під час головування п[ана] [Григорія] Сидоренка і перший місяць головування п[ана] [Михайла] Тишкевича і тому не можу за неї свідчити.

2) Прибувши 18 жовтня до Парижу, я вже знайшов дуже напружене відношення між членами Делегації і її Президентом гр[афом] [Михайлом] Тишкевичем. Атмосфера взаємного недовір'я довела до того, що Делегація розпалась фактично на дві частини: з одного боку всі члени Делегації, з другого – гр[аф] [Михайло] Тишкевич. Праця провадиться кожною частиною сепаратно, що, звичайно, зменшує її продуктивність. Невиясненість прав делегатів і Президента доводить, мабуть, мимоволі до їх превищення. Ці непорозуміння, все збільшуясь, доходять до повного розриву під час інциденту між п[анами] [Артемом] Галіпом і [Петром] Адамовичем, коли на пропозицію комісії делегації (по розбору цього інциденту), дати сатисфакцію п[ану] [Артему] Галіпу, Президент Делегації заявляє, що він «більше не може працювати у такій компанії».

3) В справі п[анів] [Бориса] Матюшенка та [Петра] Дідушка мушу докласти, що при від'їзді з Кам'янця, я одержав від п[ана] Президента Директорії наказ пропонувати п[ану] [Борису] Матюшенко негайно повернутись на Україну. Гр[афом] [Михайлом] Тишкевичем були вжиті заходи для здобуття для них віз, але вони ніякого успіху не мали. Згідно наказу Президента Делегації я вияснив у Міністерстві закордонних справ підстави, в силу котрих їм відмовили у візах. Виявилось, що французький Уряд має підстави їх підозрювати в зносинах з німецьким агентом [Werner'ом von] Alvensleben'ом у Швейцарії, в силу чого їм, по наказу військового Міністерства, заборонено в'їзд до Франції.

Про все це я докладав п[ану] Президенту Делегації і, мабуть, це і послужило підставою його наказу про їх відкомандірування. Закінчуя стверджую, що у Делегації склалось дійсно цілком неможливе становище, яке вимагає яконайскоріше вирішення з боку Уряду.

Член Делегації: М[икола] Шумицький

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3603. – ОП. 1. – СПР. 6. – АРК. 107.

НОТА ПРЕЗИДЕНТУ МИРНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ В ПАРИЖІ (ФРАНЦІЯ)

Paris, le 20 Janvier 1920

Excellence,

Au moment ou le danger bolcheviste menace non seulement mon pays, l'Ukraine, mais aussi la Pologne et la Roumanie, ou le système de défense par l'intermédiaire des généraux tzaristes s'est effondre, enfin, à l'heure ou, par la levée du blocus, les relations commerciales entre les riches coopératives ukrainiennes et les pays d'Occident, pourraient contribuer si puissamment à la diminution du coût de la vie dans ces pays, la reconnaissance de tous les Etats frontières démocrates antibolcheviques qui se sont formés à la suite de la Révolution russe, se présente à l'attention des hautes Représentants des Etats Alliés et Associés avec instance.

J'ai l'honneur, en ce moment si grave, de demander la reconnaissance de l'Etat de l'Ukraine et du Gouvernement antibolchevique du Général [Symon] Petlioura, agissant en complet accord avec la Pologne et la Roumanie et de lui accorder l'aide nécessaire pour la formation d'un front commun avec Elles.

J'ai l'honneur de vous prier, Monsieur le Président, d'agréer l'assurance de ma plus haute considération.

Comte [Mykhaylo] Tyszkiewicz
Président de la délégation de la
République Ukrainienne

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО України Ф. 4211. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 54-55;
Примірник Посольства УНР в Австрії, машинопис / ЦДАВО України Ф. 3581. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 1-2.

Rapport sur la situation en Ukraine. Guerre au bolchevisme.

Sur l'ordre du généralissime [Symon] Petlioura, je vous communique les dernières nouvelles sur la situation en Ukraine. Tout d'abord, je voue prie d'user de tous les moyens pour couper court aux insinuations qui tendent à faire croire que notre gouvernement pactise avec les Bolchéviks. C'est faux et c'est ridicule. La plus grande partie de notre gouvernement est comme vous le savez avec l'armée nationale à Vinnitza. Nous occupons la ligne jalonnée par Jmerinka, Bar, Vapniarka, Zvenigorodka et Tarachtcha.

Après la débâcle des armées de [Anton] Denikine, nos forces militaires se sont fortement accrues et se développement presque d'heure en heure. La plupart des Galiciens ont reconnu notre gouvernement et se sont soumis au commandement suprême ukrainien. Nos opérations militaires s'élargissent avec d'autant plus de succès, que, l'ennemi ([Anton] Denikine) se dérobe constamment. [Anton] Denikine a tenté

d'attirer à lui notre gouvernement, ainsi que les insurgés. Il leur demandait de lutter avec lui contre les Bolchéviks. Mais, se souvenant de ses brutalités récentes, personne n'a plus voulu consentir à entrer même en conversation avec lui. Quant aux paysans, ils sont partout en révolte. Les insurgés ukrainiens reconnaissent tous le pouvoir du gouvernement national ukrainien, et se sont prononcés catégoriquement contre [Anton] Denikine.

Quant aux relations des Ukrainiens avec les bolchévistes russes, il faut qu'on sache bien dans les Etats de l'Entente, que non seulement le gouvernement (Directoire et Ministère), mais tous les insurgés, et même les Communistes ukrainiens (infime minorité d'ailleurs) se refusent énergiquement à penser même à la possibilité d'un accord quelconque avec les Soviets. A priori, sont-ils catégoriquement opposés à toute action commune avec eux. Aux yeux de tous, les bolcheviks russes sont, plus qu'ils ne le furent jamais, les ennemis de l'Ukraine. Il ne peut donc être question d'aucune alliance ni politique ni militaire avec les Bolchéviks. Au contraire, la lutte contre eux est des plus après : dans la région de Berditchev, insurgés et rouges sont aux prises. A Kiev-même, les communistes ukrainiens refusent de participer au gouvernement des Soviets.

Il y a lieu de souligner que même aux jours les plus difficiles de ces temps derniers, quand après la défection de [Myron] Tarnavsky notre situation fut si grave et si accablante, même alors, aucune inclination vers le bolchévisme ne se produisit. On est unanime à penser qu'aucune conversation avec les soviets ne peut être engagée aussi longtemps que l'Ukraine ne sera pas un Etat indépendant. Pour rendre possibles des pourparlers, il faut donc que, d'abord les bolchéviks débarrassent le territoire ukrainien de leur présence.

A Kiev, le gouvernement soviétiste se compose des commissaires russes [Volodymyr] Zatonski, [Dmytro] Manouilski et [Hryhorij] Petrovski. Dans leurs discours, ils se plaisent à représenter les membres du gouvernement national ukrainien et les indépendantistes comme des bourgeois et des contre-révolutionnaires ! Malgré ces rodomontades, nous croyons que les Bolchéviks, connaissant les forces dont nous disposons, ne se soucieront pas de nous affronter.

Pour consolider son autorité, le gouvernement ukrainien se propose de convoquer dans le délai le plus rapproché, une sorte d'Assemblée Constituante, préparatoire à la création du futur Parlement définitif. On a déjà commencé les préparatifs en vue de ce grand acte politique. Sa nécessité a été reconnue par toutes les classes, tous les partis, et par le Gouvernement. Sa réalisation ne peut être plus longtemps différée.

L'armée voit affluer les recrues pleines d'enthousiasme pour la cause de la libération. Les conditions sent donc très favorables. Il nous sera, par conséquent, facile de consolider nos forces et d'organiser l'existence de l'Etat. Une soif ardente d'ordre et de tranquillité attirent vers nous non seulement les Ukrainiens, mais tous ceux qui habitent l'Ukraine.

Tous les courants politiques, tous les partis ont fusionné dans le même élan ; un front national unique contre l'envahisseur a été créé. Toute l'Ukraine attend

impatiemment le retour du généralissime [Symon] Petlioura, qui, eu cours de son séjour à Varsovie, où il s'employa si utilement, tomba malade, ce qui ne lui a pas permis de rentrer plus tôt en Ukraine. [Myron] Tarnavski s'est présenté devant les juges militaires. Ceux-ci l'ont absous parce qu'il a pu prouver par des documents formels, que le dictateur [Ievhen] Pétrouchevitch lui avait intimé l'ordre d'exécuter cette trahison. Comme militaire, il avait dû obéir à son supérieur. Actuellement, le dualisme a cessé d'exister. Il n'y a plus qu'un Gouvernement national Ukrainien et tous les éléments de l'aimée galicienne ont repris leur place dans nos rangs. Notre armée est commandée par le général [Mykhaylo] Pavlenko-Omelianovitch.

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО України ф. 4211. – оп. 1. – спр. 15. – арк. 49-53;
Примірник Посольства УНР в Австрії, машинопис / ЦДАВО України ф. 3581. – оп. 1. – спр. 15. – арк. 8-12.

Переклад Георгія Потульницького

Париж, 20 січня 1920

Ваша Екселенціє.

В момент, коли більшовизм загрожує не тільки моїй країні – Україні, але і Польщі та Румунії, коли оборонна система за посередництва царських генералів рухнула, врешті-решт, в час, коли через зняття блокади торговельні відносини між багатими українськими кооперативами і західними країнами могли б сильно вплинути на зниження вартості життя в цих країнах, визнання всіх прикордонних демократичних антибільшовицьких держав, що утворилися внаслідок російської революції, потребує уваги найвищих представників держав-союзників.

Я маю честь, в цей важливий момент, просити про визнання держави України й антибільшовицького Уряду генерала Симона Петлюри, що діє в повній згоді з Польщею і Румунією, а також надати необхідну допомогу для формування з ними спільного фронту.

Я маю честь просити Вас, пане Голово, прийняти запевнення у моїй глибокій повазі.

Граф Михайло Тишкевич,
голова Делегації УНР

Звіт про ситуацію в Україні. Війна з більшовизмом

За наказом генерального отамана Симона Петлюри я вам повідомляю останні новини щодо ситуації в Україні. Насамперед, я вас прошу прийняти всі заходи, щоб покласти край намаганням повірити в те, що наш уряд домовляється з більшовиками. Це не відповідає дійсності і це смішно. Більша частина нашого

уряду як ви знаєте перебуває з нашою армією у Вінниці. Ми займаємо лінію, що проходить через Жмеринку, Бар, Вапнярку, Звенигородку і Таращу.

Після розгрому армії Антона Денікіна наші військові сили значно зросли і збільшуються з кожною годиною. Більша частина галичан визанал наш уряд і підкорилися українському верховному командуванню. Наші військові операції розширюються з таким же успіхом, з яким ворог (Антон Денікін) постійно уникає зіткнення. Антон Денікін намагався перетягнути на свою сторону як наш уряд, так і повстанців. Він їм пропонував боротися разом з більшовиками. Але, пам'ятаючи про його недавню жорстокість, ніхто не хотів навіть погоджуватися на розмову з ним. Що стосується селян, то вони повсюди бунтують. Українські повстанці визнали владу українського національного уряду і висловилися категорично проти Антона Денікіна.

Щодо відносин між українцями та російськими більшовиками, потрібно, щоб країни Антанти знали, що не тільки влада (Директорія і Кабінет міністрів), але і всі повстанці, та навіть українські комуністи (крихітна меншість) рішуче відмовляються від можливості будь-якої угоди з совітами. Апріорі, вони категорично проти будь-яких спільних дій з ними. В очах всіх російські більшовики – вороги України більше, ніж коли-небудь раніше. Тому не може бути й мови про жоден політичний чи військовий союз з більшовиками. Навпаки, боротьба з ними відбувається і надалі: в районі Бердичева повстанці щосили бьються з червоними. Навіть в Києві українські комуністи відмовляються брати участь в роботі радянського уряду.

Слід зазначити, що навіть у останні найважчі дні, коли після зради Мирона Тарнавського наша ситуація стала дуже серйозною і гнітючою, навіть тоді, не з'явилося жодного нахилу до більшовизму. Ми єдині в думці, що ніякої розмови з совітами не може бути проведено до тих пір, доки Україна не буде незалежною державою. Для того, щоб зробити можливими переговори, необхідно, щоб, більшовики насамперед позбавили Україну від своєї присутності.

В Києві радянський уряд складається з російських комісарів Володимира Затонського, Дмитра Мануїльського і Григорія Петровського. У своїх виступах вони люблять називати членів українського національного уряду і прихильників незалежності буржуазними елементами і контрреволюціонерами! Незважаючи на ці просторікування, ми вважаємо, що більшовики, знаючи, які сили є в нашому розпорядженні, не схильні виступити проти нас.

Для того, щоб зміцнити свою владу, український уряд має намір скликати найближчим часом свого роду Установчі Збори, що підготують грунт для створення майбутнього остаточного Парламенту. Ми вже почали підготовку до цього великого політичного акту. Їх необхідність була визнана всіма класами, партіями і урядом. Їх скликання не можна більше відкладати.

В армії спостерігається наплив новобранців, сповнених ентузіазму у справі визволення. Умови дуже сприятливі. Тому нам буде легко обєднати наші сили і забезпечити існування держави. Жага порядку і спокою залучає до нас не тільки українців, але всіх, хто живе в Україні.

Всі політики, всі партії об'єдналися в одному прагненні: сторення єдиного національного фронту проти загарбників. Вся Україна з нетерпінням очікує повернення головного отамана Симона Петлюри, який під час свого перебування в Варшаві, де він з користю працював, захворів, що не дозволило йому повернутися до України раніше. Мирон Тарнавський постав перед військовим трибуналом. Його виправдали, оскільки вдалося довести за допомогою офіційних документів, що диктатор Євген Петрушевич відав наказ здійснити зраду. Як військовий, він змушений був підкоритися своєму начальнику. На даний момент дуалізм припинив існування. Є тільки один український національний уряд і всі частини галицької армії вступили в наші ряди. Нашою армією командує генерал Михайло Павленко-Омельянович.

«РЕЗЮМЕ МІЖНАРОДНОЇ СИТУАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СПРАВИ В ПОЧАТКУ 1920 Р[ОКУ] НА МИРОВІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ» МИХАЙЛА ТИШКЕВИЧА СИМОНУ ПЕТЛЮРІ

Париж, 6 березня 1920

Загальне становище нашої справи, яке покращало було внаслідок розбиття [Антона] Денікіна і упадку [Georges'a] Clemenceau, погіршилось в початку лютого, коли виявилось, що [Alexandre] Millerand ставиться до неї майже так само вороже, як його попередник, а ще більше, як прийшли відомости про нібито заключений мир Польщі з Росією, на підставі якого Україна має бути розділена між цими обома державами.

З боку Англії, яка неприхильно ставиться до Польщі, маю деякі запевнення, що вона могла би нам так само помогти, як і Литві, в визнанню нашої самостійности і реорганізації за економічні і фінансові концесії.

Відносини Польщі і Румунії стали до нас більш холодні, Італії, Греції, Швайцарії, Швеції такі ж самі куртуазні, як і перше. Одначе виступи за визнанням нашої самостійности в парляментах французькому (6 лютого), італійському (7 лютого) є визначними фактами, які не остались без враження. Це доказ, що негативне відношення до нас Антанти, підтримане російськими і польськими впливами, є переломане. Щоби дійти до сего результату, я вжив впливу на католицьку партію, сильну во Франції і Італії, і на фінансові круги.

Мною були вислані ноти до держав Антанти про негайне визнання нас, а також в справах полонених і нашого майна. Опріч сього два приватні листи до Президента [Paul'я] Deschanel'я, який, між иншим, приймав мене особисто на авдієнції дуже тепло.

У цьому важному моменті незвичайно шкодить нам непевна ситуація на Україні; Уряди Антанти не знають, де наш Кабінет – в Варшаві, чи Кам'янці, чи де инше. Вони не знають його становища до Польщі, Румунії і до большевиків.

Незвичайно шкідливою з морального боку являється кампанія проти самостійности, за федерацію з Росією, яку вели і ведуть самі ж українці відкрито деякі галичани, бувший секретар [Павла] Скоропадського [Сергій] Моркотун. Розуміється, що нитки цілої інтриги, зверненої проти такого важного посту, як українська Делегація при конференції Миру, є в руках російського Посольства, але цього не можуть зрозуміти члени Мирової конференції, які думають, що це є справжня думка нашого народу і нашої суспільности.

Шкодить нам репутація германофільства і большевизму, яку деякі українці, і то визначні, самі підтримують. Шкодить систематичне затримання належних Делегації грошей і через те повна неможливість працювати в пресі. Стараюсь тому запобігти, входячи в зносини з банками і поважними негоціантами, яких представників посилаю до Уряду, але вони не дають позички инакше, як за гварантією готових товарів. Кампанія наклепів і доносів проти голови Делегації і деяких членів, відомости про які маю від французького Міністерства закордонних справ, лишаються без впливу, але роблять прикре враження. В таких відносинах обстоювати справу нашої самостійности незвичайно трудно, майже неможливо, одначе я маю надію, що витримаємо до кінця і доб'ємося успіху.

[Михайло] Тишкевич

***

Друкується за оригіналом, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3603. – ОП. 1. – СПР. 9. – АРК. 72-73.

Примірник Державної Канцелярії, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 1429. – ОП. 5. – СПР. 11. – АРК. 89-90.

НОТА ПРЕЗИДЕНТУ МИРНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ В САН-РЕМО (ІТАЛІЯ)

San Remo, le 23 avril 1920

Monsieur le Président,

J'ai l'honneur, en qualité de Président de la Délégation de la République d'Ukraine à la Conférence de la Paix, de vous présenter à la suite des notes précédentes quelques précisions et quelques points fondamentaux de la question d'Ukraine.

1) Je demande la reconnaissance de l'indépendance de la République Ukrainienne proclamée par notre parlement depuis plus de deux ans, confirmée par les Hauts-Commissaires de la Grande-Bretagne et de la France, ainsi que la reconnaissance du Gouvernement ententiste et antibolchevique du Généralissime [Symon] Petlioura – sans aborder en ce moment la question des frontières.

2) L'Ukraine a reconnu 30% de la Dette de l'ancien Empire Russe. Je me permets d'ajouter que si les autres Etats séparés de la Russie acceptaient la même quantité et si la France occupait la partie de Donetz qui appartient à la Russie, elle pourrait rentrer dans la totalité de sa créance sans s'adresser au Gouvernement des Soviets qui ne représente pas des garanties suffisantes.

3) Je ferai observer au Conseil Suprême que la Russie bolchevique n'a aucune chance ni possibilité d'exportation, ne possédant ni matières premières à livrer ni mains d'œuvre nécessaire et se trouvant sans l'état d'anarchie extrême.

4) L'Ukraine, étant un pays de riches paysans qui luttent depuis deux années contre les bolcheviques, se trouve en mesure de livrer immédiatement toutes les matières premières et de former avec les nations allogènes de l'ancienne Russie une base puissante d'organisation économique et politique dans l'Est de l'Europe.

5) Nous ne nous refusons pas d'entrer en relations commerciales avec la Russie actuelle et en général à toute mesure d'ordre économique qui pourrait être dans l'intérêt de l'Entente.

J'espère que dans l'intérêt du droit des peuples dont les premiers champions sont les Hautes Puissances de l'Entente, ainsi que dans l'intérêt de l'ordre qui pourrait être gravement compromis en Europe par accord quelconque politique avec le Gouvernement des Soviets, Votre Excellence voudra bien attirer l'attention du Conseil Suprême sur la résolution de la question que j'ai l'honneur de lui présenter et à cet effet de vouloir bien m'entendre à une séance de la Conférence de la Paix.

Veuillez agréer, Monsieur le Président, l'expression de ma plus haute considération.

M[ykhaylo] Tyczkievicz,

Président de la Délégation de le République Ukrainienne

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 45. – АРК. 31.

Переклад Георгія Потульницького

Пане Голово.

Як Голова Делегації Української Народної Республіки на Мирній Конференції, маю честь в продовження попередніх нот представити Вам деякі подробиці та основні пункти українського питання.

1) Я прошу визнання незалежності Української Народної Республіки, проголошеної нашим парламентом більше, ніж два роки тому, підтвердженої комісарами Великобританії та Франції, а також визнання проантантського та антибільшовицького Уряду Верховного Головнокомандуючого Симона Петлюри – не приймаючи в даний момент рішення по питанню кордонів.

2) Україна зобов'язалася погасити 30% боргу колишньої Російської імперії. Я дозволю собі додати, що, якби інші сепаратні держави Росії взяли на себе таку ж

суму, і якщо Франція займе частину Донця, яка належить Росії, вона могла б повернути собі весь борг, не звертаючись до Радянського Уряду, який не дає достатніх гарантій.

3) Хочу зазначити, що більшовицька Росія, не маючи ані сировини для поставок, ані необхідної робочої сили, перебуваючи в стані крайньої анархії, не має ні найменшого шансу або можливості займатися експортом.

4) Україна, будучи країною багатих селян, які борються протягом двох років з більшовиками, може негайно доставити всі види сировини і сформувати з некорінним націями колишньої Росії потужну економічну та політичну організаційну базу в Східній Європі.

5) Ми не відмовляємося від торговельних відносин з теперішньою Росією чи від будь-яких інших заходів по встановленню економічного порядку, які можуть бути в інтересах Антанти.

Я сподіваюся, що в інтересах прав народів, першими поборниками яких були держави Антанти, а також в інтересах європейського порядку, що може серйозно постраждати від угоди деяких політиків з Радянським Урядом, Ваше Превосходительство приверне увагу Верховної Ради до вирішення питання, яке я маю честь представити і задля цієї мети хотів би бути заслуханим на засіданні Мирної Конференції.

Прийміть, пане Голово, запевнення у моїй найглибшій повазі.

Михайло Тишкевич
Голова Делегації УНР

ЛИСТ МИХАЙЛА ТИШКЕВИЧ АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Париж, 31 травня 1920

Ексцеленціє.

Українська Делегація в Парижі одержала документи в справі довгу Німеччини, складеного в берлінських банках, і уповноваження на моє імення, щоб робити заходи для його одержання.

Голова Надзвичайної Місії в Швейцарії звернувся до нас з запитом в цій справі. Зважаюсь звернути Вашу увагу, що такі заходи не можуть бути зроблені ніяким чином через нас. Перш усього з правничого боку Версальський договір дає право на претензії за втрати, спричинені німцями лише «співвоюючим» і «союзникам» (§§ 231, 232, 233, 235). Навіть на випадок визнання України вона не входить в оцю категорію. Люксембург і Норвегія воліли полагодити свої грошові справи з Німеччиною безпосередньо.

Берестейський договір як onus probandi може викликати оправдане обурення. Ніякі роз’яснення переміни нашої внутрішньої політики не можуть мати сили в

питаннях цілої держави як суб'єкту права. Тому треба шукати инших шляхів для поладнання цього фінансового питання.

Прийміть, Ексцеленціє, запевнення моєї глибокої пошани.

[Михайло] Тишкевич

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО України Ф. 3603. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 67-68.

НОТА ПРЕЗИДЕНТУ МИРНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ В ПАРИЖІ (ФРАНЦІЯ)

Paris, le 10 juin 1920

Excellence,

Puisqu'il se pose actuellement une question de l'or russe, je me permets, en qualité de président de la Délégation Ukrainienne près de la Conférence de la Paix, de soumettre à l'attention du Conseil Suprême les réflexions suivantes.

L'or russe appartient légalement à tous les Etats qui se sont fondés sur le territoire de l'ancien empire russe. Or, l'Ukraine a constitué des le commencement de 1918 un gouvernement qui a actuellement à sa tête M[onsieur] [Symon] Petlioura, et l'Ukraine s'est engagée à prendre 30 % de la dette publique de l'ancienne Russie. Il semble donc logique qu'une partie de l'or russe revienne à ce nouvel Etat. D'autre part, d'après les chiffres officiels, la part de l'Ukraine dans le budget de l'ancienne Russie était de 22-25 %. Le gouvernement russe soviétique lui-même a reconnu les droits de l'Ukraine sur l'or Russe, d'abord dans une note adressée au Parlement Ukrainien (Rada Centrale) le 6 Décembre 1917 ; puis, le 7 Juillet dans la séance de la conférence russo-ukrainienne de la Paix. A Kiev, le chef de la Délégation Russe [Christian] Rakovsky a reconnu le même droit et la question fut posée en commission plénière. Enfin, dans le traité de Paix conclu à Tartu entre la Russie et l'Estonie, l'article XII stipule que l'Estonie reçoit 15 millions de roubles d'or russe. Dans les pourparlers qui ont lieu maintenant entre Moscou et la Latvie, la Lithuanie et la Finlande, il est également question de cet or russe.

L'Ukraine, le plus riche Etat de l'ancienne Russie a toujours vu l'ancient gouvernement russe faire chez elle de grands achats, principalement en blé. Aussi, l'Ukraine possède-t-elle de grandes réserves de billets de banque russes, dont la valeur repose sur cet or. Le gouvernement ukrainien depuis 1918 a sa valute proposé, dont la valeur repose sur l'or qui lui revient.

En conséquence, au nom du gouvernement de la République Ukrainien, je déclare catégoriquement que le Gouvernement Soviétique n'aucun pouvoir pour disposer entièrement de l'or russe, dont une partie considérable revient, de droit, à l'Ukraine ?

Veuillez agréer, Excellence, l'hommage de ma plus haute considération.

Comte [Mykhaylo] Tyszkiewicz

Président de la Délégation

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 14. – АРК. 57-58;
Примірник Посольства УНР в Австрії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3581. – ОП. 1. – СПР. 15. – АРК. 22-23.

Переклад Георгія Потульницького

Париж, 10 червня 1920

Ваше Превосходительство.

Так як в даний час піднято питання російського золота, дозвольте мені, Голові Української Делегації на Мирній Конференції, представити до уваги Верховної Ради наступні міркування.

Російське золото юридично належить всім державам, які розташовані на території колишньої Російської імперії. Проте, Україна сформувала з початку 1918 року уряд, який в даний момент очолює пан Симон Петлюра, і Україна взяла на себе 30% державного боргу колишньої Росії. Тому видається логічним, що певна частина російського золота належить цій новій державі. Крім того, за офіційними даними, частка України в бюджеті колишньої Росії складала 22-25%. Уряд Радянської Росії визнав права України на російське золото спершу в ноті до українського парламенту (Центральної Ради) від 6 грудня 1917 року; згодом, 7 липня на засіданні українсько-російської мирної конференції. У Києві, голова російської делегації Християн Раковський також визнав це право і питання було винесене на пленарну комісію. І, нарешті, в мирному договорі, укладеному в Тарту між Росією і Естонією, стаття XII передбачає, що Естонія отримує 15 мільйонів рублів російського золота. В ході переговорів, що відбуваються в даний час між Москвою і Латвією, Литвою та Фінляндією, також постає питання російського золота.

Україна, найбагатша держава колишньої Росії, завжди бачила як російський уряд робив великі закупівлі, в основному пшениці, на українських землях. Крім того, Україна володіє великими запасами російських банкнот, вартість яких підкріплена саме цим золотом. Український уряд з 1918 року має власну валюту, цінність якої базується на золоті, що належить йому.

Відповідно, від імені Уряду Української Народної Республіки, я категорично заявляю, що Радянський Уряд не має жодного права одноосібно розпоряджатися цим золотом, значна частина якого по праву належить Україні.

Прийміть, Ваше Превосходительство, запевнення в моїй глибокій повазі.

Граф Михайло Тишкевич
Голова Делегації

СПРАВОЗДАННЯ МИХАЙЛА ТИШКЕВИЧА СИМОНУ ПЕТЛЮРІ

Спа, 12 липня 1920

Ваша Ексцеленція.

Становище нашої справи надзвичайно тут трудне завдяки стратегічним обставинам і явній ворожнечі звісної Вам вже держави, котрою руководять жидівські большевицькі впливи.

Ціла надія на нас самих, повстання і на Францію. [Ferdinand'a] Foch'a я бачив, дуже нас підтримує так само [Jules] Cambon і [Eleftherios] Venizelos, котрий виробив мені зараз побачення з особистим секретарем і найбільш впливовим співробітником [David'a] Lloyd Georg'a [Philip'ом] Kerr'ом. Моя розмова з ним трохи ріжниться від розмови дуже неприхильної для нас, яку він мав з п[аном] [Арнольдом] Марголіним (яку він везе до п[ана] [Андрія] Ніковського). Отже, він насамперед запевнив, що Англія дуже прихильно ставиться до нас і що готова нас визнати, як будемо мати територію, а особливо Київ і Одесу. Як цілий народ вискажеться за самостійність і буде мати Уряд, ним вибраний (очевидний вплив «українців», таких як [Сергій] Моркотун, галичан і т[ак] д[алі]). Я йому відказав, що люд український, борючись майже три роки проти Росії і вибравши собі Уряд, доказав, що має право на визнання.

[Philip] Kerr: Мене дивує, що народ 40 міл[ьйонів] не може сам вигнати большевиків, раджу вам з'єднатися з [Петром] Врангелем.

Я: Не мали зброї, а наші вороги її мали. Ми з'єднались з поляками і були б ішли з [Антоном] Денікіним, якби він був згодився. Просимо морального підтримання через визнання, котре може викликати повстання. Просимо амуніції.

[Philip] Kerr: Не дамо ні одного солдата, ні грошей, ні амуніції.

Я: Ми втратили $^{1}/_{2}$ мільйона убитих і 1 мільйон ранених для вас.

[Philip] Kerr: Ви сильні, я знаю, що большевики бояться вас.

Я: Росія нічого не має до експорту, це все на Україні.

[Philip] Kerr: Я це знаю.

Я: Показую лист британського Комісара до Цент[ральної] Ради.

[Philip] Kerr: Це не має значіння, але запевнюю Вас, що хай ми покажем здібність до державного будівництва і волю народа бути самостійним, то нас визнають.

На другий день 9 приїхав п[ан] [Арнольд] Марголін і мав з ним побачення; залучаю копію з цього важного сумного докладу.

Тут приїхав [Сергій] Моркотун, залучаю його меморіял. Не думаю, щоб вплинув на вище показану резолюцію. Вся надія на Францію, котра може не згодитись на те. Я зараз, після отримання відповіди [Philip'a] Kerr'a через п[ана] [Арнольда] Марголіна, написав до знайомих депутатів і сенаторів французьких, щоби требували окремого визнання нас Францією, а як це не удасться – дуже

можливий упадок Кабінету і прийде прихильний нам [Raymond] Poincaré або [Aristide] Briand. Стараюсь о авдієнцію Короля бельгійського, котрого матір я добре знав. Він має зв'язки з Англією, але більший вплив там мають жиди.

12 липня приїхав п[ан] [Микола] Василько; я перший раз його бачив, але з розмови вважаю, що це правдивий Дипльомат і щиро Вам відданий. Прохаю Вас не вірити в брехні московські о якійсь до Вас моїй ворожнечі. Мимо всього, що я витерпів від многих українців з Уряду, вважаю їх Вашими, так само як моїми ворогами. Я до Вас відношусь з пошаною і любов'ю яко до найвищого представника нашого народу і люду, нашої самостійництва ідеї, і чим більш Ви в тяжких умовинах, тим більш Ви для мене дорожчі.

Дякую з душі за оказане мені за короткий час так повне довір'я. Я тепер радніший навіть, що в так тяжкий момент я маю з собою уповановжених делегатів. Треба признати, що в Англії для справи не працювали добре.

Зостаюсь з правдивою пошаною.

[Михайло] Тишкевич

Бачився з [Stanisław'ом] Patek'ом. Дуже до нас добре ставиться; має приїхати [Ignacy] Paderewski. Залучаю копію ноти до конференції в Спа, розмови особистого секретаря [David'a] Lloyd George'a п[ана] Philip'a Kerr'a з п[аном] [Арнольдом] Марголіним.

***

Друкується за оригіналом, рукопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 379. – АРК. 76-77.

ДОДАТОК: НОТА ПРЕЗИДЕНТУ МИРНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ В СПА (БЕЛЬГІЯ)

Spa, 11 juin 1920

Excellence,

En ma qualité de représentant de la République Ukrainienne à la Conférence de la Paix à Paris, je me permets d'attirer l'attention do Conseil Suprême sur la question ukrainienne dont la solution est intimement liée à celle du problème Russe et au dénouement de la crise économique que traverse l'Europe.

Il me parait en effet de grande évidence que la question Russe peut être surtout considérée en ce moment par les Alliés comme une question économique. Les droits de peuple ukrainien, soit de plus de 30 millions d'habitants qui ont toujours revendique leur indépendance et l'ont soutenue unanimement depuis deux ans par une lutte constante et terrible contre les ennemis de leur liberté, – ces droits n'ont pas été reconnus jusqu'ici par les Alliés.

Nul ne l'ignore : toutes ressources qui se trouvent en ce moment dans les limites de l'ancien empire russe sont en Ukraine ; et il est impossible d'espérer que ces ressources, et

notamment le blé et le sucre, pourront être exportés sans l'agrément du Gouvernement ukrainien. Or, jamais celui-ci n'accordera les autorisations nécessaires tant qu'on n'aura pas reconnu ce Gouvernement et le pays qu'il représente. Au reste, notre Gouvernement national fut-il un jour renversé et remplacé par un Gouvernement d'oppression étrangère, les produits de notre sol si fertile ne pourraient pas non plus sortie de l'Ukraine, car les producteurs, les paysans, même les armes à la main, s'y opposeraient. L'insuccès des prétentions allemandes à la suite du traité de Brest-Litovsk en est une preuve catégorique : 500.000 soldats allemands n'ont pu, par le force, obliger nos paysans à leur livrer leur blé.

J'ose espérer que ces raisons formelles frapperont tout les membres éminents du Conseil qu'ils voudront bien comprendre la relation étroite qui existe entre l'équilibre économique de l'Europe et l'indépendance du peuple ukrainienne dont le sort ne peut pas dépendre des considérations qu'on peut avoir ou n'avoir pas pour le régime des Soviets. Et dans ce but, je vous serai personnellement et profondément reconnaissant de vouloir bien faire figurer cette grave question à l'ordre du jour de la Conférence que vous aurez à présider.

Je vous prie, Excellence, de vouloir bien agréer le témoignage de ma haute considération.

Comte [Mykhaylo] Tyszkievicz
Président de la Délégation

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 14. – АРК. 59-60;
Примірник Посольства УНР в Австрії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3581. – ОП. 1. – СПР. 15. – АРК. 24-25.

Переклад Георгія Потульницького

Спа, 11 червня 1920

Ваше Превосходительство,

Як представник Української Народної Республіки на Мирній Конференції в Парижі, я дозволю собі звернути увагу Верховної Ради на українське питання, вирішення якого тісно пов'язане з російською проблемою і розв'язанням економічної кризи в Європі.

З великою очевидністю мені здається, що в даний момент російське питання може розглядатися Союзниками як проблема економічна. Права українського народу, тобто понад 30 мільйонів людей, які завжди відстоювали свою незалежність і одностайно протягом двох років постійно вели жахливу боротьбу проти ворогів своєї свободи, – досі не визнані Союзниками.

Всім відомо: всі ресурси, які в даний час знаходяться в межах колишньої Російської імперії, є в Україні; і навіть не можна сподіватися, що ці ресурси, в тому числі пшениця і цукор, можуть бути експортовані без згоди українського уряду. Але ніколи він не надасть необхідної згоди, допоки не визнають уряд і країну, яку він представляє. До того ж, якщо одного дня наш національний уряд буде повалено та замінено урядом іноземних гнобителів, продукти нашої родючої землі не покинуть Україну, оскільки робітники, селяни зі зброєю в руках виступлять проти нього. Провал німецьких намагань після Брест-Литовського договору є категоричним доказом цього: 500 000 німецьких солдат не змогли силою заставити наших селян віддати їм свою пшеницю.

Я сподіваюся, що ці незаперечні причини вразять всіх видатних членів Верховної Ради, що дасть їм змогу краще зрозуміти тісний зв'язок між економічною стабільністю в Європі і незалежністю українського народу, доля якого не може залежати від міркувань стосовно радянського режиму. І для досягнення цієї мети я буду Вам особисто глибоко вдячний, якби Ви включили це серйозне питання до порядку денного конференції, на якій Ви головуєте.

Прошу Ваше Превосходительство люб'язно прийняти засвідчення моєї глибокої поваги.

Граф Михайло Тишкевич
Голова Делегації

ДОДАТОК: СПРАВОЗДАННЯ АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА МИХАЙЛУ ТИШКЕВИЧУ

Розмова особистого секретаря [David'a] Lloyd Georg'a п[ана] Philip'a Kerr'a з Послом [Арнольдом] Марголіним

Спа, 11 липня 1920

Стратегічне становище Польщі на всіх фронтах катастрофальне. В засіданню конференції союзників взято на увагу, що большевики мають надію через два тижні бути в Варшаві. На южному фронті ще гірше – польська і українська армії не відступають, а панічеськи тікають.

Маючи, з другого боку, на увазі домагання Польщі заступництва з боку Антанти, конференція ухвалила: послати, через посередництво Англії, телеграму до совітського Уряду з пропозицією дати відповіди через тиждень, чи згоджується совітський Уряд на armistice умовах:

1) Польща лишається в своїх етнографічних межах (кордони Берестя Литовського, Грубешів, Перемишль), Східна Галичина в тих межах, які будуть de facto по лініям перебування большевицьких військ в день заключення armistic'у. Литва одрежує Вільно.

2) Армія [Петра] Врангеля мусить обмежитись тільки територією Криму, який лишається «убежищем для беженцев». Кордон з Совітською Республікою й Кримом, себто тимчасовим місцем перебування біженців під охороною армії [Петра] Врангеля є Перекопський перешийок.

3) Коли совітський Уряд прийме armistice, на загаданих умовах, то через деякий недалекий час скликається конференція Антанти з участю представників Совітської Росії, Фінляндії, Польщі, Латвії, Литви й Східної Галичини. Ця конференція буде скликана в Лондоні і має остаточно вирішити питання кордонів Польщі, Східної Галичини, Фінляндії, Литви, Латвії з Совітською Росією.

4) Коли б сов[ітський] Уряд не прийняв armistic'у на згаданих умовах, то держави Антанти дадуть допомогу Польщі зброєю, амуніцією в її війні з Совітською Росією, установлять повну блокаду і т[ому] п[одібне]. В цьому разі буде дана допомога Антантою і [Петру] Врангелю, українськ[ій] армії і т[аке] и[нше].

5) На моє запитання щодо Наддніпр[янської] України відповідь була така: «Це внутрішнє російське питання, котрого ми не торкаємось, що ж до Східної Галичини, то це питання про частину бувшої Австрії. Нехай саме населення України виявить своє бажання, свою волю й силу». Але ж мій бесідник думає, що Україні найкраще бути автономним штатом в федеративній Росії.

6) [Петро] Врангель, як і Уряд [Симона] Петлюри, не будуть визнаними членами згаданої конференції в Лондоні, але можна їх вислухати, коли вони являться.

[Арноль Марголін]

***

Друкується за оригіналом, рукопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 1429. – ОП. 2. – СПР. 18. – АРК. 209.

СПРАВОЗДАННЯ МИХАЙЛА ТИШКЕВИЧ АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Париж, 20 липня 1920

Високоповажний Пане Міністре.

Як Президент української Делегації на Мировій конференції, дня 2 липня я виїхав з моїм особистим секретарем п[аном] [Валер'яном] Моцарським через Брюссель в Спа на дипльоматичну конференцію, яка мала там відбутись.

В Брюсселі, 3-го липня, я одержав депешу, повідомляючу про призначення мене Президентом Надзвичайної української Делегації на конференцію в Спа. В Брюсселі я увійшов в контакт з головою української Місії в Бельгії п[аном] Андрієм Яковлівим. Тамже я послав запитання в справі авдієнції до голови конференції п[ана] [Léon'a] Delacroix, до Президента [Alexandre'a] Millerand'a і маршала [Ferdinand'a] Foch'a, котрий назначив мені побачення в Спа.

Ще 11-го червня мною була подана з Парижа до Президента конференції в Спа п[ана] [Léon'a] Delacroix нота, в якій його просилося поставити українську справу на чергу дня цієї конференції. (Копія цієї ноти залучається).

Дня 5-го липня я з головою бельгійської Місії п[аном] [Андрієм] Яковлівим і п[аном] [Валер'яном] Моцарським, якого я призначив виконувати обов'язки секретаря Делегації в Спа, виїхали ми до Спа, куди 9-го липня прибув голова Місії в Лондоні п[ан] [Арнольд] Марголін, а 12-го липня голова Місії в Берні п[ан] [Микола] Василько. Разом з тими панами ми обсудили ситуацію і подали заяву про прийняття Делегації конференцією.

За час конференції я мав побачення з маршалом [Ferdinand'ом] Foch'ем, якого просив домагатись від конференції негайного визнання України, вказуючи, що таке визнання викличе негайно повстання проти большевиків на цілій Україні. Маршал [Ferdinand] Foch незвичайно поставився до нашої справи, признав необхідність негайного визнання і обіцяв зробити все, що від нього буде залежати, зазначуючи, що Франція була б готова нас визнати, але мусить дивитись на Англію. Того ж дня я бачив п[аном] Jules'a Cambon'a, Президента Ради Амбасадорів і Віце-президента Мирової конференції в Парижі, котрий сказав майже те саме.

Бачив я також п[ана] [Stanisław'a] Patek'a, який запевнив мене, що стоїть за повною самостійністю і ніколи з цієї лінії не зійде, але на моє прохання поставити справу перед конференцією Мира відповів ухильчево, кажучи, що конференція не буде розглядати питання бувшої Росії, лише відносини Польщі до Німеччини.

До мене приходив два рази польський генерал [Tadeusz] Rozwadowski, який висловлювався дуже зичливо і дивився оптимістично на справу. Зараз по приїзді я був у дуже прихильного нам[Eleftherios'a] Venizelos'a, з яким мав довгу розмову і який виробив мені на другий же день побачення з п[аном] Philip'ом Kerr'ом, найбільш впливовим на англійську політику секретарем [David'a] Lloyd George'a. (Розмова ця залучається).

З [Alexandr'ом] Millerand'ом, лордом [Georg'ом] Curzon'ом і французьким Міністром [Yves le] Trocquer ми обмінялись картками. [Eleftherios] Venizelos прислав мені свою фотографію з надписом і побажаннями для України. Я одержав також побажання від ректора Лювенського університету і запрохав оглянути руїни Лювена.

Проект мій подати спільну ноту до Конференції від окраїнних держав, підтриманий президентом Азербайджанської делегації п[аном] [Алімарданом] Топчибачевим, не міг бути здійснений завдяки опозиції представників Литви і Грузії. Бачив я п[ана] [Ignacy'я] Paderewsk'ого, який не оказався нам прихильним.

П[ан] [Арнольд] Марголін кілька днів пізнійше після мене бачив п[ана] Philip'a Kerr'a. Зміст їх розмови записаний зі слів п[ана] [Арнольда] Марголіна, залучаю. Треба запомітити, що сказане п[ану] [Арнольду] Марголіну відріжняється від того, що було сказано [Philip'ом] Kerr'ом мені.

П[ан] [Микола] Василько бачив п[ана] [Erazm'a] Piltz'a, заступника Президента польської Делегації, котрому передав листа, обговореного на засіданню Делегації, де ми просили, щоби на підставі союзу з Україною Польща добивалася покликання наших представників на конференцію в Лондоні. П[ан] [Erazm] Piltz не мав інструкцій в цій справі і обіцяв звернутись до свого Уряду.

За час конференції я давав інтерв'ю до американських, англійських і бельгійських часописів; французькі помістили згадки. До Спа приїздив [Сергій] Моркотун, який дав інтерв'ю в бельгійській газеті, подав ноту до конференції і, як казав, мав побачення з [Władysław'ом] Grabsk'им.

Резюмуючи це все, маю таке враження: вся надія тепер на Францію, а як би armistice не був прийнятий большевиками, то є надія і на Англію. Зі Спа я звернувся до французів, котрі підтримують нашу справу, щодо енергічної акції для визнання України Францією, не чекаючи на Англію; як це було зроблено останньою в справі Балтійських держав.

Під час конференції Делегація подала три ноти копії котрих додаю.

[Михайло] Тишкевич

***

Опубліковано: Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917 – 1924 рр.): документи і матеріали / Автор проекту І. Матяш. – К.: Вид-во гуманіст. л-ри, 2010. – С. 408-409

ЛИСТ МИХАЙЛА ТИШКЕВИЧА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Париж, 26 серпня 1920

Високоповажний пане Міністре.

Я одержав сьогодні по почті пакет від Міністерства закордонних справ, з якого я бачу (лист Ваш з дня 24 липня) що Ви не одержали мого звідомлення з конференції в Спа, котре я Вам вислав через полковника [Олександра] Данильчука. Перше, ще з самого Спа, я вислав через п[ана] [Миколу] Василька таке саме звідомлення до Головного Отамана.

Тепер пишу Вам про результати моєї подорожі до Лондону, визваної незвичайно небезпечною акцією [Леоніда] Красіна і бажанням підготовити почву для конференції в Лондоні, як також і одержанням, на моє прохання, листа від кардинала [Pietro] Gasparri, в якому він звертався до всіх католиків Англії з просьбою підтримати нашу справу.

На другий день по приїзді я був дуже сердечно прийнятий найбільш впливовим нині на [David'a] Lloyd Georg'a його особистим секретарем Philip'ом Kerr'ом. Він повторив мені те саме, що казав в Спа: що Англія не може накидувати українському народові ніякого Уряда, тільки чекає доказів його свобідного

виявлення волі в будучині Конституанті, що Уряд англійський мусить рахуватись з публічною опінією, яка є проти інтервенції в бувшій Росії, а навіть за большевиками. Однак він запевнив мене, що єсли би польсько-російські переговори були б неможливими завдяки большевикам і дійшло би до війни меж ними і Англією, то ця остання нас підтримає, нехай тільки нарід наш яскраво виразиться за самостійність. Я передав йому знимки з старих географічних карт України XVII і XVIII століття, якими він дуже зацікавився.

Я звернувся до лідера католицької партії в Парляменті лорда [Edmund'a] Talbot'a, котрого знаю віддавна, з проханням підтримати українську справу. Спочатку лорд [Edmund] Talbot відмовився, але після того, як я показав йому лист кардинала [Pietro] Gasparri обіцяв зробити все можливе і показати цей лист Міністру закордонних справ лорду [Georg'y] Curzon'y і директору Департаменту російський справ серу [John'y] Gregory, гарячому католику. Англія рахується з Ватиканом з приводу Ірландії, Канади, а навіть і Індії. Індійська делегація зверталась до мене, просячи виробити їм авдієнцію у Папи, котрого вони хотять просити бути посередником між ними і Англією.

Я мав побачення з деякими нашими англійськими прихильниками, між иншим обідав у сера Henry Howard'a, бувшого Посла при Ватикані. З його сином я був у представника звісних величезних трестів Smith L[imi]t[e]d, з котрим я увійшов в зносини ще півроку тому, о чом знає Головний Отаман. Цей трест заангажувався в Литві виробити її самостійність. Тепер чекаю на яких умовах вони згодились би зробити те саме у нас. Я певен, що з переміною на польсько-большевицькому фронті зміниться стан нашої справи і тут. Вертаюсь до слів містера [Philip'a] Kerr'a про виявлення волі нашого народу за самостійність. Вважав би дуже важним заяву в цьому напрямі поки що хоч війська.

Примушений вернутися до Парижу з приводу відомого Вам бандитського нападу на Делегацію [Артема] Галіпа і К°, я телеграфував до Люцерни до [David'a] Lloyd George'a і [Giovanni] Giolitti, звертаючи їх увагу на українську справу. Думаю, що прийдеться поїхати до Aix-les-Bains, де мають з'їхатись [Alexandre] Millerand і [Giovanni] Giolitti, який, як я чув, до нас прихильний. Позаяк при Ватикані тепер нема нікого, а chargé d'affaires о[тець] [Франц] Бон і секретар [Петро] Карманський виїхали за браком грошей, а при тім їх орієнтація чисто галицька, вважаю бажаним поїхати пізніше туда. На це все, а ще більше на Делегацію треба грошей. Кошти поїздок до Спа і Лондону, представництво, допомога нашим полоненим ві Франції, я покривав зі своєї кишені. На жаль, тепер я не маю майже зовсім свого майна.

Перед виїздом буду радий поконферувати з Міністром [Андрієм] Лівицьким, отаманом [Миколою] Юнаковим і п[аном] [Олександром] Шульгиним. Я знаю,

що партія с[оціялістів]-ф[едералістів] бажає бачити п[ана] [Олександра] Шульгина в Парижі. Пан Андрій Лівицький переслав мені копію свого листа до Головного Отамана, в якому пише, що «майже всі українці за кордоном повстали проти графа [Михайла] Тишкевича. Я згоджуся з Вами, що його відкликання неможливе». Цьому дуже легко порадити – я сам подамся до демісії. Мушу однак запомітити, що, може, не всі мої земляки так про мене думають. Маю листи полонених старшин в Італії (колективну адресу), листи полонених ві Франції, листи Митрополита [Андрея] Шептицького і багатьох галичан, Національного комітету в Америці, котрий просить мене рішити, за ким має піти український загал в Америці чи за [Євгеном] Петрушевичем, чи за [Симоном] Петлюрою, маю листи проф[есора] [Михайла] Грушевського і деяку пошану навіть у [Володимира] Винниченка і [Дмитра] Мануїльського.

А що звільнені члени Делегації, котрі тепер скинули маску і показали, кому служать, старались всіми силами зашкодити мені і тут, і перед Урядом, де [Артем] Галіп мав за собою [Григорія] Лисенка, а [Сергій] Шелухин п[ана] [Миколу] Багриновського, це зрозуміле.

Я, одначе, не можу досить надивуватись тої великої кількости українців, котрі працюють проти самостійности, і це наповнює мене огидою і зневірою. В самому Парижі, як головному пункті, під час Мирової конференції є 4 делегації чи комітетів українських, з них один тільки мій за самостійність, решта 2) [Євгена] Петрушевича, 3) [Артема] Галіпа, і 4) [Сергія] Моркотуна – проти. Яка ж це нація, котра має таких представників? Як дивуватись, що чужинці не визнають її, як вона сама себе не визнає і не поважає.

Ви знаєте, Високоповажний пане Міністре, як мені тяжко було завдяки тому, що я стою на ґрунті повної самостійности і пошани для нашої державности. Я Вам глибоко вдячен за прихильне відношення до мене і ласкаві Ваші слова для моєї діяльности. Прошу Вас тільки зауважити, що я працюю тут від року зі зв'язаними руками, без грошей на пресу, з безперестанною боротьбою не тільки з чужинцями, але і самими українцями. Представляти Українську Державу в таких обставинах є незвичайно трудно без належного підтримання з боку Уряду, котрий не завжди був добре поінформований. Мушу тут віддати, одначе, справедливість пану Головному Отаманові, який дав мені широкі уповноваження. Чи, може, вони відміняються?

Я признаюсь Вам, що з цілого мого добра осталось тільки одно: моя гідність і честь. Старому чоловікові, маючому деяке становище закордоном, а може і на Україні, тяжко вважати себе за рівного всяким Севрюкам, Гасенкам, Залізнякам, а хоча ж би і [Миколі] Василькові. Становище моє яко Президента Делегації було хоч de jure, якщо не de facto, більш відповідним. Не знаю, як буде тепер. Товариш доброї чи злої долі Головного Отамана, я заслуговую або повного довір'я і відповідної

поваги, або буду присилуваний уступити. Можу працювати для України і приватно. Затримує мене тільки тяжкий мент, який переживаєм, і справа [Артема] Галіпа, в котрій французьке Міністерство закордонних справ поставилось до нас прихильно. Делегація охороняється поліцією. Перед нападом в Міністерстві сказали полк[овнику] [Петру] Адамовичу, що мене так довго будуть уважати представником України, поки я сам не заявлю о тим, що склав обов'язки Президента Делегації.

Прохаю Вас, Високоповажний пане Міністре, залагодити справу довгів Делегації, а передовсім казати вислати Митрополиту [Андрею] Шептицькому суму в 10 444 (десять тисяч чотириста сорок чотире) франц[узьких] фр[анків], яку о[тці] Василіяни з Прудентополіса в Бразилії вислали нам, не пишучи спочатку, на що вони є призначені. За повним браком коштів в Делегації, необхідністю платити за помешкання, ця сума була вжита на біжучі потреби делегації. Тим часом тепер о[тці] Василіяни пишуть і телеграфують, просячи вислати негайно ці гроші в розпорядження Митрополита [Андрея] Шептицького для бідних галичан. Це святий довг, котрий треба перш усього звернути. Не кажу про те, що помешкання знов не оплачено, так же як і французький персонал, не згадуючи вже про членів і урядовців Делегації і про себе.

Що торкається до обіцянок офіціяльної персони, що інформувала полк[овника] [Петра] Адамовича, я відношусь до них скептично, тим більше, що вони були роблені в той час, як ситуація була иншою і ми були в Києві. В справах від них завжди маєм великі труднощі.

Тепер, за порадою п[ана] Міністра Андрія Лівицького, я ввійду в зносини з представником [Петра] Врангеля в Парижі. Розуміється, стоячи на ґрунті тільки військового союзу.

Щодо побачень, то я їх тепер не можу мати, позаяк всі роз'їхалися на вакації, а Президент [Paul] Deschanel тяжко хворий. Я був у генер[ала] [Maxim'a] Weygand'a і писав до всіх прихильників нашої справи, на що одержав відповідь від п[ана] [Raymond'a] Poincaré і инших. Але все, як і перше, буде залежати від ситуації на фронті.

З глибокою до Вас пошаною

[Михайло] Тишкевич

P[ost] S[criptum]. Довідуюсь з українських часописів про те, що наші кооператори починають ліквідуватися. В зв'язку з чим, маю честь, Високоповажний пане Міністре, подати до Вашого відома, що рік тому при пересилці асигнованого 1 000 000 франків на паризьку Делегацію: 300 000 фр[анків] були переслані на ім'я представника «ОЦУКСа» п[ана] [Володимира] Тимошенка, 500 000 фр[анків] одержала Делегація, а 200 000 фр[анків] витрачені п[аном] [Петром] Дідушком, котрий і досі

відчитується з п[аном] [Іваном] Мірним. Крім того, Делегація з власних сум позичила 75 000 фр[анків] кооператорам, не кажучи вже о тім, що і авто Делегаційне вони одібрали силою. Прошу Вас, Високоповажний пане Міністре, мати це не увазі і зробити відповідне розпорядження про повернення кооператорами ціх сум нашій Делегації, що значно розв'яже тяжку фінансову ситуацію нашу в Парижі.

З глибокою до Вас пошаною

[Михайло] Тишкевич

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3603. – ОП. 1. – СПР. 8. – АРК. 104-107.

ЛИСТ МИХАЙЛА ТИШКЕВИЧА СИМОНУ ПЕТЛЮРІ

Париж, 29 серпня 1920

Високоповажний Головний Отамане.

Я давно від Вас не отримував листів. Після страшної кризи рад я повітати Вас з правдиво чудесним відворотом большевиків. Це може поправить нашу справу тут, більш Ви переконаєтесь з мого листа до Міністра [Андрія] Ніковського, котрого тут залучаю. Дуже важно було, б щоб хоч війська ваші висловились за самостійність і Вами. Тут [Василь] Маклаков пропонує перехідну комбінацію, щоб відділити Вашу особу від Уряду і признати Уряд без Вас. Це недопустимо. Я скептично дивлюсь на всі федералістичні спроби, але стою за воєнним союзом з [Петром] Врангелем. Думаю, що Ви самі цю справу провадите найкраще.

З того, що якоби «всі українці» закордоном, опріч Вас і п[ана] [Андрія] Лівицького, за що я щиро вдячний, против мене, хоч може це не зовсім вірно, я думаю, що мені прийдеться самому подати до демісії. Якщо не вважаєте це можливим, прохаю Вас мені дати змогу працювати дальше для нашої справи в залежности тільки від Вас! Я думаю, що діяльність п[анів] [Андрія] Макаренка і [Федора] Швеця не була щасливою за кордоном. Не знаю, чи така особа, як п[ан] [Микола] Василько не скомпрометує справи перед Антантою, а в кожному разі я його директивам ніколи не піддамся.

Ті похвали, які я про нього писав зі Спа до Вас, я мусю взяти назад після докладного пересмотру його діяльности і інформацій з французьких офіціяльних джерел. Інтриги німецько-руські був[ших] гетьманців, як [Артем] Галіп і [Сергій] Шелухин і ще инших ведуться безперестанку против нашої самостійности, Вас і мене. Я бажав би мати копії листів до Вас. Ви побачили б, що я Вам, може, добре радив, прохаючи усунути наших ворогів з Делегації, забрати гроші з Берліну, розв'язати мені руки. Здається, що знов хотять мені відібрати право визначать не тільки

членів, але нових урядовців, може, навіть і урядовців, що я мав ще з часів навіть [Володимира] Темницького.

Делегація і дальше без грошей. Зістаюсь з глибокою пошаною відданий Вам завжди [Михайло] Тишкевич.

P[ost] S[criptum]. Опирайтесь згодою Радою не на партіях, а на армії і масах.

***

Друкується за оригіналом, рукопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3603. – ОП. 1. – СПР. 7. – АРК. 76-78.

«КОРОТКИЙ ОГЛЯД ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕЛЕГАЦІЇ УНР НА МИРОВУ КОНФЕРЕНЦІЮ ЗА ЧАСИ ГОЛОВУВАННЯ ГР[АФА] [МИХАЙЛА] ТИШКЕВИЧА» СИМОНУ ПЕТЛЮРІ

Париж, 1 вересня 1920

В 1917 році почалась всім відома доба діяльности [Georges'a] Tabouis в Києві. На Україну покладали дуже великі надії, які були зруйновані Берестейським миром. З того часу Україна вважалась в Міністерстві закордонних справ німецькою справою. Але важливо те, що союз з Росією був також зруйнований. Цікаво, що в самий час перемир'я [Georges] Clemenceau заявив «Le Figaro»: «Франція горда цим, що вона перемогла сама і визволила себе від союзу, який був зроблений і міг бути зробленим тільки в часи національної катастрофи».

Таким чином, з одного боку 1) Україна є васал Німеччини, 2) союз з Росією зліквідований, 3) Польща страж Франції проти Німеччини на сході – ось думки, які панували у французькому Міністерстві закордонних справ в початку 1919 року, коли українська Делегація приїхала до Парижу.

На великий жаль, Делегація не зрозуміла цього, а не зрозуміла завдяки основній хибі нашої тодішньої політики – орієнтування на принципи [Woodrow] Wilson'a, а не на державні інтереси кожної окремої держави. Легше всього Делегації було боротися з першою думкою – німці тільки що були вигнані з України. І в цьому власне більше всього мала успіх Делегація. Другий факт, що союз з Росією єсть зліквідований, підтверджувався самим життям. В справі Польщі не можна було балакати, поки існувало питання про Галичину.

З того часу, коли наша зовнішня політика стала на шлях реальних інтересів, коли почалась орієнтація на згоду з Польщею і Румунією, праця Делегації зразу стала більш успішною. Цьому сприяв також факт призначення головою Делегації в Парижі графа [Михайла] Тишкевича, який мав багато персональних зв'язків в французьких колах. Це, а також факт, що загострені питання між Україною і Польщею зістали полагодженими, зразу ж привело Україну в обсяг французьких державних інтересів. Україною як союзником Польщі, а тим самим і Франції, стали

цікавитись в французькім Міністерстві закордонних справ. Це зацікавлення фактично виявилось в цілому ряді умов, які звичайно є атрибутами міжнародніх правових держав:

1) Над помешканням української Делегації мається національний прапор (в той самий час, наприклад, в Англії це не дозволено).

2) Українська Делегація видає національні пашпорти, які мають законну силу у Франції, на яких всі закордонні паризькі представництва кладуть свої візи (досі видано більш ніж 200 пашпортів). Цілий ряд французьких урядових інституцій, як, наприклад, судові, звертаються до Делегації за офіціяльним перекладом чи посвідченням цивільних актів. Аж до останнього часу паризька поліція на посвідках підданства громадян бувшої Росії, за винятком Фінляндії і Польщі, одмічала їх росіянами. Після того як Делегація звернулась до Міністерства закордонних справ, послідувало розпорядження отмічати українців як «Ukrainien de fait».

3) Голова української Делегації граф [Михайло] Тишкевич мав цілий ряд побачень з французькими діячами, які приймали його офіціяльно. Так, Президент Республіки [Paul] Deschanel через тиждень після свого вибора приймав голову Делегації і балакав з ним про Україну (відав йому візиту); таких два визначних лідера урядової партії соціялістів-радикалів, як Louis Barthou, голова закордонної комісії в Палаті, і Aristide Briand (обидва бувші Прем'єри-Міністри) приймали голову Делегації і висловлювали йому свою прихильність до України; голова закордонної комісії в Сенаті [Justin] de Selves приймав графа [Михайла] Тишкевича; бувший Президент Республіки [Raymond] Poincaré після своєї розмови з графом [Михайлом] Тишкевичем замітив, що «Україна є щось зовсім ріжне від Росії»; маршалок [Ferdinand] Foch також приймав графа [Михайла] Тишкевича і декілька разів висловлював свою прихильність до України; генерал [André] Massenet, командир 7 армійського корпусу, бувший член військової Місії в Варшаві давав свій відомий прихильністю до України доклад в комісії по закордонним справам, в значній мірі поінформований графом [Михайлом] Тишкевичем; «Alliance Française», могутня французька організація для пропаганди за кордоном, на чолі якої стояв [Raymond] Poincaré, а нині Президент [Paul] Deschanel, в особі свого директора п[ана] Paul'я Labbé, вела розмови з графом [Михайлом] Тишкевичем про відкриття відділів цієї організації на Україні; Союз французьких журналістів вибрав графа [Михайла] Тишкевича своїм почесним членом і влаштував в честь його обід, на якім головував відомий французький письменник, член Академії René Bazin, який виклав дуже прихильну до України промову, де зазначив спільність інтересів між Францією і нею (ця промова в свій час була подана до часописів); Комітет студентів з «École Normale» і «École des sciences politiques» (дві школи, з яких виходять самі визначні

французькі державні і наукові діячі) звернувся до графа [Михайла] Тишкевича з проханням викласти лекцію про Україну; «Французьке історико-дипльоматичне товариство», на чолі якого стоїть один з найкращих французьких дипльоматів Jules Cambon, президент Ради Послів, вибрало графа [Михайла] Тишкевича своїм членом, причому «хресним батьком» був сам [Jules] Cambon; генерал [Édouard] Castelnau, один із героїв сучасної війни, один із відомих сучасних депутатів, написав передмову до брошури, виданої делегацією, де він зазначив необхідність визнання України.

Голова Ради Міністрів [Alexandre] Millerand заслав свою візитову карту гр[афу] [Михайлу] Тишкевичу; цілий ряд учених і публіцистів підтримують добрі зносини з головою Делегації: історики [Ernest] Daudet, Імбор де ля Тур, Louis Madelin та инші, генерал [Édouard] Castelnau, [Henri] Le Rond, [Eugène] Margot, адмірал Дегюї...

Але ж що являється самим важним це ті промови, які викладались депутатом [Hyacinthe de] Gailhard-Bancel в Палаті Депутатів 6 лютого 1920, 27 березня 1920 і сенатором [Anatole] de Monzie 26 березня 1920. Це безперечно є історичним фактом, що в перший раз в Парляменті антантської держави, яка раніш ставилась так ворожо до України, була офіціяльна інтерпеляція в справі визнання України. І хоч інтерпеляція була внесена від імени групи порівнюючи невеликої (46 чоловік), але цікаво, що ні жодний депутатне зробив закидів, навпаки, депутат [Louis] Perrollaz в своїй репліці підтримав промовця. Уряд не дав ніякої офіціяльної відповіді в справі інтерпеляції, але хто є знайомий з парляментським звичаєм, легко зрозуміє, що ні жодна парляментська група, коли не рахувати крайніх соціялістів, іноді бажаючих викликати і скандал, не зробить інтерпеляцій, не знаючи раніш, що Уряд ставиться більш-менш прихильно до цеї справи. «Коли хочеш знати, що зроблено тобою, подивись на свого ворога», – каже приповідка. Відчинимо «Общее дело» [Володимира] Бурцева і там ми знайдемо фразу, що «Франція підтримує самостійність України». Це є найкращий доказ сучасної праці Делегації. Ось ці всі дані, які примушують нас гадати, що в державних інтересах Франції є зараз же, попереджаючи факт, визнати Україну.

Але є ще один чинник, який робить це визначення ще більш можливим – це є економічний чинник. Коли [Леонід] Красін торгувався в Лондоні українським хлібом, всі французькі часописі майже однозгідно писали, що [Леонід] Красін не має права балакати від імени України, що українські селяни даватимуть хліб тільки свому національному Урядові. (В цій справі голова Делегації надіслав в свій час ноту до [David'a] Lloyd Georg'a). Найбільш розповсюджена вечірня часопись «Intransigeant» писала: «вже ж ми вслід за Мосулом загубимо Україну».

Secrétariat de la Délégation Ukrainienne en France

***

Друкується за оригіналом, машинопис / ЦДАВО України ф. 3603. – оп. 1. – спр. 7. – арк. 85-90.

НОТА ПРЕЗИДЕНТУ МИРНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ В ПАРИЖІ (ФРАНЦІЯ)

Paris, le 5 Septembre 1920

Excellence,

Le Gouvernement de la République Français a reconnu le Gouvernement du Général [Piotr] Wrangel en vue de former une Russie fédérative. Le Délégation de la République Ukrainienne croit de son devoir d'attirer Votre attention bienveillante sur le mystification regrettable par laquelle le Gouvernement de [Piotr] Wrangel a inauguré son œuvre fédérative.

En même temps que le Gouvernement du Général [Piotr] Wrangel abouchait quelques gestes vagues pour effectuer un rapprochement avec le Gouvernement Ukrainien de [Symon] Petlioura, il demandait à ses représentants en France de lui envoyer de Paris le soi-disant « Comité National Ukrainien », organisé et soutenu par les subsides financiers du Général [Piotr] Wrangel lui-même. Ce Conseil qui doit partir pour la Crimée dans le but prétendu « de faire l'accord sur la question ukrainienne » est composé de trois membres à savoir : de M[onsieur] [Serhiy] Markotoune, ancien secrétaire privé de l'hetman [Pavlo] Skoropadsky, d'un ancien officier de la garde de [Pavlo] Skoropadsky, et de M[onsieur] [Mykola] Moguilansky, ancien sous-chef du protocole du même hetman [Pavlo] Skoropadsky, serviteur fidèle de [Paul von] Hindenbourg.

L'action bien payée du « Comité Parisien », s'exerçait par une propagande systématique contre la Gouvernement Ukrainien et contre son alliance militaire avec la Pologne, propagande qui ne pouvait pas être menée avec une telle facilité par les Russes. Outre les personnes plus haut désignées, le Général [Piotr] Wrangel a appelé de Constantinople Messieurs [Serhiy] Gerbel et Igor Kistiakivsky, anciens ministres de [Pavlo] Skoropadsky. Il n'y a aucun doute qu'en invitant ces personnages le Général [Piotr] Wrangel poursuit le but d'organiser une falsification néfaste àfin dé faire croire aux Gouvernement Alliés et à celui des Etats-Unis qu'il est en accord avec les Ukrainiens àfin dé fairerevivre en Ukraine l'hetmanat du Gouvernements germano-russe de [Pavlo] Skoropadsky.

Ces faits sont des preuves évidentes de l'abus du pouvoir confié au Général [Piotr] Wrangel et de son double jeu. La vraie collaboration et la bonne coordination de toutes les forces antibolcheviques pourraient être assurées exclusivement par les reconnaissances du Gouvernement national de [Symon] Petlioura. Notre devoir est de prévenir de ces faits du Gouvernement Français et de protester contre une action très dangereuse du Gouvernement de [Piotr] Wrangel, qui aura les conséquences les plus

fâcheuses pour le salut de notre pays, pour l'unité du front antibolshevique, aussi bien que pour le tranquillité de l'Europe.

Veuillez agréer, Monsieur la Président, l'assurance de ma plus haute considération.

Comte [Mykhaylo] Tyszkievicz,
Président de la délégation de la République Ukrainienne

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3603. – ОП. 1. – СПР. 7. – АРК. 98-100; ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 567. – АРК. 10-11;
Примірник Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 14. – АРК. 84-85.

Переклад Георгія Потульницького

Париж, 5 вересня 1920

Ваше Превосходительство,

Уряд Французької Республіки визнав уряд генерала Петра Врангеля з метою створити федеративну Росію. Делегація Української Народної Республіки вважає своїм обов'язком звернути Вашу увагу на ту сумну містифікацію, за допомогою якої уряд Петра Врангеля розпочав справу створення федерації.

В той час, коли уряд генерала Петра Врангеля зробив кілька невизначених кроків для зближення з українським урядом Симона Петлюри, він попросив своїх представників у Франції направити до нього з Парижу так званий «Український національний комітет», організований та підтримуваний за рахунок фінансових субсидій самого генерала Петра Врангеля. Ця Рада, яка має їхати до Криму з уявною метою «досягти згоди в українському питання», складається з трьох членів, а саме пана Сергія Моркотуна, колишнього особистого секретаря гетьмана Павла Скоропадського, колишнього офіцера охорони Павла Скоропадського, і пана Миколи Могилянського, колишнього заступника начальника протокольного відділу того ж гетьмана Павла Скоропадського, вірного слуги Paul'я von Hindenbourg'а.

Добре оплачувані дії «Паризького Комітету» проявлялися в систематичній пропаганді проти українського уряду і проти його військового союзу з Польщею, пропаганді, яку росіяни не могли здійснити з такою легкістю. Окрім зазначених вище осіб, генерал Врангель визвав з Константинополя панів Сергія Гербеля та Ігоря Кістяківського, колишніх міністрів Павла Скоропадського. Немає жодних сумнівів, що запрошуючи цих персонажів генерал Петро Врангель, має на меті організувати згубну фальсифікацію, що покликана переконати Союзників та Сполучені Штати, що він досяг згоди з українцями, і відновити в Україні німецько-російський гетьманат Павла Скоропадського.

Ці факти яскраво свідчать про зловживання владою, довіреної генералові Петру Врангелю і про його подвійну гру. Справжня співпраця і хороша координація всіх антибільшовицьких сил може бути забезпечена виключно визнанням національного уряду Симона Петлюри. Наш обов'язок полягає в тому, щоб попередити французький уряд про ці дії і протестувати проти дуже небезпечних дій уряду Петра Врангеля, які матимуть найсерйозніші наслідки для порятунку нашої країни, для єдності антибільшовицького фронту, а також для спокою в Європі.

Прийміть, Пане Голово, запевнення у моїй глибокій повазі.

Граф Михайло Тишкевич
Голова Делегації УНР

НОТА ПОСЛУ США В ПАРИЖІ (ФРАНЦІЯ)

Paris, le 11 Septembre 1920

Excellence.

C'est avec un regret profond que nous avons pris connaissance de la Déclaration du votre Gouvernement, concernant la politique à l'égard de l'ancien Empire Russe des Etats-Unis, qui avaient naguère formulés avec tant de générosité le droit qu'ont les peuples de disposer librement d'eux-mêmes. Mais j'ose manifester l'espoir que la dernière Déclaration de votre Gouvernement au sujet de la question russe n'est pas l'expression définitive de son opinion en ce qui touche la République Ukrainienne.

L'Ukraine s'est proclamée indépendante par la volonté de son peuple le 22 Janvier 1918 (Manifeste de la Rada Centrale) et elle combat depuis cette date contre l'invasion russe de ses territoires sans jamais porter atteinte aux droits des Russes sur leurs propres territoires. Les troupes polonaises, en allant généreusement au secours de l'Ukraine, n'ont pas foule un pouce du territoire Russe.

L'Ukraine n'a appartenu à l'Empire de Tsars que depuis peu. Dans sa plus grande partie (l'Ukraine de la rive droite de Dniepr) elle a été rattache à cet Empire à la suite du partage de la Pologne de 1794 par un acte que tous les Etats civilisés ont toujours envisagé comme un crime politique. Dans sa partie moins importante (l'hetmanat), l'Ukraine se trouvait, à la suite du traité de Pereiaslav (1654), sous le protectorat des tsars de Russie (union personnelle). Ce traité a été violé et rompu par les tsars eux-mêmes et notamment par Catherine II, par les actes de 1764 et 1780. Il n'engageait par le peuple russe pas plus que le peuple ukrainien, tous les deux maîtres actuellement de leur destinée.

L'Ukraine est beaucoup plus différenciée de la Russie que l'Amérique ne l'est de l'Angleterre. Selon la déclaration impériale de l'Académie Impériale de Russie l'Ukraine a une langue à elle : elle a une littérature particulière et un art national. Elle est une race distincte: son histoire glorieuse est vielle de dix siècles. L'Ukraine n'a donné (pas plus que les autres pays allogènes) nullement le devoir et aucunement l'intention de rentrer

dans la prison des nationalités qu'a été la Russie ; et s'étant proclamée indépendante, elle ne peut que désirer ardemment voir cet état de choses reconnu par les Nations Alliées et Associées.

J'ajoute que, justement l'Ukraine voit dans les Etats-Unis un exemple glorieux de la lutte héroïque d'un peuple pour la liberté et la patrie de [George] Washington comme celle de [Gilbert de] Lafayette est pour nous un modèle immortel.

Dans l'espoir que le que la question de l'Ukraine sera envisagé prochainement avec toute l'impartialité et toute la générosité, qu'elle est en droit d'attendre des Grands Pays qui se sont prononcés en faveur des droits des peuples à disposer d'eux-mêmes librement, j'ai l'honneur de vous prier, Excellence, de bien vouloir agréer l'assurance de ma plus haute considération.

Comte [Mykhaylo] Tyszkievicz,
Président de la Délégation

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3603. – ОП. 1. – СПР. 7. – АРК. 96-97, 104.

Переклад Георгія Потульницького

Париж, 11 вересня 1920

Ваше Превосходительство,

З великим сумом ми дізналися про Декларацію вашого Уряду стосовно політики Сполучених Штатів, які ще недавно сформулювали право народів вільно розпоряджатися власною долею, по відношенню до колишньої Російської імперії. Але я насмілюся висловити надію на те, що остання Декларація вашого Уряду щодо російського питання не є остаточним вираженням його думки по відношенню до Української Народної Республіки.

22 січня 1918 згідно волі свого народу Україна оголосила себе незалежною (Маніфест Центральної Ради), і з тих пір вона бореться проти російського вторгнення на її території, не загрожуючи правам росіян на їхніх власних землях. Польські війська, що йдуть на допомогу Україні, ні на дюйм не зайшли на російську територію.

До недавніх пір Україна належала імперії царів. Її найбільша частина (землі на правому березі Дніпра) була приєднана до цієї імперії внаслідок поділу Польщі 1794 згідно акту, який всі цивілізовані країни завжди розглядали як політичний злочин. Менш значна частина України (Гетьманщина) була під протекторатом російських царів від часу Переяславського договору 1654 (персональна унія). Самі російські царі і насамперед Катерина II актами 1764 і 1780 порушили цей договір. Але це ні до чого не зобов'язувало ні російський, ні український народи, які самі є господарями своєї долі.

Як Америка від Англії, так і Україна дуже відріжняється від Росії. Згідно заяви Російської імператорської Академії Україна має власну мову, свою особливу літературу і своє національне мистецтво. Це окремий народ, славна історія якого нараховує десять століть. Україна (як інші чужоземні країни) не мала жодного наміру опинитися в національній тюрмі, якою була Росія; і після проголошення незалежності, вона може бажати тільки збереження цього стану, що буде визнаний Союзниками та Об'єднаними Націями.

Хочу додати, що Україна вбачає в Сполучених Штатах славний приклад героїчної боротьби народу за свободу, і, що Батьківщина Georg'a Washington'a, так як і Gilbert'a de Lafayett'a є для нас безсмертним прикладом.

З надією, що питання України буде розглянуте зі всією можливою неупередженістю та всією можливою великодушністю, на яку вона може розраховувати збоку Великих Країн, які виступили на захист права народів на самовизначення, я маю честь люб'язно просити Вас прийняти запевнення у моїй найглибшій повазі.

Граф Михайло Тишкевич
Голова Делегації

ЛИСТ МИХАЙЛА ТИШКЕВИЧА СИМОНУ ПЕТЛЮРІ

Париж, 25 листопада 1920

Високоповажний пане Президенте Директорії

П[ан] Міністр закордонних справ листом з дня 30-го жовтня 1920 року, котрий я отримав 23 падолиста ц[ього] р[оку] повідомляє мене, що постановою Ради Міністрів УНР від 20-го вересня «Делегація УНР на Мировій конференції, як постійна окрема інституція скасована, з тим, що Делегація складатиметься надалі кожного разу при черговій сесії Мирової конференції, а для постійної дипломатичної роботи у Франції відновляється паризька дипломатична Місія». На чолі такої ad hoc зібраної Делегації стоятиме Міністр закордонних справ, а мене назначується постійним завжди її членом.

Незважаючи в цей тяжкий мент на справу особисту, там, де рішається справа національна, я на комбінацію вказану згодитись не можу, позаяк я до колегійної системи праці повертатись не бажаю, уважаючи її з досвіду в Парижі за некорисну для справи – иньші члени такої ad hoc складеної Делегації можуть оказатись федералістами і дати цій колегії напрямок, з котрим я не погоджуюсь. З другого боку, своєчасне скликання такої Делегації з огляду на труднощі віз, переїзду і др[угого] майже неможливе, а, якнайкращий доказ, вказую на те, що вчора почалась чергова сесія Мирової конференції в Лондоні, але наших представників там не буде по причинам вищевказаним, а інструкції на конференцію в Спа прийшли через $^{1}/_{2}$ місяця після мого повороту до Парижа після конференції.

Вважаю, що ця постанова згідна з женевською постановою з'їзду партій с[оціялістів]-ф[едералістів], котра висловилась за звільнення мене зі становища Президента Мирової Делегації.

Приймаючи пост Президента Делегації УНР при конференції Миру, я мав єдину мету: виробити визнання самостійности України. Вороги – росіяни – як [Володимир] Бурцев в «Cause Commune» і [Микола] Могилянський в «Jeune Ukraine» признають, які були наслідки моєї праці. Ворожнеча партій с[оціялістів]-ф[едералістів] присилує мене, на жаль, її залишити в тяжкий мент для справи.

Глибоко Вам вдячний за довір'я, яке Ви мені оказували, але змучений боротьбою в обставинах, які не тільки паралізують, але зовсім затримують всяку працю для визнання самостійности України, обурений ворожою кампанією, яку ведуть нарівні з росіянами самі ж українці як п[ани] [Артем] Галіп, [Сергій] Моркотун, [Сергій] Шелухин і деякі члени партій с[оціялістів]-ф[едералістів], не маючи від Вас відомости, я складаю даний мені мандат в Ваші руки.

Вважаючи на тяжке становище загальної справи і делегаційної, я остаюсь до повної ліквідації боргів, які Делегація мусила зробити за моє головування, і звернення повної належности людям, яких я прийняв і які рахували на моє слово яко представника українського Уряду.

Мушу звернути увагу, Вашої Ексцеленції, що визначені гроші п[аном] Міністром закордонних справ не відповідають дійсній сумі, належній нам, а всякі міри девальвації є визнаки банкротства, котрі дадуть катастрофічні наслідки за кордоном.

Оставляючи з жалем і не з власної волі мою працю незакінченою, але в переконанні, що наша справа стоїть добре перед Антантою і ніколи не погине, коли її самі ж українці не загублять, прохаю Вас, Високоповажний пане Президенте, прийняти вислови глибокої моєї пошани і дякую ще раз Вам від цілої душі за кожне Ваше довір'я.

[Михайло] Тишкевич

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 405. – АРК. 48-49.

ДЕЛЕГАЦІЯ УНР ДО ЛІГИ НАЦІЙ В ЖЕНЕВІ (ШВЕЙЦАРІЯ)

ЛИСТ ОЛЕКСАНДРА ШУЛЬГИНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Прага, 8 листопада 1920

Пане Міністре.

За кілька день, коли тільки одержу гроші, я маю виїхати до Женеви, щоб поспіти на з'їзд Ліги Націй, який має розпочатися 15 ц[ього] м[ісяця]. Поки що чекаю повновластей, але вони не надходять. Через це я вирішив в порозумінню з п[аном] [Максимом] Славинським та з п[аном] [Миколою] Васильком взяти посвідчення від нашої чеської Місії, яке має бути підтвердженим швейцарською, що я є призначений представником України перед Лігою Націй. Це посвідчення часово може замінити справжні папери.

З розмов з Послом [Миколою] Васильком при його переїзді через Прагу я вияснив, що я далеко не буду мати потрібних мені технічних засобів для виконання дуже відповідальної моеї Місії. Я сподівався, що секретаріят, який проектував п[ан] Міністр [Микола] Василько в своєму листі від 3.X.1920, вже є зорганізований. Але, на жаль, виявилося, що Міністерство залишило цей лист без відповіди і секретаріяту ніякого немає. Між тим після скорочення в бернській Місії навряд чи найдеться досить людей, щоб мені допомогти. До того ж Місія знаходиться в Берні, а Ліга Націй в Женеві; для урядовців переїзд до Женеви є річ занадто коштовна і при зменшеній платні майже виключена річ. Таким чином, в той час, коли на Мирову конференцію в 1919 році наш Уряд вислав 70 чоловік, тепер мене висилають одного. Все це до неможливости ускладнює мою майбутню працю і, звичайно, мусить відбитися на її результатах... У мене не буде ні одного чоловіка, який розуміє по-англійському (я сам не розумію теж), між тим ця мова буде відігравати чи не більшу роль, як французька. Треба пам'ятати, що з'їзд не може бути довгим і що під цей час праця мусить бути дуже напружена і енергійна. Треба приїхати вже з готовими матеріялами і докладом, на що теж потрібен час. На щастя, дякуючи енергії п[ана] [Миколи] Василька, деякий дуже цінний матеріял все ж знайшовся, і його я використаю в своїй праці.

Перед своїм виїздом з Праги я вирішив побачитися з чеськими делегатами до Ліги Націй (Міністр зак[ордонних] спр[ав] [Edvard] Beneš, Посол в Парижі [Štefan] Osuský та швейцарський Посол [Cyril] Dušek). Для цього я вирішив звернутися до Президента [Tomáš'a] Masaryk'a з проханням прийняти мене цілком приватно, на підставі наших давніх київських відношень. Сьогодні президент мене прийняв. Зустріч була персонально дуже тепла, але вияснилося також, наскільки

п[ан] Президент відбиває активну політику, що відношення до України знов не є зле. Головне ж п[ан] Президент розуміє сучасне становище на Україні. В справі большевиків він думає, що для нас порозуміння з ними є неможливе, що на Україні большевизм є явище чужеродне і що самий режим на Україні через це є гірший, ніж у самій Росії. Що ж до останньої, то його дуже цікавить справа про коаліцію большевиків з другими групами. Він в це і досі вірить. Настроєний проти інтервенції, проти політики підтримування «авантюрників», як [Антон] Денікін, [Олександр] Колчак і [Петро] Врангель.

Я почав свою розмову саме з характеристики большевицького режиму на Україні і підкреслив, що єдиним позитивним фактом є те, що український нарід ясно зрозумів, хто є його ворог, що національна свідомість, самодіяльність високо піднялися вгору і що в цьому ми бачимо залог нашого майбутнього. Щодо большевиків, то я вияснював, що ми ніколи не збиралися іти на Москву нищити Совіти і т[ак] д[алі], а що вся війна завжди носила характер оборонний. Цілком в унісон мені п[ан] [Tomáš] Masaryk додав: «Вони приходять за хлібом, і тому Україна для їх так потрібна». Далі я характеризував большевизм як організовану анархію, організоване грабіжництво і свавільство, що знищення цього «ладу» буде великим щастям і для нас, і для самої Росії. «Але тоді почнеться страшенний хаос, я не бачу сили, яка могла б замінити в Росії большевицьку владу» – сказав п[ан] [Tomáš] Masaryk. На це я відповів, що такої сили, дійсно, і я не бачу, але хаосу я не боюся, бо це буде анархія неорганізована, а з нею люди знайдуть засоби боротись. Серед хаосу легше виявляться здорові сили, ніж при пануванні дикої большевицької сили.

Про чисто російську справу, про можливість коаліції я не хотів багато говорити, але сказав все, ж що я в це зовсім не вірю і вважаю таку коаліцію неможливою. [Tomáš] Masaryk послався на промову [Володимира] Леніна, де він кличе до коаліції, «я не дуже співчуваю большевикам, але з такою заявою можна погодитися». На це я погадав, що у большевиків є завжди добрі слова «для людей» і инші для практичного вжитку, при цьому послався на слова [Володимира] Винниченка, про якого взагалі була мова. Далі я сказав, що ми безперечно здобудемо свою державність, але нам потрібна допомога Заходу. Цієї допомоги ми досі не знаходимо. На це п[ан] [Tomáš] Masaryk сказав, що йому здається, начебто справа починає мінятися, в Англії і у Франції, і притому на нашу користь. На кінець я торкнувся болючої для чесько-українських відношень справи: польсько-українського союзу. Я вияснив, чому саме цей союз був необхідним і неминучим. Опозиції я не зустрів, навпаки, п[ан] [Tomáš] Masaryk сказав, що «ми також хочемо полагодити відношення з поляками».

Деяких цікавих моментів, на жаль, все ж передати в листі трудно. Наприкінці я сказав, що хотів би бачитися з Міністром [Edvard'ом] Beneš'ом і п[ан] [Tomáš] Masaryk обіцяв мені допомогти в цьому.

Вертаючи до Ліги Націй, мушу сказати, що, крім нот і переписки, яку мав [Арнольд] Марголін по моїм відношенням, д[окто]р А[ртем] Галіп також мав розмову з [Leon'ом] Bourgeois, делегатом Франції і головою Ліги Н[ацій]. Кажуть, що сам він має робити реферат в українській справі, наскільки це так, маю перевірити на місці.

Ще кілька слів про матеріяльну справу: коли я одержу дійсно тільки 15 000 н[імецьких] м[арок], себто 1150 ф[ранків] на дорогу і на перебування, то я навряд чи зможу навіть зробити, навряд чи зможу залишитися більше десяти день, а то і тижня. Через це я дуже прошу подумати про це і надіслати мені принаймні 3000 шв[ейцарських] ф[ранків] – на ці гроші я знайду всі ті мінімальні технічні засоби і зможу навіть оплатити деяких співробітників.

Прийміть, пане Міністре, запевнення в цілковитій пошані і відданості.

О[лександр] Шульгин

***

Опубліковано: Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці / Збірник наукових праць та документів: Наукове видання / Упоряд. В. Піскун. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2016. – С. 189-191.

ЛИСТ ОЛЕКСАНДРА ШУЛЬГИНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Прага, 12 листопада 1920

Пане Міністре.

Вчора я був на авдієнції у [Edvard'a] Beneš'a, Міністра закордонних справ Чехословаччини. Про це побачення я, звичайно, мав розмову з п[аном] головою Місії М[аксимом] А[нтоновичем] Славинським, і він заявив мені, що цілком годиться на те, але не вважає з тактичних причин потрібним іти зі мною. Як я вже зазначив в попередньому листі, п[ан] [Tomáš] Masaryk обіцяв перебалакати з п[аном] [Edvard'ом] Beneš'ем з приводу мого бажання бачитись з останнім. [Edvard] Beneš перед своїм виїздом до Женеви був дуже зайнятий і заявив, що нікого приймати не буде, але все ж призначив мені побачення. Розмова була досить короткою (хвилин 20), позаяк, як ми зараз же умовилися, що матимем ґрунтовну розмову вже в Женеві. Я коротко розказав про ноти п[ана] [Арнольда] Марголіна до Союз Народів, про те, що ми добиваємося, щоб нас прийнято було в Союзі Народів, і т[ак] д[алі].

[Edvard] Beneš поставив мені тільки три питання: 1) як ставляться до нас великі держави тепер і чи говоримо ми з ними, 2) яке наше відношення до східногалицького питання, 3) яке відношення до Польщі. На перше питання я йому відповів, що відношення, здається, стало кращим і що про це постійно ведуться балачки, в Парижі – гр[аф] [Михайл] Тишкевич, в Лондоні – [Арнольд]

Марголін. На друге питання я одповів, що в усякому разі п[ан] [Симон] Петлюра, ні його Уряд ніколи не віддавали Галичини в руки поляків. Галицьке питання є загальноевропейська справа, і вона має бути вирішеною тільки міжнародним шляхом. В цій справі в даний момент є дві сторони: галицький Уряд і Польща. Уряд УНР не може зараз мішатися в цю справу з огляду на свої союзні відношення до Польщі, з якою силою обставин він примушений був заключити цей союз. Говорячи про Галичину і про польсько-українські відношення, я мав весь час на увазі те, що [Edvard'a] Beneš'a є дуже ворожий до того, щоби Галичина відійшла до Польщі і що через наш союз з Польщею [Edvard] Beneš, як і взагалі чехи, стали цілком вороже ставитися до нас. Тепер, як це видно з розмови з [Tomáš'ом] Masaryk'ом із усього тону розмови [Edvard'a] Beneš'a, що відношення це знов починає змінятися на краще. На кінці розмови [Edvard] Beneš знов сказав, що його всі заторкнуті мною справи дуже цікавлять і що в Женеві ми маємо з ним ґрунтовно, протягом довшого часу, все перебалакати.

Сьогодні я був у польського chargé d'affaires [Leszek'a] Malczewsk'ого. Він саме приїхав з Варшави і привіз добрі відомости з нашого фронту, що мене дуже втішило. Скільки міг, старався розвідати у нього про сучасні відношення Польщі і України, про ризькі переговори і т[ак] д[алі]. На жаль, [Leszek] Malczewski не був досить поінформований. Запитував його про польських представників в Женеві і т[ак] д[алі].

Увечері бачився з представником Кубані п[аном] І[ваном] Макаренком, який висловив побажання, щоби коли Україну приймуть до Союзу Народів, ми дали б в складі нашої Делегації одне місце кубанцям. Говорили також про помилки в кубанській та українській політиці, що українські політики в більшости не розуміли, що Кубань не може бути звичайною провінцією України, що Кубань в той же час могла б дуже скоро з'єднатися з Україною, коли остання буде поважати їх автономність і не буде приєднувати кубанців, а дасть їм змогу самим приєднатися.

13 листопада 1920

Тепер переходжу до самого болючого питання: сьогодні вже 13, післязавтра початок першої асамблеї Союзу Народів, а я сиджу все ще в Празі і не знаю, коли виберусь... Повноваження не дійшло і досі, але я поїхав би і без нього (М[аксим] А[нтонович] Славинський мені б його дослав), головне – немає грошей. Вже послав дві телеграми до Берліну, і п[ан] [Микола] Василько коли переїздив туди, обіцяв подбати за це. Сьогодні буду говорити з Берліном по телефону.

Я настоюю на тому, що моя задержка з від'їздом загрожує цілковитим провалом справи. Мало є надій, що на цій асамблеї Союзу Народів ми будемо прийняті до Союзу, але все ж це трохи що не перше міжнародне зібрання, яке серйозно хоче розглянути українське питання. Це ясно слідує з листів Генерального Секретаря, який відіграє роль якби Прем'єр-Міністрів Союзу, до [Арнольда] Марголіна і до нашого Прем'єр-Міністра. І в той час, коли ми досі

посилали на всі майже міжнародні конференції своїх представників, в той же час коли в Спа було чотири наші делегати (між тим, як звісно, в Спа українська справа не мала бути розглянутою спеціяльно) в Женеву посилають мене одного (ще й без технічного апарату), але і мені одному не дають змоги в свій час з'явитися до місця праці і по совісті виконати свою відповідальну місію.

Поки що післав до Генерального Секретаря Союзу Народів телеграму про своє призначення і про своє бажання після приїзду до Женеви з ним бачитися. Готую також на всякий випадок меморандум, нові ноти, про визнання і прийом до Союзу Народів, навряд чи прийдеться подавати, бо це вже, на щастя, зроблено п[аном] [Арнольдом] Марголіном. Моїм завданням в Женеві буде, спираючись на польську, румунську, а тепер і чеську делегації, працювати найбільш серед французів і англійців, а також инших делегацій великих держав. По суті ж, треба говорити з усіма делегаціями (яких має бути 40), бо прийом до Союзу Народів залежить і від їх. Треба також вести спільну акцію з новими республіками Балтійськими і иншими. І все це, може, треба буде зробити протягом двох тижнів. Де я знайду часу, щоб, одному без помічників і апарату, все це зробити. Коли ж додати до цього, що у мене кілька днів ще пропаде, бо вже ясно, що я запізнюся, то справа робиться ще трагічнішою. Дозволю собі на випадок цілковитої неможливости виконання одному свою працю просити приїхати до Женеви п[ана] [Миколу] Василька яко Посла в Швейцарії та п[ана] [Арнольда] Марголіна, як юрисконсульта.

Далі прошу дуже телеграфічно дати мені знати, чи була Вами, пане Міністре, чи паном Прем'єром дана відповідь на лист Генерального Секретаря Союзу Народів п[ана] [Eric'а] Drummond'а. Цей лист як документ має величезну вагу. І коли відповідь на цей лист була дана, то яка саме.

З щирою повагою і відданістю

О[лександр] Шульгин

P[ost] S[criptum]. Дякуючи М[аксиму] А[нтоновичу] Славинському, який всім мені допомагає, я все ж можу в Празі підготувати деякий матеріял, зібрати документи переписати і переслати їх. О[лександр] Ш[ульгин].

P[ost] S[criptum] II. 13.XI одержано телеграму від п[ана] [Миколи] Василька, що я в Берні маю одержати 1500 ф[ранків] ш[вейцарських]. Їду першим потягом. Одержано також листа, що п[ан] [Арнольд] Марголін є в Берліні і сам має намір їхати до Женеви, щоб розказати мені все, що потрібно, і допомогти. Надсилаю йому телеграму, щоб конче їхав. О[лександр] Ш[ульгин].

***

Опубліковано: Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці / Збірник наукових праць та документів: Наукове видання / Упоряд. В. Піскун. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2016. – С. 191-194.

ЛИСТ ОЛЕКСАНДРА ШУЛЬГИНА АРНОЛЬДУ МАРГОЛІНУ

Женева, 15 листопада 1920

Дорогий Арнольде Давидовичу.

Вчорашній, перший день мого перебування в Женеві вже з'ясував мені більш-менш характер тої праці, яка мене тут чекає. Крім наради з своїми людьми (себто з [Дмитром] Чижевським, [Миколою] Ге, [Олександром] Коваленком), я замовив собі через мого секретаря [Олександра] Коваленка кілька побачень і вчора я бачився з одним польським делегатом (швейца[рським] Послом [Jan'ом] Modzelewsk'им), з [Eugèn'ом] Pittard'ом, професором антропології в Женеві, моїм вже давнім приятелем і гарячим прихильником України. Він має можливість, як впливовий женевець, бачитись скрізь з делегатами і обіцяв говорити про мене і про справу України з французькими, італійськими, англійськими та инщими делегатами. Я не кажу вже про те, що польський делегат обіцяв також, де можна, нас підтримувати. Увечері мав конференцію з грузинами (три делегати: [Євген] Гегечкорі*, Міністр закорд[онних] справ, проф[есор] [Зураб] Авалов, князь [Михайло] Сумбатов), які вияснили мені багато технічних справ. Умовились, що всі ми присутні тут «allogènes» будемо мати в найближчі дні спільну нараду і, може, спільну акцію. Я в цьому дуже настоюю. Через годину вже маю побачення з естонцями.

З усіх цих розмов і від своїх і від чужих я ясно побачив, як я помилився, коли в першому листі до А[ндрія] В[асильовича] Ніковського говорив, що в Женеві все буде залежати від Англії та Франції. Виявилося, що менші народи демонстративно хотять показати свою незалежність, в ріжних рішеннях. Через це не тільки не можна ігнорувати, прим[іром] південноамериканські республіки, а треба звернути на їх якнайбільшу увагу, бо їм найлегше подати свій голос за Україну: це їх ні до чого не обов'язує, а все ж вони, таким чином, покажуть незалежність своєї думки перед великими державами. Як Ви знаєте, щоб бути прийнятим, треба зібрати $^{2}/_{3}$ голосів. Таким чином ясно, що треба перебалакати з усіма 41 делегаціями, з котрих в кожній є три чоловіка, треба бачитися з багатьма членами секретаріяту, по загальному обрахунку коло 100 чоловік. І це все протягом тижня-двох і при умові, що делегати заняті по засіданням і призначаються всі приблизно один і той же час перерви... Все це ясно показує, що навіть коли М[икола] Г[ригорович] Левицький буде наїздить сюди, навіть не дивлячись на працю [Миколи] Ге, фізично для мене немає можливости все це зробити і т[ак] д[алі].

Ваш О[лександр] Шульгин

* Між иншим останній був в Англії і говорив з лордом [Georg'ом] Curzon'ом. Останній сам заговорив про Україну і дуже прихильно

***

Опубліковано: Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці / Збірник наукових праць та документів: Наукове видання / Упоряд. В. Піскун. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2016. – С. 194-195.

ЛИСТ ОЛЕКСАНДРА ШУЛЬГИНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Женева, 18 листопада 1920

Високоповажний пане Міністре!

Як Ви знаєте з моеї телеграми, я приїхав до Берну 15-го увечері. 16-го перебував у Берні, де мусив полагодити у Місії ріжні справи і умовитися в справі дальшого співробітництва. 16-го увечері я приїхав до Женеви. Таким чином, тільки 17-го і 18-го я міг орієнтуватися в тутешніх справах. Крім внутрішніх нарад з п[аном] [Миколою] Ге та з п[аном] [Олександром] Коваленком, з яких перший згодився бути радником-експертом, а п[ан] [Олександр] Коваленко моїм секретарем, я мав вже ряд побачень. Про свої висновки від учорашнього дня я вже писав у листі до [Арнольда] Марголіна і, щоби не витрачати подвійного часу, котрого у мене дуже мало, прикладаю при цьому копію мого листа до [Арнольда] Марголіна. Сьогодні, крім годинної розмови в естонській Делегації і кількох візитів, був у Міністра закордонних справ Чехії [Edvard'a] Beneš'a, у польській Делегації і на засіданню місцевої групи професорів.

[Edvard] Beneš, з котрим я бачився ще у Празі і умовився зустрітися знов в Женеві, дуже добре прийняв, і розмова в дуже дружніх і стисло ділових тонах велася протягом 45 хвилин. Після того, як я виклав всю історію наших відносин до Союзу Народів, себто ноти, переписку [Арнольда] Марголіна і ті документи, які ми прикладаємо, я запитав у Міністра, як він дивиться на справу і як ставляться до нас в Женеві (себто в Союзі Народів). [Edvard] Beneš сказав, що, на його думку, дуже <u>мало знайдеться делегацій, які висловляться проти прийняття України до Союзу Народів</u>. Решта делегацій поділяється на дві частини: одні будуть стояти за наше прийняття як цілком незалежної держави, сюди, на думку Міністра, належить <u>Англія</u> з колоніями (котрі, як відомо, мають окремі голоси) і північноевропейські держави. Ці держави хотять розчленення Росії, другі теж будуть за прийняття України, <u>але під певними умовами</u>. Справа і полягає, на його думку, в тому, щоб ці умови формувати так, щоб і для нас, і для Союзу Народів були вони відповідними. Головні труднощі є такі: 1) по § 10 «Pacte de la Société des Nations» держави обов'язуються обороняти кожного з своїх членів, коли на нього зроблено напад і т[ак] д[алі]. Таким чином, приймаючи нас до Союзу Народів тим самим держави мусять взяти на себе відповідальність за нашу війну, а між тим для військової боротьби вони зараз не готові.

На це я дав цілий ряд антиаргументів, вказавши, між иншим, і на те, що «Pacte de la Société des Nations» все ж дає право державам ухилятись від чисто військових акцій, що не всі держави, але дужчі з них дійсно могли би нам допомогти і що це було б кориснішим, ніж роздача зброї [Антону] Денікіну та [Петру] Врангелю і т[ак] д[алі] 2) Дуже турбує держави відношення наше і инших allogènes'ів до Росії, держави бояться того, що скаже колишня Росія, коли ми, себто Союз Народів, приймемо, як незалежну державу, Україну. Далі він прямо поставив питання про можливість федерації. На це я сказав, що рішуче і категорично ми стоїмо за незалежність. Така є воля народу, котру він виявив не тільки своїми вотумами, але своєю кров'ю.

Далі я запитав [Edvard'a] Beneš'a чи вважає він можливим повернення «єдиної Росії». [Edvard] Beneš теж категорично сказав, що це річ виключена: можливий або остаточний розпад, або конфедерація. В такому разі, одповів я, коли держави навіть гадають, що «allogènes» будуть конфедеруватися, то все ж не заважає їм прийняти українців в Союз Народів, бо англійські домініони входять в склад Союзу Народів, хоч вони не є самостійні держави і своє верховенство Англія над ними все ж реально здійснює. Тоді як ми вже три роки, дійсно, є самостійні і той «суверен», про який думають держави, ніякої влади над нами не здійснює, бо не існує (большевиків звичайно не рахують). Невже ж через те, що в майбутньому «суверен» може звідкись з'явитись, Українська Народна Республіка не може бути прийнятою до Союзу. Цю аргументацію я розвів подробно, і [Edvard] Beneš радив написати її в меморандумі, як дуже влучну. (Але спірним є, оскільки можна приміняти цей аргумент: один професор-юрист, наш прихильник, говорив мені, що деякі держави косо дивляться на участь англійських колоній в Союзі і що їм ця аналогія не дуже сподобається, але принаймні для деяких мій аргумент очевидно є добрим). Загалом, очевидно, що повідомлення [Edvard'a] Beneš'a все ж носять оптимістичний характер, бо хоч би нас прийняли до Союзу Народів, навіть з умовами, я вважав би на це величезним здобутком, бо це рівнялося б міжнародному визнанню України всіма державами. [Edvard] Beneš казав, що справа буде полягати в відшукуванню відповідної форми для прийняття України.

Після цієї розмови я прямо пішов до поляків, де з [Szymon'ом] Askenazy і з [Jan'ом] Modzelewsk'им ([Ignacy] Paderewski виїхав) мав двохгодинну конференцію. Перш за все я мусив докладно поінформувати про те, що ми зробили для нашого прийняття до Союзу Націй. Проф[есор] [Szymon] Askenazy дуже добивався, чи дало Правительство відповідь на лист сера Eric'a Drummond'a, Генерального Секретаря Союзу Народів від 25-го серпня. Враження було таке, що п[ан] [Szymon] Askenazy боїться, що Уряд писав там щось проти Польщі. Цей тон недовір'я поруч з щирим запевненням в тому, що без України сама Польща

існувати не може і т[ак] д[алі], був для мене все ж трохи несподіваним. Далі п[ан] [Szymon] Askenazy дуже багато говорив про Галичину, питав у мене про [Євгена] Петрушевича, котрий очевидно сюди приїхав (але ж про це знаю тільки від [Szymon'a] Askenazy). І знов враження було таке, начебто він боїться, що я в стосунках з галичанами. Я знов рішуче заявив, що про справу галицьку я ніде говорити не буду, а що галичани до нас ставляться майже не менш вороже, ніж до поляків, і пригадав останню вигадку про те, начебто генерал [Михайло Омелянович-] Павленко робить якийсь переворот, і инші інсинуації. Але і цього було начебто мало. Пан [Szymon] Askenazy хотів, щоб я прийняв таку формулу: Україна без Польщі існувати не може, Польща – без Галичини, значить я мушу переконувати тут людей, що Галичина мусить належати Польщі і т[ак] д[алі]. Я мусив сказати досить ясно, що я не торкаюся галицької справи і переконувати людей, що Галичина не мусить належати Польщі, я у всякому разі не можу і не маю таких препоручень. Щодо нашої справи прийняття до Союзу Народів, то польські делегати говорять, що вони нам будуть скрізь допомагати і вже багато про Україну говорили. Але [Szymon] Askenazy настроєний песимістично, особливо з огляду на наші справи на фронті. «Ви розумієте, як я цього боюся, бо це загрожує і безпосередньо Польщі, але правді треба прямо в очі дивитись: становище дуже небезпечне».

Переходячи до загальної характеристики справи, мушу зауважити, що, здається, те, що говорив [Edvard] Beneš є більш оптимістичне, ніж воно є в дійсности. Найбільше псують нам звістки про неудачі на фронті, про взяття Кам'янця. Це, на жаль, може страшенно попсувати тут справу.

19 листопада 1920

Сьогодні ранком був у полковника [Douglas'a] Borden-Turner'а, секретаря лорда [Robert'a] Cecil'я, до якого мені радив піти пан [Арнольд] Марголін. Цей полковник сказав, що нам дійсно потрібно виступити перед цією асамблеєю, бо це нам поможе увійти до Союзу Народів, коли асамблея збереться удруге. Тепер же ми не можемо бути прийнятими. Я його запитав, чи це також думка самого [Robert'a] Cecil'я. Звичайно, він ухилився від прямої відповіді. Головне, що на його погляд, заважає нам (і це і инші мені зауважували) – це відсутність міжнародного акту про наші кордони на Сході, а потім той же самий «§ 10» і наша війна. Звичайно, я йому дуже докладно вияснював справу. Але з розмови виснилося також і те, що поскільки секретар [Robert'a] Cecil'я одбиває думки свого шефа, справа не зовсім так стоїть, як думає [Edvard] Beneš, себто очевидно, що Англія не так вже стоятиме за нас, як чеський Міністр думає. Але, звичайно, це видно буде після розмов з самими делегатами. Полк[овник] [Douglas] Borden [-Turner] обіцяв аранжувати моє побачення з Robert'ом Cecil'ем в найближчі дні. Зараз замовляю собі цілий ряд побачень нових і вже маю піти до Thoma Ionescu (румунського

делегата, брата Міністра) і до [Tommaso] Tittoni, італійського делегата і одного з найбільш впливових членів асамблеї. Остання, між иншим, зовсім не подібна до дипльоматичних нарад і дійсно уявляє собою щось подібне до всесвітнього парляменту, де визначні постаті відіграють значну роль, незважаючи на те, звідки вони прислані. До таких постатей належать: [Robert] Cecil, [Giuseppe] Motta (Швейцарія), [Leon] Bourgeois (маю вже замовлене побачення), [Rene] Viviani, [Karl] Branting (Швеція) (з ним трохи знайомий по Парижу, себто мав досить довгу бесіду), [Tommaso] Tittoni і ще дехто другий. Крім того, при голосуванні, як я вже вияснював менші не рахуються з бажанням більших.

Сьогодні я одіслав телеграму до Вас, пане Міністре, в якій рішуче настоюю, що присутність п[анів] [Миколи] Василька і [Арнольда] Марголіна є необхідна.

З моїх відчитів Ви і самі бачите, що справа, може, далеко більш важлива є, ніж Ви і я сам собі уявляли спершу. Залишать мене тут в такий гарячий час одного, це значить або непомірно переоцінювати духовні і чисто фізичні сили, або страшенно недооцінювати значіння взагалі, і для нас зокрема цієї асамблеї. Польські делегати і грузини, і всі инші друзі дивуються, як можна вислати мене одного. Мушу зазначити ще раз на незрівняну п[анів] [Миколи] Ге і [Олександра] Коваленка, без яких я просто нічого подіяти не міг. Щастя України, що в Женеві знайшлися такі безкорисні люди (яких все ж таки конче треба оплатити, бо їм же треба якось жити), але мені конче потрібна ще секретарка (котру мені найти не тяжко, коли б було в моєму розпорядженню 400-500 франків), бо п[ан] [Олександр] Коваленко цілий день мусить бігати улаштовувати мені побачення і т[ак] д[алі]. Бернська Місія на чолі з паном [Миколою] Левицьким робить для мене все можливе, але мені потрібно, щоб мої листи, папери і т[аке] и[нше] хтось міг написати, переслати і т[ак] д[алі], і щоб такий чоловік був коло мене. Пан [Микола] Ге працює в певному напрямі самостійно і допомагає мені скласти відповідний мемуар для комісії, що розглядає нашу справу.

В телеграмі я настоюю на присилці мені ще 2000 франків, нехай під відчит, але на ті гроші, що я маю, абсолютно не можна робити все, що треба. Приходиться економити, і жити, і працювати зовсім не так, як треба. Ви знаєте, пане Міністре, що я сам стою за скромність якнайбільшу в дипльоматичних витратах, але ж є у всьому своя міра, і скромності теж…

Прийміть запевнення в цілковитій пошані і відданости.

О[лександр] Шульгин

***

Опубліковано: Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці / Збірник наукових праць та документів: Наукове видання / Упоряд. В. Піскун. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2016. – С. 196-200.

ЛИСТ ОЛЕКСАНДРА ШУЛЬГИНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Женева, 22 листопада 1920

Пане Міністре!

Сьогодні я знов бачився з [Szymon'ом] Askenazy. З усього видно, що зараз до поляків в Англії дуже кепсько ставляться. [Szymon] Askenazy саме сьогодні говорив з лідерами Робітничої партії [Georg'ом] Barnes'ом і делегатом на асамблею від Англії. [George] Barnes наговорив йому дуже неприємних річей про польський імперіялізм. [Szymon] Askenazy дуже хоче, щоб я говорив з англійцями. Між иншим в листі з Праги [8 листопада 1920 року] мені трудно було сказати про те, що [Tomáš] Masaryk теж говорив мені, що в Англії дуже не люблять поляків, особливо [David] Lloyd George. [Szymon] Askenazy допитувався, чи не маю я скаржитися на поляків за їх імперіялізм? Я йому вияснив, що було б нерозумно з нашого боку говорити англійцям, що начебто поляки ведуть у нас імперіялістичну політику, і що ми з'являємося їх жертвою, що ми від їх залежимо і т[ак] д[алі]. Це було б перш за все власним самовбивством. Англійцям ми прямо говоримо те, що є; були у нас дуже кепські відношення з поляками через ріжні спірні питання, але коли з боку Росії повстала загроза самому існуванню наших держав, ми мусили одкласти наші суперечки на після, а зараз об'єднатися проти лютого ворога. Далі я заявив, що говорю зовсім приватно і що думаю так: поки галицьке питання не буде розрішене, наші відношення не будуть щирі до кінця. [Szymon] Askenazy сказав, що він так думає, але це діло будучини. В майбутньому він вважає потрібним переглянути галицьку справу і одступити частину Галичини Україні. Але зараз без ослаблення Польщі не можна одірвати Галичину. Я сказав, що така постановка заспокоює. При дальших побаченнях я думаю приватно порадити, що найкращий спосіб зняти перед англійцями марку ширму імперіялістів – це сказати про Галичину уголос те, що він мені говорить, і сказати ясно. Загалом [Szymon] Askenazy говорив, що ми робимо тут, я також мушу їм допомагати, особливо перед англійцями...

Дуже зараз важне питання про наші кордони. Це питання, котре стоїть на черзі у підкомісії, про котру Ви самі довідаєтесь з приложеного «Journal de Genève». Наші західні кордони цілком ясні, але східні не зафіксовані ніяким міжнародним актом і навіть нашими власними, коли не рахувати 3 Універсалу, до того не зовсім удачного з цього погляду. Мушу брати досить максимальну лінію з певними застереженнями, що остаточно справа мусить бути вирішеною при заключенню україно-російських договорів майбутньому. В цій справі дайте вказівки навіть телеграфічно. Краще виставляти дві лінії – мінімальну і максимальну. Так радить [Szymon] Askenazy, і я думаю, що це зробить добре враження, але сам я цього робити не можу.

За ці дні найбільш важним було побачення з Thoma Ionescu, головою румунської Делегації, та з [Carlo'м] Schanzer'ом, італійським Міністром фінансів. Обидва мені обіцяли помагати. Сьогодні був з [Арнольдом] Марголіним у голови «V» комісії, делегата респуб[ліки] Чилі, і [Арнольд] Марголін був у представника індусів. Обидва побачення, як і ріжні инші, ясно показують, що колишня антипатія до України, з якою приходилось раз у раз зустрітися в Парижі, зникла. Але всю справу псують, звичайно, страшні вістки з фронту... Всю увагу звертаю тепер на підкомісію під керівництвом [Fridtjof'a] Nansen'a, яка має займатися нашою справою. Технічні труднощі через відсутність канцелярії під рукою, через відсутність грошей дуже великі, але, дякуючи [Арнольду] Марголіну, саму ж справу все ж далеко пляномірніше можна провадити.

Щиро Ваш
О[лександр] Шульгин

***

Опубліковано: Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці / Збірник наукових праць та документів: Наукове видання / Упоряд. В. Піскун. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2016. – С. 200-201.

ЛИСТ ОЛЕКСАНДРА ШУЛЬГИНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Женева, 25 листопада 1920

Пане Міністре!

В листі до Вас [18 листопада 1920 року] і в листі до п[ана] [Арнольда] Марголіна, копію якого я Вам переслав, я писав, що малі народи мають тенденцію голосувати незалежно від думки більших, і далі, що асамблея має характер більше парляментський, ніж дипльоматичний. Я не маю ще підстави в цілому брати ці слова назад, але в частині, принаймні, я все ж помилявся.

19.XI я був у Thoma Ionescu, голови румунської Делегації, про що я вже коротко згадував в листі [22 листопада 1920 року], точної копії якого за браком канцелярських засобів не маю. [Thoma] Ionescu прийняв мене дуже ласкаво, висловлював свою велику прихильність до України, говорив про спільність наших інтересів. Я сказав, що настільки переконаний в останньому, що прямо звертаюся до нього з проханням допомогти перед французами ([Leon] Bourgeois) та перед Англією, коли можливо. З англійцями він говорити не брався, але сказав, що охоче перебалакає з [Leon'ом] Bourgeois. Далі він запитав мене, які у нас відносини з чехами і з сербами, найближчими союзниками Румунії. Я сказав, що з чехами добрі, а серби, не дивлячись на наші симпатії до них, відносяться дуже вороже. Він сказав, що конче переговорить з [Miroslav'ом] Spalajković'ем. Але лейтмотивом розмови

була фраза [Thoma] Ionescu: ми то раді за вас проголосувати, але мусимо робити так, як скажуть наші Grande Alliés.

Що ж думають les Grands Alliés? Знаючи від [Арнольда] Марголіна, що л[о]рд [Robert] Cecil, найвизначніший член Делегації, добре до нас ставиться і навіть говорив, що він буде конче добиватися нашого, як і всіх инших нових держав, прийняття до Союзу Народів (коли був у Англії), я звернувся до нього, як я вже писав в листі [18 листопада 1920 року], через його секретаря [Douglas'а Borden-] Turner'а. Далі я прислав йому багато ріжних матеріялів. Через 3 дні, 22.XI, я одержав лист, в якому, через свого секретаря, [Robert] Cecil дякує мені і ухиляється від побачення претекстом, що він наш суддя, себто член «V» комісії, і тому побачитись зараз незручно. Думаю, що це тільки претекст, в дійсности ж в нім бачиться, що справа змінилася, що він своїми обіцянками в Лондоні забагато заангажувався. Так само звертався я через секретаря О[лександра] М[ихайловича] Коваленка до [Leon'а] Bourgeois, прохаючи побачення. Секретар [Leon'а] Bourgeois від імени свого шефа відповів, що він дуже радий бачити п[ана] [Олександра] Шульгина, але зараз він є хорий і коли одужає, дасть знати, коли він зможе прийти (він досі був хорий, про це писали в газетах). Досі відповіди від нього не було. Все це, загалом, має такий вигляд, що і Англія, і французи не спішать побачитися з нами...

Далі всі делегати, яких приходилося за цей час бачити мені і А[рнольду] Д[авидовичу] Марголіну, М[иколі] М[иколайовичу] Ге, говорять все про ті ж самі труднощі щодо прийняття України та других «allogènes'ів» до Союзу Народів (найперше це § 10 «Pacte de la Société des Nations» – про необхідність обороняти своїх членів). Ясно, що в кулуарах дуже обмірковуються наші справи.

В усякому разі, коли 18.XI настрій щодо прийняття був ще прихильний (розмова з Міністром з[акордонних] с[прав] Чехії, див[іться] мій лист [18 листопада 1920 року]), в слідуючі дні все стало мінятися. Пояснюю я собі це подіями на нашому фронті. Коли [Петро] Врангель упав, всі з великою цікавістю стали чекати, а що ж робитиме Україна. «Journal de Genève» підкреслював, що генерали, яких підтримували великі держави зникли, остався один [Симон] Петлюра, якого не підтримували і т[ак] д[алі]. Але страшні вістки про бої на нашому фронті помішали не тільки нам, але і всім другим державам був[шої] Росії, всі побачили, яка величезна небезпека загрожує кожній з цих держав, як тяжко забезпечити їх територіяльну недоторканість. Шведський делегат, знаменитий [Karl] Branting 24.XI сказав мені: «Асамблея не мітинг, їй мало прийняти резолюцію, що вона нас приймає. Приймаючи, вона повинна взяти на себе і всю відповідальність за нашу цілість, але цього С[оюз] Н[ародів] зробити не може». [Karl] Branting вже здавна відомий як наш приятель. Правда, 22.XI ми з п[аном] [Арнольдом] Марголіним були у голови «V» комісії [Antonio] Huneeus'а, представника Чилі. Він був з

нами дуже ласкавий і сказав, що загальний настрій в колегії за те, щоб усіх прийняти, хоч південноамериканський делегат дуже мало розуміється в европейських справах…

Як Ви знаєте з «Journal de Genève», який я приклав до попереднього листа, було улаштовано кілька підкомісій при «V» комісії, яка займається справою прийому нових держав. Ми попали в підкомісію «С» під головування норвезького делегата (знаменитого [Fridtjof'a] Nansen'a). Комісія була ще сформована в суботу 20.XI. Тоді ж я довідався приватно про її склад. Можна сказати, що склад був якнайгіршим: іспанець, китаєць, грек, австралієць, [Miroslav] Spalajković – серб, [Thoma] Ionescu і сам [Fridtjof] Nansen, який нічого про Україну не знав, як і инші члени, крім [Miroslav'a] Spalajković'a і [Thoma] Ionescu. Натурально, зараз же ми стали добиватися побачень у всіх цих делегатів. В понеділок вранці я був у директора політичної секції і котрий завідує справою «V» комісії (на щастя, це був [Paul] Mantoux, відомий історик-економіст, з яким я зараз знайшов багато спільних наукових інтересів, що мені дуже помагає, і я у нього прохав, щоб в комісію запросили нас для пояснення і т[ак] д[алі]). Разом з цим писали про це і [Fridtjof'y] Nansen'y. На жаль, підкомісія в першу ж голову взялася за нашу справу, і 23 увечері мені стало приватно відомо, що підкомісія розглянула нашу справу і віднеслася негативно до нашого прийняття, так само, правда, як і до прийняття других «allogènes'ів». Стало мені також відомо, що проти прийняття України висловився [Thoma] Ionescu, на котрого я, власне кажучи, і рахував, маючи на увазі його солодкий тон і обіцянки.

Завтра же я пішов до нього 23.XI. Він мене прийняв, хоч примусив трохи почекати. Коли вийшов, я його не пізнав: вся слащавість пропала. Сухим і діловим тоном він сказав думку комісії і повторив приблизно те саме, що по моїм відомостям він говорив в комісії. Тільки видав свої думки за думки комісії: «На Україні немає сталого Уряду, неясні кордони, два Уряди» і т[ак] д[алі]. Звичайно, я рішуче на все одповів. Але він говорив, що прийняття до Союзу є неможливим зараз, що взагалі Румунія зацікавлена в тому, щоб далі Україна існувала (це він говорив і в комісії), і що, одкладаючи нашу справу, підкомісія робить це зовсім не через те, що не симпатизує з Україною, що не хоче її відділення від Росії і т[ак] д[алі]. Далі ще сухіше [Thoma] Ionescu запитав: «А Ви в своїй брошурі («Les problèmes de l'Ukraine») вимагаєте Буковини». Я сказав, що брошура написана в 1919 р[оці] літом, що з того часу Головний Отаман і український Уряд вирішили на заявляти свої претензії на Буковину і так само Бессарабію, бажаючи мати мир з Румунією, а також матеріяльну і диплnetwork допомогу від румун. Останню думку, я навмисне підкреслив. Я все ж сказав кілька замиряючих фраз, висловив надію, що він все ж нас буде підтримувати. Але стало ясним: [Thoma] Ionescu справився, що думають les Grands Alliés, і їх думка щодо нашого прийняття зараз очевидно є негативна.

Ранком 24.XI я пішов до проф[есора] [Eugèn'a] Pittard'a і [René] Claparèd'a, членів Ліги для оборони прав на незалежність держав був[шої] Росії. Як я писав в листі [18 листопада 1920 року], я був на засіданні цеї Ліги 18.XI і зробив там доклад в нашій справі. Тоді ж було ухвалено, що [Eugène] Pittard, дуже впливовий чоловік, дасть загальну ноту про визнання всіх держав «allogènes'ів», а [René] Claparède – спеціяльно про Україну. 24 ноти були готові, вони мені їх прочитали, і я дуже їх апробував і попрохав негайно дати [Fridtjof'у] Nansen'у і перебалакати з ним і другими членами підкомісії, що почасти було і зроблено. Разом з тим А[рнольд] Д[авидович] Марголін був у члена підкомісії іспанця [Emilio de] Palacios (див[іться] доклад [Арнольда] Марголіна), а М[иколи] М[иколайовича] Ге у [Miroslav'a] Spalajković'a (серба) котрий стоїть за «єдину і неділиму». 25.XI ранком запросили в підкомісію дати пояснення.

Про все, що говорилося в комісії, Ви довідаєтеся, пане Міністре, з протоколу, який я Вам пересилаю. Про загальні враження Вам пише п[ан] [Арнольд] Марголін. Від себе додам, що комісія все ж поставилась серйозно до нас. Питання ставить дуже добре, голова [Fridtjof] Nansen давав мені говорити все, що було потрібно. Хоч спочатку він сказав, що часу у комісії дуже мало, все ж ми сиділи на засіданню не менше 45 хвилин. Все це полегшило мою справу і дало мені змогу принаймні сказати все те, що, на мою думку, було до речі.

Оцінюючи значіння того, що нас викликали в комісію і вислухали, я мушу сказати, що все ж це не може допомогти зараз нам попасти в Союз Народів. По моїм відомостям, у кулуарах вже більшостю вирішено, щоб нас не приймати зараз. Але все ж це було серйозне обговорення справи української. Це дійсно було перше міжнародне зібрання, яке уважно слухало нашу справу, і без запитань, чи існуєте ви як народ, чого ви відділяєтесь і т[ак] д[алі]. Я порівнюю ті питання, які 20.V.1919 р[оку] ставив в Conseil des Quatres [David] Lloyd George, коли паризька Делегація, і я в тому числі, були теж викликані для пояснень. В відношенню до нашої справи в Европі все ж помічається великий прогрес.

Я вже згадував в попередньому листі про побачення з італійським делегатом [Carlo'м] Schanzer'ом, Міністром фінансів, який говорив про те, що в Італії ставляться до України дуже прихильно і що Італія скілько можливо буде нас підтримувати. Але і п[ану] [Carl'у] Schanzer'у було, звичайно, відомо про події на фронті, і він найбільше про це розпитував...

Про останню розмову з [Szymon'ом] Askenazy я теж писав. Принаймні у нього і на цей раз я відчув недовір'я до українського Уряду і до нашої політики, але разом з тим обіцянки скрізь допомагати. Відношення Англії до Польщі є очевидно не добре, Англія обвинувачує Польщу в імперіялістичній політиці, і, щоб мати кращу публічну опінію, Польща приходить шукати допомоги навіть у нас.

З приїздом п[ана] [Арнольда] Марголіна ми поділили працю, і я просив п[ана] [Арнольда] Марголіна звернути найбільшу увагу на англійські колонії. З справоздання п[ана] [Арнольда] Марголіна видно, що він вже це завдання виконав. Взагалі приїзд п[ана] [Арнольда] Марголіна був для мене дуже корисним, крім того, що він дуже мені допоміг роботою по делегаціям, тим, що переказав мені докладно про попередні відносини з Союзом Народів.

Позавчора я одержав разом з листом Генерального Секретаря Союзу Народів три примірники видання Генерального Секретаріяту для асамблеї № 88. Це дуже цікавий збірник всіх нот, документів і листування нашої Місії в Англії з секретаріятом. Коли дістану більше примірників, перешлю Вам поштою, поки що тримаю ці цінні видання при собі.

Загалом за тиждень праці ми все ж ввійшли в персональні стосунки з делегатами 14 держав і ще з 10 через секретарів. Сьогодні з'явилося моє інтерв'ю в «Journal de Genève» і дуже добра стаття п[ана] [Paul'я] de Bucher'a, нашого давнього прихильника. Те, що «Journal de Genève» так співчуває нам, є дуже добре, бо це газета, яку читають всі делегати, і при тому газета, якій дуже вірять.

По останнім чуткам остаточно вияснюється, що з огляду на останні події наше прийняття до С[оюзу] Н[ародів] робиться неможливим. Результатом же сьогоднішнього запрошення до підкомісії буде те, що відповідь дадуть начебто дуже м'яку, і нам можуть запропонувати зробити нові заяви на нову асамблею. Це чутка, що буде – побачимо. В усякому разі лейтмотивом моїх балачок є та думка, що армію розбить або примусить одступити можна, але розбити великий народ, що прокинувся до вільного, життя не може ніяка сила.

З щирою пошаною і відданістю
О[лександр] Шульгин

***

Опубліковано: Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці / Збірник наукових праць та документів: Наукове видання / Упоряд. В. Піскун. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2016. – С. 202-206.

ДОДАТОК: СПРАВОЗДАННЯ АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА ОЛЕКСАНДРУ ШУЛЬГИНУ

Справоздання щодо моїх побачень в Женеві 27-го листопаду

1) Мав розмову з юристконсультом Ліги д[окто]ром [Joost'ом] van Hamel'ем, сином покійного знаменитого криміналітса Голландії, з котрим я був добре знайомий в 1902-5 роках. Він дуже щиро обіцяв прийняти участь в редагуванню відповіди на наше прохання до Ліги Націй, разом з проф[есором] [Paul] Mantoux, шефом політичної секції. Моє враження таке, що [Joost] van Hamel зробить все з свого боку для прихильного до України тону відповіди, хоч би й в даний мент негативної.

2) Був з О[лександром] Я[ковичем] Шульгиним у проф[есора] [Paul'я] Mantoux'а, де також [Олександр] Шульгин торкнувся питання редакції відповіди й резюмував те, що він говорив в комісії. [Paul] Mantoux сказав, що протокол засідання комісії з докладом [Олександра] Шульгина в цьому засіданні є розісланим членам підкомісії.

3) Мав дуже важне побачення з секретарем англійського делегата Міністра [Herbert'a] Fisher'a – Дюком. Останній ясно мені заявив, що з усіх народів бувш[ої] Росії Англія буде тепер найбільш цікавитись українським. З обміну думок виявилось, що, взагалі, Англія вже зрозуміла всі свої помилки й на будуче зверне всю свою увагу на держави Чорного моря.

Відносно Німеччини він заявив: «Ми народ боксу – і не б'ємо того, хто лежить». Він підкреслив, що тепер Англія вже переконалась, що у українського народа є національна свідомість, і запитав мене: «А як у великоросів»? На це я дав докладну відповідь, смисл котрої є той, що, на жаль, великороси ще не виявляють ознаків почуття своєї національности і продовжують бути імперіялістами. На запитання про Бессарабію й Галичину я дав таку саму відповідь, яку дав [Олександр] Шульгин в підкомісії. На його питання про думки відносно можливости еволюції й зменшення большевизму я дав категоричну негативну відповідь, звернувши його увагу на те, що коли [Володимир] Ленін – [Лев] Троцький покинуть систему терору, то їм зараз буде кінець, бо населення їх ненавидить. Щодо уряду [Християна] Раковського, то дав таку саму характеристику, яку дав [Олександр] Шульгин в підкомісії.

На запитання про те, як ми уявляємо собі становище після остаточного розпаду Уряду [Володимира] Леніна – [Льва] Троцького, я відповів, що в Великоросії буде ще більша анархія на деякий час, а на Україні навпаки – зараз же почнеться будівництво держави на ґрунті національного підйому всього населення. В цьому будівництві, сказав я йому в кінці бесіди, ми чекаємо помочи від Англії, й прохав його передати всій англійській Делегації вираз найщиріших почувань і симпатій наших до Англії. Взагалі, всі його питання були для нас прихильно редагованими, що в них вже почувалась така сама відповідь, яку я тільки й міг дати. В кінці він заявив мені те саме, що написав Robert Cecil [Олександру] Шульгину, себто, що англійській Делегації незручно приймати нас офіціяльно в такий час, коли наша справа на черзі в комісії. Але ж він разом з тим тепло підкреслив ще раз симпатії англійської Делегації до України й дуже дякував мене за вираз від українського Уряду симпатій і добрих чувств.

Юрисконсульт Міністерства закордонних справ
[Арнольд Марголін]

***

Друкується за оригіналом, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 345. – АРК. 33-34

СПРАВОЗДАННЯ ОЛЕКСАНДРА ШУЛЬГИНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Женева, 7 грудня 1920

Високоповажаний пане Міністре.

Справа прийому до Союзу Народів держав, які до цього часу туди не входили, з'являється одною з найбільш пекучих справ, які має розглядати асамблея. Ця справа почасти зустрічається з ріжними спеціяльними інтересами головного ядра Союзу Народів – великих і малих держав Антанти, почасти (особливо в приміненню до нових держав) справа прийому викликає навіть важні принципові питання, які вимагали б перегляду договору про Союз Народів, за який тут тримаються дуже консервативно, але про це далі...

Як відомо, Німеччина навіть не порушувала питання про свій вступ до Союзу Народів, бо вона знала, яку б це категоричну опозицію зустріло з боку перш за все Франції. Але були дуже сильні голоси на користь прийому Німеччини, як, напр[иклад], промова [Georg'a] Barnes'a, члена англійської Делегації і лідера Робітничої партії в Англії. Найлегше пройшла справа з прийомом Австрії, на користь якої найбільш цікаву промову сказав чеський Міністр [Edvard] Beneš, від якого саме і можна було чекати опозиції. Так само не зустрілось суперечки для прийому Фінляндії і невеличкої американської держави Коста-Ріки. Зато проти Болгарії, яку великі держави і нейтральні хотять прийняти, рішуче виступають румуни, серби і греки. Невідомо ще зараз, чи вона буде прийнятою.

Нам же, всім новим державам, яким спершу і голова «V» комісії, що займається справами прийому, і всі видатні члени асамблеї говорили, що прийом до Союзу є річ не виключена і що цього бажають майже всі. Коли пан Міністр пригадає мою розмову з п[аном] [Edvard'ом] Beneš'ом, передану мною в листі від 18.XI, і далі порівняє цей лист до слідуючого від 25.XI, то вже по цим листам ясно, що справа мінялася на гірше. Але чим більше обмірковували її, тим ясніше ставало, що всім новим державам, сусідкам Совітської Росії, мають відмовити... Сталося це все дуже раптово. Як Вам відомо, вже 23.XI підкомісія «C» прийшла до негативного рішення в нашій справі, і мій виступ 25.XI в цій підкомісії міг тільки викликати деякі симпатії, роз'яснити деякі питання, але не міг змінити вже предрішеної одмови. 1.XII наша справа вже розглядалась в загальній «V» комісії і вирішена була теж негативно. Вчора, 6.XII, спеціяльна комісія розглянула ще раз справи Балтійських держав, Грузії та Арменії, і теж рішено було їх не приймати.

Перш за все розкажу в загальних рисах, як все це сталося і як хто реагував на хід подій. Ще, здається, 27.XI з'явилася в газетах звістка, що перший делегат Аргентини і Міністр закордонних справ [Honorio] Pueyrredón вніс пропозицію, щоб прийняти нові держави на підставі певних обмежень в правах, а саме: щоб § 10 «Pact'у...», яким члени Союзу гарантують взаємно неприкосновенність своїх

територій, навіть оружно, не розповсюджував своєї сили на нові держави (див[іться] мої попередні листи) і щоб ці держави мали тимчасово тільки дорадчий голос в Союзі. Для мене було ясно з усіх попередніх розмов, що коли б до України, та й до других держав «allogènes'ів», мав бути примінений § 10, то про їх прийом ніхто і слухати б не схотів. Далі я вважав, що зараз нам не так цікаво мати рішаючий голос, що ж до старих держав, то ясно, що, приймаючи коло 7 ще не остаточно сконструйованих держав вони тим самим дали б їм занадто великий вплив на справи всього Союзу і що цього вони не допустять. Нарешті, я гадав, що саме головне – це як-небудь ввійти в Союз, одержати право говорити з його членами, одстоювати свої права і т[ак] д[алі]. Через це я вирішив, що треба вжити всіх заходів, щоб спертися на цю формулу і цілком на ній погодитись. Зараз же я пішов до [Honorio] Pueyrredón'а, але, на жаль, він виїхав до Парижу. Далі, в чергових своїх побаченнях з делегатами, членами «V» комісії (а саме [Prosper'у] Poullet'у – другому делегату Бельгії, Zoka ed Dowleh – перський делегат), я заявив, що ця формула часово могла б нас цілком задовольнити. Це ж я сказав і [Georges'у] Clinchant'у.

Тут я мушу одступити, щоб сказати кілька слів про Балтійські і Кавказькі держави. Як Ви знаєте, пане Міністре, з мого листа від 18.XI, я зараз же, як приїхав до Женеви, мав конференцію і з грузинами, і з естонцями, а потім говорив і з другими «allogènes'ами». Я пропонував їм зробити зібрання, щоб разом обміркувати справи, які являються надзвичайно аналогічними і спішними. Всі погоджувались з цим, і грузини взяли на себе ініціятиву скликання наради. Але хоч я енергічно на цьому ще кілька разів настоював (це б зробило дуже добре враження на членів Союзу Народів), нічого не вийшло. Пояснюють вони це тим, що, мовляв, вони маленькі народи і їм небезпечно з кимсь іти разом, щоб їх не змішали з кимсь иншим і т[ак] д[алі]. В дійсности ж вони думали, що їх становище далеко міцніше і краще за наше, і не хотіли себе «компрометувати» нашою справою. Зрозумівши це, я їм прямо говорив, що не пропоную спільних виступів, але пропоную принаймні спільне обговорення справ і окрему, але согласовану акцію. Але мені здається, що вони (особливо балтійці) і цього не хотіли, дуже віривши в свої сили і розуміючи справу так, начебто тут іде якась-то «конкуренція». В своєму інтерв'ю [Zigfrīds] Meierovics (Латвія) навіть хвалився, що от, мовляв, ми не зачіпаєм большевиків, і вони з нами не б'ються, «як з другими», «ми, мовляв, кращі. Нас візьміть до гурту».

Роблю я це одступлення, щоб сказати, як це пошкодило тому, що вигодна для нас пропозиція [Honorio] Pueyrredón'а не була гаразд розпропагандірована навіть самими заінтересованими. Вони, навпаки, були цею формулою обурені, вважаючи, що їх приймуть на всіх правах... Крім того, що я сказав кільком делегатам, я,

довідавшись, що [Edvard] Beneš повернувся до Женеви, написав йому цілком приватного листа, нагадував йому його ж пораду підшукати відповідну формулу прийому (лист [18 листопада 1920 року]) і вказав, що був би дуже вдячний, коли б він, [Edvard] Beneš, підтримав формулу [Honorio] Pueyrredón'а як тимчасово задовольняючу. Це було 30.XI, а 1.XII вияснилось вже, що формула [Honorio] Pueyrredón'а може розглядатись тільки в порядку зміни або доповнення договору і що при прийомі держав її не будуть брати до уваги. З цього вже ставало ясним, що прийняті ми не будемо. Але все ж треба було вживати всіх заходів, щоб принаймні одказ відбувся в пристойній формі. Вияснивши порядок денний, я довідався, що наша справа поставлена на 6.XII, і рахував до цього часу перебалакати з багатьма делегатами. Але несподівано увечері дехто не прийшов на засідання, порядок денний змінили, Україну поставили на перше місце і одкинули...

Короткий відчит підкомісії «С», який був прочитаний на цьому засіданню, випадково опинився у мене (його мали право одержати тільки делегати). Цей відчит не можна назвати кепським для нас. Таке враження осталось і у делегатів («відчит був прихильним»). Але все ж підкомісія заявила, що не вважає «по совісти» український Уряд [Симона] Петлюри цілком сталим, хоч [Симон] Петлюра дійсно один з усіх тих, що билися проти большевиків, утримався і досі (див[іться] протокол 25.XI). З приводу [Християна] Раковського вони переказують тільки, що українські делегати заявили, що [Християн] Раковський ні в якій мірі не висловлює волю народу, але од себе нічого не додали, що вони думають. Далі відчит об'єктивно передає, що Українська Республіка була проголошена Центр[альною] Радою, і не ставить ніяких сумнівів щодо того, оскільки це рішення відповідало дійсній волі народу. У делегатів, з якими я говорив, знов-таки осталось враження, що комісія признала, що «Уряд Петлюри спирається на дійсну волю населення». Але очевидно, головний момент їх сумнівів полягає в тому, що, на їх думку, «умови військового стану, які тягнуться вже три роки, виключають всяку можливість для того, щоб дійсно незалежний нарід міг утвердити свою владу на Україні». Дуже характерно, що заступник пана [Ignacy'я] Paderewsk'ого, коли піднялася справа України, не промовив ні одного слова за Україну, не потрудився хоч кого другого підговорити, щоб хтось хоч кілька добрих слів сказав. Мало того, в протоколі сказано було, що Польща визнала нас «de facto», і він нічого на це не сказав.

Як би то не було, це засідання зробило на мене дуже тяжке враження: всі дивляться на події на фронті і всі бояться ангажуватись в «непевну» справу. Немає злоби, яка колись була, немає антипатії, чимало є людей, які дещо знають про нашу справу, але немає нікого, хто б справді нами був зацікавлений. Це приходиться сконстатувати, і, щоб цього не було, треба довго працювати...

Про все це я довідався того ж вечора, і зранку 2.XII став добиватись цілого ряду побачень для того, щоб вияснити, що робити далі. Рішення комісії є фактично дефінітивне, бо в її склад входять представники майже всіх делегацій, і в асамблеї їх думка буде та сама, що і в комісії. Отже, я мушу вирішити, чи ставить справу далі, себто чи доводити до того, щоб ще раз її проголосували (і, звичайно, негативно), чи зняти. Далі, я хотів вияснити, як стоятиме справа з другими «allogènes'ами»: коли і їх не приймуть, то одказноситиме зовсім инший характер (фактично менш прикрий для нас). Нарешті, я хотів спробувати внести якусь зміну в саму формуліровку одказу.

3.XII я мав довге побачення з п[аном] [Edvard'ом] Beneš'ем. Він мені порадив зняти питання, не доводячи його до нового провала, який тепер вже є предрішений. Я сказав, що коли б в Асамблеї можна було надіятись на формулу одказу з encouragement, себто, мотивіровка одказу сучасними обставинами з констатуванням визнання нашої держави й можливости прийняття в майбутньому. Але [Edvard] Beneš категорично сказав, що обставини такі, що і на це не можна рахувати, далі він сказав багато приємного і цікавого, але про це потім. Щодо других «allogènes'ів», то він вже тоді сказав, що їх не приймуть, хіба допустять до технічних комісій (в дійсности їх і допустили до залізничної, і до бюра труда). Що безперечно, якби не обставини на фронті, і нас би туди допустили, бо принципіяльно проти цього ніхто б тепер не висловився.

Того ж дня я знову був у перса, Zoka ed Dowleh'а, який висловив свій жаль, що не був присутній на засіданні, коли обмірковувалась наша справа і не міг виступити. Він сказав, що в самій «V» комісії ще не формуловано остаточно рішення в нашій справі і що треба спробувати перебалакати з головою «V» комісії [Antonio] Huneeus'ом (Чілі) та з [Fridtjof'ом] Nansen'ом (голова підкомісії). Далі я пішов до [Szymon'а] Askenazy, з яким у мене тепер встановилися зовсім добрі відносини. Він теж порадив спробувати змінити формуліровку одказа в самій комісії. Коли ж це не вдасться, то категорично радив зняти справу з порядку денного асамблеї. З свого боку він говорив, що вже підняв справу (це, звичайно, як і все, що я пишу, дискретно), в своїй Делегації, чому польський представник в комісії не виступив. Я мусив тільки приєднатись до цього запитання... Далі він говорив, що на його пропозицію в комісії польський представник має таки підтримати формулу encouragement.

На другий день, 4.XII, я був у [Antonio] Huneeus'а, який мене надзвичайно добре прийняв. Це дуже вихований, культурний і розумний чоловік, який схоплює думку відразу і зараз же влучно формулює. Він сказав: je suis très fâché з приводу резолюції про нас, і сам сказав, що її треба розуміти як одмову тимчасову, з огляду на сучасні обставини військові, і що цим не виключається, що Україна в майбутню

сесію не буде прийнятою. Я просив, щоб він цю справу поставив на комісії, куди він саме їхав (і я з ним: розмова почалася в його салоні, а далі велася в автомобілі – це характерно для того, оскільки тут кожна хвилина у людей розщитана). На другий день, 5.XII, я був у [Fridtjof'a] Nansen'a, який персонально є дуже симпатичний і приймав тепло, говорив гаряче про большевизм (він проти інтервенцій) і в цих загальних справах ми цілком в одно могли говорити. В справі комісії він мені сказав, що вчора «моя заява» була поставлена, уже фактично дано роз'яснення, що цей одказ не є принципіяльний, що підкомісія (головою) найшла, що тільки при сучасних обставинах Україна не може бути прийнятою, але в майбутньому це цілком можливо. Справа з такими директивами передана спеціяльній підкомісії, яка розглядає справи инших «allogènes'ів». Я дуже просив його підтримувати при остаточному формулюванню тідумки, які він висловив. Але мені відомо, на жаль, що [Fridtjof] Nansen загалом дуже за Росію, і проти нас і навіть естонців, і латишів.

Потім я докладно з других джерел довідався, що [Antonio] Huneeus таки дійсно здержав слово і в суботу 4.XII сам поставив цю справу, але, на жаль, сказав, що це я запитую, чим звичайно наполовину убив вагу свого виступу. Між тим, як я підкреслював, що говорю не офіційно, цілком приватно і т[ак] д[алі]. Ну, та що робить. В понеділок в офіціяльному журналі, а потім в газеті «La Suisse» і в Парижі в «Le Temps» з'явилася замітка, що з приводу запитання репрезентанта України, чи може Україна знов подати заяву про прийом, голова просив підкомісію скласти резолюцію з вказівкою, що відказ в прийомі України зараз не виключає того, що Україна в майбутньому буде прийнятою до Союзу Народів. Таким чином, коли перша частина («моє» запитання, якого я не робив) неприємна, то кінець все ж більш-менш добрий і в усякому разі знищує неприємне враження голого відказу. Я хотів написати листа в цій справі, але зустрів самого [Antonio] Huneeus'a, який дуже мені радив не ускладняти питання. Так само говорили потім і другі ([Szymon] Askenazy, з яким я знов бачився, [Eugène] Pittard і т[ак] д[алі]). Деякі ж (естонці) навіть задоволені, що я таким чином поставив питання про прийом до слідуючої сесії на чергу і на порядок обговорення.

Зараз (вчора 6.XII вияснилось, що всім «allogènes'ам» одмовлено. Що будемо робити, чи залишимо справу іти до асамблеї, чи знімемо, буде видно. В усякому разі тепер ми не самі. Дуже все ж трудно мені, що я не маю з ким розділити відповідальність. Я телеграфував в цій справі п[ану] [Миколі] Васильку, просячи поради, але одержав відповідь, що він їде на 9 день до Тарнова. Я думав запитати Вас, пане Міністре, по телеграфу, що мені робить, але тільки таким довгим листом можна більш-менш роз'яснити свою складну ситуацію. Думаю, що я поставив би Вас своїм запитанням тільки в дуже трудне становище, а Ваша відповідь мене б

зв'язала, тоді як обставини щораз міняються, і до їх треба пристосовувать своє рішення. Через це несу на собі всю відповідальність. Про инші свої враження, про причини відказу нам і всім другим «allogènes'ам» – в слідуючому листі. Цей і без того довгий.

Закінчу тільки свого невеселого листа словами женевського простолюдина-телеграфіста, який, прочитавши мою депешу до Вас, що нас не приймають до Союзу, похитав головою і сказав: «A, Monsieur, courage, votre tour viendra»!

Цими днями приїздив сюди М[икола] Г[ригорович] Левицький, з яким я міг порадитись про справи. П[ан] [Микола] Левицький по моєму проханню мав побувати тут у деяких делегаціях, до яких я вже не рахував попасти за браком часу. Але одмова змінила ситуацію, і ходити до тих людей вже було неможливо, принаймні поки не вияснитьcя ситуація. Скоро, за тиждень, вся справа скінчиться, і я гадаю мою присутність тут тим часом зайвою, бо делегати теж роз'їздитимуться і асамблея закриється. Хотів би, заїхавши спершу до Праги, де б я привів в порядок всі папери і приготовив би загальний відчит про асамблею, потім особисто зробити Вам, Високоповажаний пане Міністре, свій доклад. Чи треба мені надалі сидіти тут постійно, чи ні, це можна вияснити тільки при особистому побаченню. Поки ж що дальше сидіння тут знов залишило б мене в тяжкому матеріяльному стані, з якого мене врятували надіслані Вами кошти.

Прийміть моє найщиріше запевнення в цілковитій повазі і відданости.

О[лександр] Шульгин

11.XII Одсилаючи цього листа, мушу додати, що вирішив небезпечним здіймати справу, бо це може бути інтерпретовано як непевність свого права. Зараз надсилаю до голови асамблеї ноту, в якій даю відповідь на рапорт комісії і довожу, що non admission України є уступлення самого Союзу Народів з своїх позицій і моральна надія большевиків.

***

Опубліковано: Надія і розчарування українства. До 90-річчя підписання Варшавського договору між Українською Народною Республікою і Річчю Посполитою Польською / В. Сергійчук. – К.: ПП Сергійчук М., 2010. – С. 205-211;

Скорочена версія: Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917 – 1921 роки з аналізом сьогодення / В. Сергійчук. – 2-е видання, доповнене. – К.: ПП Сергійчук М., 2012. – С. 79-86;

Опубліковано: Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці / Збірник наукових праць та документів: Наукове видання / Упоряд. В. Піскун. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2016. – С. 212-219.

НОТА ДО ЛІГИ НАЦІЙ

Genève, le 1 Décembre 1920

Excellence,

J'ai l'honneur d'exposer à Votre Excellence ce qui suit : la République Ukrainienne se défend contre l'invasion des troupes du gouvernement de la république russe des soviets depuis trois ans. L'ataman en chef Symon Petlioura, Président de la République Ukrainienne et le gouvernement de celle-ci sont un animent soutenus par le peuple ukrainien dans leur tâche de débarrasser le pays de l'invahisseur et d'y rétablir l'ordre.

Le gouvernement russe des soviets a créé un pouvoir d'occupation militaire dans les régions envahies. Ce pouvoir dans le but de tromper l'opinion publique a été dénémgouvernement des commissaires du peuple ukrainienne, avec M[onsieur] [Christian] Rakovsky un Bulgare du Dobrowdja – en tête. Parmi ces commissaires de peuple pas un n'est ukrainien, tous sont envoyés de Moscou. Le peuple ukrainienne a donc bien raison de considérer ceux-ci comme ses ennemis et en effet demeure dans un état d'insurrection permanente contre les pillards du Nord.

Le 12 Septembre 1920 le susnommé agent moscovite M[onsieur] [Christian] Rakovsky a promulgué un arrête dans lequel et traite le peuple ukrainien de peuple de bandits, le déclare hors à loi et menace de détruire à coups de canon ses villages et de massacrer la population. D'âpres les dernières nouvelles les commissaires russes ont mis a exécution l'arrête de M[onsieur] [Christian] Rakovsky.

J'ai l'honneur d'annexer acet expose une copie authentique, traduite en français de l'arrêté sus-mention elle. Veuillez agréer, Excellence, l'assurance de ma plus haute considération.

[Alexandre Choulguine]

***

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 380. – АРК. 139-139А.

Переклад Георгія Потульницького

Женева, 1 грудня 1920

Ваша Превосходительство.

Маю честь представити Вашому Превосходительству наступне: протягом трьох років Українська Республіка захищає себе від вторгнення військ уряду Російської Радянської Республіки. Український народ одностайно підтримує Головного Отамана Симона Петлюру, Президента Української Народної Республіки та її уряд в їх завданні по звільненню країни від загарбників та відновленню в ній порядку.

Російський радянський уряд встановив в завойованих районах військову окупаційну владу. Ця влада, маючи на меті ввести в оману суспільну думку,

встановила український уряд народних комісарів на чолі з паном Християном Раковським – болгарином з Добруджі. Серед цих народних комісарів не має жодного українця, всі прислані з Москви. Тому український народ має всі підстави вважати їх своїми ворогами і надалі перебувати в стані постійного повстання проти північних грабіжників.

12 вересня 1920 року вищезгаданий московський агент пан Християн Раковський оприлюднив постанову, в якій назвав український народ бандитами, оголосив їх поза законом та пригрозив знищити гарматами українські села і вирізати українське населення. За останніми новинами радянські комісари розпочали виконання постанови пана Християна Раковського.

Я маю честь до цього повідомлення додати автентичну копію, перекладену на французьку, згаданої вище постанови. Будь ласка, прийміть, Ваше Превосходительство, запевнення у моїй найглибшій повазі.

Олександр Шульгин

СПРАВОЗДАННЯ ОЛЕКСАНДРА ШУЛЬГИНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Прага, 24 грудня 1920

Високоповажний пане Міністре.

Надсилаючи Вам свого листа від 7.XII, я приписав на ньому 10.XII (лист затримався в переписці), що остаточно вирішив справи нашої не знімати з порядку денного асамблеї, бо це викликало б враження, що ми самі не певні свого права. «V» комісія ухвалила рекомендувати Асамблеї прийняти п'ять нових держав (Болгарію, Австрію, Люксембург, Фінляндію, Коста-Ріку), негативне рішення ця комісія пропонувала відносно 9-ти держав (Естонія, Латвія, Литва, Україна, Грузія, Вірменія, Азербайджан, Ліхтенштейн, Албанія). Правда, деякі з цих держав (Балтійські, Грузію та Вірменію) комісія ставила в більш привілегійоване становище, пропонуючи допустити їх до технічних органів Союзу Народів (комісія шляхів і бюро праці). Крім того, у цих держав ще в комісії знайшлися і авторитетні прихильники і оборонці, але і їм, як чотирьом иншим державам (Азербайджан, Албанія, Україна і Ліхтенштейн), на головне їх питання про прийняття давали відповідь негативну. Отже, ніхто з цих 9-ти держав не збирався знімати своєї справи з порядку денного, не дивлячись на те, що була цілковита певність відказу.

Нагадую також (мій лист від 7.XII) про роз'яснення, яке було зроблено по пропозиції голови «V» комісії, що відказ Україні не передрішає можливости її прийняття до Союзу Народів в слідуючу сесію, як це було сказано в «Journal de la première Assemblée». В доповнення до цього роз'яснення Генеральний Секретар «V» комісії і директор політичної секції при Секретаріяті Союзу Народів Paul

Mantoux написав мені листа 8.XII.1920, в якому доводить до мого відома, що негативне рішення Асамблеї не може мати иншого результату, як повернення справи в її попередній стан. Себто ми маємо право відновити нашу заяву перед слідуючою асамблеєю про бажання вступити до Союзу. В цій же справі я ще був 8.XII у делегата Бразилії [Rodriguo] Octavio, члена «V» комісії і голови 1-ї підкомісії, яка мала переглянути разом справи всіх держав, що оддiлилися від Росії. Він мене уважно вислухав і теж запевнив, що відказ немає характеру принципового, що це робилося з огляду на наші сучасні обставини. 11.XII я в цій справі був у [Paul'я] Mantoux'а, мав з ним довгу розмову, і він мене знов запевняв, що нам відказують тільки з огляду на обставини, і показав як доказ резолюцію, підписану головою комісії [Antonio] Huneeus'ом з приводу України. Там, як Ви знаєте з № 180, сказано: «La Commission se déclare défavorable cette admission, l'Ukraine ne paraissent pas avoir du gouvernement stable étendant la juridiction sur l'ensemble de son territoire». Ця фраза складена менше, ніж це було в відчиті, уміщеному в «Journal Officiel» про засідання «V» комісії 1.XII, коли одкинули Україну. В усякому разі, тут дійсно вказується як на мент відказу тільки на сучасні обставини. Тут же я вперше познайомився з № 180 видань асамблеї. Переглянувши його, я побачив, що це той самий рапорт, котрий зробила підкомісія «С» і про котрий я вже писав в листі [7 грудня 1920 року]. Тут же я знайшов і ті самі грубі помилки що і раніше. На це я вказав [Paul] Mantoux, додавши, що на 1 300 000 км^2 не претендують навіть найбільші наші націоналісти і що тут зроблено помилку принаймні на 400-450 тисяч км^2. Все переглядаючи цей помилковий в деталях, а в головному все ж більш-менш вірний рапорт, я вирішив остаточно, що здіймати справу з порядку денного Асамблеї з огляду на неминучий і одноголосний відказ все ж немає ніякої рації. Все ж, гадав я собі, на пюпітрі кожного делегата з'явиться новий документ, офіційно виданий про Україну, все ж слово Україна було сказано з всесвітньої трибуни, а може, хтось скаже і слова симпатії.

В ці дні я вирішив написати ноту, в якій дати в найбільш стислих словах відповідь на всі закиди «V»-ї комісії. Нота на ім'я голови асамблеї була заготована ще 10.XII, 11 переписана в Берні, і з цією датою я сам, разом з візитовою карткою, заніс її [Paul'ю] Hymans'у ранком 12.XII. Але ще до цієї ноти 9.XII я надіслав до Генерального Секретаря лист, в якому звертав увагу, що в № 17 «Journal Officiel» в відчоті про «V» комісію і в числі 88 видань асамблеї сказано, що Польща нас визнала (де-факто), що є помилково і т[ак] д[алі]. Копію цього листа разом з супровідним листом я переслав одночасно [Ignacy'ю] Paderewsk'ому. В результаті в № 26 в «Journal Officiel» було уміщено «Erratum», де згадується, що в таких-то (вищезгаданих) виданнях було сказано, що Польща визнала Україну «де-факто» –

з приводу цього Генеральний Секретаріят від себе говорить: «en réalité la Pologne a reconnu de jure le gouvernement de l'Ukraine par le fait qu'elle a signe avec lui lu convention conclude a Varsovie le 21 avril». Очевидно, мій лист переданий був в юридичний відділ Секретаріяту і законність моєї заяви була там визнаною. Я подавав цьому спростованню велике значіння, бо зараз ці розуміння визнання «de jure» і «de facto» ще дуже нові і не зовсім сталі. А між тим деякі делегати необхідною умовою прийняття до Союзу Народів ставлять для нової держави те, щоб вони була визнана «de jure» хоч одним членом Союзу.

Таким чином, пишучи ноту до [Paul'я] Hymans'a, я вже не потребував виправляти помилку комісії, що ми визнані тільки Польщею, Фінляндією та Латвією, та й то «de facto» (в згаданому листі, як Ви бачите з копії, я згадував і про визнання нас центральними державами). Отже, я міг прямо приступити до більш-менш принципових справ і питання кордонів.

Як відповів на ці питання, Ви бачите, пане Міністре, з приложеної копії моєї ноти від 11.XII. Третім пунктом моїм було питання про те, яку мету наш Уряд має в боротьбі з большевиками і показати, що С[оюз] Н[ародів], не приймаючи України, тим самим він відступає від своїх власних принципів. Нарешті я хотів ясно вказати, що неприйняття України до Союзу є дуже приємне для большевиків, є їх фактична перемога. Пізніше і [Szymon] Askenazy і другі говорили мені, що ця нота справила серед делегатів дуже добре враження своїм стриманим достойним тоном і ясністю аргументів.

12.XII увечері я надіслав [Paul'у] Hymans'у листа, в якому просив призначити мені авдієнцію. Ранком 13.XII я мав відповідь, що [Paul] Hymans просить мене перебалакати о третій годині з другим бельгійським делегатом [Prosper'ом] Poullet'ом. З останнім, так само як і з 3-м делегатом (найбільш видатним) Бельгії [Henri] Lafontaine'ом я вже мав перед тим довгі і цікаві розмови. [Prosper] Poullet прийняв мене з великою прихильністю і в розмові нагадував сам мої думки з попередньоїрозмови. Перш за все він вибачався дуже, що [Paul] Hymans зараз дуже зайнятий і, позаяк я просив екстрено побачення, він доручив це йому. Звичайно я мусив йому сказати, що мені це тільки приємно, бо він уже в курсі нашої справи і т[ак] д[алі]. Перш за все я просив його передати мої привітання [Paul'ю] Hymans'у як голові Counsiel'я і асамблеї. Я сказав, що раніше не зробив цього, бо сам [Paul] Hymans з кафедри заявив, що обмін карток і так далі є зайве, а по-друге, бо досі вся наша справа знаходилася в «V» комісії, і я завжди туди звертався, не турбуючи п[ана] голову, але нині комісія вже скінчила свою працю відносно України і я мусив подати п[ану] голові асамблеї свою ноту. Таким чином, другою метою мого візиту з'являється бажання підтримати мою ноту від 11.XII. Ознайомивши з нею

[Prosper'a] Poullet'a, я просив довести її до відома всіх делегатів. [Prosper] Poullet пообіцяв це зробити, і дійсно, Генеральний Секретаріят зараз же розіслав всім делегатам мою ноту. Нарешті я сказав, що хочу зробити п[ану] голові Counsiel'я вербальну заяву в справі України. Наше становище є таке, що його не може обминути Counsiel'ем. Україна переживає велике лихо, і наша боротьба досягає найвищої своєї точки. Коли Counsiel буде займатися справою Совітської Росії (спроби вже робилися), то першою умовою всяких можливих пертрактацій повинна бути вимога, щоб совітська армія очистила Україну. Це не тільки було б справедливо з огляду на те, що наш нарід досить показав, оскільки йому чужа большевицька ідея і всяке чужоземне господарювання ([Prosper] Poullet цілком з тим погодився). Але це є так само і наша вигода, що це не менш потрібно і для самої Европи, бо тільки коли спокій встановиться на Україні, налагодиться нормальне економічне життя в цілій Европі. [Prosper] Poullet і з цим годився, але сказав, що навряд чи що зможе зробити Counsiel в справі переговорів з большевиками. Тут могли би дещо зробити хіба Англія та Франція, та й то з великими труднощами. Я сказав, що ми вже багато разів зверталися до цих держав в цій справі, і тут же передав йому 2 ноти нашої делегації в Спа. [Prosper] Poullet формулював ще раз все, що я йому говорив і обіцяв в точности передати все [Paul'ю] Hymans'у (з останнім в справі «allogènes'ів» цілий вечір говорив проф[сор] [Eugène] Pittard; крім того в українській справі з ним говорив і [Szymon] Askenazy).

14.XII я одержав листа від Генерального Секретаріяту, в якому мене як голову Делегації офіційно сповіщалося, що справа admission буде розглядатися асамблеєю 15.XII. Саме в цей день одержав телеграму від п[ана] Посла [Миколи] Василька: «unbedingt rate falls Plenum keine Aussicht auf Majorität für antrag [Antonio] Huneeus. Sache nicht im Plenarsitzung kommen lassen». Очевидно п[ан] [Микола] Василько мав тут на увазі ті роз'яснення [Paul'я] Hymans'a, які не зустріли жодної опозиції в «V» комісії. Через це я так одповів п[ану] [Миколі] Васильку: «Формула [Antonio] Huneeus'a прийнята комісією. Наша справа буде поставлена перед асамблеєю приблизно так само, як і справа инших «allogènes'ів». Видалення нашої справи може зробити кепське враження». Дійсно, в той час було ясно, що здіймати українську справу не дивлячись на цілковиту певність її одноголосного провалу (при кількох голосах, які утрималися від голосування) – є річ неможлива. Це мені сказав 15.XII і [Edvard] Beneš, котрий підкреслив, що для України вигодно, що зараз одмовили всім «allogènes'ам»... Так само говорив і [Szymon] Askenazy, який цілком одобрював, як я вже говорив, мою ноту і спосіб акції.

Мушу признатися, що, не дивлячись на всі ці міркування, котрі я сотні раз передумав в той час, мені як українцю було дуже тяжко, що наша справа,

з'являючись вперше на мировій трибуні, мусить бути одкинутою. І я гадаю, що Ви, пане Міністре, мене зрозумієте, коли я Вам скажу, що дні 15, 16 і 17 грудня 1920 р[оку] були для мене надзвичайно трудними і в цей час найясніше для мене з'ясовувалася вся трагічність нашого становища.

В асамблеї почалося обміркування «admission» тільки 15-го увечері. Спершу велися загальні балачки, далі голова розбив держави, які подали заяви про бажання вступити до Союзу, на три групи: перша – 5 держав, які мали бути прийнятими, їх справи він запропонував обміркувати в першу чергу; друга група держав, яких комісія пропонувала не приймати до Союзу, але допускала в технічні комісії; третя група була та, відносно якої комісія просто висловилася, щоб їх не приймати. До цієї групи, як відомо, належали: Албанія, Азербайджан, Україна та Ліхтенштейн. Про зміст деяких промов під час обміркування всіх цих admission я скажу пізніше, нагадаю тут тільки, що кульмінаційним пунктом дебатів був поєдинок між [Giuseppe] Motta'ою та [Rene] Viviani. Перший заторкнув справу необхідности, щоб Німеччина вступила до Союзу. Це викликало незвичайно блискучу промову [Rene] Viviani, в якій він виклав відому французьку концепцію.

За Естонію, Латвію і Литву говорили деякі делегати, але промови їх, навіть прихильні, здебільше кінчалися заключенням, що голосуватимуть вони проти їх. Яскраво висловились за прийняття Італія ([Carlo] Schanzer, у якого я був), Персія, Португалія і деякі американці. Найбільші симпатії мала Грузія, за яку говорив лорд Robert Cecili [Fridtjof] Nansen, але грузини зібрали все ж тільки шість голосів за прийняття.

Звичайно, в сей час мене найбільше цікавило питання, чи скаже хто-небудь щось прихильне за Україну. Я бачив дуже ясно з усіх попередніх розмов, яке велике враження справило на всіх наше відступлення, як змінилися до нас відношення. Я розумію, що всі, особливо европейці бояться Совітської Росії. Поляки мені прямо говорили, що ніхто не зважиться зараз виступити за нас. Все ж я трохи рахував на [Karl'a] Branting'a і перса Zoka ed Dowleh'a. Останнього я просив ще раніше виступити, [Karl'y] Branting'y я написав досить докладного листа і матеріяли, але, не дивлячись на свою прихильність, котру він виявляв при нашому побаченню, він не з'явився в асамблею під час, коли поставлена була наша справа... Але Zoka ed Dowleh дійсно в двох промовах, присвячених «allogènes'ам», з великою симпатією говорив про Україну. Висловлюючи свій жаль, що зараз Україна опинилася в такому тяжкому стані, він сподівається, що в скорому часі Україна знов скине своє ярмо. В другій промові, говорячи, що, на жаль, зараз з огляду на обставини він мусить утриматися від голосування за Україну, але вірить, що ці обставини зміняться і в слідуючу сесію він з великим задоволенням буде голосувати за

прийняття України до Союзу Націй. За ці промови я його щиро дякував при виході з асамблеї, а потім разом з карткою одіслав йому дуже теплого листа, в якому дякував не тільки від себе, а і від Уряду і навіть від українського народу, котрого він обороняв в такий скрутний для нього час.

Нарешті дуже добре, блискучу з ораторського боку, промову сказав [Ignacy] Paderewski з приводу всіх «allogènes'ів», перелічивши з всякими епітетами і Україну, і Азербайджан, і всіх инших. Саме напередодні я висловлював, правда, в зовсім приватній формі, свій протест [Szymon'y] Askenazy, з приводу поведіння в нашій справі відносно мене п[ана] [Ignacy] Paderewsk'ого. [Szymon] Askenazy говорив, що в цій справі він цілком зі мною згоден і вже писав про це до Варшави. Далі зараз же заніс картку свою і прислав ще двох своїх співробітників, між иншим, радника [Jan'a] Perłowsk'ого, які доводили мені, що поляки спеціяльно про Україну говорити не можуть.

Можливо, що в зв'язку з цим, а може, незалежно від цього сказав свою промову, в якій зазначив, що польська Делегація стоїть за прийом всіх «allogènes'ів», в тім числі і України, але... не бажаючи іти проти великих своїх союзників він мусить утриматись від голосування. Знаючи ситуацію в Польщі на міжнародному полі, можна сказати, що більшого вони в даний мент навряд чи могли зробити (хоч ця заява [Ignacy'я] Paderewsk'ого для самих поляків принижуючою). В усякому разі, я написав дуже коротенький лист, в якому одмітив прихильні слова [Ignacy'я] Paderewsk'ого, не бажаючи з огляду на мої попередні протести ще більше обозляти його проти нас.

17.XII уранці нарешті черга дійшла до Азербайджану і України. Спеціяльних балачок не було. [Paul] Hymans прочитав рішення «V» комісії і перейшов до голосування персонального, кожної з двох держав. Проти Азербайджану висловилося 29 делегацій, проти України 23, решта була або випадково відсутніми, або ж навмисно утримувалися від голосування. До останніх належали Персія, Польща, Португалія, здається, Італія і декілька позаевропейських країн, серед їх представник Гаїті [Frederic] Doret. Він мені пояснював, що ще в комісії він пропонував, щоб нам і другим не одмовляли, а тільки відклали наше прийняття до другої асамблеї з тим, щоб ми не потребували знов робити заяву про своє бажання вступити до Союзу. Він розуміє, зараз є труднощі для прийняття, але з огляду на те, що його пропозиція була одкинута, він не голосував зовсім.

Характерно, що ми і Азербайджан опинилися цілком в однакових умовах в асамблеї, що, звичайно, пояснюється війною і окупацією з боку большевиків. Навіть Арменія, не дивлючись на весь ґвалт, який коло неї скоївся, зібрала на свою користь щось два чи три голоси. І все ж на пюпітрі у кожного делегата лежали

видання докладу про Україну, і все ж вперше в залі лунало це слово «Україна» і 10 хвилин делегати слухали, як запитував їх про Україну Секретар. Нарешті, голова об'явив, що Україна до Союзу не прийнята. Чого не прийняли до Союзу Народів всіх «allogènes'ів», Україну в їх числі. З моїх попередніх листів вже видно, що причин було багато і що вони досить ріжнородні.

Спочатку естонці, латиші, грузини були майже певні, що їх приймуть в Союз. Потім ситуація змінилася. На мій погляд психологічно велику роль тут зіграли наші невдачі. В Женеві побачили, що большевики мають ще велику силу, що сьогодні вони зробили похід на Україну, а завтра ще з більшою легкістю займуть Естонію або Грузію. [Edvard] Beneš 3.XII говорив мені, що Україну не хотять приймати і навіть говорить за неї, бо бояться ангажуватись в непевну справу. Історія краху французької політики з [Петром] Врангелем налякала всіх. Але цей же аргумент безперечно впливав на делегатів і в приміненню до инших «allogènes», які по всім даним мусили б бути прийняті до Союзу.

Згідно «§ 1» «Pacte de la Société des Nations», держава, щоб бути прийнятою до Союзу, мусить висловити своє щире бажання додержуватись ріжних зобов'язань, які покладаються на кожного члена Союза Народів, і мусить управлятися свобідно (librement). Коли «V» комісія могла зробити закиди, що Україна і Азербайджан «при сучасних умовах взагалі не можуть вільно управлятися», то це вже зовсім не можна примінити, прим[іром], до Естонії або Грузії. Але з огляду на небезпеку зі сходу делегати вважали неможливим примінення «§ 10» до всіх цих держав. Спроба обминути цей пункт (пропозиція Аргентини), як Ви знаєте, пане Міністре, ні до чого не привела. Прийом нових членів Союзу на инших обмежених умовах потребував зміни «Pact'у...», а це більшість, і особливо великі держави, вважали недопустимим не тільки з цього приводу, але по більш важним для союзу причинам. Такий консерватизм щодо «Pact'у...» пояснюється перш страхом Франції та деяких инших держав, що зміна одної частини Версальського трактату може поставити і другі його частини на порядок денний. А по-друге, делегати розуміли, що вся зміна пакту, себто основи Союзу, може повести до його розвалу. Організм ще дуже молодий; і ним дорожать (на цьому особливо настоював [Karl] Branting). Крім того, прийом на обмежених правах, як я вже зазначив в попередньому листі, не зустрічав прихильности серед самих зацікавлених. Деякі ж делегати теж гадали, що зараз в Союзі цінно, що принаймні хоч юридично всі держави, члени Союзу, є рівні і не слід через це порушувати цієї основи, вводячи нових членів на обмежених правах.

Далі, в процесі обміркування делегати, стали приходити до того заключення, що прийом до Союзу нових держав навіть з певними обмеженнями дає їм далеко

більше прав, ніж визнання їх «de jure» цими державами. Як же можна приймать ці держави, коли вони ще не визнані майже всіма членами Союзу, а як і визнані, то тільки «de facto». Про існування такого аргументу говорив мені [Edvard] Beneš ще 3.XII, а потім під час дебатів в асамблеї, аргумент був яскраво розвинений бельгійським делегатом.

Але рішаюче значіння мала поведінка Сполучених Штатів Америки і американська нота, що приложена до видання Асамблеї № 88. Бажаючи за всяку ціну мати Північну Америку в осередку Союзу Народів, Англія і Франція, які спочатку виявляли прихильність до «allogènes'ів», рішуче стали в опозицію проти їх прийняття. Такі були «ordre» французького і англійського правительств. В Асамблеї найбільш яскравим їх виразником був [Rene] Viviani, який цілком стояв на позиції Америки щодо «allogènes'ів»: «поки Росія не існує як державне тіло, ніякі російські справи порушені бути не можуть». Проти Франції і Англії асамблея піти не могла, бо рівність держав, звичайно є тільки фіктивна. До того ж, поки що Союз Народів є все ж більше союз правительств, і делегати, кінець кінцем, своєї думки мати не можуть: вони є представники і «porte-parole» своїх урядів. Найкраще це ілюструється справою прийняття до Союзу Арменії. Підкомісія виявилася за прийняттям, «V» комісія теж була готова приєднатися до цієї думки. Але на нараді в Лондоні французький і англійський прем'єри прийшли до протилежної думки. Комісія мусила винести протилежне (негативне) рішення. Менші держави, особливо південної Америки, були дуже незадоволені поведінкою і пресією великих держав. З цього приводу я мав цікаву розмову з одним з делегатів Куби.

Підводячи загальні підсумки значіння для нас Асамблеї я мушу сконстатувати, що воно було не мале:

1) справа України була вперше поставлена цілком серйозно на порядок денний всесвітньої конференції. Це давало право українській Делегації звертатися до всіх делегатів, і останні знаходили потрібним говорити з представниками України. За час асамблеї вдалося вступити в безпосередні відносини з більш як $^2/_3$ всіх делегацій. З деякими делегаціями влаштовано було кілька побачень. Загалом за цей час відбулося більше 60 дипльоматичних побачень.

2) Розсилка газет і матеріялів нами (одмічу тут, що 15.XII був надісланий всім делегаціям коротенький лист і копії наших нот в Спа, декларацію Уряду і т[ак] д[алі]), а головне ж, що за цей час Генеральним Секретаріятом була видрукувана в справі України ціла низка видань Documents de l'Assemblée, а саме: № 5 (нота [Арнольда] Марголіна від 13 квітня), № 88 (меморандум Генерального Секретаріяту), № 180 (доклад «V» Комісії), № 214 (мій лист і приказ [Християна]

Раковського), № 234 (мій лист і моя нота до голови асамблеї). Всі ці документи розіслані були всім делегатам.

3) Нарешті мушу зазначити, що швейцарська преса, і в першу чергу «Journal de Genève», надзвичайно влучно використувала цей момент для агітації в нашій справі. В цьому відношенню мені допомагали деякі мої персональні приятелі з давних часів, але перше за все мушу зазначити чудесний ґрунт, який утворений був швейцарською Місією і її пресовим бюром, котре вже протягом двох років подає свої цінні комунікати і інспірує ріжні органи преси в відповідному напряму.

Мушу одмітити також, що дух самої Женеви є надзвичайно для нас сприятливий. Так само як редакція «Journal de Genève», так і вища інтелігенція Женеви шукають в політиці дійсної правди і цю правду вони бачать за нами. Ширші знайомства серед женевців, якими я завдячую моєму великому приятелю проф[есору] [Eugène'у] Pittard'у, а також моїм старим друзям і співробітникам п[ану] М[иколі] М[иколайовичу] Ге і О[лександру] М[ихайловичу] Коваленку, дали мені змогу бувати на деяких вечірках, де я міг впливати на громадську думку, зустрічати делегатів, журналістів та инших осіб. Кінчаючи своє останнє справоздання про Асамблею, я мушу одмінити віддану працю О[лександра] М[ихайловича] Коваленка, велику допомогу, яку дав нам француз по підданости М[иколі] М[иколайовичу] Ге. Разом з тим одмічаю, що Місія в Берні працювала з цілковитою щиростю, виконуючи всі мої прохання щодо безконечної пересилки паперів (на жаль тільки ця Місія була в Берні, а не в Женеві). П[ан] [Микола] Левицький вдвічі при мені наїздив до Женеви, і я мав з ним можливість вияснювати ріжні загальні біжучі справи. Сам голова Місії пан Посол [Микола] Василько допомагав мені в багатьох справах, до того ж, позичивши Державі свої власні кошти на утримання Місії при Союзі Народів. Можу тільки висловити свій жаль, що п[ан] [Микола] Василько, не дивлячись на всі мої листи і телеграми, а також не дивлячись на роз'яснення п[ана] Міністра закордонних справ, все ж не приїхав до Женеви, зайнятий иншими державними справами. Приїзд п[ана] [Миколи] Василька був би цінним не тільки через його опит і енергію, а також і тим, що п[ан] [Микола] Василько був знайомий з ріжними послами в Берні, які були одночасно і делегатами в Женеві (прим[іром] згаданий перс Zoka ed Dowleh, наш приятель і приятель п[ана] [Миколи] Василька). З великою вдячностю мушу згадати приїзд п[ана] [Арнольда] Марголіна, котрий, як це видно з попередніх відчитів, багато зробив за тиждень свого перебування і головно вияснив мені гаразд про свою велику підготовчу працю в Лондоні в справі Союзу Народів і України. Нарешті не можу не одмітити, Високоповажний пане Міністре, що Ваші кругові і персональні до мене листи давали мені більше певности в моїй акції, показували

мені, що наша праця є дійсно централізована і що я виконую тільки невелику частину нашої загальної дипльоматичної акції.

Не дивлячись на неприйняття до Союзу Народів і на загальні дуже скрутні обставини, – я не бачу підстав для песимізму, так само, правда, як і для великого оптимізму. Треба мати твердість духа, віру в нашу конечну перемогу і провадити довгу уперту працю і боротьбу.

З щирою пошаною і відданостю.

[Олександр Шульгин]

***

Опубліковано: Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці / Збірник наукових праць та документів: Наукове видання / Упоряд. В. Піскун. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2016. – С. 219-229.

МІСІЯ УНР У ФРАНЦІЇ (ПАРИЖ)

СПРАВОЗДАННЯ ОЛЕКСАНДРА ШУЛЬГИНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Париж, 15 березня 1921

Дорогий Андрію Васильовичу!

Сьогодні я перейняв справи голови Місії, себто наказом своїм по Місії об'явив, що приступив до виконання своїх обов'язків. Копію свого наказу Вам надішлю. За два дні я ще не встиг побувати офіційних осіб. Поки що займаюся з справами Делегації, обхожу тутешніх українців і своїх приятелів французів. Від тих і від других довідуюся про сучасне становище. За два дні буду у Мін[істерстві] зак[ордонних] справ, а саме у директора політичного відділу [Emmanuel'я] Perretti de la Roca. Потім зараз же попрошу аудієнцію у генерала [Maxim'а] Weygand'а. До [Philipp'а] Berthelot, Генерального Секретаря, звернуся вже на тому тижню, до [Aristide] Briand'а – коли матиму певність, що він мене прийме (для цього вже робиться певна акція через моїх приятелів), але це може бути не так скоро, бо це не так легко. Після того, як побуваю в Міністерстві закордонних справ і у французьких військових, почну бувати в ріжних посольствах (польськім, чеському, румунському, Грузії і т[ак] д[алі]).

Докладаю Вам перш за все про свій грошовий стан. З листа, якого я Вам надіслав з Відня, Ви знаєте, що я виїхав не одержавши від п[ана] [Миколи] Василька належних мені коштів. Він дав мені на подорож і на перші часи 5000 фр[анків] і пообіцяв в присутности випадково бувшого у нього Є[вгена] Х[арлампійовича] Чикаленка, що гроші будуть надіслані зараз же, як буде відома моя адреса в Парижі. П[ан] [Микола] Василько сказав, що вже гроші в його руках і що мою подорож він гарантує навіть своїм майном. Моя віза кінчається, і мені нічого не залишилося, як погодитись на цю комбінацію. Я сказав п[ану] [Миколі] Васильку, що його слову вірю, і виїхав. Сьогодні отримав телеграму, що є «нові перешкоди, прошу потерпіти». На це я відповів: «Чекаю чотири дні, инакше вертаюсь до Праги». Инакшого вихода для мене немає. Але ж чи можна так підводити людей? Залишатися тут без грошей, які мені обіцяв п[ан] [Микола] Василько виплатити із одержаних нами коштів, абсолютно неможливо. Пояснювати довго не буду: я ставлю це питання ультимативно і дійсно виїду з Парижу, коли грошей не буде до кінця тижня.

Тепер про «Делегацію». Граф мешкає десь на півдню Франції. Залишив своїм заступником п[ана] Миколу Шумицького (не дивлячись на мої прохання цього не робити). Коли я 13.III приїхав до Парижу на двірці мене зустріли всі члени був[шої] Делегації за винятком п[ана] [Миколи] Шумицького. П[ан] [Леонід] Галяфре пояснив, що п[ан] [Микола] Шумицький на два дні виїхав до Страсбургу

по урядовим справам і передав керування Місією йому, [Леоніду] Галяфре. Відомости, які я тут одержав про [Миколу] Шумицького були кращі, ніж я сподівався: все ж він щось робив. Щоб бути коректним, я заявив, що не буду переймати справ до повороту [Миколи] Шумицького, і доручив дати йому телеграму, щоб він скоріше повертався. Адреса [Миколи] Ш[умицько]го не була відома, звернулися до його жінки, яка по-французькому відповіла, що її чоловік два місяці чекав [Олександра] Шульгина і нарешті мусив виїхати до Тарнова... Це саме тоді, коли вже була моя телеграма, в якій я сповіщав про свій приїзд. Такий вчинок я вважаю самовільним залишенням свого посту. Справи я переймаю від п[ана] [Леоніда] Галяфре, а п[ана] [Миколу] Шумицького в своєму наказі по Місії вважаю звільненим з дня свого самовільного виїзду з Парижу без здачі справ. Крім того, що на п[ану] [Миколі] Шумицькому лежали обов'язки керуючого, він вів також ряд справ і мав деякі зносини, за котрі я мусив його розпитать. Щодо масонерії, то після всіх справ [Микола] Шумицький – [Сергій] Моркотун до їх обох там серйозно абсолютно ніхто не ставиться.

Мої враження від роботи був[шої] Делегації ще сумніші, ніж я сподівався. Два роки минуло, а де їх зв'язки, де успіхи. Мільйони грошей, і ніяких результатів, тоді як за кілька сот тисяч за два роки можна було б мати і знайомства і... добре ім'я... Не маючи грошей, граф покинув Париж і переїхав до самого найдорожчого у Франції міста на півдні Франції. А тут не заплачено навіть кур'єру, котрий в свій час просив одпустити його на роботу, але граф його затримував, обіцяючи гроші... З другого ж боку, граф скрізь робив заходи, щоб позичити гроші, і скрізь одержав одмову і наробив тільки скандалу... Ви вже мали до нього від [Philipp'а] Berthelot, і я читав вже Ваш офіційний запит, про які кошти йде мова. Тепер це вияснилось, що граф звернувся до [Philipp'а] Berthelot, який ніколи не хотів графа прийняти до себе, з проханням дати гроші для Делегації?.. На якій підставі? Графа попереджав мій приятель [Fernand] Mazade що цього робити не можна, що це скандал і т[ак] д[алі]. Але граф не постіснявся і в нагороду одержав відому Вам відповідь, що «українського Уряду не існує ні de facto, ні de jure». Стоїло перевести стільки грошей, щоб одержати таку відповідь...

Всі урядовці думають тільки про одне – про гроші... Єдиний, який міг мені зробити політичний доклад досить цікавий, це [Володимир] Колосовський. Він все ж де у кого бував (у генералів [Maxim'а] Weygand'а, [André] Massenet'а, у директора [Alexandr'а] Millerand, [Eugèn'а] Petit'а), хоч близьких стосунків і ширших звязків він теж не придбав. Але він навіть обіцяє мені добути зараз же побачення у п[ана] [Maxim'а] Weygand'а.

Тепер ще кілька слів про [Артема] Галіпа. Він зараз тут, я йому заніс картку, але він не спішить оддати мені її. Багато чув за нього від панів [Степана]

Перепелиці, котрий ще так давно був членом «Comité d'action», від [Володимира] Тимошенка і [Андрія] Сербіненка – всі ставляться до [Артема] Галіпа з високим недовір'ям. Не одкидають його здібностей і деяких зв'язків, але не вірять в його успіхи, про котрі він трубив у Відню. Вони всі говорять, що не відчувають ні в чому наслідків цих буцімто успіхів...

Взагалі на підставі всіх своїх дотеперішніх балачок з своїми і чужими маю такі враження: українська справа не стоїть на першому або й на другому місці. Вартости не має, але і активної симпатії теж. Одверто напевно не поможуть, таємну допомогу, може, й дадуть, але для цього я мушу розвести дуже складну акцію, перші результати якої будуть видні хіба через місяць, а може, й два. Але для цього потрібні кошти. Париж – це не Женева. Там я міг працювати майже без грошей, тут це річ виключена. На кінець мушу Вас щиро подякувати за Вашого довгого листа від 12.II.1921 р[оку], якого я отримав вже після нашого побачення в Відні. Всі Ваші уваги приймаю до виконання, а те довір'я до моєї особи і до мого такту, яке маєте Ви і Головний Отаман, буду старатися виправдати на ділі.

З сердечним привітанням Ваш

О[лександр] Шульгин

Ви розумієте, що цього листа я не можу дати переписати до Місії, і прошу вибачити за його зовнішність. О[лександр] Ш[ульгин].

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО України ф. 3696. – оп. 2. – спр. 30. – арк. 53-55.

СПРАВОЗДАННЯ ОЛЕКСАНДРА ШУЛЬГИНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Париж, 25 березня 1921

Високоповажний пане Міністре.

Свого довшого листа я перешлю Вам на тому тижню через одного з урядовців, які нарешті виїдуть до Відня. Ви знаєте мою телеграму від 20.III, в якій я пишу що момент не є сприяючий, але я певен, що становище зміниться. Перше ствердження є результатом моєї розмови в Міністерстві зак[ордонних] справ з одним з керівників Міністерства. Зараз Франція дуже близько йде за політикою Англії. Але через своїх приятелів знаю і те, що самі французи таким станом річей незадоволені. Отже, в політиці конче прийдуть зміни. З другого ж боку, а priori ясно, що стан зміниться дуже скоро, бо большевики мусять викинути якусь штуку і розбити всі фантазії [David'a] Lloyd George'a...

Зараз допомоги негайної, може, й не дадуть, але тут серед самих французів, цілком поза українським представництвом, велася і ведеться певна акція на нашу користь. До України є багато симпатій, вони розуміють, що тепер симпатій не досить, треба дійсної акції.

Можу з певністю констатувати, що все те, що [Артем] Галіп говорив про «одіозність» імени С[имона] В[асильовича] абсолютно не відповідає дійсности. В Міністерстві добре поінформовані яку ролю відограє С[имон] В[асильович] на Україні і скоріше симпатизірують йому. «Плани»[Артема] Галіпа були тільки ідеями певних кол, котрі на один мент зацікавили і урядові кола, але дуже скоро ідеї були забуті. До того ж все це більше торкалися кавказців, ніж українців. В усякому разі Франція не збиралася ставити домагання, щоб ми зміняли Уряд, С[имона] В[асильовича] і т[ак] д[алі], як це говорив [Артем] Галіп. До речі, [Артем] Галіп приводив з собою зовсім не «Віце-директора», а якогось маленького французика Маньяна, котрий з Міністерством не має нічого спільного. Це мені тут і сам [Артем] Галіп говорив. Про [Артем] Галіпа я ще писатиму в слідуючому великому листі, поки що скажу тільки, що його вплив, зв'язки були безкінечно перебільшені ним самим і віденцями.

Ці два тижня у мене пішли головним чином на вияснення нашого становища, на розмови з українцями всіх напрямків (крім Галичини, з ними ще не говорив), які тут є, і на полагодження внутрішніх справ Місії.

Поки не ліквідую урядовців, старого помешкання, і не матиму нового, нормальної роботи не буде.

Був у аргентинського Міністра і передав Вашу телеграму. Бачився з деякими депутатами, письменниками і представниками кавказців. На цім поки що кінчаю. Подаю докладий мемуар. Роблю все, що тільки можливо.

З щирою пошаною

О[лександр] Шульгин

***

Друкується за оригіналом, рукопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 64. – АРК. 26-27.

МЕМОРАНДУМ УРЯДУ ФРАНЦІЇ

Paris, le 26 mars 1921

La situation en Ukraine et les Aspirations de la République Démocratique Ukrainienne.

1) L'Ukraine est un facteur indispensable dans la lutte contre les Bolchevistes. Selon les renseignements surs, parvenant a l'État-major des armées ukrainiennes, la Russie des Soviets se prépare toujours en vue d'une nouvelle campagne militaire pour le printemps ou l'été prochain. Cette campagne est même commencée déjà au Caucase, en Géorgie; mais, suivant les renseignements susdits, l'effort principal de la campagne bolchevique se portera vers les marches de l'Occident. Cette guerre qui éclatera fatalement, sous un prête quelconque, est tout à fait nécessaire pour l'existence de la

Russie des Soviets et pour la réalisation de son double but de bolchevisation et de conquête mondiales. En tout cas, la Paix signée à Riga est loin d'avoir crée une situation rassurante : un danger pressant menace encore et constamment la Pologne, la Roumanie et les pays baltiques. C'est à dire que, quand la guerre inévitable éclatera, l'Ukraine en sera l'un des premiers et le plus indispensable champion.

On sait que les bolchévistes russes ont deux méthodes de conquête : l'une directe, par l'armée ; l'autre indirecte par la propagande. Leur attaque contre la Pologne an 1920 a montré combien grand danger menaça es pays d'être bolcheviste par l'intérieur. En cas d'une attaque nouvelle, rien ne prouve que le même danger ne surgirait par, étant donne surtout la dure situation financière et économique dans laquelle se trouve la Pologne, et aussi la Roumanie et les autres pays limitrophes. L'Ukraine a vu à l'œuvre les deux méthodes d'attaques soviétiques : et après tant de pillages et tant de meurtres, il est impossible de faire croire aux Ukrainiens que l'enfer des soviets serait une chose heureuse. L'armée Ukrainienne est, en conséquence, la plus sûre des armées européennes qui puisse être opposée aux troupes rouges : l'expérience qu'elle a faite l'a immunisée contre le poison bolchevique. Il est connu, d'ailleurs, que l'Ukraine, pays de petits agriculteurs et de mœurs et de goût individualistes, est tout à fait opposée à la commune (au mir) russe.

2) L'Insurrection Ukrainienne doit être soutenue et organisée. En Ukraine, l'insurrection s'est généralisée : elle est aujourd'hui, plus que jamais, innombrable, systématique et organisée. La haine est à son comble contre les troupes rouges et contre tout le système apporté de Moscovie, de même que contre toutes les autres tentatives d'oppression (Allemands, [Anton] Denikine). L'enquête, les multiples constatations faites par M[onsieur] Alexandre Choulguine, signataire de ce mémoire, au cours de son voyage en Ukraine (été 1920) et à Tarnov (Janvier 1921) ou il a rencontré de nombreux représentants des patriotes insurgés qui passent et repassent la frontière, sont pleinement d'accord avec tous les documents recueillis d'autre part pour prouver que le sentiment patriotique et la conscience nationale se sont étendus sur tout le territoire de l'Ukraine et de la façon la plus manifeste. Ce sentiment, cette conscience sont tout à fait différents de ce qu'ils étaient avant la guerre, et même de ce qu'ils étaient en 1917. Ils ont aujourd'hui une précision et une force indestructibles.

Les insurgés mènent à la fois la lutte pour la libération de l'Ukraine du joug étranger et pour la consolidation de la République Démocratique Ukrainienne. Ils reconnaissent comme Chef de cette République l'ataman Symon Petlioura dont la popularité en Ukraine est générale et indiscutable. Ils ont réussi à localiser le pouvoir bolchévique dans les seules grandes villes et sur le grandes voies ferrée. L'ennemi, en effet, n'ose plus s'aventurer dans les campagnes s'il ne dispose d'une réelle force armée. C'est ainsi que la plupart des districts, que tous les villages et que presque toutes les villes moyennes

possèdent leur administration indépendante (ou à peu près independante) de l'autorité des occupants.

Les insurgés de toute l'Ukraine ont entre eux des relations secrètes comme cela avait lieu en Macédoine au temps des Turcs. Les événements donnent la mesure de la puissance de résistance de ces paysans ukrainiens que les troupes rouges sont incapables de vaincre. Mais, les mêmes événements montrent aussi que si les efforts des insurgés sont suffisants pour détruire les plans des bolchévistes, ces insurgés sont dans l'impossibilité de chasser les occupants et d'imposer l'ordre sur tout le pays qui peu à peu glisse dans une ruine et dans une anarchie complètes.

3) La seule force qui puisse maintenir l'ordre et organiser la lutte antibolchevique est le Gouvernement de la République Ukrainienne et son chef Symon Petlioura. Aucune intervention étrangère ne saurait organiser et conduire à leur but ces paysans soulévés pour défendre et délivrer leur sol. Après toutes les désillusions des dernières années, les Ukrainiens sont devenus extrêmement méfiants envers les étrangers. Si les Polonais ont pu effectuer leur dernière campagne côte à côte avec les troupes ukrainiennes, c'est qu'ils étaient les alliés du Gouvernement de la République Ukrainienne et que leur entrée dans le pays était sanctionnée par Symon Petlioura. Les paysans disaient mot pour mot «Symon Petlioura fait venir chez nous les Polonais, c'est qu'il le faut pour notre bien». En toute réalité et de toute évidence, c'est le Gouvernement Ukrainien et le chef de l'Etat [Symon] Petlioura qui peuvent seuls organiser la délivrance de l'Ukraine et mettre fin à l'anarchie.

Le pouvoir de Symon Petlioura et de son gouvernement émane de la volonté du peuple, de la Rada Centrale (1917) des élections générales pour la Constituante et les municipalités (1917 – 1918) du Congrès travailliste (1919). Il est appuyé actuellement par le Conseil de la République qui rassemble tout les partis de l'Ukraine ainsi que les représentants des municipalités, des coopératives, etc. En délivrant le territoire ukrainien en 1920, ce pouvoir a pu et a su y faire régner l'ordre. Il y a organisé une armée, petit numériquement (à cause du manque de munitions), mais dont les belles qualités militaires ont été reconnues par les Polonais et aussi, nous l'espérons, par la mission militaire française à Varsovie. Malheureusement, cette armée a du reculer devant les troupes rouges qui, laissées libres par les préliminaires de paix à Riga, puis, par la chûte de [Piotr] Wrangel, ont pu se jeter en masse contre l'Ukraine. L'ataman en chef [Symon] Petlioura, faute de fusils et de munitions, a dû renvoyer dans leurs foyers plus de 75 000 hommes. Réduits à 45 000 combattants et à 100 000 cartouches au moment de l'offensive bolcheviste, cette armée, malgré son endurance et son héroïsme, ne pouvait plus tenir la campagne.

4) Pour remplir son but militaire, le Gouvernement Ukrainien a besoin d'être aidé par la France (utilisation des troupes ukrainiennes qui se trouvent sur le sol étranger). Il

va sans dire que, sans aide matérielle de l'Occident, la délivrance de l'Ukraine ne saurait être réalisés : il faut, en effet, opposer aux effectifs rouges une armée ukrainienne suffisamment nombreuse et suffisamment riche en armes et en munitions. Or, le signataire de ce mémoire peut affirmer, et il est d'ailleurs chargé d'en porter le témoignage de la part de son Chef d'Etat, qu'on peut par contingents successifs et relativement rapprochés élever l'armée ukrainienne à 500 000 hommes.

Mais, si l'Ukraine ne demande par de soldats, elle a besoin : 1) D'obtenir des instructeurs français, le désir ardent de l'Ukraine étant de voir son armée organisée à la française ; 2) De recevoir des armes, des appareils techniques, des munitions ; 3) Etant donné qu'il est impossible de réaliser momentanément l'organisation de l'armée ukrainienne sur le territoire ukrainien qui est tout entier en ce moment un immense champ de bataille, il est nécessaire d'avoir, proche de l'Ukraine, un territoire neutre et sur ou on pourrait instruire les premiers 150 000 combattants.

Si, pour une raison quelconque, ce triple vœu adressé à la France par le Gouvernement Ukrainien ne pouvait être exaucé en ce moment, il est du moins indispensable d'utiliser les troupes ukrainiennes qui se trouvent à l'étranger et dont la situation est très grave : 1) Armée ukrainienne internée en Pologne ; 2) Débris de l'armée de [Piotr] Wrangel parmi lesquels se trouvent plusieurs milliers d'Ukrainiens qui désirent s'unir à l'armée nationale. Tous ces soldats groupés sous un seul chef pourraient former un bon noyau pour la guerre éventuelle. Et la demande la plus instante du Gouvernement Ukrainienne à la France, c'est de mettre les troupes susdites sous la protection des missions militaires françaises en Pologne, en Turquie, en Bulgarie.

5) Pendant trois ans l'Ukraine, fidèle à la politique française, a payé de son sang et de sa ruine, la défense de l'Europe contre le péril moscovite. Si l'Ukraine s'adresse tout spécialement à la France, c'est qu'elle suit fidèlement la politique instaurée par son Chef [Symon] Petlioura dont la francophile n'a jamais subi aucune défaillance. Le Gouvernement Ukrainien est convaincu que la France est la seule des grandes puissances qui comprenne exactement la danger que présente le bolchevisme capable, s'il n'est vaincu, de s'unir avec l'Allemagne et de mettre, de nouveau, l'Europe à feu et à sang. Or, c'est l'Ukraine qui, jusqu'ici et pendant trois ans a défendu, par les poitrines de ses soldats et de ses insurgés, les marches de l'Occident. C'est elle qui a empêché la Russie des Soviets de s'unier avec Bella Kune. C'est elle qui, par ses guerres, ses émeutes et ses insurrections, a empêché les bolchevistes de faire de son sol une base militaire pour l'avance en Roumanie et ainsi sauvé cette dernière d'une invasion inévitable. Enfin, côte à côte, avec les troupes polonaises, l'armée Ukrainienne n'a pas seulement combattu pour son propre compte, mais elle a participé à la victoire de la Pologne. Et la France et ses alliés n'ont certainement pas oublié la part importante prise déjà en 1917 par le premier Gouvernement Ukrainien, spécialement représenté par son ministre des affaires

étrangères, lesquels ont entamé d'heureuses relations avec les représentants de la France et notamment avec ses missions militaires. C'est ainsi que M[onsieur] [Symon] Petlioura a collaboré avec les missions pour tenter d'opposer à l'invasion allemande un front ukrainien qui eut remplacé le front russe aboli par las défaillance des bolchévistes.

L'Ukraine s'adresse également à la France parce qu'elle se trouve depuis ces dernières années dans la zone de son influence économique et qu'elle connait ses traditions de justice, d'honneur et de liberté. Il est évident que l'Ukraine se met à la disposition du Gouvernement français pour lui offrir, en retour de son aide éventuelle, les plus larges garanties économiques au sujet desquelles le signataire de ce mémoire est prêt à fournir, selon les ordres de son Gouvernement, l'exposé le plus détaille.

A[lexandre] Choulguine,
Chef de la Mission Diplomatique de la République Ukrainienne

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 30. – АРК. 16-32.

Переклад Георгія Потульницького

Париж, 26 березня 1921

Ситуація в Україні і прагнення Української Народної Республіки

1) Україна є необхідним чинником в боротьбі з більшовиками. Згідно надійних свідчень, що надійшли до Верховного Командування української армії, Радянська Росія готується до нової військової кампанії, що запланована на наступні весну чи літо. Ця кампанія вже розпочалася на Кавказі, в Грузії; але згідно вже згаданих свідчень, основні зусилля більшовиків будуть направлені на Захід. Ця війна, що обов'язково вибухне, за будь-якого приводу, є абсолютно необхідною для існування Радянської Росії і для реалізації її подвійної мети – радянізації та завоювання всього світу. Так чи інакше, мир, підписаний в Ризі, далекий від того, щоб забезпечити стабільну ситуацію: нагальна небезпека знову постійно загрожує Польщі, Румунії та балтійським країнам. Тобто, коли неминуча війна розпочнеться, Україна стане одним з перших і найважливіших її учасників.

Відомо, що російські більшовики володіють двома методами завоювання: перший – прямий, за допомогою армії; інший – непрямий, за допомогою пропаганди. Їхній напад на Польщу в 1920 показав, яка велика більшовицька небезпека загрожувала цій країні зсередини. У випадку нової атаки не має жодних гарантій, що та сама небезпека не виникне знову, зважаючи на складну фінансову і економічну ситуацію, в якій опинилася Польща, а також Румунія та інші сусідні країни. Україна бачила в дії обидва радянські атакувальні методи: і після стількох грабунків, і після стількох смертей неможливо переконати українців, що радянське

пекло є чимось щасливим. Як наслідок українська армія – найбільш надійна з усіх європейських, що може протистояти червоним військам: досвід, що отримала Україна, надав їй імунітет від більшовицької отрути. Крім того відомо, що Україна, країна дрібних землеробів та індивідуалістиних звичаїв і смаків, є абсолютно протилежною російській комуні (міру).

2) Українське повстання повинно бути підтримане та організоване. В Україні повстання стає всезагальним: зараз, більше, ніж коли-небудь, воно є незліченним, систематичним та організованим. Ненависть як до червоних військ і до всього устрою, принесеного Москвою, так і до інших спроб гніту (німці, Антон Денікін) досягла свого апогею. Збір інформації та численні висновки, зроблені паном Олександром Шульгином, який підписав даний меморандум, під час його подорожі в Україну (літо 1920) і Тарнов (січень 1921), де він зустрів багато патріотів-повстанців, які постійно переходять кордон, повністю співпадають зі всіма зібраними документами, що доводять, що патріотичні почуття і національна самосвідомість очевидним чином поширилися по всій території України. Це почуття, ця самосвідомість досить сильно відріжняються від тих, що були до війни, а також від тих, що були в 1917. Сьогодні вони мають визначеність і непорушну силу.

Повстанці ведуть боротьбу за визволення України від чужоземного гніту і задля консолідації Української Народної Республіки. Вони визнають головою цієї Республіки Отамана Симона Петлюру, популярність якого в Україні всезагальна та беззаперечна. Їм вдалося не допустити розповсюдження більшовицької влади поза межі великих міст та головних залізничних маршрутів. Ворог, якщо він не має в своєму розпорядженні реальної військової сили, не наважується заглиблюватися в сільську місцевість. Таким чином у більшій частині цих районів, у всіх селах і майже всіх середніх містах діє незалежна (чи майже незалежна) від окупаційної влади адміністрація.

Повстанці зі всієї України підтримують між собою таємні відносини, як це було в Македонії в турецькі часи. Події показали силу опору цих українських селян, який червона армія неспроможна перемогти. Але ті самі події показали також, що завдяки зусиллям повстанців, яких достатньо для знищення більшовицьких планів, неможливо вигнати окупантів та встановити порядок по всій країні, яка поступово сповзає в руїну і тотальну анархію.

3) Уряд Української Народної Республіки і його голова Симон Петлюра – єдина сила, яка може забезпечити порядок і організувати антибільшовицьку боротьбу. Жодне іноземне втручання не може організовувати та вести цих повсталих селян до їх мети – захисту та звільнення їх землі. Після всіх розчарувань останніх років, українці стали вкрай насторожено ставитися до іноземців. Те, що поляки здійснили останню кампанію пліч-о-пліч з українськими військами, це

тому, що вони були союзниками Української Народної Республіки і тому, що Симон Петлюра санкціонував їхній вступ в межі країни. Селяни говорили слово в слово: «Те, що Симон Петлюра привів до нас поляків, це для нашого блага». Насправді очевидно, що український уряд і голова держави Симон Петлюра єдині можуть звільнити Україну та покласти край анархії.

Влада Симона Петлюри і його уряду виходить з волі народу, Центральної Ради (1917), загальних виборів до Установчих Зборів і муніципалітетів (1917-1918), Трудового Конгресу (1919). Наразі він спирається на Раду Республіки, яка включає як всі українські партії, так і представників муніципалітетів, кооперативів, тощо. Звільнивши територію України в 1920, ця влада зуміла навести тут порядок. Було організовано армію, малочисельну (з причини нестачі боєприпасів), але її хороші військові якості були визнані поляками, а також, ми сподіваємося, французькою військовою місією в Варшаві. На жаль, ця армія змушена була відступити перед червоними військами, які внаслідок прелімінарного миру в Ризі та поразки Петра Врангеля змогли повністю зосередитися на Україні. Головний отаман Симон Петлюра, за відсутності рушниць та боєприпасів, змушений був розпустити по домівкам більше, ніж 75 000 чоловік. Зменшена до 45 000 тисяч бійців і до 100 000 патронів на момент більшовицького нападу, ця армія, незважаючи на свої стійкість і героїзм, не могла продовжувати кампанію.

4) Для виконання своєї військової мети український Уряд потребує допомоги Франції (використання українських військ, що перебувають на території іноземних держав). Зрозуміло, що без матеріальної допомоги Заходу звільнення України неможливо реалізувати: насправді потрібно червоним військовим силам протиставити достатньо чисельну і достатньо оснащену зброєю та боєприпасами українську армію. Проте, той, хто підписав цей меморандум, може стверджувати, і також уповноважений засвідчити від імені глави держави, що завдяки послідовним та відносно близьким військовим призовам можна збільшити чисельність української армії до 500 000 чоловік.

Але, якщо Україна не має необхідності в солдатах, вона потребує: 1) французьких інструкторів, пристрасне бажання України полягає у формуванні своєї армії на французький манер; 2) зброю, технічні засоби, боєприпаси; 3) оскільки неможливо моментально домогтися організації української армії на українській території, яка на даний момент є величезним полем бою, необхідно мати близько до України нейтральну та безпечну територію, де можна розпочати підготовку перших 150 000 бійців.

Якщо з якихось причин це потрійне побажання, адресоване Франції українським Урядом, зараз не може бути виконане, по меншій мірі необхідно задіяти українські загони, які знаходяться закордоном в складному становищі: 1) Українська армія інтернована в Польщі; 2) Залишки армії Петра Врангеля, серед

яких знаходяться тисячі українців, які бажають з'єднатися з національною армією. Всі ці солдати, згруповані під одним командуванням, можуть сформувати хороше ядро для можливої війни. І найактуальніше прохання українського уряду до Франції – це перевести зазначені військові формування під протекцію французьких військових місій в Польщі, Туреччині та Болгарії.

5) Протягом трьох років Україна, вірна французькій політиці, платила своїми кров'ю і розоренням за захист Європи від московської загрози. Той факт, що Україна звертається до Франції, пояснюється тим, що вона залишається вірною політиці, встановленій її Головою Симоном Петлюрою, профранцузька орієнтація якого ніколи не слабшала. Український Уряд переконаний, що Франція – єдина з великих держав дійсно розуміє небезпеку більшовизму, який, якщо його не перемогти, здатен об'єднатися з Німеччиною і знову віддати Європу вогню і мечу. Проте, саме українські солдати та повстанці своїми грудьми протягом трьох років захищали шлях на Захід. Це Україна завадила Радянській Росії з'єднатися з Bella Kun'ом. Це вона своїми війнами, бунтами та повстаннями завадила більшовикам зробити з її землі війському базу для просування в Румунію і тим самим врятувала останню від неминучого вторгнення. Нарешті, пліч-о-пліч з польськими військами, україньска армія билася не тільки за свої власні інтереси, але боролася і за перемогу Польщі. Франція і її союзники точно не забули важливу роль, яку відіграв в 1917 році перший український Уряд, в особі міністра закордонних справ, при встановленні відносин з французькими представниками і особливо з французькими військовими місіями. Пан Симон Петлюра співпрацював з місіями, щоб спробувати протиставити німецькому вторгненню український фронт, який замінив би російський, знищений через слабкість більшовиків.

Також Україна звертається до Франції, оскільки останні роки вона знаходиться у французькій економічній зоні впливу, а також тому що знає про її традиції справедливості, честі і свободи. Очевидно, що Україна пропонує себе для диспозиції французькому уряду, і у відповідь на евентуальну допомогу забезпечить широкі економічні гарантії, детальний виклад яких підписник цього меморандуму, згідно з указом свого Уряду, готовий надати.

Олександр Шульгин,
Голова диплотматичної Місії УНР

ЛИСТ ОЛЕКСАНДРА ШУЛЬГИНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Париж, 28 червня 1921

Високоповажний та дорогий Андрію Васильовичу.

В доповнення до свого листа від 23-го червня даю загальне резюме моїх вражінь від останнього тижня роботи. За останні два дні ще мав важні побачення.

1) Справа з австрійськими фондами: мій приятель був у секретаря Репараційної комісії п[ана] Herbert'а (він заступає Beate, що написав у Відню негативний доклад про нас). Herbert сказав, що проти нас є два заперечення:

a) заперечення зроблене в докладі Beate, що Уряд УНР не є законний наслідник Уряду [Павла] Скоропадського. На це заперечення п[ан] [Олександр] Шульгин дав вичерпуючу відповідь в своєму мемуарі і представленими документами абсолютно довів, що дійсно теперішній Уряд є спадкоємець [Павла] Скоропадського;

b) друге заперечення зводиться до того, що укр[аїський] Уряд не є визнаний державами, які входять в склад комісії Репараційної. Ця остання ж виробила нові правила, щодо цього, а саме: комісія трактує тільки з тими урядами, які сидять на своїй території, не мають иншого конкуруючого Уряду; коли держава, котру цей Уряд репрезентує, має ясні кордони і т[ак] д[алі]. Ці правила були вироблені, коли деякі нові держави, як, напр[иклад], Чехія, домагались, щоб їх вважали державами заднім числом, ще за часи великої війни. Але комісія на це не пішла і встановила дату початку даної держави на підставі вищезазначених принципів.

Натурально, ми не виповнимо даних критеріїв. Але повстає питання, нащо ж Реп[араційна] комісія розглядала в такому разі у Відню справу по суті. Нащо Генеральний Секретаріят представляв доклад, на який, по їх же признанню, дана вже вичерпуюча відповідь. Все це я ще не раз буду говорити, але треба мати на увазі, що і до одержання наших австрійських фондів тут міцно зв'язується з фактом визнання України. А визнавати нас зараз не хотять. Все ж, з огляду на згоду самої Австрії, співчуття декого з делегатів, є невелика надія на те, що справа буде виграна. На жаль, також справи в комісії вирішуються більше загальним порозумінням всіх делегатів, а цього в нашій справі дуже трудно досягнути. Багато міг би помогти представник Польщі, позаяк остання нас визнала, але... на це мало надії.

2) Справа з німецькими фондами. Ви знаєте про ноту М[іністерства] з[акордонних] с[прав] до Репараційної комісії в цій справі з мого листа від 23-го червня. З розмов в Реп[араційній] ком[ісії] мій приятель вияснив, що ця справа навіть ще не дійшла до Реп[араційної] комісії. Отже, час не упущений. Справа в тому, оскільки на підставі 259-го артикула Реп[араційної] ком[ісії] зможе витребувати з німців кошти. У всякому разі німці можуть зробити деякі серйозні заперечення. Коли ж Реп[араційна] ком[ісія] дійсно доб'ється свого, німцям прийдеться заплатити повністю по тим нашим schatzschein'ам, які зараз вони тримають. Може, принаймні вони пошкодують, що не пішли на наші умови, які давали їм змогу зберегти частину цих грошей. У всякому разі, ми у їх вимагали виплатити паперовими грішми, а хто зна, чи не схоче Реп[араційна] ком[ісія] хоч частину одержати золотом... А німці тим легше могли порозумітися з

укр[аїнським] Урядом, що, коли не помиляюся, їх банк не знаходиться під контролем Реп[араційної] ком[ісії] як Австро-Угорський. Але тепер німцям не довго прийдеться думати: Реп[араційна] ком[ісія] в усякому разі в липні розгляне справу і певно вирішить так, що німці мусять передати під її охорону наші фонди.

Що тепер робить мені. Як Ви вже знаєте, словесно і досить різко (в усякому разі гаряче) я протестував, що цю справу повели помимо нас. Але чи треба протестувати проти самого факту, що Міністерство зак[ордонних] спр[ав] Франції внесло таку пропозицію. Думаю, що ні, бо в мій власний план входило те, щоб якось взяти гроші з рук німців. Треба тільки настоювати на тому, щоб ці гроші були передані нам. В цьому напрямку я вже подав меморандум, який буде також переданий особисто або через моїх секретарей найвидатнійшим депутатам і сенаторам. Дуже хочу затримати цю справу і пропустити через Реп[араційну] ком[ісію] справу австрійську, далі угорську і тільки тоді німецьку. Зараз мої приятелі обіцяли побувати в найвищих сферах. З цим я сам буду домагатись прийома. Поки що обходжу членів Реп[араційної] ком[ісії]. От, здається, все, що взагалі можна зараз зробити.

3) Загальна ситуація кепська: з приводу своїх розмов в М[іністерстві] з[акордонних] с[прав] 21-го червня та 23-го червня, я сказав при слідуючому побаченню: (25-го), що досі я брав на себе сміливість давати надію своєму Уряду на допомогу в майбутньому з боку Франції. Це я мимоволі робив, як франкофіл, але тепер не знаю, чи мав на це право. Я дійсно франкофіл, але перш за все я український патріот і до того чесний чоловік, тому я мусив тепер написати Уряду, що наш помилився і що в Міністерстві до нас ставляться вороже. Тоді мій бесідник рішуче став мені доводити, що я тепер помиляюся, що вони добре до нас ставляться, що так само відносяться вони до росіян, хоч вони мають той плюс порівнюючи з нами, що їх державність давно була визнана. Справа в тому, що вони категорично вирішили не втручатись у внутрішні справи був[шої] імперії, і дуже докладно став мені доводить, що у внутрішні справи держави не треба вмішуватися, бо це тільки шкодить. Я сказав, що зо усім цим згоден, але ми і не просимо втручатись в російські справи. Україна є незалежна держава, і большевицька навала це є чужоземне ярмо. Отже, ми просимо помогти нам скинуть це ярмо. Але на це мені було сказано, що Франція ще не визнала України, що наш Уряд знаходиться за кордоном і в цей мент вони не можуть нас визнати. Але в майбутньому франц[узький] Уряд нічого не має проти самостійности України, ні проти спільного життя з Росією. І те, і друге Франція прийме як факти, але творити ці факти ми мусимо самі.

Звичайно, я мав багато що сказати йому на це... Говорив також про колосальне значіння нашого державного центру як осередка всіх повстань, але мені знов

нагадали, що цей центр за кордоном і Франція ангажувалась абсолютно не вести акцій проти большев[ицької] Росії, як і Англія. Мало того, Франція не допустить, щоб якась друга держава, наприклад, Німеччина, втручалася в ці справи.

Перед тим (20-го) я був у Генеральному штабі, і мені там нагадали військові, наші найкращі друзі, таку франц[узьку] приказку: «Помагай собі сам, і Бог тобі поможе». Робіть повстання широке, планомірне, порозумійтесь з повстанцями Білої Русі, а може, і Росії (через [Бориса] Савінкова). Коли складеться загальне враження, що большевизм падає, тоді найдуться охотники Вам помагати. В першу голову сусіди України, а там і великі держави. Ніхто не може гарантувати нам, що ця допомога напевна і в такій-то кількости буде дана. Але треба рискувати. Так говорять в Генер[альному] штабі. Од себе додам, що справа вся в тому, чи можна сподіватись, що большевики дійсно дуже ослабіли. Коли ні, коли вони мають хоч таку силу, як торік, очевидно, не можна рахувати на успіх. Треба все зважити і, коли тільки можна, іти в бій. Але це виднійше на місці, ніж у Парижі.

4) Матеріяльна ситуація невиносима: зараз абсолютно не маємо грошей, автомобілів ніхто не купує, а в кращому разі, коли все ж продамо, нам стане, щоб прожити до августа місяця. Моє здоров'я від турбот все гіршає, і я зовсім слабий.

5) [Степан] Перепелиця старається примирити мене з [Артемом] Галіпом і наоборот. [Артем] Галіп погожується піти з урядом, ставляючи мені умови. Одпихати його не збираюся, це було б дуже нерозумно в сучасному становищі. [Артем] Галіп може бути єдиним противоядієм проти [Сергія] Моркотуна.

6) [Михайло] Кочубей вже наробив дурниць: нічого ще не зробив, а вже скрізь про себе розтрезвонив: в результаті замітка в «Общем деле».

О[лександр] Шульгин

***

Друкується за оригіналом, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 1429. – ОП. 2. – СПР. 101. – АРК. 194-195.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці / Збірник наукових праць та документів: Наукове видання / Упоряд. В. Піскун. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2016. – С. 246-249.

МЕМОРАНДУМ УРЯДУ ФРАНЦІЇ

Paris, le 24 Juin 1921

Mémoire concernant les droits de l'Ukraine sur les fonds dans banques allemandes et autrichiens selon la convention du 10 septembre 1918

Pourquoi et comment les sommes en litige ont été déposées dans les Banques allemandes et austro-hongroise.

Suivant la convention conclue entre l'Allemagne et l'Autriche-Hongrie, d'une part, et l'Ukraine d'autre part, celle-ci devrait livrer des quantités importantes de blé et de matières premières aux Puissances centrales, en échange d'articles de fabrication finie, et notamment de machines agricoles. Les Puissances centrales n'ayant pu remplir les obligations de cette convention d'échange de marchandises, le Gouvernement Ukrainien leur accordait la permission d'acheter du blé et des matières premières dans l'Ukraine contre payement en argent comptant. Mais la population ukrainienne refuse d'accepter les billets de banque allemands et autrichiens ; et c'est pour cette raison que le 10 Septembre 1918 les Puissances centrales ont signé avec l'Ukraine une convention pour l'achat de 1600 millions de Carbovanetzes (monnaie ukrainienne) contre des sommes équivalentes en bons du Trésor et en espèces (marks et couronnes), toutes sommes déposées dans les banques d'Etat de Berlin, de Vienne et de Budapest.

C'est ainsi qu'à cette heure, l'Ukraine a en dépôt dans la banque allemande 400 000 000 marks et dans la banque austro-hongroise de bons du Trésor se montant à 158 400 000 couronnes.

Par un bref exposé de l'histoire de l'Ukraine depuis 1917, il est facile de prouver que les fonds déposés dans les banques d'Etat des Puissances centrales, à la suite de la convention du 10 Septembre 1918, appartiennent à la République Démocratique Ukrainienne, et à son Gouvernement légitime, constitué par le Président du Directoire et Ataman en chef Symon Petlioura.

1) Fondation et début de la République. La République Démocratique Ukrainienne a été proclamée en 1917. Depuis lors, l'histoire de cette République comprend trois périodes :

La première période est celle de la Rade Centrale (Parlement révolutionnaire, 8 avril 1917 – 28 avril 1918). C'est ainsi dans l'été de 1917, que le premier Conseil des Ministres a été formé, lequel prit le pouvoir avec le consentement du Gouvernement provisoire de Petrograd, présidé par [Alexandre] Kérensky (la séparation complète de l'Ukraine et de la Russie ne devait avoir lieu que le 9 Janvier 1918). Parmi les secrétaires d'Etat de ce premier cabinet, se trouvaient M[onsieur] Symon Petlioura, actuellement Président du Directoire, qui assuma le portefeuille de la guerre, et le signataire de ce mémoire, M[onsieur] Alexandre Choulguine à qui fut confié le ministère des affaires étrangères. En décembre 1917, deux représentants des pays de l'Entente, M[onsieur] le Général [Georges] Tabouis, pour la République Française, et M[onsieur] le Consul Général [Picton] Bagge, pour la Grande Bretagne, ont été accrédités par leurs Gouvernements respectifs auprès du Gouvernement Ukrainien.

2) L'hetmanat de [Pavlo] Skoropadsky. Durant la seconde période de l'histoire de la République Ukrainienne, les Centraux reconnurent l'Ukraine et, aussitôt, leurs troupes occupèrent ce pays. Les grands propriétaires fonciers, s'appuyant sur les troupes,

proclamèrent comme chef d'Etat l'hetman [Pavlo] Skoropadsky. La Rada Centrale fut dispersée par les baïonnettes allemandes; plusieurs ministres furent arrêtés. [Pavlo] Skoropadsky reste au pouvoir du 29 avril au 14 décembre 1918, et c'est par ses représentants que fut conclue à Kiev, avec les Centraux la convention du 10 septembre 1918.

3) L'abdication de [Pavlo] Skoropadsky et la remise au pouvoir entre les mains du Directoire présidé par Symon Petlioura. La troisième période de l'histoire de la République Ukrainienne s'ouvre par la révolution contre l'hetmanat de [Pavlo] Skoropadsky et l'occupation allemande. Durant cette occupation, Symon Petlioura avait été nommé Président des Zemstvos du Gouvernement de Kiev (élus par le suffrage universel), et, plus tard, président de l'Union de tous les Zemstvos de l'Ukraine. Cette situation unique désignait [Symon] Petlioura comme le chef de l'opposition contre [Pavlo] Skoropadsky. Le 15 Novembre 1918 la Ligue Nationale de tous les partis politiques proclama un Directoire comme pouvoir suprême devant prendre la place de l'hetmanat. Un mois plus tard (14 Décembre 1918) l'hetman [Pavlo] Skoropadsky abdiquait, et son Gouvernement, par un acte portant la date du 14 Décembre, résigna ses pleins pouvoirs entre les mains du Directoire. C'est ainsi que celui-ci et son Président, l'ataman en chef [Symon] Petlioura, devinrent les successeurs légitimes de l'hetman et les ayant-droits pour tous les fonds déposés dans les banques étrangères par le Gouvernement de l'hetman. En Janvier 1919, un Congrès National, dit Congrès travailliste, où ce retrouvaient presque tous les membres de l'ancienne Rade, confirmait les pouvoirs du Directoire.

4) La représentation de l'Ukraine à l'Etranger. Toute la population, toutes les institutions d'Etat ont immédiatement reconnu l'autorité du Directoire, de même que toutes les Légations et Missions envoyées par l'hetman [Pavlo] Skoronadsky à l'Etranger. Celles-ci ont continué à fonctionner régulièrement jusqu'à ce jour. Le Gouvernement de la République Ukrainienne a, actuellement, des Légations ou des Missions à Paris, à Londres, à Rome, à Bruxelles, à Varsovie, à Bucarest, à Prague, à Berne, à Constantinople, à Sofia, à Berlin, à Vienne et à Budapest.

L'Ukraine a été représentée auprès de la Conférence de la Paix par une Délégation qui a été reçue en 1919 par le Conseil des Quatre. Cette même Délégation a présenté ses revendications à Paris, à San-Remo et à Spa. L'Ukraine a posé sa candidature auprès de la Société des Nations, à Génève, en vue d'entrer dans cette société. La régularité de cette demande a été reconnue par la Commission de l'Assemblée; mais l'admission de l'Ukraine, comme celle de tous les autres Etats, détachés de l'ancienne Russie, a été ajournée. Toutes les relations diplomatiques et les principaux actes politiques de l'Ukraine sont exposés dans le Mémoire rédigé par le Secrétariat Général de la Société des Nations et publié par celui-ci parmi les documents de L'Assemblée (№ 88).

5) La guerre de l'Ukraine contre la Russie des Soviets, en 1919, et ses complications. Le Directoire a exercé jusqu'ici son pouvoir sans aucune interruption.En 1919, devant

l'invasion de l'Ukraine par les troupes rouges, le Président [Symon] Petlioura dut proclamer la guerre contre la Russie des Soviets. Cette guerre fut menée courageusement malgré des difficultés de toutes sortes : manque de munitions et d'appareils techniques, d'une part, et, d'autre part, complications diplomatiques et événements militaires inattendus.

Les pourparlers entamés par le Président [Symon] Petlioura à Odessa, avec la Mission militaire Française, furent, interrompus par l'évacuation de cette ville que l'armée rouge menaçait.

L'offensive polonaise, commandée par le général [Józef] Haller, contre la République Ukrainienne Occidentale (Galicie) a nui beaucoup à la lutte contre le Russie des Soviets, en retirant de cette lutte les forces polonaises et celles de l'Ukraine occidentale. Néanmoins, le Président [Symon] Petlioura, réussit à reprendre Kiev (Août 1919).

Une nouvelle complication surgit: le général [Anton] Denikine occupa la rive gauche du Dnieper et marcha vers Kiev. Au moment même où le Président [Symon] Petlioura effectuait son entrée, [Anton] Denikine se refusait absolument à s'entendre avec l'Ukraine et à reconnaître son indépendance ; il a tiré sur les troupes de [Symon] Petlioura, et la guerre entre l'Ukraine et l'armée de [Anton] Denikine s'en suivit. Les bolcheviks profitant de ce désaccord tragique réoccupèrent Kiev. Après une lutte extrêmement durée contre les rouges en même temps que contre les volontaires de [Anton] Denikine, [Symon] Petlioura prit la résolution de traiter personnellement avec ses voisines occidentaux. Il confia ses troupeaux au commandement du Général [Mykhaylo] Pavlenko-[Omelianovitch] et partit pour Varsovie.

6) La convention avec la Pologne, la campagne Polono-Ukrainienne en 1920 et la guerre de partisans. Le 21 Avril 1920, une convention fut signé à Varsovie entre la Pologne et l'Ukraine. Le Gouvernement du Directoire était reconnu par la Pologne comme le gouvernement légal et régulier de l'Ukraine. L'attitude des Bolcheviks ayant déchainé la guerre de la Pologne contre la Russie des Soviets, les armées polonaises commencèrent la campagne de 1920 avec, à leur droite, l'armée de la République Démocratique Ukrainienne, dirigée par le Président et Ataman en chef [Symon] Petlioura. Ces armées prenant l'offensive, s'emparèrent de Kiev; mais une contre-offensive de l'ennemi réussit à repousser les alliés, et les troupes russes se ruèrent sur Varsovie. On sait que l'héroïsme patriotique des Polonais et l'intervention décisive du général [Maxime] Weygand défirent les troupes rouges et assurèrent la victoire. Dans le même temps, l'Ataman en chef [Symon] Petlioura avait repris l'offensive contre l'invasion bolchevique et avait délivré les estes territoires de la Volinie, de la Podolie et du gouvernement de Kiev.

La Pologne ayant brusquement signé les préliminaires de Riga et [Piotr] Wrangel s'étant embarqué subitement pour Constantinople, les troupes des Soviets retenus sur le double front purent concentrer leurs efforts en Ukraine, et cela, au moment même où

l'Ataman en chef [Symon] Petlioura était obligé de renvoyer dans leurs foyers plus de 75 000 de ses soldats, à cause du manque presque total de fusils et de munitions. Réduite à 45 000 combattants et ne possédant plus que 100 000 cartouches, l'armée de la République Ukrainienne, malgré son courage obstiné, se trouvait dans l'impossibilité de tenir la campagne. L'ataman en chef se résolut à interrompre la lutte de l'armée régulière; il désarma en Pologne une trentaine de mille hommes de cette armée, laissant au reste le soin de diriger sur le sol natal le peuple insurgé et de soutenir une guerre de partisans qui n'a jamais été aussi vive et aussi puissante qu'en ce moment. Les insurgés mènent à la foie la lutte pour délivrer l'Ukraine du joug étranger et pour consolider le République Démocratique Ukrainienne. Ils reconnaissent comme chef de cette République l'Ataman en chef Symon Petlioura dont la popularité en Ukraine est générale et indiscutable.

7) Le Directoire, la Rada de la République et le Conseil des Ministres. On l'a vu plus haut: le Directoire a exercé sans interruption depuis l'abdication de l'hetman [Pavlo] Skoropadsky le pouvoir légal qu'il exerce encore. Mais certains changements se sont opérés dans la composition du Directoire. Celui-ci comprenait tout d'abord cinq membres. En 1919, deux d'entre eux démissionnèrent. Deux autres qui, tout an gardant leurs titres de directeurs, se trouvent on ce moment en congé pour des raisons personnelles, ont confié tout le pouvoir à Symon Petlioura, Président du Directoire et Ataman en chef des armées ukrainiennes. Le Président du Directoire ne dirigea, pendant un certain temps, les affaires de la République qu'avec le cabinet des ministres, et cela parce que les événements militaires qui se déroulaient en Ukraine ne permettaient pas de réunir une assemblée représentative.

Malheureusement, devant la ruée des troupes bolchevistes en novembre 1920, le Gouvernement de la République dut passer en territoire polonais (à Tarnov, en Galicie Orientale) en même temps que celle des troupes qui, comme nous l'avons dit, furent désarmées. A la faveur d'une tranquillité relative, le Conseil des Ministres décida de compléter le Constitution, et il élabora un projet de loi concernant la Rada de la République (Parlement provisoire). Le chef de la République: Symon Petlioura confirma cette loi d'après laquelle la Rada de la République est investie du pouvoir législatif devant qui le gouvernement est responsable. La Rada se copossède représentants de tous les partis existant en Ukraine, des représentants de toutes les organisations et institutions importantes, ainsi que des représentants des différentes nationalités qui sont en minorité en Ukraine (le Polonais, les Juifs etc.). La Rada devait fonctionner jusqu'au moment ou la convocation d'un parlement régulier deviendrait possible.

Le 22 février 1921, à Tarnov, eut lieu la première séance de la Rada de la République qui, pendant trois mois, a poursuivi régulièrement ses travaux et a élaboré plusieurs lois essentielles. Le 25 Mars 1921, un nouveau Cabinet parlementaire des Ministres fut formé sous le présidence de M[onsieur] [Viatcheslaw] Prokopovitch :

M[onsieur] André Livitzky qui jusqu'alors avait présidé le Conseil, était appelé à la vice-présidence et recevait le portefeuille de la Justice ; M[onsieur] André Nikovsky recevait celui des Affaires Etrangères, et le Général [Mykhaylo] Pavlenko-[Omelianovitch] celui de la Guerre. La Rada de la République a voté sa confiance complète à ce cabinet, après avoir entendu la déclaration de M[onsieur] [Viatcheslaw] Prokopovitch.

À la suite de la situation créée par la signature du traité entre la Pologne et le Gouvernement des Soviets, la Rada décida d'interrompre ses séances et, dans sa dernière séance (avril 1921) elle adopta la loi concernant la formation d'un Conseil qui prit le nom de Petite Rada. D'après cette loi, La Petite Rada comprend des représentants de tous les partis de l'Ukraine, et elle remplira les fonctions de la Rada de la République tant que les séances complètes de cette dernière Rada ne seront pas devenues possibles.

8) Le soi-disant Gouvernement de l'Ukraine soviétique dirigé par [Christian] Rakovsky. Dans un rapport portant la date du 8 avril 1921 et adressé au Secrétariat Général de la Commission des Réparations, M[onsieur] Beate, adjoint juridique de cette commission, après avoir parler sommairement de la Période de l'hetmanat (voir notre paragraphe 2) écrit sans aucune transition: «Or, depuis l'époque ci-indiquée, l'organisation politique du peuple ukrainien a subi des changements considérables. Après de longues luttes contre le pouvoir bolchévique la Russie Méridionale se trouve actuellement occupée dans sa totalité par les armées rouges. En dépit du mouvement contre-révolutionnaire qu'on annonce de certaines régions, les autorités officielles de Kiev paraissent faire partie de l'organisation soviétique». Ainsi M[onsieur] Beate a passé sous silence tous les événements que nous avons exposé dans les paragr[aphes] 3, 4, 5, 6, et 7.

Au surplus nous sommes obligés de dire dans quelle mesure l'Ukraine est «occupée» par les bolchévistes et de mettre en lumière la phrase vague de M[onsieur] Beate : «Les autorités officielles de Kiev paraissent faire parti de l'organisation soviétique».

Il est bien connu que lorsque les bolchevistes envahissent un pays, ils se déclarent prêts à reconnaître ses droits et son indépendance. C'est de cette façon qu'ils ont reconnu «de jure» l'Ukraine et qu'ils la font reconnaître par tous ceux avec qui ils traitent.

Ils ne demandent, disent-ils, qu'à «libérer le pays de son «gouvernement bourgeois». Sur les arrières de leur armée d'invasion ils préparent toujours un «gouvernement» soviétise. C'est ainsi qu'ils avaient formé un «gouvernement» de cette sorte pour la Pologne, lequel, heureusement, n'a pas arriver jusqu'à ce pays. C'est ainsi qu'ils ont crée des «gouvernements» pour le Azerbaïdjan et la Géorgie. Ils ont fait de même pour l'Ukraine.

Il existe, en effet (à Kharkow), un soi-disant «gouvernement» des «commissaires du peuple», présidé par M[onsieur] [Christian] Rakovsky, homme d'origine bulgaro-roumaine et agent international de [Vladimir] Lenine. Au reste, il est à remarquer qu'aucun de ces commissaires du peuple n'est de race ukrainienne : tous viennent de Moscou.

Tous les partis ukrainiens, y compris ceux qui appartiennent à le plus extrême gauche, sont violemment opposés au régime de terreur apporté du nord. Les paysans de l'Ukraine sont absolument inaccessibles aux idées communistes parce qu'ils sont de petits propriétaires fonciers et individualistes.

D'autre part, leur sentiment national ne peut supporter le joug étranger. Il convient d'ajouter que les bolchévistes se sont tout de suite comportés comme des pillards brutaux, enlevant le blé, raflant les richesses de l'Ukraine, sans rien donner en échange. Ils ont établi ou essayé d'établir dans toutes les localités ukrainiennes où ils ont pénétré un régime d'oppression nationale et personnelle tout à fait insupportable et qui n'a eu pour résultat que d'augmenter de plus en plus la popularité déjà énorme du Gouvernement légitime de la République Ukrainienne et de Symon Petlioura.

Cette haine de l'envahisseur explique la permanence, la généralisation et la fureur des insurrections ukrainiennes qui ont réussi à localiser le pouvoir bolchevique dans les seules grandes villes et sur les grandes voies ferrées. L'ennemi n'ose plus aujourd'hui s'aventurer dans les campagnes s'il ne dispose d'une réelle force armée. C'est ainsi que la plupart des districts, que tous les villages et que presque toutes les villes moyennes possèdent leur administration indépendante (ou à peu pres indépendante) de l'autorité des occupants.

C'esta dire en toute vérité que le «gouvernement» présidé par M[onsieur] [Christian] Rakovsky ne peut pas être tenu pour autre chose que le quartier générale des troupes rouges d'occupation en Ukraine, et qu'on ne peut considérer le régime imposé dans les localités de l'Ukraine occupées par les troupes rouges que comme un régime terroriste d'occupation militaire.

Tous les rapports, tous les témoignages qui, en abondance, arrivent de l'Ukraine, confirment cette vérité. Du reste M[onsieur] [Christian] Rakovsky lui-même la confirme par la férocité des décrets et des ordres qu'il a fait afficher dans l'Ukraine opprimée et par lesquels il menace les populations suspectées de sympathie pour les patriotes insurgés qu'il traite de «bandits». Voici un extrait d'un de ces décrets :

1) Tout chef de bande, aussi bien que ceux qui en font partie sont déclarés hors des lois. Tout bandit fait prisonnier sera fusillé sur place comme un ennemi du Gouvernement des ouvriers et des paysans.

2) Les proches parents du bandit seront saisie comme des otages et dirigés sur les camps de concentration. Les biens des bandits et de leurs proches parents seront confisqués au profit des pauvres paysans de l'endroit.

3) Les villages qui aideront les bandits en leurs fournissent soit des véhicules, des chevaux, ou des volontaires, seront bloqués militairement et punis. Les punitions seront les suivantes ; a) contribution en nature ; b) contribution en argent ; c) confiscation des biens des paysans riches ; d) bombardement des villages et e) leur anéantissement complet. (Documents de l'Assemblée n° 214, Société des Nations, 16 Décembre 1920 – p.3).

9) Nous l'avons vu : le seul Gouvernement légal de l'Ukraine est celui du Directoire. Nous avons vu également que ce Gouvernement est l'unique successeur du Gouvernement de [Pavlo] Skoropadsky en ce qui concerne les droits sur les fonds déposés par ce dernier dans les banques allemande et austro-hongroise.

Les Puissances centrales ont agi depuis d'une manière différente : l'Autriche et la Hongrie ont en 1919 au moine remboursé les actifs de Couronnes en espèces et ont au sujet des actifs de bons du Trésor conclu avec le Gouvernement Ukrainien les traités : l'Autriche le 17 Janvier 1921 et la Hongrie le 23 Février 1921, dont l'exécution à l'heure qu'il est, ne dépend que de la décision de la Commission des Réparations à Paris. Cependant le Gouvernement allemand par sa note verbale du 10 Avril 1919 a communiqué à la Légation de la République Ukrainienne à Berlin le suivant :

«Le Ministère des Affaires Etrangères a l'honneur d'informer la Légation de la République Démocratique Ukrainienne que la banque de l'Empire a reçu l'instruction à suspendre les payements pour compte des actifs ukrainiens jusqu'au règlement définitif des obligations subsistant entre l'Empire allemand et l'Ukraine».

Depuis ce temps un échange réitéré de notes verbales avait eu lieu entre le Ministère des Affaires Etrangères et la Légation Ukrainienne, dans lesquelles celle-ci a insisté à être informé des motifs de cette disposition respectivement à la faire abolir. L'envoyé ukrainien à Berlin est intervenu à plusieurs reprises dans ce sujet aussi de vive voix au Ministère des Affaires Etrangères.

Ce dernier motiva la disposition mentionnée entre autres par des raisons suivantes : a) Contre-prétentions de l'Allemagne à l'Ukraine pour la destruction des propriétés allemandes et pour la perte de matériel à l'occasion de la retraite des troupes allemandes ; b) prétentions de l'Allemagne au Gouvernement Ukrainien pour les dommages subis par les nationaux allemands dans l'Ukraine et causés par les troupes d'occupation de l'armée rouge de Moscou.

En ce qui concerne le point a) le Gouvernement Ukrainien a proposé à plusieurs reprises de régler les prétentions réciproques ; l'Ukraine pourrait y consentir d'autant plus, que, ses propres prétentions pour la destruction de propriété ukrainienne pendant l'occupation allemande sont incomparablement plus élevées que les soi-disant contre-prétentions de l'Allemagne.

Parfaitement dénué de fondement est le point b), vu que notoirement l'armée rouge de Moscou est entrée dans l'Ukraine comme l'armée d'occupation, donc comme l'adversaire de guerre ; aux termes de la Convention de la Haye, est responsable des actions illégales et des dommages causés pendant l'occupation à d'autres Etats ou à leurs nationaux le Gouvernement de l'occupation (en ce cas le Gouvernement des Soviets de Moscou) et non l'Etat dont les territoires ont été occupés et dont le pouvoir ne s'étend pas sur les territoires occupés ; il faudrait donc que l'Allemagne dirigeât ses réclamations

y relatives à l'adresse du Gouvernement des Soviets de Moscou et n'eut pas le droit à en rendre responsable le Gouvernement Ukrainien.

Il appert de cet exposé qu'aucun des motifs allégués par l'Allemagne pour son refus de payer au Gouvernement Ukrainien son actif de 400 millions de marks est justifié selon le droit international ou le droit commun. Il faut donc qu'il existe d'autres raisons, pour cet acte violent et arbitraire. En effet elles sontde nature politique, à savoir :

1) Le Président du Directoire actuel de l'Ukraine l'Ataman en chef Symon Petlioura, était à la tête de l'opposition nationale ukrainienne contre l'Hetman [Pavlo] Skoropadsky, qui fut soutenu par les Allemands.

2) Symon Petlioura a organisé la révolution contre ce dernier et a créé une armée qui avait obligé [Pavlo] Skoropadsky d'abdiquer, après que son Gouvernement avait remis le pouvoir entre les mains du Directoire.

3) Le Gouvernement actuel conclut la convention du 21 Avril 1920 avec la Pologne et s'arrangea aussi à l'aimable avec la Roumanie; ces arrangements firent naître en Allemagne la plus grande méfiance.

Les mesures injustifiées du Gouvernement allemand au sujet du blocage des actifs ukrainiens doivent être considérés comme suite de cette mauvaise humeur politique de l'Allemagne. Ces mesures poursuivaient le but de soustraire au Gouvernement de Symon Petlioura la possibilité de pourvoir aux besoins de l'armée et d'importer les marchandises nécessaires à la population de l'Ukraine, c'est donc un office d'ami que l'Allemagne a rendu aux bolchévistes moscovites.

Alexandre Choulguine

Chef de la Mission de la République Ukrainienne à Paris

***

Друкується за примірником Державної Канцелярії УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 1429. – ОП. 2. – СПР. 101А. – АРК. 158-172.

Переклад Міністерства закордонних справ УНР / Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державности: погляд у 1917 – 1921 роки з аналізом сьогодення. – Видання друге, доповнене. – К.: ПП Сергійчук М., 2012. – С. 87-95

Переклад Георгія Потульницького

Меморандум щодо прав України на фонди, депоновані в німецьких і австрійських банках згідно з конвенцією 10 вересня 1918

Париж, 24 червня 1921

По Конвенції, заключеній між Німеччиною і Австро-Угорщино, з одного боку і Україною, з другого, остання була зобов'язана надати Центральним Державам сировину і зерно в обмін на готову продукцію і зокрема сільськогосподарські машини. Центральні Держави не могли виконати своїх зобов'язань, а тому Уряд

УНР дав згоду на купівлю зерна та сировини в Україні за гроші. Але українське населення відмовилося приймати німецькі і австрійські банкноти, і тому була підписана конвенція між Україною і Центральними Державами від 10 вересня 1918 року щодо закупівлі 1 600 мільйонів карбованців (українська валюта), гарантуючи цю суму казначейськими облігаціями та готівковими коштами (марки і крони), що знаходяться в державних банках Берліну, Відня і Будапешту.

Отже, в даний момент Україна має в австро-угорському банку 158 400 000 крон казначейськими облігаціями, а в німецькому – 400 000 000 марок.

Коротким викладом історії України з 1917-го року буде легко довести, що всі ці фонди, депоновані в банках Центральних Держав, згідно з конвенцією від 10 вересня 1918 року, належать УНР і її законному Урядові, на чолі якого стоїть Голова Директорії і Головний Отаман Симон Петлюра.

1) Створення і перші кроки Республіки. УНР була проголошена в 1917 році. З того часу історія цієї Республіки знає три періоди:

Перший період – Центральної Ради (Революційний Парламент, 8 квітня 1917 – 28 квітня 1918). Літом 1917 року був сформований перший Кабінет Міністрів, який прийшов до влади за згодою Тимчасового Уряду в Петрограді, очолюваного Олександром Керенським (повне відділення України від Росії відбулося тільки 9-го січня 1918). Серед Державних Секретарів цього першого Кабінету знаходились пан Симон Петлюра, зараз Голова Директорії, який отримав портфель військового міністра, і той, хто підписав даний меморандум, пан Олександр Шульгин, якому було доручено Міністерство Закордонних Справ. В грудні 1917 року два представники Держав Антанти, пан генерал Georges Tabouis від Франції, і пан консул генерал Picton Bagge від Великої Британії, були акредитовані їхніми урядами при Уряді Українському.

2) Гетьманат Павла Скоропадського. Під час другого періоду історії УНР, Центральні Держави визнали Україну і їх війська окупували країну. Великі землевласники, опираючись на їх війська, проголосили Головою Держави гетьмана Павла Скоропадського. Центральна Рада була розігнана німецькими багнетами; багатьох Міністрів було заарештовано. Павло Скоропадський лишається при владі з 29 квітня по 14 грудня 1918 і, власне, його представники заключили у Києві з Центральними Державами конвенцію від 10 вересня 1918.

3) Зречення Павла Скоропадського і передача влади в руки Директорії. Третій період Історії УНР розпочинається з революції проти гетьмана Павла Скоропадського і німецької окупації. Під час цієї окупації Симон Петлюра був вибраний Головою Земств Київщини (загальним голосуванням) і пізніше Головою Союзу всіх Земств України. Ця унікальна ситуація протиставила його як очільника опозиції проти Павла Скоропадського. 15 листопада 1918 Національний Союз

всіх політичних партій проголосив Директорію як верховну владу, що мусить зайняти місце гетьманату. Місяцем пізніше (14 грудня 1918) гетьман Павло Скоропадський відрікся від влади і його Уряд актом від 14-го грудня передав всю повноту влади в руки Директорії. Таким чином Директорія і її голова, Головний Отаман, Симон Петлюра стали законними спадкоємцями гетьмана і бенефеціарами всіх фондів, депонованих Урядом гетьмана в закордонних банках. В січні 1919 Трудовий Конгрес, де зустрілися майже всі члени колишньої Ради, підтвердив владу Директорії.

4) Представництво України закордоном. Все населення, всі державні інституції одразу визнали владу Директорії, а за ними і всі закордонні представництва і місії, направлені гетьманом Павлом Скоропадським. Всі вони продовжували функціонувати до цього дня. Уряд УНР має наразі свої представництва в Парижі, Лондоні, Римі, Брюсселі, Варшаві, Бухаресті, Празі, Берні, Константинополі, Софії, Берліні, Відні та Будапешті.

Україна мала своє представництво на Мирній Конференції, яке було прийняте в 1919 Радою Чотирьох. Ця Делегація пред'являла свої вимоги в Парижі, в Сан-Ремо і в Спа. Україна представила свою кандидатуру на членство в Лізі Націй в Женеві. Законність цієї вимоги була визнана Комісією Асамблеї, але прийняття України, як і всіх інших держав, що утворилися на території колишньої Росії, було відкладено. Всі дипломатичні зносини і найважливіші політичні акти України були викладені в окремому меморандумі Генеральним Секретаріатом Ліги Націй і надруковані ним же серед документів Асамблеї (№ 88).

5) Війни України проти Радянської Росії в 1919 та її труднощі. До цього часу Директорія здійснювала свою владу безперешкодно. В 1919, перед вторгненням червоної армії в Україну, президент Симон Петлюра проголосив війну більшовикам. Ця війна велася дуже відважно, не зважаючи на різного роду труднощі: з одного боку, брак зброї і амуніції, з другого – дипломатичні ускладнення і несподівані військові події.

Переговори з Французькою військовою Місією в Одесі були перервані внаслідок евакуації з міста через загрозу з боку червоної армії. Польський наступ генерала [Józef'a] Haller'a проти Західної Української Народної Республіки (Галичини) сильно зашкодив в боротьбі проти більшовиків, відтягуючи від цієї боротьби і польські війська, і західноукраїнські. Однак президенту Симону Петлюрі вдалося заволодіти Києвом (серпень 1919).

Виникло нове ускладнення: генерал Антон Денікін зайняв лівий беріг Дніпра і пішов наступом на Київ. В той час, коли Київ був зайнятий Симоном Петлюрою, Антон Денікін рішуче відмовився порозумітися з Україною і визнати її незалежність; він виступив проти військ Симона Петлюри, і спалахнула нова війна між Україною і

армією Антона Денікіна. Більшовики скористалися цією трагічною незгоду і знову зайняли Київ. Після страшної боротьби одночасно проти добровольців Антона Денікіна і проти більшовиків Симон Петлюра прийняв рішення особисто вступити в переговори зі своїми західними союзниками. Доручивши командування військами генералові Михайлу Омельяновичу-Павленку, він виїхав до Варшави.

6) Конвенція з Польщею, польсько-українська кампанія 1920 року і партизанська війна. 21 квітня 1920 у Варшаві була підписана конвенція між Україною і Польщею. Уряд Директорії був визнаний Польщею як законний і повноважний Уряд України. Відношення більшовиків спровокувало війну Польщі проти Радянської Росії, польська армія розпочала військову кампанію в 1920 році, маючи на своєму правому фланзі армію УНР на чолі з Головним Отаманом Симоном Петлюрою. Ці армії зайняли Київ, але ворожий контрнаступ примусив відступити союзні війська, і більшовики показалися біля Варшави. Відомо, що героїчний патріотизм поляків і рішуче втручання генерала Maxim'a Weygand'a відкинули більшовиків і забезпечили перемогу. В той час Головний Отаман Симон Петлюра розпочав наступ проти більшовицького вторгнення і зайняв великі території Волині, Поділля і Київщини.

Коли Польща раптово підписала прелімінарний мир в Ризі, а Петро Врангель був примушений евакуюватися до Константинополя, більшовики, відтягнувши свої війська з цих двох фронтів, змогли сконцентрувати свої зусилля на Україні. І це в той час, коли Головний Отаман Симон Петлюра був змушений демобілізувати більше, ніж 75 000 солдат з причини браку зброї і амуніції. Отже, армія УНР, зменшена до 45 тисяч вояків, маючи не більше, ніж 100 000 патронів, не зважаючи на хоробрий опір, не була в змозі продовжувати кампанію. Головний Отаман вирішив припинити боротьбу регулярної армії; він відвів близько 30 000 козаків до Польщі, де вони були роззброєні, а решту лишив в Україні, взявши на себе нелегке завдання керувати через них повсталим народом і підтримувати партизанську війну, яка ніколи ще не була такою живою і могутньо, як зараз. Повстанці одночасно ведуть боротьбу за визволення України з під чужого ярма і за консолідацію УНР. Вони визнають головою Республіки – Головного Отамана Симона Петлюру, популярність якого в Україні є загальною і беззаперечною.

7) Директорія, Рада Республіки і Рада Міністрів. Як було зазначено вище: з моменту зречення гетьмана Павла Скоропадського і по цей день Директорія тримає в своїх руках законну владу. Але деякі зміни відбулися в її складі. Спершу вона нараховувала 5 членів. В 1919 році двоє з них подали у відставку. Двоє інших, зберігши свої посади Директорів, знаходяться в цей час у відпустці по особистим причинам, і доручили всю владу Симонові Петлюрі, голові Директорії і Головному Отаманові військ УНР. Голова Директорії деякий час керував справами

Республіки тільки з Кабінетом Міністрів, тому, що військові події в Україні не дозволяли зібратися представницькому органові.

На жаль, перед більшовицьким наступом в листопаді 1920 року Уряд УНР мусив відійти на територію Польщі (у Тарнов в Східній Галичині) в той час як її війська, як ми вже казали, були роззброєні. Користуючись ситуацією відносного спокою Рада Міністрів вирішила доповнити Конституцію, розробивши закон про Раду Республіки (Тимчасовий парламент). Президент Республіки Симон Петлюра затвердив цей закон, за яким Раді Республіки надавалася законодавча влада, а Уряд є відповідальний перед нею. Рада складалася з представників усіх партій України, представників усіх організацій і найважливіших інституцій, а також з представників національних меншин (поляки, євреї, і так далі). Рада мусила працювати до моменту, поки скликання постійного законного парламенту не стане можливим.

22-го лютого 1921 у Тарнові відбулося перше засідання Ради Республіки, яка протягом 3-х місяців регулярно провадила свою роботу і виробила багато важливих законів. 25-го березня 1921 було сформовано перший парламентарний Кабінет Міністрів під головуванням пана В'ячеслава Прокоповича, пан Андрій Лівицький став Заступником Голови і Міністром Юстиції, пан Андрій Ніковський отримав портфель Міністра закордонних справ, а генерал Михайло Омельянович-Павленко – портфель міністра військових справ. Рада Республіки надала вотум довіри цьому кабінету, попередньо заслухавши декларацію пана В'ячеслава Прокоповича.

Внаслідок ситуації, що утворилася після підписання договору між Польщею і Радянським Урядом, Рада вирішила перервати свої засідання і на останньому з них (квітень 1921) вона прийняла закон щодо формування Малої Ради. Згідно з цим законом Мала Рада, складаючись з представників усіх українських партій, мала виконувати обов'язки Ради Республіки доки повноцінні засідання цієї останньої Ради не стали би можливими.

8) Так званий Радянський Уряд України, очолюваний Християном Раковським. В рапорті від 8 квітня 1921 року до Генерального Секретаріату Репараційної Комісії, пан Beate, юридичний член цієї Комісії, коротко сказавши про період гетьманату (дивись наш параграф 2), пише без всякого переходу: «Після вищезгаданої епохи політична організація українського народу зазнала значних змін. Після довгої боротьби проти більшовицької влади вся Південна Росія окупована зараз червоними військами. Не зважаючи на контрреволюційний рух, який охоплює деякі регіони, офіційна влада в Києві, здасться, є частиною радянської організації».Так пан Beate проігнорував всі події, що ми виклали в параграфах 3, 4, 5, 6 і 7.

Крім того, ми мусимо сказати про те, наскільки Україна є «окупованою» більшовиками і роз'яснити незрозумілу фразу пана Beate: «Офіційна влада в Києві, здається, є частиною радянської організації».

Добре відомо, що, коли більшовики захоплюють яку-небудь країну, вони проголошують, що готові визнати її права та її незалежність. Таким же чином вони визнали de jure й Україну і змусили всіх, з ким вони ведуть переговори, визнати її.

Вони, як самі кажуть, домагаються тільки «визволення країни від її «буржуазного уряду». Але завжди позаду своєї армії вони готують «Уряд» радянський. Так вони формували такого роду «Уряд» для Польщі, який, на щастя, не прибув до цієї країни. Так само вони утворили «Уряди» для Азербайджану і для Грузії. Так само вони зробили і для України.

Дійсно в Харкові існує так званий «Уряд Народних Комісарів» на чолі з паном Християном Раковським – людиною болгарсько-румунського походження та інтернаціонального агента Володимира Леніна. Врешті, треба відмітити, що жоден з цих комісарів не є українцем: всі вони прибули з Москви.

Всі українські партії, включаючи і крайні ліві, стали в опозицію терористичному режимові, принесеному з Півночі. Селяни України рішуче не приймають комуністичних ідей, бо вони є дрібними індивідуалістичними землевласниками.

З другого боку, їхні національні почуття не можуть винести чужоземного ярма. Треба додати, що більшовики, брутально грабуючи багатства України, відбираючи зерно, нічого не дають в замін. Вони встановили чи намагалися запровадити в усіх місцевостях України, куди вони добралися, режим національних і особистих репресій, які абсолютно неможливо витерпіти і які мали результатом все більше й більше збільшення, вже і так великої, популярності законного Уряду УНР і Симона Петлюри.

Ця ненависть до загарбників пояснює постійність, об'єднаність і силу українських повстань, яким вдалося локалізувати більшовицьку владу тільки в великих містах і на головних залізничних магістралях. Зараз ворог вже не наважується іти на село, якщо не має більш менш реальної армії. Тому більшість повітів, як і усі села та майже всі середні міста, мають незалежну або майже незалежну від влади окупантів адміністрацію.

Тобто, можна правдиво сказати, що «Уряд» на чолі з паном Християном Раковським є нічим іншим, як генеральним Штабом Окупаційних Червоних Військ в Україні, і не можна вважати зазначений вище режим на локальних територіях України, окупованих червоними військами, інакше, як терористичний режим військової окупації.

Всі рапорти і свідчення, що приходять з України, підтверджують цю істину. Проте сам пан Християн Раковський підтвердив її жорстокістю декретів і наказів, які він опублікував в Україні і якими він загрожує населенню за симпатію до повстанців-патріотів, яких він вважає за «бандитів». Ось витяг з одного з цих декретів:

1) Всілякий керівник банди, а також і співучасники, оголошені поза законом. Всі бандити, взяті в полон, будуть розстріляні на місці, як вороги Уряду Робітників і Селян.

2) Близькі родичі бандитів будуть заарештовані і направлені в концентраційні табори. Майно бандитів і їхніх близьких родичів буде конфісковане на користь бідних місцевих селян.

3) Села, що помагатимуть бандитам, постачаючи їм знаряддя, коней, добровольців, будуть блоковані і покарані. Покарання будуть наступиними: а) контрибуція натуральними продуктами, б) контрибуція грішми, в) конфіскація майна заможних селян, г) бомбардування сіл і д) їх цілковите знищення. (Документ Засідання Ліги Націй, № 214, 16.XII – 1920 р., ст. 3.).

9) Ми це вже бачили: Уряд Директорії – єдиний законний Уряд України. Отже, ми бачимо, що єдиними законним Урядом України є Директорія. Ми бачили також, що цей уряд є єдиним спадкоємцем уряду Павла Скоропадського, що торкається його прав на фонди, депоновані останнім в німецькому і австро-угорському банках.

Центральні держави реагували по-різному що до цього: Австрія і Угорщина в 1919 році поклали в свої банки відповідні суми, на предмет яких були заключені з Урядом УНР договори: з Австрією 17 січня 1921 і з Угорщиною 23 лютого 1921, виконання яких залежить тільки від рішення Репараційної Комісії в Парижі. Однак Німецький Уряд вербальною нотою від 10 квітня 1919 року сповістив Посольство УНР в Берліні, що:

«Міністерство закордонних справ має честь повідомити Посольство УНР, що Державний Банк отримав інструкції припинити виплати по рахунку українських активів до остаточного впорядкування зобов'язань, що існують між Німецькою Імперією і Україною».

З того часу мав місце обмін вербальними нотами між Міністерством Закордонних Справ і Українським Посольством, в яких останнє наполягало, щоб його було повідомлено про мотиви цього рішення з метою його відміни. Український Посол особисто неодноразово піднімав це питання перед Міністерством Закордонних Справ.

Міністерств Закордонних Справ Німеччини мотивувало згадане рішення наступними причинами: а) контр-претензіями Німеччини до України за знищення німецького майна і за військові матеріальні втрати під час відступу німецьких військ, б) претензіями Німеччини до Українського Уряду за збитки, понесені німецькими підданими в Україні через окупацію московськими червоними військами.

Що стосується пункту а) Український Уряд неодноразово пропонував впорядкувати взаємні претензії; Україна могла би погодитися на це, тим паче, що її

власні претензії за знищення українського майна під час німецької окупації незрівнянно перевищують т. зв. контр-претензії Німеччини.

Цілком позбавлені підстав мотиви пункту б), оскільки зрозуміло, що червона московська армія ввійшла в Україну як окупаційна армія, отже, є противником; за Гаазькою Конвенцією відповідальним за незаконні вчинки і за збитки, вчинені під час окупації другим державам або їхнім національностям, є окупаційний уряд (в даному випадку Радянський Уряд Москви), а не держава, території якої окуповані і влада якої не розповсюджується на окуповані території; отже, треба було б, щоб Німеччина направила свої відповідні вимоги до Радянського Уряду Москви, не маючи права обвинувачувати в цьому Український Уряд.

З наведеного зрозуміло, що жоден мотив з висловлених Німеччиною щодо своєї відмови виплатити українському урядові свій борг в 400 000 000 німецьких марок невиправданий міжнародним чи загальним правом. Отже, мусять існувати інші причини для цього насильного і свавільного вчинку. В дійсності вони мають підстави політичного характеру, а саме:

1) Голова сучасної Директорії України Головний Отаман Симон Петлюра був на чолі національної української опозиції проти гетьмана Павла Скоропадського, якого підтримували німці.

2) Симон Петлюра підняв проти останнього революцію і утворив армію, яка примусила Павла Скоропадського зректися влади після того, як його уряд здав всю повноту влади в руки Директорії.

3) Сучасний Уряд заключив конвенцію 21 квітня 1920 з Польщею і встановив дружні відносини з Румунією; ці заходи породили у Німеччини велику недовіру.

Невиправдані заходи Німецького Уряду на предмет блокування українських коштів мусять вважатися як наслідок не сприяючого політичного стану Німеччини. Ці заходи мали на меті позбавити можливості Уряд Симона Петлюри піклуватися про свою армію і ввезти необхідні населенню України товари, це власне дружня послуга, яку Німеччина надала московським більшовикам.

Олександр Шульгин
Голова Місії УНР в Парижі

ЛИСТ ОЛЕКСАНДРА ШУЛЬГИНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Париж, 8 липня 1921

Високоповажний Пане Міністре!

Після того, як я одіслав Вам останнього листа (від 28.VI), я побував майже у всіх членів Репараційної комісії, передав їм свій мемуар і всі відповідні документи. Не був ще тільки у сербського і ангельського делегатів, позаяк вони виїздили з Парижу. З кожним делегатом я говорив не менше півгодини, і всі дуже уважно

вислухували мене, ставили ріжні питання і в усякому разі зовсім серйозно ставились до справи.

29-го був у італійського делегата [Giuseppe] Salvago-Raggi, обіцяв добре вистудіювати по моїм документам справу і прохав знов пізнійше прийти до нього, що я і зроблю цими днями. Чеський Міністр в Парижі, він же і делегат до Репар[аційної] комісії [Štefan] Osuský виїхав зараз (я у нього був ще в травні), і я бачився також з його заступником. Вислухав добре, теж обіцяв ознайомитися, але нічого певного не сказав.

2-го липня був у [Nicolae] Titulescu – румунськ[ого] делегата. Після своїх невдалих відносин з румунами в Женеві я не багато покладав надії на цього делегата, але, на щастя, він прямо заявив, що всім, чим зможе, буде нам допомагати. По його власним поглядам Румунії слід би було визнати Україну і підтримати. В справі фондів [Nicolae] Titulescu сказав, що залежить се від політичних поглядів кожного Уряду на нашу справу. Коли питання про австр[ійські] фонди буде знов розглядатись в австр[ійській] секції, він буде виступати як румун, в загальному же засіданню він буде репрезентувати і Чехію, і Польщу, і Юго-Славію, і Грецію. Це мене дуже втішило, бо раніше мені говорили, що ці держави будуть репрезентовані сербом.

4-го липня був у грецького делегата, який мене прийняв ще краще за румуна, розпитував за фонди, а потім і взагалі про справу. Після сорока хвилин розмови у нього грецький делегат побажав ще поговорити і учора був у мене. Виявилося, що він вже ознайомився з матеріялами і моїми брошурами. Приязнь грека пояснюється тим, що Греція зараз проголосила війну Сов[ітській] Росії.

6-го липня мій приятель депутат [Xavier de] Magallon був у франц[узького] делегата [Eugene'a] Mauclere'a, який повернувся тільки з Берліну. Справу ще не студіював, але мій приятель знов нагадав про неї і про те, що Міністр [Louis] Loucheur хоче, щоб вона була вирішена якнайскорше. Цими днями я буду теж у нього.

7-го липня. Був у польського делегата Brzozowsk'ого. Ранійше про цю справу я говорив з гр[афом] [Maurycy] Zamoyski'м і спитав його, кому передати досьє і мемуар. Він сказав, що йому самому. Я це і зробив, але здається, що це було непотрібно. Тепер необхідно звернути увагу на мою розмову з Brzozowsk'им. Говорили ми з ним майже годину. B[rzozowski] прихильно ставиться до справи, але попереджав, що комісія дуже строго юридично ставиться до кожної справи і може виникнути питання, ким ми визнані ічи уявляємо ми зараз дійсний Уряд. Я сказав, що велике значіння може мати заява польського делегата, що Польща визнає юридично наш Уряд. Але Brzozowski сказав, що для такої заяви йому потрібні директиви з боку свого уряду і що він робить запит у Варшаву. Отже, і я посилаю свій мемуар до Вас, пане Міністре, і прошу дуже негайно зробити відповідні

пояснення самому М[іністерству] з[акордонних] с[прав]. Я дійсно певен, що від директив з Варшави і від поведінки польського делегата може залежати справа з одержанням нами австрійських фондів.

Сьогодні, 8-го був, у Генерального Секретаря Репар[аційної] ком[ісії] п[ана] Herbert'а і передав йому свою ноту проти [Сергія] Моркотуна. Я не хотів її писати ранійш, бо це могло принизити мене через цю писану полеміку з таким дрібним агентом, і обмежувався усними поясненнями і характеристиками. Але після того, як мене в Реп[араційній] ком[ісії] попросили дати таку ноту, справа мінялася. Herbertпри мені її прочитав і видко, що принаймні в особі [Сергія] Моркотуна симпатій не має. Аналогічну ноту з малими варіяціями я одправив до голови Ради Міністрів і копії до инших осіб (копії цих нот надсилаю).

Herbert сказав, що справа з австрійськими фондами вже студіюється в фінансовій комісії. Далі він сказав, що австрійський Уряд з свого боку просить прискорити справу і дати йому дозвіл виплатити нам гроші (цими днями буду у австрійського Міністра); щодо можливого успіху справи, Herbert сказав, знов що після моїх пояснень справа дуже ясна, і коли б делегати не боялись, що з Австрії хтось вдруге буде вимагати ці самі гроші. Я попросив звернути увагу на кінець мого мемуару, де я саме вказую, що всі майже гроші зостаються в самій Австрії і що не може бути такого укр[аїнського] Уряду в майбутньому, який би не схотів визнати боргів України перед ріжними австрійськими установами. Далі я згадав, що нам Черв[оний] Хрест просить виділити справу з одержанням ним 2 000 000 крон в скоршому порядку. Herbert зацікавився цим і порадив добитись, щоб інтернаціональний Черв[оний] Хрест підтримав цю вимогу нашого Черв[оного] Хреста. Це може справити добре враження на Реп[араційну] ком[ісію] (в цій справі роблю заходи через п[ана] [Миколу] Ге). Словом, коли Herbert був в ранійше дуже милим, то після того як побував у нього мій приятель [Xavier de] M[agallon] він став ще прихильнійшим.

Про справу з нотою франц[узького] М[іністерства] з[акордонних] с[прав] до Репар[аційної] ком[ісії] Herbert мені роз'яснив, що згідно встановленого порядку ця нота мусила попасти до франц[узької] делегації при Реп[араційній] ком[ісії]. Звідти до Генерального Секретаріяту Реп[араційної] ком[ісії] ця нота досі ще не поступала.

Поруч з цими заходами перед самою Реп[араційною] ком[ісією] я веду акцію і перед М[іністерством] з[акордонних] с[прав]. Вчора депутат [Xavier de] M[agallon] був у найближчого співробітника і приятеля [Aristid'a] Briand'a і говорив про нашу справу. На тому тижню [Xavier de] M[agallon] буде сам у [Aristid'a] Briand'a. Сьогодні я бачився з депутатом [Hyacinthe] G[ailhard]-B[anceil'ем], у якого був кілька день перед цим, передав йому мемуар, документи і розказав все, що

трапилося мені в М[іністерстві] з[акордонних] с[прав]. В результаті [Hyacinthe] G[ailhard]-B[anceil] вчора був у [Aristide] B[rian]d'a і подав йому кратке резюме мого мемуара, закінчивши свою замітку тим, що, не даючи можливости і навіть заважаючи Україні одержати свої фонди, Франція може тільки згубити ті симпатії, які вона на Україні мала. [Aristide] B[riand] сказав, що він вже має у себе мій мемуар і студіює справу. Таким чином [Aristide] B[ri]and не сказав ні, що вже добре.

З нетерпінням чекаю виступу перед [Aristid'ом] B[ria]nd'ом мого приятеля [Xavier de] M[agallon'a], який більше ще знає справу. Після цього в залежности від розмов [Xavier de] M[agallon'ом] і я зможу шукати цього побачення. Знаючи мене, пане Міністре, як чоловіка гарячого і нетерплячого, Ви розумієте, скільки нервів мені коштує вичікувати і зберігати себе від занадто скорих вчинків, але дипльомат мусить мати терпець і я чекаю, і терплю, і все ж не йду навпростець. Робив ще я і инші заходи перед М[іністерством] з[акордонних] с[прав], але поки що вони не дали реальних наслідків.

Страшенно тяжко, що в момент, коли засідала Рада Союзу Народів в Женеві, на цілу Місію було у нас 3-4 сотні франків. Ніякої можливости виїхати не було, всі мої спроби заборгувати або одержати гроші від кооператорів не вдалися. Отже, мусив обмежитись нотою до Генер[ального] Секр[етаріяту] Союзу Народів, надіславши разом з копіями з ріжних нот про [Сергія] Моркотуна і мемуаром. Коли матиму можливість, на два дні проїду до Женеви. Вже пора думати чи ставити свою кандидатуру знов на асамблеї. Це дуже важне питання, і над ним треба добре поміркувати. Побуваю ще цілком приватно у когось із більш пристойних росіян, щоб обговорити про біженську справу.

А тепер на конець pro domo sua: протягом місяця травня кооператори обіцяли продати автомобілі разом з своїми по 22-24 тисячі кожний. Але їх купці в початку червня їх покинули, і їх автомобілі досі стоять. Я ж звернувся до всіх можливих комісіонерів і вияснив, що ціни страшенно упали, а головне, що покупці авто раптом зникли. З величезними труднощами продали одне авто за 14 тисяч фр[анків] (тепер це добра ціна), а другий маємо продати за 12 тисяч. Це збило всі мої рахунки. Я поставив перед кооператорами питання: коли в серпні не дадуть мені гроші, мушу ліквідувати Місію. Це заявляю і Вам цілком категорично. Вже з кінця травня ми ведемо страшенну економію, зменшили собі платню більш ніж удвоє, але не помагає і ліквідація є неминуча. Що це значить з політичного боку, Ви самі розумієте: торжество [Сергія] Моркотуна... Сподіваюсь все ж, що Ви або кооператори не допустять Місію до цього. Для нас має тепер значіння навіть 5 тисяч франків. Ми виробили план, на якому нам на осінь, зиму і весну треба всього 50 000 фр[анків], але прийдеться мешкати під Парижем і жити з свого огороду (тут це цілком можливе і реально). Словом, ми готові на всі жертви аби не дати Місії

померти, бо тоді в паризьких ворожих нам колах заспівають одходну не тільки Місії, а і самій УНР.

Зараз за два-три дні виїздю з Парижу, щоб одпочити, бо боюся повернення моїх сердечних припадків. Прошу ж вжити всі відповідні заходи у Варшаві перед М[іністерством] з[акордонних] с[прав]. Документи, які надсилаю, дуже просив би перечитати і, може, навіть зробити мені свої уваги, коли в їх буде потреба.

Копію листа прошу передати п[ану] Головному Отаману, разом з сим щирим покліном.

З щирою і правдивою пошаною

Олександер Шульгин

***

Друкується за оригіналом, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 1429. – ОП. 2. – СПР. 101. – АРК. 203-208.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці / Збірник наукових праць та документів: Наукове видання / Упоряд. В. Піскун. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2016. – С. 249-253.

ЛИСТ ОЛЕКСАНДРА ШУЛЬГИНА СИМОНУ ПЕТЛЮРІ

Париж, 11 серпня 1921

Високоповажний Симоне Васильовичу.

Нарешті я маю дві пошти через генерала [Сергія] Дельвіга і кн[язя] Трубецького. Маю Ваші листи і особливо дякую за останній від 27 липня. Користуюсь нагодою, щоб передати цю пошту, і не маю часу написати докладного листа до М[іністерства] з[акордонних] с[прав], а тому обмежуюсь коротким листом.

1) Справу з нашими австрійськими грішми обороняв усіма можливими засобами. Але що з того вийде і коли те рішення прийде, сказати трудно.

2) В справі німецьких фондів і тієї ноти фран[цузького] М[іністерства] з[акордонних] с[прав] (про яку я писав в листі від 23 і 28 червня) можу сказати тільки одно: мало шансів, що ми одержимо тепер ці мільйони, але жодних шансів немає, щоб ці кошти попали в руки [Сергія] Моркотуна чи яких російських кол. Це говорю зі слів самих авторитетних чинників, і ці слова для мене стверджені були і документами.

3) Після того як я вияснив, що все ж нота фран[цузького] М[іністерства] с[прав] з[акордонних] лежить у французькій Делегації при Репараційній комісії і не взята назад після всіх моїх пояснень, я вирішив звернутись до [Aristid'a] Briand'a з відповідною заявою. І спершу спробувати побачитись з самим [Aristid'ом]

Briand'ом, хоч я і не надівся, що він мене прийме тепер. На мій лист [Aristide] Briand відповів особистим листом до мене, який при цьому прикладаю. В цьому листі він висловлює свій жаль, що не може мене прийняти зараз, і просить як можна скорше переказати все те, що я хотів, п[ану] [Fernand'у] Grenard'у. Можна, звичайно, допустити, що у [Aristid'а] Briand'а перед конференцією дуже багато справ. Але ясно і те, що він мене не хотів бачити, бо нічого доброго він мені сказати не міг. Все ж треба одмітити і той факт, що [Aristide] Briand не хотів мене образити і не хоче мене одпихати. Це особливо стане ясно, коли я нагадаю, що по моєму приїзді, коли я написав йому першого листа і завіз картку, він мені зараз же відповів, приславши мені свою офіційну візітову картку. Я зараз же побував у [Fernand'а] Grenard'а, який на цей раз приняв мене надзвичайно чемно і заявив, що голова Ради Міністрів просив мені передати свій щирий жаль, що зараз він абсолютно позбавлений можливости прийняти п[ана] [Олександра] Шульгина, але що його дуже цікавить та тема, на яку я маю говорити. Одмічаю, що лист до мене був хоч і на бланку М[іністерства] с[прав] з[акордонних]... але адресований приватно не як голові Місії, а як п[ану] [Олександру] Шульгину.

4) Повторяю, що все це є скоріше чемність до нас, не бажання нас одпихнути. Зараз же я маю автентичний документ, який є результатом демаршів одного з наших друзів. Цей документ привезе Вам ген[ерал] [Сергій] Дельвіг. Добре те, що принаймні тепер нам ясно, як дивиться на нас сучасний Уряд в особі М[іністерства] с[прав] з[акордонних]. Коротко резюмую так: а) старих «гріхів» України з Берестейським миром вони і досі не забули, б) наш Уряд (без огляду на «персональні достоїнства самого [Симона] Петлюри чи його агента [Олександра] Шульгина») вони не визнають Урядом, а одною з груп борющихся між собою емігрантів, в) через це німецькі фонди вони не вважають можливим передати нам, г) до самої України відношення не є абсолютно негативне. Україна і український нарід визнаються як факт, і можливість незалежности України припускається, хоч дотепер нарід ще своїй волі остаточно не виявив. Про цей документ теж розкаже ген[ерал] [Сергій] Дельвіг і дасть Вам мої репліки.

5) На побаченню у [Fernand'а] Grenard'а 3.VIII я передав мемуар до [Aristide] Briand'а, який складається з трьох пунктів: а) справа фондів і відповідь контрпропозицією на ноту французького М[іністерства] с[прав] з[акордонних] від 20-го іюня до Репараційної комісії, б) сучасний стан України і завдання нашого уряду, в) загальна політика на Сході Европи. Цьому документу я надаю велику вагу і просив би Вас, Симоне Васильовичу, прочитати його і, коли треба, зробити свої уваги.

6) Тоді же я (3.VIII) подав ноту до Найвищої Ради, до її голови [Aristid'а] Briand'а. Я знаю, що цим я беру на себе велику відповідальність і навіть перевищую свої права, але судитимете потім, я ж відвічальности ніколи не боюся. Зміст ноти і

значення її Ви зрозумієте з тексту. Треба в наших інтересах використовувати сучасну ситуацію. Моя пропозиція не здається тут утопічною і багатьох дуже зацікавила. Досить Вам сказати, що я одержав від Делегації Сполучених Держав Америки два листи: від голови Делегації полк[овника] [Georg'a] Harvey'я і від тутешнього американ[ського] Амбасадора [Myron'a] Herrick'a – обидва говорять, що нота і пропозиція їх дуже цікавить. В усякому разі ця нота нагадує конференції про наше існування, а може, буде темою розмов на засіданнях. Сподіваюся мати ще в цій справі побачення. Прошу сказати мені, що Ви думаєте в цій справі: маркіз [Xavier] de Magallon і [Frédéric] François-Marsal, Міністр фінансів в Кабінеті [Alexandre'a] Millerand'a і [Georges] Leygues'a, сказали мені, що цей виступ мій є зараз найбільш реальний і цим тільки я можу поставити нашу справу на реальний ґрунт.

7) Зі згаданим [Frédéric'ом] François-Marsal'ем я був знайомий ще в 1919 році, і тепер це знайомство я відновив. На щастя він виявив дуже великий інтерес щодо нашої справи, і я думаю, що він нам поможе разом з [Xavier'ом de] Magallon'ом, з яким він в добрий відношеннях. З ним я говорив і про наші економічні перспективи, бо [Frédéric] Fr[ançois]-Marsal є один з найбільших фінансистів Франції, який мав інтереси і на Україні. Коли пригадати, що теперішній Міністр [Paul] Doumer (фінансист і великий мільйонер) теж цікавиться Україною, то це добрі перспективи на майбутнє.

8) Нарешті 4 Республіки Кавказу надіслали офіційне сповіщення про свій союз і самий текст договору, який я цими днями надішлю. Цей союз базується на 4 основах: а) арбітраж у всіх спорних справах між республіками, б) військовий союз, в) таможений, г) спільна дипльоматична акція. Я їм одповів листом, який прикладаю. Мав розмову з [Акакієм] Чхенкелі, [Євгеном] Гегечкорі, а вчора з [Алімарданом] Топчибашевим, головою Делегації Азербайджану. Я прямо ставлю питання про наш союз з ними і про спільну акцію, перш за все дипльоматичну, в смислі виведення червоних військ з наших территорій. Виявилося, що вони, так само як і я, звернулися до Найвищої Ради з вимогою настояти, щоб большевики вивели свої війська з їх республік.

9) Перед Союзом Народів вони ставлять теж це питання, і я думаю, що нам треба йти з ними. Домагатись же прийому до Союзу зараз неможливо. В своїх попередніх листах я вже писав і запитував Анд[рія] Вас[ильовича] в цій справі, але відповіді в листах на це не нахожу і не знаю навіть, чи ці листи дійшли (через те надсилаю копії листів і вже надісланих документів). До акції перед Союзом Народів треба готуватись зараз. Треба побувати в Женеві тепер і особливо під час асамблеї. А грошей нема... Значіння для нас Союзу Народів дуже велике.

10) Був у мене представник [Григорія] Семеніва, отамана дальневосточного, генерал [Євген] Кранковський, каже, що [Григорій] Семенів хоче вести спільну

акцію з усіма антибольшевицькими силами. Генерал [Євген] Кранковський має побувати в Тарнові і хоче запропонувати союз з нами. Готовий визнати нашу незалежність. Про [Григорія] Семеніва маю ще окремо написати.

11) Бачився випадково [Миколою] Авксентієвим і мав досить цікаву розмову. До наших грошей вони таки підбиралися, але більш не мають надій їх одержати. Од [Сергія] Моркотуна одрікаються. Багато говорили про голод.

12) Сьогодні буду разом з генералом [Сергієм] Дельвігом у Генштабі. Я дуже радий приїзду генерала, який перш за все освітлив мені стан в Тарнові і становище на Україні. Я дуже щасливий, що міг нарешті детально поділитися всім, що мені за ці 5 місяців прийшлось пережити. До того ж зараз дуже гарячий і важний момент, як Ви бачите самі з мого листа. Генерал [Сергій] Дельвіг безумовно імпонуватиме французам, і за короткий час його перебування я дуже його прошу побувати де можна, особливо в військових колах.

13) Тринадцятий пункт найбільш трагічний: на 10 августа я призначив ліквідацію Місії і 10 августа був у кооператорів і запитав їх про гроші. Саме на цей день п[ан] [Андрій] Сербіненко обіцяв мені дати відповідь. Але [Андрій] Сербіненко не повернувся з Марселю і вони ([Володимир] Тимошенко і Горбань) нічого не знають і нічого не обіцяють. Тепер і мене це обурює. В принципі вони згодні, але безхозяйственість довела їх до того, що дійсно в Парижі готівки немає. [Микола] Шумицький з своїми планами здається нічого не вдіє і хто знає, чи поїде ще в Аргентину. Я виробив разом п[анами] [Олександром] Коваленком і [Леонідом] Галафре план, по якому ми б могли майже рік утримувати Місію, коли нам дадуть 40 000 франків. Ми б найняли для Місії дві кімнати, а самі б жили на фермі під Парижем з своїм огородом. Але зараз я вже про паліативи думаю: коли я матиму 10 тисяч, я найму нове помешкання в 2 кімнати, а сам десь буду міститься за містом в одній кімнаті. Таким чином Місія все ж ще продовжила майже на два місяця своє існування. А там, може, кооператори таки продадуть своє майно. Отже, я прямо звертаюсь до Вас, Високоповажний Симоне Васильовичу, бо я знаю, що ніхто більше Вас не розуміє вагу існування Місії в Парижу: 10 тисяч тепер можна найти і в Тарнові. Закриття ж Місії в Парижі – це смерть УНР на міжнародному полі!! За кілька день я одпускаю своїх співробітників, які обидва так багато і щиро працюють. Сам якось пробуду до кінця місяця в квартирі: себто виїду в початку вересня… Отже, рятуйте!..

14) Але ще більше хвилюють мене вістки з Тарнова, хоч я і продовжую працю, начебто нічого там не сталося. Франц[узький] Уряд нас вважає ворогуючими між собою емігрантами. Події останнього місяця виправдовують до певної міри цю опінію. Я занадто звик дивитись на нашу справу очима чужинців. І я не можу без

болю і гіркого осуду дивитись на банкротство і розпущення Ради Республіки, на яку я (Ви бачите з документів) завжди спирався. Невже ж в цей грізний мент ми будемо радувати ворогів своїх розкладом і взаємною ворожнечею. Невже не стане державного розуму, щоб уперто стояти на своєму... Я певен, що мої слова здадуться в Тарнові наївними. Хіба може бути єднання з тою чи иншою Францією... Забувають, що в такий мент ні одна зріла нація не дозволить собі розкоші кризисів т[а] ин[ше]. Гірко, але тим упертіше треба стояти на своїх постах тим, хто розуміє вагу нашої великої, довгої, розрахованої на роки боротьби за наше визволення.

На кінець про Францію: вона не виправдує зараз надій, на неї покладених. Але чи є у нас краща комбінація? Ні. Чи заказано нам в майбутньому Францію мати з собою? Так, бо це її інтерес. Отже, треба базуватись на Румунії, Польщі і Франції. Все, що можу, роблю. З малими засобами великого не зробиш. Але я гадаю, що принаймні я даю Вам точні інформації і правдиві, а французам щораз нагадую про неминучість порозуміння з нами.

На цьому кінчаю. Прошу не відмовити дати розпорядження, щоб з цим листом довірочним познайомили тепер в[иконуючого] о[бов'язки] голови Ради Міністрів і М[іністера] с[прав] з[акордонних], п[ана] [Андрія] Лівицького, а також п[анів] [В'ячеслава] Прокоповча, [Андрія] Ніковського, [Івана Фещенко-] Чопівського.

З глибоким поваженням і вдячністю

О[лександр] Шульгин

Про справу наших князків – [Михайла] Кочубея та Трубецького пишу окремо!!

P[ost] S[criptum]. Цей лист і прилоги не вдалося одправити, як я думав, 11. За ці дні найбільш цікаве, що трапилося, це наша розмова в Генер[альному] штабі і другий візит генерала [Сергія] Дельвіга разом з маркізом [Xavier'ом de] Magallon'ом до генерала [Maxim'a] Weygand'a і в Ген[еральний] шт[аб] 15.VIII.

О[лександр] Ш[ульгин]

***

Друкується за оригіналом, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 1429. – ОП. 2. – СПР. 101. – АРК. 196-202.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці / Збірник наукових праць та документів: Наукове видання / Упоряд. В. Піскун. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2016. – С. 253-258.

МЕМОРАНДУМ УРЯДУ ФРАНЦІЇ

Paris, le 3 août 1921

La Mission de la République Ukrainienne à Paris a l'honneur d'attirer l'attention du Monsieur le Président du Conseil, Ministre des Affaires Etrangères, sur trois questions :

1) L'affaire des fonds déposés par le gouvernement ukrainien dans les banques d'Etats des Empires centraux.

2) La situation actuelle de l'Ukraine et les aspirations de son gouvernement.

3) La politique dans l'Est de l'Europe

1) L'affaire des fonds. Par la convention conclue en 1918 entre l'Ukraine d'une part, et l'Allemagne et l'Autriche-Hongrie, d'autre part celles ci s'engageaient livrer des articles de fabrication finie et notamment des machines agricoles en échange des quantités importantes de blé et des matières premières que l'Ukraine avait livrées aux Puissances Centrales. Ces dernières n'ayant pu remplir leurs obligations le Gouvernement Ukrainien leur accord à la permission d'acheter du blé et des matières premières dans l'Ukraine contre payement en argent comptant. Mais la population ukrainienne refusa d'accepter les billets de banques allemandes et autrichiens. C'est pourquoi le 10 Septembre 1918, les Puissances Centrales signèrent à Kiev avec l'Ukraine une convention pour l'achat de 1 600 millions de Carbovanetzses (monnaie ukrainienne) contre des sommes équivalentes en bons du Trésor et en espèces (marks et couronnes), toutes sommes déposées dans les banques d'Etat de Berlin, de Vienne et de Budapest.

A cette époque, l'Ukraine a en dépôt dans la banque allemande 400 000 000 marks et dans la banque austro-hongroise des bons du Trésor se montant à 158 400 000 couronnes.

La susdite convention portait pour l'Ukraine la signature du ministre du commerce de l'hetman [Pavlo] Skoropadsky et les fonds ont été déposés dans les dites banques par le gouvernement de l'hetman.

Il est connu qu'après l'armistice général une révolution du peuple ukrainien a obligé [Pavlo] Skoropadsky à abdiquer (14 décembre 1918). Le même jour, le gouvernement de l'hetman a remis ses pouvoirs entre les mains du Directoire, lequel représenté par son Président [Symon] Petlioura, est devenu l'ayant-droit sur les fonds déposés en Autriche-Hongrie et en Allemagne. Au reste, en 1919, le Directoire a, à plusieurs reprises, touché des acomptes sur les sommes déposées à la banque austro-hongroise. Mais, plus tard, les Puissances Centrales ont mis le séquestre sur les dépôts du l'Etat ukrainien.

Malgré cela, avec l'Autriche et la Hongrie, des conventions ont pu être obtenues suivant lesquelles ces puissances s'engageaient à payer au Directoire ukrainien une partie des valeurs déposées. A la suite de quoi, en mai 1920, 25 000 000 de couronnes hongroises ont été versées en Ukraine. Deux nouvelles conventions ont été signées, l'une et l'autre cette année, et les textes ont été remis à la Commission des Réparations.

En ce qui concerne l'Allemagne, aucune entente n'a pu être réalisée, pour les raisons que j'ai exposées dans les conclusions de mon mémoire du 24 Juin dernier.

Le gouvernement ukrainien a espéré obtenir cet argent avec l'aide de la France auprès de laquelle des démarches ont été faites dans ce but par mon prédécesseur le comte [Mykhaylo] Tyszkievicz. Le 26 Juin, j'ai eu l'honneur d'être reçu par M[onsieur] Perretti de la Rocca qui m'a dit qu'une note avait été adressée par le Ministère des Affaires Etrangères à la Commission des Réparations concernant les fonds de l'Ukraine déposés en Allemagne. Cette entrevue m'a laissé comprendre que les renseignements qui sont parvenues à Monsieur le Directeur des Affaires politiques étaient inexacts. La note en question devait contenir l'affirmation erronée que les fonds susdits étaient déposés en or comme garantie du traité de paix de Brest-Litovsk, ou du moins en vertu de ce traité.

M[onsieur] Perretti de la Rocca m'a dit aussi qu'en vertu du traité de Versailles, ces fonds devaient, après examen de la Commission des réparations, être rendus par l'Allemagne et gardés par cette Commission.

Nous sommes absolument d'accord sur le fait que l'Allemagne doit rendre ces fonds ; et nous avons maintes fois protesté contre l'attitude de ce pays qui détient des fonds appartenant a mon gouvernement et a lui seul. Mais nous osons espérer qu'après tous les renseignements que j'ai eu l'honneur de fournir eu Ministère des Affaires Etrangères le Gouvernement Français n'insistera par sur le question de la conservation des fonds, par la caisse de la Commission des Réparations.

Je crois de mon devoir d'attirer votre attention Monsieur le Président, sur l'effet que pourrait produire sur mes compatriotes l'initiative prise par la France d'une mesure qui les empêcherait une nouvelle fois de toucher un argent incontestablement dû à leur gouvernement. Le séquestre mis par l'Allemagne sur cet argent est justement considéré par nous comme un acte d'hostilité.

Il serait déplorable que l'attitude de la France pût être considérée de même par notre jeune République si profondément francophile.

En réalité les yeux et l'attention de l'Ukraine au sujet de ces fonds seraient que le Gouvernement Français, en reconnaissant au gouvernement ukrainien des droit précis sur ces fonds, acceptât le mandat de les obtenir de l'Allemagne et de les garder en dépôt, en tenant compte cependant que, selon une convention entre la France et l'Ukraine, une partie de cet argent devait nous être donnée pour les besoins immédiats de notre gouvernement et pour d'urgents secours a nos refugies.

2) La situation acteulle de l'Ukraine. Alors que le Gouvernement légal de le Russie était en porté par l'ouragan révolutionnaire et que son ancien chef, déguisé en matelot, s'enfuyait à l'étranger le Gouvernement légal l'Ukraine, quoique obligé par deux fois à franchir la frontière devant l'ennemi, a toujours conservé son existence et ses fonctions et n'a pas un instant cessé de remplir son devoir: Il dirige toujours la lutte à mains armées contre les envahisseurs et les pillards.

Les Gouvernement légal de l'Ukraine se compose:

Du Directoire qui est représenté par son président l'Ataman en chef Symon Petlioura, du Conseil des Ministres, qui a pour président M[onsieur] Viatcheslaw Prokopovitsch et pour vice-président M[onsieur] [André] Livitzky et le Ministre des Affaires Etrangères M[onsieur] [André] Nikovsky, de la Rada de la République, parlement provisoire dans lequel sont représentés tous les partis, les zemstwos, les coopératives etc., et dont le président est le professeur [Ivan] [Fechtchenko]-Czopivsky.

Le Gouvernement ukrainien a pour but : de délivrer l'Ukraine de l'invasion des troupes rouges de la Russie des Soviets, de rétablir l'ordre en Ukraine, de convoquer une Constituante.

On le voit: la première tache de notre gouvernement est de libérer le sol natal des bolcheviks. Le lutte contre ces derniers a commence à la fin de l'année 1917. Après quelques mois d'interruption (au moment de l'occupation allemande), cette lutte a repris quand l'Ataman en chef [Symon] Petlioura s'est mis à la tête des armées nationales (14 décembre 1918).

La guerre menée par M[onsieur] [Symon] Petlioura, comprend trois périodes :

En 1919, il combat, sans l'aide d'aucun allié, contre les bolcheviks en même tempe que contre [Anton] Denikine qui n'a pas voulu entrer en pourparlers avec le gouvernement ukrainien de façon à vaincre l'ennemi commun.

En 1920 (le 21 avril) le Gouvernement ukrainien signe une convention avec la Pologne et accordement à celle-ci commence une campagne contre les troupes de Soviets.

Après les préliminaires de Riga et la chute de [Piotr] Wrangel, les armées ukrainiennes se trouvent seules pour combattre les bolcheviks. N'ayant pas des armes non plus que des bataille, mais décide à la lutte a outrance, l'Ataman en chef [Symon] Petlioura ordonne une guerre de partisans. C'est ainsi que, sur le sol de l'Ukraine, la guerre contre les bolcheviks dirigée par notre gouvernement légal, est faite à l'heure actuelle par notre paye tout entière.

Loin de décourager les Ukrainiens, quatre ans de lutte sanglante contre les Russes moscovites n'ont fait qu'accroitre leurs sentiments patriotiques et exciter leur désir obstine d'indépendance nationale.

Les bolcheviks ne possédant enréalité que les grandes villes dans lesquelles il peuvent maintenir des garnisons. Les villes moyennes et plus encore les villages et la plaine échappent à leur pouvoir. Mais pour se débarasser de leur ennemis, il manque aux Ukrainiens des armes. Il leur manque aissi la puissance d'une organisation régulière.

Le Gouvernement ukrainien et son chef [Symon] Petlioura m'ont donné la grave mission de faire connaître a la France que, sans son aide matérielle, nous considérons aujourd'hui plus que jamais, la lutte comme extrêmement difficile et comme devant se prolonger longtemps encore en augmentant inutilement les morts sanglants et la ruine des richesses de mon pays.

Or, d'âpres ce qui m'a été a plusieurs reprises au Ministère des Affaires Etrangères, une aide matérielle ne pourrait pas nous être donnée directement par la France, pour cette raison principale que celle-ci ne disposait pas des crédits que nécessiterait une telle action. Mais par sa seule aide morale, la France peut aissi nous aider matériellement, en ce sens qu'elle peut nous faciliter l'obtention de fonds qui nous appartiennent et qui sont séquestres par les Allemands.

3) La politique dans l'Europe de l'Est. Une évolution des régimes des Soviets russes nous parait totalement impossible. En conséquence, il nous semble de toute évidence que ce régime de violence sauvage et d'aveugle destruction est appelé a s'effondrer brusquement. Qui le remplacera ? Notre connaissance de la Russie, notre documentation sur tous le faits qui se sont déroule dans ce pays et qui s'y déroulent encore, l'état d'esprit des émigrants russes qui sont an désaccord absolu entre eux, tout cela nous prouve qu'il n'y a cette heure aucune force russe qui soit capable de prendre et moins encore de tenir le pouvoir. A l'anarchie organisée dont nous voyons actuellement les effets terribles succédera fatalement une anarchie non organisée. Il n'est pas du impossible que de ce second système d'anarchie ne puisse sortir une force saine, appelée a exercer un certain pouvoir. Mais durant cette anarchie et même quand ce pouvoir sera réalise, la Russie sera incapable de retrouver toutes ses anciennes provinces. La reconstitution d'une Russie une et indivisible est a jamais impossible.

L'une des deux faits les plus remarquables dont l'Europe de l'Est a été le théâtre, depuis la grande guerre mondiale, est la reconstitution de la nation polonaise. Le second fait réside dans la volonté proclamée par la vaste partie ukrainienne de disposer elle même de ses destinées, volonte sans cesse manifestés par des votes solennels et par une lutte sanglante. Jusqu'ici la France ne s'est appuyée dans l'Europe de l'Est que sur le Pologne et sur la Roumanie. Ce groupement, si fort qu'il puisse être, ne pourra pas constituer un appui décisif pour la France tant qu'il ne se sera pas adjoint l'Ukraine. L'existence de la Pologne, placée entre une Russie de plus en plus orientée vers l'Allemagne et l'Allemagne elle-même, ne pourra être assurée sans l'existence d'une Ukraine robuste, grande et libre.

Par l'union de ces trois nations auxquels s'adjoindraient tout naturellement les pays riverains de la Mer Noire et notamment les Républiques du Caucase, la France aura dans le proche Orient un faisceau tout puissant d'alliés et d'amis. Elle sera en effet garantie contre la néfaste influence de l'anarchie russe et contre toutes les éventualités possibles en Europe centrale.

Le 21 avril 1920, le Gouvernement ukrainien a signé avec la Pologne un traité d'alliance par lequel la Pologne reconnait de jure l'Ukraine et renonce à toutes les terres ukrainiennes que se trouvent à l'est de ses frontières momentanées. D'autre part, le Gouvernement ukrainienne a conclu des arrangements avec nos frères du Kouban et nos amis du Don, ainsi qu'avec un groupement russe, présidé par M[onsieur] [Boris]

Savinkoff, qui a formellement reconnu l'indépendance de l'Ukraine. Enfin, le Gouvernement ukrainien entretient les meilleurs relations avec ses grands voisins roumains et il semble près d'entrer en relations plus étroites avec les Républiques caucasiennes. En s'adressent aujourd'hui à la France, le Gouvernement ukrainien ne lui demande dans la question politique comme dans la question économique, que la toute puissance de son soutien moral. Au Ministère des Affaires Etrangères Monsieur [Emmanuel] Peretti de la Rocca et Monsieur [Fernand] Grenard m'ont dit maintes fois que la France était décidée à n'intervenir dans aucune affaire russe intérieur: et c'est une des raisons pour lesquelles elle prétend qu'elle ne peut nous aider en ce moment. Mais nous affirmons une fois de plus que les affaires de l'Ukraine n'ont rien à voir avec les affaires russes intérieures. L'Ukraine a proclamé son indépendance en 1917 et la gratitude ukrainienne n'oubliera jamais que c'est le représentant de la France auprès du Gouvernement ukrainien, Monsieur le Général [Georges] Tabouis, qui a salué le premier notre jeune République.

Il est facile d'établir que l'Ukraine est actuellement envahie par des troupes rouges, composées de Moscovites, de Lettons, de Chinois et de toutes sortes de gens étrangers en Ukraine. Or, le Gouvernement ukrainien ne démande au Soviets russes que de retirer de l'Ukraine ces troupes rouges. Et c'est précisément sur ce point que mon Gouvernement a l'honneur de solliciter le soutien moral de la France.

Alexandre Choulguine

***

Друкується за примірником Державної Канцелярії УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 1429. – ОП. 2. – СПР. 101А. – АРК. 6-14.

Переклад Державної Канцелярії УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 1429. – ОП.2. – СПР. 101А. – АРК.126-129.

Переклад Георгія Потульницького

Париж, 3 серпня 1921

Місія УНР в Парижі має честь звернути увагу Голови Ради Міністрів, Міністра Закордонних Справ, на три питання:

1) Справа коштів, депонованих Українським урядом в Банках Центральних Держав.

2) Сучасне становище в Україні і сподівання її Уряду.

3) Політика в Східній Європі.

1) Справа коштів. За договором, заключеним в 1918 році між Україною, з одного боку, та Німеччиною і Австро-Угорщиною, з другого, останні зобов'язалися доставити готові фабричні вироби і особливо землеробські машини в обмін на велику кількість зерна і сировини, які Україна постачала Центральним Державам. Ці останні не виконали своїх зобов'язань. Український уряд дав свою

згоду на купівлю зерна і сировини. Але українське населення відмовилося приймати паперові гроші німецького та австрійського банків. Тому 10-го вересня 1918 року Центральні Держави підписали в Києві з Україною конвенцію на купівлю 1 600 мільйонів карбованців (українська валюта) на еквівалентну суму в казначейських облігаціях та готівкових грошах (марках і кронах), всі кошти були покладені в державні банки Берліна, Відня і Будапешту.

В той час Україна мала на рахунку в німецькому банку 400 мільйонів марок, а в австро-угорському банку казначейські облігації зросли до 158 мільйонів 400 тисяч крон.

З українського боку вищезазначена конвенція була підписана міністром торгівлі гетьмана Павла Скоропадського і фонди були депоновані у вищезгаданих банках урядом гетьмана.

Як відомо, після загального перемир'я революція українського народу заставила Скоропадського зректися влади (14 грудня 1918). Того самого дня уряд гетьмана передав всю повноту влади в руки Директорії, репрезентованої її головою Симоном Петлюрою, яка стала розпорядником фондів, депонованих в Австро-Угорщині і Німеччині. На решті, в 1919 році Директорія неодноразово отримувала платежі по коштам, що депоновані в австро-угорському банку. Однак, пізніше Центральні Держави наклали секвестр на депозити України.

Незважаючи на це, Австрією та Угорщиною, згідно заключених конвенцій з цими державами, протягом 1919 та 1920 було сплачено 25 мільйонів крон Україні. Дві нові конвенції були підписані в цьому році і тексти їх були переслані Репараційній Комісії.

Що стосується Німеччини, жодної згоди не було досягнуто з причин, які я виклав в своєму заключенні в меморандумі від 24 числа минулого червня.

Український уряд сподівався отримати ці гроші за допомогою Франції, заходи в цій справі вживав ще мій попередник граф Михайло Тишкевич. 26 червня я мав честь бути прийнятим паном Emmanuel'ем Peretti de la Rocca, який мені сказав, що Міністерством закордонних справ була адресована Репараційній комісії нота відносно українських фондів, депонованих в Німеччині. Ця зустріч дала мені зрозуміти, що відомості, надані паном Директором політичних справ були не точні. Нота по цьому питанню стверджує, що фонди депоновані були в золоті згідно Брестського договору, як його гарантія.

Пан Emmanuel Peretti de la Rocca сказав мені також, що в силу Версальського договору, фонди, після розгляду Репараційної комісії, мали бути видані Німеччиною на збереження цій комісії.

Ми цілком згодні з тим, що Німеччина повинна повернути ці фонди, і ми кілька раз протестували проти виплати якій би то не було іншій країні фондів, які належать моєму Урядові і тілько йому одному. І ми сміємо сподіватися, що після

всіх роз'яснень, які я маю за честь довести до відома Міністерства закордонних справ Франції, міністерство займеться питаннями захисту фондів через касу Репараційної комісії.

Я вважаю своїм обов'язком звернути увагу пана Президента на ефект, який могли би зробити на моїх співвітчизників ініціатива Франції по визволенню всіх фондів, що беззаперечно належать моєму Урядові. Секвестр, накладений Німеччиною на ці гроші, розглядається нами, як акт ворожий.

Було б дуже шкода, якби вчинок Франції розглядався б так само нашою молодою Республікою, глибоко франкофільською.

В дійсності, всі в Україні вірять, що французький уряд визнає за українським урядом цілковите право на ці фонди, прийме мандат на одержання цих коштів від Німеччини і їх збереження до того часу, коли, по згоді між Францією та Україною, частина цих грошей повинна була би бути віддана нашому Уряду на невідкладні потреби наших біженців.

2) Теперішнє становище України. Коли законний уряд Росії був скинений революційним ураганом і коли його колишній голова, переодягнений в матроса, втік за кордон, законний уряд України, змушений двічі переходити кордон перед ворогом, завжди зберігав своє існування і свої функції, не перестаючи виконувати своє завдання: він завжди керував боротьбою проти завойовників і грабіжників.

Законний Уряд України складається з: Директорії, яка репрезентована її Головою Головним Отаманом Симоном Петлюрою, Ради Міністрів, головою якої є пан В'ячеслав Прокопович, заступником пан Андрій Лівицький, Міністром закордонних справ пан Андрій Ніковський, Ради Республіки, тимчасового парламенту, в якому представлені всі партії, земства, кооперативи і т. д., і головою якої є професор Іван Фещенко-Чопівський.

Український уряд має своєю метою: визволення України від вторгнення червоних більшовиків Радянської Росії, відновлення порядку в Україні, скликання Установчих Зборів. Таким чином: першим завданням нашого уряду є визволення рідного краю від більшовиків. Боротьба проти останніх почалася в кінці 1917, після кількох місяців перерви (час німецької окупації) ця боротьба відновилася, коли Головний Отаман Симон Петлюра став на чолі національної армії (14 грудня 1918).

Війна провадилась паном Симоном Петлюрою в три періоди:

в 1919 без жодної допомоги з боку союзників – проти більшовиків і в той же час проти Антона Денікіна, який не захотів увійти в переговори з Українським Урядом, ставлячись до нього вороже.

в 1920 (21 квітня) Український Уряд підписав конвенцію з Польщею і згідно з нею розпочав спільну кампанію проти Радянської Армії.

Після прелімінарного договору в Ризі і розгрому Петра Врангеля, Українська Армія залишилася одна в боротьбі з більшовиками. Не маючи зброї і досить амуніції, щоби втримати регулярний основний фронт, але вирішивши продовжити боротьбу, Головний Отаман Симон Петлюра наказав вести партизанську війну. Саме тому війна проти більшовиків, очолювана нашим законним урядом, в даний час ведеться по всій українській землі.

Далекі від втрати бойового духу українці після чотирьох років кривавої боротьби проти Московської Росії лише укріпили свої патріотизм і бажання вибороти національну незалежність.

В дійсності більшовики володіють лише великими містами, де вони тримають залоги. Невеличкі міста, а особливо села цілком вільні від їх влади. Але щоб остаточно звільнитися українцям бракує зброї. Їм також бракує організованої регулярної армії.

Український Уряд і його голова Симон Петлюра доручили мені тяжку місію довести до відома Франції, що без її матеріальної допомоги, яку ми потребуємо зараз більше, ніж коли-небудь раніше, боротьба стане неймовірно важкою і довготривалою, що лише марно збільшить кількість кривавих смертей і руйнувань багатств моєї країни.

Щоправда, як мені не раз було сказано в Міністерстві закордонних справ матеріальна допомога не може бути надана Францією не тільки з принципових міркувань, але й тому, що вони не забезпечені відповідними кредитами на таку акцію. Однак, Франція могла б допомогти не тільки морально, але й матеріально, в сенсі допомоги по полегшенню отримання фондів, які належать нам і знаходяться під німецьким секвестром.

3) Політика в Східній Європі. Еволюція Радянського Російського режиму нам здається цілком неможливою. Навпаки, нам видається цілком зрозумілим, що цей режим дикого насильства і сліпого руйнування покликаний зникнути. Хто його замінить? Наше знання Росії, наша інформація про події, які панували в цьому краю і панують зараз, стан, в якому перебувають російські емігранти, які не мають жодної між собою згоди, все це нам доводить, що в теперішній момент не має такої російської сили, яка б була здатна взяти і втримати владу. Організована анархія, страшні наслідки якої ми бачимо зараз, призведуть до чогось фатального, коли її замінить анархія неорганізована. Зрештою цілком можливо, що з цієї другої системи анархії зможе вийти сила, яка б була в стані встановити певну владу. Однак, протягом цієї анархії і навіть, коли ця влада буде реалізована, Росія не буде в змозі повернути всі свої старі провінції. Встановлення єдиної і неділимої Росії більше не буде можливим.

Однією з двох найбільш визначних подій, котрі відбулися в Східній Європі, від часу великої світової війни, є відродження Польської нації. Друга подія полягає у проголошеному бажанні українського народу самому розпоряджатися своєю долею, бажанні, що безперестанно проголошується урочистими голосами і кривавою боротьбою. До цього часу Франція опиралася на Сході Європи лише на Польщу і Румунію. Ця група, настільки міцна, наскільки вона може бути, але вона не стане для Франції рішучим бар'єром, допоки не буде до нього приєднана Україна. Польща, розташована біля Росії, все більше і більше орієнтується на Німеччину, та сама Німеччина не може бути в безпеці без існування України, міцної, великої та вільної.

Через союз цих трьох націй, до яких цілком природно приєднуються держави, що розташовані по Чорному Морю і звичайно Республіки Кавказу, Франція буде мати на Близькому Сході бар'єр зі своїх союзників і друзів. Він буде міцною гарантією проти негативного впливу російської анархії і проти всіх можливих непередбачуваних подій в Центральній Європі.

21-го квітня 1920 року Український Уряд підписав з Польщею союзний договір, згідно якого Польща визнала Україну і відмовилася від всіх українських територій. що знаходяться на Схід від її сучасних кордонів. З другого боку, Український Уряд заключив союзні договори з нашими братами на Кубані і нашими Друзями з Дону, а також з російським угрупованням, під головуванням Бориса Савінкова, який офіційно визнав незалежність України. Нарешті Український Уряд підтримує найкращі відносини зі своїми сусідами румунами і здається знаходиться на порозі встановлення взаємовідносин з республіками Кавказу. Звертаючись нині до Франції, Український Уряд не порушує питання політичні чи економічні, скільки просить про моральну підтримку. В Міністерстві Закордонних Справ пан Emmanuel Peretti de la Rocca і пан Fernand Grenard казали мені не раз, що Франція вирішила не втручатися у внутрішні російські справи. Саме з цих причин зараз вона відмовляє нам в допомозі. Але ми стверджуємо категорично, що українська справа немає нічого спільного з внутрішніми російськими справами. Україна проголосила свою незалежність в 1917 р. і Україна ніколи не забуде, що представник Франції при Українському Урядові пан генерал Georges Tabouis перший вітав нашу молоду Республіку.

Дуже легко встановити, що зараз Україна окупована червоним військом, складеним з московитів, латишів, китайців і інших елементів, чужих Україні. Тому Український Уряд вимагає від російських більшовиків вивести з України свої червоні війська. На цій підставі мій уряду просить Вас про моральну підтримку Франції.

Олександр Шульгин

МІСІЯ УНР У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ, ЛОНДОН

СПРАВОЗДАННЯ МИКОЛИ СТАХОВСЬКОГО ВОЛОДИМИРУ ТЕМНИЦЬКОМУ

Лондон, 25 липня 1919

При переїзді від Копенгаги до Лондону Місія не мала ніяких перешкод і 24 мая прибула до Нюкассел (Newcastle).

В перші ж дні по приїзді до Лондону Місія повідомила про це Міністерство закордонних справ і 29 мая получила запрошення бути в Міністерстві. Прийнято мене було разом з радником д[окто]р[ом] [Ярославом] Олесницьким і [Мар'яном] Меленевським, m[iste]r'ом [Reginald'ом] Leeper'ом референтом по українським справам при департаменті political intelligence, котрий прийняв від мене грамоту, свідчачу про уповноваження, надані мені Директорією, а також переданий нами протест з приводу польського нападу на Галичину. Моя грамота разом з моїм паспортом осталися в Міністерстві.

З розмов із п[аном] [Reginald'ом] Leeper'ом ми переконались, що англійський Уряд уважно збирає відомости про Україну, але внутрішнього порозуміння наших подій бракує, і допомога з боку нашої Місії в цему напрямку з'явилась для них дуже бажаною. Протокол сеї першої конференції залучається.

Наші ідеали в значній мірі відомі Англії і не викликають з її боку ворожого настрою. Більше того, в одній з розмов мені було заявлено, що польська інвазія в Галичині викликана без відома Англії і зробила на них неприємне враження. Що торкається самостійности України, то це питання до цеї пори ще не має ніякого вирішення, ні за, ні проти. З тим ждуть, поки ті чи другі події врешті не покажуть, куди його повернути, але єще раз зазначаю, що передвзятости ніякої ми не помічали, виключаючи один пункт, це Чорне море, про котре ставилось питання так: «Як Росія обійдеться без нього, коли що і Чорне море, і Балтик будуть служити портами других державних організацій».

Зносини з Міністерством на протягу всего часу обмежуються токо департаментом political intelligence, котрий має значіння інформаційного апарату Міністерства. Окрім цего вібуваємо з референтами в тім же департаменті доволі часто усні конференції. На наші всі подання, заяви і протести, копії котрих долучаю до цего докладу, Місія завше получає в письменній формі повідомлення про вступ їх в Міністерство.

Щож торкається до англійського суспільства, то треба зазначити, що воно дуже мало поінформоване в українських справах. Україна і Росія не перестали бути для нього синонімами.

Преса, котра має характер надзвичайної чесности, мала про нас відомости не більше як суспільство, а тому до приїзду Місії, будучи під впливами токо

російськими і польськими, вона часто містила статті цілком під їх диктовку. Приїзд Місії і ознайомлення через неї редакцій про події на Україні в нашому освітленню змінили це становище, і часописі або пишуть в освітленню нашім, або відносяться об'єктивно, що особливо треба сказати про тижневі або двотижневі видання, – навіть «Morning Post» прикоротив напади і зайняв позицію нейтральну. Через агентство Reuter'a, з котрим ми зуміли нав'язати відносини, маємо можливість подавати відомости про всі біжучі справи і навіть в деяких часописах містити свої ноти і протести.

Про пресу треба сказати те саме, що і про суспільність, що Україна для неї мало зрозуміла. Відношення англійського суспільства до Росії базірує головним чином на можливости мати економічні зносини. Лейтмотивом відносин до Росії це являється запровадження на ній ладу незалежно від того, чиїми силами це буде зроблено, і не звертаючи уваги на те, яка це буде Росія, чи одноцільна, чи розділена на окремі незалежні держави. З останнім моментом тут цілком не розбираються. Найбільше значіння має сила, і тепер англійська думка найбільше приваблена [Антоном] Денікіним, про котрого кажуть, що він з 5 000 війська потрафив скласти 300 000 армію. Армії [Антона] Денікіна і офіційно і неофіційно допомагають.

Другим моментом, на котрий звертають тут увагу, являються німецькі впливи, є страх, що коли допомога не буде виявлена з боку Антанти, то росіяне звернуться в бік Германії. Відносно України Foreign Offic'ом мені було поставлено питання, чи не з'єднаємось ми з Німеччиною, коли що нас не підтримає Антанта; на що я дав відповідь що час нас навчив боротись без допомоги. Без допомоги змушені будем і далі вести ту саму лінію. Українського елементу в Англії, коли не рахувати жидів, дуже мало: в Манчестері єсть до 200 чоловік робітників з сем'ями переважно галичан, котрі тутеньки трактувались цілий час як австрійці, з ними Місія війшла в тісні зносини і вступилась за їх права перед Foreign Offic'ом. Більшість з тих заявила бажання повернутися до дому. Єсть також тут невелика кількість канадійських українців, котрі служать в війську і котрі тепер в порі демобілізації. Дати цілковитий нарис їхнього відношення до України трудно. По тим інформаціям, котрі я маю, можливість організувати гарнізони і охорони ладу на Україні не виключена, таку організацію мож було б провести в Канаді при певних директивах і умовах з боку Високої Директорії, причому майбутня кількість тих волонтерів для служби мирного порядку була б до 20-30 000. Заходи перед англійським урядом в цему напрямі згідно з бажанням Отамана [Симона] Петлюри Місією зроблені, але без жодної поки відповіди.

Відношення до нас жидівських кол, з котрими Місія війшла в безпосередні зносини через п[ана] [David'a] Jochelman'a зперед початку було добрим, і Місії

своїми впливами удалось попередити ворожі проти України виступи з приводу погромів, маніфестація проти погромів обмежилась протестом против поляків, але в останні часи чутки про погроми в Одесі, вчинені ніби військами [Никифора] Григор'єва, позицію ослабили. Допомоги з жидівського боку ми поки що не маєм.

Відношення російських кол відоме, тим більше, що тут згуртувались і мають міцний ґрунт під ногами дуже великі сили російської аристократії і росіян – вояків англійської служби, а також мають великі кошти, так, приміром, нам відомо, що в розпорядженню тутешнього російського представника [Костянтина] Набокова є 250 000 фунтів стерлінгів, остатків від капіталів російсько-керенської епохи, не рахуючи других субвенцій. Пропаганда за неподільність Росії ведеться не токо через англійську і власну пресу, але і публічними банкетами, куди запрошують сотні англійських громадських, урядових діячів. На останнім з таких банкетів був головою Sir [George] Buchanan, а промовцем [Winston] Churchill. Погляд на большевизм тут проводиться, як діло рук жидівських.

Відношення поляків тим часом ні вчім не проявляється, і це можно пояснити тим, що кредит поляків в Англії невеликий; більш того, один з видатних англійських діячів, з котрим я здибався в той самий день, в котрий він бачився з польським представником п[аном] [Eustach'ієм] Sapieh'ою, передав мені, що [Eustachy] Sapieha висловлюється, буцім польські кола в засаді ворожнечі до української незалежности не мають, однак пропаганда ведеться сильна, видається тижневик «New Poland», надзвичайно шовіністичний і ворожий до України, на що ми реагуємо як в пресі, так і всіма можливими способами.

Робота Місії в Англії виявляє собою трудности, в найбільшій мірі трудности через те, що в такому великому місті як Лондон для зав'язання і закріплення зносин потрібен великий час. В цему напрямку Місія збирає відомости про всіх діячів, на котрих так чи иначе можна опертись. Зносини з Парламентом у нас розпочались і обіцяють задовольняючі перспективи, але треба сказати, що не уважаючи на добрі признаки на позитивний ефект в короткім часі не можна, бо зв'язки з англійцями зав'язуються досить поволі, що лежить в характері самого народу, а також через те, що до кожного нового зв'язку можна підійти токо через уже зроблені, бо нігде так, як в Англії, не розвинена система рекомендацій. Англієць починає вірити токо тоді чому-небудь, як його приятель або знайомий уже повірив, і знов-такі ефектами тут зробили нічого не можна.

Головним нервом англійського життя являється торговля. Це той пункт, котрим найкращим робом можна зацікавити англічан. Заходами, вжитими Місією, Лондонська торговельна палата нам пішла назустріч і просила прочитати їй доклад про зав'язання торгових зносин з Україною, причому головним пунктом, над

котрим спиняються діячі сеї палати, являється вироблення такого способу, яким товарообмін був би гарантований. З [Антоном] Денікіним розпочинаються зносини на тій підставі, що одним з директорів департамента Міністерства закордонних справ було заявлено в торговельній палаті, що організація [Антона] Денікіна авторитетна, на підставі цего [Антоном] Денікіним видаються квитки, котрими він гарантує в певному місці певну кількість продуктів як еквівалент замовлених ним товарів. Таке посвідчення продавцем англійських товарів передається як грошова вартість купцеві, котрому потрібні денікінські товари, така схема намічається з [Антоном] Денікіним. У нас на Україні правительство могло б дати забезпечення через земства і кооперативи. Мати план задачі і уповноваження в цему напрямку для Місії необхідно. Для допомоги в сій галузи діяльности засновано Місією бюлетин «The Ukraine», до співробітництва при якім запрошені місцеві сили, продовжуючи нашу діяльність, розпочату Місією в Копенгазі, де на протягу двох місяців видавались бюлетини. Числа бюлетинів додаються при цім.

Голова Місії М[икола] Стаховський

Секретар Ан[тон] Базилевич

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 286. – АРК. 57-59.

ЛИСТ АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА СИМОНУ ПЕТЛЮРІ

Лондон, 10 лютого 1920

Високошановний Пане Президенте,

За 10-12 днів, що перебуваю в Лондоні, я не міг ще ознайомитись ґрунтовно з деталями нашого становища в Англії, що ж до загального враження, а також деяких питань наших внутрішніх відносин, то про се я вже казав мої думки в листах до п[ана] члена Директорії А[ндрія] Г[авриловича] Макаренка, копії котрих дозволяю собі при сьому долучити.

Ваш лист від 18-го грудня я мав честь одержати ще по дорозі до Англії і був дуже тронутий Вашим довір'ям до моїх скромних сил. Вчора ж ми одержали від графа [Михайла] Тишкевича копію Вашого листа до нього від 19-го січня. Я Вам ніколи, вельмишановний Симоне Васильовичу, за весь час нашого знайомства не робив компліментів, але на сей раз не можу не висловити мого і моїх товаришів по Місії глибокого подиву перед високодержавними поглядами і думками, висловленими Вами в названих листах. Ми є в повній згоді з Вашими провідними гадками щодо нашої політики, яскрава ж форма, в котрій Ви їх виложили, дуже облегшує виконання нашого завдання за кордоном.

Всю увагу звертаємо тут на відносини наші до нових держав Балтики й Кавказу, а також на зав'язання зносин з індустріяльними й торговельними колами Англії та Америки.

Сьогодня подаю ноту до Ради конференції Мира, якої засідання починається завтра в Лондоні. Копію сеї ноти долучаю.

З привітанням і бажанням здоровля і бадьорости від мене і від всієї Місії та з глибкою до Вас пошаною.

[Арнольд] Марголін

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО України ф. 3696. – оп. 2. – спр. 121. – арк. 28.

НОТА ПРЕЗИДЕНТУ МИРОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ В ЛОНДОНІ (ВЕЛИКА БРИТАНІЯ)

London, 10th February, 1920

The questions of first importance among the problems, which are to be decided by the Peace Conference is the question of East Europe, the questions of the great territory of the former Russian State. The experiment of the last year shows the inutility and baseless nature of trying to roof out anarchy and to establish law and order there by the aid of the «Pan Russian» Army [Alexander] Kolchak, [Anton] Denikin and [Nikolai] Judenich. When such a great state organism like Russia was breaks blown, there is no physical or psychological force, which could with in the same frontiers renew as a homogeneous state a territory with such a varied population drawn from the score of nations.

The only right and satisfactory course is to give every support to the new state organisations which have actually been crystallised on the territory of the former Russian state, and which have their local government and their representatives at the Peace Conference. By their recognition of Estonia, Latvia, Lithuania, Georgia, Azerbaijan, and Armenia, the Entente states have already taken this right course. In addressing the Peace Conference with urgent representations on behalf of the same immediate recognition of the Ukraine, the Ukrainian Special Diplomatic Mission in the United Kingdom has in this connection, the honour to submit the following consideration:

The territory of the long-suffering Ukraine experienced last year the reactionary regime of the Hetman, and Bolshevism and [Anton] Denikin. The first two regimes were supported by the German Government and the German Army. The Denikinists were supported throughout by the Entente. One army only, that of [Symon] Petliura, has always been left to its own devices in its unequal straggle with numerous enemies attacking on all sides. It is no matter for wonder that in such conditions the regular Army of the Ukraine should fail to keep in its possession the vast territory of the Ukraine. In the Twentieth Century it is very difficult, even when the local population is

sympathetic, to wage war without artillery, rifles, boots, and other munitions, and even without medicaments.

The one force, which alone could not suppress anarchy in the Ukraine, but form the basis of ordered state construction in the Ukraine, is the Ukrainian Government and its Army. The Ukrainian «intellectuals» and the Ukrainian peasantry differ in every respect from the great Russians. There are no supporters of reaction among for the reactionary elements of great landed proprietors and upper bureaucracy were Russified a long time ago. On the other hand, the Ukrainian liberals as well as the socialistic parties were never imbued by the purely Great Russian idea – the Messianic idea, in the domain of utopian plans of state construction; they have never awaited the light from the East. On the contrary, the sane and healthy Ukrainian population, firmly based on the strong Ukrainian peasantry, awaits the light from the West; they long for the establishment of a free democratic Ukrainian state on the pattern of those existing in the west of Europe and in America.

Weasted and exhausted by anarchy, lacking transport and bereft of trade, cut off from the whole world the Ukraine awaits help from these West European and American countries. This help should be take three forms. We ask for (1) the moral support of the Ukraine by means of its immediate recognition; we ask for (2) technical support of the Ukrainian Army, in its effort to crush anarchy, by means of sending instructors, organisers, munitions, boots, uniforms, medicaments etc; and we ask for (3) the economic aid of the Ukraine, which is so urgently in need f support in reconstruction, in ways of communication in building the network of railways, in the regulation and utilisation of rivers and water power, in manufacturing goods for towns and villages, and in the development of its rich natural resources.

We have no doubt that the sane and healthy element of the population, the element of law and order supported by the recognition of and the authority of the Peace Conference, and by the help of the European and American Powers, will soon put down anarchy, and begin to create the normal democratic state, the final form of which will be decided upon later by the Constitute Assembly, chosen by all the people of the Ukraine.

A[rnold] Margolin
Chief of the Mission

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 94. – АРК. 7-9.

Переклад Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917 – 1921 роки з аналізом сьогодення / В. Сергійчук. – 2-е видання, доповнене. – К.: ПП Сергійчук М., 2012. – С. 63-65.

Переклад Богдана Гирича

Лондон, 10 лютого 1920

Питанням першорядної важливості серед проблем, які повинні вирішуватися у цій Мирній конференції є питання про Східну Європу, питання що стосується великої території колишньої Російської імперії. Експеримент минулого року показує марність і необґрунтованість намагань покінчити з анархією і встановити закон і порядок на цій території за допомогою «Пан-Російської» армії Олександра Колчака, Антона Денікіна і Миколи Юденіча. Коли такий великий державний організм як Росія виходить з ладу, не існує жодної фізичної або психологічної сили, яка змогла б в тих же межах відновити цю територію як однорідну державу, враховуючи настільки різноманітне населення із десятків країн, що цю територію населяє.

Єдиний правильний курс полягає у наданні підтримки кожному із нових державних формувань, які кристалізувалися на території колишньої Російської імперії, які мають свої місцеві органи влади та своїх представників на цій Мирній конференції. Визнанням Естонії, Латвії, Литви, Грузії, Азербайджану та Вірменії, держави Антанти вже прийняли цей правильний курс. Звертаючись до Мирної конференції з невідкладним проханням негайного визнання України, українська Надзвичайна дипломатична Місія в Сполученому Королівстві в зв'язку з цим, має честь представити таке міркування:

Територія багатостраждальної України в минулому році була територією протистояння режимів гетьмана, більшовиків і Антона Денікіна. Перші два режими отримали підтримку уряду Німеччини і німецької армії. Денікінців повністю підтримувала Антанта. Лише одна армія, під командуванням Симона Петлюри, була змушена протистояти всім сторонам у нерівній боротьбі з численними ворогами, які наступали з усіх боків. Немає нічого дивовижного у тому, що в таких умовах регулярна армія України є не в змозі утримувати під своїм контролем велику територію України. У двадцятому столітті дуже важко, навіть за повної підтримки місцевого населення, вести війну без артилерії, гвинтівок, чоботів, боєприпасів і медикаментів.

Єдина сила, яка сама по собі не здатна придушити анархію в Україні, але закладає основу упорядкованого державного будівництва в Україні – це український Уряд і його армія. Українська інтелігенція і українське селянство відрізняється у всіх відносинах від великоросіян. В Україні немає прихильників протистояння між реакційними елементами серед великих землевласників, а бюрократія на найвищому рівні вже давно була русифікована. З іншого боку, українські ліберали, а також соціалістичні партії ніколи не переймалися великоруською ідеєю – ідеєю месіанства в області утопічних планів державного

будівництва; вони ніколи не чекали на світло зі Сходу. Навпаки, здоровомисляче українське населення, основою якого є міцне українське селянство – чекає на світло із Заходу; вони мріють про створення вільної демократичної української держави за зразком тих, які існують на заході Європи і в Америці.

Виснажена і втомлена анархією, відсутністю транспорту і позбавлена торгівлі, відрізана від усього світу, Україна чекає допомоги від цих західноєвропейських і американських країн. Ця допомога повинна складатися із трьох форм. Ми просимо (1) на моральну підтримку України шляхом її негайного визнання; ми просимо (2) на технічну підтримку української армії, в її прагненні придушити анархію, шляхом направлення до України інструкторів, організаторів, боєприпасів, чобіт, обмундирування, медикаментів і так далі; і ми просимо (3) на економічну допомогу Україні, яка так гостро потребує підтримки в реконструкції, в засобах комунікації, в побудові мережі залізниць, в регулюванні і використанні річок і водної енергії, у виробництві товарів для міст і сіл, а також у розвитку багатих природних ресурсів нашої країни.

У нас немає сумнівів, що здоровомислячий елемент населення, елемент законності і правопорядку, підтриманий міжнародним визнанням і авторитетом Мирної конференції, а також допомога європейських і американських держав, незабаром допоможе придушити анархію, і почати процес утворення нормальної демократичної держави, консенсус щодо остаточної форми якої буде досягнений пізніше під час Конституційної Асамблеї, законно прийнятий усім народом України.

Арнольд Марголін
Голова Місії

ЛИСТ АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА МИКОЛІ ВАСИЛЬКУ

Лондон, 13 лютого 1920

Вельмишановний пане После.

Учора відбувся обід Ліги Націй, на цьому обіді були: [Herbert] Asquith, лорд Robert Cecil, румунський і гречеський прем'єри та й багацько послів. Моє місце було рядом з [Herbert'ом] Asquith'ом, з котрим мав докладну розмову щодо нашої справи. Д[окто]р [Ярослав] Олесницький і д[окто]р [Марко] Вішніцер теж зав'язали дуже цікаві знайомства.

Після обіду до мене підійшли: румунський Прем'єр ([Alexandru] Vaida-Voevod'а), котрий знов енергійно підкреслив необхідність визнання України та добрих відношень України з Румунією та Польщею, а також Посол Польщі князь [Eustachy] Sapieha, котрий прохав заїхати до його для зав'язання більш близьких стосунків та й розмови щодо наших спільних інтересів.

В понеділок, 15 ц[ього] м[ісяця] умовились як з поляками, так і з румунами вияснити питання зустрічі. Між иншим, дружина румунського секретаря Посольства в Англії, князя [Antoine] Bibesco, є дочка [Herbert'a] Asquith'a.

Рядом з розвитком нашого дипльоматичного успіху (наприклад, учора за обідом полковник Chapman Huston за своїм столом підняв тост за Україну – що дуже імпонувало румунам та полякам) йде також прогресивно нав'язання відносин з індустріяльними й торговельними колами.

Грошей нема – є тільки чутки, що пришлють за 2 місяці. Але ці 2 місяці вже пройшли, значить прийдеться тільки виплатити борги за 2 місяці – та й знов бути без грошей...

Хочу вірити, що Директорія та й Уряд дбають про це питання й не допустять в такий мент краху нашої Місії.

Прошу, як завжди, все послати К[остю] А[дріановичу] Мацієвичу.

А[рнольд] Марголін

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 33. – АРК. 1.

Примірник Андрію Ніковському, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 121. – АРК. 51; Примірник Андрію Макаренку, машинописдатований «березнем» / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 121. – АРК. 27.

СПРАВОЗДАННЯ АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА МИКОЛІ ВАСИЛЬКУ

Лондон, 26 лютого 1920

Вельмишановний пане После!

Тільки що ми одержали телеграму з Варшави від 24 лютого. Весь час ми інформуємо Відень про всі події в Англії з проханням передавати все в Варшаву, позаяк ми не певні, що наші листи доходять до Варшави.

Вчорашній день

1) Ранком був вдома у лорда Robert'a Cecil'я. Авдієнція продовжувалась цілу годину. [Robert] Cecil виявив великий інтерес до України, а з другого боку, дуже мале і хибне знайомство з нашим питанням. Він домагався пізнати деталі щодо релігії і мови, біографії С[имона] В[асильовича] Петлюри і т[аке] и[нше]. Він був певним, наприклад, що уніяти є майже цілком католики, що наша наддніпрянська мова є цілком близькою до російської і відріжняється від галицької (рутенської).

На жаль, [Robert] Cecil при всій його прихильности до ідеї визнання новоутворених держав на Сході Европи, дивиться песимістично на можливість негайного визнання України, позаяк Київ та Одеса є «де факто» в руках большевиків. «У Вас нема в руках імпонуючої території, нема армії і нема ясних

кордонів», – сказав він. Моя відповідь на це, що сама Антанта своєю допомогою [Антону] Денікіну та в свій час [Józef'у] Haller'у привела українську армію до тяжкого становища боротьби на три фронти з ворогами, маючими допомогу найдужчих держав, може, й зробила на його деяке враження, але все ж він весь час підкреслював, що політика рахується лише з фактами. Я старався дати йому докази того, що самий факт визнання України та посилки краму, санітарного приладдя і т[аке] и[нше] міг би зараз змінити все становище на Україні, де населення цілком прихильне до Отамана [Симона] Петлюри і української ідеї і ніколи не примириться з большевиками. Коротко я казав йому все те, що в таких випадках ми всі кажемо, і, може, трошки його й похитнув. В кожному разі він уже буде надалі цікавитись інформаціями від нас і буде нам дуже корисним в Лізі Націй, а трохи пізніше, може, і в Уряді, позаяк він є можливий кандидат на Міністра закордонних справ, а, може, й на Прем'єра. На прощання зо мною він сказав, що в нашому питанню, може, більш посуне справу Ліга Націй, ніж це робив Уряд.

2) Увечері мені і д[окто]ру [Ярославу] Олесницькому було призначено авдієнцію у Прем'єра Румунії Alexandru Vaida-Voevod. Розмова з ним і з шефом його кабінету була дуже позитивною, позаяк виявилось, що Прем'єр є людина взагалі ліберальна і демократична, а зокрема певно стоїть на ґрунті необхідности визнання самостійности України. Подаю найголовніше з того, що він сказав: «Я тут і в Парижі зробив все, що лише можна, для переконання [Alexandr'a] Millerand'a, [Francesco] Nitti, визначних англійських політиків і навіть декого з преси в необхідности визнання України». «Румунія, Польща й Україна це є необхідні три держави на Сході». «Головне, що Вам треба – це згода з Польщею». «Не кажіть мені, що згода ця не така легка до здійснення, бо вже як було трудно Румунії осягнути згоду з Юго-Славією, але ж вона була зроблена». Ми передали йому інтерпеляцію французької Палати щодо визнання України та й копію меморандума пана радника [Романа] Смаль-Стоцького щодо економічного й торговельного Союзу Чорноморських Держав.

3) Увечері ж виявилось обібрання лідера лібералів [Herbert'a] Asquith'a в члени Парляменту. Можливо, що це буде початком рішучої зміни політичного курсу Англії на нашу користь. Щодо його обібрання мною надіслано йому два листи. Чекаємо відповіді. Між иншим, його секретар (вірніше, секретар ліберальної партії) Walter Isaac є еврей; секретар [David'a] Lloyd George'a Кассон є теж еврей, і зараз я роблю заходи для встановлення з ними контакту.

Сьогодняшній день

1) В «Times» надрукована дуже корисна для нас замітка на підставі листа д[окто]ра [Ярослава] Олесницького до редакції в зв'язку з кореспонденцією, що була в «Times» ж позавчора. Не посилаю часописів, бо певний, що Ви сами маєте

«Times» і слідкуєте. Взагалі, за останні два-три тижні «Times» вже кілька разів згадував про Україну. Ця зміна в настроях «Times» є симптоматичною; гадаю, що ми обов'язані цьому не тільки провалу [Антона] Денікіна, але й спільним зусиллям як з боку румунського Прем'єра, так і нашим, позаяк ми зав'язали де з ким з співробітників постійний зв'язок.

2) Сьогодня мене з д[окто]ром [Ярославом] Олесницьким і д[окто]ром [Марком] Вішніцером запросив на сніданок товариш Секретаря Ліги Націй японець [Inazō] Nitobe. Маючи на увазі велике значіння Ліги Націй в будучині, гадаю, що це є дуже важна ознака.

Деякі висновки

Коли б ми мали зараз в наших руках Одесу або инше портове місто, то не було б сумніву, що нас визнали б. Тепер же практичні люде (як англійці, так, наприклад, і шеф румунського Прем'єра) роблять нам правдиві, на жаль, вказівки на труднощі і навіть неможливість доставки на Україну великої кількости краму (мануфактури й т[аке] и[нше]) через брак транспортних засобів як в Румунії, так і в Польщі. Але, все ж таки, мені здається, не слід опускати руки, бо все ж наше становище щодо інтересу до нас, а тим більше в зв'язку з катастрофою [Антона] Денікіна багацько поліпшало. Самою собою, що ми тут весь час з найвищим напруженням добиваємось конечного і негайного визнання, але треба запастися терпінням на деякий час, коли б не вдалось добитись визнання в найближчому часі.

Одержану сьогодня телеграму з 24 лютого від пана Міністра [Андрія] Лівицького, надішлю [David'у] Lloyd Georg'у і в Міністерство закордонних справ.

Тепер переходжу до сумного і, я сказав би, трагічного становища щодо фінансової сторони нашого життя. Їхав я до Лондону, маючи тверду обіцянку пана [Григорія] Супруна, що не пізніше 5-го лютого ми одержимо в Лондоні кошти на 6, а найменш на 4 місяці. Сьогодні вже 26, а грошей нема... Є тільки чутки, що пан [Григорій] Супрун пришле суму лише на 2 місяці, а може, і зовсім не пришле... Місія є вже зовсім без грошей. Я уговорив всіх товаришів по Місії чекати до 15-го березіля не кидаючи праці, але це є останній срок, після котрого примушений буду розпустити Місію.

Вже зроблені заходи з приводу концесій та позичок, але цього в один день не можна осягнути; треба мати спокій і свобідний диспозиційний фонд хоч на декілька місяців.

Тільки що приїхав до нашої Місії хтось з румунського Посольства і привіз мені офіціяльні візитні картки румунського Прем'єра і шефа його кабінету пана Тріфу. Цей ре-візит рахуємо за дуже добру ознаку в відношенню до нас Румунії взагалі, а також доброго враження, котре залишила у Прем'єра вчорашня наша

авдієнція. Тільки що також одержали запрошення на авдієнцію у грецького Прем'єра [Eleftherios'а] Venizelos'а на післязавтра.

З великою пошаною й привітаннями

А[рнольд] Марголін

Прошу цей лист переслати К[остю] А[дріановичу] Мацієвичу, а долучену до цього телеграму послати негайно до Відня.

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 15. – АРК. 109-112.

Примірник Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 15. – АРК. 106-108.

ЛИСТ АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА АНДРІЮ МАКАРЕНКУ

Лондон, 3 березня 1920

Вельмишановний Андрію Гавриловичу!

Звертаю Вашу увагу на замітку в «Times» від 1-го березня 1920-го р[оку], яка є дуже характерна. Взагалі «Times» в останні часи почав поміщати замітки про Україну (раніш се називалось «Південною Росією»), цікаво однак зазначити, що «Times» чогось завжди у всіх замітках титулує нашого Президента «Гетьманом». Ми ще не з'ясували, чому се так робиться. Я доручив д[окто]ру [Марку] Вішніцеру обережно прозондірувати ґрунт через його знайомих співробітників «Times».

Прийом до [Eleftherios'а] Venizelos'а, про який я Вам писав, був дуже добрий. Він висловився дуже прихильно щодо українського питання і запевнив нас, що з свого боку вживатиме всіх заходів для задоволення наших змагань.

В суботу 28-го лютого відбувся в найбільшій залі Лондону мітинг протесту за ту допомогу, котру англійський Уряд давав [Олександру] Колчакові, [Антону] Денікіну і т[аке] и[нше]. Зібралось більш ніж 10 000 людей. Промовцями були лідери Робітничої партії ([Robert] Williams, Гуд, Гренфіль), члени Незалежної ліберальної партії Мелон, відомий письменник англійський і президент Єврейської територіялістичної організації [Israel] Zangwill і др[угі]. В сьогоднішній чорносотенній часописі «Morning Post» поміщено відчит про сей мітинг. Усі промовці висловлювались рішуче і категорично проти дальшого втручання Англії в справу боротьби з Совітською Росією. На жаль вони усі, крім [Israel'я] Zangwill'я вели розмову тільки про Росію. Оден лише [Israel] Zangwill підняв питання про «Окраїнні Держави»; спеціяльно говорив про необхідність визнання України та взагалі усіх держав, що повстали на території колишньої Росії.

Після сього я мав розмову з [Robert'ом] Williams'ом, який оден з найвидатніших секретарів «Trade Union'ів», і питав його, чому він нічого не сказав в своїй промові про необхідність визнання України. На се відповідь була

така, що се не входило в тему вечора і що робітнича партія стоїть за самовизначіння народів: «Населення Росії бажає мати совіти, най має. Наколи населення України бажає мати Парлямент, най має Парлямент». Вживаємо заходів, аби Робітнича партія вплинула на Совітську Росію щодо визнання України Росією.

Вчора відбулось зібрання «Федерації українських євреїв», засновательом і головоі котрої є д[окто]р [David] Jochelman. На сьому зібранню я і д[окто]р [Марко] Вішніцер зробили доклади про становище на Україні, причому подавляюча більшість зібрання (може, за винятком 1-2 з присутніх) поставилась з повним співчуттям та довір'ям до наших промов.

Вибачте, коли я припиню на деякий час Вас так часто й докладно інформувати, позаяк в найближчі 2 тиждня має бути велика напружена праця в торговельних та індустріяльних колах, для зацікавлення їх Україною.

А[рнольд] Марголін

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 15. – АРК. 118-119.

ЛИСТ АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА АНДРІЮ ЛІВИЦЬКОМУ

Лондон, 10 березня 1920

Вельмишановний Андрію Миколайовичу.

Моя остання розмова з головнимим радником тутешнього Прем'єра по закордонній політиці дає мені можливість зробити твердий висновок (определенное заключение), що єдиний шлях до успіху нашої справи – це зацікавлення фінансових і промислово-торговельних кол. Знов мені казали: «у Вас нема території, як же Вас визнати», – але все ж, в кінці кінців, додали, що мені треба буде цими днями бачитися з представником М[іністерст]ва продовольчих справ, котрий звернеться до мене, згідно вказівці «з гори»... Це значить, що вони цікавляться нашим хлібом.

Зроблено багацько заходів щодо питань будування залізниць, регулірования рік і т[ак] д[алі], а також щодо займа.

Взагалі цілком згідно з листом п[ана] Президента С[имона] В[асильовича] Петлюри й Вашим до мене все робиться, що тільки є можливим. Але може бути, що скоро прийде час, коли від загальних розмов треба буде переходити до більш детальних питань щодо концесій – для цього дуже був би бажаним приїзд сюди Міністра господарства п[ана] [Миколи] Шадлуна. Коли б справа була зовсім налагодженою, тоді, натурально, треба буде кінчати та й підписувати там, де буде в той час С[имон] В[асильович] Петлюра, Прем'єр та й Уряд. Тільки – знов мушу повторити – через зацікавлення фінансових та торговельних кол можемо мати надію на тутешню допомогу в політичному смислі.

З другого боку, все робиться для того, щоб вплинути на большевиків (Совітську Росію) щодо визнання України. Про це писав вже, про це пише також сьогодня д[окто]р [Ярослав] Олесницький.

Сидимо весь час без грошей, за лютий не видано навіть платню членам Місії. Обіцяють, що п[ан] [Григорій] Супрун пришле гроші, але тілько на 2 місяця (себто за «прошлое») – та й по новим скороченим штатам... Я не маю навіть можливости взяти в готелю помешкання, в котрому міг би робити прийом... Це дуже фатально, що в найбільш рішучий мент нашої напруженої боротьби, якраз в Англії, Місія є в такому скрутному становищу. Починаємо обережно делікатну справу про 400 000 000 марок боргу... Це зв'язуємо з питанням займа і т[ак] д[алі], але на все це треба багато часу і терпіння, бо за два-три тижні цього не «склеїш». Маю надію, що мої листи та й інформаційні відчити доходять до Вас. Хоч би на фронті трошки поліпшало, хоч би взяли весною Одесу...

З дійсною пошаною й товариським привітанням

Ваш А[рнольд] Марголін

***

Друкується за копією, машинопис редагований для Андрія Ніковського, але 10 березня 1920 адресувався Андрію Лівицькому/ ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 121. – АРК. 3-4.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, недатований / Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917 – 1921 роки з аналізом сьогодення / В. Сергійчук. – 2-е видання, доповнене. – К.: ПП Сергійчук М., 2012. – С. 325-326.

ЛИСТ АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА АНДРІЮ МАКАРЕНКУ

Лондон, 23 березня 1920

Вельмишановний Андрію Гавриловичу!

Одержав сьогодня Вашу телеграму від 21-го березня. Мені здається, що наша Місія інформує Вас уже часто про все, що лише можливо писати в листах. Телеграм не даємо, бо сидимо без грошей і нема вже на що подавати телеграми.

Ще 5-го березня ми внесли тут дві ноти в справі наших полонених до тутешнього Міністерства закордонних справ а також і до Міністерства війни; після цього, на підставі справоздання генерала [André] Massenet'a в Парижі, ми подали ще додаткову ноту. Крім того я торкався питання полонених в моїх особистих листах до Міністра закордонних справ лорда [Georg'a] Curzon'a, а також до головного радника [David'a] Lloyd George'a по закордонним питанням Philip'a Kerr'a.

20-го цього березня англійське Міністерство закордонних справ повідомило мене офіціяльним листом, що «прийняло на увагу прохання уміщене в ноті». Ця

відповідь являється доброю ознакою, але треба мати терпіння, позаяк питання про полонених входить як частина в ціле питання про Україну. І коли Англія остаточно рішить допомогти Україні стати на ноги, тоді і справа полонених буде вирішена на нашу користь.

20-го ж березня я мав авдієнцію у перебуваючого тут італійського Міністра закордонних справ [Vittorio] Scialoja. Бесіда була на загальну й принципіяльну тему, щодо визнання України. Маю враження, що [Vittorio] Scialoja цілком співчуває ідеї визнання України. Я написав О[лександру] О[лександровичу] Севрюкові в Париж, щоб він вислав на ім'я [Vittorio] Scialoja докладний лист про наших полонених в Італії.

20-го ж Прем'єр Греції [Eleftherios] Venizelos прислав свої візитні картки д[окто]ру [Ярославу] Олесницькому, д[окто]ру [Марку] Вішніцеру й мені у відповідь на нашу візиту до його.

А в кінці звертаю Вашу увагу на долучену до цього копію листа головного радника Прем'єра [David'a] Lloyd George'a – Philip'a Kerr'a (з котрим я вже мав особисту розмову). Цей лист має дуже велике значіння; ясно, що Прем'єр зніссь з цього приводу з Міністерством закордонних справ. Сьогодні ж на підставі цього листа починаю акцію в Міністерстві і, аж тільки буде щось конкретне – повідомлю Вас.

На жаль, нема оказії прислати Вам деякі мої ноти, й листи та й деякі повідомлення, котрі неможливо посилати почтою.

З глибокою пошаною
А[рнольд] Марголін

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 3. – АРК. 116-117.

«НАША СИТУАЦІЯ В САН-РЕМО. МОЯ ПОДОРОЖ ДО РИМУ» АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА АНДРІЮ ЛІВИЦЬКОМУ

Сан Ремо, 28 квітня 1920

Наша ситуація в С[ан]-Ремо. Приїхав в С[ан]-Ремо 25-го ц[ього] м[ісяця], застав тут гр[афа] [Михайла] Тишкевича, [Дмитра] Антоновича, [Василя] Мазуренка, [Артема] Галіпа та й [Степана] Перепелицю. [Дмитро] Антонович на другий день ранком (26-го) поїхав чи в Відень, чи в Варшаву, як це мені сказали [Артем] Галіп і [Степан] Перепелиця. На жаль, він не міг – або не найшов потрібним – побачитись зі мною – 25-го я його не застав, але залишив йому картку й адресу, на що жодної відповіди не одержав. Позаяк я з [Дмитром] Антоновичем навіть не знайомий, то думаю, що це – якесь непорозуміння, бо не можу собі уявити причини для якогось злого умислу з боку п[ана] [Дмитра] Антоновича.

В першу чергу я звернувся, зараз по приїзді, до гр[афа] [Михайла] Тишкевича, котрому з'ясував мету мого приїзду. Граф прочитав протокол наради міністрів і послів в Гаазі (від 16 квітня) – щодо спільної праці в С[ан]-Ремо голов наших Місій у Франції, Англії та й Італії, й заявив мені, що він є не голова Місії, а голова Делегації, й що він підлягає не Урядові, а тільки Директорії. На це я йому сказав, що не маю нічого й проти такої концепції, але прошу його інформувати мене й голову нашої Місії в Італії про все, що він тут робить, та й, взагалі, працювати спільно з нами. Далі, я обіцяв йому з свого боку не робити жодних офіціяльних кроків або декларацій без порозуміння з ним. На жаль, ця моя лояльність відносно гр[афа] [Михайла] Тишкевича була однобічною, бо він мені навіть не показав тої декларації, котру він подав тут в С[ан]-Ремо, конференції прем'єрів. Він тільки обіцяв показати цю декларацію, але до цього менту я ні його, ні декларації, не бачив – обмежився тільки тим, що прислав мені учора свою візитну картку.

При таких умовах я міг працювати тут тільки приватно, бо неможливо було показати пред чужинцями таке наше внутрішне безладдя та й скомпрометувати графа. Мої побачення тут з [Albert'ом] Kammerer'ом, нашим другом [Eleftherios'ом] Venizelos'ом, Phil[ip'ом] Kerr'ом та й [Vittorio] Scialoja дають підству для таких висновків:

1) Бажання італійського Уряду визнати хоч би de facto Совітську Росію викликали тут різку і рішучу опозицію Франції, до котрої приєдналась на цей раз і Англія. [Albert] Kammerer та й [Philip] Kerr підкреслювали в розмовах зі мною (перший – з великим «злорадством»), що «з большевиками ми, себто – Антанта, не можемо навіть вступати в переговори», й що «тільки може бути розмова про товарообмін з комісією совітського Уряду в Копенгазі».

2) Щодо нашого питання, то його тут зовсім не ставили на конференції. Найбільш характерно те, що мені сказав [Philip] Kerr на моє питання, чому Антанта не може примусити Совітську Росію визнати самостійність України, він мені дав таку софістичну відповідь: «Та ми ж не визнаємо Совітс[ьку] Росію, як же ми можем з нею взагалі балакати в політичних питаннях»? На моє прохання дати нам допомогу зброєю він каже: «ми тепер вже визнали помилковість нашої тактики допомоги [Антону] Денікіну – й не хочемо більш нікому допомагати, себто не хочемо втручатися. Ми маємо до Вашого руху симпатії, але треба, щоб тепер сам народ доказав своє бажання бути самостійним та й завоював територію». В реляції наших генералів щодо успіхів нашої армії він не вірить та й каже, що у них (себто англійців) є «друга інформація», згідно з котрою наш Уряд не має впливу, й що «більшість території України – в руках большевиків».

3) Натурально, в моїх розмовах я дуже ясно поставив питання щодо наших відношень з Польщею. Мушу з задоволенням констатувати, що в цьому напрямку

моя праця в Лондоні дає найкращі наслідки: вони всі дуже добре розуміють трагічне становище С[имона] В[асильовича] та й тих міністрів, котрі находяться на території контрагента... Я знов, як і в Лондоні, пропонував [Philip'у] Kerr'у та й [Vittorio] Scialoja запрохати С[имона] В[асильовича] та й [Józef'а] Piłsudsk'ого в Прагу або друге місто, де можливо було б вільно вирішити питання про наші взаємовідносини, але відповіди вони мені на це не дали й тільки обіцяли передати це своїм прем'єрам. Щодо принципіяльного відношення до цього питання, то можу констатувати, що Англія й Італія є цілком проти ідеї імперіяліст[ичної], великої Польщі за рахунок України. Англ[ійський] тай і італійсь[кий] уряди мають зараз симпатії до визнання самост[ійної] України, але хотять переконатись в силі та й авторитеті нашого Уряду у народа. Дуже погане враження роблять на них наші внутрішні інтриги та й «самооплевывание» в нашій пресі, відсутність солідарности та й єдиного фронту.

У французів, як і раніш, три течії: 1) орієнтація на єдину Росію, 2) орієнтація на велику Польщу, за рахунок всіх сусідів, 3) дуже маленька й маловпливова група наших приятелів.

Моя подорож до Риму. Сьогодні я їду в Рим, зі спеціяльною метою побачитись там з [Luigi] Luzzatti (м[ініст]р фінансів) та й иншими представниками італійського еврейства. Їде сьогодні також Посол [Василь] Мазуренко, з котрим у мене повний контакт і порозуміння щодо моїх побачень в Римі.

7-го травня рахую бути в Баден-Бадені, де мешкає моя родина; моє здоровля вимагає, щоб я хоч тиждень відпочив в Б[аден]-Бадені. Після цього, залежно від фінансов[ого] становища Місії в Англії, треба буде або їхати для продовження праці до Лондону, або зліквідувати нашу Місію в Англії.

А[рнольд] Марголін

***

Друкується за оригіналом, рукопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 8. – АРК. 32-34.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 121. – АРК. 15-16.

СПРАВОЗДАННЯ АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Лондон, 28 червня 1920

В моєму листі від 23 червня я зазначив, що англійський Уряд виявив деякі ознаки емансіпування від впливу англійських крайніх лівих кол. На жаль, виявилось, що, не дивлячись на таке емансіповання, проводирі англійської політики дуже рахуються з фактом зайняття Києва большевиками. Цими днями я мав побачення з людиною, котру незручно назвати і котра цілком відбиває думки [David'a] Lloyd'a George'a і має на нього з свого боку величезний вплив. Цей

чоловік в розмові зо мною яскраво підкреслив негативне відношення англійського Уряду до польсько-українського порозуміння (згоди) й дослівно сказав таке:

1) Поки що большевиків жодна сила не могла побити – тому було необережно з боку Польщі йти на цю авантюру.

2) Взагалі, Польща веде дуже погану політику: замість того, щоб робити гарні відношення з сусідами, вона свариться з німцями (!!!), росіянами й притісняє євреїв, що може довести її до дуже поганих наслідків.

3) Англійський Уряд й англійський нарід ненавидить комунізм й є за індивідуалізмом, але населення Росії за останні 2 роки терпить большевиків, значить, воно їх не може або не хоче скинути; через це [David] Lloyd George і веде розмови з [Леонідом] Красіним.

4) Англійський Уряд симпатизує українському рухові, але нічого не може зробити, бо «де-факто» територія України в руках большевиків, а коли на деякий час Київ і був взятий від большевиків, то це було дякуючи польській, а не українській армії.

5) Як це може бути, що 40-мільйоновий нарід не може сам себе оборонити!

До цього я з свого боку додаю:

1) [David] Lloyd George міняє свою лінію у всіх питаннях згідно з фактами; коли б Київ та Одеса були наші, то були б і другі розмови.

2) Знов підкреслюю велику вагу зайняття Одеси, Миколаєва й Херсона, що є нашим головнішим завданням.

3) Найбільш характерною була в згаданій розмові вказівка на німців. Над цим ми всі мусимо дуже серйозно подумати.

3-го липня маю на оці їхати у Спа, але не знаю, чи вже зробив Уряд необхідні заходи, щоб не повторилося непорозуміння, що було в С[ан]-Ремо з графом [Михайлом] Тишкевичем. Настоюю рішуче на необхідності побачення голов Місій з Міністром закордонних справ. Треба серйозно переглянути питання про напрямок всієї нашої закордонної політики. Зокрема зазначаю, що я особисто не можу продовжувати тут працю без згаданого побачення з Міністром.

А[рнольд] Марголін,
голова Місії

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО України Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 286. – Арк. 69.

«СПРАВОЗДАННЯ Й ЗАЯВА» АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Спа, 16 липня 1920

Ще в серпні, вересні й жовтні минулого 1919 року після моєї демісії, згідно з моїм проханням, з посади члена Делегації УНР при конференції Миру, я мав за

честь подати Урядові (Мін[іст]ру [Володимиру] Темницькому, пізніше М[iніст]ру [Андрію] Лівицькому, а також Президентові Директорії) справоздання про становище українського питання за кордоном. В кінці моїх докладів я звертав увагу п[ана] Президента й Міністрів на мій висновок, що: 1) французько-польсько-румунська орієнтація є лише необхідним тимчасовим етапом в боротьбі українського народу за визнання його суверенности і незалежности і 2) що після цього тимчасового етапа єдиною солідною базою нашої закордонної політики буде орієнтація на Англію. Це саме я мав за честь докладно мотивувати в бутність мою в Кам'янці-Подільському в перших числах листопаду, в розмовах з п[аном] Президентом і з п[аном] Міністром [Ісааком] Мазепою.

Вже в Лозанні біля 15-20 листопаду я одержав телеграму про моє призначення на посаду голови нашої Місії в Англії. І хоч я рішуче прохав в Кам'янці пана Прем'єра [Ісаака] Мазепу звільнити мене на весь час французько-польсько-румунської орієнтації від зайняття відповідальних посад, але вже після факту призначення я не міг відмовитись в той скрутний час від праці в Англії для підготовки там ґрунту на користь наших домагань.

В листах до мене від п[ана] Президента і п[ана] Міністра [Андрія] Лівицького з Варшави (листопад-грудень 1919) було висловлено цілком приємлиму для мене програму моєї діяльности в Англії, повна ж катастрофа [Антона] Денікіна дала мені і моїм талановитим співробітникам в Лондоні можливість в короткий час утворити дуже добрий ґрунт для нашої справи і осягнути симпатії в деяких урядових і громадянських колах.

15-го квітня мені прийшлося поїхати в зв'язку з конференцією в Сан-Ремо, а також для полагодження фінансового становища нашої Місії, на континент, де я був примушений лишитись на протязі двох місяців. За цей час в Варшаві була підписана Українсько-Польська згода. Не маючи жодного сумніву в високому патріотизмі і шляхетних мотивах авторів цієї згоди, котрі були поставлені цілою низкою фактів в необхідність підписати цю згоду, дозволю собі, однак, заявити, що першим черговим завданням п[ана] Міністра закордонних справ мусило бути скликання конференції голов закордонних місій для ознайомлення їх, бодай post factum, з текстом згаданої згоди. І коли я все ж продовжував лишатись на моїй посаді, то це пояснюється лише моїм повним довір'ям до проводирів нашої політики в Варшаві, повідомленнями, котрі були привезені в Берлін і Відень О[лександром] Г[натовичем] Лотоцьким і К[остем] А[дріановичем] Мацієвичем, а також тим фактом, що вже після підписання згоди з Польщею в Уряд увійшли мої найближчі товариші по партії.

Ще до мого повороту до Англії вже прийшли від д[окто]ра [Марка] Вішніцера до Міністерства і до мене доклади про дуже негативне враження, котре зробив на

англійські ліві кола самий факт нашої згоди з Польщею, в зв'язку з офензивою проти большевиків. Вся ліва преса в Англії почала похід проти політики Польщі і України. Але ще більше негативно відбився цей факт на відношенні до нас Німеччини. Всі німецькі партії, Уряд і все громадянство з цього часу прийняли цілком ворожу відносно України орієнтацію, рахуючи, що Польсько-Український мілітарний союз є форпостом антинімецької політики Франції на Сході Европи.

18-го червня я приїхав в Лондон. З кожним днем наше становище в Англії ставало гірше і гірше. Мілітарні успіхи большевиків зробили свій вплив на реальну політику [David'a] Lloyd'a Georg'a. З другого боку, головний ворог большевиків – [Winston] Churchill є в той самий час головним проводирем політики Единої Росії в стилю [Антона] Денікіна. Мої останні спроби вплинути на нього через його і моїх знайомих англійців, котрі зараз нас підтримували, не дали жодних наслідків. Навіть лорд Robert Cecil поставився цілком вороже до нашого мілітарного союзу з Польщею. Моє останнє побачення з [Eleftherios'ом] Venizelos'ом також залишило у мене враження про його повне безсилля в данний мент щодо можливости вплинути на Антанту в нашу користь. При таких умовах, а ще більш після побачення з начальн[иком] кабінету [David'a] L[loyd] Georg'a [Philip'ом] Kerr'ом (котрий грає зараз в Англії колосальну ролю і є фактичними Міністром закордонних справ при [David'i] Lloyd'ові George'ві) я рахував за свій обов'язок попередити Уряд про стан річей в Англії, що я і зробив в моєму листі до Міністерства (від 28-го червня с[ього] р[оку]), де я зазначив, що «треба переглянути питання про напрямок всієї нашої закордонної політики», що необхідне побачення голов місій з Міністром закордонних справ і що я «не можу продовжувати тут працю без згаданого побачення з Міністром». Крім того ще з Лондону я телеграфував п[ану] Міністру [Андрію] Ніковському про необхідність негайного побачення з ним. Ще до цього часу не одержав жодної відповіди ні на згаданий лист, ні на телеграму.

Між тим тут в Спа виявилось, що мій останній діагноз великої небезпеки для нашої справи в її сучасному становищі був, на великий жаль, правдивим. Граф [Михайло] Тишкевич пересилає Вам протокол моєї розмови з [Philip'ом] Kerr'ом в Спа. Додаю до цього, що ця розмова є цілком конфіденціяльною для преси і що якраз перед цією розмовою він по мойому проханню мав побачення з [David'ом] Lloyd George'м, з котрим встановив, яку мені дати інформацію і яку висловити опінію. З другого боку, Франція ([Alexandre] Millerand) нас тут же не підтримала і дала згоду на відомий план [David'a] Lloyd Georg'a і совітського Уряду щодо перемир'я з Польщею і скликання конференції в Лондоні.

Маючи все це на увазі, а також з огляду на відсутність у мене надії, щоб наші конвульсивні зусилля, котрі ми ще тепер тут робимо, примусили Конференцію в Спа переглянути її рішення в частині, котра стосується до Наддніпрянської

України, я рахую за свій святий обов'язок заявити Урядові, що дальнійша праця наших місій за кордоном при сучасному стратегічному становищу при сучасній орієнтації Уряду та в межах даних місіям уповноважень є, на мій погляд, безцільною, і що я, через те, прошу увільнити мене з посади голови дипльоматичної Місії Української Народної Республіки в Англії й подаюсь до повної демісії.

Одночасно довожу до відома уряду, що в кінці цього тижня має закінчитись конференція в Спа, після чого я їду до Лондону для передачі, з огляду на мою перевтому і слабість, керування внутрішніми справами Місії д[окто]ру [Ярославу] Олесницькому.

З свого боку, до увільнення мене від виконання обов'язків голови Місії, я, розуміється, буду приймати в Лондоні всі від мене залежні міри для охорони в цей трагічний час престижу Уряду УНР перед англійським Урядом й громадянством, а також перед тією конференцією Миру, котра має зібратись незабаром в Лондоні.

Голова української дипльоматичної Місії в Англії
А[рнольд] Марголін

***

Опубліковано: Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917 – 1921 роки з аналізом сьогодення / В. Сергійчук. – 2-е видання, доповнене. – К.: ПП Сергійчук М., 2012. – С. 326-331.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 286. – АРК. 30-31.

ЛИСТ АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Лондон, 19 жовтня 1920

Вчора вислав я Вам таку телеграму: «Exceptons avec impatience reponse nos lettres envoyées derniers deux mois aussi comment fut résolue questions représentation Paris». Прохаю ще раз дати відповідь на усі питання, поставлені в серпні на з'їзді у Відні, спеціяльно ж як полагоджена справа з нашим заступством в Парижі. Щодо штатів, то ми остаємо уже третій місяць без грошей, а також не отримали дотепер ніякої постанови про зміну штатів, яку заповів був п[ан] Міністр [Андрій] Ніковський. Так само нема відповіди на письмо д[окто]ра [Ярослава] Олесницького, яке він вислав у вересні з Відня, та на поставлені в нім питання.

Сьогодня ми внесли до Ліги Націй ноту, якої копію долучаю. Сю ноту підписав я разом з д[окто]ром [Ярославом] Олесницьким – від імени Уряду УНР – тому, що письмо Ліги Націй з зазивом о предложення документів було звернене до Президента Ради Міністрів УНР, а не до Місії.

Прохаю негайно прислати нам письмо на французькій мові, підписане Президентом Міністрів або його заступником, сього змісту, що Уряд УНР

уповажнив нас до внесення повищого письма до Ліги Націй. Текст його може бути такий: «Le Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne a charge et authorise et-même-temps M[onsieur] le Sénateur A[rnold] Margoline et D[octo]r J[aroslav] Olesnitsky de présenter a la Société des Nations la réponse a la lettre de 25 Aout, 1920, concernant l'admission de notre la République D[émocratique] Uk[rainien] a la Societe des Nation aissi que le présenter toutes les autres informations et demandes dans cette matière». Таке письмо нам необхідно мати своєчасно, щоб ми могли переслати його до Ліги Націй до 15-го листопада. Сю ноту ми були приневолені внести якнайскорше, зібравши бодай найконечнійші матеріяли до нього, бо Ліга Націй переноситься на днях уже до Женеви, де 15 листопада починається повне засідання усіх членів Ліги, які мусять мати уже на якийсь час перед тим в руках усі матеріяли нашої справи.

Ситуація в Англії така, що цікавість до України все тут зростає, хотя й зараз мають вони багато своїх клопотів, як страйк, Ірландія й т[аке] и[нше]. Цікавляться передовсім Одесою.

Тяжко, однак, працювати, коли в Парижі ведеться нашим заступництвом инша лінія, взглядно не ведеться ніяка – та коли зовсім не маємо вже средств.

Цими днями їде до Варшави, Мінську й України з дорученням від англ[ійського] уряду Sidney Reilly, один з тих англійських діячів, що знає дуже добре бувшу Росію й російську мову. Раніш, в Одесі, – у лютому й березні, де [Sidney] Reilly також був представником англійськ[ого] Уряду, він тримався – як всі представники англ[ійського] Уряду – денікінськ[ої] орієнтації, але зараз він є цілком поінформований в українс[ькій] справі й буде щиро захищати перед англ[ійським] урядом право укр[аїнського] народа на самостійне й незалежне існування й вільне вирішення питань щодо відношень до сусідних народів. [Sidney] Reilly має на меті побачитись з п[аном] Головним Отаманом, й з п[аном] М[ініст]ром закорд[онних] справ – треба прийняти його як можно найкраще, позаяк він має величезний вплив на головних провідників англ[ійської] політики. Його головна мета – поборювання большевизму спільними зусиллями Польщі, України – в контакті з такими росіянами, як [Борис] Савінков, але відмежовуючись від централістичн[их] й консерват[ивно]-чорносот[енних] елементів [Петра] Врангеля.

З глибокою повагою,
А[рнольд] Марголін

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 121. – АРК. 53.

ЛИСТ АРНОЛЬДА МАРГОЛІНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Лондон, 27 жовтня 1920

Потверджую відбір письма в справі шифра й ключа до нього. На жаль, у нас немає кружка до шифра, якого не передав мені п[ан] [Микола] Стаховський, і я прохаю переслати мені його якнайскоріше. Рівно ж потверджую відбір письма від 9 жовтня, з якого уложено і подано ноту до Міністерства закордонних справ, якої копія долучається. Так само використали ми прислані для Ліги Націй документи і предложили додатково до внесеного вже Меморандума, а три дальші акти – як копія листа.

Долучаю також вирізки з деяких англійських часописів, подаючі на підставі наших повідомлень вістки про положення на Україні і наші військові успіхи. Взагалі, коли б не справді критичне наше матеріяльне становище – можна би зробити в тутешній пресі продовження сього прихильного настрою, який був в відомих статтях «Sunday Times». Жаль тільки, що наша українська преса се переплутала і, приміром, «Воля» пише, що се офіціозний «Times» подав таку статтю. По-перше, «Times» не є офіціозним, а навпаки, опозиційним до теперішнього Уряду, а по-друге – взагалі переплутано тижневик «Sunday Times» з відомим дневником «Times». Правда, й «Sunday Times» є впливовим, і про його симпатії до нас я мав спеціяльну розмову в Відні з паном Міністром із паном Директором [Михайлом] Шкільником, але відповіди, на котру я чекав в зв'язку з цією розмовою, до цього часу не маємо. Далі, повідомлення про те, ніби [Herbert] Asquith в своїй промові про Ірландію також сказав багацько прихильного для України, на жаль, також не відповідає дійсности. Знов тут щось переплутано, бо [Herbert] Asquith взагалі про Україну – поки що – нічого привселюдно не говорив.

Тепер перехожу до головного питання. Та орієнтація, про котру я мав за честь робити доклад на останній конференції у Відні, має тут серйозні коріння. Ще декілька тижнів тому проводирі англійської політики одержали через їхнього й мого знайомого мій таємний меморандум на цю тему – й я маю тепер відомости, що думки, висловлені в ньому, цілком поділяються згаданими політиками. На жаль, не мав і не маю оказії переслати Вам копію цього меморандума; при нагоді перешлю через вірну людину.

Тільки що д[окто]р [Ярослав] Олесницький повернувся з польського Посольства, де мав одногодинну конференцію з п[аном] [Jan'ом] Ciechanowski'м, chargé d'affaires Польщі в Англії, й виніс з неї найкориснійше враження. Оба вирішили, взагалі, інформуватись й радитись в усіх важнійших справах, в чому й я, як тільки пройде моя простуда, буду приймати участь.

Долучаю до цього листування в справі полковн[ика] [Василя] Вишиваного.

Мусимо, на жаль, попередити, що ми вже не маємо навіть можливости давати телеграми, а з 1-го листопаду – доколи не одержимо грошей – не будемо мати навіть ніякої маніпуляційної канцелярії (за браком вільнонайомних, яких ми мусили звільняти). Через це просимо не дивуватись, коли з 1-го лист[опада] будемо слати лише власноручно писані листи.

З дійсною повагою,
А[рнольд] Марголін

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 121. – АРК. 56.

«ВІДНОШЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ПРЕСИ ДО НАШОЇ СПРАВИ» ЯРОСЛАВА ОЛЕСНИЦЬКОГО АНДРІЮ ЛІВИЦЬКОМУ

Лондон, листопад 1919

Англійська преса звертає тепер далеко більшу увагу на українські справи, чим півроку тому назад, і в залежности від загально-політичного характеру преси можна відріжнити три напрямки:

1) Консервативна преса відноситься до української справи цілком вороже. Сильна рука лорда [Viscount'a] Northcliffe'a, вплив War Office, шеф котрого [Winston] Churchill, – є під впливом росіян, інтриги російських емігрантів і поляків – спричиняються всі разом до того, щоби оклеветати український національний рух. Такі органи, як «Morning Post» і «Times» до цієї пори трактують українську справу тенденційно. «Times» до останнього часу навіть не поміщав бюлетенів Reuters'a про події на Україні і про діяльність нашої Місії в Лондоні.

Доперва в числі від 23 жовтня с[ього] р[оку] появився обширний зміст нашої ноти до Foreign Office, котрий був розісланий бюром Reuters'a до всіх часописів. Між тим «Times» і «Morning Post» друкують постійно кореспонденції з Варшави, повні клевет на український нарід і його провідників. Правительственний орган «Daily Chronicle» явно висказує свою неприхильність до нас. В цій часописі ніколи не появляється відомостей про Україну, поданих в бюлетенях Reuters'a або других агентств. Це майже єдиний столичний орган, де замовчується про Україну або освітлюється з російського погляду. Кореспондент цієї часописі [Harold] Williams, котрий знаходиться в штабі [Антона] Денікіна, присилає від часу до часу ворожі для нас статті. «Daily Chronicle» в останнім часі дуже симпатично дивилась на самостійність існування балтійських республік, але ніколи не згадувала про Україну, котру, очевидно, лічила частиною «єдиної неділимої Росії». Сильно розповсюджена часопись «Daily Telegraph» за останній час все частіше поміщає дописи і телеграми про Україну і, здається, відноситься до нас не так вороже, як «Times», «Morning Post» і «Daily Chronicle».

«Daily Telegraph» – єдина з правих часописів, у котрій було згадано, що дуже жаль, що дійшло до війни поміж [Симоном] Петлюрою і [Антоном] Денікіним. Провінціяльна консервативна преса взагалі звертає мало уваги на зовнішню політику. Однак деякі часописи, як «Liverpool Courier» і «Glasgow Herald» (дуже впливова часопись у Шотландії) в останнім часі почали цікавитись міжнародним становищем України. Вони висловлювались навіть, що Україна нарівні з балтійськими республіками має право на самостійність. В передових артикулах було сказано, що паризька Мирова конференція повинна задовольнити бажання цих нових держав.

2) Ліберальні і радикальні органи «Daily News», «Westminster Gazette» і «Manchester Guardian» чимраз більше ставляться на прихильніше до нас відношення. Особливо це симпатичне відношення до України помічається в часописі «Manchester Guardian» і «Westminster Gazette». Звертаєм особливу увагу на статтю «Petljura and Denikin» в «Westminster Gazette» від 7.XI, де категорично вимагається полагодження конфлікту поміж [Симоном] Петлюрою [Антоном] Денікіним. Тижневик «The Nation» і «New Statesman» цілком визнають слушність наших бажань.

3) Робітничий орган «Daily Herald» підтримує бажання самостійности нових республік, а в тім числі і України. Хоч ця часопись, так, як і другі соціялістичні органи, підтримує большевизм і Совєтську Владу, але під впливом нашої пропаганди почали в останньому часі все більше підкреслювати, що необхідно визнати і совєтське правительство, і правительства всіх нових республік.

Д[окто]р Яр[ослав] Олесницький,
в[иконуючий] о[бов'язки] голови Місії
Д[окто]р М[арко] Вішніцер,
секретарь Місії

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 8. – АРК. 21-22.

Частина справоздання була надрукована: Англійська преса про Україну / Ярослав Олесницький. – Воля. – Відень, 1920. – Том 1. – Число 1. – С. 47-48.

НОТА МІНІСТРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Переклад з англійської
Лондон, 31 травня 1920

Московське совітське Правительство має в звичаю давати звідомлення відносно справ України, які зовсім не відповідають дійсности. Яскравим прикладом цього являється заява, передана з Москви бездротовим телеграфом, яка появилась в пресі 28 травня, підписана [Георгієм] Чичеріним і [Християном] Раковським в імени московського і українського Правительств ([Християн]

Раковський підписаний яко «український Комісар закордонних справ»). Заява ця є протестом проти допомоги Польській Республіці з боку Антанти.

Українська дипльоматична Місія в Великій Британії заявляє рішучий протест проти цього узурпування права виступлення і говорення іменем українського Уряду і українського народу. Українська дипльоматична Місія уважає своїм обов'язком звернути ще раз увагу Уряду Його Величности, що одиноким правно установленим Урядом України являється цей, якого головою є С[имон] Петлюра, а Міністром закордонних справ А[ндрій] Лівицький. [Християн] Раковський являється чужинцем, настановленим в Україні багнетами з Москви – не вибраним через український нарід – узурпатором. Подібно і «Українське совітське Правительство» є самозваним і узурпаторським органом, зложеним переважно з неукраїнських елементів. З другого боку, Уряд С[имона] Петлюри підтримують усі партії і організації на Україні (з включенням кооперативів), а підставою його авторитету являється демократичний вибір. Цей Уряд зараз в союзі з польським Урядом провадить боротьбу проти російських большевиків – не в якій-будь імперіялістичній цілі, але тільки в цілі висвободження свого краю з-під чужих наїздників та заведення в нім ладу і порядку на найширших демократичних основах та на принципі самоозначення. Ані український Уряд, ані український нарід не має найменшого наміру мішатись в який-будь спосіб до внутрішних справ московського совітського Правительства і московського народу – в межах його етнографічних границь.

Д[окто]р Ярослав Олесницький,
Заступаючий голову Місії

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 8. – АРК. 38.

НОТА МІНІСТРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Переклад з англійської
Лондон, 31 травня 1920

З огляду на Місію, вислану московським совітським Правительством, яка під проводом п[ана] [Леоніда] Красіна зараз прибула до Лондону в цілі нав'язання торговиx зносин між Росією й Англією, українська дипльоматична Місія в Лондоні має за честь подати до відома Міністерству закордонних справ Його Величності слідуючі застереження.

З добре поінформованих джерел, як також зі звідомлень цілої преси, відомо, що п[ан] [Леонід] Красін наміряється запропонувати за крам, закуплений для совітського Правительства в Західній Европі, заплату в золоті. Фактично має московське совітське Правительство зараз до своєї розпорядимости золото

належаче до Російського Державного Банку, як також золото румунське, забране ним у Кремлі. Те послідне золото було частиною румунської Державної Скарбниці, яку перевезено з Букарешту до Москви в часі німецького наїзду, щоб зберегти його від зайняття ворогом.

Український Уряд заявляв уже кілька разів так через своїх заступників на Мировій конференції в Парижі, як також через тутешню дипльоматичну Місію, що він приймає повну відповідальність за певну пропорціональну частину боргів і зобов'язань давньої Російської Держави аж до часу російської революції, зглядно до часу оголошення незалежної Української Республіки. Тим самим розумієте, що ця відвічальність відноситься також і до вищезгаданого румунського депозиту в золоті.

З другого боку, є це ясне і очевидне так після звичайного, як і міжнародного права, що Українська Республіка, подібно як инші окраїнні держави бувшого Російського царства, має оправдану претензію до відповідної части резервів бувшого (царського) Російського Державного Банку, тим більше, що цю засаду визнало навіть само московське совітське Правительство в послідним мировім договорі з Естонією.

Московське совітське Правительство витратило вже частину цього золота за крам, який недавно покупило в Швеції, Данії і т[аке] и[нше]. З огляду на це частина, яка припадає зараз теперішньому російському совітському Правительству з загальної суми, бувшої спочатку, буде відповідно меншою. З цієї причини ми примушені запротестувати в імени Українського Уряду проти зужиткування цього золота остільки, оскільки відповідна частина його належить Українській Республіці і остільки також Українська Республіка була б відповідальною за частину згаданого румунського депозиту.

Прохаємо передати цей протест Найвищій Економічній Раді.

Д[окто]р Ярослав Олесницький,
заступаючий голову Місії

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 8. – АРК. 43.

НОТА МІНІСТРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Переклад з англійської

Лондон, 10 червня 1920

Якраз минув рік, коли Правительство Його Величества дозволило українській дипльоматичній Місії, висланій через Українське Народне Правительство, приїхати до Англії, який то дозвіл ми уміли належно оцінити і за який при сій нагоді еще раз маємо за честь зложити подяку.

Головним завданням Місії – як довго не визнаної ще незалежної Української Держави, було давати Правительству Його Величества докладні інформації про скомпліковану ситуацію на Україні. Місія давала також усяку змогу і нагоду англійській пресі, політикам, письменникам, ученим і торговельним колам – збирати вірні і правдиві інформації впрост з українських джерел. З вдоволенням можемо сказати, що багато ігнорацій і фальшивих понять про Україну змінилось, хотя й багато ще таких же невірних понять осталось та вводить в блуд не лише публічну опінію, але і деякі правлячі кола.

З жалем мусимо також зазначити, що дотепер Міністер закордонних справ не знайшов можливим приняти представників Місії, щоб отримати від них автентичні інформації про Україну. Це мало за наслідок багато помилок, яких можна було уникнути. В цілім ряді нот до Міністра закордонних справ звертала Місія увагу на факт, що правительство [Антона] Денікіна мусить провалитись задля його непопулярности і його агресивної політики супроти України. Також старалася Місія виказати, що і большевицьке правління і Уряд – настановлений на Україні проти волі великої більшости населення – не може і не потрафить устоятись. На Україні було і є зараз одно дійсно легітимоване Правительство, а саме українське народне Правительство, якого головою і Головним військовим Отаманом являється С[имон] Петлюра.

Ми повинні зазначити, що С[имон] Петлюра є дійсним приклонником Великої Британії. В дійсности, С[имон] Петлюра, його Правительство і правлячі українські кола – бажають участи Великої Британії в економічному розвитку України та моральної допомоги. Говорилося нам, що коли на Україні буде усталене упорядковане Правительство – наступить визнання. Такий аргумент являється для нас тим, що називають «блудним колесом». Визнання повинно випередити усталення Правительства, бо визнання є конечне для сього усталення. Українське народне Правительство відразу зіскало б на авторитеті і силі, коли б було тільки визнання.

Візьмемо за приклад Латвію, – де лише через визнання і поміч з боку Союзних Держав народне демократичне Правительство могло скріпити свою позицію і побороти зовнішні і внутрішні труднощі. Визнання українського народного Правительства буде мати напевно такі ж результати і приспішить упорядкування і відбудову, які так конечні не тільки для самої України, але для Східної Европи і для цілого світу. Московське совітське Правительство само бачилося приневоленим числитись з дійсним станом річей і визнало незалежне совітське Правительство, хотя і се послідне є в дійсности лише замаскованою філією московського совітського Правительства. Однак українське населення, складаючися з 90% селян, не погодиться з совітською системою, хотя би її називано «Українським

совітським Правительством». Усі обіцянки заступить Совітської Росії, навіть коли б вони і представлялись також і заступниками України, що заплатять за англійський крам крамом (а крам сей головно находиться на Україні), не мають тому ніякого значіння.

Справа отримання від України збіжжя і другого краму, яка є так конечною для економічної відбудови Европи, являється не лише справою транспорту. Ані оден мішок збіжжя, ані оден пуд цукру не дістанеться в руки чужих господарів, чи вони являються большевиками, чи ким иншим, поки бажання цілого краю не буде сповнене, се є поки Україна не буде визнана. Думати инакше вважаємо за небезпечну ілюзію, перед якою хотіли б ми остеречи Правительство Його Величества.

В кінці вважаємо, що було б се занедбання нашого обов'язку так супроти нашого, як і супроти Його Величества Правительства, коли б ми не зазначили сього виразно, що заключення якого-небудь договору з поминенням України, якої дійсним Правительством являється вищезгадане українське народне Правительство, не принесло б ніякого успокоєння в Східній Європі. Українське Народне Правительство є само лише управнене виступати в імени України, і воно сподівається, що вкоротці англійське Правительство і його союзники дадуть йому се визнання, яке, як ми се зазначили, є конечним прецедентом до його усталення і закріплення.

Д[окто]р Ярослав Олесницький,
заступаючий голову Місії

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 14. – АРК. 35-36; 46-47

НОТА МІНІСТРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

London, 16th November, 1920

Sir!

I am sending you herewith a Note addressed this day to H[er] M[ajesty] Foreign Office the substance of which is a demand by the Ukraine for immediate material help at this crisis in its long-drawn-out struggle against the Bolsheviks for independence. The end of this struggle is apparently at hand and it is for Great Britaine, as the leading world power, to say how it is to end. While in the Note he point is stressed that the aid in munitions, etc., is for the sole purpose of self-defense, it will be readily apparent the collapse of [Piotr] Wrangel has jeopardized the whole position in the East of Europe. The complete ascendancy of the Soviet Power in the Ukraine would assuredly be followed by a Bolshevik attack on the other Border States, and the crushing of these states could not but lead in its turn to the overthrow of Poland, thus effecting the

removal of the last obstacle the an assault on Central and Western European civilization.

I have honour to be, Sir,
Your obedient servant.
Jar[oslav] Olesnitsky

To H[er] M[ajesty] Foreign Office

The events of the last few days render it necessary that the Ukrainian Diplomatic Mission in the United Kingdom should once more state emphatically the position of the Ukrainian National Government. It has often been said and it must again and again be stated that the Ukrainian National Government in its fight with the Moscow soviet Government has no intension to interware in Russian affaires. Neither has the Ukrainian national Government been connected with any «White» forces which have endeavored to overthrow the Soviet Government. It has never been in league with [Piotr] Wrangel. The Ukrainian Government has carried on a purely defensive war, aiming at securing the independence and free development of the Ukraine, an independence so decidedly and repeatedly called for by all representative bodies of the Ukrainian nation.

It once again the Bolshevik Armies are to sweep over the Ukraine, Europe will be face to face with the danger of invasion by a strong, imperialistic and aggressive power. If, on the contrary success attends the Ukrainian Army, the Bolsheviks will have to conclude peace with the Ukraine, a peace so necessary to her development, a peace so ardently desired so long as her sovereignty and free existence is not endangered.

For this righteous war of self-defense, the Ukraine stands in heed of much assistance. She has gladly given of her manhood but she needs munitions and equipment for her Army (now a well disciplined force of over 100 000 men). She needs manufactured goods of all kinds for those parts of the country delivered from the foreign yoke, the Moscovite invaders.

Firm in the justice of her inalienable right to self-existance the Ukraine through its Government approaches the Governments of Entente, all and severally, with a view to securing those munitions and goods – so desired and essential, and for which the Ukraine is ready and able to pay in food and raw materials – to sole aim and with he only purpose of self-defense.

Jar[oslaw] Olesnitsky
Acting Chief of the Mission

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО України Ф. 4211. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 195-196.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО України Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 121. – Арк. 63-64.

Переклад Богдана Гирича

Лондон, 16 листопада 1920

Вельмишановний пане

Я посилаю вам сьогодні ноту на ім'я Міністерства закордонних справ Його Величності, темою якої є прохання з боку України про негайну матеріальну допомогу в час цієї кризи, і тривалої боротьби з більшовиками за незалежність. Кінець цій боротьби є очевидно близьким, і на плечі Великої Британії, провідної світової держави, лягає відповідальність прийняття рішення щодо результату цієї боротьби. У той час як в ноті підкреслюється, що матеріальна допомога в боєприпасах і так далі, має надаватися з єдиною метою самооборони, є очевидним факт, що поразка Петра Врангеля ставить під загрозу всю позицію на Сході Європи. Повне панування радянської влади в Україні без сумніву спричинить напад більшовиків на прикордонні держави, а падіння цих держав, у свою чергу не може не привести до падіння Польщі, і таким чином подолання більшовиками останньої перешкоди на шляху до Центральної і Західної європейської цивілізації.

Я маю за честь бути, пане Голово,
Вашим покірним слугою.
Ярослав Олесницький

До Міністерства закордонних справ Його Величності

Події останніх кількох днів змушують українську дипломатичну Місію в Сполученому Королівстві вкотре рішуче висловити позицію національного українського Уряду. Ми вкотре констатуємо, що український національний Уряд, в боротьбі з совітським Урядом Москви не має наміру втручатися у внутрішні російські справи. Більше того, український національний Уряд ніяким чином не був пов'язаний з будь-якими силами «білих», що прагнуть повалити совітський Уряд. Український Уряд ніколи не був в союзі з Петром Врангелем. Український Уряд був задіяний у виключно оборонній війні, спрямованій на забезпечення незалежності та вільного розвитку України; незалежності, до якої так рішуче і неодноразово закликали усі представницькі органи української нації.

В разі якщо армії більшовиків знову пронесуться Україною, Європа встане лицем до лиця із небезпекою вторгнення сильної, імперіялістичної і агресивної сили. Якщо ж, навпаки українська армія зазнатиме успіху, більшовики повинні будуть укласти мир з Україною, мир, який є таким необхідним для її розвитку, мир, який є так палко бажаним, доки суверенітет і вільне існування України не знаходяться під загрозою зникнення.

Для ведення цієї праведної війни задля самооборони, Україна потребує великої допомоги. Вона вже засвідчила свою мужність, але потребує боєприпаси та

обладнання для своєї армії (яка є нині добре дисциплінованою, і налічує 100 тисяч чоловік). Вона потребує промислових товарів всіх видів для тих частин країни, що знаходяться під іноземним ярмом – московськими окупантами.

Переконана в справедливості свого невід'ємного права на самовизначення і існування, Україна, через свій Уряд звертається до урядів Антанти, всіх одразу і до кожного окремо, з проханням забезпечення боєприпасами і товарами – такими бажаними і необхідними, за які Україна готова і в змозі платити продуктами харчування і сировиною – з єдиною метою самооборони.

Ярослав Олесницький,
виконуючий обов'язки голови Місії

СПРАВОЗДАННЯ МАРКА ВІШНІЦЕРА МИКОЛІ ВАСИЛЬКУ

Лондон, 23 квітня 1920

Переговори з генеральним секретаріятом Ліги Народів посуваються вперед. 14-ого був посланий меморандум від Місії з проханням включити Україну в Лігу Народів. Копію нашого прохання, а також листа на ім'я генерального секретаря сера Eric'a Drummond'a, до цього долучаю; також долучаю і його відповідь, зложену в дуже прихильному до нас тоні, як Ви сами можете спостерегати.

21-го ц[ього] м[ісяця] я мав балачку з одним з редакторів «Times», котрий дуже добре ставиться до нашого питання. Я йому передав копію згаданого меморандума, яку він і використав для своєї дуже цікавої статті в «Times» від 22-го квітня. (Порівн[яйте] пресовий звіт від 20-го квітня).

Зараз я роблю всі заходи, щоб увійти в безпосередні зносини з представниками усіх партій Парляменту; в ту середу я запроханий від імени [John'a] Clynes'a, одного з найбільш видатних лідерів Робочої партії, до Парляменту, де буду принятий президією партії для пояснень щодо нашого становища і основних бажань.

Незабаром має виїхати до Совітської Росії особлива досвідча комісія від Ліги Народів, щоб вияснити тамошнє становище й відношення. На прохання секретаряції комісії, котрий цікавиться нашою справою, ми постачаємо йому всі матеріяли, які можуть торкатися вияснення українського питання, з тим, щоб комісія могла, повернувшися з Росії, зробити доклад Лізі Націй також і про відношення до України.

Витинок з «Times» до цього долучається.

Д[окто]р М[арко] Вішніцер,
За голову Місії

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 3. – АРК. 122.

НОТА ДО ЛІГИ НАЦІЙ

Londres, le 13 Avril 1920

Suivant le pacte de la Société des Nations Article premier, par mandat du Gouvernement de la République Ukrainienne sous la présidence de M[onsieu]r Symon Petlioura et au nom de ce Gouvernement la Mission Diplomatique ukrainienne en Grande Bretagne a l'honneur de présenter à la Société des Nations la demande d'admettre la République Ukrainienne comme membre de la Société des Nations.

Pour motiver cette demande nous avons l'honneur de rappeler le suivant bref aperçu historique. L'Ukraine était jadis pendant des siècles un état indépendant et souverain, reconnu comme tel par tous les autres états européens. C'est sénilement au cours du 14-ième et des suivants siècles que les certains territoires ukrainiens situés à la rive droite de Dnipro furent conquis par les Polonais. Au 17-me siècle pourtant Hetman [Bohdan] Chmelnitsky libera ces territoires de la domination polonaise et réunit tout le pays ukrainien en un état indépendant.

En 1654 l'Ukraine s'allia volontairement par le traité de Perejaslav avec la Russie comme un état souverain, confédéré acceptant seulement le protectorat du Tzar mais réservant par l'article 6, 14 de ce traité non seulement la complète autonomie dans ses Hetmans, mais en plus le droit des relations internationaux et diplomatiques.

Plus tard l'absolutisme russe parvient à anéantir peu à peu toutes ces prérogatives de l'indépendance et de la souveraineté et à subjuguer l'Ukraine sous le joug russe. Mais cela a été fait d'une façon illégale, non seulement contre tous les droits internationaux et humains, mais aussi contre la volonté du peuple ukrainien, qui se manifesta dans plusieurs insurrections étouffés brutalement par les Tzars moscovites.

En avril 1917, à la suite de la Révolution russe, le Congrès National Ukrainien a élu la Rada Centrale comme Parlement Ukrainien, qui se composait de 813 députés de tous les partis ukrainiens et aussi de toutes les minorités nationales (Grand-Russes, Juifs, Polonais). Ce Parlement a confirmé la Restauration de l'Etat Ukrainien et par les actes du 7 Novembre 1917 et du 9 Janvier 1918 proclama la souveraineté de cet Etat.

En décembre 1919 la France et l'Angleterre ont envoyé auprès de la République Ukrainienne des représentants diplomatiques le Général [Georges] Tabouis et M[onsieur] [Picton] Bagge, et par se fait ont reconnu la République Ukrainienne. Le gouvernement soviétise russe aussi reconnut l'indépendantce et la souveraineté de l'Ukraine par le décret de 4 Décembre 1917 publié dans son journal officiel (Nr. 26, « Gazetta Vremennogo Robotchogo i Krestianskogo Pravitelstva ») mais en même temps il déclara la guerre au Gouvernement bourgeois.

Menacée par l'invasion Bolcheviste, l'Ukraine a été contrainte de conclure le traité de Brest-Litovsk en février 1918. Au mois de Mai 1918 le Gouvernement Soviétise Russe a envoyé ses représentants à Kiev afin de négocier la paix avec le Gouvernement Ukrainien et a reconnu de nouveau la souveraineté de la République Ukrainienne.

Après le coup d'Etat d'Etat-Major Allemand à Kiev qui a dissous la Rada Centrale et a imposé le Hetman [Pavlo] Skoropadsky une Fédération de tout les partis ukrainiens se forma à la fin de 1918 qui institua le Directoire comme un Gouvernement provisoire.

Après la chute d'Hetman [Pavlo] Skoropadsky et de ses supporteurs le Directoire a convoqué à Kiev en Janvier 1919 le Congrès National des représentants des paysans et des ouvriers de l'Ukraine qui a confirmé les pouvoirs du Directoire.

Malgré les invasions succédanés de l'Ukraine par les bolcheviks russe d'un côté et par les volontaires russes de l'autre, toute la population ukrainienne reconnaissait et reconnaît toujours le Gouvernement sous la président de M[onsieu]r S[ymon] Petlioura (président du Directoire) comme son Gouvernement National.

En tout cas toute la population ukrainienne a manifesté d'une façon évidente par les faits ci-dessus mentionnés ainsi que par les sacrifices du sang dans ses combats acharnés contre les bolcheviks russes et contre les volontaires russe de [Anton] Denikine sa ferme volonté de rester un état souverain.

Excepté la partie de son territoire occupée maintenant par les bolcheviks russes, l'Etat Ukrainien se gouverne librement possédant une armée et ses représentations diplomatique.

Etant donné le Peuple Ukrainien doit sa libération du joug absolutiste et la renaissance de sa souveraineté aux mêmes idées qui font l'origine et la base de la fondation et de la l'existence de la Société des Nations, nous pouvons faire solennellement la déclaration de notre intension sincère d'observer tous nos engagements internationaux, de même que nous acceptons le régime établi par la Société en ce qui concerne nos forces et nos armements militaires et navals.

[Arnold Margolin]

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис з автографом: «Меморіял, поданий дипльом[атичною] Місією в Лондоні до Ліги Націй. Був повністю видрукований в газ[еті] «The Times» з прихильними коментарями» / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 121. – АРК. 18-20.

Переклад Георгія Потульницького

Слідуючи першій статті Статуту Ліги Націй, згідно мандату та від імені Уряду УНР під керівництвом пана Симона Петлюри, Українська Дипломатична Місія має честь представити на розгляд Ліги Націй прохання прийняти УНР в члени Ліги Націй.

Мотивуючи наше прохання ми маємо честь навести короткий історичний огляд. В минулі часи протягом століть Україна була незалежною та суверенною державою, визнаною всіма іншими європейськими країнами. Лише починаючи з XIV століття частина українських земель, розташованих на правому березі Дніпра,

були завойовані поляками. Але в XVII столітті гетьман Богдан Хмельницький звільнив ці території від польського панування і об'єднав українські землі в одну незалежну державу.

В 1654 році за Переяславським договором Україна добровільно об'єдналася з Росією як суверенна держава, член конфедерації, лише визнаючи протекторат царя, але зберігаючи згідно 6 та 14 статей договору не тільки повну автономію всередині Гетьманщини, але і на міжнародній арені.

Згодом російський абсолютизм знищив ці виняткові права та підкорив Україну російському ярму. Але скоєно це було незаконно, не тільки порушуючи всі міжнародні і людські права, але і проти волі українського народу, яка проявлялася в неодноразових повстаннях, брутально придушених російськими царями.

В квітні 1917 року після російської революції Український Національний Конгрес обрав на роль українського парламенту Центральну Раду, що складалася з 813 депутатів від усіх українських партій, а також усіх національних меншинств (росіян, євреїв, поляків). Цей парламент затвердив відродження Української Держави та актами від 7 листопада 1917 року та 9 січня 1918 року проголосив незалежність цієї країни.

В грудні 1919 року Франція та Англія направили до УНР своїх дипломатичних представників – генерала Georges Tabouis та пана Picton Bagge, і цим кроком визнали Українську Республіку. Уряд Радянської Росії також визнав незалежність та суверенітет Україну згідно декрету від 4 грудня 1917 року, опублікованого в його офіційному друковану органі (№ 26, «Газета Тимчасового Робітничого та Селянського Уряду»), але водночас він оголосив війну Уряду буржуазному.

Через загрозу вторгнення більшовиків Україна була вимушена підписати Брест-Литовський договір в лютому 1918 року. В середині травня 1918 року Уряд Радянської Росії направив своїх представників в Київ для проведення мирних переговорів з Українським Урядом і знову визнав суверенітет УНР.

Після державного перевороту, проведеного німецьким генеральним штабом, який розпустив Центральну Раду та надав владу гетьманові Павлу Скоропадському, федерація всіх українських земель наприкінці 1918 року утворила Директорію як тимчасовий уряд.

Після падіння гетьмана Павла Скоропадського та його прихильників Директорія скликала в січні 1919 року в Києві Національний Конгрес селян та робітників, який підтвердив повноваження Директорії.

Незважаючи на постійні вторгнення в Україну російських більшовиків, з одного боку, та російських добровольчих батальйонів, з іншого, все населення України визнає Уряд під керівництвом пана Симона Петлюри (президента Директорії) своїм Національним Урядом.

В любому випадку все населення України проголосило вищезгаданими кроками, а також кривавими жертвами в запеклих боях з російськими більшовиками та російським добровольцями Денікіна, своє міцне бажання залишатися суверенною державою.

За виключенням частини території, окупованої російськими більшовиками, Україна самостійно проводить державне керівництво, володіючи армією та дипломатичними представництвами.

Беручи до уваги, що своєму звільненню від російського ярма та відродженню своєї незалежності український народ зобов'язаний тим самим ідеям, які є основою створення та існування Ліги Націй, ми можемо урочисто заявити про свої щирі наміри дотримуватися всіх міжнародних зобов'язань, водночас ми приймаємо регламент, встановлений Лігою Націй стосовно наших сил та нашого військового і морського озброєння.

Арнольд Марголін

НОТА ДО ЛІГИ НАЦІЙ

London, 13th April, 1920

In accordance with Article 1 of the Covenant of the League of Nations, and authorized thereto by the mandate of the Government of the Ukrainian Republic, under the presidency of Symon Petliura, and in the name of that Government, the Ukrainian Diplomatic Mission in the United Kingdom has the honour to transmit to the League of Nation to request for admission of the Ukrainian Republic as a member of the League of Nations.

In support of this request we have the honour to set forth the following brief historical survey:

The Ukraine was formerly for many centuries an independent and sovereign state, recognised as such by all the other European states. It was only since the XIV and following centuries that certain Ukrainian territories on the right bank of the Dnieper were conquered by the Poles. In the XVII centuries, however, Hetman [Bohdan] Khmelnitsky liberated these territories also from the Polish domination and re-united all the Ukrainian lands as one independent state. In 1654, the Ukraine voluntarily allied herself by the Treaty of Perejaslav with Russia as a sovereign and confederate state, accepting only the protectorate of the Tsar, but expressly reserving, by Articles VI and XIV of this Treaty, not only complete autonomy in its internal affaires, the free election of its Hetmans, but, more than that, the right of international and diplomatic relations. Later on, Russian absolutism succeeded in gradually annihilating all these prerogatives of independence and sovereignty and bringing the Ukraine under the Russian yoke. But this was done illegally, not only in contravention of all international and human rights, but also

against the will of the Ukrainian people, which showed itself by several insurrections brutally suppressed by the Tsars.

In April, 1917, following the Russian Revolution, the Ukrainian National Congress, elected the Central Rada, as the Ukrainian Parliament, which was composed of 813 deputies from all the Ukrainian parties and also from all the national minorities (Great Russians, Jews, Poles, etc.). This Parliament confirmed the restoration of the Ukrainian State, and proclaimed the sovereignty of that State by the acts of 7th November, 1917, and of 9th January, 1918. In December, 1917, France and England accredited to the Ukrainian Republic certain diplomatic representatives, to wit General [Georges] Tabouis and Mister [Picton] Bagge, and by this act have recognised the Ukrainian Republic.

The Great Russian Soviet Government for its part also recognised the independence and sovereignty of the Ukraine, by the Decree of 4th December, 1917, published in its official gazette (No 26 of «Gazeta Vremenogo Robotschago i Krestjanskago Pravitelstva»); but at the same time it declared war on the Ukrainian Government, regarding it as a Bourgeo is Government. Threatened by invasion by the Bolsheviks, the Ukraine was constrained to conclude the Treaty of Brest-Litovsk in February, 1918. In May, 1918, the Russian Soviet Government sent its representatives to Kiev, in order negotiate peace with the Ukrainian Government, and recognised anew the sovereignty of the Ukrainian Republic.

After the coup d'ètat of the German General-Staff at Kiev which dissolved the Central Rada and imposed on the country the Hetman [Pavlo] Skoropadsky, a federation of all the Ukrainian parties was formed at the end of 1918, and it instituted the Directory as a Provisional Government. After the fall of Hetman [Pavlo] Skoropadsky and of his supporters, the Directory convoked at Kiev, in January, 1919 the National Congress of representatives of the peasants and workmen of the Ukraine, which confirmed the Directory in its powers.

Despite the successive of the Ukraine by the Russian Bolsheviks, on the one hand, and by the Russian Volunteers of [Anton] Denikin, on the other hand, the entire Ukrainian population has and does always recognise the Government under the presidency of S[ymon] Petliura (President of the Directory) as its national Government. In any case the entire Ukrainian population has strikingly shown by the aforementioned facts, as well as by the sacrifices, of blood in its bitter combats against the Russian Bolsheviks and against the Russian Volunteers of [Anton] Denikin its steadfast will to be, and to remain, a sovereign State. Except for that part of its territory now occupied by the Russian Bolsheviks, the Ukrainian State governs itself freely, possesses its own army and its diplomatic representatives.

Seeing that the Ukrainian people owe their liberation from the yoke of absolutism and the re-birth of their sovereignty to the ideas which are the origin and form the basis of the very existence of the League of Nation, the Ukrainian Diplomatic Mission in the United Kingdom, on behalf of the Ukrainian Government, solemnly makes this declaration of the sincere intention of the Ukraine to observe all international engagements, even as we, on behalf of the Ukraine, fully accept the rules laid down by the League of Nations concerning our military and naval forces and armaments.

A[rnold] Margolin
Chief of the Mission

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО України Ф. 4211. – оп. 1. – спр. 3. – арк. 118-119.

Переклад Богдана Гирича

Лондон, 13 квітня 1920

Відповідно до статті 1 Пакту Ліги Націй, і уповноважена мандатом Уряду Української Народної Республіки, під головуванням Симона Петлюри, і в ім'я цього Уряду, українська дипломатична Місія у Сполученому Королівстві має честь перепровадити до Ліги Націй запит про прийняття Української Народної Республіки в якості члена Ліги Націй.

На підтримку цього запиту ми маємо честь викласти в короткій формі наступний історичний огляд:

Україна протягом багатьох століть була незалежною і суверенною державою, визнаною усіма іншими європейськими державами. Лише після XIV і наступних століть, коли деякі українські території на правому березі Дніпра були завойовані поляками, ситуація дещо змінилася. Проте, у XVII столітті, гетьманові Богдану Хмельницькому вдалося звільнити ці території від польського панування і возз'єднати всі українські землі в якості єдиної незалежної держави. У 1654 році Україна добровільно вступає в союз із Росією як суверенна і конфедеративна держава, підписавши Переяславський договір, приймаючи лише протекторат царя, але за статтями VI і XIV цього Договору, залишаючи за собою не тільки повну автономію у своїх внутрішніх справах, вільні вибори своїх гетьманів, але, більш того, право міжнародних і дипльоматичних відносин. Надалі, російський абсолютизм поступово знищив всі прерогативи незалежності і суверенітету, завівши Україну під російське ярмо. Але цього було досягнено незаконним шляхом, не тільки з порушенням всіх міжнародних прав і прав людини, а й проти волі українського народу, який показав своє волевиявлення кількома повстаннями, які були жорстоко придушені російськими царями.

У квітні 1917 року, після російської революції, український Національний Конгрес обрав Центральну Раду як український парламент, до складу якої увійшли 813 депутатів від усіх українських партій, а також від усіх національних меншин (великоросіян, євреїв, поляків і так далі). Цей парламент підтвердив відновлення Української Держави, і проголосив суверенітет цієї держави актами 7-го листопада 1917 року і 9 січня 1918. У грудні 1917 року Франція та Англія акредитували своїх дипломатичних представників до Української Республіки, а саме генерала Georges'a Tabouis і пана Picton'a Bagge, і таким чином де-факто визнали Українську Республіку.

Великий російський радянський Уряд зі свого боку також визнав незалежність і суверенітет України указом від 4 грудня 1917 року, опублікованому в офіційному бюлетені (№ 26 «Газета Временного Рабочего и Крестьянского Правительства»); але в той же час він оголосив війну українському урядові, розглядаючи його як буржуазний. Під загрозою вторгнення більшовиків, Україна була змушена укласти Берестейський мир в лютому 1918 року. У травні 1918 року російський радянський Уряд направив своїх представників до Києва, щоб вести переговори про мир з Урядом України, і повторно визнав суверенітет Української Республіки.

Після державного перевороту німецьким Генеральним штабом в Києві, який розпустив Центральну Раду і віддав країну до рук гетьмана Павла Скоропадського, була сформована федерація всіх українських партій в кінці 1918 року, яка призначила Директорію у якості тимчасового Уряду. Після падіння гетьмана Павла Скоропадського і його прихильників, Директорія, скликана в Києві, була поновлена у своїх повноваженнях в січні 1919 року Національним Конгресом представників селян і робітників України.

Незважаючи на послідовне захоплення України російськими більшовиками з одного боку, і російськими добровольцями Антона Денікіна з іншого, все українське населення визнає уряд під головуванням Симона Петлюри (голови Директорії) в якості національного уряду. У будь-якому випадку українське населення наочно довело, завдяки всьому перерахованому вище, а також своїми жертвами, пролитою кров'ю в важких боях, як проти російських більшовиків, так і проти російських добровольців Антона Денікіна свою тверду волю бути і залишатися суверенною державою. Окрім тієї частини території, яка нині є окупованою російськими більшовиками, Українська Держава вільно себе регулює, має власну армію і власних дипломатичних представників.

Бачачи що український народ зобов'язаний своїм звільненням від гніту абсолютизму і переродженням свого суверенітету ідеям, які походять від Ліги Нації, і є основою самого її існування, ми – представники української дипломатичної Місії в Сполученому Королівстві від імені Уряду України,

урочисто робимо цю заяву щирого наміру України дотримуватися всіх міжнародних зобов'язань, і так само, від імені України, повністю приймаємо умови, встановлені Лігою Націй щодо наших сухопутних і військово-морських сил і озброєння.

Арнольд Марголін,
голова Місії

НОТА МІНІСТРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

London, 30th April, 1920

The events of the few days on the territory of the Ukraine impel the Ukrainian Diplomatic Mission in the United Kingdom to ask that an interview be granted by the proper authorities of H[er] M[ajesty] Government to the Secretary of this Mission, temporarily acting as head of it. This interview would appear necessary in order that he may explain the reasons why the exhausted Ukraine, until now unsupported by any neighbor or Power, has joined the Polish Army to free the Ukrainian territory from the foreign invader, namely, the Great Russian Bolsheviks.

It is necessary to place before H[er] M[ajesty] Foreign Office the policy of the Ukrainian Government in this connection in order that they may be in a position to meet the questions which will doubtless be asked in Parliament during the forthcoming week.

The Ukrainian Diplomatic Mission would add that is has just been informed by telegram that Poland has recognised the Ukrainian, and that [Józef] Piłsudski and [Symon] Petliura have issued identical manifestos to the Ukrainian people concerning the expulsion of the Russian Bolsheviks from the Ukraine.

[Mark] Vishnitzer
For the Chef of the Mission

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 3. – АРК. 127.

Переклад Богдана Гирича

Лондон, 30 квітня 1920

Події останніх днів на території України спонукають українську дипломатичну Місію в Сполученому Королівстві до прохання надання інтерв'ю відповідними органами Уряду Його Величності секретарю цієї Місії, який тимчасово діє в якості голови. Це інтерв'ю є необхідним задля того, щоб пан секретар міг пояснити причини, що змусили виснажену війною Україну, до сих пір не підтриману жодною країною-сусідом або міжнародною організацією, приєд-

натися до польської армії, з метою звільнення української території від іноземного загарбника, а саме великоросійських більшовиків.

Є необхідним повідомити Міністерство закордонних справ Його Величності щодо політики українського Уряду в зв'язку з цією ситуацією, для того щоб вони були в змозі відповідати на питання, які, без сумніву, будуть поставлені в парламенті на наступному тижні.

Українська дипльоматична Місія також хоче додати, що вона була проінформована телеграмою лише щойно, про визнання Польщею України, і про однакові звернення Józef'a Piłsudsk'ого і Симона Петлюри до українського народу щодо вигнання російських більшовиків з України.

Марко Вішніцер
виконуючий обов'язки голови Місії

«ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАШОЇ МІСІЇ ЗА ОСТАННІЙ ТИЖДЕНЬ» МАРКА ВІШНІЦЕРА АНДРІЮ ЛІВИЦЬКОМУ

Лондон 27 травня 1920

1) Засідання Парляменту 20-го сього місяця. 20-го с[ього] м[ісяця] перед перервою засідань з приводу Зелених Свят мали місця в Парляменті широкі дебати по польському питанню. Політика англійського Уряду розкритиковувалась лордом Robert'ом Cecil'ем, який вимагав негайного і енергійного втручання Ліги Націй в справу русо-польської війни, і сером Donald'ом Maclean'ом, одним з найкращих ліберальних промовців Парляменту і [John'ом] Clynes'ом, лідером Робітничої партії. Сі дебати справили на мене враження атаки на загальну політику англійського уряду, і що питання Польщі опозиція використала лише як привід для такої атаки. Bonar Law захищав політику уряду. Між иншим він цитірував протокол конференції [David'a] Lloyd George'a з [Stanisław'ом] Patek'ом, польським Міністром закордонних справ, що відбулася в січні біжучого року. Прем'єр-міністр заявив офіціяльно Міністру [Stanisław'у] Patek'у, що наколи не є справа Великої Британії буди дорадником Польщі, котра мусить взяти на себе всю відповідальність за вибір війни чи миру, то звичайно англійський Уряд не міг радити і війни. Він також зазначив, що він хотів з'ясувати польському Урядові, що англійський Уряд найменш хотів під'южувати Польщу на ведення політики в напрямку війни, бо инакше англійський Уряд взяв би відвічальність не по його силам.

Він пішов далі і заявив, що, на його погляд, найголовнішою труднощию є той факт, що польські армії посунулись поза свої межі на територію, переважна більшість населення якої – росіяне. Прем'єр-Міністр заявив, що наколи б Польща дійсно та щиро прагнула і вживала заходів до миру з большевиками, і наколи б ці

останні цей мир відкинули і не згодились на нього, Велика Британія вважала б своїм обов'язком допомогти Польщі всіма своїми силами. Він був певним, що наколи б Польща на вигідних умовах і щиро запропонувала большевикам мир, а большевики, відкинувши цю пропозицію пішли б на Польщу, англійському та французькому урядам вдалось би закликати свій нарід на нові жертви, не дивлячись на втому за час сеї п'ятилітньої війни. При кінці він заявив, що Англія щиро і дружньо відноситься до Польщі і що власне це дружнє відношення примушує англійський Уряд одверто висловлюватись по цьому питанню. Відвічальність же за вибір між війною і миром мусить цілковито впасти на польський Уряд.

Україна була згадана лише в промові Кенворсі. Він між иншим заявив: «Я дуже співчуваю українським націоналістам. Я говорив про них торік, але здобув невеликі симпатії з боку англійського Уряду, бо ми в той час допомагали генералу [Антону] Денікіну. Я гадаю, що не помиляюсь, кажучи, що совітський Уряд вже готовий визнать автономію України з одною умовою, що буде вільний транзит до Одеси і вільна торговля між багатою харчами та мінералами Україною і Росією. Кожний прихильник Росії, будь то лівий чи правий політик, може виправдати таке змагання. Я переконаний, що Україна може здобути волю не зброєю, але через переговори, і ці власне про це переговори я зараз прошу».

Польську політику захищали лише два члена Парляменту: полковник [Walter] Guinness і сер [Halford] Mackinder. Останній був торік на чолі англійської Місії при [Антоні] Денікіні. Він, правда, критикував всю політику [Антона] Денікіна, особливо його нерозуміння змагань тих держав, що повстали на території колишньої Росії, але рівночасно про Україну та її прагнення до самостійности він не згадав.

На тому ж засіданні було поставлено запитання Прем'єру членом Парляменту [Walter'ом] Forrest'ом, який належить до коаліційних лібералів, себто до партії більшости: «Які відносини між Антантою і Україною, чи розглядалось питання про визнання України і якщо ні, то коли прийде до остаточного порозуміння»? Bonar Law відповів: «Що торкається перших двох пунктів запитання, то становище на Україні досі не було певним і не гарантувало визнання якого б не було уряду, існуючого там, головними Союзними Державами. Зараз ще неможливо сказати, коли це питання буде розв'язане».

2) Преса. Ворожий настрій лівої преси продовжується. Доводиться кожний орган зокрема переконувати в істотности українського руху. Нам вдалося заставити надрукувати в «Westminster Gazette» статтю «Петлюра і Україна», примірник якої я до сього долучаю. Долучаю також копію телеграми, поміщеної в «Times»

від 21-го травня, яка була надіслана з Житомира і написана для нас в досить неприхильному тоні. Наслідком сеї шкідливої кореспонденції було передовиця в «Daily News» від 22-го травня під заголовком «Польща і Петлюра», копію котрої я також до сього долучаю. Дуже приємне враження справляє лист одного члена Робітничої партії, п[ана] [Fred'a] Gorle'я, поміщеній в «Times» від 21-го травня. Брошура п[ана] [Edward'a] Bagnall-Bull викликала рух в пресі. Так, наприклад в провінціяльній часописі «Yorkshire Herald» була поміщена сими днями передовиця з приводу сеї брошюри. Другі часописі також звертають увагу суспільности на цю цікаву і повну інформацій брошуру. Для ілюстрації долучаю замітку, поміщену в «Daily Telegraph» 24-го травня.

3) Відношення Міністерства справ закордонних. Вважаю симптоматичним, що 21-го с[ього] м[ісяця] явився до Місії з доручення головного референта по справам держав, що повстали на території Росії призначений до Варшави кореспондент «Times» п[ан] [Leo] Kennedy, аби дістати від нас інформації про стан річей на Україні. Я звернув його увагу на вищезазначену шкідливу і неправдиву кореспонденцію і порадив йому звертатись за інформаціями до українців, які можуть дати об'єктивні дані і з'ясувати фактичний стан річей в нашій країні, а не до ворожих нам елементів. Я йому дав також рекомендаційного листа до нашого Посольства в Варшаві.

4) Ліга Націй і Україна. На останньому засіданні Ліги Націй в Римі була внесена Генеральним Секретарем Ліги Націй наша декларація від березня щодо прийняття Української Народної Республіки в склад членів Ліги Націй. Постановили передати сю заяву на розгляд загальних зборів Ліги Націй. В офіціяльному звіті про зазначене засідання поміщена в «Times» від 22-го с[ього] м[ісяця] слідуюча резолюція, яка має для нас велику вагу: «Під час дискусії про склад комісії по озброєнню держав згідно з арт[икулом] 9 статута Ліги Націй було сказано, що Рада доручила постійній інформаційній комісії випрацьовати правила щодо озброєння держав, котрі прохали бути прийнятими в склад Ліги Націй; се є: Естонія, Грузія, Люксембург, Сан-Марино і Україна.

Д[окто]р М[арко] Вішніцер

***

Друкується за оригіналом, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 8. – АРК. 40-41.

МІСІЯ УНР У ШВЕЙЦАРІЇ (БЕРН)

СПРАВОЗДАННЯ МИКОЛИ ВАСИЛЬКА ВОЛОДИМИРУ ТЕМНИЦЬКОМУ

Bern, 22 Juli 1919

Verehrter Herr Minister!

Ich bin am 11 ds. hier angekommen, so dass ich nunmehr gerade 10 Tage in Bern befinde. Trotz meines Bureau – Organisations- gewandten Legationsrat Reiss, hat es doch 5 Tage gedauert, bis ich überhaupt das Bureau betreten konnte. Lokalität, Einrichtung, Organisation, Arbeitskräfte, Arbeitseinteilung, Registratur – alles hat sich in einem unglaublichen Zustande befunden.

Hiebei will ich keineswegs behaupten, dass das Personale meines Vorgängers durchwegs unbrauchbar sei – jedoch sie arbeiteten durch – und neben – doch keineswegs miteinander oder – gar nicht! Herr [Alexander] Gladyschowskyj ist das, wofür ich ihn bei meiner ersten Bekanntschaft hielt: tüchtig, fleissig – unaufrichtig!

Beziehungen hatte mein Vorgänger nahezu gar keine: Er wurde in der Eigenschaft einer Art Konfidenten für ukrainische Angelegenheiten vom hiesigen politischen Departement benützt; sonst kannte ihn aber überhaupt persönlich hier Niemand! Wohl scheint er durch Zwischenpersonen auch für einzelne andere Missionen (Gesandtschaften) Nachrichten geliefert zu haben. Auf diese Weise hat er gemeinsam mit [Artem] Halip überall verbreitet, ich wäre gar nicht Vertreter der Regierung [Symon] Petljuras, sondern nur von Ihnen, einem Geheimagenten der ukrainischen Bolschewiken und galizischen Ukrainer, welcher überhaupt mit der Regierung [Symon] Petljuras nichts zu tun hat, ernannt. Glücklicherweise besitze ich das Schreiben [Symon] Petljuras, welches ich immer und überall in der Tasche haben muss, um mich zu legitimieren.

Mein erster Besuch war beim Chef des Auswärtigen Amtes (gleichbedeutend mit Staatssekretär des Aeussern) [Charles] Paravicini. Anfang kühl wenn auch nicht unfreundlich, habe ich ihn in einer halben Stunde sichtlich mir nahegebracht. Trotzdem nicht so nahe, als dass er mir die Einreise Tureks und Trubetzkojs bis dato bewilligt hätte. Er spricht von «notwendigen Erhebungen». Auf Umwegen erfahre ich, dass Auskünfte meines Vorgängers diese beiden belasten.

Gestern wurde ich vom Bundesrat [Felix] Calonder (Chef des Politischen Departements – eine Art Ministerpräsident) empfangen. Die Audienz verlief sehr gut. Ich übergrab ihm Ihr Einführungsschreiben, und dankte ihm im Namen [Symon] Petljuras für das werktätige Entgegenkommen, die Gastfreundschaft, welche unsere Staatsangehörigen während des ganzen Krieges in der Schweiz gefunden und versicherte ihn, dass [Symon] Petljuras und mein Minister sich dessen bewusst sind, welche Bedeutung für die Ukraine die Schweiz schon vom Gesichtspunkten als Zufluchtsstätte

ihrer geistigen Arbeiter hat, dass auf dem freien Schweizer Boden für Sibirien bestimmte Geistesgrössen unserer Nation ihre literarischen Arbeiten vollendet haben und dass daher schon von diesem Gesichtpunkte es meine Aufgabe sein wird, nichts hier zu unternehmen, was den Intentionen der Schweizer Regierung widerspricht. Diese meinerseits gut vorgetragene Erklärung hat auf [Felix] Calonder, der ein eingebildeter, nur diplomatisch getünchter Gelehrte ist, sichtlich besten Eindruck gemacht: Mit Wärme sprach er sein Bedauern aus, dass die Schweiz uns noch nicht anerkennen konnte; verwies darauf, dass dies keineswegs einem mangelnden Verständnisse ihrerseits für die ukrainische Sache entsprang, sondern nur dem Zwange, sich der Haltung der Ententemächte anzupassen; sprach aber die bestimmte Hoffnung aus, das sich die Verhältnisse so gestalten werden, dass unsere Anerkennung wird erfolgen können und berührte nun die Völkerbundsfrage. Da ich darüber informiert war, dass [Felix] Calonder speziell darin Spezialist ist und eine ganze Bibliothek verschrieben hat, hatte ich mich auf dieses Thema vorbereitet, wodurch ein interessantes, und, da ja der Völkerbund in Genf tagen und [Felix] Calonder zweifellos eine grosse Rolle dortselbst spielen wird, vielleicht auch sehr nützliches Gespräch sich zwischen uns entwickelte. Mit den Worten «ich glaube wir werden uns sehr gut verstehen und vertragen» wurde ich nach ¾ Stunden verabschiedet.

Mykola Lewickyj und Legationsrat Reiss sind bei [Charles] Paravicini schon persönlich bestens eingeführt – auch [Felix] Calonder dürfte in einiger Zeit [Mykola] Lewickyj empfangen.

Sehr vorsichtig muss ich gegenständlich Besuch bei den fremden Diplomaten vorgehen. Mein erster Besuch galt Herrn [Pavel] Baráček [-Jacquier], dem Chargé d'Affaires der Czecho-Slovakei, welcher direkt mich fragte, von wem ich eigentlich ernannt sei und offenbar zuerst meine Legitimation bezweifelte. Der Brief [Symon] Petljuras, welch letzterer glücklicherweise, trotzdem [Eumenes] Lukaschewytsch nichts dafür tät, eine klangvollen Namen auch hier hat, beruhigte ihn sichtlich und er lies mich etwas in seine Pariser Informationen blicken. Tröstliches hatte er mir allerdings wenig zu sagen: Wir mögen vor allem mit den Rumänen and via England mit [Alexander] Koltschak und [Anton] Denikin Vereinbarungen suchen. Sehr schlecht spricht er über die Polen und sagte mir, er habe denselben bei jeder Gelegenheit zu verstehen gegeben «die Einverleibung Ostgaliziens schwäche ihre Bündnisfähigkeit»!

Dank [Artem] Halip habe ich meine ausgezeichnet gewesenen Beziehungen zur hiesigen Englischen Gesandtschaft verschüttet gefunden: Mein Minister ist Bolschewik – und ich bin ein «Boche»! Hier nützt mir Reiss kolossal – trotzdem ich noch bei der englischen Gesandtschaft nicht war, (bevor mein Besuch bei [Felix] Calonder erfolgte durfte dies auch offiziell nicht geschehen) wird mich morgen, Mittwoch, nachmittags 5 Uhr, M[iste]r Gibson, der die rechte Hand des [David] Lloyd George bei den

Friedensverhandlungen mit Deutschland in Paris war und sich gegenwärtig auf der Durchreise hier befindet, persönlich aufsuchen.

In der Beilage übermittle ich einen schriftlichen Bericht der Herren [Mykola] Lewickyj und Reiss über ihr mit dem Legationsrat der hiesigen englischen Gesandtschaft am 18 ds. gepflogenes Gespräch. Derselbe ist ein Beleg für meinen an der Herrn Minister schriftlich erstatteten Antrag durch Grotter vom 15 ds. Mts.

Wenn ich meine bisherigen hiesigen Eindrücke zusammenfassen soll, so sehe ich für uns nur in folgenden 3 Punkten irgendeine Hoffnung:

1) Vorbedingung: dass wir uns wenigstens auf dem Gebiete der grossen Ukraina und speziell im Kampfe gegen die Bolschewiken behaupten,

2) dass wir via England die Herren [Alexander] Koltschak, [Anton] Denikin und den in Paris eine grosse Rolle spielenden Herrn [Vasil] Maklakow für den «Augenblick» beruhigen,

3) dass wir in Genf beim Völkerbund, der unbedingt zustandekommt, mit Personal und Material wohlgerüstet erscheinen.

Was die Reise des Herrn Ministers nach London anbelangt, so werde ich, da dieselbe in «offizieller Eigenschaft» erfolgen soll, mich mit einer offiziellen Note im Wege der hiesigen Gesandtschaft an die englische Regierung wenden und wird dieselbe von Herrn [Arnold] Margoline via Paris unterstützt werden. Mit der Überreichung dieser Note warte ich bis zu meinem morgigen Gespräch mit Gibson.

[Volodymyr] Tymoschenko befindet sich in Paris, Hotel Balzac. Gegenständlich der Reiseroute und der Sicherstellung der finanziellen Angelegenheiten für [Arnold] Margoline, über welche Grotter dem Herrn Minister zu berichten hatte, erwarte ich auf mein gestriges Telegramm telegrafischen Bescheid. Kann nicht genug betonen, dass [Arnold] Margoline ein ganz besonders tüchtiger, fleissiger, rühriger und verlässlicher Mitarbeiter ist. Dass Kollege [Vjatscheslav] Lipinskyj sich doch zur Mitreise entschlossen hat, ist von allergrösster Bedeutung. Ich weiss bestimmt, dass England über ihn eine sehr gute Meinung hat.

Die deutschen Vertretungen hier machen alle Versuche, sowohl die offiziellen wie die nichtoffiziellen, mit mir in Beziehungen zu kommen. Der deutschösterreichische Gesandte, Baron [Stefan] Haupt [-Buchenrode] hat mir den ersten Besuch gemacht. Sogar Graf [Werner von] Alvensleben will mich sprechen. Dem letzteren liess ich sagen, dass er mich offiziell in der Gesandtschaft besuchen kann. (ich gehe von dem Standpunkte aus, dass mich in meinem Bureau Jedermann aufsuchen darf, dass ich aber keineswegs geheim Zusammenkünfte abhalten kann). Dem reichsdeutschen Gesandten, Herrn [Adolf] Müller, habe ich durch eine Vertrauensperson sagen lassen, ich müsse zuerst die anderen Besuche machen, werde aber bestimmt bei ihm sein. Diese Vertrauensperson hat ihn meiner loyalen Gesinnung versichert und so ist er beruhigt.

Anders durfte ich nicht handeln, denn ich wurde aufmerksam gemacht, dass wenn ich zuerst zu den Deutschen gehe, ein Verkehr der Ententediplomaten mit mir ausgeschlossen ist.

Zum Schlusse will ich über meine anderen amtlichen Vorbereitungen nur berichten, dass ich mit der Schweizer Telegraphenagentur ein neues Abkommen habe (die Sache war nicht so leicht, da auch hier mein Vorgänger, leider aber auch [Alexander] Gladyschowskyj schädigende Vorbereitungen getroffen haben). Glücklicherweise hat [Dmytro] Donzow gar kein Geld, daher er mit 1500 Francs monatlich als journalistischer und literarischer Konsulent voraussichtlich ruhig sein wird.

Universitätsprofessor D[octo]r Eugen Ehrlich (berühmter Jurist, Soziologe und Pazifist) der beim Völkerbund eine grosse Rolle spielt, bekommt 1000 Francs monatlich und schreibt schon an einem grossen Artikel, worin er vom pazifistischen Standpunkt die Pariser Entscheidung gegenständlich Ostgalizien bekämpft; Glücklicherweise ist das «Journal de Génève» ohnehin gegen [Georges] Clemenceau und glaube ich diesen Artikel dort unterbringen zu können. Uebrigens wird es schon nützlich sein, wenn nur die sehr verbreitete pazifistische «Friedenswarte» [Eugen] von Ehrlich beeinflusst wird.

[George] Gazenko sagt, er habe alle seine Akten dem Pater [Franz] Bonn übergeben. Übrigens will er sich persönlich zu Ihnen nach Wien «bemühen». Ich sage «bemühen», denn Herr von [Georges] Gazenko ist ein wahrer «von»! Trotzdem möchte ich über ihn nicht ganz den Stab brechen: Er ist intelligent und sehr gewandt und hat tatsächlich hier in der Schweiz auch einige gute Ententebeziehungen. Von Intrigen seinerseits ist mir nicht bekannt; allerdings war es ein furchtbarer Fehler, einen solchen jungen «Kavalier» als Gesandten in die «Lebestadt» Bukarest zu schicken. Doch wäre ich dafür, dass er irgendeine «Salondiplomaten» – Verwendung fände.

Ich bin noch nicht dazugekommen, den mir in der Zuschrift des Herrn Ministers vom 8. Juli aufgetragenen Bericht gegenständlich Rechnungsabschlüsse [Eumenes] Lukaschewytsch, Voranschlag, etc. fertigzustellen – mein hiesiger Kanzleidirektor, Herr Wanderbrigen, ist ein prächtiger, aber schwerfälliger Mann; dazu fehlen mir in der Registratur der Kanzlei alle Normalerlässe der Regierung; wenn nicht Mykola Lewickyj manche derselben im Kopfe hätte, würde es überhaupt nicht möglich sein, sich ein Bild über die gebührenden Bezüge, etc. zu machen.

Eine Erbschaft des Herrn [Eumenes] Lukaschewytsch, welcher sich übrigens noch hier befindet, ist auch der von ihm beangabte Transport Schweizer Fabrikate nach Odessa, welcher in Marseille angekommen, von den Franzosen ans Land geworfen wurde, weil Herr [Eumenes] Lukaschewytsch die Schiffsfracht nicht bezahlt hat. Unter der Hand erfahre ich, dass die Schweizer Fabrikanten voraussichtlich demnächst hier einen riesen Lärm schlagen werden. Tatsache ist, dass, als ich gestern meinen Direktor

in die italienische Gesandtschaft zwecks Visum für den Pass des Herrn [Eumenes] Lukaschewytsch samt Familie schickte, das Visum für Herrn [Eumenes] Lukaschewytsch verweigert wurde. Ich warte auf [Alexander] Sewriuk um die Sache klarzustellen. In die Affaire mit der Schiffsladung soll leider auch [Evgen] Sokowycz, dem ich gar nichts vorzuwerfen habe, verwickelt sein, ich glaube, das Drängen [Alexander] Gladyschowskyjs, hier zu bleiben, ist auch damit in Zusammenhang.

Aus dem Obigen werden Herrn Minister wohl ersehen, dass mich hier schwere Sorgen bedrücken.

Ergebenst
[Mykola] Wassilko

***

Друкується за копією з водяними знаками, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 696. – АРК. 34-39.

Переклад Дмитра Буріма

Берн, 22 липня 1919

Вельмишановний пане міністре!

11 числа цього місяця я прибув сюди і знаходжусь у Берні 10 днів. Не зважаючи на винахідливість радника посольства Reiss'а, минуло 5 днів, перш ніж я потрапив до Бюра. Місцевість, обстановка, організація, працівники, розподіл праці, реєстратура – все перебувало у неймовірному стані.

При цьому, я в жодному разі не хочу стверджувати, що персонал мого попередника є зовсім непригодним – все ж таки вони наполегливо працювали – але не один з одним – зовсім ні. Пан Олександр Гладишовський, якого я після першого знайомства вважав порядним, старанним, – виявився лицеміром.

Мій попередник майже не мав контактів: місцевий політичний департамент використав його в якості своєрідної довіреної особи в українських справах; більше того, особисто його тут взагалі ніхто не знав. Здається, він передавав повідомлення через посередників також для інших місій (посольств). Таким чином, він разом з Артемом Галіпом всюди розповідав, що я зовсім не є призначеним представником уряду Симона Петлюри, а призначений Вами, таємним агентом українських більшовиків та галицьких українців, який не має жодного відношення до уряду Симона Петлюри. На щастя, в мене був лист від Симона Петлюри, який я завжди і всюди мав носити з собою, для того, щоб себе легітимізувати.

Мій перший візит був до очільника Зовнішньополітичного відомства (рівнозначний державному секретарю зовнішніх справ) Charles'а Paravicini. Початок був прохолодним і навіть недружнім, але через півгодини ми помітно наблизилися один до одного. Хоча не так близько, як коли б він мені дав дозвіл на

приїзд Турека та Трубецького. Він говорить про «необхідні підвищення». Від третіх осіб я дізнався, що ці двоє обтяжували мого попередника інформацією.

Вчора мене прийняв федеральний радник Felix Calonder (шеф політичного департаменту – свого роду міністер-президент). Аудієнція пройшла дуже вдало. Я передав йому Вашого рекомендаційного листа та подякував від імені Симона Петлюри за справжню прихільність, гостинність, яку протягом усієї війни знаходили у Швейцарії наші громадяни, та запевнив його, що Симон Петлюра та мій Міністр усвідомлюють, яке значення, як притулок для працівників розумової праці, для України має Швейцарія, та що на вільній швейцарській землі окремі генії нашої нації завершували свої літературні праці для Сибіру, та, що, виходячи з цього, моїм завданням тепер буде, нічого не робити всупереч намірам уряду Швейцарії. Це, з мого боку, добре обґрунтоване пояснення справило на Felix'a Calonder'a, який є марнославним та дипломатично вибіленим вченим, найкраще враження. З теплотою він висловив жаль з приводу того, що Швейцарія не змогла нас досі визнати, при цьому, зазначив, що це не є аж ніяк необізнаність з їхнього боку в українських справах, але тільки примус адаптуватися до вимог країн Антанти; але при цьому висловив особливу надію на те, що зробить ситуацію такою, що наше визнання має відбутися, також торкнувся питання Ліги Націй. Так як я був вже проінформований про те, що Felix Calonder є фахівцем саме в цій галузі та що він створив цілу бібліотеку, я підготувався до обговорення цієї теми, в результаті чого між нами зав'язалася цікава і дуже корисна розмова, на яку вплинуло також те, що Ліга Націй буде засідати у Женеві, і що Felix Calonder, без сумнівів, буде грати там велику роль. Зі словами «я думаю, що ми з Вами добре зрозуміємо один одного та поладимо», я був прийнятий після ¾ години.

Микола Левицький та радник посольства Reiss були персонально представлені Charles'y Paravicini– також Felix Calonder у найближчий час має прийняти Миколу Левицького.

Дуже обережно я повинен здійснювати візити до іноземних дипломатів. Мій перший візит був до пана Pavel Baráček-Jacquier'a, тимчасово повіреного в справах Чехо-Словаччини, який прямо мене запитав, ким я був насправді призначений та спочатку сумнівався у моїй легітимності. Лист Симона Петлюри, останній, на щастя, не зважаючи на бездіяльність Євмена Лукашевича, має тут звучне ім'я, помітно його заспокоїв і він дозволив мені подивитися трохи його Паризькі повідомлення. Мало він мені повідомив втішного: ми маємо передусім з Румунією за допомогою Англії з Олександром Колчаком та Антоном Денікіним шукати порозуміння. Дуже погано він говорив про Польщу та казав мені, та при кожному випадку давав зрозуміти «анексія Східної Галичини послаблює її здатність домовлятися про союзи».

Завдяки Артему Галіпу мої прекрасні відносини з місцевим англійським посольством були зіпсовані: Мій міністр – більшовик – та я є «Boche»! Тут я колосально використовую Reiss'а– хоч я ще не був в англійському посольстві, (до мого візиту до Felix'а Calonder'а це не могло офіційно відбутися), завтра, в середу, о 5-тій годині по полудню персонально відвідає мене пан Gibson, який був правою рукою David'а Lloyd George'а на мирних переговорах з Німеччиною в Парижі і в даний час знаходиться тут проїздом.

В додатках передаю письмовий звіт панів Миколи Левицького та Reiss'а про їхню розмову з радником англійського посольства 18-го числа цього місяця. Це є доказом мого письмового запиту через пана Grotter'а на ім'я міністра від 15-го числа цього місяця.

Якщо підсумовувати мої тутешні нещодавні враження, то для нас я бачу якісь надії лише у трьох напрямках:

1) попередня умова: що ми притримуємося території Великої України та боротьби проти більшовиків,

2) що ми з допомогою Англії заспокоюємо «на мить» панів Олександра Колчака, Антона Денікіна та пана Василя Маклакова, який відіграє велику роль у Парижі,

3) що ми з'явимося в Женеві на засіданні Лізі Націй, яке відбудеться обов'язково, озброєні людьми та матеріалами.

Що стосується поїздки пана міністра до Лондона, то я, як це повинно відбуватися згідно з «офіційними повноваженнями», буду звертатися з офіційною нотою через місцеве посольство до англійського уряду, пан Арнольд Марголін підтримає це також з Парижа. Перш ніж подати цю ноту, я чекаю на мою бесіду з паном Gibson'ом завтра зранку.

Володимир Тимошенко перебуває у Парижі, в готелі Balzac. Конкретного маршруту та забезпечення фінансових справ для Арнольда Марголіна, про які Grotter мав повідомити пана Міністра, очікую у телеграфічній відповіді на мою вчорашню телеграму. Не можу не підкреслити, що Арнольд Марголін є особливо розумним, працьовитим, активним та надійним співробітником. Те, що колега В'ячеслав Липинський вирішив також їхати, має надзвичайно велике значення. Я знаю напевно, що англійці дуже добре до нього ставляться.

Місцеве німецьке представництво робить спроби, офіційні та неофіційні, встановити зі мною контакти. Австрійсьий посол, барон Stefan Haupt-Buchenrode, здійснив перший візит до мене. Навіть граф Werner von Alvensleben бажає зі мною зустрітися. Останньому я повідомив, що він може відвідати мене офіційно в посольстві. (Я дотримуюся тієї думки, що кожний може знайти мене у моєму бюро, але я не можу проводити таємні зустрічі). Німецькому послу, пану Adolf'у Müller'у,

через довірену особу я повідомив, що спочатку я повинен здійснити інші візити, однак обов'язково з ним зустрінусь. Ця довірена особа завірила його в моїх щирих почуттях і він заспокоївся. Я не міг вчинити інакше, так як був поінформований, що у разі, якщо спочатку я піду до німців, моє спілкування з дипломатами країн Антанти буде виключено.

І насамкінець хочу повідомити про інші службові справи, серед яких нова угода зі швейцарським телеграфним агентством (справа була нелегкою, оскільки мій попередник, а також пан Олександр Гладишовський, прийняли шкідливі рішення). На щастя, Дмитро Донцов зовсім не має грошей, тому він очевидно буде задоволений і з щомісячних 1500 франків за журналістські та літературні консультації.

Університетський професор доктор Eugen Ehrlich (відомий юрист, соціолог і пацифіст), який відіграє дуже важливу роль у Лізі Націй, отримує 1000 франків місячно та написав вже велику статтю, в якій він з пацифістських позицій виступає проти рішення Паризької конференції щодо Східної Галіції; на щастя, «Journal de Genéve» і без цього налаштований проти Georges'a Clemenceau і я вважаю, що ця стаття може бути там надрукована. До того ж, буде корисно, якщо дуже розповсюджений пацифістський «Friedenswarte» Eugen'a Ehrlich'a буде мати вплив.

Юрій Гасенко каже, що він передав всі свої акти отцю Францу Бонну. Крім того, він особисто «прагне» до Вас у Відень. Я кажу «прагне», бо Юрій von Гасенко є дійсно «von»! Проте, я б не хотів його повністю засуджувати: він дуже розумний та кмітливий і дійсно має тут в Швейцарії добрі стосунки з представниками країн Антанти. Про інтриги з його боку мені нічого не відомо; проте, це було жахливою помилкою: такого молодого «кавалера» відправляти послом до «міста для життя» як Бухарест. Однак, я впевнений, що він міг би знайти собі застосування в якості якогось «салонного дипломата».

Я ще не встиг підготувати звіт, оцінку та інше стосовно рахунків Євмена Лукашевича, доручені мені паном міністром у листі від 8 липня, – мій тутешній директор канцелярії пан Wanderbrigen є чудовою, але незграбною людиною; до того ж, мені не вистачає в регістратурі канцелярії всіх указів уряду; якби не Микола Левицький, який деякі з них тримає в себе в голові, то було б взагалі неможливо зрозуміти ситуацію із оподаткуванням тощо.

Спадок пана Євмена Лукашевича, який, до речі, досі знаходиться тут, а також замовлений ним транспорт зі швейцарськими товарами в Одесу, який прибув у Марсель, був вивантажений французами на берег, тому що пан Євмен Лукашевич не сплатив за фрахт корабля. Мені також по секрету розповіли, що швейцарські фабриканти збираються підняти тут великий шум. Справа в тому, що коли вчора я послав свого директора до італійського посольства з тим, щоб отримати візу для паспорта пана Євмена Лукашевича та його сім'ї, в отриманні візи було відмовлено.

Я очікую на Олександра Севрюка, аби з'ясувати ситуацію. В аферу з фрахтом корабля, здається, втягнений також Євген Сокович, хоча в мене немає чим йому дорікати, а також я вважаю, що з цим пов'язане прагнення Олександра Гладишовського залишитися тут.

Із зазначеного вище, пане міністре, добре видно, що мене тут пригнічують тяжкі турботи.

Шанобливо

Микола Василько

СПРАВОЗДАННЯ МИКОЛИ ВАСИЛЬКА ВОЛОДИМИРУ ТЕМНИЦЬКОМУ

Bern, 31 Juli 1919

Verehrter Herr Minister!

Ich beeile mich Ihnen, Herr Minister, mit Bezug auf Ihr soeben erhaltenes Schreiben vom 23. ds. folgende Bedenken zur Kenntnis zu bringen:

1) Die Bestimmung über Reiseroute musste ich England überlassen, da der hiesige Vertreter glaubt, dass seine Regierung immerhin von Ihrem beabsichtigten Besuch in London, Paris verständigen wird und dass es daher nicht ausgeschlossen ist, dass Ihnen nur die Bewilligung über die Route Wien – Schweiz – London gegeben werden wird. Obzwar die hiesige englische Gesandtschaft, wie ich bestimmt zu wissen glaube, Ihre Einreise sehr befürwortet hat, muss man, da Paris, wie oben erwähnt, doch davon durch die englische Regierung in Kenntnis gesetzt werden wird, auch auf eine eventuelle Ablehnung gefasst sein, wenn ich zwar dies für unwahrscheinlich halte.

2) Wenn Herr Minister aber auch die Route über Deutschland sollten nehmen können, so ist ein längerer Aufenthalt Ihrerseits in Berlin zwecks Führung von Verhandlungen dortselbst (vor Ihrem Besuche in London) ganz unausführbar. In Berlin sitzt bekanntlich ein französischer General, dessen Spione Sie gewiss genauest überwachen werden. Wenn Sie nun auch nur 2–3 Tage sich in Berlin aufhalten und dort Verhandlungen pflegen, so wird Paris davon erfahren und zweifellos von London verlangen, dass Ihnen noch im letzten Moment die Einreise gesperrt werde. Die Verhandlungen in Berlin müssten daher, meiner Ansicht nach, noch bevor Sie ankommen, von [Mykola] Porsch geführt und soweit gebracht werden, damit Sie, Herr Minister, wenn Sie Berlin passieren, dort höchstens einen Tag (von früh bis abend) Aufenthalt nehmen, aber höchstens den Minister des Aeussern oder den Minister-Präsidenten besuchen und die Abmachung [Mykola] Porsch bestätigen.

3) Eine neuerliche Anerkennung durch Deutschland würde die Entente unbedingt reizen. Was den weiteren Inhalt des Schreibens des Herrn Ministers vom 23. ds. anbelangt, so werde ich trachten, ehestmöglich durch den japanischen Vertreter die Einreise der Mission Galizynskyj nach Japan zu erwirken. Ich darf mich keinem Refus betreff eines Besuches bei irgendeinem Entente Vertreter aussetzen und gehe daher sehr

vorsichtig und etwas langsam vor. Trotzdem werden Herr Minister in Kürze von mir Bericht haben. Abraten muss ich, Bjelankin Herrn Galizynskyj zuzuteilen. Er ist ein unbedingt anständiger und ordentlicher Mann, jedoch sehr stark russischer Föderalist – da Japan gegenwärtig russisch orientiert ist, wäre daher seine Anwesenheit dort unserer Mission voraussichtlich unbequem.

[Alexander] Sewriuk hätte heute endlich abreisen sollen.[Enrico] Insabato versprach mir, gemeinsam mit [Alexander] Sewriuk unbedingt in Rom die Einreise [Ivan] Kossaks durchzusetzen. Leider telefoniert mit aber [Alexander] Sewriuk soeben, dass die für ihn schon erteilt gewesene Einreisebewilligung von Rom aus telegrafisch sistiert wurde, indem Rom bezweifelt, dass er auch Bevollmächtigter der gegenwärtigen ukrainischen Regierung sei. [Alexander] Sewriuk musste daher durch [Enrico] Insabato seine von Ihnen erhaltenen Vollmachten dem italienschen Konsul in Lausanne vorlegen und erwartet stündlich die Entscheidung aus Rom. Es wiederholt sich also im Falle [Alexander] Sewriuk die Intriguen, welche ich selbst schon gegen mich vorgefunden hatte. Mein Amtsvorgänger u. a. haben nämlich bei allen offiziellsten Stellen gesagt, ich wäre nicht der Vertreter des Direktoriums, sondern irgend eines anderen Regimes. (Selbst als bolschewikischer Vertreter wurde ich verleumdet!) Offenbar hat irgend jemand in Rom mit denselben Mitteln operiert.

Die Rote – Kreuz – Angelegenheit steht folgendermassen: Gegen [Myhailo] Geronymus wird hier (ob berechtigt kann ich nicht eruieren) allgemein von unseren Leuten Stellung genommen, deshalb sind auch [Borys] Matiuschenko und D[octo]r [Petro] Cholodnyj gegen ihn und wurde ihm die gute Stellung, welche er sich selbst beim Schweizer Roten Kreuz geschaffen hat, durch Informationen der hiesigen Herren vom Rotem Kreuz seitens unserer Herren verdorben. Uebrigens soll auch D[octo]r Frick, welchen ja Herr Minister in Wien sprechen werden, auf ihn nicht gut zu reden sein. Ich habe den persönlichen Eindruck, dass es schädlich ist, den Mann, der sehr intelligent zu sein scheint, nicht zu verwenden. Vielleicht werden Herr Minister nach Anhörung des D[octo]r Frick mir durch diesen Entschliessung bekannt geben lassen.

Gemäss Ihnen Auftrage habe ich Verbindung mit dem hiesigen rumänischen Vertreter gesucht. Der meinem Besuch bei ihm vorausgegangene Briefwechsel liegt abschriftlich bei. Herr Minister dürften schon aus diesem ersehen, wie vorsichtig ich die Dinge anfasse. Der äussere Erfolg meines Besuches bei Herrn [Mihail] Pâcleanu war durchschlagend. Er ist ein sehr intelligenter, ich könnte sagen, feingebildeter Diplomat (schon seit 6 Jahren in Bern) konservativer Richtung, jedoch rumänischer Imperialist. Ich weilte bei ihm zwei volle Stunden – für heute hat er mich mit meiner Frau* zum

* Um ihm zu zeigen, dass es mir keineswegs um die rasche soziale Einführung von uns in die hiesigen diplomatischen Gesandtschaften zu tun ist, sondern dass ich eben nur einzig deshalb seine Bekanntschaft suche, um die sachlichen Beziehungen mit Rumänien schnellstens aufzunehmen, hat sich meine Frau entschlossen (der

Dejeuner geladen – morgen um 5 Uhr Nachmittag will er mir die Visite abgeben, um die Konversation weiterzuführen.

Donnerstag, 31. Juli, 8 Uhr Abend.

Ich setze diesen Brief schon nach dem Dejeuner bei [Mihail] Pâcleanu fort. Von ihm, der natürlich noch gar keine Informationen von seiner Regierung hat, der aber bestimmt sich in die Gedanken derselben hineinfindet, hatte ich den Eindruck, dass Rumänien in dem Augenblicke, wo wir auf Bessarabien und den «grössten» Teil der Bukowina verzichten, uns in 2 Belangen wertvolle Dienste leisten wird.

a) bei der Entente und speziell bei Frankreich für eine selbständige Ukraina einzutreten (dies tut Rumänien aus Furcht vor einem grossen Russland),

b) bei der Entente auf die Abänderung der Entscheidung über die Westukraina in der Richtung drängen, dass das Projekt der Neutralisierung wieder aufgenommen werde. Mit den Czechoslovaken (mit welchen Rumänien sehr gut steht) gemeinsam, glaubt [Mihail] Pâcleanu dass Rumänien auch auf die Polen wird einwirken können.

Heute hat mir, wie ich schon telegrafierte, der czechische Chargé d'Affaires [Pavel] Baráček [-Jacquier] den Besuch erwidert – er blieb 1 ½ Stunden bei mir. Seine Aeusserungen decken sich vollkommen mit dem, was [Mihail] Pâcleanu sagt. Auch er sieht für uns kein anderes Mittel, als mit irgend einem unserer Nachbarn die besten Beziehungen anzuknüpfen. Da dies mit Russland und Polen nicht möglich ist, so bleibt eben nur Rumänien. Haben wir Rumänien zum Freund, so wird nach seiner Meinung auch die Czechoslovakei aus der akademischen Freundschaft uns gegenüber heraustreten können. Und dies umso lieber, als die Czechen den polnischen Imperialismus satt haben.

Ich muss Herrn Minister aufmerksam machen, dass mir [Mihail] Pâcleanu klagte, [George] Gazenko habe speziell durch seine in der Zeitung [Volodymyr] Stepankowskyjs veröffentlichten Interviews, worin er sich auch in die innere Politik Rumäniens einmischte, die Stimmung in Rumänien gegen uns sehr verdorben. [George] Gazenko fährt dieser Tage zu Ihnen und will zu Ataman [Symon] Petljura «fliegen». Vielleicht könnten Herr Minister eine Zeile den letzteren schreiben, er möge [George] Gazenko entweder bei sich behalten oder in irgend eine andere Weltrichtung nur ja nicht in die Schweiz zurücksenden, denn hier stört er mich durch sein antirumänisches Auftreten. Ich betone nochmals was ich schon in früheren Briefen gesagt habe, dass er sich sonst sehr korrekt verhält.

Morgen nachmittag will [Mihail] Pâcleanu mit mir seinen Bericht an die Regierung redigieren. Selbstverständlich werde ich die Transit – Transport – Angelegenheit zur Bedingung stellen.

Entschluss fiel ihr ungemein leicht) heute noch unwohl zu sein.

Ich habe erfahren, dass seitens der Herren [Petro] Diduschok und [Borys] Matioschenko für Sie, Herr Minister, zur Sozialistenkonferenz nach Luzern, die Einreise verlang wird. Auf meine Verantwortung habe ich Herrn [Petro] Diduschok geschrieben, er möge weiter die Bemühungen einstellen, denn Ihre Anwesenheit bei dieser Konferenz in Luzern würde uns bestimmt bei der Entente ganzverschütten.

Grotter bringt mir Ihr persönliches Schreiben, für das ich umsomehr danke, als es mir Beruhigung über Ihren Gesundheitszustand schafft, denn um das alles auszuhalten, müssen Sie wirklich gesund sein! Auf den Inhalt der sonstigen von Grotter mir gebrachten Erlässe und Briefe habe ich Folgendes zu erwidern.

1) Sache General Drostowskyj ist nicht so einfach: Ich muss mit dem Schweizer Generalstab sprechen und wie ich schon eingangs erwähnte, alle diese offiziellen Schritte mache ich vorsichtig.

2) Was [Alexander] Schulgine anbelangt, so fürchte ich, dass bei Herrn Minister gegen ihn intrigiert wurde: [Arnold] Margoline ist ein sehr kluger Kopf und ich gebe viel auf seinen Bericht. Laut diesem ist [Alexander] Schulgine in Paris eigentlich der einzige, der von den Franzosen gewertet wird. Vielleicht überlegen sich Herr Minister den Entschluss und telegrafieren ihn dass Sie seine Demission nicht annehmen und ihn bitten, dort zu bleiben.

3) Sehr wichtig ist die Angelegenheit der Depesche der Juden aus Paris (Zarchyj). Ich habeauf meine Verantwortung beiliegendes Telegramm nach Paris in Ihrem Namen expediert, um etwas Beruhigung zu schaffen. Von Standpunkt dieser Beruhigung möchte ich doch meinem Antrag gegenständlich der Unterstützung der ukrainischen Staatsangehörigen in der Schweiz (auch grösstenteils Juden) wieder aufnehmen. Hier sitzt [Pavlo] Skoropadskyj mit Millionen – ebenso ein Vertreter [Alexander] Koltschaks mit viel Geld und unterstützen alle diejenigen, welche sich als Russen ausgeben. Aus diesem Grunde muss unsererseits meiner unmassgeblichen Meinung nach etwas geschehen. Auch hier bitte ich um freundliche Ueberlegung, ob ich nicht doch dem D[okto]r Tschlenow, der ein sehr seriöser und einflussreicher Mann ist, für die von ihm geleitete Aktion den einmaligen Beitrag von 25 000 Francs überweisen soll.

4) [Arnold] Margoline ist auch hier in der Schweiz keineswegs spazieren gegangen: Er ist ein Mann, der von früh bis abend tätig ist; nützliche Leute einladet und nützliche Zusammenkünfte abhält. [Petro] Diduschok hat sich schon bereit erklärt, ihm seinen Gehalt als Mitglied der Mission auszuzahlen. Jetzt handelt es sich nur um die Repräsentationskosten, die er tatsächlich, wie ich mich überzeugt habe, in umfangreichem Masse nützlich verwendet. Bis Ende Juli wurden ihm dieselben noch vom seinerzeitigen Minister des Aeussern ausgefolgt. Jetzt wäre ein Auftrag des Herrn Ministers an [Petro] Diduschok notwendig, ihm auch für weiter die Repräsentationskosten im bisherigen Umfange flüssig zu machen. Gegenständlich

[Arnold] Margoline habe ich noch zu sagen, dass ich sehr fürchte, dass er, wenn [Alexander] Schulgine Paris verlässt, sein Mandat ebenfalls niederlegen wird, besonders da er hört, dass auch [Vasyl] Panejko durch die beabsichtigte Intervention [Dmytro] Witowskyjs bei Ataman [Symon] Petljura und [Evgen] Petruszewytsch belastet werden soll. [Arnold] Margoline sagt, dass dann in Paris an Arbeiter nur noch [Mychailo] Losynskyj und [Sergij] Scheluchin bleiben, welche gar keine Sprachen beherrschen und dass es daher ganz unmöglich sein wird, dort überhaupt eine Tätigkeit zu entfalten.

Sehr bedauert habe ich zu hören, dass [Vjatscheslav] Lipinskyj uns in diesem schweren Augenblicke die weitere Mitarbeit versagt – die Gründe, die mir dafür mitgeteilt werden, erscheinen mir gar nicht stichhältig.

Somit hätte ich Ihnen, Herr Minister, das wesentlichste berichtet und zeichne mit nochmaligen wärmsten Wünschen für Ihre vollständige Genesung und der Versicherung, dass ich hier alles, was in meinem Berichte möglich ist, weiter tun will, um unserer Sache zu dienen, als ihr herzlich ergebener.

[Mykola] Wassliko

***

Друкується за копією з водяними знаками, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 696. – АРК. 89-94.

Переклад Дмитра Буріма

Берн, 31 липня 1919

Вельмишановний пане міністре!

Поспішаю Вам, пане міністре, повідомити про наступні проблеми у відповідь на Вашого листа, якого отримав 23 цього місяця:

1) Визначення маршруту поїздки я був змушений передати Англії, тому що її тутешній представник вважає, що його уряд буде повідомлено про запланований Вами візит до Лондона та Парижа, та що не виключено, що у зв'язку з цим Вам буде дано дозвіл лише на маршрут Відень – Швейцарія – Лондон. Хоча тутешнє посольство Великобританії, як я твердо думаю, що знаю, підтримало Ваш в'їзд, треба бути готовим до ймовірної відмови, оскільки Париж, як зазначено вище, буде проінформовано про Ваш приїзд англійським урядом, хоч я вважаю це малоімовірним.

2) Якщо пан Міністр змушений буде обрати маршрут через Німеччину, тоді Ваше триваліше перебування в Берліні з метою проведення там переговорів (перед Вашим візитом до Лондона) є нездійсненим. У Берліні, як відомо, знаходиться французький генерал, чиї шпигуни будуть за Вами стежити. Якщо Ви будете перебувати в Берліні лише 2–3 дні для проведення переговорів, Париж про це дізнається та, без сумнівів, буде вимагати від Лондона, щоб Вам в останній момент

було заборонено в'їзд до Англії. Відтак, переговори в Берліні, на мій погляд, мусить розпочати та проводити до Вашого приїзду Микола Порш, з тим, щоб Ви, пане міністре, коли Ви опинитеся в Берліні, залишалися там протягом одного дня (з ранку до вечора) і відвідали міністра закордонних справ або міністра-президента та підтвердили угоду, підписану Миколою Поршем.

3) Нове визнання Німеччиною обов'язково роздратує Антанту. Що стосується подальшого змісту листа пана міністра від 23-го числа цього місяця, я буду намагатися через японського представника якомога швидше отримати дозвіл на поїздку місії Голіцинського до Японії. У зв'язку з цим, мені не можна отримати відмову у візиті у жодного з представників Антанти і тому я повинен діяти дуже обережно та повільно. Проте, пан Міністр найближчим часом отримає від мене звіт. Я повинен відрадити Беланкина давати доручення пану Голіцинському. Він абсолютно порядна та чесна людина, однак дуже сильний російський федераліст – так як Японія на сьогоднішній день орієнтується на Росію, його присутність там була б для нашої місії невигідною.

Олександр Севрюк нарешті має сьогодні виїхати. Enrico Insabato пообіцяв мені разом із Олександром Севрюком, обов'язково домогтися в'їзду до Рима і для Івана Коссака. На жаль, щойно телефонував Олександр Севрюк та повідомив, що вже виданий для нього дозвіл на в'їзд було заблоковано з Риму телеграфом, оскільки Рим сумнівається в тому, що він також є повноважним представником теперішнього українського уряду. Тому Олександр Севрюк мав надати італійському консулу в Лозанні через Enrico Insabato надані Вами повноваження та з години на годину очікувати рішення з Риму. У випадку Олександра Севрюка повторюються інтриги, які здійснювалися і проти мене. Мій попередник, між іншим, в усіх офіційних органах казав, що я не є представником Директорії, що представляю інші режими. (Мене навіть обізвали більшовицьким представником!) Очевидно, в Римі хтось діє тими самими методами.

Справа Червоного Хреста виглядає наступним чином: наші люди, в цілому, виступають тут проти Михайла Гієронімуса (чи виправдано, я не можу з'ясувати), тому Борис Матюшенко і доктор Петро Холодний також проти нього і тому його гарне становище, яке він створив собі при Швейцарському Червоному Хресті, за інформацією місцевих панів Червоного Хреста, було зіпсоване нашими панами. Крім того, доктор Frick, з яким пан міністр буде говорити у Відні, також може говорити не добре про нього. Мені здається, що нерозумно не використовувати людину, яка здається такою розумною. Можливо, пан міністр повідомить мені рішення після консультації з доктором Frick'ом.

Відповідно до Вашого доручення, я встановив контакти з місцевим румунським представником. Листування (копії листів), яке передувало моєму

візиту до нього, додається. Пан Міністер може з нього побачити, як ретельно я веду справи. Зовнішній успіх мого візиту до пана Mihail'a Pâcleanu був вражаючим. Він дуже розумна людина, я міг би сказати, високоосвічений дипломат (понад шість років в Берні) консервативного спрямування, однак при цьому румунський імперіаліст. Я перебував у нього дві повні годинии – сьогодні він запросив мене з моєю дружиною* на обід – завтра, о 5-ій годині пополудні він бажає відвідати мене з візитом, для того, щоб продовжити розмову.

Четвер, 31 Липня, 8 година вечора.

Продовжую цього листа вже після обіда у Mihail'a Pâcleanu. Від нього, який ще звісно не має жодної інформації від свого уряду, але сам розмірковує так само, у мене склалося враження, що Румунія в тому випадку, коли ми відмовимося від Бессарабії та «великої» частини Буковини, надасть нам цінні послуги у двох відношеннях.

a) перед Антантою та спеціально перед Францією виступати за самостійну Україну (це Румунія робить через страх перед великою Росією)

b) перед Антантою наполягати на зміні рішення щодо Західної України в напрямку відновлення проекту нейтралізації. Mihail Pâcleanu вважає, що разом із Чехословаччиною (з якою у Румунії добрі відносини), Румунія також зможе вплинути на Польщу.

Сьогодні, як я вже телеграфував, чеський повірений у справах Pavel Baráček-Jacquier здійснив візит у відповідь до мене – перебував у мене 1 ½ години. Його висловлювання повністю збігаються з тим, що говорив Mihail'o Pâcleanu. Він також не бачить для нас іншого виходу, як встановити добрі відносини з усіма нашими сусідами. Оскільки це не є можливим з Росією та Польщею, залишається тільки Румунія. Якщо будемо мати дружні відносини з Румунією, то і Чехословаччина, на його думку, зможе виступити з позиції академічної дружби по відношенню до нас. І це тим краще, адже чехи ситі польським імперіалізмом.

Маю звернути увагу пана міністра, що Mihail'o Pâcleanu мені скаржився на те, що Юрій Гасенко своїм інтерв'ю в газеті Володимира Степанковського, у якому він втрутився у внутрішні справи Румунії, серйозно зіпсував ставлення Румунії до нас. Юрій Гасенко їде цими днями до Вас та хоче «летіти» до атамана Симона Петлюри. Можливо, пан Міністр міг би написати один рядок останньому і міг би або залишити Юрія Гасенка біля себе, або направити його до будь-якої іншої країни, тільки не до Швейцарії, тому що він заважає мені тут своїми

* Для того, щоб показати йому, що в жодному разі не йдеться про наше швидке соціальне входження в місцеві дипломатичні представництва, а що я шукав знайомства з ним з єдиною метою, аби швидче встановити фактичні відносини з Румунією, моя дружина прийняла рішення (це рішення далось їй дуже легко), що сьогодні вона погано себе почуває.

антирумунськими виступами. Я ще раз наголошую на тому, про що я вже говорив у попередніх листах, що в інших ситуаціях він поводиться дуже коректно.

Завтра пополудні Mihail Pâcleanu хоче разом зі мною редагувати його звіт до уряду. Зрозуміло, що я поставлю умови: транзит – транспорт – справи.

Я дізнався, що від панів Петра Дідушка та Бориса Матюшенка для Вас, пане Міністре, є запрошення на соціалістичну конференцію до Люцерни. Під свою відповідальність я написав до Петра Дідушка, аби він і надалі докладав своїх зусиль, тому що Ваше перебування на цій конференції в Люцерні може позбавити нас прихильності з боку Антанти.

Grotter передав мені Вашого особистого листа, за якого я Вам вдячний, так як він заспокоює мене щодо стану Вашого здоров'я, адже для того, щоб все це витерпіти, Ви дійсно повинні бути здоровим! Щодо змісту інших указів та листів, які мені передав Grotter, маю відповісти наступне:

1) Справа генерала Дроздовського не є такою простою: я маю поговорити зі Швейцарським генеральним штабом та, як я вже говорив на самому початку, всі ці офіційні кроки я роблю обережно.

2) Що стосується Олександра Шульгина, я боюся, що оточення пана Міністра інтригує проти нього: Арнольд Марголін розумний і я роблю велику ставку на його доповідь. Згідно неї, Олександр Шульгин в Парижі є дійсно єдиною фігурою, яку цінують французи. Можливо, пан Міністр прийме рішення та телеграфує йому, що Ви не приймаєте його відставку та попросите його залишитися там.

3) Дуже важливою є справа депеші євреїв з Парижа (Zarchyj). Під свою відповідальність, щоб заспокоїти ситуацію, я відправив прикладену телеграму до Парижа від Вашого імені. З точки зору цього заспокоєння, я все таки хотів би знову зробити запит в справі підтримки українських громадян у Швейцарії (також в своїй більшості євреїв). Тут сидить Павло Скоропадський з мільйонами – як і представник Олександра Колчака з великою кількістю грошей, та підтримають всіх тих, хто видає себе за росіян. З цієї причини, на мою скромну думку, з нашої сторони щось має бути зроблено. У зв'язку з цим, я знову звертаюся за дружньою порадою, чи не мав би я переслати доктору Tschlenow'у, серйозній і впливовій людині, для акції, яку він проводить, внесок розміром у 25 000 франків.

4) Арнольд Марголін тут у Швейцарії також аж ніяк не ходить на прогулянки: він є людиною, яка працює з ранку до вечора; запрошує корисних людей та організовує корисні зустрічі. Наразі йдеться лише про представницькі витрати, які він дійсно, як я переконався, у великій масі використовує з користю. До кінця липня йому були передані гроші лише від тогочасного міністра закордонних справ. Зараз було б необхідним доручення Петру Дідушкові від пана Міністра, аби йому й надалі надходили представницькі кошти у попередніх обсягах. Щодо Арнольда

Марголіна, то я маю ще додати, що дуже боюся, що він, у випадку, якщо Олександр Шульгин залишить Париж, також складе свій мандат, тим більше, що він чує, що Василь Панейко може бути обтяжений зумисним втручанням Дмитра Вітовського при отамані Симоні Петлюрі та Євгену Петрушевичі. Арнольд Марголін говорить, що тоді в Парижі залишаться працювати лише Михайло Лозинський і Сергій Шелухин, які зовсім не володіють мовами та що через це буде абсолютно неможливо розгорнути там взагалі будь-яку діяльність.

Дуже шкода було почути, що В'ячеслав Липинський у цей важкий момент відмовляє нам у продовженні співпраці – причини, які мені були повідомлені, як на мене, є необґрунтованими.

Цим листом повідомляю Вам, пане Міністре, найважливіше та ще раз найщиріше бажаю Вам повного одужання та запевняю, що і надалі робитиму все можливе, щоб служити нашій справі, сердечно відданий Вам.

Микола Василько

СПРАВОЗДАННЯ МИКОЛИ ВАСИЛЬКА ВОЛОДИМИРУ ТЕМНИЦЬКОМУ

Bern, 3 August 1919

Herr Minister!

Ich bin zu spät nach Bern gekommen: eine Ukraine laut unseren historischen Rechten, faktischen Besiedlungsverhältnissen und ethnografischen Besitzstand kann jetzt nicht werden. Kostbare Monate wurden von uns versäumt und von den Polen, Rumänen und Czechoslovaken ausgenützt. Jetzt heisst es retten, was alle diese imperialistischen Nachbarn noch nicht untereinander verteilt haben. Um mit Gewalt es diesen zu entreissen, sind wir physisch (zu schwache Armee) und moralisch zu schwach – also gäbe es nur den diplomatischen Weg: nun, unser Häuflein Amateurdiplomaten, die sich jetzt in Paris und den Hauptstädten befinden, falls sie nicht «unnütze» Reisen unternehmen, beschäftigen sich fast ausschliesslich mit Eigenbrödelei – Intriguen oder im besten Falle Abfassung von so schwer geschriebenen Veröffentlichungen, dass nur ein Forscher sich die Zeit zum Lesen derselben nehmen will. Diese Diplomaten werden und können das Band der Vereinbarungen unserer Nachbarn mit der Entente nicht lockern, geschweige, die Entente auf unsere Seite gegen Polen und Rumänen bringen.

Daher bleibt uns nurein Weg: den Rumänen alles freiwillig geben, was sei fordern (ein kleines Stückchen Bessarabien und die rein ukrainischen Bezirke der Bukowina werden «vielleicht» zu retten sein) und die Rumänen als Vermittler zu den Polen benützen, damit diese in irgendeine Aenderung der polnischen Verwaltung Ostgaliziens in eine neutrale Verwaltung zustimmen. Rumänien und Polen muss die Ueberzeugung gewinnen, dass es einen treuen Bundesgenossen an unsgegen ein neues Russland erhält, dann werden die Diplomaten dieser beiden Staaten dafür arbeiten, dass die Entente die

Wiedervereinigung des alten ungeteilten Russlands nicht weiter betreibe und auf jenen Teil des ukrainischen ethnografischen Gebietes, welcher nach Befriedigung der rumänischen und polnischen Wünsche übrig bleibt, einen souveränen ukrainischen Staat anerkenne. Wir stehen also heute auf folgendem Scheidewege:

1) entweder Vereinbarung mit Rumänien und Polen über die Grenzen respektive Verwaltung Ostgaliziens – auf Basis einer solchen Vereinbarung Schutz – und Trutzbündnis gegen die Bolschewiken aber auch für später gegen jeden Versuch der Wiederherstellung eines grossen Russland (dann können wir ehest zur Souveränität kommen)

oder 2) nur Vereinbarung mit Rumänien – dieses wird gerne alle Gebietsopfer von uns akzeptieren aber nie mit uns gegen die Polen gehen, respektive sich nie für uns ohne Bewilligung der Entente exponieren. Letztere wieder wird aber ihren Standpunkt uns gegenüber erst dann ändern, wenn wir uns mit den Polen auseinandergesetzt;

oder 3) keinerlei Vereinbarungen; Resultat: wir werden nicht nur eine Beute von Rumänien und Polen, sondern auch der Herren [Alexander] Koltschak und [Anton] Denikin! (Ich kenne das Gegenargument: Unsere Bauern werden insurrgieren; – möglich, aber wann wird diese Insurrektion ihr erfolgreiches Ende finden?)

Rumänien hat nach dem russisch-türkischen Krieg trotz Plewna Bessarabien verloren – es wurde ein Staat von nur 7 Millionen Einwohnern – aber ein souveräner Staat. Heute erntet es die Früchte, dass damals der kluge König Karol [I al României] und der alte [Ion] Bratiano nicht «va banque» spielten! Und erst Milan Obrenović?

Das sind Beispiele, die wir uns vor Augen halten müssen!

Herr Minister: ich schreibe dies im Vollgefühl der Verantwortung – tun werde ich nur das was Sie anordnen – ich bitte aber um telegrafische kurze Mitteilung, wie Sie über meine Erwägungen denken. Gewohnt für meine Ueberzeugung stets einzutreten, überlasse ich die Verwendung dieser Darlegungen ganz Ihrem Ermessen.

Ergebenst

[Mykola] Wasillko

***

Друкується за копією з водяними знаками, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 696. – АРК. 120-121.

Переклад Дмитра Буріма

Берн, 3 серпня 1919

Пане міністре!

Я прибув до Берна занадто пізно: Україна, згідно з нашими історичними правами, фактичними умовами заселення та етнографічними активами, на сьогоднішній день бути не може. Дорогоцінні місяці були нами упущені й

натомість використані поляками, румунами та чехословаками. Наразі ми маємо врятувати те, що ще не розподілили між собою наші імперіалістичні сусіди. Для того, щоб забрати це силою, ми надто слабкі фізично (надто слабка армія) і морально – наразі існує лише дипломатичний шлях: зараз жменя наших дипломатів-аматорів, які на сьогоднішній день перебувають в Парижі та інших столицях, якщо не здійснюють «марних» поїздок, то займаються майже виключно дивацтвами – інтригами або, в кращому випадку, складанням настільки складно написаних релізів, що лише науковець зможе їх прочитати. Ці дипломати не будуть і не можуть послабити низку угод наших сусідів з Антантою, не кажучи вже про те, щоб перетягнути Антанту на наш бік супроти поляків та румунів.

Тому у нас залишається лише один шлях: добровільно віддати румунам все, що вони вимагають («можливо», будуть врятовані маленька частина Бессарабії та суто українські райони Буковини) та використати Румунію в якості посередника в справі з Польщею, для того, щоб вона погодилися на зміну польського керівництва Східною Галичиною і на будь-яке нейтральне керівництво. Румунія і Польща повинні переконатися в тому, що вони отримають в нашій особі вірного союзника проти Росії, потім дипломати цих двох держав будуть працювати над тим, аби Антанта більше не докладала зусиль для того, щоб знову об'єднати стару неподільну Росію, та визнала суверенною українською державою ту частину українських етнографічних територій, яка залишиться після задоволення румунських та польських бажань. Відтак, зараз ми знаходимося на такому роздоріжжі:

1) або угода з Румунією та Польшею про кордони відповідно управління Східною Галичиною – на основі подібної домовленості про оборонний та наступальний союз проти більшовиків, однак також згодом проти спроб відродження Великої Росії (тільки після того ми зможемо прийти до суверенітету),

або 2) домовленість лише з Румунією – яка охоче прийме всі наші територіальні жертви, однак не піде з нами проти Польщі, відповідно не буде піддавати себе небезпеці за нас без дозволу Антанти,

або 3) жодних домовленостей; як результат: ми станемо здобиччю не тільки Румунії та Польщі, а також панів Олександра Колчака та Антона Денікіна! (Мені відомий контраргумент: Наші селяни повстануть; можливо, але коли це повстання завершиться успіхом?)

Румунія після російсько-турецької війни, не зважаючи на Плевну, втратила Бессарабію – вона стала державою лише з 7 мільйонами населення – однак суверенною державою. Сьогодні вона пожинає плоди того, що мудрий Король Karol I al României і старий Ion Brătianu не грали «ва-банк»! І тільки Milan Obrenović?

Ці приклади ми маємо тримати перед очима!

Пане міністре: я пишу це при всій відповідальності – робитиму лише те, що Ви накажете, – проте я прошу мені коротко повідомити телеграфом, що Ви думаєте про мої міркування. Незважаючи на мої переконання, я залишаю використання цих тверджень повністю на Ваш розсуд.

Шанобливо

Микола Василько

СПРАВОЗДАННЯ МИКОЛИ ВАСИЛЬКА ВОЛОДИМИРУ ТЕМНИЦЬКОМУ

Bern, 8 August 1919

Herr Minister!

Erlaube mir Ihren zu berichten, dass ich heute zum Zwecke der Bewilligung, mit dem Ententezug die Reise zu Ihnen antreten zu können, beim czechoslovakischen Gesandten, Herrn Pavel Baráček [-Jacquier] war, welcher sich bereitwilligste einverstanden erklärte, für mich auf Rechnung der für die Czechoslovakei reservierten Plätze telegrafisch für Dienstag einen Platz in Paris reservieren zu lassen. Er berief sich hiebei auf den Passus eines Schreibens, welches er von seinem Minister des Aeussern, Herrn [Edvard] Beneš aus Paris als Antwort auf seinen Bericht über die Konferenz mit mir, erhalten hat. Dieser Passus, den er mir wörtlich vorlas, lautet: «Mit [Mykola] Wassilko sind die bestmöglichen Beziehungen zu pflegen; in dem polnisch – ukrainischen Streit bewahren wir eine den Ukrainern gegenüber wohlwollende Neutralität»! [Pavel] Baráček [-Jacquier] meinte scherzend, dass zur wohlwollenden Neutralität zumindest gehört, dass er mir einen Platz im Ententezug verschaffen muss! Herr Minister werden aber aus dieser Ordre des czechoslovakischen Ministers des Aeussern ersehen, wie falsch leider Kollege [Maxym] Slawinskyj Sie berichtete, als er davon sprach meine Ernennung rufe in den offiziellen Kreisen der Entrüstung hervor.

Ich lege auch die Abschrift einer heute von der Französischen Botschaft in Angelegenheit der Einreise [Petro] Diduschoks an mich gelangten Note vor, aus deren Titulierung und Stilisierung wohl auch keine «Entrüstung» zu ersehen ist.

Soeben komme ich wieder vom rumänischen Gesandten, Herrn [Mihail] Pâcleanu, bei welchem ich neuerlich den unbedingten Eindruck gewann, dass wir auf die volle moralische Hilfe im Gegenstande unserer Anerkennung als souveräner Staat, ja sogar einer Vermittlung in unseren Streitfragen mit den Polen seitens Rumänien rechnen können, wenn wir Rumänien gegenüber gegenständlich Bessarabiens und auch der Bukowina auf alle Ansprüche verzichten. Was die Bukowina anbelangt, so könnte vielleicht der rein ukrainische Teil für uns gerettet werden. Die Rumänen stehen auf dem Standpunkt, der historisch nicht zu widerlegen ist, dass die Ukraina in keinem Zeitpunkte der Geschichte Besitzerin Bessarabiens oder der Bukowina war und dass diese Territorien von Rumänien einerseits durch Russland, andererseits durch

Österreich gewaltsam oder mit List abgetrennt wurden und dorthin die Ukrainer erst später einwanderten.

Herr [Mihail] Pâcleanu hat auch bereitwilligst für Herrn Fedor Koroliff das rumänische Visum erteilt, so dass dieser sich über Rumänien direkt zum Direktorium wird begeben können. Herr [Fedor] Koroliff beabsichtigt zuerst bei Ihnen, Herr Minister, am Wege einzutreten, um Ihnen mündlichen Bericht über die Tätigkeit der wirtschaftlichen Kommission zu erstatten, und eventuelle Kurierpost zum Direktorium mitzunehmen.

Der Ihnen, Herr Minister, ergebenste

[Mykola] Wassilko

***

Друкується за копією з водяними знаками, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 696. – АРК. 131-132.

Переклад Дмитра Буріма

Берн, 8 серпня 1919

Пане міністре!

Дозвольте мені повідомити Вам, що сьогодні з метою отримати дозвіл на подорож до Вас поїздом Антанти, я відвідав посла Чехословакії пана Pavel'a Baráček-Jacquier'a, який висловив готовність зарезервувати на вівторок одне місце до Парижа для мене за рахунок зарезервованих для Чехословаччини місць. При цьому, він послався на уривок з листа, який отримав від свого міністра закордонних справ пана Edvard'a Beneš'a з Парижа як відповідь на лист про його зустріч зі мною. У цьому уривку, який він мені прочитав, говориться: «З Миколою Васильком треба підтримувати найкращі стосунки; у польсько-українському протистоянні щодо українців ми зберігаємо доброзичливий нейтралітет»! Pavel Baráček-Jacquier пожартував, що доброзичливий нейтралітет включає в себе принаймні надання мені місця в поїзді Антанти. З цього наказу чехословацького Міністра закордонних справ пан міністр побачить, наскільки фальшивим було повідомлення колеги Максима Славинського, який говорив про те, що моє призначення нібито викликало обурення в офіційних колах.

Також я додаю копію ноти, яка надійшла до мене сьогодні від французького посольства в справі приїзду Петра Дідушка, з назви та стилю якої також не видно жодного «обурення».

Щойно я повернувся від румунського посла, пана Mihail'a Pâcleanu, який знову запевнив мене, що ми можемо розраховувати на повну моральну підтримку в справі нашого визнання суверенною державою, а також на посередництво Румунії в нашому протистоянні з Польщею, якщо ми відмовимося від претензій на

Бесарабію та Буковину на користь Румунії. Що стосується Буковини, то можливо, нам вдасться зберегти для нас суто українську її частину. Румуни стоять на тій позиції, що Україна ніколи не володіла Бесарабією або Буковиною, і що ці території були відторгнуті від Румунії насильно або через угоди, з одного боку, Росією, з іншого боку, Автрією, а українці заселили ці землі пізніше.

Пан Mihail Pâcleanu також охоче надав пану Федору Короліву румунську візу, так що він може вирушити прямо до Директорії через Румунію. Пан Федір Королів має намір спочатку зустрітися по дорозі з Вами, пане Міністре, щоб доповісти Вам усно про діяльність економічної комісії, а також, можливо, взяти з собою кур'єрську пошту для Директорії.

Відданіший Вам, пане Міністре,

Микола Василько

СПРАВОЗДАННЯ МИКОЛИ ВАСИЛЬКА ВОЛОДИМИРУ ТЕМНИЦЬКОМУ

Bern, 31 August 1919

Herr Minister!

Ich unterlasse es, Ihnen, Herr Minister, über die Erfolglosigkeit meiner Reise nach Deutschland zu berichten, nachdem ja Kollege [Mykola] Porsch Ihnen mündlich den Sachverhalt auseinandergesetzt haben dürfte. [Matthias] Erzberger hielt sich in Berlin, von Weimar an dem meiner Ankunft folgenden Tage eingetroffen, nur ganz kurz auf, um in die Schweiz weiterzureisen. Ich konnte ihn daher dort nicht sprechen. Mittlerweile war meine Anwesenheit in Berlin auch einzelnen Ukrainern bekannt geworden und so verband ich das angenehme mit dem nützlichen, und begab mich zu meiner Frau, wodurch auch der Vorhand meines Aufenthaltes in Deutschland geschaffen war. Meine Rückkehr hieher verzögerte sich hiedurch um 3 Tage. Herr [Matthias] Erzberger weilt hier in St. Moritz und will ich spätestens Dienstag, den 2 September hinauffahren. Da [Arnold] Margoline sich für Montag avisiert hat, konnte ich nicht früher diesen Besuch machen.

Ich leugne nicht, dass ich diese Fahrt keineswegs mit grossen Hoffnungen antrete: Solange unser Gesandte in Berlin nicht solche ausreichende Vollmachten von unserer Regierung besitzt, dass Deutschland nur in ihm den alleinigen Repräsentanten derselben sieht, wird es kaum möglich sein, das Guthaben freizubekommen. Heute steht nämlich die Sache wie folgt:

1) [Grygorij] Suprun ist im Besitze weitgehendster Vollmachten und desavouiert jeden Schritt des Gesandten [Mykola] Porsch,

2) Scheint es, dass [Volodymyr] Stepankowskyj ganz in demselben Sinne wie [Grygorij] Suprun in Berlin tätig war.

3) Infolgedessen nehmen die uns feindlich gesinnten Referenten des Auswärtigen Amtes in Berlin, die noch die alte Hetmann-Orientierung haben, den Standpunkt ein, dass nicht allein [Symon] Petljura noch keineswegs Herr der ganzen Ukraine sei, sondern dass auch sein Gesandter keineswegs der allein Bevollmächtigte sei, dass also vorläufig ein Zuwarten, respektive das Geld in der Berliner Kassen behalten, das richtigste wäre.

Sollte Kiew tatsächlich in unsere Hände kommen, und gleichzeitig in Berlin gegenständlich [Grygorij] Suprun Ordnung geschaffen werden, so glaube ich, dass auch ohne eine besondere Intervention meinerseits, die Freimachung des Guthabens erfolgen wird – so aber fürchte ich, dass [Matthias] Erzberger wenn auch vielleicht durch die Unterredung durch mich günstiger disponiert, durch obige Argumente bei seiner Rückkehr in Berlin umgestimmt werden wird.

Ich möchte noch hinzufügen, dass, nachdem ich in Berlin eine nahezu alle Parteien umfassende Stimmung für ein grosses Russland, mit welchem Deutschland später zusammengehen soll, gefunden habe, während die Sympathien für die Schaffung einer Ukraine sehr vereinzelt sind, ich es für erwägenswert hielte, ein sehr ernstes Wort mit Deutschland zu sprechen und es sogar auf einen Bruch ankommen zu lassen, welch letzterer gewiss einen Umschwung der Meinung der Entente, wonach wir nach wie vor deutsch orientiert seien, zur Folge hätte.

Von Kiew aus wollte [Erich] Luddendorff, wie er in seinem letzten Werk ausführt, das alte Russland wieder herstellen – leider denken (dies ist meine Meinung) die jetzigen deutschen Machthaber nicht anders!

In der Beilage erhalten Herr Minister eine Abschrift des hier vorgefundenen Schreibens von [Kost] Maziewytsch aus Bukarest – weiters die Abschriften der in meiner Abwesenheit eingelaufenen Konfidentenberichte.

[Alexander] Gladyschowskyj geht nach Kopenhagen, muss aber bis zum Eintreffen [Stanislav] Starosolskyjs hier bleiben, weshalb er erst am 15. ds. auf seinen neuen Posten sein wird.

Ich bitte Sie, Herr Minister, recht herzlich, zu telegrafieren, ob Sie sich tatsächlich nach Kamenic-Podolsk begeben.

Herrn [Ionel] Brătianu habe ich mit abschriftlich beiliegendem Schreiben zu [Fedir] Koroliff geschickt – diese Sache, welche ich keineswegs für unernst halte, kann nur am Standort unserer Regierung perfektuiert werden.

Der letzt Artikel des D[okto]r Kost Lewickyj widerspricht der uns, Gesandten, gegebenen Orientierung – die Polen nützen ihn hier bereits aus und ich kann Herrn Minister nicht eindringlich genug ans Herz legen, dieser Wiener Galizischen Nebenregierung das Handwerk zu legen, da sonst eine diplomatische Arbeit ganz und gar unmöglich ist.

Gestern besuche mich der hiesige Gesandte Georgiens, Fürst [Mychajlo] Sumbatoff – ein sehr seriös zu nehmender Mann – derselbe scheint beste Beziehungen bei Engländern und Franzosen zu haben; er kennt [Mychajlo] Tyschkewytsch persönlich und erzählt, dass dem Grafen [Mychajlo] Tyschkewytsch von den Ententediplomaten mit grösstem Vertrauen begegnet wird.

Der Ihnen, Herr Minister, ergebenste

[Mykola Wassilko]

***

Друкується за копією з водяними знаками, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 696. – АРК. 138-140.

Переклад Дмитра Буріма

Берн, 31 серпня 1919

Пане міністре!

Я утримуюся доповідати Вам, пане міністре, про мою безрезультатну поїздку до Німеччини, після того, як колега Микола Порш усно розповів Вам про стан речей. Matthias Erzberger залишився в Берліні, до Веймара прибув на наступний день після мого приїзду, тільки дуже на короткий час, щоб далі їхати до Швейцарії. Тому я не міг з ним там поговорити. Тим часом, про мою присутність в Берліні стало відомо деяким українцям, і тому я об'єднав приємне з корисним, та сам вирушив до моєї дружини, що стало перевагою мого перебування в Німеччині. Тому моє повернення затрималося на три дні. Пан Matthias Erzberger перебуває тут в Сент Моритці та я хочу виїхати туди не пізніше вівторка, 2-го вересня. Оскільки Арнольд Марголін зголосився на понеділок, я не міг здійснити цього візиту раніше.

Я не заперечую, що розпочинав цю подорож без жодних великих сподівань: до тих пір, поки наш посол в Берліні не буде мати достатніх повноважень від нашого уряду, щоб Німеччина розглядала лише його, як єдиного представника, навряд чи буде можливо, розблокувати кредит. Сьогодні справа є такою:

1) Григорій Супрун володіє значними повноваженнями та дезавуює кожен крок посла Миколи Порша,

2) Здається, що Володимир Степанковський займався в Берліні тим самим, що і Григорій Супрун.

3) Як наслідок, вороже налаштовані до нас референти Міністерства закордонних справ в Берліні, які все ще мають стару прогетьманську орієнтацію, вважають, що не лише Симон Петлюра не є керівником України, а що також і його посли не мають ніяких повноважень, і що отже, буде правильним поки що почекати та тримати гроші у берлінських касах.

Якби Київ дійсно перейшов до наших рук, та водночас в Берліні навели лад із Григорієм Супруном, тоді, думаю, що гроші були б вивільнені навіть без

спеціального втручання з мого боку, – проте я боюсь, що Matthias Erzberger, незважаючи на прихильне ставлення до мене після наших з ним розмов, після свого повернення до Берліна, через наведені вище аргументи змінить свою позицію.

Хотів би ще додати, що після того, як я застав у Берліні охоплюючий практично всі партії настрій на користь великої Росії, з яким Німеччині згодом доведеться мати справу, симпатій щодо утворення України було дуже мало, тому, думаю, було б доцільним розглянути можливість провести дуже серйозні розмови з Німеччиною та навіть дійти до розриву дипломатичних відносин з нею, що, призведе до зміни думки в Антанти, відповідно до якої, ми, як і раніше, орієнтуємося на Німеччину.

Перебуваючи в Києві, Erich Ludendorff хотів, як це випливає з його останньої праці, відродити стару Росію – на жаль, так думають (це є моя думка) теперішні німецькі можновладці!

Пане Міністре, у додатку Ви отримаєте копію листа від Костя Мацієвича з Бухареста – також копії конфіденційних звітів, які надійшли за моєї відсутності.

Олександр Гладишовський їде до Копенгагена, однак до приїзду Станіслава Старосольського він змушений залишатися тут, і тому лише 15-го цього місяця розпочне роботу на новому місці.

Прошу Вас сердечно, пане міністре, телеграфувати, чи насправді Ви їдете до Кам'янця-Подільського.

Пану Ionel'ю Brătianu я переслав копію листа до Федора Короліва, – цю справу, яку я вважаю дуже серйозною, можна вирішити лише на місці перебування нашого уряду.

Остання стаття доктора Костя Левицького протирічить установці, даній нам, послам, – поляки вже нею тут користаються і я змушений наполегливо просити пана міністра покласти край діям цього додаткового галицького уряду у Відні, оскільки в іншому випадку дипломатична робота буде повністю неможливою.

Вчора мене відвідав тутешній посол Грузії, князь Михайло Сумбатов – дуже серйозна людина – який, здається, має найкращі стосунки з англійцями та французами; він особисто знайомий з Михайлом Тишкевичем та розповідає, що дипломати країн Антанти ставляться до графа Михайла Тишкевича з найбільшою довірою.

Відданіший Вам, пане міністре,

Микола Василько

ЛИСТ МИКОЛИ ВАСИЛЬКА КОСТЮ МАЦІЄВИЧУ

Берн, 14 листопада 1919

Поважний пане Міністр.

Сердечно дякую Вам за Ваше письмо від 23 жовтня. Утішала мене вістка про Ваші добрі відносини з румунським Урядом.

В листах моїх від 5 і 22 вересня поручив я Вам нав'язати зносини з п[анами] д[окто]р[ом] [Nicolae] [Petrescu-] Comnen'е і Georgh'ом Pop'ом, котрі-то працювали тут для румунської преси і тепер живуть в Румунії. Вони можуть Вам багато допомогти, бо я знаю, що вони є великими приклонниками союзу українсько-румунського.

Я роблю що можу, щоб піддержати наші відносини до Румунії. Жию з новим румунським Послом [Gheorghe] Derussi в найкращих приватних зносинах. Передвчора давав я вечерю в честь від'їжджаючого бувшого румунського тут Посла [Mihail'я] Pâcleanu, в котрій взяли участь і новий Посол, і радник Посольства Mărgăritescu зі своїми панами. Панове з румунського Посольства помагають мені багато до нав'язання зносин з другими дипльоматами.

Бачу старання польського тут Посольства, щоб ввійти в зносини зі мною, дотепер я їх виминав, щоб тим не дати причини галицьким українцям до рекримінації й котрі з приводу мого консеквентного держання програми нашого Уряду «порозуміння з поляками» і так з великим недовір'ям поглядають на мою працю. Польський військовий аташе в Берні, майор [Olgierd] Górka зістав перенесений до Букарешту й, як я напевно знаю, то лише тому, щоб вести дальше порозуміння з Україною. Під час свого тут урядування займав супротив українських справ дуже симпатичне становище. Так його, як і других панів польського Посольства я, мало знаю, але через треті особи зістав я як вище, про його поінформований. На всякий случай було б добре, щоб Ви, пане Міністре, не оминали стрічи з ним.

Одинкою причиною, котра здержує Румунію дати нам безмежну поміч, є обережність через її спільні інтереси з Польщею; боячись ослабити зносини з нею. Пан [Gheorghe] Derussi вже кілька разів радив мені всього можливого вжити, щоб також між нами а Польщею пройшло до... Мені здається що приділення до служби в Бухаресті п[ана] майора [Olgierd'а] Górk'у має на цілі вжити румунських впливів в справі нашого спору з поляками.

З повищих моїх слів побажань, п[ан] Міністер, я все ще держуся мети, якої й Ви держитесь, а про котру я писав в докладі від 4.VIII с[ього] р[оку] до пана Президента [Симона] Петлюри. Я все ще переконаний, що ми самі не є в можности зробити сю дипльоматичну роботу, яка є потрібна для поборення упередження цілого світа до нас завдяки добрим дипльоматам давньої Росії. Тому мусять нашу справу заступати адвокати, котрі є у світі добре закредитовані. В першій мірі входять під уваги румунські дипльомати – дальше чехи й поляки.

Страх, який має Румунія й Польща перед відновленням Великана Росії, й економічні інтереси, які має Чехія в утворенню Української Держави, піддержують симпатії тих трьох держав до Української ідеї, але цілком природно жадають вони

відповідної заплати. В «Руська Країна» застерегла вже це собі Чехо-Словакія. Бессарабія й Буковина є гонораром для Румунії (гадаю, що головну часть Української Буковини вдасться ще врятувати); лишається ще Польща, котра добре знає, як то для нас є потрібним, щоб польські дипльомати заступилися за нашу справу перед Антантою, а також вона добре знає, що спеціяльно Румунія не буде з нами задалеко вдаватися без порозуміння з Польщею, й з тої причини буде певно жадати найбільшої заплати.

Хоч дорогі здаються бути всі адвокати, я обстоюю за уділенням тих гонорарів, бо не бачу иншої можности осягнення нашої мети: суверенности і самостійности України.

Повищими словами сказав я Вам, пане Міністр, також, як думаю про теперішні дані нам завдання для нашої дипльоматії, й з того можете собі уявити, чому я не йду за Вашою доброю гадкою в справі поширення в будучині великої світової політики. Ми можемо тільки тоді осягнути відродження нашого державного життя по так довголітнім сні, коли сі держави, котрі мають довір'я Антанти і є ворогами большовиків й Німеччини, т[о] є[сть] Чехо-Словакія, Румунія й Польща, приймають нас між себе, в свої круги й ділання. Мусимо покищо вдержатися від самостійної орієнтації відносно котрої із держав Антанти; аж коли будемо визнані як суверенна держава, можемо думати про закордонну політику в загальних зачерках.

Через те не маю заміру сказати, що непотрібно є на дальше впливати головно й Франції, Англії й Америці на опінію загалу й на політичні круги в нашім дусі. Ця робота буде підпирати працю наших адвокатів. Найважніше, що Румунія заступається й заступиться за нас, але тільки тоді, коли не держатимуть поляки за руки румунів.

Не можу закінчити писання, не висказавши Вам моїх поглядів з приводу слів в Вашому листі від 23.X с[ього] р[оку]«соціялізм стався неможливим». Чи і як за глибоку підставу має соціялізм у нас на Україні як підстава державної програми, не можу цього сказати, не знаючи там відносини. Але на підставі спостережень, зроблених тут у Швейцарії, я переконаний, що тільки большовизм, взгл[ядно] терор збанкротував та що в короткім часі будуть мати всі держави цілого світу соціялістичні Уряди. Поодиноко може прийти десь ту чи там до реакціонерської епізоди, але слідуючі літа належать напевно до соціялізму.

В противности до Вас вважаю об'явлення війни [Антону] Денікіну за конечність, – поминувши се, що він сам накинув нам, – мусили ми показати світові, що ми також і з оружієм в руках протестуємо проти Всеросії й реакції. Через це об'явлення війни має Президент [Симон] Петлюра великі симпатії серед сих, котрі не терплять тих обох цілей, – т[о] є[сть] що більшість загалу в цілім світі признає

рацію Президенту [Симону] Петлюрі. Будучи вправним політиком, гадаю, що забезпечення спокою в цілому світі не буде тільки, а що в кінці буде тільки розсуджувати сам загал.

Прошу Вас, пане Міністр, взяти під увагу ці мої слова.

З правдивим поважанням, Ваш підданий

Николай Василько

...Ваше письмо від 23 с[ього] м[ісяця] є також відповіддю на лист мого заступника Миколи Левицького, про котрого мушу сказати, що, як найстарший урядовець моєї Місії, дуже іде мені на руку й совісно працює.

Про політичні висновки його приватних листів не перебираю, як все, жодної відвічальности.

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 1. – СПР. 177. – АРК. 7-8; 9-10

ЛИСТ МИКОЛИ ВАСИЛЬКА КОСТЮ МАЦІЄВИЧУ

Берн, 1 грудня 1919

Вельмишановний пане После.

Сердечно дякую Вам за Ваш лист від 23 листопаду с[ього] р[оку], котрого передав мені пан Неймарк.

Віденське пресове бюро, в котрому, на жаль, провадиться спеціяльно галицька політика, подавало систематично за останні 2 тижні, – такі критичні для нас, – щонайчорніші відомости, так що я дійсно почав боятись, що на нашій Україні нема вже взагалі ніякої української влади. В той час, як я боявся, що це так, певні елементи, котрих, на жаль, у нас теж багато єсть, вже знайшли в тому надію на те, що нам прийдеться утворити за кордоном новий український Уряд! Ваш лист мене заспокоїв і рівночасно відібрав од цих елементів надію на такі експерименти.

Як Ви це, пане После, побачите з мого листа від 24 листопаду, я ні на один мент не думаю про те, щоб залишити свою дотеперішню орієнтацію, особливо позаяк я бачу, що її визнають наш Президент [Симон] Петлюра так само, як і Ви. Як раз через те я Вас знов прошу не призначати мене на такий пост (Берлін), де я не міг би надалі працювати згідно з цією орієнтацією для поглублення близьких відносин з Польщею і Румунією, а також і з Чехословакією.

В Вашому листі від 23 листопаду Ви пропонуєте мені передати всі справи пану [Миколі] Поршові. Долучаю до цього моє телеграфічне листування з ним. І тепер буду чекати рішення Уряду в цій справі. Коли цей останній потвердить постанову ([Микола] Порш до Берна, а я до Берліну), то звичайно я зроблю все, щоб пан [Микола] Порш був тут прийнятий, і передам йому урядування. Але я сам не можу

їхати і не поїду тепер до Берліну, бо моє сумління не дозволяє мені згодитись, наперекір моєму переконанню, на таке доручення Уряду, котре напевно мусить пошкодити нашій справі. Але будьте певні, пане После, в тому, що навіть коли я відійду, я ні в якім разі не зійду з моєї коректної лінії найвищої лояльности відносно нашого Президента [Симона] Петлюри, і що моя дотеперішня орієнтація від того так зовсім не зміниться: я хочу суверенної України, і перед цією метою всі спеціяльні інтереси (Галичина, Буковина, Бессарабія) відступають назад.

При цьому пересилаю я Вам копію листа пана [Михайла] Лозинського, з одержаного мною з Парижу: інтригам всіх панів галичан в Парижу треба один раз назавше покласти кінець. На мою думку, граф [Михайло] Тишкевич повинен би дістати уповноваження, зараз же випровадити всіх цих панів з Парижу; зараз єсть тільки один український Уряд: це Уряд, Президентом котрого єсть [Симон] Петлюра; граф [Михайло] Тишкевич повинен був би бути уповноваженим заявити це Міністерству закордонних справ в Парижі, і коли б пани галичане не схотіли б виїхати добровільно, він повинен був би вислати їх за помочею цього Міністерства. Переговори про Галичину могли б тепер вести тільки граф [Михайло] Тишкевич в Парижі і Андрій Лівицький в Варшаві, причому при потребі обидва могли б взяти собі, як радників, галичан, достойних довір'я. Але галицький Уряд існувати перестав, і цьому фактові мусять відповідати розпорядження нашої Директорії.

Те, що західноукраїнський диктатор [Євген] Петрушевич перебуває поза межами краю, а також наступ поляків на Україну, – це без сумніву викличе з боку галицьких українців спробу виступити за кордоном, як самостійний західноукраїнських національний організм; цей західноукраїнський Уряд буде напевно конспірувати проти нашої польської орієнтації і надалі закликати [Антона] Денікіна як освободителя Східної Галичини, Буковини і Руської Країни; коли ми не будемо енергійно протестувати проти цих галицьких інтриг, то Польща, Румунія і Чехословакія легко побачать в цьому з нашого боку подвійну гру і відповідно тому виведуть з того такі консеквенції, котрі будуть для нас тим більше небезпечні, що поляки зараз стоять з своєю армією в нашому краю!

Так само мусимо ми уникати якого-будь знаку большовицької орієнтації: те, що відомий швайцарський большовик [Fritz] Platten перебуває на Україні, вже дуже денервує швайцарський політичний департамент; досі мені удавалося застерегти цей факт од опублікування в швайцарській пресі, але я боюся, що присутність [Fritz] Platten'а на Україні скоро иншими повідомленнями буде доведена до загального відома. Зараз перебуває в Букаресті швайцарський майор Ледре з Інтернаціонального Червоного Хреста, і я маю автентичні інформації про те, що він, пробувши в справах Червоного Хреста кілька місяців на Україні, де наші офіцери, на жаль, здається, не зуміли встановити з ним необхідної згоди, готує знищуючий доклад про відносини на Україні, в якому він, спеціяльно вказуючи на

присутність в нашому краю [Fritz'a] Platten'a, висловлює враження, що наш Президент [Симон] Петлюра недостатньо сильний, щоб стримати все зростаючу на Україні течию большовизму. Було б дуже важно, шановний пане После, як би Вам удалося поговорити з цим чоловіком в Букаресті, і може, як-небудь заспокоююче вплинути на нього. Бо як пришле вже сюди свій доклад до Червоного Хреста, то я не могтиму нічого зробить проти опублікування його.

Взагалі мені здається, що в нашому Головному штабі обходяться з чужими офіцерами не так уважно, як би це було слід: я маю інформації, що також румунський полковник Радолеско, що має бути українофілом, не раз скаржився на те, що з ним обходились в Кам'янці як з quantité négligeable. Завдяки старанням мого радника д[окто]ра Reisse'a удалося заінтересувати Україною перебуваючого з спеціяльною місією в Швайцарії дуже компетентного англійського майора Лангле. Можливо, що він в короткім часі поїде до нашого Президента [Симона] Петлюри. Я прошу Вас, пане После, звернути увагу нашого Уряду на те, що обходження з чужинцями, і особливо з офіцерами, беруться на особливу увагу.

На щастя, Неймарк не похитнувся в своїй симпатії до України через свою подоріж туди: але, правда, ця симпатія обмежується дійсно захопленням [Симоном] Петлюрою і окремими нашими воєнними старшинами і дуже немногими цивільними урядовими особами, до яких, звичайно, належите і Ви, Високоповажний пане После! Він має намір опублікувати тут статтю, корисну для нас, і дати скілька відчитів, що тим більше важно для нас, що російська ([Антон] Денікін) пропаганда після евакуації нами Кам'янця починає вже орієнтувати проти нас деякі часописи. Неймаркпривіз мені 20 000 гривень, але рівночасно рахунок на дорожні видатки, який я, звичайно, мушу оплатити, для чого я повинен, виходить, доплатити ще йому 1 500 – 2 000 франків.

Тільки що одержав я від графа [Михайла] Тишкевича просьбу повідомити [Бориса] Матюшенка і [Петра] Дідушка, що вони обидва відсилаються до розпорядження Міністерства закордонних справ. З приводу того, що пан [Борис] Матюшенко не міг вернутись до Франції, – причини цього я вже докладав в попередніх повідомленнях, – я мав нагоду часто бачитись з ним і багато говорити, і я ціню його як одного з наших найсерйозніймих політиків; хоч він і соціял-демократ, але він добре розуміє завдання потрібної тепер реальної політики, через те я вважав би дуже невідповідним, якби він не знайшов більш поля діяльности в нашій зовнішній політиці. Я певен, що коли Ви, Високоповажний пане После, потрудитесь з ним поговорити, – що у всякім разі варто було б цього, – то Ви прийдете до того самого висновку.

Всі Ваші листи, Високоповажний пане После, переконують мене, що ми з Вами, не знаючи один одного, в нашій політичній орієнтації ідемо тою самою

дорогою, – це підбадьорює мене щиро висловляти Вам мої погляди у всіх питаннях, навіть і в тих, котрі переходять за межі моєї компетенції.

Відданий Вам, Високоповажний Пане После, щиро і сердечно

Н[иколай] В[асилько]

P[ost] S[criptum]. Граф [Михайло] Тишкевч досі не був прийнятий ні [Georges'ом] Clemenceau, ні [Stephen'ом] Pichon'ом, – оскілько я поінформований, [Олександр] Шульгин мав перед собою відчинені двері до французького Міністерства закордонних справ; візу до Франції можна було б для того дістати коли вгодно; я думаю, що він був би дуже цінною піддержкою для графа [Михайла] Тишкевича в його стараннях в Парижі.

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 7. – АРК. 71-74.

ЛИСТ МИКОЛИ ВАСИЛЬКА КОСТЮ МАЦІЄВИЧУ

Берн, 24 лютого 1920

Високоповажний пане Міністр!

Доперва сьогодня відповідаю на Ваш інтересний і поучаючий лист з 2-го грудня м[инулого] р[оку], котрого передав мені п[ан] [Михайло] Кочерган в Берліні.

Через пожалування гідну ситуацію, в якій я застав тамтешне Посольство відносно його значіння, та через те, що на місці в Берліні переконався, що буду міг хоч частинно сповнити сі надії, які-то Ви, Високоповажний пане Міністр, покладаєте на мою діяльність, згодився я за Вашою порадою обняти наше Посольство в Берліні. Але, на жаль, вручений мені п[аном] [Михайлом] Кочерганом декрет був підписаний тільки самим Мін[істром] [Ісааком] Мазепою, наколи для Берліна конечним є підпис Директорії, бо ми там визнані і як Посольство акредитовані. Сейчас післав я новий декрет з новим докладом до підпису нашому Головному Отаману через кур'єра до Варшави. Кілька разів ургував я телеграфічно і через кур'єрів сю справу, але донині не маю ще жодної відповіди. Крім сего мусить прийти якесь рішення щодо Берну, бо, на щастя, п[ан] [Микола] Порш не хоче сеї посади обняти – він на сю посаду не відповідає, а також мусить віддати мені п[ан] [Григорій] Супрун конта на 180 000 швайц[арських] франків, котрі я позичив на удержання тутешньої Місії із своїх приватних фондів. В кожній із сих справ не можу дійти до якогось результату, а до того чув я, що Ви знаходитесь, Високоповажний пане Міністр зараз в Варшаві, і тому відкладав відповідь на Вашого листа з дня на день, так що я, будучи дуже мало поінформований про нашу внутренну ситуацію, в кінці не знав, на яких підвалинах концептувати дальше ведення нашої закордонної політики.

Сьогодні я в ще більш тяжкій ситуації: коли-то перед 14 днями телеграфував мені п[ан] [Микола] Багриновський з Варшави, що «[Симон] Петлюра з [Ісааком] Мазепою в єдности», коли п[ан] [Осип] Безпалко шле до «Humanite» спростовання проти п[ана] [Михайла] Грушевського, дістаю несподівано передвчора відомість з пресового бюра, що арештували в Кам'янці майже цілий наш Уряд. Як з прилоги побачите передало Віденське пресове бюро просто до «Havas'a» і «Reuters'a» викликаючи цим величезне враження, а я не знаю, як, певно, всі наші закордонні місії, як вияснити і коментувати сю справу. Відносно сего телеграфував я до Вас, та очікуючи з нетерпеливістю на Вашу інформацію, щоби знати, чи розходиться тут о якусь акцію поляків проти нашого Головного Отамана (що тутешне польське Посольство заперечує), чи о локальне надужиття польського війська, або що поляки зайняли становище за Головним Отаманом проти його Уряду, котрий мав вести поза його плечима переговори з большовиками. З сих ріжних моїх комбінацій можете собі уявити, до якого настрою привела мене ся депеша! Висказана в Вашім листі гідна взяття під увагу гадка про дуалізм з поляками моглаб справді статись поважною, наколи б польська політика – в що я починаю сумніватись – була супроти нас чесною. Правду кажете, що до осягнення нашої самостійности мусимо доказувати нашу внутренну єдність – але чи можу я сего надіятись по одержанню такої телеграми!

[Михайла] Тишкевича прийняв Президент [Paul] Deschanel; [Арнольд] Марголін веде дуже гарно працю в Лондоні; в паризькім і італійськім Парляменті жадають нашого визнання; мені вдалося бути прийнятим Президентом Швайцарської республіки, а тепер стоїмо ми, закордонні заступники, як «слуга без пана» – «Посол без свого Уряду», наколи п[ани] [Віктор] Піснячевський, [Володимир] Степанковський, а навіть і [Сергій] Шемет працюють за кордоном проти [Симона] Петлюри, а за [Василем] Вишиваним!

Ви возьмете, пане Міністр, сего листа, може, трохи за нелогічно написаного, дивлячись з меньшим неспокоєм на будучність, будучи ближче до сих локальних пригод; мені є тілько неможливо тут визнатися, маючи лише сенсаційні відомости Віденського пресового бюра і «Впереду» й тому зрозумійте мій настрій, в якім я сего листа пишу.

Позаяк здається, що Англія на всякий случай хоче помиритися з Росією, полишається нам лише оден спосіб, котрого я все вживаю, – т[о] є[сть] постаратися переконати Англію, що Росія не буде в можности доставити їй бажані товари, котрі є лише на Україні, і лише наші кооператори, а не жодні московські народні комісари можуть се дати Англії, що вона потребує. З сеї причини повинна Англія зі свого становища видерти Україну з рук московських большовиків. Не знаю, як довго потреба Англії, щоби се логічне діло зрозуміти, як також не знаю, чи до того

часу не Польща жадала вдоволення своїх імперіялістично-територіяльних планів анексій в Москві на конт України.

[Микола Василько]

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 349. – АРК. 24-25.

СПРАВОЗДАННЯ МИКОЛИ ВАСИЛЬКА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Спа, 17 липня 1920

Пане Міністре.

Вчора ввечері конференція була зачинена, офіціяльно вона мала займатися лише розгляданням виконання постанов Версальського мира і претензіями Антанти до Німеччини, і тому офіціяльними учасниками конференції мали бути лише, до того ще і спеціяльно інвітовані, Держави Антанти та Німеччина.

Через це не були присутніми в Спа, наприклад, не тільки Туреччина і Болгарія, але й Австрія, а також всі нейтральні держави (Швейцарія, Голландія, Швеція і и[нші]), між иншим не було також і Америки.

Тому ми не мали ніякого права явитись на конференцію, мали б це право лише в тому разі, якби Польща нас представляла там як свого союзника. Предбачаючи, що лише в останньому випадкові наша Делегація може бути вислухана конференцією про наші бажання, які, між иншим, цілком не належали до програму конференції, я негайно після одержання Вашого, пане Міністре, листа за від 24 червня і Вашого наказа від 23 червня – лист і наказ я одержав 3 липня у Відні – відправився я до польського Посла [Marceli'я] Szarot'и і попрохав його, щоб його Правительство відповіло на слідуючі запитання:

1) Чи бажано для Польщі (як союзної нам держави) присутність нашої Делегації в Спа.

2) Коли так, то чи розповсюджується згода польського Правительства також на мою участь в Спа (дивлячись на мою на протязі 20 років політичну кампанію в віденському Парляменті в інтересах галицьких українців проти польської шляхти – [Agenor'a] Gołuchowsk'oго, [Eugeniusz'a] Abrahamowicz'a і вшехполяків – [Stanisław'a] Głąbińsk'oго).

3) Чи польська Делегація в Спа одержить, чи безпосередне в Варшаві, чи через польського Посла в Відні ([Marcel'я] Szarot'y) розпорядження допомогти нам (українській Делегації).

Посол [Marceli] Szarota, – як я гадаю, навіть підтримував необхідність позитивної відповіді – ще 3-го липня відправив мої запитання (про які я, між иншим, телеграфно повідомив також Міністра Андрія Лівицького) телеграфним

шляхом до свого Правительства в Варшаві. 8 липня він мені передав слідуючу, одержану від Міністра закордонних справ [Eustachy'я] Sapieh'и, відповідь: «Польське Правительство дивиться на справу української Делегації в Спа як на внутрішню справу українського Правительства». Правда, до цього п[ан] [Marceli] Szarota додав свою, як він підкреслив, приватну пораду, щоб я туди поїхав якнайшвидше. Зміст, формально безумовно коректної, відповіди польського Міністра закордонних справ неясний: «коли українська Делегація поїде в Спа і там матиме який-небудь успіх, то це тільки може допомогти польській справі, але Польща не може зараз дати українцям дипльоматичну допомогу, тому що це збільшило б і без того великі труднощі її».

Після відповіди[Eustachy'я] Sapieh'и я, таким чином, знав, що нам треба в Спа рахувати на самих себе, себто нас зустрінуть як неінвітованих гостей, підносячи питання, яке в діяметральному контрасті з сучасною політикою Антанти, і що ми безумовно не зможемо добитись вигідних результатів. 11 липня я прибув в Спа – бельгійську візу на в'їзд (навіть дипльоматичну візу) я дістав за допомогою колеги [Андрія] Яковліва (який є, взагалі, одним з тих цілком немногих голов місій, які відзначуються діловим і точним виконанням своїх службових обов'язків) особисто у бельгійського Посла у Відні. Наша варшавська Місія, яка в першу чергу мусила б дістати візу за допомогою польського Правительства, навіть не відповіла на мої 2 телеграми про візу. Для більш короткого шляху через окуповану Францією частину Німеччини мені була б також потрібною й французька віза (граф [Михайло] Тишкевич, як він сам мені сказав, не може французьку візу в Парижі дістати ані для одного українця).

Відразу ж після мого приїзду я побачив, з конференції вже там 8 день перебуваючими панами – [Михайло] Тишкевич, [Андрій] Яковлів і [Арнольд] Марголін – яких, дякуючи дуже тактовному поводженню останніх двох панів в відношенню до графа, я найшов в повній згоді між собою, що ще в Відні я правдиво передбачив наші шанси в Спа. Замельдувалась Делегація у Президента конференції (бельгійського Міністра Президента), у [David'a] Lloyd Georg'a, в [Alexandr'a] Millerand'a, у [Carlo] Sforz'и, але ніким не була прийнята. [Михайло] Тишкевич був з візитом у Президента польської Делегації [Stanisław'a] Patek'a, але цей відпустив його з запевненням особистої ([Stanisław'a] Patek'a) симпатії до нашої справи і не віддаючи візиту, [Stanisław] Patek поїхав; той самий результат мав візит графа [Михайла] Тишкевича у [Eleftherios'a] Venizelos'a, як не дивитися на випрохану графом фотографію [Eleftherios'a] Venizelos'a, яку цей йому післав.

Завдяки посередництву [Арнольда] Марголіна, [Михайло] Тишкевич був прийнятий Philip'ом Kerr'ом, першим секретарем [David'a] Lloyd Georg'a, який був з графом дуже стриманий.

Поінформуватись у французьких дипльоматів гр[аф] [Михайло] Тишкевич і не пробував, позаяк в Спа були присутніми лише займаючі офіціяльні (урядові) пости французи, а граф, як він мені сам признався, з ними, а саме з [Alexandr'ом] Millerand'ом, [Eugèn'ом] Petit'ом і [Albert'ом] Kammerer'ом і в Парижі не має ніяких зносин. Він запевняє, що має дружествені відносини з великими парляментарними політиками Франції, але таких не було в Спа. Правда, граф був у маршалка [Ferdinand'a] Foch'a, якого велику любезність відносно його вихвалює, але дістав відповідь «що він ([Ferdinand] Foch) безсильний...».

З того, що докладав граф [Михайло] Тишкевич, у мене зробилося враження, що французькі дипльомати дивляться на нього як на «quantité négligeable» і як такого не беруть серйозно. Я був в одному ресторані свідком, як він поздоровив урядовця французького Міністерства закордонних справ [Albert'a] Kammerer'a, я почервонів, як цей без всякої пошани і без респекту відповів на привітання...

Я додаю для пана Міністра лист графа з докладом [Арнольда] Марголіна про його розмову з Philip'ом Kerr'ом. Цей доклад, якого зміст підтвердився на другий день офіціяльним комюніке, в діловому відношенню, правда, нас тяжко поражає, але доказує, що англійське Міністерство закордонних справ балакає з [Арнольдом] Марголіном серйозно й бере його серйозно. Але цей доклад також підтверджує, що [Арнольд] Марголін в Лондоні весь час на наше становище (останній раз в мойому докладі від 28 червня) правдиво дивився.

Лондон ([David] Lloyd George) хоче з Совітською Росією або а) дійсного мира, або б) вияснення того, що не Англія, а Совітська Росія винна за продовження війни. Для кожного з цих випадків [David] Lloyd George мусить в своїх умовах мира для Совітської Росії як можливо далі йти назустріч. Але позаяк Совітська Росія, як Антанта хотілаб втрутитися як-небудь у розв'язання українського питання, відкинула б безумовно переговори про мир, обходять нас (себто дивляться на українську справу як на внутрішню справу бувшої Російської імперії), бо инакше англійська публічна опінія, особливо робітничі партії, симпатії яких [David] Lloyd George особливо домагається, дивились би на його мирову акцію як не на серйозну.

Коли, через відкинення так далеко зараз йдучих пропозицій, [Лев] Троцький з своєї теперішньої ситуації нападеного поляками з нашою допомогою попав би в позиції непримиримого імперіяліста, тоді булоб ясно робітничим партіям і Англії, і всього світу, що Антанта мусить боронити Західну Европу від червоного терору, і в цьому випадкові ми могли б бути потрібними [David'y] L[loyd] Georg'y для боротьби з большовиками.

Таким чином, [David] L[loyd] George тільки тоді вернеться до питання України, яка входила в склад бувшої Вел[икої] Росії, коли ми йому не будемо більше потрібні яко уплата за мир з Совітською Росією, але будемо йому

потрібними для війни проти большовиків. Це є моя опінія про наміри [David'a] L[loyd] Georg'a відносно нас.

Ця орієнтація англійського Лорд Канцлера ще підтверджується у нього слідуючими моментами:

а) він не вірить в національну українську самосвідомість мас нашого населення; в волю і силу цих мас скинути большовицьке ярмо; ще менше в державну творчу спосібність нашої, як англійці гадають, без того дуже невеликої інтелігенції, і в відношенню до неї, так численних політичних партій, з яких більшість зараз висловлюється, більше або менше за федеративну республіку ([Володимир] Винниченко, [Михайло] Грушевський, [В'ячеслав] Липинський). Тієї ж самої думки, між иншим, і англійські військові (військовий Міністр лорд [Winston] Churchill);

б) він гадає, що большовизм в Росії і без того скоро мусить уступити перед иншою системою, при якій наше населення, на підставі пункту а) охоче примириться з автономією;

в) Україна, на підставі давньої внутрішньої антантської згоди, є сферою французького впливу, для якої він ([David] L[loyd] George), не хоче пожертвувати ні одним англійським жовніром, особливо, позаяк ще

г) через це він допомагав би польському імперіялізму, якого в Англії ненавидять.

Так що, якби [Otto von] Bismarck був на місці [Арнольда] Марголіна, нашим представником в Англії, і він не міг би змінити цього відношення Лорд Канцлера до нашого питання, вже й тому, що це відношення базується, головним чином, на розумінню й обороні (байдуже, правдивій чи неправдивій) англійських інтересів, це не підлягає ніякому сумніву, але треба віддати справедливість, що [Арнольду] Марголіну принаймні вдалося зайняти таке становище в Міністерстві закордонних справ в Лондоні, що його там автентично й правдиво інформують, себто його там беруть серйозно.

Пряму протилежність можна сказати про графа [Михайла] Тишкевича в Парижі, хоч йому там було легше, позаяк він, як я ще пізнійше покажу на підставі зроблених мені Віце-президентом польської Делегації паном [Erazm'ом] Piltz'ем заяв, міг з травня рахувати на польську допомогу, він абсолютно не зміг в паризькому Міністерстві закордонних справ завоювати собі яку-небудь позицію. Відносини з окремими йому, яко аристократу, клерикалу і антисеміту, політично близько стоячими парляментськими діячами він ставив вище, як відносини з офіціяльними правительственими інституціями, і, головне, він цілковито не використав заключену від 21-го квітня нашу згоду з Польщею, яка, одначе, має протекцію офіціяльної і неофіціяльної Франції. Бо наша згода з Польщею мала передовсім метою добути польську допомогу у Антанти.

Таким чином, в день мого прибуття в Спа я міг лише констатувати вищеподане і зробити з цього висновки, що:

1) треба вияснити, чи поляки ще далі хотять додержувати союз з нами, і, як так, то чи вони нам зможуть допомогти;

2) треба державам, учасницям конференції, про наш погляд, позаяк це не було можливим на словах, дати повідомлення на письмі;

3) треба, як можливо швидше, зробити пропозицію мойому Правительству.

До пункту 1-го. Я пропонував, що граф [Михайло] Тишкевич увійшов би в зв'язок або з польським Міністром Президентом, про якого говорилось, що він ще перебуває в Спа, або з Віце-президентом польської Делегації в Спа, з уповноваженим Міністром [Erazm'ом] Piltz'ем. Граф [Михайло] Тишкевич гадав, що це вже тому безсильне, позаяк, згідно його відомостям, обидва ці поляки наші противники. Тому ми умовились на слідуючім: я замельдуюсь в польській Делегації і скажу, що я прибув в Спа з Вашим, пане Міністре, спеціяльним дорученням, щоб дивитись за тим, щоб наша Делегація працювала абсолютно в цілковитому контакті з польськими делегатами. Внаслідок цього я потребую від поляків інформацій і директив. Так і було зроблено. Як відповідь на додану в копії телеграму, я був прийнятий Віце-президентом Міністром [Erazm'ом] Piltz'ем, який мені передав слідуюче: він був 8-го квітня в останній раз прийнятий Начальником Держави [Józef'ом] Piłsudski'м в Варшаві, і цей в 1 ½ годинній авдієнції йому пояснив, що Польсько-Українська згода, як для Польщі, так і для спокійного розвинення Сходу, є життєвим питанням. Він, [Józef] Piłsudski, при всіх обставинах за кооперацію з Україною і через те наказує п[ану] [Erazm'у] Piltz'у вжити всіх заходів, щоби Аліянтська Рада в Парижі приєдналася б до відношення Польщі до України і визнала б як незалежність України, так і теперішнє її Правительство ([Симона] Петлюру). Правда, [Józef] Piłsudski знає, що [Симон] Петлюра не уявляє з себе завелику владу на Україні, але у всякому разі [Симон] Петлюра є єдиний фактор, з яким можна рахуватись на Україні. Не дивлячись на це, особисті якости [Симона] Петлюри такі, що він ([Józef] Piłsudski) має до нього найбільше довір'я. Він ([Erazm] Piltz) зробив все, щоб точно виконати цей наказ [Józef'a] Piłsudsk'ого. Але його заходи були розбиті, навіть в той час, коли польсько-українська офензива мала Київ в своїх руках, не тільки від супротивлення англійців, але й від опозиції [Alexandr'a] Millerand'a. Зараз, коли польська армія під давленням червоних військ мусить відходити, в російських справах розпоряджається лише [David] L[loyd] George, і поляки зараз перебувають в такому стані, що вони змушені слухатись диктату англійського Прем'єра. Під цим враженням також польський Міністр Президент вернув з Спа до Варшави – так само і Президент польської Делегації п[ан] [Stanisław] Patek. Я відповів п[ану] [Erazm'у] Piltz'у на це таке:

а) на підставі згоди 21-го квітня Польща й Україна, що торкається Совітської Росії, так зв'язані між собою, що вони тільки по взаємному порозумінню мають право скінчити війну. З цього виходить, що Польща теперішню інтервенцію Англії для мира з Совітською Росією юридично має право прийняти лише тоді, коли Україна на це згодиться. Тому Польща зобов'язана вжити всіх заходів, щоби, противно наміра Лорд Канцлера, при Мировій конференції, яку предположено мати в Лондоні, представники України були допущені яко повноправна партія для заключення миру.

б) Завдяки державному розумові [Józef'а] Piłsudsk'ого і [Симона] Петлюри ворожнеча, яка була на протязі століть між поляками і українцями, припинилась, що дуже багато означає для будучини. Згода 21-го квітня може бути для обох народів актом безподобного історичного значіння, коли вона витримає так швидко вже наступивший військовий іспит. Але як поляки ледве після 3-х місяців перевернуть Варшавський договір в шматок паперу, то це означатиме знов на невідомо який довгий час братоубійчу війну сих двох народів, які у всіх відношеннях мусили б допомагати один другому.

П[ан] [Erazm] Piltz відповів на мої слова що до пункту а) характерним рухом руки до шиї (він хотів сказати: канат накинено полякам на шию). Але він мусив згодитись, що я по обом пунктам розмовляю з ним цілком логічно, і він прохає мене, щоб наша Делегація йому негайно надіслала ноту, яка включала б зазначені мої думки, і він ще того самого дня (то було 14 липня) телеграфуватиме ноту до свого Міністра закордонних справ. В протилежність до опінії графа [Михайла] Тишкевича, який мене попередив, що п[ан] [Erazm] Piltz є особливо великий ворог польсько-української комбінації, я знайшов в п[ана] [Erazm'а] Piltz'а поміркованого розумного польського реального політика, який старається цілковито виконати доручення своїх Начальника Держави і Правительства. Я це додаю, позаяк, згідно мого враження, це є великою помилкою гр[афа] [Михайла] Тишкевича, що він у травні й червні (перед польсько-українським розгромом) не старався увійти в контакт з п[аном] [Erazm'ом] Piltz'ом в Парижі. Найменше, цей полекшив би тоді гр[афу] [Михайлу] Тишкевичу шлях до французького Міністерства закордонних справ, завдяки чому було б можливим інформувати безпосередно з українського боку п[ана] [Alexandr'а] Millerand'а і його оточуючих, в той час, як тепер джерелом для інформацій французького Міністерства закордонних справ суть, на жаль, безсильні самі поляки й, відтак, наші вороги, російські партії.

З конференції з п[аном] [Erazm'ом] Piltz'ом можу ще, як важливе, відмітити, що той запевняв з підкресленням, що поляки можуть згодитись на найширшу автономію Східної Галичини, але ж до останнього моменту будуть супротивитись цілковитому відірванню її від Польщі. Нота, яку [Erazm] Piltz попрохав, була

складена, як вона додана в копії до цього, ще в той самий день підписана нашим Президентом графом [Михайлом] Тишкевичем і мною доставлена п[ану] [Erazm'у] Piltz'у. Донині, 17-го липня, коли також польська Делегація виїжджає зі Спа, п[ан] [Erazm] Piltz, який відповів візитом на мій візит, не одержав, як він говорить, аніякої вказівки від свого Правительства, яка відносилася б до зазначеної ноти.

До пункту 2-го: Було вияснено наш погляд, як бельгійському Міністрові Президентові, який був головою конференції, так і всім учасникам конференції в 3-х нотах, які додані в копіях. Ноти були зредактовані мною, [Арнольдом] Марголіним і [Андрієм] Яковлівим. Президент [Михайло] Тишкевич згодився на їх зміст. Учора на адресу графа [Михайла] Тишкевича одержана письмена відповідь бельгійського Міністра Президента (на жаль, копія не у мене, але вона буде Вам безумовно надіслана з Парижу) слідуючого змісту: наші справи підлягають до компетенції конференції послів аліянтів в Парижі, тому було б раціональним, якби ми звернулись з цього приводу до Президента зазначеної конференції – до французького МіністраПрезидента [Alexandre'a] Millerand'a. Ця відповідь підтверджує мою, в початку цього листа викладену опінію. Посилаючись на це відношення бельгійського Міністра Президента, граф [Михайло] Тишкевич негайно запитав ще вчора, тут в Спа у [Alexandre'a] Millerand'a, коли цей зможе його прийняти. Секретар обіцяв телефонічну відповідь, сьогодня о 11 годині [Alexandre] Millerand виїхав до Парижу, не давши графу [Михайлу] Тишкевичу аніякої відповіді.

До пункту 3-го: Через адреси наших місій в Варшаві і в Букарешті я, [Арнольд] Марголін і [Андрій] Яковлів Вам, пане Міністре, телеграфували, що безумовно необхідна негайна зміна графа [Михайла] Тишкевича в Парижі [Олександром] Шульгиним. Найменше, треба булоб додати [Олександра] Шульгина графу [Михайлу] Тишкевичу, яко заступника. В цій телеграмі єєдина зараз пропозиція, яку можна зробити Правительству. Наша дипльоматична ситуація слідуюча: коли не буде мира з большовиками, то вона буде безумовно вигідною, бо ми будемо потрібні Англії. Позаяк [Арнольд] Марголін крім одного [David'a] L[loyd] George'a (цей одмовляється від конференції з [Арнольдом] Марголіним, щоб мати можливість сказати совітським представникам, що він не має ніяких зносин з українцями), вже тепер підтримує зо всіма особами в Лондоні офіціяльно і неофіціяльно серйозні й добрі відносини, то, натурально, він зможе в цьому випадкові зробити надзвичайно багато для нас. Але, поки [David] L[loyd] George і Совітська Росія ведуть переговори про мир, [Арнольд] Марголін може бути для нас, завдяки його зв'язкам в Лондоні, дуже цінним інформаційним бюро про все, що там діється, – але більш ніщо...

Тому мусить весь час, поки [David] L[loyd] George на нас дивиться як на «quantité négligeable», і це якраз має місце, в Парижі знаходитись знаний в

офіціяльних французьких колах і маючий їх довір'яукраїнець, щоб він домагався побудити Францію добути для нашого Правительства при проектованій конференції в Лондоні принаймні таке місце, яке собі добула Західна Україна за допомогою Англії. Позаяк Франція залежить від [David'a] L[loyd] George'a, тому, а) що їй він потрібний проти Німеччини, б) що їй потрібні англійські військові сили в Сирії, то вона (Франція) здається, пожертвувала й Польщу цим важливим французьким інтересам. Але симпатія до поляків у Франції має заглибокі коріння, ніж щоб яке-небудь французьке Правительство осмілилося б, не дивлячись на польські бажання, перейти до порядку денного. Тому мусив би наш представник в Парижі і далі підтримати найкраще відношення з поляками й співробітничати разом з польським представництвом.

Я гадаю, пане Міністре, що після всього, що я Вам доніс в цьому докладі про графа [Михайла] Тишкевича, на підставі моїх особистих вражінь, що не маю більш чого додати до того, що гр[аф] [Михайло] Тишкевич ні в якому відношенні не відповідає необхідним зараз якостям для Парижу. Я його перший раз бачив в Спа й з добрих якостей у нього знайшов слідуючі: він безумовний прихильник самостійної України; він безумовно міцно преданий нашому Президентові [Симону] Петлюрі і, нарешті, він старенький пан з дуже тонкими аристократичними манерами. Все инше негативне. Дух теперішнього часу і поступову еволюцію на світі він взагалі собі нескільки не уявляє. Яким освіченим він з історичного боку й не є, в соціялістичному відношенню він прямо анальфабет. Він мріє про монархію в Франції; про реставрацію старої Австро-Угорської монархії. Він ще досі живе споминами про герцогів, князів, графів, з якими він ще 40 років тому снідав в Монте-Карло. Цим пояснюється непорозуміння між ним і всімачленами нашої Делегації в Парижі. Крім того, він надзвичайно доступний лесті й сплетням. На кожну ділову опозицію, він дивиться як на особисту ворожнечу... Якийсь польський член його фамілії написав про нього брошуру, тому він ненавидить польсько-українську згоду – одним словом, пане Міністре, я цілковито уявляю собі, що око французького дипльомата не бере його серйозно.

На своїй попередній посаді у Папи в Римі, в зносинах з кліром і клерикальним товариством він був і є, вже через його майже наукову освіту в спеціяльних церковних справах, цілком на свойому місці. Але ми мусимо негайно мати в Парижі відповідну особу, й як я, так і [Арнольд] Марголін і [Андрій] Яковлів, певні, що [Олександр] Шульгин в своїх відношеннях відповідає потрібним зараз вимогам. Ми прохали Вас телеграфічно, пане Міністре, й через Варшаву й через Букарешт й через Міністра фінансів [Христофора] Барановського негайно приїхати за кордон, позаяк крім цього зараз для Парижу необхідно розпорядження, як пан Міністр самі побачать з цього мого докладу, наша ситуація за кордоном,

взагалі, може вступити в критичну стадію, в якій негайна постанова шефа Міністерства закордонних справ може бути потрібною. При кінці цього мого докладу передаю Вам, пане Міністре, ще мою особисту подяку за Ваш лист з Проскурова від 24 червня і за Ваше так шануюче мене довір'я, висловлене в тому листі.

Вашу надію на наслідки моеї праці в Спа, на жаль, я міг виконати лише в вище Вам донесеному, більш ніж обмеженому розмірі. Ваше бажання, щоб була повна згода поміж членами Делегації, можна було цілком виконати, позаяк вже й серйозні ситуації і єдність, яка була між [Арнольдом] Марголіним, [Андрієм] Яковлівим і мною, і едине наше старання рахуватись при обходженні з графом з його великим тщеславієм, його заспокоїли понині. Лише сьогодня перед самим від'їздом його настрій змінився, позаяк я рахував своїм обов'язком полковника [Григорія] Лисенка, про якого він, напевно, на підставі якоїсь денунціяції, дуже зле висловлювався, взяти під оборону. Пан Міністр писали також в свойому листі про моє дальніще вживання, про що я собі дозволяю в одночасно відсилаємому окремому листі докладно відповісти. Звідси я, згідно прохання Міністрів [Христофора] Барановського та [Бориса] Мартоса, їду до Амстердаму, аби спробувати упорядкувати так заплутану[Григорієм] Супруном чайну справу у фірмі Розеліус. Взагалі я буду старатись допомогти панам [Христофору] Барановському і [Борису] Мартосу в усіх напрямках при реалізуванню грошей, позаяк в найближчому часі треба дістати гроші спеціяльно для місій в Парижі і Лондоні.

Маю за честь залишитись, пане Міністре, з найглибшою пошаною Вашим цілковито і глибоко преданим

Николай Василько

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 407. – АРК. 53-63.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис завірений Павлом Дяковим / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 1429. – ОП. 2. – СПР. 100. – АРК. 328-338.

НОТА ПРЕЗИДЕНТУ МИРНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ У СПА (БЕЛЬГІЯ)

Spa, le 14 juillet 1920

Excellence

Les dernières conditions auxquelles les Puissances Alliées viennent d'accepter de rétablir la paix entre la Pologne et la République des Soviets, nous mettent dans l'obligation de faire savoir encore une fois aux Alliés, – non seulement dans notre intérêt, mais aussi bien dans l'intérêt de l'œuvre de pacification poursuivie par les Alliés, – que le Peuple Ukrainien, qui compte 40 millions d'âmes, est absolument antibolcheviste dans sa majorité écrasante et qu'il ne consentira jamais de son plein gré à être soumis au pouvoir soviétique de Moscou.

Dans ces conditions, nous nous permettons de signaler que si les Alliés prennent la responsabilité de laisser sous le régime bolchevique les 80 millions d'habitants de la grande Russie (Moscovie), – ce qui suffit amplement aux expérimentations du nouveau system soviétique, – il serait tout à fait excessif et profondément injuste d'y vouer en outre les 40 millions d'habitants de l'Ukraine. La République Ukrainienne s'efforce depuis 3 ans de remplir son devoir en luttant contre les bolcheviks et en s'employant de toutes ses forces à rétablir l'ordre et à satisfaire les désirs non seulement du Peuple Ukrainien, – que veut jouir du droit d'auto-détermination conformé aux principes des Alliés, mais aussi de toutes les nationalités qui vivent en Ukraine. Et les responsabilités que nous portons comme Représentants de la République Ukrainienne, ainsi que notre expérience acquise au cours de notre passé politique, nous forcent d'insister en ce grave moment sur le grand danger que la susdite décision des Alliés fait courir aux destinées de l'Europe Orientale, en livrant l'Ukraine aux bolcheviks de Moscou Russie grande, – laquelle ne pourra jamais plus se maintenir par le moyen de la force. Ce serait donc, – au lieu d'établir sur les territoires ayant appartenu à l'ancienne Russie entre les différentes nationalités, de bonnes relations basées sur le droit de chaque peuple à disposer de son sort, – faire perdurer à l'infini une lutte incessante entre le Peuple Ukrainien et le Peuple Russe (moscovite), – ce qui compromettrait sérieusement l'œuvre de paix que les Alliés se sont données comme tâche.

Dans le but de développer plus en détail ce qui précède, et en votre qualité de Président de la Conférence, nous prenons la respectueuse liberté de vous prier nous faire l'honneur de nous accorder une audience.

Veuillez agréer, Excellence, l'expression de notre considération la plus haute.

Le Président: Comte [Mykhaylo] Tyszkievicz

Les Membres: Nicolas Wassilko, A[rnold] Margolin, A[ndrè] Yakovliv

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО України ф. 4211. – оп. 1. – спр. 38. – арк. 48-49; 55-56.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО України ф. 3696. – оп. 2. – спр. 407. – арк. 35-36.

Переклад Міністерства закордонних справ УНР

Спа, 14 липня 1920

Ексцеленція.

Останні умови, на які Союзні Держави погодились, що до примирення між Польщею та Совітською Республікою примушують нас ще раз довести до відома союзників, не тільки в наших інтересах, але також і в інтересі справи занепокоєння, яку провадять Союзники – що український народ, який числить 40 мільйонів душ, є абсолютно антибольшевитський в подавляючій більшости і що він добровільно ніколи не погодиться підчинитись владі московських совітів.

В сих умовах ми дозволяє собі зауважити, що як що Союзники беруть на себе відповідальність за залишення під большевицьким режимом 80 мільйонів мешканців Великоросії (Московії), що цілком є досить для переведення експериментів нової совітської системи, то було б абсолютною крайністю і глибокою несправедливістю кинути туди ж зверх того і 40 мільйонів мешканців України. Українська Республіка силкується на протязі 3 років виконати свій обов'язок, борячись проти большевиків і вживаючи всі свої сили для встановлення влади й на задоволення побажань не тільки вкраїнського народу, котрий хоче скористуватись правом самовизначчння згідно з принципами Союзників, але також і всіх народів, що жиють на Вкраїні. Тому відповідальність, що ми несемо, яко представники Вкраїнської Республіки, також як і наш досвід, якого ми придбали на протязі нашого політичного минулого, примушує нас настоювати в сей важливий мент на великій небезпеці, яка через зазначені рішення Союзників, загрожує досі Східній Европі, залишивши Вкраїну московським большевикам, головна мета яких є відбудування колишньої «Великої Росії», коли не може ніколи утриматись силою. Се було б замість утворення на територіях, що колись належали до бувшої Росії, між окремими національностями, добрих стосунків, базованих на праві кожного народу розпоряджатись своєю судьбою, се було продовження до безконечности безупинної боротьби між народами українським і руським (московським), що в значній мірі скомпрометувало б справу миру, який Союзники поставили своїм завданням.

Для того, щоб мати можливість докладно передати Вам, вищезазначене, а також звертаючись до Вас, яко голови Конференції, беремо на себе сміливість просити оказати нам честь і призначити авдієнцію.

Просило Вас прийняти, Ваша Ексцеленція, вираз нашої найглибшої пошани.

Голова: Граф Михайло Тишкевич

Члени: Микола Василько, Арнольд Марголін, Андрій Яковлів

***

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 407. – АРК. 37.

НОТА ЗАСТУПНИКУ ГОЛОВИ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕЛЕГАЦІЇ НА МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ У СПА (БЕЛЬГІЯ)

Spa, 15 Juillet 1920

Monsieur le Ministre.

Etant donné qu'en le moment des pourparlers sont engagés à l'incitative de L'Entente, concernant la conclusion de la paix entre le Gouvernent de la République Polonaise, que vous représentez à la conférence de Spa, et la Russie des Soviets, j'ai

l'honneur, au nom du Gouvernement de la République Ukrainienne, que je représente, d'attirer l'attention de Votre Excellence sur l'alliance existant entre ces deux Etats tant dans la question de la guerre que de la conclusion de la paix.

Le Gouvernement Ukrainien ne peut pas même admettre la pensée, que la Pologne saurait consenti à la proposition de l'Entente relative à la convocation d'une Conférence à Londres, sans participation des délégués plénipotentiaires du Gouvernement Ukrainien allié de la Pologne sur la base de l'acte du 21 Avril 1920.

En priant Votre Excellence de vouloir remettre an Gouvernement Polonais la présente déclaration, je tiens à Vous signaler que ledit acte a heureusement arrêté la lutte qui durait plusieurs siècles entre deux peuples frères et qu'en ce moment difficile le devoir des deux parties est de ne pas tolérer la violation de sa vigueur, mais au contraire de le fortifier par des efforts communs.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, l'assurance de ma plus haute considération.

Le président : Comte [Mykhaylo] Tyszkievicz

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 407. – АРК. 43.

Переклад Георгія Потульницького

Спа, 15 липня 1920

Пане Міністр,

Беручи до уваги, що мирні переговори між Республікою Польською, яку представляєте Ви на конференції в Спа, та Радянською Росією, розпочаті з ініціативи Антанти, я маю честь, від імені Уряду Української Народної Республіки, яку я представляю, привернути увагу Вашої Екселенції на існуючий союз між нашими державами як в питанні війни, так і в питанні підписання миру.

Український Уряд не може навіть допустити думки, що Польща погодиться на пропозицію Антанти стосовно скликання конференції в Лондоні без повноважних представників Уряду України – союзника Польщі згідно акту від 21 квітня 1920 року.

Просячи Вашу Екселенцію вручити дану декларацію Польському Уряду, я вважаю необхідним відмітити, що згаданий акт зупинив боротьбу, що тривала століттями між двома братськими народами і що в теперішній складний час обов'язок обох сторін не в тому, щоб терпіти порушення своєї сили, а навпаки укріплювати її спільними зусиллями.

З запевненнями, Пане Міністр, моєї глибокої поваги!

Голова: Граф Михайло Тишкевич

НОТА ПРЕЗИДЕНТУ МИРНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ У СПА

Spa, le 16 Juillet 1920

Excellence,

En complément de notre Note en date du 14 juillet, et étant donné que jusqu'à présent nous n'avons pas eu la possibilité d'être entendus personnellement par la Conférence, nous avons l'honneur de soumettre à la haute et bienveillante attention de Votre Excellence ce qui suit :

Déjà en Décembre 1917, deux Représentants des pays de l'Entente : M[onsieu]r le Général [Georges] Tabouis et M[onsieu]r le Consul [Picton] Bagge – étaient accrédités auprès de Gouvernement Ukrainien, par leurs Gouvernements. M[onsieu]r S[ymon] Petlioura, – qui devint plus tard et est actuellement encore Président du Directoire Ukrainien, – était alors Ministre de la Guerre, et M[onsieu]r [Alexandre] Choulguine, – plus tard Délégué de l'Ukraine à la Conférence de la Paix à Paris, était alors Ministre des Affaires étrangers.

Donc, les premiers pas du premier Parlement Ukrainien (Rada Centrale) et du premier Gouvernement de l'Ukraine, se firent sous les yeux des Representants de l'Entente à Kiev, et en contact avec eux.

Plus tard, pendant l'occupation allemande en Ukraine (Mai 1918), la Rada Centrale fut dissoute par les Allemands, qui emprisonnèrent [Symon] Petlioura, et le régime de l'hetman [Pavlo] Skoropadsky fut institué, avec un Cabinet composé des représentants de l'idée panrusse, travaillant en plein accord avec le parti militaire allemand, – les Membres de tous les Partis ukrainiens ayant refusé de prendre part à ce Cabinet.

Aprés la chute de l'hetman [Pavlo] Skoropadsky, ensuite de l'insurrection qui éclata contre lui et conduite par [Symon] Petlioura, – qui avait été maintenu en prison presque jusqu'à ce moment-là, une Mission Ukrainienne spéciale, ayant à sa tète le Prof[essor] [Kost] Matsievitch, actuellement Chef de la Mission Diplomatique de l'Ukraine en Roumanie, et M[onsieu]r [Viatcheslaw] Prokopovitch, actuellement Président du Conseil des Ministres Ukrainien, partit en Décembre 1918 pour Jassy. Cette Mission avoir pour but de pier les Gouvernement de l'Entente de bien vouloir soutenir l'armée ukrainienne et la Directoire dans leur lutte contre les troupes des Soviets moscovites. Dans le même but, en Janvier 1919 une Mission Ukrainienne partit pour Odessa avec, en tête, M[onsieu]r [Kost] Matsievitch, alors Ministre des Affaires étrangères et M[onsieu]r A[rnold] Margoline, actuellement Chef de la Mission Diplomatique de l'Ukraine à Londres.

Déjà à Odessa, les représentants du Gouvernement Ukrainien ont l'impression que les Alliés voulaient que l'Ukraine soit sous la protection spéciale des Français, attendu

que c'est la France qui avait pris sur soi la défence des intérêts de l'Ukraine (ainsi que de la Pologne et de la Roumanie) et que l'Ukraine était considérée comme un territoire ou la France aurait la priorité de ses intérêts économiques.

La réalité correspondait à cette impression : Tandis qu'à Batum et en général dans le Caucase, à la tête des Missions étrangères se trouvaient les Anglais, c'est l'Etat-major Français qui avait le commandement supérieur à Odessa.

Pendant Février et Mars 1919, les représentants du Gouvernement Ukrainien étaient en pourparlers avec la Général [Philippe] d'Anselme et ses collaborateurs de l'Etat-major français ; à la même époque, ils eurent un entretien avec le General [Henri] Berthelot venu de Bucarest à Odessa. Comme suite à ces pourparlers les représentants de l'Ukraine et le Chef de l'Etat-major français élaborèrent un projet d'accord, suivant lequel la France devait appuyer l'armée ukrainienne et la Gouvernement Ukrainien par une aide militaire, consistant non seulement en armes, mais même en hommes (il était question de bataillons français, roumains et grecs). D'autre part, ce projet prévoyait que le contrôle des finances et des chemins de fer ukrainiens seraient dans les mains du Gouvernement français. Et selon le désir exprimé verbalement par les Représentants de l'Etat-major français, des changements furent apportés dans la composition du Gouvernement Ukrainien.

Alors que ce projet était déjà rédigé, l'Etat-major français rompit subitement les pourparlers et les Français évacuèrent Odessa au commencement d'Avril, abandonnât l'Ukraine à ses propres moyens, pour des raisons inconnues.

Néanmoins, le Chef du Directoire S[ymon] Petlioura et son Gouvernement n'ont pas changé leur orientation et n'ont pas perdu leur espoir en une aide de la part des Gouvernements de l'Entente. Presque dans tous les pays de l'Europe et dans les Etats-Unis d'Amérique, des Missions Diplomatiques ukrainiennes ont été envoyées, afin de demander l'assistance morale et matérielle pour le Gouvernement et l'armée de [Symon] Petlioura, en lutte contre le bolchevisme qui amena l'anarchie.

Il peut être intéressant de souligner qu'alors que le gouvernement des Soviets moscovites ignorait absolument l'opinion publique du monde entier et basait tous ses agissement sur le droit de la force brutale, de la spoliation et de la démagogie, – tous les représentants des mouvements nationaux sur les territoires de l'ancien empire Russe (Estonie, Lituanie, Ukraine, etc.) ont eu foi en la force du droit ce que a été proclamée par les Alliés pendant la guerre mondiale.

Pour défendre les droit naturels de l'Ukraine, la majorité des leaders et des représentants de tous les Partis Ukrainiens travaillent déjà depuis bientôt deux ans auprès des Gouvernements étrangers ou ils sont accrédités.

Au mois de mai – juin 1919, le Ministre des Affaires étrangères Français (dans une lettre adressé au Délégué de l'Ukraine M[onsieu]r [Alexandre] Choulguine) avait

exprimé la décision du Gouvernement français d'envoyer pres de l'armée de [Symon] Petlioura une Mission militaire française, pour l'appuyer dans sa lutte contre les bolcheviks. Cette Mission ne s'est pas mise en route jusqu'à présent.

Quant à l'Angleterre elle soutient constamment [Anton] Denikine, [Alexandre] Koltchak et [Nikolai] Judenitch. Or, [Anton] Denikine, au lieu de combattre principalement les bolcheviks, fit la guerre à l'armée, de [Symon] Petlioura, comme malheureusement aussi le Général [Józef] Haller, – qui avait reçu l'aide de la France, – au lieu de combattre les bolcheviks, battit les troupes ukrainiennes en Galicie.

Toutes les demandes de nos Missions Diplomatiques à l'étranger de permettre aux prisonniers ukrainiens, sur tout nombreux en Italie, d'être raparties afin de rejoindre l'armée de [Symon] Petlioura, n'ont pas abouti.

Enfin, même après notre accord avec la Pologne, signé dans l'acte du 21 avril dernier, l'attitude des pays de l'Entente à notre égard ne s'est pas modifiée ; au contraire c'est par les mains de l'Entente que sont annihilés les effets salutaires de cet accord polono-ukrainien, conclu en vue d'arriver à rétablir la paix et l'ordre dans l'Est de l'Europe.

La Délégation ukrainienne à la Conférence de Spa doit donc constater avec un profond chagrin, que tous les efforts du Gouvernement Ukrainien et de ses Représentants à la étranger aux fins d'obtenir le concours des pays de l'Entente dans la lutte si juste du peuple ukrainien pour la reconnaissance de son droit d'auto-détermination, pour mettre fin à l'anarchie et pour construire et consolider l'Etat Démocratique Ukrainien sur les exemples des Etats démocratiques modernes de l'Europe et de l'Amérique, – sont restés stériles jusqu'à ce jour. Plus que cela : non seulement on n'a pas aidé la République Ukrainienne, mais on l'a empêché d'établir son pouvoir par ses ennemis, notamment au General [Józef] Haller, – dans le moment le plus difficile pour l'armée ukrainienne de Galicie Orientale, – et à [Anton] Denikine, au moment ou les troupes ukrainiennes de [Symon] Petlioura, avaient réussi à reprendre Kiev aux bolcheviks.

Ces faits deviennent encore plus évidents et clairs aprés la décision de la Conférence de la Paix concernant la question de l'armistice entre les Polonais et le Gouvernement des Soviets, – question dans laquelle l'Ukraine n'est pas même citée, – ainsi que la convocation d'une Conférence àLondres, – à laquelle les Représentants des vœux du peuple ukrainien (excepté de la population de la Galicie Orientale) ne sont pas invités jusqu'ici.

Veuillez agréer, Excellence, l'assurance de notre considération la plus haute.

Le Président Comte [Mykhaylo] Tyszkiewicz

Les Membres: Nicolas Wassilko, A[rnold] Margolin, A[ndrè] Yakovliv

Le Secrétaire [Valerian] Motzarsky

***

Друкується за примірником Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 38. – АРК. 42-44.

Переклад Міністерства закордонних справ УНР / Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.): документи і матеріали / Автор проекту І. Матяш. – К.: Вид-во гуманіст. л-ри, 2010. – С. 404-407.

Переклад Георгія Потульницького

Спа, 16 липня 1920

Ваша Екселенціє.

В додаток до нашої ноти від 14-го липня і, зважуючи, що досі ми не мали змоги бути вислуханими на Конференції, маємо честь звернути високу і доброзичливу увагу Вашої Екселенції на наступне:

Вже в грудні 1917 року два представники країн Антанти: пан генерал Georges Tabouis і пан консул Picton Bagge були акредитовані своїми Урядами при Українському Уряді. Пан Симон Петлюра, який пізніше став і зараз є Головою Української Директорії, був тоді Військовим Міністром, а пан Олександр Шульгин, пізніше делегат від України на Мирній Конференції в Парижі, був тоді Міністром закордонних справ.

Таким чином перші кроки першого українського Парламенту (Центральної Ради) і першого Українського Уряду відбулися на очах представників Антанти в Києві і у контакті з ними.

Згодом, за часів німецької окупації в Україні (травень 1918 року), Центральна Рада була розігнана німцями, які ув'язнили Симона Петлюру, і був встановлений режим гетьмана Павла Скоропадського з кабінетом з прихильників панросійської ідеї, що працював у повній згоді з німецькою військовою партією, але члени всіх українських партій відмовились брати участь в цьому кабінеті.

Після падіння гетьмана Павла Скоропадського внаслідок повстання проти нього під проводом Симона Петлюри, який до цього моменту сидів у в'язниці, спеціальна українська місія, на чолі з професором Костем Мацієвичем, який зараз є головою української дипломатичної місії в Румунії, і паном В'ячеславом Прокоповичем, який зараз є головою Ради народних міністрів, виїхала в грудні 1918 року до Ясс. Ця місія мала своїм завданням просити Уряди країн Антанти про підтримку української армії і Директорії в боротьбі проти московських Совітів. З цією ж метою в січні 1919 року Українська Місія на чолі з паном Костем Мацієвичем, тодішнім Міністром закордонних справ, і паном Арнольдом Марголіним, теперішнім головою української дипломатичної місії в Лондоні, виїхала до Одеси.

Вже в Одесі представники Українського Уряду зробили висновок, що союзники хотіли, щоб Україна знаходилася під спеціальною протекцією французів,

оскільки Франція взяла на себе захист інтересів України (так само, як Польщі і Румунії), і що Україна розглядалася, як територія, де Франція мала б пріоритет для своїх економічних інтересів.

Дійсність відповідала цьому враженню: тоді як в Батумі і загалом на Кавказі на чолі закордонних місій перебували англійці, головне командування в Одесі належало французькому Генеральному Штабові.

Протягом лютого і березня 1919 року, представники Українського Уряду вели переговори з генералом Philipp'ом d'Anselm'ом і його співробітниками з французького Генерального Штабу; в той самий час вони мали перемовини з генералом Henri Berthelot, який прибув з Бухаресту до Одеси. Наслідком цих переговорів став розроблений українськими представниками і командувачем французького Генерального Штабу проект угоди, згідно якого Франція мусила підтримувати українську армію та Український Уряд не тільки зброєю, але також і людьми (мались на увазі французькі, румунські та грецькі батальйони). З другого боку, цей проект передбачав, що контроль над фінансами та залізничними дорогами України буде в руках французького Уряду. Згідно з побажанням, що було висловлене усно представниками французького Генерального Штабу, мали відбутися зміни в складі Українського Уряду.

Коли ж цей проект вже був розроблений, французький Генеральний Штаб з невідомих причин несподівано припинив переговори, а французи на початку квітня евакуювалися з Одеси, покинули Україну на її власні сили.

Не зважаючи на це, голова Директорії Симон Петлюра та його Уряд не змінили своєї орієнтації і не втратили надії на допомогу держав Антанти. Майже до всіх країн Європи та до Сполучених Штатів Америки були надіслані українські дипломатичні місії з проханням про моральну й матеріальну підтримку для Уряду та армії Симона Петлюри в боротьбі з більшовиками, які несли анархію.

Цікаво відзначити, що тоді, як Московський Радянський Уряд цілковито ігнорував світову думку та опирався в своїх діях на грубу силу, розкрадання та демагогію, всі представники національних рухів на території колишньої Російської імперії (Естонія, Латвія, Україна та інші) мали віру в силу права, що була так урочисто проголошена державами Антанти під час світової війни.

Для захисту природних прав України, велика кількість голів і представників всіх українських партій працюють вже близько двох років при чужоземних Урядах, до яких вони акредитовані.

В травні-червні 1919 року французьке Міністерство закордонних справ (у листі, адресованому представникові України пану Олександру Шульгину) передало рішення французького Уряду надіслати до армії Симона Петлюри французьку військову місію для підтримки в боротьбі з більшовиками. Ця Місія не вирушила в дорогу ще й досі.

Що до Англії, то вона весь час підтримувала Антона Денікіна, Олександра Колчака та Миколу Юденіча. Антон Денікін, замість принципової боротьби з більшовиками, повів наступ проти армії Симона Петлюри, що на нещастя зробив також і генерал Józef Haller, який отримавши допомогу Франції, замість війни з більшовиками, розбив українське військо в Галичині.

Всі вимоги наших дипломатичних місій за кордоном дозволити українськими полоненим, особливо чисельним в Італії, повернутися на Батьківщину для з'єднання з армією Симона Петлюри, не мали ніякого успіху.

Нарешті після нашої угоди з Польщею, яка була підписана 21-го квітня минулого року, відношення країн Антанти, на наш погляд, до нас не змінилось; навпаки, це руками Антанти зруйнований благотворний вплив польсько-української угоди, яку було підписано з метою встановлення миру і ладу на Сході Європи.

Українська делегація на Конференції в Спа мусить таким чином констатувати з великим обуренням, що всі зусилля Українського Уряду і його представників за кордоном в справі досягнення підтримки країн Антанти в настільки справедливій боротьбі українського народу за визнання його права на самовизначення, за покладення краю анархії та за будівництво міцної демократичної української держави за зразком сучасних демократичних держав Європи й Америки, залишились безплідними до цього дня. Більш того: не тільки не допомогли Українській Республіці, але перешкоджали їй встановити свою владу власними силами, допомагаючи її ворогам, а саме генералу Józef'у Haller'у в найскрутніший момент для Української армії в Східній Галичині та Антону Денікіну – в момент, коли українські війська Симона Петлюри відняли Київ у більшовиків.

Ці факти стають більш очевидними й чіткими після рішення Мирної Конференції щодо перемир'я між поляками та Радянським Урядом, де навіть не згадано про Україну, а також після скликання Конференції в Лондоні, на яку представники українського народу (крім населення Східної Галичини) досі не запрошені.

Дозвольте запевнити, Ваша Ексцеленціє, в нашій найглибшій повазі.

Голова: Граф Михайло Тишкевич,
Члени: Микола Василько, Арнольд Марголін, Андрій Яковлів
Секретар: Валер'ян Моцарський

СПРАВОЗДАННЯ МИКОЛИ ВАСИЛЬКА СИМОНУ ПЕТЛЮРІ

Відень, 26 серпня 1920

Високоповажний пане Президенте!

Я дозволяю собі скористуватися поворотом п[ана] Міністра [Андрія] Ніковського, який дає мені можливість, Високоповажний пане Президенте, певним шляхом переслати Вам листа, – аби після довгого часу надіслати

безпосередне Вам, пане Президенте, до ласкавого відома принаймні коротенький доклад.

Пан Міністер [Андрій] Ніковський повідомив мене, що мій доклад зі Спа був предложений Вам, пане Президенте, з якого Ви, пане Президенте, ознайомилися з моїм обґрунтованням, щодо надзвичайно наглої потреби зміни нашого диплъоматичного представництва в Парижі.

Розвій зовнішньої політики з того часу зробив для нас Париж та Варшаву найважніщими диплъоматичними центрами. Не підлягає ніякому сумніву, що в цей час во Франції направлені всі надії на [Петра] Врангеля і що в особі останнього вбачають в Парижі символ можливого возстановлення єдиної великої Росії. Внаслідок цього, з боку французів напевне зроблені будуть спроби передати наше питання, як внутрішне питання Росії, [Петру] Врангелеві, подібно тому, як Англія ще в Спа гадала поставити наше питання до розпорядження московського Правительства Совітів. Париж зробить спроби вплинути в цьому напрямку і на Польщу. До того часу поки [Józef] Piłsudski буде в Варшаві Начальником Держави, я не сумніваюся в його лояльности в відношенню до нас і переконаний в тому, що все буде направлено до того, аби в відношенню Франції затримувалась заключена їм з Вами згода. Але якщо Польща й буде, як я сподіваюсь, лишитися для нас таким лояльним адвокатом, мусимо все ж ми й самі, як її клієнти, зробити що-небудь для того, аби улекшити роботу тим польським диплъоматам, які будуть працювати в напрямку [Józef'a] Piłsudsk'ого. Тому мусимо ми в Парижі мати своїми представниками таких осіб, котрі користувалися б симпатіями та довір'ям французів.

Завданням нашого диплъоматичного представництва в Парижі було б також довідатися від французів, що власне вони розуміють під тим, коли визнають Правительство [Петра] Врангеля як Правительство Южної Росії. Цілком зрозуміло, що рука в руку з цим мусимо хитро повести справу з самим [Петром] Врангелем, а для того ті цивільні особи, які будуть вести переговори з [Петром] Врангелем, мусять бути такі люде, які не мають ворожої марки в відношенню до федеративної Росії. Я рахую себе, по всій своїй дотеперішній діяльности, далеким від того, аби бути запідозреним в русофільстві. Але, звикший рахуватися завжди з дійсністю, мушу я тепер радити, – безумовно під застереженням нашого головного пункту: «незалежна та самостійна Україна» – уникати всього того, що [Петром] Врангелем та його сторонниками може бути зрозуміле як ворожій настрій проти Росії.

Пан Міністр [Андрій] Ніковський, як щира та чесна людина, – таким я пізнав його, – відповідно з дійсністю не скриватиме від Вас, які широкі кола захопила ворожнеча проти Вас за кордоном. Вас, як символ Української незалежности, ненавидять всі дійсні росіяне та вони ж клеплють на Вас як во Франції, так і в Англії (Чехословаччині, Сербії, Німеччині та инш[і]); як оден з великих людей

нашого часу, які своєчасно зрозуміли трухлявість большовизму та мали відвагу, не зважаючи на [David'а] Lloyd George'а та инш[их], не злякатися жорсткого терору большовиків, являєтесь Ви, пане Президенте, для всіх лівих партій усього світу, які користуються большовизмом в Росії, аби посилаючись на нього (як на богатого вуйка), повсюди перевести політичний шантаж, – ще більш як реакціонером, ще більш після заключення згоди з Польщею, яка, на превеликий жаль всіх большовицьких прихильників, саме тепер добре провчила большовиків. Але тепер йде найсумніше: навіть вся наша інтелігенція за кордоном, а до того найбільша частина Ваших власних урядовців та нечисленна кількість осіб, які лише Вам зобов'язані своїм спокійним, матеріяльно забезпеченим положенням за кордоном, – інтригують та конспірують проти Вас. В зв'язку з ними, на жаль, стоїть ще й до цього часу перебуваючий у Відню член Директорії [Андрій] Макаренко. Всі Ваші неукраїнські вороги находять матеріял для агітації проти Вашої особи та Вашого Уряду в нечисленній українській пресі, яка отримала від Вас субсидії з державних коштів, та доносів всіх цих шкідливих елементів за кордоном.

Правду кажучи, я переконаний також, що в той момент, коли ці добродії побачать, що в Вашому розпорядженню знова на території України стоїть реальна сила, то, покаявшись, більша частина їх відмовиться від своєї шкідливої роботи, але до цього моменту принаймні необхідно видати розпорядження, аби не оден з членів Директорії тут за кордоном не виносив внутрішньої боротьби проти Вас перед очідипльоматії всього світу.

Я зробив в цьому відношенню наглу пропозицію Вашому пану Міністрові закордонних справ, і певний в тому, що й він поділяє мої думки. Його перебування тут у Відні було надзвичайно корисно: вже оден його візит до державного Канцлера [Karl'а] Renner'а та до польського посланника зробив гарне довготривале враження; далі, своїм докладом перед Українською колонією у Відні про внутрішнє положення на Вкраїні, про свої київські з часу панування большовиків враження та про свої особисті враження щодо тієї безпримірної популярности, якою Ви, Високоповажний пане Президенте, користуєтесь у широких масах українського населення во всьому краю, – залишив він довготривалий слід; з другого боку, через ясний та категоричний розвій своєї програми на конференції послів дав він лінію напрямку нашої зовнішньої політики, якої лінії до цього часу бракувало з огляду на відсутність більш як на протязі року особистого контакту голів місій з Міністром закордонних справ. Бажана була б також присутність п[ана] Міністра [Андрія] Ніковського в Парижі та Лондоні; таких европейськи вихованих українців закордон до цього часу мало ще бачив.

Що торкається мене, пане Президенте, то вірте моїм запевненням, що, поки Ви будете дарувати мене, а в цьому запевнив мене пан Міністр [Андрій]

Ніковський, стіль почесним для мене Вашим довір'ям, буду я виконувати даваємі мені п[анами] Міністрами [Андрієм] Ніковським та [Христофором] Барановським доручення по моєму розумінню та совісти та завжди під провідною зіркою, що, по моєму переконанню, наш в цей час ідеал, – незалежна, самостійна Україна – буде осягнений лише тоді, як всі значні творчі сили України об'єднаються навколо символу нашого визволення – Вашої Особи, пане Президенте.

Зістаюся, пане Президенте, з глибоким поваженням.

Николай Василько

***

Друкується за оригіналом, рукопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 7. – АРК. 136-137.

Примірник Державної Канцелярії УНР, машинопис / Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917 – 1924 рр.): документи і матеріали / Автор проекту І. Матяш. – К.: Вид-во гуманіст. л-ри, 2010. – С. 415-417.

СПРАВОЗДАННЯ МИКОЛИ ВАСИЛЬКА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Відень, 16 жовтня 1920

Пане Міністре!

З 21 вересня по 14 жовтня я не був у Відні. Про моє перебування в Амстердамі та Берно я повідомив Вас, пане Міністре, докладами, надісланими почтою (відповідні їх копії додаю ще до цього). З 5 по 13 жовтня, себто оден тиждень, був я в Берліні. Згідно Вашого доручення відвідував я, як спеціяльно Вами Уповноважений, німецького Міністра закордонних справ п[ана] [Walter'a] Simons'a. Він прийняв мене надзвичайно ввічливо, і наша з ним розмова тривала майже годину. Ціль мого візиту я доклав йому так:

Берестейським миром Німеччина поклала в громадській опінії бувшої російської України головні підвалини для дружне-німецької орієнтації нашої нації. З того часу відбулося багато подій, що дали ґрунт для взаємних непорозумінь.

a) Німецькі війська не тільки звільнили Україну від большовиків, але також і сплюндрували її.

b) [Hermann von] Eichhorn та [Wilhelm] Groener зробили насильство над тим самим українським Урядом та Радою, які склали мир з Німеччиною у Берестю, та посадовили на трон [Павла] Скоропадського.

c) Як наслідок цього – національно-свідомі українці під проводом [Симона] Петлюри в грудні 1918 року використали розвал середніх держав, аби увільнити себе від німецької армії та [Павла] Скоропадського.

d) 21 квітня 1920 року наш голова держави був примушений до угоди з поляками, яка мала певні цілі.

В той час коли a) та b) повинні були похитнути – цілком зрозуміло – українські симпатії до Німеччини, – c) та d) викликали в німецьких офіціяльних та неофіціяльних колах думки про те, що ніби наш голова Держави переслідує вороже німецьку орієнтацію. Що з'ясувати це непорозуміння перед німецьким Міністром закордонних справ – і є моїм спеціяльнім від Вас, п[ане] Міністре, дорученням. У дальнішій розмові я доказував п[ану] [Walter'y] Simons'y, – який між иншим по a) та b) щиро признав велику помилку бувшого німецького Уряду та німецького військового командування в відношенню до України, що – ні голова нашої Держави, ні його дотеперішнє Правительство не предприйняли ні жодного ворожого в відношенню до Німеччини акту й що договір 21 квітня з Польщею ні в який спосіб не можно розглядати як направлений проти Німеччини. Я звернув увагу п[ана] [Walter'a] Simons'a на те, що Німеччина, яка – правда, лише з осени 1918 року – сама безсила допомочи нам будь в який спосіб в нашій боротьбі проти зовнішніх ворогів, використала факт успішно зробленої нами спроби допомогти самим собі через союз з Польщею як претекст, аби підтримувати кожну агітацію та кожну партію, які становляться вороже до голови нашої Держави, а окрім того, ще й звернулась до засобу знесилити нас фінансово, затримуючи гроші належні нам за поставлене збіжжя. Я з'ясував п[ану] [Walter'y] Simons'y, що, не зважаючи на це, ні голова нашої Держави ні Ви, п[ане] Міністре, не маєте на меті залишити дотеперішню лінію коректного відношення до Німеччини взагалі і зокрема зовсім не думаєте про союзи, які були б направлені проти Німеччини; що в цей час всі думки нашого голови держави та нашого Уряду звернені на те, аби забезпечити існування та незалежність нашої власної держави та в цій цілі заключати усякі договори та союзи зо всіма тими державами, які можуть бути нам в пригоді в цьому відношенню. Цілком зрозуміло, що при цьому беруться на увагу раніш всього ті Правительства, котрі так само, як і ми, одверто виступають проти большовизму. Ми добре знаємо, що Німеччина, завдяки своїм внутрішне-політичним відношенням, в цій боротьбі підтримати нас активно не може, а тому тим більш Німеччина мусить зрозуміти нас, коли ми звертаємося за допомогою до таких Урядів, які в цьому відношенню мають цілком вільні руки.

На прикладі моїх пояснень заявив я Міністрові [Walter'y] Simons'y, що в справі наших коштів в сумі 400 мільйонів марок я ніяких зараз прохань до нього не маю, бо для мене нема жодного сумніву, що на протязі коротенького часу я зможу дати йому докази того, що голова нашої Держави та наш Уряд дійсно користуються фактичною владою на українській території, і що тоді всі сумніви німецького Правительства щодо легітимітету нашого Уряду в справі одержання грошей мають відпасти. Але що я маю доручення інтервейювати в справі видачі надрукованих наших гривень. Нарешті з'ясував я п[ану] Міністрові [Walter'y]

Simons'у, що «нажаль» стан здоровля п[ана] Посла [Миколи] Порша настільки злий, що нема ніякої надії, аби він після відпустки знова повернувся до виконання своїх обов'язків. І що Ви, п[ане] Міністре, приймаючи на увагу ту тяжку ситуацію, в якій знаходиться німецький Уряд в справі нав'язання дипльоматичних з нами зносин починаючи з Версальського договору, – а ще більш з огляду на необхідність для німецького Уряду обмеженого відношення з його боку до большовицьких елементів в Німеччині, – тимчасово не маєте наміру наіменовувати до Німеччини Посла і Уповноваженого Міністра і бажаєте тимчасово залишити провідництво Посольством в руках теперішнього chargé d'affaires д[окто]р[а] [Романа] Смаль-Стоцького на так довгий час, поки сам німецький Уряд не знайде для себе приємнішим, аби Українська Народна Республіка офіціяльно була представлена при ньому Послом та Уповноваженим Міністром.

Пан [Walter] Simons, який очевидно вже був поінформований своїм Послом у Берно [Adolf'ом] Müller'ом, з котрим я 2 ще жовтня конферував майже три години, відповів мені слідуюче:

1) Німецький Уряд в цей час буржуазно-демократичний, і тому, розуміється, йому було б приємніше, аби на Україні затвердився наш теперішній голова держави з демократичним Урядом, ніж аби Україна мала уряд совітський.

2) Він і весь Уряд, до якого він належить, переконані в тому, що українське державне тіло не може більше зникнути; як він рахує неможливим, щоби Баварія цілком ввійшла в велику Німеччину, так само не припускає він можливости, аби Україна знова стала лише управляємою областю єдиної великої Росії. Він переконаний, що згодом справа дійде до доброго порозуміння поміж Україною та московською Росією, але напевно лише тоді, коли Україна буде мати змогу вести пертрактації з московською Росією як рівноправний державний фактор.

3) Спеціяльно в господарчому відношенню Німеччина має орієнтуватися на Схід, і тут Україна, – з якою у Німеччини нема ніяких пунктів непорозумінь, а навпаки, лише спільні господарчі інтереси, – береться на увагу в першу чергу.

4) Видача нам гривень має затримуватися так довгий час, поки не буде підписаний мир поміж Польщею та Совітською Росією; німецький Уряд саме в польсько-большовицькій війні проголосив свій нейтралітет, і видача гривень нам – союзникам Польщі – мала б значіння порушення цього нейтралітету.

5) Версальський договір виключає можливість розглядати наш Уряд як законний – Уряд de jure, – але наша катастрофа в листопаді 1919 року мусила похитнути положення нашого Уряду і як Уряду de facto існуючого, бо ми втікли поза межи української території.

Ми зробилися через це Правительством, подібним, наприклад, Правительству [Павла] Скоропадського, який себе також, не зважаючи на те, що перебуває поза

межами української території, все ще рахує гетьманом, – в той час, коли совітський Уряд у Києві, тому що він перебуває на українській території, виявляє з себе рід фактичного уряду.

Принципіяльний пункт позиції німецького Правительства щодо легітимітету петлюрівського Уряду заявляти свої права на кошти – марки – зміниться в той самий мент, коли голова нашої Держави та його Уряд через певний протяг часу будуть виявлять дійсно фактичну владу на українській території. В такім разі Німеччина знова буде розглядати нас як український Уряд de facto і як в справі марок, так і взагалі, що торкається визнання наступників Посла [Миколи] Порша, буде трактувати наш Уряд як вповні законний. Пан [Walter] Simons зауважив також, що йому відомо, що мій Уряд має на увазі мене як евентуального наступника Посла [Миколи] Порша, і що він може мене лише запевнити, що моя особа в цьому відношенню приємлима для німецького Уряду, – і якщо Ви, пане Міністре, але тимчасово лише, затримуєтеся від офіціяльного найменовання українським Послом до Берліну мене чи кого иншого, то в такий спосіб цей мент Ви йдете лише назустріч бажанням німецького Уряду, тому що останній охоче буде чекати на закріплення на Україні дійсної влади Уряду нашого голови Держави, але мати змогу заперечити всім можливим протестам проти втручання у внутрішні справи України – як спеціяльного з боку лівих партій Німеччини, так і з боку певних правих партій (прихильних до [Павла] Скоропадського).

Якби я мусів, п[ане] Міністре, охарактеризувати загальне враження моеї конференції з п[аном] [Walter'ом] Simons'ом, то його я міг би укласти в таке речення: «Пан [Walter] Simons поки ще не знає, чи більш довгий кінець ковбаси мається в руках нашого голови Держави та його Уряду»! Затвердиться наш Уряд на українській території – одержим тоді ми й марки, і, цілком певно, Німеччина припинить тоді усякі надзвичайні поїздки [Павла] Скоропадського та инш[их].

Основна позиція п[ана] [Walter'а] Simons'а здається мені цілком зрозумілою, коли я беру на увагу, що приблизно перед 3 тижнями до нього особисто завітав п[ан] Директор [Андрій] Макаренко та як на словах, так і в письменому меморандумі намалював йому картину розвалу в недалекому майбутньому Уряду нашого голови Держави; Західна Україна в особі пана д[окто]ра Євгена Левицького має в Берліні також представника, який в подібний спосіб інформує [Walter'а] Simons'а. Якщо п[ан] Міністер приймуть на увагу до цього ще й діяльність в Берліні [Григорія] Супруна, який з награбованих багатьох мільйонів декілька вжив на те, аби забезпечити собі впливові зв'язки в Берліні, то п[ан] Міністер можуть зрозуміти, що мої представлення п[ана] [Walter'а] Simons'а, можливо, похитнули ті, що склалися у нього на підставі посередніх чи безпосередніх інформацій всіх цих добродіїв, погляди щодо нашого голови

Держави та його Уряду, але ні в якому разі не могли його переконати настільки, аби він, раніш ніж мої слова потвердяться фактичними відношеннями на Україні, змінив би щодо нас дотеперішній вичікуючий курс офіціяльної Німеччини.

Хтів би я ще до цього додати, що п[ан] [Walter] Simons своїми додатковими запитаннями зробив враження, ніби він переконаний спеціяльно в тому, що наш голова Держави [Симон] Петлюра стратив усяку популярність і оцінюється на Вкраїні як представник лише персонально-своєкорисної полонофільської політики, – і спеціяльно в цьому відношенню – сподіваюся я – мої пояснення п[ану] [Walter'у] Simons'у спонудили його до перегляду цих його поглядів, які очевидячки викликали у нього [Андрій] Макаренко та инші індивідууми.

Дуже прихильно висловився п[ан] [Walter] Simons про нашого chargé d'affaires д[окто]ра [Романа] Смаль-Стоцького який і взагалі, в чому я тепер знова переконався в Берліні, оцінюється во всіх колах, як прихильна до німців, серйозна та персонально надзвичайно порядна людина.

[Андрій] Макаренко був у Берліні строго інкогніто, так що до мого приїзду в Берлін ніхто, ні наше Посольство, ні наша колонія нічого не знали про те, що він прибув до Берліну. Мої довірені донесли мені про це, і тоді я констатував, що [Андрій] Макаренко побував не тільки лише у Міністра [Walter'a] Simons'a, але також і у багатьох референтів Міністерства закордонних справ та подав Міністерствові закордонних справ меморандум про політичні та господарчі відношення України до Німеччини, а військовим інституціям, які він також відвідав, зробив пропозицію співробітництва з генералом [Василем] Біскупським. Я піклувався про те, аби роздобути копії цих документів. За справедливість цих відомостей про [Андрія] Макаренка я приймаю на себе персональну відповідальність.

Відданий Н[иколай] Василько

Зараз я довідався цілком автентично, що [Андрій] Макаренко звернувся з проханням до Міністра [Walter'a] Simons'a видати йому декілька мільйонів марок на потреби української колонії в Берліні та Відні, головним чином для тих українців, котрі мусили тікати від насильств [Симона] Петлюри! В відповідь на це він одержав підписане одним з урядовців Міністерства закордонних справ повідомлення, що Правительство Републіки не може прийняти його прохання. І тепер Директор [Андрій] Макаренко чекає у Відні на п[ана] [Кароля] Ярошинського і сподівається підбити його до заснування банку на Україні, в якім би він, [Андрій] Макаренко, мав би грати відповідну ролю!

***

Друкується за оригіналом, рукопис / ЦДАВО України Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 315. – Арк. 31-38.

МІСІЯ УНР В РУМУНІЇ (БУХАРЕСТ)

ЛИСТ КОСТЯ МАЦІЄВИЧА МИХАЙЛУ ТИШКЕВИЧУ

Бухарест, 8 листопада 1919

Високоповажний пане Посол!

Недавно я Вам надіслав листа, якого написав на підставі фактів, що були зібрані моїм приятелем, об'їхавшим всі порти Чорного моря. Дуже буде шкода, якщо цей лист Ви в свій час не одержали, і через це прикладаю його копію.

Вчора я бачився з американським Послом [Charles'ом] Vopick'ою, який тільки що повернувся з Парижу, і він мені оповідав, що в колах Мирової конференції зробила дуже погане враження війна з [Антоном] Денікіним, якого підтримує Антанта. Я йому пояснив, що в цій війні винні не ми, що ми, навпаки, весь час наважалися встановити порозуміння з ним, але він не пішов на це і в Києві, і потім на півдні. Певне, що ми не могли з ними входити в політичні розмови і згоджувалися тільки на військову згоду, його ж депутати вимагали від нас попереднього визнання «Єдиної і Неділимої Росії» себто в голову ставили політичне питання, а не боротьбу з большевиками, без побіди над котрими не може бути поставлено реально ніяких планів «Єдиної Росії». Я дуже прошу Вас зробити відповідну акцію, щоб розвіяти цей туман, що начебто це ми, а не [Антон] Денікін винні в новій війні. Вам видніше, як це зробите, але мені здавалося, що окрім інтернів тут, може, був би корисний Ваш приватний лист до членів Мирової делегації.

Наше становище зараз буде скрутне і важке. Большевики якийсь час нам дали невелику передишку, а тепер знов атакують нас на півночі, взяли Бердичів і нападають на Козятин. Денікінці атакують на півдні і взяли Вапнярку і Ямпіль. Ми, як і ранійш, не маємо зброї, амуніції, одягу і озуття, але бадьорости не губимо. Відношення галичан і наддніпрянців і досі не такі щирі, як це раніш, але хтілося би більшого. Одно для нас надзвичайно вигідне, і я просив би Вас на це звернути увагу в Парижі. В той час як в нашій частині України спокій, нема ні повстань, ні погромів, ні руйнування залізниць, одбуваються торгівельні зносини з Румунією, Польщею, почали працювати горальні, цукрові фабрики і т[ому] п[одібне], в денікінській – бунти, повстання, розбій, погроми жидівські і т[аке] и[нше]. І коли Антанта хоче порядку, то їй треба було б гнати [Антона] Денікіна, а не підтримувати його.

Всі Ваші донесення я надіслав С[имону] В[асильовичу] Петлюрі і одержав від нього такого листа: «Я вірю Вам і [Михайлу] Тишкевичу. Коли б не вірив, то ніколи б ні Вашої і його кандидатури не висовував, ніколи б не просив Вас розділити той тягар, який впав на нас всіх в боротьбі за реалізацію давних ідеалів і змагань. Прошу запевнити в листі від себе і гр[афа] [Михайла] Тишкевича. Я

сьогодні запропонував рішуче Прем'єр-Міністрові [Ісааку] Мазепі, аби кандидатуру [Михайла] Тишкевича було ухвалено на голову нашої Місії, щоб тим самим дати доказ повного довір'я до нього і до його зусиль на користь України. Старий взяв на себе деякі уваги, які я вважав йому потрібним подати, щоб він не забув про них. Отже, в свойому персональному листі до нього я вияснив мотиви цих уваг і прошу графа і на далі, маючи вільну руку, провадити свою нелегку працю».

Цю цитату я Вам навів для того, щоб Ви бачили, що п[ан] Президент в свойому листі до Вас цілком ставиться щиро і довірчо, а також що і я зробив все для того, щоб зміцнить Вашу позицію, яка має для нас надзвичайне національне значіння.

У нас тут справи стоять дуже добре: побіда лібералів на виборах зміцнить наше становище, якщо не буде ніякої катастрофи на фронті. Зараз у мене гостюють міністри фінансів і народного господарства [Микола] Шадлун і [Борис] Мартос. Для чого вони приїхали, не знаю, користи з цього нема, а перешкоди суть. Щодо програму фінансового і загального, то я радив би Вам зробити так: написати, що зараз військовий стан і якісь великі реформи будуть проведені такі, які, на Вашу думку, бажані. Викуп у нас прийняли навіть с[оціял]-д[емократи]. Бажаю Вам поспіху зостаюсь відданий Вам.

[Кость Мацієвич]

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3542. – ОП. 1. – СПР. 8. – АРК. 22.

ЛИСТ КОСТЯ МАЦІЄВИЧА МИКОЛІ ВАСИЛЬКУ

Бухарест, листопад 1919

Вельмишановний пане Посол!

За той строк, про який Ви пишете, я Вам надіслав три листи: 1) через п[ана] [Charl'я] Dubreuil'я 2) п[ана] [Франца] Бонна і 3) через наше Міністерство закордонних справ. Дуже жалкую, що Ви не одержали ані одного з них, але сподіваюся, що Ви їх таки одержите, в них докладно інформував я Вас про наші справи. Для цієї ж мети Вам два своїх останніх листи до п[ана] [Михайла] Тишкевича, звіт військовий за жовтень і окрім того додаю те, чого в докладних листах немає.

Т. Неймарк вже давно проїхав на Україну і вже надіслав звідтіль телеграму, яку я передав до Відня, Будапешту і Берну. Оскільки можна судити він виніс гарне враження від нашого внутрішнього становища, і воно щодо жидівського питання взагалі не зле. В денікінській країні страшні погроми. За сим вслід приїхало до

України чимало американців, як діячів Червоного Хреста, так і кореспондентів. Я цим тішуся надзвичайно, бо коли порівняти наш стан і денікінський, які описує [Арнольд] Марголін в мойому листі до графа, то ми маємо велику перевагу щодо внутрішнього спокою і ладу і відсутности насильства.

Граф [Михайло] Тишкевич справді хтів, подаватися до демісії. Я в курсі цієї справи, бо вся вона перейшла через мої руки, але цієї демісії допустити неможливо, і я все зробив для того, щоб позиція [Михайла] Тишкевича зміцнилась і всі непорозуміння, які викликали його незадоволення (невідповідний склад Місії, затримування грошей на пресу, уваги п[ана] [Симона] Петлюри щодо консерватизму і клерикалізму [Михайла] Тишкевича і т[ому] п[одібне]) улаштувати в той спосіб, щоб вони більш не виникали. [Михайло] Тишкевич призначається головою Місії і буде мати всі уповноваження.

[Володимир] Темницький проїхав через Букарешт до Кам'янця, де здає справоздання, що має робити не знаю. [Максим] Славинський має бути призначений Міністром, але він відмовляється по національним мотивам зараз залишати Прагу, і тепер є проект дати йому повноваження такі, які мав [Володимир] Темницький, себто заступити Міністра за кордоном. Але тим часом, здається, ще не затверджено і не знаю, чи буде затверджено. Виконуючий обов'язки Міністра А[ндрій] Лівицький виїхав на чолі Місії до Варшави і передав Міністерство Прем'єрові [Ісааку] Мазепі, якого помошником є д[окто]р [Станіслав] Старосольський. Ви його повинні знати. Кажуть освічена і гарна людина.

Верзія п[ана] [Василя] Панейка про блокаду нас чистійша брехня, яка розповсюджується русофілами. Цієї блокади не буде навіть для большевиків, а нам французьке Міністерство торгу навіть пропонує товарообмін, не кажучи про Румунію і Польщу, з якими він відбувається весь час. Як нема що казати за свою політику, то люди звичайно брешуть, і мені прикро, що такі патріоти, як [Василь] Панейко, ці брехні підбирають і видають за щось вартісне. Мені, навпаки, здається, що справи приймуть такий оборот, що Антанті прийдеться, мабуть, відмовитися від допомоги [Антону] Денікіну, якого большевики почали знов бити, і я боюсь, що ми зістанемось їх єдиними ворогами, і тоді нам гірко прийдеться, бо [Антон] Денікін знесилює нас, сам теж знесилюючись в цій зайвій бійці.

Бажаю Вам успіху і прошу вибачити, що не по моїй волі Ви не одержували в свій час листів від мене.

Зостаюсь відданий Вам
[Кость] Маціевич

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3542. – ОП. 1. – СПР. 8. – АРК. 7.

ЛИСТ КОСТЯ МАЦІЄВИЧА МИКОЛІ ВАСИЛЬКУ

Бухарест, 2 грудня 1919

Вельмишановний пане Посол!

Щиро дякую Вам за лист від 14 листопаду, який передав мені п[ан] M[ihail] Pâcleanu, з котрим я при цій оказії мав досить довгу і сердечну розмову. Велике спасибі також шлю Вам за всі ті додатки, які Ви додали до сього листа. Між иншим особливе значіння мали для мене відомости про Берлін і Відень. Дещо я довідавсь про ситуацію там і сам, бо спеціяльно надіслав туди свого чоловіка, але багато Ви мені і нового подали.

Лічу своїм обов'язком звернути Вашу увагу на те, що Ви трохи помиляєтесь, коли гадаєте, що стриманість Румунії в допомозі нам залежить від невиясненности наших відношень до Польщі. Це певне має значіння, але головна причина не в цьому, а впливах Антанти. Майте на увазі, що Румунія мала протест деяких представників (Англії) з приводу допомоги нам зброєю. Дипльоматичний корпус тут не є до нас прихильний, і це найбільш спсувало нам справу. Ну а потім [Антон] Денікін уявляв з себе поначалу таку імпозантну силу, що румуни не могли його не боятися і мусили навіть проти свого бажання видати йому російське майно і перепускати полонених. Той страх перед можливою Росією, який почуювать і більш великі західні держави, має і тут своє значіння. Ну а потім наше внутрішнє безладдя, яке відомо Румунії краще, як кому, і за яке мені так часто буває соромно тут, теж спиняло Румунію в досить рішучому ангажуванню в нашій справі, особливо коли свого клопоту так багато. Взагалі питання це дуже складне і не рішається тільки в той спосіб, про який пишете Ви, це певне не означає того, що я не придаю ваги нашому порозумінню з Польщею. Навпаки, в кожному свойому листі і докладі п[ану] Міністру зак[ордонних] справ і Президенту Республіки я писав, що без нього ми будемо завжди на роздоріжжі. Од одного одстали і до другого не пристали. Я доводжу Вам про це тільки для того, що правильна наша орієнтація проміж великих держав, може, скоріше розв'язала б руки Румунії, як навіть порозуміння з Польщею. В моїй останній розмові з [Ionel'ем] Brătianu я одержав від нього одверту і, гадаю, щиру пораду, бо він до нас ставиться дуже добре, – отримати хоча моральну піддержку Америки і Франції.

Повинен Вам також підкреслити повну згоду Ваших думок з міркуваннями п[ана] [Alexandru] Florescu, румунського Посла в Польщі, який тимчасово перебуває тут. З ним у мене ще раніш встановились довірливі відношення, і він мені зараз багато цікавого оповідав про справи в Варшаві. Він також надзвичайно багато надає ваги нашому порозумінню з Польщею, яка б сама рішуче підтримала нас, допомігши організувати армію, але умова – межа Збруч. Говорив він також про симпатії до нас [Józef'a] Piłsudsk'ого – і др[угих] і теж радив щиро осягти цього

порозуміння. Польський Посол тут гр[аф] [Aleksander] Skrzyński, з яким у мене теж відношення встановились більш-менш постійні, підкреслює значіння межі Збруч, яка забезпечує Польщу від територіяльної злуки Юго-Славії і Чехо-Славії з Росією і кладе кінець російському панславізмові. І тому і другому я мусив сказати, що ми краще підемо на державний дуалізм з Польщею, ніж на зовсім самостійне існування України без Галичини. І взагалі я становлю це питання Вам під розвагу, бо дуже можливо, що воно стане перед нами зовсім реально.

Ситуація тут тепер значно міняється. Ліберали, які сподіваються мати більшість в Парляменті, одійшли на другий план. Більшість в Парляменті складається з блоку нових країн Ардеала, Буковини і Бессарабії з Селянською партією старої Румунії. Ця комбінація далеко лівіша, як ліберали, і вона має висунути зі своєї середини, що підпише умову з Антантою і поведе нову внутрішню політику. Боюся, щоб з цього не вийшло дечого недоброго для Румунії, бо з новим блоком приходять до влади люде нові і почасти неопитні, що нагадують Временное Правительство часів початку російської революції. Як би вони не наробили того тут, що наробили кн[язь] [Георгій] Львов – [Олександр] Керенський в Росії. Тим часом сподіваюсь, що Румунію, може, мине чаша сія, а для нас комбінація, в якій велику ролю грають бессарабські і буковинські депутати, не може не бути прихильною. Я вже почав знайомства і зближення з «новими людьми», при чім скориставсь і рекомендованими Вами д[окто]ром [Nicolae Petrescu-] Comnen'e (відтепер депутат) і п[аном] G[eorghe] Pop'ом. Між иншим засновуючи нову газету в обслугуванню наших спільних інтересів, я маю надію на поміч цих добродіїв. Недавно д[окто]р [Nicolae Petrescu-] Comnen'e помістив дуже гарний артикул з приводу наших україно-румунських відношень.

Мені тепер якось так дивно жити без посереднього зв'язку з Урядом і не мати точних фактичних відомостей про те, що діється у нас. Через те ходить сила усяких самих неможливих чуток. То [Симон] Петлюра в Букарешті, то він в Станіславові, то він зайняв повстанцями Київ, і т[аке] и[нше]. З мого попереднього листа Ви знаєте, що Уряд з частиною військ одійшли в напрямку на Бердичів і потім Київщину на з'єднання з повстанням проти [Антона] Денікіна. Але як цей план виконавсь, ми не знаємо нічого точно, і взагалі, обстоїть справа з большевиками, з якими у нас намічалося військове порозуміння.

Проїхав тут [Євген] Петрушевич з компанією і наробив тут нам багато клопоту; по старим відношенням я прийняв до серця їх пригоди і багато хлопотавсь про те, аби їм добути вільно виїзд. Без цього вони були б в руках поляків. Проти цього я рішуче протестував і добивсь того, що їх не повезли на Польщу. Але, в кінці кінців, мене ж вони винуватять в тому, що я хтів їх тут інтернувати, направити до [Антона] Денікіна і т[ак] д[алі]. Певне, що це чистіша

брехня. [Василь] Вишиваний в мене в квартирі і досі лежить, бідолаха, хворий на тиф і дуже тяжко хворий. Але, дасть Бог, одходимо його як-небудь.

Ваші аргументи щодо об'явлення війни [Антону] Денікіну мене не переконали. Ми повинні були зайняти нейтральне положення і після ворожої акції [Антона] Денікіна жалуватися Мировій конференції і ввійти в згоду з большевиками і тільки тоді об'явити війну. Майте на увазі, що вона була дуже непопулярна серед галицького війська, і власне цей крок і привів до катастрофи. А що жест зроблений гарний, в цьому я не перечу. Тільки з цього жесту нічого доброго не вийшло для нашої справи. Відомости, які є в листі п[ана] [Андрія] Яковліва, я мав вже раніш, але я повинен сказати, що останні доповнюючі вибори в Англії показують, що на це мало надій і правильніше шлях [Михайла] Тишкевича, ніж розмова з опозицією. Я надіслав Вам телеграму, а також лист про Ваше призначення до Берліну. Дуже прошу не відмовитися від цього гіркого і важкого обов'язку. Зі свого боку я все зробив для того, аби іменно на Вас його покладено було, бо лічу, що Ви єдиний чоловік, який зможе, маючи на увазі нашу незмінну орієнтацію, встановлену нами по нашій згоді, нейтралізувати впливи російських реакціонерів і генералів, для яких скоро останеться єдина надія Берлін. Дуже і дуже прошу Вас во ім'я нашого патріотичного обов'язку не відмовитись від нового призначення.

Ваш щирий прихильний К[ость] Мацієвич

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 13. – АРК. 227-229.

ЛИСТ КОСТЯ МАЦІЄВИЧА ГРИГОРІЮ СИДОРЕНКУ

Бухарест, 23 грудня 1919

Вельмишановний пане Посол.

Довідався я, що в Відні зовсім неправдиво освітлюють поводження букарестської Місії в справі п[ана] Президента [Євгена] Петрушевича й його компанії. Чув я, що навіть мене обвинувачують в тому, що я намагавсь їх інтернувати в Румунії. Для того, щоб ця справа, яка певне мала політичне значіння, виявилась в правдивому і фактичному своїому змісті, дозволяю собі надіслати Вам всі необхідні відомости, користуючись якими, Ви могли би спростувати, в разі потреби, неправдиві чутки і правдиво інформувати громадську опінію.

Повинен зазначити перш всього, що ні п[ан] Президент [Євген] Петрушевич ніхто инший з його компанії не вважали потрібним повідомити Місію про свій приїзд, що я, міг инакше кваліфікувати, як небажання звертатись до мене за запомогою. З другого боку, в день прибуття п[ана] [Євгена] Петрушевича 23 листопаду до Букаресту ціла компанія українців на чолі з полковником [Василем] Вишиваним, Міністром [Семеном] Вітиком і Комісаром Костенком звернулись до

мене з проханнєм взяти їх під опіку українського Посольства, одділити від всієї иншої компанії, добившися можливости залишитися їм на який час в Румунії. Того ж числа по мойому дорученню мій секретар був в Головній квартирі і у шефа Кабінету Президента Міністрів в справі тих українців, які зголосилися у мене. На другий день 24 листопаду мною була подана офіціяльна нота, копію якої я додаю і з приводу якої був у мене ад'ютант генерала [Artur'a] Văitoianu для того, аби спитати приватно, якої я думки з приводу всієї компанії. Я йому одповів, що це не моє діло, я тільки буду рішуче протестувати проти того, щоб румунський Уряд видав їх полякам, про що відповідна інтервенція, як я знав, була зроблена.

Того ж числа був у мене п[ан] [Євген] Петрушевич з візитою і з проханням опікуватися їх справою і дозволом виїхати до чехів. Я йому одповів, що я це зроблю негайно. І при ньому мене запитували з Головної квартири, як я віднесуся, бо всю компанію [Євгена] Петрушевича одправили до чехів, у яких при запомозі нашого ж Посольства вони вже одержали візи. Я при [Євгенові] Петрушевичеві дав приказ негайно телефонувати, що я прошу від себе, аби їм не чинилось ані жодних перешкод туди виїхати. Ад'ютанти [Євгена] Петрушевича в дуже нечемній формі настоювали, щоб я їхав з ним до британського Посла, але я рішуче одмовивсь. На другий день вияснилось, що їх проведуть до чехів, але шляхом через Галичину, тим часом я одержав негативну відповідь на свою ноту. Я тоді зараз же заявив о персональну розмову з Президентом Міністрів, яку і мав 26 листопада.

В цій розмові мені було зазначено, що вони годяться залишити в Румунії, але тільки в Бессарабії тих людей, про яких я хлопотавсь окремо. Що ж стосується до п[ана] [Євгена] Петрушевича, то, не маючи фактично иншого шляху до чехів, як через Галичину, вони їх туди направляють. Я запротестував проти цього, лічачи, що це є обхідний засіб завести їх до поляків. Тоді генерал [Artur'a] Văitoianu запитавсь мене: «а як Ви поставитесь, коли ми їх направимо на Одесу до [Антона] Денікіна»? Я одповів, що я проти цього протестувати не можу, бо це їх спільник і, як вони на це погодяться, то це їх діло.

Тим часом рух на Чоп був знов встановлений, і їх на другий день рішили повезти на Чехію, про що мене і сповістили по телефону. Я знаю, що була велика кампанія сред румунських політиків за те, щоб їх інтернувати. В пресі були дуже рішучі і ворожі артикли проти них. Мені навіть один з міністрів румунських казав, що він буде всіма силами стояти за їх інтернування, але я до цього всього не мав ані жодного відношення і можу сказати одно, що коли б захтів би встановить з польським Послом спільну акцію, то певне, що вони всі були б досі в концентраційних таборах Польщі.

Пишу я це все Вам не для того, щоб виправдувати себе в якихсь вчинках, бо я ніколи нічого таємного не роблю і, аби я хтів д[оброд]ія [Євгена] Петрушевича

інтернувати, то певне я б йому так одверто про це і заявив, і сподіваюсь, що йому не допомогло б ніяке тоді обивання порогів других посольств.

У нас справа стоїть, як і раніш, непогано. Зібравсь Парлямент, з яким ми почали знайомство, і я з дивуванням бачу, що ідея українофільства тут вже захопила широкі кола румунського громадянства, що вона уявляє з себе дещо стале і міцне, а не тільки тимчасовий настрій окремих політиків, роблячи часову реальну політику захисту або від большевиків, або від денікінців. Ми сподіваємось поглибити цю ідею і дати для неї справжній ґрунт.

Як Ви знаєте, наша справа на Україні стоїть теж непогано. Військо [Симона] Петлюри збільшується і реорганізується. [Антона] Денікіна так б'ють, що його відворот нагадує повний розгром, і сьогодні ми одержали відомости про евакуацію Одеси. Знов-таки від старшини, який прибув з війська, що залишилось в Вінниці під командою [Антона] Денікіна, ми довідались, що настрій там цілком український самостійницький, а не русофільський. Дуже боюся я, щоб цього старшину, якого надсилають до Відня, не збили з розумного шляху віденські політики, і прошу Вас звернути на нього свою увагу.

Дуже був би Вам вдячний, аби Ви написали мені про політичну ситуацію і становище в Відні.

З правдивою пошаною зостаюсь відданий Вам

[Кость Маціевич]

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3581. – ОП. 1. – СПР. 14. – АРК. 1-2.

ЛИСТ КОСТЯ МАЦІЄВИЧА ОЛЕКСАНДРУ ЛОТОЦЬКОМУ

Бухарест, 18 лютого 1920

Вельмишановний пане Посол.

Кілька днів, як я вернувсь з Варшави, куди мене викликали на нараду п[ан] Президент Директорії С[имон] Петлюра і Міністр закордонних справ А[ндрій] Лівицький. Пробув я там мало не два тижні і тепер лічу своїм обов'язком оповісти Вам результати мого перебування там, а також передати Вам ті директиви, які я сам одержав від нашого Уряду і які також мають однакове значіння і для Вас.

Позиція Президента Республіки, також як і Уряду, на чолі якого стоїть, як і раніш, І[саак] Мазепа, остається непохитною і надалі в справі самостійности і незалежности, а також і в справі орієнтації на Антанту, не дивлячись на те, що іменно в антантських колах ми досі ніякого співчуття нашим національним і державним змаганням не зустрічали. Останніми часами під впливом кінечного збанкротування політики, направленої на підтримку реакціонерів [Олександра]

Колчака – [Антона] Денікіна, наші шанси піднялись. Граф [Михайло] Тишкевич був прийнятий [Paul'ем] Deschanel'ем, група впливова французьких капіталістів, яка має зв'язки з більшістю Палати, запропонувала нам вигідні умови товарообміну і навіть займу поки що в 50 міл[ьйонів] франків. Представник Англії в Варшаві генерал C[arton de] Wiart теж дуже прихильно поставився до нашої справи в бесіді зі мною, яку я мав з ним по дорученню Президента Республіки. Взагалі з цього боку наше положення має поліпшатися.

Як я писав Вам в свойому попередньому листі, наш Уряд став був на ґрунт розмов з большевиками, керуючись тут тими принципами, якими він керувався раніш, себто визнаючи за московським Урядом реальне право говорити від імени Великорущини, рахуючи себе єдиним національно-правомочним представництвом України, ведучи свою лінію від Центральної Ради, визнаної Временним Правительством, останнім для всієї Росії і трудового Конгресу, і бажаючи наперед всього осягнення мирного розв'язання справ, а не пролиття крови. Большевикам Урядом [Ісаака] Мазепи були запропоновані такі умови згоди: 1) визнання самостійної України, припинення війни і повне невтручання московської влади в внутрішні справи України; 2) визнання нашого Уряду єдиним Урядом України; 3) вільний товарообмін України з Московщиною; 4) легалізація партії комуністів, але при умові непосягання нею озброєною силою на захоплення влади; 5) установлення територіяльних меж по взаємній згоді.

Ніякої відповіді на це предложення не було, навпаки, всі наші парляментарі інтернувалися і надсилались до Москви, а в Києві констатувалося українське Правительство большевицьке під проводом того ж самого [Християна] Раковського, [Григорія] Петровського, [Дмитра] Мануїльського і [Володимира] Затонського. Як бачите, воно тепер має більш український захисний колір, але лінія його майже така, яка була і за часу попереднього большевицького панування. Дійсно, перший момент по вигнанні [Антона] Денікіна большевики більш розумно ставились до української справи. Вони справді рішуче припинили те нехтування і зневаження над українськими інституціями і культурою, якими прославились на весь світ денікінці. Відкриті були і Академія, і університети і гімназії. Українська мова знову одержала свої деякі права. Але це тільки перші дні і тижні, а далі вже пішло все, як було і раніш. На словах українська влада і спочування українській справі, а на ділі ув'язнення українських діячів як контрреволюціонерів, терор для українських партій і селян і т[аке] и[нше].

І ми знов повертаємось до того самого становища, яке було перед нашим наступом в червні і липні, а також перед офензивою [Антона] Денікіна. Себто вся Україна знову починає палати повстаннями проти большевиків, які знову являються панами тільки в великих містах і на залізницях, але ж не всюди. В кожній

губернії є своя організація повстання, яка провадить боротьбу за самостійну Україну проти большевиків. Всі ці організації з'єднанні Революційним Комітетом. Повстання затримується зимою, але по весні воно вибухне з такою силою, що нічого подібного не бувало.

Взагалі ідея самостійної національної України зробила за час інвазії [Антона] Денікіна і большевиків такі кроки, що їх ми не добули б нормальною працею і за десятки років. Дуже втішило то, що українська ідея все більш і більш знаходить підтримку в меншостях. На кажучи вже про вождів, які в своїй переважній більшости на нашім боці, наші українські поляки, яких я зустрів в Варшаві, всі чекають повороту [Симона] Петлюри, щоб стати до праці в самостійній Україні, кажучи, що вони українці і такими тільки хотять бути. Помічається такий поворот і українських москалів. Дуже також втішно, що Галичина в більшости, окрім віденських політиків від кафе, зрозуміли, що вони повинні коритися нашій політиці і вести тільки спільну лінію. Дякуючи цьому галицьке військо прийняло команду [Михайла] Омельяновича-Павленка, а львівські всі інституції встоюють нашу політику.

Певне, що з цього Ви бачите, яка то брехня розповсюджується віденською наволоччю, що [Ісаак] Мазепа пішов до большевиків і проти [Симона] Петлюри, що [Симон] Петлюра продався полякам, що для України нема кращого шляху, як з большевиками проти Польщі і Румунії. Гадаю, що у всіх таких чутках є багато провокації і російсько-большевицької, і німецької, і маю навіть документальні докази цього. Між тим справа стоїть так, що я казав англійському генералові, коли б ми – Уряд – навіть хотіли стати на большевицьку лінію, то наш народ не допустить цього, він тоді викине нас так само, як викидатиме большевиків. Дякуючи стихійній антибольшевицькій психозі нашого народу, ми не можемо перейти на совітську платформу, коли б навіть цього хотіли, коли б навіть в інтересах припинення пролиття крові на це погодилися. Все одно повстання буде, з тою ріжницею, що воно буде тоді проти нас.

Це все риси позитивного порядку, але є чимало негативних. До них треба віднести перше всього той політичний маразм, який вносять в наше життя деякі наші, головним чином віденські, політики, одні по недомислію, другі по персональним рахункам і ненависти особистій до [Симона] Петлюри, треті від повного неділання. Ви певне знаєте «Український прапор» і його компанію на чолі з О[сипом] Назаруком. Ви знаєте певне прямо-таки ганебну працю [Василя] Панейка – [Євгена] Петрушевича в справі [Антона] Денікіна. Тепер вони повертають все на большевиків і притім не так, як ми, визнаючи за ними право на Московщину, а на тих, хто має прийти і володіти нами і нам улаштовувати державу або знов тюрму.

Другою не менш негативного значіння обставиною уявляється те проволікання, яке в нашій справі проявляє Антанта. Ні Польща, ні Румунія не мають ані жодних директив з приводу нашого питання і самі тепер не рішаються вести справу на всій власний рахунок. Між тим час іде, а вкупі з тим гальмується можливість щось зробити такого, аби у нас на Україні врятувати справу.

Коли всякі розмови з большевиками це є лише повний фасон боротьби з ними, то тоді дуже важливо було б використати наше весняне повстання, яке б певно при запомозі невеликих регулярних військ могло б привести до повного вичищення України від большевицької наволочі. Але тоді треба не гаяти часу і починати складати ці військові сили. Найліпше це можна б зробити в Польщі і Румунії, користаючись німецькими і італійськими полоненими. Тоді, значить, та невеличка армія [Михайла] Омельяновича-Павленка, яка зараз тримається на Україні, одержавши запомогу з двох боків, могла би дати досить міцний опір большевикам, а Уряд, спираючись на ці армії, які постепенно мали б збільшуватись, міг би почати на цей раз систематично впорядковувати нашу країну і громадське життя в ній. Коли ж розмови з большевиками приймуть серйозний оборот і стануть на шлях їх політичного визнання Антантою, то тоді ця акція військова не втратить свого значіння, бо національна армія це кращий аргумент для большевиків. Но певне тут треба ще і дипльоматичного натиску в наш бік при переговорах, і я гадаю, що цю місію найкраще могли б виконати держави, які політично і економічно зацікавлені в існуванню Української Держави, себто Чехія, Румунія і Польща.

Ситуація зараз дуже трудна і трагічна, але мені здається, що вона не така безнадійна, як це хотять виставити наші вороги з російського стану. Навпаки, я гадаю, що міжнародно наша справа кращає, бо тепер всі бачать, що Єдина Росія не скріплена єдиним державним і національним почуттям і що нема сил, які могли б її відбудувати як єдиний державний організм. Треба нам ще раз дати доказ єдности нашого національного руху, ще раз повторити історію Національного Союзу, забувши всі партійні і групові суперечки. І я з великою радістю почуваю, що це починає одбуватися.

Фактично в той час, як я був в Варшаві, наші сили і організації розміщались так: [Симона] Петлюра з частиною свого штабу з генералом [Миколою] Юнаковим, Міністром війни [Володимиром] Сальським, Міністром закордонних справ і Державним Секретарством перебуває в Варшаві; [Іван] Огієнко, [Микола] Шадлун, Міністр земельних справ і всі другі інституції лишились в Кам'янці, там залишилась експедиція і Державний Банк. [Ісаак] Мазепа, [Осип] Безпалко, [Левко] Шрамченко, [Пінхос] Красний, [Теофан] Черкаський і др[угі] при армії [Михайла] Омельяновича-Павленка. Всі вони встановили зв'язок промеж себе і працюють в контакті. Всі чутки про заснування якогось окремого варшавського Уряду чистійша брехня. Уряд єдиний і той самий, що і був ранійш. Саме в момент

мого повороту до Букарешту в Кам'янці мав приїхати [Ісаак] Мазепа для наради і, здається, він тепер в Варшаві.

В своїй телеграмі і листі, який я Вам був надіслав через представника Дону, що мав їхати до Царгороду, але, здається, туда не попав, я Вам обіцяв підтримувати грошово. Прошу повідомити, скільки Вам буде потрібно грошей для двох місяців і, може, я як-небудь спроможуся Вам щось уділити.

Бажаю Вам поспіху в Вашій тяжкій праці.

З правдивою пошаною до Вас
[Кость Мацієвич]

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО України ф. 3581. – оп. 1. – спр. 14. – арк. 12-14.

ЛИСТ КОСТЯ МАЦІЄВИЧА ГРИГОРІЮ СИДОРЕНКУ

Бухарест, 25 лютого 1920

Вельмишановний пане Посол.

Надсилаю Вам для орієнтації деякі матеріяли, з якими Вам буде цікаво познайомитись і з яких Ви побачите, що справа наша зовсім не так зле стоїть, як це удають собі люди, які працюють по віденськім кафе.

Сьогодні особливим гінцем я одержав від І[саака] П[рохоровича] Мазепи ще одного листа, якого не можу подати Вам копію, але познайомлю з найбільш важливими його уступками. Після нарад в Кам'янці [Ісаак] Мазепа їде до нашої армії, де він і зостанеться. Наша армія під командою [Михайла] Омельяновича-Павленка має зараз до 15 000 чоловік. Дуже гарна і міцна, має артилерію, кінноту: їй бракує тільки набоїв. Але і цьому лихові, дасть Бог, запобіжемо. [Ісаак] Мазепа дивиться на варшавську Делегацію не з захопленням і не вбачає в неї якогось сталого акта.

Найбільшу увагу він зараз звертає на організацію армії, яку він і хоче витворити на надзвичайних підставах – фаху військового, дисципліни і карности. Про національний дух він не має ніяких сумнівів, через це усякі експерименти з інспектурою лічить шкодливими і зайвими. В цьому напрямкові, якщо тільки Румунія згодиться, почнемо і ми працювати. Я дуже жалкую, що ген[ерал] [Олександр] Греків, який проїзжав через Букарест, не завітав до мене, я мав багато справ до нього військово-фахових. Може, Ви будете з ним бачитись, то скажіть йому, що якби він захотів, то тут для нього найшлась би відповідна праця. Зараз робимо заходи, аби затримати Могилів, Ямпіль і далі на схід.

Всі наші кур'єри і гінці, які повертаються з України, в один голос кажуть про критичне положення большевиків на Україні. Тифус в їх армії панує так само, як і в нашій. Співчуття вони не мають не тільки у селян, а навіть серед широких кол

міського населення, і мене тільки дивує, коли я читаю промови [David'a] Lloyd Georg'a про те, що він сподівається при їх запомозі почати торгувати з Росією. А так як йому потрібні ті сирівці, що є тільки в нас на Україні, то всі надії його, значить, покладаються іменно на неї. Дивно, що раз опарившись на російських генералах, [David] Lloyd George тепер повернув на російських большевиків, знов проминувши нас. Втретє доведеться-таки звернутись до нас, але, мабуть, англійське громадянство тоді розбереться в тому, що таких помилок не варто робити. Окрім того, що вони коштують мільйонів людей ні в чому неповинного народу, вони держать в голоді людність Европи, яка б досі мала б давно український хліб.

Повинно сказати, що праці нам на Україні, дякуючи [Антону] Денікіну, большевикам і нашим повстанцям, буде велика сила. Головне завдання і перше – це транспорт, який, дякуючи тому, що большевики держаться переважно панцерниками, селяни руйнують немилосердно. Через те-то Україна може будуватися або з заходу, або з півдня, з Одеси. Певне, що останній шлях є кращий, бо тут ми можемо мати морем американську запомогу. [Євмен] Лукашевич має вже готовий вироблений план праці в цьому напрямкови і, коли нам пощастить, по весні захопить південний район, а на нього всі наші бажання, то до зими ми будемо мати вже щось міцне і стале. Дуже можливо, що мені доведеться перебратися до Варшави, цього хоче пан Президент Республіки і [Ісаак] Мазепа. І справді наші відношення до поляків приймають якийсь небажаний характер. Нема справжньої лінії і справжнього порозуміння. Починається щось таке, що скидається на відношення до німців. Сами закликали, сами просили допомоги, а тепер починаємо бути незадовольненими. Коли я був в Варшаві, то бачивсь з Міністром внутрешніх справ [Stanisław'ом] Wojciechowski'м, який прямо мені сказав, що «раз Ви нічого не робите по адміністрації і заснованню влади в місцях нашої військової окупації, то ми повинні це сами робити». І ми справді нічого не робимо, окрім «нарад» і висилки агітаторів есерів. При запомозі наших українських поляків з Центральної Ради натрапили на шлях призначення сюди поляків наших демократів, які можуть зостатися і при нас. Я дуже цьому спочуваю і бачу в цьому великий крок вперед к розв'язанню нашої справи на Поділлю і Волині.

З долучаємих проектів тимчасового державного устрою України Ви бачите, що в нас починається оздоровлення і резолюція есдеків, яка з'являється платформою Уряду, теж непогана.

Всього кращого. Бажаю Вам успіху в Вашій важкій праці.

Ваш К[ость] Мацієвич

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3581. – ОП. 1. – СПР. 14. – АРК. 4-5.

ЛИСТ КОСТЯ МАЦІЄВИЧА ГРИГОРІЮ СИДОРЕНКА

Бухарест, 4 березня 1920

Вельмишановний пане Посол.

Долучаю Вам при цьому листі копії останніх листів, одержаних мною від 1) п[ана] Головного Отамана, 2) Міністра закордонних справ, і 3) Прем'єр Міністра І[саака] П[рохоровича] Мазепи. З цих листів Ви одержите певні інформації того, що діється у нас на Україні і що роблять окремі наші групи для того, аби поставити нашу справу на більш певний ґрунт.

Документи остільки самі за себе говорять, що я нічого не можу додати до них, а тільки зверну Вашу увагу на деякі непорозуміння з фактами, які випливають з того, що сполучення Кам'янця, Могилева і Варшави не зовсім-то налагоджене і відстає від потреби, через те-то і виходить, що Симон Васильович уявляє собі, що [Ісаак] Мазепа вже у [Михайла] Омельяновича-Павленка, а він тим часом в Могилеві. Про заходи полк[овника] [Олександра] Удовиченка ще ніхто в Варшаві нічого не знає, і я їм ці вісті надсилаю зараз же з кур'єром, одночасно виїзжаючим до Вас. Розвідка наша в Могилеві і тут дала нам відомости, що на фронті Жмеринка – Бар – Вапнярка – Вінниця сил большевицьких майже немає і весь цей район дуже легко буде опанувати; на це будуть і зводитись зусилля [Олександра] Удовиченка і [Миколи] Шаповала.

Тепер дозвольте Вам коротенько подати новини наші румунські. Ми маємо тут завдання сформувати дивізію. Практично наш план зводиться до переводу сюди бригади [Антіна] Вариводи з Чехії і відповідної кількости полонених з Італії. Тоді ми будемо мати тут взірцеву дивізію міцну, аполітичну, добре озброєну і карну. Всі попередні розмови з Міністром чеським і італійським вже закінчені і мається одержана їми згода Урядів. Вчора ми мали розмову досить для нас втішну в Головному штабі, сьогодні я подаю ноту в цій справі румунському Уряду і сподіваюсь, що на протязі тижня справа закінчиться, людей почнуть везти, одведені будуть казерні і почнеться практична організація, озброєння і т[ому] п[одібне]. Особливу увагу я придаю санітарній організації, через те зверніть, прошу Вас, увагу д[окто]ра [Андрія] Окопенка на те, що нам би необхідно було б мати тут якогось поважного організатора цієї справи не тільки для нашої дивізії, яка певне буде мати завдання зайняти район: Тираспіль, Роздільна – Одеса, але й для всього цього району. Бо страшніше для нас не большевики, а пошести, які можуть геть викосити наше військо.

Політично теж наша справа стоїть не зле, хоча газети переповнені вістями про згоду з большевиками. Коли ця справа обговорювалася в Парляменті, то дехто з депутатів кричав «Vive l'Ukraine», але Президент припинив їх запитом: «При чому тут Україна?». Тим часом, серед депутатів вже склалася група, яка вносить запит з приводу нашого питання і підготовляє вотум Парляменту за визнання

України і його Уряду, який представляє [Симон] Петлюра. Він користується тут великою повагою і симпатіями. Я розіслав депутатам спеціяльний мемуар в справі України, який освітлює питання з боку румунсько-польсько-українського союзу. Взагалі, маючи на увазі неминучий занепад у нас большевиків наші перспективи тепер кращі, як були торік, бо нема ні [Олександра] Колчака, ні [Антона] Денікіна, ні чужоземних військ на території України. Але що за руїна у нас там, страшенна безодня напастів і т[ому] п[одібне]. Ми одержуємо приватні листи від родин, і всі майже хоріли тифом.

Зверніть також увагу на настрій нашого громадянства і народу. Есерство гине, здоровий розум нації бере верх, і, якщо нас визнають, то все наше дворянство і буржуазія зразу стане до праці на українському ґрунті. Україна буде, і буде великою країною. Коли я був в Польщі у Варшаві, то наші поляки українці казали, що вони тільки чекають визнання для того, аби зараз же вернути «додому» і почати працювати для України.

Прошу мій лист і копії листів подати до відома послів в Празі і Берні.

Ваш Кость Мацієвич.

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом, «PostScriptum» не надруковано/ ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3581. – ОП. 1. – СПР. 14. – АРК. 26-27.

НОТА УРЯДУ КОРОЛІВСТВА РУМУНІЇ

Bucarest, le 4 Mars 1920

Après l'échec définitif subi par les généraux russes dans leurs tentatives de restaurer la Russie « Une et Indivisible » du régime tzariste, les Puissances de l'Entente doivent de nouveau affronter la solution du problème russe.

Ayant pris cela en considération et, surtout, guidés par les intérêts communs, qui doivent toujours amener à une cordialité parfaite entre les deux peuples voisins – Roumain et Ukrainien, la Mission Diplomatique Extraordinaire de la République Ukrainienne a l'honneur de Vous prier au Nom du Gouvernement Ukrainien d'examiner notre déclaration ci-dessous.

Autant que l'on peut en juger d'après les nouvelles parvenues de Paris et de Londres, tant la Conférence de la Paix que divers Etats de l'Entente à l' écart ne se sont pas encore prononcés définitivement en faveur d'une ligne de conduite déterminée.

Le chaos dans lequel est plongée l'ancienne Russie donne lieu aux points de vue les plus contradictoires sur la nature de la conduite politique à adopter à son égard.

Certes, la meilleure voie en concordance avec les principes énoncés pour la Conférence de la Paix est celle qui, selon les déclarations des hommes politiques pacificateurs de l'Entente, serait de reconnaitre «de facto», les organismes d'état de création récente sur le territoire de l'ancienne Russie, les aider par le tiers intermédiaire

de la Conférence de la Paix de régler les questions de la délimitation des frontières et d'établir leurs droits d'états à l'avenir.

Ces mesures sont partiellement adoptés envers certains Etats, comme, pour exemple, en ce qui concerne la Géorgie, et l'Aiserbeidjan. Le même voie est suivi à l'égard des pays Baltes, mais avec déjà de considérables restrictions. Quant'a la Lituanie, la Russie Blanche, l'Ukraine, le Don, le Kouban et le Caucase du Nord, il se manifeste à leur égard l'application d'un principe d'une impartialité complète ce qui a pour conséquence directe l'extradition desdits pays au pillage des bolcheviks russes, malgré qu'ils aient clairement démontré leur attitude antibolcheviste.

À la confrontation des faits exposés il se dessine un plan, peut être pas encore reconnu officiellement, de la reconstruction d'une Russie «Unifiée», mais dans des propositions plus restreintes, sinon à l'aide des généraux russes, du moins basé sur les forces des bolcheviks. Le but principal d'une pareille modification serait l'espoir de pouvoir instituer par de pareils procédés un échange de marchandises avec la Russie, vu la nécessite qu'en éprouve l'industrie occidentale qui ne peut se passer de matières premières et afin de pouvoir la population en produits alimentaires tant recherches.

À ces fins, contrairement à toutes les normes et les usages du droit international, sans reconnaitre préalablement ni la Russie Soviétise, ni les Gouvernements des autres pays de nouvelle création sur le territoire de l'ancienne Russie, il est jugé possible d'entrer en relations commerciales avec elle par l'intermédiaire des coopératives russes.

De tous ces projets il résulte seul l'entière incertitude et l'incompétence complète dans les circonstances qui environnent actuellement l'ancienne Russie.

Impréssionnés par le succès militaires des bolcheviks dans leur lutte contre les généraux russes, quoique ces succès soient dus principalement à l'action de la population, commune à celle des bolcheviks et, surtout à l'action de la population Ukrainienne qui dans l'occurrence des deux mals choisissait le moindre, les Délégués de la Conférence de la Paix se représentent l'organisation gouvernementale des bolchéviks comme un pouvoir réel.

Le pouvoir des bolcheviks russes, sur lequel les hommes politiques des Puissances de l'Entente fondent leurs intentions de reprendre l'exportation de l'Ukraine est une fictions pareille au pouvoir de [Anton] Denikine.

Le pouvoir des bolcheviks ne s'étend guerre au-delà des grandes villes et d'une certaine partie du réseau ferroviaire. Encore actuellement l'Ukraine sur toute son étendue est en proies aux révoltes contre les bolchevistes, dont l'armée fond de cette lutte au-dessus de leurs forces ainsi que des mêmes épidémies qui ont ravagé notre armée. De jour en jour la révolte se propage de plus en plus ; nous avons le ferme éspoir que vers le printemps elle prendra le caractère d'un incendie général qui se terminera par la liquidation définitive du bolchevisme en l'Ukraine. L'espoir d'exporter dans de pareilles conditions serait-ce un seul poudre de blé de l'Ukraine est tout au moins dénue de fondement.

S'il n'est actuellement pas possible de gouverner les peuples contre leur gré, en général, cela l'est d'autant mois en ce qui concerne le peuple ukrainien, qui en ce moment est en armes. Cette circonstance obligera les bolcheviks russes de quitter l'Ukraine à l'exemple des allemands et de [Anton] Denikine.

Or, la situation actuelle en Ukraine se présente sous un tel aspect que les bolcheviks n'ont aucun droit réel de parler au nom de l'Ukraine ni d'autant plus de négocier des accords internationaux au nom du peuple ukrainien.

D'autre part cet échec imminent qui pèse sur les bolcheviks nous donne la certitude que l'unique moyen qui pourrait assurer le rétablissement de l'ordre ferme et inébranlable politique et public en Ukraine et garantir le développement d'un échange de marchandises est celui de la reconnaissance de ses droits nationaux et de son indépendance et l'appui du Gouvernement National Ukrainien représente par le Président de la République Ukrainienne S[ymon] Petlioura.

Pareil appui n'exige pas de ces immenses moyens qui ont été engagés et perdus sans aucun profit dans l'action de [Anton] Denikine, car c'est le peuple ukrainien qui lui-même se chargera de l'extermination complète des bolcheviks russes.

Or, toute insurrection, comme, en général, tout autre mouvement d'origine révolutionnaire, à un trait négatif – elle ne peut donner aucun appui à l'ordre et au travail de la reconstruction d'état. Ce n'est que l'armée active qui peut assurer cette tâche. Cette armée – la nous l'avons, représentée par le groupe placé sous le commandement du général [Mykhaylo] Omelianovich Pavlenko elle constitue le réel appui du Gouvernement National de la République Ukrainienne. Mais le susdit groupe n'est pas nombreux et les conditions du délabrement ukrainien créent de grandes difficultés à son accroissement.

Si l'on prend en considération que les bolcheviks russes, malgré leurs propositions de paix réitérées ne cessent d'être vis-à-vis des pays voisins les successeurs de l'impérialisme russe, ce qu'ils ont suffisamment prouve sur l'exemple de l'Ukraine du Don et du Kouban, si l'on se rend compte que cet ancien impérialisme se revèle sous de nouvelles formes de propagande de l'anarchie, les espérances de ces pays dese préserver du bolchevisme par des rapports commerciaux ne doivent pas trop les rassurer.

Par contre ils doivent aider ceux des peuples voisins, qui étant organiquement antibolcheviks, ne veulent pas du joug des bolchevistes russes, comme ils n'ont jadis pas voulu du régime tzariste.

Un des meilleurs moyens concrets de prêter cette aide se serait la reconnaissance politique de la République Ukrainienne et de son Gouvernement National et l'appui technique et instructif dans l'organisation de l'armée nationale sut le territoire roumain. Ceci pourrait être accompli à base d'une convention spéciale avec les Autorités Militaires de Roumanie de même qu'il a été fait en Pologne.

Il en résulte qu'aucun caractère combattif antibolcheviste ne sera impliqué à ces formations sur le territoire roumain, car les effectifs seront destinés à la protestation de l'ordre, à la lutte contre le banditisme en l'assurance des relations commerciales à l'avenir.

C'est avec cette prière que le Gouvernement de la République Ukrainienne s'adresse au Gouvernement Royal de Roumanie.

K[ost] Matzievitch,
Chef de la Mission Diplomatique Extraordinaire de la République Ukraine en Roumanie
S[erhiy] Delwig, Général,
Représentant du Commandement Suprême des Armée Ukrainienne

***

Друкується за примірником Посольства УНР в Австрії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3581. – ОП. 1. – СПР. 14. – АРК. 20-24.

Переклад Георгія Потульницького

Бухарест, 4 березня 1920

Після остаточної поразки, якої зазнали російські генерали в своїх спробах відновити «єдину та неподільну» царську Росію, держави Антанти знову зіштовхнулися з необхідністю вирішення російської проблеми.

Прийнявши це до уваги і, перш за все, керуючись загальними інтересами, які повинні привести до теплих взаємостосунків між двома сусідніми народами – румунським та українським, Надзвичайна Дипломатична Місія УНР має честь від імені уряду України просити Вас розглянути нашу нижченаведену декларацію.

Наскільки ми можемо судити з новин, що надійшли з Парижа та Лондона, на мирній конференції країни Антанти ще остаточно не висловилися на користь однієї певної лінії поведінки.

Хаос, в який занурена колишня Росія, дає місце існуванню багатьох суперечливих точок зору на природу політичної поведінки по відношенню до неї.

Звичайно, найкращий спосіб, відповідно до принципів, проголошених на мирній конференції, є той, який, згідно заяв політиків-миротворців Антанти, визнає «де-факто» нещодавно створені на території колишньої Росії державні утворення, допоможе за посередництва третьої сторони врегулювати питання делімітації кордонів та в майбутньому встановити їхні державні права.

Ці заходи частково застосовані по відношенню до деяких країн, як, наприклад, Грузія та Азербайджан. Такий самий спосіб дій був дотриманий по відношенню до країн Балтики, але вже зі значними обмеженнями. Щодо Литви, Білорусії, України, Дону, Кубані і Північного Кавказу проголошується принцип суцільної

об'єктивності, що має прямим наслідком видачу зазначених країн для грабунку російським більшовикам, незважаючи на те, що вони яскраво показують своє антибільшовицьке налаштування.

При зіставленні викладених фактів вимальовується план, який можливо ще не визнаний офіційно, по відновленню «єдиної» Росії, але в менших масштабах, якщо не за допомогою російських генералів, то на основі більшовицьких сил. Бачачи необхідність західної індустрії в сировині та продуктах харчування, головною метою таких змін є надія встановити товарообмін з Росією.

Задля досягнення цієї мети, всупереч всім нормам міжнародного права, попередньо не визнавши ні Радянську Росію, ні Уряди новоутворених держав на території старої Росії, виявилося можливими вступити з нею в торговельні відносини за посередництва російських кооперативів.

Наслідком всіх цих проектів стали суцільна невизначеність і тотальна некомпетентність в обставинах, що оточують в теперішній час колишню Росію.

Вражені військовими успіхами більшовиків в їх боротьбі з російськими генералами, хоча ці успіхи були перш за все обумовлені спільними діями простого населення і більшовиків, насамперед українського населення, яке з двох лих вибрало менше, делегати мирної конференції вважають урядову організацію більшовиків за реальну владу.

Влада російських більшовиків, на яку політичні діячі Антанти покладають свої надії по відновленню експорту з України, є фікцією, подібною до влади Денікіна.

Більшовицька влада не простягається далі великих міст і частково залізничної мережі. По всій українській землі зараз відбуваються повстання проти більшовиків, військо котрих тане як від цієї боротьби, так і від епідемій, які спустошують і нашу армію. День за днем повстання все розростається; ми маємо тверду надію, що до весни воно переросте у все загальне вогнище, що призведе до остаточної ліквідації більшовизму в Україні. За таких умов надія експортувати з України хоча б одну муку видається по меншій мірі необґрунтованою.

Якщо неможливо управляти народами проти їх волі, то це стосується також і озброєного тепер українського народу. Ця обставина примушує російських більшовиків за прикладом німців і Антона Денікіна покинути Україну.

Тому теперішня ситуація в Україні представляється в такому ключі, що більшовики не мають ніякого реального права виступати від імені України, а тим більше вести переговори по заключенню міжнародних договорів від імені українського народу.

Неминуча поразка, що нависла над більшовиками, переконує нас, що єдиний засіб, який може забезпечити відновлення міцного і непохитного політичного та громадського порядку в Україні, й гарантувати обмін товарами, полягає у визнанні

її національних прав, її незалежності, та підтримці Українськго Національного Уряду, представленого Президентом Української Народної Республіки Симоном Петлюрою.

Подібна підтримка не вимагає тих величезних ресурсів, що були задіяні та втрачені без будь-якої користі під час акції Антона Денікіна, оскільки український народ сам займеться знищенням російських більшовиків.

Проте, всіляке повстання, так як і будь-який рух революційного походження, має одну негативну рису – воно не може дати жодної підтримки порядку і роботі по відновленню держави.Тільки діюча армія може виконати це завдання. Така армія є в нашому розпорядженні; під командуванням генерала Михайла Омельяновича-Павленка вона є реальною підтримкою для Національного Уряду Української Народної Республіки. Але армія малочисельна, а розруха в Україні створює значні труднощі для її збільшення.

Якщо брати до уваги, що російські більшовики, незважаючи на їхні неодноразові мирні пропозиції, продожують наслідувати російськиій імперіалізм по відношенню до сусідніх країн, що в достатній мірі доведено на прикладах України, Дону, Кубані, якщо усвідомити, що цей давній імперіалізм проявляється в нових формах пропаганди анархії, цим країнам не слід покладати великі надії на збереження від більшовизму за рахунок торгівельних віносин.

Навпаки, вони мають допомагати тим сусіднім народам, природньо антибільшовицьким, які не хочуть російського більшовицього ярма, як вони раніше не бажали царського режиму.

Одним з найкращих практичних засобів надати цю допомогу буде політичне визнання Української Народної Республіки та її Національного Уряду, а також технічна та інструктивна підтримка в організації національної армії на території Румунії. Це може бути досягнуто за рахунок спеціальної угоди з Військовою Владою Румунії, так само, як це було зроблено в Польщі.

Звідси випливає, що боєздатні антибільшовицькі елементи не будуть задіяні у формуваннях на румунській землі, оскільки ці збройні сили будуть покликані забезпечити порядок та боробиться проти бандитизму для забезпечення торговельних відносин в майбутньому.

З цим проханням Уряд Української Народної Респібліки звертається до Королівського Уряду Румунії.

Кость Мацієвич,
голова надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії
Сергій Дельвіг, генерал,
представник Верховного Командування Української Армії

МІСІЯ УНР У ПОЛЬЩІ (ВАРШАВА)

«НАЧЕРК В СПРАВІ УТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНОСТИ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛЬОМАТИЧНОЇ МІСІЇ В РІЧІ ПОСПОЛИТІЙ ПОЛЬСЬКІЙ З ДНЯ 3-ГО ЖОВТНЯ ПО ДЕНЬ 7-ГО ЛИСТОПАДА 1919 РОКУ» АНДРІЯ ЛІВИЦЬКОГО ІСААКУ МАЗЕПІ

Варшава, 7 листопада 1919

Орієнтація на самих себе і закордонна політика українського М[іністерст]ва закордонних справ. Пошукування та заключення союзів. Українська влада твердо стояла на ґрунті самостійности України. Принципом її політики – був і є девіз «орієнтація на самих себе», але орієнтація на себе не значить ізоляція. Українська влада в своїй закордонній політиці, отже, стала на принципові нав'язання доброзичливих відносин з тими із своїх сусідів, політичні інтереси яких не можуть бути ворожими існуванню самостійної України. Найближчими географічно сусідами України є народи румунський та польський. З національними державами цих народів Україна у своїй закордонній політиці і старалася нав'язати такі доброзичливі відносини, які б не тільки не стояли на заваді утворенню самостійної України, а навпаки, при певних умовах помагали б скріпленню тої самостійности і перейшли б в формальний союз з Україною.

Надзвичайна дипльоматична українська Місія в Польщу на чолі з п[аном] [Пилипом] Пилипчуком. З метою дійти до належного порозуміння з Польщею і підготовлення можливого союза, Уряд УНР вирядив був в Польщу 9-го серпня б[іжучого] р[оку] Надзвичайну дипльоматичну Місію в складі: голови Місії п[ана] П[илипа] Пилипчука, полковника К[лима] Павлюка, [Володимира] Тулюпи і полковника Ю[ліана] Липницького.

Причини відкликання Місії на чолі з паном [Пилипом] Пилипчуком. Місія нав'язала з польським Урядом зносини, але не закінчила доручених їй завдань і була відкликана. Причиною сього було те, що Місія та предложила польському Уряду декларацію від 19-го серпня, в якій:

1) намітила установлення державних з Польщею кордонів, хоч не була на те уповноважена владою УНР і

2) в справі аграрного питання висловила передчасне запевнення, що справа аграрна на Україні буде переглянута уставодавчим Парляментом, а також для шерегу місцевостей, які були звільнені спільною акцією українських та польських військ від большовиків, – передбачала повернення в земельних відносинах «status quo ante», що частково, по суті річі, відміняло б існуючий на Україні земельний закон.

Нова дипльоматична Місія на чолі з Міністром п[аном] [Андрієм] Лівицьким. Внаслідок вищезгаданого, Місія [Пилипа] Пилипчука була відкликана

Урядом, а для вирішення польсько-українських справ і зав'язання бажаних з Польщею стосунків – Уряд УНР відправив нову Місію. Склад згаданої Місії уложився такий:

а) голова Місії – Міністр юст[иції] і керуючий Міністерством закордонних справ – А[ндрій] Лівицький;

б) перший повноважний заступник голови, ст[арший] радник Л[еонід] Михайлів (канд[идат] укр[аїнського] Уряду).

в) другий заступник голови, секретар З[ахідної] О[бласти] УНР старший радник д[окто]р [Стефан] Вітвицький (канд[идат] галицького Уряду).

г) політичні радники п[ан] П[рокіп] Понятенко (кандид[атура] У[країнської] С[оціял] Д[емократичної] Р[обітничої] П[артії]), д[окто]р [Антін] Горбачевський (канд[атура] галиц[ького] Ур[яду]), д[окто]р [Михайло] Новаковський (канд[идатура] гал[ицького] Ур[яду]), Б[орис] Ржепецький (канд[идадтура] У[країнської] П[артії] С[оціялістів] Р[еволюціонерів]), П[етро] Мшанецький (канд[идатура] У[країнської] П[артії] С[оціялістів] Р[еволюціонерів]). Опріч того, у Місію ввійшли фахові радники по справам торговельно-економічним та військові експерти. Пізнійш також Місія була поповнена радником п[аном] Богартом, кандидатура якого була виставлена Міністерством жидівських справ.

Виїзд Місії з України і прибуття її до Варшави. В зазначеному вище складі за виключенням тільки голови Місії та радника Богарта, Місія виїхала з Кам'янця-Под[ільського] 3-го жовтня і прибула до Варшави 8-го жовтня. Перші кілька днів пішли на залагодження формальностей та на необхідні візити. Далі Місія очікувала приїзду п[ана] голови Місії, що прибув до Варшави пізнійше, і тільки 28-го числа жовтня остаточно могли розпочатися вже офіціяльні україно-польські переговори делегацій.

Склад Делегації для ведення польсько-українських переговорів. Польський Уряд для ведення переговорів з Місією утворив Делегацію в складі 4-х осіб, на чолі якої поставлено Повномочного Міністра, б[увшого] Посла Польщі до Швейцарії п[ана] [August'a] Zalesk'ого. Українська Місія виділила з свого складу Делегацію також в складі 4-х осіб. Голова Місії, Міністр [Андрій] Лівицький через лихий стан здоров'я, а також будучи зайнятий справами Місії в иншій формі, провід українською Делегацією мусив передати свойому першому заступникові ст[аршому] радникові Л[еоніду] Михайлову.

Перше засідання польсько-української конференції. Конференція розпочала свою діяльність 28-го жовтня. На цій конференції була прочитана Декларація, в котрій Місія намітила була ті вирішення принципіяльних і спірних питань, від обопільного погодження на які залежала згода і дальше ведення переговорів. Копія внесеної на розгляд української Делегації Декларації до цього долучається.

Повернення Декларації і її критика представником польського Уряду. Декларація зустріла в польських урядових колах холодне критичне відношення і була повернена українській Делегації назад. Як оцінили польські офіціяльні кола засадничі принципи Декларації – можна бачити і з промови члена Делегації п[ана] [Roman'a] Knoll'я, що виступив з польського боку офіціяльним критиком тих засадничих принципів. Копія промови п[ана] [Roman'a] Knoll'я до цього долучається.

Перенесення центра переговорів про порозуміння з офіціяльних кол в кола громадсько-політичні. Звернення Декларації і її гостра, безоглядна критика при инших умовах знаменувала б собою не що инше, як тільки розрив в переговорах. Але добра воля української Місії не шукала такого розриву, і тому українська Делегація прийняла звернену Декларацію для перегляду її під протиставленням критики з боку польської Делегації, отже, фактично замість розрива – наступила перерва в веденню переговорів і центр ваги діяльности Місії було перенесено з кол офіціяльних в кола неофіціяльні.

Вже і ранійш Місія старалась нав'язати з громадсько-політичними колами, з метою як популяризації тих завдань, з якими Місія приїхала, так і з метою, аби орієнтуватися в напрямках польської політичної думки.

Сприяючі і противні самостійности України політичні течії в польській громадсько-політичній думці. Тут доводиться сконстатувати, що основна ідея необхідности признання самостійности України і нав'язання між нею і Україною союзних стосунків – зустріли підтримку лише в колах Польської партії соціялістичної (ППС), почасти серед людовців. Серед ліберальної буржуазії (як, наприклад, «demokratyczny Central») ідеї ці наражаються на цілий шерег сумнівів, а серед націонал-демократів і консерваторів – то і просто вороже відношення. А треба сказати, що якраз саме на останні кола і опирається сучасний польський Уряд. Близькі до Уряду націонал-демократи та консерватори – вважають існування України за з'явище небажане і агітують за те, аби Уряд коштом України мирився б з [Антоном] Денікіним. Очевидно та «єдино-неділимчеська Росія», яку реставрує [Антон] Денікін – менш страшна або і зовсім не страшна тим колам в порівнянню з фактом існування самостійної України та до того ще і можливої союзниці Польщі.

Справа Східної Галичини. Таке відношення до України з боку ріжних польських громадсько-політичних течій направляє розв'язання спірних польсько-українських квестій. В першгу чергу квестії спільних між Україною і Польщею кордонів. Україна стала, як то видно з копії Декларації Місії, на принципові самостійности в етнографічних межах. Польський Уряд, як виразник політичних і соціяльних домагань певних верств і груп, домагається прилучення до Польщі

цілої Галичини, обіцюючи Східній Галичині автономію, але в межах і формах виразно не сконкретизованих. Як вихід із непримиримої колізії, українська Делегація, коли би зустрілась з бажанням з боку Делегації польської залагодити трудну і важку квестію, могла би ще, ймовірно, говорити про середнє вирішення питання справи кордону в Східній Галичині, а саме: про застановлення на поділові Галичини по так званій лінії [Joseph'a] Barthélemy, якої напрям зазначено на окремім залучнику.

При такому вирішенню справи частина Східної Галичини, заселена українською людністю і положена на Захід від лінії [Joseph'a] Barthélemy, – зосталася би під Польщею, і для цеї людности мусили б бути виразно гварантовані національно-культурні права. Однак, як і ранійш вже було зазначено, тільки Партія П[ольська] С[оціялістична] дає в питанню про розмежовання реальні підстави для порозуміння, а вже навіть так звані людовці (народні соціялісти) стоять щодо Галичини на офіціяльній програмі себто на спільній точці з консерваторськими та націонал-демократами.

Аграрне питання. Дуже складне і важне питання, на якому гальмувались польсько-українські переговори, – це питання про таке вирішення аграрної проблеми, яке б за вивлащення земельних власників із прав земельної власности, давало б таким власникам винагороду.

Взгляди на відновлення перерваних переговорів. Стосунки з громадсько-політичними діячами – доповнились ще не офіціяльними зустрічами керовників української Місії з офіціяльними репрезентантами Уряду польського. Під час стосунків виявснилось, що перервані переговори можуть бути відновлені, тим, що вирішення спірних питань буде відложено надалі, а Делегації займуться вирішенням инших справ, входячих в окрес порозумінь торговельного та військового характеру.

Голова Місії: А[ндрій] Лівицький

Радник-секретар: П[рокіп] Понятенко

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 1. – СПР. 173. – АРК. 2-5.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 275. – АРК. 58-61.

Частина справоздання була надрукована / Доценко О. Літопис української революції: матеріяли й документи до історії української революції / О. Доценко. – Тернопіль – Львів, 1924. – Т. 2. – Кн. 5: Польща визнає самостійність України. – С. 26-27.

ДОДАТОК: ЗАЯВА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕЛЕГАЦІЇ

Варшава, 28 жовтня 1919

Виконуючи право національного самоозначення, яке покладено в основу всесвітного мира, український нарід утворив власною волею і силою на території, ним заселеній, самостійну Українську Державу. Основою державного будівництва Української Народної Республіки являється правова демократія, якої метою є забезпечити всім рівним перед законом громадянам Держави майно і життя, дати їм якнайширші політичні вольности і запевнити їм економічний добробут та культурний розвиток. Приймаючи за свої ті завдання державного будівництва, а до того оцінюючи як слід значіння, яке має для того ж будівництва співучасть українських громадян неукраїнської національности, Українська Народна Республіка признала національним меншостям, проживаючим на її території, право свобідного релігійного і культурного життя. Се й знайшло свій вислів в законі про національно-персональну автономію для національних меншостей.

Воєнне лихоліття і революційна доба, серед якої твориться державний устрій УНР, не дозволили їй досі довершити построєння всіх державних установ. Зробить се всеукраїнський Установчий Парлямент, який буде скликаний в найближчий пригожий до того час. Треба сподіватися, що він викінчить будову демократичного державного устрою, а зокрема розгляне складне питання аграрної реформи.

Основуючи свою державність на етнографічнім принципові, Українська Народна Республіка не має ніяких заборчих замислів супроти сусідніх держав, і через те Українській Народній Республіці тим лекше підтримувати щирі і приязні добросусідські взаємини із згаданими державами. Такої сусідської дружби бажає УНР з Польською Річчю Посполитою, з якою зв'язують її життєві економічні і культурно-політичні інтереси.

Українська Народна Республика майже від початку свого існування стоїть в боротьбі з російським большовизмом в обороні своєї державної незалежности та інтересів всесвітньої культури. Війну з большовизмом веде також Польська Річ Посполита. Від висліду сеї боротьби залежна політична судьба обох держав. Тим-то тісно зв'язуються інтереси Польщі і України. Ся спільність інтересів в обороні перед спільним ворогом повинна стати основою тісної військової кооперації, яка являється необхідною для побідного покінчення війни, накиненої Україні і Польщі російським імперіялізмом.

Для вияснення взаємовідносин між Українською Народною Республікою і Польською Річчю Посполитою потрібне визнання державної самостійности Української Народної Республіки. Сього визнання домагається вона в першу чергу від Польської Речі Посполитої. Єднання обох держав мусить спиратися на єднання обох народів: польського і українського. Створення приязних почувань

одного народу до другого являється передумовою успішного висліду переговорів, які саме мають початися між Урядами обох держав. Тому сподіваємося, що для залагодження наслідків війни Уряд Польської Речі Посполитої поверне волю всім інтернованим і полоненим українцям та видасть і переведе другі міри, які облекшають долю української людности, заселяючої области, зайняті в сю пору польським військом. Переведення в життя таких мір між иншим пособить створенню настроїв для примирення обох народів.

Щиро змагаючи до нав'язання дружби між Українською Народною Республікою і Польською Річчю Посполитою, бажаємо, як вільні з вільними, рівні з рівними покласти спільно з Польщею тривки підвалини для постійного мира і ладу на Сході Европи, щоби оба народи: український і польський, користуючись таким миром, могли розцвісти в гаразді і культурі на благо своє і всього людства.

Голова Місії: Андрій Лівицький

Радник-секретар: П[рокіп] Понятенко

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 275. – АРК. 32;
Примірник Місії УНР у Польщі, машинопис / Надія і розчарування українства. До 90-річчя підписання Варшавського договору між Українською Народною Республікою і Річчю Посполитою Польською / В. Сергійчук. – К.: ПП Сергійчук М., 2010. – С. 47-48.

ДОДАТОК: ЗАЯВА ПОЛЬСЬКОЇ ДЕЛЕГАЦІЇ

Варшава, 28 жовтня 1919

У своїй заяві підносите, панове, засаду рівного з рівним і вільних із вільними. Але ж рівність це поняття паритетних сторін. Зараз же українська сторона репрезентує Уряд, що займає лише незначну частину української території. Инші її частини є окуповані, і населення спокійно примає Уряд по-вашому окупантів, які, однак, уважають, що є рідним Урядом українського народу, і цілком не є певне, чи з вашим, чи з окупантів Урядом населення солідаризується.

Звісно також, що всі рішаючі світові держави ставляться до української незалежности негативно і напирають на Польщу, щоби погодилася з [Антоном] Денікіним.

Тому жадаємо:

1) Виказати нам, що тепер український Уряд є дійсно тривким проявом самостійницьких стремлінь українського народу, а не лиш одною з революційних фаз на півдні Росії.

2) Об'єктивні гарантії приязного відношення українського Уряду до Польської Держави і народа. Ті приязні відносини України до Польщі мусять

об'являти себе фактами і бути впливом таких почувань українського народу, бо инакше леда зміна Правительства поставить під знак запитання приязні відносини України до Польщі. А що багато ворожої тенденції серед українського суспільства назбиралося, свідкують статті часопису «Стрілець» (промовець цитує поодинокі фрази «Стрільця»). Поляки можуть бути навіть переконані, що в їх власнім інтересі витворення України є конечне, але по українськім боці мусять бути конечні передумови до існування самостійної, до Польщі приязної держави, бо инакше суспільні сили в тім народі можуть відтак викликати дуже для нас небажані прояви.

3) Мусимо мати також доказ, що цей внутрішній устрій державний і суспільний в Українській Державі консолідується. Бо коли основні питання життя й культури, а передовсім право власности на землю є хиткі, – земля, підстава громадської організації, стала там «res nullius» і дісталася в посідання стрічного-поперечного, що мав досить відваги її захопити в свої руки, – то сусіди ваші не можуть мати віри в тривалість державного устрою, будованого на таких хитких основах. Не говорячи вже про те, що це доведе державу до економічного зубожіння і йдучих за цим внутрішніх потрясінь. В декларації ви щойно висловлюєте надію, що ті справи будуть розглянені й вирішені тілом, якого складу і тенденції нині передбачити не можна.

4) Питання відшкодовання польських громадян є питанням другорядним, яке по вирішенню принципових питань не буде представляти надзвичайних трудностей.

5) Мусимо докладно визначити границі між обома державами. Безумовним жаданням Польщі є приналежність цілої Східної Галичини до Польщі. Питання автономії для Східної Галичини лишається одвертим. Це є вимога цілої польської опінії, подавляючої більшости Сойму і польського Уряду. Колись ми були згодні на українсько-польське кондомініюм у Сх[ідній] Галичині аж до вирішення цеї справи через Мирову конференцію. Українці на це не пристали і в дуже скрутний для Польщі час накинули їй війну о Східну Галичину. В тоці вже війни були поляки склонні згодитися на демаркаційну лінію [Joseph'a] Barthélemy. Українці і ті переговори зірвали. Війна продовжувалася дальше, але ми збройною силою зайняли цілу Галичину і не віддамо її. Відповідає воно і засадам слушности, бо по українських землях стільки розсіяно польського населення, що як навіть прийде кілька мільйонів українського населення в границі польської держави, то вони якраз вирівняють число польського населення, яке на Україні залишиться поза польськими границями. Плебісциту допустити не можна, бо народ польський розсіяний осадами скрізь по Україні і компактно ніде не становить % більшости.

6) Щодо справ національних меншостей, то автономія для них з р[оку] [19]17 є лише історичний спогад, а на ділі польське населення позбавлене зараз на Україні всіх національних прав.

7) Жадаємо фузії української армії і повної гарантії, що на Україні не будуть творитися відділи і інститути, які б загрожували цілості Польської Держави і безпечности її границь, а через те приневолювали польський Уряд до постійного поготівля і воєнного стану на східних окраїнах.

Ваші побажання приймаємо, як ті основні наші жадання будуть прийняті. Очікуємо Вашої відповіди зі щирою волею дійти до порозуміння.

[Roman Knoll]

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 275. – АРК. 62.

СПРАВОЗДАННЯ АНДРІЯ ЛІВИЦЬКОГО ІСААКУ МАЗЕПІ

Варшава, 3 грудня 1919

Характер праці Місії після надіслання попереднього звіта. Після засідання пленума українсько-польської Делегації, що відбулося 12 листопаду, на якому голова Місії сказав промову, направлену до вияснення доброї волі українського уряду нав'язати з польським Урядом союзні стосунки (копія промови долучена), – Місія в особах і окремих членів, і цілого грона – вела неофіціяльні переговори як з членами польської Делегації, так і з громадянськими колами.

Зносини з представниками лівої демократії. З ряду останніх зносин мали вагу і значіння два засідання, які відбулись приблизно 15 та 25 листопаду, з представниками польської лівої демократії (соціялісти П[ольської] П[артії] [Соціялістичної] і ліва інтелігенція). На цих зборах члени Місії інформували представників дотичних польських кол про соціяльно-політичні чинники революції на Україні, про економічні перспективи України і про ті інтелектуальні сили, на які Держава Українська може опертися в своїй організаційній праці. З боку представників польських лівих кол були зроблені заяви, що вони вважають польсько-українські ворожі відносини за вислід обопільного, часового, засліплення і за однаково шкідливі для обох народів. Натомість польська демократія вважає за конечне в інтересах же Польщі існування самостійної України.

Зносини з представниками польського Уряду. Зносини з представниками польської Делегації провадились в тому напрямкові, щоби вже остаточно дійти до порозуміння відносно засадничих пунктів Декларації, після чого тілько і могли бути нав'язані тривкі і фактичні польсько-українські союзницькі стосунки.

Спірні питання Декларації і суперечні течії в Місії. Найти такі пункти порозуміння представляло важке для Місії завдання, бо були розходження не тільки між домаганнями представників польського Уряду і Місії, але виявлялись ріжниці в поглядах і між членами Місії. Справа розходилась, головним чином, про

два питання: а) становище Галичини і б) розв'язання аграрної справи. Ті директиви, які голова Місії одержав в вигляді копії постанови Директорії і Ради Народних Міністрів не давали ясної відповіді на суперечні питання, і інтерпретація цих директив викликала серед членів Місії ще більшу ріжноголосицю.

Рішуча позиція польського Уряду. Доки йшли в самій Місії дебати з приводу того чи можливі уступки полякам в питаннях про Східну Галичину та в справі аграрній і коли можливі, то в якій мірі, польський Уряд почав домагатися закінчення справи з Декларацією. В рішучій формі представники польського Уряду вимагали подачі приємливої для них Декларації негайно. До подачі Декларації польський Уряд припинив видачу віз на українських паспортах і цілком виразно дав зрозуміти, що буде закритий транзит для України перевозити належні їй грошові знаки з-за кордону.

Виїзд голови Місії на Україну. З огляду на те, що з України від членів Уряду отримувались в той же час відомости, які ясно говорили про катастрофічне становище влади, голова Місії, всупереч бажанням польської влади, рішив перед підписанням Декларації поговорити з українським Урядом, і для того 27 листопаду виїхав на Україну.

Нарада голови Місії з членом Директорії паном [Федором] Швецем і відношення члена Директорії [Федора] Швеця до Декларації. По дорозі з Львова голова Місії мав нагоду бачитися з членом Високої Директорії паном [Федором] Швецем і говорити з ним на тему про умови польсько-українського зближення. П[ан] [Федір] Швець висловився за необхідність негайної подачі приємлимої для польського Уряду Декларації.

Нарада голови Місії з членами партії с[оціялістів]-р[еволюціонерів]. Далі п[ан] голова Місії приїхав у Тернопіль і тут зустрівся з рядом діячів партії с[оціялістів]-р[еволюціонерів], працюючих на відповідальних державних становищах, а саме: п[аном] Аркадієм Степаненком, п[аном] [Павлом] Христюком і иншими. Тут був також присутній і М[икола] Ковалевський, екс-Міністр земельних справ УНР. Користуючись нагодою, голова Місії скликав нараду з цих діячів і познайомив їх з засадами Декларації, якої жадає від імени українського Уряду Уряд польський. Згадані діячі і керівники партії с[оціялістів]-р[еволюціонерів] – висловились за те, що інтереси момента вимагають конечного і негайного підписання Декларації, хоч би і ціною порушення партійних принципів.

Декларація і члени Директорії п[ани] [Федір] Швець і [Андрій] Макаренко. Осягнувши такі наслідки і маючи на увазі непевність дальшого, до Уряду, шляху, а також з уваги на те, що голова Місії виїздив із Варшави на певний короткий час, голова

Місії повернувся назад, а по дорозі знов був у члена Директорії п[ана] [Федора] Швеця і познайомив його з наслідками тернопільської наради, після чого і п[ан] [Федір] Швець приєднався до постанови наради, підписавши протокол. Для вияснення відношення до Декларації члена Директорії п[ана] [Андрія] Макаренка голова Місії мав проїхати в Краків, але одержавши помилкові відомости, що п[ан] [Андрій] Макаренко вже виїхав з Кракова, голова Місії направився до Варшави, куди і прибув 1-го грудня. (Для ознайомлення п[ана] [Андрія] Макаренка з Декларацією і вияснення його відношення до неї п[ан] голова Місії виїздить сьогодні ж або завтра).

Або Декларація, або розрив польсько-українських стосунків. Доки голова Місії був відсутнім в Варшаві – польський Уряд ще побільшив свою енергію в справі домагань доведення українсько-польських стосунків або до акта засвідчення приязни, або до формального розрива. В цій своїй тактиці польський Уряд керувався тим, що, не маючи цілком певного і відвертого дипльоматичного акту, що свідчив би про певні вияви добрих замірів українського Уряду до Польщі, Уряд Польщі не може наражатися на несподіванки, сполучені з сучасним становищем української влади та Держави і робити якісь добросусідські послуги.

Місія готує нову Декларацію. Відомости, які доходили до Місії про становище й Уряду українського, й українського війська показували Місії, що справу Декларації далі відкладувати немає змоги. Декларація на підставі попередніх кроків та заяв Місії, була вироблена по можности з якнайбільшим захованням українських інтересів і прийняттям на увагу жадань польського Уряду.

Ультимативні поправки польського Уряду в справі кордону по Збручу. До первісного тексту проекта Декларації представники польського Уряду зажадали поправки стилістичного характеру, але головне – зажадали ясного зазначення в п[ункті] 1 Декларації того, що кордон по Збручу йде між Польщею й Україною.

Розбиття голосів Місії на пунктах Декларації. На пункті 1 Декларації і на пункті 3-му голоси членів Місії розбились. Радники-галичани протестували против п[унктів] 1 і 2-го (в части про Галичину), а по части і 3-го. Радник [Петро] Мшанецький так само заявив свою незгоду на підпис Декларації з огляду на п[ункти] 1, 2, 3-ій.

Поворот голови Місії до Варшави. Коли члени Місії, які вважали себе поставленими перед конечною необхідністю підпису Декларації, готові були вже підписати ту останню, 1-го грудня повернувся до Варшави голова Місії. Проект Декларації був наново розглянутий, були вжиті нові заходи добитись від польського Уряду відміни ультиматичної поправки до п[ункту] 1-ого, та всі заходи залишились без пожаданих скутків.

Нові відомости від Уряду УНР. 1-го числа грудня кур'єри Уряду [Віктор] Зелінський і Бондаренко привезли листи пана Прем'єр-Міністра, які стверджували, що важке становище українського Уряду і взагалі справи боротьби тільки погіршується.

Нова пресія польського Уряду. Напередодні ж одержано було донесення військового радника, що польський Уряд відмовився поновити умови тимчасового завішення зброї і перерва завішення могла перейти кожної хвилі в офензиву польських військ на українськім фронті проти нашої армії.

Остаточне рішення Місії в справі Декларації. Місія поставлена такими перспективами, в особах: голови Місії, радників: [Леоніда] Михайліва, [Бориса] Ржепецького і [Прокопа] Понятенка рішила підписати Декларацію в редакції, задовольняючій ультимативну вимогу польського Уряду.

Апробація змісту Декларації представниками українських партій. З огляду, одначе, на тяжкий зміст Декларації голова Місії скликав нараду Місії з представниками партій, які зараз маються в Варшаві. Нарада така відбулась 2-го грудня і на цій нараді представники У[країнських] С[оціял] Д[емократів], У[країнських] С[оціял] Р[еволюціонерів], У[країнських] С[оціял] Ф[едералістів], Р[еспубілканців] Н[ародників], хліборобів-демократів, С[оціял] С[амостійників] і окремі особи висловились за необхідність, з уваги на політичний момент, підпису Декларації.

Подача Декларації. 2-го числа грудня, на засіданню пленума українсько-польської конференції Декларація була підписана і передана польській частині конференції.

Заяви польських представників, викликані Декларацією. Текст Декларації і ті заяви, які вона викликала з уст польської частини конференції, і які запротокольовані, до сього долучаються.

Наслідки подачі Декларації. Після подачі Декларації радники галичане зложили свій протест і заяву про вихід з Місії.

Візит п[ана] голови Місії до п[ана] Начальника Панства [Józef'a] Piłsudsk'ого. 3-го грудня голова Місії з приводу поданої Декларації був на авдієнції у п[ана] Начальника Панства J[ózef'a] Piłsudsk'ого.

Голова Місії, Міністр юстиції і
керуючий Міністерством закордонних справ
А[ндрій] Лівицький
Радник-секретар П[рокіп] Понятенко

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 275. – АРК. 90-93.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 1. – СПР. 30. – АРК. 32-35;

Примірник Місії УНР у Польщі, машинопис / Доценко О. Літопис української революції: матеріяли й документи до історії української революції / О. Доценко. – Тернопіль – Львів, 1924. – Т. 2. – Кн. 5: Польща визнає самостійність України. – С. 72-75.

ДОДАТОК: ЗАЯВА АНДРІЯ ЛІВИЦЬКОГО

Варшава, 12 листопада 1919

Українська дипльоматична Місія до Речі Посполитої Польської репрезентує Українську Народну Республіку і являється представником того вільного українського народу, який на світанку історії слов'янських народів утворив своє власне державне життя, збудував велику Київську Державу, що займала великі простори і з якою рахувались всі культурні держави того часу.

Татарське лихоліття зруйнувало українську державність і на довгі роки повернуло в руїну розкішні українські села і міста, спустошило більшу частину української території.

Відновлюючи після довголітньої перерви своє державне життя, український нарід, силою історичних обставин, об'єднався з литовським і польським народами в одну велику Державу, яка боронила весь Захід Европи від турецьких і татарських завойовників. Але егоїстична, короткозора політика польського Королівського Правительства і фатальні помилки провідників українського народу привели Україну в залізні обійми московського царя, а лицарську Польщу довели до злодійського поділу між трьома хижацькими державами.

Така фатальна доля спіткала Польщу і Україну тільки через криваві непорозуміння між двома братніми народами, тільки через ту помилкову думку, що Україна може бути вільною без допомоги Польської Держави, а Польща може існувати без тісного союзу з суверенною Українською Державою.

Довголітньою неволею в межах всеросійської тюрми народів, польський і український народи дійшли до розуміння того, що тільки спільними силами всіх поневолених народів можно боротись проти московського рабства. І кращі провідники народних ідеалів, борці за волю народну, не уявляли собі рішучої боротьби і остаточної перемоги инакше, як в тісному союзі польського і українського народів.

Коли розвалились гнилі стіни московської тюрми народів і спали кайдани з вільної української землі, перший український Парлямент – Центральна Українська Рада – в перший же рік свого існування одмежувався від бувшої Росії, зрікся орієнтації на «царя восточного православного» і проголосив Україну самостійною і незалежною Народною Республікою.

І на протязі двох останніх років, незважаючи на весь тягар боротьби проти російських червоних і чорних імперіялістів, український нарід не зрадив своєї

провідної думки, своєї суверенности. Гетьманщину і німецьку окупацію терпів український нарід лише до того часу, поки гетьман по згоді з німцями не задумав віддати Україну під владу Російської Держави. Всі суверенні Правительства Української Народної Республіки, що змінялись на протязі останніх двох років, сходились на одному непохитному принципі незалежности Української Держави.

Бажаючи ввійти в сім'ю культурних народів і звертаючись до рідного по кровінароду польського, ми сподіваємось, що польське Правительство визнає державну самостійність Української Народної Республіки і вступить з нею в економічні переговори в інтересах обох народів.

Основуючи свою державність на етнографічнім принципі і бажаючи дійти до скоршого порозуміння в справі кордонів з Державою Польською, Правительство України вважає своїм природним кордоном на півночі ріку Прип'ять. Що ж до кордону між Україною й Польщею в районі на схід від р[ічки] Західного Бугу, – то остаточно такий кордон має бути прийнятий після роботи фаховців і затвердження на Мировій конференції.

Бажаючи в справах Східної Галичини дійти до щирого порозуміння в інтересах обох народів, Місія пропонує справу цю віддати на розгляд в особливу Комісію, зложену на паритетних засадах з представників – членів Місії і членів, призначених Урядом Польської Речі Посполитої.

Основою державного будівництва Української Народної Республіки являється правова демократія, якої метою є забезпечити всім рівним перед законом громадянам держави майно й життя, дати їм як найширші політичні вольности і запевнити їм економічний добробут та культурний розвиток. Приймаючи за свої ті завдання державного будівництва, а до того оцінюючи як слід значіння, яке має для того ж будівництва співучасть українських громадян неукраїнської національности, Українська Народна Республіка признала національним меншостям, проживаючим на її території, право свобідного релігійного і культурного життя. Сподіваємось, що і Високий Уряд Польщі признає на началах взаємности на території Польської Держави таке ж право українській народності.

Воєнне лихоліття й революційна доба, серед якої твориться державний устрій Української Народної Республіки, не дозволили їй досі довершити построєння всіх державних установ. Зробить се всеукраїнський Установчий Парлямент, який буде скликаний на основі всенародного виборчого права, в найближчий відповідний до того час.

Український Парлямент закінчить будову демократичного державного устрою і розгляне, в першу чергу, складне питання аграрної реформи. Правительство України не має сумніву в тому, що земельний закон, прийнятий Парламентом,

цілком задовольнить українське трудове селянство і заспокоїть широкі кола населення Української Республіки.

Жорстока, вперта боротьба за незалежність продовжується Директорією Української Народної Республіки. Маючи на увазі, що й Висока Польська Держава провадить побідну війну проти російських комуністів, треба прийти до висновку, що інтереси Польщі й України в цій боротьбі являються спільними. З огляду на це Правительство України сподівається, що Польська Держава найде для себе корисним заключити з Українською Республікою військову конвенцію для оборони проти російських большовиків, проти заборчих намірів російського імперіялізма. До цього необхідно додати, що зараз все українське республіканське військо об'єднано під одним Верховним Командуванням і на Україні нема військових українських відділів, які б не підлягали свойому Начальному Вождю Головному Отаманові [Симону] Петлюрі.

Щиро домагаючись сталого миру і найтіснійшого зближення між Польською Річчю Посполитою і Українською Народною Республікою, ми сподіваємось, що великий польський народ в щирому єднанні з вільним народом українським утворить могутню, непереможну силу, яка буде основою ладу й спокою на Сході Европи і пишного розцвіту культури обох народів.

[Андрій Лівицький]

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 275. – АРК. 33-34.

Примірник Місії УНР у Польщі, машинопис / Доценко О. Літопис української революції: матеріяли й документи до історії української революції / О. Доценко. – Тернопіль – Львів, 1924. – Т. 2. – Кн. 5: Польща визнає самостійність України. – С. 43-46; Надія і розчарування українства. До 90-річчя підписання Варшавського договору між Українською Народною Республікою і Річчю Посполитою Польською / В. Сергійчук. – К.: ПП Сергійчук М., 2010. – С. 61-64.

ДОДАТОК: ДЕКЛАРАЦІЯ УРЯДУ УНР

Варшава, 2 грудня 1919

Від імени Уряду Української Народної Республіки, яко її представники, Українська дипльоматична Місія в Речі Посполитій Польській, – заявляє слідуюче:

Український нарід на протязі цілого ряду віків боровся за своє право на вільне національне життя, боронив політичну незалежність і самостійність утвореної ним Держави.

На протязі цих віків були історичні менти, коли під впливом складних економічно-соціяльних причин український нарід часово губив свою незалежність та самостійність, але ніколи, як то свідчить його многовікова історія, від тої незалежности та самостійности український нарід не зрікався.

Кожен раз по довгих роках політичного поневолення живі народні сили здіймали боротьбу за національне визволення, і сини своєю кров'ю покутували політичні гріхи батьків та розбивали огидні кайдани неволі, накинутої чужинцями.

От і тепер, разом з иншими поневоленими народами бувшої Російської Держави, український нарід повстав проти московського поневолення. Коли спільними зусиллями тих народів розвалились гнилі стіни «московської тюрьми народів» Перший Український Народний Парлямент – Центральна Рада, в перший же рік свого існування, – одмежувався від бувшої Росії, зрікся орієнтації на «царя восточного православного» і проголосив Україну самостійною і незалежною Народною Республікою.

За самостійність і незалежність тої Республіки Український нарід на протязі двох останніх років провадить невпинну боротьбу з російськими імперіялістами, з якого лагерю вони б не походили.

Провадячи ту криваву і тяжку боротьбу, Українська Народна Республіка одночасно прагне нав'язати добросусідські стосунки з усіма культурними державами, а передусім з тими, котрі з нею межують, з котрими Україну лучать історично-соціяльні і економічні взаємини, – в першу чергу з Річчю Посполитою Польською.

Згідно з тим своїм бажанням, український Уряд декларує:

1) Що територія Української Народної Республіки має бути установлена з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по річці Дністру і від Дністра між Польщею та Україною по річці Збручу. Далі кордон Української Народної Республіки на території бувшої Російської імперії має пройти на західно-північній Волині, і остаточне вирішення тут кордону залежатиме від вирішення Мирової конференції в Парижі. Далі на півночі, сході і півдні кордон буде встановлений після опанування відповідних частин території українським військом і відповідних переговорів з заінтересованими державами.

2) Національно-культурні права, які Уряд Української Народної Республіки забезпечує на території України громадянам польської національности, повинні бути надані в межах Речі Посполитої Польської громадянам національности української і на відворот. Політичне становище Східної Галичини розв'язується польським Урядом в порозумінню з представниками українського народу, мешкаючого в тій провінції.

3) Остаточне вирішення складного земельного питання в напрямку справедливости і заспокоєння широких народних мас буде переведено через

Всеукраїнський Уставодавчий Парлямент, обраний на підставі загального, демократичного, без ріжниці національности, для всіх рівного права виборчого і таємного голосування. На час від менту заключення і підписання між Україною і Польщею умов згоди і до скликання Уставодавчого Парляменту юридичне положення землевласників польської національности на Україні регулюється на підставі осібного погодження між українським і польським Урядами.

4) В справах економічно-торговельних Українська Народна Республіка бажає нав'язати якнайтіснійші стосунки з Річчю Посполитою Польською на підставах взаємности і обміну послугами в обсягу транзиту через свої території.

В свою чергу Уряд Української Народної Республіки від Уряду Речі Посполитої Польської жадає:

1) Признання Української Народної Республіки незалежною самостійною державою, підтримання змагань Української Народної Республіки до того перед третіми державами і заключення необхідних договорів та конвенцій, поперед всього військового, торговельного і консульського характеру.

2) Для ліквідації наслідків попередніх непорозумінь і скріплення сприятливої атмосфери взаємного довір'я, доброзичливого і скорого вирішення долі тих осіб української національности, які з політичних причин конфіновані, інтерновані польським Урядом чи знаходяться під арештами або ув'язнені.

3) Допомоги Українській Народній Республіці в її боротьбі з ворогами зброєю, набоями, амуніцією, військовим одягом і взагалі військовим майном в розмірах, які будуть оприділені окремою згодою українського і польського Урядів.

4) Відкриття дійсного і скорого транзиту з третіх держав через Польщу на Україну полонених українських вояків, належних Україні грошових знаків, військового знаряддя, одежі і всякого військового майна та матеріялів.

Подаючи до відома Уряду Речі Посполитої Польської повищу Декларацію, – Уряд Української Народньої Республіки вважає, що Декларація ця стане основою для нав'язання братніх і добросусідських стосунків між обома народами.

Щиро домагаючись сталого миру і найтіснішого зближення між Польською Річчю Посполитою і Українською Народною Республікою, ми сподіваємось, що обидва народи в спільному єднанню утворять могутню, непереможну силу, яка буде основою ладу і спокою на Сході Европи та спричиниться до пишного розцвіту культури обох народів.

За Уряд Української Народньої Республіки,
українська дипльоматична Місія в Річи Посполитій Польській:
голова Місії, Міністр Юстиції і
керуючий Міністерством закордонних справ УНР
Андрій Лівицький

Члени Місії: Л[еонід] Михайлів, Б[орис] Ржепецький

Радник-Секретар: П[рокіп] Понятенко

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 275. – АРК. 52-53.

Примірник Місії УНР у Польщі, машинопис / Надія і розчарування українства. До 90-річчя підписання Варшавського договору між Українською Народною Республікою і Річчю Посполитою Польською / В. Сергійчук. – К.: ПП Сергійчук М., 2010. – С. 69-73.

ЛИСТ АНДРІЯ ЛІВИЦЬКОГО КОСТЮ МАЦІЄВИЧУ

Варшава, 22 лютого 1920 року

Вельмишановний Кость Андріановичу.

Дуже прикро мені було, що ми не побачились з Вами в Варшаві. Багато дечого треба було з'ясувати, але приїзд [Ісаака] Мазепи до Кам'янця затримав мене там. Були безконечні безпартійні наради, пахло навіть переворотом, але нарешті удалось все полагодити. Тільки з есерами становище неясне, можливо, що вони вийдуть нарешті з Уряду, і тоді доведеться Кабінет міністрів поповнити представниками инших українських партій.

Ви бачили з листа [Ісаака] Мазепи, що ніяких надій на порозуміння з большовиками бути не може. Він цілком переконався в цьому і тепер більш вороже відноситься до большовиків, ніж навіть раніше, і большевики, і [Антон] Денікін являються репрезентантами єдиної неділимої Росії, і було б дитячою ілюзією сподіватися на союз або порозуміння з ними. Ніколи Росія того чи иншого кольору добровільно не згодиться на відокремлення України. Тільки наша внутрішня сила і міжнародна ситуація можуть примусити той чи инший уряд Росії піти на порозуміння з нами. Хоч би ми в нашій «лівизні» дійшли до абсурду, большовики не визнають нас, доки ми їх не примусимо до того. Зараз вони охоче пертрактують з «білогвардійською» Фінляндією і буржуазними Естонією, Латвією, Литвою і Польщею, а з нашим соціялістичним Урядом не бажають говорити, і через те не можна мріяти про мир, а лише про боротьбу до побідного кінця. І в цій боротьбі нашими союзниками можуть бути лише ті народи, які теж прагнуть одірватися од Росії. А такими суть Польща, Румунія (через Бессарабію), Прибалтика, Кавказ.

[Ісаак] Мазепа об'їхав значну частину Правобережної України і переконався, що большовики і радянський принцип взагалі не можуть мати якихсь шансів на Вкраїні. Проти всякого навіть українського уряду, який буде займатись експериментами, повстане все населення України. Навіть нашу земельну

недоношену реформу доведеться радикально переглянути. Селяне бажають лише порядку, твердої влади і реальної політики.

[Антон] Денікін тільки через те не мав успіху, що вів за собою не регулярне військо, а банди, перед якими блідніють банди большовиків.

Маючи невелику зорганізовану дисципліновану армію українську, можно пройти всю Україну. Овації всього населення України без ріжниці націй зустріне тільки та армія, на чолі якої буде стояти «Петлюра». Великими шансами для нашої національно-державної ідеї являється це ім'я, яке користується надзвичайною популярністю і є символом української державности. Всі розмови про незадоволення [Симоном] Петлюрою, про обурення проти [Симона] Петлюри не відповідають дійсности.

Навпаки: і армія [Михайла] Омельяновича-Павленка, і населення з нетерпінням чекають повороту свого улюбленого вождя і сподіваються, що він прийде на допомогу з армією, яка зараз організується на терені Польщі.

Зараз [Михайло] Омельянович-Павленко займає район Вапнярки – Бірзула, але в стороні від залізниць. З Кам'янця ми послали до нього збройний отряд з грішми. Мали виїхати і три польських старшини. Вони переконаються в настроях нашого війська і тоді вишлють необхідну амуніцію і вступлять в контакт з нашим фронтом.

В Могилеві і Ямполі місцевими силами українськими перебиті большовики і проголошена влада УНР. Представники влади з Могилева і Ямполя були в Кам'янці за директивами. Нами призначений до Могилева подільський губернський Комісар, який виїхав з міліцією. Він по моєму дорученню має установити з Вами постійний зв'язок. Прізвище його Колодожний. Залоги в Могилеві і Ямполі невеликі, і через те дуже бажано, аби Ви надіслали до Могилева той курінь, що мається в Вашому розпорядженню. Тимчасом Олександр Шаповал формує в Кам'янці військову частину, яка має перейти до Могилева і установити сталий стик між польським фронтом і армією [Михайла] Омельяновича-Павленка; як тільки становище в Могилеві буде твердим, весь державний апарат (скорочений), який зараз перебуває в Кам'янці, перейде до Могилева. Прошу Вашої допомоги для Могилева, бо боюсь, що формування О[лександра] Шаповала затримаються, а большовики тимчасом можуть захопити Могилів.

Цей план вироблений нами з [Ісааком] Мазепою в Кам'янці в порозумінні з громадянством і згідно з директивами п[ана] Головного Отамана. Всі розмови про якісь незгоди між членами Уряду не відповідають дійсності. Кабінет міністрів цілком солідарний з Головним Отаманом і цілком одобряє нашу польсько-румунську політику. Я лишаюсь і на далі керуючим Міністерством закордонних справ з осідком в Варшаві до перенесення нашого державного центра на українську

територію, де тоді буде перебувати Міністерство закордонних справ. Ми з [Ісааком] Мазепою послали привітання Кубанській Раді, яке в копії прикладаю. Коли наш план здійсниться, армія наша буде базуватись на Дністер, і через те відношення до нас Румунії матиме рішаюче значіння. Формування армії на території Румунії забезпечить в поході до портів Чорного моря. Бажано, аби румунське Правительство прийняло на себе на перших часах видатки по формуванню нашої армії з тим, що ми будемо видавати чеки на Берлін. Так згодилась Польща, якій легше добути з Берліну наші германські марки. Думаю, що й Румунії це не тяжко. А для нас одержати германську валюту з Берліну майже безнадійно. Якраз зараз у нас гостює [Борис] Мартос, який завтра виїжджає до Відня. Інцидент в Кам'янці з арештом Вашого покірного слуги, [Ісаака] Мазепи, [Осипа] Безпалка, [Михайла] Корчинського, [Івана] Огієнка вже ліквідований. Він викликаний лише самочинством і нахабством нижчих агентів польської влади. Сподіваюсь що від польського Правительства ми одержимо відповідну сатисфакцію.

Андрій Лівицький

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 1. – СПР. 170. – АРК. 1-3.

ЛИСТ АНДРІЯ ЛІВИЦЬКОГО ІСААКУ МАЗЕПІ

Варшава, 15 березня 1920

Вельмишановний Ісааку Прохоровичу!

Дуже радий, що Ви недалеко заїхали і я можу з Вами зноситись. Я передбачав, що тут у Варшаві нам доведеться нарешті вирішувати питання великого принципового значіння. Після довгої перерви поляки нарешті заговорили з нами офіційно.

За час мого перебування в Варшаві за останні три тижня я бачився з послами італійським, румунським, чеським, фінським, латвійським і з комерсантами та журналістами англійськими, французькими. Завтра маю побачення з Послом англійським, а післязавтрього з Послом французьким. Всі ці побачення показали мені, що ні одна з вищезгаданих держав не думає серйозно про наше визнання. Для цього їм потрібно, аби ми мали постійну територію. Дійсно, тепер справа нашого визнання в Европі стоїться краще, ніж раніше, бо тоді ми мали територію, але про нас Антанта не хотіла слухати. Але все ж до визнання далеко. Таке враження справляють і донесення наших послів [Костя] Мацієвича, [Михайла] Тишкевича, [Арнольда] Марголіна. Вони утішаються з того, що мали побачення з деякими міністрами і послами, але реальних наслідків нема, коли не рахувати декларативних ні до чого не зобов'язуючих заяв в парляментах французькому і італійському.

Очевидно, Европа фактично передала нашу національно-державну справу на волю Польщі, за вирішенням якої піде вся Европа.

Мав я аудієнцію у п[анів] [Józef'а] Piłsudsk'ого і [Stanisław'а] Patek'а і виніс приємне враження. Тиждень тому, себто 8 березня, я одержав звістку, що у [Józef'а] Piłsudsk'ого була таємна інтимна нарада по нашій справі, де вирішено визнати нашу незалежність наш уряд і заключити з нами шерег договорів. Це було – несподіванкою. 9 березня до Головного Отамана офіційно представився голова польської Комісії для переговорів з нашою Місією, а 10 березня почались засідання конференції польсько-української. Докладне справоздання з протоколами і нашими останніми нотами я висилаю з слідуючим кур'єром, зараз пишу про суть справи. Голова польської Комісії п[ан] [August] Zaleski заявив, що наші переговори продовжуються на основі Декларації 2 грудня, і запитав зразу про наші жадання. Я відповів, що головним нашим домаганням, з якого випливають останні, – є визнання Польщею самостійности Держави Української і нашого Уряду. Засідання було відкладено до слідуючого дня. 11 березня після довгого обміну думок між нами і польськими представниками останні заявили від імени польського Правительства:

1) Вони готові визнати самостійність України і наш Уряд, вважаючи Уряд [Християна] Раковського узурпаторським.

2) Бажають заключити з нами військову і економічну конвенції.

3) Вимагають точного встановлення кордонів України.

Порішили скласти спочатку двосторонній договір політичного характеру і указати в ньому, що економічна і військова конвенції мають бути установлені окремими трактатами. З підписанням політичного договору має бути проголошений торжественно акт визнання. Скласти проект політичного договору доручено підкомісії. Тепер ми стоїмо перед новими труднощами, щодо наших західних кордонів. Поляки вимагають Збруча і Горині, і я маю відомости, що погодяться лише на Стир і на дальші уступки не підуть. Ми ж стоїмо твердо на Збручі (як в Декларації), потім по старому австро-російському кордону, далі – по Зах[ідному] Бугу і на Припʼять. Таким чином вся Волинь була би наша. Хоч у нас маються старі директиви Правительства, але я не можу рішитись не тільки на Горинь, а і на Стир без Вашого дозволу. А разом з тим поляки хотять в найближчих днях закінчити переговори. Це закінчення нам необхідно як повітря. Чекаю від Вас телеграми: «Згоден» або навпаки, коли не дочекаюсь приїзду до Камʼянця для побачення з Вами і для нарад з представниками партій.

Поляки також підписують договір, по якому вони обовʼязуються уступити нам, коли одержать від большовиків кордони [17]72 року, всі простори між Дністром, Дніпром і Збручем. Завтра почуємо від них инші вимоги і передам через

спеціяльного кур'єра. Зараз іду до англійського Посла, не можу закінчити листа. Привіт знайомим.

З глибокою повагою А[ндрій] Лівицький.

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО України Ф. 3933. – оп. 1. – спр. 17. – арк. 103.

СПРАВОЗДАННЯ «ЗВІТ ЗА ЧАС ВІД 3-ГО ГРУДНЯ 1919 РОКУ ПО 1 КВІТНЯ 1920 РОКУ» АНДРІЯ ЛІВИЦЬКОГО ІСААКУ МАЗЕПІ

Варшава, 1 квітня 1920

1) Декларація 2-го грудня 1919 р[оку] як підстава для дальшого розвою польсько-українських правно-державних стосунків. Попередній звіт української дипльоматичної Місії в Речі Посполитій Польській від 3-го грудня 1919 р[оку] – був закінчений на справі підписання і передачі Урядові Речі Посполитої Польської Декларації від 2-го грудня. Підписанням згаданої Декларації Місія закінчувала окремий період своєї праці, що може бути зазначений як період створення ґрунту для реальних взаємин державно-правного характеру між Польщею й Україною. Попередній звіт окреслює ту політичну ситуацію, на тлі якої появилася Декларація 2-го грудня. Подаючи згадану Декларацію і заповідаючи нею певні, на користь Польщі, можливі уступки, Місія зискувала для України в Польській Речі Посполитій доброзичливого сусіда, з яким Уряд наш міг вже вести переговори і умовлятися щодо допомоги Українській Народній Республіці, з боку Польщі, зброєю, амуніцією, набоями і взагалі майном військовим. Уряд наш мав вже підстави домагатися від Уряду Р[ечі] П[осполитої] П[ольської] відкриття дійсного і скорого транзиту з третіх держав через Польщу на Україну полонених українських вояків, військового знаряддя, майна та матеріялів. Не вина Місії в тому, що дальший, після 2-го грудня 1919 р[оку], перебіг подій на Україні – розвивався в такому напрямкові, що використання випливаючих з Декларації для України вигідних прав – стало на довший час неможливим. Утрата сталої державної території, перебування членів Уряду в ріжних пунктах, розбиття і дезорганізація державних установ і инші менш важливі причини – все це відбилося на тлі польсько-українських взаємин – дуже не корисно. Зокрема, все це спричинилося до того, що ті користи, які при иншому стані нашої держави безперечно були б витягнуті із Декларації, – зоставались довгий час неужиткованими і тільки тепер, почасти, Уряд приступає до використання того хосенного, що приносила Україні Декларація вже від дня 2-го грудня 1919 р[оку].

2) Агітація проти Місії в зв'язку з підписаною нею Декларацією і підміна Декларації на «договір». Тимчасом в колах взагалі ворожих існуючому зараз

українському Урядові або, зокрема, ворожих Місії розпочалась тенденційна несправедлива, а часом і ганебна кампанія проти Декларації. (Див[іться] напр[иклад] виступи українських галицьких часописей: «Нова Рада», «Громадська думка» і инш[их]). Декларацію, яку, як то значиться в її тексті, подано тільки до відома Речі Посполитій Польській як основу для нав'язання стосунків між народами українським і польським, – цю саме Декларацію трактовано вже яко договір між обома сторонами. Треба тільки поруч себе поставити оті два підкреслених слова «до відома» і «договір», щоб побачити, яку або відсутність розуміння речей, або несумлінність виявляють ті, що хотять вбачати в Декларації від 2-го грудня договір.

3) Загальне окреслення праці Місії після підписання Декларації в зв'язку з становищем на Україні. Як зазначено вже, – погіршення політичного становища на Україні після 2-го грудня, утрата сталої державної території – спиняли дальший хід політичних пертрактацій Місії з польським Урядом. На обов'язку Місії, до вияснення ситуації на Україні, лишалось: 1) пильнувати за тим, аби якнайповніше були використані випливаючі з Декларації 2-го грудня користи для України, 2) підтримувати перед польським Урядом і польськими політичними чинниками певність в тому, що Україна по катастрофі, завданій їй переходом галицьких військ до [Антона] Денікіна, – встане знов і буде готова до ведення дальших пертрактацій і 3) підтримувати стосунки з представниками инших держав в Польщі.

4) Використування того пожиточного, що давала для України Декларація 2-го грудня. Щодо першого пункту – то, спираючись на Декларацію 2-го грудня, Місія пильнувала за тим, аби рештки української армії, персональний склад державних установ і окремі громадяне відступили під натиском ворожої денікінської армії на територію Польщі, знайшли б тут належите трактування. Коли Місія одержувала відомости про невідповідне поводження з перейшовшими на польську сторону українськими козаками, урядовцями чи окремими громадянами, то Місія вчиняла відповідні кроки, заявляла протести тощо і в результаті досягала більш чи менш пожаданих наслідків. Коли через осібні умови життя, властиві прифронтовим місцевостям, через неосвідомленість окремих агентів польської військової влади чи через зарозумілість окремих таких агентів на частині України, зайнятій польськими військами по згоді з нашим командуванням, заходили події, направлені на некористь чи на пониження гідности Української Народної Республіки, Місія в імени Уряду нашого заявляла перед Урядом Речі Посполитої Польської відповідні протести.

5) Ноти-протести Місії в зв'язку з польсько-українськими відносинами на тлі Декларації 2-го грудня. Опріч протестів, направлених до полагодження окремих справ, Місія передала польському Урядові п'ять нот-протестів принципіяльного характеру, стосуючихся до полагодження справ першорядної ваги. Характер цих

справ позначується вже титулами нот, а саме: Місією передані польському Урядові ноти: 1) в справі порушення польськими військовими властями нетикальності дипльоматичних кур'єрів Української Народної Республіки і дипльоматичної кореспонденції, 2) в справі порушення прав суверенности Української Народної Республіки польськими військовими властями на українському Поділлю, 3) в справі незаконних, на українському Поділлю, контрибуцій, реквізицій і привлащування польськимивійськовимивластями державного, громадського та приватного майна, належного установам Української Народної Республіки, органам самоурядування і приватним громадянам, 4) в справі деяких розпоряджень польської військової влади, виданих нею в зв'язку з наміченою Українським Головним Командуванням реорганізацією Української Армії і 5) в справі не відповідаючого дійсности покликування польських військових властей, орудуючих на українському Поділлю, на те, що неправні виступи і репресивні гострі зарядження цих властей – робляться з відома п[ана] Головного Отамана, і в справі зневажливого і образливого відношення тих же властей до Головноуповноваженого Уряду Української Народної Республіки, Міністра п[ана] [Івана] Огієнка. Наслідком цих нот було те, що з боку польської влади цілий шерег перешкод і непорозумінь вже усунено і зліквідовано, зроблені відповідні вказівки агентам влади і деякі, не відповідаючи по своїй діяльности, агенти влади усунені, а також відмінено шерег розпоряджень, зроблених цими агентами з порушенням державних прав України.

6) Своєчасність вручення Декларації 2-го грудня. Спираючись на Декларацію 2-го грудня, Уряд наш зміг знайти на території Польщі не тілько місце, куди відступили рештки української армії і евакуіровані державні установи, але також і базу, на якій, після попередніх не зовсім добре переведених заходів, – зараз відбувається вже в полагодженому напрямкові і по певному планові організація нових військових сил України. Не можна також замовчати і легковажити того, що Польща зараз являється єдиною дорогою для зносин України із рештою світа і що здебільшого через Польщу зноситься наш Уряд з своїми місіями за кордоном.

Отже, зважуючи тілько ті позитивні наслідки, які Українська Народна Республіка могла при сучасному своєму становищу витягти з взаємин між Польщею та Україною, установлених Декларацією 2-го грудня, Місія знаходить, що згадана Декларація помимо всеї тієї ганьби, яку вона викликала з боку певних кол українського громадянства на голову, членів Місії, дає все ж для української державности важну фактичну точку опори. Майже трагічне становище, в якому опинилась українська державність по виступленню українського Уряду з Кам'янця-Подільського, – легко могло б обернутись в становище катастрофічне, коли б з боку Польщі ми не мали б вже сусіда, так чи инакше для нас поєднаного. В міру

того, як Українська Державність буде зміцнюватись на місці – буде зростати і кількість та розмір тих позитивних наслідків, які даються до витягу з Декларації 2-го грудня.

7) Стосунки Місії з представниками польської влади і представниками польського політичного життя. Переходячи до другої точки своєї діяльности, а саме підтримання ідеї Української Державностиперед польськими політичними колами і репрезентаціями, Місія зазначає, що справа ця провадилась нею шляхом постійних зносин і побачень з представниками політичного польського світу, як урядового, так і позаурядового.

8) Стосунки з офіціяльними політичними колами. Голова Місії мав кілько побачень з Міністром закордонних справ Речі Посполитої Польської, мав аудієнцію у Начальника Панства і знову кілько побачень з головою польської Делегації, призначеної польським Урядом для конференцій з українською Місією. При цих побаченнях – порушувались як біжучі справи польсько-українських відносин, так і справи загальнополітичного значіння, в зв'язку з ситуацією на Сході Европи і пропозиціями про замирення, зробленими большовиками шерегові держав, повставших на руїнах б[увшої] Росії. Під час цих побачень і авдієнції голова Місії мав нагоду пересвідчитись в добрій волі польських міродайних чинників до щирого підтримання України в її боротьбі за свою незалежність.

9) Стосунки з громадськими і сеймовими представниками польського політичного життя. Стосунки з політичними колами позаурядовими провадились також інтенсивно. Опріч поодиноких побачень і конференцій, мали місце також замітнійші з'явища, а саме: візит до голови Місії представників великої польської посілости на Україні на чолі з гр[афом] Józef'ом Potocki'м, раут, улаштований 26 лютого членами демократичного централа персонально для голови Місії і гостей українців, і банкет, на якому взяли участь яко гості Місії перебуваючі на той час в Варшаві члени партії с[оціялістів]-р[еволюціонерів] п[ани] [Всеволод] Голубович (був[ший] Прем'єр УНР), [Арсен] Чернявський і члени партії н[ародно] р[еспубліканської] п[ани] [Костянтин] Сивошапка-Вротновський та [Пилип] Пилипчук. З боку польського, – в банкеті взяли участь, між иншими, лідери партії П[ольської] П[артії] С[оціялістичної]: [Ignacy] Daszyński (делегат в Комісію по мирним переговорам з большовиками), [Jędrzej] Moraczewski (був[ший] Прем'єр соціялістичного уряду), Земянський; лідери партії людовців: [Jan] Stapiński, Косминська (секретар сеймової Комісії закорд[онних] справ) лідер стороництва праці суспільної п[ан] Вакар і инші, а також представники демократичної преси. Представники великої польської посілости освідчили своє заінтересовання в відновленню української державности та інформувались щодо майбутнього, на Україні, політичного ладу і становища приватної власности.

На рауті представників демократичного централу, в шерегах членів якого значиться кілько видатнійших адміністраторів, обнімаючих зараз посади на зайнятих польським військом частинах Поділля і Волині, були порушені в промовах конкретні справи польсько-українських відносин в місцях перебування польських військ на Україні. З боку одного із учасників рауту, п[ана] [Станіслава] Стемповського, що є помічником Головного Начальника польської адміністрації на Волині і Поділлю, були дані запевнення, що всі до того часу видані розпорядження агентів польської влади, якими розпорядженнями порушувалась суверенність Української Народної Республіки, – відмінені і адміністративним органам дані відповідні інструкції. Польською владою видані відозви, які потверджують перед населенням, що Польща хоч і зайняла своїм військом на жадання української влади частину українських земель, але звільнить ці землі по скріпленню української державної влади.

На банкеті ж, який відбувся 25 березня, в промовах, сказаних представниками польських соціялістів та демократії, – в відповідь на промови українських речників ясно позначилась думка, що свої соціяльно-політичні ідеали польський соціялізм і демократія мислить можливим перевести в життя тільки в сполученню з ростом і укріпленням незалежної демократичної Української Народної Республіки. Польський соціялізм і польська демократія – устами своїх промовців ([Ignacy'я] Daszyńsk'ого, [Jędrzej'я] Moraczewsk'ого, [Jan'а] Stapińsk'ого) ясно засвідчили свою готовність допомагати нам в боротьбі як проти московського імперіялізму, чорного чи червоного однаково, так і проти можливих агресивних планів відносно України з боку польської реакції і імперіялізму.

10) Стосунки з представниками чужоземних держав, акредитованих в Польщі. В справі третьої точки, – підтримання стосунків з представниками третіх держав, представлених в Польщі, то замітнійшими з'явищами на цій царині є такі випадки, як: політичний банкет Місії та візити голови Місії до представників чужоземних держав. На політичнім банкеті гостями Місії були: посли, акредитовані при Урядові Речі Посполитої Польської, і фінський, латиський, представник Посольства естонського, член грузинської Місії і Прем'єр та члени білоруського Уряду. Темами промов, якими обмінялись члени Місії з своїми гостями, були питання: 1) про створення єдиного фронта в переговорах з большовикамидержав, повставших на руїнах б[увшої] Росії, 2) про необхідність заложення чорноморсько-балтійського порозуміння (союза) і 3) про необхідність, в інтересах дійсного і скорого замирення на Сході Европи, – введення України в коло признаних Европою держав.

11) Справа з визнанням самостійности України. Перші дві точки не викликали жодної розбіжности в поглядах наших гостей, що ж до третьої важливої для нас точки, то з боку латвійського Посла було зауважено, що на перешкоді до

визнання України з боку Латвії стоїть нетривальність в посіданню українською владою постійної сталої території. Після тих пояснень історії українського революційного руху і дійсного становища сучасної України, які були дані гостям в промовах членів Місії, з боку присутніх представників Фінляндії, Естонії і Латвії – були зроблені заяви, що вони вважають для себе обов'язковим сприяти перед своїми урядами справі визнання України. Ці заяви – не треба вважати лише приємними обіцянками на адресу господарів банкета, бо реальні наслідки сих обіцянок вже почасти означились, а саме: 28-го березня Місією одержана була телеграма з Риги від представника УНР, що Уряд латвійський визнав де-факто Уряд Української Народної Республіки, а 30-го березня Посол Латвії зложив спеціальну зцього приводу візиту п[ану] Головному Отаманові і голові Місії. Натурально, що визнання з боку Латвії має бути віднесено передовсім на карб пожиточних наслідків праці нашої латвійської Місії.

12) Візити голови Місії у послів румунського, італійського і англійського. Крах, який потерпів на Україні «лицар» «єдиної, неділимої» генерал [Антон] Денікін, непевність влади большовицьких окупантів на тій же Україні і повільне, але в той же самий час постійне зростання нових відпорних сил Української Народної Республіки – викликають з боку представників західних держав певне зацікавлення українськими справами. Під час своєї візити у румунського Посла голова Місії мав нагоду пересвідчитись, що українські справи по-прежньому дуже інтересують нашу сусідку з південного заходу. Та коли заінтересованість Румунії дається пояснити зав'язаними вже віддавна відносинами між нею і Україною, то така заінтересованість з боку послів італійського та англійського свідчить про те, що і ті держави, які досі ігнорували саме існування Української Народної Республіки, становляться уже тепер на шлях иншого відношення. Ініціятива візитів пана голови Місії у послів італійського та англійського належить цим послам. Під час цих візитів обидва посли інтересувалися як внутрішніми українськими справами, так економічно-господарською структурою України, її продукційною силою та боротьбою за свою незалежність. По словам італійського Посла справа визнання України з боку Італії не буде зустрічати перешкод, як лише Уряд Української Народної Республіки опанує певною територією. З боку Посла англійського було зауважено, що Англія не має наміру допомагати збройно жодній із борючихся сторон в межах б[увшої] Росії.

13) Пропозиції миру з боку большовицького Уряду державам Сходу Европи і становище в тій справі України. Привернення спокою на Сході Европи з менту дня опублікування відомих нот російським большовицьким Урядом, звернених до Польщі і решти держав Сходу, – стало справою найбільш важливою для сучасного менту. Для Української Народної Республіки справа ця зростала на важливости ще більш, ніж для якої-будь иншої східної держави, бо, як відомо, російський большовицький

Уряд в числі держав, яким він пропонує мир, не рахує Української Народної Республіки. Причини подібного відношення – загальновідомі для того, аби на них зупинятись, але не виявити свого погляду на таке відношіння Місія не могла, тим більш, що осередком російсько-польсько-латисько-румунських переговорів ставала Польща, з Урядом котрої Місія веде дипльоматичні переговори.

14) Нота Місії в справі становища України в зв'язку з зробленими російським большовицьким Урядом мировими пропозиціями. Внаслідок зазначеного становища голова Місії, одержавши від Уряду Української Народної Республіки відповідні вказівки, вручив Міністрові закордонних справ Речі Посполитої Польської слідуючі дві ноти: 1) від 17 лютого 1920 р[оку], протест проти виступу Ради народних Комісарів Російської Республіки Рад з мировими пропозиціями в імени Уряду України і 2) від 2-го березня в справі привернення загального миру на Сході Европи та становища Української Народної Республіки в цій акції. В цих нотах, що були в копії передані в Варшаві всім акредитованим при Урядові Речі Посполитої Польської послам і представникам держав та розіслані п[анам] послам і головам українських дипльоматичних місій за кордоном, Місія доводила, що без участи в переговорах представників Української Народної Республіки яко рівноправної сторони миру на Сході Европи не може бути осягнено. Обидві ноти зустріли саме прихильне відношення як у Уряду Речі Посполитої Польської, так і у акредитованих в Варшаві представників третіх держав.

15) Причини спинення праці польсько-української конференції. Закінчивши Декларацією 2-го грудня підготовчий період праці для нав'язання взаємно обов'язуючих умов, Місія, однак, довший час не могла приступити до розпочаття нового періоду праці, нав'язання тих умов. На перешкоді до розпочаття такої праці стояла зовнішня великої ваги причина, а саме те ненормальне становище, в якому опинився Уряд Української Народної Республіки, не маючи за собою фактично закріпленої певної території. При такому становищу, коли не має одного з першоосновних елементів держави, годібуло підіймати питання про виговорення у контрагента в свою користь певних вигід і давання йому від себе навзаєм якихсь зобов'язань.

16) Відновлення праці конференції. Тілько в останні часи, коли, спираючись на новоутворену військову силу, для Уряду Української Народної Республіки відкрилась можливість посідання певної державної території, – відкрилась і можливість для Місії відновлення переговорів з делегацією польського Уряду. Таке відновлення переговорів розпочалось 11-го березня. На засіданнях Польсько-Української конференції того дня і дня наступного (12-го березня), опріч дрібнійших справ, були порушені справи відносно таких важливих питань, як: а) формального визнання Польською Річчю Посполитою Української Народної

Республіки і її законного Уряду, Директорії, б) і відносно участи представників України в мирних переговорах Польщі, Латвії і Румунії з російським большовицьким Урядом, якщо ці переговори мають провадитись від групи держав, і в) відносно погодження правно-державних інтересів України з заявленою Польщею до большовиків вимогою дезанексії земель історичної Польщі в межах її політичних кордонів з-перед 1772 року. Конференція намітила точки, по яким має йти конкретне розв'язання порушених справ і, по представленню на її розгляд уже опрацьованого проекта обопільно зобов'язуючої умови, – конференція приступить до обрад над тими умовами.

Андрій Лівицький, голова Місії

Радник-секретар: П[рокіп] Понятенко

***

Друкується за копією завірену Андрієм Лівицьким, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 1. – СПР. 173. – АРК. 6-21.

НОТА МІНІСТРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ПОЛЬЩІ

Varsovie, le 17 Février 1920

Note protestation contre l'énonciation, par l'Assemblée (Rada) des Commissaires du Peuple de la République Soviete Russe, des propositions de paix au nom du Gouvernement Ukrainien.

Dans «Le radio» de l'Assemblée des Commissaires du Peuple de la République Soviete Russe date du 29 Janvier 1920 au Gouvernement de la République Polonaise, le susnommée Assemblée des Commissaires de Peuple propose au Gouvernement de la République Polonaise d'entrer en pourparler avec elle non seulement au nom du Gouvernement Russe, mais encore, suivant l'expression de la note « au nom du Gouvernement de l'Ukraine ».

Vu cette proposition la Mission Diplomatique Ukrainienne près la République Polonaise à l'honneur de déclarer solennellement que :

1) Le seul Gouvernement légal de l'Ukraine est le Gouvernement, de la République Démocratique Ukrainienne créé par le peuple Ukrainien pendant sa lutte pour l'établissement de sa souveraineté nationale et de son droit autonome à la vie gouvernementale. Ce Gouvernement a reçu le pourvoir en Ukraine du Premier Parlement démocratique Ukrainien (la Rada Centrale), et ces pleins pouvoirs ont été corroborer par le Congrès Démocratique du travail en Janvier 1919 tenu à Kiev.

2) Le Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne selon la résolution du Congrès Démocratique du travail corroborée par l'Assemblée Gouvernementale à Kamianetz Podolsk en Novembre 1919, ne peut remettre son pouvoir qu'à l'Assemblée législative Populaire Ukrainienne élue par la nationalité ni de sexe.

3) Au moment présent et cela jusqu'à la réunion de l'Assemblée Législative, le pouvoir général en Ukraine est dans les mains du Haut Directoire ayant pour chef l'Otoman General des Armées Ukrainiennes, Monsieur Symon Petlioura, et le pouvoir Administratif est représenté par le Cabinet des Ministres dont le Premier Ministre est Isaac Mazepa.

4) Toute autre représentation de l'Ukraine n'a pas de fondements légaux pour porter le nom de Gouvernement Ukrainien, et si quelqu'un essaie de se présenter comme tel, c'est un usurpateur et illégalement il portera un tel nom.

Vu ces faits, le Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne près la République Polonaise à l'honneur d'informer le Haut Gouvernement de la République Polonaise qu'il proteste, contre ces essais de l'Assemblée Démocratique des Commissaires Soviets de traiter au nom de l'Ukraine et avertit d'avance que tout convention et obligation estimées et reçues au nom de l'Ukraine par qui que ce soit hors le Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne ne sont pas véritables et qu'elles ne lient pas la République Démocratique Ukrainienne.

De plus le Gouvernent de la République Démocratique Ukrainienne énonce que :

a) Au moment présent l'Ukraine ne fait pas la guerre à la République Polonaise, mais elle est forcée de la faire à la République Soviete Russe qui cherche à s'emparer du territoire Ukrainien, et encore de cette façon l'Ukraine démontre clairement sa volonté de ne pas faire partie de la République Russe, et que

b) la République Démocratique ne prend aucune responsabilité pour la conclusion de la paix en Europe Orientale qui aurait lieu ente la République Soviete et les nations bâties sur les ruines de l'ancien Empire Russe, si elle a lieu sans la participation des plénipotentiaires du seul Gouvernement légal de la République Démocratique Ukrainienne qui doivent avoir les mêmes droits que les Représentants des autres Gouvernement intéressés.

Chef de la Mission Diplomatique : D[octo]r L[eonid] Mykhajliw

Secrétaire-conseiller : P[rokip] Poniatenko

***

Друкується за примірником Посольства УНР в Австрії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3581. – ОП. 1. – СПР. 13. – АРК. 11-12.

Переклад Місії УНР в Польщі / Українська революція. Документи 1919–1921 / Редактор Т. Гунчак. – Нью-Йорк, 1984. – С. 100-102; примірник Місії УНР у Швейцарії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП.1. – СПР. 22. – АРК. 3-4; примірник Посольства УНР в Австрії, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3581. – ОП. 1. – СПР. 13. – АРК. 9-10.

Переклад Георгія Потульницького

Варшава, 17 лютого 1920

Нота протест проти виступу Ради Народних Комісарів Російської Республіки Рад з пропозиціями миру від імені Уряду України.

Іскровою депешею Ради Народних Комісарів Російської Республіки Рад, висланою 29 січня 1920 року до Уряду Речі Посполитої Польської, згадана Рада Народних Комісарів пропонує Урядові Речі Посполитої Польської вступити в мирні переговори не тільки від імені Російського Уряду, але також і від імені, як сказано в ноті, «тимчасового Уряду України».

З приводу цієї пропозиції Українська дипломатична Місія в Речі Посполитій Польській має честь урочисто заявити:

1) Єдиним законним урядом України є Уряд Української Народної Республіки, що створений українським народом в процесі його боротьби за утвердження свого національного суверенітету і свого автономного права на державне життя. Цей Уряд отримав владу в Україні від Першого Українського Демократичного Парламенту (Центральної Ради), та одержав підтвердження своїх повноважень від Народного Трудового Конгресу в січні 1919 року, що проходив Києві;

2) Уряд Української Народної Республіки, згідно з ухвалою вищезгаданого Народного Трудового Конгресу, підтвердженою Державною Нарадою в Кам'янці-Подільському в листопаді 1919 року, може скласти свої повноваження тільки перед всеукраїнськими Установчими Народними Зборами, обраними незалежно від національності та статі;

3) В даний момент і аж до скликання Установчих Зборів верховну владу в Україні обіймає Директорія на чолі з Головним Отаманом Армії УНР Симоном Петлюрою, а виконавчу – Кабінет Міністрів на чолі з Прем'єр-Міністром Ісааком Мазепою;

4) Всі інші представництва України не мають законних підстав на назву Українського Уряду, а коли хтось намагається виступати в такій якості, то є узурпатором і незаконно носить цю назву.

Згідно з зазначеним, Уряд Української Народної Республіки має честь повідомити Високий Уряд Речі Посполитої Польської, що він протестує проти намагань Ради Народних Комісарів Російської Радянської Республіки виступати від імені України і застерігає, що всякі умови і зобов'язання, отримані від імені України ким би то не було, окрім Уряду Української Народної Республіки, не є дійсними і зобов'язуючими по відношенню до Української Народної Республіки.

Зокрема, Уряд Української Народної Республіки заявляє, що:

а) з Річчю Посполитою Польською Україна в даний момент війни не веде, а примушена вести війну з Російською Республікою Рад, що намагається окупувати

українські території, і таким способом Україна чітко демонструє своє бажання не бути частиною Російської Республіки, і що

б) Українська Народна Республіка не бере на себе жодну відповідальність за заключення миру в Східній Європі між Російською Республікою Рад, з одного боку, та тими державами, що повстали на руїнах колишньої Російської імперії, з другого, якщо мирні переговори будуть провадитись без участі уповноважених представників єдиного законного уряду Української Народної Республік на рівних, з представниками інших держав, правах.

Голова Української Дипломатичної Місії в Речі Посполитій Польській:
Доктор Леонід Михайлів
Радник секретар: Прокіп Понятенко

НОТА МІНІСТРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ПОЛЬЩІ

Varsovie, le 3 mars 1920

Note traitant du rétablissement de la paix générale dans l'Est Européen et l'attitude de la République Démocratique Ukrainienne dans cette action.

Dans le but de rétablir la paix dans l'Est Européen le Gouvernement de la République Soviete Russe a proposé à la Pologne, la Finlande et la Lettonie d'entrer en pourparlers de paix.

Le Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne n'a pas reçu de telles propositions, donc de ce fait découle que la République Soviete Russe n'abandonne pas ses projets de conquête au sujet de la République Démocratique Ukrainienne et qu'entre la République Démocratique Ukrainienne et la Russie doit encore exister l'état de guerre. En même temps le Gouvernement de la République Soviete Russe profitant des triomphes temporaires de ses armes se croit en droit de régler le sort des parties conquises de l'Ukraine et de la représenter devant les autres Puissances.

Par ce fait venant de la position prise maintenant par le Russie Soviete par rapport à l'Ukraine découla que la République Démocratique Ukrainienne sera forcée à l'encontre de ses désirs de continuer encore la guerre, car la force du patriotisme du peuple ukrainienne ne lui permet pas de se reposer tant que les étrangers s'efforceront d'adapter l'Ukraine à leurs intérêts politiques et économiques tant qu'on ne reconnaitra pas au peuple ukrainienne le doit véritable de juger seul pour soi la question de son organisation gouvernementale et de son existence.

Donc en autant que la Peuple Polonais et les nations médiatement ou immédiatement voisines à la République Démocratique Ukrainienne dans leurs désirs de ramener la paix dans l'Est Européen pour la reprise des échanges marchandises prendraient en considération l'immensité de l'Ukraine et ses richesse naturelles ainsi que ses ressources économiques, de même ce Gouvernement de la République Démocratique

Ukrainienne trouve de son devoir de porter l'attention de ses voisins, qu'à l'encontre de ces désirs, qui sont en même temps ceux du peuple ukrainien, se trouvent la méconnaissance et le mépris par les proches voisins des droits du Peuple Ukrainien à son autonomie et aussi le méconnaissance de la souveraineté créée par ce peuple du Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne.

Toutefois lie désirant pas attirer sur soi la responsabilité devant le monde et la civilisation pour la continuation d'une guerre qui n'a pas été existée par le peuple ukrainien le Gouvernement de la République Ukrainienne par sa Mission Diplomatiques près la République Polonaise à l'honneur de se tourner vers le haut Gouvernement de la République Polonaise comme le voisin le plus puissant de l'Ukraine avec la déclaration suivante :

1) Le Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne désire la paix et les bons rapports avec les Etats voisins et y compris de ce nombre la Russie.

2) Le Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne n'a aucun dessein agressif et dans sa guerre avec la Russie il défend seulement les droits souverains de l'Ukraine dans les bornes de la supériorité ethnographique.

3) Le Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne est certain qu'entre la République Démocratique Ukrainienne et la République Soviete Russe il n'y a pas de question tellement discutée qui par le bon vouloir du côté de la Russie envahissant l'Ukraine, ne puisse être réglé par voie pacifique. De plus dans les intérêts de prompte reconstruction tant de son propre pays que des pays voisins, le Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne est prêt à entrer en relations économiques, commerciales et de transport avec tous ses voisins, y comprenant aussi la Russie, et fera des pourparlers pour renouveler l'industrie ruinée.

4) Si le développement des faits politiques dans l'Est Européen va toujours comme jusqu'à présent dans ce même sens d'ignorance des intérêts nationaux et Gouvernement aux du peuple ukrainien, le Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne rejette la responsabilité pour les effets qui le répondraient pas au but général des nations voulant le retour de la paix dans l'Est Européen.

A[ndré] Livitsky,
Chef de la Mission Diplomatique Ukrainienneprés le République Polonaise
P[rokip] Ponitenko, Secrétaire-conseiller

***

Друкується за примірником Посольства УНР в Австрії, машинопис / ЦДАВО України ф. 3581. – оп. 1. – спр. 13. – арк. 15-16.

Переклад Місії УНР в Польщі, машинопис / ЦДАВО України ф. 3696. – оп.1. – спр. 325. – арк. 1-2.

Переклад Георгія Потульницького

Варшава, 3 березня 1920

Нота в справі відновлення загального миру на Сході Європи та позиції Української Народної Республіки в цій акції.

В цілях відновлення миру на Сході Європи, Уряд Російської Республіки Рад запропонував Польщі, Фінляндії та Латвії вступити в мирні переговори.

Уряд Української Народної Республіки такої пропозиції не отримав, отже з цього випливає, що Російська Республіка Рад не залишає своїх завойовницьких проектів по відношенню до Української Народної Республіки, і що Українська Народна Республіка та Росія і надалі мають перебувати у стані війни. Водночас Уряд Російської Республіки Рад, користуючись тимчасовими військовими успіхами, вважає себе в праві розпоряджатися долею захоплених частин України і представляти їх перед іншими державами.

Внаслідок становища, що утворилося через зайняту Урядом Російської Республіки Рад позицію по відношенню до України, Українська Народна Республіка буде змушена, всупереч своїм бажанням, і далі провадити війну, бо сила патріотизму українського народу не дозволить йому мирно відпочивати, коли чужинці намагатимуться підпорядкувати Україну своїм політичним і економічним інтересам, не визнаючи за українським народом права самостійно вирішувати форму державного устрою та свого існування.

Отже, до тих пір, доки польський народ, а також інші ближчі та дальші сусіди Української Народної Республіки в своїх бажаннях по відновленню миру на Сході Європи, по відновленню товарообміну, брали до уваги простори України, її природні багатства та економічні ресурси, доти Уряд Української Народної Республіки почувається зобов'язаним звернути увагу своїх сусідів на те, що на перешкоді цим бажанням, які одночасно є бажаннями і українського народу, буде стояти зневага та презирство близьких сусідів до прав українського народу на автономію, зневага до суверенності, створеної цим народом, Уряду Української Народної Республіки.

Однак, не бажаючи брати на себе відповідальності перед світом і цивілізацією за продовження викликаної не українським народом війни, Уряд Української Народної Республіки через свою Дипломатичну Місію в Речі Посполитій Польській має честь звернутись до Високого Уряду Речі Посполитої Польської, як до найсильнішого сусіда України, з наступною декларацією:

1) Уряд Української Народної Республіки прагне миру і добросусідських стосунків з сусідніми державами, в тому числі і з Росією;

2) Уряд Української Народної Республіки немає жодних агресивних намірів і у війні з Росією лише захищає суверенні права України в межах етнографічної більшості;

3) Уряд Української Народної Республіки переконаний, що між Українською Народною Республікою та Російською Республікою Рад немає таких спірних питань, які б при добрій волі з боку ведучої наступ на Україну Росії не могли б бути вирішені мирним шляхом. Зокрема, в інтересах найскорішої відбудови як власної країни, так і країн сусідніх, Уряд Української Народної Республіки готовий вступити в економічні, торгівельні та транспортові відносини з усіма своїми сусідами, в тому числі і з Росією, та домовитися про заходи по відновленню зруйнованої промисловості;

4) Якщо подальший розвиток політичних подій на Сході Європи відбуватиметься в тому ж, як і досі, напрямкові ігнорування державно-національних інтересів українського народу, Уряд Української Народної Республіки знімає з себе відповідальність за ті наслідки, які б не відповідали загальними намаганням народів відновленню миру на Сході Європи.

Андрій Лівицький,
Голова Української Дипломатичної Місії в Речі Посполитій Польській
Прокіп Понятенко,
Радник-секретар

ЛИСТ АНДРІЯ ЛІВИЦЬКОГО МИХАЙЛУ ТИШКЕВИЧУ

Варшава, 27 квітня 1920

Вельмишанвоний пане Графе!

Ще один етап в історії боротьби за нашу державність пройдено. Ми заключили з Польщею договір, по якому Польща визнає нашу незалежність і наш Уряд на чолі з Головним Отаманом [Симоном] Петлюрою. По договору границі між Польщею і Україною окреслені так, як в Декларації 2 грудня. Подробиці переговорів і майбутні перспективи перекажу Вам особисто в середині травня. Згідно директивам нашого Правительства я маю бути у Відні, куди буду просити п[анів] послів сильнійших держав Европи. Буду просити прибути до Відня Вас, п[ана] [Арнольда] Марголіна, [Миколу] Василька, [Миколу] Порша, [Максима] Славинського, [Дмитра] Антоновича і [Костя] Мацієвича. Взагалі кажучи, доведення до бажаного кінця наших переговорів є великою перемогою польської демократії над польською реакцією. В той час, як польські реакційні кола бажали мира з Совітською Росією і поділу України між Польщею і Росією, демократія польська на чолі з п[аном] [Józef'ом] Piłsudski'м уперто і послідовно прагнула порозуміння польських і українських народів як рівних з рівними. А в негативних рисах договору винна не демократія польська, а впливи польських імперіялістів, з якими не міг не числитись п[ан] [Józef] Piłsudski. Завтра має бути оголошено акт визнання, а в ближчих днях сподіваємось акту амнестії і зміну режиму в Східній

Галичині. Пишу Вам в вагоні, їдучи до Кам'янця для участи в роботі по відновленню нашого центрального державного апарату. Хай судить нас історія. Ми з радістю приймемо вирок, навіть жорстокий вирок, аби він був винесений вільним українським народом в незалежній Українській Державі.

Сподіваюсь, що факт заключення Польсько-Українського договора вплине на відношення до нашої державної ідеї в державах Антанти і допоможе Вам в Вашій тяжкій праці. Прошу дуже напружити всю енергію, аби за визнанням нас у Варшаві наступило визнання України всім світом.

Коли можливо, притягніть до праці п[ана] [Артема] Галіпа і [Григорія] Лисенко, а п[ана] [Миколу] Шумицького командируйте до нас на Україну. Прошу віднестись з повним і безумовним довір'ям до п[ана] полковника [Олександра] Данильчука.

З побажанням всього найкращого
Андрій Лівицький

***

Друкується за оригіналом Миколі Васильку, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4211. – ОП. 1. – СПР. 34. – АРК. 49.

НОТА МІНІСТРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ПОЛЬЩІ

Варшава, 20 вересня 1920

Мирові переговори в Мінську поміж Делегацією Речі Посполитої Польською з одної сторони, а Делегацією Російської Радянської Федераційної Республіки з другої сторони начались у зв'язку з тодішньою ситуацією на фронті в незвичайно тяжких для Речі Посполитої умовах та велися без участи представників Уряду Української Народної Республіки.

Відсутність представників Уряду Української Народної Республіки при переговорах в Мінську була вислідом становища Уряду УНР, який, не зважаючи на вельми небажані для Української Народної Республіки наслідки, викликані відсутністю Делегації УНР, не настоював на висланні Делегації, беручи під увагу тяжке становище Речі Посполитої Польської.

В сучасний мент характер мирових переговорів основно змінився на користь Речі Посполитої Польської, завдяки світлим побідам військ польських і українських над совітською армією.

Відсутність Делегації Української Народної Республіки при мирових переговорах, які знова мають начатися поміж Річчю Посполитою Польською а Російською Соціялістичною Федераційною Радянською Республікою, не була би нічим оправданою та загрожує у зв'язку з сучасною ситуацією найжизненійшим інтересам Української Народної Республіки.

Спираючись на Польсько-Український договір, заключений дня 21-го квітня 1920 року, та на випливаючі із нього взаїмні зобов'язання, як також беручи під увагу спільну мілітарну акцію польських і українських військ проти Російської Соціялістичної Федераційної Радянської Республіки, маю за честь прохати від імени Уряду Української Народної Республіки, щоби мирова Делегація Речі Посполитої Польської порозумілася з Делегацією Української Народної Республіки, яка в найближчому часі буде назначеною для ведення переговорів з Російською Соціялістичною Федер[ативною] Радянською Республікою, як також має честь прохати вжити відповідних заходів, які уможливили б спільну працю обох делегацій – польської і української у надходячих мирових переговорах з Російською Соц[іялістичною] Фед[еративною] Радянською Республікою.

Маю честь довести до відома, що Делегація Україн[ської] Народн[ої] Респ[убліки] матиме відповідні уповноваження для ведення переговорів з Делегацією Російської Со[ціялістичної] Фед[еративної] Радянськ[ої] Республіки. Про персональний склад згаданої делегації буде негайно повідомлено.

Відносно того, на дневному порядку мирова Делегація Рос[ійської] Со[ціялістичної] Фед[еративної] Радян[ської] Республіки в Мінську поставила справу Україн[ської] Соц[іялістичної] Радянської Республіки, маю за честь повідомити від імени Уряду УНР, що Уряд УНР принципово не може визнавати Україн[ської] Соц[іялістичної] Радянської Республіки за суверенну державну одиницю, тому що ані по відомим уряду УНР документам, ані по персональному складу Уряду Укр[аїнської] Соц[іялістиної] Рад[янської] Республіки, ані по відношенні українського населення до совітського Уряду, Уряд Україн[ської] Со[ціялістичної] Рад[янської] Республіки не має правних і фактичних даних, які стверджували би його суверенність.

Справа мирових переговорів між Укр[аїнською] Нар[одною] Республікою та Укр[аїнською] Соц[іялістичною] Радян[ською] Республікою може бути видвигнутою лише тоді, коли мирова Делегація Російської Соц[іялістичної] Федер[ативної] Радян[ської] Республіки пред'явить відповідні документи, які так з формального, як і фактичного боку ствердять існування Україн[нської] Соц[іялістичної] Радян[ської] Республіки як суверенної державної одиниці.

Голова української дипльоматичної Місії, Міністр
[Андрій] Лівицький

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 324. – АРК. 54.

СПРАВОЗДАННЯ ЛЕОНІДА МИХАЙЛІВА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ, В'ЯЧЕСЛАВУ ПРОКОПОВИЧУ

Варшава, 15 липня 1920

Останні надзвичайно важні події винудили мене потурбувати Вас, пане Міністре, розмовою по прямому дроту, на жаль, зв'язок зі Станиславом був свіже налагоджений, апарати кепсько працювали, і я не встиг багато дечого Вам передати, отже, роблю це через кур'єра.

Щоб Ви були в курсі всіх справ, дозволю собі почати здалека.

Панічний відворот польських військ і загрожуюче становище на фронті заставили нового Міністра закордонних справ п[ана] [Eustachy'я] Sapieh'у звернутись за посередництвом до Антанти в справі миру з Росією на основі самовизначіння народів, замешканих поміж Польщею й Росією.

На конференцію в Спа від'їхала польська Делегація на чолі з Прем'єром [Władysław'ом] Grabski'м. Місія перед від'їздом Делегації вжила всіх заходів, аби Польсько-Український договір не був порушений під час обговорювання справи перемир'я з большовиками.

Міністр [Андрій] Лівицький був у [Eustachy'я] Sapieh'и, у [Władysław'a] Grabsk'ого, у Начальника Панства і у лідерів значних сеймових партій. Всі завіряли, що ні при якій ситуації Польща не відмовиться від підписаного договору. Дякуючи своїм персональним відносинам з Послом Латвії і Фінляндії, я добився, що вони теж обоє були у Міністра [Władysław'a] Grabsk'ого і [Eustachy'я] Sapieh'и і теж одержали такі ж самі завірення по українському питанню, як і ми. Уже той факт, що Польща звернулась за посередництвом до Англії, дуже нас занепокоїв і не предвіщав нічого гарного для нашої справи, бо ми знали відношення Антанти, а особливо Англії, до українського питання. Факт затвердження [Józef'ом] Piłsudski'м Кабінета [Władysław'a] Grabsk'ого, в якому Міністром закордонних справ був персональний ворог [Józef'a] Piłsudsk'ого, [Eustachy] Sapieha, доказував, що в польській політиці починають брати верх ендеки, які почали спиратись на будучу реальну силу, формування добровольчих військ [Józef'ом] Haller'ом, противником політики [Józef'a] Piłsudsk'ого. Коли я це виставив при переговорах з провідниками політики [Józef'a] Piłsudsk'ого і поділяющими його погляд на українську справу представниками Військової партії, то получив категоричне застереження, що [Władysław] Grabski одержав точні інструкції ні в якім разі не згоджуватись на перемир'я, коли буде обійдене українське питання, і що все буде гаразд, аби, мовляв, «наша дипльоматія (себто польська) була міцна духом і не програє справи в Спа».

Такі застереження, пане Міністре, давали нам надію, що наше становище не є безвихідне. Але ж дійсність оказалась иншою: польська дипльоматія не витримала;

не думаю, щоб тут був «злий умисел», бо умови перемир'я надзвичайно важні для самої Польщі. На пропозицію Польщі Антанта потребувала підчинитися її рішенню. Рішення було слідуюче: Польща евакує Литву і відтягає свої війська з Вільно до кордонів Литви, залишивши 50-тиверстну нейтральну зону. На Волині війська Польщі відходять до Бугу й тільки на південнім фронті, себто на Поділлі нейтральна 50-тиверстна зона буде установлена там, де будуть стояти війська польські в мент завішення зброї; справа Східної Галичини вирішується Мировою конференцією. Після перемир'я негайно наступає Мирова конференція в Лондоні з участю Прибалтійських Держав і, може, представників Галичини, но без представників Наддніпрянської України. 12-го повернувся [Władysław] Grabski до Варшави. Задача Місії була довідатись точного рішення Антанти відносно умов перемир'я (що було осягнуто) і дальших намірів Польщі відносно нашої угоди. З приводу цього я мав авдієнції у Міністра [Eustachy'я] Sapieh'и, в Бельведері, у [Władysław'a] Grabsk'ого, представників Військової партії Бельведера, майора [Ignacy'я] Matuszewsk'ого, [Bolesław'a] Wieniawa-Długoszowsk'ого; щоб перевірити мої інформації [Іван] Фещенко-Чопівський мав побачення з Прем'єром [Władysław'ом] Grabski'м, а латиський і фінляндський Посол з Міністром [Eustachi'єм] Sapieh'ою і [Władysław'ом] Grabski'м. За той же самий час [Борис] Ржепецький інформувався у лідерів сеймових партій, а пан [Ісаак] Мазепа мав офіційні розмови з Центральним Комітетом П[ольської] П[артії] С[оціялістичної], з [Jędrzej'м] Moraczewski'м і [Ignacy'єм] Daszyński'м і инш[ими]. Мої подробні розмови будуть представлені Вам пізнійше, а тепер я спішу пердати Вам через кур'єра висновки, з якими згоджуються [Іван] Фещенко-Чопівський і [Ісаак] Мазепа.

Сучасний польський Уряд цілком підлягає постанові Антанти, що він вже й доказав, затвердивши в ніч з 13-го на 14-те в засіданні Національної ради оборони згоду [Władysław'a] Grabsk'ого на пропозиції Антанти, об чім і сповістив Антанту. Які б не були рішення Антанти, польський Уряд прийме їх і виконає. З підписаним Польсько-Українським договором польський Уряд, нарушивши його формально по требованню Антанти, перестав лічитися; докази тому такі: Міністр [Eustachy] Sapieha на моє категоричне запитання дипльоматично успокоював мене, що большовики не згодяться на звішення зброї і що для поляків остається тільки шлях дипльоматичної боротьби за українське питання на Мировій конференції на основі затасканого принципа самоозначення народів. [Władysław] Grabski був откровеннійше і в балачці зі мною, з [Іваном Фещенко-] Чопівським, з латиським Послом відповів латиському Послу, що «українське питання може бути розглянуте на Мировій конференції, як внутрішне російське або як галицьке; [Івану Фещенко-] Чопівському: «українське питання знято з европейського ринку,

тільки галицьке питання цікаве зараз Антанті», а соціялист [Ignacy] Daszyński на запитання [Ісаака] Мазепи відповів вже зовсім цинічно: договір, підписаний для Польщі не є обов'язковим, бо він таємний і не ратифікований в Сеймі, це єсть тільки військова конвенція між двома головними командуваннями, за яку відповідає військова влада, а не Парлямент. [Іван Фещенко-] Чопівський зажадав у [Władysław'a] Grabsk'ого остаточної відповіди з приводу позички марками. [Władysław] Grabski відповів, що вони цього зараз перевести не можуть формальним шляхом, бо не відомо, що буде з Україною, а у нас нема поручителів великих російських капіталістів; цю справу можна було б полагодити займом у Міністерства закордонних справ, причому це була б тільки політична акція і Міністерству фінансів прийшлось би просто списати гроші в розход; [Władysław] Grabski принципово згодився, коли ми осягнем дозвіл у військового Міністерства, або у Міністерства закордонних справ зробити позичку. На це надій мало, бо Міністерство закорд[онних] справ ні військове Міністерство не має великих кредитів.

Міністр [Eustachy] Sapieha і [Władysław] Grabski в розмові зі мною підчеркнули, що нам дуже важно мати до менту перемир'я, як найбільшу територію, що з приводу цієї справи і взагалі українсько-польського порозуміння буде побачення в Замостіпана Головного Отамана і [Józef'a] Piłsudsk'ого, де буде все остаточно вирішено і, між иншим, справа Галичини; ввічливо мені дано було поняти, що разміродайні чинники обох держав вирішують всю справу, то нам ні об чім балакати. В розмовах моїх і [Ісаака] Мазепи поляками видвигалось, що краще було б вирішити справу Галичини не шляхом плебісциту, який може запропонувати Антанта, а порозумінням двох сторін, причому проводилась знаменита лінія [Joseph'a] Barthélemy, з погрозою, що на плебісциті поляки візьмуть верх; всі ці пропозиції категорично були нами відкинуті. Отже, думка моя, [Івана] Фещенко-Чопівського, [Бориса] Ржепецького і [Ісаака] Мазепи така: большовики згодяться на завішення зброї; правда вони потребували від Антанти негайного визнання і участи в Мировій конференції, але ж це був тільки большовицький форс і нічого більше: всі обставини примушують большовиків негайно прийняти перемир'я, бо в противнім разі вони будуть мати проти себе всю Антанту. Не виключено, що Антанта може визнати їх і до Мирової конференції, бо як замітив [Władysław] Grabski, [David] Lloyd George є тепер фактично диктатором всієї Европи; опозицію Франції Англія зломала шляхом рішучої поведінки з німцями на користь Франції, – решта держав Антанти давно готова визнати большовиків. Над Польщею закинута мертва петля, і вона покорно виконує все те, що від неї потребують, бо єдиний союзник, Франція, в сучасний мент відійшов, доказом чого є хоч би й те, що Франція відмовила полякам в позичці 600 000 000 марок на придбання зброї в Німеччині, половина якої повинна була дістатись нам.

Загал польського народу бажає спокою й миру. Демократичні сеймові круги негодують на Уряд [Władysław'a] Grabsk'ого, але ж вони не здібні на рішучу акцію: вони бояться Антанти, внутрішніх переворотів, повного розкладу армії, і, наприклад, на запитання [Ісаака] Мазепи, як соціялісти можуть допустити, що Мирова конференція обійшлась без їх участи, [Ignacy] Daszyński заявив, що «ми давним-давно готові взяти участь в центро-лівім Кабінеті, та тільки наші буржуазні круги не відважуються на такий Кабінет»; в мент таких надзвичайних подій Сейм замість перманентних засідань роз'їздиться в суботу на літні каникули, оставивши рішати всю справу Національній раді оборони. Безперечно, Військова партія, так звана «Бельведерська», на все це лютує, не віре в мир з большовиками і готується до війни, але ж у неї є серйозний противник в персоні генерала [Józef'a] Haller'a, який поділяє ендековські мрії і, безперечно, відноситься отрицательно до українського питання. Між иншим, не змішуйте цього [Józef'a] Haller'a з його братом, начальником Генерального штаба, якого Ви, напевно, знаєте і який є на нашому боці. Осмілюся висловити Вам, пане Міністре, свою думку. Мені здається, що необхіден Ваш негайний від'їзд до Англії, мотивів я не привожу, вони для Вас ясні, а в разі Вашої згоди прошу негайно надіслати кур'єром Ваш дипльоматичний паспорт (або фотографічні картки, тоді паспорт буде заготовлений Місією) з наказом, куди Вам заготовити візу; Вашого від'їзду вимагає і становище нашої конференції в Спа, що Ви побачите із прикладуємої телеграми, копію якої я Вам надіслав по телеграфу.

Надзвичайної ваги набирає для нас Прибалтийська конференція, яка відбудеться в Ризі не пізнійш 1-го серпня; вона була призначена на 20 липня, але ж поляки прохають одложити її на 10 день. Просив би Вас, пане Міністре, призначити представника на цю конференцію і надіслати його негайно до Варшави, беручи терміном конференції 20-те липня. З варшавської Місії на конференцію ніхто поїхати не зможе, бо там потрібні високоавторитетні представники, крім того, вся справа в Варшаві вимагає присутности всіх членів Місії, хоть би через те, що новій людині без зв'язків і знайомств трудно буде працювати. На Прибалтійській конференції і ми будемо мати повну підтримку в персоні тутешніх послів Латвії і Фінляндії, які цілком на нашім боці, що доказали на ділі рядом послуг. Вони живуть зі мною на одній дачі, персонально зі мною добре знайомі і зараз турбуються українськими справами більш, чим дехто з наших громадян. Не знаю, кого Ви призначите на конференцію, але ж осмілююсь, пане Міністре, зазначити Вам, що краще було б, як би туди поїхав хто-небудь з членів Кабінета, бо Прибалтика дуже лічиться з титулом і командіровка Міністра буде їм імпонувати; звичайний директор, або член місії їх не задовольнить. Це я Вам пишу зі слов латиського і фінляндського послів. Я не думаю, щоб ця конференція в зв'язку з останніми подіями була одложена.

Позаяк срок, поставлений Антантою большовикам, кінчається 18-го, то я дозволив, пане Міністре, собі затримати пана [Павла] Зайціва до неділі; коли він Вам потрібен, то прошу телеграфувати, – вишлю його негайно. Користуючись тим, що мого сина, хворого на скарлатину, лічить мій знайомий з Петрограду персональний приятель [Józef'a] Piłsudsk'ого, проф[есор] Михайлович, я в неділю устраїваю невеликий обід у себе на дачі, на якому будуть мої теперішні сожителі латиський, фінляндський Посол, тільки що приїхавший представник Литви і вузький круг самих близьких людей до [Józef'a] Piłsudsk'ого, яких пригласить проф[есор] Михайлович. Латвійський і фінляндський Посол хочуть підкреслити на цім обіді, що вони найенергійніше підтримують українців і що наш договір не повинен бути зломаний; в цім напрямку і будуть вестись розмови. Програма дня обговорення між мною і представниками Латвії і Фінляндії.

Прошу Ваших директив і вказівок. Щиро бажаю всякого успіху. Прошу прийняти моє запевнення в повній пошані до Вас

Л[еонід] Михайлів

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 347. – АРК. 32-35.

СПРАВОЗДАННЯ ЛЕОНІДА МИХАЙЛІВА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Варшава, 1 грудня 1920

24-го листопаду мною був поданий меморандум п[ану] Міністру закордонних справ Польщі, зложений на підставі директив Ради Міністрів, переданий усно п[аном] [Всеволодом] Дмитрієвим. Текст меморандума був обговорений і заслуханий на нараді, де брали участь п[ани] міністри [Станіслав] Стемповський, [Генрик] Юзевський, [Павло] Зайців, [Микола] Ковалевський, [Всеволод] Дмитрієв і генерал [Віктор] Зелінський.

Меморандум порушив головні підстави перебування нашого Уряду на території союзної нам Польщі, – перебування війська, справу військового і цивільного майна, фінансову допомогу з боку польського Уряду. В меморандумі було зазначено, що для вирішення піднятих питань повинна відбутись конференція з участю представників Міністерств закордонних спр[ав], військового Мін[істерства] та скарбу, на якій були б формульовані і зафіксіровані в протоколі відповіди польського Уряду на підняті в меморандумі засадничі питання.

Пан [Eustachy] Sapieha дав згоду на таку конференцію, 25-го секретар Міністра сповістив мене по телефону, що в конференції візьмуть участь Міністр [Eustachy] Sapieha, Міністр військових справ і Міністр скарбу, день засідання призначений не був. Одночасно нами була порушена справа серед прихильних нам директорів

Міністерства закордонних справ, референтів в українській справі і серед референтів військового Міністерства.

Умовились зійтись на загальній конференції, позаяк Міністри були зайняті в Сеймі 1-го грудня, прийти до порозуміння по всім пунктам меморандума, що зафіксувати в протоколі, який подати для підпису Міністерству закордонних справ і військовому. Такий листок упрощав роботу і прискорював відповідь польського Уряду.

Нежданно для нас 28-го листопаду секретар Міністра закордонних справ сповістив по телефону, що на 29-те призначена конференція з участю трьох польських Міністрів, Начальника Генерального штабу, французького генерала і двох представників Р[осійського] П[олітичного] К[омітету] п[анів] [Бориса] Савінкова і [Миколу] Буланова. З нашого боку були присутніми, крім мене, пани [Станіслав] Стемповський, [Генрик] Юзевський, [Всеволод] Дмитрієв, генерал [Віктор] Зелінський і [Іван] Фещенко-Чопівський. На цій конференції був зачитаний меморандум, поданий генералом [Віктором] Зелінським польському військовому Міністру, який порушував цілий ряд конкретних питань в зв'язку з перебуванням нашого війська на території Польщі.

Повинен зазначити, пане Міністре, що це була не конференція, а просто нас поляки призвали заслухати ультимативне рішення в нашій справі:

1) Зі всієї кількости українських і російських військ, які перейшли Збруч, відбираються кадри в кількости не вище 10 000 чоловік, які перебувають в Польщі на засадах конфінації. Решта розпускається на ріжного рода роботи і перестає існувати як військова частина.

2) Коні залишаються в кількости не більше двох, трьох тисяч для обох армій, решта коней негайно на місці їх перебування поступає до розпорядження Міністерства земельних справ.

3) Військове майно поступає в депозит, цивільне остається в розпорядженні Уряду.

4) Старшинам залишається, як їх приватна власність, по парі коней.

5) Видача 25-ти мільйонів українському Уряду за жовтень повинна бути розрішена Радою Міністрів, – дальших видач ніяких проізведено бути не може, позика в 200 000 000 мільйонів касується.

6) Ліквідаційна військова комісія і розрахункова утримується польським Урядом.

Ми заявили протест і требували конфінації для всього війська. На зібранні, де було 17 осіб, ми не загострювали справи, – більш різко і рішуче поставив справу [Борис] Савінков. В відповідь на протести військовий Міністр рішуче зазначив, що коли ми не приймаємо його пропозиції, то він може примінити для всієї кількости

війська принципи інтернування, складаючи з себе всю відповідальність за все життя інтернованих.

Засідання скінчилось на тім, що порозуміння осягнуто не було. На другий день 30-го листопада о 4 годині п[аном] Начальником Панства був прийняти в аудієнції п[ан] [Станіслав] Стемповський і п[ан] [Генрик] Юзевський. На цій авдієнції дуже різко і рішуче справа була поставлена п[аном] [Генриком] Юзевським. Така ж була і відповідь п[ана] Маршала. Все мусе відбутись так, як було поставлено військовим Міністром на конференції, – він сам зробити нічого не може: проти иншого рішення Сейм, Уряд і громадська опінія.

Того ж дня відбулось засідання з участю п[анів] [Станіслава] Стемповського, [Генрика] Юзевського, [Всеволода] Дмитрієва, [Павла] Зайцева, проф[есора] [Отто] Ейхельмана і [Миколи] Ковалевського. Нарада винесла рішення – відкинути польську пропозицію і приложити всі сили до збереження армії в тій кількості, в якій вона перейшла Збруч.

Дозвольте, пане Міністре, висказати свій погляд на ті кроки, які негайно повинно було б вжити перед Польською Владою. Польський ультиматум ліквідує нашу армію, а з нею і нашу державність. Цього мотивувати не приходиться, позаяк це аксіома. Беручи на увагу все тяжке становище, в якім буде наша армія як інтернована, все катастрофічне становище апровізації в Польщі, я висловлююсь за рішуче категоричне відкинення польської пропозиції і за подачу такого ж рішучого ультиматума в формі меморандума Міністру закордонних справ. В цьому меморандумі, на мій погляд, повинна бути зазначена вся лояльність наша як союзників до останнього часу, наша допомога Польщі і поводження тієї ж Польщі, визване, правда, тяжким, але ж не безисходними умовами польської дійсности. Трудно допустити, щоб територія з 25-тимільйонним населенням не змогла б прогодувати за допомогою благодійних товариств 30 тис[яч] чоловік, що на ультиматум Польщі ми дивимось як на розрив, так краще цей розрив буде зроблений руками поляків і негайно, чим нами через болюче і медленне умирання. Поляки самі в персоні Міністра [Eustachy'я] Sapieh'и, [Jan'а] Dąbsk'ого не раз заявляли, що наш договір 21-го квітня існує, що союзні відносини продовжуються. Я правдиво скажу, не жду великих наслідків від цього, але ж це до решти виясне той туман, який остався після конференції, і дасть нам змогу указати всьому миру на поводження наших союзників.

Прийміть запевнення, пане Міністре, в глибокій до Вас пошані.

Леонід Михайлів

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 347. – АРК. 125-126.

МІСІЯ УНР У ЛАТВІЇ (РИГА)

СПРАВОЗДАННЯ ВОЛОДИМИРА КЕДРОВСЬКОГО АНДРІЮ ЛІВИЦЬКОМУ

Рига, березень 1920

Маю шану надіслати до відома Вашої Ексцеленції положення про конференцію Балтійських держав, яка має бути скликана в середніх числах травня місяця, і прошу дати інструкції мені щодо цієї конференції. Зі свого боку, не торкаючись суті самого положення, гадаю, що з цієї конференції також нічого не вийде, як і з Гельсінгфорської або останньої Варшавської, бо занадто далеко розходяться інтереси Естонії і Латвії, Латвії і Литви, Польщі і Литви і т[ак] д[алі] не тільки в питаннях кордонів, але і в орієнтаціях світової політики.

Ясно одне, що поки Україна твердо не стане на ноги і не візьме на себе справу утворення спілки держав народів, що визволилися з-під ярма російського від Кавказу включно до Фінляндії, всі спроби утворення якогось Прибалтійського союзу будуть даремні. Тільки міцна держава, яка не зацікавлена в кордонних питаннях меж зазначеними державами, а також і в економічному їх визиску для своєї користи, може врешті їх помирити, а такою державою може бути лише Україна. Тому нам треба поставити справу утворення спілки всіх держав бувшої Росії як дуже важливий фактор і в нашій визвольній боротьбі, тому треба провадити ідею необхідности іменно нашої ініціятиви в цьому питанню і одночасно взятися за підготовчу працю до скликання відповідної конференції у Києві або Одесі, як тільки справи наші поліпшають.

Поки що наша Місія буде приймати участь в підготовчій праці бюро по скликанню конференції в Ризі, чекаючи від Вас, пане Міністре, вказівок, а також переводячи працю в утворенні загальної опінії, що одна Україна може виконати задачу утворення спілки держав Чорноморсько-Балтійського басейнів.

Голова Місії: [Володимир] Кедровський

Секретар: [Микола] Святогорців

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3697. – ОП. 1. – СПР. 22. – АРК. 1.

СПРАВОЗДАННЯ ВОЛОДИМИРА КЕДРОВСЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Рига, 31 серпня 1920

Пане Міністре.

Отримавши телеграму від п[ана] Міністра [Олександра] Саліковського, що 7-го числа він від'їздить з Данцига, я 8-го серпня подав голові конференції Балтійських держав ноту, в якій просив довести до відома конференції, що Україна

бажає брати участь в праці конференції яко рівноправний її член (копію ноти долучаю).

Одночасно я почав офіціяльні розмови з головами делегацій других конферуючих держав, після чого вияснилося, що латвійська делегація, а особливо Міністр справ закордонних п[ан] [Zigfrīds] Meierovics, роблять самі найінтенсивніші заходи, аби Україна була прийнята до складу конференції. Поляки подали категоричну вимогу о допуску нас до складу конференції, а фіни, ести і литовці запитали свої уряди. З огляду на те, що голова нашої Делегацій пан Міністр [Олександр] Саліковський і проф[есор] [Соломон] Франкфурт вже прибули 12 числа серпня місяця до Риги, а справа нашої участи все ще не розрішувалася, довелося часто конферувати з головами делегацій Фінляндії, Естонії та Литви, поки остаточно не запевнити їх в необхідности участи українських представників на конференції; врешті вони категорично просили свої уряди о негайній позитивній відповіді.

13-ого серпня була одержана позитивна відповідь від естонського, а 14-го від фінляндського Уряду, але несподівано Уряд Литви чомусь все ухилявся від прямої відповіди. Тому я, рахуючи, що литовський Уряд в останні часи був кимсь інспірований не в нашу користь, післав до Ковно секретаря Місії п[ана] О[лександра] Лагутенка для передачі вербальної ноти (копія долучається) і для вживання вже на місці відповідних заходів. Проте, як був поінформований про нас литовський Уряд і хто вживав заходи, аби Литва не дала свою згоду на участь України на конференції, що, після статуту конференції, який вимагає одноголосности рішення про допущення иншої держави, було б рівновартісно недопущенню України.

Ви, пане Міністре, з копії долученого звіта п[ана] секретаря [Олександра] Лагутенка побачите, як розгортувалося обговорення нашої справи в Ковні і які заходи були для сего вжиті. Не можу не звернути уваги на те, що наші «патріоти» в особі п[ана] [Володимира] Винниченка найбільше перешкоджали нам. Головне під його впливом литовський Уряд віднісся до нас зневажливо і легко піддавався вимогам большовиків о недопущенню України на конференцію. Врешті, завдяки особливому хисту і умілій тактиці пана [Олександра] Лагутенка, що підкреслюю особливо, вдалося вирвати від литовського Уряду останній абзац його відповіди на мою вербальну ноту (копію відписаної ноти долучаю), а саме: литовське Правительство, хоч і висловлюється проти участи України на конференції, але заявляє, що в тім випадку, коли більшість членів згаданої конференції висловиться за допущення Правительства України на Ризьку конференцію, то Делегація литовського Правительства не буде відкликана і вона застереже за собою право стриматись від обговорення на конференції питань, торкаючихся до України. Про

хід праць конференції взагалі і нашої Делегації на ній зокрема докладає рівночасно надсилаємим звітом пан голова Делегації Міністр [Олександр] Саліковський.

Прошу прийняти від мене запевнення моєї глибокої пошани

В[олодимир] Кедровський,
голова Місії

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3697. – ОП. 1. – СПР. 21. – АРК. 16-17.

ДОДАТОК: СПРАВОЗДАННЯ ОЛЕКСАНДРА САЛІКОВСЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Високоповажний пане Міністре.

Маю за честь передложити доклад про виконання мною доручення Ради Народних Міністрів про участь мою в конференції Балтійських держав у Ризі яко представника України.

З Тарнова я мусив передовсім поїхати до Варшави, щоб дістати всі потрібні візи, екіпуватись і полагодити деякі справи Делегації. Мені було важно перед од'їздом до Риги мати заздалегідь інформації від наших представництв у Балтійських державах про справу допущення України на конференцію. Щодо Латвії сумнівів не було: адже це власне Латвія в своїй вербальній ноті, адресованій до Місії в Латвії, висловила виразне бажання, щоб ми брали участь у конференції, і Міністр закордонних справ п[ан] [Zigfrīds] Meierovics вів у цьому напрямку дуже енергійну й прихильну нам акцію. Але про становище Фінляндії й Естонії я не був зовсім поінформований. Зразу ж була мені дуже неясною і позиція щодо нас Литви. Тому-то, не одержавши бажаних відомостей, я виїхав із Варшави, не знаючи, чи допущено Україну на конференцію. До всього, тривожило мене ще й те, що подорож моя, завдяки непередбачено поганим умовам комунікації, затягнулась, так що прибув я до Риги лиш 12 серпня. Але виявилось, що моє запізнення зовсім не відбилося на справі. Конференція зовсім не розпочалась як гадали, 3-го серпня, й лише 6-го відбулось урочисте перше засідання. Зрештою, ані перше засідання, ані друге й третє (7-го й 9-го) нічим істотним не займались, окрім питань чисто формального порядку. З другого боку, виявилось, що дуже зле є підготовлена справа допущення України на конференцію. За винятком делегації латвійської й польської, які мали від своїх урядів точні й позитивні вказівки й вели дуже живу й прихильну нам акцію, жодна з инших конферуючих делегацій не мала щодо нас інструкцій. Тому, коли голова Місії в Латвії В[олодимир] Кедровський звернувся до конференції 8-го серпня з офіціяльним запитом щодо нашої участи в конференції, то ані фінляндська, ані естонська, ані литовська делегація не могли

висловитись і звернулись за інструкціями до своїх урядів. Таке становище можу з'ясувати лише тим, що надзвичайні дипльоматичні місії в Фінляндії й Естонії не подбали про підготовлення справи, хоч ґрунт був надзвичайно податний. В результаті чекання інструкцій мало наслідком кількаденну затримку. Найскорше, бо вже 13-го, наспіла відповідь Естонії, яка заявила, що радо вітає делегатів України. Так само в скорому часі прийшла позитивна відповідь Фінляндії, яка навіть висловилась, що настоює на нашій участі в конференції.

Проте передбачились поважні утруднення з боку Литви. Тут, з одного боку, грала ролю помилкова політика українського Уряду, який не вважав потрібним своєчасно визнати Литви, акредитувати в Ковні свого дипльоматичного представника й взагалі подбати про нав'язання з литовцями тісніших зносин, хоч ще в лютому ц[ього] р[оку] докладав про це до Варшави голова Місії В[олодимир] Кедровський, з другого боку, відбилась на відношенню Литви й наша політична позиція, оскільки вона характеризується союзом з ворогом Литви – Польщею. Врешті треба мати на увазі й ситуацію самої Литви, яка тоді власне мала одержати від большовиків Вільно, і, спішно підписавши з ними мир, знаходилась у досить поважній від них залежности. Оці обставини спонукали Делегацію звернутись до п[ана] Посла [Володимира] Кедровського з пропозицією вислати до литовського Уряду спеціяльну ноту в справі допущення України на конференцію. Адже, як відомо, по статуту, затвердженому конференцією в Гельсінгфорсі, допущення нової держави в склад конференції (малася на увазі власне Україна) може бути лише результатом <u>одноголосного</u> рішення конференції, а тому незгода Литви позбавила би нас можливости брати в ній участь. Ноту оцю доручено було завести до Ковна й одночасно підняти особисті переговори з ковенським урядом секретареві Місії в Латвії п[ану] О[лександру] Лагутенкові.

П[ан] [Олександр] Лагутенко, виїхавши з Риги 13-го серпня, виконав своє завдання ретельно й тактовно: в довгих розмовах з товаришем Міністра, а потім і з самим Міністром закордонних справ Литви доказував він, що Литва по мотивам ідейним і практичним мусить дати позитивну відповідь. Обставини не були такими, щоби п[ан] секретар [Олександр] Лагутенко міг добитись цілком позитивного для нас вирішення справи. А все ж таки його діяльність у Ковні не мало спричинилася до того, що литовський Уряд дуже поважно поставився до піднятого питання. Після довгих нарад п[ану] секретареві [Олександру] Лагутенкові дана була 17 серпня відповідь на нашу ноту. Відповідь ця зводилась до того, що литовський Уряд висловлюється проти участи України в конференції, але, коли б більшість конферуючих держав висловилася за її участю, то литовська Делегація не вийде зі складу конференції та лиш залишає за собою право утримуватись од обговорювання справ, що спеціяльно торкаються Вкраїни.

Конкретно, така відповідь рівнялась утриманню від голосування. Такий випадок був непередбаченим у статуті конференції, й неясно було, чи утримання від голосування порушує вищезгаданий принцип одноголосности, чи ні. Невідомо було спочатку, як до цього поставляться инші делегації.

Це питання, після підготовчих розмов із нашого боку й обговорення його в комісіях, було поставлено в 4-му пленарному засіданню конференції 20 серпня 1920 року і вирішено на нашу користь. Було признано, що утримання від голосування одної з конферуючих держав не порушує одноголосности й що таке розуміння статуту не є його зміною. Таким чином Україна була допущена до участи в конференції яко рівноправний її член, коли в той же день Білорусі в цьому праві було відмовлено. Віце-голова конференції і Міністр закордонних справ Латвії п[ан] [Zigfrīds] Meierovics у той же день офіціяльно повідомив про рішення конференції п[ана] Посла [Володимира] Кедровського й прохав українську Делегацію якнайскорше приступити до праці в складі конференції.

21 серпня я прибув з членами Делегації й експертами до Булдурі під Ригою, де засідає конференція. Передовсім були ми, тобто я, члени Делегації В[олодимир] Кедровський, М[икола] Добриловський та експерти С[оломон] Франкфурт, Л[еонід] Задорожний і секретар [Віктор] Якубовський, прийняті Віце-головою конференції Міністром [Zigfrīds'ом] Meierovics'ем, якому висловив в імени Уряду подяку за його енергійну акцію в прихильному для нашого допущення напрямку. В розмові Міністр [Zigfrīds] Meierovics підкреслив, що ледве чи важко буде осягнути згоду поміж усіма конферуючими державами щодо питань економічних, культурних, соціяльних, санітарних. З другого ж боку, в коротких словах дав він характеристику політичного становища, що ускладняється тим, що 1) конферуючі держави не є в однаковому положенню щодо спільного сусіда – Росії (Литва, Латвія й Естонія підписали мир, Фінляндія є в стані перемир'я, а Польща й Україна воюють) і 2) що взаємовідносини двох держав, саме Литви й Польщі, не є задовольняючі. Оці обставини, впливаючи на справу заключення «Східної Антанти», особливо ставлять під знак запитання можливість військової конвенції. Все ж таки, не маючи певности щодо цього останнього питання, Міністр гадає, що незалежно від того, як буде вирішена ця головніша справа, можна буде обговорити деякі маючі спільний інтерес питання фахово-військового характеру, і для того було б бажано, щоб з українського боку брав участь у працях конференції військовий фаховець. На підставі цієї розмови я того ж дня повідомив телеграфічно (за посередництвом польського Посольства) Уряд про потребу військового експерта. В зв'язку з тим, що вияснилось, що не приїде такий видатний дипльомат, як О[лександр] Шульгин, і що почувається тут потреба в знавцях міжнародного права, повідомив я Вас, пане Міністре, про бажаність присутности проф[есора] [Отто] Ейхельмана.

Після розмови Міністр представив мене й членів Делегації по черзі всім делегаціям конферуючих держав. З головами всіх делегацій я обмінявся звичайними приятельськими запевненнями й побажаннями успіху в спільній праці. В розмові ж з головою литовської Делегації д[окто]ром [Jurgis'ом] Šaulys'ом я зазначив, що розумію, що тільки політичне становище є причиною того, що литовський Уряд не дав цілком задовольняючої відповіди в нашій справі. Разом з тим я висловив задоволення, що литовський Уряд все ж таки знайшов такий модус поступовання, який не позбавив нас можливости прийняти участь у конференції. В своїй відповіді д[окто]р [Jurgis] Šaulys зазначив важке й складне положення Литви, яким і з'ясовується й відношення литовського Уряду до питання про участь України на конференції. Але з того, що литовський Уряд знайшов таку формулу, яка дає Україні можність брати участь у конференції, належить зробити висновок про дійсне відношення литовського Уряду до України. В кінці він повторив заяву свойого Уряду про те, що буде утримуватись од голосування по всім справам, що специяльно торкаються України.

Після оцих візитів, коло 1 год[ини] дня, почалось 5-те пленарне засідання конференції. Міністр [Zigfrīds] Meierovics, відкриваючи засідання, привітав українську делегацію промовою, на що я відповів, дякуючи за включення України на конференцію й висловлюючи надію, що спільна праця принесе лише користь усім конферуючим державам, адже ж усі вони разом з Україною тісно зв'язані в одне живе ціле політичними й економічними інтересами.

Потім мною були визначені члени комісії отаким чином: в сеньйорен-конвент – голова Делегації; в політично-юридичну комісію – голова Делегації, голова Місії в Латвії; в юридичну підкомісію – завідувач консульським відділом в Латвії В[ячеслав] Конашинський яко експерт; в економічну комісію – члени делегації М[икола] Добриловський та експерти проф[есор] С[оломон] Франкфурт і радник Місії в Латвії Л[еонід] Задорожний; в редакційну комісію – голова Місії в Латвії, проф[есор] С[оломон] Франкфурт, секретар Місії в Латвії О[лександр] Лагутенко; в культурно-соціяльно-санітарну комісію – голова Делегації; в секретаріят конференції – член делегації М[икола] Добриловський, секретар Делегації В[іктор] Якубовський, секретар Місії в Латвії О[лександр] Лагутенко.

Переходжу до короткого огляду праці конференції до дня 28 серпня. Зазначу зразу, що праці комісії економічної й культурно-соціяльно-санітарної будуть порушені в окремих докладах, цей же доклад я присвячу виключно характеристиці політичних дебатів, що мали місце в політичній комісії. Вихідним пунктом слід отут рахувати декларацію естонської Делегації, оголошену в цьому ж 5-тому пленарному засіданню конференції, 21 серпня. В цій декларації є кристалізована ідея Східної Антанти, тобто об'єднання політичного й мілітарного фронту проти

ворожих незалежности нових державних сил в Европі й Америці, яке мусить бути першою й головною ціллю конференції. Питанню, чи є взагалі можливим така alliance politique et militaire, були присвячені на протязі всього слідуючого тижня праці політичної комісії, і виявилось, що навіть на це перше питання важко відповісти.

В слідуючому ж засіданню політичної комісії 23 серпня була оголошена декларація польської Делегації, де підкреслюється, що Польща продовжує свою політику зближення всіх Балтійських держав, але разом в тим зазначається, що на цьому шляху в великій перешкоді стоїть егоїзм окремих держав і шкідливі чужі впливи, так що весь тягар боротьби лежить на Польщі з Україною. В декларації цій, що є очевидно передовсім направлена проти Литви, Польща просто грозить, що в разі невдачі зближення вестиме свою власну політику. Ставлячи таким чином питання про здійснення Східної Антанти рішуче, польська Делегація пішла ще далі й поставила точки над «і», запропонувавши внести в пленарне засідання декларацію, в якій конферуючі держави заявляють, що жодна з них не заключила й не заключить порозуміння з Росією або Німеччиною проти якої-небудь з конферуючих держав. Одночасно внесена була польською делегацією пропозиція доручити військовій комісії обговорення питань, що торкаються військової конвенції. Проект декларації зустрів позитивне відношення з боку делегацій Фінляндії, Естонії, Латвії й України.

Щодо голови литовської Делегації, то він вніс поправку в редакцію декларації, заміняючи слова «з Росією й Німеччиною» словами «з иншою державою», але щодо всієї декларації заявив, що мусить їхати за інструкціями до Ковна. І зразу ж дав усім змогу передбачати характер цих інструкцій, говорячи від себе, що, на його думку, така декларація може бути підписана лише після заключення політичного договору та не може бути ні в якому разі передумовою такого договору. Таким чином, він став на точку погляду, діаметрально протилежну становищу польської делегації. Одночасно він поставився проти утворення військової комісії, доки не буде принципово вирішене саме питання військової й політичної конвенції. І про це мав він також привезти інструкції з Ковна.

Виїзд д[окто]ра [Jurgis'a] Šaulys'a поставив працю політичної комісії на мертву точку, бо польська Делегація поставила передумовою дальшої праці з'ясування відношення Литви до згаданого проекту декларації. Мало того, польська делегація ще далі повела свою дипльоматичну офензиву проти Литви. З одного боку, 25-го серпня вона заявила, що годиться на внесену п[ана] [Jurgis'ом] Šaulys'ом поправку під тою лиш умовою, що литовська Делегація оголосить окрему декларацію, в якій explicite буде сказано, що ані з Росією, ані з Німеччиною Литва договору проти Польщі не заключила й не заключить. З другого боку, вже раніш, бо одночасно з

декларацією, зроблена була польською Делегацією заява, що Польща обов'язується рішати спірні територіяльні питання з Литвою мировою дорогою та прийме арбітраж, оскільки у тому ж самому дасть зобов'язання Литва. Це мало на меті позбавити литовську Делегацію головного аргументу про небезпеку війни з боку Польщі – та, треба признати, зробило на конференцію добре враження.

Становище почало з'ясовуватися допіро 28 серпня, по повороті з Ковна д[окто]ра [Jurgis'a] Šaulys'a. В політичній комісії литовська Делегація оголосила декларацію, в якій заявляє, що для заключення мілітарної конвенції – яка, зрештою, признається бажаною, – є конечною передумовою, щоби держави, заключаючи мілітарну конвенцію, були вже в стані миру з Росією. Тому пропонується поки що заключити мілітарну конвенцію між державами, що відповідають цій передумові (Естонія, Латвія й Литва). Висловлюється побажання, щоб до цієї конвенції приєднались, заключивши мир з Росією, і Фінляндія, і Польща. Але щодо цієї останньої є ще одна передумова, саме, щоб був нею знайдений допустимий модус вирішення польсько-литовського територіяльного спору. Про Україну не говориться в декларації зовсім. Що ж до політичної конвенції, то, по думці литовської декларації, не є необхідною передумова миру з Росією, але зостається в силі спеціяльна передумова щодо Польщі. Таким чином, декларація литовської Делегації робить здійснення Східної Антанти залежним од передумов, які невідомо ще коли наступлять. Таким чином, ця справа, головне завдання конференції, перестала б бути актуальною, і залишились би лиш справи економічні, культурні тощо.

В цьому ж засіданню політичної комісії живу діяльність в напрямку рятування ідеї Східної Антанти виявила латвійська Делегація в особах Міністра [Zigfrīds'a] Meierovics'a й сенатора [Voldemārs'a] Zāmuēls'a. Латвійська Делегація стала на слідуючу точку погляду: 1) Щодо мілітарної конвенції, то вона може бути закінчена зараз же, але вступає в силу тільки між тими державами, що заключили мир з Росією, та автоматично поширюється на прочі держави, оскільки вони цей мир заключать. 2) Щодо спеціяльної передумови відносно Польщі, то латвійська делегація намагалася переконати литовську, що сам факт підписання § 2 проекту політичної конвенції (в справі мирного вирішування спірних територіяльних питань, дорогою арбітражу або звертання до Ліги Народів), на який Польща своєю декларацією вже дала згоду, є власне цим моментом, від якого Литва узалежнює можливість політичної конвенції. Таким чином, латвійська Делегація вважає вказаним приступити до обговорення самого внесеного нею ж проекту політичної конвенції. Литовська Делегація у відповідь на це заявила, що вважає заключення військової конвенції з ділаторним вступленням в силу небажаним, а щодо спеціяльної передумови відносно Польщі висловилась, що ані польська декларація,

ані спільне підписання § 2 не дають конкретних і практичних запорук щодо модусу вирішення спору. І тут знова питання було поставлене руба польською заявою, що коли Балтійський союз не здійснюється по вині Литви, то Польща залишає за собою вільну руку відносно Литви.

Коли ж, після цього, голова естонської Делегації запропонував розглядати по пунктам проект політичної конвенції, литовська Делегація все ж таки голосувала за цією пропозицією, з загальним застереженням щодо всіх параграфів, що вони вступають для Литви в силу лиш з відомою спеціяльною передумовою відносно Польщі.

На засіданню ж 30 серпня литовська Делегація, одержавши додаткові інструкції від Уряду, заявила, що годиться зложити декларацію про те, що проти Польщі не було заключено ніякого договору, та й не буде заключено, оскільки Польща дасть конкретну змогу мирового вирішення спільних територіяльних питань. В тому ж засіданню прийнято проект політичної конвенції, який був ухвалений у 6-тому пленарному засіданню.

Паралельно зі справою політичної конвенції розглядалася і справа відповіди на відому ноту Уряду Сполучених Штатів од 10 серпня. Був внесений 25 серпня в цій справі проект спільної резолюції всіх конферуючих держав естонською Делегацією та до нього мною запропонована поправка, підкреслююча природність процесу творення нових держав на території б[увшої] Росії. Але й в цьому випадку Польща узалежнила свою участь так у спільній резолюції, як і в відповіді, від того, як з'ясується загальне становище. Та зрозуміло, що конференція, надаючи велику вагу участи в обговорюванню цієї справи держави, що її визнано вже de jure, відклала справу відповіди. Було лиш доручено спеціяльній підкомісії виробляти текст цеї відповіди, щоб мати її готовою, коли з'ясується становище. Поки що було внесено три проекти відповіди: два з латвійського боку й один з українського. З латвійських проектів перший був підкомісією зараз же відкинутий, так що залишилось усього два проекти: проект сенатора [Voldemārs'a] Zāmuēls'a і наш.

[Олександр Саліковський]

***

Друкується за оригіналом, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3697. – ОП. 1. – СПР. 21. – АРК. 33-38.

СПРАВОЗДАННЯ ВОЛОДИМИРА КЕДРОВСЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ, АНДРІЮ ЛІВИЦЬКОМУ

Рига, 29 вересня 1920

Пане Міністре.

Очікуючи прибуття до Риги польських і большовицьких делегатів, дипльоматична Місія почала шляхом преси підготовлювати громадську думку,

сприяючу нашій справі. Наскільки удалося це осягнути, Ви, пане Міністре, можете бачити з прикладаємих до цього докладу перекладів з латиської преси: від 19.IX, «Рига, Україна і Крим»; «Jaunākās Ziņas» «Чи підписати нам договір з комуністичною Україною»; «Latvijas kareivis» від 21.IX «Балтійські держави і Україна».

Врешті польська Делегація прибула до Риги і, не дивлячись на обіцянку п[ана] польського Посла [Witold'a] Kamieniecк'ого ввести мене в коло польської Делегації, він три дні зовсім не повідомляв про прибуття Делегації і навіть влаштовуючи чай в честь Делегації, не закликав мене, не дивлячись на те, що був закликаний ввесь дипльоматичний корпус.

Рішуча заява п[ана] [Leon'a] Wasilewsk'ого п[ану] [Михайлу] Паращуку, що «про допуск української Делегації на мирові переговори не може бути і мови», по-друге, неопротестовання п[аном] [Jan'ом] Dąbski'м повноважень, представлених совітською Делегацією від імени також і УССР і, нарешті, неясність декларації польської в справах спільних кордонів з Росією – все це заставило мене віднестися до поставлення української справи на Мировій конференції через польську Делегацію з певним застереженням. Відповідно сему накреслилось надалі завдання моєї роботи щодо конференції, себто коли неможливо здобути абсолютно конкретних наслідків для нашої справи зараз, то треба було б повести роботу в напрямку якнайширшого піднесення укр[аїнської] справи в пресі, а якщо вдасться, то і на конференції в спосіб доказу неможливости мати спокій на Сході Европи, поминаючи УНР. Вдруге, натискуючи певними шляхами і на большовиків і безпосередньо на поляків, повести справу так, щоб переговори затягнулись якнайдовш і, коли можливо, то розбилися остаточно на українському питанню.

Положення України значно поліпшила несподівана для поляків, але зарані відома мені декларація большовицької Делегації з домаганнями признання суверенности України, Білорусії і Сх[ідної] Галичини. Ся декларація відразу змінила відношення до нас поляків, які почали шукати у мене допомоги в справі вияснення того, що большовики не мають права говорити в імени України. Таким чином, українська справа стала на чергу дня. Нападки в пресі ризькій, закордонній, а також окремих політичних діячів в Ризі, інспірованих мною на поляків за те, що вони почали говорити із сов[ітською] Україною, маючи в той же час союз із УНР, примусили поляків стать на шлях уневажнення мандатів сов[ітської] України шляхом замовчування в дебатах і офіціяльних документах УССР. Значно справу українську серед польської Делегації вияснила і посунула промова [Wincent'a] Witos'а на відкриттю Сейму в частині, що торкалася України.

Весь комплекс цих обставин заставив п[ана] [Jan'a] Dąbsk'ого, з яким я вже раніш мав два рази розмови, в яких він ухилявся від прямих відповідів (більш певно висловлювались посли [Feliks] Perl, [Norbert] Barlicki і [Władysław] Kiernik, які обіцяли справу українську при нагоді якнайширше піднести), прислати до мене

п[ана] [Marian'a] Szumlakowsk'ого з певними інформаціями в українській справі. Остаточно відношення і тактика польської Делегації вияснилась на побаченні п[ана] [Jan'a] Dąbsk'ого з прибувшим до Риги п[аном] [Тимошем] Олесіюком, якому [Jan] Dąbski'й зазначив і прохав передати Уряду УНР слідуюче:

а) польська делегація і надалі стоїть на основах, зазначених в попередньому порозумінню з Урядом УНР;

б) аби не розбивати з першого дня переговорів, по тактичним причинам, польська делегація прийняла совітські мандати з позначеннями «УССР», не підіймаючи поки що з цього приводу шуму, однак вважає се справою лише титулятури, яку в потрібний момент можна буде відповідно поставити. З свого боку польська Делегація предложила уповноваження для переговорів лише з РСФСР, які також російською Делегацією були прийняті без застережень. Делегація польська свідомо не вживає ні в дебатах, ні в деклараціях, ні загалом в документах УССР, а лише РСФСР, як навпаки російська Делегація демонстративно вживає обох назв спільно. В певний мент, коли справа дійде до сформулювання пункту договору, де позначатимуться договорюючися сторони – польська делегація опротестує на підставі своїх уповноважень УССР яко контрагента.

Отже, по словам [Jan'a] Dąbsk'ого, юридичного визнання УССР до цього часу не було. Вчора в деталічному проекті основ договору, запропонованому большовиками, єсть два пункти, що торкаються України. Вони звучать приблизно так: 1) Уряд польський, як і Уряд російський, признає без всяких застережень суверенність Білорусії і України... (Литви, Латви, Естонії і инших держав б[увшої] Рос[ійської] імп[ерії]). 2) Уряд польський визнає існуючі уряди республіки Литви... Білорусії і України. Таким чином, визнається суверенність України і Уряду без зазначення, які ці іменно Україна і Уряд – совітські чи демократичні. Тому поляки, приймаючі сі пункти, залишають собі можливість вважати законним урядом України уряд УНР.

Польська делегація буде старатися затягнути переговори аж до того часу, коли Україна зорганізує собі силу, яка забезпечила би їй дальше успішне провадження боротьби. Тому виключна увага мусить бути звернена Урядом УНР на організацію своїх військових сил і здобуття якнайширшої території, бо все ж таки після завішання зброї – наступить мир і Україна лишиться з однією своєю силою живою для продовження боротьби. Щодо участи української Делегації до переговорів, то зараз се єсть неможливо, бо большовики зірвали би переговори, а польська делегація не може брати сього на себе.

З свого боку звертаємо увагу на те, що все-таки основним моментом переговорів являється для поляків здобуття фіксації і від большовиків лінії своїх границь по польсько-українському договору. Наша робота тут, і особливо в

Варшаві, мусить бути направлена до того, що коли стане така фіксація, то мусять бути забезпечені поляками виконання їми зобов'язань по польсько-українському договору. В противному разі ми повинні були б рішуче протестувати проти анексії українських земель. Особливо звертаємо увагу Вашу, пане Міністре, на сей пункт і просимо відповідних вказівок.

Що ж торкається большовицької Делегації, то вона від первісних вимог своїх, які ставила спочатку дуже рішуче, зараз починає все більш і більш одступати. Так одступили вони від домагання незалежности Сх[ідної] Галичини і нині вже пертрактують про Збруч яко границю з Польщею. Взагалі треба зазначити, що первісний непримиримий настрій большовицької Делегації значно спав після одержання інструкції В[сероссийского] Ц[ентрального] И[сполнительного] К[омитета] та і нервове бажання якнайскорше заключити перемир'я просвічує через всю діяльність большовицької Делегації. Із сего, а також і з того, що [Адольф] Йоффе все більш і більш веде розмови про «демократизм», місцеві політично-дипльоматичні кола виводять, що, очевидно, в Росії єсть якийсь внутрішній розклад серед населення чи армії і большовики не в стані в широкому масштабі далі продовжувати боротьби. Се потверджується і моїми спостереженнями над большовицькою Делегацію і внутрішнім життям Росії.

В складі совітської української Делегації нема зовсім свідомих українців, за виключенням галичанина [Михайла] Барана яко експерта, він використовується для нажиму на большовиків в справі Галичини, що заставляє поляків бути більш лояльними в відношенню до нас.

В Ризі зараз знаходиться також дві білоруських делегації – одна від совітської, друга від демократичної Білорусії. З останніми знаходимося в таємному контакті, а вони мають зв'язок з совітськими білорусами. Присутність сих делегацій дає нам можливість мати відповідні впливи на хід переговорів.

27 вересня прибула Делегація Уряду [Євгена] Петрушевича в складі К[остя] Левицького, О[сипа] Назарука, [Миколи] Крижановського, [Ернеста] Брайтера і [Луки] Мишуга. В дорозі до Риги єсть якась Делегація від м[іста] Львова в складі Ернеста, Дрейера і Друльського. По поки що не провіреним відомостям в Ревель прибув В[олодимир] Винниченко (телеграфічно перевіряємо).

Сьогодня мали побачення білоруси, направлені нами, із галичанами і встановили між собою контакт. Галицька Місія подала до конференції заяву, яку прикладаємо. Домагатись прийняття на конференцію Делегація галицька не буде і вступила би лише тоді, якби її було запрошено. Щодо загальноукраїнських справ думка їх така: поки не сконсолідується Придніпрянщина, Галичина мусить домагатися самостійности і, коли це вдасться, існувати самостійно, до слушного часу. Взагалі вони не мислять окремого існування Галичини рівночасно існуванню України Придніпрянської.

До цього долучаю часописи ризькі, в яких повністю приведені протоколи конференцій. Прошу пана Міністра вибачити, що за браком часу і в цілях скорішого інформування Вас ці протоколи не переписані окремо. З сих самих причин сей доклад до Вас подається спільно з паном [Тимошем] Олесіюком.

Голова Місії
[Володимир] Кедровський,
[Тиміш] Олесіюк

***

Друкується за примірником Місії УНР у Польщі, машинопис з автографами / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3697. – ОП. 1. – СПР. 22. – АРК. 55-57.

СПРАВОЗДАННЯ ВОЛОДИМИРА КЕДРОВСЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ, АНДРІЮ ЛІВИЦЬКОМУ

Рига, 15 жовтня 1920

Пане Міністре.

12 жовтня 1920 року зістали підписаний меж Росією і Совітською Україною з одного боку і Польщею з другого прелімінарний мир і перемир'я, текст котрих до цього долучаю.

Треба підкреслити, що ці договори підписані далеко не по бажанню всієї польської Делегації. Взагалі з самого початку мирних переговорів і до останнього дня польська Делегація мала в собі дві течії – одна, більша, на чолі з [Jan'ом] Dąbski'м і П[ольською] П[артією] С[оціялістичною]-цями – мир за всяку ціну, а друга, головне військові, бажала не спішити з миром або во всякому разі поставити російській Делегації такі умови миру, які б відкинули Росію в великоросійські етнографічні межі. Ці дві течії залишились борючимися також і після підписання миру. Не дивлячись на те, що течія [Jan'a] Dąbsk'ого своєю більшістю перемогла в Ризі, військові все-таки жадають досягнути успіху своїх домагань у Варшаві.

Основним моментом польської Делегації було жадання узискати з боку російської Делегації санкцію кордонів поміж Україною і Польщею, які підписані нами по договору 21 квітня. Як бачите, пане Міністре, це їм вдалося зробити. Між иншим, треба одмітити характерну заяву, в приватній розмові, директора польського східного департаменту [Marian'a] Szumlakowsk'ого з паном [Тимошем] Олесіюком, що, мов, значіння великого не має, що большовики підписали такі кордони, а тому треба узискати санкцію їх у [Петра] Врангеля.

Не дивлячись на обіцянки п[ана] [Jan'a] Dąbsk'ого піднести українську справу на засіданню Мирової конференції і вирішити її у всій широті, він цього не зробив, а підписав договір з Совітською Україною як контрагентом, не здержавши свого слова, яким він запевняв мене, що при підписанню договора він Совітстьку Україну як контрагента опротестує.

Згідно всіх даних большовики абсолютно не в силі робити полякам який би то не було опір, а тому йшли на всі вимоги поляків. Немає жодного сумніву, що поляки могли ігнорувати Совітську Україну, як і Білорусію, і здобути від Росії визнання України яко держави або навіть і більше – большовики пішли б на віддачу полякам України до меж 1772 року. Коли вчитатися добре в договір про прелімінарний мир, то він вражає своєю юридичною безграмотністю, тому що один з контрагентів – Совітська Україна – визнає свій суверенітет. Очевидно, ця безграмотність допущена не помилково, бо суверенітет України могла визнавати лише Росія і Польща, а тому напевне у [Jan'a] Dąbsk'ого були якісь особливі міркування, коли він захотів визнати Совітську Україну, а не ті, що він каже, запевняючи, що це зроблено для того, щоб визнати суверенітет України, не зазначуючи, яку по формі державного устрою. Але такі доводи гідні лише для дітей або безграмотних, тому що безперечно визнається та Україна, з якою підписуються акти.

Большовики зараз абсолютно не в силі вести які б то не було широкі військові акції з огляду на тяжке матеріяльне становище на фронті, а також поширюючогося розвалу в армії, в комуністичної партії і в самої Росії, а також початку голоду, який зимою досягне колосальних розмірів. Наскільки мені удалося виявити: большовицька Делегація з податливості п[ана] [Jan'a] Dąbsk'ого виводе висновки, що поляки не бажають загибелі большовизма у Росії, бо поляки мали можливість поставити такі умови миру, прийняття яких привело б до загибелі совітську владу в такій же мірі, як і неприйняття сих умов викликало б продовження війни з поляками, що привело б до того ж кінця.

З свого боку я певний того, що ціллю кол пана [Jan'a] Dąbsk'ого є якнайдовше підтримувати анархію навкруги Польщі, аби під шумок її виконувати свої завдання будування Великої Польщі. Тільки цим можливо пояснити собі гру поляків з нами, напад їх на литовців, загравання зараз з білорусами і т[ак] д[алі]. Правда, економічне і внутрішнє становище Польщі тяжке, але все-таки не таке, щоб примушувало її спинитися на півдороги в боротьбі з большовиками, тим більш, що зараз же вони зачали акції проти Литви.

Підкреслювання [Jan'a] Dąbsk'ого і других відповідальних членів польської Делегації, що вони сповнили відносно нас договір 21 квітня, примусило нас з паном сенатором [Сергієм] Шелухиним подати [Jan'y] Dąbsk'ому ноту-протест, яка до цього долучається. Далі на четвертому засіданню Совіта уповноважених держав в Ризі польський Посол [Witold] Kamieniecki в порядку інформацій про хід мирових переговорів тоже звернув увагу на те, що свої обов'язки перед Україною по договору з нашим Урядом вони не порушили, а навпаки, сповнили, викликало заяву п[ана] сенатора [Сергія] Шелухина, що, навпаки, договор порушений, а з мого боку подачу декларації для занесення в протокол, такого зміста: «Договором 21 квітня 1920 року польський Уряд обов'язався не заключати жодних

міжнародних умов, направлених проти Української Народної Республіки, тому визнання совітського українського Уряду, який є емісаром російського Уряду на Україні, як противовіс Уряду Української Народної Республіки, є порушення договору». Рахую конче потрібним звернути увагу на части заяви більшості польської делегації, що, мов, «ви, українці, тепер на своєму терені і можете далі самі продовжувати боротьбу; ми сповнили свої обов'язки, давши вам можливість перейти за Збруч».

Далі для мене немає жодного сумніву, що поляки зажадають ревізії нашого договору в напрямку внесення в нього корективів, в яких би було зазначене відмовлення наше назавше від земель, що йдуть на захід від кордону Польщі, установленого в Ризі. Такого відмовлення в нашому договорі немає, а в большовицькому є, що збільшує цінність большовицького договора для поляків проти нашого договору з ними.

В розмовах з поляками я вияснюю їм погляд мій як представник Уряду УНР в тому смислі, що у факті договору польсько-большовицького треба відокремити дві сторони: одна юридична, а друга – фактичне становище щодо нас польського Уряду. З боку юридичного, безперечно, Польща зрадила УНР, признавши і оформивши юридичне існування окупаційного совітського Правительства України, проти чого ми мусимо рішуче протестувати і заявляти, що всі договори, постанови і визнання, які будуть заключені меж Польщею і совітським псевдоправительством України для УНР являються необов'язковими. Другий же бік цього факта це той, в якому фактичному надалі до нас відношенню буде заховувати себе Польща, то від цього уже і оприділяються наші фактичні відношення до неї. Польща може стати на інтенсивний шлях матеріяльної допомоги нам в боротьбі з большовиками, що приведе до цілковитого заховання між нами союзних відносин і до обопільного виконання обов'язків по договору 21 квітня 1920 року.

Зо всієї поведінки і політики поляків ясно, що Україна їм конче потрібна. І як би вони не ставали до самої України, чи з симпатіями, чи з антипатіями, в інтересах Польщі Україна потрібна. Але для Польщі не все їдно, чи буде Україна сильною державою, чи державою слабіше від неї. Очевидно, сильна Україна при імперіялістичних апетитах Польщі їй не потрібна, а тому тактика їх відносин до нас оприділюється формулою «не допускати до повної нашої загибелі, але й не давати нам можливости швидко стати на ноги». Взагалі одним із основних моментів польської політики є завдання сіяти навкруги анархію, аби під захистом її виконати свої анексіоністичні наміри. Тому, чи будемо йти на всяку угоду з поляками, чи будемо виконувати всі їх вимоги, чи будемо ставитися до них негативно, від цього відношення поляків до нас в смислі фактичної нам допомоги в

боротьбі не зміниться. Вони во ім'я нашої справи не зроблять навіть і півкроку. Звідси ясно, що, заховуючи з поляками якнайтісніші і прихильні зносини, треба всі зусилля напрягти до здобуття собі другої міжнародної бази.

В[олодимир] Кедровський,
голова Місії

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3697. – ОП. 1. – СПР. 21. – АРК. 56-58.

СПРАВОЗДАННЯ ВОЛОДИМИРА КЕДРОВСЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬОКМУ

Рига, 5 листопада 1920

Праця Місії. Увесь останній період праця Місії, крім біжучої, була в широкій інформації суспільства і преси про події на Україні. Для цього було складено цілий ряд статьїв для преси, а також повідомлень, заміток і комунікатів від У[країнського] п[ресового] б[юро] в Ризі, яким являється сама Місія. Треба зазначити, що після підписання поляками перемир'я з большовиками і визнання ними Совітської України вплив Місії в Латвії в деякій мірі похитнувся не тільки в громадських колах, але навіть і в урядових. До послаблення нашого впливу тут в значній мірі спричинилася агітація поляків, які частину преси були заворожили своїми трохи не щоденними бенкетами в честь преси, а в громадських колах і урядових їх діячів від правого до лівого розвинули шалену агітацію в напрямку виявлення своєї могутности, а тому й користи для Латвії найтіснішого з ними союзу. Звичайно, для них не пройшли непомітними настрої в нашу користь у пресі, громадянстві і урядових колах, чому агітація ними в першу чергу велася і ведеться в тому напрямку, що, мов, дурниця є сподіватися для Латвії якої-небудь користи, або допомоги від України існування якої як держави є цілком ще проблематично, бо їх діячі ще не дали доказів свого державного розуму ([Stanisław] Grabski). Агітація така велася і почасти ведеться й тепер в однаковій мірі, як колами [Stanisław'a] Grabsk'ого, так і П[ольською] П[артією] С[оціялістичною]. Ціль такої агітації є одна – шукання виходу для Польщі через балтійські порти, поки що хоч би тільки шляхом договорів. Далі совітське Посольство на чолі з [Якубом] Фюрстенбергом-Ганецьким теж повело відповідну широку роботу, яка в значній мірі направлена і проти нас. Але після напруженої роботи врешті вдалося до певної міри нейтралізувати ці напади з двох протилежних лагерів на нас і поволі знову повернути в наш бік не тільки урядову, але й громадську думку.

У Міністра [Zigfrīds'a] Meierovics'a. З огляду на те, що на цім тижні латвійський Міністр закордонних справ [Zigfrīds] Meierovics виїздить до Парижу, Лондону і на засідання Ліги Націй, я 30-го був у нього і вів з ним 1 ½ годинну

розмову. Основні засади розмови такі: «По маючимся у мене відомостям (такі відомости я отримав від французького Комісара у Прибалтиці [Louis'a] de Sartiges'a), французи прийшли на допомогу нашій армії, але за це вони вимагають від нас контакту з [Петром] Врангелем і [Борисом] Савінковим. Звичайно, це є абсурдне їх змагання заставити підтримувати одна другу дві абсолютно протилежні і виключаючі одна другу сили. Ми боремося за свою самостійність, а тому й за розділ Росії, а [Петро] Врангель бореться за уворення єдиної неподільної Росії, а тому й проти нашої самостійности. Ми з свого боку глибоко переконані і певні того, що [Петро] Врангель не зможе розростись в силу, яка б дійсно могла загрозити нашій самостійности, а тому ми й пішли на косвений контакт з [Петром] Врангелем, прийнявши допомогу від французів, без котрої наша боротьба з большовиками була б майже унеможливлена тепер. Все-таки навіть і цей косвений контакт являється для нас протиприродним і надужиттям над нашими ідеями, чому цілком зрозуміло, що нам конче потрібна допомога держави, яка б не штовхала нас до цього непотрібного нам і шкідливого для нашої визвольної ідеї союзу, а також яка б стояла у відношенню до утворення єдиної Росії найближча до нашої позиції. Такою державою безперечно є Англія.

Крім того, для відродження України треба затратити колосальний капітал, який має Англія або Америка. В розмовах з фінансовими і торговельними колами треба вияснити їм, що на Україну треба дивитися як на організацію грандіозного предприємства, яка вимагає певного ризику і затрати капіталу, який користь почне приносити лише через 3-5 років. Україна зараз уявляє собою грандіозну зруйновану фабрику. Фабрика ця має у себе стіни – терен, має робітників – нарід, має багато сирцю, хоч і в повному хаосі, але не має машин для праці, не має адміністрації у всіх кутках фабрики, яка б нею керувала, і не має вільного капіталу, якій потрібний для приведення фабрики цієї до порядку. Тому, щоб пустити цю фабрику до праці, треба затратити величезний капітал, поки почнеться продукція, перші наслідки якої мусять піти виключно на задоволення потреб самої фабрики і її робітництва (народу), бо инакше фабрика не зможе нормально функціонувати, а тому й буде довго убиточною. Лише після цього вона зможе викидати силу своєї продукції на міжнародні ринки, з якого часу й почнуться величезні бариші на капітали. Тільки так треба тепер дивитися з економічно-фінансового боку на Україну. Приблизно в такому сенсі тривала вся розмова. [Zigfrīds] Meierovics запевнив, що він, як голова совіта послів союзних шести держав, зробе, де тільки буде можливо і потрібно, заходи і обіцяв розвинути саму горячу агітацію на користь нашій справі.

<u>У голови англійської дипльоматичної Місії до Прибалтійських Держав полк[овника] [Stephen'a] Tallents'a</u>. Маючи на увазі, що полк[овник] [Stephen]

Tallents виїздить до Лондону в службових справах, я побував у нього 23 жовтня з метою поінформувати його перед від'їздом про ситуацію на Україні і пощупати ґрунт, чи не відомо йому, які зараз у англійського Уряду на рахунок України є міркування. Як звичайно, він прийняв мене дуже радо, але висказав жаль, що він не знає навіть приблизно думок свого Уряду про українські справи, але позаяк він через декілька днів їде до Лондону, то просив дати неофіціяльний йому доклад про хід української визвольної боротьби, сучасний стан її армії, а також мою гадку і відомости про [Петра] Врангеля. Копію першого і останнього докладу до сього долучаю, а доклад про нашу армію був написаний полк[овником] [Максимом] Дідковським, який є повторенням того, що був вручений англійській військовій Місії у Варшаві. Всі три доклади були подані на англійській мові в день від'їзду п[ана] [Stephen'a] Tallents'а 27-го жовтня. Від'їжджаючи, полк[овник] [Stephen] Tallents, з яким особисто у мене гарні відношення, запевняв, що він з свого боку зробе все, аби голос наш був почутий ким слід. Одне лише турбує його, що в самій Англії внутрішнє становище тяжке (вона стояла напередодні страйку вуглекопів), чому урядові кола її, може, не зможуть до нашої справи поставитися з відповідною увагою.

Засідання Ради Уповноважених Послів. Більдерлінгофська конференція молодих держав залишила після себе дляпереведення в життя своїх постанов так звану Раду Уповноважених конферувавших держав. До сього часу Рада мала всього лиш п'ять засідань, в більшости своєї інформаційного характеру, позаяк не всі учасники мають ще уповноваження (український – має). Во всякому разі, лише тільки після ратифікації всіма урядами постанов Ризької конференції, постанови Ради Уповноважених можуть бути цілком офіціяльного характеру, що дасть можливість вирішувати деякі спори, а до того часу доводиться обмежуватися лише побажаннями. Військова комісія веде свої праці під доглядом Ради Уповноважених і по директивам її. Праця військової комісії може бути скінченою теж лише після ратифікації державами, які складають військову конвенцію, постанов конференції. Загальні висновки з праць Ради Уповноважених не дуже рожеві. Більша частина кожного засідання проходила на спорах між поляками і литвоцями. Наслідки цих спорів залишають дуже сумне враження і майже безнадійне, щодо можливости утворення союзу держав при участі Польщі і Литви. Ці дві держави, звичайно, не по вині литовців, цілком виключають одна другу. Далі ж завдяки явній участі Польщі як держави у віленській авантюрі [Lucjan'а] Żeligowsk'ого останні дні заставило і латишів відноситися з обережністю до поляків. Латиші бояться за Двинськ і свою Латгалію, а то почасти і за Лібаву. Взагалі ж праці шкодить не одинакове і невияснене державне становище всіх, тому поки що практичних наслідків мало від праці, але безперечне вони мають велике агітаційне значіння.

Один лише зовнішній факт існування союзу молодих держав значно скріплює їх міжнародне становище, а тому зовні доводиться факт цей якнайвище підносити і роздувати – це один із сильніших аргументів агітації за нашу самостійність і нашу державну життєздатність. Практичну вагу цей союз буде мати очевидно лише тоді, коли Україна стане міцною державою і об'єднає всі другі держави біля себе. Можливо, що тоді Польщі доведеться вийти зі складу союзу, бо її імперіялістична політика направлена всупереч інтересам трьох держав: України, Литви і почасти Латвії, а в майбутньому якщо повстане Білорусь, то й проти неї. Приблизно в такому напрямку викреслюється, хоч поки що дуже туманно, майбутній союз молодих держав.

[Lucjan] Żeligowski. Одночасно з підписанням перемир'я між поляками і большовиками розпочалася нова війна меж військами польського генерала [Lucjan'a] Żeligowsk'ого і литовськими за Вільно. 10 жовтня генерал [Lucjan] Żeligowski зайняв Вільну. Він оголосив, що вийшов з-під влади польського Головного командування, скоряючись бажанням і настроям довірених йому двох литовсько-білоруських дивізій, які сформовані з мешканців Віленського округу, які не бажають, щоб їх край був під керуванням литовського Уряду. Такою здавалася віленська справа спочатку, а далі вона викристалізувалась в більш широкому масштабі. Крім остаточного виявлення, що захоплення Вільни і дальший марш [Lucjan'a] Żeligowsk'ого на Литву цілком відповідає інтересам політики польського Уряду, є також вказівки на згоду Франції на цю акцію, але очевидно при умові утворення [Lucjan] Żeligowsk'им, при допомозі Польщі, нового фронту проти большовиків разом з російськими формуваннями [Бориса] Савінкова – [Станіслава Булак-] Балаховича. Поки ще категорично в цьому не можна запевнять, але доводиться констатувати, що є багато на це вказівок. Цілком зрозуміло, що в інтересах Франції є утворення в Білорусі фронту проти большовиків для підтримки, а то, може, й спасення [Петра] Врангеля, а також для початку з весни великої офензиви на Росію з півдня і заходу, а в інтересах Польщі теж при допомозі [Lucjan'a] Żeligowsk'ого захопити в свої руки Литву і здобути таким чином для себе ще один вихід до Балтики через Мемель, а то, може, й через Лібаву. Ось коротко хід подій, який поки що не зовсім ясно, але все-таки викреслюється тут надалі.

Заключення. Переглядаючи щоденно европейську пресу, а також російську, що виходе за кордоном: в Німеччині, Франції, Англії, Сербії, Чехії, Австрії і в др[угих] державах, доводиться констатувати, що взагалі в неї помічається перелом в настрої щодо України. І коли ще небагато є цілком прихильних до нас течій, то, во всякому разі, гостро-ворожих на протязі останніх 2-х місяців майже не стрічається. Помічається лише певне недовір'я до нас і то основане на гадці, що Україна стане

ворожою до Росії і не дасть їй економічно жити, це з одного боку, а з боку демократії чується остереження до України як майбутнього центру російської реакції. А закордонна преса в більшости своїй, маючи інформації раніше з російських ворожих до нас джерел, не може зрозуміти всіх подій на Україні, а тому просто губиться в українському питанні, чому часто дитяче-наївні проекти висовує в розрішенні українського питання. Але во всякому разі значіння має для нас те, що закордонна громадська думка все більше і більше переконується в тому, що для українського питання якийсь вихід треба знайти, і вона його уже почала шукати. Тепер перед нами стоїть надзвичайно відповідальна і складна робота направити цю думку на дійсно-радикальний і відповідаючий нашим завданням шлях.

Гадаю, що наше становище за кордоном скріпить скликання законодавчого предпарлямента, який ясно уже для Европи буде виявляти волю українського населення, а не окремих його груп або осіб. Бо страшенно шкодить нашій справі опінія европейська, яка ще знаходиться під впливом агітації наших ворогів, які кажуть, що українського національного руху, який би прагнув до творення своєї держави, немає, а є лише окремі особи шовіністи, які баламутять народ.

Для піднесення наших міжнародних акцій предпарлямент, якнайскоріше потрібний. Звертаю увагу на те, що Европа уже привикла до того, що всі заново повставші держави: Фінляндія, Естія, Латвія, Литва, Грузія і другі шли з першого дня, навіть з часів підпольної боротьби, шляхом парляментаризму і не на одну годину не передавали верховної влади окремим партіям або групі людей. Тому наша боротьба без народницького органа для них являється не цілком ясною, і тому, не дивлячись на всі наші завірення і докази тих фактів, які примусили нас йти цим шляхом, – вони все таки щиро нам не вірять.

Прошу, пане Міністре, прийняти запевнення моєї глибокої пошани.

В[олодимир] Кедровський,
голова Місії

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3697. – ОП. 1. – СПР. 22. – АРК. 20-23.

СПРАВОЗДАННЯ ВОЛОДИМИРА КЕДРОВСЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Рига, 22 листопада 1920

Маю за честь довести до Вашого відома пане Міністре, слідуюче.

Польсько-большовицькі переговори. На персональному побаченню голов мирових делегацій (між иншим, [Дмитро] Мануїльський не приїхав і представника від сов[ітської] України немає) Адольф Йоффе поставив [Jan'y] Dąbsk'ому питання: «Чи є бажання Польщі перейти від миру до війни? Коли немає, то це також треба сказати і знати, що загальний дух договору порушений. Ще під час

переговорів з польського боку були застереження, що Росія після розбиття [Петра] Врангеля не ратифікує миру і зверне свої сили проти Польщі. Червона Армія, розбивши [Петра] Врангеля, увійшла в Крим. Розгром південної білогвардійської армії питання декількох днів. Але Росія і Україна тепер, як і раніше, стоять на ґрунті чесного і щирого виконання умов договору з Польщею. Росія і Україна готові і далі з особливою прихильністю роздивитися піднесене польською делегацією питання про обезпечення польських інтересів в районі 7 цукроварних заводів на Волині, рахуючи, що початок економічних і торговельних зносин є кращий заклад миру. Польща, навпаки, утворила те ризковане, серйозне і вкінець тяжке становище на фронті, котре може повести до початку військових подій. Коли це відповідає бажанням Польщі, то тоді краще зробити одверте згідно пакту договора, що торкається взаємного попередження за 14 доб про початок війни».

На це [Jan] Dąbski відповів: «Польський загал настроєний, як і раніше, миролюбно. Польща гадає всі зобов'язання виконати твердо, але необхідно рахуватися з обставинами, щоб справитися з санітарними і технічними завданнями. Під час війни кожен спільник гарний, і Польша не могла відмовитися від спільних акцій з відділами [Симона] Петлюри (а не армією Української Народної Республіки – прим[ітка] моя), [Станіслава Булак-] Балаховича і инших. Але не можна вимагати від Польщі, щоб вона забула попередні зв'язки і брала акцію в обеззброєнні тих відділів, з котрими вона тільки що спільно воювала. Коли антисовітські відділи будуть відкинуті на польський терен, то Польща обов'язується їх обеззброїти, але більше цього від Польщі вимагати в цьому відношенню неможливо».

[Адольф] Йоффе на те відповів, що він «не сумнівається в щиросты польської делегації і її голови, але не можна казати, що настрій, при котрому делегації розійшлися після підпису преліминарного миру, був инший, чим тепер. Наприклад, знову віджила ідея буфералізму. Наприклад, висловлене бажання Польщі затримати під своєю окупацією цілий шерег білоруських і українських теренів на схід від її державних кордонів. Це наводе на гадку, що коли Польща не хоче воювати одверто, то у всякому разі бажає продовження війни під псевдонімами Петлюр, Балаховичів і инших. Але Росія і Україна на це не підуть. Або одвертий мир, або одверта війна. Росія і Україна при сучасному становищу на фронті не в силі терпіти дальшого просовання і зміцнення білогвардійських формувань. Якщо Польща і не буде давати цим арміям допомоги – хоч нелегко думати, щоб батьки не допомагали своїм дітям, – то все-таки сучасне розташування польських військ у великій мірі утруднює військові акції червоної армії проти білогвардійських частин і утворює погрозу нової війни. Польське командування до цього часу обминає питання про установлення смуги в 15 кілометрів на захід від польського державного кордону. Польські військові представники почасти, взагалі,

не рахують можливим відтягнути війська від кордону, наприклад, на р[ічку] Збруч, почасти оприділяють так пункти відтягнення, що переводять на нейтральну зону». Після цього [Jan] Dąbski, вказуючи на свою стомленість, попросив перервати засідання.

14 падолиста між поляками і большовиками підписана умова, по котрій Польща зобов'язалася негайно відвести свої війська на передбачену договором про перемир'я лінію. Відхід має початися 19 падолисту о 12 год[ині] вночі, який буде контролюватися змішаною контрольною комісією. Польща затримує право за експлуатацію на протязі 1920-21 р[оків] тих українських цукроварень, на котрих роботи розпочалися під час окупації. Як винагорода за початі роботи і вкладені капітали Польщі дається право вивозить 70% з продукованого цукру на цих цукроварнях.

Падолисту 17 дня польська Делегація оголосила слідуючувідповідь на ноту совітської Делегації. «По ділу чужих військових відділів польська Делегація нижчепідписаним констатує і вияснює в останній раз, що ніякої відповідальности за акції відділів [Станіслава Булак-] Балаховича і [Симона] Петлюри польський Уряд не приймає. Що на теренах, які посідає польське військо, починаючи з 2-го жовтня 1920 року, подібні відділи не знаходяться, ті ж, котрі знаходилися, були обеззброєні. Одночасно слід підкреслити, що російсько-українська мирова Делегація 27-го жовтня з цілком компетентного джерела, а саме, від польської мирової Делегації в Ризі, заяву, що польський Уряд і Верховне Командування польських військ не приймають ніякої відповідальностиза акції військ [Симона] Петлюри і [Станіслава Булак-] Балаховича».

Були уже сформовані ріжні комісії, і здавалося, що делегації почнуть роботу в них, але 20 листопаду [Адольф] Йоффе подав нову ноту [Jan'y] Dąbsk'ому, і роботи конференції знову припиняються. Нота ця подана в зв'язку з незгодою в Мінську, викликаною польським головою змішаної комісії (так говориться в ноті) полковником [Józef'ом] Rybak'ом, який запропонував ліквідувати мішану комісію. В ноті зазначається, що підписаний 14 падолисту протокол усовує всі неясности і покладає на Польщу безспірні обов'язки по відведенню своїх військ до нейтральної смуги, і полковник [Józef] Rybak не має права міняти терміни зазначеного протоколу. [Адольф] Йоффе до цього додає, що невиконання умов протоколу 14 листопаду мусить рахуватися відмовленням від виконання даних два рази обіцянок, і що [Адольф] Йоффе до отримання повідомлення про бажання Польщі лояльно виконати умови протоколу 14 листопаду продовження діяльности мирової конференції вважає неможливим.

На цій точці зараз і стали переговори. З розмов з [Jan'ом] Dąbski'м, [Leon'ом] Wasilewski'м, [Witold'ом] Kamieniecki'м і другими польськими делегатами

вияснюється (хоч вони дуже все заховують), що вони тепер шкодують, що так поспішили підписати перемир'я. Їх страшенно непокоїть розбиття [Петра] Врангеля, що розв'язує большовикам руки, а у поляків були ще великі заміри і апетити щодо економічних вимог від большовиків. Вимоги їх настільки широкі (хоч вони поки ще їх ясно не зазначили), що аби вони були прийняті, то вся Україна попала б під їх економічний протекторат. Тут є і Донецький басейн, і Криворожські руди, і цукроварні, і право користатися портом в Чорному морі. Але тепер, коли здається, що большовики набирають сили, польські надії падають, і вони навіть передчувають можливости весняної кампанії большовиків. По інформаціям, зібраним щодо большовиків, то дійсно, вони не спішать з миром, а навіть подумують про розпочаття акцій, по весні, проти Польщі. Крім того, їх цікавить страшенно авантура [Lucjan'a] Żeligowsk'ого, і вони шукають зараз можливости прийти на допомогу Литві, що, звичайно, мусить дати їм шлях до Німеччини. Взагалі поки що гра ведеться з обох боків з дуже обмеженою кількостю карт, і сказати з певністю, що є більше шансів за можливість миру або проти миру, не можна.

З розмов з французьким представництвом у Прибалтиці:

а) За декілька разових побачень з французьким Комісаром у Прибалтиці [Louis'ом] de Sartiges і його секретарем вияснилося, що польський Посол у Латвії професор [Witold] Kamieniecki звертався до французького Комісара з виясненням того, що Кам'янець-Подільський і Проскурів мусять належати до Польщі як маючі значну польську більшість. Він зондірував ґрунт через [Louis'a] de Sartiges про погляд французьких кол на це. Але з боку французької Місії у Прибалтиці це було названо авантурою і про більшість польського населення просто брехнею, бо їм добре відомо, що у Кам'янці і Проскурові поляки складають значну меншість. Взагалі [Louis] de Sartiges категорично висловився проти таких намірів поляків і заявив, що він вжиє всіх заходів, аби не допустити до цієї авантури.

б) Під час перебування у Ризі галицької Делегації [Осип] Назарук і [Кость] Левицький зверталися до [Louis'a] de Sartiges'a в справах Галичини. [Louis] de Sartiges, вислухавши їх, заявив, що вони, французи, знають лише Україну, яка має свого представника в Парижі і яка на становиську однієї України, тому він порадив краще порозумітися з цією Україною взагалі і зокрема з представниками її за кордоном.

в) Щодо допомоги нам зброєю і амуніцією, то французька Місія у Прибалтиці гадає, що найскорше французький Уряд прийшов би на допомогу нам тоді, аби ми звернулися до нього на такий зразок, як Латвія. Себто не просили допомоги, а просили б продати все потрібне нам для війська з платнею на потім.

г) Зауважено також, що [Михайло] Тишкевич у Парижу занадто старий, а тому не розвиває потрібні акції.

д) В балачках французи запитували, як ми дивимося на те, аби Франція прийняла активну участь в союзі молодих держав.

Гадаю, що цей фактор має для нас значіння, і він підтверджує те, що дійсно, Франція шукає собі союзників. При своїй праці з французами ми мусимо мати це на увазі.

У внутрішньому життю Латвії, а також у зовнішньому її становищу особливого нічого не трапилося за останній час. Авантура [Lucjan'a] Żeligowsk'ого продовжується; з приводу її большовикам було загадково (приватно) сказано, що, здається, їм доведеться рятувати Литву, для чого можливо буде порушений нейтралітет Латвії, бо большовицькі війська тоді мали б перейти через Латгалію. Але, здається, є лише пробний шарик большовиків. Зараз, Латвії перебуває литовська парляментська делегація, яка вживає заходів до нав'язання більш тісних стосунків з Латвією. Поки що праця її має, видимо, успіх.

У нас з литовцями установилися найліпші взаємовідносини.

Прошу, пане Міністре, прийняти запевнення глибокої пошани.

голова Місії:

[Володимир Кедровський]

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3697. – ОП. 1. – СПР. 2. – АРК. 153-156.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, машинопис, копія / Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917 – 1921 роки з аналізом сьогодення / В. Сергійчук. – 2-е видання, доповнене. – К.: ПП Сергійчук М., 2012. – С. 793-798.

СПРАВОЗДАННЯ ВОЛОДИМИРА КЕДРОВСЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Рига, 1 грудня 1920

Пане Міністре.

Обставини останнього часу так різко змінилися, що я вважаю конче потрібним негайних цілком певних директив щодо дальшої праці. Справа союзу новопоставших держав для нас особисто зараз є надзвичайно складною і все більше повстає необхідність розрішення питання: що краще для нас: чи ратифікувати постанови Ризької конференції і тим прийняти участь в союзі, чи поки що утриматися від ратифікування, скориставши ту точку постанов конференції, після якої держави, які ратифікують постанови конференції, після 15 грудня вступають в союз по згоді ратифікувавших держав.

Річ у тому, що політика Польщі за останній час вимагає від нас сугубої обережности перед ангажуванням в ті концепції, де першу ролю хоче грати

Польща. Треба звернути особливо пильну увагу на виразну зміну відношення Польщі до нових держав; особливо в зв'язку з подіями останнього часу. Головну ролю в сих відношеннях, щодо Латвії особливо, грає авантюра [Lucjan'a] Żeligowsk'ого, який прямує не тільки до захоплення Вільно й околиць, але загрожує самим гострим чином інтересам суверенної Латвії, все більш окреслюючимся прагненням до виходів для Польщі до Балтійського моря, які то виходи набирають для Польщі особливу вагу тепер після провалу в Данцигу.

Теперішні взаємовідносини меж Латвією та Польщею характеризуються нині слідуючими фактами: 1) заявою латвійського Уряду що наколи [Lucjan] Żeligowski загрожуватиме безпосереднє Ковно, то Латвія буде примушеною виступити для захисту своєї сусідки Литви, 2) як тільки помітилось просування [Lucjan'a] Żeligowsk'ого в напрямі до Двинську з одного боку і на Можейки (Муравйово) з другого, то Латвія перевела в себе частичну мобілізацію армії і концентрацію її біля Двинську та Лібави, куди також направлений увесь броневий склад латвійської армії. Хоч всі ці міри номінально приймаються Латвією для забезпечення себе від [Lucjan'a] Żeligowsk'ого, але нема жодного сумніву в тим, що ті міри в дійсности направлені для забезпечення себе від Польщі, тим більш, що в армії [Lucjan'a] Żeligowsk'ого існує спеціяльний полк з латгальських поляків, земельні інтереси яких в Латгалії дуже великі. Делегація [Lucjan'a] Żeligowsk'ого, яка приїхала до Латвії без віз і дозволу, була вислана латвійським Урядом за межі Республіки. Далі характеристично, що білоруський демократичний Уряд, на чолі з Прем'єром [Вацлавом] Ластовським, підписав з литовським Правительством союзний договір, звернений проти поляків, і до якого цілком прихильно відноситься і латвійське Правительство.

Не дивлячись на те, що комісії польсько-большовицької Мирної конференції номінально працюють і що з двох боків часто чується то «щире» бажання якмога скорше підписати мир, то обвинувачення одною стороною другої в затягуванню переговорів, все більш стає очевидним неминучість поновлення війни між большовиками а поляками; питання лише полягає в терміні, і можливо, що сей термін наступить дуже швидко. Цю гадку підтверджують і ці відомости, які я щоденно одержую від кол большовицької Делегації.

Отже, поляки, які раніш не дуже спішилися зі справами військової конвенції меж новоповставшими державами, тепер намагаються форсувати закінчення праці військової комісії, аби таким чином набути собі союзників в майбутній боротьбі. З боку соконферуючих держав помічається слідуюче: Фінляндія мало зацікавлена сею військовою конвенцією і свому уповноваженому дала право лише брати участь в роботах, нічого не підписуючи, що схоже на те, що Фінляндія бере участь в роботах лише з інформаційною метою; Естонія також, хоч і бере більш активну участь в

розробленні всіх питань, але її представник уповноважений лише підписувати проекти конвенції, які потім мають бути розглянуті Урядом і Установчими Зборами Естонії, Литва участі в конференції зовсім не бере. Таким чином, повні уповноваження мають лише представники Латвії, Польщі та України.

До всього треба звернути увагу на те, що тут більшу реальність набирає можливість утворення в недалекому часі союзу суто Прибалтійських держав: Фінляндії, Естонії, Латвії і Литви для забезпечення своїх спільних інтересів. Союз сей безперечно, при певних умовах, може бути прихильним до України, і навіть Україна в майбутньому зможе увійти в нього, але зате проти Польщі, до того часу, поки вона не залишить своїх імперіялістичних намагань, сей союз, безперечно буде ворожим, як загрожуючий інтересам двох союзних держав Литви та Латвії, а коли ще до сего дорахувати в майбутньому Білорусь, то й Білорусії. Крім того, ледве що яка-небудь з Прибалтійських держав захоче підтримувати авантюру Польщі в захопленню нею земель далеко на схід від її етнографічних меж і обов'язатися підтримувати Польщу в разі акції проти неї, скажімо, Росії, направленої на одібрання цих земель.

Ось, пане Міністре, така складна ситуація виявилася останніми часами в Прибалтиці, яка тепер набирає вагу центрального фактора в розрішенню східного питання. Рахую потрібним до сего звернути увагу ще на один факт: під час перебування в Ризі п[ана] М[иколи] Я[кимовича] Шадлуна він просив латвійських соціял-демократів виявити можливість розмов большовиків з Урядом УНР або з соціяльно-демократичними політичними українськими партіями, які не стоять на радянському ґрунті. Не дивлячись на те, що большовики рахують, що сучасний Уряд УНР зліквідований і що армія його знищена, вони не тільки не відмовились, але висловили своє бажання розмовляти з українцями, велике зацікавлення та нетерпіння в очікуванню наших представників, діяльно готовлячись до розмов з ними, збираючи матеріял, тощо. Зі свого боку, я гадаю, що порозуміння большовиків з нами конче їм потрібне для забезпечення спокою на Україні в майбутніх операціях проти Польщі.

Положення стає остільки гострим, що нам необхідно заздалегідь приготовитися, щоби в рішучий мент зайняти відповідні позиції. В першу чергу нам потрібно рахуватися з неминучістю большовицько-польської сутички. Ся неминучість, ознака якої виявляється зі всіх боків, виходить з оцінки унутрішнього й зовнішнього положення большовиків. Не підлягає жодному сумніву, що на польському фронті большовики концентрують великі свіжі сили. Ся операція не може мати на меті лише завдання пасивного захисту, бо при катастрофальному положенню транспорту, небувалому продовольчому кризису і при значній оголености армії відносно одягу та чобіт, большовики позбавлені можливости

тримати свою армію на одному місці, вони мусять або йти наперед за новими запасами, або відходити назад в райони, більш забезпечені продовольчими продуктами; з другого боку, з рухом часу стає все більш ясним, що в своїй політиці відносно до Польщі большовики знаходяться в значній мірі в залежности від вказівок та підтримування Німеччини. Ці вказівки виходять, по маючимся в мене певним відомостям, з того, що большовицькі агенти свобідно скупають одяг та озброєння в Німеччині для своїх військ і що через Естонію проходять транспорти вибухових матеріялів та зброї, які закуплені в Німеччині і прямують до Совітської Росії. Німці при цьому мають на меті лише свої цілі, бо розбиття Польщі большовиками було би одночасним розгромом французької політики щодо Німеччини і вже остаточно зміцнило би ізоляцію Франції, давши можливість свобідно виявитись тим силам, які в Англії, Італії та Америці все більш і більш прямують до згоди з Німеччиною. Відому ролю грає також в цьому відношенню розрахунки широких політичних кол Німеччини на те, що з ослабленням протиділання Франції і з остаточним ослабленням Польщі Німеччина мусить одержати як свободу ділання, так й значні сфери економічного впливу на Сході.

Як би се і не здавалося на перший погляд дивним, але треба зауважити, щодо останнього, а саме до активного притягнення німців до роботи по економічному відродженню Росії, прямують і большовики, бо рахувати на одержання яких би то не було економічних та матеріяльних ресурсів з инших країн тверезі економічні політики Совітської Росії конче не можуть, між тим як і в Німеччині завжди знайдуться і люде, і засоби для роботи на Сході в розрахунку на одержання компенсації не відразу, а в майбутньому. При цих услів'ях, як німці, так і большовики надзвичайно зацікавлені в ослабленню стійкости Польщі, тим більш, що опит останньої боротьби показав, що часами наша невелика армія грала на польсько-російському фронті рішучу ролю; треба після сего думати, що і большовики, і німці підуть на деякі уступки, щоби гарантувати собі невмішування наших сил в майбутній боротьбі. Цими міркуваннями з'ясовується, по моїй гадці, те повищення зацікавлення, яке відповідальні большевики, з числа членів Мирної конференції, виявляють, прагнучи до переговорів з нами.

Коли б Ви, пане Міністре, поділяли би вищенаведені міркування, то треба було би негайно приступити до вживання відповідних заходів в Берліні для використання німців яко посередників в цих переговорах меж Україною а большовиками. Для німців, в польсько-большовицькій боротьбі так багато поставлено на карту, що до нашого прохання о посередництві вони будуть змушені віднестися самим серйозним чином. Усе питання зводиться, таким чином, до тих услів'їв, які ми мусили би поставити большовикам, але, після моєї гадки, ці услів'я мусять бути приємлимими для протилежної сторони по нищенаведеним міркуванням.

Ті відомості, які в великій кількості одержую тут з Совітської Росії, кажуть про все наростаючий розклад, який проходить в останні часи навіть і в осередку комуністичної партії. Важко сказати, коли сей розклад приведе до загибелі большовизму, але можна з певністю ствердити, що після сеї неминучої загибелі Росія буде змушеною пережити стан хаосу і анархії. З сего хаосу Україна мусить вийти з відродженою державністю – до того часу треба бути достаточно підготовленим, а для сего треба мати в свойому розпорядженні хоч би частину української території, на якій можна б було організуватися, вчитися і концентрувати сили до майбутньої державної праці. Необхідно рахуватися з майже повною відсутністю опита державного будівництва і недостаточністю творчих сил. До цих обставин треба пристосувати і наші услів'я. Я гадаю, що коли б в даний мент большовики висловили готовність віддати нам Донецький басейн та Катеринославський промисловий район, то нам вигідніше було б відмовитися від прийняття на себе таких завдань, розв'язання яких було би нам не по силам; тому я певний, що наші тимчасові територіяльні вимагання не мусять йти дальш лінії Дніпра з приєднанням Полтавщини та Чернігівщини, важних для нас як джерела національних сил і важних для большовиків як місця з безперервними та повсемісними повстаннями. Ми могли б рівночасно вступити з большовиками в економічну згоду, підвалиною якій було б представлення Совітській Росії частини нашого збіжа та цукру в обмін на нафту, вугіль, ліс та метали.

Вихідним ментом в вищенаведених міркуваннях являється, таким чином, предположення о майбутній в ближчий час військовій сутичці між Росією а Польщею, конче в відношенню установлення терміна сеї сутички можливі помилки, але не підлягає жодному сумніву, що в ближчий час або дальшій будучині сутичка ся неминуча, і тому вищенаведені міркування, під кожним взглядом, заховують силу необхідности.

Таким чином, нам треба переглянути наші відношення до Польщі і мати на увазі не тільки можливість, але й бажаність розриву з Польщею. З цеї точки погляду поки треба лише утриматись від прийняття на себе яких-небудь нових зобов'язань відносно Польщі, в тому числі й тих, які передбачає вироблена тут в Ризі військова конвенція, а також і прийнята на Ризькій конференції політична конвенція. Я гадаю, що, звичайно, не потрібно одверто зазначати, що ми не бажаємо ратифікувати постанов і конвенцій, тому мені доведеться в Ризі, підтримуючи найтісніші стосунки зі всіма державами, також і з Польщею, під ріжними предлогами відтягати нашу рішучу відповідь, тим більш, що обставини часу кажуть за те, що ледве чи всі держави, які брали участь в конференції, будуть поспішати з ратифікацією в срок, а навпаки, вони теж будуть вичікувати розвою подій, чому така наша тактика буде совпадати з їхньою тактикою вичікування.

Наколи ж ми будемо мати свою остільки певну базу, що зможемо одверто порвати з Польщею, то се буде найліпший наш крок, який приверне до нас симпатії держав, а також наших політичних і національних кол, симпатії яких ми стратили з менту заключення угоди з Польщею. Такими державами являються: Німеччина, Чехословаччина, Англія, Італія, з молодих держав – Литва, в майбутньому Білорусь, а також всі соціялістичні і демократичні кола Латвії, Естонії і Фінляндії. Крім того, сей крок внесе замирення і в наші національні ряди придніпрянські і галицькі, поставивши на наш бік впливову опінію американських українців, яка тепер гостро направлена проти Уряду УНР, і, крім того, ще примирить соціяльно-політичні групи, які стоять в опозиції Уряду за згоду з Польщею.

Рахуватися з тим, що се викличе гостре обурення Польщі, а через ню і Франції, абсолютно не слід, тому що, оскільки Франція не була в стані нам допомочи, вона ще більше не в стані нам пошкодить. Рішучих протестів з боку Франції в сему випадку ми можемо чекати ще й тому, що у французьких політиків є, хоч, може, ще і не точно конкретизовані, наміри кинути [Петра] Врангеля з його та иншими російськими недобитками на боротьбу проти большовиків на півдню України, чому тут вже зі мною починають вести розмови, інформуючись, як ми на се можемо подивитися, висловлюючи рівночасно бажання скорішої згоди з [Петром] Врангелем, не дивлячись на те, що він викинутий з Криму. Аби ці наміри здійснилися, то се б була повна дискредитація і загибель нашої держано-національної ідеї, бо рішуче треба констатувати, що тоді всі народи і держави будуть проти нас і навіть сам [Петро] Врангель разом з Францією, бо наша ідея державности буде всупереч їх прагненням.

Переходячи до конкретного переведення плану, виходячи з сього докладу треба:

1) Утриматися з ратифікацією постанов Ризької конференції і, не відкидаючи одверто ратифікації, відтягати, під ріжними предлогами, її термін.

2) До Риги мусять негайно прибути представники партії українських соціял-демократів, з якими большовики не тільки згодилися, але й виявили гостре бажання почати переговори.

3) Для того аби ці переговори привели до бажаних для нас наслідків, ми повинні скористати для сего німців: для певного впливу на большовиків; переговори з німцями треба доручити вести на перших часах не офіційним нашим довіреним особам, бо дуже важно, щоби большовики були певні того, що ініціятива походить від самих німців, а не від нас, і тільки після того, як з'ясується точно характер переговорів, як між німцями і нами, так і між німцями і большовиками можна буде стати на офіціяльний ґрунт. Зі свого боку, для початку переговорів з німцями я рекомендував би п[ана] С[оломона] Л[ьвовича] Франкфурта, який має міцні зв'язки з німецькими впливовими колами.

4) Незалежно від всього доложеного, з огляду на повну зміну міжнародної ситуації за останні часи, я гадаю, пане Міністре, що корисно було би скликати екстрену нараду послів, але не на польській території, на сей нараді ми би одержали безпосредне від Вас директиви ведення нашої дальшої міжнародної політики.

Прошу прийняти, пане Міністре, запевнення глибокої пошани.

Голова Місії,
В[олодимир] Кедровський

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3697. – ОП. 1. – СПР. 22. – АРК. 82-86.

СПРАВОЗДАННЯ ВОЛОДИМИРА КЕДРОВСЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Рига, 26 грудня 1920

Союз Балтійських держав. Те, що я передбачав раніше, сталося. До 15-го грудня ні одна держава слова не промовила з приводу ратифікації постанов Балтійської конференції. Навіть латвійське Міністерство справ закордонних, яке було внесло до Установчих Зборів прохання про ратифікацію політичної конвенції, взяло її назад 10 грудня. Одержавши ратифікації, я вичікував, на засіданні совіта послів 15 грудня, заяв представників других республік в справі ратифікації. Майже всі вони повідомили, що не мають ніяких вказівок в цій справі і лише польський Посол подав декларацію, копію якої до сього долучаю.

Перечитуючи цю декларацію Ви, пане Міністре, побачите, що вона направлена проти двох республік: Литви і України. Литві вона робе закид, що та ухиляється від принесення потрібних жертв, а про Україну дослівно висловлюється так: «Є також держави, які не мають спроможности прийняти на себе спроектовані обов'язки». Декларація ця була прийнята всіма до відома мовчки, без дискусій і уваг. Таким чином, справа ратифікації відкладається офіціяльно до більш сприяючого часу. Я все-таки залишаюсь на попередній моїй гадці, що всі роботи Балтійської конференції залишаються без жодних наслідків до того часу, поки Українська Народна Республіка не буде певним активним чинником і не візьме в свої руки об'єднання сих держав. Причини сьому я вже висловлював в одному з попередніх своїх докладів. Тепер же приєдналася ще одна, маюча зараз для прибалтійських держав імперативний характер, це небажання сего союзу Совітською Росією, яка останні часи явилася повним гегемоном в Прибалтійських державах.

На засіданні 15 грудня я не робив жодних заяв про те, що у мене уже маються ратифікації постанов конференції, і не висловлював в цій справі своїх думок. Причини цьому дуже серйозні і тяжкі для нашого становища в Прибалтиці.

Справа визнання Балтійськими державами Совітської України. З початку мирних переговорів російсько-польських поляки в Ризі поставилися до нас неприхильно, а окремі члени їх Делегації розпочали агітацію проти УНР. Але це, до останнього нашого розгрому, робилося не в широких розмірах і не дуже інтенсивно. Зовсім другий набрала імпульс ця їх праця після того, як було оголошено польськими пресовими бюро і газетами, що уряд УНР інтернований в Кельцах. Свою агітацію члени їх Делегації і Посольства розвинули надзвичайно інтенсивно поміж Балтійськими державами, а особливо в Латвії серед її парляментарних, урядових і громадських кол. Вони радили не допустити УНР до підпису військової конвенції і навіть усунення наших представників від праці по виробленню цієї конвенції. Звичайно, праця ця велася ними таємно від мене, і про неї я довідався від членів Установчих Зборів, абсолютно прихильних до нас. Щодо усунення наших військових представників від роботи у військовій комісії, то це удалося спаралізувати, і вони залишилися в ній, але питання про цю конвенцію, також як і про увесь союз, залишається одвертим на невідомий час.

Справа наша тут остаточно погіршала з часу приїзду до Риги окремої делегації від Совітської України на чолі з [Еммануїлом] Квірінгом при участі [Олександра] Шумського і Гончаренка. Ще до приїзду цієї Делегації представник Совітської Росії у Латвії [Якуб] Фюрстенберг-Ганецький передав латвійському Урядові пропозицію від [Християна] Раковського негайно розпочати мирові переговори з Совітською Україною, аби підписати конвенції про реевакуацію латиських біженців з України, які зараз не пускаються до повороту у Латвію. Таких біженців латвійський Уряд нараховує на Україні від 100 до 150 тисяч душ. Це є, так би мовити, практична причина, якою мотивує латвійське Міністерство справ заграничних, в розмовах зі мною, його намір почати переговори з Совітською Україною, не предрішаючи питання про визнання Совітської України. Звичайно, остання примітка є абсолютно неправдивою, тому що большовики вимагають іменно визнання уряду [Християна] Раковського, для чого і інсценірували спеціяльну українську Делегацію, та й самий факт підпису якої б то не було конвенції з певним урядом є фактичне визнання його.

Причини, що примусили латвійський Уряд, а також фінський, естонський і литовський, які уже теж зробили заяви про бажання їх розпочати переговори з Совітською Україною, є надзвичайно глибокі і складні, хоч їх можна до певної міри схарактеризувати декількома реченнями: а) боязкість за своє існування перед Совітською Росією; б) надія що-небудь отримати з України і взагалі розпочати товарообмін (звичайно, ця надія цілком безпідставна; в) великий тиск своїх лівих партій і груп в напрямку негайного признання Совітської України.

Боязкість Росії має під собою для зазначених держав, крім Фінляндії, певні підстави. Після розгрому [Петра] Врангеля большовики почали концентрувати на латвійсько-естонському кордоні великі сили своєї армії. З'ясовано, що до 10 грудня вони зібрали на естонському кордоні: в Псковському районі – 5 дивізій піших і 3 кінних, в Гатчинському районі – 3 дивізії піхоти і під Лугою 1 дивізію кінноти (все це проти 3 піших естонських дивізій при максимальному напруженню 30 000 штиків і шабель), а в одному Ямбургу вигрузили 18 міл[ьйонів] рушничних набоїв в той час, як для кордонної охорони треба на цілий рік найбільше 100 тисяч. На латвійському кордоні до бувших уже раніше тут 6 дивізій піхоти і 4 дивізій кінноти додається ще ціла 6 армія, концентрація якої закінчується. Що це значе для Латвії, яка може виставити найбільше 45 тисяч бійців (4 дивізії) Ви, пане Міністре, побачите зі статті в газеті, яку прикладаю до сього, бувшого начальника латвійського Генерального штабу генерала [Pēteris'a] Radziņš'a «Одна з можливостей!».

На польський фронт, на участку проти [Lucjan'a] Żeligowsk'ого, останніми часами перекинуто нових 18 дивізій добре озброєних і засомострених великою кількістю важких і легких гармат. Далі по залізниці Молодечно – Орша розміщено більше 150 тис[яч] переорганізованої червоної армії. Таке купчення червоних військ проти Віленського району і далі на північ викликає просто жах у Прибалтійських держав за своє існування, тим більш, що серед цих військ є так звані національні червоні дивізії – проти Естонії – естонська, проти Латвії – латвійська, проти Литви – литовська, яка розташована у Полоцьку і на чолі її стоїть литовський комуніст [Vincas Mickevičius-] Kapsukas, котрий веде пропаганду за похід до звільнення від [Lucjan'a] Żeligowsk'ого Вільни. В Смоленську, де розташований головний штаб цієї групи військ, є присутнім член Реввоєнсовіта [Сергій] Мінін, який веде гарячу пропаганду у військах за наступ на польську шляхту.

Що торкається до взаємовідносин між большовицькою Росією і Прибалтійськими державами, то вони просто стероризовані большовицькими посольствами, місіями, комісіями, десятками дипльоматичних кур'єрів з багажом до 80 пудів враз і т[ак] д[алі]. В одній лише Латвії таких «дипльоматів» перебуває 160 душ і лише вполовину менше в Ревелі і Ковні. Поводження їх тут надзвичайно задирливе безцеремонне. Таке ж відношення до сих держав і Москви, яка зараз взагалі піднесла високо свій голос. В Москві робляться арешти без причин громадян сих республік, переводяться труси у членів ріжних їх місій, які мусять користуватися правом екстериторіяльности. Підписані мирові договори большовики почасти уже відмовляються виконувати. Наприклад, 8 грудня делегати Совітської Росії в естонсько-російській делегації по переведенню мирового договору в життя відмовилися, іменем свого Уряду, виконувати 13 пакт російсько-естонськ[ого] мирового договору, про надання таких прав естонським громадянам в Росії, які будуть

надані другим державам по ріжним майбутнім договорам. Совітський уряд також відмовився в реевакуації фабрик, вивезених з Естонії, мотивуючи це тим, що за них виплачено золотом, яке вони дали Естонії по мировому договору, що абсолютно протиріче договору. Це порушення договору викликало з боку Естонії перерву дипльоматичних зносин з Москвою, але через тиждень зносини були знов нав'язані і Естонії довелося згодитися з заявою большовиків.

В Ригу йшов транспорт золота, яке Росія давала безоговорочно Латвії по мировому договору. В цей час латвійський Міністр внутрішній справ припинив газету «Воля», явно большовицьку, що видавалася на гроші совітського Посольства в Ризі. У відповідь на се Посол Росії [Якуб] Фюрстенберг-Ганецький (меж иншим, у свій час висланий з Данії за спекуляцію, що було відомо латиському Уряду, і він просив [Георгія] Чичеріна, або той [Якуба] [Фюрстенберг-] Ганецького Послом до Латвії не назначав, але це ніяких наслідків не мало) затримав на кордоні золото і почав вимагати пояснень в справі припинення газети. В той же час латвійські с[оціял]-д[емократи] внесли негайний запит Уряду, до Установчих Зборів, і врядили проти Уряду шалений похід. Лише після чотирьохденної кризи Уряду і довгих пертрактацій з [Якубом] [Фюрстенберг-] Ганецьким, наслідком яких було скасування штрафу, накладеного на редактора газети, і звільненя його з в'язниці, куди він був посаджений в адміністративному порядкові Міністром справ внутрішніх. Крім того, було поставлено [Якубом] [Фюрстенберг-] Ганецьким цілу низку ріжних других вимог, пригнічуючи гідність латвійського Уряду і абсолютно не відповідаючих звичаям і міжнародовій етиці. Після цього лише золото було привезено до Риги. По мировому договору повинна була розпочатися реевакуація латвійського майна і, головне, залізничного составу, але до сього часу нічого з Росії не випускається, а численні ноти і протести в цій справі і в инших залишаються Росією без відповіди. Через три неділі після підписання мирового договору в Єкатеринодарі большовиками був розстріляний уповноважений латвійського уряду Гринберг, на ноту в цій справі Москві до сього часу немає жодної відповіди.

Що торкається до литовського Уряду, то він знаходиться цілковито під впливом Москви, тому що бачить своє врятування від [Lucjan'a] Żeligowsk'ого лише в Росії.

Фінляндія, Естонія і Латвія надзвичайно потребують ріжного збіжжя, яке вони купують у державах з високою валютою, чому життя в них робиться надзвичайно дороге. Большовики ж обіцяють вивезти для них з України «золоті гори», і згадані республіки просто загіпнотизовані їхніми обіцянками. Вірять їм лише тому, що хотять вірити. Другого пояснення дати неможливо. Внутрішнє становище сих держав, в зв'язку з шаленою агітацією, яку большовики розвинули особливо в останні часи через своїх численних членів ріжних посольств, місій, комісій тощо, а також нелегально через місцеві організації і свої, таємні, надзвичайно складне і нетривке. Не можна сказати, що воно в скорому часі приведе до переворотів своїми

власними силами, але можливо це зробити досить легко через допомогу зовні. У всякому разі, ці елементи нервують і до певної міри дезорганізують життя сих республік. Тому уряди їх мусять увесь час напружувати свою увагу на те, аби стирати загострення, які б могли дати привід до випадків проти них, своїх крайніх елементів. Крайні ліві групи, почасти з-за подачок від большовиків, а по-части з «революційної» солідарности запобігають перед большовиками і ріжні висловлені ними бажання намагаються всякими засобами переводити до життя.

Переходячи окремо до питання переговорів Латвії з Совітською Україною, мушу пригадати, пане Міністре, що питання це не нове. Після підписання миру меж Латвією і Росією [Адольф] Йоффе звернувся до латвійського Міністра справ закордонних п[ана] [Zigfrīds'a] Meierovics'a з пропозицією від [Християна] Раковського, підписати мир і з Совітською Україною. П[ан] [Zigfrīds] Meierovics дав офіціяльну відповідь, що: а) російська делегація не має відповідних уповноважень і б) Латвія з Україною війни не вела, а навпаки, знаходиться з нею в дружніх стосунках, про що свідчить присутність у Ризі офіціяльної української дипльоматичної Місії. Далі питання це замерло, і лише [Християн] Раковський заборонив, в порядку репресії, від'їзд з України латиських біженців і оголосив їх підлягаючими всяким мобілізаціям як підданців непризнаною Українською Державою.

З приїздом російського Посольства справа з признанням Совітської України знову стала появлятися на світ. Під впливом агітації членів і агентів совітського Посольства до Міністерства почали звертатися ріжні родичі, тощо біженців, які перебувають на Україні, з проханням вжити заходів, аби їх було повернуто домів. На мої запитання Міністра [Zigfrīds'a] Meierovics'a, як він ставиться до цього, я від нього одержав відповідь: «Із-за пари тисяч біженців не стоїть визнавати [Християна] Раковського, а тим більш, що з УНР Латвія рвати відносини не бажає». Згодом, по моєму проханню, п[ан] [Kristaps] Bachmanis умістив в газеті «Jaunākās Ziņas» статтю «Чи підписувати нам договір з комуністичною Україною». Справа Совітської України затихла аж до підпису польсько-російського прелімінарного миру, коли появилася в «Соціалдемократсі» стаття інспірованого большовицькими колами (треба зазначити, що лідер латвійських с[оціял]-д[емократів] F[ricis] Menders є особистим товаришем [Адольфа] Йоффе, з яким вони училися разом в школі) на тему «Польсько-російський мир». Заключення цієї статті було направлене проти УНР і за визнання УССР.

Знову майже два місяці ні в печаті, ні в політичних або громадських колах справа ця зовсім не підносилася. Знову вона набрала ваги лише тоді, як латвійське Посольство прибуло до Москви і почало реевакуювати біженців. На нотулатвійського Посла [Jānis'a] Vesmanis'a про відпуск з України біженців [Георгій] Чичерін відповів, що в цій справі треба звертатися до уряду [Християна]

Раковського. Таким чином Совітська Україна знову стала на денну чергу. П[ан] [Kristaps] Bachmanis знов вмістив статтю в «Latvijas Vēstneša» під наголовком «Що треба вимагати від Совітської Росії». В долучених до сего перекладах Ви, пане Міністре, побачите, які дебати велися в латвійській пресі біля питання визнання Совітської України. 12 грудня латвійське Міністерство знову отримало від [Християна] Раковського, через російського Посла, пропозицію негайно розпочати переговори про підписання миру і заключення конвенції про реевакуацію біженців і заводів, а також одночасне повідомлення, що в цій справі висилається спеціяльна Делегація ([Олександр] Шумський, що прибув до Риги 17 грудня). Одночасно знову піднеслася жвава діяльність серед кол, зацікавлених у визнані Совітської України, а почасти і повернення біженців.

З метою паралізуваня заходів [Християна] Раковського я мав спеціяльні розмови з п[аном] головою Установчих Зборів [Jānis'ом] Čakste, з Прем'єром [Kārlis'ом] Ulmanis'ом, заступником голови закордонної комісії Установчих Зборів і лідером партії демократів – сенатором [Voldemārs'ом] Zāmuēls'ем, з товаришем Міністра справ закордонних [Hermanis'ом] Albats'ом (на жаль, [Zigfrīds'а] Meierovics'а в Ризі немає) з лідером партії «селянського союзу», яка є урядовою [Ādolfs] Klīve і врешті з есдеками. Також вів розмову в цій справі з головним французьким Комісаром у Прибалтиці [Louis'ом] de Sartiges'ем і просив його підтримки в моїх заходах, що він обіцяв зробити. На побаченні з Президентом [Jānis'ом] Čakste він запевнив мене, що Установчі Збори не визнають Совітської України, тому що це для Латвії не бажане, а біженців Латвія зможе вивезти з України і не признаючи [Християна] Раковського. В такому ж напрямкові висловився сенатор [Voldemārs] Zāmuēls і [Ādolfs] Klīve. Прем'єр [Kārlis] Ulmanisi [Hermanis] Albats стоять на тій точці поглядів, що їм за всяку ціну треба визволити своїх біженців, але, звичайно, для них не бажано було би рвати з УНР. Точка погляду с[оціял]-д[емократів] висловлена у їх двох статтях в «Sociāldemokrats» (в додаткові) і на ній вони стоять непорушно.

Це усе було сказане 17 – 18 грудня, а 22-го закордонна комісія Установчих Зборів ухвалила розпочати переговори з Совітською Україною. Після розмов 24 грудня з заступником Міністра [Hermanis'ом] Albats'ом для мене ясно стало, що справа визнання Совітської України уже вирішена принципово і не в Ризі, а в Москві, і для формальних переговорів в Ригу приїздить, разом з [Якубом] [Фюрстенберг-] Ганецьким, 3 – 4 січня латвійський Посол у Москві [Jānis] Vesmanis. Далі я вияснив, що майже одночасно мусить бути таке ж визнання і з боку Фінляндії, Естонії і Литви. Оправдують вони це своє рішення тим, що після того, як Польща визнала Совітську Україну вона стала міжнародним чинником, а для Прибалтійських республік абсолютно немає потреби і можливости сваритися

з-за цього з Совітською Росією. Нам, мов, потрібно жити мирно і розвиватися, а справа Вашої боротьби є абсолютно безнадійна, про що свідчать такі авторитети у Вашій справі, як поляки.

В сей час справа ця фактично стоїть так: Латвія 4 – 5 січня почне переговори з Совітською Україною, Фінляндія і Естонія – прислали до [Еммануїла] Квірінга офіційні повідомлення, що вони згодні почати розмови з урядом [Християна] Раковського, а Литва вислала 18 грудня своїх делегатів в Москву для переговорів з представниками совітського українського Уряду, які прибудуть туди на з'їзд Совітів.

Аби не сталося так, що латвійський Уряд примушений буде попрохати від'їхати нашу Місію, прошу Вас, пане Міністре, негайно мені телеграфувати Ваш наказ про відкликання Місії з Латвії, з огляду на початок розмов латвійського Уряду з Совітською Україною. Це буде найліпший формальний предлог з нашого боку, який не буде пригнічувати нашої гідности. Нашим повіреним в Естонії і Фінляндії я тоді зроблю відповідні розпорядження, аби й вони не були поставлені перед можливістю міжнародного скандалу і опинитися в становищу висилаємих.

Незалежно від визнання Совітської України стоїть питання, взагалі, про припинення праць наших місій у Прибалтиці, що вимагають посли Совітської Росії в Латвії і Естонії, у Фінляндії ще такого немає, опираючись на мирові договори Росії з цими державами. В договорах сих є пакти, по котрім договарюючиїся сторони обов'язуються не допускати перебування на своїх теренах організацій, які ведуть працю проти Совітської Росії (артикул VII – естонського договору, арт[икул] VI – латвійського і арт[икул] IV – литовського). З менту інтернування нашого Уряду поляками і офіційного їх повідомлення про це большовики трактують дипльоматичні місії УНР як організації, що підпадають під зазначені артикули договорів, а тому допущення їх надалі на теренах Прибалтійських держав вважають порушенням договору. Проти такої постановки питання, звичайно, можна було б спорити, аби уряди сих держав не боялися так смертельно Росії, чому вони й не будуть спорити з нею. До речі, в ніч на 25 грудня большовицький військовий відділ перейшов кордон Латвії і розграбив декілька сіл, і це викликало страшенний переляк в урядових і штабних колах. Тепер вони сидять, як кажуть, на «чемоданах». Між иншим, треба зауважити, що з дня підписання миру до сього часу не було не жодних військових непорозумінь на кордоні, і це являється очевидно наслідком загального піднесення большовиками своєї голови.

Гадаю, що перебувати в Латвії довго, після початку їх розмов з урядом [Християна] Раковського, нашій Місії в Ризі не слід, аби не мати неприємности одержати прохання виїхати. Оборону інтересів наших підданців передам, може, французам, які принципово згодилися запитати срочно телеграфом Париж, коли ні, то кому-небудь з Скандинавських держав або німцям. В Ризі залишиться на

приватне мешкання радник [Леонід] Задорожний, який зможе час від часу надсилати інформації про стан в Прибалтиці.

Польсько-російські мирові переговори. Не дивлячись на те, що заяви робляться дуже часто, обидвома головами делегацій, про недалекий кінець мирових переговорів, фактично кінця їх ще не видно. Праці в багатьох комісіях уже покінчені, але в економічній і по реевакуації майна ще стоїть багато нелегко переборимих питань. Хоч треба зазначити, що большовики являються тепер диктуючою стороною і поляки майже на все годяться, коли не на широких засіданнях, то при особистих розмовах голов делегацій. Поляки зразу були поставили страшні економічні умови, особливо щодо концесій на Україні, але чим дальш, то все менше стають їх вимоги. В головних рисах хронологічно праця конференції йде так.

В економічну комісію надійшло дві цікавих заяви большовиків 28 падолиста: «1) Совітська Росія являється нащадницею царської Росії і, як така, приймає на себе обов'язки відносно Польщі і 2) 150-річний термін царського правління Польщі розглядається виключно як час окупації Польщі. З цієї точки поглядів мусять обговорюватися як політичні, так економічні питання». Поляки вимагали, аби реевакуацію почати з Росії ще до підпису миру і також аби частина золота була перевезена теж до цього терміну в Польщу, але обидві ці пропозиції большовиками відкинуті. Далі досить цікаву форму набирає справа [Lucjan'a] Żeligowsk'ого.

11 грудня [Адольф] Йоффе передав ноту [Jan'у] Dąbsk'ому приблизно такого змісту: «Російській Уряд не може залишити без уваги становище в Віленському районі, де генерал [Lucjan] Żeligowski організує білогвардійське гніздо. Решта розбитих армій [Бориса] Савінкова і [Станіслава Булак-] Балаховича знаходять собі схованку на терені [Lucjan'a] Żeligowsk'ого і готують звідти новий напад на Росію. Приймаючи на увагу тісний зв'язок між [Lucjan'ом] Żeligowski'м і польською військовою владою, совітський Уряд примушений покласти на польський Уряд відповідальність за шкоду інтересам совітських республік, яка може виникнути внаслідок подій на терені ген[ерала] [Lucjan'a] Żeligowsk'ого». Далі совітський Уряд також протестує проти надсилки до Вільни військ Лігою Націй.

14 грудня [Jan] Dąbski відповів нотою, в котрій зауважив, що порушення прелімінарного миру в акті [Lucjan'a] Żeligowsk'ого немає, і говорить далі, що польський Уряд констатує, що війська [Lucjan'a] Żeligowsk'ого не мають спільного кордону з Совітською Росією, а на цьому кордоні знаходяться війська польської армії. Крім того, він підкреслив, що ніяких агресивних намірів [Lucjan] Żeligowski відносно Росії не має. Не менш також безпідставна заява, що при надісланню іноземних військ в плебісцитну зону має на меті виступ проти Сов[ітської] Росії. В заключенні ноти він каже, що всякі підозріння совітського Уряду відносно агресивности Польщі лише гальмують хід мирових переговорів.

16 грудня [Адольф] Йоффе відповів новою нотою: «М[ногоуважаемый] г[осподин] Председатель. В ответ на ноту Вашу от 14 с[его] м[есяца] позволяю себе указать, что данные в ней разъяснения ни в коем случае не исчерпывают затронутого в моей ноте от 11 декабря вопроса. Ибо в своей ноте я обращал Ваше внимание, г[осподин] Председатель, на опасность, создающуюся для России, Украины и Белоруссии в связи с концентрацией враждебных советским республикам сил на территории, занятой войсками ген[ерала] [Lucjan'a] Żeligowsk'ого и Польше принадлежащей. Вы же в своем ответе подтверждаете обязательство Польши не допускать таковых формирований на своей территории. Отсутствие совместных границ у РСФСР с этим районом оккупации ген[ерала] [Lucjan'a] Żeligowsk'ого не устраняет указанной опасности, ибо в известных условиях польский коридор, может, и не является достаточной гарантией, тем более, что польское Правительство берет на себя обязательство не допускать на своей территории формирования чужих ему вооруженных отрядов, а в упомянутой моей ноте указывается на то обстоятельство, что ген[ерал] [Lucjan] Żeligowski является польским генералом, за которого Польша принимает ответственность в своем перемирии с Литвой, и, имея в составе своей армии регулярные польские части, не может рассматриваться моим Правительством как чужая Польше вооруженная сила. Совершенно не пытаясь ставить на обсуждение между Польшей и Россией вопросов, спорных между Польшей и Литвой, я никак не могу согласиться, что цитируемый Вами последний абзац статьи 1 прелиминарного договора, удостоверяющий, что установление польско-литовской границы является делом этих двух государств, обязывает Россию не интересоваться тем, что происходит на спорных, между указанными двумя государствами, территориях. Абсолютно не покушаясь на суверенные права своих соседей, ни одно правительство в мире никогда не может относиться безразлично к вопросу о том, кто именно явится его соседом; не может и Россия относиться с безразличием к тому, что происходит в районе оккупации генерала [Lucjan'a] Żeligowsk'ого, особенно если усматривать во всем происходящем подготовку враждебных действий против советских республик, и еще более, если все происходящее там имеет место в условиях, когда польское правительство дружественно принимает представителей польских помещиков из Белоруссии, под видом делегации белорусского народа, испрашивающих в Варшаве помощи против советских республик, и обещает испрашиваемую помощь, а в так называемую третью Литовско-Белорусскую дивизию [Lucjan'a] Żeligowsk'ого вступают беглецы из армии [Станислава Булак-] Балаховича и, по имеющимся точным сведениям, интернированные солдаты [Станислава Булак-] Балаховича польскими властями переправляются в ту же армию [Lucjan'a] Żeligowsk'ого. В заключение не могу не выразить своего удивления, каким образом стремление предотвратить опасность,

назревшую для советских республик в районе оккупации ген[ерала] [Lucjan'a] Żeligowsk'ого, может быть истолковано как поиски повода для нарушения Россией взятых ею на себя обязательств по отношению к Польше. Пользуясь случаем еще раз подчеркну, что Россия и Украина всегда лояльно выполняют и готовы выполнять все взятые на себя обязательства, никогда, однако, не допустят, как прямого, так и косвенного неисполнения обязательств, взятых на себя другими по отношению к ним. Примите и проч[ее]».

Відповіді на цю ноту [Jana] Dąbsk'ого ще не було, але зате 22-го грудня він послав [Адольфу] Йоффе ноту приблизно слідуючого змісту: «Честь маю повідомити Вас, що 18 грудня совітські війська перейшли нейтральну зону і державні кордони Польщі, напали на аспідні копальні Пулькевич – Смілич (в 10 кілометрах на північний схід від Клецька), цілковито їх пограбували і захопили м[істо] Пусево в 12 кілометрах на схід від Клецька. Повідомляючи Вас про це, я примушений вимагати строгої кари винуватих і повідомлення мені відповідного наказу, щоб я в свою чергу міг передати моєму Уряду заспокоюючу відповідь. Крім того, аби запобігти всяких непорозумінь, я мушу Вас попередить, що при повторенню подібних насильствених вчинків польський Уряд не зможе розглядати співучасників насилування як жовнірів регулярної армії, у випадку затримки буде їх рахувати грабіжниками і поводитися з ними по законам військового часу, тому що військове становище ще не скасоване».

На ноту цю була відповідь [Григорія] Чичеріна, яка не дає прямої відповіді на поставлені вимоги нотою [Jan'a] Dąbsk'ого, а каже приблизно слідуюче: «що в Борисові і його околицях ніяких непорозумінь не було. Взагалі в Білорусії не мається настільки сильних банд, котрі могли б порушувати мир. Одиноке виключення, котре можна було б казати, була нейтральна смуга біля польського кордону, але для його ліквідації в Пінську підписаний певно вироблений договір».

Поки йде такий обмін нотами, большовики продовжують концентрувати нові сили і перегруповувати армію. Звичайно, не можна абсолютно запевнювати, що це робилося з метою почати військову акцію проти Польщі, але, у всякому разі ніхто не каже, що це неможливо, а навпаки – всі кола твердять одне, що війна большовиків з поляками неминуча, хоч би і після підпису миру. А в той час з фронту наспівають одна за другою непокоюючі чутки і повідомлення. Наприклад, останнє, що приніс телеграф, і, здається, не чутку, а дійсність це те, що «21 грудня дескілька совітських дивізій зайняли с[ела] Глибоки, що знаходиться на півшляху меж Полоцьком і Молодечно. Совітські війська планово пересовуються на південь. Поляки поспішно відходять на Молодечно – Ліда». Друга телеграма: «По точним відомостям, великі сили поляків групуються в районі Ново-Свінцян (в напрямку на Глубоке – прим[ітка] моя). Туди прибули броневі автомобілі і танки». Цікаво те, що ніхто з офіціяльних кол сих телеграм не спростує, а на запитання ухиляються

від прямих відповідів. Наприклад, [Еммануїл] Квірінг на запитання одного з моїх агентів: «Що це, починається війна з поляками?» одповів: «То як сказать», між тим, як до сього часу він категорично спростовував таку можливість. Щоб там не було, а до миру остаточного ще не легко дійти, хоч поляки і йдуть на всі уступки.

Розмова з [Олександром] Шумським. З першого дня приїзду до Риги [Олександр] Шумський домагався побачитися зо мною. Не бажаючи з такими добродіями розмовляти сам на сам, я дав згоду, але на розмову в присутности радника [Леоніда] Задорожного, консула [В'ячеслава] Конашинського і полковників [Максима] Дідковського і [Олександра] Данильчука. Розмова ця тривала 21 грудня години дві, і ми зажадали лише поінформувати нас про становище на Україні і заходи совітського Уряду щодо національних справ. Інформація його носила виправдовуючий характер, що ми хотіли, мов, зробить багато, але нам не дали. Все-таки у нас є зробленого уже дуже багато, по його словам, а в дійсности лише все в проектах та декретах, про що він сам врешті признався. Саме головне те, що школи немає, просвітніх організацій теж, тому що вони займаються романтикою, а не комуністичними ідеями. Ми, мов, їх відновимо, але уже на нових підвалинах, де замість «Ще не вмерла» будуть співати «Інтернаціонал» і замість запорізького романтизму з його шаблюками тощо, будуть говорити про солідарність мирового пролетаріяту і т[ак] д[алі].

Що торкається села, то він з задоволенням констатує, що їм удалося врешті перенести в село соціяльну боротьбу і розколоти його, при допомозі комбідів, на дві частини, жорстоко воюючи одна з другою, і, звичайно, селянська голота знищує кулака і запанує сама. Така божевільна праця комуністів в селі викликає у [Олександра] Шумського страшенне задоволення. Відверто він заявив, що працювати у них нема кому і вони посилають за кордон до української еміграції своїх агентів, які перетягнули б на Україну декого з них. Звичайно, недоторканість нікому не гарантується. Між иншим, у Відень в цій справі поїхав Ковальов. Далі в його розмові промайнуло, що вони формують Галицьку червону армію і, коли та стане нападати на поляків, то це буде її діло, а не їх. Загальне враження від довгого його оповідання дуже важке. Ясно, що в них й досі тягнеться процес руйнування, а до будування ще тільки гадають приступити, хоч і давно не мають ні матеріяльних, ні духовних засобів до цього. Безперечно, процес їх умирання йде, але не можна сказати, щоб він не затягнувся на довгий час.

Прошу, пане Міністре, прийняти запевнення в моєй глибокій і щирій пошані.

В[олодимир] Кедровський,
голова Місії

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3697. – ОП. 1. – СПР. 23. – АРК. 71-77.

СПРАВОЗДАННЯ ВОЛОДИМИРА КЕДРОВСЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Рига, 16 січня 1921

Пане Міністре.

В додаток до попереднього мого докладу маю за честь довести до Вашого відому, що 23 грудня закордонна комісія латвійських Установчих Зборів ухвалила доручити Уряду розпочати переговори з Урядом Совітської України про реевакуацію з України біженців, фабрик і иншого державного майна, не спиняючись перед необхідністю визнати совітський Уряд України. Большовики запропонували розпочати розмову з ними в слідуючих точках: 1) визнання Урядом України Уряду [Християна] Раковського; 2) реевакуація біженців і фабрик; 3) підписання з Совітською Україною торговельного договору, коли такий буде підписаний з Росією. Таким чином, питання про визнання Уряду [Християна] Раковського Латвією вирішено остаточно, відповідно чому і оприділилися відношення до нашої Місії латвійського Міністерства справ закордонних. Воно фактично перестало повідомляти мене про його ріжні циркулярні заходи, надсилати інформації і закликати щочетверга на приватні наради представників всіх бувших держав Росії, як це робилося ним раніше.

В розмовах з заступником Міністра справ закордонних [Hermanis'ом] Albats'ом він категорично заявив мені, що розмови вони починають з представниками [Християна] Раковського 20-го січня, позаяк потрібні делегації уже сформовані, а тому їм, латвійському Уряду, було б бажано, аби ми самі витягли з цього факту відповідні консеквенції. Я на це йому заявив, що чекаю інструкцій від свого Уряду. Аби не опинитися в становищу білоруської Місії, яка одержала пропозицію виїхати з Латвії, я 23-го виїжджаю до Берліну. В Ризі залишаю одного секретаря, який зробе заяву, що я виїхав за інструкціями до свого Уряду. Другого виходу з такого становища я не бачу. Неможливо ж допускати до того, аби й нас висилали. Тому ласкаво прохаю Вас, пане Міністре, телеграфувати мені срочно до 23-го в Ригу і Берлін, а пізніше лише в Берлін про Ваше розпорядження. Я з свого боку гадаю, що одинокий є вихід це самим відкликати нашу Місію з Латвії і Естонії, аби уникнути неприємного скандалу. Сам я не можу приїхати в Польщу, бо на підставі деяких даних маю рацію чекати, що звідтам мене не випустять. Більш докладні інформації я зможу подати Вам, пане Міністре, лише при персональному побаченню, тому що багато таємних міркувань, які я докладав Вам, стали відомі полякам.

В Естії справа стоїть ще гірше. Там Міністр справ закордонних викликав до себе п[ана] [Михайла] Паращука і запропонував йому виїхати до свого Уряду і привезти нові уповноваження, але раніше, чим приїздить, треба, щоб Уряд УНР запитав естонський, чи прийме він його представника. Коли їхав до мене в Ригу за інструкціями п[ан] [Михайло] Паращук, то естонське Міністерство справ

закордонних не видало йому дипльоматичної візи, а при повороті з Риги назад до Ревеля тутешне представництво зовсім одмовилося давати візу на в'їзд до Естії, і тільки завдяки особисто гарних у нас взаємовідносин з естонським консулом удалося дістати йому візу на поворот. Тоді ж вияснилося, що естонці дали циркулярне телеграфне розпорядження по своїм місіям і консульствам не давати візи на в'їзд в Естію українцям і грузинам. На підставі зазначеного я дав п[ану] [Михайлу] Паращуку припис виїхати з Ревеля, аби не дочекатися більших неприємностей.

У Фінляндії п[ан] [Петро] Сливенко, зараз по приїзді в Гельсінгфорс, повідомив Уряд, що мене призначено керуючим Посольством в Фінляндії, і прохав Уряд дати на це згоду, але до сього часу відповіді немає. Причини тому ті, що, як я уже повідомляв, фіни теж згодилися почати переговори з [Християном] Раковським.

На таку кардинальну зміну у відношеннях до нас Прибалтійських держав вплинуло, крім зазначених в попередньому докладі факторів, ще й те, що їх не прийняли до Ліги Націй і вони залишилися цілком незахищені перед Росією, чому вони всякими засобами запобігають її ласки, що приводе їх до фактичного становища, поки що, російської колонії, а в майбутньому просто автономної частини. У всякому разі тепер уже большовики тут хазяйнують по-своєму.

Польсько-російські мирові переговори ідуть надзвичайно кволо і огорнені таємницею. Головні труднощі це в економічних питаннях. Але поки що нічого конкретно не вирішено, а йдуть дискусії над принципами розрахунків. На підставі деяких даних можна сказати, що раніше березня місяця миру не буде підписано. Також не вияснено, чи взагалі буде підписаний мир, чи війна поновиться. Доводиться в цьому питанню рахуватися з комплексом тих даних, які повідомляв я Вам раніше.

Прошу, пане Міністре, срочно дати відповідь на цей і попередній мій доклад, в справі якого я вислав Вам точні телеграми, але жодної відповіди не маю.

Прошу прийняти запевнення в моїй щирій до Вас пошані.

В[олодимир] Кедровський,
голова Місії

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3697. – ОП. 1. – СПР. 22. – АРК. 36-37.

ДЕЛЕГАЦІЯ УНР НА МИРНУ КОНФЕРЕНЦІЮ В РИЗІ

СПРАВОЗДАННЯ СЕРГІЯ ШЕЛУХИНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Рига, 10 жовтня 1920

Неумолимі факти свідчать про наші неудачі і поразки на дипльоматичному терені. Як офіціяльні, так і приватні, співчуваючі нам і заінтересовані кола, одні одверто вказують, а другі навіть нарікають, що в Лондоні у нас давно уже не ведеться ніякої роботи. А в Парижі, при повній бездіяльности Місії, розвиваються акції явно шкідливі для нас і для наших друзів. Це мені довелося вислухати і при офіціяльних побаченнях з чужинцями. Франція у всіх виступах і заявах нас зовсім ігнорує. Нарешті і справа з Польщею через нашу необачність і величезну довірчивість набрала для нас такого загрожуючого змісту, що коли ми не розвинемо якнайбільшої дипльоматичної акції в Парижі, Лондоні і Варшаві, то це може довести до ліквідації нашого міжнародового існування.

Їдучи з Варшави до Риги 29 сентября 1920 року, я був поінформований, як з варшавської Місії, так і із Міністерства, що поляки ні в якому разі не визнають існування українського совітського Уряду. В цім мене запевняли. З Міністерства мені передали через [Сергія] Пащенка, противне цьому донесення Посла [Володимира] Кедровського не має під собою ніякого ґрунту. Коли я прибув до Риги 4-го октября, то застав у пана [Володимира] Кедровського таку ж письменну інформацію од [Андрія] Лівицького. Одначе в той же день з часописей для мене стало очевидним, що інформації, послані п[аном] [Володимиром] Кедровським, цілком правдиві. 5-го октября стався факт, який підтвердив, що дані мені на дорогу інформації не одповідають дійсности і що наше Міністерство закордонних справ кимсь було введено в помилку. 5-го октября шефи мирових делегацій підписали протокола, в якому значиться буквально так: «постановили подписать договор о перемирии и прелиминарных условиях перемирия между Польшей, с одной стороны, и Россией и Украиной с другой, не позже пятницы 8-го сего октября».

Таким чином ясно, що Польща, бувши одною з держав Антанти:

1) утворила юридичне визнання інсценірованого Росією фіктивного совітського українського Уряду, надала йому міжнародово-правне існування і признала його своїм контрагентом, з яким тепер ділить українську територію і живий національний організм українського народу, який не визнає того і

2) визнала міжнародово-правне існування Совітської України на місце Української Народної Республіки.

Таким чином, нині вийшло, що Польща або визнає дві України з двома Урядами, або існування Української Народної Республіки з її Урядом одкинула. 5-го октября в большевицьких колах стали шириться чутки, що Польща взамін великих територіяльних придбань од большевиків зобов'язалася ліквідувати Уряд

Української Народної Республіки. Це нам доведено з двох джерел. В сторонніх колах в зв'язку з вищенаведеним вважають договір між Польщею і Українською Народною Республікою анулірованим. Такі думки проводяться і в пресі (наприклад, «Rigasche Rundschau» № 230).

Ясно, що до затвердження і ратифікації в Варшаві треба розвинути відповідні енергійні заходи в нашу користь. Коли взяти на увагу офіціяльну заяву Румунії в Парижі, що вона не пускатиме своїх військових засобів проти Совітської Росії, то Українська Народна Республіка і її Уряд таким чином залишаються в боротьбі проти Росії цілком ізольованими і всіма покинутими. На словесні завірення ніяк покладатися не можна, бо вони розходяться з ділом. Ближчим наслідком цього становища України, як заявили представники Совітської Росії в Ризі, буде пересунення з польського фронту російського війська проти Армії Української Народної Республіки для «уничтожения Петлюры», дні якого будуть «быстро сочтены» («Сегодня» № 219 від 8-го октября 1920 г[ода]). Ця загроза вимагає передбачень і швидких акцій.

Ось що зарисовується і утворюється внаслідок акту 5-го октября. Польський Посол проф[есор] [Witold] Kamieniecki, віддаючи мені візит, висловлював заспокоюючі запевнення і посилався на те, що становище Польщі, вимагаючи миру, примусило до вказаного кроку. Він заявив, що визнання совітського Уряду України не міняє справи наших відношень, бо має тільки титульне значіння, ради якого не можна жертвувати миром.

В той же день 7 октября я і шеф Місії [Володимир] Кедровський з членом варшавської Місії [Тимошем] Олесюком були у голови польської мирової Делегації [Jan'a] Dąbsk'ого і мали з ним розмову на протязі майже години: пан [Jan] Dąbski так само посилався на неминучу потребу миру і на титулярне значіння вказаної формульовки протоколу, яка, на його думку, не має матеріяльного змісту. Всупереч з листом [Андрія] Лівицького до п[ана] [Володимира] Кедровського, п[ан] [Jan] Dąbski заявив, що це зроблено згідно з його розмовою з п[аном] [Андрієм] Лівицьким. Се заявлено нам трьом.

Я зауважив п[ану] [Jan'у] Dąbsk'ому, що польські війська одержали блискучу побіду над большевиками, а тому російські уповноважені мають інструкцію йти на всі уступки, аби досягти миру; що польська Делегація, коли б хотіла, далеко б могла одкинуть вимоги большевиків про визнання совітського Уряду на Україні, а не задовольняючи їх; що безцільно нічого не робиться, а тому треба вважати це визнання для чогось потрібним Польщі; і що на це ми хотіли б мати од його пояснення. На це п[ан] [Jan] Dąbski обмежився запевненнями, що він друг України і робити щось проти неї не дозволив би собі, але ж зроблено так, як було в розмові з паном [Андрієм] Лівицьким, і взагалі українське військо нині на своїй території, і Уряд Української Народної Республіки мусить сам подбати про розвиток сил.

Розмова п[ана] [Jan'а] Dąbsk'ого мала нещирий характер, окрім останньої заяви, зміст якої той, що українці однині мусять покладатися тільки на власні сили, а Польща свої обов'язки по договору визнає виконаними. Вияснивши ситуацію, я з п[аном] [Володимиром] Кедровським подали полякам прекладену до цього ноту французькою мовою і розіслали до відома чужих посольств. Передають, що нота своєю серйозністю і фактичною аргументацією зробила на поляків сильне враження. Вони ждали різкої заяви. В польській делегації з приводу вищевказаного, автором чого являється [Jan] Dąbski, великий розкол і спор. Наша нота збільшила опозицію. Підпис перемир'я було одкладено на день, а сьогодня одклали ще на три дні. Може статися, що визнання Совітської України набере иншої форми або буде одкинутим. Є чутки, що французький Уряд під загрозою фінансової блокади Польщі вимагає включити в умову договору демобілізацію і роззброєння 80% большевицької армії. Ця звістка іде з компетентного джерела. Французи страшенно незадоволені поляками в справі мирових переговорів. Кореспонденти навіть покинули засідання.

У всякому разі члени Мирової делегації уже почали роз'їздитися. Першу часть переговорів на днях закінчить сам президіум або навіть голови делегацій. Засідання делегацій послів відбудеться у понеділок 12-го октября. Жду полковника [Максима] Дідковського, який находиться в дорозі вже 8-й день. Дорога з Варшави до Риги надзвичайно важка, хлопітна і з ріжними небезпеками. Я прибув на 5-й день, ніде нічого не прогаявши, тільки через те, що у Мемелі знайшлися попутчики і ми сто верств проїхали на грузовому автомобілі через ліс по поганій дорозі. З прибуттям [Максима] Дідковського і з підписом перемир'я я вважаю своє пробування в Ризі далі, поки що, безцільним, і тому поїду звідси через Германію у Відень. Де і буду ждати од Уряду розпоряджень. В Варшаві я переконувався, що зносини з Урядом з Відня легше, ніж з Варшави.

Грошовий відчит здам шефові латвійської Місії пану [Володимиру] Кедровському для надсилки в Міністерство.

Вважаю своїм обов'язком додати, що негайна посилка в Париж і Лондон українських сил для дипльоматичної роботи необхідна остільки, що всяке прогаяння рівнозначне нищенню нашої справи, яка коштує народові життя і крови, так багато. В Лондон потрібні нові люди. В Парижі роботу можна покласти на [Володимира] Тимошенка, [Миколу] Лучицького, [Артема] Галіпа і [Ілька] Борщака, але ж необхідно треба послати до них людину з інформаціями і інструкціями. Так буде швидко і добре.

[Сергій] Шелухин, сенатор

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 430. – АРК. 24-26.

НОТА ГОЛОВІ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕЛЕГАЦІЇ НА МИРНУ КОНФЕРЕНЦІЮ В РИЗІ (ЛАТВІЯ)

Riga, le 7 octobre 1920

Monsieur le Président,

le 5 octobre 1920 à la Conférence de la Paix à Riga le protocole de la séance des Présidents des Délégations est signé par les représentants « de la Pologne d'un côté et de la Russie et de l'Ukraine d'autre », tandis que, en effet, l'Ukraine prend aucune part aux susdits pourparlers. L'Ukraine, non seulement, n'a pas fait la guerre contre la Pologne, mais au contraire a agi tout le temps comme une alliée de la Pologne et dirige en ce moment avec elle une action militaire ensemble contre la Russie. Par la Loi du 28 janvier 1919 le Gouvernement légitime Ukrainien a reçu son pouvoir du Congrès Populaire et son représentant se trouve jusqu'à présent à Varsovie. Aucun autre gouvernement ukrainien n'existe pas. Le cadre des troupes, combattantes contre la Pologne, certifie que le peuple ukrainien n'en prend pas part.

La situation, créée par la susdite mention au protocole de la participation de l'Ukraine, menace à cet Etat des conséquences malfaisantes. La Russie soueiait de la situation pareille depuis la fin du 1917. Pour imposer son pouvoir en Ukraine, le gouvernement soviétique russe se servait de la force armée et de la terreur. Dans les régions, ou il était impossible d'établir des soviets, ce gouvernement employait la fiction du pouvoir soviétique et composait des gouvernements mis en scène. Pour remplacer le pouvoir légitime de l'Ukraine – Rada Centrale – par ses soviets le gouvernement russe convoqua le 4 décembre 1917 à Kiew la Congrès paysan. Mais parmi les 2.000 membres de ce Congrès 1950 ont voté contre le pouvoir soviétique et en faveur de la Rada Centrale Démocratique. Après telle défaite les autres 50 membres du Congrès se son rendus à Kharkow, ou un gouvernement soviétise de l'Ukraine a été proclamé par eux. Le gouvernement de soviets russe amena ce gouvernement fictif à Brest-Litowsk pour les pourparlers avec l'Allemagne et les autres puissances au nom de l'Ukraine. Néanmoins l'Allemagne, l'Autriche, la Turquie et la Bulgarie ont compris cette mise en scène et ont refusé d'entrer en relations avec un gouvernement pareil.

Des mêmes gouvernements fictifs étaient établis par la proclamation du pouvoir soviétique par le gouvernement de soviets russe en Lithuanie, Esthonie, Latvia et même en Pologne pendant l'occupation militaire de ces pays par les bolchevistes.

Puis, le 28 janvier 1919 le Congrès Populaire de l'Ukraine s'est exprimé résolument contre le pouvoir soviétique.

Et maintenant, quand toute l'Ukraine s'ébranle de la lutte contre les bolchevistes, le gouvernement russe a organisé de nouveau, comme il ce fit tout à l'heure à Brest-Litowsk, la fiction du gouvernement soviétique ukrainien pour accomplir son œuvre et obtenir la reconnaissance de ce gouvernement fictif par la Pologne, c'est à dire par une

puissance dé l'Entente. Et on peut constater de sus indiqué protocole, que la Russie de soviets a obtenu son but, parce que la fiction est de devenu semblable à la réalité.

En résultat, sans doute, tout ca peut donner une force nouvelle au bolchevisme, poser des obstacles nouveaux eu gouvernement légitime de la République Démocratique Ukrainienne et menacer de grands dangers à l'Ukraine, même à la Pologne et à toute l'Europe.

C'est pourquoi nous, représentants du gouvernement légitime de la République Démocratique Ukrainienne, laquelle continuera la guerre défensive contre la Russie, avons l'honneur de vous exposer, Monsieur le Président, susmentionné et de déclarer, que nous considérons tous les actes, décisions, reconnaissances et résolutions de la conférence, pris sans participation du Gouvernement de la République Démocratique Ukrainienne, comme pas obligatoires pour l'Ukraine.

Veuilles agréer, Monsieur le Président, les expressions de notre plus haute considération.

Les Représentants du Gouvernement
de la République Démocratique de l'Ukraine :
S[erhiy] Cheloukhine, Sénateur
W[olodymyr] Kedrowsky, Chef de la Mission Diplomatique en Latvia

***

Друкується за примірником Міністерства закордонних справ УНР, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 430. – АРК. 15-16.

Переклад Міністерства закордонних справ УНР / Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917 – 1924 рр.): документи і матеріали / Автор проекту І. Матяш. – К.: Вид-во гуманіст. л-ри, 2010. – С. 425-426.

Переклад Георгія Потульницького

Рига, 7 жовтня 1920

Пане Голово,

5-го жовтня 1920 року на мирній конференції в Ризі підписано протокол, в якому контр-агентами названі «Польща з одного боку, і Росія та Україна – з другого боку», тоді як, в дійсності Україна участі в переговорах не бере. Україна не тільки не воювала проти Польщі, а навпаки увесь час і донині виступає її союзницею і разом з нею провадить військову акцію проти Росії. Легітимний Український Уряд, який по закону від 28 січня 1919 року, отримав свою владу від Народного Конгресу, має і нині свого представника у Варшаві. Ніякого іншого Українського Уряду не існує. Склад виступаючих проти Польщі військ свідчить, що український народ в них участі не бере.

Ситуація, створена вищенаведеною вказівкою в протоколі про участь України, загрожує останній шкідливими наслідками. Росія бажала подібної ситуації ще з

кінця 1917 року. Щоб поширити свою владу на Україну, Російський Радянський Уряд вживав для цього збройну силу і терор. Там, де не можна було встановити радянську владу, він створював фікцію такої влади. Щоб замінити українську легітимну владу – Центральну Раду – своїми радами російський уряд скликав 4 грудня 1917 року в Києві Селянський З'їзд. Але з 2000 членів цього з'їзду 1950 голосів висловилися проти радянської влади і за демократичну Центральну Раду. Після такої поразки, 50 членів з'їзду поїхали до Харкова, де проголосили Радянський Уряд України. Російський Радянський Уряд повіз цей фіктивний уряд до Брест-Литовська для переговорів з Німеччиною та іншими державами від імені України. Однак Німеччина, Австрія, Туреччина і Болгарія виявили це інсценування, а тому не захотіли вести з ними переговори.

Такі ж фіктивні уряди було утворено Російським Радянським Урядом за рахунок проголошення радянської влади в Литві, Естонії, Латвії і навіть в самій Польщі під час більшовицької військової окупації цих країн.

Згодом, Український Народний Конгрес 28 січня 1919 року рішуче висловився проти радянської влади.

Нині, коли вся Україна сколихнулася від боротьби проти більшовиків, Російський Радянський Уряд подібно тому, як він вчинив в Бресті, знову утворив фікцію Українського Радянського Уряду, щоб отримати визнання цього фіктивного утворення Польщею, тобто однією з держав Антанти. І зараз можна стверджувати, виходячи з вищезазначеного протоколу, що Радянська Росія досягла своєї мети, бо фікція набула вигляд реальності.

Нема ніякого сумніву, що все це може принести нову силу більшовизму і створить нові труднощі законному Уряду Української Народної Республіки, а також загрожує великою небезпекою перш за все Україні, а також Польщі і всій Європі.

Тому ми, як уповноважені представники законного Уряду Української Народної Республіки, яка буде продовжувати свою оборонну війну проти Росії, маємо за честь повідомити про вищесказане Вас, Пане Голово, і заявити, що всі акти, рішення, визнання і резолюції конференції, прийняті без участі Уряду Української Народної Республіки, вважаємо не обов'язковими для України.

Не відмовте прийняти, Пане Голово, висловлення нашої найглибшої поваги.

Представники Уряду Української Народної Республіки:

Сенатор Сергій Шелухин

Володимир Кедровський

Голова Дипломатичної Місії в Латвії

СПРАВОЗДАННЯ СЕРГІЯ ШЕЛУХИНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Рига, 12 жовтня 1920

Сьогодні, 12 октября 1920 р[оку], ще немає документу про перемир'я, хоч і є відомости, що він вже підписаний в мовах польській, російській і українській. Вчора на засіданні делегації послів Посол п[ан] [Witold] Kamieniecki зробив доклад про переговори, в якім заявив, що договір заключено між Польщею, з одного боку, і Совітською Росією та Совітською Україною, з другого боку. З сього докладу видно, що Польща придбала територіяльно од большевиків трохи більше української землі, як по договору з Урядом УНР, і що придбала од вказаних контрагентів дуже багато коштами Білорусії та Литви, з тим, що совітські російська і українська влади за Білорусію беруть одвічальність на себе.

З свого боку, я виступив з мотивованою заявою того ж змісту, як наша нота з 7 октября, підкреслив, що безцільно нічого не робиться, а тому, очевидно, було не безцільним і визнання Польщею фікції совітського українського Уряду з наданням сій фікції міжнародової реальности і легалізації, тоді як Польщу до сього ніщо не примушувало, і просив зібрання прийняти до відома, що всі наслідки і вся одвічальність за договір, яким порушено наші інтереси і в якім ми участи не брали, падають на Польщу, і що той договір, як складений всупереч нашим інтересам і без нашої участи, для нас не має ніякої обов'язковости. До сього Посол [Володимир] Кедровський додав заяву, що Польща не тілько не виконала свого договору з нами, а ще порушила його.

Після сього сенатор [Voldemārs] Zāmuēls, латвійський Уповноважений, поставив питання, чи Польща передбачає можливість ревізії її договору з Українською Совітською Республікою, чи ні. Польський Посол [Witold] Kamieniecki на се питання ухилився одповісти, але ж завірив, що своїх відносин до УНР і її Уряду Польща не перемінила і вживе всіх заходів, щоб виконати й далі свій договір з урядом УНР.

Литовський Уповноважений Посол [Dovas] Zaunius після сього зробив заяву про те, що Польща наступом на Вільно повторює Бермонтовську авантюру, що військо генералів [Lucjan'a] Żeligowsk'ого і [Wacław'a] Iwaszkiewicz'а [-Rudoszańsk'ого] є безперечно польським військом і що воно проголосило себе незалежним од польського командування фіктивно, бо працює для Польщі в повнім контакті з польським командуванням. Литовці страшенно занепокоєні і шукають піддержки од українців, латишів і инш[их]. Дуже було б добре, коли б ми в Литві мали свого представника. Його треба послати туди негайно.

І досі немає полк[овника] [Максима] Дідковського. Чому? Не маємо ніяких інформацій ні з Варшави, ні од Уряду, чим наша робота зв'язується і гальмується. Неодмінно потрібні інформації про відносини з поляками, про наш фронт і про

ближчі перспективи. Необхідно зараз же мати п[ану] [Володимиру] Кедровському, мені і полк[овнику] [Максиму] Дідковському уповноваження на участь в конференції послів і в її комісіях. Инші представники сі уповноваження вже подали. Прикладаю зразок уповноваження. Прошу поспішити. Подробиці про засідання послів пише Посол [Володимир] Кедровський.

Українська делегація сидить без грошей – нема з чого не тільки зробити виплати за октябрь, а і купити білети на подорож. Грошове питання прошу розрішити теж негайно. Коли б були гроші, то є можливість давати інформації в французьку і англійську преси. Зараз випадково маю нагоду передати пошту. Поспішаю, щоб не спізнитися.

Голова Делегації,
сенатор С[ергій] Шелухин

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО України Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 430. – Арк. 29-30.

СПРАВОЗДАННЯ СЕРГІЯ ШЕЛУХИНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Рига, 14 жовтня 1920

13 октября між Польщею, з одного боку, і Українською Совітською Республікою та Російською Совітською Республікою, з другого боку підписано два договори, які до сього додаю, вирізавши їх із часопису. Пункт другий договору про прелімінарний мир направлено просто і очевидно проти нас.

14 октября 1920 р[оку] відбулося засідання делегацій послів Прибалтійського союзу. Польський Посол [Witold] Kamieniecki вніс заяву, що по договору з Урядом УНР Польща зобов'язалася не заключати міжнародових умов проти «України», а тому своїм договором з Совітською Росією і Совітською Україною вона того договору не порушила. На се Посол [Володимир] Кедровський зробив свою заяву про порушення договору. Після того голова засідання Міністр [Zigfrīds] Meierovics спропонував обидві заяви внести в протокол засідання. З нашого боку подана для протоколу письменна замітка про те, що польський Уряд по договору з Урядом УНР зобов'язався не заключати жодних міжнародових умов, направлених проти УНР, яка виступала контрагентом по тому договору, а проте, не вважаючи на се, нині підписав з Урядом Совітської Росії і його емісаром на Україні договір, направлений проти Української Народної Республіки і її Уряду. В засіданні постановлено вважати, що у військовій комісії працюють Латвія, Польща, Фінляндія, Естонія і Україна, а щодо Литви, яка через непорозуміння з Польщею поки що удержується од участи в військовій конвенції, то, не припиняючи роботи, ждати од неї заяви в справі її участи. Необхідна ратифікація постанов, повезених паном Міністром [Олександром] Саліковським.

Згідно з телеграмою, ждемо 15 октября прибуття полковника [Максима] Дідковського і [Олександра] Данильчука, які вже доїхали до Лібави. Вони зараз же увійдуть у комісію, яка вже працює у складі представників од Латвії, Естонії та Польщі. Фінляндський представник прибуде 15 октября. Ми дуже і дуже спізнилися. Сі запізнення нищать всяку можливість ініціятиви з нашого боку, тоді як ситуація вимагає нашої ініціятиви і нашої особливої активности. Зараз не тільки події не ждуть, а і люде поспішають використати всяку хвилину, якою опановують. Ми не маємо од Уряду ось уже два тижні навіть інформацій, і доводиться на запитання червоніти. Такий стан надзвичайно шкодить і Урядові, і нашій справі, даючи приводи оцінювати нас недобре, негативно.

Моє посередництво між білорусами і литовцями дало вже ті добрі наслідки, що між ними зростає наближення і є принципіяльна згода на переговори про єднання й полагодження відносин між ними. Коли б се було осягнутим, то полегшилася б участь Литви в військовій конвенції і введення Білорусії в число членів союзу. Се дало б дуже добрі наслідки, бо зараз егоїстичною політикою нароблено такого, що Литва, Білорусія і Україна не мають між собою спільних меж і територіяльно цілком роз'єднані, то штучними коридорами, то окупацією.

При численних побаченнях з представниками чужих держав майже всі вказують на те, що через брак роботи наших представництв в Парижі і в Лондоні ми дуже багато вже потеряли і далі теряємо. Двоє (Литва і Латвія) називали [Михайла] Тишкевича винуватим в тім, що спільні виступи в Парижі представників нових держав через його зробилися неможливими і попередня спільна робота зруйнована. Офіціяльний виступ [Михайла] Тишкевича в пресі проти [Alexandr'a] Millerand'a вже з маю зробив держання його в Парижі неможливим, а нині, коли [Alexandre] Millerand є Президентом Республіки і новий Міністр закордонних справ солідаризує з ним, держання [Михайла] Тишкевича в Парижі не можна нічим ні виправдати, ні пояснити. Писав про се я, писали три наші посли, тепер вказують на се представники чужих, але дружніх нам держав. Престиж Української Народної Республіки і авторитет Уряду вимагають в сій справі розпорядження, яке було б виконаним в один день. Того вимагають інтереси держави і наших друзів.

Сенатор С[ергій] Шелухин

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 430. – АРК. 43.

Примірник Державної Канцелярії УНР, копія, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 430. – АРК. 34.

СПРАВОЗДАННЯ СЕРГІЯ ШЕЛУХИНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Рига, 15 жовтня 1920

В попередніх донесеннях я писав, що визнання Польщею Совітської України, якого од Польщі ніщо не вимагало і яке вона могла б легко одкинути, зроблено не без цілі. Як видно з договору, особливо з 2 пункту, зроблено се найперше всього проти Уряду УНР. Розібравши перевірені факти, розмови з польськими послами [Witold'ом] Kamieniecki'м і [Jan'ом] Dąbski'м, балачки поляків і громадську опінію, я прийшов до таких висновків:

1) Польща, маючи імперіялістичні завдання, хоче забрати собі якмога більше чужих територій. Нині, після договору з большевиками, ся територія виросте до звиш 400 000 км^2, тобто вдвоє більше етнографічної Польщі, з населенням в 30 мільйонів, між якими поляків тільки коло 48%, а инші народности містять коло 52%. Щоб забезпечити за собою се неправе діло можливо з усіх боків, навіть поки недійсних, а хоч би й можливих, Польща визнала Совітську Україну, щоб, беручи підпис на чужі землі од Совітської Росії, взяти її і од фікції совітського українського Уряду на ті ж чужі землі. Такий підпис вона хоче взяти, як пробалакався один з членів польської делегації, також од [Петра] Врангеля. Немає сумніву, що за таким підписом вона звернеться і до Уряду УНР, і буде великою помилкою згодитися на се, а не одкласти взагалі договорних міркувань на той час, коли договори можна буде писати дійсно по добрій і по свобідній волі і коли справді буде надія, що Польща виконуватиме договір, а не зробить так, як зробила нині з договором, заключеним з УНР. Тим часом Польща вживе усіх заходів, щоб використати момент і забрати якмога більше добра, майна і цінностей з чужих земель, щоб збагатити себе чужими коштами. Розуміється, коли Уряд УНР підпише договір, то, як відносно його, так і відносно всіх, хто підпише, Польща буде захищати свій вчинок правністю, яку утворено для неї підписаними договорами. Се треба мати на увазі. І тому, коли б лиха година примусила підписати договір, який в цивільнім праві через свою примусовість, противну свободі сторін, вважається недійсним, то неодмінно треба захистити всіма способами наш український люд од нищення і розору. Сього вимагає і принцип рівноправности сторін; поляки завше і вскрізь роблять такі оговорки для мешканців польської народности. Таким чином, дбаючи про союзні і добрі відносини з поляками, треба вжити усіх заходів для застереження інтересів українського населення. Сього вимагає не тільки етика і звичайний обрахунок, а і тактика.

2) Щодо большевиків, то вони, розуміється, і не думають виконувати договору. За часів утворення Берестейського миру московські большевики інсценіровали український совітський Уряд, щоб протиставити його законному Урядові УНР і повалить сей останній для своїх емісарів з Москви і поневолення їм України. Коли німці не годилися на їх пропозиції, то вони з загрозами поїхали з Берестя,

перервавши переговори. Українці тим часом 9 февраля 1918 р[оку] заключили мир. Тоді большевики, поставлені в тяжку для них ситуацію, вернулися в Берестя вже без маскарадного представництва Совітської України і заключили з німцями мир, не торгуючись, а підписуючи все, що ті диктували. Того договору вони не виконували, і довелося очищати од них вказану в договорі територію збройною силою, хоч вони самі зобов'язалися добровільно забрати звідти свої війська. Всупереч договору вони робили збори в Росії на повстання на Україні, щоб знищити її незалежність, і вели на Україні свою пропаганду й агітацію. Як тільки німецька сила захиталася, вони в 1918 році проголосили Берестейський договір анульованим і визнання Української Народної Республіки вважали недійсним (див[ись]«Известия ВсЦИКСов» 282 (546), від 24 грудня 1918 р[оку], 3-я стор[інка]). Ясно, що зараз вищенаведена історія повторяється. Притиснуті польськими і українськими побідами, вони погодилися б на все, але ж поляки полегчили їм поразку, одсепарувавшись од свого союзника – УНР і її Уряду, щоб за його спиною виговорити всі вигоди переваги тілько собі. Большевики оцінювали се, позаяк і для них усунення Уряду УНР і прийняття інсценірованого представництва фіктивного Уряду Совітської України було вигодним. Коли б не сей пункт, то вони повторили б Берестейську комедію, а то зосталися і підписали всі польські вимоги. Ясно, що далі вони договору не виконуватимуть, як і Берестейського. Повториться історія з Берестейським договором. А коли їх війська чинитимуть шкоди і напади, то большевики скажуть, що то банди, а не її військо – повторять те, що казали нам і німцям в 1918 році. До всього того треба бути готовим. [Дмитро] Мануїльський з своїм докладом поїхав в Москву.

Голова Делегації,
сенатор С[ергій] Шелухин

***

Друкується за оригіналом, рукопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 430. – АРК. 39-40.

Примірник Державної Канцелярії УНР, копія, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 1429. – ОП. 2. – СПР. 18. – АРК. 380-381.

ЛИСТ СЕРГІЯ ШЕЛУХИНА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Відень, 4 листопада 1920

Виконавши доручення Уряду, як тільки його можна було зробити, я повернувся з Риги до Відня, одбувши тяжку подорож і 26 митних ревізій, бо далі мені в Ризі не було чого робити. В додаток до моїх 4-х справоздань, надісланих в пакеті з Риги через урядовця варшавської Місії [Тимоша] Олесіюка, маю честь подати нижчевикладені мої уваги.

Наша невдача в справі ризьких переговорів сталась з двох причин: 1) через нас самих і 2) через поляків. В Мінську, коли військова перевага над поляками була на

боці Росії, вони все-таки старалися зоставатися нашими вірними союзниками, не одкидали свого договору з Урядом УНР і рішуче не визнавали ні Совітської України, ні совітського українського Уряду. Далі, коли вони з нашою допомогою стали переможцями над Совітською Росією і коли [Адольф] Йоффе одержав з Москви наказ згодитися на всі умови, утворити мир і підписати договір з усіма польськими вимогами, поляки раптом знехтували договір з Урядом УНР, поступились всіма інтересами її і, не бувши до того примушеними нічим в своїх цілях, в Ризі визнали фіктивний уряд Совітської України в особі емісарів з Москви. Вони дбали тільки про власний інтерес, пожертвували нами для власних егоїстичних цілей і рішили використати момент і ситуацію для осягнення своїх імперіялістичних завдань.

Обрахунок і перспективи у них такі. Здобувши на договорі підписи Совітських Росії і України про прилучення до Польщі великих непольських територій, після того здобути на те саме підписи од [Петра] Врангеля і од Уряду УНР. З сими чотирма політичними векселями, на яких підпису дійсних хазяїнів – українського, білоруського та литовського народів, ніхто не питатиме, заявити перед Антантою і здобути од неї санкцію на те, що всі «заінтересовані» начебто згодилися. На сій території в 378 152 км^2 (замість етнографічної польської в 174 012 км^2), поляки по своїй статистиці (напр[иклад] [Eugeniusz'a] Romer'a і [Ignacy'я] Weinfeld'a) покажуть 30 019 000 населення, з якого 15 393 000 поляків, а 14 626 000 инших народностей, і скажуть, що більшість польська, а тому і така польська держава відповідає 13 п[ункту] декларації [Woodrow] Wilson'a. На підставі сеї підтасовки й софістики вони добиватимуться міжнародно-правової санкції Польщі в межах, визнаних підписами 4-х заінтересованих воюючих. В дійсности на тій території все-таки поляків тільки 48%, а инших народностей 52%. Сим методом російські імперіялісти, при числі росіян в 80 міл[ьйонів], прилучивши до Росії Польщу, Чехію, Австрію і Францію, могли б заявляти, що в сих межах росіян буде звиш 50%, а тому Росія в таких межах одповідала б вимогам етнографічного принципу!

На мою думку, треба було б негайно вжити заходів через наші місії в Франції, Англії, Італії і Америці, щоб інформувати уряди тих держав і попередити майбутні загрожуючі інтересам УНР виступи, пропозиції і вирішення. На жаль, ні в одній з названих держав УНР не має свого певного і роботящого представництва. З свого боку, я вжив заходів, щоб про вищенаведене знав утворений в Парижі, через нездатність і шкідливість тамошньої Місії, особливий Український Комітет, в якому беруть участь для оборони суверенности УНР і її інтересів [Володимир] Тимошенко, [Степан] Перепилиця, [Григорій] Сидоренко, [Микола] Лучицький, [Артем] Галіп, [Ілько] Борщак, [Андрій] Сербиненко і ин[ші] українці, за

виключкою гр[афа] [Михайла] Тишкевича та його прибічників. Вважаю своїм обов'язком пояснити, що в французькім М[іністерст]ві закордонних справ членам вказаного комітету просто і ясно заявили, що ні з сими представниками, ні з тим урядом, що має таких представників «il n'y a rien à faire»!

Наша провина в програнні справи в Ризі заслуговує найширшого розгляду. Се потрібно, щоб не повторювати помилок. Без самокритики і визнання своїх хиб не збудувати нам своєї незалежної держави, як би ми того не намагалися й не хотіли. Се примушує мене з свідомости своїх обов'язків не мовчати про правду, якою б вона не була гіркою та неприємною. Несподіваний і страшенно прикрий програш нашої справи в Ризі треба приписати найперше всього тим, хто вів дипльоматичну роботу в Варшаві, а потім неорганізованости роботи і бракові певних інформацій од наших місій в Міністерстві закордонних справ УНР.

6 сентября 1920 р[оку] в Відні я одержав телеграму, якою пан Міністр закордонних справ викликав мене для ведення в Ризькій конференції мирових переговорів з Совітською Росією негайно прибути в Варшаву і привезти з собою всі потрібні матеріяли. В телеграмі вказано було, що моя участь абсолютно необхідна і що одмова з мого боку недопустима. Довіряючи урядовому паперові, я, як тільки Посольство зробило мені й секретареві [Сергію] Пащенкові візи, на другий день виїхав з Відня, а 10 сентября вже був в Варшаві, куди мені призначено було явитися. Позаяк польська Делегація виїздила в Ригу 13 сентября, то я рахував застати в Варшаві для української Делегації уже виготовленим все: і склад її, уповноваження голові і членам, паспортні візи і грошову асигновку на подорож і утримання. Але ж в Варшаві я нікого не застав, а дізнався, що в справі нашої Делегації ще нічого не зроблено і не вирішено.

Виїхати з Варшави я не міг, бо мені призначено було явку в Варшаву, а постійні переїзди членів Уряду з Тарнова до Станіславова, до Ставки і назад могли внести через мої роз'їзди повну деструкцію в організацію роботи Уряду в справі Делегації. Тому я, щоб приспішити роботу і вияснити ситуацію, в той же день послав кур'єра з паперами і зразками уповноважень. Одначе ніякої одповіди я не одержав.

З інформацій од урядовців варшавської Місії, підтверджених через два дні головою Місії А[ндрієм] Лівицьким, який вів дипльоматичні зносини й переговори з польським Урядом і інформував українське Міністерство закордонних справ про ті переговори, я дізнався: 1) що поляки ніяк не визнаватимуть Совітської України і їх совітського Уряду ([Християна] Раковського і К°); 2) що в Ризі вони домагатимуться нашої участи в переговорах і 3) що ми мусимо вести справи так, щоб Польща не тільки не визнавала українського большевицького Уряду, а вимагала б од росіян очищення території од московських большевицьких військ. З тим я цілком годився, і тому зараз же взявся за працю.

Те, що поляки не визнають совітського Уряду України підтверджувалося на око: а) їх переговорами в Мінську, де вони одхилили Уряд Совітської України, хоча побіда була на боці большевиків; б) зібранням од мене польським уповноваженим [Marian'ом] Szumlakowski'м фактичного і документального матеріялу для заявки одводу проти [Дмитра] Мануїльського і инш[их] представників Совітської України; в) рішучим запевненням з боку нашої варшавської дипльоматії, в особі п[ана] А[ндрія] Лівицького, який вів переговори і умовлявся з поляками. Се підтверджувалось ще й таким фактом: коли почались переговори в Ризі і [Володимир] Кедровський прислав в Міністерство телеграму, що поляки трактують [Дмитра] Мануїльського і ин[ших] інсценірованих представників Совітської України як контрагентів Польщі, то в Міністерстві [Володимиру] Кедровському не повірили і мене через кур'єра запевняли, що [Володимир] Кедровський помиляється, а проф[есор] [Отто] Ейхельман написав мені листа, в якім підтверджує, що [Володимир] Кедровський подає звістку, яка ніяк не може одповідати дійсности, і що на се я мушу звернути свою увагу. З сього очевидно, що й Міністерство закордонних справ було поінформовано варшавською дипльоматією в сій справі однаково, як і я.

Таким чином виходило, що як не безпосередньо, то в гурті з поляками нам доведеться взяти участь в мирових переговорах, а тому голова української Делегації повинен зробити візити вищим представникам польського Уряду і ввійти з ними в безпосередні зносини. Сього вимагали обставини і інтереси УНР, але ж сього я не тільки не міг, а був позбавлений можливости зробити.

Я не знаю, хто і з якою ціллю зробив так, що мене, запрошеного стати на чолі Делегації, було усунено, а головою Делегації призначено [Максима] Славинського. Обов'язки і право на вищевказані візити, зносини і акції од мене було забрано і передано [Максиму] Славинському. Я міг зноситься тільки з нижчими урядовцями, і се я виконав, але ж сього було мало, а головного не було зроблено, бо не було голови Делегації. Мало того, [Максим] Славинський, коли б навіть не був [Максимом] Славинським, не міг прибути з Праги так швидко, щоб встигнути зробити в Варшаві те, що повинен був зробити голова Делегації, і тільки один голова Делегації. Я не одержав до 27 сентября ніяких уповноважень, а тому і на підставі їх не міг зробити ні належних виступів, ні зносин, ні зв'язків. Утворена сим розпорядженням ізоляція Делегації була очевидно шкідливою. За залежности від особи, яка була ініціятором і автором призначення [Максима] Славинського, може виникнути питання про навмисність сеї комбінації, потрібної для того, щоб усунути мене од зносин з вищим польським Урядом і щоб я не мав змоги розкрити закулісну роботу, про яку Уряд наш, очевидно, не знав і яка виявилася в Ризі.

Факт остається фактом: призначення на моє місце [Максима] Славинського, який прибути своєчасно не міг, ізолювало мене од зносин з поляками, паралізувало

мою ініціятиву і позбавило мене можливости розвинути необхідну акцію. Разом з тим, факти вимагали од мене ставитися до інформацій п[ана] Андрія Лівицького з обережністю, особливо після того, як він мене запевняв, що давно добивається усунення [Михайла] Тишкевича, а через кілька день мені показано було копію листа того ж [Андрія] Лівицького з 10 августа до голови Директорії, в якім він просить задержати [Михайла] Тишкевича в паризькій Місії як корисного діяча! Тому до Риги я поїхав з ріжними сумнівами, а не з певними інформаціями, і без підготовленого ґрунту. Тому те, що сталося і виявилося в Ризі, вимагає розсліду, щоб знайти винуватих.

Цілком зрозуміло, що по мотивах моральних і глибоко патріотичних я не міг згодитися на спільну працю з [Максимом] Славинським, про якого я за три тижні перед тим казав, що він проявив щонайменше злочинну державну бездіяльність в Чехії, за яку його треба віддати під суд. Виходило, що я не можу працювати, а [Максим] Славинський не їде. [Левко] Шрамченко зрікся од участи в Делегації, [Ісаак] Мазепа і [Микола] Ковалевський, як казали в Варшаві, зайнялися справою з одержанням міністерських портфелів, а [Микола] Добриловський чомусь теж не їхав. Вийшло, що делегацію призначено так, що її фактично не існувало, а в Ризі не було нікого з нашого боку. Отсе тяжке становище хаосу примусило мене прийняти вдруге призначення головою Делегації і поспішити в Ригу. Виїхати раніш 29 сентября я не міг, бо уповноваження одержав тільки 27 сентября, та й то пославши кур'єра за виясненням справи. Візитів і зносин в Варшаві я не мав вже змоги зробити.

Шлях до Риги з Варшави дуже тяжкий: треба їхати не менше 5 суток. Та й то, щоб поспішити, я мусив 84 версти од Мемеля до Лібави їхати на підніжці грузового автомобіля, бо иншого місця не було, а пароход одходив тільки через 3 дні. 4 октября я був уже в Ризі і в той же день переконався, що [Володимир] Кедровський послав до Міністерства інформації, які цілком одповідали дійсности і яким там не вірили тільки через те, що з Варшави наші дипльоматичні агенти подавали зовсім инші інформації. Се примусило мене 5 октября бути у польського Посла [Witold'a] Kamienieck'ого, який, нічого не негуючи, запевняв в попередній дружбі поляків і в тім, що вони, примушені обставинами заключати мир, ніяких умов, шкідливих для УНР і її Уряду, не приймуть і не підпишуть. Голова польської Делегації [Jan] Dąbski був зайнятий в комісіях і тому призначив побачення на 6 октября.

5 октября, одначе, підписано було, а 6-го вранці надруковано в часописах протокола, в якім сторонами значилися з одного боку Польща, а з другого Совітська Росія і Совітська Україна. 6 октября я пішов до [Jan'a] Dąbsk'ого, запросивши з собою й нашого Посла в Ризі [Володимира] Кедровського. Командирований в Ригу п[аном] А[ндрієм] Лівицьким урядовець [Тиміш]

Олесіюк, який вів зносини з поляками, попросився теж піти зо мною. Я згодився. І от, коли я виклав п[ану] [Jan'у] Dąbsk'ому мотиви, якими доводив фікцію, інсценіровку і емісарство з Москви совітського Уряду України, показав наочно, що Совітська Україна не об'являла Польщі війни, не воювала і не має війська, а тому і мириться з нею нема чого, а на решті вказав, що визнання Польщею совітського Уряду на Вкраїні порушує наш союзницький договір, робить нам внутрішню й зовнішню шкоду, ускладняє справу і зменшує факт визнання Польщею Уряду УНР, то п[ан] [Jan] Dąbski нам трьом в вічі заявив своє здивовання моїй речі і сказав, що визнання Совітської Україні і совітського Уряду її зроблено поляками згідно з тим, як було умовлено з Урядом УНР через його представника і одповідає бажанням уряду, через що сей не може заявляти своє незадоволення. Розуміється, що я, мавши вищенаведені інформації, запротестував проти цього і заявив, що тут є якесь непорозуміння і що я подам в сій справі ноту. [Тиміш] Олексіюк, який все отсе чув, страшенно схвилювався і вставив увагу, що дійсно з нашого боку були зроблені полякам такі заяви. Вийшов очевидний скандал: один уповноважений Уряду УНР не знав, що робив і казав полякам в Варшаві другий уповноважений того ж Уряду!

Коли ми вийшли од п[ана] [Jan'а] Dąbsk'ого, то [Тиміш] Олесіюк, схопившись за голову, сказав до мене: «Се моя вина, се я винен, що не попередив Вас! Дійсно, п[ан] Андрій Лівицький з тактичних мотивів вів такі розмови з поляками». Почувши се, п[ан] [Володимир] Кедровський, як і я, обурився і заявив, що і його [Андрій] Лівицький інформував так само, як мене й Міністерство, а про инші його розмови він, як і я, чує вперше од п[ана] [Jan'а] Dąbsk'ого і од п[ана] [Тимоша] Олесіюка.

В доказ цього п[ан] [Володимир] Кедровський пред'явив листа п[ана] [Андрія] Лівицького з 17 сентября, в якім [Андрій] Лівицький радить товмачити полякам, що Совітська Україна – се фікція і шулерство, сповіщає про те, що я привезу матеріяли, і каже вимагати од поляків, щоб вони мирилися з Росією лиш при умовах очищення України од московської окупаційної армії і передачі влади Урядові Директорії УНР. Се одповідало моїм інформаціям.

Ясно, що хтось з нашої диплgalматії в Варшаві вів з поляками розмови, про які ні Уряд, ні я поінформованими не були і проти яких, як це ясно з листа проф[есора] [Отто] Ейхельмана, Уряд наш рішуче протестував. Сей факт ще раз потверджує необхідність негайної ревізії дипльоматичної і иншої роботи наших місій за кордоном. Працювати серйозно і продуктивно в такій атмосфері, якої я став свідком за часів свого пробування в Варшаві і в Ризі, неможливо нікому в світі. Се атмосфера, сприяюча всяким авантюрам та особистому кар'єризмові і

безумовно шкідлива для справи суверенностий будування УНР. Сю атмосферу відчули вже французи, англійці і американці, в чім я переконався, і через її існування вважають саму українську справу якоюсь авантюрою і не серйозною, через що і з Урядом не хотять зав'язувати зносин, мати зв'язки і робити визнання. Сей сумний і тяжкий для нас факт треба знищити, як протидержавне абсолютно недопустиме й шкідливе явище.

Після того, як нас було усунено од всякої участи в Мировій конференції і п[ан] [Jan] Dąbski заявив, що поляки свої обов'язки виконали, а далі, позаяк ми вже на своїй території, їм нема ніякого діла до нас, а п[ан] [Stanisław] Grabski пояснив, що нині, коли б яка військова українська частина опинилася на польській території, визначеній в договорі з большевиками, то була б негайно обеззброєна. Мені в Ризі не було чого залишатися. Про сю сепарацію од Уряду УНР і про анулювання договору її з поляками ще виразніше висловився заступник п[ана] [Jan'a] Dąbsk'ого п[ан] [Leon] Wasilewski. Але ж красномовніше всього про се промовляє пункт два договору Росії з Польщею.

Участь моя в нарадах послів Прибалтійського союзу теж стала зайвою. Після двох засідань послів з моєю участю я переконався, що Посол [Володимир] Кедровський веде сю справу добре. Прибуття наших військових агентів [Максима] Дідковського та [Олександра] Данильчука і торгового агента [Микола] Шадлуна одкривали участь спеціялістів в роботі комісії, а сим пленарні засідання одтягнуто було на довгий час. Сидіти дурно й без роботи я не звик, а тому поїхав до Відня. Через Польщу я не поїхав тому, що дрібні польські урядовці не звертають уваги на свою вищу владу, ставлять дипльоматичну візу свого Посольства ні в що і роблять образливий трус і перегляд не тілько книжок, а і рукописів. Віддавати рискові свій архів, матеріяли якого ще здадуться й послужать УНР, я не вважав можливим і застрахував їх подорожжю кружним шляхом, хоч і тяжким для мене. Сим я вважаю свою командировку з 1 ноября закінченою.

У Відні я перебуватиму, доки Уряд знову не схоче скористуватися моєю відданістю Вітчизні, знаннями, досвідом і попередньою практикою для праці й служби Українському Народові.

С[ергій] Шелухин

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 430. – АРК. 46-49.

Примірник Державної Канцелярії УНР, копія, машинопис / Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917 – 1924 рр.): документи і матеріали / Автор проекту І. Матяш. – К.: Вид-во гуманіст. л-ри, 2010. – С. 427-432.

ЛИСТ СЕРГІЯ ШЕЛУХИНА СИМОНУ ПЕТЛЮРІ

Відень, 17 листопада 1920

Високоповажний Симоне Васильовичу!

Скандал, який учинився в Ризі за часів Мирової конференції через варшавських дипльоматичних агентів УНР, а також в Парижі через [Михайла] Тишкевича, який призвів до видання прикладеної до цього брошури, примушує мене, в інтересах держави і престижу влади, звернутися до Вас як до голови Директорії і громадського діяча з оцим неприємним листом, до якого я беруся тілько через необхідність і виключно з свідомости своїх обов'язків перед вітчзиною і народом.

Всяка державна праця повинна бути орієнтованою на добро громадянства. Це справа високого морального змісту, і тому, як писав [Михайло] Драгоманов, вимагає для себе чистих рук і чистих засобів, зокрема од діяча – відання інтересами вітчзини, знання, високої моральности, творчої громадської ініціятиви, свідомости обов'язків, уміння виконати їх, трудолюбія і активности. Сі вимоги треба ставити взагалі до всіх державних і громадських діячів, яких Rudolf Virchow називав соціяльними лікарями. Хитрощі, ошуканство, інтриги, обман, авантюризм і т[акі] и[нші] хвороби духа – се противні сьому фальсифікати і сурогати розуму. Тому, каже [Rudolf] Virchow, державний діяч повинен мати досить розуму, щоб не потребувати сурогатів. Тут міститься ріжниця між справжнім діячем і авантюристом.

Сорокамільйоний український нарід, який виявив багато духовних сил, має досить людей, відповідних сим високим вимогам для соціяльного лікаря. Тілько такі діячі здатні вести державну роботу і можуть творити нове життя, підняти в очах чужинців українську справу і утворити народові ролю серйозного суб'єкта міжнародового права. На нещастя українського народу, через тяжкі і скрутні для його обставини, сього досі не сталося. Бурхлива хвиля революційного хаосу прибивала до нашого берегу переважно діячів другої категорії, які старалися монополізувати за собою не тілько державну владу, а і патріотизм, державний розум, знання, совість, і в тойже час не почували за собою одвічальности ні перед законом, ні перед народом, ні перед урядом; які, не розуміючи в державнім житті елементарних речей і обов'язків, шукали собі влади і портфелів, які творили партійні експерименти, вважали за діячів мітингових промовців та руйнували народну справу, а український рух і нарід компрометували в очах цілого світу. Вони руйнували і те, що своїм життям та кров'ю творили українське військо та нарід. Не дивно, що розпука і зневір'я набули всюди великого зросту, і коли б становище росіян чорного або червоного кольору було хоч трохи краще, то наша справа булаб уже похованою, як за кордоном, так і на Україні. Не дурно чужинці іронізують, наче наша справа ще жива тілько тому, що сам Бог почав українізуватися.

До таких «діячів» належить [Михайло] Тишкевич, про якого я, посли [Микола] Василько, [Арнольд] Марголін та [Андрій] Яковлів і инші писали вже давно, а тепер в Парижі вийшла хоч і недотепно написана, але ж скандальна для нас французька брошура, автор якої, очевидно, ще багато дечого не знає. До таких «діячів» належить і Вам найближчий співробітник [Андрій] Лівицький, якого я вважаю автором ризького скандалу і акушером українського лиха. Його репутація така, що пробування не тілько на посаді Прем'єра, а і взагалі Міністром, в очах чужинців кладе недобре, лихе тавро на весь наш Уряд і на всю нашу справу. Його ім'я, як Міністра і Прем'єра, гальмує її в Англії, Франції, Германії, Чехії, Австрії. А з сим всякий український патріот повинен рахуватися. Ось факти, яких ігнорувати не можна.

5 вересня 1919 р[оку] [Микола] Шумицький одержав грамоту, за підписом Вашим і Мін[істра] закор[донних] спр[ав] [Андрія] Лівицького, якою його акредитовано «спеціальним делегатом» на 4 держави перед урядами Швейцарії, Англії, Франції і Італії. В грамоті є прохання відноситися до [Миколи] Шумицького з «повним довір'ям». Позаяк [Андрій] Лівицький є правник і підписався Міністром закорд[онних] спр[ав], то, контрасигнуючи сей акт, він прийняв одвічальність на себе. Акт сей для правника скандальний сам по собі. На чотири держави од Уряду сорокамільйонного українського народу уповноважено юнака, який тілько що вийшов з школи і не відомо, чи держав іспити. Який же то мізерний і убогий нарід. Але ще гірше. За рік перед тим [Микола] Шумицький взяв на себе політичну агентуру чужої держави і підкупав «Робіт[ничу] газ[ету]» писати противно незалежности України, за що с[оціял]-д[емократи], визнавши його вчинок неморальним, позбавили його довір'я і виключили з партії. Подробиці про се можна мати од члена Комітету партії с[оціял]-д[емократів] [Дмитра] Антоновича. [Андрій] Лівицький, як с[оціял]-д[емократ], не знати сього не міг, а тому не мав права прохати чужі уряди відноситися «з повним довір'ям» до того, кого навіть його партія осудила і позбавила довір'я. [Андрій] Лівицький поступив не етично і проти своєї партії. Наслідки сього призначення не тілько компрометуючи для України, Уряду і народу, а скандальні. [Микола] Шумицький в Італії натворив контрактів на продаж українського угля і заліза, скомпрометував Уряд, який прохав оказувати сьому його агентові повне довір'я, і поїхав в Францію. В Парижі, зводивши особисті рахунки з [Серігєм] Моркотуном, [Микола] Шумицький підняв скандальну і брудну історію з масонською ложею й доносом на його, заявив в Делегації, що [Сергій] Моркотун в тій ложі старшим, а він з Вами членами в ній, і спричинився, що Вас через ту ж історію [Сергій] Моркотун оскандалив в пресі, як офіціяльну особу.

Підписавши з делегацією в Парижі заяву Урядові про шкідливість праці [Михайла] Тишкевича і неможливість служби з ним, [Микола] Шумицький в тож же

день заручився од [Михайла] Тишкевича платнею йому по 5 000 фр[анків] на місяць, визнав його корисним для України і зостався провадити з ним шкідливу роботу. Уповноважений на 4 держави пристроївся і далі скандалити вже не поїхав (на щастя).

26 декабря 1919 р[оку] в Парижі [Михайлом] Тишкевичем було одержано підписану [Андрієм] Лівицьким як Прем'єр-Міністром і [Павлом] Христюком телеграму, якою Делегація касувалася, а [Михайлу] Тишкевичу надавалося право скласти Місію з людей, які йому вподобаються. Я дав заключення, що се телеграма підложна: 1) Делегацію утворено спеціяльним законом 4(10) января 1919 р[оку] – значить, і скасувати або зреформувати можна таким же законом, а його не виходило; 2) трудно допустити, щоб правник [Андрій] Лівицький сього не знав і дозволив би собі анархічний акт нехтування закону; 3) Прем'єром був [Ісаак] Мазепа, і трудно допустити, щоб правник [Андрій] Лівицький дозволив собі титуловатися неналежним йому званням; 4) [Андрій] Лівицький партійно с[оціял]-д[емократ], а [Павло] Христюк – с[оціял]-р[еволюціонер], і трудно допустити, щоби члени тих партій могли доручити великоземельному поміщикові, реакціонерові, клерикалові і монархистові [Михайлу] Тишкевичу підобрати свій політичний персонал і промовляти од імени УНР з її соціялістичним Урядом перед цілим світом; 5) по тому дорученню в першу голову з Делегації мусіли б ввійти с[оціялісти]-р[еволюціонери], с[оціял]-д[емократи] і взагалі вся демократія, бо [Михайло] Тишкевич проти них, чого [Андрій] Лівицький не міг не знати з донесень.

Дійсність, одначе, переважила всі трудні допустимости. Виявилося, що телеграму дійсно послав [Андрій] Лівицький і що [Павло] Христюк протестував проти неї і її не підписував. Виходить, що [Андрій] Лівицький, який потім став Мін[істром] юстиції, утворив службовий подлог, який карається по 362 ст[атті] Улож[ення]. Колишній распутінський Мін[істр] юстиції [Микола] Добровольський все ж зробив пристойніше, бо в таких випадках посилався на те, що на спіритичному сеансі так велів йому зробити дух [Григорія] Распутіна!

Знавши, що я подав доказний матеріял проти [Михайла] Тишкевича, яким довів його нездатність і шкідливість для нас на посаді в Парижі, і що посли [Микола] Василько, [Арнольд] Марголін і [Андрій] Яковлів 17 іюля з Спа написали те ж саме й заявили про негайну необхідність зараз же призначити в Париж когось иншого, [Андрій] Лівицький у вічі запевняв мене в сентябрі, що він все ж поділяє і добивається звільнення [Михайла] Тишкевича, але ж Ви стоїте за [Михайла] Тишкевича і піддержуєте. [Андрій] Лівицький казав, що може потвердити своїми листами до Вас. А [Микола] Шадлун через три тижні казав мені, що він читав листа [Андрія] Лівицького до Вас з 10 августа, в якім він розпинається за [Михайла] Тишкевича і просить Вас держати його в Парижі. Копію сього листа мені через тиждень після сього читав [Борис] Матюшенко.

Для чого [Андрій] Лівицький казав мені, уповноваженому од Уряду, неправду? Чи можна мати міністром особу, яка здатна в вічі казати неправду з цинізмом і ошуканством? Для чого с[оціял]-д[емократо]ві [Андрію] Лівицькому потрібно обстоювати для паризького представництва перед цілим світом великоземельного польського реакціонера, клерикала, монархіста і ворога демократії, з яким чужі уряди не хотять і уникають балакати, який компромітує український рух і Уряд, який не тілько нічого не робив для УНР, а й зробити абсолютно не може, і який своїм перебуванням на посаді голови Місії в Парижі наробив українському народові безмірних шкод? Може, се потрібно для [Андрія] Лівицького особисто, щоб одержати для себе зарезервованою вакансію, але ж ні по своїм здібностям, ні через незнання французької мови він на таку вакансію абсолютно не годен.

В додаток до [Михайла] Тишкевича [Андрій] Лівицький разом з ним піддержує в Парижі в складі Місії б[увшого] російс[ького] жандармського полковника [Петра] Адамовича, б[увшого] поліцейського чиновника [Леоніда] Галяфре, вищевказаного [Миколу] Шумицького і розвідчика [Володимира] Колосовського. Ні єдиного українського діяча, бо їх всіх з Делегації розігнано. [Володимир] Колосовський свої зносини з денікінцями виправдовував перед Делегацією тим, що йому потрібні відомості. Але ж він був постійним членом ворожого українцям російського салону Проктер, потім оженився на її дочці і став там своєю людиною. Питання: од кого і як російські кола знали все, що робиться в українській Делегації, і друкували проти неї свої напади! Хто з людей серйозних міг би й може серйозно вважати сю компанію дійсним представництвом українського народу і вести які б не було серйозні розмови як з представником держави! От і зараз треба в Парижі дипльоматичним шляхом шукати помочі Україні, а там про се нема кому балакати і робити!

Хто може повірити таким людям і тому Урядові, який призначає таких політичних діячів для державної роботи і зносин з чужинцями державними та просить од урядів довір'я до сих людей! Уповноважувати таких людей – се значить не поважати ні себе, ні свого народу, який може дати краще і дійсно солідне представництво, ні своєї справи, ні тих чужинців, до яких таке представництво призначено. А се чужинці добре знають, розуміють і відчувають. На жаль, у нас не всі се відчувають.

Повторяю, що заслуговує особливої уваги і звертає увагу і чужинців той загадковий факт, що український с[оціял]-д[емократ] [Андрій] Лівицький, займаючи високу посаду і граючи одну з перших ролів в українськім державнім житті і Уряді, піддержує на посольській посаді в Парижі польського великоземельника, реакціонера, клерикала, монархіста і ворога демократії

[Михайла] Тишкевича, з яким в французьких урядових і дипльоматичних колах ніхто не хоче не тілько рахуватися, а навіть балакати, через що одно вже держання його в Парижі явно безцільне. Один син [Михайла] Тишкевича служить у поляків в Мін[істерстві] закор[донних] спр[ав], а другий в ієзуїтах. Сам [Михайло] Тишкеквич на службі у Ватикана і одчитується перед ним. Своєю роботою він шкодить УНР і визначився інтригами і плітками, хлестаковщиною, подаючи се як роботу і годуючи Уряд вигадками. Заслуговують уваги і симпатії того ж с[оціял]-д[емократа] [Андрія] Лівицького до жандармсько-поліцейсько-розвідчеського антуражу [Михайла] Тишкевича.

Звертає на себе увагу і друга симпатія [Андрія] Лівицького до такого ж с[оціял]-д[емократа], як і він, [Михайла] Єреміева. Він, як і [Михайло] Тишкевич, великоземельник (у [Михайла] Єреміева в Забуянах та Загальцях, Київс[ького] пов[іту], є 4 000 дес[ятин] землі, на яких же ліс він продав на зруб Горенштейну та Слуцькому), оперує плітками, вигадками ті інтриганством, за що й був звільнений з італійської Місії, але ж знайшов симпатії у [Андрія] Лівицького і вернувся туди з службовим підвищенням. Одержавши дипльоматичну командировку в Париж, він жив з вищеназваним [Петром] Адамовичем та [Леонідом] Галяфре і одвіз до Уряду жандармсько-поліцейські вигадки та плітки, замість дійсних інформацій. Ся робота так подобалася, що він попав до Риму для дипльоматичної роботи! Його жінка належить до ворожої Урядові, партії хліборобів-монархістів. Се все характерно для [Андрія] Лівицького і як для особи, і як для соц[іял]-демократа.

Цікаво, що с[оціял]-д[емократ] і член Уряду Директорії [Андрій] Лівицький прислав до Відня українським хліборобам-монархістам, які добиваються реставрувати [Павла] Скоропадського, запросити прибути для співробітництва з ним. Ясно, що [Андрій] Лівицький веде закулісну політику і творить інтригу. Се виявилося і в Ризі.

Викликаний в Варшаву для ведення переговорів в Ризі, я спочатку од [Бориса] Ржепецького, потім од ближчого співробітника [Андрія] Лівицького – [Тимоша] Олесіюка, нарешті і од [Андрія] Лівицького, який приїхав через два дні, був офіціяльно поінформованим, що поляки ніяк не визнають совітського українського Уряду і що ми, коли нас не допустять до участи в переговорах, мусимо добиватися од поляків, щоб вони вимагали од большевиків очищення од їх військ української території. Виходило, що варшавська дипльоматія вела переговори з поляками в сім напрямі і виготовила для сього ґрунт. Так поінформували мене і з нашого Мін[істерства] закорд[онних] спр[ав], а коли Посол в Латвії [Володимир] Кедровський прислав з Риги телеграму, що поляки визнають совітський Уряд на Україні, то сьому, покладаючись на інформації варшавських дипльоматів, в Міністерстві у нас настілько не повірили, що написали мені перебалакати з [Володимиром] Кедровським і сказати йому уважливіше ставитися до своїх же донесень.

В Ризі, одначе, ще до проголошення протоколу виявилося, що [Володимир] Кедровський писав правду, а [Тиміш] Олесюк, командирований [Андрієм] Лівицьким, про се не доніс. Коли польський уповноважений [Jan] Dąbski заявив мені, що вони визнали Совітську Україну і совітський український Уряд, що се не суперечить планам українського Уряду УНР, і що в сій справі у [Jan'a] Dąbsk'ого була розмова з представниками нашого Уряду в Варшаві, то я проти сього рішучо запротестував. Се було сказано в присутності [Володимира] Кедровського і [Тимоша] Олесюка, який поспішив завважити, що тут з мого боку непорозуміння. Потім, коли ми вийшли од [Jan'a] Dąbsk'ого, [Тиміш] Олесюк сказав, що дійсно [Андрій] Лівицький з тактичних мотивів вів таку розмову з поляками і що він забув про се мене поінформувати. Тоді [Володимир] Кедровський пред'явив листа [Андрія] Лівицького з 17 сентября, в якім написав [Володимиру] Кедровському те ж саме, що казав мені.

Стало цілком ясно, що [Андрій] Лівицький вів з поляками свою закулісну політику і свої таємні переговори, про що ні Урядові, ні мені не сказав. Сі переговори так для нас і зосталися б тайною, коли б я не поспішився в Ригу розвинути там свою акцію. Де ж гарантія, що немає ще якихось таємних переговорів і умов на нашу голову і на нашу погибель! Після цього для мене стало зрозумілим і те, для чого мене викликано бути головою Делегації, коли я прибув до Варшави, чиїмись інтригами було замінено [Максимом] Славинським, який в додаток не міг прибути. Ясно, що до [Eustachy'я] Sapieh'и, [Józef'a] Piłsudsk'ого і [Jan'a] Dąbsk'ого голова Делегації повинен був піти з візитом, повести з ними розмови, дознатися про все, нав'язати контакт і виробити план роботи. Се міг і повинен був зробити тільки голова. Позбавлений прав голови, я не се не мав права. Позаяк [Максим] Славинський не міг прибути, то з поляками нікому було утворювати зв'язків і мати балачки. Таким чином, за [Андрієм] Лівицьким залишалася монополія, і вся його таємна закулісна робота зосталася б секретом для Уряду і не розкрилася б.

Але ж не дурно хитрощі та інтриганство тільки суррогати розуму, і тому все розкрилося. В таких умовах і з такими діячами не можна вести серйозно ніякої справи, а тим більше державної, хіба скандалитися. Не можна сим діячам і довірятися, бо підведуть, як в Парижі, Ризі, Варшаві. Не можна з ними й будувати або рятувати державу, а хіба руйнувати, компромітувати й нищити. Се люде не здатні ні до якої творчої роботи, бо вони просто інтригани, авантюристи, крутії та й все.

Прошу Вас, Високоповажний Симоне Васильовичу, якого доля поставила на чолі нашого державного будівництва, розважити подані факти об'єктивно, спокійно і з безсторонністю судді одповісти собі: чи справді можна довіряти таким діячам, як [Андрій] Лівицький, [Михайло] Тишкевич, [Михайло] Єреміїв, і навіть Урядові, на чолі якого стоїть [Андрій] Лівицький або бере в нім участь і який може

терпіти все те? Чи маємо ми серйозні дані вимагати од чужинців при таких представництвах серйозного відношення до української справи? Я апелюю до Вашої совісти, в яку цілком вірю. Щоб Ви самі подумали про Уряд, який має Міністром [Андрія] Лівицького, признача [Михайла] Тишкевича, акредитує [Миколу] Шумицького, уповноважує [Михайла] Єреміїва і т[ак] д[алі] та ще при скандалях з Супрунами, Севрюками, [Володимиром] Темницьким і т[аке] и[нше]! Чи можна з такими людьми і таким Урядом мати якусь серйозну справу, вести серйозні переговори? Сі діячі і такий лад кладуть на всі наші справи тавро фальші, несерйозности, недовір'я. Коли б у нас сього не було, то ми давно вже були б визнаними, не лилася б народна кров, Україна не перетворилася б в руїну, люд не гинув би од пошестей, не сидів би без одіжу, лік, гасу, соли, книжок, не панувала б над всім розпука. Коли б сього не було, то справжніх українських діячів не було б одігнало од роботи і три давні українські діячі сенатори не пішли б од Уряду, як безробітні, назад в Київ до большевиків, щоб хоч умерти на рідній землі.

Великий Rudolf Virchow писав, що для громадянських справ потрібні громадські діячі, які повинні бути соціяльними лікарями. А у нас досить бути знахарем, інтриганом і балакуном по партійній трафаретці, щоб претендувати на міністерський портфель, і досить повчитися з партійних сонників та оракулів, щоб вважатися соціяльним лікарем. Колись ми страшенно і справедливо обурювалися, що на дуже складні по обов'язках посади губернаторів призначали військових генералів, як обурювалися, і теж справедливо, що партії союза рус[ького] народу даються державні народні гроші на партійні справи. Я одкидаю готентотську етику і вважаю, що розбирання народних грошей с[оціял]-р[еволюціонер]ами, с[оціял]-д[емократ]ами і ин[шими] на партійні цілі є та ж сама крадіж чужих грошей, як і союзом рус[ького] народу, а призначення міністрами й дипльоматами Лівицьких, Тишкевичів, Шумицьких, Ковалевських, Севрюків, Єремієвих, Адамовичів, Колосовських і т[аке] инше є куди гірше, ніж призначення генералів губернаторами. Давно вже час навести всьому ревізію і підтягтися. [Тарас] Шевченко так любив правду і вірив в неї, що запідозрив навіть Бога, чи Він не накладає з панами. Над діяльністю [Андрія] Лівицького, [Михайла] Тишкевича і т[аке] и[нше] давно вже час навести справжнє слідство.

Ось уже два роки, як ми завели свої місії й посольства за кордоном. Для нас се справа цілком нова, і всі призначені люде ніколи таких справ не вели. Для них се діло нове, невідоме, і вони поїхали на нім же і вчитися. А проте ще й досі не було ревізії місій і посольств в їх дипльоматичній роботі. Тому не відомо, хто пише правду і кому можна вірити. А чи можна довіряти донесенням сих людей і будувати на них закордонну політику міністерства? Чи можна вірити й самому міністерствові, яке будує свою роботу на таких матеріялах? Я маю всі дані твердити,

що більшість донесень неправдива і уявляє собою хлестаковщину. А таких страшенних грошей вся та брехня і все те удавання роботи коштує нашому народові!

Ревізія, між иншим, показала б, що Франція не хоче говорити з [Михайлом] Тишкевичем і що держання його представником УНР се просто анахронізм, який дорого обійшовся народові; що Англія, Франція, Германія, Чехія, Австрія не хотять чути имені Андрія Лівицького і що пробування його на міністерській посаді не може не одбиватися на відносинах до нас і нашої справи. В нашім тяжкім становищі треба з сим рахуватися і вважати на се. Ревізія розкрила б страшну бездіяльність, темне неуцтво, хлестаковщину і колосальне марнотратство.

Полагодити такі справи в Вашій можливости, а тому іменем нашої нещасної Вітчизни, долею нашої державности і щастям народу благаю Вас зробити се найшвидче, щоб потім не було пізно.

Прошу прийняти запевнення в найщирішій повазі до Вас і побажати Вам успіху в державнім будівництві.

С[ергій] Шелухин

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 7. – АРК. 149-153.

Редакції листа: Правдивий. Лекція для Головного Отамана / Сергій Шелухин // Український вістник. – 1921. – 7 лютого. – С. 1-2; Шелухин С. До законности / С.Шелухин // Український прапор. – 1922. – Ч. 4. – 28 січня. – С. 6; Лист сенатора С. Шелухина до отамана Петлюри / С. Шелухин // Немезіда. – 1936. – травень. – Ч. 2. – С. 37-49; Шелухин С. Лист до С. Петлюри про Ризький договір / С. Шелухин. – Париж: Вид-во Поступ, 1948. – С. 6-12.

МІСІЯ УНР В ДАНІЇ (КОПЕНГАГЕН)

СПРАВОЗДАННЯ ДМИТРА ЛЕВИЦЬКОГО АНДРІЮ ЛІВИЦЬКОМУ

Копенгаген, 23 січня 1920

Минувшого місяця післав я з Берліна на руки п[ана] Міністра А[ндрія] Лівицького справоздання з діяльности Місії в Данії; тепер уважаю своїм обов'язком, що слідкує:

З новим роком заявив «Temps» що минувший рік був роком німецьким а той рік 1920 буде роком російським. І дійсно, вже в першім місяці виявилось, що головним завданням сього року буде у Антанти розв'язка російського питання. Після розмов, котрих я мав в послідніх днях з ту перебуваючими хвилево англійцем George'ом Lansbury, шеф-редактором великого англійського часопису «The Herald», визначним членом англійської робітничої партії, і з [James'ом] O'Grady заступником англійців на конференції в Копенгаґені з [Максимом] Литвиновим, з [Karl'ом] Branting'ом, провідником соціял-демократів в Швеції, [Lincoln'ом] Steffens'ом, журналістом з Америки, з деякими тутешніми росіянами ріжних відтінків від скрайно-правих до скрайно-лівих, і стежачи за закордонною пресою, я набрав слідуючого переконання про ті погляди, котрі антантські держави виробили собі на управильнення питання бувшої Російської імперії.

Англія дуже занепокоєна агресивним наступом большевиків на Азію, Персію, Месопотамію, а дальше і Індію, перейшла до переконання, що по розбиттю [Олександра] Колчака і [Антона] Денікіна одинокою опорою можуть бути тільки окраїнні держави бувшої Росії, котрі, після слів [Georges'a] Clemenceau, повинні колючою проволкою окружити большевиків. [David'y] Lloyd Georg'ови вдалося переконати [Georges'a] Clemenceau, а за цим цілу Францію, котра дотепер найбільш ворожо відносилася до стремлінь повної самостійности окраїнних держав, що одиноким виходом, щоби не допустити поширення большевизму на захід і всхід, це признання і допомога окраїнним державам. Як цілком явний доказ цього єсть визнання Грузії і Азербайджану через Паризьку конференцію. А так як і Америка не противиться визнанню окраїнних держав, то тим самим, здається, доля всіх окраїнних держав вирішиться незабавом в позитивному змісті.

Найтяжче стоїть справа з Україною. Цілий час відносилася до нас Антанта негативно, російські і польські політичні круги за кордоном представляли нас раз як большевиків, а раз як германофілів, на всякий випадок не спосібних до державного життя. Доперва в послідніх часах ми зуміли собі зискати симпатії закордонної демократії, за нас почали багато писати, і видається мені, що тепер вже і в урядових колах антантських держав дозріває думка визнати нас. На всякий випадок тепер належить нашим закордонним місіям доложити найбільш праці. Рік

1919 був для нас роком підготовлячим, в році 1920 мусимо напружити вже наші сили в роботі дипльоматичній.

Коли антантські держави між собою згідні, що в боротьбі з большевиками їм тепер належить опиратися на окраїнні держави, то не має ще в них згоди, в який спосіб цю боротьбу перевести. Ту йде боротьба двох таборів. На чолі одного стоїть [David] Lloyd George, а за ним демократія, котра бажає признати окраїнні держави, щоби охоронити валом себе від большевизму, але не вести ніякої війни з большевиками, противно – стреміти до згоди з ними, а на всякий випадок зайняти прихильно вижидаюче становище; на чолі другого стоїть Франція і англійський Міністер війни [Winston] Churchill і реакційні елементи, котрі бажають визнати окраїні держави, дати їм воєнну допомогу і залучити їх до чинної боротьби з большевиками. Вислання воєнної англійської і французької флоти до Чорного моря, обіцянка вислати для Грузії і Азербаджану допомогу в силі аж 300 000 війська і відступлення Польщі через Америку всіх воєнних припасів, котрі Америка має в Европі, і конференція в Гельсінгфорсі вказують на одну лінію, знесення блокади для Росії і конференція в Копенгагені вказують на другу лінію. Котра з них поборить, наперед сказати тяжко. Мені видається, що буде вестись якийсь час подвійна лінія, будуть робитись всякі заходи до організування борьби з большевиками, а з другого боку, будуть робитись заходи до мирного поладнання справи. Коли зважити уступлення [Georges'a] Clemenceau, великий вплив [David'a] Lloyd George'a і все зростаючий вплив демократії, то здається що остаточно переможе погляд [David'a] Lloyd George'a.

Щодо конференції між [Максимом] Литвиновим а [James'ом] O'Grady в Копенгаґені, то вона має дуже велику вагу, і після всіх моїх інформацій, вона йде добре в тому значінню, що ту робиться зближення між совітським урядом а Англією, взглядно [David'ом] Lloyd Georg'ом. Знесення блокади – це наслідок конференції в Копенгаґені, а я маю певні інформації, що ріжниці між [Максимом] Литвиновим а [James'ом] O'Grady вже не такі великі, хотя й [Максим] Литвинов держить себе дуже остро і в увіреності на великі воєнні успіхи большевиків дуже тяжкий до уступок. Дуже довірчо я узнав, що [James] O'Grady має інструкцію, що англійському урядові була би мила згода окраїнних держав зі совітським Урядом.

Погляд [Максима] Литвинова на українську справу такий самий, як мали большевики при першому і другому зайняттю Києва, а саме такий, що Уряд Директорії не має ніякої сили, що сей Уряд і його закордонні заступники нікого не представляють, що дійсний Уряд України є в Києві і з тим київським Урядом совітський-московський Уряд зробить напевно згоду. Взагалі [Максим] Литвинов до національної справи України відноситься ворожо. [James] O'Grady під цим оглядом має небагато поняття, но все ж таки він в засаді прихильно настроєний до

наших національних стремлінь. Про найближчі завдання в справі України George'a Lansbury і п[ана] [Lincoln'a] Steffens'a узнає наш Уряд від цього послідного лично.

Я вже писав п[ану] Андрієві Лівицькому, а тепер поновляю справу бувшого звісного російського царського генерала Володимира Анд[рійовича] Черемісова. Се знатний генерал, котрий кінчав воєнну академію, був професором воєнної академії, командував довший час на війні дивізією, мав гарні воєнні успіхи в Мазовії і потім в Галичині а вкінці якийсь час був головнокомандуючим північного фронта вже під час революції. Він живе тепер в Копенгагені і предложив на мої руки свої услуги українському Урядові. Часописи, вправді, донесли, що він бореться вмісті з большевиками; це, однак, неправда. Думаю, що такий чоловік з бойовим досвідом був би тепер для нас дуже пожаданим. Тому прохаю о можливо негайну відповідь, чи наше воєнне Командування уважало би його потрібним на Україні і чи могли би йому дати відповідне становище, бо мається розуміти, що чоловік цеї міри на підрядне становище не піде. Прохаю о скорійшу відповідь тому, що він має і свої инші плани, і я не хотів би його довго держати в непевности. Маю переконання, що звістка, що [Володимир] Черемісов бореться в нашій армії, викликала би за кордоном добре враження.

Крім резолюції Міністерства закордонних справ з 15 листопада 1919 р[оку], котрою обмежено значно дотеперішній склад членів Місії і їх плати, дістав я також від фінансового агента в Берліні звістку, що Висока Директорія вздержала взагалі виплату кредитів місіям. Так як уділенні кредити місіям скінчилися з днем 15 січня 1920 р[оку], то майже всі наші закордонні місії зупинились без всяких засобів і в неможливости вести дальше свою працю. Уважаю якраз сей момент дуже важним в нашій закордонній політиці і тому уважаю обов'язком моеї совісти заявити, що перепинення діяльности Місії було би для нашого діла дуже шкодливим. На всякий випадок під цим оглядом Уряд наш мусить видати якнайскоріше і цілком ясне і рішуче рішення, щоби місії всі сей час знали, як себе дальше вести.

Голова Місії
[Дмитро Левицький]

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3542. – ОП. 1. – СПР. 2. – АРК. 10-13.

Примірник Місії УНР у Данії, рукопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3542. – ОП. 1. – СПР. 2. – АРК. 14-19.

МІСІЯ УНР В ГОЛЛАНДІЇ ТА БЕЛЬГІЇ (ГААГА ТА БРЮССЕЛЬ)

«ДОКЛАД ПО СПРАВАХ НАДЗВИЧАЙНОЇ ДИПЛЬОМАТИЧНОЇ МІСІЇ ДО ГОЛЛАНДІЇ ТА БЕЛЬГІЇ ЗА ЧАС З 4 ЛЮТОГО ДО 1 ТРАВНЯ 1919 РОКУ» АНДРІЯ ЯКОВЛІВА ВОЛОДИМИРУ ТЕМНИЦЬКОМУ

Гаага, 18 травня 1919

В додаток до посланих мною до Міністерства закордонних справ коротких звітів про діяльність Місії подаю цей більш широкий доклад про діяльність Місії в Голландії.

1) Подорож до Голландії. Місія виїхала з Києва 19 січня 1919 року дорогою на Волочиськ, Тарнопіль, Стрий, Лавочне, Мункач, Будапешт і Відень. До Відня прибула 25 січня. За кілька днів перебування у Відні тут зібралися місії: паризька, чеська, американська, данська і берлінське Посольство. У Відні одбулося кілька нарад з представниками місій і посольств. Між иншим, я віз з собою наказ Міністра закордонних справ п[ана] [Володимира] Чехівського про відкликання нашого Посла [В'ячеслава] Липинського з Відня, про розформовання Посольства й про уповноваження секретаря Посольства п[ана] [Миколи] Троцького прийняти від [В'ячеслава] Липинського справи Посольства. Між тим на місці вияснилося, що Посольство у Відні мусить ще деякий час існувати, що у Відні зараз Послом від Західноукраїнської Республіки п[ан] [Микола] Василько і що при таких умовах незручно уповноважувати секретаря [Миколу] Троцького прийняти діла Посольства. Через те нарада ухвалила не передавати п[ану] [В'ячеславу] Липинському приказу про відкликання, а знестися раніше з Київом, що й було зроблено через кур'єра. Позаяк у Відні з'їхалося багато наших місій, то я вважав потрібним якнайскоріше виїхати далі. 28 січня Місія виїхала на Берлін через Мюнхен. В Мюнхені стрів Місію наш консул п[ан] [Василь] Оренчук, який повідомив, що має доволі і цілком приязні відносини з боку німецького Уряду і що бувший наш Посол в Берліні п[ан] [Федір] Штейнгель довго одмовляв йому взяти визнання Міністерства в Берліні, поки він сам не взяв дозволу. В Берлін Місія прибула 30 січня. В нашому Посольстві в Берліні ще тоді заправляли ставленики [Федора] Штейнгеля. Через те я послав срочну телеграму [Миколі] Поршу у Відень, щоб скорше виїздив і приймав справи Посольства. З Берліну Місія виїхала 3-го лютого рано і прибула на кордон голландський того ж дня в 5 годин вечора. Тут Місію чекав окремий вагон, який дало голландське Правительство. В цьому вагоні Місія прибула до Гааги 3-го лютого в 11 годин ночі.

2) Зносини з Правительством Голландії і становище Місії. Через кілька днів по приїзді в Гаагу я послав секретаря до Міністерства закордонних справ, щоб

запитати, коли мене може прийняти пан Міністр. Секретареві відповів особистий секретар Міністра, що позаяк Україна ще не визнана Антантою, то голландське Правительство поки що не може прийняти голову Місії. Після цього я звернувся до пана Міністра з особистим листом, в якому зазначив мету Місії і подав свої уповноваження. Відповіди на цей лист я також не одержав. Одмовлення прийняти мене я вважаю фактом, який не має зараз великого практичного значіння, бо з дальніших офіціяльних і неофіціяльних зносин вияснилося, що голландське Правительство зараз, помимо того, що воно складається з католиків-реакціонерів, страшенно боїться чим-небудь зачепити Антанту, бо на часі розрішення спірних питань з Бельгією, на користь якої Антанта хоче щось відтяти від Голландії, а крім того Голландія за весь час війни була в підозрінні Антанти за свої зносини з німцями, якім вона постачала збіжжя. В такому ж становищі, як і наша Місія, знаходилися тоді польський представник і чехо-словацький, яких також Міністр ще не прийняв і не визнав.

Не дивлячись на офіціяльне невизнання Міністерством закордонних справ, инші Міністерства рахують Місію яко офіціяльного представника України в Голландії, як потім зробило й само Міністерство закордонних справ. Так, наші паспорти визнані за дипльоматичні, нам усім дано право екстериторіяльности. Всі зносини з приводу документів та карток на продукти ми мали тілько з Міністерством закордонних справ. Та не тілько всі члени Місії, а навіть, по проханню Місії, пропуски в Голландію дані були і нашим фінансовим агентам в Берліні, що приїздили в Голландію по фінансовим справам. В початку марта місяця в Голландії, в Утрехті відбувалася ярмарка-вистава зразків товарів. Ця ярмарка має велике торговельне значіння для всієї Голландії. На ярмарку прибувають представники ріжних держав. Упорядковує ярмарку окремий комітет. Цей комітет офіціяльно запросив Місію прийняти участь на ярмарці. Було одведено окреме бюро для представництва Місії на два дні, оздоблено українськими прапорами. Мої два секретарі, що були призначені мною яко репрезентанти Місії на виставці, були запрошені на відкриття виставки від Президента Міністрів.

Другою ознакою офіціяльного визнання за Місією представництва України є те, що Місія почала видавати паспорти українцям на проїзд з Голландії до України, Німеччини, Бельгії, Англії, Америки і Франції. Всі наші паспорти прийняті і візируються зазначеними державами. Навіть коли австрійське Посольство одержало розпорядження не видавати паспортів галичанам, то це Посольство, а також і инші посилають всіх, кому треба паспорта або візи для проїзду на Україну, до нашої Місії.

В протязі часу ми встановили також зносини з Міністерством закордонних справ і иншими Міністерствами, причому нам іноді одповідають так: «Хоть Голландія і не може ще визнати Україну яко самостійну державу, бо ще Антанта не

сказала свого слова, але ми зовсім не бажаємо робити які-небудь труднощі Україні й її місії, бо певні, що Україна буде визнана як не завтра, то післязавтра».

Щодо Бельгії, до якої також призначена наша Місія, то тут справа стоїть інакше, і то може тільки через те, що ми перебуваємо в Голландії, а не в Бельгії. По приїзді я звернувся з листом до бельгійського Посла в Гаазі з запитанням, чи можливо мені приїхати до Бельгії до Міністра закордонних справ. П[ан] Посол відповів мені, що він по цьому питанню зносився з Міністром закордонних справ і одержав відповідь, що позаяк Україна ще не визнана Антантою, то він сподівається, що Місія відкладе свій приїзд до Бельгії. Одержавши таку відповідь, я на якийсь час залишив думку про приїзд до Бельгії. Але зараз, прийнявши на увагу ріжні ознаки негативного відношення Бельгії до Антанти та зміну Посла бельгійського в Гаазі, попробую поїхати в Брюссель хоч би для того, щоб зв'язатися з місцевою пресою.

3) Праця Місії. Праця Місії йде цілком нормальним шляхом. Перш всього довелося мати діло з українськими громадянами, які є в Голландії. Вони, як і скрізь (під час війни), поділяються на українців, що вільно від давнього часу живуть в Голландії, та таких, що під час війни переїхали з Бельгії, і на полонених або втікачів з німецьких лагерів. Ми видрукували в часописах оголошення, в якому закликали українських громадян зголоситися до Місії і зарегіструватися. Зразу прийшло досить багато народу. З ріжних категорій наших громадян звертають особисту увагу: прибувші з Бельгії і наші полонені. Перші являються постійними мешканцями Бельгії (Антверпену), так званими «діямантерами», тобто власниками фабрик шліховки діямантів і робітниками на цих фабриках. Вони переважно євреї з Галичини. Не так давно, після заключення перемир'я з німцями, бельгійське Правительство закликало всіх діямантерів вернутися до Бельгії, аби відновити працю фабрик, бо робітники бельгійські не мають праці і бідують. Але виникло питання про паспорти, позаяк старі австрійські паспорти були вже не дійсні. Польська Легація в Гаазі закликала діямантерів взяти польські паспорти, але діямантери всі як один заявили, що вони приїдуть тільки з українськими паспортами, бо вони є дійсними громадянами Української Республіки, родом з Галичини та Буковини. Конче бельгійське Правительство після цього згодилося прийняти їх з українськими паспортами. І от посунула до нас ціла черга діямантерів за паспортами. Ми, перевіривши місце уродження, чи належить воно до Східної Галичини (по р[ічку] Сян), або до Буковини, видаємо паспорти на проїзд.

Друга категорія – це втікачі з німецького полону. Їх було в Голландії до нашого приїзду досить багато, більше 500 чоловік. Але перед нашим приїздом голландське Правительство, боячись большовизма й вважаючи кожного російського жовніра за большовика, вивезло їх до Данцигу, відкіля вони попали не

до рідного краю, а у польське військо. Тепер в Голландії залишилося всього не більше 40 чоловіка, які поміщені в окремому лагері і яких ми стараємося визволити і відправити на Україну через Німеччину та Чехію.

4) Допомога українцям. Цим українцям, а також і иншим ми допомагаємо й грошима. Кожному, хто від'їжджає на Україну, ми даємо по 10 гульденів і по 100 німецьких марок на подорож, маючи на увазі, що в Берліні є наша військово-санітарна комісія, яка повинна вже далі відпровадити. З тутешніх українців ми допомагаємо жінці одного підофіцера галицьких військ, який з Голландії поїхав у військо битися проти поляків.

5) Інформаційна праця. Не будучи визнані офіціяльно і не маючи можливости через те вести акцію дипльоматичним шляхом, Місія всю увагу звернула на акцію через пресу. Голландська преса – одна з найбільш освідомлених нейтральних: вона цікавиться всіма подіями в світі, і її найбільше читають в Англії, Америці, Німеччині і почасти в Франції. Прибувши до Голландії, ми зараз побачили, що тутешня преса живе інформаціями про Україну, які подавали поляки та російські втікачі та одставні дипльомати. Українців трактували як большовиків і лаяли, як тільки могли. Треба було вжити якнайшвидше рішучих заходів.

При допомозі тутешніх українців, які вже довго живуть в Голландії і знаються з представниками преси, я закликав на сніданок представників всіх видатнійших часописів Голландії. Написав і видрукував докладний меморандум про останні події на Україні (кілька екземплярів цього меморандуму я передав до Міністерства через Відень і через [Євмена] Лукашевича): меморандум переклали на голландську, німецьку, французьку й англійську мови і роздали при сніданку представникам преси. Я сам не був на сніданку, а послав своїх секретарів, які ще від себе додали за столом. Сніданок мав надзвичайно гарні наслідки. На другий же день во всіх часописах появилися докладні відомости про Україну, на підставі меморандуму, а потім щодня та або инша газета щось писала про Україну. Щоб дістати відомости про Україну, брак яких зараз же почав відчуватися, ми звернулися до бюро [Володимира] Степанківського в Лозанну, який почав висилати нам свої видання і бюлетені.

В початку квітня, коли прибула наша Місія до Парижу, а Посольство теж почало видавати бюлетені, я заснував в Гаазі «Українське пресове бюро», через яке ми маємо можливість щодня телеграфно передавати всім часописам відомости з України. Для цього я взяв у [Володимира] Степанківського абонемент на відомості по телеграфу, які він і висилає мені майже щодня. Зараз я зв'язався з нашою пресовою службою у Відні, т[о] є[сть] з п[аном] [Володимиром] Сингалевичем, який мені посилає щодня телеграми по 600-800 слів, я їх обробляю і через своє пресове бюро також телеграмами пересилаю до голландських часописів і до агентства Reuters в Амстердамі.

Бюлетенів наше бюро не друкує і не розсилає, бо практика показала, що з бюлетенів часописи не дуже охоче беруть матеріял. Користи через те в бюлетенів жодної немає, і через те, за браком коштів, я їх не друкую. Тільки деякі дуже важні відомости, як, наприклад, всі ноти, що подані були нашою Делегацією в Парижі конференції мира, я видрукував окремим зшитком і розіслав через Пресбюро до всіх послів, до міністерств, часописів і до Міжнародного інституту в Гаазі.

Преса, як я вже зазначив, дуже добре ставиться до України і до нас. Всі наші інформації, навіть не тільки факти, що подаємо, але підчас і полемічні замітки, або з певною тенденцією, передруковуються во всіх часописах. Щодня кожний читач може бачити в часописах заголовок «Україна» і прочитати дещо про наші справи. В останні дні ми випустили кілька заміток про поляків, про їх політику і дії в Галичині, про армію [Józef'a] Haller'a, про єврейські погроми. Мені передавали певні люде, що тутешній польський представник дуже перелякався нашого впливу, казав, що українці тут душать за горло поляків. Польське пресове бюро, яке тут теж існує, теж подає щодня ріжні бюлетені до преси, але всі бюлетені йдуть до редакційного коша і нічого не вміщується в часописах.

Одно шкодить дуже нам: це брак коштів. З Києва я взяв на пресу всього 75 000 карб[ованців] і думав, що це велика сума, але вияснилося тепер, що цих грошей не вистачить надалі. Крім того, не може бути гадки про поширення нашої роботи, про винайняття журналістів для роботи в Бюро, окремого помешкання, персоналу тощо. В порівнянні до того, що ми зробили вже і що робимо, треба сказати, що й на ці малі гроші ми зробили багато. Але я маю ширші плани і в інтересах моменту, такого відповідального, мушу прохати Міністерство асигнувати мені, якнайшвидше, ще 200 000 карб[ованців] на видатки по пресі і на інформацію. Вважаючи на низький курс наших грошей, корон і марок, ця сума не дуже велика, всього 40 000 гульденів. Крім інформації, що йде від нас, ми себе інформуємо, передплачуючи ріжні часописи европейські. Всі відомости про Україну ми складаємо й регіструємо: дещо подаємо до тутешніх часописей (ріжні інтерв'ю та добрі статті про Україну), а решту лишаємо для власного вжитку і для можливої інформації Міністерства, куди ми передамо нашими кур'єрами. Список часописів, які ми передплачуємо тут, прикладається. Крім того до цього докладу прикладаю огляд голландської преси за кілька місяців, з якого Міністерство побачить, скільки відомостей подано нами до місцевої преси. Повні артикули, видрукувані в часописах, ми зареєстрували і в оригіналах незабаром вишлемо до Міністерства.

Крім голландської преси, ми маємо зв'язки також і з англійською пресою. 28-го лютого я вмістив інтерв'ю з агентом Reuters в часописі «Daily Telegraph» і подаємо, як я вже сказав, відомости про Україну через Reuters. З бельгійською пресою, не дивлячись на всякі заходи, не вдалося ще зав'язати зносин. Через те я

гадаю послати в Голландію секретаря, щоб там на місці зав'язати зв'язки і з Гааги подавати відомості по телеграфу. Час вимагає від нас найбільшої праці іменно з боку щоденної правдивої інформації Европи про Україну, і через те ми всі найбільше тут працюємо в цій сфері. Треба наганяти те, що було втрачено нами всіма через нашу власну несвідомість. Европа нічого про нас не знала, а якщо знала, то все було проти нас. Тепер треба все наново переороблювати, а це важка і, може, незамітна, чорна, на перший погляд, праця.

6) Огляд політичний. Склад Правительства Голландії зараз майже реакційний: позаяк більшість в Парляменті складають католики, то й міністри переважно з цієї партії. Першорядну вагу для Голландії має зараз питання територіяльне. Діло в тому, що Голландія межує з Бельгією річкою Шельдою, так що невеликий кусок території в одному місці переходить на другий бельгійський берег річки, де мається одна провінція суто голландська. От із-за цієї провінції зараз іде спір між Голландією та Бельгією. Обидві сторони чекають, що постановить Антанта, яка бажає відшкодувати Бельгію за кошт Голландії. Зараз вже постановлено, що має бути переглянутий договір 1839 р[оку], згідно якому спірна територія одійшла до Голландії. Це страшенно непокоїть Голландію, і вся увага Правительства і суспільства. На сих днях (19 травня) відбудеться засідання окремої Комісії в Парижу. Зараз це питання вже трохи вияснилося, але весь минувший час питання одбирало багато часу й місцяв місцевому Парляменті й в пресі.

Другою небезпекою для Голландії вважається большовизм. Страх перед тим, що большовицькі ідеї запанують і в Голяндії, примушують Правительство приймати ріжні нерозумні міри. Всіх, хто переїхав через Німеччину та ще з Росії, Польщі або України, зарані вважають за большовика. Всіх полонених з Росії, які були в Голландії, або вислано через Данциг, або зачинено в концентраційний лагер. Ми вже вияснили, що в цьому лагері єсть біля 60 чоловіка походженням з України. Німці спочатку не хотіли давати дозвіл на переїзд наших громадян через Німеччину, але після того, як ми знеслися з нашим Посольством в Берліні, такий дозвіл ми одержали, і оце зараз приймаємо всі заходи, аби якнайшвидше визволити цих людей з лагеря і відправити на Україну. Не маючи великих коштів, ми даємо кожному полоненому на дорогу по 10 гульденів і по 100 марок.

Відношення Правительства до України можна назвати прихильним. Голландія і зараз би визнала нас, якби не боялася Антанти, як у свій час вона боялася Німеччини. Але треба думати, що як тільки Антанта поставиться більш прихильно до України, зараз же нас визнають.

7) Огляд економічний. Економіка в політичному житті Голландії грає велику ролю. Під час війни Голландія добре заробила на поставках до Німеччини. Зараз голландці, ситі від грошей, не багато проявляють ініціятиви, та ще й до того багато

голландських пароплавів реквізовано Антантою і ще не звільнено. Через те торговля в Голландії іде дуже мляво. Але Голландія потрібує хліба, і от за хліб вона дасть всього, що має, а крім того і політично може допомогти. І якби ми мали зараз тут свого торговельного агента, який би увійшов в тісні зносини з голландськими купцями, то ми могли би мати з Голландії або через Голландію з инших країв багато ріжних нам потрібних товарів. Але такого агента ми не маємо, не дивлячись на те, що я і в докладах і телеграмами вже давно сповіщав про це Міністерство. Наша Місія, конче, не може і не має уповноваження братися за торговельні операції. Правда, приїздили сюди представники Міністерства фінансів нашого з Берліну (д[октор] Вронський, Рабинович), але що вони тут робили і які справі провадили, мені не відомо, бо воні тримали все в тайні. Зараз в Голландії, не дивлячись на те, що вона має всього досить, стоїть велика дорожнеча, яка ще побільшується для Місії тим, що курс наших грошей, переведених на німецькі марки такорони, з кожним днем піднімається. Так, як тільки ми приїхали, то нам 1 гульден обходився пересічно в 3 карб[ованці] 8 коп[ійок], а зараз він піднявся до 5 карбованців. Вся ріжниця, конче, падає на Місію і через те Місія, не витрачаючи, втеряла вже багато грошей.

8) Інтернаціональна соціялістична конференція в Амстердамі. 25 квітня отворилася в Амстердамі Інтернаціональна соціялістична конференція, на якій були й представники від України: п[ани] [Борис] Матюшенко і [Петро] Дідушок. За час своєї праці, яка тяглася 5 днів, конференція розглянула багато питань, в тому числі й так звані територіяльні питання про визнання самостійности деяких нових держав. Конференція безумовно висловилася за визнання незалежности: Фінляндії, Естляндії і Грузії. Щодо України, то про визнання самостійности без всяких умов боролися дві сторони: наші представники, голландські соціялісти (від[омий] [Pieter] Troelstra), євреї, бельгійці, ірландці, шведи. Проти були по чисто формальним мотивам (населення України ще не висловилося за самостійність) французи ([Jean] Longuet), англійці ([Ramsay] MacDonald), німці ([Hugo] Haase), поляки і російські с[оціялісти]-р[еволюціонери] ([Василь] Сухомлін). Пройшла більшістю одного голоса резолюція, яка була предложена ворожою стороною, а власне: за Україною мусить бути визнане право на самостійність, як тільки населення України висловиться за самостійність. Винесено побажання, щоб населення якнайшвидче висловилося. Крім того, прийняті поправки й пояснення, з яких виходило, що конференція не тільки не відмовила Україні в незалежности, а навпаки, підтвердила її під зазначеною умовою, так що, як тільки населення висловиться, то вже не потрібує нової постанови з боку конференції.

Така постанова конференції об'ясняється почасти несвідомістю конференції в українських справах, а почасти опозицією большовицьки настроєнії частини делегатів, які в спілці з російцями та поляками дали більшість. Нашим делегатам

мушу закинути тілько одно. Прибувши на конференцію, вони не тільки не навідалися до Місії в справі взаємної інформації, але навіть не повідомили про свій приїзд. Через те все те, що я був улаштував для справи, пропало даремно. А я тут був підняв акцію серед преси: були замовлені інтерв'ю і статті про Україну в ріжних часописах. У мене було досить матеріялів. Але нічого не вийшло тільки через те, що ніхто не міг розшукати нашихпредставників. [Микола] Порш з Берліну теж хотів приїхати, але я не міг сповістити його, чи приїхали наші делегати, чи ні.

9) Політичний та економічні стан в Бельгії. Бельгію зараз хвилює питання про відшкодування, які вона має одержати за військові шкоди, та про побільшення своєї території. В цьому напрямі йде політичне життя краю. З економічного боку Бельгія ще довго не зможе піднятися на ноги. Вся промисловість та торгівля стали. Союзники не дуже-то поспішають допомогти їй в цьому напрямі. З Англії та Америки, правда, везуть все, що потрібно, але така допомога більше шкодить, ніж можна думати, бо везуть все готове, а сирівцю для роботи фабрик та заводів не дають. Через те в Бельгії безробітних велика сила, що викликає обурення робочих і промисловців. Були вже великі розрухи. Взагалі в Бельгії зараз неспокійно і шириться незадоволення політикою союзників.

Голова Місії, Надзвичайний посланник
А[ндрій] Яковлів

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 314. – АРК. 44-52.
Примірник Міністерства закордонних справ УНР, рукопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 314. – АРК. 20-29.

ЛИСТ АНДРІЯ ЯКОВЛІВА ЮЛІАНУ БАЧИНСЬКОМУ

Гаага, 30 січня 1920

Високоповажний пане После!

Листа Вашого від 10 січня дістав сьогодня і зараз же відповідаю. З долучених тут матеріялів довідаєтесь, пане После, що справа на Україні потроху поліпшується. Наше Правительство на чолі з [Ісааком] Мазепою перенесло бурю, що утворилась дякуючи наступу [Антона] Денікіна і зраді галичан (на щастя не всіх, але тільки головних провідників-політиків), і знов продовжує боротьбу з большовиками і [Антоном] Денікіним. Сьогодня якраз дістав звістку, що наші війська взяли Одесу. Зрада, про яку я згадую вище, була виконана дикт[атором] [Євгеном] Петрушевичем та його однодумцями по плану і вказівкам д[октора] [Василя] Панейка, що керував з Парижу. Галицька армія розпорядженням диктатора увесь час боротьби з [Антоном] Денікіним або не приймала участи, або улегчувала [Антону] Денікінові одбивати протинаступ української національної] армії

(напр[иклад] Київ віддано добровольцям ген[ералом] [Антіном] Краусом без жодного наступу з боку добровольців). Весь цей час штаб галицької армії мав сполучення з добровольцями телефоном і повідомляв про всі розпорядження [Симона] Петлюри. Нарешті галицька армія довела до того, що наддніпрянцям [Симона] Петлюри довелося одступити від Бірзули і Могилева, і тоді сама галицька армія, якоби будучи окружена, віддалася до рук добровольців. Потім відкрилася і умова в 150 точок, з якої знаємо тільки 9. Після цього диктатор [Євген] Петрушевич, зібравшись вночі, втік потайно з Кам'янця до Румунії, забравши гроші, що належали галицькій армії, а [Симон] Петлюра, не маючи змоги евакувати Кам'янець через зраду галицької армії і наступ [Антона] Денікіна на Проскурів, викликав польське військо з-за Збруча і передав охорону ладу в місті.

Дальніщі події були такі. [Симон] Петлюра ще раз бився з добровольцями біля Проскурова, а потім, бачачи, що армія знесилена тифом і нестачею амуніції, харчів тощо, подався на північ; тут він розділив армію на кілька частин і пустив їх в тил [Антона] Денікіна, щоб разом з повстанцями повалити його. 16 грудня [Антон] Денікін був уже побитий і большовиками, і українцями. Цього ж дня вся галицька армія, яка увесь цей час стояла у Вінниці, спочила і зодяглася в убрання, що дали добровольці та англійська Місія, одмовилась іти до Миколаєва, куди наказував їм іти [Антон] Денікін, і знов після переговорів злучилася з наддніпрянцями, прийнявши вже цілком єдину команду отамана [Михайла Омельяновича-] Павленка.

Зараз вона добре б'є денікінців і також добре буде бити большовиків. [Симон] Петлюра в цей час виїхав до Варшави, щоб там з [Józef'ом] Piłsudski'м договоритися до спільної акції проти большовиків. Поляки ще вагаються, що не прийняли умов декларації [Андрія] Лівицького від 2 грудня, яка, між инчим, викликала незадоволення і протести також і серед наддніпрянців. Ніяких умов з поляками не підписано, коли ж і будуть які умови, то я гадаю, що про Галичину з ними наддніпрянці не будуть балакати, а будуть вимагати попередньої згоди з галичанами. Диктатор [Євген] Петрушевич виїхав до Парижу, де сидить [Василь] Панейко, щоб там спільно з росіянами провадити дальнішу акцію зради на користь Росії. Найбільше причинилися до такої орієнтації галичан англійські та американські кола, які налякали галичан тим, що України ніколи не визнають, не дадуть допомоги і т[ак] д[алі]. Як же галичане будуть попирати [Антона] Денікіна, то їм все дадуть!

Зараз Зах[ідна] Европа стоїть під знаком погрози большовизму. З переляку вона покладає всю надію на Польщу, хоч і бачить добре, що поляки тільки хвастуни великі і більш нічого. Ось як припруть їх большовики, тоді будуть знати. Між инчим, поляки пустили в оборот план окупації правобережної України з Києвом.

Вони зараз лякають Антанту тим, що большовики вже біля Збруча. Але це брехня, і розпускається вона, щоб одержати мандат на окупацію України.

Прикладені документи дадуть Вам додаткові до цього всього відомости. Чи одержуєте Ви час[опис] «Вперед», що видається у Львові укр[аїнськими] с[оціял]-д[емократами]? Якщо ні, то я міг би Вам висилати; дуже добре поставлена справа часопису і завше має свіжі відомости про Україну.

Щодо питання про гривні, які мають бути переслані до Америки, то, на думку Мін[істра] фінансів, вони призначалися для обміну в Америці на доляри у тих українців, які, їдучи додому, потребували б своєї валюти. Коли ж їх не можна переслати через заборону ввозу, тоді не треба зовсім їх везти й до Голландії, бо тут наші гривні жодного курсу не мають, ніхто їх не купить, а як би й купили, то за ціну, яка не оплатила б паперу й друку. Та ще продажа ця тільки б зменшила й ту ціну, яку вони мають на біржах в Галичині, Польщі та Румунії. Через те я буду проти продажу гривень в Голландії, про що і напишу п[ану] Міністру фінансів.

Був в Голландії наш Національний хор з п[аном] [Олександром] Кошицем на чолі. Цей хор робить скрізь надзвичайне враження. Холодні голландці прямо голови втратили від захоплення. Вишлю Вам рецензії, з яких побачите, яке велике діло робить цей хор. Зараз хор поїхав в Лондон, де він дає концерти 3, 5, 10, 12, 14 і т[ак] д[алі], буде в Лондоні цілий місяць. Може, тоді і до Вас дійдуть вісти про нього. Хор хоче їхати до Америки, але біда, що немає грошей. Якби йому вислали з Америки гроші на подорож і на перебування там, то хор поїхав би. Я читав в американських українських часописах, що там українці заклали комітет для улаштування концертів, але цей комітет нічого певного ще не зробив для хора, бо, наприклад, про гроші мовчить.

Інформація преси Голландії та в Бельгії йде дуже добре. Тільки є, щодо Бельгії, яка теж була прилучена до моєї Місії, то перед тим саме, як я з превеликим трудом добув дозволу поїхати туди, наспіла мене вістка, що туди призначено д[окто]ра [Бориса] Матюшенка, бувш[ого] члена Мирової конференції в Парижу.

Чи Ви чули, що тепер в Парижі заснувався «Український Національний Комітет» на чолі з п[аном] [Василем] Панейком і при Генеральному Секретарі п[ану] [Кирилу] Білику (американець чи канадієць). Мета цього Комітета добиватися прилучення цілої України з Галичиною до Великої Росії на автономних началах. Цей Комітет існує цілком офіціяльно і робить тільки в напрямі, щоб на всякому місці шкодити українцям-самостійникам. Крім галичан, в його склад входять також бувші вищі урядовці гетьмана [Павла] Скоропадського (як [Олександр] Вишневський, [Микола] Могилянський, [Сергій] Моркотун). Взагалі треба сказати, що думка загалу галицького та галицьких с[оціял]-д[емократів] цілком на боці теперішнього Уряду [Ісаака] Мазепи. Тільки група

галицьких політиків, як [Євген] Петрушевич, [Василь] Панейко, [Лонгин] Цегельський, обидва Левицькі, [Володимир] Сингалевич та инші тягнуть до [Антона] Денікіна, хоч його вже чорт вхопив.

Бувайте здорові, бажаю Вам успіху всякого

З щирою повагою і привітом
Андрій Яковлів

***

Друкується за оригіналом, рукопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3752. – ОП. 1. – СПР. 3. – АРК. 17-18.

СПРАВОЗДАННЯ АНДРІЯ ЯКОВЛІВА АНДРІЮ ЛІВИЦЬКОМУ

Брюссель, березень 1920

Телеграмою від 8 березня б[іжучого] р[оку] я повідомив Вас, пане Міністре, про те, що того ж дня я був принятий Міністром закордонних справ Бельгії, п[аном] Paul'ем Hymans'ом, в офіціозній авдієнції. Після привітання, яке я висловив Міністрові, бельгійському Правительству і бельгійському народу в імени нашого Правительства, я в коротких рисах повідомив пана Міністра про міжнароднє положення України в зв'язку з домаганням визнання незалежности, приблизно в такий спосіб: «Українська Народня Республіка яко самостійна держава існує вже більш двох років. Український нарід бореться за свою свободу та незалежність утвореної ним самим держави зо всіма ворогами своїми, серед яких найбільшим ворогом є большовики. Ось і зараз ця боротьба ведеться не тільки українським Урядом при допомозі регулярного війська, але й цілим українським народом, який з зброєю в руках захищає свою державу, свою волю і землю від нападу чужинців. За весь час тяжкої більш як двохлітньої боротьби Україна не дістала від Антанти навіть моральної допомоги, вона й досі не визнана Антантою яка самостійна держава, існуюча de facto.

Два головних аргументи звичайно ставляться, коли йде питання про визнання незалежности України. Перший, що українське Правительство і український нарід – то є большовики. Найкращий доказ неправдивости такого аргумента – це та боротьба, яку веде Україна з большовиками та соціяльна структура українського народу, що складається з 85% селян – дрібних земельних власників, і майже повна відсутність українського індустріяльного пролетаріяту. Другий аргумент це те, що визнання України перешкоджає відбудові єдиної, неділимої Росії та розбиває єдиний фронт російської демократії. Цей аргумент в даний мент також не відповідає дійсности. Антанта вже залишила думку відбудови єдиної Росії, бо визнала de facto незалежність шести балтійських і кавказьких республік та віддала Бессарабію Румунії. Коли ці держави, що також як і Україна, входили в склад

бувшої Російської імперії, зараз визнані, то чому не може бути визнана Україна. Що ж до єдиного фронту російської демократії, то такого фронту вже давно немає: частина цієї демократії пішла за большовиками, частина знищена большовиками або втекла за кордон, сховалася. Решта російської демократії (в територіяльному смислі) складає демократію вже визнаних Антантою шести держав, Польщі, Фінляндії та України. Жодної єдности між цими частинами бувш[ої] російської демократії тепер немає, і, коли визнання шести держав, крім Польщі та Фінляндії, не вважається шкідливим для чисто російської демократії, то не може вважатися шкодливим і визнання України.

Україна домагається визнання своєї незалежности. Її Уряд ще в початку 1919 року, в окремій декларації до всіх народів світа визнав і прийняв до виконання всі принципи міжнародного права цивілізованих націй та прийняв на себе виплату державних боргів бувш[ої] Російської імперії в першій частині, які припадає на Україну, вважаючи на її території і населення. Україна є шпихліром Европи: не дивлячись на війну, селяне засіяли в 1919 р[оці] 85% всієї землі і зібрали врожай, який значно перевищує врожай попередніх років. Україна має свої торговельно-експортові органи – це українські кооперативні організації, які вже зав'язують торговельні зв'язки тут за кордоном. Україна може дати Бельгії, і хліб і потрібну їй в цей мент сировину. Не треба також пригадувати, оскільки Бельгія заінтересована безпосередньо в індустріяльних підприємствах на Україні. Вам, пане Міністре, відомо краще, ніж кому иншому, що 80% капіталу, вкладеного Бельгією в підприємства в Росії, припадає на підприємства, які містяться на території України. Через те визнання України яко незалежної держави, перш всього буде корисно для Бельгії, і я певен в тому, що Бельгія одною з перших визнає Україну.

Моя Місія буде працювати тут в Бельгії в напрямі досягнення цих двох цілей: визнання незалежности України і встановлення торговельно-економічних зносин Бельгії та України. Я прикладу найбільшого старання до того, щоби точно і завчасу інформувати Міністерство закордонних справ про положення на Україні, а також давати бельгійському суспільству правдиві і перевірені відомости про Україну. Я сподіваюся, що з боку Міністерства закордонних справ я матиму допомогу в моїй праці».

На ці слова п[ан] Міністр відповів мені так. Він дякує за привітання від України і вибачається, що зараз не може відповісти на них офіціяльно, бо приймає мене офіціозно. Він добре знає, наскільки Бельгія заінтересована матеріяльно в Україні, а також і про те, що Україна може дати Бельгії. Він гадає, що питання про формальне визнання України буде вирішене після анкети, яку зробить на території бувш[ої] Росії окрема комісія, яка буде послана Лігою Націй. В цій комісії буде також і представник від Бельгії. Він радо прийме всі документи, які я бажаю йому подати. Після цього я передав Міністру і він прийняв слідуючі документи: моє

уповноваженняяко надзвичайного посланника і голови Місії до Бельгії, декларацію Високої Директорії до бельгійського Правительства і бельгійського народу за власноручними підписами членів Директорії (від 5 січня 1919 р[оку]), меморандум написаний мною, про міжнародне положення України в зв'язку з сучасним її становищем і, нарешті, копію меморандума українських кооперативних організацій за кордоном.

В той же день, 8 березня, я завіз візитові картки міністрам: [Émil'ю] Vandervelde і [Paul-Émil'ю] Janson'у, а також впливовому депутату Воверманcу, які допомагали мені бути прийнятим Міністром закордонних справ. Особисто познайомився з ними і був у них з візитою я ще в перший мій приїзд – 9 січня 1920 року. На другий день, 9 березня, я розвіз свої візитові картки послам всіх держав, що акредитовані при бельгійському Правительстві, крім, звичайно, російського. Мені взаємно відповіли своїми візитовими картками всі посли, які в той же час були присутні в Брюсселі; серед них в першу чергу посли: англійський, американський, японський, італійський, польський, румунський, папський нунцій та инші.

В розмовах, які мені та иншим, прихильним до нас, людям довелося мати з ріжними впливовими людьми, вияснилося, що в Бельгії дуже добрий ґрунт є для того, щоб провести справу визнання України. Так між иншим, Міністр народної оборони, п[ан] Paul-Émile Janson, який тепер користується великою популярністю і впливом в Раді Міністрів, одверто заявив нам, що він є цілком на боці визнання України і що ми можемо на нього рахувати. Міністр закордонних справ ще знаходиться під впливом російського Посла [Дмитра] Нелідова, але потроху сподіваємося і його переконати. Нас безумовно підтримають всі соціялісти ліберали, а також і значна частина католиків, надто фламандці.

Вважаючи на те, що моя Місія призначена і для Бельгії, що в цей час особливо важно вести акцію серед держав Антанти, до яких належить Бельгія, що в Бельгії майже вся преса досить добре поінформована про Україну і симпатично до нас ставиться (це результати праці моєї Місії з Гааги), що добутий з таким трудом дозвіл на перебування Місії в Бельгії треба використати в найліпший спосіб, я вирішив переїхати сам до Брюсселю та перевести туди ж половину урядовців і пресове бюро. В Голландії я залишаю першого секретаря Варкентина, що добре володіє голландською мовою, та урядовця Тихомиріва. Два, три рази на місяць я буду приїздити на кілька день до Гааги, а також, конче, і у випадках особливого значіння. Це буде для мене зручно, бо їзди від Брюсселю до Гааги всього п'ять годин. Мушу при цьому зазначити, що тепер, коли почалася фактична праця Місії на дві держави (Голландію та Бельгію), потрібно збільшити хоч трохи штатні суми на деякі видатки, як, наприклад, найом помешкання, канцелярські видатки, роз'їзди, на пресу і на представництво.

Уповноважений високою Директорією, член її п[ан] [Андрій] Макаренко, значно скоротив штати і зменшив штатні суми для всіх Місій, в тому числі і для Місії до Голландії та Бельгії. Нічого не маючи проти зменшення персонального складу Місії та утримання голови Місії і персонального складу, я прохаю тільки підвищити деякі штатні суми в міру дійсних видатків та затвердження зміни в персональному складі, які викликалися потребою. В нижченаведеній таблиці показано як штати, затверджені членом Директорії п[аном] [Андрієм] Макаренком, так і ті зміни, які потрібні для Місії.

Затверджені членом Директорії п[аном] [Андрієм] Макаренком тимчасові штати Місії до Голландії та Бельгії. Назва посади і статті видатків (в гривнях): голова Місії – 18 000, радник [1] – 10 000, секретар – 7 000, урядовець – 4 500, на канцелярські видатки – 3 000, на помешкання Місії – 3 000, на обзаведення і непередбачені видатки – 3 000, на представництво – 8 000, на пресу – 7 000. Всього – 63 500.

Змінені штати Місії до Голландії та Бельгії, згідно потребі та дійсним видаткам. Назва посади і статті видатків (в гривнях): голова Місії – 18 000, 1й секретар (в Голландії) – 7 000, 2й секретар (в Бельгії) – 7 000, урядовець – 4 500, урядовець [2] – 4 500, на канцелярські видатки [3] – 4 000, на помешкання Місії [4] – 6 000, на обзаведення і непередбачені видатки – 3 000, на представництво [5] – 10 000, на пресу [6] – 10 000, на роз'їзди [7] – 3 000, Всього – 77 000.

1) з дозволу та затвердження Міністра закордонних справ в склад Місії взято з Кисва замість радника і секретаря двох секретарів: Варкентина і [Якова] Кулішера.

2) другий урядовець отримус ріжницю утримання радника і секретаря – 3 000 грив[ень] і ще потрібно доасигнувати 1 500 гр[ивень].

3) 4) 5) і 6) збільшення штатних сум по цим статтям вимагається через поділ Місії на 2 частини і працю в двох державах: Голландії та Бельгії.

7) нова стаття, яка була в нормальних штатах в кількости 6 000 грив[ень].

Прошу Вас, пане Міністре, цей мій доклад довести до відома пана голови Директорії і Головного Отамана.

Голова Місії
[Андрій Яковлів]

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 4442. – ОП. 1. – СПР. 5. – АРК. 1-5.

СПРАВОЗДАННЯ АНДРІЯ ЯКОВЛІВА АНДРІЮ ЛІВИЦЬКОМУ

Брюссель, квітень-травень 1920

Важливі справи, в зв'язку з визнанням Польщею незалежности України, примусили мене негайно вислати до Вас, пане Міністре, другого секретаря Місії, п[ана] Якова Кулішера, з слідуючим докладом.

1) Як відомо, на 25 травня в Спа, в Бельгії відбудеться засідання Верховної Ради Антанти. Ця конференція буде продовженням конференції в Сан-Ремо, в Італії. В Сан-Ремо були також, конче, зовсім приватно, наші представники: гр[аф] [Михайло] Тишкевич, [Арнольд] Марголін, [Василь] Мазуренко і [Дмитро] Антонович. З доданого до цього докладу листа п[ана] [Арнольда] Марголіна Ви довідаєтесь, які настрої були там. Треба сподіватися, що на конференції в Спа, в зв'язку з подіями на Україні і з визнанням України Польщею, буде рада і в справі Польщі – України. Через те присутність в Спа представників від України необхідна. Позаяк я з частиною своєї Місії живу і працюю зараз в Бельгії, в Брюсселі, тому я і піднімаю це питання. Я пропоную дати спеціяльне уповноваження від верховної влади комусь з наших представників за кордоном ([Михайлу] Тишкевичу або [Арнольду] Марголіну), а також і мені як представнику на місці конференції, подати конференції декларацію про визнання України.

2) З початком червня місяця в Брюсселі має бути конференція фінансова Ліги Народів. В свойому заклику Рада Ліги, запрошуючи на конференцію членів Ліги, зауважила, що й инші держави, не члени Ліги, можуть подати відомости про своє фінансове та економічне становище і, як конференція ухвалить, то може запросити прийняти участь і ці держави, що не прийняті до Ліги Націй. В склад конференції увійдуть найвидатніші фінансисти та економісти Европи. Для нас дуже важно виступити на цій конференції і подати докладний меморандум про економічне значіння України для Европи. Я вже зробив заходи в цій справі: я зарані повідомив про це Посла [Миколу] Порша і Міністра фінансів [Бориса] Мартоса. Я прохав останнього в'зяти на себе ініціятиву і скликати конференцію з представників наших: дипльоматичних, фінансових, економічних та кооператорів, щоб скласти вичерпуючий меморандум для конференції. Але, на жаль, відповіди ні від [Миколи] Порша, ні від Міністра [Бориса] Мартоса до цього часу не маю. Я писав, що на крайньому разі я сам складу меморандум і подам конференції. Якщо буде визнана необхідність подачі такого меморандуму, то прошу вислати мені також окреме уповноваження для цього.

3) В зв'язку з цим я долучаю до цього зразки декларацій на ім'я Міністрові Бельгії і Голландії про визнання Україною частини державних боргів бувш[ої] Росії, про визнання прав на концесії за чужоземцями і про відшкодовання від війни. Я прохаю написати таку декларацію на ім'я Вищої Ради Антанти і доручити мені подати її на конференцію в Спа і в Брюсселі.

4) Події, що зараз одбуваються на Україні, договір України з Польщею та визнання цією незалежности України страшенно цікавлять суспільство Европи. В Бельгії ці події одбиваються в той спосіб, що нас підтримують майже всі політичні партії і групи. Навіть бельгійські соціялісти, які хоч і співчувають совітам, але все

таки є націоналістами, стоять поки що за нас. В Голландії також до нас прихильно ставляться, виключаючи голландських комуністів, які, конче, за большовиків. З переданих часописей і звіту пресового Ви, пане Міністре, довідаєтесь про це докладно. Ми з свого боку допомагаємо цій акції; користуючись зацікавленням преси, подаємо ріжні для нас прихильні відомости, статті тощо. Найняв я кілька журналістів в Брюсселі, які пишуть по нашим вказівкам в часописах. Але мені дуже бракує матеріялу та інформацій. Через те прошу дуже, пане Міністре, вислати мені текст договору з Польщею для відповідного вжитку, та прошу видати наказ, щоб варшавське пресове бюро висилало на Місію та пресовому бюро в Гаазі і Брюсселі частіше повні інформації. Будьте певні, пане Міністре, що я використаю весь цей матеріял якнайкраще.

5) Промислові кола Бельгії та Голландії вже давно нами поінформовані якнайкраще про Україну. Маємо цілком реальні пропозиції. Наших кооператорів я вже давно закликаю до себе. Тут можна зробити добрі справи: і товарів, і навіть грошей добути. Але досі нічого не можна було зробити, бо наші кооператори та закупочні комісії у Відні та Берліні сидять. На цю справу треба звернути найбільшу увагу.

Крім инших товарів, в Бельгії можна купити військове убрання, військовий матеріял. Я в дуже добрих зносинах з військовим Міністром п[аном] [Paul-Émile'м] Janson'ом. До речі додам, що бельгійська військова форма є точна копія форми української, що була прийнята ще за часів Центральної Ради по проекту [Олександра] Жуківського. Перероблювати зовсім не потрібно. Я гадаю, що якби від Головної Команди нашої хтось приїхав з окремими уповноваженнями до Бельгії, то можна було би купити і вивезти потрібну кількість одягу для армії, а також і инші необхідні речі. Крім того, в Бельгії можна дістати добрих інструкторів – офіцерів для нашої армії. Відомі, здається і нашій команді ті відділи бельгійців: автомобільні, кулеметні тощо, які довгий час були на південно-західному фронті. Бельгійські офіцери отримують дуже малу платню, якихсь 600 франків на місяць (це 100 гульд[енів] або 10 франків). Можна було би виплачувати їм цю платню в Бельгії, а ще давати другу платню на Україні. Багато офіцерів можна навербувати.

6) Оці всі пропозиції я подаю на Ваше вирішення, пане Міністре. Тепер мушу прохати Вас, пане Міністре, зробити заходи також і в справі фінансування моєї Місії. Я видав вже останні гроші урядовцям. Більше ні на утримання Місії, ані на пресу не маю коштів. Між тим це сталося в той саме час, коли якраз необхідно хоч на кілька місяців протриматися, щоб нарешті добути чогось позитивного за кордоном. Під час конференції треба поставити пресу на відповідний для нашої справи шлях. Треба коштів на представництво, яке буде вимагати значних видатків. На підставі всього цього маю честь прохати Вас асигнувати якусь додаткову суму до штату Місії, так значно скороченому Уповноваженим Директорії А[ндрієм] Г[авриловичем]

Макаренком. Я вже згадував тут, що Місія зараз розвернулася на дві Місії: в Голяндії та Бельгії. Я з секретарем [Яковом] Кулішером та з урядовцем працюю в Брюсселі, а в Гаазі лишився перший секретар п[ан] Варкентин з урядовцем Тихомирівим. Пресове бюро також поділене на дві частини. Я часто приїжджаю з Брюсселю до Гааги і направляю діяльність. Поділ праці і переїзди також вимагають грошей, яких немає зараз. Якщо ухвалено скоротити представництва за кордоном і зліквідувати мою Місію (ріжні проекти щодо цього я одержав, напр[иклад] від посла [Миколи] Порша), то хоч я і вважаю таку ліквідацію цілком помилковою, але коли вона вже ухвалена, я прошу повідомити мене заздалегідь, щоб я мав можливість попередити персональний склад Місії і так або инакше їх всіх забезпечити. Більш детальні відомости подасть усно секретар Місії, п[ан] [Яків] Кулішер.

Наприкінці мушу лише додати, що я цілком розумію провідну точку, якою керувалася Місія у Варшаві на чолі з Вами, пане Міністре, заключуючи договір з поляками. Не було иншого виходу, і обставини примусили нас піти разом з поляками. Цю точку погляду я вже переказав бельгійським соціялістам, який прохав підтримки України на той випадок, коли б поляки, захопившись успіхами проти большовиків, зрадили нам і не виконали договору.

А[ндрій] Яковлів

Голова Місії Української Народної Республіки до Голландії та Бельгії

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 314. – АРК. 33-36.

СПРАВОЗДАННЯ АНДРІЯ ЯКОВЛІВА АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Брюссель, 12 січня 1921

Високоповажний пане Міністре.

З приводу одержаного від Міністерства закордонних справ обіжника від 21 грудня м[инулого] р[оку] в справі інформації Европи через пресове бюро маю честь подати Вам, пане Міністре, слідуючі свої думки.

Інформацію преси та суспільства в Голландії та Бельгії наша Місія веде регулярно і інтенсивно ось вже рівно два роки. В протязі цього часу були моменти, коли на Україні обставини погіршувалися і нашому Урядові доводилося залишати територію України. В цей час, як от і зараз, ми вели і ведемо інформації преси і суспільства майже точно, по тій програмі, яка закреслена в зазначеному обіжнику М[іністерства] з[акордонних] с[прав]. Коли ж обставини на Україні ставали для нашого Уряду більш сприяючими, тоді ми доводили суспільству економічними даними про невичерпані багатства України і умови, на яких ці багатства Европа могла би одержати. І я можу констатувати, що після того, як було доведено

суспільству аргументами історичними, політичними та з обсягу прав національностей право України та українського народу на самостійне, національно-державне життя, ні в Голландії, ані в Бельгії немає ні одного часопису чи иншого органу преси, якийби зараз знов підняв питання про те, чи український нарід – це окрема нація, чи це – ті ж росіяне, чи Україна має право на самостійне державне життя, чи ні. Все прийнято і стало аксіомою, яку більше вже не потрібно доказувати.

Щодо пропаганди економічної, то цю пропаганду пресове бюро в Гаазі та Брюсселі веде шляхом розповсюдження економічної літератури на французькій та голландській мовах та статистично економічних даних. Всі ті статті, які я зібрав потім і видав окремою книжкою під час Міжнародної фінансової конференції в Брюсселі, були раніше в формі бюлетенів розіслані в кількости 200 до 400 примірників кожна до всіх видатніших часописей та ріжних інституцій Голландії та Бельгії, Швейцарії та инш[их]. Майже всі ті статті були передруковані в часописах та спеціяльних економічних журналах та виданнях Голландії та Бельгії. Таким способом пропаганди ми зробили не тільки добре відомими всі наші природні багатства і всі економічні можливости на Україні, але й довели, що тільки при встановленню сталого порядку на Україні через національний Уряд українські кооперативи та селяни зможуть дати це багатство України Европі і що ніколи і ні при яких умовах окупанти, московські комісари не зможуть щось дати Европі з України. Ці ж самі аргументи я кілька раз висловлював в своїх офіціяльних нотах до голландського та бельгійського урядів. Те ж саме, в більшій або в меншій мірі, робили і инші наші посольства та місії.

Зараз мені невідомо, як стоїть справа в инших державах, що ж до Голландії, найбільш прихильної до нас країни, та Бельгії, одної з антантських країн, то я повинен одверто сказати, що продовжувати далі вести таким самим способом пропаганду, т[о] є[сть] повторювати, в буквальному значінні цього слова, говорити і писати те саме, що ми говорили і писали два роки – це буде для нас та й для тутешнього суспільства і тяжко, і мало корисно. Можливо, що широкий загал суспільства, особливо в Бельгії, ще який час буде читати наші статті, але я певен, що люди фахові, круги політично та економічно впливові, скоро перестануть цікавитись тим, що для них ясно, знайоме і давно уже зрозуміле. Перші признаки цього явища ми маємо зараз: у нас беруть і дуже радо друкують всякі відомости чисто військового характеру, як напр[иклад], відомости про повстанський рух на Україні, про бої повстанців та відділів регулярної нашої армії з большовиками, про жорстокість большовиків, про їх декрети, військові плани і т[аке] и[нше]. Але дуже рідко вміщують наші замітки та статті характеру інформаційного про необхідність існування самостійної України, національного Уряду, про наші матеріяльні багатства і т[ому] п[одібне]. В цьому явищі не треба вбачати зміну переконань чи

симпатій до України, ні, а тільки те, що вже люде переконалися в цих істинах і повторювати їх не хотять.

Таким чином, зараз ми стоїмо тут в Західній Европі перед певним фактом, який для нашої справи поки що не криє жодної небезпеки, але все ж таки примушує нас щось зробити, якось використати його, поки він не перетворився в щось для нашої справи некорисне, небезпечне. Цей факт говорить нам про те, що зараз ми повинні подати Европі щось більш реальне, більш дійсне, ніж тільки прості докази, які б вони не були переконуючі, того, що Україна має право на свою державу, має вона великі природні багатства, може дати Европі те-то і те-то... Одним словом, настає час, коли від слів треба перейти до діла.

Ми вже зробили всякі спроби, так сказати, теоретично переконати людей в свойому праві, і ми бачили, що люде нам вірили, нам співчували, але для нас нічого не робили. Ні конференція миру в Парижі, ні конференція в Спа, ні Ліга Націй в Женеві, поділяючи, видимо, наші теоретичні аргументи і змагання, не дали Україні того реального, чого вона прохала, – визнання незалежности, і не дали не через якусь ненависть до народу, до нашого Уряду, ні, а тільки тому що ми взамін не давали їм нічого реального. Ми були занадто вже ідеалістами, ми думали, що коли ми доведемо аргументами наше право, то нам його визнають. Ми не взяли прикладу з Чехословаччини, яка одверто ухвалила закон «Про виплату державам Антанти 750 мільйонів франків в золоті за незалежність Чехії», та з Естонії, Латвії, Литви, які запродали свої ліси та инші концесії Англії, яка за це їх визнала і підтримує скрізь. Большовики теж пішли вже цим шляхом і за ціну ріжних концесій намагаються добути собі визнання. Ми не взяли на увагу, що уряди Антанти під час війни, а надто після війни були і є під пресією економічних факторів в першу голову, які примушують їх підтримувати те, що дає можливість поправити і фінанси (Франція і борги Росії), і економічну загрожуючу ситуацію Европи. От через що всі наші старі і нові аргументи, які ми вже висловлювали перед Европою і які знов будемо повторювати, нічого нашій державі не дадуть і загаять нам тільки час. Замість цього нам треба на цей раз виступити перед Европою з чимсь більш реальним, ніж одні слова, треба перейти від мови теоретиків-ідеалістів на мову купецьку, яку так добре розуміють в Европі. Треба, нарешті, перемінити не тільки методи, але і засоби пропаганди нашої справи.

Що треба для цього зробити. На мою думку, справу треба організувати слідуючим способом. Необхідно зараз, поки є час і вільні від щоденної праці руки, виробити на місці перебування Уряду через відповідні органи всі можливі пропозиції і плани, які Уряд міг би предложити Европі, а саме: зібрати відомости і точні дані та обрахунки: 1) які концесії Уряд може передати закордонному капіталові, 2) які і на яку суму замовлення матеріялів для відбудови краю і товарів для населення, 3) які вигоди та привілеї може дати закордонним капіталістам,

4) скільки і в яких галузях промисловости потрібно класти закордонного капіталу, 5) які позички Уряд може зарядити за кордоном, 6) які кількости збіжжя, сирівців і т[аке] и[нше], можна зараз запродати, 7) нарешті, скільки грошей може дати чи то в формі прийняття части російських боргів, чи в формі виплати відшкодовань закордонним капіталістам, підприємства яких на Україні потерпіли від війни та руїни і т[аке] и[нше]. Всі ці пропозиції повинні бути попереду ухвалені Радою Міністрів і затверджені верховною владою як закон, чим вони і будуть відріжнятися від пропозицій, які робилися шляхом простих переговорів через представників окремих міністерств без належних для того уповноважень.

Після цього Уряд складе Надзвичайну Делегацію з надзвичайними уповноваженнями на остаточне заключення договорів та умов, без послідуючого затвердження Урядом. В склад цієї Делегації повинні увійти найбільш компетентні і відповідальні особи (прим[іром]: голова Ради Міністрів або його заступник, Міністри: закордонних справ, фінансів, народного господарства, військовий або замінюючий його представник від армії). На Делегацію покладаються завдання об'їхати головніші центри Европи (Лондон, Париж, Берлін), вести переговори не стільки з офіціяльними особами, – міністрами або їх представниками, – скільки з людьми капіталу, промисловцями та банкірами, які одні зараз роблять всю політику в Европі, запропонувати їм певні реальні догоди за визнання України, за підтримку її національного Уряду, за допомогу грошима, зброєю, впливами в рішучій боротьбі України з совітами за визволення від большовиків.

Я глибоко переконаний, що така Делегація зробить багато і доб'ється, нарешті, реальних результатів. Що такий спосіб допомогти національній справі зараз є найбільш слушний, я посилався на приклади Польщі, міністри якої об'їздили вже по кілька разів всі держави Антанти, а нині їде туди сам Начальник Держави, маршал [Józef] Piłsudski, наприклад, Румунії, Латвії, Міністр закордонних справ якої, п[ан] [Zigfrīds] Meierovics, зараз їздить по Европі, бажаючи добути визнання Латвії де-юре – Грузії та инших, навіть старих держав. Зараз якраз найбільш сприятливий для такого акту час. Переговори Англії з большовиками все ще не дійшли до кінця, а якби дійшли, то так звані «Торговельні зносини з Совітською Росією» дуже скоро скінчаться черговим скандалом, як і справи [Антона] Денікіна, [Олександра] Колчака та [Петра] Врангеля. Для нас це цілком очевидно, і не поможе большовикам, в даному разі, навіть формальне їх визнання, без якого, юридично, не можлива взагалі жодна торгівля з большовиками. Коли це станеться, тоді Англія, де зараз мільйон робітників голодує без роботи, Америка, Франція, Бельгія, Голландія, які вже починають переживати ріжні індустріяльні крахи, кинуться шукати иншого способу запобігти лихові, будуть примушені піти до нас і

взяти все, що ми їм запропонуєм. Ми будемо у них під рукою, і вони схопляться за нас, як за надію на рятунок від економічної катастрофи.

Я особисто завше не вірив в ріжні політичні концепції, в переміни орієнтації на ту чи иншу державу чи на спілку держав. Досвід показав, що ми занадто ще слабі політично, щоб могли самі утворити потрібну нам політичну комбінацію, чекати ж, що та чи инша комбінація, яка складається без нашого прямого впливу, щось може дати нам при тих чи инших умовах, це діло і непевне, і небезпечне, бо, коли ми не маємо сили вплинути на комбінацію, то вона тим самим від нас не залежить і може звернутися проти нас, як вже не раз бувало. Через те, на мою думку, надія, напр[иклад] на англо-німецьку комбінацію, чи чорноморську, чи на якусь иншу нам не тільки не дасть нічого при нашій слабости, а навпаки, може нас, мимо волі нашої, зробити об'єктом продажі чи експлуатації, як звичайнісіньку, але грандіозну і дуже привабливу «концесію». Так чого ж нам чекати. Чи краще буде, коли наші багатства, нашу землю, наш нарід запродадуть англійцям, німцям або [Християн] Раковський і англійцям, і німцям. Далеко краще і доцільніше буде, коли ми самі, власною волею за багатства України купимо нашому народові волю, самостійність, своє власне державне життя.

Чи вдасться нам переконати Европу, що наш Уряд знайде сили, щоб побороти окупантів – большовиків при допомозі Европи. Так, ми переконуємо Европу фактами, які їй добре відомі, а також і тим, що наш план, на якому ми весь час стояли, план допомоги як нам, так і иншим національним державам та народам б[увшої] Росії в спільній боротьбі проти большовиків, не був ще випробуваний до цього часу і що Европа, яка не слухала нас, а бажала побити большевиків силами [Олександра] Колчака, [Антона] Денікіна, [Миколи] Юденіча, [Петра] Врангеля, навіть торгівлею з совітами, нічого не досягла і зараз лишається тільки прийняти наш план, який в перспективі дасть Европі більше, ніж могли би дати їй Колчаки, Денікіни та Врангелі, навіть всі совітські республіки давньої Росії. А що є на Україні і що вона може дати, в умовах спокійного державного життя, про це вже ми закордоном досить писали і доводили, а Делегація це підтвердить своїми реальними пропозиціями, які будуть найкращим аргументом.

Прохаю Вас, пане Міністре, коли Ви в принципі не будете проти моєї думки, представити цей доклад мій Його Ексцеленції, пану Президентові Директорії і Головному Отаманові УНР на резолюцію.

Андрій Яковлів

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО України Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 526. – Арк. 1-4.

ПОСОЛЬСТВО УНР В АВСТРІЇ (ВІДЕНЬ)

ЛИСТ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО ВОЛОДИМИРУ ТЕМНИЦЬКОМУ

Відень, 27 травня 1919

Високоповажний пане товаришу.

Події посліднього часу у нас на Україні, особливо в Західній Області нашої Республіки, спонукають мене висловити Вам в приватній дорозі мої думки про завдання нашої закордонної політики в теперішнім моменті.

Історія української політичної думки перед війною і в часі війни, навіть в часі революції до Берестейського миру, показує, що загал української суспільности на бувшій російській Україні, поза невеличкими виїмками, не мав в своїй програмі державної самостійтности України і прийняв сей постулят тільки тоді, як накинули його нам об'єктивні обставини. Се потверджує нам також практична внутрішня і міжнародна політика нашого Правительства від вибуху російської революції і до січня минулого року.

Події, які мали місце на Україні по заключенню Берестейського миру і які довели Україну до повної анархії і большевицького заливу, а пізнійше занархізували і ослабили відпорну силу наших братів бувшої Австро-Угорської монархії та споводували послідню катастрофу в Галичині, потверджують, що керуючі кола української суспільности, хоч вели тепер корабель української політки під прапором державної самостійности і національного об'єднання, але своєю незрілістю політичною і повним браком організаційного змислу не тільки не наблизили остаточного сповнення сих постулятів національних, але поставили в сумнів осягнення яких-будь політичних здобутків для українського народу.

При найкращій, яку тільки можна собі було представити, міжнародній констеляції ми показали себе повними внутрішніми банкротами і, стиснуті з двох сторін історичними нашими ворогами, шарпаємось з боку на бік, без провідної думки політичної, без продуманого плану політичного ділання внутрі краю і за границею, розгубивши всі сили, які витворив нарід в першім періоді революції. Нас як реальної сили тепер не існує, але обставини міжнародного життя дальше сприяють нашій справі, і коли ми, покоління наше, не хочемо перейти до історії найбільшими злочинцями, мусимо напружити всі наші сили, щоби ті обставини використати, щоби нарід наш за свої жертви хоч що-небудь дістав позитивного.

Ми мусимо ясно визначити свою витичну лінію, по якій має йти наша національна політика, мусимо мати конкретний план практичного політичного ділання в заграничній політиці, бо вона тепер про все рішає. Осягнути повну державну самостійність, з одночасним об'єднаннєм всіх українських земель в потрібних нам границях, ми не можемо, на се у нас нема внутрішніх сил. Якби

якась постороння сила нам се зробила, якби знайшлися другі німці і прислали нам для здвигнення нашої держави півмільйонову армію, то повторилася б та сама історія, що була з німцями. Але історія не повторюється. Лекше осягнути нам другу річ, яка при даних обставинах нашого національного і міжнародного життя є для нас важнійша державної самостійности, а саме – доконати об'єднання всіх українських земель. Але сю задачу можемо виконати тільки тоді, коли будемо вести активну міжнародну політику, коли будемо робити се в порозумінню і в союзі з тими народами і державами, які є або можуть бути в сім заінтересовані.

Досі наша політика була пасивна. Досі з жодною европейською державою ми не вміли чи не хотіли увійти в якийсь політичний союз, навіть з иншими народами бувшої Росії, які знаходяться в однаковім з нами положенню, ми не вміли дійти до спільного координованого ділання так на терені бувшої Росії, як і за границею, на підставі якогось плану з ширшим політичним закроєм. Ми топчемось на однім місці і довели себе до такого стану, що взагалі ніякої політики не можемо вести і дригаємо членами свого тіла, як паралітики. І за нас починають політику робити наші історичні вороги – москалі і поляки. В першій мірі між ними, як евентуальними союзниками, маємо вибирати, коли не хочемо, щоб життя перейшло над нами, як окремою національно-політичною індивідуальністю, до порядку дневного. Відтак шукати союзників на Заході. І то робити зараз, не гаючи ані хвилини часу.

Між Польщею і Москвою вибір ясний. Поляки для нас ворог небезпечнійший від москалів. Заслаба польська нація і завелика українська територія, щоби поляки могли нас всіх до себе прибрати, щоби ми мали при них збирати свої землі і з польською державою «унію» робити. Тай поляки на се не підуть. Їм потрібні тільки наші західні землі, досить сполонізовані вже, щоб при помочі власного державного апарату їх цілком зробити польськими. Ніякі автономії, які поляки обіцяють українцям, не заасекурують українських земель, тим скорше се наступить. Для того ані одного кавалка землі під Польщею і иншими сусідніми державами від заходу ми не сміємо лишити, тільки всю історично і етнографічно національну територію злучити разом.

Наступити се може тільки при Москві, в складі того державно-політичного твору, який остаточно постане на руїнах бувшої царської імперії. І щоб се не стало без нас і проти нас, щоб ми в сім новім політичнім творі на сході Европи зайняли своє власне місце, ми мусимо проявити в сім напрямі політичну активність, а коли нас на се стати, то і інціятиву на себе взяти. Підставою нашого правно-державного становища в сій акції може бути Переяславський трактат Богдана Хмельницького з Москвою р[оку] 1654, з поширенням духу і змісту того акту, з узглядненням новочасних політичних і суспільних вимог, на всі об'єднані українські землі.

Треба мати на увазі, що в воєнних цілях розсадженої війною і революцією Росії було між иншим завойовання Галичини, Буковини і Угорської Руси. В сім напрямі держави Антанти, при боці яких боролась Росія, поки не впала, мають супроти неї зобов'язання. Сі зобов'язання переходять, річево беручи справу, на українців і москалів, на ті державні і суспільні органи, що їх сі народи витворили як репрезентантів їх національних змагань. Треба на річи дивитися реально і не забувати сього, що [Сергій] Сазонов і [Василь] Маклаков з товариством є не тільки для будучини, але навіть для теперішнього часу властивими репрезентантами інтересів бувшої і будущої Росії і екзекуторами тих зобов'язань, які Антанта має супроти західних українських земель. І до сих елементів треба нам звернутися, з сими елементами треба робити союз для відновлення федеративної Росії, евентуально створення східноевропейської федерації, і їх використати на міжнародній арені, щоб врятувати Галичину від загибелі.

Коли ми прийдемо до них з платформою федерації і коли при сім будемо домагатися прилучення західних українських земель до тої федерації, то, може, вони з нами почнуть говорити і, не рішаючи остаточно форми тої федерації і змісту наших державних прав, може, підтримають нас тепер же активно перед державами Антанти в справі Галичини. А союз з чехами, про який тепер говориться в Празі, уможливив би нам фактичне посідання західних наших земель і утворення в Галичині бази для очищення України від большевизму.

Такою, на мій погляд, мусить бути наша політика в теперішнім моменті в Парижі, до сеї заграничної політики мусить бути достосована і наша політика внутрішня. Не вдаючись в деталі, вбираю своє становисько в такі точки:

1) В формі, на яку може позволити дотеперішнє офіціяльне становисько нашого правительства, заявити державам Антанти, що українці, домагаючись признання державної самостійности України, сим самим не відкидають можливости такого чи иншого правно-державного зв'язку з рештою Росії, коли там повстане признане державами Антанти правительство.

2) З особами, які репрезентують в Парижі ведену під військовим проводом [Олександра] Колчака акцію до запровадження в Росії нового ладу, зробити порозуміння для спільної дипльоматичної акції на платформі федерації, для рятовання західних українських областей і Галичини, Холмщини, Підлясся, Буковини, Угорської Руси, а також инших загрожених областей, як Бессарабія, Крим, Кавказ і пр[очі].

3) Сепаратно від росіян увійти в оборонно-зачіпний союз з чехами, наразі в імени Західної Области нашої Республіки, і при їх помочі та при технічній помочі держав Антанти увільнити від поляків Східну Галичину.

4) Домагатися наперед міжнародного признання для Західної Области нашої Республіки, не комплікуючи сеї справи з міжнародним признанням Наддніпрянської України.

Оці уваги прийміть під розвагу в необов'язуючий приватній спосіб, а роблю їх з тим більшою одвертістю, що сам належу до тих нечисельних українських самостійників, які від десятка літ консеквентно на ґрунті державної самостійности стояли і практично до посліднього часу в сім напрямі працювали. Міняю свою позицію для того, бо бачу, що здійснення сього постуляту є неможливим, а коли ми хочемо вести реальну політику, то мусимо в своїй практичній діяльности стати на чимсь реальнім.

З високим поважанням В'ячеслав Липинський

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 1. – СПР. 65. – АРК. 14-18.

СПРАВОЗДАННЯ ГРИГОРІЯ СИДОРЕНКА АНДРІЮ ЛІВИЦЬКОМУ

Відень, 12 березня 1920

По приїзді моїм до Відня, з 3 грудня 1919 р[оку] вступив я до виконання обов'язків Посла УНР у Відні і був зайнятий підготовчими роботами і ознайомленням з місцевими обставинами. Початок моєї офіціяльної дипльоматичної праці датується днем 24 грудня м[инулого] р[оку], в який я вручив вірительні грамоти австрійському Урядові, в той же самий день мені було зроблено одвітну візиту. В початку січня я відвідав представників всіх чужих держав у Відні, які відповіли мені також візитами; між иншим відвідав мене і Амбасадор Франції [Henri] Allizé.

На загальний прийом закордонних послів у Державного Канцлера [Karl'a] Renner'a був запрошений між иншими послами і я і був на нім присутній, яко Посол Української Народної Республіки. Голови бувшого Посольства Західно-Української Республіки п[ана] [Володимира] Сингалевича на прийому не було. Наше відношення до галицького представництва з'ясовується мною в тім напрямі, що воно являється тепер відділом Посольства УНР у Відні, ліквідуючим справи бувшої Австро-Угорської монархії. Діяльність сього відділу тепер зменшена до мінімума тим, що австрійське Правительство розв'язує всі ліквідаційні уряди разом з їх українськими відділами. В сей час проводяться мною окремі побачення з акредитованими тут послами для пертрактації про українську справу.

Українська колонія у Відні живо цікавиться політичним життям на Україні, доказом чого є вихід тут декількох українських органів. Окрім урядової української республіканської самостійницької течії, існують тут групи українських монархістів і українських комуністів. Гетьманська течія, яка зв'язана з постулятом федерації, в

останні часи сильно ослабла, позаяк монархістична течія також, як і комуністична, є за самостійність Української Держави. Монархістична течія є тим слаба, що не має властиво зв'язків з Україною, хоч і старається їх нав'язати. Фондів на розвиток своєї діяльности вони не мають.

При моїм приїзді провадилась тут агітація, направлена на підкопання самостійности Української Держави і її тутешнього представництва. Розповсюджувались чутки, що цілу Україну зайняли большевики, до яких перейшло і українське правительство. Фонди на сю агітацію видавалися повидимому в значній мірі з російських жерел, і провадилась вона переважно людьми, які сподівалися використати замішання, яке повстало б при усуненню Посольства, для особистих інтересів. Сі всі заходи протидержавних елементів були розбиті фактом вручення мною вірительних грамот яко Послом УНР від її законного Уряду і скріпленням впливів тутешнього українського Посольства.

Комуністична течія була до останнього часу слабкою, але тепер сконсолідувалася і почала видавати часопись «Нова доба». Тіснійших зв'язків з Україною тутешні комуністи не мають і теж стараються нав'язати їх. Великих фондів не мають. Теперішній зріст комунізму між закордонними українцями з'ясовується в значній мірі їх одірваністю від життя на Україні і непоінформованістю про дійсний стан тамошних відносин і настроїв, а також демагогічними деклараціями російських большевиків та їх перебільшеними повідомленнями про свої перемоги.

Політика тутешніх галицьких українців відзначається великою розбіжністю. По своїм повороті з України [Євген] Петрушевич старався перевести на Національній Раді резолюцію на користь [Антона] Денікіна, але не спромігся сього зробити. За [Євгеном] Петрушевичем і за федерацією стоїть лише частина Галичан, друга частина стоїть за самостійність України. До комунізму ставляться прихильно хіба деякі галичани, а поза тим большевики можуть впливати на галичан лише остільки, оскільки вони будуть виступати проти Польщі. Серйозної політичної акції в смислі федерації з Росією галичане у Відні розвинути не можуть.

в[иконуючий] о[бов'язки] Посла УНР у Відні
п[ан] [Григорій] Сидоренко

***

Друкується за копією, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3581. – ОП. 1. – СПР. 11. – АРК. 67А-67Б.

ПОСОЛЬСТВО УНР В ОТТОМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (ЦАРГОРОД)

«ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ПОСОЛЬСТВА УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В ТУРЕЧЧИНІ З СІЧНЯ 1919 ПО МАРЕЦЬ 1920 Р[ОКІВ]» ОЛЕКСАНДРА ЛОТОЦЬКОГО АНДРІЮ ЛІВИЦЬКОМУ

Царгород, 31 березня 1920

Посольство виїхало з Києва в Царгород 26 січня 1919 року. Найкоротшим шляхом – через Одесу – не можна було проїхати завдяки окупації Одеси союзним військом, тому довелося їхати через Галичину – Угорщину – Австрію – Югославію – Італію. У Відні треба було спинитися на довший час через великі труднощі в здобуванню французьких віз, без яких неможливий в'їзд до Царгороду (для здобування тих віз довелося мені їздити до Праги – до осідку близшого військового французького представника). Тим часом перервалося залізничне сполучення через Югославію, бо вона штампувала свої гроші і для того закрила границі. Подорож через те відбувалася дуже примітивним способом, навіть селянськими возами, і тому Посольство мало прибути до Царгороду лише 23 квітня 1919 року.

Справи українського Посольства в Туреччині знайшов я в дуже сумному становищу. Мій попередник п[ан] [Михайло] Суковкін, з часу оголошення гетьманом федерації України з Росією, провадив лінію принципіяльно ворожу українській державній самостійности, – і перед Високою Портою, і перед військовим та дипльоматичними представниками инших держав в Царгороді. Відомости про діяльність п[ана] [Михайла] Суковкіна в сім напрямі я подавав Міністерству закордонних справ в попередніх своїх звітах, документальні матеріяли про се подаю окремо на розгляд Міністерства, тому обмежуся лиш загальними фактами.

4-го січня 1919 р[оку] п[ан] [Михайло] Суковкін звернувся до турецького Міністерства закордонних справ з проханням позичити 10 тис[яч] турецьких лір і, не діставши грошей, 3-го березня сповістив Міністерство, що за браком коштів він припиняє діяльність Посольства. Сей вчинок не був оправданий обставинами, бо тоді ж, з початку січня, п[ан] [Михайло] Суковкін одкомандірував значну більшість урядовців Посольства до Міністерства закордонних справ на Україну і на подорож їм та на удержання решти вистачило б на довгий час тих 4 000 тур[ецьких] лір, які позичив він в царгородській філії «Русскогодля внешней торговли банка»; але п[ан] [Михайло] Суковкін цілком несподівано виплатив усім урядовцям удержання за січень і лютий і тим вичерпав свої засоби. Таким чином, завішення Посольства виходило, очевидно, не з грошових мотивів.

Більш місяця Українське Посольство в Царгороді не існувало. Чутка про моє призначення тимчасом дійшла сюди, і се спонукало деяких посольських урядовців

звернутися до радника Посольства п[ана] [Люція] Кобилянського, щоб він за відмовою п[ана] [Михайла] Суковкіна, яко старший заступник його, прийняв на себе урядування справами Посольства. Послано було гонця до Одеси, де перебував товариш Міністра закордонних справ п[ан] [Сергій] Бачинський, який і дав наказ п[ану] [Люціану] Кобилянському тимчасово керувати справами Посольства до мого приїзду, а п[ану] [Михайлу] Суковкіну відповідно тому наказу здати посольські справи. Радник п[ан] [Люцій] Кобилянський мав побачення з турецьким Міністром закордонних справ і офіціяльно повідомив його про відновлення діяльности Посольства. П[ан] [Михайло] Суковкін відмовився здати справи, поки не буде виплачено йому удержання за увесь попередній час, і розіслав листи до Високої Порти та до дипльоматичних представництв в Царгороді з протестом проти відновлення Посольства.

Приїхавши до Царгороду, мав побачення з п[аном] [Михайлом] Суковкіним. Він вимагав заплатити йому удержання за увесь попередній час, але всякі розрахунки з ним можна було б зробити лиш тоді, як вияснилися б грошові справи Посольства за той час. Справи ті булив такому стані рахунковому, що бухгалтер Посольства міг подати мені справоздання про них лиш в другій половині червня. П[ан] [Михайло] Суковкін ультимативно вимагав негайної заплати і, не діставши її, подав новий протест до Високої Порти проти визнання мене Послом УНР, спродав за 1 000 лір на свою власну користь, не вважаючи на мою заборону, автомобіля Посольства, що був у його на руках, так само продав на свою користь обставу своєї квартири, куплену на державні кошти за суму до 50 т[исяч] к[арбованців] захопив ґвалтовним способом другого автомобіля, але сього останнього удалося визволити. Одсилаючи справи Посольства без опису п[ан] [Михайло] Суковкін не повернув деяких особливо важних документів.

Припинення діяльности Посольства довело його до цілковитої дезорганізації. Спеціяльного помешкання для Посольства не було, офіціяльна адреса його показувалася на квартиру одного з урядовців. Справи та бібліотеку здав п[ан] [Михайло] Суковкін в хаотичному непорядку, причому найбільш цінних книжок не ставало. Більш-менш діловий апарат Посольства удалося налагодити вже з половини травня. Все се складало обставини дуже несприятливі для існування української дипльоматичної репрезентації і шкідливо відбивалося на відносинах до неї з боку і турецької влади, і особливо – союзної окупаційної військової влади.

З приходом в Царгород антантських сил партія уніоністів («İttihat ve Terakki Cemiyeti»), що держала в своїх руках владу під час війни, уступила своє місце свідомо антантофільській партії. Членів попереднього Уряду і взагалі видатніших членів партії уніоністів оддано під суд, і сим процесом тодішній турецький Уряд маніфестував свій цілковитий розрив з попереднім германофільським напрямком

турецької політики. Але новий курс правительствений реально мало допомагав Туреччині. Доля останньої в міродатних союзних сферах малювалася дуже сумно. Територія майбутньої Туреччини зводилася до кількох вілайєтів Малої Азії – без протоків і без Царгороду, без Аравії, Сирії та Палестини і навіть без найбільш цінних південно-західних берегів Малої Азії, які було окуповано військами грецькими (Смірна), французькими (Адана) та італійськими (Адалія). В самому Царгороді вся сила і влада належали союзним військам.

Оскільки маловажилося значіння Туреччина, найкраще показує той факт, що долю її на Мировому конгресі малося вирішати без присутности її представників, а коли останні таки прибули до Парижу, то на їх домагання там не звернули уваги, скоро їх повернули назад без найменших наслідків, причім голова конференції звернувся до них наприкінці з листом презирливого тону.

Така тактика переможної сторони необережно перегнула палицю в другий бік і викликала цілком не бажані для неї наслідки. Поводження з турецькою Делегацією на Мировій конференції дуже образило свідоміцші інтелігентні круги турецького громадянства, окупація ж берегів Малої Азії, особливо Смірни, глибоко схвилювала думку та патріотичне почуття і ширших верств турецького народу. Сталася криза Правительства. Антантофільській кабінет [Mehmed] Damat Ferid Paş'i демонстративно демісіонував з дуже виразною декларацією, в якій зазначав свою цілковиту незгоду на окупаційні заходи щодо турецької території; сам голова Правительства висловлювався, що при відповідних обставинах він виконає свій обов'язок із зброєю в руках. Се було в червні. Тоді ще не наросла реальна сила, на якій міг би опертися національний рух. Складання нового Кабінету доручено було тому ж таки [Mehmed] Damat Ferid Paş'i. В склад Кабінету увійшли здебільшого ті ж самі особи, але появляються тут вперше представники, хоча б і дуже невиразні та поміркованні, инших течій. Більш виразним з погляду національної політики був дальший Кабінет Ali Rıza Paş'i, але чим далій він вже не задовольняв загального настрою. В перших днях березоля 1920 року зайшла нова кабінетна криза. Затяжний її характер виявляє, оскільки ріжнородні течії має погодити та оскільки складні обставини мав перемогти новий склад Правительства. На чолі із [Hulusi] Salih Paş'ою коли не сей, то вже у всякому разі близький до сього, кабінет буде остаточно вирішати долю Туреччини.

Обставини для вирішення тієї долі складаються тепер зовсім инакші, ніж кілька місяців перед сим. Влітку минулого року, коли турецька делегація їздила на Мирову конференцію, можна було схилити Туреччину на такі умови, що не задовольнять тепер мінімума турецьких жадань. В нинішній час кон'юнктура значно змінилася в добрий для Туреччини бік, і се сталося під впливом чинників внутрішнього турецького життя, що головно викликані агресією союзників та окупаційною їх політикою.

Тереном, на якому зростає турецька сила, стала Мала Азія. Тут національний турецький рух прийняв головно дві конкретних форми – збройної організації та скликання Парлямента. На чолі усього руху став генерал Mustafa Kemal, популярний у військових колах і з близькими зв'язками при Дворі. Під його проводом склалася армія, кількість якої налічують до 100 тисячів. Головний штаб Mustaf'и Kemal'я перебуває тепер в Ангорі, але фактична влада досягає вже до Бурси, і чим далі, весь вплив на державні, справи виходить з Ангори. Ні одного відповідального кроку Правительство не робить без порозуміння з Mustaf'ою Kemal'ем Paş'ою через цілком офіціяльних його представників. Тепер саме, під час останнього кризису Кабінета, річ вже йшла про те, щоб Правительство склалося цілковито по вказівкам Mustaf'и Kemal Paş'і.

Найкраще доводиться фактичне значіння Mustaf'и Kemal'я справою скликання турецького Парламенту. Під відповідними впливами турецький Уряд перших часів окупації рішучо противився виборам, підтриманий лише національними меншостями Туреччини – греками та вірменами (євреї врешті прийняли участь у виборах). Перший Парлямент з початку літа 1919 р[оку] склався самочинно без санкції Правительства в Ерзерумі і виніс постанови, що стали практичною програмою національного руху. Під натиском того руху Правительство само мінялося і міняло свою позицію щодо скликання Парляменту, аж поки Парлямент дійсно не скликано. Тепер, з початку сього року, Парлямент (обидві його Палати) вже функціонує. Склад його в значній більшости має уніоністський характер. Поки що лінія поводження його досить стримана і поміркована, але цілком очевидно, що він є органом малоазійського національного руху і стоятиме на його засадах.

Фактична влада в Малій Азії єсть в руках проводирів національного руху, але в окупованих місцевостях малоазійського побережжя та в Царгороді порядкує влада окупантська. Сперш, коли союзники прийшли до Царгороду, першинство серед окупантів належало французам, але з того часу поволі переходило воно до англійців, які тепер стали фактичними господарями. Се викликає серед французьких сфер серйозне незадоволення, яке, проте, не прибирає зверхніх активних форм. Влада англійців полягає головно на морях, протоках та в самій столиці.

На який би широкий простор держави не розповсюджувалася національна організація, але в осередку державного життя влада належитьвсе жокупантам, і вже через те робота центральної власти в Туреччині мусить проводитися в залежности від союзних держав. Від сих обставин залежать і міжнародні відносини Високої Порти (в тим числі дипльоматичні її зносини з Україною).

Прийом Його Величністю Султаном мого попередника стався зараз після armistic'у, коли окупантська влада не перейняла усіх галузів державного життя Туреччини. В тім прийомі яскраво виявився принципіяльно сприятливе

відношення нинішнього голови Турецької Держави до самостійности України яко близької сусідки та натуральної спільниці Туреччини. Я прибув вже через півроку після того, коли Туреччина вже цілком підлягала окупантському контролю. Тому офіціяльний прийом Посла Держави, невизнаної союзниками, вже з засади зустрів серйозні перешкоди. Ті пертрактації з Високою Портою, про які у свій час сповіщав я, привели до напівофіціяльного визнання особливим письменним, при сім приложеним, актом, яке реалізувалося в постійних ділових зносинах між Високою Портою і Посольством та Послом. Крім чергових справ текучого моменту, вони торкаються і справ принципияльних, що ними мають уладнатися практичні взаємовідносини двох держав, коли для того наступить фактична можливість. З огляду на ті обставини, в яких перебувають Туреччина і Україна, робота Посольства полягала головно в утворенню певного ґрунту для тих майбутніх практичних взаємовідносин. Із справ, які при тім порушалися, найбільш серйозне значіння мають консульська конвенція та майбутній товарообмін Туреччини і України.

З огляду на окупаційне становище Туреччини та на фактичне значіння Царгорода для військових акційна території бувш[ої] Росії, великої ваги прибирала справа установлення зносин з тутешнім військовим командуванням Союзних Держав. В сій справі сталися перешкоди, які полягають взагалі в принципіяльній лінії поводження Антанти щодо України з часу Берестейського мира. Ся поведінка яскраво заманіфестувалася ще з листопада 1918 р[оку] в Одесі до першої большевицької інвазії на се місто і далі лише послідовно додержувалася та скріплялася.

Самостійність України руйнувала золоті мрії та практичні розрахунки союзників, зв'язані з відбудуванням єдиної Росії, а боротьба України з добровольчою армією, протегованою і допоможеною союзниками, вже надавала їх відношенню до України певний ворожий настрій. Коли в союзних центрах, де працювали наші дипльоматичні представництва, се відчувалося і одверто виявлялося більш-менш в формах міжнародної коректности, то тут на сході, де саме творилася військова акція, ті форми мали цілком инший характер.

Окупаційні умови, фактична військова сила, широкі уповноаження органів окупаційної влади давали їм можливість провадити на царгородському терені політику в значній мірі на власну руку, особливо в справах, що торкалися бувшої Росії. Провадили тут політику не дипльомати, а військові люде, що в своїй діяльности мало рахувалися із звичайними нормами міжнародно-дипльоматичних відносин. З сього боку Царгород уявляв з себе цілком виключне місце для дипльоматичної роботи, якого немає ніде більш в Европі, навіть в инших переможених країнах. До того ж після двох большевицьких інвазій на Одесу скупчилися в Царгороді головнійші елементи старої Росії, і се місто стало наче якимсь

російським осередком: дипльоматичним (представництво [Антона] Денікіна), політично-громадським (навал російського громадянства, що з Московщини утікало ранійше в Київ та в Одесу) і навіть військовим (штаби та контррозвідки б[увших] одеських армій, тисячі втікачів-добровольців, морська база добровольчої армії). Всі ті фактори, в тім числі і дуже впливові через своє становище і свої зв'язки ще з часів царської Росії, дуже впливали на союзне командування, яке вже з засади їм спочувало. До всього, як вже згадувалося, і бувший Посол України п[ан] [Михайло] Суковкін дуже скріпляв сю несприятливу для нас ситуацію своїми ворожими виступами проти Української Республіки, використовуючи так своє представницьке становище, якого він до того ж не зрікався.

Нове Посольство при таких обставинах зустрінуто було союзними сферами неприхильно. Відповідальні союзницькі представники од зносин з ним ухилялися. Відвідини урядовців нашого Посольства в союзницькі амбасади в ріжних ділових справах мали звичайно наслідком лише обіцянки, які звичайно не виконувалися. На листування союзницькі Високі комісари рідко відповідали. Сей свідомий бойкот мав фактично анулювати українське представництво, унеможлививши його роботу. Справи про те вимагали від Посольства підносити свій голос в інтересах Української Республіки, і Посольство в згаданих обставинах могло здебільшого лише декларувати свої заяви представникам союзників через формальні меморандуми або дипльоматичні ноти. Серед тих справ, в яких довелося звертатися до союзницьких Високих комісарів, головнійші були такі.

Після armistic'у перевезено до Царгороду з західного фронту полонених українців галичан та буковинців, які живуть тут в таборі полонених, виконуючи ріжні роботи для потреб союзницької влади. Усього їх було 125, з них 6 буковинців. Ті полоненні уявляють з себе добрий військовий матеріял, були б корисні на Україні в боротьбі з большевиками і самі бажали в тій боротьбі прийняти участь. Посольство ще влітку 1919 року послало з сього приводу меморандум до французької Амбасади (сими полоненнями відають французи), щоб дозволено було перевезти полонених українців на Україну. Приватно на се було одержано відповідь, що в сій справі місцеве військове командування порозуміється з центральним. На додатковий меморандум про дозвіл, до принципіяльного вирішення справи, поробити, принаймні, хоч регістрацію полонених заходами українського Посольства, відповіди не одержано. Відмовлено навіть мати зносини з полоненими українцями та допомагати їм в ріжних потребах. В справі полонених буковинців українське Посольство звернулося за допомогою до тутешнього румунського Посла, і тільки тоді удалося переправити їх додому, галичане мають виїхати з Царгороду лише 20 сього березоля. Мається ще в Туреччині кілька сот полонених українців, що вивезені з Німеччини і тепер

працюють на залізниці біля Гайдар-Паші, недалеко од Царгорода. Полонені ті перебувають під англійською владою. З огляду на те, що зносини Посольства з місцевою окупантською владою в справі полонених не мають наслідків, Посольство про сю категорію полонених повідомило нашу дипльоматичну Місію в Лондоні для відповідної акції перед центральним англійським Урядом.

В справі української флоти на Чорному морі Посольство подало 19 серпня 1919 року Високому Комісарові французької Республіки в Царгороді таку ноту: «Покликаючись на угоду, заключену Його Ексцеленцією паном Високим Комісаром Французької Республіки Віце-адміралом [Jean'ом] Amet'ом і його Ексцеленцією паном Міністром України в Царгороді [Михайлом] Суковкіним 26-го листопада 1918 р[оку], згідно якій Міністр України віддав від імени українського Уряду до розпорядження Вищого Командування французьких морських сил для транспорту і харчування союзних військ на Україні:

1) всі пароплави, що стояли в портах українських, котрі будуть визнані потрібними французьким морським владам,

2) яхту «Александр Михайлович» Царгородський стаціонер,

3) пароплави «Тигр», «Єрусалим», «Королева Ольга» і всі инші пароплави, належні до українських навігаційних товариств, вільні від контрактів з їх арматорами; Легація УНР в Царгороді мав честь подати до уваги Високого Комісаріяту слідуючі факти:

1) Вищезгадані пароплави і пароплав «Євфрат», також відданний до розпорядження Високого Комісаріяту Франції по згаданій угоді, хоч вони мали складати частину французької флоти в Царгороді і на Чорному морі, ходять зараз під російським прапором, наче вони належать до російської флоти;

2) Встановлення в Царгороді російської морської бази представниками Уряду адмірала [Олександра] Колчака і захоплення українських пароплавів, визнаних належними УНР угодою, заключеною між їх Екс[целенцією] паном Високим Комісаром Віце-адміралом [Jean'ом] Amet'ом (в імени Уряду Французької Республіки) і паном Міністром [Михайлом] Суковкіним (в імени Уряду України), порушують права Української Республіки і вражають почуття українців.

Беручи на увагу зміст угоди міжїх Екс[целенцією] паном Віце-адміралом [Jean'ом] Amet'ом і паном Міністром [Михайлом] Суковкіним, ствердженої обміном листів Високого Комісаріяту від 1-го листопаду 1918 р[оку] за підписом його Ексцеленції Високого Комісара і штабу 2-ої ескадри № 12600 від 26-го листопаду 1918 р[оку], Легація УНР вважає за обов'язок звернутися до Високого Комісаріяту, аби він вжив заходів до того, щоб:

1) українські пароплави, віддані до розпорядження Високого французького командування, залишились під сим командуванням і під французьким прапором

до того часу, коли вони будуть повернені українському Урядові і піднімуть український прапор,

2) щоб сі пароплави вважались до транспорту на батьківщину українців (згідно меморандуму Легації від 8-го серпня) або військовим приладдям для української армії.

Сі уваги і сей запрос диктуються необхідністю здобути Урядові УНР дійсну допомогу в його боротьбі з російськими большевиками, що займають ще міста і порти на Чорному морі, що, врешті, і було мотивом передачі українських пароплавів до розпорядження Високого морського французького командування.

В додаток до сеї ноти 24 серпня 1919 р[оку] послано до Високого Комісара Франц[узької] Республіки другу ноту, в якій Посольство, не діставши відповіди, ставило вимагання, на підставі угоди 26листопада 1918 р[оку], або повернути торговельну і військову українську флоту, віддану до розпорядження французьких влад по зазначеній угоді, або допильнувати, щоб сі пароплави були вживані для транспорту продуктів, військового знаряддя і жовнірів, потрібного Урядові УНР в його боротьбі з російськими большевиками. При сім Посольство, беручи на увагу, що фактична влада на Чорному морі перейшла фактично до рук англійців, додавало:«Вважаючи на те, що з 9-го серпня, коли Легація УНР в Царгороді надіслала свою першу ноту в справі українських пароплавів, деякі зміни мали місце на Чорному морі і що передача сих пароплавів українським владам, так само, як справа щодо їх вжитку, не залежать більше виключно від французького командування, Легація має честь просити Високий Комісаріят передати зміст сих нот не тільки відповідним французьким владам, а також і тим, які зараз відають пароплавами української флоти».

Нарешті Посольство завважило, що: «у Франції заготовлена велика кількість військового знаряддя і ріжних товарів, що також організуються кадри добровольців українського походження, котрі мають бути відправлені на Україну через море і що Уряд УНР рахує в сих випадках скористуватись тими пароплавами, що знаходяться зараз під французьким командуванням і мусили мати французький прапор».

Сею нотою Посольство формально заявило право УНР на флот у Чорному морі. Після революції в б[увшій] Росії і з повстанням нових держав на її території установився фактично той порядок, що до розпорядження кожної держави, до остаточного вияснення точної части її власности, поступало те майно, що на той час перебувало на її території. Так і флот Чорного моря, що базувався в портах українських, вважався належним Українській Державі. Крім команди невеликої кількости кораблів, яка часово визнавала большевицьку владу, а після врешті була змушена вернути кораблі в українські порти, решта кораблів Чорного моря визнала владу українську і піднесла український прапор. З тим фактом належности того

флоту Українській Державі рахувався і головний представник морських союзних сил на Сході – адмірал [Jean] Amet, коли увіходив в формальну щодо того флоту умову з українським Послом у Туреччині. Тією умовою право Української Держави на чорноморський флот визнано союзним командуванням формально, незалежно од питання про кількість того флоту. З умови видно, що у листопаді 1918 р[оку] український флот існував, складаючись з певної кількости кораблів державних/військових і з пароплавів всіх приватних товариств, що перебувають на українській території і склалися на українські капітали; що французьке командування сей факт існування українського флота під блакитно-жовтим прапором визнало, коли підписувало умову з представником України в Царгороді, і зверталося до нього з проханням розпоряджень капітанам, які тільки він як представник Уряду українського міг дати; що пароплави ті, як плавають не під українським прапором, то можуть бути лише під прапором союзним, а ні в якому разі не знаходитися під російською командою та під російським прапором; що врешті повинні вони уживатися тільки для виразно окреслених цілей.

Ся умова важна для обох сторон з усіма їх наслідками до хвилі, коли вона буде добровільно скасована. Пароплави повинні і під сей час бути під союзним прапором та командуванням і вживатися виключно для допомоги Українській Державі – перевозом людей, майна та харчів; а як замість того царгородські представники передали флот Чорного моря до нової, заложеної в Царгороді, морської бази добровольчої армії, то такий вчинок не можна вважати правильним і правим. Коли представники Антанти зреклися свого умовленого права, то флот мусив повернутися до того власника його, од якого представники Антанти формально той флот дістали. Цілком ясно, що, пересудивши самостійно всю справу, передавши увесь флот в руки Добрармії, представники Антанти порушили право і інтереси Української Держави, якої права та інтересів та армія не репрезентує. Треба при сім завважити, що власниками великої частини чорноморських пароплавів є приватні торговельні компанії і товариства, що мають центральні управління в Одесі і підлягають контролю наших Міністерств – морського і торгу і промисловості. І хоч акціонери сих товариств, переважно євреї, заявляють себе нині росіянами, і представники їх у Царгороді у справах своїх пароплавів звертаються до російського представництва, то се не може мати формальнодля українських інтересів значіння, бо, незалежно од тимчасових окупаційних обставин, які не можуть мати постійного правного значіння, залишається в силі основна норма, після якої компанія, що її головне управління знаходиться на території УНР, мусить вважатися за українську або бути запертою.

Нота Посольства в справі флоту не мала відповідних наслідків. Але нею своєчасно заявлено певне право УНР на флот у Чорномуморі, і коли Чорноморські

порти будуть у її руках, се право мусить бути зреалізовано*. У вищезазначеному напрямі деякі кроки вже й тепер зроблено через нашу делегацію на Мировій конференції. Паризька делегація піддержала ноту про український флот в Чорному морі і разом викликала прихильний відгомін сеї справи в паризькій пресі.

Окремою нотою 9-го серпня 1919 р[оку] Посольство протестувало проти допомоги, яку подавала большевикам Антанта через передачу живої військової сили в порти Чорного моря, зайняті большевиками. Пароплав «Австрія», говорилося в ноті, під керуванням Комісара від держав Антанти, був надісланий до Одеси з жовнірами бувш[ої] російської армії, російського і українського походження, котрі до сеї пори перебували у Франції. Коло 1300 жовнірів було висаджено в Одесі, окупованій большевиками, на вимін 100 чол[овік] частинно російських, частинно закордонних підданих. Частину жовнірів, що не схотіли зійти в Одесі, було посаджено на пароплав «Імператор Николай», який як раз прибув до Одеси так само з 1000 жовнірами бувш[ої] російської армії – росіянами і здебільшого українцями, під керуванням Комісара від держав Антанти. Забравши їх, пароплав «Импер[атор] Николай» виїхав зОдеси до Очакова, де, після переговорів з большевицькою владою, він висадив 1200 жовнірів без жодного вимінку, а решту посадив на пароплав, що випадково зустрівся в морі. В Царгородському порті знаходяться ще й инші пароплави, що мають такі самі завдання як «Австрія» та «Имп[ератор] Николай»; крім того, ще йдуть пароплави до Царгороду зжовнірами бувш[ої] російської армії. Українське Посольство, доводячи до відома Високої Порти і Високих Комісарів союзних держав про вищезгадані факти, при тім завважало, що міста Одеса і Очаків окуповані большевиками, з котрими УНР перебуває в стані війни офіціяльно і фактично, – «при сих умовах передача такої великої кількости жовнірів большевицькій владі дає большевикам змогу збільшити свої сили і сим підтримує нелад і війну на Україні».

Звертаючи дали увагу на те, що на Україні війна проти большевиків провадиться найбільш енергійно, бо не тільки регулярна армія б'ється з ними, а весь нарід озброївся проти них, Посольство висловлює, що було б дуже бажаним зробити поділ і регістрацію жовнірів, які направляються до Одеси та Очакова і до других портів України, і дати змогу тим, що зголосяться українцями, повернутись на батьківщину, щоб брати участь в боротьбі проти большевиків, тоді як, висажені в

* В сей час в Царгородському рейді перебувають такі пароплави, що не можуть рушити звідси головним чином через недостачу вугілля: «Афон», «Ієрусалим», «Посадник», «Вампоа», «Росія» (два пароплава), «Флора», «Софія», «Мєчта», «Румянцев», «Христофор», «Ксенія», «Св[ятой] Николай», «410», «Продуголь», «Черномор», «Руслан», «Григорій» «Корнилов», «№ 65», «Роза», «Федор Фофили», «Витязь», «Георгій», «Баку» (має на собі 11 тис[яч] тонн нафти), «Варна», «Коршун», «Євфрат», «Алексей Молчанов».

порти, зайняті большевиками, ті жовніри попадають в їх руки ізмушені вступати до червоної армії, бо инакше будуть розстріляні, що вже і сталося з 60 жовнірами. Врешті Посольство зазначає, що: «переправка сих жовнірів провадиться частинно тими засобами, що були віддані до розпорядження Вищого союзного командування бувшим Міністром України в Царгороді в цілях здобути сим сильну і дійсну допомогу Україні». Ся нота появилася в паризькій пресі і знайшла там прихильні коментарії. Бувших російських жовнірів союзники перестали посилати до большевиків. Але в останні дні стало відомим, що через Царгород мають переправлятися в Одесу, що знову перейшла до большевицьких рук, нові ешелони бувш[их] російських жовнірів. Про се Посольство повідомило українських дипльоматичних представників в столицях союзних держав.

Окремими нотами зверталося Посольство до представників союзних держав у справі друку в Одесі українських грошових знаків під час окупації її союзними військами. Окупація Одеси та инших портів Чорного моря виявлялася і в розпорядженню приватним майном українських громадян, а також майном Української Держави. З наказу антантського представництва або поставленої їм влади помешкання та инше приватне майно реквізувалося, державне майно, особливо військове, перевозилося тим організаціям, які утворювалися без відома української державної влади і здебільшого навіть проти інтересів Української Держави. Усі установи окупованих міст удержувалися, проте, коштом Української Держави, а саме коштами української державної скарбниці в Одесі та грошовими знаками, що випускалися в імени тієї Держави і, як се мало розумітися з обставин, за її формальною одповідальністю. Факт порядкування грошовими знаками Української Держави особливо порушує її інтереси, і в сій справі Посольство звернулося до Високого Комісара Франції (Одеса вперше окупована була під французьким командуванням) з такою нотою: «Під час, коли Одеса фактично була зайнята військами Антанти, під головним французьким командуванням, в сьому місті Української Держави оставалася і не переставала функціонувати Експедиція заготовлення державних паперів. Позаяк грошові знаки, друковані в сій Експедиції, хоча й випускалися в імени Української Держави, але Правительство УНР не було освідомлене ні про самий факт сей, ні про кількість випущених грошових знаків, а також і проти призначення, для яких вони витрачалися, то з огляду на можливість претензій до Української Держави про забезпечення сих грошових знаків, значна доля яких після наступу большевиків на Одесу опинилася на Царгородському грошовому ринкові, Легація УНР в Царгороді, не торкаючись в даному разі принципіяльного питання про забезпечення сих грошей, просить Високий Комісаріят не одмовити для доклада Українському Правительству в таких відомостях:

1) на яку суму і яких саме (купюри, серії, номери) грошових знаків було видруковано Експедицією і дійсно випущено в обіг за час фактичного зайняття Одеси військами Антанти; 2) з чийого безпосереднього наказу, кому і на які потреби видавалися друковані одеською Експедицією грошові знаки; 3) коли не всі видруковані грошові знаки було фактично випущено в оборот, то скільки було таких знаків і де вони тепер знаходяться; 4) який саме був заготовлений матеріял для друку грошових знаків і які вжито заходи, щоб сей матеріял, а також розпочаті друком, але ще не скінчені остаточно грошові знаки не було ужито для докінчення і дійсного випуску сих знаків; 5) які саме оставалися в Експедиції друкарські кліша і скільки їх (основні частини і додаткові), де вони тепер знаходяться і які вжито заходи, щоб вони не уживалися для тієї жціли; 6) де і на чиїй відповідальности знаходяться документи щодо друку одеською Експедицією і випуску друкованих нею грошових знаків».

Відповіди Посольство на сю ноту не дістало. Між тим влітку 1919 року Одеса вдруге окупована була союзниками – на сей раз вже під командуванням англійським. Знову розпочався в Одесі друк грошових знаків в імени Української Держави для потреб добровольчої армії. З огляду на се Посольство звернулося з такою нотою до Високого Комісара Англії: «Легація УНР беручи на увагу зміст депеші п[ана] [Михайла] Бернацького, Міністра фінансів російського Уряду в Ростові, котра дає несподівану відповідь на ноту, з котрою Легація звернулась до Високого французького Комісаріяту від 23.IX.[19]19, має честь довести до відома Високого Королівського Британського Комісаріяту і через його посередництво до відповідних Королівських Британських влад, 1) що друк і випуск в Одесі українських карбованців російським ростовським Урядом, так само, як і ким иншим, не може бути авторизованим і гарантованим Урядом Української Держави; 2) що виконання наказів і деректив російського ростовського або иншого Уряду порушає суверенність Української Держави і ображає почуття українців; 3) що Уряд УНР буде змушений з останньою енергією протестувати проти випуску карбованців в імени Української Держави, котрий порушає політичну незалежність і інтереси Української Республіки».

І на сю ноту Посольство відповідине одержало, але маються відомости, що друк українських карбованців в Одесі перервався. Проте сі одеські карбованці широко заповняли царгордський грошовий ринок, заносячись сюди головним чином одеськими втікачами, переважно добровольцями, що набрали в Одесі тими карбованцями удержання за півроку наперед і збували їх в Царгороді за безцінь, обезцінюючи тим українську валюту взагалі. Між тим Посольство дістало відомости, що грошові знаки, друковані в Одесі (50 карбованці серії 210 і вище),

українській Уряд анулював. З огляду на се все Посольство вважало потрібним знищити з Царгородської біржі анульовані українські грошові знаки і в сій справі звернулося до Високої Порти, просячи її вплинути на відповідні фінансові установи та зробити відповідні розпорядження. Проте публіка охоче купує одеські карбованці і царгородські міняйли жваво ними торгують (ціна одеських карбованців вдвоє перевишає «донські» гроші денікінські – «колокольчики»).

Українське Посольство у Царгороді послало представникам Антанти три ноти з приводу колізії з російською добровольчою армією та Урядом Південної Росії, який претендував на Україну.

Перша нота 6.X.[19]19 послана була разом з протестом Уряду з приводу на випадки у Києві в серпні м[инулого] р[оку] і звертала увагу на шкоду, яку приніс би Європі розгром Української Армії і Держави, одинокої перепони, що досі большевики зустріли. Висловлено було бажання про демаркаційну лінію поміж армією [Антона] Денікіна і Українською Армією, про інтервенцію Антанти, щоби привести до порозуміння і спільного ведення війни з Москвою, а також про підмогу Україні.

Друга нота 6.XII.[19]19 була послана разом з другим протестом Уряду і закликом до народа, домагаючись припинення діяльности ген[ерала] [Антона] Денікіна проти України, діяльности, яка з огляду на підмогу, що йому дає Антанта, виглядає на війну Антанти з Україною або принаймні на цілковите нехтування справ Сходу, в котрих переможцями при таких умовах лишаться тільки треті – себто большевики.

Третя нота, послана 6.I.[19]20, була викликана розвалом денікінської армії, підводила підсумок всіх передбачань і доводів Посольства в попередніх нотах і давала поради заставити ген[ерала] [Антона] Денікіна порозумітися з українським Урядом, визначивши йому строго окреслену територію, визнати незалежність України і негайно відновити з нею торговельні зносини.

Копії своїх нот в справі конфлікту українського Уряду з добровольчою армією Посольство розсилало, крім союзних представників, також Високій Порті та всім взагалі дипльоматичним представникам держав в Царгороді. Деякі з них, діставши копії, виявляли бажання ближче поінформуватися про ситуацію на Україні взагалі і зокрема в зв'язку з денікінською офензивою, що причинялося до скріплення, а то й нав'язання зв'язків Посольства з иншими дипльоматичними представниками. Треба констатувати, що загальна думка царгородських дипльоматичних представництв була на стороні України, і Посольству часто доводилося чути не тільки безпосередньо, але й через людей, що його передбачення в справі денікінської акції визнавалися цілком слушними, а після і фактично оправданими.

Такі настрої, як і всепоступовання Посольства зокрема в денікінській справі, викликало велику лють у добровольчих і взагалі в російських колах, які через свої

повсякчасні безпосередні стосунки з союзними колами постійно агітували серед них проти українського Посольства, підбиваючи їх на всякі репресії щодо останнього з огляду на окупаційний стан в Туреччині. Вже через місяць по приїзді до Царгороду я дістав попередження здостойних віри джерел, що ведеться агітація перед союзниками про трус в Посольстві і про арешт моєї особи. Ся агітація все більше прибирала успіху в міру того, як розвивалася діяльність Посольства і воно все більше набирало впливу в Царгороді в сферах дипльоматичних, громадянських і головним чином в пресі.

На пресу Посольство звернуло особливу увагу з огляду на те, що царгородська преса, через близькість і постійні зв'язки Царгорода з Україною, стає фактично важним джерелом, з якого европейська преса інформується про обставини на Україні. Через се і російська пресова агітація розвинена в Царгороді дуже сильно. [Антон] Денікін асигнував великі суми на пресове бюро в Царгороді «Русаген», яке й мало завданням інформувати Царгородську, а через неї і европейську пресу про «російські» справи. Тут знайшли собі притулок старі, ворожі до української справи: [Дмитро] Вергун, [Андрій] Ренников, Сидоров, але найбільше виявив акції Філіпов, що виїхав з України із посвідченням від нашого Міністерства зкордонних справ. Після, коли Кубанська Рада вислала з Кубані добровольче пресове бюро «Осваг», воно теж знайшло собі притулок у Царгороді поруч з «Русагеном» і вело тут з ним сильну конкуренцію щодо сенсаційности видуманих звісток переважно про події на Україні.

Перших три місяці Посольство освідомляло головним чином турецькі урядові та громадські кола через турецьку пресу, де, крім усяких вісток та окремих статей, містилися інтерв'ю зо мною та моєю дочкою, що завела близькі зносини з турецьким відповідним жіноцтвом. Починаючи з серпня з'явилася можливість порозумітися з кількома французькими газетами, які стали уділяти багато уваги і місця українським справам. Позаяк звістки, що подавалися з української сторони, були цілком певні та провірені і, крім політичного змісту, мали в собі багато ділових відомостей, інтересних для ділових царгородських кругів, між тим, як матеріял «Русагена» та «Освага» визначався характером очевидної тенденційности та складався переважно із загальних тверджень політичного змісту, – то газети охотнійше містили звістки з українського джерела, а инших або зовсім не містили, або освідомлялися попереду про певність тих звісток. Таким чином, складна і дуже дорога російська пресова організація в Царгороді тратила ґрунт і значіння.

На українське Посольство почався організований похід усіх ворожих російських сил, що вживали всіх способів свого впливу на представників Антанти. Перше, чого досягли вони, – се надзвичайні цензурні репресії щодо звісток про українські справи. В часописах заборонявся усякий український елемент, – не

тільки статті, не тільки звістки, але й саме ім'я України викреслювалося, як в найгірші старі часи царського режиму в Росії. Дві інформаційних брошури французькою мовою, видрукованих заходами Посольства (одна – збірник провідних та інформаційних статей про Україну, друга – праця радника Посольства [Івана] Токаржевського-Карашевича – про Туреччину і Україну в минулому та сучасному), союзна цензура не випустила з друкарні; до початку репресій удалося випустити лише дві брошури: про Туреччину і Україну турецькою мовою та про автокефалію української церкви мовою грецькою.

Так було закрито Посольству інформаційну працю друкованим словом. Але наміри ворогів наших ішли далі і вели до цілковитого знищення українського Посольства в Царгороді, яко небажаного тут свідка і противника усім протиукраїнськім заходам. Особливо рішуча акція в сім напрямі повелася після українсько-добровольчої сутички в Києві, дійсні обставини якої Посольство докладно вияснило і про них широко інформувало; перед союзними комісарами добровольчі круги з ген[ералом] [Всеволодом] Агапієвим на чолі накидали Посольству обвинувачення в большевизмі, зокрема в грошових зв'язках з большевиками («мільйони»), в зносинах з німцями, в зв'язках з Mustaf'ою Kemal'ем Paş'ею і навіть в друкованню фальшивих грошей. Союзні комісари вже з засади схилялися до ворожого трактування українського представництва (особливо ворожим настроєм визначався Комісар французький, безоглядний приятель добровольців, адвокат дуже прикрих заходів проти українського Посольства).

Всі згадані аргументи дали союзній владі зверхній привід ужити проти нашого Посольства спеціяльні заходи на підставі військового стану, не рахуючись з міжнародними нормами і навіть з тією практикою, яка установилася в инших державах Европи, в тім числі в державах Антанти. З початку вересня військова союзна влада конфіскувала дипльоматичну почту у двох кур'єрів Посольства, коли вони були вже на пароплаві в царгородському рейді. Слідом за тим 25 вересня зроблено трус у помешканню Посольства та в помешканнях Посла і Радника. Більш місяця Посольство позбавлено було свого помешкання, не мало можливости користуватися своїм біжучим рахунком та сейфом у банку. Маються певні документальні дані, що союзна влада до розгляду паперів посольських допустило російських добровольців, з якими Україна вела війну. Для характеристики поводження тих допущених союзниками в Українське Посольство елементів може служити вже те, що під час, коли вони перебували в Посольстві, не стало грошей і річей, які належали і самому Посольству, і окремим його урядовцям та кавасам. Обставини сих подій викладено в приложених нотах до Високого англійського Комісара та в протоколі. Врешті 8-го листопада Посольству повернено його

помешкання. Пізнійше, не вважаючи на заходи Високого французького Комісара задержати посольські сейф та біжучий рахунок у банку, постановою Ради Комісарів повернено Посольству сейф та біжучий рахунок. Але про причини та результати усіх тих прикрих подій Посольство не повідомлено.

Посольство настоює перед нашими дипльоматичними представниками в союзних державах, аби було розслідувано центральними владами ті вчинки, що допустили їх представники на території держави, яка визнає Україну та її дипльоматичне представництво. В першій стадії сеї справи діяльну участь прийняли наші дипльоматичні представництва в Парижі і Римі. Італійське центральне Правительство прихильно поставилося до справи, але реальне значіння представника його в Царгороді не могло забезпечити його впливу на вирішення справи. Тому треба сподіватися, що більше значіння мала для справи участь Паризької Делегації – розуміється, при тій лиш фактичній умові, що представники союзної влади в Царгороді мусили впевнитися в повній безпідставності тих наклепів, які були приводом до їх вчинків.

Не вважаючи на се останнє, не вважаючи на цілковиту тепер руїну добровольчої армії, представникам якої союзна влада так легко дала себе намовити, та влада і досі не міняє своєї позиції щодо Посольства. В практичних зносинах помічається инший тон, але формально все остається так, як і було, бо тутешні військові міродайні кола не дістали ще відповідних наказів від центральних урядів в зв'язку з новою ситуацією на Сході і продовжують свою попередню лінію поводження. Так все не зміниться до того часу, поки не буде підписано мир з Туреччиною та поки, в зв'язку з тим, окупаційні умови в Оттоманській імперії не перейдуть на більш нормальний характер життя з заміною військових представників на представників дипльоматичних, що в свойому поводженню кермуватимуться звичайними нормами міжнародного права.

Всі згадані заходи проти Посольства мали на меті вижити його з Царгороду: чи безпосередньо, коли б справдилися наклепи росіянна його, чи посередньо, через фактичне унеможливлення його праці в царгородських обставинах. Дійсно, обставини для роботи Посольства дуже утруднені. Союзні представники, головним чином представник французький, ще не увільнившись від російського добровольчого впливу і утворюють усякі перешкоди Посольству в найпростійших річах, що звичайно ніде таких перешкод не викликають. Не дають, наприклад, віз на дипльоматичні наші паспорти, вимагаючи, щоб ми брали паспорти у представника добров[ольчої] армії; і треба було довгих пертрактацій з французьким Комісаріятом, а врешті і з військовим головою союзних сил на Сході ген[ералом] François d'Espèrey, аж поки на Раді Комісарів справа не вирішилася в той спосіб, щоб візи давалися не на самому паспорті, а на окремому (инші

дипльоматичні представники не чинять ніяких перешкод щодо візації українських паспортів). Ся несприятлива атмосфера не дає можливости розвинути роботу Посольства так широко, як те вимагається теперішнім значінням Царгорода як союзного аванпоста на Сході.

Проте Посольство і в таких умовах знаходило можливим працювати, не перериваючи своєї праці й тоді, коли всі зверхні обставини рішуче перешкоджали його праці, коли навіть помешкання його в протязі більш місяця було зайняте союзною владою. Посольство було свідоме своєї відповідальної ролі в Царгороді. Всі ті труднощі, які чинилися Посольству нашими ворогами, ясно свідчать, оскільки потрібно було тут українське представництво. І дійсно, не кажучи вже, що безпосереднє завдання Посольства представляти інтереси України при Оттоманському Правительстві виконувалося в такій мірі нормально, як се дозволялося зовнішніми обставинами обох держав – Туреччини та України. Посольство рівночасно стояло на сторожі українських інтересів і перед союзною владою. Стоячи в курсі союзної акції щодо України, Посольство уживало всі засоби для правильного в українських інтересах освідомлення союзників – місцевих безпосередньо, а центральних урядів їх через наших дипльоматичних представників в союзних центрах. Не має сумніву, що без українського представництва в Царгороді ворожа до України акція прибрала би безмежно більшу агресивність і значно більші розміри.

Настрої союзних миродайних сфер у Царгороді передавалися в певній мірі і представниками не-союзних держав, але постійним освідомленням їх і щодо суті царгородських відносин, і щодо становища на Україні українське Посольство здебільшого збивало ті упередження. Навіть із тими союзними представниками, що не брали участи в активних вчинках союзної влади, як американці і румуни, Посольство мало добрі постійні ділові зносини. З нейтральних представництв вже з самої необхідности доводилося мати регулярні зносини з голландським представництвом, яке опікується горожанами бувш[ої] Російської імперії. Сей опікунський обов'язок взяло воно на себе ще за часів царської Росії, і дальші зміни в складі Росії утворюють для голландського Посольства дуже трудну позицію. В тому Посольству мається цілий одділ по російських справах, заведений ще з часу війни; той одділ на чолі з бувш[им] урядовцем російської Амбасади ([Борис] Серафимов), розуміється, проводить свою роботу в такім напрямі, начеб ніяких змін в долі бувш[ої] Росії не сталося. З другого боку, голландське Посольство не може не рахуватися з фактом реальної дійсности і, в тім числі, з фактом існування окремого українського дипльоматичного представництва, признаного Правительством тієї держави, при якій акредитовано саме голландське Посольство. Рахуватися з сим примушує його і Оттоманське Правительство, яке виразно

зазначає голландському Посольству його непевну ролю: всеросійського царського Правительства вже не існує, всеросійського Правительства [Олександра] Колчака – [Антона] Денікіна не визнає висока Порта, а з другого боку – визнає вона окреме представництво українське, яке само опікується інтересами горожан України, бувш[ої] складової частини Росії. Вийти з сього трудного становища голландське Посольство бажало б шляхом якоїсь компромісної згоди між українським та російським представництвами, але непримирима російська позиція, не лише в Царгороді, руйнує усякі такі заходи. Тому відносини з голландським представництвом в Царгороді – і ділові, і приватні – мають якийсь невиразний характер.

Досить близькі відносини установилися у нашого Посольства з шведським представництвом. Найбільш актуальною справою, про яку з ним порозумівалося, була експедиція шведського Червоного Хреста на Україну – на взір такої експедиції до Польщі. Зносини з перським представництвом малі на меті, з доручення бувш[ого] Міністра п[ана] [Володимира] Темницького, нав'язати дипльоматичні та економічні зносини України з Персією. Ґрунт для сього добре підготовлений: коли Його Величність перський шах повертатиметься з подорожі через Царгород, то справу сю можна буде поставити формально. Добрі зносини з папським нунцієм в Царгороді мали на меті допомагати більш активній участи Ватикану в справі фактичних зносин з Україною. Monsinior [Angelo] Dolci, представник Ватикану в сій справі брав діяльну участь. Найближчі стосунки мало Посольство з представниками грузинським та азербайджанським. Безпосередні зв'язки з дипльоматичними представниками в Царгороді завізував і провадив радник Посольства п[ан] [Іван] Токаржевський-Карашевич, виявивши в тім велику дипльоматичну здібність.

Щодо зносин з дипльоматичними представниками в Царгороді, можу зазначити, що і взагалі, а особливо тяжкі часи життя Посольства, коли воно підлягало примусові зовнішнього насильства, загальна опінія нейтральних дипльоматів, а также тих із союзних, що не приймали участи в активних вчинках, була на стороні українського представництва.

Про мої заходи в справі визнання Вселенським Патріархом автокефалії Української Церкви докладу окремо. Ся справа задержується головно тим, що з приходом у Царгород союзників увільнилася і досі не обсаджена патріарша кафедра, а тимчасовий її неуповноважений, після церковних канонів, на такі відповідальні вчинки, як визнання нової автокефальної Церкви. В усякому разі ґрунт для фактичного переведення справи української церковної автокефалії підготовлено.

Ті зверхні обставини, про які згадувалося вище, не давали можливости провадити справ Посольства в нормальному масштабі. Призначіння повного нового складу Посольства викликалося в значній мірі необхідністю Посольству

фактично виконувати консульські обов'язки, бо спеціяльного українського Консула в Царгороді немає. Але як порти Чорного моря увесь час фактично було зайнято большевиками або російською добровольчою армією, то консульська праця Посольства не могла бути велика (за рік 1919-й Посольством видано 85 паспортів, 92 візи та 36 ріжних посвідчень).

З огляду на се, я ще улітку 1919 року одкомандирувавтрьох урядовців (радника п[ана] [Люція] Кобилянського, бухгалтера Красицького та позаштатного урядовця [Олександра] Ратгауза). З першого листопада одкомандіровано ще п'ять урядовців (секретарі: п[ан] [Петро] Чикаленко та п[ан] [Микола] Любинський; драгоман п[ан] [Іван] Спафаріс; молодші урядовці п[ан] [Микола] Ковальський та Євтухів). У складі Посольства залишилося чотири особи: Посол п[ан] [Олександр] Лотоцький, радник п[ан] [Іван] Токаржевський-Карашевич, старш[ий] урядовець п[ан] [Василь] Приходько та драгоман п[ані] Олександровська (мій особистий секретар). Свій план про склад Посольства надалій докладу особисто. Сей склад залежить в головній мірі від тих грошових засобів, якими може розпоряжати Посольство. Всі засоби Посольства вичерпано. Грошовий звіт подаю окремо. З того звіту видно, що всі кредити, які Посольство дістало через мене, через радника п[ана] [Івана] Токаржевського-Карашевича та через секретаря п[ана] [Петра] Чикаленка вже витрачені і Посольству довелося зробити позичку в сумі 2 000 турецьких лір до 1-го червня с[ього] р[оку]. Позиченої суми вистачить лише до 1-го квітня, а після сього Посольству, коли воно не дістане коштів, за якими зверталося до Уряду, загрожує грошова катастрофа.

Посол УНР в Туреччині,
О[лександр] Лотоцький

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3696. – ОП. 2. – СПР. 285. – АРК. 39-61.

ПОСОЛЬСТВО УНР В НІМЕЧЧИНІ (БЕРЛІН)

СПРАВОЗДАННЯ МИКОЛИ ПОРША КОСТЮ МАЦІЄВИЧУ

Берлін, 24 лютого 1919

Лічу необхідним довести до Вашого відома про діяльність російських кол, які зараз в великому числі сконцентрувалися в Берліні. Ці кола по більшости складаються з російського дворянства, «думців» бюрократії та буржуазії, що емігрували за кордони впродовж останнього року і особливо після перевороту в декабрі 1918 р[оку] на Україні. Досі всі їх мрії спиралися на Антанту, яка мала, на думку цих емігрантів відбудувати Росію. Отже тепер, коли виявилося, що війська свого Антанта в Росію не пішле, що взагалі її політика відносно большевиків не така негативна (конференц[ія] на Принцев[их] остр[овах]), як то раніш гадали, тепер прихильники «единой и неделимой» знов переносять центр ваги своєї роботи на Берлін. Ними засновані навіть політичні салони, в яких робиться політика «всеросійського» напряму. Такі салони є у кн[язя] [Володимира] Барятинського і др[угих].

В Берліні появився ген[ерал] [Дмитро] Потоцький, який офіціяльно завідує Місією «Черв[оного] Хреста», але ж неофіціяльно є представником ген[ерала] [Антона] Денікіна. Цьому генералові [Дмитру] Потоцькому вже передана Антантою вся справа російських полонених, до яких звичайно прирахували також і українців. До Німеччини їде, як нас повідомили з офіціяльних джерел, д[октор] [Павло] Мілюков і другі відомі російські діячі. В Берліні зараз є бувший Гетьман, [Ігор] Кістяківський, багато членів «Протофісу» і др[угі]. Політики ці вороже ставляться не тільки до большевиків, але й до України.

Задля того, щоби Вас ближче ознайомити з характером пропаганди, яку ведуть ці російські кола, надсилаю Вам примірники двох російських часописів, що почали останніми часами виходити у Берліні. «Время» субсидується російськими та німецькими промисловими колами (здебільшого жидівськими). «Голос России» видається на кошт російського дворянства та буржуазії кадетського напрямку. Редагує її кн[язь] Шаховськой. Їх план загальний ось такий: тому що Англія й Америка почасти навіть Франція, Росію зрадила (бо вже балакали із українцями), треба їм опертись о Німеччину, з котрою вони тепер зв'язані спільною боротьбою з большевизмом. Великими уступками й концесіями хотять ці кола зацікавити теперішні німецькі урядові і політичні кола у відбудованій Росії й зі німецькою помоччю почати це діло. Про людське ж око вони кричать vive la France і навіть йдуть на службу Антанти у Берліні, маючи на оці дурити її.

На нашу некористь у Німеччині впливові кола ідуть на цю комбінацію виходячи з тої підстави, що захід буде німецькій торговлі запертий і що тільки лишиться Росія як рекомпенсата за страчені світові ринки для німецького збуту. Ціла акція є для України дуже некорисна й вимагає негайного протиділання.

Проти цих часописів зокрема, які мають виявляти нібито «общественне мнение всей России», українське Посольство в Берліні повинно повести і веде інтенсивну боротьбу. На мою думку, на цю справу ми мусимо звернути велику увагу, бо на деяке підтримання з боку німців відбудовники «єдиної і неділимої» можуть мати надію. Діло в тому, що попередня українська політика завжди була зв'язана з реакційними колами, яких тепер цілковито одкинуто од влади. Отже, на погляд багатьох демократично настроєних німців, українська справа є справа реакційна, тому вони охоче допоможуть противникам України. Треба зазначити, що і в соціялістичних колах (особисто лівих) дуже розповсюджений такий погляд. Рахуючись з цими обставинами, нам необхідно повести як можливо інтенсивнішу роботу з російським впливом на німецьку суспільність. В Берліні мусять постійно існувати інформаційний відділ при Посольстві, обов'язком якого була би боротьба з фальшивою інформацією та інтригами.

Повідомляючи Вас, пане Міністре, про те, що в Берліні закладається велика «російська» база для дипльоматичної акції (в тім числі і особливо проти нас), що се робота є дуже небезпечною вже нині, а далі стане ще небезпечнішою, я вважаю потрібним особливо зміцнити працю Посольства у Берліні і сподіваюся на Вашу, пане Міністре, підтримку.

Про план нашої роботи і новіші в сій справі інформації повідомлю новим докладом.

Посол на Німеччині
М[икола] Порш

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3619. – ОП. 3. – СПР. 19. – АРК. 172-173.

«ЗВІТ ДИПЛЬОМАТИЧНОГО ВІДДІЛУ ПОСОЛЬСТВА УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В БЕРЛІНІ» МИКОЛИ ПОРША ВОЛОДИМИРУ ТЕМНИЦЬКОМУ

Берлін, 6 травня 1919

Посольству Української Народної Республіки полишили висланці гетьмана дуже сумну спадщину. Поминаючи вже, що Посольство було цілком незорганізоване, що воно не мало в своїм міродатнім складі нічого українського і було осередною точкою не української політики чи громадян, а виключно

прибіжищем російської аристократії в роді бар[она] Розена, бар[она] [Володимира] Кнорінґа, князя Лайхтенберга, [Михайла] Кочубея і т[ак] д[алі]. Це все товариство всюди одверто трактувало «Україну» яко перехід для реставрації Росії і немало ніяких зв'язків із громадськими колами Німеччини окрім із їм подібними консервативними та високоурядовими колами. Таким чином, застало Посольство Укр[аїнської] Нар[одної] Респ[убліки] цілком необроблене поле дипльоматичних зв'язків і мусило почати працю зі самого початку, робота, яка повинна перед місяцями бути зроблена. Вся політично дипльоматична праця Посольства розділяється на три части: 1) на українсько-німецьку політику, 2) на українсько-закордонну політику у широкому зрозумінні цього слова, 3) внутрішню українську політику.

1) В основу політичної діяльности Посольства у Берліні поставив Посол слідуючу засаду, котру поодинокі відділи під загальним проводом дипльматично мають осягати: здобути якнайбільший вплив на всі німецькі круги і сили та використати їх у кожнім данім моменті в найкорисніший спосіб для української політики. Цю основну задачу проводить дипльоматичний відділ будуючи український вплив на слідуючих головних чинниках: 1) соціял-демократія, 2) група [Paul'я] Rohrbach'а і [Robert'а] Schmidt'а, 3) промисловці, 4) німецькі колоністи, 5) жиди, 6) військові чинники, 7) преса.

1) Через особисті партійні зв'язи Посла має укр[аїнська] політика свій вплив на багацько рішаючих осіб теперішнього Уряду. Міністер Зідекум, головний приятель України, Посольство має звязи й [Eduard'ом] David'ом, [Hugo] Haase, [Karl'ом] Kautsky'м, Калісним, писателькою Валі Цеплєр і т[ак] д[алі]. Головна праця йде тепер на це, щоби есдекам вияснити, що «Росія» більше неіснує і що думка «континентальної політики», щоби хоть цим шляхом розгром Англії осягнути є фальшива. На цих днях має появитись стаття Посла в цій справі у «Vorwärts» і інтерв'ю із есдецькою кореспонденцією.

2) [Paul] Rohrbachі [Robert] Schmidt, котрі ще й тепер користуються доволі великим впливом, заступають українську справу дуже завзято. За ними стоїть німецько-українське товариство. Через них розпоряджає Посольство їх двома журналами: тижевиком «Deutsche Politik» і «Ukraine». Журнал «Ukraine» посвячений виключно українським справам і видається названим товариством. Йому призначається субвенція із пресового фонду Посольства для його поширення.

3) Із цією групою вузько зв'язані деякі німецькі банки і тим самим також Україною зацікавлені. Групою промисловців і банків повинна головно зайнятись фінансова комісія Уряду. Та, на жаль, цього до тепер сконстатувати неможна. І

прохання дипльоматичного відділу звести його членів із банківцями фінансова комісія не задовольнила. Тому Посольство тепер само збирається це діло наладити.

4) Німецькі колоністи України користуються у Німеччині родинними та торговельними зв'язками й великим впливом. Із їх провідником пастором Вінклером налагодило Посольство якнайліпші відносини. Він ділом і словом всюди помагає, інформує та боронить.

5) Із ціоністами нав'язало Посольство особисті зносини. Посол зложив їх президентові д[окто]ру Гандке офіціяльний візит, вияснив спільну лінію українців і жидів проти Польщі і ладив кооперацію. Жиди дуже активний протипольський чинник із інтернаціональними зв'язами капіталу. Через їх переслано всю літературу на франц[узькій], англ[ійській] мові до Америки. Із рабином [Meier'ом] Hildesheimer'ом, провідником ортодоксії, та децернентом у Міністерстві зак[ордонних] справ [Moritz'ом] Sobernheim'ом також є особисті зв'язки. Праця поступила так далеко, що жиди прохають Посольство видати брошуру жаргоном про Україну. Але дуже довго треба із ними балакати, щоби услабити враження українських погромів та здобути довір'я.

6) Із військовими чинниками були колись українські таборові діячі дуже вузькі відносини наладили. Та революція змінила багацько по міністерствах і почасти їх пірвала. Щойно тепер приходиться знову їх відшукувати, бо треба рахуватись із можливістю побільшення їх впливу. Окрім того розпоряджають вони важними матеріялами про Польщу, які і для нас доконечні.

7) Для загального впливу на німецьке громадянство головно преси заложений інформаційний відділ при Посольстві, який дотепер знаменито працює. Про його організацію гляди: Звіт інформаційного відділу.

Ось цими чинниками старає Посольство укріпити своє політичне становище в Берліні і побороти ворожі Україні впливи. Ці впливи йдуть головно із двох жерел: із старих урядових кол урядовців, оберкомандо і т[ак] д[алі] до Української Народної Республіки взагалі і з плану «континентальної політики». Тут сходяться крайности: і консерватисти, й незалежники. Ці думають відбудувати монархічну «єдину неділиму» для реставрації монархії у Німеччині, а ті хотять відбудування Росії, бо инакше Англія і зі сходу возьме німців у свої лапи. Примирення з Францією і Росією зробить із Польщі миляну баньку, а далеко усміхаються із Японією знову світові політичні плани.

2) Теперішне політичне положення вимагає від закордонного представництва у Берліні не тільки політичної праці в Німеччині, а власної політичної ініціятиви та комбінаційного політичного хисту. Бо Берлін є таки політичний центр, хоть побідженої держави, та все-таки держави, що майже п'ять літ била весь світ. Тут з'їхалися із одної сторони всі місії військові побідників Антанти з другої сторони

залишились віддавна старі і нові огнища російської політики. Всякі посольства та дипльоматичні агенти Заходу і нових держав Сходу безперестанно переїжджають Берліном то в ту, то в иншу сторону і дають багацько матеріялу для спостережень і нагоди для політичної діяльности.

Із антантськими колами відносини є наладжені із французами. У їх представителя генерала [Charles'a] Dupont'a був Посол два рази у справі військ [Józef'a] Haller'a. Йому й вручені ноти у тій справі. Із американцем були також нав'язані нитки, але не довели до чогось реального. Англійці, цілком під впливом московських генералів, воюють із укр[аїнськими] місіями, тому Посольство зайняло вижидаюче становище. Це є щодо відносин до Заходу.

Щодо Сходу, то Посол згуртував для збільшення престижу України навкруги Посольства всіх інородців. Із посольствами Литви і Білорусії є дружні відносини із обох сторін і товариським життям піддержуються. Також представника Грузії і Фінляндії треба сюди зачислити. Із чехами є зв'язок навіть із поляками.

В цих відношеннях снуються багацько політичних ниток щодо майбутнього устрою Сходу. Кожна нова держава Сходу є егоїстична і в ту сторону гне, де Париж дме. Україна веде тут лінію, що народи Сходу мають самі вирішити свої справи без впливу на Антанту чи німців. Тому Україні, Білорусі й Литві спільний фронт проти Польщі й москаля. Але Литва ділить Білорусь у переговорах з поляками, Білорусь федерується з Литвою і тим часом молить українців заступати їх самостійність і т[ак] д[алі]. Користь але така та є, що інородці у Берліні разом сходяться, й ця думка кооперації перевезлась у Париж. А головно, що Посольство завсіди має перегляд східних комбінацій.

Посольствам всіх нейтральних держав зроблено офіціяльні візити і також турецькому, болгарському та австро-німецькому Послові.

3) Посольству припала й немала дипльоматична задача для внутрішньої політики України у Берліні. Кожний знає, що національні меншости не з особливою симпатією відносяться до української державности. Дуже багацько німецьких, московських, жидівських та польських втікачів перебуває тепер тут, і їх останні враження не дали можливости, щоби вони з Україною примирились. Та чужина, тяжкі відносини, страх перед большевизмом та німецьким спартакізмом виробили тую почву для порозуміння.

Вже в першій часті злагодили ми, що німецькі колоністи нас цілковито піддержують. Вони вислали в Україну і заклик оружжям боронити Директорію. Цю німецьку українську лінію треба укріпити, бо будучність її потребуватиме.

Також і жиди тут поволі вимирюються із всім, навіть соціялізацією. Головно але, що вдалось обмоскалених жидів промисловців і взагалі промисловців примирити з Україною. Тут перебувають втікачами [Яків] Бродський, [Самуїл]

Кучеров, [Фрідріх] Фальц-Фейн, Ені, Уваров, Гальперт і т[ак] д[алі]. Своїми зв'язками вони дуже багацько шкодили. Вони хтіли зорганізувати Торговельну палату і вже почати переговори з великими банками в цій справі. Щоби не допустити, аби без участи Посольства і поза ним так великий центр сотворити, нав'язало Посольство з ними особисті зносини і осягнуло тим цілковитий перегляд їхніх планів і організації. Тим, що Посольство їми зацікавилося, вони змінили фронт проти нас і цілком лояльно себе держать.

Цими кроками паралізується праця непримиренних москалів, про котрих був посланий спеціяльний доклад. На їх треба поки що махнуть рукою.

Про гетьмана й його діяльність гляди у спеціяльний доклад.

М[икола] Порш

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3619. – ОП. 3. – СПР. 32. – АРК. 165-170.

Примірник Міністерства закордонних справ УНР, копія, машинопис / Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918 – 1922): документи і матеріали / Упор. В. Даниленко, Н. Кривець. – К.: Смолоскип, 2012. – С. 259-265.

ЛИСТ МИКОЛИ ПОРША СИМОНУ ПЕТЛЮРІ

Берлін, 25 травня 1920

Високоповажний Симоне Васильовичу!

Успіхи українсько-польської офензиви проти большевиків і сподіване звільнення великих областей України з-під большевицької влади висуває на перше місце питання реорганізації української державної влади. Нова ситуація вимагає скоординовання всіх позитивних сил нашого народу до праці над наладженням нашого державного апарату від верху до споду, коли окуплені кров'ю військові успіхи не мають пропасти ще раз з вини недоладної адміністрації. Ця потреба відноситься не тільки до низчих адміністративних органів, але й до начальної державної влади і в цій останній справі дозвольте мені, Симоне Васильовичу, висловити перед Вами декілька моїх думок.

Вашу заповідь негайного скликання Конституанти треба привітати з найбільшим признанням, і це мусить статися при першій можливости з мотивів внутрішньої і зовнішньої політики. Притягнення ширших народіх мас до активної співучасти в державнім будівництві навіть у формі тимчасового передпарляменту скріпить незвичайно становище української державної влади у власнім краю, зацікавить нею населення і забезпечить їй активну піддержку. Так само піднесе цей факт престиж нашої влади в очах чужих держав. Брак якого-небудь ширшого державного законодатного і контрольного органу підкопував дотепер незвично

авторитет нашої влади в очах чужинців. В той час, коли в инших т[ак] зв[аних] окраїних державах існує щонайменше сурогат національного зібрання (навіть у білорусинів), а деяких (Латвія, Литва, Фінляндія) існує вже Конституанта або переведені вже вибори до неї, у нас подібного органу немає, що викликує за кордоном недовір'я до нашого державного руху.

Так, між иншим, цілий останній політичний розвиток на Україні викликує за кордоном враження, будь-то би за останніми політичними актами стояла тільки одна-однісінька особа, це – Ви, яка при чужій допомозі проти волі народу хоче удержатися за всяку ціну при владі і яка, подібно, як [Олександр] Колчак і [Антон] Денікін, мусить без чужої допомоги пропасти. Такий погляд панує не тільки серед німецької суспільности, для якої українсько-польська спілка зі зрозумілих причин не є симпатична, але і по инших, антантських і нейтральних державах, а в деяких, як напр[иклад] у Чехії, підноситься навіть («Právo lidu») питання про усунення нашого дипльоматичного представника. В Англії кажуть і пишуть навіть, що й самої української нації немає, що народ не хоче самостійної держави. Піднести авторитет нашої влади може серед таких обставин тільки опертя її на народній масі, подтвредження її яким-небудь народним органом. Треба зазначити, що, наприклад, у Чехії консеквентна демократична політика причинилася в останніх часах дуже до піднесення поваги тамошньої влади внутрі і закордоном. Чехія стоїть під тим зглядом сьогодні на передовому становищі серед молодих европейських держав та заслуговує на пильну увагу і з нашого боку.

Одначе і до часу скликання передпарляменту вимагає теперішня верховна державна влада, на мою думку, основної реорганізації. Розвиток подій за останні місяці довів до фактичного розв'язання Уряду Директорії, яка після уступлення [Андрія] Макаренка і [Федора] Швеця сьогодні вже не існує. Силою фактичного розвитку у Ваших руках спочиває сьогодня вся верховна державна влада не тільки військова, але й політична. У Ваших руках з'єднані сьогодні фактично всі функції Президента. Цей стан мусить бути серед теперішніх обставин задержаний до часу скликання передпарляменту.

Зазначена еволюція Вашого становища в нашім державнім організмі зв'язана, одначе, з деякими кардинальними недостачами, які вимагають негайної зміни. Розширенню Ваших функцій мусить відповідати відповідна зміна організації цілого апарату, який стоїть до Вашої розпорядимости, коло Вас, при полагодженню Ваших функцій. Це дотепер не сталось. Хоча Ваші функції вийшли вже далеко поза функції Головного Отамана, Ваш виконуючий орган лишився той самий, що був в часах, як Ви були в Директорії Головним Отаманом, отже, тільки Начальним військовим вождем. Задержувати надалі такий орган, зложений виключно з військових людей, мусить в практиці довести неминуче до одної із двох похибок: або всі инші державні справи будуть занедбуватися на користь одної

військової справи, а решта буде лишатися на ласку долі, або полагодження не військових справ буде в руках людей некомпетентних і невідповідних. В практиці останніх часів зауважуємо і одне, і друге, що доводить дуже часто до того, що розпорядки, які виходять зпід Вашого виконавчого органу, не все відповідають своїй цілі, загадаю хоч би для прикладу з останніх часів справ тутешньої військової Місії і відкликання її голови д[окто]ра [Костя] Воєвідки.

Через те основна зміна Ваших функцій, яка довершилася силою фактів в останніх часах, вимагає:

1) відокремлення Вашої діяльности від поодиноких галузей державного життя. Справи військові, які були для Вас як Головного отамана найважнійщими справами, мусять сьогодні зайняти у Вашій програмі рівнорядне становище з иншими державними справами. Ви мусите стояти понад цілістю державних справ.

2) Для полагодження всіх акцій державної верховної влади мусить бути створений при Вас новий урядничий апарат на зразок канцелярії президентів держав, в склад якої входили б фахові радники для всіх областей державного правління, при помочі яких Ви мали б змогу слідити за цілістю державних справ та полагоджувати їх рівномірно без шкоди одних для других. Тільки такий орган може забезпечити правильне функціонування державного організму і дати Вам можливість виконати завдання, покладені на Вас розвитком подій на Україні.

Раз Ви стали фактично Президентом УНР, то мусите й виконувати все, що на Вас в цій ролі падає, всі галузі державної праці мусять дістати гармонійно Ваш провід, Ваше керування.

З щирою й глибокою пошаною

М[икола] Порш

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 1429. – ОП. 2. – СПР. 20. – АРК. 41-42.

СПРАВОЗДАННЯ РОМАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Берлін, 2 серпня 1920

Посольство УНР у Німеччині має за честь докласти:

1) 26 липня Міністр закордонних справ [Walter] Simons відтримав свою програмову промову. Її основні думки слідуючі: а) признання Совітської Росії, б) перетворення бар'єри Польщі у міст злуки між Росією а Німеччиною, в) зближення до Англії, головно до [David'a] Lloyd George'a, і запропонування порозуміння ба навіть своїх послуг щодо упорядкування Сходу.

Ця промова викликала на лівиці велике задоволення і признання. Праві кола осуджують [Walter'a] Simons'a большевицьке зближення рішучо, головно його

признання для большевиків відносно організації народного хазяйства. По довгій дискусії [Walter] Simons дещо зретушував так, що вкінці одобрив весь правительствений блок його політику.

Плани [Walter'a] Simons'a ясні: він старається за всяку ціну освободитись від Версальського договору щодо Сходу, котрий каже, що «Німеччина мусить згодитися на всі (політичні й економічні) договори заключені Антантою щодо Сходу». Ситуація на Сході тепер така, що німці хотять хоч цю частину договору політичними фактами зревідувати. [Walter] Simons хотів за всяку ціну добитись покликання Німеччини на Лондонську конференцію й тому старається зв'язатись і примиритись із обома головними контрагентами: Англією і Совітською Росією. Від Совітської Росії очікують німці, що вона по її признанню зі сторони Німеччини зажадає покликання Німеччини на конференцію, щоби мати ширші плечі опору; Англія противитись не буде по заяві німців, що вони годяться на [David'a] Lloyd George'a політику; а Францію старався [Walter] Simons успокоїти мирною заявою щодо Польщі. Розуміється, що зі згляду на цю акцію [Walter] Simons у своїй промові про Україну ні словом не спімнув.

Поки що у німців немає запрошення ще у Лондон. Для утілення цих кроків, [Walter] Simons дав сьогодні обширне інтерв'ю в сторону большевиків, де заявляє своє здивовання, що большевики, які вимагали прямих польсько-большевицьких переговорів від Англії, тепер не жадають прямих німецько-большевицьких переговорів і годяться, щоби всі німецько-російські справи вирішувалися у Лондоні без участи німців. Та багато кажуть, що це інтерв'ю тільки фінта, аби Антанті замилити очі. Бо большевицький Посол [Віктор] Копп вже перед двома тижнями виїхав у Москву і має із собою проект мирного і торговельного договору між німцями а большевиками.

2) 31 липня був прийнятий у моїй присутности п[ан] Міністр фінансів [Христофор] Барановський Міністром [Walter'ом] Simons'ом. Прийом був коректний. Пертрактувалося про українські гроші. Вислід слідуючий:

а) щодо кооперативних грошей 50 000 000, то [Walter] Simons заявив, що згодив би ся на інтернаціональну комісію для вирішення права кооператив на ці гроші. На мою думку, цеї уступки треба би хвататись, і вона безумовно скінчиться успіхом кооператив;

б) щодо прочого конта, арештованого у «Reichsbank», то [Walter] Simons повторив старі мотиви: претензії та невияснення питання влади на Україні. Головно але покликався він на Версальський договір і заявив, що коли би німці тепер гроші видали комусь, то задля вищецитованого параграфу 176 договору, мусили би на ухвалу Антанти ці гроші ще раз звертати. Аргументи Міністра [Христофора] Барановського, що Австрія й Угорщина помимо цього договору гроші Україні виплачують, не помогли, і [Walter] Simons лишився при своїм

становищі: що по мирнім договорі властиво Антанта розпоряджає цими грішми. При кінці заявив він але, що роздумає собі цю справу, чи не можна би тепер якимсь другим шляхом ці гроші обернути на користь Україні: іменно отворенням кредиту.

Для мене є ясно, що німці ці гроші з рук не випустять. Бо ці гроші є економічно-фінансовий ключ до найбагатшої частини бувшої Росії – України і що Антанта пізніше чи скорше буде мусити над цим застановитися. Німці сподіються, що із цього фінансового конта також зброя для присилування Антанти запрохати німців до нарад над східним питанням. Ці гроші, отже, належать у комплекс цілої справи німецького плану ревізії мирного договору, і їх ніякими аргументами тепер не видобудемо. Так як я глибоко переконаний, що ці гроші неможливо видістати на власність, так само я вірю, що німці видадуть ці гроші на всякого рода кредитні операції для нав'язання товарообміну із Сходом або притоговчих робіт до нього. Треба роздумувати над заснованням якоїсь централі для товарообміну, якій би були репрезентовані німці, українці і німцями і українцями іменовані завідателі цього гроша. Такий банк чи централя із такою трьохчленною директорією уможливила би ужити український гріш на всякого рода операції. Коли але український Уряд хотів би цей гріш дістати у свою цілковиту розпорядимість, то тоді треба йти другим шляхом, іменно, коли можливо за допомогою Польщі заставити або продати наш гріш Франції чи Англії. Тоді мусили би намнімці на підставі найвищої Ради Антанти ці гроші видати.

3) Ціле це фінансове питання треба проводити у Німеччині з великою осторожністю перед українськими комуністами. Вони, так як всюди, так і у Берліні мають свою організацію і на вістку про можливість видачі грошей сейчас вистарались у [Християна] Раковського о новий арешт грошей зі сторони Совітської України. Окрім того [Микола] Чечель понаписував письменні протести до независимих соціял-демократів. Комуністи весь час вибалакують у німців, що ці гроші підуть на зброю й допомогу Польщі. Із цієї причини треба цю справу взагалі дуже довірочно трактувати, бо в противнім разі підійметься у лівій пресі й у німецькім Парляменті колосальний скандал.

4) Щодо дальшої політичної тактики большевиків, то тут слідуючі міркування: большевики безумовно старатимуться осягнути перемир'я. Перемир'я їм доконечно треба із слідуючих причин: армія мусить відпочити, перегрупуватися, большевики бажають використати своє становище як побідне Правительство у внутрішній і закордонній політиці, вони хотять на підставі свого збільшеного престижу осягнути велкий імпорт товарів і кредит: заразом але вони армію хотять стримати, бо нею проводять у великій мірі національні елементи, а комуністичні елементи є у етапі. І за великими лаврами побідників ці національні елементи могли би звернутися проти большевиків. По перемир'ю почнуться в глибокій осені мирні переговори, де [Карл] Радек загризатиме [Ignacy'я] Daszyńsk'ого.

(Вони особисті вороги). Під зиму большевики, в разі найменших апетитів Польщі на чужі території, переговори зірвуть і полишать Польщу на ліквідацію через польських комуністів. Тоді Антанта не буде могти в зимі приступити до будь-якого рода військових операцій.

5) У антантських, головно англійських кругах, дивляться на ситуацію поважно. Головно англійці, військові, здають собі ясно справу. Вони кажуть: польсько-російська війна є властиво продовженням світової війни. Невдача Польщі є, як би не крутить, невдача і частини Антанти, тому головно, що вона ставляє над цілим питанням Версальського договору великий питальник. Головно становище Франції безвихідне. Успіх п'ятилітньої війни був для Франції польський бар'єр, який вона старалася розширити від Балтійського до Чорного моря. Цей бар'єр мав Францію боронити перед можливостями реваншу і унеможливляти німецько-російський союз. Військова сила цього бар'єру мала уможливити поменшання французької армії, скорочення часу служби та заплату ульокованих у Росії капіталів. Ці всі плани тепер у воздусі, і положення таке: або Антанта капітулює перед большевицькою світовою революцією, або мобілізується до другої світової війни чи то оружжям, чи дальшою блокадою. Військові партії Антанти і англійців головно почали балакати вже із німцями про питання спільної інтервенції, та німці і при цій нагоді хотять осягнути ревізію мира і жадають: знищення польського коридору, повернення Данцигу і Саару, плебісцит у Познанщині, ревізію економічних умов договору і т[ак] д[алі]. Деякі антантські офіцери балакають про можливість антантських експедицій у Балтику й Одесу, які би потім большевицьку армію на флангах здушили. Загальна ситуація большевиків є але корисна, що після нашого переконання мілітарні кроки Антанти задля внутрішньоробітничих проблемів майже виключені.

6) 1 липня був у Берліні [Християн] Раковський відтримав велику нараду із румунськими комуністами, яких центр є на Семигороді.

7) Уряд вислав деяких військових для закупки зброї. Посольство УНР оказало їм всяку поміч, але заразом їм заявило, що із політичних причин німецький Уряд, ба навіть приватні фірми, ніколи не згодяться на продажу. Причини слідуючі: а) німці розгром Польщі вітають, бо це в їх інтересі. Українців уважають за їх союзників, тому підпомагати їм не можуть; б) [Віктор] Копп застановив би сейчас відтранспортовання німецьких полонених, а це викликало би велике обурення в народі; в) німецькі приватні фірми сподіються поробити із большевиками великі діла; г) ліві партії зробили би Правительству зараз державну кризу, коли би дозволило вивіз зброї; д) ліві партії і промисловці йдуть навіть так далеко, що заявляють, що їм треба стреміти до цілковитої ліквідації Польщі зі згляду на конечність спільного

кордону Німеччини і Росії. Із тих всіх причин німецьке Правительство оголосило святочно 16 липня нейтралітет у польсько-російській війні.

8) За кордоном провадяться слідуючі акції, котрих серйозність поки що провірити тяжко: а) директори [Федір] Швець і [Андрій] Макаренко повідомили Посольство, що відома ухвала Кабінету, затверджена Головним Отаманом, відносно ануляції їх повновластей, є незаконна. Заразом уперто ходять слухи, що ними вислані до [Володимира] Винниченка декілька людей довір'я для пертрактацій. Вся антипольська опозиція починається групувати. б) Заразом плануються ужиття військових формацій у Чехо-Словакії для обсадження Галичини. При цім розмірковують і німецьку військову допомогу. в) Деякі діячі заявляють, що українські партії на Україні, які тепер завзято борються разом із большевиками проти поляків, задумують потім створену армію ужити для поставлення ультиматума большевикам відносно цілковитого суверенітету Радянської України. У цю акцію замотані серйозні люди. Є й переговори із одною чужою державою відносно фінансування.

9) Радянський представник України [Юрій] Мазуренко сидить від місяця в Ризі, де був арештований. На слідуючих тижнях очікують його в Берліні.

10) Галицька Україна іменувала своїм послом д[окто]ра Євгена Левицького, який прибув у Берлін і обійняв урядування.

Маю честь попрохати о відповідні інструкції відносно всіх наведених точок.

в[иконуючий] о[бов'язки] Посла,
радник [Роман Смаль-] Стоцький

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3619. – ОП. 3. – СПР. 32. – АРК. 20-26.

СПРАВОЗДАННЯ РОМАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Берлін, 9 серпня 1920

Маю за честь доложити Вам, що остання кур'єрська пошта Посольства УНР в Німеччині відійшла до Вас 3 серпня на Варшаву через кур'єра Омельченка. Для слідуючих справ прохаю тепер Вашої ласкавої уваги:

1) П[ан] проф[есор] [Соломон] Франкфурт, Ваш делегат на Ризьку конференцію, попрохав від Вашого імени всяких інформацій. Його бажання виповнено й дано на згоду із німецькими політичними діячами перебалакати. Щоби він міг із першого джерела чути про становище Німеччини до України, взяв я його з собою на авдієнцію до Міністра закордонних справ [Walter'a] Simons'a. Про ню я пересилаю службову записку.

2) Звертаю Вашу увагу на слідуючу справу: пан Міністер фінансів [Християн] Барановський дав п[ану] б[увшому] Міністрові [Борису] Мартосові генеральну повновласть відносно справи [Григорія] Супруна. П[ан] [Борис] Мартос хоче тепер розпочати судовий процес проти [Григорія] Супруна, а [Григорій] Супрун зі своєї сторони лагодить новий скандал. Тому, що справа [Григорія] Супруна набрала трохи дивні форми й бувший урядовець фінансової Місії Ляндер побив вже фізіономію в[иконуючого] о[бов'язки] фінансового агента п[ана] [Івана] Мірного, я уважав своїм обов'язком написати слідуюче письмо відносно цієї справи:

«До пана Міністра фінансів УНР Христофора Барановського. Берлін. (Копія Фінансовій агентурі), дня 7 серпня 1920 р[оку] Посольство УНР в Німеччині має за честь доложити слідуюче: Посольство УНР в Німеччині повідомляє, що на днях має розпочатися судовий процес проти бувшого фінансового агента УНР Григорія Михайловича Супруна. Вже перед кількома днями дістало Посольство вістки, що п[ан] [Григорій] Супрун розпочинає із цієї причини нову широку акцію проти представників Уряду УНР в Німеччині, щоби таким способом ослабити своїх противників. Таким, чином мусить Посольство УНР в Німеччині числитися із черговим скандалом, в якім німецькі партії та всякі пресові напади відограють велику роль. Рахуючись із цим, Посольство УНР в Німеччині уважає своїм обов'язком заявити із виключно політичного становища та не входячи в суть справи, що Посольство УНР в Німеччині мусить відмовитися від відповідальности за всі політичні наслідки цих кроків для Уряду УНР в Німеччині й українській справі взагалі.

Причини слідуючі: 1) большевики стоять перед Варшавою й Львовом. Уряд наш без території й народу; 2) Уряд наш має на собі спадщину польсько-українського союзу. Таким чином, наше становище у Німеччині є катастрофальне, Посольство УНР і всі державні установи висять на волоску, бо 1) німецьке громадянство й Уряд відноситься задля польсько-українського союзу ворожо до України, 2) воно симпатизує явно із большевиками, 3) внаслідок того німецьке Міністерство закордонних справ уже усно й письменно повідомило Посольство УНР, що його Уряд не узнає.

Таким чином, німецький Уряд був би формально цілком у праві зажадати негайної ліквідації українських державних установ в Німеччині, й це зустріло би тільки признання німецьких політичних кол ба навіть допомогу українських комуністів. Із цієї причини Посольство УНР в Німеччині звертає увагу на цю дуже напружену ситуацію й заявляє, що під цю пору судові розправи (яких ширина й несподіванки не дадуться предвидіти) рішучо негативно й прямо шкідливо відіб'ються на українській справі в Німеччині.

Тому Посольство УНР має за честь порадити із політичних мотивів цю справу відсунути на такий час, де політично-мілітарна ситуація УНР могла би собі

позволити на таке напруження свого престижу. На кожний спосіб мушу я зажадати, тому що ця справа має глибоко політичну закраску, порозуміння із п[аном] Послом УНР в Німеччині для всіх кроків, які робитимуться. в[иконуючий] о[бов'язки] Посла, радник [Роман Смаль-] Стоцький».

Тому, що п[ан] Посол [Микола] Порш хорий, прекладаю я Вам, Вельмишановний пане Міністр, цю справу до рішення прямим шляхом із п[аном] Міністром фінансів [Христофором] Барановським. Справа лежить тут в тім, що п[ан] Міністр [Христофор] Барановський цілком не має охоти виїдати ці справи, які хтось другий тут за кордоном заварив. Тому він полишив і передав їх п[ану] [Борису] Мартосові. Запал і витривалість п[ана] [Бориса] Мартоса й ревізійної комісії вистарати для [Григорія] Супруна належну кару я дуже шаную, але пора теперішня не для цього. Окрім того, сам процес буде тривати щонайменше рік, стоїтиме державі превеликі кошти й вимагатиме ще до того, щоби держава утримувала через весь той час около 12 урядовців спеціяльно для процесових цілей, не рахуючи вже, що й Посольство до цего включається. Та головне є, що [Григорій] Супрун дав матеріял до якогось карного процесу проти [Бориса] Мартоса. Так, отже, клубок чимраз більше замотується. Предвиджуючи сумні наслідки для нашого політичного становища, я прохаю Вас, пане Міністр, уживати Вашого впливу, щоби весь матеріял розглядався з огляду на наше теперішнє мілітарно-політичне становище перед українським судом.

3) Німецьке Міністерство закордонних справ відмовилося вербальною нотою від легалізації підписа Міністра [Христофора] Барановського. Секретареві [Володимиру] Ходькові заявлено у Міністерстві закордонних справ через п[ана] д[окто]ра Вішофа в порозумінню з референтом України п[аном] [Wipert'ом von] Blücher'ом: «що Уряд Німеччини не визнає теперішнього Уряду УНР, то тим самим не може визнати й міністерських повновластей Х[ристофора] А[нтоновича] Барановського й тому не може завірити цього документу. Зрештою Посольство УНР в Німеччині як таке є з боку уряду Німеччини визнаним і підписи дипльоматичних членів Посольства на всякого роду приватного характеру документах будуть, як і досі, завірятись Міністерством закордонних справ без всяких перешкод». З огляду на нашу теперішню політичну ситуацію, я цю справу не можу тепер зробити предметом балачок і мушу зайняти лавіруюче становище.

4) Міністр закордонних справ [Walter] Simons виїхав до Швайцарії не на відпустку, як це офіціяльно подається, а на побачення із італійським представником із конференції в Спа графом [Carlo'м] Sforza. Тому, що між Німеччиною й Італією наладжується вузький контакт, я попрохаю посередництва декількох добре знайомих політиків та друзів [Walter'а] Simons'а, щоби спробувати осягнути між Німеччиною й Італією якесь порозуміння відносно України. Найменше варто бо

зацікавити італійський тонаж у транспортуванню німецького товару до чорноморських пристанів.

5) У Берліні явилися якісь представники [Михайла] Омельяновича-Павленка. На днях постараюся їх побачити й їх місію розвідати.

Прохаю о надіслання інструкцій відносно порушених справ.

в[иконуючий] о[бов'язки] Посла,
радник [Роман Смаль-] Стоцький

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3619. – ОП. 3. – СПР. 32. – АРК. 66-69.

ДОДАТОК: СЛУЖБОВА ЗАПИСКА

Берлін, 5 серпня 1920

Дня 5 серпня о 5 годині прийняв Міністр [Walter] Simons радника [Романа Смаль-] Стоцького і делегата на Ризьку конференцію проф[есора] [Соломона] Франкфурта. Д[окто]р [Роман Смаль-] Стоцький на вступі заявив, що Правительство і Міністр закордонних справ України з великою цікавістю слідили за останніми промовами Міністра закордонних справ Німеччини і припоручили йому зі згляду на майбутню конференцію у Лондоні попрохати німецький Уряд о інформації його становиська супроти України.

[Walter] Simons на це сказав слідуюче: «На Ваше запитання я Вам одверто заявляю те, що я із такою самою одвертістю сказав і совітському Послові [Віктору] Коппові перед його від'їздом у Москву. Іменно, що Совітська Росія від двох літ на всіх фронтах була й є побідна і сильно закріпляє свою владу. Тільки на території України вона дотепер не зуміла укріпитись, і безперестанні повстання проганяли совітські війська. Це мене переконало, що большевики дотепер не уміли зрозуміти потреби України й нав'язання із нею добросусідських відносин. Я звернув увагу Посла [Віктора] Коппа, що це є пекучий інтерес не тільки Совітської Росії, коли вона хоче відновити економічне життя, а й Німеччини та цілої Европи».

У дальшій балачці висказував Міністер [Walter] Simons слідуючі думки відносно України і східного питання: «Я є того переконання, що остаточна форма Сходу буде якогось роду федерація, чи то російська, чи східно-европейських держав, причім Московщина гратиме ролю Пруссії, а Україна – Баварії. Я переконаний, що большевизм не звалиться, а що він перебуде еволюцію у сторону аграрної республіки».

На запитання д[окто]ра [Романа Смаль-] Стоцького, чи це правда, що совітський Посол [Віктор] Копп повіз із собою проект договору між Німеччиною і Совітською Росією, [Walter] Simons заявив, що це неправда. Проект мусив би бути

ним підписаний, а це що [Adolf von] Maltzan зробив би, це не зобов'язує Уряд (зн[ачить] [Walter] Simons тим запереченням таки признав, що [Adolf von] Maltzan (референт Сходу) про Схід із [Віктором] Коппом балакав і що ці балачки таки достигли до письменої фіксації). На питання д[окто]ра [Романа Смаль-] Стоцького, чи Україна була предметом будь-то політичних чи економічних пертрактацій між Німеччиною а [Віктором] Коппом, [Walter] Simons відповів рішучо заперечуючи. На запитання [Walter'a] Simons'a, яке становище займає дотеперішньої політичної ситуації український Уряд, д[окто]р [Роман Смаль-] Стоцький заявив, що Правительство УНР, помимо великих побід большевиків, стоїть на своїм старім становищі відносно большевизму. Комунізм на Україні є немислимий, бо 90% мужицького населення стремить до державного ладу і соціяльних відносин, які натрапляємо у такій мужицькій країні як, при[міром], Данія. Хоч би й большевицька хвиля й всю Україну залила, то комунізм буде на Україні тілько фіктивно могти існувати, й логіка фактів та економічних відносин перетворить його у ту форму, яка найбільш сприяє розвиткові мужицького населення. Український Уряд але із несупокоєм дивиться на це, що Німеччина всі свої плани відносно ревізії Версальського договору поставила тільки на большевицьку карту. Цей несупокій поділяють і всі окраїнні держави бувшої Росії, тому що український Уряд дуже цінить стару приязнь Німеччини. Д[окто]р [Роман Смаль-] Стоцький має припоручення робити відповідні німецькі чинники уважними, що це ставлення на одну большевицьку карту цілої будучини Німеччини є дуже ризиковане. Бо большевизм всередині спорохнявілий і звалиться, а окраїнні держави, які на його руїнах лишаться, будуть за теперішні німецькі симпатії до большевиків ворожо настроєні до німців. Тому багацько кориснїще було б німцям ревізію Версальського договору старатися осягнути порозумінням із окраїнними державами. [Walter] Simons відповів на те, що, справді, по теперішніх большевицьких побідах Версальський договір висить у воздусі й що його ревізія неминуча. Він радітиме із всякої допомоги й співділання окраїнних держав у цім напрямку. До большевизму він сам відноситься як до хвороби. Його попередники лаяли большевиків, а в душі їх боялися. Зате [Walter] Simons їх не лає, а як з реальною силою з ними рахується, але за це їх не боїться. Большевизм є у його руках козир супроти Антанти, як довго Антанта Німеччину всякими способами шиканує.

На запитання радника [Романа Смаль-] Стоцького щодо Чехо-Словакії, то [Walter] Simons сказав, що відносини гарні. Д[окто]р [Роман Смаль-] Стоцький, нав'язуючи до цих добрий відносин, звернув увагу Міністра на Східну Галичину, бо через Чехо-Словакію на Східну Галичину мала би Німеччина транзіт на Схід з обминенням Польщі. Про це питання конферував перед від'їздом до Версалю граф

д[окто]р [Ulrich von] Brockdorff-Rantzau із українським Посольством і цінив його велику вагу. [Walter] Simons відповів на це, що, безумовно, для німецького промислу є це дуже важним питанням, і запитав, чи Угорська Русь не буде предметом непорозумінь між Україною а чехами. Бо німці заступатимуть весь час право на цілковите самовизначення народів. Д[окто]р [Роман Смаль-] Стоцький відповів на це, що це питання поки що для української політики неактуальне і що він не має інструкцій до заяви у цій справі. Принципіяльно й український Уряд завсіди заступатиме самовизначення й єдність всіх українських земель.

При кінці авдієнції радник [Роман Смаль-] Стоцький, нав'язуючи до слів Міністра про большевизм, сказав йому, що, коли Версальський договір висить у воздусі, то це тим самим означає, що треба буде найти нову форму для правного, мирного життя народів. Та поки що ситуація Антанти така, що вона навряд чи на переговори піде й поки що старатиметься, може, зброєю правосильність договору забезпечити. Але остаточна розправа між капіталізмом та комунізмом прийде й для України, цікаво, як Німеччина поставиться, коли їй запропонують пацифікацію Сходу за великі концесії щодо договору: поворот Данцига, знищення польського коритаря, повернення Саару і т[ак] д[алі]. На це питання [Walter] Simons сказав: відносно цієї ситуації, яка з певністю прийде, я ніякою відповіддю в'язатися не можу. Я ще тепер сам предвидіти не можу, які рішення інтереси Німеччини вимагатимуть.

Аудієнція тривала півгодини.

***

Друкується за оригіналом, машинопис / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3619. – ОП. 3. – СПР. 29. – АРК. 24-25.

СПРАВОЗДАННЯ РОМАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Берлін, 14 серпня 1920

Остання кур'єрська пошта Посольства УНР в Німеччині відійшла до Вас на Посольство УНР у Відні 9.VIII. Слідуючі справи маю за честь поручити Вашій увазі.

1) Справа [Петра] Врангеля. Посольство УНР в Німеччині перед півтора місяцями повідомило Уряд довгим звітом дипльоматичного відділу про майбутнє признання [Петра] Врангеля Францією. Окрім того, подано в тих інформаціях всі дальші подробиці пертрактацій із Францією та Англією.

Нав'язуючи до Вашого циркулярного письма із 6 липня 1920 року, маю за честь у головних чертах представити Вам короткий звіт пертрактацій із врангелівськими організаціями у Німеччині. Ще за часу, як Уряд тільки що переїхав на польську територію, дістало Посольство цілком певні відомості, що росіяни пертрактують із німецькою військовою партією відносно військової експедиції.

Справа малася так, що на підставі Версальського договору мусилася здемобілізувати вся німецька армія т[ак] зв[аних] «Freikorps». Там зібрані по більшій части всі зверхстрочні унтер-офіцери й активні старшини. Тому що німецька Держава не може їм дати праці, вони рішилися на вимандровання. Німецькі політичні круги не хотять, щоби цю найгарнішу частину, а властиво кістяк старої німецької армії затратити, й тому стараються вони ці війська десь переховати так, щоби їх знову при поліпшеній ситуації можна ужити. Всі плани цих політичних груп, а головно військової партії, були в той час звернені остро проти большевиків. Тому велика частина цих «Freikorps» розташувалася як робітники, але й зброєю по поміщицьких добрах головно у Східній Пруссії, Померанії, Мекленбурії. Та це дуже мала частина; головну частину цієї армії хотіли ці круги зужити на антипольську експедицію, щоби будь-яким робом знищити антантську бар'єру між Сходом а Німеччиною. Потім мали би ці війська служити для привернення порядку на Сході, й із цієї причини їх очі відразу зверталися на [Петра] Врангеля.

Щоби Посольство УНР в Німеччині не стояло перед несподіванками відносно східних політичних акцій, приказав мені Посол у ці пертрактації вмішатися, щоби провірити їх серйозність та ширину. Більше трьох місяців був я у постійнім контакті й пертрактаціях із врангелівськими організаціями у Берліні, а також приходилось мені із деякими ад'ютантами [Петра] Врангеля тут перебалакати. Загально можу сказати слідуюче.

Політична база, на якій ми при всіх балачках стояли є слідуюча: а) москалі признають нас як самостійну Українську Народну Респубілку на цілій етнографічній границі; б) обов'язуються офіціяльно довести до відома, що признають право самовизначення українського народу; в) ведуть цілу акцію мілітарну у Німеччині у повному порозумінню із українцями.

Із нашої сторони їм слідуюче заявляю: а) коли би український Парлямент висказався за якоюсь федерацією чи конфедерацією, то український Уряд як виконавець волі народу не матиме за мету шовіністичне ворогування; б) на території України дозволиться москалям всякого рода антибольшевицькі формації. в) гарантується москалям на Україні життя й гостинність.

Політична орієнтація: а) антипольська (тому я завше заявляв, що союз із Польщею це тактичний ход); б) германофільська (виходячи із становища, що Німеччина укріпне й матиме впливовий голос при рішенню східних питань); в) антиантантська (вже задля першої точки й задля мілітарних планів).

Ці дуже широкі пертрактації уможливили мені ясно розглянути всю закордонну організацію цих політичних груп. Вона тягнеться від Варни, Букарешту та Софії до Белграду, де головний центр москалів, а звідціля через Будапешт до

Варшави, Берліну, Праги, Мюнхена, Парижу та Лондону. Всі мілітарні балачки велися в присутности військових знатоків і доходили до всіх подробиць, як командування, шлях, транспорту, фінансові питання і т[ак] д[алі]. Тому, що це була в великій мірі антибольшевицька акція, старалися москалі у цю справу замотати й Англію, головно її військового представника ген[ерала] [Neill'я] Malcolm'а. І так з антантською допомогою хотіли вони проїхати й потихеньку гухнути у плечі полякам.

Посольство УНР в Німеччині ні на хвилю не сумнівалося в цьому, що врангелівці є монархісти й реакціонери. Але з огляду на цю велику акцію старалося дістати перегляд всіх планів і головно тим самим укріпити свою позицію у Німеччині, яка задля довгого перебування Головного Отамана у Варшаві робилася неприємною. Це все осягнено й використано для української справи як тактичний маневр. Врангелівці своїм пертрактованням із українцями у Берліні, які очевидно, були відомі й німцям, й Антанті, не хотячи показували, що уважають українців за державну силу й тим самим опрокидували твердження правих москалів, що ми большевики. Коли але ціла акція зачала набирати чимраз ширші форми й до неї втягнено ще й Сербію, Угорщину та Румунію і мілітарна експедиція ось-ось могла би початися, надійшло офіційне повідомлення про Польсько-Український союз. Тоді ми використали цю справу так, що через десять посередників пустили всі плани у пресу як плани російсько-німецької реакції. Все появилося у пресі із сенсаційними коментаріями й обійшло також цілу антантську пресу. Ця пресова кампанія була удачно проведена, врангелівці й дотепер не знають, хто це зробив, і дотепер з нами балакають. Тому, що ця справа [Петра] Врангеля є важна, то це було б дуже корисно, як би Ви, пане Міністре, дали нагоду панові Послові УНР в Німеччині Вам її усно представити. Бо на врангелівській акції будується багацько планів кубанців, донців та Тереку.

2) Дня 12 серпня вечеряв я із референтом східних справ у Міністерстві закордонних справ Німеччини бароном [Adolf'ом von] Maltzan'ом. В більш як тригодинній розмові, яка велась в дуже дружному тоні, він багацько порушив питань, про які хочу Вам доложити.

[Adolf von] Maltzan почав із того, що радить українцям не порушувати фінансового питання, бо це тільки утруднює політику. Становище українців таке, що коли б вони мудро політикували, то багацько дало би ся їм виграти. Польща їм більше не грозить. Так тепер треба рішити, на яку сторону ставати, чи з большевиками, чи із Францією. Я бачив з розмови, що він бажає, щоби я його запитав, на яку сторону він, як німецький дипльомат, радив би нам орієнтуватися. Він на це відповів: вижидати! Потім, але у дальшій розмові кілька разів казав: миритися за всяку ціну із большевиками. В дальшій розмові він дуже багацькома аргументами старався умотивувати своє становище, й я тому заявив, що доложу це мойому Міністрові. Зі своєї сторони, я прохав його, щоби повідомив [Walter'a]

Simons'а у Швейцарії, щоби цей зробив Україну предметом нарад із італійським представником графом [Carlo'м] Sforz'ою. [Adolf von] Maltzan на це сказав, занотувавши собі, що це радо зробить, але сумнівається відносно успіху, бо Італія цілком по стороні Совітської Росії.

Використовуючи цю нагоду, порушив я у [Adolf'a von] Maltzan'а справу невизнання Уряду [Симона] Петлюри. Він це багацькома аргументами уґрунтував. Тому що я бачив, що цим шляхом не добалакаюся, старався я [Adolf'a von] Maltzan'а переконати, що німцям треба із причин чисто елементарної дипльоматичної тактики відноситися коректно й до Уряду [Симона] Петлюри, бо [Walter] Simons всі свої дипльоматичні карти деконвертував, і коли він не покаже, що він то саме, що з большевиками, то й з українцями міг би зробити, то большевики й далі використовуватимуть свою позицію й зовсім не квапитимуться в обійми німців. [Adolf von] Maltzan дуже любить дипльоматичні штуки й собі сейчас занотував цю справу. І коли я тепер його запитав, чи Міністр закордонних справ при евентуальнім переїзді через Берлін буде офіціяльно прийнятий, то [Adolf von] Maltzan відповів: так, тільки хай це не означає признання [Симона] Петлюри.

3) Большевицький Посол [Віктор] Копп, який перед двома тижнями поїхав до Москви, повіз із собою широкий торговельно-політичний проект договору. В торговельному договорі є точки відносно обміну товарів: а) паровози, б) вагони, в) шини, г) сільськохазяйські машини, ґ) хімікалії й медикаменти, д) електричні прилади. Відносно політики, то найважніше є це, що большевики пропонують німцям польський коритар за відшкодування німецької приватної власности у Росії.

Тут у Берліні є тепер: [Карл] Радек, секретар партії комуністів пані Лобова, референт польський справ [Георгія] Чичеріна [Павло] [Лапинський]-Михальський, всякі економічні знатоки та експерти. Як большевики з німцями балакають, то найліпше свідчить це, що коли німці відмовилися дати право в'їзду одному жидкові, то [Георгій] Чичерин радіо-телеграфічно загрозив зірванням всіх переговорів. Німці потім зараз дали візу. Окрім того, був тут [Дмитро] Мануїльський й мав їхати на Конгрес комуністів до Відня. Але його перед кількома днями телеграфічно викликали назад (здається, делегують його до мирних переговорів), і я тому з ним не міг побачитися. [Карл] Радек скликає Конгрес чеських комуністів коло Берліна. Інформації про Совітську Росію із цих кругів є песимістичні. Бухарінці й анархісти зробилися ще лівіщі большевиків, всюди пролізають і розбивають організації. Дуже бояться большевики [Нестора] Махна, з яким боротьба на життя й смерть. Також дуже бояться большевки блокади. Сам [Віктор] Копп повернувся дуже гордим.

4) Політична ситуація стоїть вся під впливом признання [Петра] Врангеля Францією. Для усудження цього факту подаю слідуючі міркування політики до відома:

а) признання [Петра] Врангеля є наслідок глибокої пропасти між Англією а Францією та їхньою політикою відносно Сходу. Франція не може йти шляхом Англії. Вона боїться за Версальський договір, вона мусить і може тому грати ва-банк. Признання [Петра] Врангеля є перший шлях до цього й початок нової політики Франції, яка опиратиметься на новім союзі між Францією, Грецією й Японією. Із уграми вже договір заключений, Румунію й Сербію думають втягнути. Всі переговори вів зі сторони Франції дипльомат [Maurice] Paléologue, і вони вже закінчені;

б) признання [Петра] Врангеля є наслідком антантської гри розділених роль. Англія й Франція разом збалакалися й в той сам час, коли [David] Lloyd George старається мирним шляхом дійти до порозуміння, із його відома Франція полишає дипльоматичну фіртку порозуміння із російськими правими. Деякі навіть кажуть, що цей крок Франції вмисне зроблений на це, щоби большевики уперлися здобути Варшаву. Коли Варшава буде в їх руках, то [David] Lloyd George скаже, що це є злочин й анексія й матиме аргументи для робітників, щоби згодилися до якихсь оружних інтервенцій.

Наше переконання є слідуюче:

а) між Францією а Англією існують справедливі непорозуміння відносно Сходу. Польща це є для Франції гарантія Версальського договору, союзник проти Німеччини й запевнення, що довги будуть заплачені. Англії на цім мало залежить.

б) Всяка військова інтервенція Антанти й плани Франції є виключені, бо нова міжнародна сила робітництво їх унеможливить, тому всі плани Франції це є висліди дипльоматії зеленого столика теоретиків.

в) Українська політика мусить якнайскоріше ясне й недвозначне становище зайняти до [Петра] Врангеля. Нашим повстанням та боротьбою уможливили ми організацію Польщі, яка почала нас нищити та вкінці, порозумівшись з нами, – лопнула. Так само ми уможливили організацію [Петра] Врангеля, якого становище до нас неясне. Тому треба чим скорше хоч наше становище до нього зафіксувати.

5) Працюючи на німецькому ґрунті, Посольство УНР відчуває потребу попрохати Вас, Вельмишановний пане Міністре, нових інструкцій щодо політики УНР. Бо ситуація дуже зміняється тактично. Основне питання є то саме: світова революція чи світова стабілізація або реакція. Ми є підчас останніх трьох літ весь час революціонерами у контрреволюції а контрреволюціонерами у революції. Теперішня критична ситуація вимагає основного вирішення сюди або туди. Коли з'ясувати все те, що і з німецького ґрунту виглядає доконечним для врятування української справи, то треба слідуюче зазначити:

а) передумовою всякої успішної закордонної політики є консолідація українських урядів. Треба доконечно порозуміння із Галичиною, треба доконечно мати свої зв'язки до Совітської України й змагатися створити один національний фронт і тим самим фактом міжнародної політики. Це множество українських

урядів: [Симона] Петлюри, [Євгена] Петрушевича, [Семена] Вітика, [Андрія] Макаренка і [Федора] Швеця, українських комуністів, гетьманців, з яких кожен має своїх висланців, творять за кордоном у головах політиків «вавилонское столпотворение». Це руйнує престиж України цілком.

б) треба рішити, як ідем із Францією (стабілізацією й реакцією), то треба негайно союз із [Петром] Врангелем, кубанцями, терцями, донцями, треба енергійного Посла в Румунію ([Микола] Василько), треба негайно порозуміння із [Євгеном] Петрушевичем і Галичиною й заразом дальше дотримуватися польсько-українського договору. (Але на задні колеса завше дивитися, щоб Врангелівщини новий гетьман не вилупив).

в) а як ідем із світовою революцією (Радянською Україною), то треба негайно із відповідною нотою відкликати офіціяльне Посольство із Франції, треба зажадати посередництва Англії й, вихіснувавши дипльоматично ці кроки, шукати підстави для платформи із Радянською Україною для прокламовання війни Румунії, щоби відбити частину Бессарабії й Буковини. Для цієї цілі можна ужити й посередництва німців і лівих партій за кордоном.

Мені кажеться, що треба зробити тактичний ход із Радянською Україною, уможливити поврот інтелігенції у край, ужити війну проти Румунії для формовання армії, яка потім ослаблений московський большевизм буде могти із України прогнати. А потім наше мужицьке населення собі само спроможеться на той устрій, який найгарніше відповідає його інтересам й який, по деяким вісткам, вже й тепер на Україні зарисовується. Коли ні, так вижидать.

6) Лондонська конференція. З огляду на Лондонську конференцію приготовляє Посольство УНР меморіял про українську справу для тутейших антантських кол. Німці до неї слідуючо ставляться (слова барона [Adolf'a von] Maltzan'a) ми всюди кричимо, що хочемо бути на конференції в Лондоні на це аби [David] Lloyd George нас не запрохав, бо а) ми там ще заслабі будем, щоби самостійно виступати, б) тому мусили би йти рука об руку з большевиками, а це компромітує трохи, в) ми мусили би все те, що там буде ухвалено, й признавати. А це не є в наших інтересах, тому ми не хочемо брати участь в конференції.

7) Про Міністра [Walter'a] Simons'a ходять слухи, що він перепрацьований й хоче уступити. Для східних питань уконституювався спеціяльний комітет німецьких політиків, який дістав дорадчий голос у Міністерстві закордонних справ. Між ними є й наші приятелі.

в[иконуючий] о[бов'язки] Посла,
радник [Роман Смаль-] Стоцький

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3619. – ОП. 3. – СПР. 24. – АРК. 9-17.

СПРАВОЗДАННЯ РОМАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Берлін, 2 вересня 1920

Остання кур'єрська пошта відійшла до Вас, Вельмишановний пане Міністре, 14 серпня 1920 р[оку] на віденське Посольство, ось тепер маю за честь доложити Вам слідуючі справи:

1) Звертаю Вашу увагу на особлившу вагу моєї телеграми в справі негайного телеграфічного припинення всіх процесів супрунівських, розпорядженням генерал-прокурора УНР із приміткою, що цілий цей матеріял мається розбирати українським судом. Це відношення також до телеграми в справі ноти від Ліги Народів, пересланої до Посла [Арнольда] Марголіна, щоби український Уряд негайно предложив всі акти про суверенітет УНР.

2) Ваша телеграма відносно Посла [Миколи] Залізняка виповнена, та, на жаль, заявив мені Посол [Микола] Залізняк, що задля помилки, – очевидно канцелярської, вислано його відкликання на ім'я фінляндського Уряду. Це очевидно створило дуже прикру ситуацію й зробило Ваше телеграфічне розпорядження безпредметовим.

3) Ваше розпорядження про двомісячний відпуск для п[ана] Посла [Миколи] Порша я подав його до відома. Він повертає на днях у Берлін, щоб скласти грошове справоздання. Я повідомлю вас, пане Міністр, що дотепер із Тарнова ніяких розпоряджень відносно мого назначення як «chargé d'affaires» я не одержав. На підставі Вашого розпорядження про відпустку п[ана] Посла [Миколи] Порша, в якім Ви мені передаєте керування справ Посольства, я повідомив німецьке Міністерство закордонних справ, що Посол [Микола] Порш дістав довшу відпустку від Уряду й що під час його відсутности я назначений виконуючим обов'язки Посла. Для вияснення прохаю переслати мені ще відповідні розпорядження на моє ім'я, де виразно мусить бути зазначене, що всі справи Посольства повинні бути мені передані.

4) В зв'язку із супрунівськими процесами почалась велика пресова боротьба проти [Миколи] Порша, [Бориса] Мартоса, навіть [Миколи] Василька, в якій їх обливають всім можливим. Проти п[ана] Посла [Миколи] Порша появилася у німецькому щоденнику «Lokal-Anzeiger» ганебна й глибоко ображаюча стаття. До часописи є вислане спростовання, де справу розділено на дві части: інсинуації відносно Посольства простую я офіціяльно; особисті образи мусить Посол [Микола] Порш сам шляхом судової розправи вияснити. Із цієї причини, щоби задля його особи не накидалися заразом на українське Посольство й з цього всього не робився скандал та пресова сенсація, порадив я п[ану] Послові подати формальну демісію. Бо в Німеччині звичай, що, коли Міністра в якійсь справі обвиняють, то він формально демісіонує й як приватний чоловік судово розправляється із своїми ворогами. Для Вашої орієнтації прикладаю Вам три

номера «Deutsch-Ukrainische Zeitung», яка спеціяльно заснована для боротьби із [Миколою] Поршем, [Борисом] Мартосом і т[ак] д[алі], особливо опубліковані квіти [Бориса] Мартоса цілком осмішують український Уряд і в очах німців все представляється як оперета.

5) В понеділок дня 26 серпня ц[ього] р[оку] був заявлений арешт на дім і умебліровку українського Посольства. Тому, що дім належить не Державі, але Посольству, я не міг покликатися й зробити ужиток із прав екстериторіяльности. Про цілу справу пересилаю спеціяльний доклад із проханням розпоряджень. Взагалі маю честь доложити Вам, пане Міністр, що це тільки початок цілого ряду процесів проти УНР. Вони властиво є ліквідацією діяльности п[ана] Міністра [Бориса] Мартоса на полі українських фінансів. Окрім претензій п[ана] Когеймана, є претензія «Deutsche Luft-Reederei» за літаки, які гроші возили на 1 500 000 марок і «Bastfaser-Gesellschaft» за льон, який пропав при транспорті на українських залізницях на около 8 000 000 марок. Справу буде щеможна мирним шляхом полагодити, й я всі кроки в тім напрямку поробив перед п[аном] Міністром фінансів [Христофором] Барановським.

6) Умови миру УНР із Совітською Росією є переслані в нот-вербаль у французькому перекладі посольствам: Англії, Італії, Франції. Німцям передані умови в німецькому перекладі із випущенням цілого вступу меморандума. На німців зробили вони добре враження.

7) Весь закордон повний нових вісток про нову гетьманську експедицію: [Павло] Скоропадський має договір із [Петром] Врангелем. На підставі його має він дістати як «пляцдарм» Одесу. Там заявляє він, що повернув у край і формує Правительство із [В'ячеславом] Липинський і [Олександром] Палтовим на чолі. Видає прокламації, що проводить тільки військовими операціями й по очищенню краю складає власть у руки Конституанти. Потім мав би проклямувати остаточне прилучення Галичини до України і признання [Євгена] Петрушевича. На цю ціль мав [Павло] Скоропадський дістати 200 000 000 франків. Я не мав змоги ці вістки провірити. Потверджують це ад'ютант Гетьмана полковник [Гнат] Зеленевський, бувший радник Посольства [Володимир] Полетика. Німці ще не знають як до цих вісток ставитися.

8) Після віродостойних вісток мають відбутися на цім місяці дві конференції, на яких проводитиме правительство [Петра] Врангеля: одна у Варні із представниками Німеччини, друга у Севастополю із антантськими представниками. Участь беруть: кубанці, донці, терці (великий круг), [Петро] Врангель і українські [Сергій] Моркотун і Пазамкин, із Берліна [Олександр] Вишневський. Ціль нарад: об'єднання на антибольшевицькій платформі.

9) Цього вівторка був я із п[аном] Послом [Арнольдом] Марголіни у Міністра закордонних справ Німеччини [Walter'a] Simons'a. Подаю далі записку із цієї аудієнції, зложену п[аном] Послом [Арнольдом] Марголіним:

«Сьогодня п[ан] професор [Роман] Смаль-Стоцький і я мали авдієнцію у Міністра [Walter'a] Simons'a. Після того, як ми його поінформували про становище українського питання і поставили деякі запитання, він дуже яскраво й рішуче підкреслював свої симпатії до українського руху і принципу самовизначення народів, але ж додав до цього, що він уявляє собі в будучині федерацію державних утворень на Сході. Далі він рішучо підкреслював, що для Німеччини необхідно триматись повного нейтралітету в справах Сходу. Що ж до України й її Уряду, то він добре розуміє, що й Уряд, й громадянство не можуть лишатися бездіяльними в власній справі й що прихильність Уряду, а також ріжних верств українського громадянства, або до ідеї порозуміння зі Совітською Росією, або до ідеї порозуміння з [Петром] Врангелем, або до утворення свойого власного Совітського Уряду, будуть німецьким Урядом рахуватися як той чи инший напрямок власної української політики, і ні в якому разі німецький уряд в тому чи иншому порозумінню не буде бачити щось таке, що є подиктоване ворожим відношенням України до Німеччини».

Зі своєї сторони додам слідуюче: коли я Міністрові [Walter'y] Simons'ові ясно сформулював питання, чи в інтересах Німеччини є, щоб ми пішли із большевиками, чи із [Петром] Врангелем, то [Walter] Simons відповів виминаючо: що він відповіди ясної дати не може з огляду на нейтралітет Німеччини. Коли б він дав нам на це офіціяльну заяву, то перешкодив би природному розвоєві антибольшевицького настрою німецького робітництва. Німецьке робітництво тепер, по повороті делегації незалежних с[оціял]-д[емократів] із Совдепії, глибоко розчароване. [Walter] Simons звернув нашу увагу на статті у незалежній пресі. Коли я але поставив питання менш рішуче: чи евентуальний союз із [Петром] Врангелем, чи прозуміння нарушили б інтереси Німеччини, то він відповів заперечуюче. Але це справа української політики. Большевики це труп, який скорше чи пізніше звалиться.

Коли обдумати всі ці тонкости, то ясно, що Німеччина боїться, як капіталістична держава, большевиків, а як національну державу лякає її врангелівсько-французький союз. Коли але всі тонкости [Walter'a] Simons'ових відповідей обдумати, то ясно, у котру сторону він гне. Розмова із [Walter'ом] Simons'ом велася в дуже щирому тоні, й він наприкінці подякував за ці симпатії України, які помимо цього, що Німеччина побита, все-таки до Німеччини не вгасають. Перед нами був на авдієнції у [Walter'a] Simons'a [Олександр] Гучков. За нами совітський Посол [Віктор] Копп. Цієї суботи назначив [Walter] Simons авдієнцію Міністрові [Христофору] Барановському, якому я товаришуватиму.

10) Довідавшись, що [Олександр] Гучков покликаний до [Петра] Врангеля й тими днями уїжджає до Парижа й звідтілля у Крим, постарався я з ним перебалакати. Мені товаришували: Посол [Арнольд] Марголін і п[ан] Міністр [Христофор] Барановський:

[Олександр] Гучков заявив в розмові, що він весь час стояв на становищі, що треба з українцями рахуватися. Тому жадав він за [Антона] Денікіна порозуміння із Гетьманом, а потім порозуміння із [Симоном] Петлюрою. Він нітрохи не лякається самостійницьких думок, бо переконаний, що Великоросія й Україна пізніше чи скорше порозуміються. Тепер покликав його [Петро] Врангель і він уїжджає туди. Коли я його запитав, чи це правда, що [Петро] Врангель заключив договір із [Павлом] Скоропадським, то він сказав, що він про це не знає й сумнівається в правдивість цієї вістки. Відносно Польщі, то каже, що між [Józef'ом] Piłsudski'м а групою [Бориса] Савінкова, [Федора] Родічева є далеко ідуче порозуміння. Але ніколи не допустить до цього, щоби Польща якісь чужі етнографічні території анексувала. Франція підпирає Польщу так довго, аж поки якесь правительство бувшої Росії не зорганізується чи то не повстане союз правительствених новотворів. Ніколи не віддадуть Бессарабію румунам.

11) По мойому повороті до Берліну склав я офіціяльний візит п[ану] Послові Польщі [Ignacy'ю] Szebeko. Я передав йому привіти Міністра закордонних справ як представникові союзної держави й заявив, що Правительство як стояло, так і стоїть далі на становищі договору. Всі кроки відносно інтернування й розоруження большевиків, які переступили німецьку територію, полишив я Послові Польщі, щоби не комплікувати нашого положення у антипольській Німеччині.

12) При моїх відвидинах чеського chargé d'affaires, радника [Miloš'a] Kobr'a, дав я йому всі бажані інформації. Чехія із німцями наладжує гарні економічні відносини, зрештою, не в'яжеться Чехія у своїй політиці з німцями, а головно орієнтується на власні сили та на «Малу Антанту». Союз із Румунією й Югославією заключений; він має в собі точки проти Дунайської конфедерації.

13) Фінляндський Посол [Juho] Jännes запросив мене на чай. При цій нагоді подав слідуючі інформації: із большевиками є перемир'я й йдуть мирові переговори. Надії на успіх малі, бо Фінляндія жадає Печенги, щоб мати приступ до моря. Окрім того питання Аланських островів комплікує справу. Відносини економічні чимраз кращі: останні два місяці вже перевищив експорт імпорт. У своїй політиці не орієнтуються вони на ніяку державу, бо всі великі держави тільки співають пісню про концесії й ще раз концесії. Із Швецією старалися вони заключити федерацію, але не вдалося. Із Німеччиною відносини добрі. Правительство стоїть на сильних ногах і має 80 с[оціял]-д[емократів] на 200 послів. У армії працюють около 20 німецьких офіцерів.

14) Одного вечора мав я конференцію із консулом Бартельсом, полковником Норманом в справі можливости експедиції на Україну (через Угорщину, Східну Галичину). Бартельс заявив, що німецьке Правительство активної помочи й допомоги дати не може. Тільки приватні кола, головно велика індустрія підмогла би якусь акцію. Вони вичікують повороту їх висланника Маурера, який поїхав до [Петра] Врангеля, [Нестора] Махна й [Михайла Омеляновича-] Павленка й потім, на підставі його звіту, пороблять деякі кроки. Коли би ці питання конкретизувалися, то я негайно доложу.

15) Приїхав бувший Міністр [Микола] Шадлун. Цими днями уїжджає разом із п[аном] [Борисом] Матюшенком у Галичину на планову конференцію соціял-демократії.

Прохаю, Вельмишановний пане Міністр, надіслати мені відповідні інструкції.

в[иконуючий] о[бов'язки] Посла,
радник [Роман Смаль-] Стоцький

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3619. – ОП. 3. – СПР. 32. – АРК. 2-8.

СПРАВОЗДАННЯ РОМАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Берлін, 6 вересня 1920

Остання кур'єрська пошта відійшла до Вас 2-го цього місяця через хорунжого Омельченка на Тарнів. Ось тепер маю за честь доложити Вам слідуючі справи.

Співробітник інформативного відділу, редактор часописі незалежних с[оціял]-де[мократ]ів «Freiheit» – п[ан] Е. був висланий німецьким Міністерством закордонних справ до большевицької армії, яка наступала на Польщу. Його ціль була інформативно-політична. Він був у Ковні, у Вільні, у Ломжі й т[ак] д[алі] і при своїм повороті в Берлін дав мені сьогодні слідуючі інформації. Кажу наперед, що названий пан дуже добре визнається в українському питанню.

У Мінську балакав він багацько із [Павлом] Аксельродом і предсідателем української Делегації [Карлом] Данішевським. Першого характеризує він як плиткого фразера, другий але зробив на нього враження інтелігентної людини. Від цих двох большевиків він довідався слідуюче:

а) Справа миру. Большевики хотять за всяку ціну якнайскоршого миру. Головна причина є в тім, що армія цілком знесилена і що [Петро] Врангель непокоїть їх лівий фланг. В слідуючих точках дебати поступили досить далеко: 1) на лінію [George'a] Curzon'а згодилися принципіяльно обидві сторони, хотя й поляки бажали би де-нещо на Схід посунути свої границі. Литовсько-польські границі території є ще спірною точкою; 2) розоруження Польщі, здається, большевики, як

точку миру, полишать осторонь; 3) жадання большевиків, щоб при мирових переговорах брали участь робітники, поляки за всяку ціну відкинуть; 4) відбудову знищених територій на користь мужиків большевики жадають тепер тільки відносно Польщі. Але поляки це відкинуть як вмішування у внутрішні справи Польщі; 5) жадання большевиків, щоб дійстати залізницю Бялосток – Граєво – Просткин Польща відкине, але згодиться на її свобідний ужиток для торговлі Великоросії; 6) жадання Польщі відносно протекторату над Балтійськими державами, Білоруссю і Україною большевики відкинули (?).

б) Дальша тактика большевиків. Дальші кроки большевиків на протязі слідуючих тижднів мають бути такі: найдальше до 14 день треба очікувати нову большевицьку офензиву. Плани большевиків є такі, щоб за всяку ціну втягнути Литву у війну проти Польщі. І справді, при теперішній ситуації війни між Литвою а Польщею навряд чи вдасться оминути. Большевики сподіються вдержатися у польському коридорі, таким чином відтяти транспорт амуніції і тим самим натиснути на Антанту. Приготовання до офензиви великі. Литовський Міністр закордонних справ [Juozas] Purickis підтвердив большевицькі плани вповні.

Помимо того, що большевицька армія не робить враження побитої армії і її загальний настрій є добрий, то військові знавці кажуть, що очікування большевиків осягнути нові побіди є оптимістичні. Побіда польської армії була виключно тактична. Побідив французький тактик большевицький провід, але не побідив польський солдат російського солдата. Тому, очікують вони, що большевики на однім і другім місті кинуть польську армію назад, але, врешті-решт, французька воєнна техніка і стратегія не уможливить большевикам Польщу знищити.

в) Українська справа. [Павло] Аксельрод і [Карл] Данішевський заявили, що вони вповні признають попередні помилки відносно України. Тепер але думають вони, що вже найшли шлях для цілковитого упорядкування цього питання. Вони сподіються, що [Володимир] Винниченко створить нове Правительство на підставі коаліції українських комуністичних соціялістичних груп. Москва перестала впливати на большевиків України і сама тепер їм дораджує, щоби вони з українськими большевиками та незалежниками порозумілися. Потім головною задачею буде найти компроміс із українськими мужиками. Це все треба якнайскорше робити, бо Україна є одинока територія, з якої ще можна щось дістати та вивезти.

г) Українська большевицька Делегація. На її чолі стоїть названий [Карл] Данішевський. Окрім того є спеціяльна делегація Західної України (Галичини). Делегації є цілком самостійні, але виступають на переговорах разом і солідарно. Московська Делегація буде всі стремління навіть і до самостійности Галичини підпирати. До переговорів має вкоротці приїхати [Християн] Раковський.

д) [Петро] Врангель. Свою головну увагу звертають вони тепер на [Петра] Врангеля. По перемир'ю із Польщею сейчас почнеться перетранспортування військ на фронт [Петра] Врангеля, звідкіля большевикам грозить тепер найбільша небезпека. Большевики випустили вже 5 відозв для зібрання добровольців.

е) Загальнополітичні думки. [Павло] Аксельрод каже, що большевики є глибоко переконані, що всі Балтийські держави і навіть Польща є нездібні до самостійного існування. Тепер накроюється в закордонній політиці слідуюча ситуація: Мала Антанта: Чехія, Румунія, Югославія, почасти Угорщина і Австрія, з яких головно Угорщина та Румунія, почасти Югославія роблять військові приготування. Велика Антанта: Англія, Америка, Італія, яка не бажає дальшого продовження воєнних операцій. Ізольовано стоїть Франція із Польщею, які активно воюють проти большевиків. [Павло] Аксельрод радить німцям заключити негайно із большевиками військову конвенцію, направлену проти Франції та Версальського договору. Такий політичний факт вже сам собою створив би цілком нову ситуацію і присилував би Францію до ревізії Версальського договору або викликав би у Франції соціяльну революцію. Большевики і тепер цілком зорієнтовані на світову революцію і першим її кроком уважають цю планову конвенцію.

ж) Мій інформатор загалом скептично ставиться до большевиків помимо своїх лівосоціялістичних переконань. Із своїх особистих вражінь він ще сказав, що про війська [Симона] Петлюри і Уряд УНР большевики мовчанням переходять до порядку дня. Так хотять вони і цілком зігнорувати Польсько-Український договір як якусь приватну умову групи реакціонерів (!!). Загалом він каже, що большевики поволі замирають.

2) Маю за честь звернути Вашу увагу, пан Міністр, що для нас було би дуже великої ваги вислати кілька молодих та здібних дипльоматів у Ковно, а властиво у Вільно, куди переноситься тепер литовське Правительство. Там перетинається дуже багацько ниток східної політики. Там тепер працюють широко американці (більше як 80 офіцерів Червоного Хреста є там, властиво самі великі купці і промисловці), потім є там німці, англійці, поляки, большевики і т[ак] д[алі]. Тільки для таких місій не можна уживати дипльоматів-скороходів. Мій інформатор повертає на днях з порозуміння з німецьким Міністром закордонних справ назад до Мінська, і я з ним лишаюсь і далі у зв'язку. Коли Вас які питання спеціяльно цікавлять, то прошу мені дати до відома, і я їх переведу.

3) Сьогодні я мав довшу політичну конференцію із предсідателем німецької парляментарної комісії для закордонних справ, Послом [Gustav'ом] Stresemann'ом. Товаришував мені пан Посол [Арнольд] Марголін. Балакали ми півтори години. На поставлене питання, як відносяться німці до Сходу, сказав [Gustav] Stresemann слідуюче: Німеччині полишився тепер тільки Схід. Правда, із

Америкою нав'язалися вже дуже гарні відносини і Гамбург зробився властиво тільки агентурою Америки. Та все-таки вся надія є на Схід, і тому вся увага політичного світа туди звернена. Німці рішучо антибольшевицько настроєні. Внутрі розвиток пішов так, що по всіх німецьких державах прийшли вже праві круги до правління, від демократів до націонал-лібералів. Тепер у Баварії, у Вюртембергії, Баденщині, Мекленбургії вже всюди міщанські правительства. Независимі соц[іял]-демократи розбились тепер по повороті їхньої делегації із Совдепії на дві частини, з котрих одна назад поверне до правительств ес-деків (Stresemann'івців). Це внутрішне поправіння матиме свої наслідки і в закордонній політиці. Ніколи не підуть вони із большевиками, а всі плани є строєні на повалення большевиків.

Відносно Randstaaten, то заявив він, що тепер всі бачать, що політика, яку німці розпочали, такі є правильною. Німці бажають щиро самостійности Фінляндії, Балтійських держав (оскілько вони не будуть виключно монополем англійських впливів), далі України. Відносно України запевняв він, що їх симпатії не є фрази. Та відносно Польщі питання цілком инакше. Широкі круги людей є в Німеччині, які є тої думки, що для існування держави не вистарчає ухвала признання других держав. Та держава мусить справді мати ті внутрішні сили, які би розумним правлінням оправдували би існування тієї держави. Польща але вже раз була поділена тому, що не вміла себе рядити. Це і тепер знову є факт, і Польща потопає у безплановій фінансовій господарці і шовіністичнім імперіялізму. Тому, хто знає, чи вже за кілька літ Польща не буде новим питанням межи Німеччиною а тими державами, які на Сході повстануть. І хто знає, чи Познанщина не повернеться назад на федеративних зв'язках до Німеччини, а Конгресівка до Москви. На кожний спосіб знищення польського коритаря є питанням життя для Німеччини.

Зійшовши на справу нашої німецько-англійської орієнтації і діставши відносно того інформації від Посла [Арнольда] Марголіна і мене, [Gustav] Stresemann заявив, що англійсько-німецьке порозуміння є справді одинокою правильною орієнтацією німецької політики і він тому незвичайно вітає такий напрямок України.

4) Я дуже Вас прохаю, Вельмишановний пане Міністр, прислати мені відносно цеї точки інструкції, бо я мав би тепер нагоду почати із [Gustav'ом] Stresemann'ом вже конкретні балачки. [Gustav] Stresemann є заступник великої індустрії, і тому треба його яскраве антибольшевицьке становище де нещо з резервою брати.

5) П[ан] Посол [Арнольд] Марголін, котрий у середу від'їзжає у Лондон, прощався сьогодні з референтом Сходу у Міністерстві закордонних справ бароном [Adolf'ом von] Maltzan'ом. Так як [Gustav] Stresemann антибольшевик і прямо радив до комбінації із [Петром] Врангелем, то [Adolf von] Maltzan цілком противно перестерігав [Арнольда] Марголіна перед всякими порозуміннями із

[Петром] Врангелем! Дуже рішучо. Ви бачите, отже, пане Міністре, що є люди, які инше думають, як [Gustav] Stresemann. Тому дуже Вас прохаю, коли Ви би мали зробити якісь далеко ідучі рішення, вичекати звіту Посла [Арнольда] Марголіна із Лондону. Я із своєї сторони пришлю Вам якнайобширнійший матеріял із всіх кругів німецького громадянства, а про Східну справу взагалі.

6) Прикладаю Вам до цього звіту слідуючі матеріяли дипльоматичного відділу: військовий звіт про Польщу, східна політика (стаття писана на препоручення французької Місії в Берліні), військові матеріяли відносно: естонської, литовської, фінляндської і латиської армії.

Маю за честь прохати Вас, Вельмишановний пане Міністре, о інструкції відносно всіх порушених справ.

в[иконуючий] о[бов'язки] Посла,
радник [Роман Смаль-] Стоцький

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3619. – ОП. 3. – СПР. 30. – АРК. 118-124.

СПРАВОЗДАННЯ РОМАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Берлін, 11 вересня 1920

Остання кур'єрська пошта відійшла до Вас, Вельмишановний пане Міністре, 6 вересня ц[ього] р[оку] через п[ана] юристконсульта [Івана] Храпка на Тарнів. Тепер маю за честь доложити Вам слідуючі справи:

1) Прикладаю копію письма п[ана] барона [Adolf von] Maltzan'a, референта східних справ у німецькому Міністерстві закордонних справ як відповідь на переслану, по баженню п[ана] Посла [Арнольда] Марголіна, копію його демісії.

2) Справу арешту дому передав я на підставі повновласти від п[ана] Міністра [Христфора] Барановського адвокатові Розенфельдові для залагодження протесту.

3) Дня 10 цього місяця був я у французького Посла [Charles] Laurent'a. Я звернув у розмові його увагу на від'їзд [Сергія] Моркотуна до [Петра] Врангеля й заявив йому, що всяке творення «українських правительств» у [Петра] Врангеля дуже пошкодять єдности антибольшевицького фронту. Тому хай Франція у власнім інтересі перестереже [Петра] Врангеля перед авантюрами із [Сергієм] Моркотуном. [Charles] Laurent занотував собі й обіцяв передати у Париж.

4) Того самого дня був я у англійського chargé d'affaires лорда [Hay Victor'a] Kilmarnock'a. В більш як одногодинній бесіді мусив я йому багацько питань відповідати. Коли в кінці проблема була поставлена, чи йти Україні з большевиками, чи [Петром] Врангелем, він відповів недокінченим реченням: «Коли ви вірите, що [Петро] Врангель побідить, то... ». Він взагалі висказувався

проти большевиків, але каже, що треба вичекати, поки загальний европейський настрій зробиться прихильним для відповідних акцій.

5) Пересилаю копію мойого письма до п[ана] Посла [Арнольда] Марголіна з 8 вересня і прохаю о інструкції. Окрім того прикладаю, як дипльоматичний матеріял, договір між [Петром] Врангелем і козаками.

Прохаю прийняти вираз мого повного поважання.

в[иконуючий] о[бов'язки] Посла,
радник [Роман Смаль-] Стоцький

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3619. – ОП. 3. – СПР. 24. – АРК. 25.

СПРАВОЗДАННЯ РОМАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО АНДРІЯ НІКОВСЬКОМУ

Берлін, 17 жовтня 1920

Вельмишановний пане Міністр.

В останніх тижнях я захорів і мусив пролежати три тижні у санаторії. Через телефонічне сполучення мав я справді змогу рішати всі важніщі біжучі питання, та зате не міг проводити особисто дипльоматичної праці. Від тижня я вже знов виздоровів і завідую посольськими справами. Тепер я маю за честь доложити Вам, що остання кур'єрська пошта до Вас відійшла 11 м[инулого] м[ісяця] та що за цей час слідуючі справи назріли:

1) 6 жовтня приїхав до Берліну п[ан] Посол [Микола] Василько. На підставі предложених повновластей та Вашого власноручного письма до Міністра закордонних справ написав я йому до Міністра закордонних справ від імени Посольства супровожаючий лист. При цій нагоді попрохав я в суботу для нього аудієнції, яка була йому негайно на понеділок призначена. Про її зміст п[ан] Посол Вас сам повідомить.

2) П[ан] Посол [Микола] Василько обняв по приказу по Посольстві внутрішне керування його й установив провізоричні штати, бо звіт касієра Посольства виказав, що ми господарюємо без законної підстави.

3) Після приказу п[ана] Посла [Миколи] Василька вислав я 14 ц[ього] м[ісяця] секретаря п[ана] д[окто]ра [Володимира] Левицького до п[ана] Посла [Миколи] Порша для перебрання білизни. При цій нагоді предложив п[ан] Посол [Микола] Порш лист із 23 вересня, в котрім експедитор повідомляє його, що німецький Уряд білизну заарештував, бо вона куплена правдоподібно із німецьких військових запасів. Вчора 16 жовтня приїхав п[ан] інженер Борисів, щоби перебрати білизну для транспортування. Я його про арешт повідомив, і на слідуючім тижні вияснится, чи справу далі провадитиме він, чи я.

4) П[ан] Посол [Микола] Василько дістав повновласть від п[ана] Міністра фінансів для урегульовання всіх процесів німецьких фірм проти УНР. Він виделегував в проектовану комісію мене й п[ана] юстіцрата д[окто]ра Marwitz'a. Є надія, що всі справи будуть полагоджені мирним шляхом. Німецьке Міністерство закордонних справ вербальною нотою вже повідомило Посольство про недопустимість арешту посольської палати. На кожний спосіб але подаю я на того судію, який рішив накладення арешту, скаргу до Міністра закордонних справ для передачі Міністрові юстиції.

5) На мою думку, українська соціял-демократія зробила велику помилку, що не вислала до Галле представників на партійний Конгрес незалежної соціял-демократії. Там вирішували, чи партія має прийняти умови вступу у третій Інтернаціонал, чи ні. Лівиця партії виписала собі [Григорія] Зінов'єва, а правиця [Юлія] Мартова. На Конгресі прийшло до великої дебати над большевизмом, і промова [Юлія] Мартова, котрий дивним чудом дістав змогу виїхати із Совдепії, зробила загальне враження. Коли були би й українські представники, ось, приміром, [Осип] Безпалко, то було б можна й українцям розправитися із большевиками перед европейським форумом. А й з цього була й велика користь для загального політичного становища УНР.

6) 16 ц[ього] м[ісяця] запрохав мене у Міністерство закордонних справ референт України радник [Wipert von] Blücher і більш півтори години мучив мене питаннями: які зобов'язання економічного характеру зробив наш Уряд за допомогу Польщі, а властиво Франції. Він заявив мені, що німецький Уряд має про це деякі цікаві відомости. Я мусив, тому що нічого не знаю, весь час вдавати, що я все знаю, але говорити не смію. Тільки на конкретне питання про державні довги відповів я, що передвоєнні довги Україна признає. Зрештою звернув я розмову у другу плоскість і зачав йому мотивувати, що німецька фінансово-економічна блокада нашого Уряду нас до цього силує. Коли німці не змінять свого поступовування, то Україна чимраз більше попаде у французькі обійми. Цю розмову маємо на слідуючий тиждень продовжити.

[Wipert von] Blücher сказав мені далі, що у Міністра був [Андрій] Макаренко й заявив, що [Симон] Петлюра узурпував владу й на власну руку поробив союз з поляками. Він і професор [Федір] Швець протестують і не поділяють його політики. [Wipert von] Blücher сказав, що він був на відпустці й зі цієї причини сталася технічна похибка, що не запитано Посольство відносно його авдієнції. Із дальшої приватної вже балачки довідався я, що [Андрій] Макаренко зробив на них несерйозне враження необразованої людини. Я сказав, що він желізничник, автодидакт та власть помішала в нім дещо його старий здоровий розум. Також і довге воювання не лишилося без впливу на його нервах, і тому це все треба узглядняти при його заявах.

7) Сьогодні 17 жовтня був я на припоручення Міністра фінансів в Міністерстві закордонних справ у консула Андерса у справі видобуття клішів для друку гроша. Він відмовив видачі клішів, заявляючи, що кліші, так само як заарештовані карбованці, є одною цілостю договору й тому їх не можна розділяти. Так само відмовив він їх евентуально продати.

Прохаю прийняти вираз моєї глибокої пошани.

Повірений в справах Посольства,
радник [Роман Смаль-] Стоцький

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3619. – ОП. 3. – СПР. 32. – АРК. 63-65.

СПРАВОЗДАННЯ РОМАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Берлін, 11 листопада 1920

Остання кур'єрська пошта відійшла до Вас через п[ана] радника [Михайла] Гієронімуса 4 падолиста ц[ього] р[оку]. Окрім цього переслано почту до Міністерства через п[ана] секретаря [Олександра] Гладишовського 9 падолиста ц[ього] р[оку]. Тепер маю за честь доложити Вам слідуючі справи.

1) Дипльоматична діяльність.

а) Словесна нота до Міністерства закордонних справ в справі улекшення в'їзду українських громадян із Чехо-Словаччини та Австрії. Німецький консулят в Празі й Відні відносить цілком неоправдано розпорядження німецькому Міністерстві закордонних справ щодо дипльоматичних пашпортів також до громадянських. Нота до Посла Китайської Республіки у справі маньчжурських українців (копія пересилається поштою).

б) Нота до італійського Посла [Giacomo] de Martino, який при моїй авдієнції сам попрохав писемного повідомлення строчно для слідуючого кур'єра у Рим.

2) Для цілей пропаганди подаровано університетам у Берліні, Лейпцигу й Мюнхені по українській бібліотеці, складеній з екземплярів усіх наукових книжок і белетристичних, друкованих українськими видавництвами закордоном. Цим дарунком, який дуже добре враження зробив як і в Міністерстві, так і громадянстві, хочемо приготовити ґрунт для дальшого прохання, щоби українцям не робити труднощів щодо студій на німецьких університетах.

3) [Володимир] Степанківський. Я вже вислав, пане Міністр, про нього спеціяльний звіт та сумніваюсь, що Ви задля його лихої слави рішитеся на притягнення [Володимира] Степанківського до якої то б не було праці. Із цієї причини я, по розмові із п[аном] Послом [Миколою] Васильком, рішився приступити до отвертої боротьби проти [Володимира] Степанківського й його акції. Ми в пресі приготовили цілий ряд статей, з яких деякі вже поміщені. Окрім

того цілий ряд заміток. По повороті п[ана] Посла [Миколи] Василька до Берліну буде передана рішуча нота Міністрові закордонних справ, в якій виступиться проти вмішування німців у внутрішні відносини України. А це вони роблять, коли вони приймають [Володимира] Степанківського або [Андрія] Макаренка. Та, по правді кажучи, ці інтриги нам трохи на користь виходять. Міністр закордонних справ, побачивши [Андрія] Макаренка на очі, розуміє «чому Петлюра його вислав його за кордон», (так сказав мені один німецький дипльомат). Щодо [Володимира] Степанківського, то його зносини із французьким Посольством у Швейцарії відомі німцям. Але помимо того треба цілу цю акцію вбивати в корінь.

4) Посол Західної України Євген Левицький. Я Вам, пане Міністр, докладував про візит Посла [Євгена] Левицького у мене та моє ревізитування. Взагалі старався я із п[аном] Послом поставитися на коректну базу й не загострювати непотрібно нашу ситуацію у Німеччині. Як довго п[ан] Посол заховувався супроти мене коректно, так довго й Посольство УНР ніяких кроків проти нього не робило. Та тепер мушу я Вам донести, що я, на мій жаль, є присилуваний виступити дипльоматичним шляхом проти деяких заходів п[ана] Посла й це може для нього ліквідацією його представництва закінчитися. Він звернувся до німецького Міністерства закордонних справ, щоби йому дали право видачі пашпортів, а нам заборонили видавати пашпорти галичанам. Далі Кость Левицький, перебуваючи в Берліні, дав у часописі інтерв'ю, в якім називає [Симона] Петлюру «Hochstapler'ом». Взагалі старається [Євген] Левицький виграватн себе на представника полонофобських українців.

Всі ці дані присилували мене, зі своєї сторони, відмежуватися цілком від Посла [Євгена] Левицького й поробити в справі цих заходів деякі дуже рішучі кроки. Міністерство в справі пашпортів покликало мене, й я дав всі відповідні інформації. Тоді [Євгену] Левицькому заявлено, що «коли галичане не бажають пашпортів УНР, так тоді мусять іти за польськими пашпортами, бо Галичина, на підставі ухвали Ліги Народів, передана на 25 літ під панування Польщі». Про другі кроки я повідомлю Вас усно при нашій першій стрічі. Я дуже Вас прохаю, Вельмишановний пане Міністр, прийняти моє запевнення, що я до цього рішився не легковірно, щоб збільшувати число наших ворогів у Німеччині, а що я це мусив зробити в інтересі УНР. Проти інтриганства другої ради немає.

5) На підставі Ваших обіжників та листа п[ана] Головного Отамана до п[ана] Посла [Миколи] Василька, як також у зв'язку із подіями на врангелівському фронті, був я цими днями на авдієнції у послів:

а) Бельгії графа [Georges'а] Leverghem'а. Цей цікавився питанням, які відносини наші до німців. Я заявив, що коректні, але холодні з огляду на наш союз із Польщею;

б) Франції, Посол [Charles] Laurent є в Парижі, тому я перебалакував з радником графом[René Doynel de] Saint-Quentin. Цей поставив мені в розмові головно питання про [Нестора] Махна.

в) Італії, [Giacomo] de Martino. Він цікавиться головно економічними питаннями й попрохав, щоби ми йому доставили докладну записку. Коли він довідався, що Посол [Микола] Василько буде у графа [Carlo] Sforza, то [Giacomo de] Martino сказав, що для Італії економічні зносини з Україною великої ваги та що вони радо будуть з українськими уповноваженими пертрактувати.

Всім трьом послам заявлено слідуюче: «Тому, що Европі взагалі не може бути обоятним, коли наступить спокій та відновлення продукції на Сході, Уряд УНР звертає увагу п[анів] послів на розвиток подій на Сході. За [Антоном] Денікіним, [Олександром] Колчаком і [Миколою] Юденічем тепер попав [Петро] Врангель в дуже скрутну ситуацію, й весь тягар боротьби проти большевиків лежить на українській армії, якої число досягає до 100 000. Ми прохаємо коли що тільки амуніції для російських кріс і коли її не дістанемо, то хай Західна Европа з тим числиться, що на весну большевики знову будуть коло Варшави. Подібна заява буде зложена українськими послами у Лондоні, Парижі й Брюсселі, а повірений в справах УНР у Німеччині має тільки припоручення й берлінських послів дотичних держав попрохати о попертя цього жадання, бо з Берліну східну політику можна також добре переглянути».

г) Був я на авдієнції у шефа союзницької військової Місії французького генерала [Charles'a] Nollet'a. З ним пертрактовано, щоби російська амуніція, яка є у Німеччині й яка мусить бути знищена, по ухвалі Наради Амбасадорів у Парижі, щоби ця амуніція була нам передана. [Charles] Nollet дуже прихильно поставився й заявив, що коли дістане з Парижу відповідне припоручення, то його виповнить.

Також у шефа англійської військової Місії генерала [Neill'я] Malcolm'a був я й цей обіцяв вплинути на [Charles'a] Nollet'a й французьку Амбасаду. Характеристичне є, що як я хотів йому передати інформаційну літературу про Україну, то він витягнув із своєї бібліотеки сім книжок на німецькій, французькій та англійській мові, які, він каже, що прочитав. На підставі цих розмов зателеграфував я графові [Михайлові] Тишкевичеві, щоби він поставив нове внесення на Раду Амбасадорів у Парижі, щоби воєнний матеріял у Німеччині не нищився далі, а був нам переданий, спеціяльно амуніція. Окрім цього зателеграфував я [Леоніду] Михайлову, щоби через генерала [Henri] Niessel'я та французького Посла поробив відповідні кроки в справі воєнного матеріялу. Послам нашим у Парижі, Бельгії й Лондоні дав я до відома словесну заяву й попрохав, щоб вони зі своєї сторони повели акцію, бо з врангелівської невдачи треба нам зробити капітал. Час взагалі дуже пригідний.

6) Дуже прохаю, щоби Міністерство закордонних справ асигнувало фонди для замовлень, які поробив п[ан] радник [Михайло] Гієронімус, на жаль, від 10 днів маємо у Берліні страйк, тому й друк пашпортів та кур'єрських листів трошки затягнеться.

7) Пан Посол [Микола] Порш вибирається із кінцем цього місяця на Україну. Бувший Міністр [Микола] Шадлун приїхав із Риги й виїжджає на Україну. На Україну їде й б[увший] Міністр [Борис] Матюшенко із дружиною. Так само виїжджає на Україну дружина б[увшого] Міністра [Бориса] Мартоса.

Прохаю прийняти вираз мого глибокого поважання.

Повірений в справах УНР в Німеччині,
Радник, [Роман Смаль-] Стоцький

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3619. – ОП. 3. – СПР. 32. – АРК. 58-62.

СПРАВОЗДАННЯ РОМАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Берлін, 27 листопада 1920

Остання кур'єрська пошта відійшла до Вас дня 18 листопаду через б[увшого] Міністра [Миколу] Шадлуна. Тепер маю за честь доложити Вам слідуючі справи.

1) Політична ситуація. З кількаразових розмов із всякими референтами німецького Міністерства закордонних справ з'ясував я німецький погляд на політичну ситуацію слідуючо: большевики цілком перебрали у свої руки ініціятиву у світовій політиці. Розгром [Петра] Врангеля, українська невдача дали їм не тільки колосальний військовий матеріял та економічні багатства, але освободили їм для нових експедицій дуже великі військові сили. Німці числяться із можливістю, що вкоротці вже большевики стоятимуть перед Індією. Дуже загадочні вістки приходять із Персії. Англійці від тижня відмовляють візи на в'їзд навіть американцям.

Після німецької думки ми взагалі стоїмо перед дуже значною зміною держав відносно большевиків. Німецьке Міністерство уважає вже фактом заключення торговельно-економічного договору між Америкою а большевиками ([Frank] Vanderlip). Дементування американських посольств безвартне після думки самих американських журналістів. Боячись американської конкуренції, Англія заключить також договір, а сьогодня внесли независимі соціял-демократи у німецькому Парляменті інтерпеляцію, в якій жадають, щоби Німеччина зараз вступила в офіціяльні й торговельні зносини з большевиками. Коли ще взяти на увагу, що Італія вже торгує із ними, то на весну після німецької думки вся кинеться везти свої товари до большевиків. Далі є тут всі переконані, що на весну большевики стоятимуть під Варшавою й що польсько-большевицька війна неминуча.

Франція опинилася, отже, із своєю політикою в дуже скрутній ситуації. Банкрот [Петра] Врангеля, банкрот в політиці у Греції, ліквідація Анатольської експедиції й економічний крах польської валюти присилували Францію до дуже

важного кроку, котрого я поки що не міг провірити, іменно французьке Правительство почало перебалакуватися із німцями про Схід.

2) Коли провал [Петра] Врангеля був ясний й ясно було, що велика офензива на нас прийде, я старався провести слідуючий маневр, аби хоть трохи зискати часу. Разом із Послом [Арнольдом] Марголіним були ми у референта Сходу барона [Adolf'a Georg von] Maltzan'a та [Wipert'a von] Blücher'a й пропонували їм вплинути на большевиків так, щоби вони заключили чи продовжили перемир'я на нашому фронті. Нам поставили слідуюче питання: чи зверталися ви вже до якоїсь третьої держави із такою думкою. Коли ми заперечили, то барон [Adolf von] Maltzan заявив, що офіціяльно це вони не можуть зробити з огляду на їх й наш інтерес, але приватно це радо зроблять. Виходячи із конференції, здибався я в коритарі із большевицьким Послом [Віктором] Коппом та привітався з ним. До політичної розмови але, яка мала би за кілька днів послідувати, не прийшло задля вісток із нашого фронту.

3) Поробивши всі кроки в антантських послів, про котрі я Вам докладував, був я минулого тижня у представників Фінляндії, Литви, Латвії й Естонії. У них всіх одна пісня: ми заключили із большевиками мир, всі у нас війною змучені, тому мусимо його триматися помимо того, що ми знаємо, що большевики несупокійні сусіди. Вся надія на порозуміння з Балтийськими державами та їх військове зорганізування.

Латиський Посол оповів мені, як примір того, як большевики з ними балакають, що [Адольф] Йоффе дав в день революції до Москви слідуючу одверту телеграму із Латвії: «Я вітаю вас з краю, де білогвардійські собаки урвалися з ланців і т[ак] д[алі]». Всі ці посли інформацій просять, самі нічого не знають.

4) Весь час було Посольство останніми тижнями зайняте справами, щоб полагодити деякі економічні справи:

а) замирення із фірмами «Luft-Reederei», «Bastfaser» і «Kleinman». Це замирення вимагало, щоби я брав участь на частих конференціях, які забирали мені цілі пообіддя й вечори. Зміст замирення є так конфіденціонального характеру, що я мушу перелишити його зреферовання Міністрові [Христофору] Барановському й Послові [Миколі] Васильковi.

б) [Яків] Оренштайн. Українська накладня стоїть недалеко банкроту. Його одинока надія була відпродати книжки на Україні. Тепер він попав у дуже скрутне положення. Тому що він дотепер не побирав від Держави ніяких субвенцій, а зробив більше, як всі українські видавництва закордоном, уважав я своїм обов'язком допомогти йому офіціяльно вийти із цього положення. Розходиться о те, щоб знайти фінансову групу, яка згодила б ся його далі фінансувати. Я звів

[Якова] Оренштайна із українським генеральним консулом [Йосифом] Фонфе, зведу його із деякими представниками банків, і, можливо, що щось з того вийде. Це все роблю я тому, що уважаю банкрот [Якова] Оренштайна завелике захитання українського купецького імени в Німеччині та навіть завелику шкоду для нашої культури.

5) Пан Посол [Арнольд] Марголін від'їхав до Женеви до [Олександра] Шульгина. Англійці порадили йому, щоби перед Лігою Націй домагалися всі українські групи прийняття України в Союз Народів. Розходиться тут властиво о міжнародне признання Уряду [Симона] Петлюри. Тому [Арнольд] Марголін й я рішили зорганізувати таке прохання й його попертя, щоби Україна прийнята була до Ліги. [Арнольд] Марголін постарався, щоби це зробив [Михайло] Грушевський й [Володимир] Винниченко, а я зі своєї сторони дав натяк гетьманцям, щоби це зробив [Павло] Скоропадський. До Америки зателеграфовано й соціялістам-федералістам та з есдеками [Арнольд] Марголін перебалакав. Я не поділяю оптимізма [Арнольда] Марголіна й думаю, що навряд чи Україну приймуть.

6) Докладаю Вам далі, що Посольство не розпоряджає ніяковісінькими коштами. Цього першого обіцяв п[ан] Посол [Микола] Василько нам заплатити платню. Навіть коли б гроші не були освободжені, то дасть їх приватно.

7) Відносно письма із 22 листопада, маю за честь доложити слідуюче:

Міністер фінансів [Христофор] Барановський розпоряджається у Німеччині у всіх фінансових акціях, і я йому як членові Кабінету не маю права вмішуватись. Міністер [Христофор] Барановський згодився, щоб п[ан] консул [Василь] Оренчук перебалакав із баварцями про Український банк. В той сам час німецькі групи носилися з подібною думкою у Берліні, без участи Посольства УНР. Тут не розходиться о розбіжність діяльности установ УНР, бо ніхто не може німцям заборонити робити всілякі проекти й звертатися з ними до [Христофора] Барановського. Сам факт, що є два проекти (властиво є їх більше десяти), абсолютно нічого не шкодить справі. Противно, в купецькім світі таке зацікавлення тільки допомагає. Окрім цього це для справи дуже корисно, що такий проект один є в Баварії, а другий в Берліні, бо тим самим можна вигравати Баварію проти Пруссії й осягнути вигідні умови.

Щодо неприхильних повідомлень у «Lokal-Anzeiger», то це є часопись, яку під час процесу купив [Григорій] Супрун і є найменш значна із усіх берлінських денників. На її вістки ніхто уваги не звертає.

Щодо самого проекту, то я Вам, пане Міністр, докладав перед чотирьома місяцями, а Міністерству перед півтора роком, що я уважаю всі проекти, які базуються на українських грошах, арештованих у Reichsbank'у, за нереальні. Над тими грішми били собі голову неабиякі люди: працював [Микола] Порш,

[Микола] Василько, [Борис] Мартос, [Христофор] Барановський і т[ак] д[алі] і нічо з того не вийшло. Консул [Василь] Оренчук задля віддалення цілком не в курсі цих справ і тому думає, що [Христофор] Барановський йому перешкодив та що він у посіданню того чарівного ключа для отворення Reichsbank'у.

Прохаю Вас, Вельмишановний пане Міністр, приняти вираз моєї глибокої пошани.

Повірений у справах УНР у Німеччині,
радник [Роман Смаль-] Стоцький

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3619. – ОП. 3. – СПР. 32. – АРК. 74-78.

СПРАВОЗДАННЯ РОМАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Берлін, 8 грудня 1920

Вельмишановний пане Міністре.

Остання кур'єрська пошта й кур'єрський багаж відійшли до 27 листопада через кур'єра Рубіса. Тепер маю за честь доложити Вам слідуючі справи.

1) Я звертаю Вашу увагу на грошовий стан Посольства. Посольство живе майже виключно із фондів, які Посол [Микола] Василько дає, бо по нашій невдачі консульські збори зменшилися до мінімума. Посол [Микола] Василько обіцяв мені і далі дбати про Посольство УНР у Німеччині, так що я цілком заспокоєний, бо я його слову вірю. Уважаю тільки за свій обов'язок звернути на це увагу Міністерства закордонних справ.

2) Із-за браку коштів не міг я тому сейчас замовити друк кур'єрських листів, бланків та дипльоматичних і горожанських паспортів. По Вашій телеграмі, в якій Ви наказуєте приступити до евентуальної реалізації посольського майна, я негайно розпорядив друк всіх замовлень і сподіюся, що вже на протязі цього місяця відішлю до Міністерства перший транспорт. По гроші звернувся я до п[ана] Посла [Миколи] Василька, евентуально сам роздобуду їх позичково.

3) Взагалі старатимусь роздобути позичкою для Посольства УНР в Німеччині фондів, щоби так важний апарат для нашої державної справи не став. Бо тут всі урядовці не мають так як у державах з хорошою валютою, заощаджених копійок, і невиплата жалування потягла би за собою катастрофу цілого апарату. Правда, я не вірю, що найдеться чоловік, який би під теперішню хвилю нам щось позичив. Але пробувати треба. Коли удалось би, то тоді міг би я і Міністерству кілька тисяч місячно пересилати.

4) Поки я ще надію маю дістати гроші від [Миколи] Василька або їх самому роздобути, так довго я майна Посольства реалізувати не буду. Вже, головно, із тої причини, що ціле помешкання посольської палати замешкує Посол [Микола]

Порш, а тільки звідтіля можна би щось продати. Він це, може, зле зрозуміє, й наражу себе й Вас, пане Міністре, на якусь неприємність. Коли Ви другої думки, що Державі обов'язково треба за всяку ціну роздобути фондів, то прохаю Вашого спеціяльного розпорядження.

5) Посольство вислало з нагоди Білорусько-Литовської угоди дуже теплий привіт білоруському Послові [Олександру] Цвікевичеві, який на нього так само тепло відповів. В розмові виложив мені Посол [Леонард] Заяць і [Олександр] Цвікевич широко білорусько-литовські плани. Вони зробили свого роду польсько-українську угоду. Але заразом пертрактують із поляками і навіть із большевиками.

6) В розмові із Послом Угорщини Еміхом міг я констатувати дуже ворожий настрій угрів до Чехо-Словаччини. Угри за всяку ціну стараються зірвати Чехо-Словакію або в Карпатській Русі, або у Словаччині і таким чином дістати союз із поляками. Це вони хотять зробити або мирним шляхом, плебісцитом, або, не виключено, й оружжям.

7) Так само мав я побачення на гостині із графом Бідінгеном, мужем довір'я угорського і баварського Правительства, доброго знайомого Посла [Миколи] Василька, разом із п[аном] Міністром [Христофором] Барановським. Про всі деталі докладе усно п[ан] Посол [Арнольд] Марголін.

8) Змінена політична ситуація вимагає від Посольства деякої зміни головних напрямків праці. Як довго політична ситуація не вияснить ся, то Посольство мусить у своїх політичних виступах заховати деяку резерву. Головну свою увагу постало але Посольство на допомогу <u>інтернованій</u> українській армії у Польщі. Посольство УНР дало ініціятиву до слідуючої акції: я звернувся особистими нотами до послів Англії, Франції, Бельгії й Америки з проханням о посередництво перед їх Червоними Хрестами в справі допомоги нашим полоненим. Заразом Посольство зателеграфувало до наших місій в Бельгії, Лондоні і Парижі, щоби домагалися так само допомоги а) із складів Антанти, які находяться у Польщі, б) із складів, які находяться в Німеччині, в) із складів, які є у Франції, Англії і Бельгії.

Вже тепер я маю певність, що у Німеччині я, через добрі зв'язки до французів і англійців, таки дещо одержу. План загальний іде для допомоги по 4 точках: 1) медикаменти, 2) харчі, 3) убрання, 4) культурно-просвітні потреби, книжки і т[ак] д[алі]. Я прохаю Міністерство подати негайно до відома табори, де українська армія інтернована й яким шляхом висилати посилки.

9) Роблю Вас, Вельмишановний пане Міністр, вже тепер уважним, що услуги чужинців ми можемо тільки таким шляхом дістати, щоб і їх особистій амбіції щось дати. У нас орденів нема і т[ак] д[алі], а самим обідом або вечерею цього зробити не можна. Я думаю, отже, що працюю по Вашій думці, коли <u>за великі</u> услуги обіцюю і дещо для честолюбія рішаючих чужинців. Я маю вигляди дістати один вагон медикаментів від французького Червоного Хреста у Берліні через п[ана] Обрена.

Це є шеф Червоного Хреста при французькому консуляті у Берліні, за це але повинен я для нього вистаратися титул консула УНР honoris causa. Коли справа зреалізується, що я перешлю Вам на пергаменті написаний диплом для підпису та прибиття печатки. Я думаю, що за подарунок медикаментів, якого вартість буде около мільйон нім[ецьких] марок, це зробити варто. Також і тому, що хай француз і ходить з українським титулом, і домагається його признання. Коли Ви другої думки, то прохаю телеграфічного розпорядження, щоби припинити розмови.

10) Дня 4 грудня було Посольство УНР у Німеччині запрошене на чай до Амбасадора Франції [Charles'я] Laurent'а. На чаю був присутній весь дипломатичний корпус. При цій нагоді мав я довші розмови із радником англійського Посольства лордом [Hay Victor'ом] Kilmarnock'ом і радником французького Посольства графом [René Doynel de] Saint-Quentin. Обидва заперечили дуже рішучо чутки про французько-німецькі переговори про Схід.

11) Дня 7 грудня дало Посольство УНР у Німеччині чай. Присутні були: Посол Фінляндії, Латвії, Литви, Естонії, Польщі, Білорусії, Чехо-Словакії, Угорщини, Арменії, Грузії, Кубані, Австрії із дипломатичними корпусами. Окрім цього була і вся українська колонія. Чай зробив дуже добре враження. Дня 21 ц[ього] м[ісяця] буде запрошена на чай ціла німецька преса. Із тих чаїв старається Посольство УНР у Німеччині вив'язати контакт між всіма «Randstaaten'ами» та сусідами і впливати на користь нашої справи на поодинокі посольства.

Прохаю Вас прийняти вираз моєї глибокої пошани.

[Роман Смаль-] Стоцький.

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 3619. – ОП. 3. – СПР. 32. – АРК. 70-73.

СПРАВОЗДАННЯ РОМАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО АНДРІЮ НІКОВСЬКОМУ

Берлін, 25 грудня 1920

Остання кур'єрська пошта відійшла до Вас 12.XII ц[ього] р[оку] до Тарнова, тепер маю за честь докласти Вам слідуючі справи.

1) Посольство УНР у Німеччині вислало за останній час слідуючі вербальні ноти: а) вербальну ноту до французького, англійського, італійського, сербського Посольства із прилогою: офіціяльний друк про прийняття України в Лігу Націй; б) вербальну ноту із економічними матеріялами Міністерству закордонних справ Німеччини; в) вербальну ноту з дипломатичними матеріялами до Правительства Польщі; г) вербальну ноту з економічними матеріялами про Схід Европи до господарського відділу польського Посольства; д) вербальну ноту із проханням о поміч для інтернованих до американського Посольства. На всі ноти дістало воно

від поодиноких посольств відповідні вербальні ноти з потвердженням одержання й передачі.

2) Прикладаю копії листування п[ана] Посла [Арнольда] Марголіна із п[аном] Олександром Лотоцьким і мої з «Впередом».

3) Посольство УНР у Німеччині брало участь на слідуючих дипльоматичних прийняттях:

а) на чаю у Міністра закордонних справ Німеччини д[окто]ра [Walter'a] Simons'a. При цій нагоді познакомився я із сербським Послом, якого секретар був в Атенах і там добре знайомий був із Модестом Левицьким. Таким чином серб, помимо неприхильного становища його Правительства до нас, був дуже ввічливим і попрохав зайти.

б) Д[окто]р [Роман Смаль-] Стоцький був запрошений на обід до президента Міжсоюзницької комісії по контрибуції проф[есора] Гагенена.

в) Радник польського Посольства д[окто]р Зборовський дав у честь українського Посольства вечір, при якім брало участь 18 осіб, по більшій части члени польського Посольства. Він звернувся при вині з промовою на польській мові, на котру д[окто]р [Роман Смаль-] Стоцький коротко відповів.

г) 21 ц[ього] м[ісяця] дало Посольство УНР у Німеччині чай для цілої німецької преси. Присутніх було около 100 осіб, посли Randstaaten'ів, всі шеф-редактори берлінських денників і референти Сходу, редактори агентури і кореспонденції й поодинокі визначнійші журналістичні письменники. Німецьке Міністерство закордонних справ було заступлене референтом України [Wipert] von Blücher'ом, паном Ляне і Маєргайденгаген. Гості балакали між собою майже три години, розбирали зі стола інформаційну літературу, яку поодинокі посольства Randstaaten'ів поприносили, та попрохали багацько українців о статті для часописів.

4) Капела УНР звернулася до Посольства УНР в Берліні, щоб воно роздобуло для неї двомісячну візу для Німеччини. З огляду на досвіди Посольства із Капелою, Посольство заявило, ще дасть візу тільки по заяві варшавської Місії, що Капела є на два місяці фінансово забезпечена. Варшавська Місія дотепер не хотіла тої запоруки дати, а на телеграми відповідав завжди п[ан] [Олександр] Кошиць. П[ан] Посол [Микола] Василько розпорядив, щоби без запоруки варшавської Місії Капелу, з огляду на скрутний стан фінансів Посольства, щодо візи не попирано.

5) Дня 18 ц[ього] м[ісяця] був я на урядовій подорожі у Ляйпцигу, щоб зацікавити проектом кооператив щодо друку українських підручників в Липську торговельну палату. Ціль осягнена, тільки, на жаль, можність роздобути капітал для цієї справи у Німеччині майже виключена.

6) Посольство УНР у Німеччині має в своїй палаті здепонованих 32 ящиків медикаментів, які воно дістало від французького Червоного Хреста для українського Червоного Хреста.

7) Повідомляю Вас, пане Міністр, що вчора явився до мене радник польського Посольства на припоручення польського Посла, який від кількох тижнів лежить хорий в санаторії. Польське Міністерство закордонних справ дало Посольству телеграфічне припоручення не давати більше віз на українські дипльоматичні паспорти. Мотив: [Адольф] Йоффе хотів у Ризі зірвати переговори задля цієї справи. Ця заява зроблена була дуже чесно та з дуже багатьома вибаченнями. Я йому заявив, що, чи вони візи даватимуть, чи не даватимуть, це судьбу ризьких переговорів не ні трохи змінить.

8) Як я Вам в попередніх звітах докладав, Посольство поробило відповідні кроки перед німецьким Міністерством закордонних справ щодо українців у інтернованій червоній армії й вислало в цій справі дві ноти. Ця справа була предметом інтерпеляції в Парляменті, де лідер німецької «Volkspartei» заступився і за білих москалів та інородців. Міністр закордонних справ [Walter] Simons у відповідь на інтерпеляцію сказав довшу промову, у якій слідуюче відноситься до України: «Пан Посол Fleischer звернувся із запитом до Міністерства закордонних справ, як це можливо, щоби латиші й українці, що находяться між інтернованими совітськими військами, не стояли під контролею латиського й українського Посольства, а були залишені під контролею совітського Правительства. Мої пані і панове! Це питання, як мається справа із горожанами другої влади між інтернованими совітськими військами, юридичний відділ Міністерства закордонних справ дуже основно провірив. Я не хочу торкатися питання, відколи і в якому об'ємі існує в Берліні признане латишське й українське заступництво. Я тільки хочу заявити, що так довго, як довго громадянин чужої держави при совітських військах находиться, то так довго треба його уважати за підвладного совітському Правительству». Звертаю Вашу увагу, пане Міністр, як німецьке Міністерство закордонних справ чимраз більше старається обмежити об'єм діяльности Посольства. Причини ясні.

9) Докладаю Вам, пане Міністр, що відписи всяких таємних звітів берлінського Посольства находяться у всяких політиків. Тому що ці звіти пишуться тільки у чотирьох примірниках, з яких три йдуть до Уряду, а один остається в посольському архіві, є виключене, щоб ця індискреція виходила з Берліну. Із цієї причини я перестаю посилати копію звітів п[ану] Прем'єр-Міністрові і буду при всіх дальших звітах вилишати часто імена тих осіб, з якими я балакаю або які мене інформують, бо я не бажав би, щоби їх потім волочили по всяких українських сплітках. Із цією передмовою маю за честь подати Вам слідуючі міркування одного дуже впливового англійця, активного дипльомата, до відома:

10) «Обзнакомившись із українсько-англійсько-німецькою орієнтацією, кажу я вам, що вона у своїй суті є безумовно правильна, тільки ви починаєте до Англії

балакати трохи запізно. Ви випробували всі політичні шляхи, нема ніякого дрантя, з яким би ви не в'язались, і тепер, по розбиттю надій, хочете з нами балакати. Я вам одверто скажу теперішнє становище англійського Міністерства закордонних справ. Воно може змінитись, але поки що ми не бачимо для цього даних. А це становище є слідуюче: Англія тієї думки, що в майбутности будуть тільки три великодержавні сили: Америка, Англія та Росія. Ви дивуєтесь, що Росія, бо думаєте, що інтереси Англії суперечать із інтересами Росії. Це почасти. Та розбиття Австрії настільки навчило, наша торговля так терпить під тими численними кордонами, що тепер навряд чи найдуться люди, які попирали б балканізацію Східної Европи на самостійні держави. Одно, але Вам заявляю щиро й одверто: Англія ба навіть Франція ніколи не признають тепер самостійности України.

Я вас, українців, не розумію! Ваші політики прямо божевільні, бо треба вже по трьох роках досвіду уміти вдуматись у становище другої держави. Ви жадаєте від нас, щоби признали самостійну Україну без порозуміння із великоруським народом. Знайте, це є виключене! 80 мільйонів москалів, які вкоротці знов стануть на ноги, ми ніколи не посміємо так образити, нехтуючи їх великодержавну ідею! Знайте, що це не зробить ніяка друга держава без порозуміння із москалями. Вашу справу вирішатиме не Антанта й Україна, а Антанта москалі й Україна. І ваша боротьба проти большевизму в цім нічого не може змінити, бо цей большевизм є глибоко національний й цю закваску він скорше чи пізніше прийме, а з цим мусимо числитись».

Я Вам одверто заявляю, Вельмишановний пане Міністр, що це становище для мене цілком зрозуміле й я переконаний, що коли би [Симон] Петлюра був [David'ом] Lloyd Georg'ом, то він так само мусив би думати в інтересах Англії. Може би, справді, роздумати, чи не варто б піти нашій політиці тим шляхом, який берлінське й лондонське Посольство Міністерству закордонних справ дуже довгий час пропонувало. Цей шлях є осягнути посередництво Англії й Німеччині у большевиків, щоби уможливити всій інтелігенції поворот у край й з її допомогою зробити фікцію Совітської України фактому формі демократичної України, проганяючи терор організацією дядька. Одверто Вам заявляю, що, роздумавши всі можливости, які закордонна політика могла б українській справі дати, я прихожу до висновку, що наше теперішне становище веде нас до ліквідації, коли події на Сході підуть шляхом еволюції. Одинока надія є, що ми живем у періоді катастроф та що з весною ми знов випливемо наверх на филях польсько-російських непорозумінь. Хоч би навіть ця надія справдилась, так і далі не бачу можливостей. Скинення большевиків довело би тільки до того, що демократичний москаль з демократичним поляком поділив би Україну.

А коли б ми пішли англійсько-німецьким шляхом, то могли б створити соборну Україну та перевести у життя лозунг: пускай большевика на Антанту! По

лопненню большевизму ми могли б потім сотворити цілковито самостійну державу, бо поки російська інтелігенція та еміграція поверне й наладить апарат, то в нас було би вже готове.

11) У зв'язку з цим хочу Вам дати деякі інформації із певних джерел про большевицьку торговлю, відносно якої дало Міністерство закордонних справ посольствам відповідні інструкції. Даючи ті інформації всяким антантським економічним представникам, я натрапив на логіку комерсанта: я даю товар, а він платить, чому ж не маю торгувати? Хоч як погане є харчове та економічне становище Совітської Росії, то треба знати, що большевики розпоряджають колосальними средствами для закуплення товарів: а) запас золотий є ще 500 мільйонів рублів, бо чотириста вже видали; б) запас платини є 1900 пудів, майже ненарушених; в) російські бриліянти представляють собою після даних американських експериментів об'єкт 10 мільярдів фунтів. Американські експерти вже 2 місяці працюють над вириванням бриліантів та їх оцінки. Між бриліянтами находяться унікати світа: синій бриліянт княгині [Катерини] Орлової, п[а]ні [Олександри] Воейкової і т[ак] д[алі]. Большевики розпоряджають від 2-40 каратів; г) большевики випродують всі цінні картини та головно перські коври на чужоземну валюту.

Торговля йде у всіх балтійських пристанях повним ходом, і большевики так розбалувані англійськими й американськими купцями, що приймають тільки один % офертів та платять за товар по його приході у балтійські пристані. Дуже великі транспорти йдуть у Совітську Росію воєнного або напіввоєнного характеру. Большевики навіть на дуже великі суми закупили і вже відтранспортували обув'я та матерії для мундирів. Великі числа головно товарових автомобілів вже відійшли у глибину Росії. Зброя йде тільки контрабандою, хоча англійці доставляють їм поодинокі матеріяли для фабрикації вибухових матеріялів. Ви розумієте, пане Міністр, що тут купців не переконаєш чисто теоретичними міркуваннями.

12) Звертаю Вашу увагу далі на слідуючі дві великі акції російських кол закордоном: а) парляментарний російський комітет в Парижі; б) регістрація членів Конституанти й її майбутнє скликання. Цею акцією проводять с[оціялісти]-р[еволюціонери].

З приводу цього відбулося між мною а п[аном] Послом [Миколою] Василько ж слідуюче телеграфічне листування: «Посол [Микола] Василько Вааггассе Відень. Коли годитесь, прохаю телеграфічно передати [Андрію] Ніковському слідуючу пропозицію: Звертаєм увагу на російський парляментарний комітет у Парижі й регістрацію членів Конституанти. Скликання Конституанти рішене. Ціла акція проводиться з порозумінням Франції, щоб при теперішньому затишші українську справу знову видвигнути в европейській політиці, пропонуємо дозволить взяти

участь українським членам Конституанти, щоб при цій нагоді заманіфестували українську самостійність. Евентуально пропонуєм скликання українських членів у Празі для парляментарної акції. Помимо особистих труднощів, що [Олександр] Севрюк, [Микола] Ковалевський, [Михайло] Грушевський вплинуть, справа важна. [Роман Смаль-] Стоцький».

Відповідь: «Українське Посольство [Роман Смаль-] Стоцький. Можу пропозицію тілько тоді передать, коли російський комітет звернеться до нас офіціяльно відносно участи українських членів. Можете але Вашу пропозицію з поданням моеї думки впрост [Андрію] Ніковському передати. Шеф».

Ситуація слідуюча: як з моїх розмов із послами Randstaaten'ів показалось, ми є цілком ізольовані. Ні Фінляндія, ні Естонія, ні Латвія, ні Литва, ні Кавказькі держави не можуть нам нічого допомочи, а ми залишені віч-на-віч з москалями. Тому треба нам із ними балакати. Із моїх подрібних інформацій додаю ще слідуюче. Парляментарний комітет має виключно інформативні цили і матиме свої філії у Берліні, Празі, Лондоні, Римі, Софії, Бухаресті і т[ак] д[алі]. Його ціль – інформація парляментів через російських парляментаристів. Акція [Олександра] Керенського має за ціль селянськими повстаннями нищити большевиків. Із обох акцій багацько вийти не може. Москалі між собою так розсварені і так здеморалізовані, що їх діла у корінні нездорові. Ми могли б тілько знов голосно забалакати при цій нагоді про українську справу й знайти деякий контакт для майбутности. Подорож кілька визначних українських Міністрів або діячів для цих цілей з чисто інформативним характером та для нав'язання контакту мала би велике значіння та вартість.

13) У зв'язку із Лігою Націй треба нам особливу увагу звернути на новоприйнятих членів. Польща повела себе скандально, бо здержалася від голосовання за Україну, котра за врятування Польщі проливала свою кров. Але Албанія прийнята в Лігу Націй, здається, із голосом Польщі! На Румунію, Фінляндію та Австрію повинні піти всі наші зусилля, щоби їх голоси собі забезпечити. Окрім того зі всіма американськими державами, особливо південними, треба нав'язати як найвужчий контакт. У цім напрямі пороблю я всі потрібні кроки інформаційною літературою та товариськими прийняттями.

14) Коли зреасумувати потреби теперішньої нашої закордонної політики, то це були би слідуючі моменти: а) англійсько-німецька орієнтація; б) праця над контактом із московськими демократичними колами закордоном та опанування їх преси; в) праця для здобуття новоприйнятих членів Ліги Націй.

15) Прохаю Вас, Вельмишановний пане Міністр, не відмовте мені дати відповідь на слідуюче питання: Посольство УНР у Німеччині дає разом зі всіма посольствами Randstaaten'ів чаї й намітило слідуючий план на цю зиму: а) прийняття німецької преси, б) прийняття антантської преси, в) прийняття

німецької індустрії й торговлі, г) прийняття німецьких парляментських кол, д) прийняття наукових і письменницьких кол, ж) прийняття російських діячів і преси.

Знаючи спліткарство українське, прохаю Вас спеціяльного дозволу на прийняття російської преси та деяких діячів, щоби потім не пішло по кав'ярнях, що Посольство вже робить федерацію.

Прохаю прийняти вираз моеї глибокої пошани.

[Роман Смаль-] Стоцький,
керуючий справами УНР у Німеччині

***

Друкується за оригіналом, машинопис з автографом / ЦДАВО УКРАЇНИ Ф. 1429. – ОП. 2. – СПР. 18. – АРК. 523-531.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Для нотаток

Упорядник
КАВУННИК Валентин Леонідович

Архів Української Народної Республіки
Міністерство закордонних справ
Дипломатичні документи від Версальського
до Ризького мирних договорів (1919–1921)

Літературна редакція: Лариса Білик
Верстка та художнє оформлення: Лисенко Л.І.

Підписано до друку 02.12. 2016. Формат 70х100 1/16.
Гарн. Garamond Умов. друк. арк. 64.2 Обл. вид. арк. 51.3
Тираж 300 прим. Зам. 1365.

Друк «Видавець ПП Лисенко М. М.»
вул. Шевченка, 20, м. Ніжин Чернігівської області
тел. +38 (04631) 90995; (067) 4412124
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.

A 87

Ukrainian National Republic. Ministry of foreign affairs: diplomatic documents in the period from the Versailles to the Riga peace treaties (1919-1921) / edited by Valentyn Kavunnyk. - Kyiv: Mykhailo Hrushevsky institute of ukrainian archeography and source studies, 2016. – 796 p.

ISBN 978-966-02-8049-6

Presented in this collection are the previously unpublished diplomatic documents from the archives of the Ministry of Foreign Affairs of the Ukrainian National Republic. The aforementioned documents determined the foreign policy of the republic, such as the generalized overview of the international standing of the Ukrainian National Republic, notes addressed to Russia, Poland and other States, and circulars on state of relations with Russia, Poland and the Volunteer army. The reports, letters and leaders' notes have also been arranged and include: Ukrainian National Republic's delegations to the Paris peace conference, the conference of the Baltic States, the League of Nations, the Riga Peace Conference, as well as the republic's missions to France, Great Britain, Switzerland, Romania, Poland, Latvia, Denmark, Holland and Belgium, and Ukrainian National Republic's embassies in Austria, Turkey and Germany.

УДК 930.253:94(477) «1919/1921»
ББК 79.3(4Укр)+63.3(4Укр)6

ISBN 978-966-02-8049-6